COMMENTARIVS PAVLLI MANVTII IN EPISTOLAS M. TVLLII CICERONIS ad T. Pomponium Atticum: cum rerum & verborum INDICE.

Adiunctæ sunt item SIMEONIS BOSII, *Prætoris Lemouicensis, animaduersiones in easdem epistolas, diu hactenus expetitæ.*

FRANCOFVRTI
Apud Andream Wechelum,
M. D. LXXX. 1580

TYPOGRAPHVS LECTORI S.

EN iam, ſtudioſe lector, P. Manutii Commentarium in XVI. libros Epiſtolarum Ciceronis ad Atticum exhibe-
mus, ſatis tempeſtiue, vt arbitramur, ſi modo tu ſtudium & laborem noſtrum probaueris, inq; bonam partem interpretatus fueris. Porro cum ipſæ ad Atticum epiſtolæ ob conciſum ſcribendi genus ſatis obſcuræ ſint, & verborum ænigmatibus inuolutæ, hinc factū eſt, vt plurima loca primum ab imperitis librariis aut male, aut prorſus non intellecta, atq; ſic deprauata fuerint: deinde ab interpretibus paullo liberioribus potius implicata & corrupta quam explicata & emendata. Et ſane nullū reperire liceat, qui ita eas enodauerit, vt iure nihil deſiderare poſſes, ipſiq; adeo Manutio, alioquin acutiſſimo & in hoc genere lucubrationum exercitatiſſimo, ſæpius aqua hærere ſolet. Rem itaq; ſtudioſæ iuuentuti gratiſſimam, nec etiam inutilem, facturi videbamur, ſi duos vel tres Commentatores ex optimis ſelectos coniun-

ctim ederemus, vt quod vni deesset, alter suppleret. Id dum molimur, & delectum inter plures agimus, incidimus forte in Simeonis, Bosii animaduersiones. Quibus perlectis plus ab eo quam ab vllo alio præstitum esse deprehendimus, tam in deprauatarum lectionum castigatione, quam in obscurorum locorum explicatione. Iccirco eas animaduersiones cæterorum scholiis fere prolixioribus prætulimus, cumq; hoc Commentario coniunximus. Præterquam enim quod plurima in iis perpulchre cum Manutii explanatione consentiunt, a doctissimis quibusq; diu expetitæ fuerunt, & Lambinus in suis emendationum rationibus exspectandum monet, donec Simeon Bosius nodos soluat, & tenebras discutiat. Tu si inter legendum hos duos adhibueris, plura rectius quam ante absq; dubio intelliges, nostroque labori fauebis.

Vale.

AD

AD ILLVSTRISSIMVM ET REVERENDISSIMVM S. ANGELI CARdinalem, Pontificium in Piceno Legatum, Rainutium Farnesium, Paulli Manutii

PRAEFATIO.

Bene audire, qui est recte factorum fructus, omnes fere volumus, amplissime ac præstantissime Rainuti: ipsum quidē recte facere, vnde illud quasi ex fonte deducitur, paucorum hominum semper fuit. est enim tum perfectæ naturæ, tum doctrinæ singularis: vt tamen natura sine doctrina facile possit ad laudem peruenire; doctrina sine natura laudabilis numquam, turpis etiam sæpe sit. itaq; vel in agris inculto homines ingenio virtutem tamen coluere: doctrinis autem eruditi viri, quæ ad bene agendum esse instrumenta debuerant, ijs ad perniciem suarum ciuitatum sunt abusi. quid

de Pisistrato Græcæ historiæ loquuntur? quid nostræ de Cæsare? doctum vtrumque, & eloquentem fuisse; ijs tamen vtrumque sensibus, vt, exempla maiorum & legum sanctissima iura contemnentes, libertatem suis ciuibus eripere præclarum duxerint. ergo prima laus bonitatis est; quæ nihil, nisi se ipsam, spectat, ipsa sibi finis est: altera doctrinæ; quæ nisi ad bonitatem referatur, laudabilis non est; ideoque, vt laudetur, finem sequitur se ipsa præstantiorem. quod si quis est, qui alterum cum altero coniunxerit, vt & bonus sit, & idem doctrinis institutus; neque rectum ideo solum cupiat, quia sit ipse ad rectum natura propensus, sed quia, quod rectum non est, id esse turpissimum intelligat: hic est, quem in vita humana diuina bona consecutum putemus. præclara res, sed exemplo minus nota: id autem, vt ego opinor, ob eam caussam, quod vnusquisque in vitam Principis, tamquam in speculum, intuens, ad illius similitudinem se ipse fingit, & format. ideoque viri sapientes alterutrum recte cupiuerunt: vt aut reges philosopharentur, aut regnarent philosophantes: vtrum esset, futurum vt ex virtute penderemus. Quod si fuit vllum tempus,

cum homines rationes & cogitationes omnes ſuas in philoſophia conſtituerent: tum profecto cœpit eſſe, cum auus tuus, ad Chriſtianæ Reipublicæ, nimium magno periculo fluctuantis, gubernacula Dei iuſſu accerſitus, ſedit in ſede Pontificia Pontifex digniſsimus, ea præditus non ſolum auctoritate, ſed etiam ſapientia, vt hic nos in tantis tempeſtatibus ſeruare ſolus a naufragio poßit. cumque laudandus eſt maxime, quod optime ipſe ſentit, optimis ſemper in ſtudijs conſilijſque defixus; tum, quod optimos viros adſciuit ſibi & conſiliarios, & ſuæ voluntatis adminiſtros. in quo ego tantum ſoleo ponere, vt, ſi mihi ad alterutrum eligendum optio detur, non bonum Principem malim cum bonis adminiſtris, quam bonum cum ſui diſsimilibus. ſed bene, quod habemus vtrumq; & Pontificem qualem res poſcebat; & collegium tali pontifice digniſsimum. itaque nunc emergit virtus: honeſtum reuocatur: deſertæ per multos annos litteræ patronos habent, diuq;, vt auguror, habebunt. Tu, Rainuti, fraterq; tuus, duo clariſsima Italiæ lumina, vterq; Cardinalis, & Cardinalis vterq; optimus, præclaram conſuetudinem tenebitis ab auo traditam. certe enim non ideo te Patauij per tot annos ſummi doctores erudierunt, vt ea,

quæ tantis vigilijs quærebas, consecutus negligeres. amabis eadem & fouebis: tuumq; erit proprium studium non solum colendæ virtutis, sed etiam ornandæ. refer animum ad eos, qui multis ante sæculis exstincti, tamen in laude viuunt: omnes reperies his gradibus adscendentes ad immortalitatem peruenisse. quorum tu quia facta imitaris; non dubito, quin eorum semper florentibus nominibus ita tuũ nomen inseras, vt numquam exarescat. Materiem habes ad gloriã, Anconitanam prouinciam; quam nunc ita regis adolescens, vt ea præstes, quæ sæpe desideramus in senibus. quæ quamquam ad eos solum, quibus cũ potestate præes, pertinere videantur: tamen illa tuæ ditionis terminis non continentur. scis consuetudinem famæ. illa nos per ora hominum sublimes vehit: benefacta simul & malefacta æque circumfert: sed benefacta laudibus excipiuntur, malefacta conuicijs exploduntur. itaq; noli putare, te Picentibus solis esse continentem, esse iustum, esse beneficum. Picentes hæc vident, longinqui audiunt, & prædicant. te aiunt esse, ad quem aditus omnibus pateat; cui sit iustitiæ, sit pietatis antiquissima cura; cuius & potestas timeatur, cum omnia possis; & bonitas diligatur,

cum

cum idem non plus licere tibi velis, quam quantum leges præſcribant. Macte adoleſcens laudibus eximie, imitator aui, maiorumque tuorum. recte cogitaſti, IN *imperio laudem non eſſe, niſi cum is, qui imperat, imperio dignus eſt. quod quia tibi ſiue a natura, ſiue a diſciplina, ſiue, vt ego arbitror, ab vtraque ſimul contigit: quod ad naturam attinet, referimus ad Deum: de diſciplina, te ipſum & laudamus, qui ad hæc præclara inuigilaueris; & amamus, quia ſunt amabiles virtute præditi. Me quidem & multis abhinc annis, cum Romæ te vidiſſem, atque allocutus eſſem, in tui obſeruantiam voluntas inclinauit, iam tum de tua indole exſpectantem ea, quæ conſecuta ſunt; & poſtea Patauij, cum in ſtudijs optimarum artium totus eſſes, iudicium impulit. hæc tua Picentina legatio quaſi operis perpolitio fuit: in qua theſauros philoſophiæ, multorum annorum ſtudio congeſtos, explicas, & cum prouincia communicas. Itaque, cum ego multo ante, quam iſtam tibi adminiſtrationem ſummus Pontifex demandaſſet, eos commentarios, quibus epiſtolas ad Atticum illuſtrare ſum conatus, in tuo nomine emittere ſtatuiſſem; poſtea ſimul cum tuis laudibus creuit voluntas mea. Eos igitur nunc emit-*

to, ſerius omnino, quam nonnulli exſpecta-uerant; ſed meam tarditatem opus ipſum excuſat. epiſtolas ad Atticum interpretanti properandum non fuit. alijs in rebus poſſum eſſe quantumuis ſtrenuus: in hac quî poſſum eſſe non tardus? primum multa difficilia, deinde non iiſdem cauſsis omnia, ſed alia propter breuitatem, alia propter hiſtorias, alia propter mores. Huc adde, quod mihi quibuſdam in locis non ſatis fuit explicare ea, quæ aperta non erant; ſed tentaui, num etiam paullo floridius poſſem, quam noſtri grammatici ſolent. Neque tamen ſum neſcius, fore multos, qui me in his commentarijs, vt hebetem, quia nonnulla minus acute viderim, vel fortaſſe etiam vt cæcum, quia prorſus non viderim, reprehendant. qui ſi mihi, cur id faciant, cauſſas afferant probabiles; non committam, vt iidem me etiam vt pertinacem poſſint reprehendere. amo enim veritatem, neque eam in me ipſo magis, quam in alio; itaque complectar, ſicubi eam videro. Tibi vero, clariſsime Rainuti, quod in has Ciceronis epiſtolas laboris impendi, maxime ob eam cauſſam cupio probari; vt, ſi qui vere iudicare aut propter inſcitiam non poſſunt, aut propter

maleuo-

maleuolentiam nolunt, eos a consilio detrahendi tua deterreat auctoritas. Vale. Venetijs, Anno millesimo, quingentesimo, quadragesimo octauo, a Christo nato.

P. MANVTII

COMMENTARIVS IN PRIMVM LIBRVM EPISTOlarum M. Tullii Ciceronis ad T. Pomponium Atticum.

DE ORDINE EPISTOLARVM LIBRI PRIMI.

ANTE quam ad explanandum aggrediar, ordo ipſe poſtulat, vt agatur de ordine epiſtolarum huius libri: quæ, vt infra deſcriptum eſt, rectius, opinor, diſponentur, quam quo modo ab imperitis librarijs collocatæ nunc leguntur.

Quantum dolorem, epiſtola I.

Hoc puto cum alijs argumentis, tum hoc præcipue, quod, ante nullas ad Atticum miſiſſe litteras, indicat ipſe non obſcure, cum ait: Numquam a Pomponia noſtra certior ſum factus, eſſe, cui litteras dare poſſem. porro autem neque mihi accidit, vt haberem, qui in Epirum proficiſceretur, neque dum te Athenis eſſe audiebamus.

Non

Non committam, epiſtola 2.

Cum ſuperiorem proximam oſtenderim primam eſſe, ſecundus huic locus debeatur, neceſſe eſt. iterat enim & de litterarum miſſione, & de Quincti fratris animo erga Pomponiam. Exiſtimo etiam (& hæc, quæ ſcribimus, ſcribimus opinantes, gratias habituri, ſi quis meliora dederit) hanc epiſtolam diuidi in duas oportere: vt prior in eo terminetur, Quid agas omnibus de rebus, & quid acturus ſis, fac nos quam diligentiſſime certiores: quæ eſt aptiſſima epiſtolæ clauſula: deinde altera incipiat, Apud matrem recte eſt, quale eſt etiam ſequentis epiſtolæ initium. Priorem autem ſcripſit, nullis Attici litteris reſpondens, vt res declarat: alteram, cum reſponderet, acceptis ab Attico litteris paullo poſt, quam ipſe ſcripſerat. Puto etiam vnam non eſſe epiſtolam hac de cauſſa, quod de ſignis non ſcripſiſſet duobus locis, ſed coniunctim. niſi ſi hoc dicas, per aliquot dies in manibus habitam, & extremam partem, ſpatio interiecto, acceptis ab Attico litteris, eſſe additam.

Apud te, epiſtola 3.

Tertia eſt, quia ſcribit, ſe Cincio pecuniam curaſſe: quam curaturum, ſcripſit in proxima ſuperiore.

Nimium raro, epiſtola 4.

Hæc ſuperiorem proxima ſequitur. in illa enim dubitat, vtrum Lentuli naui Atticus vti poſſit, in hac ex Lentuli ſermone affirmat.

Cum essem, epistola 5.

Cum enim in ea, quam tertia sede constituimus, ita scripsisset, Tulliola tuum munusculum flagitat, & me vt sponsorem appellat, in hac, vt Atticum de munusculo magis vrgeret, Tulliola, inquit iocans, tibi diem dat, sponsorem non appellat. &, quoniam in hac epistola, signa Megarica nondum in nauim imposita, significatur, in illa vero, cuius initium est Crebras, iam in Formianum aduecta perspicuum est: nimirum apparet, hanc ante illam esse collocandam. quod cum ita sit, illud, quod in hac ita scriptum est, De comitijs meis, accipio de prætorijs: nam de consularibus non potest: cum illa, quam post hanc esse scriptam ostendimus, a Cicerone prætore scripta sit, vt C. Macri condemnatio declarat: quem condemnatum a Cicerone prætore, testes locupletes affirmant, Valerius & Plutarchus.

Et mea sponte, epistola 6.

In hac quia scribit idem, quod in proxima superiore, vt sibi Attici libri conseruentur, de comitijs prætorijs, non de consularibus, puto significari. & in hac quidem statos comitiorum dies iam præterijsse, manifestum est: in illa, nondum aduenisse. ergo & hæc post illam constituatur, & de comitijs prætorijs intelligamus.

Crebras, epistola 7.

Cum de comitijs prætorijs in duabus superioribus agatur, ordo postulat, vt hæc sequatur proxima, quam prætor scripsit, cum C. Licinium Macrum condemnasset. Valerius, Plutarchus.

Petitionis

Petitionis, epiſtola 8.

Hæc vero cum anno, qui eſt præturam conſecutus, ſcripta ſit, (ſcripta eſt enim Cotta & Torquato cos. cum Cicero prenſaret) recte hunc locum ſibi vindicabit, proxime poſt eam, quæ in prætura ſcripta eſt.

Abs te, epiſtola 9.

Hæc quoque prenſationis anno, ſed in extremo, conſulibus iam ante deſignatis Cæſare & Figulo, ſcripta eſt, haud multo ante menſem Ianuarium, cum dicat, Tuo aduentu nobis opus eſt maturo, deinde inferat, Ianuario ineunte cura vt Romæ ſis. accerſit autem Atticum ad comitia ſua, conſularia videlicet, non prætoria, quia Catilinam appellat competitorem ſuum: qui competitor eſſe nõ potuit in petitione præturæ. quo enim anno præturam Cicero geſſit, Africam Catilina proprætor adminiſtrabat, vt eſt in oratione pro Cœlio. ergo præturam geſſit ante Ciceronem. &, cum in hac epiſtola Atticum accerſat ad comitia ſua conſularia, manifeſtum eſt, in epiſt. 7. de comitijs conſularibus accipi non poſſe, vbi Atticum tantum abeſt vt accerſat, vt etiam prohibeat.

Teucris illa, epiſtola 10.

Inter hanc, & proximam ſuperiorem integrum triennium intereſt. tantum enim diſtat conſulatus Meſſallæ & Piſonis, cuius hæc initio ſcripta eſt, a conſulatu Cottæ & Torquati, quo in extremo ſcriptam oſtendimus proximam ſuperiorem. neque tamen hoc toto triennio Atticum ab-

fuisse credatur. fuit enim Romæ Cicerone consule, vt ostendit epist. 15. l. 1. & 1. l. 2. sed, cum Romam maxime Ciceronis caussa redijsset, postea rursus in Græciã ad sua negotia reuersus est. Nunc, quibus quæque consulibus scripta, ostendamus.

I. *Quantum dolorem*, L. Cæcilio Metello Cretico, Q. Marcio Vatia cos.
II. *Non committam*, ijsdem consulibus.
III. *Apud te*, C. Calpurnio Pisone, Man. Acilio Glabrione cos.
IV. *Nimium raro*, ijsdem consulibus.
V. *Cum essem*, ijsdem consulibus.
VI. *Et mea sponte*, ijsdem consulibus.
VII. *Crebras*, Man. Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo cos.
IIX. *Petitionis*, L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato cos.
IX. *Abs te*, ijsdem consulibus
L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo cos. nullæ litteræ: M. Tullio Cicerone, C. Antonio, nullæ: D. Iunio Silano, L. Licinio Murena, nullæ.
X. *Teucris*, M. Pupio Pisone Calpurniano, M. Valerio Messalla cos.

Reliquæ epistolæ recto ordine dispositæ. quarum primæ quinque ijsdem consulibus, id est Pisone & Messalla, scriptæ sunt: tres vero postremæ Afranio & Metello Celere cos.

IN EPI-

IN EPISTOLAM I.

PETITIONIS *nostræ,*] Peti consulatum a Cicerone, video esse qui credant: imperite: non enim petit, sed prensat, anno ante, quã petat: idq; ex consuetudine; quod, quid de quaque tribu sperandum, aut timendum esset, tanto ante scire non alienum videbatur. nam etsi non tributis, sed centuriatis comitijs consulatus daretur: cum tamen ex omnibus tribubus essent centuriæ; (erant enim classium partes; & classes ipsæ ex vniuerso populo) prensare tributis comitijs, & cuiusque tribus animum tentare, non inutile putabant. itaque & in oratione pro Milone, cum de consularibus comitijs, id est centuriatis, loquitur, Conuocabat, inquit de Clodio, tribus: se interponebat. Nec desunt huius generis exempla: quæ, ne satietatem afferat copia, libenter prætermitto. *Huiusmodi ratio est,*] status hic est: ita se habet nostra petitio. *Coniectura*] nondum enim explorate iudicari poterat. *Prensat*] prensare, & prendere, est rogare. prensamus enim eos, a quibus aliquid studiose petimus. *Vnus P. Galba*] non, vnus sine fuco ac fallacijs; sed vnus ex competitoribus: ideoque, ne coire cum insequentibus posset, interposui quam grammatici notam subdistinctionis appellant. quod enim infert, Non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præpropera prensatio; vnum scilicet prensare Galbam, non obscure significat. Sed occurritur a quibusdam, negantibus vnũ prensare Galbã, cum, paucis interiectis versibus, & de Antonio, & de Cornificio legatur. Qui puto, videntur aliquid dicere; cum tamen nihil plane dicant. neque enim animaduertunt, quod magnopere oportuit, Ciceroni per plures dies hanc epistolam in manibus fuisse, vt in eam aliud alio tempore conijceret; neque prius missam, quam consules designati sunt Cæsar & Figulus: quos tamen aperte indicat nondum fuisse designatos, cum scripsit illam partem, De ijs, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur. Ergo & prensauit primo solus Galba, & idem postea cum Antonio & Cornificio. Prima epistolę pars desinit in eo, Dicebat: secunda, Acciderim. Huius autem generis epistolarum, quæ pluribus diebus scriptæ sint, exem-

plum est in epistola Cœlij, quæ est 9. lib. 8. fam. & in ea, quæ prima est lib. 3. ad Q. fratrem. Quod ad competitores Ciceronis in consulatus petitione pertinet; sex omnino fuerũt, duo patricij, P. Sulpicius Galba, L. Sergius Catilina, qui postea, coniuratione facta, cæsus est; quattuor plebeij, ex quibus duo nobiles, C. Antonius, M. Antonij oratoris filius, L. Cassius Longinus; duo, qui tantum non primi ex familijs suis magistratum adeptierant, Q. Cornificius, & C. Licinius Sacerdos: solus Cicero ex competitoribus equestri loco natus. Hæc Pedianus. *More maiorum.*] sine largitione, sine fuco & fallacijs. Honores, inquit Nepos de Attico, non petijt, cum ei paterent propter vel gratiam, vel dignitatem; quod neque peti more maiorum, neque capi possent conseruatis legibus in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri sine periculo, corruptis ciuitatis moribus. In oratione etiam pro Cluentio cum laude vsurpatur. Acta, inquit, est caussa more maiorum, sine vi, sine metu, sine periculo. Posset hoc tamen, More maiorum, cum sequentibus coniungi. Sed & Nepotis locus valde me mouet, & verbum, Negatur, per se positum, quiddam habere videtur elegantius. *Præpropera*] quod ante me prensat, qui tamen plura in populum R. beneficia contuli. *Mihi se debere*] propter defensas multorum caussas. Quinctus frater in commentariolo de petitione consulatus. *In campo comitiis tribuniciis*] satis docet hic locus, tribunos pl. ante consules solitos esse designari. nam, consularia comitia nondum facta, declarant, quæ paullo post sequuntur. Creatos autem ante reliquos magistratus, eo etiam consentaneum est, quod magistratum inibant IV. idus Dec. cum reliqui magistratus Kalendis Ian. quod Dionysius aperte docet. *Certi*] certo petituri, certi competitores. non enim explano, Certi, gratiosi ad populum: cum inferat, Sunt, qui etiam Cæsonium putent: subaudi, petiturum. *Antonius,*] Hic in ædilitate, & prætura, Ciceronis fuerat collega, fuitque post etiam in consulatu. Plura Pedianus, vbi orationem explanat in toga candida; & Quinctus frater de petitione. *Aut risisse, aut ingemuisse,*] quod Cornificius, neque clarus a maioribus, neque sua virtute commendatus, tamen certus esse videatur. Risisse, stultitiam Cornificij, de consulatu cogitantis. Ingemuisse, temporum condicionem,

cum ea,

cum ea, quæ summis viris patere solis debeant, etiam infimi sperare audeant. Simile illud lib. 1. de Orat. Potes oratores putare eos, quos multas horas exspectauit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scæuola? *Vt frontem ferias.*] Gemitus dolorem indicat, percussio frontis etiã indignationem. Oratores, qui frontem ferirent, Cicero laudat in Bruto, Quinctilianus improbat lib. 11. quod scenicum id magis, quam oratorium, videretur. Non displiceret hæc distinctio: Ingemuisset. vt frontem ferias, sunt, qui etiam Cæsonium putent. *Aquillium*] C. Aquillium Gallum, iuris scientia clarum: quem Ciceronis anno petiturum, simile veri videbatur, quod eodem item anno collega fuisset in prætura. Pro Cluentio. Eius exstant adhuc nonnulla. *Iurauit morbum,*] ne videretur animo humili atque abiecto, qui consulatum anno legitimo non peteret, valetudinem, & simul iuris ciuilis occupationem, excusauit. sic infra, epist. 12. lib. 12. Veniam, & ipse perpetuum morbum iurabo. Ne cenas Appuleij, augur auguris, obire cogeretur. *Regnum iudiciale*] iuris interpretãdi munus: in quo ita excellebat, vt quasi regnare videretur, omnibus, qui maiore aliqua de caussa in iudicium irent, ad vnum consilij caussa confluentibus. *Opposuit.*] contra rogantes, vt peteret, hoc opposuit, vt diceret, se gerendo magistratui vacare non posse, occupatum in iure respondendo. Tale illud ad Quinctum fratrem, lib. 2. epist. 9. Mea factum est inuisa verecundia, vt te proficiscens non tollerem. opposuisti semel ἀντίεικτον caussam, Ciceronis nostri valetudinem: conticui. iterum Cicerones: quieui. *Si iudicatum erit, &c.*] antequam verba Ciceronis explanemus, libet quædam de Catilina ἐν ἐπιτομῇ subscribere. Ex prætura Africam obtinuit, Lepido & Volcatio cos. quo anno Cicero prætor fuit. id Cicero ipse declarat in oratione pro Cœlio, his verbis: Fuit assiduus mecum prætore me. non nouerat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat. secutus est annus: caussam de pecunijs repetundis Catilina dixit. Ex his verbis satis constat, Catilinam reuersum esse Romam eo anno, qui est Ciceronis præturam consecutus, id est eo, quo scripta est epistola prima huius libri: quo anno Cotta & Torquatus consulatum gesserunt. quod ideo monere volui, ne quis in errorem inducatur ex illis Pediani verbis, quæ sunt in

oratione, quam habuit Cicero in toga candida: quæ videntur significare Catilinam redijsse Romã Lepido potius & Volcatio, quam, vt diximus, Cotta & Torquato cos. sic igitur in ea oratione: A quibus Catilina consulatum petis? a principibus ciuitatis? qui tibi, cum L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt. Caussamque, cur eius habita ratio non sit, ponit Asconius interpres, quia quærebatur repetundarum. nam, etsi legati Afri Romam venerunt Lepido & Volcatio cos. & in senatu de rapinis Catilinæ questi sunt: non tamen eo anno Catilina in vrbem redijt, cum tamen redire se velle, & consulatum petere, iam significasset. quod consilium abiecit postea, deterritus ea legatione, & spe obtinendi consulatus amissa, cum audisset, consulem Volcatium habuisse publicum consilium, an eius rationem habere deberet, si peteret consulatum. absens igitur ab oratoribus Africanis accusatus est Catilina in senatu. quod eiusdem Pediani verbis ostendemus. sic enim scripsit in commentario orationis, quam proxime nominauimus. Catilina (inquit) ex prætura Africã obtinuit: quam cum grauiter vexasset, legati Afri in senatu iam tum absente illo questi sunt, multæq; graues sententiæ in senatu de eo dictæ sunt. querellæ igitur fuerunt in senatu aduersus Catilinam absentem, rapinarum caussa, Lepido & Volcatio cos. accusatus autem est anno sequenti, cum ex Africa redijsset, Cotta & Torquato cos. quod idem Pedianus ibidem proxime docet his verbis. Ante annum quam hæc dicerentur, Catilina, cum redijsset ex Africa, Torquato & Cotta cos. accusatus est repetundarum a P. Clodio adolescente, qui postea inimicus Ciceronis fuit. defensus est Catilina, vt Fenestella tradit, a M. Cicerone. Et Cicero in oratione pro Sylla, Parens tuus, ait, Torquate, consul reo de pecunijs repetundis Catilinæ fuit aduocatus. Iam igitur, testibus Cicerone & Pediano, Catilinam redijsse ex Africa, & accusatum esse repetundarum Cotta & Torquato cos. ostendimus. quod cum ita sit; apparet administratam esse ab eo Africam per biennium. nam, si consulatum petere cogitauit Lepido & Volcatio cos. certe non id cogitauit eo ipso anno, quo profectus erat in prouinciam, sed tum scilicet, cum iam integrum annum Africę pręfuisset. quattuor igitur proxime consequentibus annis aut petere

voluit

voluit consulatum Catilina, nec tamen petijt; aut petijt, & repulsam tulit. primus annus fuit Lepido & Volcatio cos. quo anno, cum decedere ex Africa voluisset consulatus petendi caussa, postea non decessit, & a consulatus petitione destitit. deterritus enim est (vt iam dixi) Afrorum legatione, & grauissimis aduersus eum absentem senatus decretis: de quibus mentionem facit Cicero in oratione aduersus ipsum & C. Antonium competitores. Alter annus fuit Cotta & Torquato cos. quo anno petere quidem voluit consulatũ, sed prohibitus est, quod intra legitimos dies profiteri nequiuerit. nã quærebatur repetundarum. atque hoc & satis aperte Sallustius declarat, & ipse Cicero in hac epistola nõ obscure, cum ait: Catilina, si iudicatum erit meridie non lucere, certus erit competitor. Et in altera epistola, cum ait: Hoc tempore Catilinam, competitorem nostrum, defendere cogitamus. Tertium annum fuisse liquet eum, quo M. Cicero & C. Antonius designati consules sunt, Cæsare & Figulo cos. quo anno petijt Catilina, & repulsam passus est, vt & ipse Cicero, & omnes historiæ demonstrant. Quartus annus fuit Cicerone & Antonio cos. cum, deiecto Catilina, Silanus & Murena consulatum sunt adepti. idque, vt omittam historicos tum Græcos, tum Latinos, satis ex orationibus Ciceronis aduersus ipsum licet intelligere. Bis igitur tantum Catilina consulatũ petijt, cum tamen quater petere voluerit. & de duabus petitionibus Cicero significat his verbis in oratione pro Cœlio: Deinceps fuit annus, quo ego consulatũ petiui. petebat Catilina mecum. numquam ad illum accessit: a me numquam recessit. tot igitur annos versatus in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Et in epitome Liuiana ita scriptum est: Catilina bis consulatum petijt, & repulsam passus est. Absoluimus quod ad petitiones attinet. de accusationibus autẽ agemus infra, epist. 14. in illo loco: Bis absolutum esse Catilinam. Redeo ad epistolam. Beroaldus homo fuit, vt illa tempora ferebant, satis doctus: peccauit tamen sæpe, quod humanum est, vel memoria, vel iudicio lapsus. is hoc in loco, primum contra veteres libros, deinde cõtra veritatem ipsam, legendum opinabatur, pro, Meridie nõ lucere, Meridie non liquere. eumque alij postea sunt secuti. qui si paullo attentius Ciceronis sententiam examinassent;

aliter sine dubio sensissent. quid enim? non hoc Cicero significat, fore Catilinam certum competitorem, si iudicum sententijs absoluatur? atqui non ambigitur. at vero, non liquere, num valet, absoluere? potius indicium fuit condemnationis, vt ex oratione pro Cluentio, & ex deprauatis Asconij verbis in 3. Verrina facile tamen colligitur. Hoc igitur Cicero dicit. Si a iudicibus absoluetur Catilina, meus erit in consulatu competitor. erat enim reus repetundarum, adeo manifestis criminibus, vt eum iudicare insontem nemo posset, nisi idem iudicaret meridie non lucere. absolutus tamen est, accusatore P. Clodio præuaricante, vt in oratione de haruspicũ responsis, & Pediani commentarijs traditum est: consulatũq; petijt, & repulsam tulit. Non me præterit, doctos quosdam viros legendum opinari, Si iudicatum erit, eius rationem haberi licere. nam reorũ in petitione magistratuum ratio non habebatur. quod ex lib. de claris orat. in mentione Seruilij Glauciæ, & Pediani interpretatione orationis contra competitores habitæ, (vbi rationem Catilinæ, de repetundis accusati, non esse habitam a consule Volcatio significat) itemque ex agraria 2. licet animaduertere, in eo loco, Reus denique, quo minus decemuir fieri non possit, hac lege non excipitur. Quibus equidem commoueor exemplis: sed mihi numquam ea, quæ a veteribus libris tam longe distet, correctio probabitur. *Palicano*] arbitror hunc esse M. Lollium Palicanum, de quo his verbis accusatione 3. in Verrem: Oblitos ne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus pl. in concione egit, cum eum, quem virgis iste ceciderat, in prospectum populi Romani produxit. Quo loco Pedianus tribunum pl. ait esse M. Lollium Palicanum. Et de claris oratoribus: Cn. Carbonem, M. Marium, aptissimos cognoui turbulentis concionibus: quo in genere nuper L. Quinctius fuit: aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Item infra epist. 16. & Pedianus in Diuin. *Qui nunc petunt,*] vt proximis comitijs consules designentur. nam ceteri, quos nominauit, non petebant, sed prensabant ad insequentis anni petitionem. *Cæsar*] is est, quem a triumuiris proscriptũ soror Iulia, Antonij triumuiri mater, seruauit. Plutarchus. *Certus putatur.*] hic, Certus, accipio alio sensu, atque supra.

NOM

non enim dicit, Certus competitor putatur; cum iam dixerit, De ijs, qui nunc petunt: sed, putatur fore, vt consul designetur. *Thermus*] Q. Minucius Thermus, plebeius, is, opinor, qui postea partem Asiæ proprætor administrauit: vt fam. lib. 2. epist. 18. & lib. 13. epist. 53. & hic epist. 13. & 20. lib. 5. *Silano*] D. Iunio Silano, qui cum L. Licinio Murena consul fuit, proxime post Ciceronem & Antonium. *Curium obducere:*] contra illos in campum Martium ducere Q. Curium, aleatorem notissimum: in quem est illud Calui apud Asconium: Et talis Curius pereruditus. &, Obducere, proprie: quia candidatos amici & clientes in Campum, honoris caussa, deducebant. vnde illud epist. 1. lib. 2. Cum candidatum deducerem, quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare. Aut, Curium obducere, Curij vitia obtegere; cum horum tam infamis vita sit. Sic, Obducta cicatrix, dicitur. *In nostrum annum*] in eum, qui proxime sequitur. Nostrum autem, quod is erat annus, quo per leges ei petere consulatum liceret: vt in epistola ad Cassium: Hæc tolerabilia, illud non ferendum, quod est, qui vestro anno consulem filium suum futurum putet. Et in Rullum: Est illud amplissimum, Quirites, quod hoc honore ex nouis hominibus primũ me, multis posthabitis, affecistis, quod prima petitione, quod anno meo. Et ad petendum consulatum legitimus erat annus ætatis XLIII. vt latius in libro de Magistratibus. *Firmior*] Thermo. cum enim Flaminiam viam muniuerit, cuius curator est; firmissimus erit candidatus. itaq; videtur e re mea esse, nunc eum designari cum Cæsare; ne, in nostrum annum reiectus, absoluta Flaminia petat. *Sane facile eum, &c.*] quis est tam Lynceus, qui sententiam tantis in tenebris videat? verba vero restituere quis sine vetustis exemplaribus possit? at illa, quæ quidem ego viderim, cum vulgatis libris consentiunt. vnum, quod in bibliotheca diui Marci, a Bessarione Cardinali cum alijs innumerabilibus dono datum, asseruatur, discrepat in vno, sed scriptura nihilo minus deprauata: habet enim, Numititeri, vbi est in impressis, Nunc ceteri. Doctissimo viro, Carolo Sigonio, placet sic: Quæ cum erit absoluta, sane facile eum nunc Cæsari consulem addiderim. vt, Libenter, tollatur, tamquam interpretatio verbi, Facile. Ego nihil aufero, parua tantum mutatione ita lego, ac distinguo:

Quæ tum erit abſoluta, ſane facile. eum libenter nunc Cęſari cõſulem addiderim. Ceteri aũt, pro Cæſari, mendoſe factum eſt, ex eo fortaſſe, quia ſcriptum eſſet Cri. *Adhuc informata*] nondum perfecta, ſed rudis adhuc, & impolita. quaſi dicat, nõ certa & explorata, ſed, vt coniectura prouideri poteſt, habes, inquit, quod ego de petitoribus cogito. intelligit autem ſimul & qui prenſant, & qui petunt. Informare verbũ a formis deductum. & eſt, cum quid non perfecte formatum, ſed in aliquam formæ ſimilitudinem redactum. Sic, Informata proſcriptio, quæ tantum eſſet animo deſignata, epiſt. 6. lib. II. *Multum poſſe Gallia,*] ciſalpinæ Galliæ, cui Piſo præerat, ciſpadana pars fuit, quæ ſuffragij ius cum tota Italia lege Pompeia optinuerat, ſicuti Tranſpadana ius Latij eadẽ lege. ad Quinctum fratrem lib. 2. Magna manus, inquit, ex Piceno & Gallia exſpectatur, vt etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo reſiſtamus. Et oratione 2. in Antonium: Ex omnium omnibus flagitijs nullum turpius vidi, nullum audiui, quam, quod, qui magiſter equitum fuiſſe tibi videre-re, in proximum annum conſulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, coloniaſque Galliæ, a qua cum conſulatus noſter petebatur, non rogabatur, petere conſulatum ſolebamus, cum caligis & lacerna cucurriſti. Hirtius autem, quo libro perſequitur, quæ de Gallico bello Cæſar prætermiſerat, in eo libro ſic: T. Labienũ Galliæ Togatæ præfecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem. Per ciſpadanam igitur Galliam eunti ad Piſonem Ciceroni tranſeundum erat. Eſt autẽ Ciſalpina, ſiue Togata Gallia, quæ incipit a Rubicone ad mare ſuperum; ab Arno autem ad inferũ: terminatur alpibus. *Cum Romæ a iudiciis forum refrixerit,*] circiter idus Sextilis iudicia dimittebantur, ſubſequentibus ludorum diebus, quorum primi Votiui XVII. Kal. Sept. committebantur: nec fere ad vſq; Ianuarium menſem repetita iudicia calebant. ideo infert, Vt Ianuario reuertamur: cum obire tempus iudiciorum vellet, in quibus propter eloquentiam vigebat. *Legati*] non, legati ad Piſonem; ſed, excurremus ad Piſonem, legati. quam autem hic legationem ſignificat? liberam, opinor: quia ſenatori ab vrbe diutius abeſſe, niſi iure liberæ legationis impetrato, non licebat. *Ad Piſonem*,] C. Calpurnium Piſonem, qui biennio ante cum

M'. Acilio

M'. Acilio Glabrione consul fuerat. est autem sciendum; etsi Cicero de Gallia Togata hic intelligat, non ideo tamen intelligi oportere, Pisonem ei præfuisse. pręfuit enim Narbonensi, vt ex Dione constat. ideoque pacificatorem Allobrogum, qui sunt Narbonensis Galliæ populi, Cicero illum infra nominat. hoc igitur Cicero sperabat; cum per Galliam Togatam iret ad Pisonem, Narbonensem Galliam proconsulem administrantem, aliquid se in transitu posse proficere, appellandis rogandisque colonijs & municipijs. & est hic non primus, sed alter annus, quo Narbonensem Galliam Piso regebat. vsitatum enim erat, vt non modo annua, verum etiam bima, interdum etiam trima, & quadrima prouinciarum esset administratio. itaque Macedoniæ biennium præfuit C. Cotta, Ciliciç triennium Lentulus Spinther, Macedoniç quadriennium C. Antonius: vt alia mittantur exempla. *Cetera*] respexit ad proximum membrum: Illam manum tu mihi cura vt præstes Pompeij nostri amici. Vt sit ordo: tu mihi eos præsta, qui cum Pompeio absunt. ego cetera spero fore vt volumus. *His duntaxat vrbanis competitoribus:*] modo ne, qui reipublicæ caussa absunt, eorum aliquis ad petitionem veniat. nam, quos mihi ex ijs, qui nunc in vrbe sunt, video competitores fore, neminem pertimesco. Sic Vrbani, pro, ex vrbe, dixit epist. 48. lib. 12. Hanc ego huius loci sinceram duco sententiam. quidquid alij dixerint, ita non improbo, amicitiæ caussa, vt, quo suadet ratio, libentius inclinem. *Illam manum*] nobiles viros, cum Pompeio in Asiam ad bellum Mithridaticum profectos. *Cura vt præstes,*] effice, vt meam petitionem adiuuent, missis Romam epistolis ad propinquos & familiares. *Quoniam propius abes,*] cum tu in Græcia sis, minus abes a Pompeio, quam ego, qui sum Romæ: itaque per litteras & cum ipso potes, & cum ijs, qui vna sunt, de honore meo commodius agere. Est autem, Propius abesse, minus distare. quo modo locutus est & in Tusc. I. Quo propius aberat antiquitas ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. Et lib. de Sen. A morte propius absum. *Ad mea comitia*] satis erit, si me illa manus litteris adiuuet: non peto, vt mea caussa Romam ad comitia veniat. *Cæcilius, auunculus tuus*] de hoc nepos in Attici vita, & Valerius lib. 7. cap. 9. *Dolo malo*] quod in-

ter Varium & Caninium diceret conueniſſe, vt ad fraudandos Varij creditores earum rerũ venditio fieret, quas mancupio venditas, ab eo, qui emiſſet, repetere non licebat, niſi ſi dolo malo emptas eſſe conſtaret: quod Cæcilius factum affirmabat. *Lucullus,*] alij de Lucio Lucullo accipiunt, ego de Marco fratre. Nam Lucius ab expeditione Mithridatica nondum redierat. redijt enim M. Catone tribuno pl. vt ſcribit Plutarchus: Cato autem tribunatum geſſit Murena & Silano cos. vt idem Plutarchus, & in oratione pro Murena, id eſt, biennio poſt, atque eo amplius, quam hæc ſcripta ſunt. *P. Scipio,*] hic eſt Scipio ſocer poſtea Pompeij, quem ex adoptione Metelli Pij Q. Metellum Pium Scipionem eſſe appellatum ſcribit Dio lib. 40. *Magiſtrum*] auctionis. cum in auctione bona venirent, vt inter heredes, aut creditores diuiderentur; de ſententia coheredum, aut creditorum, eligebatur qui præeſſet auctioni. is Magiſter dicebatur: vt lib. 6. epiſt. 1. De hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciundis. Et Quinctilianus lib. 6. dictum recitat Ciceronis in Plætorij matrem: ludum habuiſſe, dum vixit; magiſtros, poſtquam mortua ſit. ita infamem ſignificauit & ab impudicitia, dum viueret; & mortuam, ab ære alieno. Item pro Quinctio: Cui magiſtri fiunt, domini conſtituuntur, qui, qua lege, qua condicione pereat, pronuncient. *Si bona venirent,*] ſi bona Varij, Caninio adempta, in auctione venirent, vt ex ea pecunia ſatisfieri creditoribus poſſet. *Obſeruat*] aſſectationis officio colit: vt illud Philippica 2. Poſtea cuſtoditus ſum a te, tu a me obſeruatus in petitione quæſturæ. Et in epiſtola ad Gallum: Ego te in conſulatu obſeruaram. Obſeruare enim dicuntur, qui aliquem officij honoriſve cauſſa deducunt, & reducunt. *Domitium*] Ahenobarbum, Porciæ virum, quæ Catonis ſoror erat. fuit aliquot poſt annis conſul cum Ap. Claudio Pulchro, mox in cauſſa Milonis quæſitor; poſtremo ſucceſſor Cæſari datus, vt eſſet proconſul in Gallia; orto inter Cæſarem & Pompeium ciuili bello, Pompeium ſecutus; Corfinij captus, & incolumis dimiſſus; cum ſe rurſus ad Pompeium contuliſſet, in acie Pharſalica a M. Antonio eſt interfectus. *Etiam ſi id ſit.*] etiam ſi propter ambitionem peccauerim. Ε'πεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην.] Homerus Iliados χ pronuntiat hos verſus de Achille, qui

le, qui Hectorem contento cursu sequebatur:

— ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην
Ἀρνύσθην, ἅτε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν,
Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.

& Latine Virgilius:

— Neque enim leuia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.

Sensus est. Quod auunculo tuo non satisfecerim, & caussam fateor ambitionem fuisse, & mihi tamen arbitror esse ignoscendum; quod, vt vides, hæc me ambitio, quasi cursus quidã, non ad ludicrum, aut inane præmium, sed ad consulatum ferat. *Non modo retinendas,*] quod in Satyro feci. *Hermathena tua valde me delectat, & posita ita belle est, vt totum gymnasium* ἡλίου ἀνάθημα *esse videatur.*] statuam, inquit, Mercurij, & Mineruæ, mihi a te missam, in gymnasio meo, Academia, ita belle constitui, vt illustrare tamquam Sol totum gymnasium videatur. ἀναθήματα vocabantur, quæ in templis, ornatus maxime gratia, dicata Deis ponebantur. qua ratione, ἡλίου ἀνάθημα dixit Cicero, pro Solis dedicatio: quasi dixerit: ita ornat Hermathena tua, tamquam ἀνάθημα, Academiam meam, vt Sol ipse, qui cuncta illustrat, vniuerso gymnasio dicatus esse videatur. Putat vir doctrina & humanitate excellens, mihique vetere necessitudine coniunctus, Pompilius Amasæus, legendum, ἡλίου αὔγασμα, id est, Solis splendor: quia scriptũ reperit in suo libro satis antiquo, eliu auasma. sententia non dissimilis. verum, cum & in meo, & in alijs antiquis libris videam scriptum esse, ἡλίου ἀνάθημα, & Hermathena illa in Ciceronis gymnasio ἀναθήματος loco fuerit: argute mihi videtur, ἡλίου ἀνάθημα, Cicero subiunxisse, vt simile simili redderet, & augeret etiam comparatione Solis Hermathenæ ornamentum. Qui pro ἡλίου ἀνάθημα, legunt ἑρμαθήνα; ijs non assentior, tum quia discedunt a veteribus libris; tum etiam, quia sententia magis augetur, & ex ipso quasi Sole splendorem accipit, si legatur, ἡλίου ἀνάθημα. De Academia sic Plinius lib. 31. cap. 2. Digna memoratu villa est, ab Auerno lacu Puteolos tendentibus imposita litori, celebrata porticu, ac nemore, quam & vocabat M. Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, ibi compositis volumi-

nibus eiusdem nominis; in qua & monumentum sibi instaurauerat. huius in parte prima, exiguo post obitum ipsius, Antistio Vetere possidente, eruperunt fontes calidi, perquam salubres oculis, celebrati carmine Laureæ Tullij, qui fuit e libertis eius, vt protinus noscatur etiam ministerium eius ex illa maiestate. Ponam enim ipsum carmen, dignum vbique, & non ibi tantum, legi.

Quo tua Romanæ vindex clarissime linguæ
Silua loco melius surgere iussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hic etiam apparent lymphæ non ante repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore leuant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes cum patefecit ope.
Vt, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.

Multum te amamus.] de Hermathena: vt in proxima inferiore epistola: Te multum amamus, quod ea abs te diligenter, paruoq; curata sunt. & ep. 2. l. 7. *L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo cos.*] docui, non vno die scriptam epistolam: &, cur dubitetur, caussa non est. scripserat illud ante comitia consularia, De iis, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur: & illud, Nostris rationibus conducere videtur, Thermum fieri cum Cæsare. Comitiis vero habitis, cũ Cæsaris & Figuli designationem significare vellet, argute, eorum nominibus epistolam clausit. Designatis, cur non addiderit, quidam sine caussa mirãtur: quasi vero ita peregrinaretur Atticus in rebus Romanis, vt hoc anno gerere consulatum nesciret Cottam & Torquatum, Cæsarem autem & Figulum in proximum esse designatos. Figulum autem quem hic nominat, ante appellauit Thermum: quod ex Minuciis in Marcios adoptione transiisset, vetere cognomine conseruato.

IN EPISTOLAM II.

De meis ad te rationibus] de petitione consulatus. *Competitorem nostrum*] non quia peteret, sed quia petiturus videretur. nam Comitiorum dies longe aberat, vtpote quæ anno proximo non ante Quinctilem mensem futura essent. petiit autem,

autem,& repulſam tulit, vt ſupra demonſtratum eſt. *Defendere*]crimine repetundarũ. eſt.n.ſcripta hæc epiſtola Cotta & Torquato cos. quo anno Catilina cauſſam dixit de repetũdis, vt iã probauimus.& apparet,poſt deſignatos Cæſarẽ & Figulũ iudiciũ illud eſſe factũ: cũ hãc epiſtolã ſcriptam eſſe conſtet poſt eã,quæ ante eſt impreſſa,in qua de Cæſare & Figulo deſignatis in extremo legitur.Catilinã tamẽ a Cicerone non eſſe defenſum,probat Aſconius cõtra Feneſtellã in explanatione orationis aduerſus competitores. *Summa accuſatoris voluntate.*]ex iudicum numero & accuſator,& reus reiiciebant, quos putarent ſibi vel inimicos,vel,vt Aſconii verbis vtar,ex aliqua re incommodos fore. Habemus, inquit, iudices quos volumus, accuſatore non reiiciente. Accuſatorem autem P. Clodium intelligit. Aſconius. *Sin aliter acciderit*]ſi nobis minus erit coniunctus in ratione petitionis. *Tuos familiares,nobiles homines,*]maxime Q. Hortenſium ſignificat,iam inde a Verris accuſatione ſibi infenſum: quem infra quoque Attici familiarem appellat, epiſtola vltima lib.2. & Nepos in vita.Nobiles autem homines,quia ſummos honores geſſerat Hortenſius. erat enim tum conſularis. de quo & in oratione pro Quinctio:dicet Hortenſius,excellens ingenio,nobilitate,exiſtimatione.Et Pedianus hæc in argumento Diuinationis : Defendebatur Verres ab Hortenſio, facile & principe in ſenatu propter nobilitatem, & in foro ob eloquentiam rege cauſſarum. Nobiles igitur, etiam qui patricij non erant, dicebantur.Erant enim Hortenſij plebeij. *Deſiderio tui*]qui tam diu abeſſes. *Quod verita ſit,*]deridet ſuſpicioſæ aniculæ inanem ſuperſtitionem. *Latinæ*]mulieres.& feſtiue,quod mulier de mulieribus laboraret. nam ſi ad hiſtoriam reſpicimus,ex populis Latinis non tam mulieres, quam viri in montem Albanum hoſtias adducebant:&, quatriduano ſacrificio facto, accepta carne in ſuam quiſq; ciuitatem digreſſi reuertebant. ea dicta Viſceratio; quoniam ex hoſtiis carnes in partes cæſæ diſtribuerentur. & viſceratio mox a Cæſare populo data,apud Suetonium. Ferias autem Latinas, maximo Romanorum Latinorumque magiſtratuum conuentu, conſules procurabant,cum interea cum populo agere non liceret: vt ob eam cauſſam Latinæ aliquando a conſulibus inſtaurarentur,cum tribunis pl. obſiſtere vellent, populares le-

ges ferre cupientibus. itaque ad Q. Fratrem lib. 2. Cõsul, inquit, Lentulus dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinæ instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Catonis. Liuius, Strabo, Plutarchus, Dionysius. *Eius rei consolationem*] Ridiculum est consolationem compositam ob mortẽ vetulæ plus quam septuagenariæ. etiam suspecta est mihi locutio, Eius rei consolationem. legẽdum putat homo doctus, amicus meus, Conflationem. nam & id obscure tetigerat, cum dixit, Verita est. neque enim verita erat, ne celebrarentur Latinæ, sed, bellum inter Latinos & Romanos ne suscitaretur. *Saufeium*] equitem Romanum, philosophum Epicureum, Attici familiarem. ep. 6. l. 4. & 1. l. 7. & Nepos in vita. *Ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis?*] genus loquendi, quod in re parum certa veteres vsurpabant: vt libro 11. De Quincto filio nihil audiui: sed quære ex Diochare, Cæsaris liberto, is dicitur vidisse an euntem, an iam in Asia? Et in Bruto Summa senectute M. Cato, legem suadens in Galbam, multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis ante quam mortuus est an diebus, an mensibus? Nec dissimile illud epist. 12. Proximus Pompeio sedebam: intellexi hominem moueri, utrum, Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur? *De nostro amico placando*,] Lucceium intelligit. infra: Accedebat hortator Sallustius, vt agerem quam diligentissime cum Lucceio de vestra vetere gratia reconcilianda. *De te*] Sallustius me accusare solebat, quod Lucceium tibi non placarem. *Nec sibi*] qui etiam ipsius Sallustij caussa laboraui. *C. Pisoni*] is cum vita excessisset, exsulãte Cicerone; haud multo post nupsit Tulliola Furio Crassipedi, vt in epist. 4. libri 2. ad Q. fratrem, & in epistola 7. l. 1. ad Lentulum; tertio, P. Cornelio Dolabellæ, cum Cicero Ciliciam proconsul administraret, vt famil. epist. 19. l. 8. & deprehẽditur error Plutarchi & Pediani, qui Tulliolam bis dũtaxat nupsisse falso credunt, Pisoni, & P. Lentulo: cum Lentulus inter Ciceronis generos nemo vsquam nec ab ipso Cicerone, nec ab aliis nominetur.

IN EPISTOLAM III.

Quincti fratris comitia:] quibus ædilitatem Quinctus petebat.

cebat. nam præturam gessit triennio post, Silano, Murena cos. proximisque consulibus Pisone & Messalla, ex prætura est in Asiam profectus: petiit igitur ædilitatem Lepido & Tullo consulatum gerentibus, gessit Cotta & Torquato, quoniam inter ædilitatem & præturam biennium intersit necesse est, vacuum ordinariis honoribus. *Acutilianam controuersiam*] vide in epistola sequenti, & in ea, quæ ab hac est tertia. *Peducæus,*] Sex. Peducæus, Attici amicissimus. Nepos in Attici vita. *De C. Macro transegimus.*] Non alienum est subiicere, quæ Valerius & Plutarchus tradunt. Valerius his verbis: C. Licinius Macer, vir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in Mænianum conscēdit: deinde, M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum vidisset, misit ad eum, qui diceret, se non damnatum, sed reum, periisse, nec sua bona hastæ posse subiici: ac protinus, sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coartatis, incluso spiritu, pœnam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustris ingenij orator, ab inopia rei familiaris, & a crimine domesticæ damnationis inusitato paterni fati genere vindicatus est. Plutarchus sic: *στρατηγίαν δὲ μετιόντων ἅμα σὺν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων, πρῶτος ἁπάντων ἀνηγορεύθη, καὶ τὰς κρίσεις ἔδοξε καθαρῶς καὶ καλῶς βραβεῦσαι. λέγεται δὲ καὶ Λικίνιος Μάκερ, ἀνὴρ καὶ καθ' αὑτὸν ἰσχύων ἐν τῇ πόλει μέγα, καὶ Κράσσῳ χρώμενος βοηθῷ, κρινόμενος κλοπῆς ὑπ' αὐτοῦ, τῇ δυνάμει καὶ σπουδῇ πεποιθὼς, ἔτι τὴν ψῆφον τῶν κριτῶν διαφερόντων, ἀπαλλαγεὶς οἴκαδε, κείρασθαί τε τὴν κεφαλὴν κατὰ τάχος, καὶ καθαρὸν ἱμάτιον ὡς νενικηκὼς λαβὼν, αὖθις εἰς ἀγορὰν προϊέναι· τοῦ δὲ Κράσσου περὶ τὴν αὔλειον ἀπαντήσαντος αὐτῷ, καὶ φράσαντος ὅτι πάσαις ἑάλωκε ταῖς ψήφοις, ἀναστρέψας καὶ κατακλιθεὶς ἀποθανεῖν.* Sed Pedianus, vbi explanat orationem pro Cornelio, in eadem pagina loquitur pugnantia. dicit enim, primo prætorem fuisse Ciceronem M'. Lepido, L. Volcatio cos. deinde, paucis interiectis versibus, L. Cotta, L. Torquato: errore ita manifesto, vt, Pedianum tam fœde lapsum, mihi persuadere non possim, peccatum potius a librario suspicer. vtrum igitur probamus? ego non dubito, quin præturam gesserit Lepido & Vol-

catio cos. cum enim ædilis fuiſſet Hortenſio & Metello cos. vt ex libro de claris oratoribus, & ex accuſationibus in Verrem notiſſimum eſt; ædilitas autem a prætura biennio diſtet, vt apparet ex epiſtola ad Furnium, fam.lib.10. præturã geſſerit, neceſſe eſt, Lepido, Volcatio cos. ſiquidem honores omnes adeptus eſt anno ſuo, vt gloriatur in 2. de Officijs. non eſſet autem præturã adeptus anno ſuo, ſi eam geſſiſſet Cotta & Torquato cos. nam ita inter ædilitatẽ & præturam triennium intereſſet: cum biennium modo interſit, vt ex locis intelligitur. De hoc Macro vide quæ ſcripta ſunt in Bruto. *Cui cum æqui fuiſſemus,*] quem cum iure damnaſſem. Prætor enim hanc epiſtolam ſcripſit, quod iam oſtendi. *Academiæ proprium meæ*] hæc Ciceronis villa fuit, celebrata porticu, & nemore; quam nominauit Academiam ab exemplo Athenarum. Plin.lib.31. *Commune omnium,*] gymnaſiorum, quia litteris & ingenijs præeſſe creditur Mercurius. vel, Commune omnium, non gymnaſiorum, ſed hominum: quibus felicitatẽ promittere videtur. & hoc ad diuitias potius, quam ad litteras, refero. nam Lucianus in votis, & communem appellatum eſſe Mercurium, & diuitiarum cauſſa, ſignificat his verbis: κοινὸς Ἑρμῆς, φασὶ, καὶ ἐς μέσον φέρων τὸν πλοῦτον. Ariſtoteles autem lib.2. ad Theodecten: καὶ τὸ κοινωνικὸν φάναι, τὸν Ἑρμῆν εἶναι μάλιστα τῶν θεῶν. μόνος γὰρ καλεῖται κοινὸς Ἑρμῆς. *Minerua, ſingulare eius gymnaſii.*] cur Mineruæ ſtatua propriũ & ſingulare ornamentum Academię Ciceronis? quia & Academia gymnaſiũ erat Athenis, vnde ſuam villã Cicero nuncupauit; & Athenæ a Minerua conditæ, ac nominatæ: ſiquidẽ Græci Ἀθήνην Mineruam vocant. vel, quod Mineruam Cicero præcipue coleret, cuius etiam ſignum domi habuit, vt ait Plutarchus. *Eum locum*] Academiam noſtram. *Caietam,*] villam in agro Caietano. *Si quando abundare cœpero,*] ſi quando erit, vt mihi pecunia ſuperet. *Ornabo.*] ſignis. *Conſerua,*] quia ſe venditurũ Atticus ſignificauerat. Sic infra: Bibliothecam tuam caue cuiquam deſpondeas, quamuis acrem amatorem inueneris. nam ego omnes meas vindemiolas eo reſeruo, vt illud ſubſidium ſenectuti parem. Et epiſt.9. Libros tuos caue cuiquam tradas: nobis eos conſerua. *Noli deſperare*] velim ſperes, me tamen poſſe tantam pecuniam cogere, vt emere tuos libros poſſim. *Vicos, & prata*] vrbanas, ruſticaſque

ſticaſque diuitias. Vicus duplex eſt, in vrbe, & extra vrbem. de vtroque diximus epiſt. 10. lib. 2. fam. hic de vrbano accipiendum. Pratis vero inter prædia ruſtica primas partes tributas a veteribus, ait Columella lib. 2. cap. 17. & lib. 3. cap. 3. & Varro lib. 1. de re ruſt. c. 7. & Cicero Parad. 6.

IN EPISTOLAM IV.

Lucii fratris noſtri] patruelis, de quo in 2. de Oratore, & 5. de Finibus, vtrobique in procemio, & apud Pedianum, & in Verrem. *Affinem*] quia frater fuit ſororis tuæ viro, Quincto fratri meo. *Sorore tua*] Q. Ciceronis vxore. *Miſi.*] erat enim Quinctus in agro Arpinati. epiſt. 5. *Si cuius animus*] Lucceium intelligit, de quo epiſt. 9. *Quid dicas?*] de mea videlicet intelligentia: qui ne id quidem neglexi, quod fortaſſe negligendum fuit. quantum enim hoc oneris eſt, quod mihi poſt multa mandata ſuperimponis, vt, ſi cuius animus in te ſit offenſior, ego recolligam? *Neque id*] ne id quidem: vt in epiſtola ad Torquatum prima lib. 6. Qui neq;, cum id faciebamus, tam eramus amentes. Et ad Pætũ, epiſt. 15. lib. 9. Quod altera epiſtola purgas te, non diſſuaſorem mihi emptionis Neapolitanæ fuiſſe, ſed auctorem commorationis vrbanæ, neq; ego aliter accepi. *Nihil eſſe iam, quod laboraret,*] Tadius cum ab herede neſcio quid emiſſet; idq; poſtea compertum eſſet non ad eum, qui vendidiſſet, ſed ad puellam, quæ eſſet in tutela, pertinere; poſtulantibus puellæ tutoribus reſtituere male emptum cogebatur. *Vſucapta*] capta res dicitur, quam a nobis occupatam nemo repetijt intra tempus lege definitum. ergo is, qui Tadio quiddã ex hereditate vendiderat, recte ſe aiebat vendidiſſe: eam enim hereditatem vſucepiſſe, quod autem vſucaptum eſſet, legibus ad ſe pertinere. *De tutela legitima,*] in lege videtur ita ſcriptũ fuiſſe: Si quis quid vſu ceperit, id vſucapionis iure ad illũ pertineto; vt ex bonis tamen pupillorum, qui ſint in tutela legitima, nihil vſucapi poſſit. Hanc exceptionem dicit Atticum ignorare: quam ſi teneret, hereditatem, quę eſſet in tutela legitima, iniquo vſucapionis iure vſurpatam, recte vendi potuiſſe non putaret. Tutelę autem legitimæ dicuntur, quæ, cũ quis inteſtato mortuus eſt, eius liberis lege dantur. dari autẽ agnatos, & conſanguineos, item patronos, id eſt eos, qui ad legitimam hereditatem admitti poſſunt, ſcribit Vlpianus in

consuetudine fuisse; & patronos ob eam caussam, vt, qui sperarent successionem, ijdem ea bona studiosius tuerentur. pro Flacco. *In qua dicitur esse puella,*] audio, inquit, qui tutores puellæ sunt, eos non a patre, sed a lege datos. itaque, cum tutela legitima sit, ex eius puellæ bonis vsucapere nihil potuit is, qui Tadio vendidit. *Gaudeo tibi placere.*] gaudeo te delectari possessione, quã in Epiro emeris. Et sane omnis Attico pecuniæ redditus in Epiroticis & vrbanis possessionibus constabat, vt in eius vita Nepos tradit. *Quæ tibi mandaui,*] loquitur de signis. epist. 2.3.5.6.7.8. *Laboribus*] quos agẽdis caussis grauissimos sustinebat. Tusc. 1. Cum defensionum laboribus essem aliquando liberatus.

IN EPISTOLAM V.

Tu iam dimensam,] tu eam constitueras emere; &, quasi iam emisses, ita eius exædificationem animo designabas. *HS* CCCLↃↃↃXXX.] sestertijs centum triginta millibus, id est scutatis nostræ monetæ 3900. Et, vt de numeris aliquanto latius disseramus, de quibus video Priscianum incerte locutum; antiquas notas, quibus præter ceteras vsi sunt veteres Latini, & earum significationem e regione subijciam. quod ad numerum figurarum attinet, tredecim erunt, totidem, quot Priscianus agnoscit: in ipsis autem figuris, quiddã est, cur ab eo dissentiam.

Antiqua nota:		*Significatio.*
I	I	vnus
V	5	quinque
X	10	decem
L	50	quinquaginta
C	100	centum
IↃ	500	quingenta
CIↃ	1000	mille
IↃↃ	5000	quinque millia
CCIↃↃ	10000	decem millia
IↃↃↃ	50000	quinquaginta millia
CCCIↃↃↃ	100000	centum millia
IↃↃↃↃ	500000	quingenta millia
CCCCIↃↃↃↃ	1000000	decies centena millia.

Non erat autem, inquit Plinius, apud veteres numerus vltra centum millia. itaque & hodie multiplicantur hæc, vt, decies centena

centena millia, aut sępius, dicatur. Atque hæ notæ, si figuram consideres, eædē omnes sunt, nisi quod in quinque primis deprehenditur dissimilitudo. nam, cū scribimus c I ɔ, siue Iɔɔ, & inde quæ subsequuntur; non plus duabus vtimur notis, I & c, hoc tamen obseruantes, vt c post I non tamquam auersa, sed quasi respiciens, constituatur. sic vnamquamque summā, quam volueris immensam, explicari primis quinque notis animaduertes. Hæc est prima consideratio: sequitur altera, quod a prima nota ad vsq; eas, quas in extremo posui, alternis modo in quincuplum summa crescit, modo in duplum: quod, ipsas notas qui persequi singulas voluerit, intelliget. Priscianus autem hanc rationem tractat imperite. primum, mille sic ait notari, x, & decē millia sic c x ɔ. in quo repugnat vetustatis obseruatio. triplex enim genus est, quod antiquitatem maxime testatur, lapides, libri, nummi. & cum ego in singulis non ita negligenter sim versatus, numquam tamē x, pro mille comperi, numquam c x ɔ pro decem millibus. sed idem labat in sua sententia: infert enim paullo post: Decē millia, quod verisimilius est, notantur per M, circumscriptam ex vtroq; latere; & M putat mille significare, quia nominis prima sit littera. quorum alterum cōcedo, vt M mille valeat: alterum, quia cum ratione pugnat, concedere non possum, vt M ideo mille significet, quod in verbo Mille princeps occurrat littera. mihi enim dubium non est, quin M inde sit deriuata, quod veteres pro quingentis hac vtebantur figura Iɔ, vnde, contra Prisciani sententiam, qui de origine D nescio quid ridicule comminiscitur, facta est D, negligentia simul & ignorantia describentium, dum antiquas notas elementa putant. ergo pro quingentis, vt dixi, scribebant I ɔ, pro mille c I ɔ: vnde fluxit M, errorem creante similitudine; quod M quādoque ita scribitur c I ɔ, vt minimū discrepare videatur a c I ɔ. in antiquis autem libris & alias figuras pro mille vsurpatas licet animaduertere, vt ω, & c I ɔ, quas peperit minus accurata librariorum festinatio, id agentiū, vt c I ɔ vno calami ductu perficerent. etiam ∞, & c I ɔ pro mille reperias: quæ deriuatæ sunt ab c I ɔ, corruptæ scilicet a corrupta. Quæritur etiam, cur L quandoque pro I posita reperiatur, vt in hac figura, c c c L ɔ ɔ ɔ, & similibus. huius quoque mutationis culpam sustinet librariorum inscitia: qui cum antiquam

notam, I, longiusculã viderent, exempli gratia sic, cccIↃↃↃ; decepti similitudine consonantẽ L putarunt, & pro cccIↃↃↃ scripserunt cccLↃↃↃ. Hæc de numerorum notis. reliqua e-rant nonnulla: quæ, quia satietati legentium placet occurre-re, prętermitto. hac de re paullo plenius egit Aldus filius in li-bris de Quæsitis per epistolam. *Pater nobis decessit*] vt ipsi ratiocinamur, hanc epistolam scripsit multo ante petitionem consulatus: idque satis videmur probasse, cum de ordine harũ epistolarum diceremus. quod si ita est; non recte scripsit Pe-dianus, Ciceronem in petitione consulatus patrem amisisse. sed idem de duobus etiam Ciceronis generis errauit, Furium Crassipedem non agnoscens. Quod autẽ nonnulli, Patro no-bis decessit, putant legendum: infirma coniectura est. nam de Patrone viuo multis post annis mentio, vt epist. 11. & 19. lib. 5. & 2. lib. 7. *Loci sint eius*,] Academiæ. epist. 3. 7. & 9. *Apud matrem*] Attici: quam extulit annorum nonaginta, natus ipse tunc septem & sexaginta. Cæciliæ gentis eam fuisse, conijci-tur; cum & Cæcilius frater eius fuerit, is, qui Atticũ testamen-to adoptauit; & mulieres nomine familiarum appellarentur. *L. Cincio*] qui Romæ curabat Attici negotia. *HS* xxcd] sestertiorum viginti millia quadringenta, hoc est, scutati 612. cum enim hæc linea — superimponitur notæ, ad eius notæ significationem addit millia. c vero cum præponitur his no-tis, & d & m, detrahit centum & omnino de sequenti nota an-tecedens minor nota tantum demit, quantum ipsa significat; vt i v, valet quattuor; v l, quadragintaquinque; x c, nonagin-ta; & huiusmodi. *Constitui*] non est, decreui, vt iuris ciuilis imperiti suspicari possent; sed genus quoddã significatur ob-ligationis, iure prætorio introductum: de quo integer est ti-tulus in Pandectis, de Constituta pecunia inscriptus. *Cura-turum*] pro signis Megaricis mihi a te emptis. in epistola se-quenti. *Ea*] signa. *In tua humanitate*] spero, inquit, fore, vt tu mihi, quæ tua humanitas est, bibliothecam conficias, in qua me otiosus oblectare possim.

IN EPISTOLAM VI.

A suo procuratore] scripserat Atticus, cum Acutilij procu-ratore se esse collocutũ, eiq; pecuniam voluisse persoluere, cũ eo tamen, vt satisdatione sibi caueretur, neminem amplius

eo nomine petiturum; illum autem recusasse. Et, Amplius nō peti, frequens est in satisdationibus apud Iurisconsultos locutio; quam & Cicero vsurpauit in epistola ad Sulpicium, fam. ep.28.l.13. cum, L. Mescinium commendans, ita scribit: Te rogo, vt, si quid satisdandum erit, amplius eo nomine non peti, cures, vt satisdetur fide mea. Nec dissimile illud in Bruto: Ego tibi Brute non soluam, nisi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Simillimum illud pro Q. Roscio: Quid ita satis non dedit, amplius a se neminem petiturum? *Decidisse*] cum tutoribus puellæ. ep.4. *Ille noster amicus,*] Lucceius. ep. 9. CCIↃↃ CCIↃↃ CCCC] sestertiorum nummorum viginti millia quadringenta, totidem plane, quot proxima in epistola superiore, diuersis enim notis eandem summam explicauit. *Megaricis*] ex Megaris, Atticæ vrbe. *Hermæ tui Pentelici*] Mercurij statuæ ex marmore Pentelico. Suidas. *Eius loci,*] Academiæ. epist.3. & 7. *Xystique*] Xystus quid sit, Vitruuius lib. 5. cap. 11. docet. *Nauis*] quo imponas signa. *Tuum munusculum*] quod te illi ex Græcia missurum pollicitus es. ep. 9.

IN EPISTOLAM VII.

Ne dubitaris] ne te deterreat impensa: & confidito, futurū mihi vnde soluā. *Naues suas*] quas habet in Græcia. *Pollicetur*] ad vecturam signorum. *Chilius*] poeta; de quo ep.14. *Te rogat* ἐυμολπιδῶν πάτρια.] rogat, ut ritus Eumolpidarum mittas. Eumolpidæ autem sacrorum præsides Athenis: de quibus Æschines in oratione contra Ctesiphontem: ab Eumolpo Musæi filio, de quo Suidas, & alii. πάτρια σύρων, Athenæus quoq; dixit, id est, leges & ritus Syrorum, lib. 8. δειπνοσοφιστῶν.

IN EPISTOLAM IIX.

Cum essem in Ceramico] Atticus hoc epistolæ principio vsus erat, Cum essem in Ceramico. quem Cicero imitatus, & ipse ita cœpit, Cum essem in Tusculano. Ceramici autem Athenis duo, de quibus Suidas his verbis: Κεραμεικοὶ δύο ἦσαν, ὁ μὲν ἔνδον τῆς πόλεως, ὁ δὲ ἔξω: ἔνθα καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ τελευτήσαντας ἔθαπτον δημοσίᾳ, καὶ τοὺς ἐπιταφίους ἔλεγον: ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ εἱστήκεισαν αἱ πόρναι. *De nostro amico placando*] de Luc-

ceio. ep.9. *Hermeraclas,*] Mercurij & Herculis coniuncta signa imponas in nauim. epist.7. *Eius loci, quem non ignoras,*] Academiæ; vt in epistola, quæ huic, & ea, cui hæc antecedit. *Palæstra,*] Vitruuius lib.5.cap.11. *Typos tibi mando, quos in tectorio atrioli possim includere.*] cum typos in tectorio atrioli velit includere; licet opinari, Typos esse parua signa, in tabula marmorea insculpta, quæ non tota, sed dimidia tantum exstent. hodie communis Italica lingua, Figuras dimidiæ eminentiæ, vocat. Includere autem typos in tectorio, est, in summa parietis parte typos ita statuere, vt marmoreæ illæ typorum tabulæ cum tectorio, id est, cum calce parietis, exæquentur. de marmorea autem tabula, ideo conieci, quia, si imagines ipsæ includerentur, oculis intuentium minus paterent. Plinius lib.35.cap.12. Dibutadis, inquit, filia, capta amore iuuenis, illo abeunte peregre, vmbram ex facie eius ad lucernam in pariete lineis circumscripsit: quibus pater eius impressa argilla, typum fecit, & cũ ceteris fictilibus induratum igni proposuit: eumque seruatum in Nymphęo, donec Corinthum Mummius euerteret, tradũt. Et ibidem paullo post: Primus personas tegularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia Protypa vocauit: postea idem ectypa fecit. Idem lib.37.cap.10. Hæ sunt gemmæ, quæ ad ectypas scalpturas aptantur. Hic audio placere docto viro, & in litteris cum laude versato, non Typos, sed Tubos legi: quia sequitur, Putealia. mihi, Typos, congruere magis cum sententia videtur. quorsum enim tubi, qui sunt ad aquam ducendam fictiles canales in tectorio includantur atrioli? quod si legatur, Typi: bellissime includentur: idq; etiam in more positum videmus. Nam, quod sequitur, Putealia: non refertur hoc neque ad tubos, neque ad typos. sunt enim duę disiunctæ, diuersæque res, quas Cicero Attico mandat, Typi, & Putealia: neque altera alteram, quasi similem, respicit: sed Typi ad atriolum, Putealia ad puteos pertinent. Magis moueor, quod in omnibus antiquis libris, nulla omnino varietate, video scriptum esse, Lypos. quod ego, quid significet, intelligere nondum potui. *Includere,*] sedibus constituere aliquanto intra tectorium excisis. *Putealia sigillata*] puteorum opercula, paruis signis exornata. qualia & hodie videmus, in quibus incisæ delectant imagunculæ. Bessarionis liber, Putealia

signata:

ſignata: eadem ſcilicet ſententia. nam ſiue de ſignis intelligas, ſiue de ſigillis ὑποκοριστικῶς, minimi refert: vtrumuis licet accipias. *Deſpondeas*] venditurum te promittas. *Omnes meas vindemiolas*] quidquid pecuniæ poſſumus hincinde contrahere, ſeponimus ad emptionem tuæ bibliothecæ. Supra, Libros, inquit, tuos conſerua; & noli deſperare, eos meos facere poſſe. *Ita eſſe, Vt ſemper Volui,*] optime ei cum tua ſorore conuenire. *Permiſiſſe*] vt eorum cauſſa Romam ne venias. Et de comitiis accipe non conſularibus, ſed prætoriis, vt ſupra docuimus in ordine epiſtolarum. *Sponſorem non appellat.*] Antea, quod tu ei promiſſum munuſculum non mitteres, me ſponſorem appellabat: nunc ſponſorem omittit; te ipſum in iudicium vocat: itaque faciundũ tibi eſt, vt promiſſum omnino ſoluas. In vulgatis libris, Sponſorem appellat, legebatur. ego negãtem particulam interieci, ſumptam ex antiquo Beſſarionis exemplari, ſententia, mihi quidem vt videtur, mirifice comprobante.

IN EPISTOLAM IX.

Illud ſuum arbitrium,] apparet, Atticum in quadam arbitrum controuerſia contra Lucceij voluntatem decreuiſſe. *Suum*] quod ſæpe accuſare ſolitus eſt. *Epiſtola tua,*] ad illum. *Noſtra legatio*] diligentia, quam ego, allegatus ad Lucceium a te, ſoleo adhibere. *Humanitati tuæ*] nam humanitatis tuæ non eſt, ab eo diffidere. *Deſignatum*] prætorem, non conſulem, vt in proxima ſuperiore. *Quamprimum mittas*] De ſignis intelligi perſpicuum eſt. *Tradas.*] vendas. epiſt. 1. & 3.

IN EPISTOLAM X.

Teucris illa] ſuperiores omnes epiſtolæ ante conſulatum ſcriptæ, hæc autem, vt e clauſula manifeſtum eſt, ineuntibus magiſtratum Meſſalla & Piſone, qui poſt Ciceronem & Antonium conſules anno altero fuerunt: vt, epiſtolarum haud paruum interiiſſe numerum, neceſſe ſit: niſi ſi toto ſuperiore triennio Romæ manſit Atticus cum Cicerone. Neque mihi dubium eſt, quin, Teucris illa, principium ſit epiſtolæ, cum inferat paullo poſt; Vt ad prima illa redeam; id eſt, ad id, quod ſcribere primum inſtitui: vt appareat, fuiſſe primam epiſtolæ

partem,in qua de Teucride ageretur. Sic & infra ep.22.l.13. Ad prima redeo; id est, ad sermonē de suis libris institutum. & fam.ep.29.l.7. Ad prima redeo. sapienter hæc reliquisti, si consilio. Cum vero, Teucris, ait, Antonium, quem Cicero collegam habuerat in consulatu, ficto nomine significari, declarant ea, quæ sequuntur. eundemq; in epistola proxima iisdem verbis appellat; & in ea, quæ proximam consequitur, promissa dicit præstitisse. *Lentum sane negotium,*] tardat enim, & procrastinat solutionem eius pecuniæ, quam debet. epist.11. & 13. *Cornelius*] amicus, aut affinis Antonij, qui se ad Terentiam dixerat rediturum, vt de ea pecunia colloqueretur. *Considium, Axium, Selicium,*] feneratorum nomina. Ad Axium Ciceronis epistolas nominat Suetonius, & Fronto Grammaticus. sed is est Axius senator, non fenerator, de quo ep.7.l.3. mentio fit. Axius, inquit ep.12.l.10. de XII. millibus pudens: sæpe enim adscripsit, vt Gallio, quantum is vellet, darem. & Gellius lib.7.cap.3. De Considio autem Valerius libro 4.cap.8. *Confugiendum est:*] vt ab ijs nummos sumamus: quando exigere ab Antonio non possumus. *Cæcilio*] & hic fenerator erat: sed benigniores aliquanto superiores tres. nam ab hoc nec ipsius propinqui nummum auferre poterant, nisi cum fenore cētesimarum, quæ vsurarum omnium grauissima erat, & As dicebatur. pendebantur enim in anno duodeni nummi pro centenis. cum vero pro centenis octoni, besses; cum seni, semisses; cum quini, quincunx; cum quaterni, triens; cum terni, quadrans; cum bini, deunx; cum singuli, vnciaria vocabatur vsura: quam maiorem XII. tabulæ primum, vt ait Tacitus lib.5. deinde etiam rogatio tribunicia vetuit, vt lib.7. Liuius narrat: qui etiam de semunciario fenore instituto subiunxit. Tacitus omnino sublatas vsuras docet, quæ tamen denuo varijs fraudibus exortæ, paulatim consuetudine leges vincente, ad centesimas peruenerunt. Seneca libro epistolarum XXI. Quam durus fenerator Cæcilius, a quo minoris centesimis propinquis nummus moueri nō possit. *Centesimis*] centesimæ dicebantur vsuræ, quia singulis mensibus in fenus centesima sortis pars impenderetur. a mēstrua enim solutione potius appellatas esse Centesimas credibile est, quam, quod nulli putant, quia centum mensibus vsura sortem adæquaret. Vnciarium fenus vocat Liuius. In quo miror

ror erraſſe eruditos noſtræ ætatis homines, opinantes vnciarium fenus eſſe vnicam centeſimam annuam, cum ſit vnica menſtrua. *Illa*] Teucride. *Impudentius, aſtutius, lentius.*] quia, cauſſis nectendis, ſolutionem differret. *Libertum mitto: Tito mandaui:*] verba ſunt nō Ciceronis, vt quidam exiſtimant, ſed Antonij, qui ſoluendæ pecuniȩ diem produceret his verbis: Libertum mitto; (ſubaudi, qui numeret) Tito mandaui; vt ſcilicet ipſe tibi pro me ſatisfaceret. Antonij igitur, quē Teucridem appellat, σκήψεις hȩ ſunt, atque ἀναϐολαί. nō enim ἀναβολὰς lego, ſed ἀναβολαί, duob. ex antiquis libris, Beſſarionis, & Caualcantis. *Neſcio, an* ταυτόματον ἡμῶν.] Antonius, inquit, nō ſoluit: ſed hoc optime cadit: vt deinde eius defendēdi cauſſa mihi nulla ſit. Et ſpectauit fortaſſe ad illū verſiculum, qui eſt in Græcis ſentētijs, ταυτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται, Caſus melius, quā nos, conſuluit. magis e re noſtra eſt, eū non ſoluere, quam ſi, quod volebamus, ſolueret. quod caſu, non conſilio noſtro, fit. *Pompeiani prodromi*] quos Pompeius, ex bello Mithridatico reuertens, celeri curſu præmittit. *Acturum*] in ſenatu. *Antonio ſuccedi oportere:*] Antonium de prouincia Macedonia reuocandum, quod pecunias a ſociis inique cogeret. reuocatus tamen non eſt: quia Cicero eum in ſenatu defendit, quod ipſe ſcribit ad Sextium, ipſius Antonii quæſtorem, fam. lib. 5. poſtea defendit eundem in iudicio, maieſtatis accuſatum, Cæſare & Bibulo cos. cum Antonius triēnium prouinciæ præfuiſſet. Suetonius, Dio, Cicero pro domo, pro Sextio: & in ea, qua Cœlium, quo accuſante damnatus erat Antonius, defendit, hanc intelligit accuſationem, cum ait: Ex reipublicæ cauſſa victoriam eſt, mihi quidem moleſtam, ſibi tamèn glorioſam, conſecutus. quod infra in eadē oratione apertius his verbis: Accuſauit C. Antonium, collegam meum: cui miſero præclari in rempublicā beneficij memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Et in extrema oratione: Hominem conſularem, quod ab eo rempub. violatam diceret, in iudicium conuertit. Accuſauit eundem, condemnauitque Q. Maximus: vt in oratione in Vatinium. *Aget prætor ad populum.*] vt Romam euocetur ad cauſſam de repetundis dicendam, quod ſocios diripuerit. infra enim de pecuniis iniuſte coactis mentio fit. nec tamen hoc anno, id eſt Piſone & Meſſalla cos. ſed biennio poſt, id eſt Cæſare & Bi-

bulo cos. causſam dixit C. Antonius. quod e Suetonio & orat pro domo planum fit. *Exiſtimationem*] multum, inquit, de mea detrahatur exiſtimatione & apud bonos, & apud populum, ſi C. Antonium, manifeſtis criminibus reum, defendam. *Mando tibi, vt perſpicias.*] & perſpicere Atticus id poterat non magno negotio, qui eſſet in Græcia, proximus Macedoniæ, quam Antonius adminiſtrabat. *Valerius interpres*] externarum legationum cauſſa ſenatus Valerio vtebatur interprete, multarum linguarum perito. epiſt. 10. *Chiliuſque*] is de quo ſupra ep. 7. *In cogendis pecuniis*] contra quam legibus liceret. Cogendis autem, ex prouincialibus hominibus, auaro & iniquo imperio. *Conſtat*] nondum enim aderat, ſed Italiam iam attigerat, ex illo ſe referens memorabili Mithridatis bello. *Diuortium Muciæ*] Pompeius, deuicto Mithridate reuertens, cum in Italiam perueniſſet, nuncium remiſit coniugi ſuæ Muciæ, Q. Mucii Scæuolæ filiæ, quod adulterium cum C. Cæſare commiſiſſet, vt Suetonius tradidit. Et, vt ex hiſtoria, maximeque ex Plutarcho, colligitur, vxores habuit Pompeius quinque, Antiſtiam, Æmiliam, Muciam, Iuliam, Corneliam: cum duabus, Antiſtia, Mucia, diuortium fecit: apud ipſum duæ perierunt, Æmilia, Iulia: Cornelia ſuperuixit. Illud addo; quod appelletur a Pediano Tertia, quæ alibi Mucia nominatur, erratum non eſſe in nomine, ſed Muciæ cognomen fuiſſe Tertiam: vt, cum ſorores haberet duas, vtramque ætate maiorem, omnes autem Muciæ vocarentur, ex cõſuetudine, quę tum erat, (nam a patre, hoc eſt a familia, nominabantur filiæ) ipſa Tertia dicta, proprij cognominis appellatione internoſceretur. Hæc, vt ſperabamus, haud paullo vberius in libro de Familiis explicare, conſilium erat. *P. Clodium*] eum, qui Ciceronem tribunus pl. lata ad populum rogatione, quod ciues Romanos indicta cauſſa conſul occidiſſet, publicatis bonis in exſilium egit. inimicitiarum autem cauſſa ex hoc ipſo, quo de nunc ſcribit, pollutarum cærimoniarum crimine manauit. *Appij*] hic eſt Ap. Claudius Pulcher, qui conſul fuit cum P. Seruilio Vatia Iſaurico. *C. Cæſaris,*] erat enim Cæſar Pontifex maximus, itẽque prætor: & apud pontificem maximum, eius vxore ſacrificium faciente, præſente Veſtalium virginum cœtu; Bonæ deæ pro ſalute populi ſupplicabatur: cum ea ſacra viris adſpici ne-

ei nefas esset. Pedianus hac de re, Clodius, inquit, quæstor designatus, deprehensus est cum veste muliebri, cum intrasset eo, vbi sacrificium pro populo R. fiebat. Suetonius autem his verbis in Cæsare: Pompeiam duxit, Q. Pompeij filiam, L. Syllæ neptem: cum qua deinde diuortium fecit, adulteratam opinatus a P. Clodio; quem inter publicas cærimonias penetrasse ad eam muliebri veste tam constans fama erat, vt senatus quæstionem de pollutis sacris decreuerit. Et infra: In P. Clodium, Pompeiæ vxoris suæ adulterum, atque eadem de caussa pollutarum cærimoniarum reum, testis citatus, negauit se quidquam comperisse; quamuis & mater Aurelia, & soror Iulia, apud eosdem iudices omnia ex fide retulissent. interrogatus, cur igitur repudiasset vxorem; Quoniam, inquit, meos tam suspicione, quam crimine, iudico carere oportere. Præterea Cicero ipse, Plutarchus, Valerius, epitome Liuij. quamquam epitome mendum continet, quæ stuprum illud confert in Metelli, non in Cæsaris vxorem; aperte prorsus historia refellente; quod, id temporis pontificem maximũ Cæsarem fuisse, notissimum est. opinor autem inde errorem esse natum, quod, cum ibi pontificis maximi nomen desideraretur, aliquis historiæ imperitus Metelli nomen scripsit, qui pontifex maximus ante Cæsarem fuit. Cæsarem enim in locum Metelli Pij pontificem Max. esse factum, Dio memoriæ prodidit. *Pro populo*] hoc sacrificium, quod fiebat in operto, in honorem Bonæ deæ, Damium appellatum, quasi minime δημόσιον. in ædem enim Bonę deæ virum introire, religiosum fuisse, Festus tradit. *Per manus seruulæ seruatum, & eductum:*] Plutarchus inductum quidem ait a seruula, sed mox a mulieribus extrusum. *M. Messalla,*] opinor hunc esse aliũ ab eo, qui præturam petiit Cicerone consule, de quo in oratione pro Sylla. opinor autem ob eam caussam, quia, si prætor designatus est Cicerone consule, magistratum gessit anno proximo, Silano & Murena cos. quorum annus eum annum proximus antecessit, quo Messalla cum Pisone consul fuit. consul igitur Messalla designatus esset in prætura; quod inusitatum erat. is autem prætor designatus non est: multo minus consentaneum videtur, anno post repulsam præturæ proximo consulatum & petiisse, & adeptum esse.

IN EPISTOLAM XI.

Tribus tabernis]locus fuit non procul ab Vrbe:item in extrema Gallia munimentum Germanis oppositum, vt ostendit lib.16.& 18. Ammianus Marc. *Anchoris solutis*]cum soluisses, illico nauigaturus. *Releuarit?*]contrarium contrario reddidit, iocatus in verbis, Grauiorem, &, Releuarit: cum grauiorem dicat epistolam, quæ scripta grauibus de rebus quasi pondus habet; vt tabellarius oneris partem releuare videatur, cum epistolam legat. *Cæsis apud Amaltheam tuam victimis*] Sicyonij pecuniam Attico debebant. ea caussa Sicyonem ire cogitarat. sed venuste Cicero metaphoram sumpsit de re militari: quod exercituum ductores non ad bellum prius exibant, quam victimas cæcidissent. Amalthea in Epiro Attici villa, studiis & libris dicata. quemadmodum Academia Ciceronis, Puteolos inter & Auernum lacum, in litore. ep.14. *Ad Sicyonem oppugnandum*] ad exprimendam a Sicyoniis pecuniã. est autem, auctore Plinio, ciuitas Achaiæ Sicyon. *Ad Antonium.*]in Macedoniam; quæ contingit Epirum a Solis occasu. nescio, inquit, Sicyone mãsurus quam diu sis. nam inde ad Antonium se esse profecturum, Atticus antea litteris significauerat *Achaicis hominibus,*] qui tibi, in Achaia pecunias exigenti, litteras reddant. *Primum me non esse rogatum sententiam,*]in senatu primi sententias a cõsule rogabantur consules designati, si modo post consularia comitia senatus haberetur: sin ante, rogabat consul arbitratu suo, non quem vellet ex omni senatorum frequentia, sed quẽ vellet e numero consularium. & antiquæ consuetudini dabatur, vt, quẽ ordinem interrogandi sentẽtias consul Kalendis Ianuariis instituisset, eum toto anno conseruaret. quo ordine Cæsar neglecto primum Pompeium post affinitatem consul rogare sententiam cœpit, cum antea Crassum solitus esset. Itaque, cum hoc legerem attentius, Primum igitur scito me non esse rogatum sententiam; facile conieci, Kalendas Ianuarias intelligi; quo primum die consules inito magistratu senatum habebant de rep. Quoniam autem, cum designati consules fuissent, ij sententiã primi rogabantur: venit in mentem, quæri posse, vter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est quærenti respondere. nam me quoq; olim ex ipsa

re in

re in eandem dubitationem adductum, & aliquamdiu hærentem, obseruatio vetusti moris expediuit. Sciendum igitur; siue patricius, & plebeius, siue duo plebeij designati consules essent, qui priore loco declaratus esset consul, eum in magistratu priorem quoque sententiam rogasse: ideoque rogauit in re Catilinaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia consul priore loco declaratus. nam genere pares erant, vterque plebeius. & hic pacificatorem Allobrogum rogat sentẽtiam M. Pupius Piso consul, ex familia plebeia. M. Valerius Messalla, etsi patricius, tamen non rogat. plebeius igitur anteponitur patricio: cur? quia priore loco declaratus consul. Vter in magistratu prior rogaret, ostendi; quo coniicitur, & vter rogaretur, cum designati essent. *Rogatum*] a M. Pisone consule. *Pacificatorem Allobrogum*,] C. Calpurnium Pisonem: quem Galliæ præfuisse, qua in prouincia sunt Allobroges, diximus in epistola prima. & opinor id Pisonem consulem dedisse propinquitati, cum C. Pisonem sententiam primum rogauit. *Homine peruerso*] ipso consule. *Tantum cauillator*,] vnum est in eo cauillandi genus, præterea nihil. Quid sit autem Cauillatio, docet ipse in 2. de Oratore his verbis: Cum duo sint genera facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum & breue: illa a veteribus superior Cauillatio, hæc altera Dicacitas nominata est. sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis, ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores, & narratores facetos, & vultu adiuuante, & voce, & ipso genere sermonis: tum vero in hoc altero dicacitatis, nihil habet ars loci; cũ ante illud alterum facete dictum hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur. Nõ alienum est subiicere, quid de hoc ipso Pisone in lib. de claris oratoribus. Marcus, inquit, Piso, quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis litteris eruditus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat; quod erat in reprehẽdendis verbis versutum & sollers, sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit; quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, siue morose, vt reputabatur, siue ingenuo libero-

que fastidio.is,cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus,postea:deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus:& ex eo tempore,quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem; postea, quantum detraxit ex studio,tantum amisit ex gloria. Pedianus autem sic.M.Pupius Piso eisdem temporibus,quibus Cicero, fuit, sed tanto ætate maior, vt adolescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret; quod in eo & antiquæ vitæ similitudo,& multæ erant litteræ.orator quoque melior,quã frequentior,habitus est.biennio tamen serius, quam Cicero,consul fuit:triumphauit proconsul de Hispanis,Q.Hortensio,Q.Metello Cretico consulibus, ante Ciceronis consulatum.De eodem paullo post:Consul autem ille, deterioris histrionis similis, suscepisse negotium dicitur. *Genere illo moroso*]cauillandi plura genera,sed illud morosum,cum facie risum mouemus, nulla sermonis festiuitate. Recitabo Ciceronis verba ex lib. 2. de Orat. Primum , inquit, genus, quod risum vel maxime mouet,non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum,gloriosum,stultum. naturæ ridentur ipsæ:quas personas agitare solemus, non sustinere. alterum genus est,imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim,si quando, & cursim : aliter enim minime est liberale. tertium, oris deprauatio, non digna nobis. *Eius autem collega*] M.Valerius Messalla. *Leuiter inter se dissident*] Leuiter, hic non valet, parum, sed aliquantum: vt infra,lib.2.epist.1.Mihi, quod defendissem, leuiter succensuit. *Infectum*] inquinatum,contaminatum:a labe metaphora deducta,quæ ex oleo facta,serpit late in ea re,quam semel infecit.Vereor,inquit,ne hoc malum, natum ex Clodij scelerata libidine, deinceps ipsum ex sese alia mala pariat. paullo post aperte: Vereor, ne hæc neglecta a bonis,defensa ab improbis,magnorum reip.malorum caussa sit. *Virum*] P.Clodium,Appij filium.epist.10. *Virgines*] Vestales:quas sacrificio interesse solitas,Plutarchus tradit. *Rogationem promulgasse,*] proposuisse, in vulgus edidisse; (hoc enim significat Promulgare, auctore Festo) vt, si quis vellet tribunus pl.intercederet;nemine intercedente,lex ferretur:etiam ob eam caussam,vt quiuis e populo,rogatione inspecta, per otium examinare posset, antiquanda mox esset, an sciscenda. *Nun-*

da. *Nuncium remisisse.*] quod a Clodio ſtupratam ſuſpicaretur. Suetonius, Plutarchus. *Quam ipſe fert,*] id eſt, cuius lator futurus eſt. nam rogationi ferendæ nondum dies venerat. quæ tamen nec ipſo die lata eſt, concurſu optimatum comitijs dimiſſis. epiſt. 12. *De religione,*] de pollutis ſacris. *Antiquetur.*] Antiquare & Abrogare putat amiciſſimus meus in ſuo libro idem eſſe: quem exempla veterũ refellunt. nam antiquat populus latam rogationem, cum perferri non ſinit; abrogat autem, iam perlatam. *Operæ comparantur*] homines mercede conducti, quorum ſuffragijs rogatio tollatur. *Lycurgei*] acerrimi legum propugnatores, qualem fuiſſe Lycurgum hiſtoriæ narrant, qui Spartanis leges dedit. *Scin quem dicam?*] forte Pompeium intelligit, paucis ante diebus e bello Mithridatico reuerſum. *Prætores*] in ijs erat Q. Cicero; cui deinde obtigit Aſia. *Ad* III. *nonas Decembris,*] mendoſa dies in quadã Ciceronis oratione. *Metellinam*] quam ſcripſerat contra concionem Metelli Nepotis. legenda eſt epiſtola ad Metellum Celerem, fam. lib. 5. Gellius lib. 18. cap. 17. Priſc. lib. 9. Quinct. lib. 9. cap. 3. Fortunat. *Liber*] ipſa oratio Metellina; vt infra lib. 2. epiſt. 1. & alibi apud eundem, & alios quoque. *Etiam.*] etiam eſt, quod ſcribam, præter ſuperiora. & eſt genus quoddam familiariter ſcribendi, ſæpe in extrema epiſtola vſurpatum, vt epiſt. 6. lib. 2. De muro ſtatue, quid faciendum ſit. Aliud quid? etiam. quando te proficiſci iſtinc putes, fac vt ſciam. Et epiſt. 19. eiuſdem libri: Quid aliud? quid? hoc opinor. Et epiſt. 1. lib. 3. ad Q. fr. Quid præterea? quid? etiam. Atticus etiam ita videtur locutus in extremis litteris: quod indicat illud *τί λοιπόν*? epiſt. 1. lib. 6. Sumptum de communi ſermone; cum aliquid nobis, præter ea, quæ diximus, de repente in mentem venit. Terentius Hecyra, actu 5. ſc. 3. PAR. Nil aliud dicã? BA. Etiam cognoſſe anulum illum Murrhinã, &c. Et Adelph. actu 2. ſc. 3. SY. Numquid vis, quin abeam? SA. Immo hercle hoc, quæſo, Syre, &c. *Autronianam domum*] quæ fuerat L. Autronij Pæti: qui conſul deſignatus, cum collega ſuo P. Sylla lege ambitus interrogatus pœnas dederat: deinde coniurationis nomine damnatus, exſulabat. epiſt. 2. lib. 3. CCCCXXXVII.] tredecim millibus centum decem ſcutatis, vt nunc loquimur. *Amicorum facultatibus*] vt ego, qui

domum emi præclaram in Palatio, a P. Sylla pecuniam mutuatus. & innuit, Messallam ad Autronianæ domus emptionem ipsum quoq; vsum esse facultatibus amicorum. Gellius lib. 12. cap. 12. *Teucris illa*] C. Antonius, qui debitam Ciceroni pecuniam non soluebat. epist. 9. & 12. *Ista confice:*] expedi tua nomina, quæ istic habes: exige, inquit, a tuis debitoribus, vt redire ad nos mature possis.

IN EPISTOLAM XII.

Prima concio Pompeij] quam primã habuit, ex bello Mithridatico reuersus. *Frigebat.*] iacebat, studiosum sui iam neminem habebat. *L. Fusius*] prænomen abest a Bessarionis antiquo libro: & recte abest: non enim hic L. Fusius, sed Quinctus; cui Caleno cognomen fuit: quem postea Pansę socerum fuisse, in commentarijs nostris in epistolas ad Q. fratrem satis probauimus, ex Philippicis orationibus, & ex Dionis historia, & Pediani commentarijs. *In concionem produxit.*] licebat tribunis pl. quemcumque vellent, arripere, & in concionem productum cogere pro ipsorum iure & potestate, vt, quibus de rebus esset interrogatus, ijs de rebus responderet. itaque tribunus pl. C. Carbo minorem Africanum, excisa Numantia redeuntem, ab ipsa porta in concionem cum produxisset, quid de Ti. Gracchi nece sentiret, interrogauit. *Quo consilio*] quibus iudicibus vteretur in caussa Clodiana. *De Clodiana religione*] de sacris Bonæ deæ, Clodij scelere contaminatis. *Promulgata rogatione*] ab ipso & Pisone consulibus. *De istis rebus*] malim, De nostris rebus, id est, in consulatu gestis. de coniuratis enim intelligit supplicio affectis. quod factum Pompeius satis a se probatum significabat, cum senatus omnia consulta γενικῶς laudasset. nam Cicero animaduersione illa vsus fuerat auctore senatu: vt, qui senatum laudaret, Ciceronis idem acta confirmare videretur. In hac ipsa epistola paullo post, An, inquit, esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur? Et infra, epist. 14. De nostris rebus nimium diu tacuerat Pompeius. Et lib. 2. epist. 1. Videtur posse aliquid nostris rebus lucis afferre. *Quod hi suspicarentur homines*] hi, quibus præsentibus Pompeius loqueretur, & a quibus laudem excepisset. *Suspicarentur*] nõ dicit, Viderent, sed, Suspicarentur; propterea ꝙ Pompeius

Pompeius tantummodo *γενικῶς* ſenatus decreta laudauerat, de Ciceronis rebus nominatim nihil dixerat; ſed ex laudatione ſenatus, quid de Ciceronis conſulatu ſentiret, coniiciebant. *In ariſtocratia*] tum, cum optimatis perſonam maxime ſumo. nam ἀριστοκράτεια, ſtatus eſt optimatum in rep. A duobus tamen antiquis libris, Beſſarionis, & Caualcantis, & a vetere libro Vrbinatis bibliothecæ, abeſt hoc, In ariſtocratia. & (opinor) recte abeſt. *Varie pingere*] admodum exornare: μεταφορικῶς: quia varietas in pictura delectat. *De flamma, de ferro*] cum incendiis vrbem, ciuitatem cæde, mea vigilantia, meaque virtute dico eſſe liberatam. *Noſti illas* ληκύθους] non diſcedit a tranſlatione. nam, vt pictores ἐκ τῶν ληκύθων, quæ ſunt ampullæ pigmentorum, ſumunt quæ ad colorandum apta nouere: ſic orationem ſuam Cicero cum volebat eloquentiæ veluti coloribus illuſtrare, ad illa loca, de flamma, de ferro, quaſi ad ſuas ληκύθους, confugiebat. Et Plin. lib. 1. epiſt. 2. eodem verbo vſus eſt, eadem ſententia: Marci, inquit, noſtri ληκύθους non fugimus. In libro tamen Græcarũ dictionum, qui Λήκυθος interpretatus eſt, hunc Ciceronis locum nominans vertit, Vniformis dicendi copia; ſententiam, vt mihi quidem videtur, non aſſecutus. *Vtrum, Craſſum*] genus loquendi a veteribus vſurpatum, cum, de duabus rebus vtram crederent, ignorabant. Tale fere illud eſt epiſt. 6. l. 11. Is dicitur vidiſſe, an euntem, an iam in Aſia? & illud ep. 2. Nos hic te ad menſem Ianuarium expectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios miſſis? *Meis omnibus litteris in Pompeiana laude perſtrictus*] locus eſt huiuſmodi in oratione pro lege Manilia: vbi Põpeium ita laudat, vt, quod illi tribuit, Craſſo detrahat, qui ſeruile bellum ſolus confecerat. locus hic eſt. Teſtis eſt iterum, & ſæpius Italia; quæ, cum ſeruili bello tætro periculoſoque premeretur, ab hoc auxiliũ abſente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeij attenuatum atque imminutum eſt, aduentu ſublatum ac ſepultũ. In oratione etiam pro Sextio de eodem Pompeio ſic: Ille vir, qui ſceleratiſſimos ciues, qui acerrimos hoſtes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras, atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſeruitia virtute victoriaq; domuiſſet. *Ab illo*] a Pompeio. ἀνεπερπερευσάμην,] oſtentaui me, adulatus ſum. fortaſſe legendum, ἀνεπερπερευ-

σάμην: a notiore verbo, περπερεύομαι. quo vtitur Paulus in epistola ad Corinthios, & Petrus Alexandrinus martyr: cuius verba: πεπλώκασιν ἐκπερπερευόμενοι: explanat Theodorus Balsamo: πεπλώκασιν ἐκ περπερείας, ἤτοι ἀλαζονείας. *Nouo auditori.*] modo enim redierat Pompeius, Mithridate deuicto. ἐπιχειρήματα] sententia probat hanc dictionem. quos tamen vidimus Caualcantis & Bessarionis antiquos libros, eam nõ habent, sed eius loco; Si umquam mihi περίοδοι, si καμπαὶ, si ἐνθυμήματα, si κατασκευαὶ, &c. quibus item verbis eloquentiæ vis indicatur. *Hæc erat* ὑπόθεσις,] argumentum hoc erat orationis meæ, de grauitate senatus, qui, Catonis sententiam secutus, de coniuratis sumendum supplicium censuerat; de equestri concordia, cum equites Romani ad opprimendam coniurationem cum senatu mire consenserunt; vt in oratione pro Sextio, & apud Plutarchum: de cõsensione Italiæ, quæ senatuscõsultum de puniendis nefariis ciuibus apprime laudauerat: de immortuis reliquiis coniurationis, hoc est de supplicio affectis Lentulo, Cethego, Cepario, Statilio, Gabinio, reliquiis cõiurationis in vrbe, Catilina emisso: de vilitate quę in vrbe fuit ipso cõsule: multis.n.cõsulib.infamiæ fuit, quod eorũ anno ciuitas caritate laborarit, quã vitare prouidentia potuerint: de otio, qđ ciuitati consul peperit cõiuratione oppressa: vt in 1. de Off. magnifice gloriatur his verbis: Nobis rẽp. gubernantibus nõ togæ arma cessere? neq; enim in rep. periculũ fuit grauius vmquã, nec maius otiũ. ita cõsiliis, diligẽtiaq; nostra celeriter de manib. audacissimorũ ciuiũ delapsa arma ipsa ceciderunt. quæ res igitur gesta est umquam in bello tanta? quis triumphus cõferendus? ἄρειος πάγος.] seuerus, & fortis, vt Athenis Ariopagitarum consilium, a Solone constitutum. *Ferendæ,*] ad populum. *Barbatuli iuuenes,*] dictum cum lasciuiæ nota. nam apud Romanos, barbam alere, moris non erat. ep. 14. Gellius lib. 3. c. 4. *Grex Catilinæ,*] magnam manum nobilium adolescentum Catilina, variis libidinum illecebris captam, ac deuinctam consuetudine tenuerat; vt qui, pro cuiusque studio, aliis scorta præberet; aliis canes, atque equos, sua pecunia emptos, dono daret; postremo neque sumptui, neque modestiæ suæ parceret, dum illos sibi obnoxios fidosque efficeret. Sallustius, & hic ipse in oratione pro M. Cœlio. *Filiola Curionis*] filio C. Curionis; qui consul

consul fuerat cum Cn. Octauio. sed filiolam vocat ad mollitiem & impudicitiam indicandam. Hic est C. Curio, qui, Cęsaris postea partes secutus, in Africa periit. cuius pater in senatu pro Clodio sensit. in quem etiam, & Clodium, Ciceronis oratio nominatur a Nonio, Rufiniano, Quinctiliano. *Antiquaret*] rogationem. ep. 11. *Lator rogationis,*] non quod iam ferret, sed quod eo die laturus esset: nõ tulit autem, quia, bonis viris manifestam largitionem in re turpi, & consulis Pisonis improbissimam suffragationem non ferentibus, comitia sunt dimissa. *Pontes occuparant,*] quibus cistæ suffragiorum superimpositæ. pontes igitur occuparant operæ Clodianæ, vt ex iis quas vellent tabellas suffragium laturis ministrarent, eas inquam dumtaxat, quæ inscriptæ essent, A. id est, Antiquo. nam, in quibus, V. R. id est, Vti rogas, scriptũ erat, earum nulla dabatur. Libro 1. rhetoricorum ad Herennium: Cæpio, vt Saturninum contra senatusconsultum, intercedentibus collegis, legem de semissibus & trientibus aduersus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deiicit; impedimento est, quo secius feratur lex. Et Cicero libro 3. de legibus: Pontes etiam lex Maria fecit angustos. Pontes puto fuisse mensulas angustissimas pedibus altioribus, Pontes ad similitudinem dictas, non ad veritatem. & singulas coniicio singulis tribubus aut centuriis appositas, cistis superstratas, suffragiorum tabellas continentibus. qua de re dictum est in libro nostro de legibus. *Ministrabantur,*] suffragium laturis distribuebantur. *Vt nulla daretur, Vti rogas.*] cum populus in campum Martium conuenerat, uti rogationem aliquam aut acciperet, aut antiquaret; tabellæ singulis binæ dabantur, diuerse inscriptæ; altera sic, Vti rogas; qua significabant, se rogationem accipere, & velle vti rogasset is, qui rogationem tulisset: altera cum littera A: quæ erat antiquatæ, id est sublatę rogationis nota. Liuius libro 10. Ego hanc legem, Quirites, quod bonum, faustum, felixque sit vobis ac reipublicæ, vti rogastis, subeundam censeo. tametsi suspicor mendose scriptum in Liuio, Rogastis. non enim populus rogat, sed rogatus iubet. mallem igitur, Rogati, aut, Rogati sitis: vt & lib. 33. Omnes quinque & triginta tribus, vti rogatę, iusserũt. Libro autem de legibus 3. Vos, inquit, legem, vt video, antiquastis sine tabella. *Nulla*]

corrupti igitur, qui tabellas ministrabant, cum eas tantum darent, quibus antiquari rogatio posset. *Rostra Cato aduolat:*] inde concionaturus, maxime in Pisonem consulem. nam de Rostris ad populum concionabantur. *Vt consules populum, &c.*] refertur hoc ad verbum, Decerneretur. quod aũt sequitur, Accipiendam; intellige, probandam. Sic etiã lib. 3. de Off. C. Mancinus rogationem suasit eam, quam L. Furius & Sex. Atilius ex S. C. ferebant; qua accepta, est hostibus deditus. *Curioni*] contra quem & Clodium Ciceronis oratio nominatur a Quinctiliano, Nonio, Rufiniano, & hic epist. 15. lib. 3. *Nullum S. C. facienti*] Curionis erat sententia, vt senatusconsultum, de promulganda rogatione factum, tolleretur. ei ita sentienti haud plures quam quindecim homines assenserunt. quid autem Curio spectabat? hoc videlicet; vt, sublato senatuscõsulto, a populi iudicio, cuius seueritatem pertimescebat, ad prætorem, eiusque consilium, in quo tum gratiæ, tum pecuniæ futurus locus esset, quæstio de incestu Clodii transferretur. senatus populum iudicem volebat; quẽ intelligeret maiore negotio corrumpi vniuersum posse, quã prætorem, & certum iudicum numerum, qui prętori in consilio assiderent. ergo non de iudicio, sed de iudicum genere, diffidebant. *Fusius tertium concessit.*] tertium cessit, cum ante bis cessisset. vel potius, Tr. tum cessit: vt sit Tr. pro, Tribunus. nam veteres quandoque & Trib. & Tr. scribebant: quod vtrumque valebat, Tribunus vnitatis numero: multitudinis, Tribb. & Trr. sicuti Prætt. & Prr. de prætoribus. potest enim ita disputari. Fusius tertium concessit: falsum est. neque enim ter actum est in senatu de Clodiana re: neq; Fusius antecesserat: cuius etiam opera factum erat, ne a senatu asperius decerneretur, vt ait Pedianus in Miloniana. rectius igitur, Tum cessit, videlicet cum tam frequenti senatu agi, & decerni rem videret: ideoque Clodii miseræ conciones destituti a tribuno, infensis patribus. Bessarionis tamen antiquus liber, itẽque Caualcantis, Tertium concessit. *Miseras*] sine auctoritate, quibus fidem populus nõ haberet. aut miseras, humiles, ad misericordiam eliciendam. *Lucullum, Hortensium, C. Pisonem,*] L. Licinium Lucullum, Q. Hortensium, C. Calpurnium Pisonem, omnes consulares. *Messallam consulem*] M. Valerium Messallam: sed, cum alter esset eodem præno-

mine

mine, is qui cõſul poſtea fuit cum Cn. Domitio Caluino, differentiæ cauſſa, conſulem, adiecit. *Tantum*] contumelioſis verbis in me non vtebatur: hoc vnum dicebat, comperiſſe omnia, & me auctore fieri, quæ contra ipſum fierent. *De prouinciis prætorum,*] vt proximi ſuperioris anni prætoribus prouinciæ decernerentur. *De legationibus,*] audiendis: quod Februario menſe, quo ſcripta eſt epiſtola, fieri ſolitum, multis locis facile eſt animaduertere; vt ad Lentulum: Senatus haberi Februario toto non poteſt, niſi perfectis, aut reiectis legationibus. & ad Q. fratrem: Sancit lex Gabinia, vt ex Kalendis Februariis vſque ad Kalendas Martias legatis ſenatus quotidie detur. *De ceteris rebus,*] decernebat ſenatus, vt, antequã rogatio de inceſtu Clodiano lata eſſet, nihil omnino ageretur. *Vno vitio minus vitioſus,*] Piſo conſul animo eſt bonis viris infenſo; re minus nocet, quia tardiſſimus eſt, & in agendo minime omnium efficax. ita minus vitioſus eſt, quod inertiæ vitium habet. *Illam concionem,*] quam habuit productus ad populum a Fuſio tribuno pl. ep. 12. *Pſeudocatone,*] ita ſtudioſo partium bonarum, vt Catoni ſimillimus exiſtimetur. τεῦκρις] C. Antonius perſoluit, quod promiſerat. idem ep. 10. & 12. *Reliquum dodrantem*] vniuerſa hereditas libræ ſiue aſſis nomine ſignificatur: & quia dodrans nouem vnciarum eſt, factum, vt nouem item hereditatis partes dodrante ſignificentur. ergo Argiletani ędificii heres erat Quinctus ex quadrante, quæ quarta pars eſt, vt in libra, ſic in hereditate: reliquum dodrantem, hoc eſt reliquas nouem partes, emit a coheredibus. HS DCCXXV,] ſeptingentis viginti quinque millibus; id eſt, ad noſtratis pecuniæ rationem, ſcutatis vno & viginti millibus, ſeptingentis quinquagenis. *Venditat*] venale propoſuit, proſcripſit. *In gratiam redi:*] hortatio eſt, cum ſpe reconciliationis. infert enim: Videro hominem: renauabo operam. *Videro hominem: valde petitur: renauabo operam.*] alloquar hominem, experiar an eum tibi reſtituere poſſim. valde enim hoc petitur a communibus videlicet amicis. ego autem nauabo eandem operam, quam nauaui antea.

IN EPISTOLAM XIII.

Aſiam] eam Quinctus per triennium adminiſtrauit. ep. 1.

lib. 1. ad Q. fratrem. *φιλέλληνες*] quia Græcis litteris præter ceteros delectamur. Asia enim in Græcia esse dicebatur, & Græco sermone Asiatici omnes vtebantur. ideo in epistola ad fratrē Græcos sæpe vocat homines Asiaticos, & aliis in locis. & M. Cœlius in epistola ad Ciceronem, Turpe, inquit, tibi erit, me pantheras Græcas non habere. *Curaque, & effice,*] cum scilicet in Asia fratris legatus eris. id enim Cicero futurū opinabatur. sed omissam ab Attico prouinciam, perspicuum est infra, epist. 14. & 15. & in eius vita. *Ipsi Quincto*] in Asiam proconsulari cum imperio proficiscenti. *De tuo negotio.*] de exigenda a Sicyoniis pecunia.

IN EPISTOLAM XIV.

De iudicio,] quo P. Clodius est absolutus. *Ὕστερον πρότερον*] primum enim respondebo, cur ego minus, quam soleam, prœliatus sim: deinde, quod tu primum quæsieras, id ego secundo loco rescribam, quid acciderit de iudicio Clodiano. *Ὁμηρικῶς.*] Homeri exemplo, qui hysterologia sæpe vtitur. *Defendenda fuit,*] Pugnaui, inquit, vt omnino, quēadmodum senatus decreuerat, rogatio de incestu Clodiano ad populum ferretur; acriterque in eo senatus decretum, auctoritatemque defendi. *Ille*] P. Clodius. *In Pisonem, in Curionem,*] qui Clodio fauebant. & Pisonem consulem intelligit. *Nisi iudicum genus*] Fusius enim a prætore & eius consilio fieri iudicium volebat; in rogatione autem consulari, vt populus iudicaret, scriptum erat. *Contraxi vela,*] qui antea caussam Clodianam vehementer oppugnaueram, destiti, & contentionem omisi, cum ex inopia iudicum haud dubie coniicerem, quis exitus iudicii futurus esset. *Pro testimonio,*] cum Clodius iudicibus se probaturum affirmaret, quo die in sacris Bonæ Deæ deprehensus diceretur, eo die Interamnæ apud C. Cassinium Scholam fuisse; Cicero contra testatus est, eo die se Clodium domi conuenisse, & allocutum esse. Plutarchus. *Ita notum atque testatum,*] notissimum enim erat, & maxime testatum, Clodium eo die Romæ fuisse. *Illum in infamia reliqui sordibus*] nam, si Fusius intercessione impediret, quo minus de re Clodiana populus iudicare posset; itaque iudicium de Clodio nullū fieret; Clodius tamen in infamiæ sordibus iaceret: quem non inno-

centia videretur in iudicio ſeruaſſe, quod fortaſſe nunc videri poteſt, ſed tribunus nocentem iudicio eripuiſſe. *Infirmo iudicio*] quod facile corrumpi poſſet. firmiſſimum autem, & integrum ab omni labe, populi iudicium fuiſſet. *Plumbeo gladio iugulatum iri*] quouis iudicio condemnatum iri. nã, vt ex plumbo gladius acie minus eſſet firma, quam qui e ferro: ſic iudicium populi, quaſi ferreus gladius plumbeo comparatus, multo eſſet firmius, quam iudicium a prætore datũ. *Vt reiectio facta eſt*] accuſator & reus in iudicio reijciebant, quos aliqua de cauſſa ſibi infenſos fore ſuſpicarentur. in cauſſa Milonis quinos ex ſingulis ordinibus reiectos, Pedianus docet. *Clamoribus maximis,*] clamores oriebantur, quia reus & accuſator iudices reijcerent admodum diſſimiles, hic homines nequiſſimos, ille optimos & integerrimos. *Accuſator,*] Lentulus, de quo in oratione de haruſpicum reſponſis. *Tamquam cenſor bonus,*] cenſores enim eijciunt e ſenatu, quos nequam & improbos nouerunt. *Tamquam clemens laniſta*] laniſtæ non gladiatores ſunt, vt ſenſit amicus meus in ſuo libro, ſed gladiatorũ domini, & magiſtri, qui gladiatorum familias in ludo exercerent, & locarent. patet ex epiſtola M. Antonij, Philippica 13. & ex oratione pro Sex. Roſcio, & ea, quę eſt in Piſonem, in qua rempublicã laniſtæ comparat, quia Gabinium & Clodiũ, tamquam laniſta ſuos gladiatores, pugnantes ſpectaret, & vtriuſque interitum, quia malum vtrumque ciuem noſſet, ita cuperet, vt laniſta duorum gladiatorum, quos male ſe gerentes videret. *Frugaliſſimum*], quia dixerat, Nequiſſimos, contrarium contrario reddidit. & reſpexit ad pecuniam; qua frugi homines egere non ſolent; quo ſpei minus eſt, in iudicio corrumpi poſſe. tales igitur reijciebat Clodius; retinebat minime frugales, id eſt egentes. *Vt appellantur,*] ærati appellabantur, quia pecuniam acceperant, vt Clodium abſoluerent. itaque iocus a facetis hominibus in mutatione nominis quærebatur; cum eos appellarent Æratos tribunos, qui Ærarij appellari ſoliti eſſent. Varro lib. 4. Quibus attributa erat pecunia, vt militi redderent, tribuni ærarij dicti. Pedianus quoque, Pecunia, inquit, attributa dicitur, quæ in ſtipendium militum adnumerari de ærario a tribunis ærarijs quæſtori ſolet. Ærati igitur ob acceptam a Clodio pecuniam, vnde

illis hoc nomen hæsit: aut Ærati, quod essent ære alieno obstricti. nam & nudos equites dixit. Consilium iudicum e triplici ordine constabat, senatoribus, equitibus, tribunis ærarijs. antea soli senatores lege Cornelia L. Syllæ dictatoris iudicauerant. postea legem de communicandis inter tres ordines iudicijs tulit L. Aurelius Cotta prætor, Q. Hortensio oratore, & Q. Metello Cretico cos. de quo Pedianus, & alij. Illud verisimile videtur, sententiã de reo plures senatores, quã equites, & plures equites, quam tribunos ærarios, tulisse: vt esset præstantioris ordinis maior numerus. adiuuat hanc opinionem Pediani locus in extremo commentario orationis pro Milone. iudicasse enim ostenditur XVIII. senatores, XVII. equites, XVI. tribunos ærarios. in commentario autem orationis pro Scauro minimus videtur esse numerus senatorum, maximus tribunorum: contra quam ego existimo: nam ratio postulat, eos præstare numero, qui dignitate præstant. Itaque mendosum esse locum suspicor, & legendũ, IV. & XX. senatores, non II. & XX. item XXII. tribunos, non XXV. in quo mutationis minimum fit, si quis antiquas notas consideret. Nec dubium, quin plebeij generis tribuni ærarij fuerint: cum in iudicijs plebem referrent. Sed eos inter diuites in prima classe censos esse arbitror: quippe pecuniam in stipendia erogandam non nisi locupletibus commissam credibile est. Addo illud, quod mihi, nullo veterum testimonio, tamen consentaneum videtur, ita ternos e singulis tribubus delectos esse tribunos ærarios, vt essent omnino CV, sicuti centum viri e singulis tribubus, quæ XXXV. omnes erãt, terni creabantur: quorum numerus erat CV, licet centũ viri nominarentur. *Tui ciues*] Athenienses. etsi ciuitatis beneficio, ab Atheniensibus delato, noluisse Atticum vti, Nepos tradit. respexit igitur non ad ius ciuitatis, sed ad Pomponij cognomen. Etiam infra lib. 2. epist. 1. Tuus, inquit, ille ciuis Demosthenes in Philippicis orationibus enituit. *Xenocratem*] hic, testimonio dicto, cum ad aras, vt mos Græcorum est, iurandi caussa accederet; vna voce omnes iudices, ne iuraret, reclamarunt. in oratione pro Balbo, & apud Valerium. *Tabulas Metelli Numidici*,] Q. Metello, Quincti filio, Numidico, caussam dicente de pecunijs repetundis, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis caussa, fuit iudex ne-

dex nemo, ex illis equitibus Romanis, grauissimis viris, quin remoueret oculos, & se totum auerteret; ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verum ne an falsum esset, videretur. in oratione pro Balbo. *Abiens consulatu,*] cum in concione consulatum pridie Kalendas Ianuarias deposuit. deponebant enim eo die. *Domum reductus.*] eius frequentiæ mentionem facit his verbis in oratione in Pisonem: Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, vt nemo, nisi qui mecum esset, ciuium esse in numero videretur. *Præclari Ariopagitæ,*] ironia. nam Ariopagitæ vere & religiose iudicabant: at in Clodiano iudicio plerique iudices pretio sententias vendiderunt. *Ad consilium.*] actum est in consilio iudicum, num a senatu præsidiũ esset petendum, quo tutius iudicare possent. omnes, præter vnum, censuerunt. *Datur negotium magistratibus.*] vt præsidium iudices habeant. Ἔσπετε] cum Homerus Iliados π, stragem illam, quam Hector, igne in Græcorum naues iniecto, edidit, explicare aggreditur, Musarum opem implorat his versibus:

> Ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι,
> Ὅππως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε νηυσὶν ἀχαιῶν.

Cicero autem, cum iudicij corrupti narrationem orditur, ludens, quasi in re magna, eosdem versus vsurpat, sed ita, vt, more suo, eos non integros recitet. *Nosti Caluum,*] M. Crassum, vt puto, significat, tribus modis eum designans, primum a caluitio; deinde, ex Nanneianis cum appellat; postremo, cum dicit, Illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. nam, laudatum a Crasso Ciceronem, apparet in epistola, quæ ante proximam legitur. Surrexit (inquit) Crassus, ornatissimeque de meo consulatu locutus est, vt ita diceret, se, quod esset senator, quod ciuis, quod liber, quod viueret, mihi acceptũ referre. Et quia Crassus Sylla dictatore ingentes diuitias congesserat, bonis proscriptorum paruo pretio emendis; Nanneij autem proscriptorum e numero fuerunt, quorum bona a Crasso empta verisimile est, indeque eum non mediocriter fuisse ditatum: per iocum appellat eum ex Nanneianis; quasi dicat, Nanneiorũ facultatibus ditatum. Nanneios autem dictatore Sylla pro-

ſcriptos,& interemptos fuiſſe, cognoſcitur ex libro, quem ad Marcum fratrem Q. Cicero ſcripſit de petitione conſulatus. *Et eum ex ludo gladiatorio,*] veteres in magna ſeruorũ multitudine habebant, quos in ludo gladiatorio docendos, exercendoſque a laniſtis, id eſt a magiſtris, curarent; quos deinde populo ſpectandos loco muneris exhibebant. *Et eum*] nō modo ſeruum, ſed ſeruum ex ludo gladiatorio, hoc eſt ex omnibus viliſſimum. nam alij colebant artes nobiliores, litteras, muſicen, picturam, & huiuſmodi. *Confecit totum negotium*] iudices corrupit. *Interceſſit, dedit.*] partim promiſit ſe daturum, partim etiam dedit. tale illud lib. 6. epiſt 1. Adſcribit, interceſſiſſe ſe pro ijs magnam pecuniam. Et illud oratione 2. in Antonium: Orabat Curio, vt te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem. tantum enim pro te interceſſiſſe dicebat. *Introductiones*] antiquus liber Vrbinatis bibliothecæ, Productiones. quod eſt verbum in eiuſmodi re ſatis aptum, vt exemplis conſtat. *Summo propoſito periculo*] quia plenum forum erat ſeruorum. *Vel perire*] cum ſibi mortem, ſi Clodius damnatus eſſet, impendere cernerent ab ijs ſeruis, quorum plenum fuiſſe forum, proxime dixit. *Perdere omnia.*] totam remp. euertere; quam in iudicio eſſe poſitam, plane conſtat. maluerunt igitur recte ſentire, etiam ſi rectum ſenſum conſecutura mors eſſet, quam ſententias ferre, contra quam leges & iura præſcriberent: quod ſi feciſſent, actum eſſe de vniuerſa rep. opinabantur. quaſi, Clodium ſeruare, & remp. perdere, idem eſſet. *Catulus*] Q. Lutatius Catulus conſularis, quem Sylla dictator optimum virum appellauerat. Plutarchus in Pompeio. XXXI. *fuerunt,*] ergo iudices fuerunt in cauſſa Clodij quinquaginta, & vnus, totidem, quot in Milonis cauſſa, in qua ſenatores iudicarunt XVIII. equites XVII. tribuni ærarij XVI. hoc ex Pediano. *Factum eſſe ſciebant,*] inceſtũ Clodij ſignificat. *Caluum, & Plautum, & Spongiam,*] iudicum cognomina; quos quaſi per contemptum nominat. nam Caluus, & Plautus, & Spongia, cognomina ſunt a partibus corporis male affectis, & a vitijs impoſita. *Cum religio, cum pudicitia,*] religionē Clodius polluit, cum ingreſſus eſt eo, vbi ſacra Bonæ deæ virgines Veſtales celebrabant; pudicitiam violauit, quia in ijs ſacris adulterium cum Pompeia

peia commisisse putabatur. hæ autem conciderunt, quia violatas vlti iudices non sunt. *Iudiciorum fides,*] quæ concidit, corruptis a Clodio iudicibus. *Senatus auctoritas concidisset,*] quo modo concidisse videtur senatus? quia factum non est, quod senatus censuerat, vt populus de Clodiano incestu iudicaret. *Nulla in re consistere vmquam sum passus:*] omnibus in rebus ei sum aduersatus. *Desponsam homini iam Syriam*] propemodum senatus promiserat & desponderat Pisoni Syriam prouinciam, vt eam anno proximo proconsul administraret. Cicero contra pugnauit, & desponsam ademit, cum diceret, non esse habendam eius rationem a senatu, cuius opera senatus auctoritas concidisset. nam per Pisonem steterat, quo minus rogatio ex senatusconsulto ad populum ferretur; vt epist. 11. Piso operam dat, vt ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex S.C. & de religione, antiquetur. & epist. 12. Piso consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. *Abiectum*] quod videret, in iudicio Clodiano victam veritatem improbitati cessisse. *Contentionis,*] in ipsa altercatione omnia, inquit, habere tum vim, tum venustatem videbantur; quæ nunc si a me perscriberentur, prorsus vt languida insulsaque iacerent: itaque pauca narrabo. *Ἀγῶνα vos appellatis.*] Atticũ vt hominem Græcum agnoscit, quia diu vixerat Athenis, vnde cognomen Attici retulerat. *Vna plaga accepta,*] in Clodij absolutione. *Ne aut ignorando*] hoc membrum refertur ad illud, Neque dissimulandum. alterum membrum desiderari videtur; vt, quoniam duo proposuit, ignorationem & timorem, sit, quod vtrique reddatur: idque etiam postulat disiunctiua particula, Aut. *Lentulum,*] eum, qui cum Catilina coniurauit, & in carcere necatus est. Sallustius, Plutarchus, alij. *Catilinam,*] etiam in oratione in Pisonem, At contra, inquit, bis Catilina absolutus. emissus etiam ille auctor tuus prouinciæ, cum stuprum Bonæ deæ puluinaribus intulisset. ego tamen ter absolutum Catilinam inuenio; primum, de incestu, quod Fabiam, virginem Vestalem, stuprasset, Hortensio & Metello cos. idque Orosius libro sexto, & Pedianus in commentario orationis contra competitores tradiderunt. Iterum, crimine inter sicarios, ob necem M. Marij Gratidiani, Cæsare & Figulo cos. quod apud Dionem libro trigesimo sexto scriptum est. id etiam

Cicero significat in oratione pro Sylla, cum ait: At idem non affuit alio in iudicio. Tertio, repetundarum ex Africa, Cotta & Torquato cos. vt Ciceronis, Quincti fratris in libello de petitione consulatus, Pediani testimonio probatur. Quid igitur? an ab historia dissentit Cicero? minime: sed, cũ Catilinã, item vt Clodiũ, cõtra leges absolutũ velit significare, de trib. absolutionibus vnã omittit, in crimine scilicet incestus, ne Fabiæ, Terentiæ vxoris suæ sorori, turpẽ impudicitiæ notã inureret; quã etiã in oratione cõtra competitores expertẽ culpę dicit fuisse. loquitur igitur de ijs iudicijs, in quib. Catilina, cũ culpã cõmisisset, absolutus tamẽ est; repetundarũ scilicet ex Africa, & inter sicarios. quibus criminibus manifeste tenebatur. *Pulchellus puer,*] ludit in formã, & cognomen Clodij: in formam, quia facie puellæ similis erat, vt scribit Plutarchus in Cæsare & Cicerone: in cognomen, quia Clodius Pulcher, cognomine Claudiæ familiæ patriciæ, appellabatur. erat enim & altera Claudia familia plebeia, in qua Marcellorum cognomen. Adscriberem alia de Claudiorum gente; sed neque locus exigit, & reseruantur antiquitatum Romanarum libris. Furor Pulchelli, infra quoque dixit. *Baias.*] Baianas aquas; quo tum valetudinis, tum etiam lasciuiæ caussa frequentes conueniebant. *Falsum*] aptius fortasse, Salsum: vt ironia sit, hoc sensu: Salse vero, Clodi, & peruenuste, opinor, tibi videris dixisse, cum obiecisti, me ad Baias fuisse. verum non sentis, quam hoc sit frigidum? at concedo: salsum est, & acutum, quod in me coniecisti: notasti perbelle mollitiem meam, qui balnea delicatus homo petierim: quid tum? conferamus nostrum vterque factum. ego ad Baias, tu in operto fuisti: num quæ similitudo? nulla prorsus. nã mea mollities cum tuo scelere non videtur esse comparanda. *In operto*] cum in intimam Cæsaris domum, vbi Vestales in operto sacra faciebant, muliebri vestitu penetrasti. Ita locutus est Paradoxorum 5. cum, eundem Clodium exagitans, Familiarissimus, inquit, tuus de te priuilegium tulit, vt, si in opertũ Bonæ deæ accessisses, exsulares. quo modo igitur, tot legibus eiectus in exsilium, nomen exsulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: & tu quidem in operto fuisti. *Homini Arpinati*] quasi semirustico. nam, si homo Romanus ad aquas calidas iret, ferendum: si Arpinas, non item. *Aquis calidis?*]

Baianis.

Baianis. calidæ enim balneorum aquæ. *Patrono tuo,*] ſorori tuæ. Patronum appellat, quia mulier potens, & amatorum gratia valens, Clodium ſæpe non ſecus ac patronus defenderet: cuius etiam opera Sex. Clodium fuiſſe abſolutum, legitur in oratione pro Cœlio. *Qui Arpinates aquas concupiuit.*] quæ me, hominẽ Arpinatem, quem tu derides, ſibi coniugem optauit. Plutarchus in Cicerone. *Noſti enim marinas.*] cum ſtuprum a piratis paſſus es. de quo in oratione de haruſpicum reſponſis. *Cum Rex tui mentionem, &c.*] Q. Marcius Rex, qui vnam e Clodij ſororibus, vt ait Plutarchus, in matrimonio habuerat, moriens in teſtamento nullam Clodij mentionem fecit. Clodius autem fore ſperauerat, vt heres ab eo relinqueretur. *Domum, inquit, emiſti.*] omnino fuit hoc Ciceroni inuidioſum: qui, cum homo nouus eſſet, domum emiſſet in Palatio, quæ P. Craſſi fuerat, viri cõſularis. idque etiam ei Salluſtius obijcit in oratione. emit eam Cicero H S tricies quinquies, vt eſt in epiſtola ad Sextium, fam. lib. 5. cum a P. Sylla, qui tum reus erat, mutua vicies accepiſſet: quod Gellius refert lib. 12. cap. 12. *Iuranti tibi non crediderunt.*] quia cum Cicero iuratus, vt mos erat, teſtimonium in Clodium reum dixiſſet, iudices tamen eum abſoluerunt. Pedianus de teſtium iureiurando. XX *iudices*] qui te ſuis ſententijs condemnarunt. Plutarchus in Cicerone XXV. memorat, qui Clodium damnarint, XXX. qui abſoluerint. XXXI,] qui te, nummis ante acceptis, abſoluerunt. *Nam & illud*] alterum Et, quod huic reſpondeat, videtur deſiderari. ſed Cicero ſæpe particulam, dictionemve, quæ exſpectatur, omittit; neque tamẽ cœptam ſententiã abſoluit. vt hic alterum Et, omiſit, atque eius loco intulit, Accedit illud. & in epiſtola ad Cœlium, cum initium epiſtolæ feciſſet, Primum tibi, vt debeo, gratulor: non ſubiunxit, Deinde: ſed ſententiã potius attendens, quam verba, intulit pro Deinde, Tum vero, quibus verbis tibi gratias agam, non reperio. *Miſſus eſt ſanguis inuidiæ*] profuit nobis ad exſtinguendam inuidiam, videri noſtrum teſtimonium non valuiſſe. Sic & Liuius lib. 3. Dandus, inquit, inuidiæ eſt ſanguis. *Sine dolore:*] paruo meo damno, haud magna mea mercede. & μεταφορικῶς dixit, ſine dolore, quia bene habet, cum ſanguis mittitur ſine dolore ægrotantis. *Fautores illius flagitii*] illi ipſi, qui Clo-

dium absolutum voluerunt, nunc absolutionem pretio emptam confitentur. *Concionalis hirudo ærarii*] quæ in concionibus nullum poscendi finem faceret, insatiabilis vt hirudo. &, Hirudo ærarij, quia omnis publica largitio, siue in plebem, siue in quem velis alium facta, opes imminuit ærarij. Et Ærarium intellige, de pecunia ex annuis vectigalibus coacta. erant enim duo præterea, quæ sanctiora vocabantur. vide, quæ diximus epist. 15. lib. 7. *Comissatores coniurationis*] Catilinæ consortes in coniuratione: quem supra gregem vocauit Catilinæ, epist. 12. *Gladiatoribus*] cum munus gladiatorium significare vult, Gladiatoribus, dicit. vt lib. 2. epist. 1. Quærit ex me, num consuessem Siculis locum, gladiatoribus, dare. Et Philippica 9. item in epistola Asinij, lib. 10. fam. & Dare gladiatorium, Pedianus dixit, cum subintelligeret, munus. Ἐπισημασίας] significationes, vt plausum, & quæ præterea beneuolentiam significant. *Sine vlla pastoricia fistula*] sine vllo sibilo. nam odium sibilo, amor plausu significatur: vt in oratione pro Sextio. pastoriciæ vero fistulæ sonus a sibilo non longe distat. itaque & συρίζειν pro sibilare, & fistula sonum edere; σύριγγα vero pro sibilo, & fistula pastoricia reperimus. Qua de re scripsit ingeniose & erudite Antonius Muretus in Variarum lectionũ libris. *Trudit*] quod eius opera futurum speraret, vt ea, quæ Mithridatico bello egisset, confirmarentur. quod tamen, ob Afranij ignauiam, & inimicorum potentiam, consecutus nõ est. Dio lib. 37. *Auli filium:*] L. Afranium: quem ad petendum sequentis anni consulatum Pompeius trudebat. petijt autem, & obtinuit. bello Mithridatico legatus Pompeij fuerat. bello ciuili, legatus eiusdem cum Petreio fuit in Hispania. victum, & post impetratam veniam arma inferentem Cæsar interfecit. Auli autem filium ideo vocat, opinor, quod pater nullo honore, nulla virtute insignis fuisset: quasi per contemptum. etiam infra, Auli, inquit, filius, quam ignauus, & sine animo. & epist. 18. *Sed quibus, &c.*] nummis. *Deterioris histrionis*] histrionis similis est M. Piso consul, sed non boni histrionis. est enim cauillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur. epist. 11. *Diuisores*] qui populo pecuniam diuiderent, vt consulem Afranium crearet. *Catone & Domitio*] affinitate coniunctis. nam Catonis sororem habebat

habebat Domitius in matrimonio. Plutarchus. *Inquiri*] num domi diuisores haberent. *Cuiusmodi diuisores haberent*] legendum fortasse vel, Cuiuscuiusmodi, pro, qualescumque; quod honestis etiam de caussis domi possent diuisores haberi. & in epistolis, quæ Familiares dicuntur, lib. 4. epist. 7. vbi scriptum est, Cuiusmodi res esset, libri sunt veteres, in quibus legitur, Cuiuscuiusmodi res esset. vel, Cuiuscuiusmodi, igitur legerem, vel, Cuius domi: vt sit: cuius magistratus domi diuisores habitarent, eum magistratũ aduersus remp. facere. nam & paullo ante, Consul suscepisse negotium dicitur, & domi diuisores habere. & in huiusmodi voce alibi quoque reperio factam esse transpositionem litterarum, indeque similem errorem fluxisse. vt in Oratore: Numerus non domo depromebatur. *Haberent*] habitarent, apud magistratus: vt apud Plautum in Bacchidibus: Quis istic habet? & Digestorum lib. 8. titulo 2. Quidam Iberus, qui habet post horrea mea. Sed Bessarionis & Caualcantis antiqua exemplaria, Habitarent. *Lurco*] gentis Aufidiæ cognomen. Et potest esse maternus auus Liuiæ, vxoris Augusti. Suetonius in Caligula. *Simul cum lege AElia inijt,*] tribunatum iniuit seruatis auspicijs ex lege Ælia. *Solutus est AElia, & Fusia,*] cum lex ferretur, omnes magistratus obnunciandi, id est impediendi, potestatem habebant. obnunciatio autem lege Ælia dabatur. ergo tribunus pl. M. Aufidius Lurco, legem de ambitu daturus, ne obnunciatione impediretur, solutus est a senatu & Ælia lege, & Fusia, facto senatusconsulto, vt ij, qui obnunciandi potestatem haberent ex Ælia lege & Fusia, moram ne afferrent, quo minus de ambitu lex primo quoque tempore ferretur: qui obnunciasset, eum senatum existimare aduersus remp. fecisse. Sed quæritur ab hominibus non imperitis; cum Lurco tribunus Ælia lege solutus, quæ de auspicijs erat, obnunciationem non timeret, cur additum sit, Et Fusia. Respondetur: quia senatus, quo maturius lex ferretur, sustulit non solum obnunciationem, sed etiam religionem eorum dierum, quibus ferri lex non poterat: cum certi dies essent, quibus legem ferri lex Fusia non sineret. itaque P. Clodius, vt leges, & quas vellet, & quo tempore vellet, ferre posset, perniciosa rogatione tam

Æliam legem, quam Fusiam, sustulit. In cuius tribunatũ inuehens Cicero in oratione pro Sextio, Mitto, inquit, eam legem, quæ omnium religionum iura, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quę sunt de iure & tempore legum rogandarum, vna rogatione sustulit. Et in Pisonem: Te inspectante & tacente, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reip. lex Ælia & Fusia euersa est, propugnacula, muriq; tranquillitatis atque otij. *Claudus homo promulgauit.*] cum ironia: quasi non bonum omen possit esse, cum legem claudus homo promulgauit; idque potissimum sit contra Æliam legem, quæ auspicia tuebatur. Promulgare autem, supra diximus, quid significet. hanc legem non opinor esse perlatam: quia infra epist. 16. ita scriptum est: Facto senatusconsulto de ambitu, de iudicijs, nulla lex perlata. *Dilata*] quia comitia plures dies abstulissent, visum est, vt ante lex ferretur. *Pronunciauerit*,] promiserit se daturum. nam candidati nummos tribubus promittebant, si sibi, quem petebant, magistratum suffragijs demandassent. *HS* ∞ ∞ ∞] scutatos nonaginta. sunt enim sestertij nummi. *Debeat.*] quotannis, quasi tributum pendat. Ἀποθέωσιν] ego meum consulatum ita ornaui, atque illustraui præstantissimis rebus gestis, vt eum C. Curio recte ἀποθέωσιν vocarit: quod, quemadmodum clari viri, magnis meritis in deorum numerũ relati, ἀποθέωσιν consequuntur; ita ego mearum actionum amplitudine effeci, vt meus consulatus, quasi numen quoddã, cum religione colendus esse videatur. sed vides ne, Tite Pomponi, consulatum nostrum, si homo turpissimus Afranius cõsul factus erit, non iam futurum ἀποθέωσιν, sed fabulis illis similem, quæ de Saturno & Ioue narrantur? quæ vt inanes & fictæ parui penduntur. *Fabam nummum*] hic antiquos libros video dissentire. Bessarionis exemplar, Fabam mimũ; Caualcantis, Famam mimum. ego, nec ita magna litterarũ mutatione, legendum puto, Fabulam numinum: vt veteres fabulas significet, qualis illa de Iouis cycno, de Saturno expulso, de Minerua e capite Iouis orta, & huiusmodi, quibus poetæ suos libros referserũt: & recte, Fabulam numinum: vt, quoniam ἀποθέωσιν dixit, quasi ἀποθέωσιν referat. Quod si quis huic opinioni non libenter acquiescit; forte, cur illam probet, magis erit, cuius auctores ego quoque sequor non inuitus, Pau-

tus, Paulum Magnulum Burnenſem meum, cui Deus mortuo bene faciat, & M. Antonium Muretum, cui viuenti cupio optima contingere. horum vtrique, Fabulam mimum, vt legatur, video placere; quod ad veterem ſcripturam attinet, non temere; minimum enim mutant; quod ad ſententiam, in primis apte. non enim res leuiſſima ſignificari potuit accommodatius, quam ſi fabula mimus nominaretur: cum, Mimos, plane conſtet, minimum inter fabulas habere grauitatis. Confirmat hanc coniecturam locus Macrobii, quamquam mendoſus, libro Saturnal. 2. quo in loco eadem dictio, Nummum, per ſimilitudinem litterarum, quaſi per lubricã viam, delapſa eſt in, Mimum. nam, vbi legitur in vulgatis libris, Cum iratus eſſe P. Clodius D. Valerio diceretur, quod ei, petenti nummum, non dediſſet, non dubito, quin, ſi ſic legatur, verius multo ſit: Cum iratus eſſe P. Clodius D. Laberio diceretur, quod ei mimum petenti non dediſſet. Satis enim conſtat, ſcribendis mimis Laberium eo tempore excelluiſſe. *Floccifacteon.*] non nulli nouitate vocis offenſi, quia dictio Latina ad Græcum morem inflexa ſit, repoſuerunt ἐλαφιτέον: alii, ἀφετέον. mihi, Floccifacteon, tum quia reperitur in antiquis libris, tum quia venuſtius quiddam & concinnius videtur habere, magnopere probatur. ludit enim quodam modo in ſimilitudine vocum φιλοσοφητέον, & Floccifacteon; cum hoc ſignificat. Colenda nobis philoſophia eſt: iſti vero conſulatus ne flocci quidem faciendi. *Minus commode fiat:*] ne Quinctus, frater meus, excandeſcat, quia legatus cum ipſo in Aſiam ire nolis. *In prouinciam non ſim profectus.*] conſul cum in prouinciam Galliam ire poſſet, neglexit. l. 2. ep. 1. & fam. l. 5. ep. 2. & l. 15. ep. 4. & in orationibus Ciceronis. *Amaltheo*] Attici gymnaſio, in Epiro. ſupra muliebri genere dixit Amaltheam, ep. 11. & ita gymnaſium nominauit a multitudine librorum: quia capra Amalthea, quæ Iouem aluit, fabuloſis poetarum carminibus celebratur, quod altero cornu ambroſiam, altero nectar copioſe fuderit. ergo vel a copia nomen indidit gymnaſio, vel quod legendis in eo libris animum paſceret ſuauiſſimo cibo, ſicuti Amalthea ſuo prædulci lacte Iouem pavit: vel ab vtraque cauſſa. *Contenti erimus,*] Amaltheum tuum ornare velles epigrammatis egregie de me ſcriptis. ego, quod mittam, nullum habeo, itaque tuis co-

gemur contenti esse. nam & Chilius abest, & Archias de me nihil scripsit. Petierat enim Atticus, vt, si quid Archias de Cicerone scripsisset, mitteret, itemque, si quid Chilius. erat autem vterque poetica laude insignis. exstat pro Archia luculenta oratio. de Chilio supra epist. 7. *Nil de me scripserit:*] inchoauit tamen: si modo verum est quod legimus in oratione pro Archia: potuit enim id Cicero dicere, quia caussæ seruiendum putaret. dixit autem hæc: Quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius vrbis atque imperij, & pro vita ciuium, proque vniuersa rep. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoauit. Quibus auditis, quod mihi magna res & iucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Et in extrema oratione: Petimus a vobis, iudices, vt eũ, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi R. res gestas semper ornauit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur, in vestram accipiatis fidem. *Græcum poema*] L. Lucullum Græcæ linguæ peritissimum fuisse, Plutarchus tradit, vt etiam historias Græce scripserit: de quibus ep. 15. *Ad Cæcilianam fabulam*] vereor, ne Lucullus, quoniam Græcũ poema pertexuit, nunc Græcas etiam comœdias ordiatur, Cæcilij poetę comici exemplo; vt ab eo epigrammata exspectare non debeamus. *Antonio*] Macedoniam administranti. ep. 10. *Gratias egi,*] scripsi, gratissimum mihi fecisse, quod te tuaque negotia ex meis litteris humanissime sit complexus. in ep. 5. l. 5. fam. *Vindicaui.*] vltus sum; quia tu quoq; raro ad me scribis. *Cincius*] hic Romæ Attici negotia curabat. *Facere*] construere gymnasium eiusdem nominis in Arpinati. ideo dixit, Scribas cuiusmodi sit Ἀ'μαλθεῖον tuum. vide ep. 1. l. 2.

IN EPISTOLAM XV.

Magna mihi, &c.] Quinctus Cicero iracunde scripserat ad Atticum. *Post sortitionem prouinciæ,*] postquam ei Asia prouincia sorte obuenit. quo perspicuum fit, non eo solum iratum fuisse Quinctum, quia cum ipso legatus in Asiam Atticus ire nollet. *Visurus*] in itinere, quod in Asiam haberet. *A domesticis*] a sorore tua: quæ cum vxor sit Quincti fratris, animum illius iracundia commotum sedare, tibique restituere & potuit, & debuit. *Irritabiles animos esse optimorum*

sæpe

sæpe hominum, & eosdem placabiles.] Horatius de se ipso. ep. 20. lib. 1.

Irasci celerem, tamen vt placabilis essem.

Hoc & Aristides notauit lib. 4. ἠθικ.

Γαύονται δὲ ταχέως, ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι.

Vide & ep. 1. lib. 1. ad Q. fr. *Integritas, & magnitudo animi tui;*] integritas, quod amicitiam cum fide colas: magnitudo animi, quia tuis commodis non inseruias. *Domesticoque*] filiam, filium, vxorem significat. *Negligenti esse non licet:*] quo magis tuum consilium desidero. *Propter ambitionem*] vt honores consequerer. *Dignitatem*] partam ex honoribus, quos gessi. *Quod vna non estis,*] in hoc munere administrandæ Asiæ. *Illa, quæ violata,*] vinculum illud affinitatis, quo coniunctus es cum Quincto fratre, nonnihil videtur esse laxatum; sed rursus adstringetur, & in veterem gratiam coibitis. *Hæc nostra,*] amicitia, quæ inter nos est, quam sanctissime conseruauimus, eadem semper erit, semperque a nobis religiosissime coletur. *Commutabili*] propter equites a senatu alienatos. *Nostros equites*] quod & ipse, & Atticus equestri loco nati erant. *Quæreretur.*] id enim ad equites pertinebat, qui cum senatoribus & tribunis ærariis lege Aurelia iudicabant. infra, l. 2. ep. 1. Quid verius, inquit, quam in iudicium venire, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? censuit hoc Cato. assensit senatus. equites curiæ bellũ. *Id*] quod senatus ita decreuisset. quod propterea, vt opinor, moleste equites ferrent, quia lege de captis ob iudicandum pecuniis equester ordo non teneretur. vide orationem pro Cluentio. *Neque aperte dicere:*] ne, si quererentur, suam ipsi culpã proderent, & ideo queri viderentur, quod acceptæ pecuniæ crimẽ ad eos pertineret. *Cũ auctoritate:*] quia meã orationẽ senatus attẽtis aurib. excipere visus est: aut quia senatũ moueri obiurgatione mea sensi. *Nõ verecũda*] quid. n. impudẽtius, quã senatus æquissimũ decretũ reprehẽdere? *Deliciæ?*] accipiendũ a cõtrario sensu. nã leuitatẽ & impudẽtiã equitũ significat. ep. 12. l. 2. *Asiani,*] Asiæ publicani, id est equites. nã erãt oẽs publicanorũ societates ex ordine equestri. *De censoribus conduxerunt,*] a censoribus conduxerunt Asiæ vectigalia. nam locandorum vectigalium cura penes censores erat. & est perelegans, & vsitata locutio, qualis

illa in ep.ad Sextium, Ego de Crasso domum emi. *Perspecta,*]in eam partem,vt equitum ratio duceretur.quod tamen factum non est,Catone contra acerrime pugnante. &, vt dicam, quod mihi in mentem venit, in eas caussas inspicienti, quibus afflicta resp.concidit: ex hac primum radice enatum ciuile bellum videtur. Cum enim vrbs Roma ex tribus ordinibus,senatu,equitibus,& plebe constaret:duobus ordinibus libertatem tuentibus,nulli vnquam improbo ciui satis firmæ vires ad opprimendam rempub.fuissent. itaq; in oratione 4. in Catilinam,Hanc,inquit,cum equitibus Romanis coniunctionem si perpetuam in repub. tenuerimus; cõfirmo vobis, posthac malum ciuile ac domesticum ad nullam reip.esse vẽturum partem.Hoc vir prudentissimus non vidit Cato: qui animo optimo,& summa fide vtens, dum ærarium nimis pertinaciter defendit, equites a senatu alienauit.ita,duorum ordinum disiuncta concordia,euersum est quod erat summum reip. firmamentum. at Cæsar, qui tyrannidem spectaret,auide occasionem in cõsulatu amplexus, equitum, qui a senatu nihil adhuc impetrabant, caussam suscepit, effecitque, vt tertia debitæ pecuniæ parte senatusconsulto leuarentur. quo facto equestrem ordinem sibi adiunxit;(& iam antea plebem tenebat) vnde imminutæ senatus opes; & res omnis publica ad tres viros, Cæsarem, Pompeium, Crassumque translata. Vbi sunt,qui,cum eloquentiam in Cicerone laudarunt,vt im prudentem,atque etiam,si diis placet, vt perniciosum patriæ ciuem insimulant?scilicet ea, quæ consecuta sunt, non vidit: immo vero & vidit, &,ne acciderent,etiam prouidit. non ille senatui auctor fuit,vt equitibus, etsi non æqua postulãtibus, tamen concordiæ caussa consuleretur:nõ agrariis legibus restitit: cum id agi videret, vt populus beneficio vinctus, a quibus agros accepisset,ad eorum arbitrium leges malas ferret, veteres bonas abrogaret. non Pompeium monuit, primum vt societatem cum Cæsare ne coiret, deinde ne dirimeret? quoties ille in his epistolis proximam reip. calamitatem non falsus vates canit? quoties queritur de auaritia magistratuũ, de vitiis principum, de stultitia bonorum? illum ipsum, quẽ tanti faciebat,quem omnes historiæ prædicãt, M.Catonem, in rep.peccantem,quandoque reprehendit. Orbis, inquit ep. 9.l.2.in republica est cõuersus,citius omnino,quam potuit.

id culpa Catonis. Culpam autem intelligit eam, quia equites a ſenatu diſiunxerat. quod ipſe libro Offic.3. aperte declarat his verbis: Ego cum Catone meo ſæpe diſſenſi. nimis enim mihi videbatur præfracte ærarium vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare, multa ſociis; cum in hos benefici eſſe deberemus, cum illis ſic agere, vt cum colonis noſtris ſoleremus; eoque magis, quod illa ordinum coniunctio ad ſalutem reip. pertinebat. Et in epiſtola ad Lentulum: Dignitatem illam conſularem fortis & cõſtantis ſenatoris, nihil eſt, quod cogitemus: amiſſa eſt culpa eorum, qui a ſenatu & ordinem coniunctiſſimum, & hominem clariſſimum abalienarunt. Hoc igitur, ſi ad rerum exitum ſpectamus, grauiſſimum Catonis peccatum in rep. fuit: alterum, quia Pompeii affinitatem contempſit, vt ipſe dicebat, reip. cauſſa, ne quando Põpeium minus recta cupientem aut adiuuare cõtra legum religionem, aut oppugnare contra ius affinitatis cogeretur. ſed illud non vidit, infringi poſſe popularium ciuium exitioſam potentiam, tanti viri opibus ad ſenatus auctoritatem adiunctis. cumque in vno Pompeio, vtram in partem ſe dediſſet, magnum eſſe momentum videretur: fuit præcauendum, ne, alienatus a ſenatu, ad eos ſe conferret, cũ quibus poſtea coniunctus popularem Cæſaris cauſſam firmauit, publicã euertit. perdidit igitur remp. Cato non minus, quam Pompeius, aut etiam, quam ipſe Cæſar: ſiquidem euentorum cauſſæ nõ minus, quam ipſa euenta, conſiderantur. repudiatus enim a Catone Pompeius, filiam Cæſaris Iuliam duxit vxorem. inde in rep. nihil iure actum, nihil more, cuncta ad gratiam adminiſtrata, ſocero & genero ſibi inuicem ſuffragantibus. Hæc viſum eſt vt ſubiicerem, aliena fortaſſe a propoſito, ſed pangebam Rhamberto meo, petenti, vt in his commentariis ſumptam grammatici perſonam quandoque deponerem: cui ſi ſatisfactum eſt, ex illius iudicio ſatis vberem capio fructũ induſtriæ meæ. deinde ſexcenti reprehendant: nõ laboramus. *Metellus,*] Q. Cęcilius Metellus Celer, conſul deſignatus anno legitimo. prætor enim fuerat Cicerone conſule, id eſt biennio ante: quod erat ſpatium inter præturam & conſulatum legibus conſtitutum. *Qui erat dicturus,*] ego pro, Qui, non dubito quin legendum ſit, Diu. nam quia Catonis conſuetudinem norat, diutius eum pro ærario contra equites

dicturum non ignorabat. Ita locutus est & M. Cœlius in epistola quadam: Renunciatum nobis erat, Hirrum diutius dicturum. prendimus eum: non modo non fecit; sed, cum de hostibus ageretur, & posset rem impedire, si, vt numeraretur, postularet, tacuit. Solebat autem M. Cato, cum quid in senatu perfici nollet, diem dicendo eximere. Valerius libro 2. capite 5. *A me conglutinatam concordiam.*] concordiam equitum & senatus: conglutinatam autem in consulatu Ciceronis. epist. 16. & l. 2. ep. 1. *Ista sunt infirma,*] meum præsidium est concordia senatus & equestris ordinis: sed, quoniam ea minus firma est, munio me amicitia Pōpeij. *Video, quid dicas.*] dicis, cauendum mihi esse, ne Pompeij caussa de instituto actionum optimarum cursu deflectam. sed noli laborare: cauebo, quæ sunt cauenda. *Duo enim soli*] ratio, cur Lucceius, cum differre consulatus petitionem antea cogitasset, postea, statim petere, animum induxit. nam, cum duos modo sibi fore competitores videret, M. Calpurnium Bibulum, C. Iulium Cæsarem; maiorem spem nactus est adipiscendi consulatus. multis autem competitoribus, petere ipse non esset ausus, qui se non ita gratiosum esse in suffragiis intelligeret. *Cum eo coire*] cum eo societatem inire contra Bibulum. Lucceium enim Cæsar collegam malebat in consulatu; vt qui nō dubitaret, Bibulum optime de rep. sentiētem suis actionibus aduersaturum. itaque (vt Suetonij verba recitemus) e duobus consulatus competitoribus, L. Lucceio, Marcoque Bibulo, Lucceium sibi adiunxit, pactus, vt is, quoniam inferior gratia esset, pecuniaque polleret, nummos de suo communi nomine per centurias pronunciaret. qua cognita re, optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu, concordi & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem e rep. fieri. igitur cum Bibulo consul creatus est. *Per Arrium*] Arrij opera, qui erat vtriq; familiaris. *Cum hoc*] cum Lucceio, ad Cæsarem consulatu deiiciendum. *Posse*] quasi difficile esset. *Moleste rogo,*] Moleste, refertur ad personam legentis, id est, cum molestia tua: quo modo etiam dixit Terentius, Quorum opera suo quisque tempore vsus est sine superbia. non enim intelligit, sine superbia eos fuisse, qui vsi sunt, sed eos,

ſed eos, quorum opera quiſque vſus eſt.

IN EPISTOLAM XVI.

Abeſt] Aſiam enim proprætor adminiſtrabat. *Amantiſſimus.*] de fratre dictum, non de Metello. eſt igitur apponenda nota, quæ periodum claudit. *Metellus*] conſul; qui in conſuetudine ita non hilaris eſſet, vt homo non videretur, ſed litus, atque aer, & ſolitudo mera. & apparet, hunc Ciceroni amiciſſimum fuiſſe, cum vnum nominet ex tot amicorum numero. epiſt. 16. & 17. & lib. 2. epiſt. 1. *Exhaurire*] effundere ex animo meo, vt deinde me non angant. *Animus*] mihi quidem animus non deeſt in adminiſtranda republica, ſed, quia diutius eam video ſtare non poſſe, ſpe deſtitutus, quotidie minus curo. *Fabulæ Clodianæ:*] quod propter ſceleris nouitatem non minus nota res eſſet, quam quævis fabula. *Empto, conſtuprato que iudicio.*] empto, quia iudices, accepta pecunia, Clodium nocentem abſoluerunt; conſtuprato, quia noctes certarum mulierum atque adoleſcentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. *Impoſitus*] quaſi onus inuitis. L. Afranium intelligit. epiſt. 16. *De ambitu,*] vt, qui nummos in tribu pronunciaſſet, ſi non dediſſet, impune eſſet; ſin dediſſet, vt, quoad viueret, ſingulis tribubus H S tria millia deberet. epiſt. 14. *De iudicijs,*] vt quæreretur de ijs, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſent. epiſt. 15. *Nulla lex perlata.*] cum & de ambitu, & de iudicijs factum eſſet ſenatuſconſultum, & ex ſenatuſconſulto promulgatum eſſet; tribuni pl. interceſſerũt, quo minus lex ferri poſſet. in quo reſpublica magnum vulnus accepit. epiſt. 14. *Exagitatus ſenatus,*] a tribunis pl. ſeditioſe concionantibus. *Alienati*] a ſenatu; quia decreuiſſet, vt quæreretur de ijs, qui ob iudicandum accepiſſent. epiſt. 15. *Ille annus*] proximus ſuperior, Piſone & Meſſalla coſ. *Duo firmamenta reip.*] ſenatus auctoritatẽ, & ordinum concordiã. *Per me vnum conſtituta,*] in conſulatu. nam in epiſtola ad Lentulũ nona, fam. lib. 1. Tenebam, inquit, memoria, nobis conſulibus ea fundamenta iacta Kal. Ianuarijs confirmandi ſenatus, vt neminem mirari oporteret, nonis Decembribus tantũ vel animi fuiſſe in illo

ordine, vel auctoritatis. Hoc primum fuit reipublicæ firmamentum, a Cicerone constitutum. ad alterum quod attinet, id est ad ordinum concordiam; legimus, & notauimus, quod oratione 4. in Catilinam scriptum est his verbis. Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita summa ordinis consilijque concedunt, vt nobiscum de amore reipublicę certent: quos ex multorum annorum dissensione huius ordinis, ad societatem concordiamque reuocatos hodiernus dies vobiscum, atque hæc caussa coniungit. quam coniunctionem si, in consulatu confirmatam meo, perpetuam in rep. tenuerimus: confirmo vobis, posthac malum ciuile ac domesticum ad nullam reip. esse venturum partem. Et in epistola, quæ superiorem prima antecedit: Statum illum reipublicæ, quem tu meo consilio, ego diuino confirmatum putabam, qui bonorum omnium coniunctione, & auctoritate consulatus mei fixus & fundatus videbatur, nisi quis nos Deus respexerit, elapsum scito de manibus. Et in prima sequentis libri: Equitatus ille, quem ego in cliuo Capitolino, te signifero ac principe, collocaram, senatum deseruit. *Abiecit,*] quo modo senatus auctoritas abiecta? quia, facto senatusconsulto de ambitu, & de iudicijs, nulla tamen lex perlata. nam cum ex senatusconsulto promulgata rogatio esset, intercedentes tribuni pl. impedierunt: quo planum factum est, haud magni senatus voluntatem æstimari. *Ordinum*] equitum, & senatus. epist. 15. *Instat*] adest: quale illud in Pisonem; Instant magnificentissimi ludi. Et in Catilinam: Confido pœnam aut instare iam plane, aut certe appropinquare. *Egregius.*] εἰρωνικῶς: quasi egregius non possit esse Afranio consule. epist. 16. *Iuuentutis*] deæ, quæ iuuentuti præesse creditur: quæ & Iuuentas dicta. vnde in libro de claris orat. Ludi Iuuentatis a Salinatore facti. hæc sacra a iuuenibus instituta, Festus tradit. *Non committerentur.*] dictum eodem sensu, quo ludos committere. quod infra suo loco explanabitur. *Memmius*] Caius, vt opinor; qui & Pompeij Magni vxorem de stupro appellauit. Suet. in lib. de claris gramm. *Suis sacris*] sacris Iuuentutis, quibus ipse præesset. *Initiauit.*] argute: nam cum, Vitiauit, dicturus esset, iocans in litterarum mutatione, intulit, Initiauit, ne discedere videretur a sermone de sacris instituto. *Menelaus*] Lucullus, vitiatæ mulieris

mulieris vir, vt Helenæ Menelaus. *Paſtor Idæus*] ſtuprator Helenæ Paris, a paſtoribus in Ida monte educatus, paſtorque ipſe diu creditus. *Tam Menelaum, quam Agamemnonem*] tam M. Lucullum, quam Lucium, eius fratrem. Paris, inquit, ille Troianus ſolum Menelaum affecit iniuria, fratrẽ eius Agamemnonem ſeparatim nulla re læſit: noſter autem Paris Memmius tam Menelaum contempſit, quam Agamemnonem ante contempſerat: id eſt, qui ante L. Lucullo iniuriam fecerat, cum eum ex bello Mithridatico redeuntem tribunus pl. die ad populum dicta, triumphare aliquandiu prohibuit; idem nunc Marcum, eius fratrem, non dubitauit offendere. Sed de iniuria, in Lucium illata, quæret aliquis, vnde hauriam. vnde, niſi ex hiſtoriæ fonte? Plutarchus in Lucullo, Ἀναβὰς, inquit, εἰς Ῥώμην, πρῶτον μὲν κατέλαβε τὸν ἀδελφὸν Μάρκον ὑπὸ Γαΐου Μεμμίου κατηγορούμενον ἐφ' οἷς ἔπραξε ταμιεύων Σύλλα προστάξαντος. ἐκείνου δ' ἀποφυγόντος ἐπὶ τοῦτον αὐτὸν, ὁ Μέμμιος μεταβαλλόμενος, παρώξυνε τὸν δῆμον, καὶ ὡς πολλὰ νενοσφισμένῳ καὶ μηκύναντι τὸν πόλεμον, ἔπεισεν αὐτῷ μὴ δοῦναι θρίαμβον. ἐλθόντος δ' εἰς ἀγῶνα τοῦ Λουκούλλου μέγαν, οἱ πρῶτοι καὶ δυνατώτατοι καταμίξαντες ἑαυτοὺς ταῖς φυλαῖς, πολλῇ δεήσει καὶ σπουδῇ, μόλις ἔπεισαν τὸν δῆμον, ἐπιτρέψαι θριαμβεῦσαι. Et in Vticenſi: Λούκουλλος ἐπανελθὼν ἐκ τῆς στρατείας, ἧς ἔδοξε τὸ τέλος καὶ τὴν δόξαν ἀφῃρῆσθαι Πομπήϊος, εἰς κίνδυνον ἦλθεν τοῦ μὴ θριαμβεῦσαι, Γαΐου Μεμμίου καταστασιάζοντος αὐτὸν ἐν τῷ δήμῳ, καὶ δίκας ἐπάγοντος. *Liberum non putauit.*] nihil fecit, liberi hominis loco nõ habuit. Vt illud lib. 3. in Verrem: Superbia qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuiſſimum quemque contempſerit, deſpexerit, liberum eſſe numquam duxerit. Et epiſt. 3. ad M. Brutum: Cœperat eſſe tanta inſolentia, vt neminem liberum duceret. *Nummos vobis diuidere*] nummos in veſtra tribu viritim diuidere. In Plauti Aulularia magiſter curiæ argentum diuidit in viros. *Traducit:*] vt adoptione plebeius fiat. nam, quia tribunatus pl. patricio homini non dabatur, ideo Clodius, qui patriciæ gentis erat, ad plebem tranſire adoptionis iure cupiebat: vt deinde tribunus factus, Ciceroni diem ad populum diceret,

quod ciues Romanos contra leges occidisset. infra: Hæc sunt in rep. nisi illud etiam ad remp. putes pertinere, Herennium quendam, tribunum pl. tribulem tuum, sæpe iam de P. Clodio ad plebem transducendo agere cœpisse. huic frequenter interceditur. *Suffragium de re Clodii ferat.*] suis suffragijs comprobet adoptionem Clodij. quod anno proximo Cæsaris consulis opera factum est. de quo Suetonius: Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium, inimicum eius, frustra iampridem a patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaque nona traduxit. vide Gellium de iure adoptandi, & arrogandi, lib. 5. cap. 19. *Accepi in senatu vt soleo:*] exagitaui in senatu, vt soleo, huiusmodi homines. epist. 14. bis. *Lentius.*] ignauius, tardius. *Habere dicit caussam promulgatam.*] Bessarionis antiquus liber, Habet dicit: Caualcantis, Habet vt dicit. in antiquis libris, Habere, ego quidem nondum vidi. itaque, quod mendosum esse potest, id vt explanem, non laborabo. Putaui aliquando sic posse corrigi: Ab re dicit censum promulgatũ: hoc sensu: Metellus ait, sine caussa censum promulgatum: id est, propositum esse decretum senatus, vt comitia censorum consules haberent, quo census haberi posset. in quo imminuit auctoritatem suam: indicat enim cupiditatem censuræ. dum consul est, censores creari nollet; vellet, cum e magistratu exierit: vt creari tum ipse possit. Confirmat nostram sententiam quod est in epistolæ clausula de censu promulgato, & quod est epist. 18. de eiusdem Metelli cupiditate triumphandi. Potest etiam sic: Auet, vt dicit. in quo Metellus suam imminuebat auctoritatem, qui promulgatum iri ab Herennio caussam Clodianam cuperet, vt pugnare posset: cum illud idem de Clodio diceret, quod antea solitus esset, sua se manu, si fureret, interfecturum. hoc autem ab eo dici solitum, legitur in oratione pro M. Cœlio. Auet, autem cum h scriptũ ab antiquis, ex vetustis lapidibus apparet. fit igitur mutatio nulla: siquidem & B pro V in ijsdem lapidibus incisam obseruauimus, vt Baleas pro valeas. *Auli autem filius*] alter cõsul L. Afranius, Auli filius. epist. 14. *Ignauus*] etiam Dio, psallendi, quam rerum gerendarum, peritiorem fuisse, lib. 38. tradit. *Miles*] quod minime milites imitaretur, qui & strenui & animosi solent esse: Afranius autem ignauus, & sine ani-

ne animo. vel, Miles, quia cum Pompeio diu militauerat. Plutarchus in Sertorio, Pompeio. Dio lib. 37. *Miles quam dignus*] non improbo: cum & ita ſcriptum videam in antiquis libris, & ſententiam confirmare videatur hiſtoria. militauit enim Afranius ſub imperatore Pompeio. vt, qui miles fuerit, eum tamen ignauum eſſe, ac timidum in conſulatu, cum quadam admiratione Cicero dicat. non improbo igitur, vt dixi, ſcripturam hanc, impreſſis libris diuulgatam; ſed idem tamen probo maxime Vbaldini Bandinelli, præſtantis ingenio viri, coniecturam. is legendum putabat: Millieſque dignus, qui Palicano, &c. *Qui Palicano*] quem Palicanus, ſicut facit, quotidie probris maledictiſque vexet. Sic Liuius lib. 4. Petijſſe, inquit, viros domi militiæque ſpectatos: primis annis ſugillatos, repulſos, riſui patribus fuiſſe: deſiſſe poſtremo præbere ad contumeliam os: id eſt, non amplius ad petendum proceſſiſſe, ne repulſi contumeliam pro honore ferrent. De Palicano in epiſtola 1. *Agraria*] lex de agris. vide epiſt. 17. *Promulgata eſt*] propoſita: vt intercedat, qui velit; nemine intercedente, ad populum feratur. Dio lib. 37. *A Flauio*] tribuno pl. *Leuis:*] minimi ponderis, quod in ea populare nihil ſit. epiſt. 17. *Plotia.*] agraria, vt opinor, ipſa quoque tribunicia. aliæ Plotiæ fuerunt, vt de vi, quam Pedianus & Cœlius in epiſtola nominat: item ea, qua, vt in Suetonio legimus, C. Cæſar L. Cinnæ, vxoris fratri, reditum confecit. de qua, vt puto, loquitur Gellius lib. 13. cap. 3. *Qui poterat,*] cui, propter opes, & auctoritatem, maximis rebus partam, licebat tueri remp. is ſilet. *Togulam illam pictam*] ludit in veſtem Pompeij triumphalem: qua, illi conceſſum eſt, vt ludis Circenſibus vteretur. Dio libro trigeſimo ſeptimo. Paterculus autem libro ſecundo his verbis: T. Ampius, & T. Labienus tribuni pl. legem tulerunt, vt Pompeius ludis Circenſibus corona aurea & omni cultu triumphantium vteretur, ſcenicis autem prætexta, coronaque aurea. id ille non plus, quam ſemel, & hoc ſane nimium fuit, vſurpare ſuſtinuit. Nunc ſenſum explanemus. Pompeius remp. non curat, neque ijs aduerſatur, quibus deberet: quæſita gloria contentus, verbum contra quemquam facere non vult: tacitus fruitur inani gloriola pictæ togulæ. De toga picta Liuius libro decimo, Feſtus, Auſonius in gratiarũ

actione pro consulatu, Capitolinus in Gordiano. Illud addo, multis ante Pompeium annis & a populo, & a senatu concessum esse L. Paullo, qui Macedoniam deuicit, vt ludis Circensibus triumphali veste vteretur. in lib. de viris illustr. *Piscinas suas*] L. Lucullum, Q. Hortensium designat, homines cõsulares, magnaque præditos auctoritate; itemque L. Philippum; qui non consularis, erat tamen eloquentia, grauitate, honore florentissimus ciuitatis. hi piscinis ita delectabantur, vt omnem de rep. curam viderentur abiecisse: qui nõ intelligerent, amissa rep. nec suas piscinas saluas esse posse. hos appellat Piscinarios epist. 17. & 18. & lib. 2. epist. 1. Nostri, inquit, principes digito se cælum putant attingere, si muli barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant. Et eodem libro, epist. 9. Si erit nebulo iste cum his dynastis in gratia, non modo de Cynico consulari, sed ne de istis quidem piscinarũ Tritonibus poterit se iactare. Plura Plinius, Plutarchus, Macrobius, Varro. *Responsum*] de locatione Asianorum vectigalium. epist. 14. *Patitur.*] diem enim dicendo eximit: ita res non perficitur. quod anno sequenti facere conantem Cæsar consul prehendi, & in carcerem duci iussit. Gellius, Suetonius, alij. Hac de re sic in oratione pro Plancio: Cum senatus impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus R. redderetur. *Nihil decernere*] est enim prius explicanda publicanorum caussa; quam Cato vetat ad exitum perduci. *Etiam legationes*] puto fore, vt legationes audiri non possint mense Februario, sed in aliud tempus reijciantur, dum, quod agitur de publicanis, expeditur. Februarius autem mensis legationibus audiendis dabatur. ad Q. fratrem, & in epist. fam. Pedianus, & alij. *Ne absens censeare,*] dicam te venturum, ne censores absentem censeant. *Sub lustrum*] paullo ante lustrum: quod fiebat omnibus iam censis. Liuius lib. 1. Seruius Tullius, censu perfecto, instructum exercitum omnem sue, oue, taurisque tribus lustrauit: idque conditum lustrum appellatũ, quia in censendo finis factus est. Sub lucem, Virgilius dixit: sub horam pugnæ, Suetonius; pro, paullo ante. *Germani negotiatoris*] quia negotiatores peregrinabantur: &, quanquam censum audirent Romæ promulgatum, reditum tamen quam maxime poterant differentes, qui a sua re admodum ægre diuelleren-

uellerentur, non nisi sub lustrum veniebant, ciuibus fere omnibus iam censis. Germani, meri, nimium cupidi, & in lucello supra quam satis est occupati. vnde, Germana ironia, Germana patria, Germani Campani, & huiusmodi apud Ciceronem.

IN EPISTOLAM XVII.

Quod tu soles facere] qui hebes in litteris non sit, intelliget, opinor, aut subesse mendum in hoc membro, aut in eo, quod huic proximum antecedit, abundare Tam. restituerem sic, diuinationi si locus esset: Si tam breues epistolas velim mittere, quam tu soles; facile te superarem. *Scripto*] sunt, qui reponant, Scribendo, ex ingenio scilicet: nam antiqui libri, quos quidem ego viderim, habent, Scripto. *Quoniam tibi amore nos proximi sumus,*] quoniam tibi, secundum patriam, rerum omnium carissimi sumus. *Gallici belli versatur metus.*] Ædui & Sequani bellum inter se gerebant. sed quoniam Ædui fratres populi R. propterea de exitu belli Romæ timebatur; tum, quod, Æduis victis, summum erat periculum, ne gens bellicosa in Italiam irrumperet. Cæsar lib. 1. *Fratres nostri*] senatus, cognita Æduorum fide, Fratres, Consanguineosque sæpenumero appellauerat. Cęsar, Plutarchus, Strabo, Tacitus. *Pugnant.*] cum Sequanis. ad extremum Sequani, Germanis mercede conductis, victoria potiti. Cæsar. *Heluetii*] quibus anno proximo superiore Orgetorix persuaserat, vt de finibus suis cum omnibus copijs exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. Cæsar lib. 1. de bell. Gal. *Prouinciam*] Allobroges, prouinciam populi R. *Consules*] Afranius & Metellus; vt citeriorem Galliam tuerentur, vlteriorem bello peterent. *Vacationes ne valerent;*] octaua in Antonium, Grauius, inquit, esse tumultum, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. *Cum auctoritate*] qui statuerent, quod ipsis e rep. visum esset. nam erat quandoque legationum genus sine auctoritate, dumtaxat cum mandatis. *Q. Metellus Creticus,*] qui consul fuerat cum Q. Hortensio, & Cretici cognomen assumpserat a Creta deuicta. in quo Plinius & Florus veritatem ignorauerunt. filium enim Metelli Macedonici crediderunt. quod quam plane sit falsum, in libro de mendosa hi-

ſtoria declarabimus. *L. Flaccus,*] qui prætor fuerat Cicerone conſule. Salluſtius, Cicero, Plutarchus. τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον] quaſi dicat: duobus clariſſimis viris, Metello conſulari, & Flacco prætorio, non recte Lentulus, qui nullis honoribus commendetur, additus eſt tertius. Prouerbium hoc apte vſurpatur, vbi nobilior cum ignobiliore coniungitur; aut id, quod conuenit in vna re, transfertur ad aliam; aut cum lenti, viliſſimo legumini, vnguentum adſpergitur, quod alioqui magnificis & exquiſitis epulis adhiberi ſolitum. Pollux lib. 6. cap. 19. Plinius lib. 13. cap. 3. Plutarchus lib. 3. Sympoſiorum, Athenæus lib. 1. Ælianus lib. 12. cap. vltimo. Suet. in Nerone. Gellius autem de hoc prouerbio meminit lib. 13. cap. 28. *Clodiæ filius*] malo, Clodiani filius; vt emendat hiſtoriæ Romanæ peritiſſimus Carolus Sigonius. diſtinguebantur enim veteres non matris nomine, ſed patris prænomine, aut cognomine. Sic lib. 3. ad Q. fratrem, Lentulus Flaminis filius: quod erant Romæ plures Lentuli. de Lentulo autem, huius, vt opinamur, patre, mentionem facit Gellius, locum recitans ex hiſtoria Salluſtij, lib. 18. cap. 4. nec fit litterarum magna mutatio, ſi referamus animum ad veterem orthographiam. fuit enim cum diphthongus AE, ſcriberetur, AI. Sic in lapidibus Aimilius, pro Æmilius; Paitus, pro Pætus. itaque ſi, Clodiai, conuertas in Clodiani, vna tantum addita littera locus emendabitur. *Cum hæc domi naſcantur?*] quid enim aliorum laudationes exſpectem, cum tantopere lauder a ſenatu? & quaſi ſe excuſat, quia dixerat, Nos duo quaſi pignora reipub. quid enim, inquit, externos laudatores exſpectem? Cum ſermo habetur ijs de rebus, quas in noſtra poteſtate ſitas alij ſine cauſſa ſuppeditant, recte vſurpamus, Nobis naſcuntur iſta domi. *Agitabatur,*] valde Flauius laborabat de agraria lege perferenda: nihil non tentabat. *Auctore Pompeio:*] qui Afranium & Metellum cos. ideo fieri curauerat: ea tamen lex perlata non eſt. Dio lib. 37. *Populare,*] quod populo valde placeret. epiſt. 16. *Præter auctorem.*] præter ipſum Pompeium; quem populus diligebat. *Secunda concionis voluntate,*] quod ſine ſumma eloquentia fieri non poterat, vt populus contra ſua commoda concionanti aſſentiretur. *Tollebam,*] tria capita dicebam & probabam non recte in lege eſſe poſita. *Liberabam*] perſequitur

quitur ea capita, quæ tollebat ex lege. *Liberabam;*] eximebam e lege: possessoribus relinqui volebam. Flauius autem in lege tulerat, vt priuatis ademptus diuideretur populo R. eisque tantum pecuniæ redderetur, quantum pro eius agri emptione numerassent. *P. Mucio, L. Calpurnio cos.*] quo anno tribunus pl. Ti. Gracchus legem agrariam tulit. *Publicus fuisset:*] qui cum post eos consules priuatis esset venditus, plebi quasi publicum distribui Cicero nolebat. *Syllanorum hominum possessiones*] victor Sylla donauerat amicis suis eorum agros, qui Marium secuti contra ipsum arma tulerant. *Confirmabam,*] Syllanis possidentibus eripi nolebam. *Publicarat,*]quia Marium in bello iuuissent. *Neque diuiserat,*] fam. epist. 1. lib. 13. Volaterrani, inquit, Syllani temporis acerbitatem subterfugerunt benignitate Deorum immortalium: summoque studio populi R. a me in consulatu meo defensi sunt. cum enim tribuni pl. legem iniquissimam de eorum agris promulgassent; facile senatui populoque R. persuasi, vt eos ciues, quibus fortuna pepercisset, saluos esse vellent. *In sua possessione*] nam in lege Flauius posuerat, vt, quando eorum agri a Sylla publicati fuerant, publice diuiderentur. *Vnam rationem*] vnum illud caput Cicero probabat, de pecunia ex nouis vectigalibus cogenda, qua emptus ager plebi diuideretur. tulerat enim Flauius, vt vel agri, qui aut tum essent, aut aliquando publici fuissent, vel, si hoc non placeret, alij agri, nouorum vectigalium pecunia empti, plebeijs agros non habentibus distribuerentur. secundum caput Cicero probauit. *Ex nouis vectigalibus*] non ex omnibus, (nimium enim id fuisset) sed ex nouis. quæ autem erant noua vectigalia? bello scilicet proximis annis quæsita, nationibus maxime per Cn. Pompeium in populi R. potestatem redactis. Plutarchus hæc tradit: cum tributa, quæ reip. pendebantur, bis millies H S, id est sex, vt nunc loquimur, scutatorum milliones ante bellum Mithridaticum fuissent, ex Pompeij victorijs aucto imperio facta esse ter millies & quadringenties, id est, decem milliones, & ducenta scutatorum millia. *Per quinquennium*] per tot enim annos vectigalia locabantur. *Pompeio*] quo auctore lex ferretur. *Agrariorum*] hominũ de plebe, qui agros cuperent ad egestatem depellendã.

Noster exercitus,] hoc est ij, qui nobis fauent. infimi enim, & pauperes, vt rerum nouarũ cupidi, Ciceronem haud omnes amabant, quem scirent in consulatu acerbissimum ijs fuisse, qui res nouas quæsierant. locupletes contra in oculis ferebant, cuius vigilantia sublatam coniurationem intelligerẽt, quam egentes & perditi ciues, diuitum fortunis infensi, fecissent. *Sentinam Vrbis exhauriri,*] cum homines sordidi migrarent in eos agros, quos pecunia publica emptos accepissent. *Bello,*] timore Gallici belli, maximeque Heluetiorum. *Refrixerat.*] omissa fuerat. & sane de Flauia lege perlata nihil exstat. *Ille alter*] alter consul L. Afranius. *Quid emerit*] emerat consulatum: quem tamen ignorare nunc videtur. epist. 13. *Ad plebem transducendo*] ne idem iteremus, vide supra, epist. 16. *Interceditur.*] legem promulgauerat, de Clodio adoptando. ei legi intercedebant alij tribuni. *Vt opinor,*] præter hæc, opinor, inquit, nihil est, quod ad te scribam de republica. *Illarum nonarum Decembrium*] quo die suppliciũ sumpsit de coniuratis. pro Flacco: O nonæ illæ Decembres, quæ me consule fuistis: quem ego diem vere natalem huius vrbis, aut certe salutarem appellare possum. *Disiungi,*] primum, quod moleste tulissent factum esse senatusconsultum, vt de ijs, qui ob iudicandum pecuniam accepissent, quæreretur: deinde, quod non impetrassent de inducenda locatione Asianorum vectigalium. epist. 16. *Piscinarios*] piscinarum studiosos, Hortensium, & Lucullum. vterque enim Attici amicus, Hortensius etiam familiarissimus: vt lib. 2. epist. 25. & Nepos in vita. *Firmiora præsidia*] cum disiungi viderem senatus & equitum concordiam; quod mihi speraueram fore firmissimum præsidium, (siquidem, eorum sententias auctoritatemq; secutus, in perditos ciues animaduerteram: vt, ex ea re si qua vmquam in me tribunicia tempestas oriretur; senatus & equites pro mea salute pugnaturi viderentur) ad alia præsidia conuersus, coniunxi me cum Pompeio, & in gratiam redij cum iuuentute. *Tacuerat,*] nondum laudauerat eas res, quas ego in consulatu gesseram. laudauerat autem Crassus, non libente Pompeio. epist. 12. *Sæpe, multisque verbis suis*] otiosa dictio, Suis, videtur. nec enim ita loquimur: Sæpe, multisque verbis meis illum sum cohortatus. at si, Sæpe, multisque verbis; recte, &

cte,& ad Latine loquendi consuetudinem aptius. Quod si cui receptam vocem extrudere religio est; videat etiam atque etiam, (nam ego ad arbitrium meum nihil reuoco) an, mutatione parua, rectius hoc fit: Sæpe, multisque verbis huius mihi salutem imperii. amat enim Cicero ad dictionem Imperiũ, aliquid fere adiicere; quo facilius intelligatur: vt, Communis imperij, Nostri imperij, Huius imperij. Priora duo notauimus in oratione pro Balbo. O nomen nostri imperij, o populi Romani excellens dignitas, o Cn. Pompeij sic late longeque diffusa laus, vt eius gloriæ domicilium communis imperij finibus terminetur. Tertium in oratione in Catilinam: Id, quod primum, atque huius imperij, disciplinæque maiorum proprium est, facere non audeo. Et in de Amicitia: Inimicissimus huic imperio. *Ex illarum rerum dissensione*] quia Pompeio non probarentur, quæ in consulatu gessissem. *In sua ratione*] ad priuatas opes retinendas. *Quæ erant in me incitata,*] propterea quod acerbe in iuuentutem Cicero erat inuectus. ep. 14. *Populare, ac dissolutum:*] omnibus, do operam, vt satisfaciam, ita tamen, vt nihil agam, quod, quasi viro graui minus dignum, reprehendi possit. *Epicharmus*] potest fieri, vt illud, Epicharmus, glossa sit eius, quod antecessit, Vafer ille Siculus. Itaque, quod ad me quidem attinet, existimo. atque hoc ineptiarum genere imperiti librarij veterum scripta referserũt. Sic l. 2. ep. 1. Ille tuus ciuis Demosthenes: cum neque necessarium sit Demosthenis nomen; &, si tollatur, venustius quiddam habere sententia videatur. de hoc Horatius, opinor, in epistola ad Augustum:

Dicitur Afrani toga conuenisse Menandro,
Plautus ad exemplum Siculi properare Epicharmi.

Inuenit comœdiam Syracusis, vt testatur Suidas: quin etiam hunc locum, quem Cicero adducit, recitat in dictione νῆφειν. Item Quinctus frater Latine vsurpauit in libello de petitione consulatus. Est autem trochaicus quadratus catalecticus. *De tuo autem negotio*] factum erat senatusconsultum aliis de rebus; sed hoc additum in extremo, vt liberi populi soluere ne cogerentur. l. 2. ep. 1. *Pedariorum*] senatores, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratia vehebantur: ceteri pedibus ibant: vnde Pedariorum nomen. Gellius libro 3. cap. 18. *Nostrum*] qui curules magistratus

gessimus. *Me esse ad scribendum*] me affuisse, dum scriberetur senatusconsultum. nam in senatusconsultis adscribebãtur eorum nomina, qui affuissent. eæque dicebantur Senatusconsulti auctoritates. in epist. fam. epist. 7. l. 8. & in proœmio libri 3. de oratore. *Aliam rem*] primo relatum est non de populis liberis, sed alia de re, vt ex ipso senatusconsulto potes intelligere: deinde ex sententia Seruilij additum est illud, ne liberi populi cogerentur soluere. quod si de populis liberis primo actum esset, ego, qui scirem a Sicyoniis pecuniam tibi deberi, tua caussa repugnassem, neq; scribendo affuissem. epist. 1. l. 2. *A P. Seruilio filio,*] viuebat enim pater P. Seruilius Isauricus. Sic ad Q. fratrem lib. 2. Carpebatur Pompeius a Bibulo, Curione, Fauonio, Seruilio filio. & ad eundem lib. 3. Seruilius pater significat, valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Cæsarem diligentissime locutus esses. & vbi patri & filio prænomen idem esset, additum est, Pater, & Filius, vt internoscerentur: ex quo in his epistolis sæpe, Quinctus pater, Quinctus filius. *In postremis*] quia, qui curulem magistratum gesserant, ij si a censore nondum in senatum lecti essent, iure tamen magistratus in senatum introibant, & dicendæ sententiæ ius habebant. Gellius lib. 3. cap. 18. *Conuentus*] recenti re homines conueniebant: vt inducendi senatusconsulti rationem inirent, quod illud, De populis liberis, additum esset cum iniuria, damnoque multorum. postea conuenire desierunt, cum intelligerent immutari non posse. idem ep. 1. l. 2. *Tuis blanditiis*] quando iudicio cum iis agere non potes, impediente senatusconsulto proxime facto. *Nummulorum aliquid*] Attico enim Sicyonij debebant. ep. 11. & l. 2. ep. 7. *Homini Attico*] tibi. ludit in cognomen Attici. *De suis historiis*] de bello Marsico Græce scriptis. Plutarchus. *Barbara quædam, & obsoleta*] non Attica, sed barbara, & nimis antiqua. *Tertium poema*] tertium opus de consulatu meo, versibus conscriptum. primus enim commentarius Græce compositus, alter Latinus, tertium poema. τίς πατέρ᾽ αἰνήσει?] a filiis patres laudantibus, quod ipsi laudabiles non sint, transtulit Cicero ad se ipsum laudantem, quasi qui non laudaretur ab aliis. Plutarchus in Arati principio dilucide explanat, & ait esse παλαιὰν παροιμίαν. *Quod potius sit,*] quod sit laudabilius nostro consulatu. vsitata locutio.

tio. *Secus esse dictum.*] scripserat enim Atticus, se putare, Quinctum, & Romæ, & in itinere de ipso minus commode locutum. ep. 15.

IN EPISTOLAM XIIX.

Epistolam reddidit,] rescriptam ad eam, cuius initium est, Magna mihi. *Iniucundius*] de discordiis Quincti & Pomponiæ. *Moderatissimum fuisse*] quod ea moderatissime tuleris. *Neque de statu nostræ dignitatis est recedendum,*] recederem autem, si susceptam de rep. curam abiicerem. Respõderat Atticus ad illud, Vtor Pompeio familiarissime, quod est ep. 15. *Neque sine nostris copiis*] non debeo Pompeij amicitiam tanti facere, vt veteres amicorum copias negligam, sine quibus intra alterius præsidia venire, id est vni Põpeio me totum credere, tutum nõ est. sic igitur faciam: firmabo, vt institui, meas opes amicitia Pompeij: & tamen, quia non vnius fidei sunt omnia committenda, veterum amicorum præsidia non dimittam. hæ sunt enim copiæ nostræ. *Et is, de quo scribis*] manifestũ est, Cn. Pompeium intelligi. *Nihil non summissum, atque populare.*] verbum enim non faceret, quod quemquam de populo possit offendere. quo minus expectare ab eo constantiam, & animi firmitudinem debeo. ergo nõ committemus, vt sine nostris copiis intra illius præsidia veniamus. *Fluctuantem sententiam confirmassem,*] cum eius animus in tuenda rep. nutare interdũ videretur, confirmaui. *A spe malorum*] sperauerant enim improbi homines contentionem mihi fore aliquam cum Pompeio ex illarum rerum, quas in consulatu gesseram, dissensione. ep. 17. *Ad mearum rerũ laudem*] tãtum abest vt propter eas res a me dissenserit, vt eas etiã in senatu non semel, sed sæpe laudarit. ep. 17. *Nullam rem tanti æstimassem.*] nihil tanti fuisset, vt cũ eo me cõiungerem. *Bonos viros,*] quos paullo ante suas copias vocauit. σπάρταν] rem p. quã semel tuendã suscepi, nũquam deseram. Adagiũ est in Suida & Plutarcho, σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει; de iis, quibus, cum fortunæ munere cõtigisset, vt Spartæ nascerentur, degenerare a tam nobilis patriæ testata virtute sine magno dedecore non liceret. *Hanc viam optimatum*] rectam rationem in rep. *Post Catuli mortem*] perierat non multo ante. nam Pisone & Messalla cos. anno proximo superiore viuebat: vt ep. 14. & apud Plutarchũ in Crasso.

Nec comitatu]ſcribit Plutarchus in Craſſo, Ciceronis, Catuli, Catonis fuiſſe quandam in defendenda libertate ſocietatem & conſenſionem. *Rhinton*] poeta comicus Tarentinus: de quo Suidas. *οἱ μὲν παρ᾽ οὐδέν εἰσιν, οἷς δ᾽ οὐδὲν μέλει.*] iambicus ſenarius. Latine ſic: Alij quidem prope nihil ſunt, aliis autem nihil curæ eſt. qui me, inquit, recta ſentiētem adiuuare, & in optimatum via pergentem forſitan ſequi vellent, infirmi ab auctoritate non poſſunt: qui poſſent, negligunt. *Piſcinarij*]Hortenſius, & Lucullus; quos Ciceronis, noui hominis, dignitas angeret: ep. 17. *A curia*]ſæpe Curiam pro ſenatu, Forum pro populo ponit, figura grammaticis obſeruata. A curia igitur, a ſenatu. ego me, inquit, ad popularem ra tionem non dabo, vt Pompeius, vt Cæſar, vt omnes non boni ciues. ſenatui ſemper ita affixus hærebo, vt nulla res diuellat. *Rebus meis maxime cōſentaneum,*] ne diſſentiam a me ipſo, qui in conſulatu meo nihil geſſi non auctore ſenatu. *Non multum ſpei eſt in ſenatu.*]vt ſenatus factum ſenatuſconſultum de liberis populis inducat. ep. 17. & 1. l. 2. *Iam,*] nam initio fuerant, qui quererentur: quod epiſtola proxima dixit: Conuentus, qui initio celebrabantur, iamdiu fieri deſierunt. ep. 17. *Alia via,*]quando in ſenatu ſpes non eſt. *Ad quos pertineret,*]non animaduerſum eſt, illud, De populis liberis, addi ſine multorum damno non poſſe. epiſt. 1. l. 2. *Partim maleuolentia,*] ſunt in ſenatu, qui odio proſequantur eos ad quos intelligunt ex ſenatuſconſulto rei familiaris iacturam peruenire: itaque, ne inducatur, pugnabunt. *Opinione æquitatis*] vt ea, quæ recta ſunt, conſtanter tueri videantur. &, opinione æquitatis, quaſi non tam de ipſa æquitate, quam de opinione hominum, & inani quadam ſpecie laborent. *Mediocrius,*] quaſi aperte Metellus oſtenderet, ſe bellum malle, quam otium. *Auli vero filius*] Afranius conſul. epiſt. 14. & 16. *Magni noſtri ὑπώπιον*]Pompeii macula & infamia: quia Pompeii potiſſimum opera ad conſulatum Afranius peruenerat. ep. 14. *Ser. Claudius*] frater Pæti: de quo in epiſtola ad ipſum Pætum, his verbis: Seruius frater tuus, quem litteratiſſimum fuiſſe iudico, facile diceret, Hic verſus Plauti non eſt, hic eſt, quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & conſuetudine legendi. Frater autem Claudius Papirii, non germanus, (nam eodem vterque appellare-

tur no-

tur nomine) ſed aut conſobrinus, aut ex eadem matre, diuerſo patre. epiſt. 1. l. 2. *Per legem Cinciam licere capere*] iocatur in legem Cinciam, quæ erat de donis & muneribus. in 2. de oratore, Sæpe, inquit, ſententioſe ridicula dicuntur, vt M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Centho prodiiſſet, & ſatis contumelioſe, Quid fers Cinciole, quæſiſſet; vt emas, inquit, Cai, ſi vti velis. Et in de Senectute: Quadriennio poſt factus ſum prætor: quem magiſtratum geſſi Tuditano & Cethego cos. cum quidem ille admodum ſenex ſuaſor legis Cinciæ de donis & muneribus fuit. Et Liuius lib. 4. Quid legem Liciniã excitauit de quingentis iugeribus, niſi ingens cupido agros continuandi? quid legem Cinciam de donis & muneribus, niſi quia vectigalis iam, & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat? *Cincius*] hic Attici negotia Romæ procurabat. epiſt. 6. *Agit maximas gratias*:] de eo, quod ipſe tua ſponte ipſius cauſſa iam feciſti. Tale illud in epiſt. fam. epiſt. 1 lib. 3. Omnino tibi agit gratias. ſed idem ſcribit, meas litteras maximum apud te pondus habituras.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM SECVNDVM EPISTOLARVM Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

EVNTI *mihi Antium,*] huc se nobiles Romanos animi caussa contulisse, legimus in Strabone. Aberat autem Roma Antium stadijs cccvii, hoc est milliarijs xxxiix. cum dimidio. nam, vt ait Plutarchus in C. Graccho, τὸ μίλιον ὀκτὼ σαδίων ὀλίγον ἀποδεῖ. *Gladiatores M. Metelli*] gladiatorũ certamina cum alij cupide viserent, ego cupide reliqui. *Tuũ*] commentarium Græce scripserat Atticus de consulatu Ciceronis. Nepos in Attici vita. *Legi enim libenter*] quod & tua essent, & de rebus meis, ideo libenter legi: sed, ad genus orationis quod attinet, horridula mihi atque incompta visa sunt. &, Libenter, quasi diligenter; vt contra non libenter legunt, qui negligenter. *Ornata hoc ipso, quod ornamenta neglexerant,*] Sic in Oratore: Vt mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat: sic hæc subtilis oratio, etiam incompta, delectat. Fortasse imitatus est Terentij figuram ex Phormione.

Virgo pulchra: &, quo magis diceres,
Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem.

Quale etiam vetus illud in mulieres odoratis vnguentis non vtentes: Ideo bene olere, quia nihil olerent. quod est apud Plautum in Mustellaria. Cui sententiæ nõ dissimilis illa Varronis in satyra Menippea, quam recitat Macrobius lib. 3. Bellaria ea maxime sunt mellita, quæ mellita non sunt. *Isocratis*

cratis μυροθήκιον;] non diſcedit a tranſlatione vnguentorum, quia dixerat, Horridula, & Olere. Attici oratio, quia ſine pigmentis, horridior: nitida Ciceronis, quia cum pigmentis. *Eius diſcipulorum*] multos docuit Iſocrates quorum notiſſimi Ephorus & Theopompus; ille, vt ingenio tardior, & calcaribus concitandus, ſic vita probior; hic vt acrior, & freno coercendus, ita & improbior. Hæc Suidas. Iſocratem apud Plutarchum deridet Cato maior, quod eius diſcipuli ſeneſcerent dicendo, vt apud Ditem cauſſas agerent. *Strictim attigiſti,*] curſim legiſti, miſſum videlicet ab alijs: (iam enim diuulgatus erat; ſiquidem & Poſidonius eum Rhodi legerat, vt infra proxime) poſt autem eum, opinor, accepiſti, quem ego L. Coſſinio dederam. Sic locutus & Salluſtius in Catilina: Strictim, vt quæque memoria digna videbantur, attigiſti. (ita enim legit Aldus filius ex Nonio, non, vt in peruulgatis libris, Carptim.) Et lib. I. de Orat. Quaſi per tranſennam prętereuntes, ſtrictim adſpeximus. *Faſtidioſe*] cum omnia in eo diligentiſſime examinaſſem, vſque ad faſtidium. *Ornatius*] quod homo Græcus videretur præſtare poſſe. *Adoleſcentulorum ſtudijs excitati,*] quia videmus adoleſcentulos eloquentiæ ſtudio teneri. *Fuit enim mihi commodum, &c.*] licuit enim mihi ad Demoſthenis imitationem curare, vt orationes aliquot meæ, de rep. in conſulatu habitæ, legerentur. *Demoſthenes,*] tolle Demoſthenis nomen, vt illud tantum remaneat, Ille tuus ciuis: elegantiæ multo plus, nec tamen obſcuritatis quidquam erit. *Refractariolo*] concertatorio, quod ad reſtringendum valet. Seneca epiſt. 74. contumaces, & refractarios, & contemptores magiſtratuum negat eſſe philoſophiæ fideliter deditos. In Bruto dixit Cicero de Thucydide: Hoc forenſe concertatorium iudiciale non tractauit genus. *Conſulares*] quas nominat proxime. *In ſenatu Kal. Ian.*] de lege agraria contra P. Seruilium Rullum, tribunum pl. quæ exſtat, ſed initium deſideratur, eamque ſignificat in epiſtola ad Lentulum, cum inquit: Memoria tenebam, nobis conſulibus ea fundamenta iacta Kalendis Ianuarijs confirmandi ſenatus, vt neminem mirari oporteret, nonis Decembribus tantum vel animi fuiſſe in illo ordine, vel auctoritatis. *Altera ad populum*] quæ exſtat. Plinij verba hæc ſunt libro ſeptimo, cap. 30: Sed quo te

M. Tulli piaculo taceam? quove maxime excellentem insigni prædicem? quo potius, quam vniuersi populi illius gentis amplissimi testimonio, & tota vita tua, consulatus tantum operibus electis? Te dicente, legẽ agrariam, hoc est alimenta sua, abdicauerunt tribus. te suadente, Roscio, theatralis auctori legis, ignouerunt, notatasque se discrimine sedis æquo animo tulerunt. te orante, proscriptorum liberos, honores petere puduit, &c. *De Othone;*] pro Roscio Othone: cui plebem Cicero reconciliauit, moleste ferentem, quod is tribunus pl. quadriennio ante Ciceronem consulem legem tulisset, vt equites in theatro separatim a plebe in quattuordecim proximis ordinibus sederent. Plutarchus in Cicerone, & Plinius lib. 7. Item in oratione pro Murena, & Pedianus in Corneliana. *Pro Rabirio;*] pro C. Rabirio perduellionis reo, ad Quirites. quæ exstat oratio. *De proscriptorum liberis;*] Sylla proscriptorum liberis aditum ad magistratus lege obstruxerat. his petentibus, vt, abrogata Syllæ lege, honores capere liceret, Cicero consul dissuasit. Sed operæpretiũ est, subiungere ex oratione in Pisonem, quod huic epistolæ non parum lucis afferre videatur. Ego, inquit, Kalendis Ianuarijs senatum & bonos omnes legis agrariæ maximarũque largitionum metu liberaui. ego agrum Campanum, si diuidi non oportuit, conseruaui; si oportuit, melioribus auctoribus reseruaui. ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. ego adolescentes bonos, & fortes, sed vsos ea condicione fortunæ, vt, si essent magistratus adepti, reip. statum conuulsuri viderentur; meis inimicitijs, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione priuaui. ego prouinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam & ornatam, in concione deposui. ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum vrbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex vrbe iussi. ego tela extremo mense consulatus mei, intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefarijs manibus extorsi. *Qua Catilinam emisi;*] exstat. *Quam habui ad populum*] exstat, & item quæ consequentur duæ. *Inuocarunt;*] mallem, Indicarunt: vt subaudiatur, coniurationem. indices enim Allobroges consul Cicero in senatum introduxit. in orationibus, & Sallustius.

lustius. *Duæ breues,*] vna, quæ in Rullum ad populum tertia legitur, breuissima: alteram desideramus. *Libris*] orationibus. vt in Oratore, Nos etiam in hoc genere frequentes, vt illa sunt in quarto accusationis. quartam enim orationem in Verrem intelligit. *Pulchelli*] Clodij. epist. 14. lib. 1. *Metellus impedit,*] obstitit enim, ne plebeius fieret P. Clodius: vt in oratione de haruspicum responsis, & pro M. Cœlio. *Non simulat,*] antea caussam occultauerat, cur ex patricio plebeius fieri vellet: nunc non simulat: præsefert, ideo se de transitione ad plebem cogitare, vt deinceps tribunus fieri possit. quod patricio non licet. epist. 16, lib. 1. *In Sicilia*] vbi quæstor fuerat. quæsturam autem ædilitas consequebatur: sed plebeijs hominibus inter vtramque interpositus tribunatus pl. patebat. Clodius autem patricius, quia tribunatu legibus excludebatur, ædilitatem se statim petiturũ dictitarat: postea, vt Ciceroni diem diceret, plebeius factus tribunatum petijt, & adeptus est. *Sæpe dictitasset.*] sic Bessarionis & Caualcantis vterque liber. subaudi, se esse petiturum. Omninò abundare videtur dictio Sæpe, cum frequentatiuum verbum sequatur; sed ferri potest; cum & Matius in epistola ad Ciceronem dixerit, Frequentes ventitasse, pro, Sæpe ventitasse. *Patricius*] patricij Sergius Catilina, Cornelius Lentulus, principes coniurationis. *A Freto*] quod iacet inter Messanam Siciliæ ciuitatem, & Rhegium Calabriæ, in extrema Italia. *Prodire*] cum, summa celeritate vsus, præter spem omnium affuerit. *Tribus horis Roma Interamnam:*] designat illud tempus, cum Clodius, de sacris pollutis accusatus, quod noctu intrasset eo, vbi Vestales pro populo faciebant, apud iudices testimonio Cassinij Scholæ probauit, se, qua hora diceretur inter sacra deprehensus, Interamnæ fuisse: quod tamen perspicue falsum intelligebatur: quia & Cicero eum, & multi eo die Romæ viderant, tribus horis ante horam deprehensionis: vt tum quidem Interamnæ esse Clodius non potuerit, nisi si tribus horis Roma Interamnam posset accurrere. quod cum minime posset, propter locorum maiora interualla; cauillans tamen Cicero, factum id a Clodio dicit, quia iudicibus probare visus est, quoniam est absolutus. *Item ante:*] cum noctu introiuit domũ Cæsaris, vbi sacra Bonæ deæ a mulieribus celebrabantur.

Cum iri maxime debuit.] cum afficiendus supplicio fuit, quod Bonæ deæ sacra violasset. Et iocatur in ambigua significatione. nam Ire obuiam, prodire obuiam proprie valet; μεταφορικῶς, resistere: vt lib. 4. Huic obuiam it Cato. Qua ratione & Brutus in quadam epistola dixit, Maleuolentiæ hominum in me, si poteris, occurres. *Cum candidatum deducerem,*] candidatos ad commendationem clari viri Martium in campum deducebant. Q. Cicero de petitione consulatus. *Siculis locum gladiatoribus dare.*] Siculis, meis clientibus, locum dare, vbi gladiatorum certamina spectare possent. amicis enim & tribulibus ad spectacula locus dabatur: vt in oratione pro Murena. *Gladiatoribus*] cum gladiatores pugnarent. Sic locutus est epist. 19. & fam. lib. 10. epist. 32. & in prima in Antonium in extremo, & in nona item in extremo. *Nouos patronos instituam.*] nouos patronos Siculis dabo, quando tu, vetus eorum patronus, locum ijs dare gladiatoribus non consuesti. Et patronus Siculorum Cicero iam inde a quæstura sua Siciliensi. *Sed soror, &c.*] quia se ipsum designauit, cum dixit: Nouos patronos, (nam & ipse quæstor fuerat in Sicilia) intulit, Sed locum dare Siculis non facile potero, cum soror mea, quæ tantum habeat loci, vnum mihi solum ad spectandum pedem det. quasi dicat: poteris igitur tu multo minus, cui consularis soror non est. *Consularis*] vxor consulis Q. Metelli, quæ propterea loci plurimum in spectaculis haberet. *Pedem*] de pede, qui est in mensura, Clodius intellexit; Cicero vertit ad genus concubitus, quo mulieris vtrumque pedem tolli significat Ouidius in tertio de arte amandi:

Melanion humeris Atalantæ crura ferebat.

Nec dubitabatur, quin Clodius cum tribus sororibus rem habuisset. vnde illud in epistola ad Lentulum: Qui non pluris fecerat Bonam deam, quam tres sorores. Pedis autem mensura sedecim pollices fuere. & in vncias duodecim, vt as, diuidebatur, vncia vero in quattuor sicilicos. *Non consulare*] obscenum, minimeque dignum, quod a Cicerone, homine consulari, diceretur. *Male consularem.*] facit enim, quæ consulis vxorem non deceant. *Seditiosa,*] hanc fratris Clodij patronum appellauit epist. 14. lib. 1. &, gratia multũ posse, ostendit in extrema oratione pro M. Cœlio, cum eius opera

pera Sex. Clodium dixit absolutum. *Videtur refrixisse.*] tota res agraria, interpellata bello, refrixerat, dixit epist. 17. lib. 1. *Molli brachio*] leuiter: translatione ab ijs, qui pueros errantes leuiter percutiunt. *Depopulari leuitate*] vt grauiorem se ciuem in rep. præstaret. epist. 18. lib. 1. *Bene gesta,*] bello Mithridatico. *Conseruata*] exstincta Catilinæ coniuratione. *Cuius nunc venti valde sunt secundi,*] quod existimatione & auctoritate maxime floreret. Sic Horat. ep. 1. l. 2.

Hoc paces habuere bonæ, ventique secundi.

Num tantum] quantum tu videris suspicari, qui me de Pompeij familiaritate obiurgas. *Quam qua exsecaret.*] ciues enim populares, minus recte sentientes, quos alij non sapientes oppugnarent, ego potius studeo lenire: & artificio quodã ad reip. partes transducere. Ita nõ videor improbandus, qui, quod in ciuitate, quasi in corpore, vitiosum est, sanare velim potius, quam exsecare. Notat nimiam, Catonis maxime, seueritatem, quæ reip. noceret. *Equitatus ille,*] equites Romani, quos ego consul cum senatu coniunxeram. *In cliuo Capitolino,*] in æde Concordiæ, ad radices assurgentis Capitolij. qua in æde consul Cicero senatum consuluit, quid de coniuratis deprehensis statuendum videretur; cum etiam equites Romanos adhibuisset. quod initium fuit eius concordiæ, quæ inter equites & senatum est consecuta: vt supra docuimus, epist. 16. lib. 1. *Te signifero, ac principe,*] cum te quoque, equestris ordinis principẽ, ad eam consultationem adhibui. Sed persistit Cicero in translatione rei militaris: & quia dixerat, Equitatus, intulit, Te signifero: cum nihil aliud significet, quam, in senatu Atticum, qui principem locum ordinis equestris obtineret, cum ceteris equitibus affuisse. *Nostri autem principes*] principes ciues Lucullus & Hortensius, piscinarum studiosi. epist. 16. 17. 18. lib. 1. *Mulli barbati*] Mullos dictos a mullis calceamentis, de quibus Festus, & Plinius libro nono cap. 17. ex Fenestellæ testimonio. Barbatos autem Cicero vocat, quia, quod idem Plinius ibidem tradit, barbæ gemma inferiore labro insigniuntur. Eodem modo idem Cicero Parad. 5. Barbatulos, ait, mullulos de piscina exceptantem. *In piscinis sint,*] id quod perquam rarum fuit: si quidem in viuarijs, piscinisq; eos non creuisse, Plinius ait. *Obesse,*] reip. & Pompeium maxime ac Cæsarem intel-

ligi, perſpicuum eſt. *Verius,*] æquius: vt pro Murena, Negat verum eſſe allici beneuolentiam cibo. Item Cæſar, Liuius, Virgilius, Horatius. *In iudicium venire*] accuſari apud iudices. *Equites curiæ bellum,*] indixerunt, ſubaudi. & Curiam accipe pro ſenatu: vt ſit continens pro contento. *Renunciantibus?*] petentibus vt locatio Aſianorum vectigalium induceretur. lib. I. epiſt. 15. *Retinendi ordinis cauſſa*] ne ordo equeſter alienaretur a ſenatu. publicani enim equites Romani. *Facienda iactura.*] fuit ſatisfaciendum equitibus, locationis inductionem poſtulantibus; quamquam id cum ærarij iactura fieret. *Conſule in carcere incluſo,*] L. Flauius tribunus pl. Metellum conſulem in carcere incluſit, quia legem agrariam perferri non ſineret. alijs tamen tribunis opem ferentibus, & Pompeio ſuffragante, aliquot poſt horis exiuit. Dio lib. 37. *Adſpirauit nemo eorum,*] maxime equites Romanos ſignificat: quorum opera cum Cicero cõſul vſus eſſet in defendenda rep. poſt alienati a ſenatu propter ſenatuſconſultum de iudicijs, & quia de inductione Aſianorum vectigalium minime impetrabant, non modo nõ concurrerunt ad opem Metello ferendam, aut iuuandos optimates in ſeditionis tumultu, ſed nec adſpirarunt, id eſt ne iuuandi quidem voluntatem indicarunt. *Mercede conductos*] quid ergo, inquies, feremus iſtos equites, in iudicio pecuniam accipientes? *Libertinis, atque etiam ſeruis*] præſtat, equites Romanos, corruptos, & mercede conductos, iudices habere, quam libertinis & ſeruis ſeruire: a quibus contra perditos ciues opem implorare cogemur, ſi equeſtris ordinis præſidio priuamur. vide, quæ de Libertinis diximus in Comm. Epiſt. fam. epiſt. 10. lib. 5. Ἅλις σπουδῆς.] ſat ſtudij; ſubaudi, poſitum eſt a nobis in tuenda ordinum concordia. nunc, vt dies poſtulat, ita viuamus: quando iam officio ſatis ſuperque fecimus. *Meam tribum tulit honeſtius,*] tribum ferre dicitur, cui tribus vel magiſtratum petenti, vel commodum aliquod ſuffragijs defert. Tribus autem Ciceronis videtur Cornelia fuiſſe: cum, in ea cenſeri ſolitos eſſe Arpinates, Liuius lib. 38. ſignificet. *Quam ſuam.*] vtramque tulit, ſed meam honeſtius, quam ſuam. *Lucceij perdidit:*] non tulit tribum Lucceij. Et apparet, Fauonium magiſtratum petijſſe. nec mirum, perdidiſſe Lucceij tribum: quippe cum Lucceius Cæſaris,

Cęsaris, Fauonius Catonis familiarissimus esset, Cato autem & Cæsar cum natura, tum vitæ instituto dissidentes. perdidit igitur tribum hominis non amici, Ciceronis tulit; qui senatus partes sequebatur, vt Cato & Fauonius, non populum, vt Cæsar. *Inhoneste,*] cum non haberet, quod in Nasicam dicere posset. turpiter igitur & inhoneste accusauit. est autem hic, vt opinor, Scipio ille, quem Q. Metellus Pius adoptauit: cui Nasicæ cognomen fuisse, ob eam caussam crediderim, quia & pater eius, vt scripsit Dio, & auus, & proauus, & atauus Nasicæ dicti sunt. consul fuit cum genero suo Pompeio Magno. *Modeste*] cum videatur laudare Fauonium, reprehendit. nam, Modeste, est leniter, frigide, non vehementer: quod est vitiosum in accusatore. *Moloni*] qui Fauoniū Rhodi eloquentiam docuerat. *Nunc tamen petit iterum*] repulsam igitur tulerat priore petitione. *Reip. caussa.*] exagitatio Fauonij cum excusatione quod iterum peteret: iterum enim petere non sua, sed reip. caussa: alioqui post priorē repulsam non fuisse petiturum. *Quid agat,*] de petitione sua. petijt enim consulatum paullo post cum Bibulo & Cæsare, sed præteritus est. *Cum Cæsarem videro,*] qui cum Lucceio contra Bibulum coiuerat. ideoque Lucceij omnia consilia, quod ad petitionem attineret, scire poterat. supra, epist. 15. lib. 1. *Sicyonii te lædunt,*] qui debitam tibi pecuniam non soluunt. epist. 18. lib. 1. *Catoni, & eius æmulatori Seruilio.*] quorum opera factum est senatusconsultum de populis liberis. Nondum igitur curulem magistratum Cato gesserat, cum S.C. factum est. supra enim, Illud senatusconsultū summa pedariorum voluntate, nullius nostrum auctoritate factum. epist. 18. lib. 1. *Ea plaga*] illud senatusconsultum nō tibi solum, sed multis præterea bonis viris detrimentum attulit; qui creditam ante pecuniam ijs populis, quos senatus proxime liberos esse iussit, exigere non possunt. epist. 18. lib. 1. & 2. lib. 6. *Deinde in dissensionibus*] planius ad sententiam, Ne in dissensionibus. vt hoc dicat: Quando ita senatus decreuit, laudemus. nam reprehendentes, qui assentiret, non haberemus: frustra autem dissentire, stultum est. Forte etiā sic: Ne in discessionibus. fieri enim solitas esse discessiones senatorum in diuersas partes, notum est, cum aliquid in senatu decernendum esset. *Amalthea mea*] gymnasium & ipse

Amaltheæ nomine exstruxerat, Attici exemplo. epist. 14. lib. 1. *Indiget tui.*] quod attinet ad ornatum & τοποθεσίαν. epist. 14. lib. 1. *Vindicem æris alieni*] coniuratio Catilinæ propter æs alienum facta, odio maxime creditorũ. recte igitur vindex & seruator creditorũ Cicero, quia coniuratos occiderat. & Vindex dupliciter ponitur. vindex coniurationis, qui coniurationem opprimit; vindex libertatis, qui libertatẽ restituit: vt hic, vindex æris alieni, qui creditores seruat: quod μεταφορικῶς dixit in epistola ad Sextiũ, Non putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione feneratores exemerit. Sic, Vltor Catilinæ, in oratione in Pisonem: & Vltor inimicorũ, in epistola ad Lentulum: diuerse; nam illud pro Catilina, hoc contra inimicos. *AEre non Corinthio,*] sensus est: Tusculani & Pompeiani ædificatio magnum mihi æs alienum attulerunt. sed iocatur in ambiguitate verbi: cum æs Corinthium maxime laudaretur. *Hoc circumforaneo*] quod ab argentarijs fenerantibus sumitur, qui tabernas habebant in porticibus circa forum. *Speramus esse otium.*] vide epist. 16. & 18. lib. 1. *Prognostica mea*] Arati versus, ab ipso latinitate donatos; quibus prognostica continentur, vt futuræ pluuiæ ex ranarum clamore. epist. 16. lib. 15. *Ad Octauium*] videamus, Octauius hic qui sit, & qua de re agatur: quod arbitror non omnibus patere. Hoc tempore Asiam regebat Q. Cicero, Macedoniam C. Octauius. de quo his verbis in epist. 2. lib. 1. ad Q. fratrem: Et mediocri me dolore putas affici, cum audiã, qua sit existimatione Virgilius, qua tuus vicinus C. Octauius? sic enim legimus, non Cn. vt patet ex infra scripto lapide. & Suetonius in Augusti vita: Octauius pater ex prætura Macedoniam sortitus, fugitiuos, residuam Spartaci & Catilinæ manum, Thurinum agrum tenentes, in itinere deleuit, negotio sibi in senatu extra ordinem dato. prouinciæ præfuit non minore iustitia, quam fortitudine. namque, Bessis ac Thracibus magno prœlio fusis, ita socios tractauit, vt epistolæ M. Ciceronis exstent, quibus Quinctum fratrem, eodem tempore parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur & monet, imitetur in promerendis socijs vicinum suum Octauium. Macedoniam igitur administranti commendari Atticus cupiebat; cum in ea prouincia negotiorum quiddam haberet: ideoque & C. Antonio, eandem prouin-

prouinciã ante Octauium regenti, Cicero eum litteris commendauerat, fam. lib. 5. epist. 5.

Lapis in hortis Colotianis, Romæ.

C. OCTAVIVS. C. F. C. NP—
PATER. AVGVSTI
TRIB. MIL. BIS. Q. ÆDIL. PL. CVM. C.
TORANIO. IVDEX. QVÆSTIONVM
IMPERATOR. APPELLATVS. EX
PROVINCIA. MACEDONIA

Dedi litteras.] commendaticias. cum ipso enim, ante quã discederet, nil eram locutus; quia non putabam te negotia in prouincijs habere, (erat autem Macedonia Romanorum prouincia) sed dumtaxat in ijs locis, quæ Romanis magistratibus non parent, vt in Epiro, aut Athenis, aut Sicyone. *In toculionibus*] nomen fortasse deductum a τόκος, quod est vsura. vt sit: Non putabam te esse in ijs, qui vsuram exercent, pecuniam cum fenore exigentes a prouincialibus. nec mirũ, si verbo vtatur Cicero, a Græca lingua deriuato, cum ad Atticum scribat, Græcæ linguæ studiosissimum.

IN EPISTOLAM II.

Ciceronem nostrum.] Quinctum Ciceronem, Quincti filium ex Pomponia, Attici sorore. erat autem apud auunculum. Θεῖοι] non libenter mecum solet esse Quinctus filius, quod seueritatem disciplinæ meæ non ferat: vt recte me patruum putet, id est minime indulgentem; quales patrui sunt. nam patres amore victi filijs sæpe denegare non possunt, etiam quæ sentiant minus expedire. itaque, epist. 5. lib. 10. Pater, inquit, nimis indulgens, quidquid ego adstrinxi, relaxat. & pro M. Cœlio. Fuit in hac caussa pertristis quidam patruus, censor, magister: obiurgauit M. Cœlium. & apud Persium,

Cum sapimus patruos.

& apud Horatium;

Patruæ metuentes verbera linguæ.

Vere tamẽ vt dicam, ſubolet de mendo neſcio quid, primum quia, quod ad ſententiam pertinet, magnopere non probo; putidum enim & inſulſum quiddam eſt, Ei nos θεῖοι videmur; cur Græce, θεῖοι, potius, quam Latine, Patrui? deinde, quod caput eſt, ſcriptos libros hic ab impreſſis video diſſentire. in eo, qui Beſſarionis fuit, perſpicue legitur, Cura, amabo te, Ciceronem noſtrum, ἀπολέσαι videmur. In alio, Cinos θεῖοι videmur. *πελληναίων*] librum Dicæarchi de populis Pellenæis. de quibus Suidas. *Dicæarchi*] quem infra ſuas delicias appellat. Siculus fuit, Ariſtotelis auditor, philoſophus, rhetor, geometra. *Procilio.*] qui & ipſe multa ſcripſerat, grammaticus doctiſſimus, cuius ſcripta fortaſſe magis Atticum delectabant, quam Dicæarchi. *Mihi heredes.*] obſcurus & forte mendoſus locus. neque ſecus antiqui libri: præter vnum Ducis Vrbinatis, in quo eſt, Mihi credas. Ἡρώδης] Athenienſis, & opinor is, de quo lib. 14. *Quam vnam litteram ſcriberet:*] Atticus enim litteris ſignificauerat, Herodem ad ſe acceſſiſſe, ut ſcripta ſua legeret. *Comminus acceſsit.*] venit enim ad te, vt ſcriptorum ſuorum moleſtiſſima lectione conficeret. *Lollio*] Lollia familia Romæ: & in antiquis libris ita ſcriptum, non, vt in vulgatis, Lolio. *Sanus non es*] non recte ſentis. μεταφορὰ a corpore ad animum. *Vino*] alij, Vinio. placet. nota familia, de qua Horatius,

Auguſto reddes ſignata volumina Vini.

Kalendas venire,] quo die C. Antonius, a Q. Maximo accuſatus, cauſſam dicere debebat. *Non venire?*] ex Macedonia prouincia redeuntem, quam auare & infeliciter adminiſtrauerat. vide ep. 10. l. 1. *Ita ad me mittunt,*] ita mihi Roma ſcribitur a meis. Fortaſſe, quod Cicero C. Antonium, collegam ſuum in conſulatu, defendere ſtatuiſſet. nam certe defendit eum, accuſante Cœlio, vt in oratione pro Cœlio legitur, & in ea pro domo. *Nigidium*] prætorem: vel fortaſſe tribunum pl. non enim apud Nigidium, ſed apud Q. Claudium, & Cn. Lentulum Antonium eſſe accuſatum, alterum ſcilicet de repetundis, alterum de maieſtate quærentẽ, oſtendit oratio in Vatinium. *Compellaturum*] euocaturum, coacturum. *Huc non venis,*] quoniam Romam recta proficiſceris, nec vis de itinere deflectere, vt in villas ad me venias; Romæ domi meę cenato, tertio quidem Kalendas, ſi poteris,

id eſt

id est illo ipso die, quo te ad Vrbem futurum scribis; si minus, vtique pridie Kalendas.

IN EPISTOLAM III.

Opinor εὐαγγέλια] opinor mihi debes εὐαγγέλια, quia Valerium absolutum significo. *Valerius*] non videtur hic esse L. Valerius Flaccus: qui absolutus est Cæsare consule, vt est in vltima epist. huius libri: nunc autem consulatum nondum Cæsar inierat. aut igitur alius Valerius est: aut Flaccus bis accusatus. *Defendente.*] mecum. exstat Ciceronis oratio. *Atilio*] qui pro Valerio absoluendo prensauerat. *Et Epicratem*] iam non agitur de iudicio Valerii Flacci, sed responsio est ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. & Epicratem, opinor, Pompeium, quasi, omnia tenentem: siquidem eo tempore princeps in rep. Pompeius. & infra nō semel eum fictis nominibus designat, vt cum appellat Sampsiceramum, Arabarchen, Hierosolymarium, Megabocchum: de quibus singulis suo loco. *Suspicor,*] de absente Pompeio. *Eius caligæ,*] de Pompeij lasciuia dicit se ex eius caligis suspicari, quibus in vrbe solus vteretur; quoniam militare calceamentum erat, non vrbanum. & sane Pompeius in vestitu, neglecta vulgari consuetudine, inane quiddam amauit ad perspicuitatē. vnde illud, ep. 16. Pompeius togulam illam pictam silentio tuetur suam. & Fauonius Pompeij cultum notauit his verbis: Non refert, qua parte corporis diadema geras: quod candidis fasciis vteretur. Valerius. *Vt fasciæ cretatæ,*] ita mihi non placebant eius caligæ, vt ante cretatæ fasciæ non placuerant. Veteres Romani crura fasciis induebant. sed Pompeius cretatas gestauerat, cum aliorum eo colore non essent. reprehendit enim Cicero P. Clodium in oratione de haruspicum responsis, quod purpureis vsus esset. cretatæ autem fasciæ candidæ erant, vt candida toga competitorum; quę cum esset alba, ita colorabatur creta, vt candida fieret: idque legimus apud Isidorum: quod etiam Valerius Max. lib. 6. cap. 2. confirmat. quo in loco, dubium non est, quin de his Pompeij cretatis fasciis intelligat: ait enim: Pompeio, candida fascia crus alligatum habenti, Fauonius, Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema: exigui panni cauillatione regias

eius vires exprobrans. κύρυ παιδείαν] Cyri architecti doctrinam. & allusit ad Xenophontis librum, qui inscribitur κύρυ παιδεία. famil. lib. 7. epist. 14. *Radiorum, &c.*] aiebat Cyrus architectus, cum radij oculorum per fenestras latis luminibus egrederentur, eas egressiones non tam esse suaues. *Etenim*] argumentum pro fenestrarum angustiis contra latitudinem. Ab oculis nostris exeunt radij, qui quo longius progrediuntur, eo latius, alter ab altero, disiunguntur: vt ab oculis nostris ad locum, quem spectamus, fiat radiorum quasi pyramis quædam. &, si hunc totum radiorum, id est visionis, cursum Græcis litteris a principio ad finem notare velis; in principio, id est in oculis nostris, vnde vis oritur videndi, statues α; extremum, quo spectamus, notabis duabus litteris β γ, spatium inane, quod interiacet, qua disiuncti duo radij currunt, duæ item litteræ signabunt δ ε. ergo, si quis in cubiculo constitutus aciem aliquo per fenestram velit intendere, quo angustior erit aditus fenestræ, eo magis oculorum radios in exitu cohibebit; ideoque erit illa suauior, quia radios disiungi quamminime patietur. &, vt suaues angustæ fenestræ, ita non suaues vastæ. ἡ ὄψις, adspectus, visionis initium, oculi ipsi. *Vides enim cætera.*] vides, cum ita sit, quo iunctiores radij per fenestras exeant, eo illas esse suauiores. lato autem aditu non ita iuncti exibunt: latis igitur luminibus fenestræ non tam suaues. *Nam si, &c.*] si per simulacrorum incidentias videremus, & videndi sensus, vt aiebat Epicurus, e rerum simulacris fieret, in oculos nostros sese inferētibus, sequeretur, vt ipsæ rerum imagines, εἴδωλα quæ dicuntur, non facile per angustas fenestras ingredi, & ad oculos peruenire possent; itaque in ipso aditu impeditæ laborarent, sed non ita est. neque enim, vt putat Epicurus, visio fit ex imaginibus rerum ad oculos aduolantibus, sed potius, vt Stoici sentiunt, ex radiis, qui ab oculis ad res ipsas emittuntur. si Epicurum igitur sequimur, latæ fenestræ fiant potius, quam angustæ; ne imagines ingredientes, paruo aditu coartatæ, laborent; vnde adspectus oculis difficilior. sin Stoicis assentimur: angustæ fiant potius, quam latæ: vt radij quammaxime iuncti per eas emittantur: quo iuuari videtur sensus oculorum. & apparet, Ciceronem cum Stoicis sentire, quia infert, Nunc, &c. *Nunc*] positum pro,

pro, Sed, vt alibi, cum superiora tollit: quale illud, Nunc vt Apelles, famil. lib. 1. epist. 9. *Fit lepide*] contra quam sentit Epicurus. *Illa* ἔκχυσις] illa effusio radiorum per angustas fenestras. iuncti enim egredientes radij, deinde se effundunt. Gellius libro quinto capite decimosexto. *Si reprehenderis,*] in ædificio. *Ad mensem Ianuarium,*] quo Cæsar & Bibulus cos. magistratum inituri erant. *In qua* σωκρατικῶς εἰς ἑκάτερον,] ego tibi, inquit, de repub. nunc in vtramque partem disputabo, more Socratico: deinde ad extremum dicam, quæ mihi placeat sententia: quo modo veteres illi Socratici solebant; qui cum εἰς ἑκάτερον disputassent, ad extremum, quid ipsis placeret, exponebant. deinde incipit disputare. Agraria lex promulgabitur: quid agendum? resistam, an quiescam? si resisto: magnam subeo dimicationem: afficietur iniuria Pompeius, Cæsar offendetur, vterque popularis. si quiesco: hoc quidem est deserere rempub. non secus ac si in Solonium, aut si Antium abirem. magni igitur consilij res est: siquidem in vtramque partem magna insunt momenta rationum. sed explica tuam sententiam M. Tulli: dic aliquando τὴν ἀρέσκουσαν. ego, inquit infra, non opinor esse dubitandum, quin semper nobis videatur εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. *Cæsarem*] consulem, qui ad voluntatem perferendæ legis incubuerat, vt a populo gratiam iniret. Suetonius, Plutarchus. *Balbum*] Gaditanum, sed a Pompeio ciuitate donatum: pro quo exstat oratio. Alter autem Balbus, de quo in hoc libro infra, gentis Atiæ fuit, maritus Iuliæ Cæsaris sororis, ex qua genuit Augusti matrem Atiam. Suetonius in Augusto. *Coniungeret.*] alterum alteri offensum reconciliaret, vnde Triumuiratus ille reip. exitiosus. Scribit Plutarchus, cum Cæsar Pompeium & Crassum dissentientes vidisset, cogitasse futurum in primis e re sua, si eos cõiungeret: ni faceret, haud fere quidquam eorũ, quæ moliretur, posse perficere. *Pax*] quies: vt illud in somnio Scipionis, Quæso ne me e somno excitetis; & pax sit rebus. *Senectutis otium,*] summum otium: quale senibus esse solet: qui fere nihil, ætatis vitio, curãt. κατάκρισις] sanctio. in 3. enim lib. de consulatu meo quasi sanctione quadam me ipse obstrinxi reip. cum Calliopen induxi præscribentem mihi, quid agerem. Εἷς οἰωνὸς] Homeri locus Iliadis lib. 12. de

Hectore auguria contemnente, & vnum esse optimum augurium affirmante, certare pro patria. *Ambulationibus compitalicijs*] quia scripserat Atticus, se pridie compitalia cũ eo futurum. Compitalibus igitur, dum alij ludis operam dabunt, nos hæc ambulantes conferemus. De die compitalicio Macrobius lib. I. Sat. Varro de lingua Lat. Cicero in Pisonem, & hic libro 8. epist. 7. *Rogat.*] vt veniat ad nos. *Matrem*] Attici: quæ vixit annos xc. Nepos in vita. *περὶ φιλοτιμίας*] libros duos de honorum studio, quos nominat in eius vita Laertius.

IN EPISTOLAM IV.

Serapionis librum] de geographia, de qua Cicero scribere cogitabat. vide epist. 6. & 7. *Transigas.*] conficias: numeres pecuniam pro rebus, quas ab ipso emimus. *In eo, quod ostenderat,*] ostenderat se haud immenso pretio contentum fore. *Male empta*] nimio empta. *Reddi*] venditori Titinio. *Voluntate Pomponiæ*] non igitur solus Cicero, sed cũ Q. fratre, aut cum Pomponia, fratris vxore, eas res de Titinio emerat. *Nummi potius reddantur,*] malim, Addantur: vt hoc dicat. si ea, quæ male empta sunt, Pomponia reddi nõ vult: adde nummorum aliquid ad id, quod iam numeratum est: solue Titinio pecuniam vel quantam petet: prorsus explica rem, ne scrupulus vllus, aut negotij quidquam supersit. *Scrupulus*] negotium, aut molestia ex infecta re. *Ad Tigranem.*] legatus ad Tigranem, Armeniæ regem, Clodius. epist. 7. *Syrpiæ condicione*] antiquus liber Bessarionis, Syrpæ condiciones. vtrumque obscurum, & fortasse deprauatum. *Tempus illud,*] cum aberit Clodius. *Quinctus noster*] qui Asiam regebat. *In otio consederit,*] tum expeditus, vt speramus, administratione prouinciæ, imperio tertij anni terminato. *Sacerdos Bonæ deæ*] P. Clodius: qui muliebri vestitu ad sacra Bonæ deæ accesserat, quo iure sacerdotes solent. ironia. *Cuiusmodi futurus sit,*] nihil enim acturus contra me videtur, qui de legatione ad Tigranem cogitet. itaque nihil impedit, quo minus liberam mihi legationem liceat sumere. *Sciri possit.*] hoc abest a Bessarionis antiquo libro. Caualcantis autem exemplar sic: Sacerdos bene de te cuiusmod. futurus scius sit. vulgata lectio sententiam habet

non

non abſurdam: ſed, cum in ſcriptis libris aliam ſcripturam videam; venit in mentem ſuſpicari, ne quis ex ingenio locum reſtituerit. *Quod a me ipſo non deſciuerim.*] quod de veteri meo defendendæ reip. curſu gratię cauſſa non deflexerim. *Magnum opus eſt:*] quia ſunt difficiles res ad explicandum. epiſt. 6. *Præter quercum Dodonæam*] ſi quercus eſſent in Terentiæ ſaltu, vt in Epiro tua ſunt, iuxta Dodonam ciuitatem; ego Epirum ipſam mihi viderer in Italia poſſidere. cetera non minus abunde ſunt, quam in tuis Epiroticis poſſeſſionibus: quæ hoc vno præſtant, quod proximas habent nobiles illas quercus Dodonęas, quæ vocales olim fuiſſe dicuntur. præterea nihil eſt in tota Epiro, quod ego in hoc ſaltu non habeam. Herodotus libro ſecundo. *Vettium.*] Chryſippum Vettium architectum, Cyri architecti libertum: de quo fam. lib. 7. epiſt. 14. *Palæſtræ Palatinæ,*] quæ erat in Ciceronis domo Palatina. de muro enim, quem reſtitui volebat, ſpectabantur ij, qui ſe palæſtra exercebant. *Pomponiam, & puerum*] ipſe enim conſumere æſtatem in itinere cogitabat, ſumpta libera legatione. *Puerum*] Quinctum Ciceronem, Quincti filium ex Pomponia. *In timore ruinæ.*] propter infirmitatem muri, de quo palæſtra ſpectabatur.

IN EPISTOLAM V.

Ægyptum] fore videbat, vt Cæſar conſul legatum mitteret ad ſanciendam cum Ptolemæo, Ægypti rege, ſocietatem. eam legationem & ſibi deferri cupiebat; & tamen verebatur, ne alieno reipubl. tempore diſcedentem infamia ſequeretur. Cæſar libro 3. de bello ciuili. *His mittentibus,*] Cæſare & Pompeio legationem deferentibus: quibus Ciceronis diſceſſus voluptati futurus eſſet, quod, abſente reipubl. patrono, ipſi ſe omnia ſperarent ex libidine adminiſtraturos. Αἰδέομαι] Homeri verſus de Hectore. πȣλυδάμας] conuicium Catonis timebo, vt Polydamantis Hector, ſi certamen cum Achille recuſaret. Iliados χ. *Excipiamus,*] quod ad Ægyptiam legationem attinet, ne properemus, ſed excipiamus, & exſpectemus, num deferatur. *Contulerit,*] quod Pompeij conſilia probe noſſet, ob intimam familiaritatem. itaque epiſt. 17. Velim, inquit, ex Theophane expiſcere, quo-

nam in me animo sit Arabarches. cum eo loco Pompeium designet. & lib. 5. epist. 11. Pompeius mihi videbatur in Hispaniam iturus. id ego minime probabam: qui quidem Theophani facile persuasi, nihil esse melius, quam nusquam illum discedere. ergo Græcus incumbet. valet autem auctoritas eius apud illum plurimum. Hic est Theophanes ille Mitylenæus, de quo his verbis in oratione pro Archia: Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquauit? non ne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum ciuitate donauit? & Plutarchus sæpe. *Se destitutum,*] a Cæsare: cuius opera, consulem se designatum iri sperauerat, propterea quod ei consulatum petenti suffragatus erat, vt est epist. 5. *Nepos*] cum Q. Metellus Nepos proficiscatur, quem opinio erat in locum auguris mortui petiturum; cui nam auguratus deferetur? & innuit, Nepotem certum augurem fuisse futurum, nisi Roma discessisset: cur? quia fratris in locum surrogari æquum erat. perierat enim Q. Metellus Celer augur; vt ex oratione in Vatinium cognouimus? Nepos autem & Celer fratres, patrueles tamen, non germani, cum eodem vtantur prænomine. Atque hic locus indicat, qui ab vrbe abessent, eos fieri augures non potuisse, cum tamen id lex non vetaret, vt libro 1. epist. 11. ad M. Brutum. *Quoniam Nepos proficiscitur,*] in prouinciam ex prætura: quam vero prouinciam, ignoratur. nam de Hispania, non est, vt intelligi possit: quam rexit Metellus post consulatum; vt ex Plutarcho in Cæsare, & Dione lib. 39. si diligenter inspiciatur, facile est cognoscere. at hæc epistola Cæsare & Bibulo cos. scripta est, biennio ante Metelli consulatum, anno post eius præturam proximo. *Capi possum.*] si enim isti auguratum mihi deferrent, captus beneficio, dissentire ab iis in rep. non possem. Nondum enim erat augur Cicero, nec fuit nisi post reditum ab exsilio. quamquam in epistola quam scribit ad Catonem, dicit se auguratum neglexisse: sed scribit ad Catonem, id est ad hominem seuerissimum, ab omni prorsus ambitione alienum. *Videte ciuitatem meam.*] hemistichium ex vetere poeta, in miserabilem ciuitatis adspectum. *Quæ putaui esse præclara,*] magistratus, & honores. *Expertus sum*] quia summi honores, summa cum laude gesti, mihi tamen, vt video, contra perditorum conatus

tus præſidij minimum attulerunt. iam enim, equitibus a ſenatu alienatis, cum Q. Catulus, & Q. Metellus, duo fortiſſimi reip. propugnatores, obijſſent; Pompeij, Cæſaris, & Craſſi facta coitio eſſet; Bibulus conſul, armis foro pulſus, domi ſe teneret; ſenatus duces non haberet; afflicta langueret optimatum cauſſa; non dubie Cicero impendentem exſilij ſui calamitatem cernebat. *Cum omnibus Muſis rationem habere*] prorſus me litteris dedere. *Reſcribe certius*,] num ita grauiter laboret, vt deſperetur. *Quid de P. Clodio*] num legatus ad Tigranem eat.

IN EPISTOLAM VI.

Feſtiuam] iucundam, qua hilaritas excitetur. *Fluctus numero.*] quod ab ijs fieri ſolet, quos ipſum nihil agere delectat. *Lacertas*] piſces, lacerti, humani membri, ſimilitudine dictos. Sed malim, Lacertos, vt eos appellant Plinius, Celſus, Martialis, alij. Lacertorum autem tria genera. maximus eſt colias, de quo Plinius lib. 32. cap. vlt. medius graculus, qui videtur eſſe, quem Romæ merlucium vocant; minimus ſcomber, vulgo notus, Romæ & in Gallia macarello, a maculis, quibus & forma terreſtri lacertæ non diſſimilis. *Serapione & Hipparcho*] Serapio Antiochenſis, a Plinio in Indice nominatus, ſcripſit περὶ τῆς γεωγραφίας. Hipparchus autem Nicæus errata collegit Eratoſthenis, vt ait Strabo lib. 2. quo loco eius librum appellat πρὸς Ἐρατοσθένη. Ὁμοειδεῖς] nam & de montibus, & de fluminibus, & de ſitu vrbium, aliaque huiuſmodi ſæpius iteranda. quo fit, vt, cum eædem res fere ſemper occurrant, varietate orationis diſtingui vix poſſint. *Tyrannio*] qui & ipſe ſcripſerat τὰ γεωγραφικά. *Quinetiam dubitem*] placeret, Qui etiam; hoc ſenſu. Vide, quam ſim complexus otium. prorſus antea peregrinari ſtatueram, & in ea peregrinatione aliquid ſcribere τὸ γεωγραφικόν. nunc quãdoq; cogito, omiſſo peregrinandi conſilio, Antij conſidere. *Qui etiam dubitem:*] cui etiam aliquando veniat in mentem Antij conſidere. *Hoc tempus*] quod ponere ſtatueram in peregrinatione. *Buthroti*] procul a ſtrepitu rerum vrbanarum. *Proxima eſt*] ſimillima eſt, quod ad

ſolitudinem & amœnitatem attinet. Iterat idem lib. 4. epiſt. 8. his verbis: Scito Antium Buthrotum eſſe Romæ, vt Corcyræ illud tuum. nihil quietius, nihil alſius, nihil amœnius. *Vatinium*] tribunum pl. Cæſaris conſulis miniſtrum in ſeditionibus. *Viginti viris*] quos Cæſar, perlata lege agraria, ad æſtimationem agri Campani creauerat; cum inſuper quinque creaſſet, qui æſtimatum diuiderent. epiſt. 7. lib. 2. & 2. lib. 9. & Dio lib. 38. *Vnum eſſe ſaluum*] Caualcantis liber, Viuum eſt ſægium. Beſſarionis, Viuum eſt ſegium. vulgata lectio tamen interpretationis non deſiderat, cum ſententia pateat. πολιτευτέον.] reip. opera nauanda, in litteris videlicet, & libris, doctiſſimorum hominum exemplo. Ἀνέκδοτα] vel recondita quædam, quæ in apertum non proferantur, tibi vni pateant, vel, qualia nemo adhuc edidit. *Theopompino genere*] Theopompus in hiſtorijs ſuis hominũ mores aſpere accuſabat. πολιτεύομαι,] opera, quam nunc quidem, Antij dum ſum, reip. nauo, hæc eſt, odiſſe improbos. *De Quincti fratris negotio.*] quod Q. Ciceroni, Aſiam regenti, a populo Romano in ſumptum debebatur, id ſibi ille denario, id eſt Romana pecunia, non ciſtophoro, qui nummus erat Aſiaticus, curari volebat. vide igitur, inquit Cicero, ecquæ ſpes ſit denarij, an ciſtophoro contenti eſſe cogamur. Pompeianum appellat, quod in Aſia magnã pecuniam Pompeius in ciſtophoro habebat, quæſitam quo tempore in ijs regionibus contra Mithridatem bellum geſſit: e qua pecunia quæſtores numerari Quincto volebant, tantundem ipſi poſtea Pompeio Romæ denario numeraturi. epiſt. 16. *De muro*] Palatinæ domus. epiſt. 6. lib. 2. *Aliud quid? etiam.*] aliud quid eſt, quod ad te ſcribam? vnum hoc reliquum eſt: quando te proficiſci, &c. Sic locutus eſt epiſt. 11. lib. 1. quo in loco vide, quæ diximus.

IN EPISTOLAM VII.

Quem non amabam.] forte, Pompeium: quem amare deſierat, quod Clodium ad plebem tranſduxiſſet. epiſt. 29. lib. 2. *De Publio*] Clodio. *Legatione*] ad Tigranem. epiſt. 2. *Quid ſit acturus.*] num ea ſit vſurus. nam paullo poſt: Quam ſi ille contemnit, ſpectaculum egregium. *In hominem*]

tolle

tolle præpositionem In, sententia patebit. *Amissurus.*] cũ legatus longe gentium abiret: qui plebeius videretur esse factus, non vt inani legationum munere tempus consumeret, sed vt Romæ plebis negotium gereret. *Patricios saluta-re*] Armenij reges Romam venire solent, vt patricios salutent. tu autem, patricius cum esses, transire ad plebem voluisti, quam ob caussam? vt ipse regem Armenium ires salutatũ. minus igitur significas esse dignitatis in plebeijs, quam in patricijs, cum hi salutari soleant, tu autem salutatum ire velis. *Latoribus, & auspicibus legis curiatæ*;] illis ipsis, qui eum ad plebem transduxerunt, Cæsari videlicet, & Pompeio: quorum alter consul legem tulerat de Clodio ad plebem transducendo; alter augur in auspicio fuerat. epist. 9. Dio lib. 38. *Legis curiatæ*;] qua Clodius ad plebem traductus est, Cæsare latore, auspice Pompeio. in oratione pro domo. *Vnus vir*] cum in domo Cæsaris, pontificis maximi, inter mulieres deprehensus est. epist. 7. *In viginti*] creatis ad diuisionem agri Campani. epist. 1. lib. 9. Velleius lib. 2. Suet. in Augusto, Dio lib. 38. *Pisaurensis nebuloni*] Bessarionis liber, item Caualcantis, Pisaurensia neptiloni. alij aliter. nos, quammaxime ad antiquam scripturam accedentes, ita putamus esse corrigendum: Illa opima ad exigendas pecunias Druso, vt opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatinio reseruatur? vt, quæ Clodio promissa fuerat legatio, eam dicat Druso, aut Vatinio reseruari. & est vsitata Ciceroni locutio, ambigenti hoc an illud sit: vt lib. 1. Nos hic te ad mensem Ianuarium exspectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis? & in epistola ad Trebatium: Cn. Octauius, an Cn. Cornelius quidem? is me ad cenam sæpe vocat. item in Bruto: Paucis ante, quam mortuus est, an diebus, an mensibus? & lib. 12. Dicitur Quinctum filium vidisse an euntem, an iam in Asia? *Bella relegatio*] non est hoc, Clodium legare, sed specie legationis relegare. Et argute, cum post verbum, Ieiuna, adscripturus videretur, Legatio, vt contrarium contrario redderet, quia dixerat, Opima? iocum captans repente vertit sententiam, & intulit, Bella relegatio. In libro Bessarionis antiquo video scriptum esse, Ieiuna tabella relegatio, tribus verbis distincte: vt mutationis minimum sit in nostra correctione. *Ad istorum tempora reseruatur.*] qui enim Clodium nunc

ad Tigranem mittunt, ideo mittere videntur, vt comitijs tribunitijs Romæ ne ſit, itaque petitione tribunatus excludatur. id autem, vt tribunatum illi non tam eripiant, quam ad ipſorum tempora reſeruent. quaſi arbitratu ſuo poſſent magiſtratus dare, cum vellent. *Incende hominem*,] incende Clodium contra Cæſarem & Pompeium, qui eum tam contumelioſe tractent. *Ex Curione.*] cognoſce ex epiſtola ſequenti. *Conſulatum ſibi ereptum*] ſperauerat enim, in petitione conſulatus vſurum ſe eſſe Cæſaris opibus, qui & ipſe Cæſari petenti anno proximo ſuperiore ſuum ſtudium, ſuamque operam præſtiterat. ſed Cæſar vbi ad conſulatum peruenit, de officio non laborans, Arrium neglexit. *Ereptum*] non quia conſules eſſent creati, ſed quia Cæſaris promiſſis Arrius deſtitutus iam de conſulatu deſperabat; cum ſe excluſum non dubie conijceret, Cæſare, Pompeio, & Craſſo ſibi inuicem gratificantibus. epiſt. 5. *Megabocchus*] Pompeius: qui in his epiſtolis a Cicerone diuerſis nominibus appellatur, Epicrates, qui omnia teneret; Sampſiceramus, Arabarches, & Hieroſolymarius, hęc loca victorijs adeptus; Megabocchus, magnus Africæ rex, quia Domitium, & Iubam, Syllanis temporibus in Africa vicerat. Bocchus autē in Mauritania, Africæ parte, regnauerat. *Sanguinaria*] cædis cupida; vel facilis ad cædem committendam; ex Catilinæ, ſanguinarij hominis, diſciplina. epiſt. 12. Concurſabant, inquit, barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis. & epiſt. 14. Noſtri iſti comiſſatores coniurationis, barbatuli iuuenes. *Inimiciſſima eſt.*] magno odio Megabocchus eſt huic ſanguinariæ iuuentuti. *Auguratus.*] nam ex ambitione multorum, qui in locum Metelli petent, diſſenſiones inter iſtos exſiſtent. epiſt. 5. *Quinque viris*] puto pro Quinque, reponendum Viginti, de quibus in hac epiſt. *Loqui quoſdam.*] contra Cæſarem, & Pompeium. *Exire de naui,*] cum mihi facultas eripiatur adminiſtrandæ reip. *Non abiectis,*] non ſponte, ſed coactus omitto curam reip. *Naufragia*] diſſenſiones & rixas. *Ex terra*] ipſe extra periculum naufragij: quale illud Lucretij,

Suaue, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius ſpectare laborem.

De muro,] de quo epiſt. 4. & 6. *Caſtritianum mendum*] quiddam

quiddam significat de Castritio, qui in Asia negotiatus erat, vt ex oratione pro Flacco colligitur. CIↃ CCIↃↃ IↃↃↃ] corruptus, opinor, locus. non enim in explicanda aliqua summa præponitur mille decem millibus. quare malim sic, CIↃ CIↃ CIↃ: si tamen per antiquos libros liceret: quod licere non video. mendum illud Castritianum fortasse fuit inter tria millia, & triginta millia, quæ infra proxime nominantur. sed, vt dixi, veteres libri consulendi. Tria millia sestertiorum sunt scutati nonaginta: triginta vero millia, nongenti. *Scripserat,*] ex Asia prouincia. *Cicero*] filius meus. *Fratre*] patruele, Quincto Cicerone filio. *De Amalthea*] gymnasio Ciceronis, de quo epist. I.

IN EPISTOLAM IIX.

Ante diem XVI. *Kalendas Maii*] puta dictum, XVI. Kalendas Maij. nam idem significat: quasi, decimo sexto die ante diem Kalendas Maij; vt tamen includantur Kalendæ Maij. itaque in epistola ad Tironem, post diem nonas Nouembris constituit ante diem IIX. idus Nouembris. id est, IIX. idus Nouembris. est enim concisa locutio, cum dicimus, IIX. idus; cum vero, ante diem IIX. idus, plenior: nam est, ante diem ictus octauo die: vt, & qui primus iduum est dies, & qui extremus, intra numerum recipiantur. *Dedisti,*] eam, quæ pueris exciderat in via. *Historia dignum:*] non leue quiddam aut iocosum, sed serium & graue: qualia sunt, quæ in historias referuntur. *De Publio*] aiebat, Cæsari & Pompeio bilem commoueri, quod a P. Clodio contemni legationem ad Tigranem viderent. epistola septima. *Mirandum in modum,*] de quo epistola decima. Vnus loquitur, & palam aduersatur adolescens Curio. *Reges odisse superbos.*] qui supra leges esse vellent, Cæsarem, Pompeium, & Crassum. Nec dubito, quin sit hemistichium ex vetere poeta, cum in illud inspicio, quod legitur libro 6. epist. 3. Tibi valde solet in ore esse, Granius autẽ non contemnere se, & reges odisse superbos. *Opinor aliud agamus.*] ego, & ex istorum societate ne quid mihi crearetur periculi, timebã. nunc cum & initia videã dissensionis ipsorũ inter ipsos; & iuuentutem audiã hæc ferre non

posse: opinor, licet mihi animum a timore liberatum ad alias res transducere. quod idem in epistola superiore dixit, Vna spes est salutis, istorum inter istos dissensio. *Historiæ.*] scribendæ, Theopompino genere: epist. 6. *Saufeium*] tardũ, & negligentem: qualis Saufeius, qui laborem non fert, vel natura, vel, quia Epicureus, instituto & consuetudine. vide epist. 1. lib. 7. *Quoniam putas*] hoc, inquit, tempore non putas diutius mihi esse manendum in Formiano, vt cratere illo fruar, quem scis me in delicijs habere, quod ad potationes aptissimus & elegantissimus sit. *A IV. Kal. ad pridie nonas Maij*] verbum Kal. puto abundare, & legendum, A IV. ad pridie nonas Maij: vt IV. nonas ludi committerentur, pridie desinerent: cum simile veri sit, eo die Ciceronem Antij esse voluisse, qui ludorum commissionem proximus antecessit: siquidem Antium cogitat dumtaxat ludorum caussa. & erit perelegans locutio, A IV. ad pridie nonas; ne, Nonas, inepte iteretur. inculcatam suspicor dictionem Kal. ab hominibus imperitis, qui desiderari aliquid crederent post, IV. *Ad Kal. Iun.*] vt in senatu adesse possim, qui Kalendis haberi solebat: vt exemplis infra docebimus.

IN EPISTOLAM IX.

Cum Publio dialogos,] Atticus ad Ciceronem scribebat, e Clodio se, quæ poterat, in sermone elicere. *Illum vero,*] illum autem maxime. Βοῶπις] ἐπίθετον Iunonis apud Homerum, quasi bouinos habens oculos. Cicero transtulit ad Clodij sororem, tamquam alteram Iunonem, quæ cum fratre coire diceretur. epist. 1. *Pacta sunt,*] promiserat Clodius Pompeio, se nihil acturum contra Ciceronem. epist. 22. & 24. *Non seruantur,*] a Clodio. *Hierosolymarius*] Pompeius, a Hierosolymis captis. *Transductor ad plebem*] transduxerat Clodium. epist. 7. *Putissimis*] luculentis & splendide scriptis: quibus illum ornaui. vnde Aurum purum putũ. Potest intelligere cũ alias, in quibus Pompeiũ laudauit, orationes, tum eam maxime, qua Maniliam rogationem suasit. *Gratiam retulerit:*] qui plebeium fecerit inimicum meum. *Nebulo iste*] P. Clodius. *Cum his dynastis*] cum Cæsare, Pompeio, & Crasso; qui omnia possunt. *De Cynico consulari,*]

lari,] nullam, inquit, non modo in me, ſed ne in Lucullum quidem, aut Hortenſium, poterit Clodius inuidiam concitare. nam Pompeius, Cæſar, & Craſſus cum omnia teneant; qui fieri poteſt, vt vlla nos in inuidia ſimus, ſpoliati opibus, & illa ſenatoria potentia? itaque, quod contra nos agat, Clodius non habebit. Cynicum autem ſe vocat, quaſi Diogenem quendam, ſeuerum hominem, minime delicatum; illos autē, piſcinarū Tritones, quod ita piſcinis delectarentur, vt quaſi Tritones in aquis viuere viderentur. Et placet, vt illud, Cynico, cum laude dicatur, hac ſententia, non modo me, cuius omnes curæ ad virtutem referuntur, ſed ne iſtos quidem, qui præter ſuas piſcinas nihil curant, poterit Clodius in vllam inuidiam adducere. *Quam potuit:*] ſubaudi, per publicas rationes. eſt enim, Potuit, licuit, debuit, æquum fuit. quale illud epiſt. 15. Potuerit intercedi, nec ne, nihil ad ſe pertinere. & in oratione pro domo: Senatus aliquid conſilij capere potuit. & in epiſtola Cœlij: Potuit ſuperſedere, pro oportuit. ſic enim habent vetuſti libri. *Catonis,*] qui equites a ſenatu alienauit. epiſt. 16. *Auſpicia,*] docet in oratione pro domo ſua, Clodium contra auſpicia fuiſſe adoptatum, quia, quo die de eius adoptione lata lex eſt, Bibulus augur de cælo ſeruauit, & agi cum populo nefas erat, cum de cælo ſeruaretur. Idem & in oratione de haruſpicum reſponſis. *AEliam legem,*] quæ erat de obnunciationibus: qua Cæſar neglecta, Bibulum collegam obnunciantem armis foro expulit. Suetonius. *Iuniam, & Liciniam,*] quam non ſeruauit Vatinius; quia trinundini rationem in legum promulgatione nullam habuit; de quo lex Iunia Licinia ſanxerat. Liciniam vero, quæ legum latoribus, eorumq; collegis, cognatis, affinibus poteſtatem, aut curationem mandari vetabat, diuerſam ab hac fuiſſe, ſatis multis verbis in libro de Legibus docuimus. Et, vt aliud ex alio, in oratione in Vatinium ita ſcriptum eſt: Quæro, poſtulatus ne ſis lege Licinia, & Iulia? corrupte, vt opinor: cum legendum videatur, Licinia, & Iunia: de quibus & in oratione 5. in Antonium mentio fit. *Cæciliam, & Didiam*] antea, Cœliam, in vulgatis libris, nec aliter in omnibus ſcriptis. nos tamen aliquot ab hinc annis, Cæciliam, in noſtro libro repoſuimus, primum ex oratione pro domo, vbi Cæciliæ legis, & Didiæ mentio iteratur; deinde ex faſtis; in quibus vi-

deo collegas esse Q. Cæcilium Metellum, T. Didium Viuum anno ab vrbe condita DCLVI. nisi si quis, contra veritatem plus æquo pugnax, Cœlium, & in consulum catalogo legendum contendat. quem facile ratio vincet, cum Metellus non Cœliæ, sed Cæciliæ gentis cognomen sit. Opinor autem hac lege cautum esse, vt, quæ leges per trinundinum promulgatæ non fuissent, eæ non valerent. quod ex oratione pro domo sua, & ex 5. in Antonium cognoscitur. Cæciliam vero Didiam, quæ diuersis de rebus legem ferri vetabat, de qua mentio fit in eadem pro domo sua, diuersam ab hac fuisse; facile est conijcere; cum tamen ab ijsdem consulibus lata sit. *Effuderunt:*] proiecerunt; vt resp. periret. *Regna,*] hoc aperte in oratione in Vatinium: Volo vti mihi respondeas, feceris ne fœdera tribunus pl. cum ciuitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogaris ne pecunias ex ærario tuis legibus? eripueris ne partes, illo tempore carissimas, partim a Cæsare, partim a publicanis? & in epistola ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo, de vi, de auspicijs, de donatione regnorum. *Transeat,*] inuidia discedet a nobis, & ad eos, qui hæc fecerunt, transibit. *Habitura:*] pro habitatura: vt apud Plautum, Quis hic habet? & in libris Digestorum, Habet post horrea mea. *A Theophrasto*] a Theophrasti libris de rep. quorum lectione ita delectabatur, vt Plutarchus Theophrastum Ciceronis delicias appellet. *Nostra illa tempora*] triennium quod fuit a consulatu Ciceronis & Antonij ad consulatum Cæsaris & Bibuli. epist. 9. lib. 1. fam. *Inuidiosa*] ad populum: cum senatus opes ex equitum concordia vigerent. *Tres homines*] Cæsarem, Pompeium, Crassum. *Vatinij strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant.*] Vatinio auguratum deferant. delatus tamen non est: vt oratio in ipsum ostendit. de hoc auguratu epist. 5. & 7. *Strumam*] strumа tumidum fuisse Vatinij guttur, scribit Plutarchus in Cicerone. *Sacerdotii*] διβάφῳ sacerdotium pro auguratu posuit & in epistola ad Catonem. διβάφῳ autem prætexta, qui auguratu præditi essent, vtebantur. in epistola 16. ad Cœlium, libro 2. fam. *Qui peccauit,*] cuius culpa conuersus est orbis reip. epist. 1. & 7. σοφιστεύειν] sapientiam quærere,

quærere, philosophari, missa reip. cura. *Si ille cogitat,*] si quid ille aduersus me inimice cogitat. vel corrige: Si ille cogit, at tantum dumtaxat nos defendere. vt nihil mutetur, &, Tantum dumtaxat, ita dictum sit, quo modo dicitur, Tantum modo, pro Tantum. *Proprium artis huius,*] quia sophistæ, si quis prior in disputando lacessisset, vlciscebantur. Ἐπαγγέλλομαι] hoc verbum, etsi coniungitur cum Homeri versu, non Homeri tamen, sed Ciceronis, est. *Ingratis vectoribus*] Pompeium notat; qui, cum Ciceroni summe deberet, eius tamen inimicum ad plebem transduxerat.

IN EPISTOLAM XI.

Τρηχεῖα] Homeri verba de Ithaca, Vlyssis patria, Odyss. ι. Quid ego, inquit, Arpinum te inuitem? quod amœnitate delectare non magis potest, quam Ithaca illa, in asperrimis saxulis, tamquam nidulus, affixa; fortes tamen viros, non minus quam Ithaca, gignit. Erat autem Cicero Arpinum Formiano, Arpino Romam iturus. ideo dicit, Romæ te fortasse videbo. epist. 8.

IN EPISTOLAM XII.

Negent illi] cum Cæsar & Pompeius Clodium ad plebem transduxissent, eoque mox non satis amico vterentur, qui etiam delatam ab ijs Armeniam legationem contempsisset; negabant, illum plebeium esse factum, ideoque nec tribunatum posse petere. hic Cicero indignans, quod regnum, inquit, est hoc? fecerunt, quod iure non poterant: nunc, quia pænituit, factum negant. sed, si Clodius emittat ad me, qui meum hac de re testimonium tabellis excipiant, & obsignent; iurabo, Cn. Pompeium Antij mihi narrasse, in auspicio se fuisse, cum Clodius lege Cæsaris ad plebem transduceretur. *Publium tribunum pl. factum esse.*] cum Clodius tribunus pl. factus erit, tum quid isti dicent? negabunt id fieri potuisse, quia non iure ad plebem transierit? Et, quamquam nondũ Clodius tribunatũ adeptus erat, Cicero tamen, vt de re, quæ iam sit, quia futurum non dubitat, ita loquitur.

Alij, Publium plebeium factum esse. placeret, si veteres libri consentirent: cum illud, quod sequitur, In auspicio fuisse, ad tempus illud spectet, quo plebeius Clodius factus est. *Collegam Balbi,*] in X Xviratu. epist. 7. Atium enim Balbum, qui maternus auus Augusti fuit, cum ex Iulia, Cæsaris sorore, Atiam genuerit, in X Xviris fuisse, Suetonius narrat in Augusto. nec abest ironia: quod, collegam habere Balbum, hominem Aricinum, honoribus non insignem, Pompeio Magno turpe videri posset. *In auspicio fuisse.*] cum lex curiata ferretur: quod Pompeius negabat, cum tamen negare non posset. epist. 7. &, In auspicio, tamquam augurem. nam, cum ferretur curiata lex, augures adesse oportuit. epist. vlt. lib. 4. & epist. 3. lib. 8. *Commode*] paullo ante, tantum, commodum. *Curio meus.*] addit, Meus, ad differentiam: quia pater Curio viuebat, eodem prænomine: quemadmodũ epist. 8. ad eiusdem Curionis nomen adscripsit, Adolescentem: epist. autem 24. Filius. *Ista*] leges, Cæsaris. quod Clodius in tribunatu conatus est. in pro domo sua oratione. *De illius adoptione*] negat se tulisse ad populum de Clodij adoptione, id est de transitione ad plebem. nam Clodius adoptionis iure, cum patricius esset, ad plebem transijt. epist. 7. *Suum,*] valde enim Cæsarem oderat vel patris nomine, qui cum Cęsare inimicitias gerebat. Suetonius, & de claris oratoribus. *Memmij,*] hic anno proximo prætor cum L. Domitio collega de Cæsaris actis retulit. Suetonius. *Metelli Nepotis*] qui oderat Pompeium propter diuortium sororis Muciæ. epist. 10. lib. 1. & fam. lib. 5. epist. 2. & Dio. *De ruminatione quotidiana,*] de occultis consilijs, quæ Cæsar, Pompeius, Crassus quotidiana ruminatione contra remp. inirent. *De cogitatione Publij,*] de rescindendis Cæsaris legibus. *De litnis βοώπιδος,*] P. Clodij sororem intelligit, quæ tamquam lituus fratrem ad contentiones excitaret. erat enim seditiosa. epist. 1. 9. 12. *De signifero Athenione,*] acciperem de Sex. Clodio, qui fuit operarum P. Clodij dux, vt Athenio seruorũ, nisi tempora repugnarent: siquidem ante tribunatum nullas turbas P. Clodius potuit commouere, & Sex. Clodio seditionum ministro non nisi post tribunatum vsus est. Potius igitur accipiendum videtur de Vatinio tribuno pl. qui tum erat Cæsaris consulis quasi signifer contra partes optimatum: vt etiam,

etiam, vi perditorum hominum incitata, M. Bibulum consulem, popularibus actionibus aduersantem, in vincula ducere conatus sit. in oratione in Vatiniū. *Missis ad Cnæum,*] missis a Cæsare Capuam ad Pompeium, agros plebi diuidentem. erat enim XXvir, vt paullo ante docuimus. & infra, Litterę Capuam ad Pompeium volare dicebantur. ep. 19. *Conuiuij*] quo scripserat Atticus se esse iturum &, quæ in eo conuiuio litteris digna euenissent, omnia Ciceroni significaturum. Ἀπαλγοῦς;] delicatum vocat ep. 14. *Desederit*] metaphoram persequitur: vt, quod fluctuauerat, desidat. *A me ferre*] habere. *Dicæarchum*] scriptorem luculentum. ep. 1. & 16. & l. 6. ep. 2. κικέρων ὁ φιλόσοφος] iocatur de se ipso: & πολιτικὸν Atticum appellat, quia Dicæarchum secutus anteponeret τὸν πρακτικὸν βίον τῷ θεωρητικῷ. ep. 16.

IN EPISTOLAM XIII.

Epistolam] proximam superiorem intelligit. *Domum*] Romam. *Sileri:*] neminē reclamare iniquis Cæsaris actis. *Regnum vestrum*] iniustam paucorum dominationem. Τηλέπυλον λαιστρυγονίην] ex Homeri Od. κ. *Crassi Diuitis*] cognomen a maioribus acceptum, & reconfirmatum: quia fuit hic Crassus Romanorum omnium ditissimus. *Consenescit.*] in dies magis magisque obscuratur, quia cum Cæsare aduersus patriam coiuerit. *Litteras ad Sicyonios*] scriptas a consulibus: vt tibi pecuniam soluant. ep. 18.

IN EPISTOLAM XIV.

Quantam] quia scripserat Atticus, se cum M. Bibulo sermonem habiturum, etiam cum Clodia Publij sorore. *Ita*] ita instructus afferes ad me quæ cognoueris ex sermone Bibuli, e colloquio βοώπιδος. *Ad sitientes aures.*] aptius & ad consuetudinem Latini sermonis, & ad sententiam, si legatur, quo modo placebat Vbaldino, Vt ad sitientes aures. *Sampsiceramus*] Pompeius, a regulo in Syria Sampsiceramo deuicto. Strabo. Ἐὐανατρέπ]ους] Cæsar in consulatu acta Pompeij sanxerat, legibusque firmauerat: vt Appianus, & Plutarchus. ideo, ne non satis firmæ essent Cæsaris leges, Pompeius suo nomine timebat. quia senatus haud multis ante annis &

Liuias leges, quod contra auſpicia latæ eſſent, ſuſtulerat. εὐαναπρέπτους ergo, propter auſpicia neglecta. epiſt. 9. *Ruere*] iracunde furere epiſt. 21. *Ad comparem baſilicæ?*] baſilicam habere me dicam? habeo tribum Æmiliam. quod enim baſilicæ ſimilem eſſe villam ſuam dixerat; quaſi non bona eſſet comparatio, correxit, & intulit, Æmiliam hic ego habeo tribum, non villam. quid enim baſilicæ comparem; in qua ſunt homines multo, quam in Æmilia tribu, pauciores. neque vero totam tribum ſignificauit, ſed Formianos tantum, qui in ea ſuffragium ferebant, vt in Liuio legimus libro 38. quaſi dixerit, tantam habeo Formianorum frequentiam, quanta in Æmilia tribu ſuffragium ferre ſolet. ὑπερβολικῶς. *Contubernalis.*] qui totos dies mecum ſit. *Commodiſſime*] ni viderē, te hic a me commodiſſime exſpectari & excipi poſſe. epiſt. 10. & 11. *Fundum Formianum*] qui mihi nunc ex iſtorum moleſtia odioſus eſt. *Et tamen illud probem,*] Probe, & proxime, Aggrediemur, eſſet planius. hoc enim diceret: Et tamen probe illud præſtabimus: magnum quid aggrediemur.

IN EPISTOLAM XV.

Quiddam inueniri poſſit,] ſcripſerat Atticus inuentum iri quiddam a Cæſare ſuper agraria re, quod nemo improbaret, nemo recuſaret. epiſt. 15. *Comitiorum dilatione*] Bibulus, domo pedem non efferens, edictis comitia differebat. neque videntur hæc fuiſſe comitia cōſulum deſignandorum, (quippe ante Quinctilem menſem non deſignabantur, hæc autem Aprili menſe ſcripta ſunt) ſed legis agrariæ rogandæ. *In Publio ſpes eſt:*] afflicta reſpub. iacet, quam Bibulus erigere nō poteſt, qui ſe, Cæſaris metu, parietibus tenet. quis igitur eriget? ſpes iam nulla ſupereſt, niſi in Clodij tribunatu, qui iſtorū eſt inimiciſſimus: ergo, etſi video, quę mihi ab illo tempeſtas impendeat, fiat tamen, fiat tribunus pl. Et protulit hoc Cicero cum indignatione; quod reipub. ſalus in vno poſita videatur, homine omnium perditiſſimo. epiſt. 12. *Ex Epiro*] quo Atticus propediem erat iturus, ad exigendas a Sicyoniis pecunias. *Diſputare.*] altercari. *Vt hoc non ſit,*] vt mecum non diſputet, non contendat. *Tamen ſeruet remp.*] ſic Beſſarionis antiquus liber. itaque nihil muto, & explano ſic: Fiat

Clodius

Clodius tribunus pl. si non aliam ob caussam, at ob hanc, vt eo citius tu ex Epiro reuertare. verum, vt hoc non sit, id est, etiam si tu reuersus ex Epiro non sis, fiat tamen tribunus pl. vt rempub. seruet. in quo spectaculum erit egregium; cum reipub. caussa pugnare Clodium contra eos videbimus, a quibus plebeius factus sit, vt cum ipsis rempubl. oppugnaret. iā enim se inimicissimum eorum, qui rempubl. tenebant, Clodius ostenderat. epistola duodecima. *Te consessore*] te præsente. *Ingemueram*] ad Sebosi aduentum. *In montes patrios,*] Arpinum pergam, quia iam ante Arpinum ire statuerat. epist. 8. & 11. *Si solus non potuero,*] Arpini si solitudinem non feram, cum rusticis ibi esse malo, quam in Formiano cum his perurbanis. *Certi nihil scribis,*] de aduentu tuo. *Tibi præstoler*] sic oratione 1. in Catilinam: Qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati. *Controuersia Muluiana.*] publicani publica conducebant. ideo Muluius, cognitor, vt puto, publicanorum, publicos agros a priuatis vindicare conabatur, vt publicanorum vectigal augeretur. *Communem caussam*] non præcipuam ipsius, sed & tuam, & communem omnium publicos agros possidentium. *Agros publicos*] Agri publici, de hostibus capti, tria genera; vnum, quod colonis donabatur; alterum, quod a censoribus in quinquēnium locabatur; tertium, quod ob vastitatem, quæ fere bellum consequi solet, iis, qui colere vellent, in perpetuum assignabatur, imposito annuo vectigali, vt arbustorum quincta, frugum decima, pecoris etiam quædam pars, penderetur. quod ab Appiano lib. 1. bellorum ciuilium scriptum est. ex hoc tertio genere erant agri, quos Terentia & Atticus possidebant. sed Atticus legitimum vectigal publicanis pendebat: qui fortasse cum illo agrorum genere, de quo secūdo loco mentionem fecimus, hoc etiam tertium de censoribus conduxerant, non vt fructus ipsi perciperent, sed vt vectigal illud, cuius admodum facilis exactio non esset, suo periculo exigerent. Terentia ne vectigal quidem illud, satis tenue, pendere volebat; credo ne beneficium amitteret lege Thoria datum. nam Sp. Thorius, vt ait Cicero in Bruto, agrum publicum vectigali leuauerat. sed videtur eius legis auctoritas, vt aliarum quoque legum, vetustate contemni cœpta: itaque multi, quorum in numero

Atticus erat, vectigal, tamquam lege illa abrogata, pendebant: nonnulli vero, in quibus erat Terentia, tamquam lege Thoria manente, recusabant. Terentiæ negotium agebat Atticus, eo libentius, vt Cicero significat, quia, si secundum Terentiam in ea caussa iudicatum esset, ipse etiam de pendendo vectigali recusasset, immunemque agrum publicum legis Thoriæ beneficio possedisset. Muluiana vocatur controuersia, quia Muluius, vt puto, publicanorum caussam procuraret. legis Thoriæ mentio fit libro etiam tertio de oratore, his verbis: Appius maior, cum ageretur in senatu de agris publicis, & de lege Thoria; & premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent; Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: liberum est: qua lubet, pascitur. Eandem legem nominat Appianus, omisso latoris nomine: ac videtur opinari, non hanc de tollendo vectigali, sed aliam de abroganda lege agraria Ti. Gracchi a Sp. Thorio tribuno pl. latam esse, vt confirmaretur veterum dominorum possessio, manente legitimo vectigali: sublatum autem vectigal ab alio tribuno pl. quem non nominat, ostendit. sed mihi Cicero rerum Romanarum auctor est certior. *Pendis:*] pro agro publico. non litigas, vt nihil pendas, sed vt agrum retineas: hæc vero ne pendere quidem vult, nedum agros reddere.

IN EPISTOLAM XVI.

Illius] Cæsaris. *Aliquid,*] de agraria re. *Nemo improbaret;*] hoc quidem Cæsar ipse dictitabat. vide Dionem initio lib. 38. *Deinde, vt me ego consoler,*] maius aliquid ex tuis superioribus litteris timueram: nunc ego me consolor: quia, quod scripsisti, neque eiusmodi video esse, quod ab omnibus probetur; &, id ipsum quod est, contra Cæsarem ipsum esse intelligo. omnis enim expectatio, &c. *Deriuata:*] expectatio illa omnis de agraria re hunc exitum habet, vt ager Campanus plebi diuidatur. *Vt dena*] si dena singulis iugera diuidantur, vt proximis litteris significas. id & P. Rullus in sua lege scripserat. quod Cicero oratione 2. in eum ostendit. *Reliqua omnis multitudo*] quia xx hominum millia diuisionem agrorum petebant, & consecuti sunt. Velleius lib. 2. Appianus lib. 2. *Illis*] qui legem agrariam tulerunt. *Abaliene-*

alienetur] id non accidit: quia Cæſar, cum agrum Campanum intelligeret tantæ multitudini non ſufficere, præterea Stellatem Campanum diuiſit. Suetonius. *Portoriis Italia ſublatis,*] huius loci ſententia facile mihi ex Dionis hiſtoria patuit. is enim libro 37. legem ait a prætore Q. Metello Nepote latam eſſe, vt vectigalia omnia tollerentur; quod ea ciuitas & Italia vix ferre iam poſſet. hanc legem temporibus etiam imperatorum obſeruatam, ſignificat Paulus libro vltimo de cenſibus, cum dicit: Diuus Veſpaſianus Cæſarienſes colonos fecit, non adiecto, vt & iuris Italici eſſent, ſed tributum his remiſit capitis. Diuus autem Titus etiam ſolum immune factum interpretatus eſt. quaſi dixerit: Titus e ſua liberalitate, etiam ius Italicum datum eſſe, voluit, quod in ſoli immunitate conſiſtebat. *Vectigal*] Feſtus exponit his verbis: Vectigal æs dicitur, quod ob tributum, & ſtipendium, & equeſtre, & ordinarium populo debetur. *Domeſticum*] in Italia. *Viceſimam?*] aurum viceſimarium in ærario ſanctiore ad vltimos reipubl. caſus ſeruari ſolitum, ſcribit Liuius libro 27. & erat viceſima tributum, cum de vicenis vnum penderetur. *Conciuncula*] tribunicia. *Pediſequorum*] infimæ pl. quæ, ſi quis tribunus de tollenda viceſima concionaretur, clamore ſtatim eſſet approbatura. *Peritura.*] ne exigeretur. φυσᾷ γάρ.] non iam diſſimulat, ſed, quid ſentiat, præſefert. φορβειᾶς ἄτερ] eſt in tibiis ligula, qua exempta, ſpirant maiore ſono. Sophoclis locus, cuius mentio eſt apud Dionyſium Longinum περὶ ὕψους. *Iſtuc adduci*] adduci, vt agri Campani diuiſionem, rem turpiſſimam, & reipublicæ maxime exitioſam, Cæſari gratificans probaret. Ἐσοφίζετο] malitioſe ſuam culpam excuſabat. *Probare,*] Cæſar, ante quam legem agrariam ferret, ſcriptam in ſenatu recitauit; ſi quis quid improbaret, correcturum pollicitus. præter Catonem contra nemo dixit. Dio libro 38. *Actiones ipſum*] ſi Cæſar iis legibus deinde ad ſuam potentiam abuteretur, ipſum eſſe accuſandum, ſibi vitio dari non poſſe. *Potuerit*] pro, debuerit; vt epiſt. 9. *Rege Alexandrino*] vt rex Alexandriæ Ptolemæus a ſenatu & populo Romano ſocius appellaretur. Cæſar libro 3. de bello ciuili. *Aliquando*] quaſi diu id Ptolemæus expetiſſet, regni confirmandi cauſſa: quo-

niam neque genere, neque animo regio esse putaretur: vt ait Cicero in agraria I. *De cælo tum seruasset,*]legem ferri non licebat, cum de cælo seruaretur. ep. 15. Cæsar tamen, seruante Bibulo, leges tulit. Dio lib. 38. *De publicanis*]quos locationis Asianæ inductionem postulantes Cæsar tertia mercedum parte releuauerat. Suetonius. *Quidquid futurum fuerit,*]sic & antiqui libri: planius tamen, Quid futurum fuerit: vt hoc dicat: quod Bibulus foro pulsus cum ignominia sit, sibi adscribendum non esse: nam etsi legem agrariam probarit, de Bibulo tamen, legem impedire conante, se id, quod euenit, diuinare non potuisse. *Sampsicerame*] Pompei. ep. 14. *In monte Antilibano*] in longinquis regionibus vectigal dedisse populo Romano, domesticum abstulisse? de monte Antilibano Plinius libro quinto, Strabo libro decimo sexto. *Obtinebis?*] excusabis, tueberis, vt homines non reprehendant. *Ingratis animis*]quorum vitio fit, vt nemo libenter, aut libere tueatur rempub. qui, si non essent ingrati, ac mecum, vt debebant, consentirent: non tibi ea liceret facere, quæ pessime facis. non igitur exercitu Cæsaris, sed illorum culpa nos opprimes. *Appellantur*] sed non sunt. *In eam partem*] cōtra tam iniquam paucorum dominationem. *Hoc statui, &c.*]statui, cum Dicæarcho morem gesserim, etiā Theophrasto satisfacere: id est, cum agendis rebus multos annos dederim, nunc τὸν θεωρητικὸν βίον amplecti, & in studiis acquiescere. *Ad hanc familiam*]ad Theophrasti sectam. *Ad me quoque fuit*]ad me quoque scribens visus est. Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα: vt ait Homerus. Il. ξ. quod Quinctus frater in iis epistolis sibi non constaret, qui videretur de Asiæ diuturna administratione modo solicitus esse, modo minimum laborare. *Mansionem suam,*] in Asia, quam proprætor administrabat. *Annales suos emendem,*] de quibus emendandis non cogitaret, nisi tranquillo animo esset, minimeque de mansione solicito. *De portorio circumuectionis.*] cum publicani pro rebus, quæ circumuehebantur, portorium sibi dicerent deberi, prouinciales & negotiatores negarent: proprætor Quinctus, dubia sententia fluctuans, rem ad senatum reiecit. *De consilij sententia*] rectoribus prouinciarum suum cuique erat consilium. *Non deberi.*]portorium publicanis. *Græci*]homines Asiani.

Quid ego de ea re sentiam.] vt sciant, me sentire cum ipsis. *Si possum discedere,*] elegans sententia, nec tamen adhuc, vt video, satis nota. neque enim, Discedere, proprie hic accipiendum, sed μεταφορικῶς: quasi dixerit: si possum consequi, si hunc exitum res habere potest, ne Græci caussa cadant. idem verbum Terentius quoque vsurpauit eodẽ sensu: apud quem ita loquitur Geta seruus in Phormione: Modo vt hoc consilio possit discedi, vt istam ducat. *Satisfaciam publicanis.*] alijs rebus; cum in hac eorum animos offendamus. Εἰ δὲ μὴ] refertur ad proximum verbum, Satisfaciam. si contigerit, inquit, vt publicanis deinde satisfacere non possim; haud tamen in mentem veniet pænitere, quod in hac caussa, quæ optima est, vniuersæ Asiæ & negotiatoribus satisfacere maluerim. *Num etiam de cistophoro*] quod Quincto fratri, Asiæ proprætori, a populo Romano debetur, id vellem denario, id est Romana pecunia, curari. quæstores autem primo volebant cistophoro, hoc est Asiatico nummo: nunc etiam id videntur recusare. *Illud ne quidem*] ne illud quidem, postulat consuetudo Latine loquendi: sed &, Ne quidem, apud hunc alibi notauimus. Pauli Magnuli liber, impressus quidem, sed vetere cum libro collatus, habet, Ne illud quidem, ipsius manu scriptum, miniatulis litteris. quo ille vtebatur signo, cum librorum veterum correctiones a suis distinguebat. *Quod extremum est.*] vt numerentur nobis cistophori, summa quæstorum iniuria, qui cogant nos Romæ vti in Asiana pecunia. *Maritimum hoc*] Formianum: quo exspectatus venire noluisti.

IN EPISTOLAM XVII.

Turbatur] perturbatur: vt apud Cæsarem libro secundo belli ciuilis: Turbatus ex inopino malo. Perturbabatur autem Pompeius amisso bonorum studio. epistola 13. 14. 19. 21. ideo subiungitur: ὁμολογουμένως τυραννίδα συσκευάζεται: aperte tyrannidem struit. Alij mutant. ego necessariam mutandi caussam non video. *Sampsiceramus.*] Pompeius. *Timendum sit.*] timendum enim, ne Pompeius, cum se omniũ sermonibus sentiet vapulare, & cum has actiones εὐανατρέπτους videbit, ruere incipiat.

epist.14.21. *Affinitatis coniunctio?*] Iuliam, Cæsaris filiã, Pompeius duxerat vxorem, & Cæsar Pisonis Calpurniam, Suetonius, Plutarchus, omnes historiæ, &c. *Repentina*] præter opinionem: quia Iulia, ante quam Pompeio collocaretur, desponsa fuerat Seruilio Cæpioni. *Ager Campanus?*] plebi diuisus, approbante, atque etiam curante Pompeio. epist.16. *Effusio pecuniæ*] hunc locum, non intellecta prius legis Iuliæ, de agro Campano diuidendo, sententia, profecto nemo vmquam intelliget. Lex autem ea quid sanciret, perobscurum est. non enim illud vnum simpliciter sanxit, vt ager Campanus plebi diuideretur, sed duo capita habuit, vnum, vt ea pars eius agri, quæ publica erat, statim diuideretur: in quo vectigal populi R. minuebatur, quod queritur Cic. in epistola superiore: alterum, vt, qui ager a priuatis in Campania possidebatur, publica pecunia emptus plebi distribueretur. publicus ager statim distributus est; priuatus numquam: quia, Pisone & Gabinio cos. qui C. Cæsarem, legis eius latorem, & M. Bibulum consules proxime consecuti sunt, P. Clodius tribunus pl. eam pecuniam, quæ in agri Campani emptionem erogari debuit, sumptam ex ærario in Syriam eunti Gabinio dedit. qua de re in Clodium Cicero sic in orat. pro domo: Quis homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemq; Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi e Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Hic igitur de vtroque Iuliæ legis capite Cicero conqueritur. nam, cum ait, Quid ager Campanus, de publica loquitur eius agri parte iam diuisa: cum vero subiungit, Quid effusio pecuniæ, priuatos agros, publica pecunia emendos, ac plebi diuidendos, qui tamen empti postea non sunt, plane significat. De hac parte agri Campani, ne diuideretur, actum est sæpe in senatu, vt P. Lentulo, Q. Metello cos. de quo in epist. 1. lib. 2. ad Q. fr. & Marcellino & Philippo cos. quod memorat Cic. in epist. ad P. Lentulum 9. lib. 1. fam. patet etiam ex epist. 10. lib. 12. fam. partem agri Campani vacuam esse: item ex epist. 20. lib. 11. Ad Q. fr. autem epist. 5. lib. 2. Acriorem, inquit, caussam faciebat inopia pecuniæ. Hac de lege Cæsaris ita loquitur Dio lib. 38. vt eam prorsus ignorare videatur. nam, cum diuisum

diuisum ea lege agrum Campanum, ex his ad Att. Ciceronis epist. & ex or. in Pisonem, item ex Velleio, Suet. & Plut. satis constet, Dio tamen, vt dixi, solum ex agris publicis agrum Campanum diuisum esse negat; quia scilicet reip. propter vbertatem relinquendus videretur. *Dii immortales.*] interrupta oratio, figura, ἀποσιώπησις quæ dicitur: quale illud Æneidos 1.

Iam cælum, terramque meo sine numine venti
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.

Ne & opera, & oleum] ne frustra videamur in studio litterarum ætatem consumpsisse. deflere enim, infirmi, planeque muliebris animi est; cum a libris præcepta fortitudinis peti soleant. Ἀδιαφορίας] æquanimitas mea: quod animus meus nulla re vehementius afficitur. *Id afficitur*] refertur ad illud, Quod est subinane in nobis, hoc sensu: Quæ ambitio in nobis est, ea nunc habet quo delectetur; siquidem Pompeij merita in patriam non iam, vt antea verebar, maiora quam nostra, videri possunt. *Phocis Curiana*] hic ego diu cogitans excogitare nihil potui, quod probarem. antiqui libri tamquam in eadem silice omnes hærent. *Tu tamen*] ego te in Arpinati exspecto: tu tamen fortasse istinc te non mouebis, & aduentum nostrum exspectabis. *Theophane*] qui Pompeij sensus & consilia nouerat. epist. 4. *Arabarches*] quod Arabiæ partem, Syriæ adiunctam, domuisset: vt supra, Megabocchus, quasi magnus Africæ rex.

IN EPISTOLAM XIIX.

Σκοπὸς] huc spectarunt, hoc voluerunt. *Timent vllam*] ita de publico largiuntur, quasi timere videantur, ne vllam cuiusquam rei largitionem prætermittant. vt, Cuiusquam, neutro genere accipiatur. Cui sententiæ congruunt Suetonij verba de Cæsare: Quæ, inquit, cuique libuissent, omnia dilargitus est, contra dicente nullo, ac, si conaretur quis, absterrito. *Fusium*] Cæsaris amicum: qui tribunus pl. fuerat altero ante anno, Pisone & Messalla cos. vt Cæsare & Bibulo cos. quibus scripta est epist. ædilitatem gerere potuerit, quæ tribunatum anno interiecto sequebatur. mihi enim simile

veri fit, hoc tempore in magistratu Fusium fuisse. *De singulis rebus*,] ego hæc verba facile suspicor fuisse glossema antecedentium Gręcorum. *Campana lex*] lex de agro Campano diuidendo. qua in lege quodam capite scriptum erat, vt candidati magistratum petere ne possent, nisi prius iurarent, se in eo magistratu, quem peterent, contra leges Iulias de agro Campano verbum non esse facturos. *Exsecrationem*] vt candidati, qui ad petendum coirent, se ipsi iureiurando exsecrarentur, si mentionem fecissent in magistratu de agro Campano aliter possidendo, atque vt ex legibus Iulijs eius agri possessio constituitur. epist. 16. *Laterensis*] M. Iuuentius Laterensis, de quo in orat. pro Plancio, & in epist. Planci ad Ciceronem lib. 10. *Sibi vt sim legatus:*] cum in Gallias exibit. *Voti caussa datur.*] defertur ab eodē. vtramque neglexit: alterutram si accepisset, vitare potuit exsilij calamitatem. & queritur ipse suam culpam in epist. ad Terentiam his verbis: Meum fuit officium vel legatione vitare periculum, vel diligentia & copijs resistere, vel cadere fortiter. *Voti caussa*] quia liberæ legationes & priuatæ rei caussa dabantur. lib. 15. epist. 11. in oratione in Rullum, & ea pro Flacco. *Hæc*] libera. *Pulchelli*] putidum iam est toties iterare, Pulchellum appellari P. Clodium, Cic. inimicum, ioci occasione quæsita in eius cognomine Pulcher, etiam in forma. epist. 14. *Non habet satis,*] plus autem habet præsidij legatio prouincialis: quia libera legatione vtētes absunt sua caussa, illi vero reip. *Fratris*] qui anno insequenti ex prouincia Romam, triennio post quam discesserat, rediturus erat, & redijt. *Adsim, cum velim:*] facile enim a Cæsare impetrabo. ergo hoc dabat vtraque legatio, vt adesset, cum vellet: prouincialis hoc amplius, vt ideo tutius abesset, quia reipub. caussa, etiam, quia præsidij multum in Cæsaris amicitia. *Hanc*] prouincialem. *Pugnare,*] cum P. Clodio, si mihi negotium facesset. *Manumisso,*] a Q. fratre in prouincia.

IN EPISTOLAM XIX.

Intenduntur,] a P. Clodio: vt paullo post. *Manumissum*] a fratre. *Revereri saltem?*] irati Demiphonis verba, apud Terentium in Phormione:

Ita ne tandem vxorem duxit Antipho iniussu meo?

Nec

Nec meum imperium: age mitto imperium: non simultatem meam
Revereri? saltem non pudere?

Cicero tertium versum aliter extulit.

In magnis rebus,] magnæ res non valde me angunt, Statij manumissio vehementer affligit, quæ parua res est. *Cum dignitate,*] nam in resistendo laus erit. *Declinare*] si legatione vtar. *Dignitatis ἅλις tamquam δρυὸς:*] satis dignitati consuluisti. Prouerbium est, ἅλις δρυὸς, de priscis illis glandes negligentibus post inuentas fruges, cum satis diu cibum se petijsse a quercubus dicerent. *Populares isti*] Cæsar, Pompeius, Crassus: & cum ironia: quod populares dici non possint, quos populus, etiam modesti homines, sibilis insectentur. *Vnus homo, &c.*] Ennij poetæ versus de Q. Fabio Maximo, cuius cunctatio collapsam rem Romanam Punico bello restituit. Eundem versum & Virgilius lib. 6. vsurpauit. *Cunctando*] apte, quod de Fabio dictum erat, transtulit ad Bibulum; qui contentiones timens domi se tenebat, nusquam progrediebatur, nihil agebat in rep. animo tantum dissentiebat ab actionibus improborum ciuium. &, Restituat, magis placeret, quam, Restituit. *Afflixit:*] qui se cum socero suo Cæsare coniunxerit, & ab optima caussa ad perditam desciuerit. *Neminem*] quia bonos inimicos habet, improbos non amicos. epist. 21. *Iis vti,*] vereor, ne Pompeius Cæsaris & Crassi institutam amicitiam retineat, non tam voluntate, quam quod bonos metuit, quos offendit. *Cum illa caussa*] contra Cæsarem & Pompeium. *Vtor via.*] neque in hanc partem, neque in illam declino. interiacet quædam quasi via, qua ego vtor. Sic & Liuius lib. 5. Conuocatos milites monuit, via omnes irent, nec diuerti quemquam, aut excedere ordinem agminis paterentur. *In theatro & spectaculis*] ludis, & gladiatoribus. ludi enim in theatro, gladiatores in arena. *Dominus,*] is, qui gladiatores dabat. *Aduocati*] qui cum eo ad spectandum venerant. & apparet, dominum gladiatorum ex Cæsaris & Pompeij amicis fuisse; quos populus oderat. vide illud, Cum gladiatoribus Gabinij, epistola 24. *Ludis Apollinaribus*] queis prætor vrb. præerat, de quorum origine & die Liuius libro trigesimo & 27. Ludis autem pro In ludis, antiquo more. Ita locutus

est Cato censorius in oratione contra Cœlium: Quem credo in pompa vectitatum iri ludis pro Citeria. Festulus. *Nostra miseria*] hoc Diphilus, vt ait Valerius, directis in Pompeium Magnum manibus, pronunciauit. versus sunt ex vetere tragœdia, quæ ludis Apollinaribus agebatur. *Coactus*] clamore postulantis populi. *Eadem*] in omnibus plane libris, & scriptis, & impressis, ante legebatur, Eandem virtutẽ, coniuncte: ego multis abhinc annis correxi, & aliter distinxi ex Valerio lib. 6. cap. 2. *Virtutem istam,*] mire in Pompeiũ; qui Cæsarem sero cœpit timere, quem ipse suis opibus extulerat. *Virtutem*] opes, facultates, vires in ciuitate. *Cum grauiter gemes:*] cum te, tantum potuisse, pænitebit. Valerius, Gemas: sed, Gemes, futuram calamitatem certius minatur. *In tempus*] non vt multis ante annis, & a vetere poeta, sed vt scripti viderentur & ad huius temporis turpitudinẽ proprie notandam, & ab inimico Pompeij. *Mortuo plausu,*] plausu ita tenui, vix vt exaudiretur μεταφορὰ a rebus animatis. *Curio*] cui priuato magis plausum est, quam Cæsari consuli. *Est insecutus.*] post Cæsarem in theatrum venit. *Plausum est,*] quod vnus Cæsaris & Pompeij nimiam potentiam libere insectaretur. epist. 7. & 12. *Capuam ad Pompeium*] qui Capuæ XXvir agros diuidebat lege Iulia. epist. 11. ideo in oratione post reditum in sen. magistratum in colonia nuper constituta, id est Capuæ, gerere dicitur. necesse igitur est, Capua Romam venisse ludorum caussa; Capuam, cum ludos spectasset, statim redijsse. nam certe ante ludos Apollinares, qui mense Quinctili celebrabantur, Capuæ fuit, vt epist. 12. & ludis interfuisse non dubium est, cum illud aperte indicet, Petulanter inuectus est: & Valerius Diphilum illa scribit pronunciasse directis in Pompeium manibus. *Inimici erant,*] Cæsar, & eius amici. *Stantes*] maior enim significatio beneuolentiæ, cum ad plausum dandũ surgitur. & ludos equites spectabant in XIV. ordinibus sedentes, quos Roscia lex dederat; cum antea sedentes quidẽ, promiscue tamen cum plebe spectassent. Cur autem Curioni Cæsaris inimico plausum equites dederunt, cum ipsi Cæsari non dedissent, a quo in conductione Asianorum vectigalium tertia mercedum parte releuati magnum beneficiũ acceperant? (vt in Suetonio legimus) quia non tam beneficij memo-

memores, quam iniuriæ. Cæsar enim, portorijs Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, publica vectigalia vel maxime imminuerat: quo publicani, id est equites, offensi; qui, conducendis vectigalibus publicis, lucrum facere solebant epist. 15. *Omnibus.*] vniuerso populo: cuius perspexerant e sibilis odium, e plausu beneuolentiam. *Minitabantur*] se abrogaturos non modo Rosciam legem, quæ XIV. ordines in theatro equitibus dedisset, sed etiam frumentariam, quæ ad vniuersum populum pertinebat: quam a C. Graccho latã, deinde a M. Octauio abrogatam, L. Appuleius Saturninus retulerat, vt populo frumentum semissibus & trientibus daretur. Liuius, Cicero, Pedianus, scriptor rhetoricorum ad Herennium. *Susceptum ab illis,*] a perditis ciuibus: vt, Susceptum, de flagitijs eorum dictum sit: quo modo & in oratione pro Quinctio: Quod turpissime susceperas, perseuerare, & transigere non potuisti. & in flagitijs verbum, suscipere, frequenter a veteribus vsurpatum. *Silentio transiri*] ab hominibus dissimulari. *Tamen ferendum.*] non quia rectum sit, sed quia corrigendi spes non est. *Impendet negotium:*] si Clodius fiat tribunus pl. nondum enim habita comitia erant. epist. 20. *Consularem exercitum*] bonos omnes Consularem appellat exercitum, quos sibi in consulatu præstantissimis actionibus obstrinxerat. *Cosconio*] XXviro agris diuidundis. Fortasse est C. Cosconius, qui præturam gessit, Cicerone consule. in orat. pro Sylla. *Inuitatus.*] a Cæsare: sed Cicero recusauit. epist. 2. lib. 9. & in oratione de prouincijs consularibus. *Vocari in locum mortui.*] ambiguo dicto iocum quæsiuit: quasi, In locum mortui, in eum locum significet, quem mortuus obtineat: cum tamen hanc sententiam habeat; In eum locum, quem is, qui mortuus est, viuens obtinebat. Aut ideo dixit, Vocari in locum mortui, quia, surrogari in locum mortui, minus honorificum est, quam eum magistratum, quem is, qui mortuus est, habebat, ipso consequi legitimorum comitiorum tempore. *Illi*] qui diuidendis agris præpositi sunt. *Meam*] veterem, quam apud improbos habeo, ex reip. defensione contractam. *Alienam*] recentem, ex aliena culpa. *Legatum.*] in Gallijs. epist. 16. lib. 8. *Honestior*] quam si XXviratum acciperem. Sed oritur dubitatio, vtrum XXviratum Cicero repudiarit, vt

est epistola 2. libri 9. an Vviratum, vt in oratione de prouincijs consularibus. hic nitendum est coniecturis, quibus, incertis & fallacibus, quandoque tamen locus est. mihi igitur non fit verisimile, Cæsarem Cosconio Vviratum detulisse, maioremque ei habere honorem voluisse, quam Balbo, & sororis suæ viro, & Pompeium, generum suum, artissima affinitate contingenti; cui non Vviratum, sed XXviratum dederat: vt est in Augusto Suetonij. At Cosconius dignitate præstantior. primum, ridiculum est de dignitate loqui Cæsare consule, qui collegam Bibulum armis foro pepulisset; M. Catonem, optimum ciuem, in carcerem duci iussisset; ad ambitionem & gratiam omnia referret: deinde, ne id quidem: neuter enim consularis, prætorius non minus Balbus, quam Cosconius: vt Suetonius tradit. *Periculi:*] quod mihi impendet a Clodio. *Hoc non repudio.*] legationis honorem non recuso; sed pugnare tamen malo, quam legatus exire. Eadem sententia epist. 18. Hanc ego teneo: sed vsurum me non puto: nec tamen scit quisquam. non libet fugere. aueo pugnare. magna sunt hominum studia. *Quid ergo est?*] si non repudias, cur ergo non accipis, & vsurum te dicis? cur animi dubius deliberationem non concludis? cur incertus pendes, cum videas hanc esse honestam periculi declinationem? *Iterum dico,*] dixit enim, Me miserum, cur non ades? epistola 19. *Quid aliud?*] quid aliud est, quod scribam? Sic libro 1. epistola 11. Ἀκκιζόμεθα] inuitus dissimulo. *Cæcilium*] auunculum tuum: qui Atticum postea testamento adoptauit. *Edicta Bibuli*] Bibulus consul domo abditus per edicta obnunciabat. Suetonius, Plutarchus, alij. *Dolore & ira*] quia Bibulus edictis eum acerbissimis lacerabat. epist. 21.

IN EPISTOLAM XX.

Cæcilium,] Attici auunculum. *Satisfacit*] quia Pompeium, amicissimum, in amicitia nostra confirmat, meque omnibus officijs colit. epist. 25. *Pragmatici*] rebus gerendis exercitati. *Simul quid*] sic epist. 6. lib. 9. Simul Cæsar Romam venerit. antiqui libri, Simul &. forte, Simul vt: ex Academicorum 4. & de finibus 2. *Ab Amalthea*] ab otio, quo frueris in tuo gymnasio Amalthea. epist. 11. *Ne nos*

prodat,]

prodat,] ne litteræ aperiantur. infert enim, ἀλληγορίαις obſcurabo, id eſt figuris ſententiam obſcurantibus. epiſt. 19. *Nouo quodam morbo*] nouum enim & inuſitatum eſt, ægrotantem agnoſcere morbum, & ſentire periculoſum eſſe, nec tamen mederi. *Acta,*] a Cæſare conſule. *Varietas in re nulla ſit,*] quod omnes ea, quæ ſunt acta, peræque deteſtentur. *Sine internicione*] quia res ad certamen deduceretur: vnde cædes & internicio ciuitatis. *Cedendi*] cum neque reſiſtere poſſimus ſine internicione, & cedendi conſilium ſit exitioſum. *Nouo quodam genere*] cum populo cariſſimus ſit, quia populares odit. quod euenire non ſolet. *Diodotus*] non eſt, vt nonnulli putant, is, de quo in Bruto legitur: qui mortuus eſt poſt ortum ciuile bellum, id eſt multis annis poſt, quam hæc epiſtola ſcripta eſt. ſic enim in Bruto: Stoicus Diodotus cum habitauiſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. Quod ſi mortuus eſt Diodotus paullo ante, quam Cic. Brutum ſcriberet; Brutus autem ſcriptus eſt Cæſare I V. & Lepido coſ. ſequitur, vt Diodotus hic alius neceſſario ſit, qui moritur Cæſare & Bibulo coſ. id eſt, annis 12. ante Brutum ſcriptum. *H S fortaſſe centies.*] ſcutatorum, vt nunc loquimur, trecenta millia. immenſa ſumma, minimeque credibilis, præſertim cum ipſe Cicero, ſe non accepiſſe amplius ducenties, id eſt ſcutatorum ſexcenta millia, ex omnibus amicorum hereditatibus, in ſecunda aduerſus Antonium oratione fateatur. puto igitur legendũ pro Centies, Centum. *Archilochio*] acerbiſſimo; quales Archilochi poetæ iambi. *In ante diem*] In diem, ſi dixiſſet, idem ſignificaſſet. *Diſtulit.*] Latinis ferijs edicendis, vel inſtaurandis: vt epiſt. 6. lib. 2. ad Q. fratrem. *Libros*] Alexandri poetæ. epiſt. 22.

IN EPISTOLAM XXI.

Quid ego ſubtiliter?] quid minuta perſequar? *Illorum?*] Cæſaris, & Pompeij. *Irati*] Pompeius, quia, Catonis ſororem cum vxorem peteret, repudiatus eſt; Cæſar, propter veteres inimicitias, & recentes iniurias. Plutarchus vtrumque. *Exarſerint.*] hoc verbo impotens quædam oſtenditur iracundia. libro I. de orat. Cuius reſponſo ſic iudices exarſerunt, vt capitis hominem innocentiſſimum condemnarent.

Et lib.3. Non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusque ablatis, Crassum instituit coercere. *Amicus noster,*] Pompeius. *Deformatus corpore,*] qui tantum amiserit de veteri dignitate. *Progressum*] in caussa turpi. *Praecipitem,*] temerarium, sine consilio. *De edictis Bibuli*] ipsum accusantibus. 34. *Vni Crasso*] qui, Pompeij vetus inimicus, paullo ante Cæsaris opera reconciliatus, animum tamen gereret occulta maleuolentia suffusum. *Quia deciderat ex astris,*] quia summam laudem, summis rebus gestis quæsitam, improborum coniunctione amiserat: homines eum misericordia potius, quam odio, prosequebantur, nec putabant sponte & consilio progressum in eam turpitudinem deuenisse, sed casu & errore lapsum decidisse. cur enim circumfluens gloria, vniuersæ ciuitati carissimus, infamiam sibi ipse & inuidiam strueret? *Venerem,*] Coam, de qua Plinius, & de Ialyso Protogenis. *Pictum, & politum*] omnibus litteris & rebus ornatum. *Acer in ferro,*] quod ea tempestate gerendis bellis nemo acrior Pompeio, aut præstantior habebatur. *Distulisset;*] edicto comitia distulerat in ante diem xv. Kal. Nouemb. epist. 20. *Ea res*] dilatio comitiorum, quæ populum offendebat, quia comitijs nummi diuidebantur. epist. 16. *Ad Bibulum.*] ad ædes Bibuli cum clamore. Bibulus enim, post agrariam legem, domi inclusus consulatum peregit. Suetonius. *Ad tempus illud*] cum mihi Clodius negotium facesset. *Ad tempus*] in tempore, cum res postulabit. *Satis mihi facit.*] officijs & studijs erga me. epist. 20. 22. 24. *Diuinitus.*] affirmat enim, se prius occisum iri a Clodio, quã me violatum iri, epist. 28. *Discessuros.*] eodem sensu dixit supra epist. 16. Si possum discedere, ne caussa optima in senatu pereat. Spero, inquit, nos perfuncturos hoc negotio aut cum gloria, aut certe sine molestia; exituros ex hoc negotio, exitum rem habituram aut gloriosum, aut certe molestia vacuum. *Egeris*] num pecuniam ab ijs debitam exegeris.

IN EPISTOLAM XXII.

Quod egisses] abest hoc ab antiquis libris: & simile quippiã subaudiri potest: vt sit ἀποσιώπησις. *Scire possemus.*] tu enim in sermone, aut ex ipso, aut e sorore, quid in me cogitet, eliceres.

ceres. epist. 9. & 22. *Denunciat;*] minatur. *In eos,*] in Cæsarem, & Pompeium. ep. 12. *Exercitus*] quem Cæsar habebit Galliarum proconsul. *In nos.*] qui ab opibus & exercitu minus firmi sumus. *Iudicium*] populi: vt ad populum caussam Cicero diceret de ciuibus R. & contra leges, & indicta caussa summo supplicio affectis. *Appium*] P. Clodij fratrem, qui anno sequenti prætor est designatus. epist. 1. & 2. libri 4. *Varronem nostrum*] qui gratia valet apud Pompeium. fuerat enim eius præfectus bello maritimo contra piratas. de re rustica lib. 2. *Totum est in eo,*] maximi refert. Sic locutus est in epistola 1. lib. 3. ad Q. fratrem: Totum est in eo, tectorium vt concinnum sit. & in epistola ad Capitonem, libro 16. *Ineat magistratum.*] hoc dicit comitiis nondum habitis; sed fore videbat, vt Clodius tribunus pl. designaretur. epist. 24. *Pompeium Crasso vrgente,*] quoniam futurum est, vt Crassus Pompeium vrgeat contra me, intelliget, qua fide Pompeius mecum agat; & Clodiæ narrabit, illa tibi, si aderis. ita fiet, vt, si intelligam Pompeium bona fide mecum agere, sine molestia sim, Clodij furorem non timeam; sin aliter, credulitatis errore non decipiar. Βοώπιδα] Clodij sororem, qua Crassus plurimum vteretur. *Ex ipso*] Crasso. *Ab illis*] Pompeio, & Cæsare. *Pœnitet.*] quod societatem cum improbis coiuerit. ep. 21. *Eruptura.*] ad vim. ep. 22. *Libros Alexandri*] a Vibio acceptos. ep. 20. *Numerium*] Numerius & familiæ nomen est, vt, CN. NVMERIVS FRONTO, in lapide antiquo, quem in turri sancti Vitalis coædificatum videmus: & prænomen, vt hic, & in oratione pro Cluentio: Larinas quædam fuit Dinea, quæ filios habuit, Marcum & Numerium Aurios.

IN EPISTOLAM XXIII.

Sampsiceramum,] Pompeium. ep. 14. *Illius partis*] societatis contra caussam reip. *Consenescere;*] populi gratiam amittere, & in inuidiam adduci, nemine tamen eos oppugnante. *In multa commemoratione*] commemorantur cum desiderio eæ res, quas in consulatu gessimus. epist. 22. Βοώπιδος *noster consanguineus*] explano sic: Βοώπιδος consanguineus, noster; vt, Noster, sit ironia; vt etiam epist. 19. Noster Publius mihi minitatur. epist. 22. Pulchellum nostrum facillime te-

neremus. Βοώπιδος, Clodiæ. ep. 9. *Consanguineus*] frater P. Clodius. *Denunciat,*] periculum nobis. ep. 20. *Declarato illo,*] postquam Clodius designatus fuerit tribunus pl. & ante quam ineat magistratum. ep. 22.

IN EPISTOLAM XXIV.

Noster index,] qui nobis olim Catilinæ socios indicauit. Dio, Suetonius. *Cæsari*] consuli, præmia promittenti. Suetonius, Appianus, in Vatinium. *Curio filius*] acerrimus Cæsaris & illarum partium inimicus. ep. 18. *Negabat*] eo consilio, vt, cum negaret, quod omnibus notissimum erat, suspicionem crearet in Curionem. *Restitisse:*] colloquendi caussa. Sic & Terentius in Andr. Daue: ades: resiste. *Fidem publicam*] vt ipsi daretur impunitas, si alios indicasset. *Paullus*] L. Æmilius Paullus, qui Macedoniam quæstor obtinebat. in Vatinium. postea consul fuit cum C. Marcello. *Initio*] cum Romæ esset, nondum in Macedoniam profectus. *Cn. Cæpio hic Brutus,*] M. Iunius Brutus, Seruiliæ filius, qui postea Cæsarem interfecit. adoptatum ab auunculo Seruilio Cæpione, de quo Plutarchus in Vticensi, credendum est; vt ex adoptionum instituto Seruilius Cæpio Iunianus Brutus appellaretur. ab adoptante enim prænomen, nomen, cognomen accipiebat is, qui adoptabatur. sed de Cæpionis, Seruiliẹ fratris, prænomine Plutarchus nihil. ex Philipp. 10. Quinctum fuisse apparet, cuius in extremo de Q. Cæpione hoc Bruto sæpe iterata mentio. quod antiquus nummus, qui est apud me, confirmat, ita circumscriptus, Q. CAEPIO. BRVTVS. PRO COS. vt hic quoque videatur legendum, Q. Cæpio, non, vt legitur, Cn. Cæpio. nam quod in quibusdam libris est, Cn. Cæpio & Brutus, vt duo significentur, Cæpio, & Brutus; id vt perspicue falsum reiiciatur: cum, vnum significari Seruiliæ filiũ, aperte indicet, quod his verbis infra scriptum est: Cæpionem de oratione sua sustulit, quem in senatu acerrime nominarat: vt appareret, noctem, & nocturnam deprecationem intercessisse. *Hic Brutus,*] ad differentiam; quod alij essent Cæpiones eodem prænomine. *Lentulus*] L. Lentulus consularis candidatus, ex oratione in Vatinium. fuit autem non solum flaminis filius, verum etiam flamen ipse: quod eadem indicat oratio. *Conscio patre:*] L. Lentulo flamine Martiale. de

le.de haruſpicum reſp.ep.14.lib.15. Flamines autem, ſtante rep. tredecim fuere, Dialis, Martialis, Quirinalis, Volcanalis, Volturnalis, Palatualis, Furinalis, Floralis, Falacer, Pomonalis, Carmētalis, Portumnalis, Perſillus Virbialis. additi poſtea duo ſunt C. Cæſaris, & Auguſti: de quibus omnibus Varro, Cicero, Feſtus, marmorea monumenta. *Cum gladiatoribus Gabinij*] non dubito, quin abundet particula, Cum: vt tempus ſignificetur, quo Gabinius gladiatores populo dedit, opinor, vt eo munere gratioſior eſſet in petitione conſulatus. nam petebat hoc anno, & deſignatus eſt cum L. Piſone. tempus autem id ſignificari, eo certius eſt, quia ſequitur proxime: In eo principem Paullum fuiſſe, quem conſtabat eo tempore in Macedonia fuiſſe. Omitto alia non dubia argumenta, vt hoc: non debuiſſe Vettium inter conſcios facinoris admiſcere Gabinij gladiatores, ne gladiatorum dominus Gabinius, qui erat Cæſarianæ partis amiciſſimus, in ſuſpicionem adduceretur. Et, vt opinio mea fert, gladiatores Gabinij fuere, de quibus ep.19. Gladiatoribus qua dominus, qua aduocati ſibilis conſciſſi. *Cum telo fuiſſe,*] quod lex vetabat. itaq; P. Cornificius in ſenatu, vt inuidiam Miloni faceret, ferrum dixerat eum habere intra tunicam ad femur alligatum. Pedianus. *Id eſſe actum,*] ita rem eſſe compoſitam a Cęſare, & Vettio. *Catulum*] quem adoleſcens ætate profectū pontificatu deiecerat. Suetonius, Plutarchus. *Iuſſerat dicere,*] cū eum de refectione Capitolij ad diſquiſitionem populi vocauit. Suetonius in Iulio. *Produxit,*] nam priuato non licuiſſet de ſuperiore loco dicere, & concionem habere, niſi a magiſtratu concederetur. ep.1.& 2.lib.4. *Adſpirare non liceret.*] domi enim ſe tenebat armorum metu. Non dixit, Accedere, ſed, Adſpirare. quod minus eſt. *Voluit,*] non Vettius, ſed Cæſar. *De rep.*] quid hæc ad remp? poſſunt ſane & ad rēp. tranſduci, ſed ita, vt non ſponte ſequi videãtur. Malim legere, De re. *Cæpionem*] M. Brutum. *Nocturnam deprecationem*] Seruiliæ, Bruti matris; quã Cæſar amauit. huius apud Cæſarē preces ſignificat, vt filius eius Cæpio Brutus de oratione Vettij tolleretur. *Lucullum,*] L. Lucullum. In oratione in Vat. Et, cum Lucullus dicitur, ſine prænomine; de Lucio, non de Marco eius fratre, κατ' ἐξοχὴν intelligendum. *In P. Clodium*] cum accuſatus eſt crimine pollutarũ religionum. ep.10.l.1.

Illum, qui] hoc addit, vt distinguat. nam erat alter C. Fānius, hoc anno tribunus pl. vt in oratione pro Sextio, & in Vatinium. *L. Domitium,*] Ahenobarbum, qui consul fuit cum Ap. Claudio. *Vicinum consulis*] vicinus erat Cicero Cæsaris consulis, quod ipse in Palatio, Cęsar autem in sacra via habitabat, quæ secundum radices Palatij a Carinis in Capitolium tendebat. epist. 4. Suetonius. *Ahalam Seruilium*] qui sua manu Q. Melium, regnum appetentem, occiderat. Liuius. *Brutum*] qui reges exegerat. nota historia. *Reperiri.*] qui occiderent ciues Melio similes, aut nouos Tarquinios expellerent. *A Vatinio*] qui cum Vettio, præsente populo Romano, collocutus, inculcauit, vt Pisonem & Laterensem, nominaret. In oratione in Vat. *Crassum Diuitem*] M. Crassum, qui a Parthis occisus est: de quo epist. 13. *De Vi,*] lege Plotia: quia confessus esset, se cum telo fuisse. fam. libro 8. ep. 7. & pro Milone, & Sallustius in Catil. *Iudicium postulaturus.*] iudicium populi. erat tribunos pl. appellaturus. Sic aduersus Lucullum prætorē C. Antonius tribunos appellauit, Damio aduersus Flauium. Pedianus. *Indicia fore videbantur.*] fore videbā, vt multi rei fierent, ex indicio Vettij. *Qui nihil contemnere*] ideo non pertimescimus, quia cauemus omnia. iudicium autem impendebat Ciceroni & ex indicio Vettij, & mox a P. Clodio de necatis ciuibus Romanis. *Timueramus,*] Plutarchus hæc: Cum senatores in curiam pauci conuenirent, Considius Cęsari caussam dixit esse, quia milites illius arma timerent. cui Cæsar: cur tu quoq; ob eandem caussam non domi te contines? quia, Considius, senectus me facit intrepidum. *Discusserat.*] aliis metu silentibus, Cæsari consuli declarauerat. *Quam quotidie timere potueramus,*] hoc Vettij indicio patefactum est, cædem quotidie nobis fuisse timendam ab iis, qui rerum potiuntur. quorum videmus quam scelerata consilia sint, cum perniciē bonis viris quacumque ratione machinētur. Non timebamus, cum indicia non exstarent, sed timere quotidie potueramus, vt nobis insciētibus impendentem. *Catulo,*] Catulus anno proximo perierat, Afranio & Metello cos. vt hic ep. 17. lib. 1. & Dio. l. 37. Placeret igitur, Lucullo, cui negotium impendere videbatur e Vettij nominatione: aut, Catone, qui hoc anno, id est Cęsare consule, magnis contumeliis affectus est.

Sed

Sed antiqui libri, Catulo: mendoſe: neque enim ad mortuũ huius temporis miſeriæ pertinent. *Cum ſplendore vitæ, tũ hoc tempore.*] cur infortunati? quia floruimus aliquando dignitate, nunc prorſus iacemus.

IN EPISTOLAM XXV.

Moratus eſt,] placeret, Inodoratus: quia, cum, Pompeio aut Cæſari credere, periculoſum videret, eorũ animos noſſe, magni putabat ad ſuas rationes intereſſe, propter inſequentis anni impendentem a Clodio tempeſtatem. Subſcribere videtur ſententiæ noſtræ, quod ſcriptum eſt ep. 16. Velim e Theophane expiſcere, quonã in me animo ſit Arabarches. & ep. 22. Per βοώπιδα intelligere poteris, qua fide ab illis agatur. Et, Inodorari ἑλικτὰ, propriè, nam odorari dicitur de rebus occultis, quæ minime iudicantur oculorum ſenſu. vt lib. 2. de oratore, Odorari, quid ſentiant iudices. hic lib. 6. ep. 4. Ego μυστικώτερον ad te ſcribã: tu ſagacius odorabere. & lib. 13. Odorare Antonij διάθεσιν. Neque vero particula In, præpoſita priorem ſignificationem vt cõtraria tollit, ſed facit quod in verbo Audio: vt, cũ dicimus, Inaudire, ſignificamus, id audire, quod occulte agatur. item, Inodorari, indagare, quod in occulto latet. Si, Moratus, retinemus, erit, tardauit, repreſſit. ſed fides mihi non ſit, Varronis auctoritatem fuiſſe tãtam, vt morari potuerit conſilia Pompeij: elicere quidẽ, aut odorari, pro familiaritate potuit. ἑλικτὰ, καὶ οὐδέν.] ſenarij apud Euripidem, quos Andromache, Menelao irata, in Spartanos cõmuniter iacit.

ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν
Σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλεύματα,
ψευδῶν ἄνακτες, μηχανορράφοι κακῶν,
ἑλικτὰ, κ᾽οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ πάντα πέριξ
φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ᾽ ἀν᾽ Ἑλλάδα.

Spartanis igitur ſimiles Pompeius, & Cæſar, ἑλικτὰ καὶ οὐδὲν ὑγιὲς φρονοῦντες. *De Flacci prætura,*] Cicerone conſule prætores L. Valerius Flaccus, C. Pontinius Vulturtium, vnum ex Catilinæ ſociis, & legatos Allobrogum, in tranſitu pontis Miluij exceptos, comprehenderunt. *Quorum opera,*] quorum opera ita afflicta reſp. eſt, vt deſperetur. *Muniti*] contra impetus P. Clodij, tribuni pl. deſignati.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM TERTIVM EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICUM.

IN EPISTOLAM I.

CVM *antea*] vt aliquid de ordine dicatur, primam huius libri epiſtolam opinor eſſe oportere, quæ nunc tertia eſt; ſecundam, quæ ſecunda; tertiam, quæ quarta; quartam, quæ prima; quinctam, quæ quincta itẽ eſt: vt in eius fine ita legatur, III. Idus Apr. Thurij. Vibone enim puto iter fuiſſe Thurium, inde Tarentum, inde Brundiſium. *Rogationem*,] Clodiã; vt mihi intra quadringenta millia ne liceat eſſe. ep. 4. *Quamprimum*] ante quam ex Italia proficiſcar. *Facilius potes*,] hoc dicit: Cum Clodij rogatio permittat, vltra quadringenta millia vt vbiuis eſſe poſſim; ſequitur, vt mihi in Macedonia liceat eſſe. quo facilius, ante quã ex Italia proficiſcar, conſequi me potes. nõ enim eſt, cur profectionem maturem: ſiquidem, quam mihi ad diſcedendum diem rogatio conſtituit, ante eam diem, vel nulla celeritate adhibita, vltra quadringenta millia licebit peruenire. quod ſi longius ire, vltraque quadringenta millia iuberet: difficilius cõſequi me poſſes. nam mihi eſſet properandi maior impoſita neceſſitas.

IN EPISTOLAM II.

In fundo Sicæ,] ad Vibonem. Ex Beſſarionis libro legi etiã poteſt, In fundum: qua figura in Diuinatione dixit, Exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemque eſſent. & in

& in Verrem lib. 7. Qui illam partem vrbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. quod Gellius notauit libro 1. cap. 7. Idque recentiores etiam viderunt. *Præsertim nondum*] præsertim quod, rogatio Clodia cum nondum sit correcta, nihil est quod me extrudat. *Correcta:*] audierat Cicero sustineri a Clodio rogationis promulgationem, quod in ea quiddam ante vellet corrigere. epist. 4. *Si te haberem,*] tuo enim comitatu atque præsidio fretus, auderem Brundisium petere. Se iter habere, Bessarionis liber. *Brundisium referre:*] quo iter discedens intenderam. *Autronium*] P. Autronium, vnum ex coniuratis, qui in illis partibus exsulabat, Ciceroni infensus, vindici coniurationis. pro Sylla. *Ad nos*] in fundum Sicæ. *Totius rei*] itineris mei. epist. 3. *Tota calamitas*] in qua insunt, præter mea damna, eæ molestiæ, quas ex molestijs meorum capio: vt nunc, cum te video mea caussa tam molestum iter suscipere. *Naryci Locridis.*] de opido Narycæ Suidas. vt vel, Narycij, vel Narycæ, legendum videatur. *Locridis.*] in ora Locrorum.

IN EPISTOLAM III.

Cum tibi agam gratias,] agam enim, si quando meam dignitatem recuperabo: qua spe me viuere coegisti. *Equidem me pænitet:*] coniungitur, Equidem, & cum prima, & cum secunda, & cum tertia persona, & cum vna, & cum pluribus. exempla notauimus in oratione pro Sextio, lib. 3. de fin. & apud Persium poetam. *Multis de caussis*] duas posuit in proxima superiore epist.

IN EPISTOLAM IV.

Confectum] placet, Correctum: vt in epistola, quæ ante proximam legitur. Cogitaui sic, natum errorem e vicinitate; quod veteres, Conrectum, scribebant. *Illo*] vltra quadringenta millia. Petieram Vibonem eo consilio, vt vel in Siciliam transijcerem, vel Melitam adnauigarem: postea, rogatione lecta, intellexi, si peterem Siciliam, progredi vltra quadringenta millia ante rogationis diem non posse; de Melita vero non esse cogitandum; siquidem vltra quadringenta millia non esset. iter igitur pedibus Brundisium versus contuli, vt inde in Macedoniam nauigarem, quæ esset vltra

quadringenta millia in epistola ad Terentiam, Brundisio, inquit, profectiimus ad v. Kal. Mai. per Macedoniam Cyzicum petebamus. *Periret,*] ne pœnam subiret, quam Clodius irrogabat ei, qui Ciceronem intra quadringenta millia tecto recepisset. pro domo sua. *Melitæ*] insula est inter Italiam & Epirum, ante Pachynum promontorium. hodie Maltæ insula vocatur. *Si modo recipiemur.*] nam, nisi recipior, iter mihi erit maturandum: ita me consequi nullo modo poteris.

IN EPISTOLAM V.

Meipsum] non opes meas, aut honores, quę mihi nunc inimici ademerunt, sed me ipsum, qui idem sum. *Thurii*] Thurium opidum Plinius lib. 3 cap. 11. inter duos amnes Crathin & Sybarim constituit. Bessarionis liber, Thauri.

IN EPISTOLAM VI.

In Epiro] in qua possessiones tuæ sunt. *Consisteremus,*] erat enim Epirus vltra quadringenta millia. supra.

IN EPISTOLAM VII.

Ad Kal. Maias.] Bessarionis antiquus liber, Ad XIV. Kal. Maias: & recte: vt Brundisij fuerit tredecim dies, datæ enim litteræ sunt pridie Kal. Maias, cum Brundisio proficisceretur. in epist. ad Terentiam, Nos, inquit, Brundisij apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus. Et, quia proximam superiorem epistolam, Tarenti datam, post hanc scriptam esse perspicuum est: ideo datam suspicor non XIII. Kal. Maias, vt est in impressis, sed Kalendis Maij, cum iam in Asiam iter instituisset. *Post diem tertium eius diei*] tertio die post, quam priores acceperam. antiqua figura, vt Pridie eius diei, Postridie eius diei, post diem tertium, & post diem quartum eius diei. *Apud te*] domi tuæ, quam habes Buthroti. vel potius in fundis; cum inferat, Ista solitudo, quæ in vrbe Buthroto non fuisset. *Si liceret ibi omne tempus cons.*] non licet autem cum propter Autronium, & ceteros exsules, mihi infensos, qui ab Epiro tantum quatriduo distant; tum quia vereor, ne Clodius, & qui me eiecerunt, interpretentur, Epirum non satis abesse ab Italia. diuerti autem in Epirum paucorum

dierum

dierum cauſſa quid attinet? recta igitur in Aſiam. *Sine te.*] nam tecum in Epiro tua libenter eſſem: ſine te autē cur? *Nam caſtellum, &c.*] ſcripſerat, opinor, Atticus, niſi vellet in ſuis fundis, quia minus tuto videretur, poſſe eum non longe eſſe caſtello munito. neque enim de Buthroto accipiendum puto: quæ fuit vrbs, non caſtellum. *Tranſeunti*] nam habitare vides me non poſſe. *Noſtri hoſtes*] Autronius, & ceteri exſules. epiſt. 2. & 8. *Illud quoque opidum*] quod ſi hoc de Athenis interpretarentur, multo magis de Buthroto: quod opidum Italiæ propius adiacet, quam Athenæ. *Noſtri conſilii*] qui ceſſerim inimicis; cum potius cadere fortiter debuerim. fam. lib. 14. epiſt. 2. *Spes*] reditus. &, vt miſeri, aduerſa timet omnia. *Inuidorum,*] Hortenſium maxime deſignat: a quo ſe dicit ſceleratiſſime inſidioſiſſimeque tractatū, in epiſtola ad fratrem lib. 1. *Tempus honeſtiſſimum*] mihi, cum inimicis pro mea dignitate pugnanti, ſi contigiſſet vt caderem, glorioſum fuiſſet. nunc exſul præclaræ mortis occaſionem ſperare amplius non poſſum: finiendi tamen doloris poteſtas adempta non eſt: idque potius mihi video eſſe cogitandum, quam vt vllam medicinam faciam. Videtur de morte voluntaria cogitare. *Mutandarum rerum:*] mutato autem reip. ſtatu, meæ quoque res, quæ nunc perditæ iacent, commutabuntur. *Nihilo minus,*] quamquam ex Italia proficiſcor. *Accedemus*] paruis itineribus. nam in acceſſu tarditas eſt. *Candauiam*] montem Illyrici, qui Macedoniam Illyricumque diſterminat. Strabo, Plinius. *Dubitationem,*] quia non affirmauit, in Epirum iter habiturum: ſed dixit, Aut accedemus in Epirum, aut per Candauiam tarde ibimus. *De fratre,*] ex Aſia Romam proficiſcente: cuius itineris ratio meum iter gubernabit. *Nec quo modo viſurus,*] afflictum dolore miſeriarum mearum. *Vbi dimiſſurus*] dolor enim & luctus alterum ab altero diuelli vix patietur. *Id*] congreſſus, & dimiſſio.

IN EPISTOLAM IIX.

Inimicorum,] de Autronio, & ceteris loquitur. epiſt. 2. & 7. *Haberet, cum inde proficiſceremur.*] ſi in Epirū iuiſſem, inde proficiſcens per loca difficilia iter habuiſſem. montibus enim Epirus a Macedonia diſcluditur. *Pedibus*] terre-

ſtre iter ſignificari notum eſt. *Iſtic quid agatur,*] timebat, ne quis accuſaret repetundarum Quinctum fratrem, ex prouincia redeuntem. epiſt. 9. & 16. *Vt acrius poſtularet:*] accuſaret fratrem. Accuſatorem Atticus in epiſtola ſua nominarat, Cicero nomen omittit. *Nauigatio*] fratris. *Reliqua*] quæ fratri meo ab inimicis noſtris videntur impendere. *Hoc metu*] ne frater poſtuletur. *Ad me conſolandum*] ſpes enim mei reditus in mutatione rerum ſita eſt. epiſt. 7. *Tigrane neglecto*] cum Pompeius Tigranem ſibi a Clodio ereptum neglexerit, ſublata ſpes omnis eſt mutandarum rerum. ego autem graues inter eos contentiones fore ſperaueram. Subſcribamus, quæ Pedianus in Miloniana: Pompeius, inquit, poſt triumphum Mithridaticum, Tigranis filium in cathenis depoſuerat apud Flauium ſenatorem: qui poſtea cum eſſet prætor, eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petit ab eo Clodius ſuper cenam, vt Tigranem adduci iuberet, vt eum videret: adductum collocauit in conuiuium, dein Flauio non reddidit: Tigranem dimiſit, & habuit extra cathenas, nec repetenti Pompeio reddidit: poſtea in nauem depoſuit; &, cum profugeret ille, tempeſtate delatus eſt Antiū. illico, vt deduceretur ad ſe, Clodius Sex. Clodium, de quo ſupra dixi, miſit, qui eum reduceret. Flauius quoque, re cognita, ad diripiendum Tigranem profectus eſt. ad quartum lapidem ab vrbe pugna facta eſt: in qua multi ex vtraque parte ceciderunt, plures tamen ex Flauij, inter quos & M. Papirius, eques Romanus, publicanus, familiaris Pompeio. Flauius ſine comite Romam vix perfugit. *Varroni*] qui Pompeium hortatur ad meam cauſſam amplectendam. *Hypſæo.*] hic Pompeij quæſtor fuerat; eumque, vt & Varro, hortabatur, vt Ciceronis patrocinium ſuſciperet. Cognomen eſt Plautiæ familiæ. *Impulſi ac proditi*] Pompeium notat: cuius fidem ſecutus, in eam calamitatem incidit: quam vitare potuit, legatione ſuſcepta. epiſt. 18. 20. & 22. *De fratre,*] de poſtulatione. III. *Kal. Iun.*] qua ratione non nulli, vt, III. Kal. Mai. legendum putarent, adducti ſint, nō facile poſſum intelligere. mihi contra veritatem videtur. id apparet ex hac ipſa epiſtola: in qua cum dixerit, ſe veniſſe Theſſalonicam ad x. Kal. Iun. certe, vt Theſſalonicæ III. Kalendas Maij ſe eſſe, deinde ſubiungat, fieri non poteſt.

Cum

Cum hac ratione, ita firma, vt euerti non poſſit, liber ſcriptus Beſſarionis conſentit. itaque locus iam dubitationi nullus ſupereſt: niſi ſi cui verum ſenſum contendendi cupiditas aufert.

IN EPISTOLAM IX.

Ne quid abſens] ne abſens poſtularetur. epiſt. 8 *Lictores dimitteret,*] qui dimittendi fuiſſent, ſi mecum manere voluiſſet. nam imperatori tranſitus per alienam prouinciam dabatur, morari diutius in ea cum imperio non licebat. *Mei peccati*] peccaui enim, cum vobis viuendi auctoribus parui; cum perire ſatius fuerit, quam huiuſmodi miſerias ſubire. *A Pompeio nunc Hortenſium allice, & eiuſmodi viros.*] hoc totum eſt ex Attici epiſtola; ideo ſcribendum litteris grandiuſculis. *Nondum perſpicis?*] vis me in Pompeio & Hortenſio ſpem ponere: non intelligis me horum inſidijs & ſcelere perijſſe? *Quorum inſidiis, quorum ſcelere*] inſidijs Hortenſij, qui me ſumma ſimulatione amoris, ſummaque aſſiduitate quotidiana ſceleratiſſime inſidioſiſſimeque tractauit. ad Quinctum fratrem lib. 1. Scelere Pompeij; cuius promiſſis deſtitutus, in has miſerias incidi. epiſt. 22. *Non licuit,*] per vos, qui mihi auctores viuendi fuiſtis, cum ego interitũ glorioſum ærumnoſæ vitæ anteferrem. epiſt. 7. *Negotium:*] metus accuſationis. epiſt. 15. *Vt tibi placet,*] ſcripſiſti enim, vt exſpectem litteras tuas Theſſalonicæ: ſi quod forte ex actis menſis Maij beneficium afferatur. ep. 8. & 10.

IN EPISTOLAM X.

Spem] vt ex tuis litteris de reditu in patriam ſperare poſſim. *Ad te*] in tuas Epiroticas poſſeſſiones. *Iſta euanuerint:*] quæ nunc agitis de ſalute mea. & opinor Atticus ita ſcripſerat: Hæc ſi euanuerint, aliud aliquid videbimus. *Iſtorum:*] qui me eiecerunt. erat diſcordia maxime inter Clodium, & Pompeium, vt de Tigrane, alijſque rebus. epiſt. 8. & Dio lib. 38. *In tam bona cauſſa,*] qui patriam a coniuratorum ſcelere liberaſſem. *Ne viderem;*] ex Aſia Romam redeuntem. epiſt. 9. *Luctum*] ex mea calamitate. *Intra parietes meos*] ab ijs, qui me quotidiana aſſiduitate inſidioſiſſime tractarunt, vt Hortenſius, vt Arrius. ad Q. fr. l. 1.

Viuus amitterem?] pugnare, inquit, debui, vt hæc aut retinerem, aut cum vita simul amitterem.

IN EPISTOLAM XI.

Tuæ litteræ,] quibus scripseras bene sperandum. *Rumoribus*] hoc est, quod dixit, Nuncij non optimis auctoribus. *Ad te*] in Epirum tuam. *Vt ego*] Vt, pro Quam, dixit, sicuti supra de Pompeio, Vt ille tum humilis, vt demissus erat. Est autem hic eo venustior sententia, quo minus aperta. Cum me, inquit, obiurgas, quia meo casu nimis excrucier; facis, vt neque me videaris amare, neque dolere dolorem meum: quem tamen ita affectum mea ærumna esse arbitror, vt te ipsum consolari nemo possit. in hoc, inquam, tuum amorem, & dolorem non agnosco. qui enim amat, æque dolet: &, qui æque dolet, non obiurgat.

IN EPISTOLAM XII.

Per senatum;] nam per populum minus sperandum videbatur, Clodio tribuno. *Idemque*] qui me sperare vis per senatum, idem scribis caput proponi rogationis Clodianæ: quo capite cautum erat, ne quis referret ad senatum de Cicerone restituendo: vt epist. 15. *Secundum comitia.*] habitis comitijs. epist. 19. *Eodem tribuno pl.*] Clodio tribuno, qui nostrã caussam, vt solet, acriter oppugnabit. quamquam non fuit Clodius iterum tribunus pl. *Consule designato?*] Metello Nepote. Videbat scilicet Cicero futurum, vt consul Metellus designaretur. *Oratione prolata.*] non puto significari orationem in Metellum Nepotem scriptam, sed potius in C. Curionem. nam cum Metello pluribus verbis Cicero concertauit, vt in epist. 2. lib. 5. fam. at hic se numquam vno verbo concertasse dicit. de Curione autem epist. 15. his verbis: Sed quid Curio? an illam orationem non legit? quæ vnde sit prolata, nescio. *Sanari,*] si vllam spem vides mei restituendi. *Sin plane perii,*] si vides reditum meum desperari, de oratione prolata minus laboro. *Iaceo*] non dixit, Sum, sed, Iaceo, verbo vsus ad mærorem indicandum accommodato. *Cogitatione*] ita sum animo perturbato, nihil vt non modo loqui, sed ne cogitare quidem possim. *Sidona:*] locum hoc nomine prope Thessalonicam non video fuisse.

cumque iam de mendo ſuſpicarer, confirmatus ſum in ſententia, poſteaquam Beſſarionis librum inſpexi: cuius ſcriptura hęc eſt: Venire ſi domitam, vt intelligo. In Macedonia prouincia Plinius opidum enumerat Scydra: vt fortaſſe (neque enim affirmo, cum antiqui libri veritatis lumen obſcurent) pro Sidona rectius legi poſſit, Scydra. aut, ſecutus Beſſarionis librum, tribue locum coniecturæ, vt, ſublata mendi labe, ita legas: Vt ad me venires: idem tamen intelligo, te &c.

IN EPISTOLAM XIII.

Temporis non longinqui] meq; ex tuis litteris aliquid ſperaſſe, quod tamen non diuturnum fuit, moleſte feram. *Motum*] diſcordiam iſtorum. epiſt. 10.

IN EPISTOLAM XIV.

Agi de nobis.] in ſenatu. *Remorari.*] non, quod ipſe videres, quidquam mihi eſſe ſperandum, ſed, vt me a deſperatione retraheres, ita ſcribebas illud, &, cum omnes a me ſpes abirent, eas tu ijs epiſtolis remorabare. *Noſtris multis peccatis*] qui inuidis credidimus, & legationem, a Cæſare delatam, qua vitari potuit hæc ærumna, nimis imprudenter repudiauimus: cum tantis miſerijs vel mors fuerit anteponenda: cuius oppetendæ tempus honeſtiſſimum pretermiſimus. epiſt. 7. *Caſus*] fateor enim, ea peccata non iam vlla prudentia poſſe corrigi: ſpei fortaſſe aliquid eſt in fortuna poſitum. *Via celebritatem,*] qua frequentes Roma Theſſalonicam proficiſcuntur, qui litteras a vobis creberrimas afferre poſſent. *A Plancio,*] apud quem Cicero erat, quæſtorem in Macedonia. epiſt. 22. *Minime appoſito*] amo enim in hoc luctu ſolitudinem, odi celebritatem. *Vniuerſi*] omnes, quotquot iſtinc veniebant. Vniuerſum eſt enim, quod nihil excipit. *Nihil eſſe neceſſe*] cum de mea ſalute ſpei nihil eſſe videretur. *Si aliquid*] quid ſi, Niſi aliquid? hoc ſenſu: Niſi aliquid audiero, cur ſperandum ſit. epiſt. 15. *A comitiis*] quod actum ſit poſt comitia. hic autem exſpectabo, dum audiam. *In Aſiam*] vt aliquo loco conſidamus, appoſito ad tolerandam in hoc luctu calamitatem. nam hic me celebritas offendit. In oratione tamen pro Plancio, in Aſiam non iuiſſe, legimus. Cum ad me, inquit, L. Tubero, meus neceſ-

ſarius, ex Aſia veniſſet, eaſque inſidias, quas mihi paratas ab exſulibus coniuratis audierat, animo amiciſſimo contuliſſet; in Aſiam me ire Plancius, propter eius prouinciæ metum, non eſt paſſus.

IN EPISTOLAM XV.

Varrone] diximus ſupra, Varronem Pompeij familiariſſimum fuiſſe. epiſt. 25. lib. 2. *De voluntate Pompeii.*] Pompeium noſtram cauſſam ſuſcepturum. epiſt. 18. lib. 3. *Scindam*] augeam. a vulneribus tranſlatio, quæ ſciſſa recrudeſcunt. *Meis vulneribus*] quod paullo ante dixit, Ne ſcindam ipſe dolorem meum. *Simulationem aliorum,*] notat maxime Hortenſium & Arrium: quorum promiſſis deſtitutus, in eam calamitatem inciderat. lib. 1. ad fratrem. *Nihil puto ſincere*] ita credendum de inimici liberto. *Illam orationem*] in ipſum, epiſt. 12. Placet autem, vt de Curione patre potius accipiatur, quam de filio; vtpote cuius ſententiam, auctoritatemque in ſenatu pluris Cicero deberet æſtimare. Præterea, cum loquitur Cicero de filio, ſemper aliquid apponit, vt cum dicit, Curio adoleſcens, epiſt. 8. & 18. lib. 2. Curio meus, epiſt. 12. lib. 2. Curio filius, epiſt. 19. & 24. lib. 2. de patre cum loquitur, nihil adſcribit, vt epiſt. 12. & 17. lib. 1. & 20. lib. 3. De hac oratione in Curionem ſimul & Clodium mentionem faciunt Quinctilianus, Nonius, Rufinianus. *Axius*] ſenator, quem nominat etiam epiſt. 15. lib. 4. & 21. lib. 5. & Fronto, Gellius lib. 7. cap. 5. Alius autem fuit Axius fenerator, de quo epiſtola nona libri primi. *Quod erat,*] laudauerat in ſuis litteris Atticus Curionem. *Exſpectationem Cæſaris:*] habet, cur etiam a Cęſare opem exſpectemus. *Parum luxerunt,*] magna enim obſcura non ſunt. ideo in epiſtola ad Curionē clariſſima vocat, & maxima officia. *In te peccaui,*] quod officia & ſtudia, tibi a me debita, prætermiſi. *In me enim ipſum*] qui debita non præſtiterim officia. ideo infert paullo poſt: Id meo ſcelere prætermiſſum eſt. *Deberes, ac debuiſſes,*] ſi feciſſem, vt meo merito me amares. amabas enim tua voluntate adductus, non meis officijs impulſus. *Legem de collegiis*] quattuor leges tulit Clodius in tribunatu, reip. pernicioſas; annonianam, vt frumentum populo gratis daretur; alteram, ne quis per eos dies, quibus

cum

cum populo agi liceret, de cælo seruaret; tertiam, de collegijs restituendis, nouisque instituendis; quartam, ne quem censores in senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & vtriusque censoris sententia damnatus esset. Hæc Pedianus in Pisonianam. Leges autem eas Cicero passus est a Clodio perferri, hac condicione, ne quid ille mox contra se moliretur. quam pactionem Clodius, perlatis legibus, non seruauit. Dio lib. 38. *De collegijs*] ex quattuor legibus eam nominat, quæ maxime contra ipsum pro Clodio fuit; qui, collegiorum nomine, opes & seruitia in Ciceronis perniciem conscripserat. in orationibus. *Potuit,*] oportuit, debuit. non perfectum est autem, quia merita mea nulla erant. Tale illud epist. 9. lib. 2. Orbis hic in repub. conuersus est, citius omnino, quam potuit. *Meo, non tuo scelere,*] grauiter enim peccaui, & scelerate feci, qui multa, tibi a me debita, officia non sum exsecutus. *Responso*] cum ab eo contra Clodij iniquissimam legem auxilium petij. Quid autem ei respondit Pompeius? nihil se contra Cæsaris voluntatem posse facere. de quo epist. 4. libro 10. *Turpissimo consilio*] abeundi in exsilium: cum potius morte occumbere deberem. *Nullo nostro,*] neque enim ita meritus vmquam de te sum, vt a te diligi deberem. *Tuo ipsius beneficio*] restitutum enim beneficio tuo non poteris non diligere. *De priuilegio*] vt priuilegium fieret de me restituendo, hoc est, vt, facto senatusconsulto, ad populum ferretur. Priuilegium autem hoc differt a lege, quod hęc ad multos, illud ad vnum pertinet. Cicero autem abrogari malebat legem Clodij, idque firmius videbatur: propterea quod priuilegio lex illa non tollebatur: quo timendum erat, ne quis rursus tribunus pl. exsisteret, qui lege vti vellet: post abrogationem autem nihil huiusmodi timendum. *Impediret,*] cum abrogabitur lex Clodij. *Ferri*] de abrogãda lege. *Senatusconsulto*] ex quo ad populũ feretur, vt priuilegiũ fiat de me reuocando. *Prior lex*] duas leges Clodius tulit. prior fuit contra eos, qui ciues Romanos sine iudicio populi necassent; qua in lege nominatim de Cicerone scriptum nihil erat; itaque nihil eum lædebat: (Velleius lib. 2. & Dio 38.) altera nominatim in Ciceronem, quoniã is ciues Romanos, indicta caussa, condemnasset. *In vestitu mutando,*] nam, si legẽ

laudare noluerat, negligere saltem debuit. neutrum fecit; sed, vestitu mutato, populum rogauit, ne legem perferri sineret. quod ei perniciosum fuit. populum enim offendit, cum de antiquanda ea lege rogauit, in qua popularia multa de industria Clodius admiscuerat. *Si quid ageretur,*] si quid ageretis de salute mea. *Legem illam,*] priorem Clodij legẽ. *Ne tangatis.*] primum, quia nominatim in ea contra me nihil est: deinde, quia, popularem legem abrogare, aut infirmare si vultis, populus offendetur. alteram igitur, date operam, vt abrogetis: quando & minus popularis, & nominatim cõtra me est: priorem ne tangite. *Tute scripsisti,*] is locus est supra epist. 12. *Ne referri, ne ve dici*] primum refertur, deinde dicuntur in senatu sententiæ, rogante senatores consule, aut eo, qui senatum habet. non enim is semper est consul: vt latius in libris nostrarum Antiquitatum. *Domitius*] L. Domitius Ahenobarbus, qui hoc anno præturam gerebat, vt ex Suetonij Iulio, & ex epistola libri 1. ad Q. fratrem cognouimus. *De re*] de me reuocando. *Omnium tribunorum pl.*] nam, si vnus modo intercedet, nihil agemus. *Quo modo potero?*] non enim videbor restitutus, nisi simul mihi domus restituatur. eam autem Clodius Libertati consecrauerat. *In tuos ne agros*] Epiroticos. epist. 10. *Cyzicum.*] in Asiam. quod faciam, nisi mihi tuæ litteræ spem aliquam ostenderint. epist. 15. & 16. *Tuæ prudentiæ*] qui es passus, me, quo tu abundas, egere consilio, ac mihi persuaderi, vtile nobis esse, legem de collegijs perferri. epist. 16. *Præsidia*] amicos, ad pugnandum paratos. *Tuis tectis crederem.*] quia dixerat, se iturum in Epirum. *Me ipsum*] meam enim amentiam accuso, quod a te tantum amari, quantum ego vellem, putaui.

IN EPISTOLAM XVI.

Datarum,] quas a te, vt opinor, eo die datas, exspecto. & Kal. Sext. scripsisse Atticum putabat; quod, cum ex veteri cõsuetudine senatus Kalendis haberetur, statim, senatu dimisso, quid actum esset eo die de Ciceronis re, scripturus Atticus videbatur. Kalendis autem senatum haberi solitum, suo loco infra docebimus, *Quam cum lectæ sunt.*] malim sic: Quod cum lætæ sunt, tum id, quod attulerunt ad spem, infirmant. vt sit, Læ-

ſit, Lætæ, quia ſpem oſtenderent meliorum rerum; Infirmãt, quia certi nihil afferrent: quorum alterum ad cõſolationem, alterum ad veritatem.

IN EPISTOLAM XVII.

Triſtes,] nunciabatur enim, reuerſum ex Aſia prouincia repetundarum accuſatum iri. *Ex ante diem non. Iun.*] erat idem, Ex nonis Iuniis: ſed figura vſus eſt ea, qua & M. Varro in 1. de re ruſtica. *Liuinius*] Liuineius, puto rectius. nam & antiquus Beſſarionis liber, Ei veniens, corrupte quidem, ſed litteris tamen aliquanto propius ad noſtram correctionem accedentibus. & in antiquis nummis Liuineius Regulorum eſt cognomen: vt omittam, quod fam. lib. 13. ex veteribus libris legitur, L. Liuineius Trypho, L. Reguli libertus. qui eſt idem, de quo nunc agimus. *M. Reguli*] in Beſſarionis libro ſic, i Reguli: vt ex antiqua nota potius videatur legendum L. quam M. prę ſertim cum & in eo loco, quem proxime ex fam. epiſt. adduximus, mentio fiat de L. Reguli liberto. *De C. Clodij filio;*] accuſatorem fore Q. fratris C. Clodij filium, eum, qui poſtea Milonem accuſauit, C. Clodio, Publij fratre, natus. duos enim fratres habuit P. Clodius, Appium, & Caium: quorum Caius perierat. eius duo filij Milonem accuſarunt ob necem P. Clodij, qui Ap. Claudij ambo appellabantur. Pedianus. *Sextij*] P. Sextij, tribuni pl. deſignati, pro quo exſtat oratio. *Non tam exploratas a timore,*] quæ me non tam timore liberarent, quam Liuineij ſermo. &, timore, de fratre. *In meo infinito mærore*] præter eum mærorem, quẽ ex mea calamitate ſuſcipio, eſt, quod me de fratre ſolicitet: ne ſcilicet ab inimicis noſtris poſtuletur. *Appij quæſtio eſt.*] eo magis timebat. ne Q. frater repetundarum accuſaretur, quod Appius, P. Clodij frater, anno inſequẽti prætor ei quæſtioni prę futurus erat. tum autem prętor erat deſignatus. ſed, antequam magiſtratum prætores inirent, ſortiebantur, quo quiſque de crimine quæreret, quique inter ciues, quique inter peregrinos ius diceret. Caualcantis tamen liber, Spectio: ego ſequor Beſſarionis, in quo, Quæſtio, ſcriptum eſt. *Diiudicabitur;*] reſtituar, nec ne. *Ad te*] in tuos agros, in Epirum, ſi ſpes erit. ep. 16. & 19. *Circum hæc loca*] Theſſalonicæ adhuc erat. *Suſtineri.*] ſuſtẽtari, defendi, foueri. ep. 11,

Aut horter,] vt me, fratremque meum tuearis: quod tua sponte facis. *Caue,*] scribe, inquit, omnia, vt erunt, & diligenter, & vere: ac noli putare fore mihi aut molestam diligentiam tuam, aut acerbam veritatem. Videtur autem alterum verbum desiderari: vt legatur, Caue suspiceris, aut, Caue timeas.

IN EPISTOLAM XIIX.

Auctorem] qui referret in senatu, contēpto Clodiæ legis capite; quo cautum erat, ne referri, ne ve dici liceret. Malim, Actorem, id est, qui ageret in senatu. non enim, qui agit, Auctor latine & proprie dicitur, sed qui hortatur, vt agatur. dixit etiam supra, Pompeium statuisse, vt, absolutis comitiis, ageretur in senatu de Cicerone. epist. 13. & 14. *Est aliquid in spe?*] spei aliquid est? *Secundum comitia*] habitis comitiis, de me in senatu actum iri. ep. 13. & 14.

IN EPISTOLAM XIX.

In Asiam] scripserat enim, Cyzicum se iturum. epist. 15. & 16. *Nouis magistratibus,*] tribuni pl. magistratum inibant IV. id. Decemb. consules & prætores Kalendis Ian. *Nouis*] designatis. *Ad salutem*] in patriam. *Ex tuo portu*] non accipio μεταφορικῶς dictū, sed re vera ex portu: vt sit: ex quouis portu libenter ad salutem, ex tuo libentissime proficiscar. Ex tuo autem, ex quo tu soluis, cum in Italiam a tuis possessionibus redis. *Age, quoquo modo cœptum est,*] innuit, non fuisse caussam, cur speraret. & ait: quoniam sperare cœpi, quamquam stulte, nullaque de caussa, tamen parebo fratri meo, mihi ipse ne desim, obsecranti. *Age*] cum dixisset, cœptum est, adscripturus aliquid fuit ad se reprehendendum, qui sperare cœpisset; deinde id omisit, & intulit, Age, quoquo modo cœptum est: hoc est, quamquam non sapienter cœpi, nec caussa sit cur perseuerem, perseuerabo tamen, nec deseram, &c. *Sextij,*] tribuni pl. designati: qui se promiserat laturum esse ad populum de Cicerone restituendo. *Aut, quod scripsi supra.*] aut nusquam facilius hanc miserrimam vitam vel sustentabo, vel, quod melius est, abiecero. *Consiliariis*] Pompeio, Hortensio, Arrio. *Potest*

esse

esse saluus,] frater seruari potest: ego prorsus perij. *Si putas*] si speras de reditu meo.

IN EPISTOLAM XX.

Q. Cæcilio Q. F. Pomponiano Attico.] T. Pomponio Attico, qui a Q. Cæcilio, auunculo suo, testamento adoptatus, heresque factus, Q. Cæcilius Q. F. Pomponianus Atticus appellabatur, vetere prænomine omisso, nomine ita conseruato, vt in anus desineret, cognomine eodem: ex vsitata adoptionum formula. vt in Varronis lib. 2. de re rustica, vbi legitur, Atticus, qui nunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius, cum nomine eodem; legendum videatur, Cognomine eodem. *Ita esse,*] coniungitur epistola cum tituli sententia; vt illa ad Valerium, Cur enim tibi, lib. 1. fam. & ad Tironem, Quid igitur, non sic oportet? lib. 16. *Officio,*] & quidem ita, vt L. Lucullum, cui maxime debebat, prætermiserit. Valerius lib. 7. cap. 9. *Si mihi*] non dicit, Cum mihi; quia incertum est, nũ id futurum sit; sed, Si mihi, dubitanter. *Hoc verbo*] tale illud ep. 7. l. 9. Bonis viris quod ais probari quæ adhuc fecerimus; valde gaudeo; si est nunc vllus gaudendi locus. Simile illud epist. 13. l. 5. fam. Gratus, & optatus amor tuus: dicerem, Iucũdus, nisi id verbum in omne tempus perdidissem. *Per fortunas*] genus obtestationis, quod vsurpamus in re misera, nec vnquam sine dolore. Per fortunas miseras nostras, vide, ne puerum perditum perdamus: in epistola ad Terentiam. Per fortunas tuas, dixit Cœlius, per liberos, Cicero, te oro, & obsecro, ne quid grauius de salute & incolumitate tua cõsulas. Denique ex antiquorum libris omnia vndique colligãtur exempla: nullum erit, dolorem quod non indicet. *Diemque natalem reditus mei*] Natalem appellat reditus diem, quod, cum si videret, iterum nasci videretur. *Maxime tamen, &c.*] cum nobis summa spes reditus ostẽdatur, summaq; in exspectatione res sit; maxime tamen cogitabamus in Epirũ tuã deuiam proficisci, locum eligendũ de exsilio cogitanti, bene autem speranti prorsus omittendum. aptior enim multo ad fouendam spem, & ad reditum parandum Thessalonica, quam Epirus. itaque, cum amici scribant, me cito in patriam rediturum, putaui cõmodius rei exitũ Thessalonicæ exspectare;

De domo,] cum Cicero ita scripsisset, Quid de domo? poterit ne restitui? aut, si non poterit, egomet quomodo potero? rescripsit Atticus his fere verbis: Nunc, vt domus tibi restituatur, laborandum non est: restituatur modo salus, in qua sunt omnia. ep. 15. *Curionis oratione,*] quia Clodius Ciceronis domum Libertati consecrauerat, ideo Atticus cum Curione, qui pontifex erat, sermonem habuerat de domo liberanda. *Tanta hereditate*] ex qua accepit circiter centies HS. Nepos in vita. *Omni occupatione*] magnæ enim exsistunt occupationes ex magnis hereditatibus. Atticus, quod ad eam hereditatem attineret, omnia scripserat explicata, nullam sibi iã occupationem superesse. *Secus a me erga te commissum, aut prætermissum*] responderat Atticus ad id, quod Cicero scripserat, Mea officia & studia parum antea luxerunt, ep. 15. *Excelsior,*] in hoc videlicet, quod, cum ego multa in te officia a me sciam esse prætermissa, omnia tamen ipse pro mea salute ita nunc exsequeris, quasi ego nihil prætermiserim, aut secus erga te commiserim. *Rogatio Sextij*] Sextius tribunus pl. designatus rogationem scripserat de Cicerone restituendo; quam deinde in magistratu ferret. eam rogationem Atticus ad Ciceronem miserat. *Neque dignitatis*] cum de me nominatim non ferat.

IN EPISTOLAM XXI.

Ipsi,] integri: locutio antiquis scriptoribus vsitata. Ego, inquit in epistola ad Cœlium, cum Athenis decẽ ipsos dies fuissem. *Quamcumque in partem,*] siue de mea salute spes aliqua erit, siue nulla. ep. 18. 22. & 24. Et, Quamcumque, pro omnem. vt epist. vlt. l. 2. fam. Quæcumque a me in te ornamenta proficiscentur. Et in Catil. or. 2. Quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo. Et hic lib. 12. Et Virg. lib. 3. Æneid. *Quibus putabis opus esse,*] siue ad cohortandum, siue ad gratias agendas. *Vt des.*] meo nomine, sed a te scriptas.

IN EPISTOLAM XXII.

Piso,] C. Piso Frugi, Tulliolæ vir. ep. 2. lib. 1. *Retinet,*] Thessalonicæ. ep. 14. & fam. ep. 1. lib. 14. *Decedere:*] quæstor enim erat Plancius in Macedonia, prætore L. Appuleio. in oratione pro Plancio. *Milites*] quos L. Piso proconsul, L. Ap-

L. Appuleio prætori Macedoniæ ſucceſſurus, præmiſerat. Ab iis autem ideo timebat, quod ſibi Piſonem inimiciſſimum cognouerat, vtpote cuius in conſulatu a Clodio pulſus eſſet. *Lentulus*] cõſul deſignatus cum Metello Nepote. fam. lib. 1. *In illius poteſtate.*] quia debebat Lentulo Pompeius. vnde illud in epiſtola ad Lẽtulum, lib. 1. fam. Cui qui nolunt, iidem tibi, quod eum ornaſti, nõ ſunt amici. & eodem libro: Virum excellentem, & tibi tua præſtanti in eum liberalitate deuinctum, illa epiſtola retinuiſti. *Metello*] Nepote, conſule deſignato, fratre P. Clodij. *Mei ſtudioſos*] quod eos ſemper defenderim. fam. epiſt. 3. lib. 14. *Ad te*] in Epirum ſcilicet. *Cuicuimodi*] ſiue læta, ſiue triſtia ſint.

IN EPISTOLAM XXIII.

Menſem Ianuarium] cuius menſis die primo Lentulus & Metellus cos. magiſtratum inituri erant, acturumq; ſe Lentulus in ſenatu de Ciceronis re promiſerat, egitque. in oratione poſt reditum in ſenatu, & in aliis. *Voluntate,*] a Cicerone nõ amplius aliena. *Tota Pompeij ratione*] qui ad conficiendum Ciceroni reditum omnia ſtudia, omnes opes inſtituerat conferre, quod re ipſa præſtitit. in orationibus. *Ab octo*] collegis Clodij: veteres enim tribunos pl. intelligit, vt ipſe paullo poſt declarat. *Promulgata,*] de reditu Ciceronis: quæ tamen lata non eſt, duobus reliquis tribunis intercedentibus, P. Clodio, & Ælio Ligure. pro Sextio. *Vtilitatis*] etiam ſi lex lata non ſit, hæc tamen octo tribunorum promulgatio hoc attulit vtilitatis, quod mox a nouis tribunis maiore ſtudio in magiſtratu cauſſa ſuſcipietur: quippe cũ intelligent, Clodianæ potentiæ neruos iam eſſe magna ex parte præciſos, quando de reditu Ciceronis promulgarint octo tribuni pl. quorum nemo magiſtratus initio, promulgante Clodio legẽ in Ciceronem, auſus erat intercedere. hoc vtilitatis putabat Atticus eam promulgationem attuliſſe. *Cum hac lege*] quæ deſperata erat, cum interceſſiſſent duo tribuni pl. Clodius, & Ælius. *A noſtris*] rectius legeretur, A nouis. ſequitur enim ἀντίθετον, Veterum. &, Nouis, pro deſignatis accipe. aut, Noſtris, noſtram cauſſam adiuuantibus. *Veterum*] octo tribunos pl. ſignificat, qui legem promulgauerant. *Ordinem,*] ſenatorium; quem, qui legibus eiiciuntur, cum ciuita-

te simul amittunt. sibi tamen ereptum lege Clodia non esse, in oratione pro domo probat his verbis: Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. *Cauenda*] cauendum autem fuerat de domo, & de bonis. quod tribuni pl. in lege omiserant. *Translaticium de impunitate,*] quæcumque lata vmquam lex fuit, in ea hoc scriptum est, vt, si quid eius legis caussa cõtra alias leges factum esset, id latori impune esset. Est autem, Translaticium, vsitatum, aliunde translatum. *A quo*] ex octo tribunis pl. quis caput hoc inculcauerit. *Sanxisse,*] pœnam enim irrogabat ei, qui suam legem abrogare, aut infirmare voluisset. *Numquam esse obseruatas*] cum enim leges abrogantur, simul abrogantur sanctiones, quæ ipsis legibus continentur. *Si id esset,*] si sanctiones manerent, leges abrogari non possent. leges autem abrogantur: sanctiones igitur non manent, sed cum ipsis simul legibus abrogantur. *Difficultate abrogationis.*] in omnibus legibus aliquid sancitur, quo difficilior sit earum abrogatio: vt cum vel populare aliquid admiscetur, ne populus deinde legis abrogationẽ probet: vel abrogationis auctori pœna irrogatur. ita se omnes leges muniunt difficultate abrogationis. *Illud ipsum abrogaretur,*] nihil muto; ne discedam sine caussa ab antiquis libris. sententia est. Si sanctiones non abrogarentur; leges quidem abrogari possent; sed, cum lex abrogatur aliqua, simul abrogaretur illa ipsa abrogatio, illa ipsa nouæ legis abrogantis pars, quæ veterem legem tolleret: id est, nulla prorsus esset abrogatio, si sanctio maneret legis abrogatæ. *Quo modo eam abrogari oporteat.*] omnis ratio abrogandi abrogaretur; illud ipsum abrogaretur, quod in noua lege abrogante, ad veterem legem abrogandam, scriberetur. *Si quid*] hoc est tertium caput, quo sibi octo tribuni pl. a sanctionibus Clodiæ legis cauebant, quod caput sine caussa inculcatum esse Cicero ostẽdit. quippe quid opus est cauere ab iis sanctionibus, quæ simul cum lege abrogantur? si enim Clodia lex tollitur, tolluntur & sanctiones Clodia lege scriptæ. stulte igitur hoc tertium caput inculcatum. *In hac rogatione*] de Cicerone reuocando. *Promulgare,*] promulgatur lex, cum propalam constituitur, vt, intercedat qui velit,

antequam

antequam feratur. & est sensus. In hac rogatione si qua res promulgatur, abrogatur, derogatur, obrogatur ex ijs rebus, quæ in legem Clodiam scriptæ sunt, quasque per eam legem abrogare, derogare, obrogare sine fraude non licet, quodve ei, qui promulgauit, derogauit, ob eam rem pœnæ, multæve sit; eius hac lege nihilum rogatur. Quo modo locutus est pro Cæcina: Si quid ius non esset rogari, eius ea lege nihilum rogatum. Et Frontinus de Aquæductibus, in extremo. *Abrogare,*] tollere. *Derogare,*] detrahere, & infirmare. *Obrogare*] contra rogare, opponere. *Sine fraude sua*] sine fraude huius rogationis. sic enim Clodius sanxerat; vt, si quid vmquã ex sua lege abrogaretur, derogaretur, obrogaretur, id eius rogationis, quæ abrogasset, derogasset, obrogasset, fraude actum iudicaretur, eiusq; rogationis auctoribus ob eã fraudem pœna, multaq; esset. *Quod vel qui*] hic emendarem, quodve ei qui; vt modo, totum caput interpretans, ostẽdi. Quod autem in extremo, E H I N R; ipsum item eodem loco & emendaui, & exposui, allato eiusdem formulę exemplo ex oratione pro Cæcina. quod & alij viderunt. aliter tamen in Bessarionis antiquo libro scriptum video, sic inquam, E H I I I I. *Hoc in illis, &c.*] in veteribus tribunis pl. quod Clodius in sua lege posuerat, vt ei pœna esset constituta, qui promulgasset, abrogasset, derogasset; eo collegæ ipsius non tenebantur: siquidem tribuni pl. si quam quis ex collegio suo legem tulisset, ea lege soluti erant. itaq; cum hoc tertium caput, de vitanda legis Clodiæ sanctione, qua ipsi non tenebantur, sine caussa posuerint; vereor, inquit, ex octo tribunis pl. ne quis malitiose fecerit, vt deinde noui tribuni pl. cum rogationem de me ferrent, multo magis eo capite sibi vtendum putarent, quo vsos viderent eos, qui tamen Clodia lege non tenerentur. Neq; vero necessarium videbatur, cum lex abrogaretur, ab ijs sanctionibus, quæ in ea lege essent, cauere. abrogata enim lege, sanctiones non obseruantur. *Non lædebat.*] non aduersabatur nobis hoc, quod cauere voluerunt veteres tribuni. *Ad III. nonas*] Nouembris: quod ex hac ipsa epistola cognoscitur. nonas enim significat, quæ mensem, quo promulgata rogatio est, consecutæ sunt. vide epistola 23. *Quid liceret.*] non licere ijs rogationem de me ferre. nam, si damnantur ea sanctione abrogatores; vtiq;,

quia faciunt contra legem Clodiam, damnantur. ea igitur lex viget, cuius obseruandæ sanctio suos abrogatores condemnat: nihil igitur licet contra eam legem. *Eiusmodi caput,*] nemo enim sibi cauendum putauit a sanctione legis, quam abrogaret. neque opus est: nam, si esset, omnes in abroganda lege eiusmodi capite sibi cauerent. *Ninnium,*] vnum ex octo tribunis: qui non viderant, tertiũ illud caput nullo consilio inculcari hic est L. Ninnius Quadratus, de quo Dio lib. 38. & hic epist. 14. lib. 10. qui in oratione pro Sextio, & post reditum in senatu, mendose Mummius nominatur. Et apud Spartianũ, in Antonino Philosopho, pro, Mummio Quadrato, reponendum M. Ninnio. *Fugerit,*] latuerit. *Attulerit,*] inculcarit caput illud. *Siue quod*] non discrepant ab impressis libris scripti. nec dubium est, mendum subesse. aberit autem, si legatur: Si enim, quod; vt periodus interrogationis nota claudatur. nunc sententiam indicabo. Inuestiga, inquit, eius capitis addendi quis fuerit auctor, & quare octo tribuni pl. ad senatum de me referre non dubitarint. si enim iccirco non dubitarunt, quod obseruandum illud caput nõ putabant, quo Clodius sanxerat, ne de me referri, neve dici liceret: ijdem postea tam cauti esse voluerunt, vt caput illud, quod ad senatum referentes non obseruarant, in abroganda lege Clodia metuerent? *Soluti cum essent:*] quia lege collegij sui non tenebantur. epist. 23. *Qui lege tenentur,*] aliorum collegiorum tribunos pl. intelligit. nam sui collegij lege tribunus pl. nemo tenetur. *Curandum.*] quis enim legis, quam abrogat, sanctionem metuat? quis inquam de eo capite laboret, quod abrogari cum lege simul intelligat? *Id caput*] quod octo veteres tribuni pl. tulerunt. *Ferre*] anno sequenti, cum magistratum inierint. *T. Fadio*] quam T. Fadius tribunus pl. designatus anno sequenti de Cicerone ferret. de hoc in oratione post reditum in senatu, & lib. 1. ad Q. fratrem. *T. Visellius*] iurisconsultus, opinor: & fortasse pro Titus, Caius: vt sit C. Visellius Varro, Ciceronis consobrinus, qui iuris ciuilis a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. in Bruto. *Sextii nostri,*] cuius legem supra dixit neque dignitatis satis habere, nec cautionis; cum & nominatim ferri oporteret, & de bonis diligentius scribi. epist. 24. *Distinere*] morari, tardare. *Multitudine comparata*] vt

ex omni

ex omni fere Italia Romam conuenirent ad diem rogationis ferendæ. quod factum Cicero sæpe gloriatur. *Perfringantur:*] ea, quæ rem distinent. *Grauius consulere de se,*] sic Thucydides lib. 3. locutus, a quo fortasse Cicero sumpsit: Κελεύουσιν ὑμᾶς αὐτοὺς περὶ ὑμῶν αὐτῶν βουλεύεσθαι, μηδὲν αἰσχρὸν ποιοῦντας. *Primorum dierum*] post initum a tribunis pl. magistratum: quod IV. id. Decembris fiebat: vt est apud Dionysium, & Liuium.

IN EPISTOLAM XXIV.

Vestro consensu] consensistis, vt senatus prouincias decerneret consulibus designatis Lentulo & Metello; quam rem noui tribuni pl. vsque differri volebant, dum ipsi magistratũ ingrederentur: non vt senatusconsultum impedirent, sed vt non impedientes, eo quasi beneficio consules ad nostram caussam adiungerent. *Ornatas esse:*] verbum est sæpe de prouincijs vsurpatum ab antiquis scriptoribus. quod ita accipio, vt cum ipsis prouincijs simul decernerentur eæ res, quę prouincias administrantibus necessariæ putarentur, vt milites, pecunia, & huiusmodi. Sic ornare classem in oratione pro lege Manilia, pro instruere: ornatæ prouinciæ lege curiata, quarum rectoribus imperium, exercitus, stipendium, legati dabantur. sed lege curiata non omnes ibant in prouincias, ideoque non omnes publico sumptu. epist. 9. lib. 1. fam. *Expertes consilii*] hoc enim sine eorum consilio fecistis. *Nostra concessione*] nisi enim concessum a nobis esset, vt a senatu consulares prouinciæ ornarentur: dilata res a veteribus tribunis pl. ad nouos deuenisset. quæ cum nostra concessione ante confecta sit, quam ingressi magistratum sui iuris vi & potestate vti potuerint; iure nobis succensent. *De consulibus ornandis,*] de prouincijs consulibus decernendis. Ita locutus est lib. 2. ad Q. fratrem. Referebatur de prouincijs quęstorum, & de ornandis prætoribus. Et Liuius lib. 42. de ornandis magistratibus exeuntibus mentionem facit. *Adiungerent.*] beneficio non impediendi. *Libere facere:*] quia nihil amplius a nobis exspectent, cum iam sui voti compotes facti sint, prouincias per senatum assecuti. *Nihil posse,*] nihil enim ipsi per se consules possunt, cum penes tribu-

nos pl. sit intercedendi potestas. *Se inuitis.*] ipsis tribunis pl. qui caussam habent, cur nobis succenseant. *Ni ita nobis placuisset,*] vt senatus prouincias decerneret consulibus designatis. *Per populum*] sæpe enim ad populũ confugiebant, vt per eum prouincias, a senatu negatas, obtinerent. ideoque paullo ante, vt scribit Suetonius, cum Cæsari Galliam Cisalpinam senatus dedisset, mox & Comatam adiecit, veritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus & hanc daret. Et post Cæsaris interitum Celticam regionem cum desperaret M. Antonius a senatu impetrari posse, a populo accepit. Appianus, Plutarchus, Dio. *Nullo modo*] quia tribuni pl. cum lex de prouincijs cõsularibus ad populum ferretur, intercedere potuissent. quo metu consules ad conciliandos sibi tribunos omnia nostra caussa fecissent, si de nobis prius in senatu, quam de prouincijs, ageretur. nunc video vestro consensu factum esse, prius vt ageretur de prouincijs. ita neque iam consules tenemus: quibus, nulla nunc necessitate obstrictis, liberum est quidquid volunt: & tribunos pl. cum iure succensere possint, vereor ne amiserimus. *Inusitata ac noua.*] caussam subscribit, cur inusitatum ac nouum. *Illa constantia,*] cum senatus ante, quam de nobis actũ esset, negaret se quidquam decreturum. *Nihil iam posit non decerni.*] cum illa constantia sit immutata, idque vestra culpa, qui permisistis, vt ageretur de prouincijs consularibus ornandis; iam nihil erit, quod nostræ caussæ non anteponatur. *Ad quos relatum est,*] quos hac de re consultos a vobis esse scribis. *Lentulo, vel Metello,*] vt iam diximus, consulibus designatis. *Simultatem*] hic est enim, qui tribunus pl. Ciceronem consulatu abeuntem concionis habendæ potestate priuauerat. fam. epist. 2. lib. 5. & in Pisonẽ. *Quemadmodum ceciderit,*] quem exitũ habuerit, id est, quam postea consules voluntatẽ ostenderint, & tribuni pl. num succenseant. *Veritas*] litterarum tuarum. epist. 18.

IN EPISTOLAM XXV.

Tuum a me discessum] suspicor abundare, A me; vt, Atticum discessisse Roma, significetur; quod ex amicorum litteris Cicero cognouerat. nostram sententiam confirmat proxima insequens epistola. *Prospicio,*] quia tuum ab vrbe discessum

cessum significant. *Ingrati,*] si te accusemus, quod hoc tẽpore ab vrbe discesseris; cui potius gratias agere debeamus, quod maxima in nos officia contuleris. *Omnia*] omnem etiam spem salutis. ne videar nimis ad desperationẽ propensius, hanc partem omitto. *Affirmasti,*] litteris tuis.

IN EPISTOLAM XXVI.

De me] in patriam reuocando. *Legum*] in eo enim senatusconsulto scriptum erat, non solum vt lex de Cicerone, sed vt aliæ item leges alijs de rebus eodem tempore ferrentur. *Si obtrectabitur,*] si quis tribunus pl. legum lationem impediet. *Auctoritate senatus:*] de lege non laborabo; senatus auctoritatem secutus in patriam redibo; etiam si mihi ob eam rem dimicatio cum inimicis impendeat. legis tamen lationem exspectauit: redijt enim nõ ante pridie nonas Sext. *Festina*] iam enim erat Atticus in itinere.

IN EPISTOLAM XXVII.

Ex tuis litteris,] quibus significas, legum lationem esse dilatam.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM QVARTVM EPISTOLARVM CIceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

NEc *fortiorem, nec prudentiorem, quam me ipsum,*] tibi enim æque, vt mihi, & fortitudo, & prudentia defuit: qui me, animo debilitatum, meiſque cedentem inimicis, confirmare tuis conſilijs, atque hortatibus, & a turpiſſimo conſilio reuocare debuiſti. *Propter meam in te obſeruantiam,*] diligens quidem in meæ ſalutis cuſtodia fuiſti: ſed, meam in te obſeruantiam ſi conſideres, nimium id non fuit. quod ſi parem obſeruantiæ meæ diligentiam adhibuiſſes; certe me, in exſilium abeuntem, id eſt ad exitium præcipitantem, retinuiſſes. *In cuſtodia ſalutis meæ*] quod enim obſeruantiæ meæ debebas, vt dies & noctes, quid mihi faciendum eſſet, cogitares, id abs te prætermiſſum eſt. epiſt. 15. lib. 3. *Eundemque te, &c.*] qui non ſatis diligens in meæ ſalutis cuſtodia fuiſſes, primiſque temporibus, potius, vt in exſilium abirem, quam ciuilem ſeditionem excitarem, cohortatus eſſes, quod id mihi duceres præſtare, eodem ſcilicet, quo ego, errore inductus. idem tamen poſtea noſtrum diſſidium acerbiſſime ferens, ad reditum mihi conficiendum omnia tua ſtudia contuliſti. *Erroris noſtri,*] cum turpiſſimum illud, ac mihi pernicioſum conſilium cepi, te approbante, vt ab vrbe diſcederem. *Aut totius*] non dubito, quin rectius ſit, Aut potius: vt furorem potius & amentiam dicat fuiſſe,

fuiſſe, quam errorem, cum diſcedendi rationem probauit. *Falſi rumoris ſocius*] cum tu quoque cum multis id diceres, breui me eſſe in patriam rediturum. quod falſum fuit: per ſexdecim enim menſes miſerrimum exſilium pertuli. *Exegero,*] hoc dicit: poſthac, id quod antea minus feci, aſſidue tecum viuam,& eum fructum capiam, qui eſt in tua conſuetudine ſuauiſſimus. *Forenſem,*] exiſtimationem,& gratiam in foro partam, multorũ cauſſis defendendis. *Magis quam optaramus,*] neque enim optandum putabamus, quod ſperandum non videretur. *Fracta, diſsipata, direpta*] poſt profectionem Ciceronis ex vrbe, bona eius P. Clodius ſua lege publicauit. poſtea direpta ſunt omnia, quæ aut in domo, aut in villis fuerunt. domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta. Pedianus in Piſonem. *Inſcribam*] in his litteris. ſic Horatius, Inſcribam nomen in actis. *Lata*] ex ſenatuſconſulto ad populum, de me reſtituendo. Lex autem centuriata, ferente P. Lentulo conſule. *Brundiſinæ coloniæ,*] dies erat idem, quo & Brundiſium deducta colonia fuerat, & Salutis ædes in Quirinali colle dedicata. quam ideo vocat Attici vicinam, quod in eodem colle & Salutis templum erat, & Atticus habitabat. patet ex libello P. Victoris de regionibus vrbis Romæ, & ex Nepote in Attici vita. *Ordinum,*] hominum cuiuſuis condicionis. *Italiæ,*] cum ad ſuffragia de nobis ferenda Romam vndique concurrerunt. *Comitiis centuriatis*] Comitia centuriata erant, cum populus non fuiſſet in tribus conuocatus, ſed cenſu, ordinibus, ætatibus deſcriptus, ſuffragium, nec niſi ſingulis de rebus, ferebat. ideo centuriatis comitijs conſules creabantur, & Cicero ab exſilio reuocatus. Hæc vberius in libro de Comitijs: ſiquidem, is ad quem ego omnia refero, Deus optimus maximus mihi hoc dederit, vt ea, quæ diſtincta decem antiquitatum Romanarum libris orſi ſumus, liceat pertexere. *Honeſtiſsimis*] non de moribus, ſed de nobilitate dictum: vt, Honeſto loco natus. intelligit enim Brundiſinæ coloniæ principes. *Id ipſum*] hoc videlicet, mihi eos eſſe inimicos. *Vſque ad Capitolium*] pro domo ſua. Vnus, inquit, ille dies, quo me populus R. a porta in Capitolium, atque inde domum ſua celebritate, lætitiaque comitatum honeſtauit, &c. *Gratias egimus.*] quæ exſtat oratio, inſcripta, Poſt reditum in ſenatu.

Ad theatrum] Pediani verba ſunt in Miloniana: L. Cæcilius Rufus prætor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote cos. quo anno Cicero reſtitutus eſt. is cum faceret ludos Apollinares, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, vt omnes, qui in theatro ſpectandi gratia conſederant, pellerentur. *Ad ſenatum*] quem in Concordiæ templo Metellus conſul habebat. pro domo ſua. *Mea opera*] quia, Ciceronis reſtituendi cauſſa, incredibilis multitudo Romam ad comitia confluxerat; vnde grauior annonæ caritas paullo poſt exorta. quod operæ Clodianæ ad inuidiam concitandam factum eſſe Ciceronis opera clamabant. *Decernerem,*] mea ſententia. *Tuto ſe negarent*] propter multitudinem annonæ caritate concitatam, quippe quæ etiam L. Cæcilij prætoris domum ob eam cauſſam oppugnaſſet. pro domo, & pro Milone. *Meo nomine recitando*] cum meum nomen recitaretur. Actiue poſuit in proœmio de Officijs, Orationem Latinam legendis noſtris efficies pleniorē. Poſt ſenatuſconſultum, eius nomen recitabatur, cuius in ſententiam factum eſſet. *Habui concionem:*] videtur eſſe oratio, quæ exſtat, poſt reditum ad Quirites. quod ſi ita eſt, præpoſtere factū ab ijs, qui eam ante orationem in ſenatu habitā collocarunt: cum pateat ex hac epiſtola, poſt fuiſſe collocādā. *Dederunt.*] concionē. nam concionari priuato nō licebat, niſi magiſtratus curulis, aut tribunus pl concionem daret. epiſt. 2. Prætorem autem, qui concionem non dedit, intellige Ap. Claudium, P. Clodij fratrem: tribunos pl. Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quinctum, de quibus in oratione pro Sextio, & Pedianus in Piſonem. Concionem Clodio prætor frater Appius dat in epiſtola ſequenti. *Quindecim*] ſenatu concedente. Plutarchus in Pompeio *Legem*] quæ ad populum ex ſenatuſconſulto ferretur. *Pompeio*] hiſtoriæ ratio, parum diligenter ſupputata, fefellit eos, qui Pompeium hoc tempore proconſulem appellant. nam, quod Cæſare libro ſexto, Pediano in commentario Milonianæ, Dione libro trigeſimo nono teſtibus vtuntur: infirmum eſt. data enim Pompeio eſt vtraq; Hiſpania rogatione Trebonia; quo anno conſul iterum fuit cum Craſſo: & poſt conſulatum ad vrbem cum imperio manſit, Hiſpaniarum admi-

niſtratio-

nistratione tribus legatis, Afranio, Petreio, Varroni, mandata. de quo tempore Cæsarem, Pedianum, Dionem loqui, libros eorum qui diligenter inspexerit, intelliget. hanc autem epistolam biennio ante secundum Pompeij consulatũ, Lentulo & Metello cos. esse scriptam, quis non videt? Priuatus igitur erat hoc tempore Pompeius. *Quinquennium*] per quinquennium item traditam ei biennio post Hispaniarum administrationem, docet Dio lib. 39. quo fortasse numero annorum inducti, quæ diuersa erant tempora, nonnulli permiscuerunt. *Messius,*] qui legem conscriberet, in magistratũ esse oportuit. placet igitur, Messenius. qui erat tribunus pl. & eo magis, quod, qui Bessarionis in libro scripsit, Messius, eiusdem manu in margine video scriptum esse, Mei sa is: vt varietas augeat mendi suspicionem. Quod si, Messius, retinemus; forte de eo licebit intelligere, qui ludos Florales ædilis fecit. Valerius lib. 6. Pompeij familiarem nominat Cicero infra epist. 9. lib. 8. *Nunc*] postquam alteram legem Messinius scripsit. *Familiares hanc.*] quo maior est suspicio Pompeij voluntatis. nam ipse quidem solet aliud sentire, & loqui. epist. 10. & fam. epist. 1. lib. 8. *Fauonio*] qui tamen consularis nõ erat, sed summa libertate vtens, acerrime, quæ minus probaret, oppugnabat. epist. 15. *Eo magis,*] neq; enim, ante quam de domo pontifices responderint, e re nostra putamus, cuiusquam animum offendere. *Si sustulerint religionem,*] si decreuerint, quam partem areæ Clodius Libertati dedicauit, eam partem, sublata religione, restitui mihi posse; aream, in qua exædificemus, amplissimam habebimus. consules autem vel æstimabunt, quod super solum antea ædificatum, dirutum a Clodio est; vel, si id minus, quod nunc est demolientur, ipsi curam suscipient extruendæ mihi domus, qualis antea fuerat. *Rem totam*] non separatim domum, sed quæcumque amisimus, omnia simul vna æstimatione complectentur. singula tamen per se æstimata, proxima insequens epistola ostendit. *Fluxa;*] quia non eædem, quæ paullo ante: cum quidam, absentem qui defenderant, inciperent præsenti occulte irasci, aperte inuidere. Sic in epistola ad M. Brutum. Huius belli fortuna, vt in secundis, fluxa; vt in aduersis, bona, *Quædam domestica*] de vxore accipiendum. nam & in epistola

ſequenti, Amamur, inquit, a fratre, & a filia. vxorem non nominat: quaſi quiddam eſſet, cur ab ea ſe non æque, atque a fratre & filia, intelligeret amari. *Alterius vitæ*] vt poſthac rationem habeam non ſolum dignitatis, ſed etiam ſalutis. nam antea, dum ad vnam dignitatem omnia refero, meque ciuium potentiſſimorum conſilijs grauem aduerſarium, reip. cauſſa, præbeo, me ipſum pæne perdidi, eiectus in exſilium.

IN EPISTOLAM II.

Deberi non poteſt:] edenda eſt, quia flagitari a iuuentute video. Figura eadem in epiſtola ad Trebatium: Quod præſenti tibi prope ſubnegaram, non tribueram certe, id abſenti debere non potui. Et in Topicorum procemio ad eundem: Non potui tibi ſæpius hoc roganti debere diutius. *Qui ſe dedicaſſe diceret,*] is erat P. Clodius. *Iam partem areæ*] eam partẽ areæ, mallem: vt ea pars intelligatur, in qua Clodius Libertatis atrium ædificaſſet. neque enim totam domũ, ſed eam partem ſolum, quæ cum Catuli porticu iuncta erat, dedicauerat, reliquam euerterat. *Dubitat,*] dubitabat, ordo poſtulat: cum ſequatur, Eſſet adiudicata. Nemo dubitabat, inquit, quin ſenatus pontificum decretum ſecuturus eſſet. quod ita poſt paullo euenit, facto ſenatuſconſulto, quo ſtatuebatur, videri Ciceronis domum iudicio pontificum religione liberatam; & vt magiſtratus curarent, vt ei ſine vi ædificare liceret. de haruſpicum reſp. *Ille*] P. Clodius. *Dedit.*] quia prætor erat. alioqui non licuiſſet priuato Clodio concionem habere. epiſt. 1. *Suam libertatem*] atrium Libertatis, a ſe exſtructum, dirui ne patiantur. *Illuc*] ad areã. *Porticum Catuli*] quam in domo M. Fuluij Flacci euerſa de Cimbricis manubijs a Q. Lutatio Catulo factam P. Clodius cum Ciceronis domo euerterat. pro domo ſua. Valerius lib. 6. cap. 3. *Qui erant ſenatores.*] ijs enim, qui ſenatores non erant, ingredi ſenatum non licebat. & pontificum collegium apparet non fuiſſe totum ordinis ſenatorij: cum pontificiam dignitatem, etiam qui ſenator non eſſet, conſequi poſſet: vt in oratione de haruſp. reſp. *Marcellinus,*] Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, ordinis patricij, conſul deſignatus cũ L. Marcio Philippo, qui Cæſaris Auguſti vitricus fuit. *Rogatus,*]

gatus,]designati consules primi sententias rogabantur. *Lucullus*] M.Licinius Lucullus pontifex, consularis, & triumphalis. *Legis senatum*]Legis Clodiæ iudicem senatum esse, religionis pontifices fuisse. *Loco*]ordine. vt quisque honoribus antecedebat. manifestum, in senatu nullam pontificum habitam rationem in rogandis sententiis, perinde ac si pontifices non essent. *Diem consumere:*]ne S.C.fieret. licebat enim senatori,& quam diu vellet;& qua de re vellet,dicere Gellius lib.4.cap.10. *Præter vnum*] præter ipsum Clodium. *Serranus*]Sex. Atilius Serranus tribunus pl. *Referre*]esset intercessio a rep. nec ne. cum enim,non esse,statuitur:agit senatus cum eo,qui intercessit,vt tollatur intercessio. *Auctoritatem ordinis*] voluntatem senatus de Ciceronis domo, & Catuli porticu. quam appellat Auctoritatem ordinis, quia senatusconsultum fieri non potuerat, intercedente tribuno pl. Sic in epistolis ad Lentulum Senatus auctoritas dicitur,cũ senatusconsultum fieri ob intercessionem tribuniciam non potuisset. *Si quæ vis esset facta,*]quo minus posset Ciceronis domus,Catulique porticus restitui. *Cornicinus ad suã veterem fabulam rediit:*] Cn. Oppium significat. nam Cornicen Oppiorum cognomen fuit: vt apud Liuium lib.3. Ad veterem autem fabulam ideo dicit, quod etiam antea idem Oppius hunc ipsum generum suum, Kalendis Ianuariis, quo die P.Lentulus cos. retulit de restitutione Ciceronis,intercedentem suppliciter rogarat,vt desisteret:quod tamen non impetrauit: idq; omnino caussæ fuit,serius vt Cicero restitueretur. in oratione post reditum ad Quirites,& pro Sextio. *Kalend.Ian.*] quo die,Lentulo referente, Serranus idem intercesserat:&,tamquam soceri precibus commotus,cum ad deliberandum tum quoque noctem postulasset,postea tamẽ intercessionem non omisit. *Sibi*] Serrano. & Sibi, pro Illi, contra regulam Vallæ. *Illam porticum*]necesse erat,vt redemptores, si euersam Catuli porticum restituere vellent, prius partem atrij Libertatis demolirentur. nam in ea porticu, quæ Ciceronis ædibus continens erat, itemque in ipsius Ciceronis ædium parte atrium Libertatis Clodius ædificauerat. *HS vicies*]Sestertiorum nummorum vicies centenis millibus, id est aureis scutatis sexaginta millibus, vt subducenti patebit. Emerat autem eam domum tricies quinquies,

vt est in epistola ad Sextium: cum a P. Sulla HS vicies mutua sumpsisset, vt ait Gellius lib. 22. cap. 12. *Illiberaliter.*] ideo scripsit ad fratrem epist. 2. lib. 2. Lentulus multa fecit, quare, si fas esset, ei succensere possemus. *Quingentis millibus*] aureis scutatis quindecim millibus. HS hoc videtur abundare. *Ducentis quinquaginta millibus*] aureis scutatis septem millibus & quingentis. *Legari*] cum quindecim sibi legaret rei frumentariç caussa. epist. 1. & fam. epist. 5. l. 7. *Proximi consules*] Marcellinus, & Philippus, qui tunc erant designati. Proximus autem non de præterito solum, sed de sequenti etiam tempore a Cicerone vsurpatur. *Postulabant.*] vt legationem a Pompeio delatam acciperem: quod futurum esset quasi vinculum artioris cum potentissimo viro amicitiæ. in quo statuo firmum præsidium mihi esse constitutum ad impetus inimicorum. epist. 9. l. 1. fam. *Petendi,*] petendi, censuram: Exeundi, ad legationem. *Scis, quo sumptu, qua molestia*] de sumptu, qui fieret in ædificanda domo, ideo quæritur, quia superficiem consules, a Clodio dirutam, minoris æstimarant, quam quanti fuerat, quippe scutatis tantum sexaginta millibus, cum ipse eam emisset centum quinque millibus. &, Scis, scire potes, facile tibi est cogitare; cum intelligas, si reficere velim, & ad pristinam formam perducere, multo plus mihi esse erogandum pecuniæ, quam quantum de publico ex consulum æstimatione datum est. *Nec relinquere possum, nec videre.*] nam & me delectat; & videre, euersum ab inimicis, non possum. *Proscripsi.*] hoc non reficio, vt Formianum, sed venditurus proscripsi. Proscribit enim domum, aut fundum, aut quiduis huiusmodi, qui diuulgato scripto se esse venditurum significat. hinc Proscripti, quorum nomina in tabula palam constituta legebantur, vt ad cædem quærerentur, præmio percussori promisso. *Suburbano*] hoc reficere cogitabat, propinquitatis caussa. *In ea re,*] in exsilio meo, cum me sua pecunia sustentarunt. itaque nunc ab iisdem mutuari non licet. *Sensisti tu absens, præsentes*] quod proxime dixit, placet esse dictum de exsilio potius, quam de domo: vt quæratur, se sumptui fuisse amicis, non vt dignitatem aliquam, nõ vt commodum adipisceretur, sed ad sustinendam turpissimã exsilij fortunam. illud enim, Benignitas exhausta, de suppeditatis

ditatis pecuniis accipio. extrema verba, Senſiſti tu abſens, præſentes, quia ſuſpicor a mendo non abeſſe, nõ interpretor. quamquam nihil eſt adeo mendoſum, quin aliquid ſententiæ poſſit extorqueri. ſed ego, non vt extorqueam, ſed vt eliciam, operam do. *Copiis,*] alibi Copiæ pro diuitiis, aut pro exercitu: hic totum intelligitur, quantumcumque poſſumus ſiue auctoritate, ſiue gratia. *Meos defenſores*] eos, qui, cum me abſentem defendiſſent, & ab exſilio reuocaſſent, reuerſo deinde inuidere cœperunt, neque in iis rebus, quæ mihi erant propter rei familiaris naufragia neceſſariæ, eam volũtatem, quam expectaram, præſtiterunt. ep. fam. l. 1. ep. 9. *Omnia*] quæ mihi omnia vis inimicorum ademerat. *Laboratur.*] quod in proxima epiſtola dixit, In re familiari valde ſumus perturbati. & in hac ipſa, Domeſticarum rerum conſilia valde impedita. vt eandem ſententiam varie ter exprimat. *Μυστικώτερα*] de vxore ſignificat, vt etiam in proxima epiſtola dixit, Sunt quædam domeſtica, quæ litteris non committo.

IN EPISTOLAM III.

Ante diem III. *non.*] ſæpe diximus, idem eſſe, III. nonas. *Expulſi*] a Clodianis. *Lapidum ex area noſtra,*] lapides, ad noſtræ domus refectionem paratos, Clodiani ſumptos ex area coniecerunt in domum Quincti fratris. *Iudicium nolebat:*] Tollebat, magis placeret: vt vis intelligatur, qua Clodius a Milone accuſatus iudicia ſuſtulerat, ante reditum Ciceronis ab exſilio. itaque in oratione pro Milone, Quis, inquit, hoc credat, Cn. Pompeium iudicium exſpectaturum fuiſſe in eius iudiciis vindicandis, qui vel iudicia ipſa tolleret? cum de Clodio intelligat. Et in ſenatu poſt reditum Milo Clodium de vi poſtulauit. poſteaquam ab eodẽ iudicia ſublata eſſe vidit, ne ille omnia vi poſſet efficere, curauit. Eodem loquendi genere vſus eſt in oratione pro Sylla. Autronius, inquit, ambitus iudicium tollere ac diſturbare voluit, conflato gladiatorum ac fugitiuorum tumultu. *Manifeſtamque*] vt a manifeſto crimine tueri ſe non poſſet. *Sed tamen cauſſam.*] erat tamen aliquis quaſi angulus excuſationis, quo cõfugeret: cũ poſſet infitiari a ſe factum, poſſet in alios culpã reiicere, poſſet etiã aliquid

defendere tamquam iure factum. *Designatorem,*]curatoris nomen:vnde Horatius lib.1.ep.7.

Designatorem decorat lictoribus atris.

Decimum] de hoc pro domo sua his verbis: Tu id te posse arbitraris, omnium facinorum & stuprorum omnium Decumis & Clodiis auctoribus, obtinere, quod M.Drusus in legibus suis plerisque, M.Scaurus,& L.Crassus non obtinuerint? *Gellium*] de hoc in oratione de haruspicum resp.in Vatiniũ, pro Sextio. exstat etiam Catulli epigramma in eũdem, quod infra subscripsi.

Quid dicam, Gelli, quare rosea ista labella
Hiberna fiant candidiora niue,
Mane domo cum exis,& cum te octaua quieta
E molli longo suscitat hora die?
Nescio quid certe est,an vere fama susurrat,
Grandia te medij tenta vorare viri?
Sic certe est.clamant Victoris rupta miselli
Ilia, demulso labra notata sero.

Sacra via] vnicam dictionem Carisius ait esse, vt Respublica. diuiditur tamen. Horatius:

Ibam forte via Sacra. Et in lasciuo carmine.

De Sacra nulli dixeris esse via.

Vide Commentarium de Orthographia Aldi filij. *Descenderem,*]cum, de Capitolio descendens Sacra via, quę a Capitolio ad Carinas pertinebat, domum abiret. *Insecutus est me*]alij putant periculum illud Ciceronis intelligi, de quo in oratione pro Milone his verbis: Hæc eadem sica longo interuallo conuersa rursus est in me, nuper quidem, vt scitis, ad Regiam pæne confecit. Ego aliter sentio. video enim hanc epistolam scriptam esse P.Lentulo, Q.Metello cos. orationem autem pro Milone habitam Pompeio tertium consule, id est quinquennio fere interposito: vt eadẽ res significari non possit, cum in oratione dicat, Nuper quidem; quod non diceret de re tanto ante confecta. *M. Tertij Damionis*] de Damione quodam, P.Clodij liberto, Pedianus mentionem facit in Miloniana: sed, hunc alium ab eo esse, manifeste apparet, quod neq; eadem res significatur, quæ in oratione, vt ratio temporis declarat, & in eius vestibulum Cicero, tanquam amici

amici hominis, aut certe non inimici, Clodianorum impetum fugiens discessit. Neque vero, Damionem vnum Romæ fuisse, necessario putandum est. *Diæta curari incipio: &c.*] ab ęgrotantibus sumpta translatio. Sensus est, institui me tueri contra meos inimicos moderatione quadam, qua vtens, spero fore, vt huię malo dies quotidie magis medeatur, sicuti solet diæta non recte se habentibus. ferro vt res agatur, minime volo. *Trudi*] antiqui libri, Videri, mendose. *Acidinos*] L. Catilina, & C. Manlius Acidinus, aduersus patriam arma tulerunt. Sallustius, & Cicero. Acidinus autem, Manliorum cognomen fuisse, cognoscitur ex lib. 2. de orat. Velleio, & Fastis. *In Ceramio*] præpositionem In, neque Caualcantis liber habet, neque Bessarionis: Ceramio, autem vterque. inspiciundi plures antiqui libri, si forte ad veritatem aliquid afferant. nam nos quidem, Ceramio, quid hic sibi velit, ignoramus. Locum hoc nomine Romæ fuisse, nemo tradit. In Germalo, qui Romæ mons fuit, fortasse legendum. *Anniana*] quæ prius C. Annij fuerat, a quo adoptatus Milo, qui antea fuerat ex Papia familia, & nomen simul & hereditatem accepit, cum ex eius filia natus esset. *Eduxit viros*] eduxit viros, & occidit homines, non sine artificio dixit, vt, cuiusmodi fuerint vtriusque copiæ, ex nominibus appareat. *Ille se in interiorem partē ædium abdidit sullæ se*] Caualcātis liber, Ille ex interiorem ædium silla se. Bessarionis, Ille interiorem ædium sylla se. Omnino locus ita deprauatus, vt, nisi veteres libri opem ferant, desperandus videatur. quid tamen, si sic? Ille se in interiora ædium Syllæ: vt subaudiatur, Proripuit, abdidit. *Marcellinus:*] hunc primum nominat, quia primus sententiam rogabatur, quod esset consul designatus. *Metellus*] Q. Metellus consul: qui comitia ædilicia ideo fieri volebat, vt Clodius ædilis creatus, in iudicium de vi, maxime propter fabros de Ciceronis area pulsos, vocari non posset. nam eos, qui magistratus gererent, accusari ius non erat: itaque Clodius, ædilitatem consecutus, iudicio se eripuit. Dio lib. 39. *Calumnia*] cum astutia vteretur, multaque malitiosus iniiceret, vt dicendi tempus eximeret, ne senatusconsultum contra Clodium fieri posset, qui, cum senatus censuisset, vt Ciceroni domum suam ædificare liceret, fabros tamen de area per vim expulisset. Sic in epistola ad Lentulum: Res

ab aduersariis nostris extracta est variis calumniis. & ad Q. fratrem libro 2. Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. Licebat enim senatoribus, quousque vellent, qua de re rogati essent, dicere. epist. 1. lib. 2. ad fratrem, lib. 3. de leg. Gellius lib. 4. cap. 10. *Dicendi tempus*] quod tempus ad dicendas sententias senatoribus dabatur. *Oppio,*] potius crederem legendum, Appio: qui erat in senatu; & frater Clodij, vt adiuuare vellet; & prætor, vt facile posset. *Etiam hercule familiari tuo:*] Q. Hortensium significat, quo Atticus intime vtebatur, vt scribit Nepos in vita. & in epistola vltima libri 2. Tuus familiaris Hortensius quam plena manu nostras laudes in astra sustulit. *Etiam hercule*] quasi dicat, quod equidem antea non putaram, cum & nostri, & publicæ caussæ studiosus videretur esse. *De cuius constantia,*] ironia. nam Atticus exsulanti Ciceroni scripserat in hanc fere sententiam: Hortensij constantiam & virtutem in tuenda repub. cognosces. Et Constantia, virtute, sine copula, vsitate, vt hic ep. 9. l. 11. & fam. ep. 24. & 28. l. 13. *Furere.*] homo iracundus: quem etiam notat morositatis vitio in epist. quadam ad Q. fratrem. & *Furere*, quod a Metello diem eximi videret. *Ille*] P. Clodius. *Sua*] quibus ædilitatem petiturus erat, cum candidatus esset. *Area*] de qua Clodius fabros expulerat, contra senatusconsultum: epist. 2. *Incendiorum,*] quia Milonis domum, Ciceronisque expugnare & incendere conatus erat. *Periculi mei*,] cum me, Sacra via descendentem, lapidibus, fustibus, gladijs est insecutus. *Iudicio*] vt iudicium fieret in eum, qui ea commisisset. *Comitiis anteferret;*] cum diceret iudicium de vi prius esse faciendum, quam comitia haberentur: quod tamen factum nõ est: itaq; Clodius iudicium effugit, comitijs creatus ædilis. *Proscripsit,*] an Marcellinus? rationes aduersantur duæ, consuetudo Latini sermonis, & mos legitimus auspiciorum. primũ, cui probatur hoc, vel mediocriter Latinæ linguę perito? Proposita Marcellini sententia, proscripsit Marcellinus, se per omnes dies comitiales de cælo seruaturum. deinde, seruare de cælo, cum magistratũ hoc tempore Marcellinus non gerat, prorsus ei non licet. id aperte declarat Varro, cuius hæc recitat Nonius verba, ex libro Rhetoricorum 20. Eo die cis Tiberim redeundum est, quod de cælo auspicari ius sit nemini,

præter

præter magiſtratum. Niſi ſi quis adeo peregrinetur in rebus Romanis, vt ideo magiſtratũ gerere Marcellinũ putet, quia ſit conſul deſignatus. in quo fuit quidẽ auctoritas maior aliquanto, quam in ceteris priuatis; itaq; ſententiã in ſenatu primi rogabantur conſules deſignati, deinceps aũt magiſtratus, prætores, ædiles, reliqui; ſed poteſtas tamen nulla. vnde illud in Piſonem, de Metello Celere, conſule deſignato: Quod poteſtate nondũ poterat, auctoritate obtinuit. Præterea nõ ſella curuli, non prætexta, nõ viatoribus, non lictoribus, ne ſeruis quidẽ publicis, quod equidẽ legerim, fandove audierim, conſul deſignatus vtebatur. quod ſi neq; poteſtatẽ habet, nec ea, quæ magiſtratus inſignia ſunt; ſequitur, vt magiſtratus nõ ſit, & ſi hoc, ſimul illud, vt Marcellinus nõ proſcripſerit. Quis igitur? Sextius, opinor, de quo dixit paullo ante; Sextius fuere. Is autem, cum tribunus pl. eſſet hoc anno, quod ignorare arbitror neminem, poterat ſeruare de cælo. non enim maioribus tantũ, ſed minoribus etiã magiſtratibus id licebat. Id oſtendit Cicero Phil. 2. cum ait; Nos nunciationẽ ſolum habemus, conſules, & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem. apertius etiam Gellius lib. 13. cap. 14. In edicto, inquit, conſulum, quo edicunt, quis dies comitijs centuriatis futurus ſit, ſcribitur ex vetere forma perpetua; ne quis magiſtratus minor de cælo ſeruaſſe velit. Quibus etiam ex verbis perſpicuũ fit, quo die de cælo ſeruaretur, eo die fieri comitia non potuiſſe. Erant omnino leges, ne comitijs magiſtratuum de cælo ſeruaretur, quod in 2. in Antonium declaratur his verbis. Quiſquam ne diuinare poteſt, quid vitij in auſpicijs futurum ſit, niſi qui de cælo ſeruare conſtituit? quod neque comitijs licet per leges, & ſi quis ſeruauit, non, habitis comitijs, ſed prius, quam habeantur, debet nunciare. Vetabant igitur leges, comitijs magiſtratuum de cælo ſeruari, ſed, quia ſępe leges contemnebantur, ideo conſules edicto etiam id prohibendum putabant. nam, ſi leges valuiſſent, quid erat, cur edictum adderent? Nec longe abſunt exempla auſpicantis de cælo magiſtratus, contra quam legibus cautum erat, vt comitia impediantur. nam hoc ipſum, Proſcripſit ſe per omnes dies comitiales de cælo ſeruaturum, non ad inijciendam comitijs ædilicijs moram ſpectat? Milo autem, cum obnunciat Metello conſuli, non eadem cauſſa obnunciat?

Poterat autem, quia tribunus pl. erat. Comitijs vero, quibus leges ferrentur, seruari de cælo licuisse, cognoscitur ex oratione de prouincijs. *Dies comitiales,*] quibus haberi comitia poterant. Macrobius, Gellius, ad Q. fratrem, alibi. *Conciones*] vt adducerentur in inuidiam, qui comitia conabantur impedire. quæ res populi voluntatem solet offendere. lib. 2. epist. 21. *Hæc tamen summa,*] tamen, inquit, Metellus consul, neglecta illa futuri per comitiales dies auspicij proscriptione, comitia habuisset, nisi Milo in campum ipsum cum magna manu, vt, si opus esset, vim vi repelleret, profectus obnunciasset. Laudat igitur Milonem magis etiam, quam Sextium. nam ille tantum proscripserat, se de cælo seruaturum. Milo autem ad religionem auspicij, quam sperni videbat, fortitudinem adiunxit. *Nisi Milo in campum obnunciasset,*] cum libro Caualcantis, a quo minimum differt Bessarionis liber, (habet enim, Miloni campum) ita lego, priore lectione repudiata, cuius, vt mihi quidem videtur, eiusmodi sententia est, vt a veritate dissentiat. neq; enim quisquam erat, qui Miloni obnunciaret, (quippe, tribunus pl. cũ esset, comitiorũ ædiliciorum ius non ad eum, sed ad Metellum consulẽ pertinebat) verum ipse Metello consuli obnunciabat, vt comitia, quibus ædilitatem Clodius petebat, vsque eo protruderet, quoad iudicium ante fieret de vi, nihil dubitans, quin eo iudicio Clodius condemnaretur. Præterea, si legas, vt antea, C. Appius, prænomina simul erunt duo, quæ esse non possunt. Nam, quod ad locutionem attinet, Obnunciare in campum, me quidem non offendit, cum etiam verbo, Nunciare, quandoque veteres eadem ratione vterentur & in loco, & ad locum, vt, Ponere in gratia, & in gratiam, Esse in potestate, & in potestatem. quod Gellius obseruauit lib. 1. cap. 7. Sic, Nunciatum Romam esse, dicit Cicero in epist. ad D. Brutum, Nunciatur domum, in Verrem, & Plautus in Truc. Magna nuncias ad me gaudia. *Campum*] Martium, quo populus ad comitia conueniebat. *Obnunciasset,*] qui de cælo seruabat, obnunciare solitus erat, non, habitis comitijs, vt augures, sed prius quam haberentur. obnunciabat autem, seruaturum se de cælo die comitiali. quod cum fieret, agi cum populo nefas erat. oratio pro domo. *In campum venit.*] vt, consuli Metello, comitia habere cupienti, ipse

pſe tribunus pl. obnunciaret. *Fugitiuorum*] ſeruorum, quibus libertatem Clodius pollicebatur. *Deiectas copias,*] afflictas, & infirmas. itaque legitur in Beſſarionis antiquo libro. *Fratrum trium*] Metelli, Appij, Publij. & Metellum etiam in oratione pro domo ſua P. Clodij fratrem appellat; idque ob eam rationem, quod Cæcilia mater fuerat Appio & Publio, ſoror autē duobus Cæcilijs, ei, qui Metellum Nepotem, & ei, qui Celerem genuerat. ita duo Metelli, Nepos & Celer, Appio & Publio Clodijs fratres erant patrueles. nam & in oratione pro Cœlio, Quonā modo, inquit, cum de Celere loquitur, furenti fratri ſuo patrueli conſularis reſtitiſſet, qui conſul incipientem furere, atque conantem, ſua ſe manu interfecturum audiēte ſenatu dixerit? Ipſos autem Metellos, Celerem, & Nepotem, fratres fuiſſe, ex duabus epiſt. lib. 5. fam. notiſſimum eſt. germanos fuiſſe ideo nō exiſtimo, quod Quincti prænomine vterque vtebatur. fratribus igitur geniti: quorum ſoror Ap. Claudio nupſerit, qui poſtea Appio & Publio pater fuit. *Turpis,*] non ideo turpis, quod iam eſſet approbata Marcellini ſententia, ſed quod homines intelligerent id agi, vt habendis comitijs iudicio Clodius eriperetur. nam, etſi de approbata Marcellini ſententia legitur in epiſt. 1. lib. 2. ad Q. fratrem: tamen id factum eſſe eo ſenatu, qui habitus eſt menſe Decembri, cum Clodius adeſſet, ipſa indicat epiſtola: hæc autem ſcripta ſunt menſe Nouembri; cum in eo ſenatu, quo ſententiam ait de ſcripto a Marcellino dictam, Clodius non affuiſſet. ſcribit enim ſic, Domi Clodius, egregius Marcellinus. XI. *Kal. Ian.*] quod aliquot ante annis ſcripſimus in noſtris ſcholijs, id nunc, eadem coniectura ducti, ſine dubitatione affirmamus; videri tollendam vocem, Ian. quæ, vt cuiuis facile eſt videre, locum hic habere non poteſt; cum dies ſignificetur, qui XII. Kal. Dec. conſecutus eſt. *Comitium*] Comitium in foro fuiſſe, vel hic locus oſtendit; cum Metellus poſtulet vt ſibi in foro obnuncietur; Milo autē in Comitium veniat. Plinius etiam capite de ficis. *Furtim*] vt Milonem falleret, cui dixerat ſe in Comitio fore; putans, ante ſe comitia in campo habiturum, quam Milo poſſet obnunciare. *Biduo*] decimo, & nono Kalendas, dum nundinæ fuerunt, quibus haberi comitia non licebat. Macrobius lib. 1. Sat. Plinius lib. 18. cap. 3. *Nulla.*] non, quod nundinis

concionari non liceret, sed quod opus non esset, cum haberi comitia non possent. *Iam campum tenebat.*] ne Metellus, confectis nundinis, IIX. Kal. comitia habere posset. *Marcellus candidatus*] ædilicius; qui tamen stertens parum laborare de comitijs videbatur. Hunc autem C. Marcellum potius, quam M. puto fuisse. nam Marcus, qui consul fuit cum Ser. Sulpicio quadriennio post, ędilis esse non potuit Marcellino & Philippo cos. cum ædilitas a consulatu quinquennio distet; vt in libro de magistratibus ostendemus. *Sine laterna.*] vt eorum, qui Clodium exspectabant, ignobilitas, & infima condicio notetur, qui sine laterna noctu præstolarentur. *Fieri*] a Milone. *Si se inter viam*] inter vias, dixit Plautus; inter cenam, Cicero. correxit hunc locum aliquot ab hinc annis amicissimus meus, coniecturam secutus, quia videbat in Caualcantis libro scriptum, Si sentitur ve iam. neque nunc aliter video scriptum in libro Bessarionis, nisi quod Veniam habet, pro Veiam. *Casum illum nostrum*] exsilij calamitatem: in quam incidi, quia pessimos ciues occiderã. *Inuidi & perfidi*] Hortensium & Pompeium videtur significare: quorum consilio vsus, indignissimam exsilij calamitatem subierat. epist. 19. & 18. lib. 2. *Inerti nobili*] notat eos, quos a se defendendo metus auerterat. fam. lib. 1. epist. 19. *Pro facultatibus nostris,*] fratri reddimus, non quantum accepimus, sed quantũ nostræ facultates patiuntur; ne, si id fieret supra facultates, ipse deinde, omnino exhaustus, egerem.

IN EPISTOLAM IV.

Cincius] qui Romæ Attici negotia curabat. *Apud me*] domi meæ cenato, etiam si ego absim. Erat enim Antij: vt epist. 8. Sic etiam in epist. 2. lib. 2. in qua eum domum suam inuitat, cum ipse abesset. *Ad nos*] Antium, cum Romæ fueris. *Designationem*] ordinem, quo bibliotheca mea disponatur. *Tyrannionis*] grammatici. Suidas, Plutarchus in Lucullo, & Sylla, & epist. 4. lib. 2. ad Q. fratrem. *Reliquiæ*] quia multos amiserat in illo fortunarum suarum naufragio. *Duos aliquos,*] misit Dionysium, & Menophilum. epist. 8. *Quibus Tyrannio vtatur glutinatoribus,*] an vt librorum paginas conglutinarent more nostro? minime. nam librorum paginę tũc circa lignum, quem vmbilicum vocabant, inuol-

ueban-

uebantur, expertes glutini. quis igitur glutinatorum vſus? vt voluminum ſingulorum terga exornarentur, agglutinato inſigni tegumento. *In his locis*] in Antiati. *Piliam adducere.*] ſi potes & a te ipſo impetrare, vt in his locis conſiſtas, & Piliam tecum adducere. Mirum autem, cur hoc de Pilia dixerit, quam nondum Atticus duxerat vxorem. nuptias enim celebrauit pridie id. Feb. vt eſt in epiſt. 3. lib. 2. ad Q. fr. hæc autem ſcripta III. Kal. Febr. Accipiamus igitur ſic, nuptias quidem nondum celebratas, ſed deſponſatam tamen fuiſſe. Et apparet, factis iam ſponſalibus coniugium nõ ſemper eſſe conſecutum: vt Suetonius de Iulia Cæſaris filia, primum Seruilio Cæpioni deſponſa, deinde Pompeio collocata. *AEquum eſt,*] vt ſine ea ne venias. *Tullia*] quæ nunc mecum eſt. *Næ tu*] cur, Næ? cum iam dixerit, Medius fidius. quid ſi, Nomenti? vbi, & Ardeæ prædia Atticus habuit, præterea nuſquam in Italia. *Emiſti*] locum Atticus, & ſimul gladiatores emerat. eos laniſtæ in eo loco exercebant. *Pugnare*] cum exercerentur in ludo. *His duobus muneribus*] gladiatores in funere dabantur, vel empti, vel conducti. *His*] proximis, quibus populo munus gladiatorium datum eſt. *Liberaſſes.*] tanti locaſſes, quanti emeras: ita eos libertate donare potuiſſes, recepta pecunia in eos impenſa.

IN EPISTOLAM V.

Ain tu?] locutio ad oſtendendam admirationem vſurpata. ſic in epiſtola ad Pætum: Ain tandem? inſanire tibi videris, quod imitere verborum meorum fulmina? & ad hunc ipſum lib. 6. & 12. *Ad quem miſi,*] aut Cæſarem, aut Pompeium. *Quid? etiam*] quid præterea cauſſæ fuit, cur eum librum tibi non miſerim? etiam hoc: ſubturpicula mihi videbatur παλινῳδία. Tale illud epiſt. 11. lib. 1. Noui tibi quidnam ſcribam? quid? etiam. Meſſalla conſul Autronianam domum emit. & epiſt. 6. lib. 2. De muro, ſtatue, quid faciendum ſit. Aliud quid? etiam. quando te proficiſci iſtinc putes, fac vt ſciã. *Dudum enim circumrodo*] inuitus dico, quod dicendum tamẽ eſt. vereor enim, ne me reprehendas, qui hoc in libro gratiæ cauſſa ea laudarim, quæ antea vituperabam. μεταφορὰ ab ijs, qui circumrodunt, quod non libenter comedunt. *Vt ipſi volunt.*] nam re vera non ſunt, quia nihil poſſunt. epiſtola 5.

Si quidquam haberent fidei.] fidei nihil habent, cum publicam caussam defendentes, me socium defensionis non tuentur, vbi a potentibus oppugnor. *Senseram,*] eorum perfidiã, cum, ab inimico meo nefaria in me rogatione promulgata, in periculo deseruerunt. *Inductus, relictus, proiectus*] δείνωσις, cum in singulis inest augendi vis. *Qui fuerant.*] perfidi videlicet atque ingrati, vt antea. itaque, te monente, rationem mutaui, meque, quod antea non feceram, potentiũ amicitijs munire cœpi. *Non etiam vt scriberem.*] monuisti tu quidem, vt ea facerem, quæ Cæsaris animum non offenderent, atque etiam quæ delectarent; non tamen, vt etiam scriptis eum laudarem: quod ego nunc, a te non admonitus, mea sponte feci. *Coniunctionis*] cum potentibus, optimatibus relictis. *Ad illos,*] maxime Bibulum, Catonem, Domitium, Curionem, Cæsaris inimicos. *Modici fuimus ὑποθέσει,*] modice laudauimus: vberem ὑπόθεσιν non cepimus, sed eiusmodi, vt modice laudaremus. *Vt scripsi.*] in ipso libro. *Vendere*] cum dicant, me post exsilium humili animo esse debuisse: cum resp. maiorem etiam animum, quam vmquam habuerim, mihi det, quæ declararit, sese non potuisse me vno ciue carere: & vendere aream, potius quam in ea domum ędificare. facit enim inuidia, vt in Palatio magnifice habitantem non ferant. *Contra Pompeii voluntatem*] latius hoc in epistola ad Lentulum his verbis: In illis autem meis actionibus, sententijsque omnibus, quæ Pompeium videbantur offendere, certorum hominum, quos iam debes suspicari, sermones referebantur ad me. qui cum illa sentirent in rep. quę ego agebam, semperque sensissent, me tamen non satisfacere Pompeio, Cæsaremq; inimicissimum mihi futurum, gaudere se aiebant. *Nugigeram manum*] locus hic ex illis est, quos ego quidem sine libris antiquis posse corrigi non sperarim. itaque, vt aliquid ex ingenio liceat comminisci, placet tamẽ fateri potius nescire quod nesciam, quam afferre quod non probem. Alberti Ferri, & Bessarionis libri habent: Noluisse ast numgeram manum fuisset. *Inuisis,*] quid si, Inuises? vt sit, Te inuisurũ scribis, cum eris Romæ. nam certe nondum Atticus Romam peruenerat. quod illud declarat proxime subscriptum: Tu de via recta in hortos. *Viaticum Crassipes præripit.*] Cicero, post mortem L. Pisonis, cognomento

mento Frugi, Tulliolā Furio Craſſipedi, Marcellino & Philippo cos. collocauit. ei pro dote pecunia erat numeranda: vt Ciceroni ad votiuam legationem, de qua obeunda cogitabat, viaticum præriperetur. Nam, quod villas inuiſere vellet; quoniam id paucorum dierum viaticum futurum erat, vt in epiſt. 4. lib. 2. ad fratrem, ideo potius accipiendum videtur de viatico legationis, quo quidem opus eſſet haud paullo maiore in multorum menſium peregrinationē. *De via*] ne deflectas alio: recta ex itinere in meos hortos te confer. *Videtur commodius ad te*] diſtingue ſic: Tu de via recta in hortos: videtur commodius ad te. poſtridie ſcilicet. quid enim tua? Explana ſic: Commodius domum tuam pergere. id ſcilicet poſtridie facies. quid enim tantum in vno die? quid tua, citius ſerius vno die? *Sed viderimus.*] quaſi dicat: ſed hoc, vt tibi videbitur. *Bibliothecam*] Antij: vt apparet ex epiſtola, quam antecedit inſequens proxima. *Tui*] librarij, Dionyſius, & Menophilus. epiſt. 8. *Pinxerunt*] ita ſcienter & apte diſpoſuerunt, vt, quaſi picta tabula, intuentium oculos delectare poſſit; idque non ſolum conſtructione, id eſt ordine, ſed etiam ſittybis, id eſt membranulis; quarum integumento libri a pulueris temporiſque iniuria diutius integri conſeruantur. omnes igitur & apte conſtructi, & ſuis quique ſittybis inſerti.

IN EPISTOLAM VI.

Lentulo] L. Lentulo, flamine Martiale, de quo epiſt. 24. lib. 2. & de haruſpicum reſp. & Pedianus pro M. Scauro. *Non vt Saufeius, & veſtri,*] non ideo vicem ipſius minime dolemus, quia Saufeium & reliquos Epicureos ſequamur, qui nihil dolere ſoliti ſunt, niſi quod ad ipſos pertinet, aliena non curant; ſed mehercule, quia minime dolendum eius interitu videtur, qui tamquam deorum beneficio, cum patria ciuilibus diſcordijs arderet, ex eius incendio videatur eſſe ereptus. Saufeius, & veſtri; quia & Saufeius & Atticus Epicurei. epiſt. 19. lib. 5. & Nepos in vita. *Natura πολιτικός,*] quod Atticus abſtineret adminiſtranda rep. vocat eum natura πολιτικόν, non conſuetudine. *Propriam ſeruitutem.*] ſerui omnes videmur: ita nobis erepta libertas eſt vitio ciuium improborum. in hac ſeruitute, quæ communis omnibus eſt, tu

quoque viuis; ego autem habeo propriam & præcipuam, qualem præterea nemo habet. *Communi frueris nomine.*] non propriam, sed communem seruis seruitutem. hoc videtur significare: sed, verba num vacent mendo, haud satis scio: suspicionem augent Bessarionis & Alberti Ferri libri, in quibus video scriptum, Communi frueris non ne; & proximo membro, Virtutem, pro, Seruitutem. *Quod oportet,*] quod a bono ciue postulatur. *Insanus:*] qui contendere velim cum ijs, qui omnia tenent. *Quod opus est,*] opus est autem, vt loquar ad voluntatem potentium. *Oppressus, & captus:*] præmijs. *Dolere*] vicem reip. *Ingratus*] in Pompeium, qui remp. perdidit. in quem ingratus esse non debeo; cum eius potissimum opera ex acerbissima exsilij calamitate emerserim. *Nequidquam,*] minime hoc faciendum est: eundum potius in bellum, & castra, si Pompeij e re sit. epist. 5. ταγοὶ] duces: cum sæptus comitatu bonorum, qui me ducem secuti essent, pugnare tamen cum Clodio nolui. epist. 9. lib. 1. fam. *Cui vtinam semper paruissem,*] tibi enim si paruissem, monenti iampridem, remp. quidem vt amarem, sed ita dignitati consulerem, vt salutis etiam rationem haberem, neq; cum ijs, qui omnia tenebant, spe eorum, qui nihil poterant, inimicitias susciperem; tibi inquam ita monẽti si paruissem, nunquam profecto, fraude amicorum inductus, potentia inimicorum oppressus, indignissimam exsilij calamitatem pertulissem. epist. 5. *Reliqui est*] subintellige, Hoc quod dicam, vt, quam Spartam nactus sum, ornem: id est, vt, quando me cum Cæsare & Pompeio coniunxi, ornem eos, & tuear, quibus rebus possim. hoc quidem reliquum est: sed ego, vt faciã, a me impetrare non possum: ægre enim adducor, vt a rep. desciscam, cuius illi rationibus priuatas opes anteponunt. ac pæne mihi in mentem quandoque venit, iterum illam amplecti, vnam vel cum periculo curaret; vt potius iterum exsilij miserias perferam, quam ea probem, quæ recta esse non sentio: Philoxeni poetæ exemplo: qui, Dionysij tyranni versus quia libere improbabat, in carcerẽ Lautumias coniectus est: deinde eductus, cum idem Dionysius alios item versus ei legendos tradidisset, opinatus fore, vt metu carceris probaret; sententiam non mutauit, sed, versibus lectis, demisso capite, vltro ad Lautumias tacitus iter conuertit. cumque Dionysius

nysius ad abeuntem clamasset, Quo Philoxene? ad Lautumias, inquit: vt intelligeret tyrannus, ab eo versus non probari. Diodorus Siculus, Stobæus, Lucianus, Athenæus lib. 1. & interpres Aristophanis, in Pluto. τάνταν,] hic malo notam subdistinctionis apponere, quam post ἔλαχες. non enim societatem cum Pompeio & Cæsare Spartam appellat: sed, addendo hanc, significat, qualiscumq; sit. *Verumtamen*] hæc dictio non semper habet aduersandi vim, sed quandoq; concludendi, vt hoc loco, quasi dicat: Sed, ne longior sim, ne te multis teneam, vt indicem tibi animum meum, ego nunc mecum ipse rationem quæro, qua ista improbem. *In his locis*] Antij. *Vt*] quo modo. *Ista*] istorum acta, quæ ad tyrannidem spectant. & dixit, Commentor, quia rationem quæreret, qua, neque se illa probare, ostenderet, & Cæsarem tamen ac Pompeium haud magnopere offenderet. Quę autem erat hæc ratio? vel vt scriberet de optima rep. quod fecit paullo post; quibus in libris, quod esse debeat optimi ciuis officium, cum ostenderet, satis indicabat, acta se Cæsaris & Pompeij non probare: vel vt ab vrbe abesset; vt absentiæ suæ caussam esse constaret, quod ea, quæ tum agerentur, non probaret. *Confirmabis.*] approbabis consilium meum de istorum actis improbandis: quamquam mihi auctor fueris, vt cum ijs me coniungerem. epistola tertia. *Fulmen.*] quibus, vt fulmine, sum ictus, quia Lentuli obitum nunciarent. *Non miser,*] qui ereptus sit ex incendio patriæ. *Serui.*] quibus adempta libertas est potentia paucorum. itaque nostra vita nihil fœdius. *Illa Hortensiana:*] illa, quæ antea quoque monuisti vt scriberem. Et videtur intelligere Hortensium librum de philosophia, quem postea scripsit. *In alia incidi,*] dedi me ad alia scribenda. *Incipiendo*] cum iam aggressus essem scribere illa Hortensiana, reuocaui me, &, quod institueram, abieci; ne, cum videar iniuriam Hortensij, quæ tamen non grauissima fuerat, parum sapienter tulisse, rursus in eodem illustrando parum sapiens haberi possim. neque enim sapientis est, cui antea maxime succensueris, eundem paullo post maxime laudare. *Videor stulte illius amici nō intemperiem tulisse,*] alij aliter: quā recte, ipsi viderint. ego, quod est in Bessarionis libro, (est autē, vt impressum in nostro) verum, atq;

incorruptum, planeque ab ipſo Cicerone ſcriptum exiſtimo: itaque ad id meam interpretationem accommodabo. dicit hoc. Semel ſtulte feci, qui non intemperiem Hortenſij tulerim: ſtulte rurſus faciam, ſi eiuſdem iniuriam illuſtrabo. Dicit autem qua de re? non, opinor, de eadem. non enim idem eſt, non intemperies, & iniuria: cum offenſio quidem vtraq; ſit, illa tamen leuior, quæ modum non tranſiliat, quæ ad intemperantiam non perueniat; hæc eiuſmodi, vt, in quem infertur, afficiat grauiter; a quo infertur, intemperantem ſignificet. Bis videtur, quod animũ Ciceronis offenderet, Hortenſius commiſiſſe. primum in aliqua re, vel multis etiam in rebus fortaſſe, qui Ciceronem, nouum hominem, æmulum in eloquẽtiæ laude non libenter ferret; in quo non intemperantem ſe præbuit; fecit aliquid minus amice; numquam ita fuit infeſtus, numquã ita vehemens, vt inimicus potius, quam amicus, poſſet appellari. hæc eſt, non intemperiem quam appellat. Iterum læſit Hortenſius; cum, rogatione a P. Clodio contra eos, qui ciues Romanos indicta cauſſa damnaſſent, promulgata, Ciceronem hortatus eſt, vt abiret in exſilium, pollicitus operam ſe ſtudioſiſſime daturum, vt breui dignitatem ac patriam recuperaret. nec tamẽ id pro eo, ac debuit, ſatis accurate præſtitit. hanc iniuriam vocat: quod aſtuto cõſilio, ſimulatione amoris, inclinantem eum ad exitium Hortenſius impulerit. Hoc aperte declarat his verbis in epiſtola ad fratrẽ lib. I. Quantum Hortenſio credendum ſit, neſcio: me ſumma ſimulatione amoris, ſummaq; aſſiduitate quotidiana ſceleratiſſime, inſidioſiſſimeque tractauit; adiuncto quoque Arrio; quorum ego conſilijs, promiſſis, pręceptis deſtitutus in hanc calamitatem incidi. & hic lib. 3. epiſt. 9. cum Atticus ita ſcripſiſſet, Hortenſium allice, & eiuſmodi viros; reſcribit: Obſecro, mi Pomponi, nondum perſpicis, quorum opera, quorum inſidijs, quorum ſcelere perierimus? nos non amici, ſed inuidi perdiderunt. Tuli igitur leuem offenſiunculam Hortenſij: quæ ferenda fuit, cum alioqui amicus eſſet. ac me tamen, quia tulerim, ſtultum homines exiſtimant. rurſus videbor ſtulte facere; cum eum meis in ſcriptis laudabo: quia renouabo in animis hominum memoriam illius, quam in me intulit, iniuriæ. illuſtrabo, quæ nunc latet, eius iniuriam. patefaciam quod obſcurum quodam modo eſt.

itaque

itaque meum hoc officium non debet Hortensio, aut tibi, eius amantissimo, gratum esse. Accedit illud, quod nec ipsi mihi, quod tu me facere vis, placere admodum potest. leuitatis enim nomen subibo, cum eum dolorem in scribendo occultabo, quem, ex Hortentij susceptum iniuria, in agendo ostendi. *Videor*] videor quidem aliis in eo stulte fecisse, quia tulerim: at ipse mihi non video r. tuli enim, non, iniuriam, sed, non intemperiem, eamque hominis amici. qui videor igitur in ea re stultus fuisse, in qua minime debeo; quanto magis videbor in hac, in qua iure possum? *Illius*] hic non addit, Amici, vt proxime: quia non est amicus, qui facit iniuriam: at non intemperies, leuis inquam offensiuncula, etiam inter amicos locum habet. βαθύτης *mea*;] intimis sensibus conceptus ex iniuria dolor. *In agendo*] in agendis caussis; in quibus, quo animo essem, quo esse deberem in Hortensium, ostendi. *Leuitatis*] si Hortensium laudarem, cui me ante nimis iratum ostẽdi; ideo laudare eum viderer, vt illa quasi satisfactione lenitus mihi reconciliaretur. in quo leuitatis opinionem subirem, cum eum, quem in agendo læsissem, in scribendo ornarem. In antiquo Alberti Ferri libro video scriptum esse, Satis tacito leuitatis: in Bessarionis autem, Satis facetæ leuitatis. quod etsi non inconcinnam habet sententiã: veteres tamen alios libros libentius sequor, in quibus est, Satisfactio leuitatis. *Lucceio quam misi*,] hæc epistola legitur fam. lib. 5. *Inuisas*.] dum ædificatur. epist. 3. *Significes*:] ostendas & tibi rem gratam facere, quod in me liberalis sit; & me huius humanitatis immemorem non fore. *Nihil* εὐκαιρότερον.] propterea quod, re familiari valde comminutus, eam sine amicorum liberalitate non videbar posse restituere. epist. 2. & 4.

IN EPISTOLAM VII.

De Quincto nostro,] de Quincti pueri valetudine. *Venerat*] Roma. *Mera monstra*] grauiter eum ægrotare. tu autem, melius ei nunc esse, significasti. *Qui illi dij*] Qui pro Vtinam dixit, more comicorum. *Quod equitibus R.*] conturbare solis licet equitibus R. homo Græcus Apollonius putat idem sibi licere. Conturbare est, omissis veteribus creditoribus, satisfacere iis, qui posterius crediderunt. perspicuum

est vel maxime in oratione pro Plancio. Fac, inquit, me multis debere, & in iis Plancio. vtrum igitur me cõturbare oportet, an, ceteris, cũ cuiusq; dies venerit, hoc nomẽ, quod vrget, nunc, cum petitur, dissoluere? *Suo iure.*] conturbat: quia eques R. est. hunc in epist. sua cum Apollonio Atticus nominauerat. *De Metello*] Corradus, temporum inscitia lapsus, arbitratur hunc esse Q. Metellum Nepotem. sed annorum diligens examinatio, secus esse, ostendit. nam hæc epistola videtur scripta anno post, quam Cicero ab exsilio rediit, id est Marcellino & Philippo cos. adhuc enim suam domum ædificari significat, cum ait: Mea mandata de domo curabis: præsidia locabis: Milonem admonebis. & epistola, quæ sequitur, cum L. Domitij Ahenobarbi, consularis candidati, qui competitor fuit Pompeij Magni, mẽtionem faciat, plane demonstrat, has epistolas Marcellino & Philippo cos. esse scriptas. quo anno qui credam obiisse Metellum Nepotem, cum eum viuere videam biennio post, Domitio & Appio cos? reus enim Scaurus factus est, vt affirmat Pedianus, iis, quos nominaui, consulibus. & ante quam de eo sententias iudices ferrent, laudatum idem ait a nouem cõsularibus, in quibus Metellum Nepotem appellat. Verum facile est intelligere, quæ Corradum caussa in errorem induxerit. Legerat in Appiano lib. 2. de bel. ciu. Metellum Nepotem, cum Hispaniam proconsul administraret, obiisse. quod verum esse confiteor: sed hoc nego, Marcellino & Philippo cos. obiisse. siquidem, vt dixi, Scaurum laudauit biennio post, missa videlicet Romam laudatione. id quod Pedianus quoque significat. nam, cum nominasset eos, qui Scaurum laudarunt, subiunxit: Horum magna pars per tabellas laudauerunt, quia aberant. Eodemque anno, quo Scaurum laudauit, periisse eum existimo, cum Romam paullo post decessurus esset, Hispaniæ vtriusque administratione Pompeio data, qui tamen, missis eo legatis, ad vrbem ipse cum imperio mansit. Quem igitur hunc esse dicemus? an Metellum Pium, Numidici filium? temporum ratio non patitur. nam cum, eo mortuo, C. Cæsar in ædilitate pontifex max. surrogatus sit; satis constat, eum vita excessisse, Cotta & Torquato cos. Fortasse Metellum Celerem aliquis existumabit. at is perierat Cæsare & Bibulo cos. quod oratio in Vatinium demonstrat. puto igitur Metellum Creticum significari,

gnificari, qui Silano & Murena cos. triumphauit. οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν] pium, inquit, non est, mortuis insultare. Homerus οδ. χ,

οὐχ ὁσίη κταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι.

Cicero vocem, more suo, non sententiam, mutauit, cum pro κταμένοισιν, dixit φθιμένοισιν. *Ciuis nemo erat mortuus.*] subaudi, qui minus publicam caussam tueretur. aut enim hoc, aut huiusmodi aliquid dicturus fuit; sed omisit; recordatus, Atticum, qualis fuerit Metellus, nunc minime curare, curare autem illud, vt nũmos sibi ab illo debitos exigeret. ergo intulit, Quid quidem tibi? quid hoc ad te, quod ego institueram scribere de Metello? scribam igitur de nũmis, de quibus scio te laborare. nummi vero meo periculo sint: mihi crede, soluentur: spondeo ipse, in meque recipio. *Heredem fecit?*] Metellus. *Publium*] Clodium. *Improbo quamquam*] Bessarionis liber habet, Improbi quemquam. omnino subesse mendum puto. *Non retexeris:*] damni nihil facies: ordinem pecuniarum tuarum non mutabis horum nummorum caussa: nam exiges. *Præsidia*] ne, dum ædificatur, impetum aliquem Clodius faciat. *Admonebis.*] vt in locandis præsidiis operam tibi suam tribuat. *Arpinatum fremitus est incredibilis de Laterio.*] punctis male collocatis, sæpe fit, vt sensus peruertatur. quod quidem hic vsu venerat. nam in omnibus libris, qui typis impressi leguntur, ita scriptum erat: Arpinatum fremitus est incredibilis. De Laterio quid quæris? vt obscura, vel nulla potius fieret sententia. Fuit autem Lateriũ Q. Ciceronis fundus in ipsius patria Arpino; quem cum vellet vendere, Arpinatũ erat fremitus excitatus. ep. 1. lib. 10. & ad Q. fr. ep. 1. l. 3. *Dolui,*] quod patriã villam cogitat vendere. *Quod superest, etiam puerum Ciceronem curabis,*] patet sententia: puto tamen rectius hoc modo. Quid superest? etiam puerum Ciceronem curabis. Sic locutus epist. 11. lib. 1. & 19. lib. 2. & 1. lib. 3. ad fratrem. *Ciceronem*] Quinctum.

IN EPISTOLAM IIX.

Tyrotarichi.] edulium fuit, de quo Apicius lib. 4. & in epistolis ad Papirium, fam. lib. 9. *Randusculo*] modico illo ære. Raudum enim pro ære apud veteres. Scribis, inquit, si domum habueris in Antiati, patina tyrotarichi, non pretiosi

edulij, te fore contentum, & raudusculum, id est minimum sumptum cogitare. *Μήπω μέγαν*] prouerbium de iis sumptum, qui gloriātur, ante quam aduersarium occiderint. Loqueris, inquit, Attice & de tyrotaricho, & de raudusculo, cum tamen domum nondum emeris. Vel sic: Derides de tyrotaricho, & ais tenui me victu vti, vt ære meo alieno me exsoluam. ne dixeris hoc, nisi vbi factum videris. quasi factu non facillimum esset. Raudusculum certe Cicero pro debita pecunia aliis quoque locis videtur vsurpare, vt epist. 8. lib. 6. & 2. lib. 7. *Antium Buthrotum esse Romæ,*] vt Corcyra Buthrotum prope habet, opidum amœnissimum & quietissimum; ita Antium Roma. *Vt Corcyræ illud tuum*] vt est Corcyræ Buthrotus illa tua, cuius te mire delectat habitatio. *Illud tuum:*] opidum Buthrotium, tibi gratissimum. *Alsius,*] quod æstate quæritur. Id autem maxime tum locorum opacitate, tum aurarum fit adspiratione. Ad Quinctum fratrem, ἀποδυτηρίῳ nihil alsius, nihil muscosius. *Mens*] cum antea, bibliotheca nondum a Tyrānione disposita, quasi corpus esset sine mente. *Dionysij & Menophili*] quibus Tyrannio vsus est glutinatoribus. epist. 4. ΕΙΜΗΙϹΗΤΩΦΙΛΟϹ. ΚΟϹ.] iisdem fere litteris restituo sic: εἰ μὴ ἴσῃ τῷ φίλος οἶκος: quod erit latine, nisi cuipiam paria faciat cara domus: vt significet, se tamen æque sua domo delectari, ex ea voluptatem eandem capere, quam ex Antiati. Eadem est sententia libro 15. Hæc loca venusta sunt, abdita certe, &, si quid scribere velis, ab arbitris libera: sed nescio quo modo οἶκος φίλος. *Pegmata.*] lignei cancelli, in quibus libros tuos soles disponere, quales mihi Dionysius & Menophilus tui faciundos curarunt. vel, Pegmata, cōglutinationes, quibus te vti solitum in libris compaginandis Dionysius & Menophilus aiebant. epist. 4. *Misisti*] Dionysium & Menophilum: quos vt mitteres, petieram. ep. 4. Caualcātis, Bessarionis, & Ferri libri, Misit. Quod si ab antiquis libris discedendum est: (disceditur autem, siquidem in iis, Misisti, non est) malim sic: Eos, quia mihi libros illustrarunt, laudes. vt supra de iisdem, Bibliothecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. eos velim laudes. Certe illud, Postquam misisti, frigidum & perinane est. quasi potuerint illustrare, nisi missi essent. Vt omittam, quod in veteribus libris, Misit, non, Misisti. *Illustrarunt*] venusta gluti-

glutinatione, & ordine. Tale illud, Bibliothecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. epist. 5. *De gladiatoribus:*] tuis. vide epist. 4. *Male sic egisse.*] videtur legendum, Male se gessisse. *Apenas*] seruus. & hic videtur esse principium alterius epistolæ. *Discesserat*] cum litteris ad te meis, cum epistola mihi a te reddita est: in qua scribis fore, vt legem non ferat. quem autem legem non laturum, & quam legem intelligat, quoniam in diuinatione positum est, omitto. *Eo etiam melius*] quia, dum ludi sunt, neque iudicia in vrbe exercentur, neque negotij publici quidquam geritur. abesse igitur licet. *Conteremus.*] in litteris. nam infra, Nos hic voramus litteras cum Dionysio. epist. 11. *De Trebonio*] hic Pompeio & Crasso cos. tribunus pl. legem tulit de prorogando Cæsari Galliarum imperio. *Tibi assentior.*] forte, tribunatum ad istorum voluntatem administraturum. quod euenit. nam, etsi tribunus pl. nondum erat: tamen ita constabat eum proximis comitiis designatum iri, vt Domitium, qui consulatum petebat, repulsam laturum. περίστασις *nostra.*] sic antea: ego, repugnantibus libris antiquis, tamen pro Nostra reposui Nostræ: vt sensus hic sit. status iste Domitij simillimus est nostro, cum in exsilium pulsi sumus; vel quod ab iisdem læditur, a quibus olim ego; vel quod præter opinionem; vel quod viri boni nusquam apparent, ideoque victrix regnat improbitas. vnum tamen dissimile, quod immerito nos olim afflicti sumus, Domitius nunc merito. nam casus ille noster forte etiam, quam hic Domitij, tolerabilior & leuior fuit. quid enim miserius, quam eum fieri consulem non posse, qui in tota vita tamquam designatus fuit? id est, quem suo anno fore consulem non secus homines crediderunt, ac si iam designatus esset. si vero etiam ipse videt, & in suis priuatis fastis notat, ex iis, qui potentium partes tuentur, non minus multos in posterum fore consules, quam eos, quos publicis in fastis esse videt: quid illo miserius? *Solus,*] quid est hoc? petit ne quisquam consulatum solus, cum duo consules rogentur? numquam certe. verum, Solus, opinor, dixit de plebeiis. nam, vel si decem patricij simul cum eo peterent; nihil tamen obstabat, cur fieri consul non posset: cum omnino de consulibus alterum plebeiæ gentis esse lex Licinia iuberet. *Cum altero*] aut C. Memmio, aut P. Nigi-

dio Figulo. vtrumque enim in prætura collegam habuit, vt in epist. 2. lib. 1. ad Q. fratrem, in extremo. Aut fortasse ludit hic Cicero, nec ad Memmium spectauit, aut ad Nigidium, sed ad vnum Pompeium Magnum, quem constabat fieri consulem velle: quod euenit, a quo Domitium in petitione victum iri, satis erat exploratum. erat autem plebeius vterque. itaque cum Pompeio potius, quam cum M. Crasso homine patricio, negotium erat Domitio. dixit igitur, Cum altero, cum ironia; quod mirari se fingat, si, qui cum altero tantum petat, consul tamen fieri non possit: cum in eo locus admirationi non esset. Pompeius enim ita gratiosus apud populum, vt facillime quiduis impetrare posset. *Codicillorum fastis*] argute. quasi dicat: adeo multos videt fore consules ante se, vt eos domi notans in suis fastis, longas paginulas compleat. nam in fastis publicis consulum nomina scribebantur, vt scribit Liuius libro vndecimo: consul tamen fuit cum Ap. Claudio Pulchro, post Pompeium & Crassum. *Factorum*,] alij explanant, Ex quo Domitius prensare cœpit. quibus assentirer, si per historiam liceret. sed, cum in Suetonio legam, Domitium eo anno prætorem fuisse, qui Cæsaris consulatū consecutus est, id est Pisone, Gabinio cos. præturam autem a cōsulatu biennio distare sciam: intelligo, Domitium ante hunc annum prensare ob consulatum non potuisse: siquidem alter hic est annus post eius præturam. Accipio igitur, Factorum, superioribus annis: cum factos consules in publicis fastis videat esse pæne innumerabiles. *Effugere?*] in lucem exire. & fortasse hoc poema significatur infra ep. 18. *Quid sinat?*] forte, Quid? sinas. *Quod eram exorsus*,] cum dicerem de Natta. tum enim & de Lusco simul institueram scribere; sed interposui de poemate. *Tantula ne caussa?*] minima enim caussa, ideo commoueri, quia, cum Fabius Romæ fuisset assiduus, ad eum tamen non venisset. *De Firmanis fratribus.*] consilia aduersus me ineuntibus. *In eo γραμμὴν teneam*,] in antiquo libro, τὴν εω γραμμήν. quid si, τὴν ἔξω γραμμήν. vt sit sensus: Quod me mones, vt hoc statu reipublicę, qui impendet, in quo non optimates, sed potētes dominaturi videntur, ita me geram, vt sapientem, reique publicæ peritum ciuem decet; (hoc enim valet πολιτικῶς) id est, vt potentibus neque prorsus assentiar, neque, sine vlla proficiendi spe, stulte repu-

repugnem, sed quasi lineam quandam teneam exteriorem, seorsumque ab eorum rationibus cursum dirigam: ego vero ita faciam. *Odorere,*] caussam elicias, qua se a me remouit. *Degustes:*] leuiter in sermone tentes; vt scias, qui sit animus eius erga me. μεταφορὰ a cibis, quorum saporem degustando percipimus. & respexit ad illud, Odorere.

IN EPISTOLAM IX.

Esse in regno.] restitutum a Gabinio, Syriæ proconsule. nota historia ex Dione, Cæsare, alijs. *Pascor*] mire delector. *Bibliotheca Fausti:*] hic est L. Cornelius Sylla Faustus, Syllæ dictatoris filius, Faustæ Milonis vxoris frater, Pompeij gener: quem vnum cum Afranio & L. Cæsare filio C. Cæsar, deuicto Pompeio, voluit interfici. *Puteolanis, & Lucrinensibus.*] loca enim sunt, Puteoli, & Lucrinum, adspectu maris iucundissima. *Propter remp. sic*] particulam, Sic, non arbitror vacare mendo. forte, Hic; vt paullo ante, Ego hic pascor. *Sub imagine Aristotelis,*] in tua bibliotheca. *In istorum sella curuli:*] magistratus curules intelligit: quia censor, consul, prętor, ædilis curuli sella vtebantur. quod autem *Istorum* dicit, ideo dicit, quia tum in rep. ex Pompeij & Crassi, qui consules erant, voluntate omnia administrabantur. *Cum eo,*] cum Pompeio. *Video*] quia vadebat ad ipsum, cum hæc scripsit. *Fors*] quæ, inquit, de rep. Pompeius, & ego simul ambulantes colloquemur, hæc, vt fortuna vult, ita regantur. ludit in ambulationis nomine. primum enim actum ipsum ambulandi, deinde locum significat. *Si quis est,*] dubitat, vtrum dij curent mortalia. quia, cum in repub. neque bonitati, neque honestis artibus locus sit, magnum argumentum videtur, deos non respicere mortalia: quod sensit Epicurus. *Ambulationem, & Laconicum,*] in ipsius domo. vide Vitruuium lib. 10. cap. 9. 10. *Quæ Cyrea sint,*] quæ Cyrus architectus fabricatur: aut quæ fiunt ad exemplum formæ a Cyro designatæ. *Vt properet,*] vt vrgeat ipse architectos, & fabros. *Vt possim tibi, &c.*] vt ego quoque habeam, vbi te possim accipere, acceptus a te toties. quod nunc, nondum ædificata domo, non possum. *Parilibus*] IX. Kal. Maij. nam eo die Parilia. *Salutem nunciaret.*] erat igitur Cicero in Cumano agro & ipse, in villa scilicet vterq; sua.

IN EPISTOLAM X.

Censum impendant] rectius, Impediant. Horum censorũ nomina nondum inuenire potui. puto alterum fuisse M. Valerium Messallam, qui consul fuit cum M. Pupio Pisone. nam censorium Messallam nominat Valerius. Quod sequitur, Vitiandis, placeret, Inijciendis, eo magis, quod in Bessarionis antiquo libro scriptum est, Initiandis. inijciuntur autem dies, cum intercalatur. intercalatio autem omnium rerum statuta tempora protrahebat, cum esset dierum interpositio. intercalatione igitur tribuni pl. impedire censum, & extrahere poterant. Vel Vitiandis diebus, obnunciationibus interponendis: quod fiebat a tribunis: vt epist. 16. *Hic*] locutus est cum Pompeio in Cumano, vt in epistola proxima superiore, in extemo, licet intueri. dixit igitur Hic, pro in his locis, in Cumano inquam, vnde iam pridie discesserat. quod epistolæ postrema verba declarant. *Vt loquebatur,*] solet enim aliud loqui, aliud sentire. epist. 15. & fam. lib. 8. epist. 1. *Syriam spernens, Hispaniam iactans.*] C. Trebonius tribunus pl. rogatione perlata, Syriam Crasso, Hispanias Pompeio cos. dederat. Crassus in prouinciam profectus est: Pompeius ad vrbem mansit, in Hispanias legatos misit, Afranium, Petreium, Varronem. *Iactans.*] ita exagitans, quasi fastidiret: vt ostenderet, se prouinciarum administrationem, quarum alij cupiditate flagrarent, minimi æstimare. *Sit hoc quasi, καὶ τόδε φωκυλίδου.*] cum de Pompeij sententia dicemus, semper opinor addendum, vt loquebatur. sit hoc simile illius dimidiati versiculi, καὶ τόδε φωκυλίδου. eum enim Phocylides ijs præceptis, quæ ipse versibus tradebat, præponere solitus est. ex eo factum, vt Græci, cum Phocylidis sententiã aut versum recitare vellent, ipsi quoque dicerent, καὶ τόδε φωκυλίδου. Fuisse autem Phocylidis consuetudinem, vt scribens hoc hemistichio sæpius vteretur, declarant versus, qui apud Stobæum leguntur ἐν τῷ οα.

Καὶ τόδε Φωκυλίδεω· τετόρων ἀπὸ τῶνδε γένοντο
Φῦλα γυναικείων. & apud eundem ἐν τῷ πε.
Καὶ τόδε Φωκυλίδου· τὸ πλέον γένος εὐγενὲς εἶναι,
Οἷς οὔτ' ἐν μύθοις ἕπεται χάρις, οὔτ' ἐνὶ βουλῇ.

Idem

Idem animaduerti ſcriptum eſſe apud Dionem Chryſoſtomum in ea oratione, quæ inſcripta eſt, Boryſthenitica. Strabo autem libro de geographia decimo ſatis oſtendit, hæc ipſa verba vſurpari, cum de Phocylidis ſententia veteres loquerentur. Ἔστι δὲ, inquit, καὶ Ἀμοργὸς τῶν Σποράδων, ὅθεν ἦν Σιμωνίδης ὁ τῶν ἰάμβων ποιητὴς, καὶ Λέβινθος, καὶ Λερία. καὶ τόδε Φωκυλίδου, Λέριοι κακοὶ, οὐχ ὁ μὲν, ὃς δ' οὔ. *Componenda*] in theatro Pompeij. de quo Plutarchus, Plinius, alij. *Ad me*] in villam meam. nam in Cumanum veniſſe, iam ſignificauit, cum dixit, Nos hic cum Pompeio fuimus. *Ac ſe*] non placet hoc; primum quia nemo de veteribus, vt opinor, ita locutus eſt, viſus eſt ſe nihil minus velle: deinde quia Beſſarionis antiquus liber aliter habet, nempe ſic, Aſi. Ferri alter liber, Ac ſi. hæ cauſſæ faciunt, vt, Ac ſe, non placeat. quid autem placeat, & cur placeat, oſtendam. Satis putantur belle corrigere, qui vnius litteræ mutatione corrupta loca reſtituunt. nō igitur temere faciam, ſi pro, Ac ſe, reponam, A ſe. quamquam ne vnam quidē mihi videor litteram immutare. nam primas duas a Beſſarionis libro, tertiam ab alijs veteribus libris accipio: cum in illo ſit, vt dixi, Aſi; in alijs, Ac ſe. & ita diſtinguetur. Venit etiam ad me in Cumanum a ſe. nihil minus velle, &c. vt ſit, A ſe, a villa ſua; ſicuti, Ad me, valet, ad villam meam. Nec eſt, cur hoc loquendi genere quiſquam offendatur. ſic ipſe locutus eſt epiſt. 31. lib. 13. Ego autem tibi confirmo, a me non habere: pro, ab ædibus meis. & lib. 1. de Orat. Quem ruri apud ſe eſſe audio: id eſt, in villa ſua. & in dialogo de Fato, Cū eſſet apud ſe, ad Lauernum Scipio. Sic ille, quem hic noſter tanti fecit, Terentius in Heauton. Hinc a me quiſnam egreditur? & alibi cum ipſe, tum, optimus latinitatis auctor, Plautus. *Nihil minus velle*] quia fauebat Æmilio Scauro. videbat autem duos patricios ſimul eſſe conſules non poſſe: vetabat enim antiqua lex. ideo timebat, ne, deiecto Scauro, Meſſalla crearetur. quod euenit. *Noſtram gloriam*] vt noſtrum nomen illius hiſtorijs celebretur. *AEdificium noſtrum*] domum, quæ ædificatur. *Tecum haberet,*] mallem, Tecum haberes: vt ea cauſſa iret ad Atticum Quinctus frater. & certe apud Atticum Quinctus filius, non apud patrem. epiſt. 7. *Lætum*] placeret, Pætum; vt ſit Papirius Pætus, de quo epiſt. fam. lib. 9.

IN EPISTOLAM XI.

V. Kal.] ſic omnes, quos viderim, antiqui libri. mihi mendoſa dies videtur. nam, ſi epiſtolas Attici vno die duas, V. Kal. accepiſſet; non id ei ſignificaſſet proximis litteris, quas I V. Kal. iens in Pompeianum ſcripſit? accepit igitur eas epiſtolas non modo poſt V. ſed etiam poſt I V. Kal. ſic enim neceſſe eſt. quod etiam huius argumentum epiſtolæ declarat. ſcripta enim eſt poſt ſuperiorem, cum in ea de Pompeij ſermone, habito in Cumano, iam narrauerit. quod ſi accepit eas poſt I V. Kal. nimirum aut I I I. aut I I. accepit. I I. autē potius exiſtimo, quam I I I. cum ob alia quædam, quæ placet omitti; ne quis fortaſſe meam, quaſi nimis argutam, rideat diligentiam; tum quia mutatio facilis eſt a V. in I I. item vt a I I. in V. itaque alibi quoque alterum pro altero mendoſe poſitum inueni. *A Demetrio.*] ſcire. is enim erat apud Pompeium gratioſiſſimus libertus. Plutarchus, Plinius, Dio. *Dixit*] vbi? in Cumano. quo die? maxime poſtridie Parilia. epiſt. 8. I V. *Kal.*] non loquitur de I I. Kal. tamquam de die, cum hæc ſcripſit, futuro, (nam hanc epiſtolam poſt ſuperiorem eſſe datam conſtat: illa porro I V. Kal. Neapoli, in diſceſſu: itaque non eſt, vt ante I V. Kal. opinemur datam) ſed, vt de die, qui, quo tempore locutus eſt cum Pompeio, futurus erat. ſermo autem ille cum Pompeio, vt iam dixi, aliquot diebus ante, hoc eſt poſtridie Parilia, habitus erat. *Putarent.*] ſubducerent. &, Rationes, publicorum vectigalium; quæ publicani conduxerant. ea putatio ad conſules Pompeium & Craſſum pertinebat. *Gladiatoribus ne*] putare ne vellent rationes, quibus diebus gladiatores pugnarent? ante, Pompeius reſpondit. *Is*] Pompeius: a quo Demetrius omnia cognoſcet, tu autem a Demetrio. *Voramus litteras*] hinc heluo librorum M. Cato in libris, opinor, de finibus. *Homine mirifico*] refertur ad doctrinam: & eundem appellat doctiſſimum epiſt. 7. lib. 7. οὐδὲν] deſit fortaſſe verbum ἐστὶν: vt ſit,

Οὐδὲν γλυκύτερόν ἐστιν, ἢ πάντ᾽ εἰδέναι.

Eſt autem ſenarius iambicus. *Primus dies,*] an, gladiatorum? vt quærat ἐπισημασίας. nam gladiatoribus, ludiſque, de

bonis

bonis improbisve ciuibus quid populus sentiret, perspiciebatur. epist. 5. lib. 1. & 18. lib. 2. An, primus dies, & secundus, & ceteri, postquam vrbe exiui? at hoc superioribus potius litteris Attico mandasset. An, primus dies, vbi consules, Pompeius & Crassus, Romam venerint? forte hoc verisimilius: vt, quemadmodum de censoribus, ita de consulibus, ab Attico quærat: cum præsertim, quod exspectaret, non esset nihil, vt de comitijs prætorum huius anni; quæ non ante III. id. Maij habita esse a consulibus, locus indicat in epist. ad Quinctum, lib. 2. epist. 11. *Censores,*] num ciuitatem censeant, an id desperetur. epist. 17. *Appius,*] forte de Appio quærit, quia videbat eum hoc anno consulatum petiturum. anno enim proximo consulatum gessit. de Appio consule designato minime credendum. consul enim creatus ex interregno. vt omittam, quod nec dum aduenerat legitimus comitiorum mensis Quinctilis. hanc enim epistolam Aprili mense scriptam, intelligitur. *Appuleia,*] Appij frater P. Clodius, qui populum in tribunatu non secus, atque Appuleius Saturninus, concitat. Appuleiam autem appellat per contemptum, quasi effeminatum & mollem. *Nostrum librum*] commentarium earum rerum, quas in consulatu gessimus: vt habeat, vnde sumat ad historiam conficiendam. epist. 12. lib. 5. fam. *Demetrii Magnetis*] librum περὶ ὁμονοίας.

IN EPISTOLAM XII.

Ante] antequam Roma proficiscerer: aut, antequam Egnatius Romam rediret. *Aquillio*] iurisconsulto: vt sit C. Aquillius Gallus, qui Ciceronis collega fuerat in prætura: vt in oratione pro Cluentio, & Officiorum lib. 2. *Præsto esse:*] Macronis caussam non videor posse defendere, cum auctioni constituerim interesse. Forte autem vel emere quippiam Cicero volebat in auctione: vel ad eum bonorum pars, quæ vendebantur, ex hereditate pertinebat. hereditates enim cum in plures essent dispertiendæ, quo id fieret commodius, auctione diuenditæ in pecuniam redigebantur. *Postridie Kalendis*] quo die Romæ ero. Kalendis quibus? Maij, non puto. nam in proxima superiore epistola, quam diximus post IV. Kal. Maij esse datam, verbum nullum posuit, vnde pateat Romam ire velle: potius indicat, per aliquot dies

non esse in vrbem rediturum. itaque litteras ab Attico flagitat. *Apud me*] domi meæ. nam, Apud aliquem cenare, non est, cum illo cenare, sed in eius ædibus. ideo dixit epist. 6. lib. 5. Se cum, & apud se; pro, & cum ipso, & in eius ædibus. potest enim aliquis cum aliquo, nec tamen apud eum cenare: rursus potest aliquis apud aliquem, nec tamen cum eo cenare: vt hic Cicero cupit Atticum apud se cenare, cum ipse Romæ nõ esset. Sic locutus epist. 2. lib. 1. fam. & in dialogo de Fato apud Macr. & epist. 9. lib. 1. fam. Cenauit apud me in mei generi Crassipedis hortis. Et hic epist. 6. lib. 5. Et lib. 1. de orat. Quem non longe ruri apud se esse audio. Et Catul. epist. 13. ad Fabullũ, Cenabis bene mi Fabulle apud me, &c. Terent. in Heaut. Vbi nam est quæso? apud me domi. Et in Eun. Apud Antiphonem domi. Pro Sextio, Apud se ruri. *Craßipedis,*] generi mei. epist. 9. lib. 1. fam. *Facio fraudem S. C.*] cum senatus vocabatur, senatores, qui erant in vrbe, adesse iubebantur in senatu; qui non erant, iuberi non poterant. Cicero autem, ne citari posset, vrbem non est ingressus Kalendis, quo die senatus habebatur, sed in hortis suburbanis consistere & cenare voluit. fraude igitur subterfugit S. C. quo in S. C. scriptum erat, vt senatores, qui in vrbe essent, in senatum vocati venirent, non venientibus pignora auferrentur. orat. 1. in Antonium. *Miloni.*] quem Clodius de vi accusabat. hoc opinor intelligi. quod si ita est; hæc epistola ante duas superiores fuit collocanda. scripta est enim Marcellino & Philippo cos. (tum enim a Clodio Milonem accusatum, multis argumentis declarat epist. 3. ad Quinctum fratrem) proximæ autem Pompeio & Crasso cos. Alij, Pręsto Miloni, in eius nuptijs, interpretantur. sed dies non conuenit. hic enim Romæ vult esse postridie Kalendas; in epistola vero, quæ sequitur, ad XIV. Kalendas; quo modo vtrumque nuptiarum caussa? *Promouebo.*] puto, quid significetur, minime multis liquere. sunt etiam, qui mutandũ existiment. ego tueor antiquum verbum, & explano, Promouebo, proficiam aliquid in Alimenti re. quo sensu & Terentius in Andria dixit, Nihil promoueris. *Domus tota*] domestici omnes. Sic locutus & M. Cœlius epist. 16. lib. 8. fam.

IN EPISTOLAM XIII.

Milonis nuptiæ.] duxit vxorem Faustam, Syllæ dictatoris filiam.

filiam. Pedianus. *Opinio*] menſe Nouembri ſcripta eſt epiſtola, Pompeio & Craſſo cos. neque dum habita comitia fuerant, nec omnino habita ſunt eo anno; ſed ex interregno Appius & Domitius conſules creati. *Vt ſit rata. Abfuiſſe*] Beſſarionis liber, Etſi irata fuiſſe. correctione opus eſt: quam, a me non inuentã, qui ingenio præſtant, inueſtigabunt. *Quod non placeret:*] quod mihi non probaret. *Defuiſſem,*] Pompeio de me bene merito. *Res iſtas,*] vrbanas. *Conſules*] Pompeius, & Craſſus, etſi Craſſus proximis diebus vrbe, iturus in prouinciam, exierat. ſed eius animum, cum adeſſet, noſſe Atticus potuerat. *Craſſum quidem noſtrum*] iocatur. nõ enim amor erat inter eos, licet redijſſe in gratiam viderentur, intercedente Cæſare, vt ſcriptum eſt in epiſt. 9. lib. 1. fam. atque etiam Publio, ipſius Craſſi filio. Plutarchus. ideo paullo poſt: O hominem nequam. *Minore dignitate*] & hic iocatur. quod enim ſciebat omnibus eſſe notum, id Attico tamquam ignotum ſignificat. quis enim neſciebat, nulla Craſſum dignitate, contra C. Ateij Capitonis tribuni pl. obnunciationem, exijſſe? *AEqualem eius L. Paullum,*] eius filium, qui conſul perijt Cannenſi prœlio; Africani minoris patrem naturalem. Is in ſecundo conſulatu paludatus exijt ad bellum Macedonicum; nec multo poſt victor, capto etiam rege Perſe, triumphauit. æqualem Craſſi, vel cum ioco nominat, quod vterque iterum conſul ad bellum ſit profectus; vel ſerio, quod eadem ætate eſſent, cum ad bellum exiere. nam, ſexagenarium vtrumque fuiſſe, tum ex Liuio, tum ex Plutarcho licet conijcere. *Paludatum,*] paludamentum veſtis erat imperatoria, qua induti ad bellum exibant. *Hominem nequam.*] qui, C. Ateij Capitonis, tribuni pl. obnunciationibus diriſque neglectis, auri Parthici cupiditate præceps, ante finem conſulatus iuit in prouinciam. Cicero lib. 1. de Diuin. Plutarchus, Dio, alij. Eius tamen abſentis dignitatem defendit in ſenatu. epiſt. 8. lib. 5. fam. *Libris oratoriis*] tribus ad Q. fratrem. epiſt. 16.

IN EPISTOLAM XIV.

Eos, quos in manibus habeo,] de rep. epiſt. 16. *Quincto fratre*] qui ad Cæſarem hoc ipſo, quo epiſtola ſcripta eſt, mẽſe profectus erat, Appio & Ahenobarbo cos. patet ex epiſto-

lis ad Quinctum. *De comitiis,*] quorum tempus non ita longe aberat. eo tamen anno habita non sunt. *Festine*] Festiue potius, quam Festine, postulat sententia. *Totoque itinere*] Asiatico. epist. 15.

IN EPISTOLAM XV.

De Eutychide] seruum Eutychidem Atticus liberaturus, eum de suo vetere prænomine, nouo nomine, quod ipse a Cæcilio auunculo adoptatus acceperat, T. Cæcilium Eutychidem appellare constituerat. *Dionysius*] is, qui postea Cicerones pueros erudijt. vide epist. 6. *In meo dolore*] in exsilij calamitate. *Pituanios*] deprauatam dictionem vnius litteræ mutatione corrigo, & pro Pituanios, lego Pituanius. Pituaniorum enim familiam constat ex antiquis monumentis Romæ fuisse. Tacitus lib. 2. L. Pituanium de saxo deiectum esse tradit. & Pituaniæ mentionem in lapide vidimus, id est mulieris ex Pituania familia in aliam adoptatæ. *Ad* III. *non. Quinct.*] miror: cum in vetere Romano Kalendario dies hic sit nefastus. forte, IV. hoc est IIII. vt errorem creauerit inscitia librarij; qui, cum non intelligeret IV. diuiserit V. in duas lineolas, & fecerit II. vnde IV. non. abijt in III. Quod idem accidisse crediderim in Pediani argumento orationis pro M. Scauro, vbi agit de C. Catone cōdemnato. eodemque in loco, cum ait summum iudicij diem IV. non. Sep. fuisse: adducor eadem ratione, vt legendū potius existimem, III. qui nefastus dies totus non fuit, sed partim nefastus, partim fastus: quod indicant appositæ ad eum diem in Kalendario duæ coniunctæ litteræ N P: quas suo loco explanauimus. *Cato*] C. Cato, de cuius absolutione & infra epist. 16. *Procilius*] huius familiæ fit mentio in vetere nummo clarissimi viri Andreæ Lauretani, & in Varrone lib. 4. de lingua Latina. *Ex quo intellectum est,*] ex quo iudicio. nam Suffenatis, Catonis, Procilij consilia de corrumpendis tribubus patefacta sunt. duo tamen absoluti, vix vnus condemnatus. *Tres* ἀρἐοπαγίτας] εἰρωνικῶς de Suffenate, Catone, Procilio: quod, qui in iudicijs, quæ administrare cōsueßent, ἀρἐοπαγίται, id est seueri & iusti iudices, haberi vellent, ij deinde, dum magistratum assequerentur, nihili facerent neque ambitum, quo se tam turpiter inquinarent; neq;

comitia,

comitia, quæ differrent, vt largitioni spatium longissimum daretur: neque interregnum, quo res fluere videretur comitijs dilatis; neque maiestatem populi R. quam negligere viderentur: quia, cum grauissimam iudicum personam sustinerent, flagitiosi tamen in petitione fuerunt, vt, ipsorum scelere, iudicia populi R. male audirent: quo maiestas minuebatur. *Publius*] Clodius. *Otalus*] vna interposita littera legerem, Hortalus: vt Q. Hortensius significetur. Hortensiorũ enim cognomen Hortalus fuisse, patet ex Cornelio Tacito, qui de quodam Hortalo loquitur, huius Hortensij nepote. *Veritas est enim pusilla*,] in hoc verborum ambitu suspicor latere mendum. & forte locus ita corrigendus: Verita est enim filia, quæ nunc laborat, ne animum Publij offenderem: Vel, ne animus Publij offenderetur. vt eum Tulliola rogauerit, ne Procilium defenderet contra P. Clodij accusationem; verita scilicet, ne Clodius eo facto grauius irritaretur. *Laborat,*] morbo affecta. Τέμπη] amœnissima enim regio. Varro lib.1. de re rust. *Consulem*] Ap. Claudium Pulchrum. & de hac Reatina caussa Varro lib.3. cap.2. de re rust. & Tacitus in primo annalium. *A M'. Curio*] Varronis verba sunt apud Seruium in commentario Æn. lib.7. Lacus Velinus in Narem deriuatus a quodam consule. Vt fortasse cõsul fuerit M'. Curius Dentatus. & hic, M'. non M. vt antea, legendum est: quod est, Manius, prænomen veteribus vsitatum. *In Nar*] vel indeclinabiliter posuit, vel neutro genere. Virgilius virili, *Sulphurea Nar albus aqua.*——
Ex quo est illa siccata, & humida tamen modice, Rosia.] sic in duobus antiquis libris, Caualcantis, & Bessarionis. est tamen, cur aliquid desiderem. placeret tale quippiam, Ex quo est illa quidem siccata, sed humida tamẽ modice Rosea. quale illud in epistola ad Quinctum fratrem: De nouis tribunis pl. est ille quidem in me officiosissimus Sextius, sed valde aduersante Clodio. Aut, si veterem lectionem conseruari placet, explanemus, Illa, cuius maxime laudatur vbertas. Festus enim hæc de Rosea. Rosea in campo Reatino campus appellatur, quod in eo arua rore humida semper seruantur. & Plinius lib.17. cap.3. *Vixi cum Axio:*] iucundissime fui; vt infra in epistola nescio qua: Cum Pansa vixi in Pompeiano. & villam habuisse Axium in agro Rosiano, testis est

Varro libro 3. capite 2. de re rust. *Septem aquas*] Dionysius Halicarnasseus libro 1. *Fonteii caussa*] vt agerem Fonteij caussam. *Magno & aequabili plausu*] qui mihi theatrum ingredienti a populo datus est. & addidit, Æquabili, quia, Magno, per se non referebatur ad laudem. nam & plausus magnus datur odiosis hominibus, sed minime æquabilis, clamoribus, sibilis, omni strepitu permistus; magnus autem & æquabilis ijs, qui diliguntur. *Manumissus*,] quia histriones omnes serui. Antiphon, inquit, vix productus erat; cum populus ei libertatem postulauit. vel, Manumissus, re vera, ante quam productus. *Nihil tam verum.*] quod in histrione reprehenditur: cuius est, fingere, quæ susceptæ personæ conueniant. *In Andromacha, & Astyanacte*] personis, accipio, potius quam fabulis. *Arbuscula.*] Fuere eodem tempore tres insignes meretrices, eædemque mimæ, Arbuscula, Cytheris, Origo. Seruius ecl. 10. Arbusculam, & Horatius nominat Sat. vltima lib. 1. In lapide autem antiquo, qui Romæ est, ad Agonem, mentio fit Volusiæ Arbusculæ. Et in aliis lapidibus nominatur Cytheris. Quorum lapidum inscriptiones vna cum aliis innumeris in vnum redegit Aldus filius. *Ludi*] ludos Apollinares intelligit: de quibus infra. *Dilata.*] cum ludos Apollinares consequi soleret. itaque infra de venatione legitur, a Bruto prætore post ludos Apollinares populo data. *Sequere nunc me in campum.*] hoc dicitur: Accipe nunc de ratione petitorum. petebantur enim in campo Martio magistratus. *Fenus, &c.*] idibus Quinctilibus feneratores pecuniam dederunt bessibus: id est vt pro centenis octoni in anno vsuræ nomine penderentur: cum antea supra trientē, dimidium quod est bessis, vsura non fuisset. eam pecuniam ambitiosa candidatorum manus sumebat, vt tribubus pro magistratu alius alio plus promitteret. Idibus autem vt vsuræ soluerentur, in consuetudine fuisse, & Horatius testatur, & Cicero ipse in Catilinam & Antonium. *Non moleste fero.*] non quod amaret lucrum, auunculi Cæcilij feneratoris heres: (nam is, Attico adoptato, decesserat, vt apparet epist. 20. lib. 3. & apud Valerium lib. 7. cap. 9.) sed quod priuatæ rei finibus se continens, de rep. non magnopere laboraret. *O virum, o ciuem.*] ironia: quasi neque viri boni esset, neque ciuis, id, quod & turpe esset, & ad

remp.

remp. pertineret, non moleste ferre. *Confirmant:*] ad consulatum. epist. 16. *Consules*] Ap. Pulcher & Domitius Ahenobarbus, Memmio & Domitio Caluino consulatum pactione polliciti. pactio autem quæ fuerit, aperte scribit in extrema epistola huius libri. *Fremit,*] ob pactionem a consulibus cum Memmio & Domitio factam. ipse enim Scauro studet, consulatum petenti. studet autem non tam ob eam caussam, quia Scaurus bello Mithridatico quæstor eius fuerat, vt Appianus lib. Antioch. & Iosephus de bello Iudaico lib. 1. tradiderunt; sed etiam, quia sororem eius Æmiliam Pompeius habuerat in matrimonio: de quo Plutarchus in Sylla & Põpeio. erat autem hic ad petendum consulatum Scauro legitimus annus. fuerat enim prętor biennio ante, Lentulo & Philippo cos. in oratione pro Sextio. *Dubitatur.*] quia sæpe animũ occultat simulationis integumento. vide ep. 9. & sane ad extremum Pompeius Scaurum abiecit. epist. 8. lib. 3. ad Q. frat. *Messalla*] consularis candidatus: qui deinde consul factus est cum Domitio Caluino. *Coitio consulum*] Appij & Domitij, qui coierant, vt Memmium & Domitium consules crearent. epist. 18. *Pompeius*] qui Scauro studebat. videbat enim, Scaurũ & Messallam, cum vterque patricius esset, consules simul fieri non posse. quod vetus Sextia tribunicia lex prohibebat. ideo contra Messallam incumbebat. *Ea comitia puto*] consularia. de tribuniciis enim nunc subiiciet. vere autem Cicero putabat. nam tribunicia sunt habita hoc anno, consularia vero non sunt. Plutarchus in Catone de tribunis hoc anno creatis: de consulibus autem sequenti anno ex interregno factis, Appianus. In Bessarionis libro, Pompeius absens est ex comitiis puto. *Arbitrio Catonis petituros.*] M. Catonem, postea Vticensem cognominatum, qui tum erat prętor, arbitrum constituerunt, vt damnaret quemquem eorum putasset in petendo pecuniam dedisse. Plinius Secundus in procemio. *HS quingena*] singuli aureorum scutatorum quindecim millia deposuerunt. & recte cõuenit ei cum Plutarcho; qui hac ipsa de re in Catone loquẽs, ait depositas a tribuniciis, δέκα δύο ἥμισυ μυριάδας δραχμῶν ἀργυρίου. Idem in epistola 14. libri 2. ad fratrem. *Gratuita*] vt tribunatus pl. non pretio, sed gratis, a populo detur. *Plus vnus Cato potuerit,*] quandoquidem eius metu gratuita fuerint co-

mitia: quæ non solent esse gratuita omnium iudicum metu. *Messius*] is, de quo in epistola 1. huius libri. *Reuocatus.*] a propinquis, vt opinor, aut ab amicis. nam iudicij caussa neminem de legatione in vrbem inuitum reuocari licebat. quare non a prætore, sed a suis reuocatum existimo; ne iudicij pœnam videri posset effugisse legationis præsidio potius, quã innocentia. *Seruilius edixit, vt adesset.*] P. Seruilius, Isaurici filius, hoc anno prætor, vt in epistola sequenti, qui consul fuit cum C. Cæsare. *Adesset.*] ad caussam dicendam. Sic Pedianus in argumento Cornelianæ: Cum P. Cassius prætor decimo die, vt mos est, adesse iussisset. *Tribus habet*] tribus hæ Messium videntur absoluturæ, Pontina, Velina, Mæcia. *Agitur tamen satis.*] aliquid tamen proficitur; etsi acres habemus aduersarios. *Ad Drusum:*] vt post Messium defendam Drusum. epist. 10. *Ad Scaurum.*] qui accusatus erat a P. Valerio Triario repetundarum ex Sardinia. iudicium M. Cato prætor exercuit. Pedianus. *Consules designatos.*] ij, qui consules designabuntur. *In Britannia.*] quo Cæsar cum legionibus transiecerat. epist. 16.

IN EPISTOLAM XVI.

Librarij manu] sua enim scribebat, cum occupatus non erat. idem epist. 3. lib. 3. ad Q. fratrem. *Quod erat abs te,*] non est locus sine mendo. Supra Bessarionis liber, Plerique, non, Pleræque: &, Esset, non Esses. *Bruto datæ:*] mallem, Buthroto: vt epist. 16. *In aliquem locum,*] in mea scripta. *Lælij,*] antea, Pæti: & in Bessarionis libro, Pætij. nos, Lælij, reposuimus, ex epistola 5. libri 3. ad Q. fratrem, in qua ita scribit: Sermo est a me institutus Africani, paullo ante mortem Lælij, Phili, Manilij, Q. Tuberonis. Macrobius etiam cum Scipione locutum Lælium in libris de rep. testatur. *ἐξωτερικοὺς*] hanc dictionem neque hic Cicero, neque Gellius intellexit. sunt enim ἐξωτερικοὶ libri, omnes extra rem propositam. Simplicius, Philoponus in libros de anima, & de cælo. *Istum appellarem:*] Varronis mentionem facerem. *In iis libris*] in oratorijs. epist. 16. *Valetudine*] infirmissima: vt in oratione pro Rabirio. *Non alienus a Scæuolæ studiis.*] erat enim de iure ciuili: & Scæuola iurisconsultus. itaque adest in primo libro: in duobus reliquis, præcepta tradẽtibus, vir grauissimus recte non adest. *Disputationi*] hæc dictio a tribus

antiquis

antiquis libris, Bessarionis, Caualcantis, Ferri, abest. *Ioculatoria*] ad τεχνολογίαν refer, Scæuolæ, vt leuem & ioculatoriam, persona minime dignam. *Luculenta*] Bessarionis & Ferri libri, Luculenta res Aureliani, vt scribis, indiciis: vt Aurelianum indicasse dicat, luculentam rem esse. *Vt ille intelligat,*] tibi gratum esse, quod ei non desum. *Nihil difficilius*] Vestorio: cum tamen te & me vtatur facillimis. *Lege Iunia & Licinia*] ne idem iteretur, vide supra, epist. 9. l. 2. *Fusia*] vide supra, ep. 14. l. 1. *Patronis*] patronum C. Catonis fuisse M. Scaurum, scribit Asconius in argumento orationis pro Scauro. *In gratiam rediit.*] altero enim ante anno, Marcellino & Philippo cos. tribunus pl. rogationem in Milonem promulgauerat. epist. 3. & 4. lib. 2. ad Q. fratrem. *Drusus*] in epistola extrema lib. 2. ad Q. fratrem; Drusus, inquit, erat de præuaricatione a tribunis ærariis absolutus, in summa quattuor sententiis, cum senatores & equites damnassent. Liuiæ gentis fuit, patriciæ, pater fortasse Liuiæ Augustæ: cuius etiam filiorum alteri cognomen Drusi videmus impositum. *Iudicibus reiiciendis ad* V. *nonas Quinct.*] vt ad V. nonas Quinct. reiicerentur iudices, deinde iudicium fieret. *De prelio*] mihi locus videtur deprauatus; De Procilio, rectius putarem: de quo in epist. proxima superiore. *Rumores non boni*] condemnatum iri. *Iudicia*] quibus etiam nocentes absolui non ignoras. *Domitio*] Ahenobarbo, consule. *Quicumque posthac*] verba S.C. *Non mihi Vt quod*] sic in libris antiquis, Bessarionis, & Caualcantis. mendum apparet: neque potest esse certa diuinatio, cum sententia lateat. quid tamen, si sic? S.C. quod hic consules de prouinciis fecerunt, Quicumque posthac, nō nihil Pompeio iam intelligebamus, enūciationem illam Memmij valde Cæsari displicere. vt respondeant inter se, Non nihil Pompeio, &, Valde Cæsari: &, Pompeij caussam prouincialem hoc S.C. deteriorem esse factam, significetur. *Enunciationem*] cum C. Memmius pactionem in senatu recitauit, quam ipse & suus competitor Domitius cum consulibus fecissent. vide ep. 18. *Cæsari*] cuius opibus in consulatus petitione Memmius cum vteretur, enūciatione illa eū offēdit, ep. 15. *Domitius*] Caluinus, plebeius; Messalla, patricius, cōsules proximis comitiis designati. *Liberalis in populo*] munere dato, ep. 17.

Certi] ſane conſules creati, ſed, quia comitia eo anno habitã non ſunt, ex interregno. *Tacitum iudicium*] quod factum non ederetur. Hoc autem decreuit ſenatus, vt, qui nullo pudore prohiberentur ab effuſo ambitu, largitionem omitterent; cum intelligerent futurum, vt irrita eſſet deſignatio, ſi damnati tacito iudicio fuiſſent. erat igitur ad cohibendã largitionis impudentiam quaſi frenum quoddam taciti iudicij timor. *Ante comitia*] ne, ſi poſt comitia fieret, potentia deſignatorum deterriti iudices minus libere iudicarent. *Conſiliis*] iudicum. *Omnibus ſortita in ſingulos*] iam facta erat in ſingulos candidatos iudicum ſortitio, (nam non eadem erant omnium candidatorum conſilia) ſed iudicia nondum facta. *Quidam iudices,*] de ambitu. *Veietorantius*] in Caualcantis antiquo libro, Veietorancius: in Beſſarionis, Veiotorãtius. Opimij cognomen puto fuiſſe, ſed poteſt eſſe mendum in litteris. *Iudicarent*] tacitum iudicium facerẽt in candidatos. *Reſcidit*] placeret, Res ad S. id eſt, Res ad ſenatum: quam ſententiam & proxima verba confirmant, & illa paullo infra, Senatus decreuerat, ne prius comitia haberentur, quam lex lata eſſet. & infra loquendi modus idem eſt: Interceſſum non inuitis: res ad ſenatum. *Terentius*] tribunus pl. *Leui brachio*] non vehementer: qui ad populum de tacito iudicio leuiter tuliſſent. *Hic Abdera*] hic ſumma fuit ſenatorum ſtultitia: vt Abderitæ viderentur: de quorum ſtupore atque inſania multi ſcripſerunt. & ipſe infra, ep. 7. lib. 7. Eſt, inquit, ἀϐδηριτικὸν, id eſt, ratione carens, quaſi factum Abderitarum. *Non tacente me.*] reprehendente leuitatem, ſtultitiamque ſenatorum: qui cum antea decreuiſſent, vt ante comitia tacitum iudicium fieret, mox decernerent, vt primo quoque tempore comitia haberentur, omiſſo tacito iudicio. *Res integra ferretur.*] ad ſenatum. &, Res integra, vt ageretur ſuper tota re, quid omnino agendum, haberentur ne comitia conſularia omiſſo tacito iudicio, an comitiis iudicium anteponeretur. Eodem ſenſu dixit oratione quarta in Catilinam, Referre tamquam integrum, id eſt, tamquam nihil eſſet actum a vobis. multa enim feciſtis, quamobrem iam damnaſſe coniuratos videamini. Sunt, inquit, hæc eiuſmodi, vt ij, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine vlla dubitatione a vobis damnati eſſe videantur. ſed ego inſtitui referre

ad

ad vos P.C.tamquam integrum,& de facto,quid iudicetis; & de pœna,quid censeatis. *Ferri leuiter.*] a consulibus,molli brachio. *Non inuitis.*] consulibus,qui tulerant. *Haberi censere.*] censuit senatus,haberi censere comitia. libentius omnino legerem sine dictione,Censere. *Partem eius*] aliis placet, Patrem eius,ex Pediano: recte fortasse: verum ego hoc in Pediano, vt accurate legerim,tamen non comperi. filium quidem, Pacuuiis subscriptoribus,a C. Valerio Triario video accusatum,a Cicerone defensum;quo de Scauro agitur in hac epistola; cum eius pater Syllanis temporibus, adolescentulo Cicerone, periisset. nec meas tamen aures offendit locutio, Cum partem eius defendissem. at ita locutus alibi Cicero non est. quid? non & alia sunt apud hunc ipsum singularia? *Singulis diebus*] singulos dies comitiales Q. Mucius Scæuola tribunus pl.obnunciatione sustulerat: id autem, ne cum populo posset agi,itaque comitia traherentur.omnes enim magistratus de cælo seruandi potestatem habebant: quod & Cicero Philippica 2.& apud Nonium Varro significat.sic Milo tribunus pl. ne comitia ædilicia haberentur, obnunciauit se de cælo seruaturum. vide epist.3. *Satisfecerat.*]nummos distribuerat,vt ea liberalitate consul designaretur. *Qui occuparant.*] qui ante dederant: vt Domitius, Messalla, competitores. *Hæc negotia multarum nundinarum fore.*] hoc pendet ex eo, Rem non habes nullam. magnum,inquit,hoc tibi videri oportet,tam frequentes esse largitiones, vt nundinæ potius suffragiorum, ac mercatus quidam comitiorum,quam populi iudicium in designandis magistratibus, videantur. *Antium & Fauonium*] Antium Restionem, de quo Plutarchus,& alij. Fauonius autem Catonis imitator dictus, qui de rep. quidquid sentiret, libere loqueretur. *Cato*]prætor eo tempore. *Nihil timueris:*] noli vereri,ne in senatu ita libere loquar,vt eos,qui rerum potiuntur, offendam. *Non fecisse videntur.*] reus,a iudicibus absolutus,his verbis innocens pronunciabatur, Non videri fecisse.ergo hic Drusum & Scaurū dicit,absolutos,Drusum de præuaricatione, Scaurum de repetundis, Cicerone vtrumque defendente.epist.15. Hanc autem absoluendi consuetudinem commemorat Cicero libro secundo Academic. his verbis. Quam rationem maiorum etiam comprobat di-

ligentia: qui voluerunt, quæ iurati iudices cognouissent, vt, ea non esse facta, sed, videri, pronunciarent. *Rei*] de ambitu. quattuor autem rei fuerunt, non tres. ep. 2. l. 3. ad Q. frat. *Q. Pompeio Rufo,*] hic, occiso Clodio, acerbissimas conciones tribunus pl. habuit in Milonem & Ciceronem. Pedianus in argumento Milonianæ. *A Triario,*] qui iam de repetundis eundem accusauerat. defendit eum Cicero etiam de ambitu. Quinct. l. 4. c. 1. *Pro iis dicere?*] cum eos de ambitu reos defendes. *Tribus libris*] oratoriis. *Vt opinionem habeas rerum,*] vt habeas, mea quæ sit his de rebus opinio. *Ferendum est.*] Gabinij turpem absolutionem significat. *Ille*] Pompeius, Gabinij amicissimus. *Meaque dignitatis,*] cuius caussa constanter & libere me gessi. *Quoad mihi satisfactum esset,*] quoad mihi satisfecisset; vsque, dum mihi satisfactum vidisset. ΠΟΡΠΑΠΥΜΗΑ] ex perturbatis litteris corrigerem, πρῶρα πρύμνα. vetus adagium est, Prora & puppis, quo totum significatur: quod vsurpauit etiam in epistola ad Tironem: Mihi prora & puppis, vt in prouerbio Græcorũ est, fuit a me tui dimittendi, vt rationes nostras explicares. Quod Gabinius igitur absolutus sit, potissimum id fuit accusatorum infantia. *L. Lentuli,*] flaminis filij. ad Q. fratrem epist. 1. & 4. lib. 3. *L. F.*] vt distinguatur a L. Lentulo Crure, P. F. qui postea cõsul fuit. alibi, eadem caussa, flaminis filium appellat. *Iudicia reliqua*] erat enim de maiestate absolutus; sed præterea de ambitu, & de repetundis accusabatur. vide ad Q. fratrem epist. 2. & 3. lib. 3. *Nobis gubernantibus,*] hoc est, quod dicit in epistola nona ad Lentulum, Cum nostræ sententiæ magnum in senatu pondus haberent vsque ad Cæsarem & Bibulum cos. tum enim quasi gubernatores in puppi sedebamus: nunc vix est in sentina locus. *Vnum*] Pompeium, cuius opes etiam nocentissimos reos absoluunt. *Multa mihi dant solatia:*] multa me consolantur, id autem in primis, quod eos, qui mihi nullam gratiam retulerunt, inuidentes dignitati meæ, magnis in rempubl. beneficiis quæsitæ, nunc infinitam vnius potentiam cernentes video disrumpi. *De meo statu*] de statu dignitatis meæ. *Vnde ceciderim,*] casum intelligit exsilij. *Pedibus trahuntur:*] non laboro, etiam si pessime administrentur. Sic locutus est in epistola ad Volumnium, famil. epist. 33. lib. 7.

Stomachus vbi habitabat] vbi ſedes iræ fuit. *Concaluit.*] calorem concepit ad concoquenda, quæ dura ſunt: id eſt, vt non ferenda feram tamen. *Fluit ad interregnum.*] interrex creabatur, cum vrbs ſine conſulibus & reliquis patricijs magiſtratibus eſſet; vt is haberet comitia conſularia, ijſque comitijs conſules creati, haberent comitia reliquorum magiſtratuum. dum autem vnus eſſet patricius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poterant: ita nec creari interrex: quem & a patribus, & auſpicato creari oportebat. Qua de re diximus in commentario in epiſtolas ad M. Brutum. *Fluit*] tendit. quia, cum hæc ſcriberet menſe Nouembri, nondum habitis conſularibus comitijs, quæ nec in exſpectatione eſſent, futurum videbatur, vt res vſque eo protraheretur, vt, anno confecto, cum nulli conſules eſſent, interrex comitiorum cauſſa crearetur. quod ita factum eſt. nam conſules ex interregno creati Domitius & Meſſalla, ſic vti Appius quoque & Ahenobarbus, itemque Pompeius & Craſſus. Quod autem in antiquis libris, Fuit, legitur; falſum eſſe conſtat; probabilius autem, vt correximus, Fluit: ſiquidem in epiſtola ad Quinctum fratrem 2. lib. 3. eadem de re eandem ſententiam poſuit, his verbis: Res videtur ſpectare ad interregnum. *Apud timidos iudices*] qui a Pompeio, ad quem dictaturam delatum iri putabant, ſibi timentes, ſi eius amiciſſimum Gabinium damnaſſent, abſoluerunt. ad Quinctum fratrem epiſt. 7. lib. 3. *Gabinius:*] qui & ipſe de ambitu poſtulatur. epiſt. 3. lib. 3. ad Quinctum fratrem. *P. Sylla*] forte is, quem Cicero defendit, accuſante Torquato. exſtat oratio. *Quin foris eſſet,*] quin accuſatione excluderetur, Torquato de diuinatione contendente. Alij ſic explanant: Non dubitans, quin Gabinius in vrbem non introiret, ſed foris maneret triumphi cauſſa, cum ex prouincia reuerteretur. quod ſi feciſſet, accuſationem Sylla faciliorem ſperabat. *Contra dicente,*] contenderunt Torquatus & Sylla, vt accuſandi munus alter alteri eriperet. obtinuit Sylla: cum id ante non ſperaſſet. *Hoc tamen agitur ſeuerius:*] non de parricidijs accipio, neque de ambitus crimine accuſatis, ſed γενικῶς de omnibus reis. *Indicia*] ſic antiqui libri, non, Iudicia, quotidie, inquit, nocentes homines in dicio produ͂tur. *Multi alii*] quo modo, cum proxime dixiſſet, Omnes abſoluen-

tur,de multorum condemnatione subiecit? quia, Hoc tamē, scriptum est non eodem die, quo superiora. quasi enim se corrigens, intulit, Hoc tamen agitur seuerius. *Vrbani*] per iocum: vt vrbanos & festiuos homines per iocum appellet, qui accusati ne responderent quidem; ne defensionem inutilem stulte dicerentur suscepisse. *Et tamen,*] quamquam Gabinius absolutus sit. *Absoluto*] maiestatis iudicio, Lentulo accusante: quod paullo ante cum scripsisset, de liberto condemnato per obliuionem omisit, hic omissum repetit, non suo loco. ad fratrem epist. 1. 2. & 3. lib. 3. *Solidis pectoribus*] animi non infirmi; qui, postquam reus iudicatus est læsæ maiestatis, statim magna libertate dixit, quæ sequuntur. fuit autem vel Græcum adagium, vel initium versus ex aliquo vetere poeta. *Lege Papia*] hæc videtur fuisse de maiestate. *Pontinius*] C. Pontinius, qui prætor fuerat Cicerone consule, moxque in prouinciam Ciliciam legatus cum eo profectus est. Et videtur ab vrbe deriuatum nomen. nam, vt a Gabijs Gabius, & inde Gabinius, sic a Pomœtia Pomptinus, & Pomptinius, siue Pontinius. vtroque enim modo scribebatur, sicuti & tribus modo Pontina, modo Pomptina. *Ad IV. nonas Nou.*] qui dies ludos plebeios primus, vt opinor, consequebatur. vide infra de ludis, epist. 11. lib. 7. *Triumphare.*] de Allobrogibus. Dio lib. 39. in oratione de prouincijs. *Cato*] M. Catonem hoc anno fuisse prætorem, & iudicium repetundarum in M. Scaurum exercuisse, perspicuum fit ex Pediano. itaque, quod sequitur, Prætor, mallem, Prætores. nam etiam ad Q. fratrem lib. 3. epist. 4. Cato & Seruilius prætores prohibituros se minantur. vt omittam, quod supra de Catone & Seruilio prætoribus patet, epist. 14. *Mucius*] Scæuola. epist. 16. *Latum de imperio:*] vnius diei, quo ingressus vrbem, triumphum ducturus erat. alioqui imperium habere intra vrbem licebat nemini. huius generis exemplum exstat apud Liuium lib. 45. his verbis: Tribus his omnibus decretus ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt ijs, quo die vrbem triumphantes inueherentur, imperium esset. *Insulse.*] quia legem de imperio Pontinij Ser. Galba prætor clam ante lucem tulerat: quod a Dione traditum est: &, agi quidquam

cum

cum populo ante horam primam, leges vetabant. *Appius consul.*] eius amicissimus, vt apparet ex epist. 9. lib. 3. fam. *Triumphare*] Bessarionis liber, Triumphaturum. vtrumque recte. *Sine lege*] curiata: qua populus proficiscentibus in prouincias imperium dabat. epist. 9. lib. 1. ad Lentulum, &. epist. 2. lib. 3. ad. Q. fratrem. *Confecta Britannia,*] cum Cæsari, quod ageret in Britannia, reliquum nihil esset. *Proximo*] proximis diebus; cum & alias ante accepisset. Sic arcano, & arcane, commodo, & commode, indifferenter veteres dixere. epist. 6. lib. 9. & 3. lib. 16. Quod item obseruauit Carisius. *Pilius*] Piliæ propinquus, quam Atticus habebat in matrimonio. epist 7. lib. 8. fam. *Noster,*] Bessarionis liber, non. placeret, Nostri; cum sequatur, Tuorum. *Vlla veritas,*] si præstare vis, quod promisisti. *Cicero meus*] quem Dionysius erudiebat. epist. 15. Illud animaduertendum, esse in hac epistola multa inter se pugnantia: vt necesse sit, aut pluribus diebus scriptam, aut non vnam esse.

IN EPISTOLAM XVII.

Gratum aduentum:] aduentum Attici in Italiam. Buthroti enim fuerat. infra. *Promissi,*] hoc est, quod in proxima dixit, Si vlla est in te veritas, aduentare iam debes. *Transmissionis.*] cum ex Italia in Græciam cum periculo nauigasti. *Nam Vestorio dandi sunt dies,*] nam Puteolis merito pones aliquot dies in Vestorij nostri suauissima consuetudine; vt illius vrbanitatem, & quasi Atticos sales ex interuallo regustes. Erat autem Vestorius Puteolanus: & Puteoli in via, quæ ex Apulia Romam fert. *Germanæ puta vide*] etsi nihil immutaui; tamen non dubito, quin ita legendum sit: Germanam: peti vide. vt sit sensus aduola mi Attice, & inuise similẽ remp. reip. illi nostræ, quam laudare solebamus. dicit enim, Germanam illius nostræ reip. cum ironia, quasi prorsus dissimilem, & plane mutatam. deinde sequitur: Vide magistratus peti, nummis ante comitia tributim vno loco diuisis palam. Quæ verba si quis diligentius expendat, singula emphasim habere cognoscet. vide item, inquit, Gabinium absolutum, cum nocentissimus esset. concedatur etiam, vt auctoritate floreat, & gratia. *De Messalla*] consulatum petente. supra. *Reum*] de ambitu. nam de repetundis iam fuerat absolutus.

epist.16.& epist.2.lib.3.ad Q.fr. *Nulla est, &c.*] nemo fere condoluit. *AEdilitas*] Asconij verba sunt: Ædilitatem summa magnificentia gessit, adeo vt in eius impensas opes suas absumpserit, magnumque æs alienum contraxerit. *Est pondus*] magni ponderis est, multum valet apud rusticas tribus memoria Scauri patris, optimi & clarissimi viri, qui princeps senatus sæpenumero electus est. absolutum patris egregia memoria, Valerius tradit lib.8.cap.1. *Duo plebeii*] nam Messalla & Scaurus patricij, plebeij Domitius & Memmius. ergo cum Messalla Scaurus, cum Domitio Memmius contendebat. *Adiuuetur*] adiuuetur munere, tametsi nõ gratissimo. epist.16. *Cæsaris commendetur militibus,*] ad suffragia venientibus. *Pompeii Gallia*] forsan Pompeij Galliam eos colonos appellat, qui ab eius patre Strabone deducti sunt in Galliam: vt Galliam Pompeij dicat Pompeij clientes a patre relictos. suspicor tamen in dictione Pompeij mendum esse. non enim fautor Memmij Pompeius; aduersarius potius, vt supra, epist.15. Pompeius fremit, queritur. *Si non valuerit,*] si Memmius intelliget, hæc sibi ad consulatũ obtinendum haud satis esse, tribunum pl. aliquem inveniet, qui, obnunciationibus interpositis, comitia in aduentum Cæsaris detrudat. Sic ad Quinctum fratrem epist.2.lib.3. Consules comitia habere cupiunt, rei nolunt, & maxime Memmius, quod Cæsaris aduentu, sperat se futurum consulem. Aduentum autem Cæsaris in Italiam intelligit, (nam Romam ingredi proconsul cum imperio non poterat) quemadmodum venit triennio post, vt M. Antonij, quæstoris sui, commendaret colonijs & municipijs sacerdotij petitionem. lib.8.belli Gallici. *Catone præsertim absoluto.*] tribuni pl. iam nihil non audebunt, cum C. Catonem, qui nihil non ausus erat in tribunatu, videant absolutum. vel proprie de comitijs impediendis intellige. facile enim, vt id faciant, adducentur tribuni pl. cum Cato, qui tribunus pl. biennio ante comitia in annum sequentem detruserat, sit absolutus. ad Quinctum fratrem, epist.5.lib.2. *Paccianæ epistolæ*] hic apparet, diuulsa esse, & alieno loco agglutinata harum epistolarum membra. nam Paccianæ epistolæ incipit respondere in epistola proxima superiore: vt, in hac quo modo respondere possit, non videam. *Musicis eruditos*] sic veteres libentius, quam Arte musica.

musica. Lib.1. de orat. In musicis numeri, & voces, & modi. pro, in musica arte. Et in procemio eiusdem libri: Quis musicis penitus se dedidit? pro, arti musicæ. Et Tusc.5. Musicorum perstudiosum accepimus Dionysium; poetam etiam tragicum. Terentius in Eun. Fac periculum in musicis. Hic lib.12. Hominem remotum a dialecticis, in arithmeticis exercitatum. *Paullus*] L. Æmilius Paullus, qui duas basilicas, veterem restituit, nouam exstruxit. *Disrumparis licet,*] inuidia; quia me videas inter præcipuos esse Cæsaris amicos, hominis florentissimi, nobilissimi. dictum quasi ioco. *Monumentum*] quod? laxationem fori. ipse enim proxime sequentibus verbis interpretatur. *Vt forum laxaremus*] Suetonius hæc de Cæsare: Forum de manubijs inchoauit: cuius area H S super millies constitit. *Contempsimus*] abiecimus: quia cum priuatis non poterat transigi sexcenties H S: & quia rem gloriosissimam, sæpta scilicet in campo Martio marmorea, minore pecunia faciemus. Postea tamen cum priuatis transactum esse millies, id est scutatorum tricies centenis millibus, e Suetonio & Plinio cognoscitur. *Sexcenties H S*] decies octies centenis scutatorum millibus. *Cum priuatis*] quorum ædes, vt forum laxaremus, erant euertendæ. *Tribuniciis comitiis*] Caualcantis & Bessarionis duo antiqui libri, Tributis comitijs. placet: vt, populum, qui ex regionibus & locis ad suffragia conueniebat, (hæc enim Tributa comitia dicta, docet Gellius ex libro Lælij Felicis) marmorea sæpta, non, vt ante, lignea, concluderent. Qua de re plenius in libro nostro de Comitijs. *Ad quid laboramus res Romanas?*] quorsum igitur de rebus Romanis laboramus? qui enim hoc monumentum contemnit, apparet eum de rebus Romanis nihil laborare. sin autem laboramus; non est, vt hoc monumentum contemnere possimus. *De lustro,*] censores post censum vrbem lustrabant: sed censum lustrumque simul tribuni pl. obnunciationibus impediebant. epistola 10. *Lege Plotia*] qua iudicia inter tres ordines communicata, senatores, equites, plebem, declarat Asconius his verbis: M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. anno II. belli Italici, legem tulit adiuuantibus nobilibus, qua lege tribus singulæ ex eo numero quinos denos suffragio

creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, vt senatores quoq; in eo numero essent, & quidā etiam ex ipsa plebe. Bessarionis tamen liber, item Caualcantis, & Ferri, Lege Coctia. & sane de lege Plautia, vix est vt putem intelligi posse: primum quia non de genere iudicum queri Ciceronē existimo, sed de criminibus, quorum impunitatem improbi assequerentur. at lex M. Plautij Siluani tantum fuit de genere iudicum, de crimine nullo fuit. alia igitur hæc. deinde, ideo hic de genere iudicum non agitur, quia iudicia hoc tempore non iam lege Plautia fiebant, sed Aurelia, quam tulerat L. Aurelius Cotta Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso cos. vt cum senatoribus simul equites Romani & tribuni ærarij iudicarent. eaque lege iudicatum esse in caussa Clodij, supra legimus lib. 1. item in caussa Scauri apud Pedianum, in Miloniana, in alijs. Quod si, Plautia, legimus; ab alio Plautio latā intellige, qui tulerit non de iudicibus, sed de certo crimine, & fortasse de vi. nam legis Plotiæ de vi mentionem facit Cœlius in epistola ad Ciceronem, fam. lib. 8. *C. Domitius*] sic antea. reposui, C. Decimius, vt & Caualcantis, & Bessarionis, & Ferri libri habent: primum, quia libenter sequor veterum librorum auctoritatem; deinde, quia, C. Domitius, mendose legi video. numquam enim Domitia gens Caio prænomine vsa est, sed tantum Cnæo & Lucio; vt in Tranquillo legimus. *Ne toties*] nondum in Italiam Atticus redierat, cum in Asiam eundi consilium cepit. *Integrare*] ante quam ire in Asiam decreuisses. *Reprimam*] quia futurum non spero, vt consilium mutes. *Reditus*] si profectionem tuam impedire nō potest, saltem valeat ad celeritatem reditus. *Quid egeris.*] num eum libertate donaueris. epist. 15.

IN EPISTOLAM XIIX.

Non oblitum] non quia sim oblitus. *Committamus*] scribendas demus. *Excidat*] Excidant. Bessarionis liber. locus deprauatus. *Pactionem*] pactio hæc erat. Memmius & Domitius consules fieri cupiunt: Appius autem Claudius & L. Domitius Ahenobarbus consules id agunt, vt consulatu functi in prouincias mittantur. promittunt igitur, se operam daturos, vt consules creentur Memmius & Caluinus: illi cōtra, se tres augures daturos, qui dicerent se affuisse, cum lex curiata

curiata de imperio prouinciarum ad populum ferretur; & duos consulares, qui se affuisse dicerent, cum senatusconsultum de ornandis & instruendis consularibus prouincijs scriberetur: nisi hoc fecissent, H S darent ambo quadringena Appio & Ahenobarbo. *Ipse suus*] mallem, Ipse, & suus: & paullo post, Fecissent. *Ambo*] Memmius & Domitius. *H S quadringena*] quæ sunt omnino aureorum scutatorum duodecim millia. *Consulibus*] Ap. Claudio Pulchro, L. Domitio Ahenobarbo. *Ipsi*] Memmius & Caluinus. *Tres augures*] nam, cum lex ad populum fertur, adsint necesse est qui dicant licere per Iouem legem ferri. tres autẽ plane, cum lex curiata ferebatur; quia XXX. curiæ tres veteres tribus repræsentabant, quas singulas in denas curias Romulus diuisit. porro veteres tribus suum quæque augurem habuit. Liuius lib. 10. *Quæ lata non esset:*] augures igitur pretio erant adducendi, vt latam mentirentur. non licebat autem sine curiata legē militare imperium in prouincijs habere. *Ornandis prouincijs*] instruendis, vt soleret. *Cum omnino*] nam re vera neque lata curiata lex, neque senatus fuerat: sed, quasi vtrumque fuisset, ita prouinciarum administrationem, & lege curiata, & senatusconsulto se daturos consulibus promittebant Memmius & Caluinus, si modo ipsi essent consules facti. *Affuisset*] puto, Fuisset, rectius. *Nominibus,*] Nomen dicitur, quod in codicem refertur. *Perscriptionibus,*] certa pecuniæ promissione, vt cautum esset consulibus de H S quadringenis millibus. Hinc illud apud Terentium: Perscripsi omnibus, quibus debui. *Multorum tabulis,*] cum multi, Memmio & Caluino amicitia aut affinitate coniuncti, solutionis promissione se obstrinxissent, perscriptione suis tabulis facta. *Erat idem:*] ita non commouebatur, quasi nihil turpe commisisset. *Alter,*] alter consul Domitius Ahenobarbus. *Dirempta coitione,*] coierant candidati Memmius, Caluinus cum Appio & Ahenobarbo cos. eam coitionem Memmius inuito Caluino diremit, cum prolatam pactionem in senatu recitauit. *Refrixerat,*] amiserat amicorum studia, cum illa pactionis enunciatio Cæsarem offendisset. epist. 16. *AEquitatem animi mei,*] quem videas nihil his rebus commoueri. *Seleucianæ prouinciæ,*] nobilis prouinciæ Ciliciæ, quam Seleucus vrbibus auxit.

Perspice] vides enim, me nihil prorsus laborare, vt proconsul in Ciliciam mittar: quam alij tam turpi pactione quærunt: cum ego multo ante consul fuerim, ideoque multo, quam illi, facilius consequi possim. quare laudes velim æquitatem animi mei, cum his pactionibus nihil commoueor. quod tibi argumento est, prouinciam a me contemni. nisi enim cõtemnerem, commouerer. ideo autem non commoueor, quia contemno. *Coniunctionem,*] mira est, inquit, æquitas animi mei: neutram in partem valde me iacto: & suauissimam cum Cæsare coniunctionem tueri consilium est. *Ex hoc naufragio*] cetera cum amiserim, teneo, quasi tabulã ex naufragio, suauissimam cum Cæsare coniunctionem. *Hibernam legionem*] vt sumeret quam vellet legionem, in hiberna ducendam. *Commodum*] paullo ante: vt sæpe apud hũc ipsum. *Scribit.*] Quinctus. *Legatum Pompeio?*] ituro in Hispaniam, ei lege Trebonia in quinquennium anno superiore demandatam. quo tamen numquam iuit. De legatione autem frumentaria hic Cicero non loquitur. nam ea res triennio ante Pompeio mandata fuerat. epist. 1. lib. 3. ad Q. fr. *Vt tu tamen aliquid exspectes.*] ne nunc ex meis litteris omnia cognoscas. *Ad me*] hoc aut abundat, aut mendosum est. dicit enim, cum Romam venies. aut explana, Ad me, in aliquam villarum mearum, vbi tum ero. Scripsit enim iam extra vrbem se fore ex idibus Ian.

Illud addo, omnes huius libri epistolas, præter priores tres, perturbato esse ordine, neque solum ipsa corpora, verum etiam membra: quæ suum in locum singula restituere, neque audendum est sine vetustis libris, neque audentibus fortasse succederet.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM QVINTVM EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICUM.

IN EPISTOLAM I.

IBAT Cicero proconsul, cum annuo imperio, in Ciliciam prouinciam, & senatusconsulto, & lege curiata datam, Sulpicio & Marcello cos. Ac de tota Ciliciensi prouincia, locus postulat, vt paullo vberius agatur. nã etsi prouinciam suam Cicero sæpe Ciliciã appellat; scire tamen oportet, primum non omnem Ciliciam Romanis, sed partem quandam regibus subiectam fuisse; quam Vespasianus, vt ait Suetonius, in prouinciæ formam redegit: deinde, ad Ciceronis imperium sex præterea dioeceses pertinuisse, primum tres, Ciliciæ proconsulibus aut proprætoribus cum Cilicia attributæ, Pamphyliam, quę Ciliciam attingebat, Lycaoniam, & Phrygiæ maioris partem vltra Mæandrum; cum eius altera pars citra Mæandrum, ab eo, qui Asię prę erat, administraretur; deinde, tres alteras, Laodiceam, Cibyram, Apameam: quas ipse vocat διοικήσεις Asiaticas in epistola ad Seruilium, lib. 13 fam. Ex prouincia, inquit, mea Ciliciensi, cui scis τρεῖς διοικήσεις Asiaticas esse attributas, nullo sum familiarius vsus, quam Androne Laodicensi. Quibus verbis cõstat, ex tribus dioecesibus Asiaticis Laodiceam vnam fuisse; quæ postea, ex pristino more, ad imperium Seruilij, Asiam regentis, translata sit. nam Asiæ Seruilium præfuisse, indicat idem in alia ad eundem epistola his verbis: Si tibi vtilius est, id est gloriosius, Asiæ præesse,

& istam partem reip. male affectam tueri. Septem igitur omnino diœceses complectebatur prouincia Ciceronis, Ciliciam ipsam, vnde tota administratio nomen accipiebat, Pamphyliam, Lycaoniam, Phrygiæ maioris partem vltra Mæandrum; tres præterea, Laodiceam, Cibyram, Apameam, ipsas quoque Phrygiæ maioris partes, sed citra Mæandrum; quæ ideo Asiaticæ vocabantur, quod antea in Asiæ administrationem includebantur. Et, quoniam de Cilicia satis constat, reliquarum exempla, ne qua supersit dubitatio, ex ipso Cicerone proferemus. De Pamphylia igitur in epistola 21. huius libri, vbi Pamphylium forum nominatur, & lib. 1. de Diuin. De Lycaonia in eadem epistola, cum Isauricum forum appellatur. Isaurum enim in Lycaonia Strabo lib. 12. cõstituit. De eadem aperte in epist. 15. huius libri, & epist. 10. ad Appium, lib. 3. fam. De Phrygia in epist. 21. huius libri. nam, ad forum Synnadense Phryges conuenisse, inde conijcio, quod Synnadem in Phrygia maiore vltra Mæandrum veteres geographi ponunt. & epist. 1. lib. 7. & 10. lib. 3. fam. De Cibyra epist. 21. huius libri, vbi mentio fit fori Cibyratici. De Apamea ibidem, & epist 16. 20. & lib. 3. fam. & alibi. Ne quis autem plures, quam septem, in Ciceronis prouincia fuisse diœceses arbitretur, ipsius verba recitabo, ex epist. 21. huius libri: Idibus Febr. forum institueram agere Laodiceæ, Cibyraticum, & Apamense: ex idibus Mart. ibidem Synnadense, Pamphyliũ, Isauricum: ex idibus Maij in Ciliciam. Ex hoc loco septem fora constant, Laodicense primum, Cibyraticum, Apamense, Synnadense, Pamphylium, Isauricũ, Ciliciense, quamquam Ciliciense non, vt reliqua, actum est Laodiceæ, sed in Cilicia, quo se iturum scribit post idus Maij. & epist. 2. lib. 6. idem cõfirmat his verbis: Hoc foro, quod egi ex idibus Febr. Laodiceæ ad Kal. Maij, omnium diœcesium, præter Ciliciæ, &c. Nec vero dubitandum est, quin forum etiam egerit in Cilicia, quo se peruenisse epist. 4. lib. 6. significat. Idemque de celeberrima vrbe Laodicea credendum est, præsertim cum in ea reliquarum diœcesium forum egerit, ipsaque inter tres Asiaticas diœceses vna nominetur in epist. ad Seruilium, lib. 13. fam. Quod enim ait Plinius lib. 5. ad iurisdictionem Cibyraticam Laodicenses conuenisse; consuetudinem sui temporis ostendit, omnium pæne rerum mutatione facta. nam, si Laodi-

si Laodiceam ad forum Cibyraticum adiungimus; quænam erunt tres diœceses Asiaticæ? non enim de Pamphylia, aut Lycaonia, aut Phrygiæ maioris parte trans Mæandrum, in qua Synnadem vrbem fuisse diximus, licet suspicari. nam & Lycaoniam, & Phrygiam trans Mæandrum ad Ciliciæ administrationem pertinuisse, iam ostendimus. Pamphyliam vero ideo non fuisse inter Asiaticas diœceses constat, quod eam P. Seruilius Isauricus cum Cilicia, & Pisidia, & Phrygia trans Mæandrum ad populi R. ditionem adiunxit, multis annis post Asiam ab Attalo rege Romanis legatam. ideo semper eas nationes vnus rexit, tamquam vnam prouinciam. Asia vero, quæ Attali fuerat, modo tota a proprætoribus, aut proconsulibus Romanis est administrata, vt a P. Seruilio, Isaurici, quem proxime nominauimus, filio: cuius in prouincia Laodiceam fuisse, iam significauimus: &, opinor, a Q. Cicerone, a quo Ephesum & Apameam simul cum reliqua Asia gubernatas esse constat: modo non tota, sed ademptis tribus diœcesibus, Ciliciensi prouinciæ attributis. Quæstio superest de Pisidia, & Cypro insula, quæ ad Ciceronis imperiũ ipsæ quoque pertinent, nec tamen inter diœceses nominantur: de quibus vtrisque dicam, quod sentio. Propriã non fuisse Pisidiæ diœcesin, sed cum Pamphylia coniunctã, existimo, eo quidem magis, quod Pisidiæ pars libera erat. In quam sententiam illa me verba epist. 5. lib. 6. adduxerunt: Exercitum infirmum habebam, auxilia sane bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum. certe enim non subiecti Ciceronis imperio Pisidæ, cum inter auxiliares numerentur. alteram vero Pisidiæ partem vt a Cicerone administratam putem, commoueor iis verbis libri 1. de Diuin. Cilicum & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi. Cyprum vero Ciceroni, & ante eum Appio ac Lentulo attributam fuisse, cognoscitur ex epistola prima lib. 6. & epist. 7. lib. 1. fam. cuius insulæ incolas ad aliarum diœcesium fora non licebat euocari: sed eo mittebat aliquem de sua cohorte, is, qui Ciliciam regebat. hoc ab ipso Cicerone didici, qui epistola vltima huius libri, Q. Volusium, inquit, misi in Cyprum, vt ibi pauculos dies esset; ne ciues Romani pauci, qui illic negotiantur, ius sibi dictum negarent. nam euocari ex insula Cyprios non licet. Cyprus vero lege P. Clodij tribu-

ni pl. Pisone & Gabinio cos. Ptolemæo regi ablata, prouincia prætoria, vt ait Strabo l. 14. facta est: & in eam M. Cato missus, quæstor cũ iure prætorio, vt lib. 2. tradidit Velleius: postea Ciliciæ proconsulibus, Lentulo, Appio, Ciceroni tradita: postremo a quęstoribus videtur administrata. vt epist. 48. libro 13. fam. *In discessu*] cum a tuo complexu in Tusculano diuulsus sum, in prouinciam Ciliciam proficiscens. *Ne quid noui*] ne prorogetur annuum prouinciæ tempus: quod esset nouum & inusitatum. *Desiderium*] vrbis, & meorum. *Satisdationes secundum mancipium,*] puto eas esse, quæ de rebus mancipio emptis, pretio nondum soluto, fiant. nam etsi mancipia venditor possidet ab emptore data: quia tamen ea possunt fieri deteriora, vt deinde eiusmodi non inueniantur, qualia emptor promiserit; satisdationem secundum mancipium venditor quærit, vt sibi de mancipiis caueatur. *Prædiorum,*] pro quibus Memmius & Atilius cum ab emptoribus mancipia accepissent, satisdatione præterea de mancipiorum probitate, & fructu sibi caueri voluerunt. *De Oppio*] Cicero Cæsari debebat HS DCCC, id est aureorũ viginti quatuor millia. exigebat Oppius absentis Cæsaris nomine, cuius inter amicos præcipuum locum obtinuit. ep. 4. & l. 6. fam. epist. 8. *Aperuisti*] exposuisti, ostendisti te daturum, si vrgeret. epist. 4. *Versura facta*] versuram facit, qui, vetus vt æs alienum soluat, nouum contrahit. fit enim cõuersio quædam, & mutatio creditoris. *Nostrorum nominum*] pecuniæ mihi ab aliis debitæ. cuius exactionem si exspectare vellem, sine versura DCCC soluerentur. *Transuersum versiculum*] cum pagina, versibus recto ordine subsequentibus completa, nihil vltra capit; tum, si quid eiusmodi superest, quod multorum verborum non sit, scribere solemus de transuerso. *De sorore:*] tua, Quincti fratris vxore. *Ego & tu*] vt inter fratrem meum & sororem tuam vterque gratiam componeremus. *Dies fecit:*] non dies in vesperum iam vergens, (nam & Marcum fratrem eadem caussa in Arcano retinuisset) sed dies festus Arcani pagi, quem sibi Quinctus in suo fundo celebrandum putauit. *Mulieres,*] Terentiam, & Tulliolam, quæ Ciceronem prosequebantur. *Pueros.*] Quinctum filium, & Marcum, fratris filium. *Hospita:*] itaque inuitandi partes meæ non sunt. *Statius*] libertus Quincti, gratiosissimus

mus apud eum, ideoque vxori odiosus. *Videret.*] pararet, curaret, vt alibi. Sic & Græci loquuntur: nam Theocrius ἐν τῷ εἰδ. ιε, ὅρη δίφρον Εὐνόα αὐτῇ. *Quid, quæso, istuc erat? magnum. itaque me ipsum commouerat.*] plane, & dilucide: veteres tamen libri aliter & hic, & in aliis locis, vbi nos ex ingenio, Quæso, pro Quasi, reposuimus. vt in Oratore, Quem, quæso, nostrũ fefellit ita vos esse facturos? & in Bruto: Quid quæso, nos aliud fugimus? & in epist. ad Hirtium, apud Nonium: Dicis, quid, quęso, istuc intererat? nescio: nisi tamẽ erat mihi iucundum. Hic quidem & in antiquo libro, & in omnibus ante nostram correctionẽ impressis ita legitur, ac distinguitur: Dices, quid? quasi ista erat magnum. quod ita sententiam perturbat, ac dissoluit, vt probari non possit. de nostra coniectura docti homines iudicent, quam ab antiquis libris dissentire, ingenue fatemur: nec tamẽ eo minus arridet: quippe cum in oratione pro Roscio Am. scriptũ videamus: Quid, quęso, eius intererat? quæ sunt eadẽ verba in epistola ad Hirtium, de qua mentionem fecimus. *Antequam proficiscare,*] in Epirum. *Pontinium*] legatum meum. Quatuor legatos habuit Cicero in Ciliciensi administratione, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium, Ciceronem fratrem. fam. epist. 4. lib. 15.

IN EPISTOLAM II.

Iusta itinera] non vt adhuc, interrupta, aut inæqualia, sed quantum procedi quotidie posset, quantum iustis, id est satis longis itineribus possem. *Mea mandata,*] vt mandarem, si quid eum, me absente, curare vellem. *Nobis prouincias.*] nobis, qui prouincias administramus. γενικῶς de prouinciarum rectoribus dixit. nam ipse vnam habuit prouinciam Ciliciam: aut, Prouincias, quia simul habuit Cyprum, & diœceses tres Asiaticas, Pamphyliam, Lycaoniam, Isauriam, tutelam regis Cappadociæ. *Ad annum*] sic locutus est lib. 3. de oratore: Vt tibi Cæsar faciendum est ad annum. *Tribunum pl.*] qui, si quis vellet prouinciarũ tempora prorogare, posset intercessionem impedire. *Rufio noster,*] hic est C. Sempronius Rufus, de quo in ep. fam. ep. 8. l. 8. quem hic per iocum appellat Rufionem. quoniam autem cum Vestorio nescio quid ei erat controuersiæ; arbitrum statuerant Ciceronem, vt cognosceret. deinde cũ Sempronius se a Vestorio

videret obſeruari, (obſeruabat autem Veſtorius, vt, ſi Ciceronem Sempronius adiiſſet, ſtatim & ipſe accurreret, tranſigendæque controuerſiæ arbitrum moneret: quod Rufio nolebat, vt qui ſe non bonam habere cauſſam intelligeret) hominem ſtratagemate fefellit: nam ad Ciceronem nō acceſſit. hunc Cicero gratiſſimum ſibi feciſſe dicit, quod de cōtrouerſia audiri noluerit, id eſt quod ad ſe arbitrum non acceſſerit, vt de controuerſia, quam habebat cum Veſtorio, tranſigeret. in quo quaſi gratiam referre Ciceroni pro accepto beneficio viſus eſt, quod eum audiendi moleſtia liberauerit. Hic Rufio per iocum a Cicerone vocatur Veſtorianus epiſt. 14.l.14. ob inſignem & diuturnam cum Veſtorio controuerſiam. *Tam longe*] Baulis in Cumanum. Baulis enim habuiſſe villam Hortenſium, conſtat ex Varrone, lib. 3. de re ruſtica, etiam ex Academicis. *Hortenſius*] hic non hominem, ſed dignitatem indicat. *Agentem aliquid*,] ementem, aut vendentem, vt in emporio. *E Panſæ villa*,] Caualcantis liber, Epenſe villa, corrupte, ſed vnde facile poſſit erui vera lectio. Beſſarionis, Expenſe ſua villa. vt aut legi poſſit, Exiens e ſua villa: aut, quo modo ego correxi Caualcantis librum ſecutus, E Panſæ villa. *Num quid vellem*,] num quid ſibi mandarem, proficiſcens in prouinciam. *Ingentis moleſtiæ*,] prouincialis. *Aliorum*.] quibus prouinciarum adminiſtratio quo longior, eo, rapinarum ſpe, gratior. *De auctoritate perſcripta*.] Senatus auctoritas quid ſit, aperiendum eſt. Cum aliquid ſenatorum maior pars decreuerat, S.C. ſcribebatur, niſi tribunus pl. aliquis intercederet. intercedente, S.C. nō erat, ſed ſcribebatur tamē, quod ſenatus eo die ſtatuiſſet; eaque Perſcripta auctoritas dicebatur. Ergo, cum ſenatus decreuiſſet, M. Marcello conſule referente, vt Cæſari Gallias obtinenti ante tempus ſuccederetur, itemque ne abſentis ratio comitiis conſularibus haberetur, interceſſerunt tribuni pl. itaque S.C. non eſt factum, ſed auctoritas perſcripta. Hac de re legendus Dio libro 41. & quæ in commentario in familiares Ciceronis epiſtolas diximus. *Iuſſos IV. viros creare*.] vt, cum eſſent omnes Latinæ coloniæ, aliquam, creatis IV. viris, municipiorum formam acciperent. nam IV. viri municipiorum erat, non coloniarum, magiſtratus, vt Romæ cōſules. (epiſt. 11. lib. 10.) id erat inducere paullatim eos in iura ciuium

ciuium Romanorum, vt & suffragij ferendi, & petendi honores facultatem, Latinis coloniis negatam, municipiis & Romanis coloniis concessam, adipiscerentur. semper enim Cæsar, quod e Suetonio quoque constat, id spectauit, vt Transpadani, id est Latinæ coloniæ, ciuitate donarẽtur, vt qui etiam nouum Comum Romanam coloniam consul miserit. De Transpadanis aũt cum a senatu numquam impetrasset, postea rerum potitus effecit, vt apud Dionem scriptum est. Ideo infra ep. 7. l. 7. in partibus Cæsaris Transpadanos numerat. & fam. lib. 16. Gallias habet inimicissimas, præter Transpadanos. Nec dubito M. Cœlium in epist. ad Cic. de his comitiis, quibus IV. viri crearẽtur, significare, cum ait: Illi rumores de comitiis Transpadanorum Cumarum tenus caluerũt. *Iussos*] a Cæsare, cuius in prouincia erant coloniæ Transpadanæ. *Magnos motus*] quod auderet Cæsar sine senatus auctoritate iura municipiorum, id est ciuitatis Romanæ, municipiis dare. *Ex Pompeio*] cum quo Tarenti sermonem habuit de rep. epist. 5.

IN EPISTOLAM III.

Quid de iis cogites, & quando,] quid futurum putes de iis rumoribus, & quando futurum. *Edictum P. Licinij*] edictum prouinciale, vt edictum Asiaticum Q. Mucij. ep. 1. l. 6. Ex iis edictis Cicero, quidquid vtile prouinciæ putaret, in suum edictum transferebat. *Dionysius*] Ciceronum puerorum magister, qui & ipse cum pueris in prouinciam proficiscebatur. *Nicanor*] Attici seruus. ep 2. l. 6. *Continentia & diligentia*] in administranda prouincia. *A Pontio*] cum essem apud Pontium.

IN EPISTOLAM IV.

Scriba] meus, M. Tullius Laurea. Plinius. *Primo, maximo mandato,*] de Tulliæ matrimonio. *Ac ne ille*] cum in Bessarionis libro scriptum videam, Ac me illud quidem labat, fit, vt ita corrigendum putem, Ac ne illud quidem labat, hoc sensu, Ac ne illud quidem, de quo ante discessum meum collocuti sumus, ex animo excidit, sed hæret. *Non quo,*] subaudi, probem. *Contenti esse.*] vt ei Tulliola matrimonio iungatur. hoc enim intelligit. *Non alienum,*] a Tulliæ

nuptiis. *Vt nostris possit*] vereor, vt is adduci possit, vt nostris mulieribus, Tulliæ, & Terentiæ, in consuetudine obsequatur: etsi summe facilis sit. generum enim Cicero cupiebat, cuius comitate & obsequio mulieres lætarentur. quod infra scribit de Dolabella, ep. 6. l. 6. *Et tuis δυσδιάγνωστον*] & quod scribis, tuas mulieres putare generum fore, qualem nostræ maxime velint; id eis difficile cognitu. *πρὸς νεῦσιν esse*] ad assensum, ad obsequium: vt assentiatur, vt obsequatur nostris mulieribus. *Et quidem summe facilis*] horum verborum iam sententiam ostendi: sed antiqua lectio, Equidem sum facilis. cuius hic est sensus: quemquem illæ probabunt, ego probabo, facilis in omnes partes. *Rei habebis rationem meæ.*] suspecta sententia est, eo magis, quod in antiquis Bessarionis & Ferri libris video scriptum, Res habibis mirationem nã. Suspicionem autem de mendo facit, quod, cum scribat Atticum abfuturum, deinde subiungit: Rei habebis rationem meæ. qui enim, si abfuturus est, Atticus rem Ciceronis poterit curare? *Agente Seruio,*] libri tres veteres, Agente Seruilio Seruio. vt sensus sit: negotium suscipientibus P. Seruilio Isaurico, & Seru. Sulpicio, grauissimis viris, & summa auctoritate præditis, nobisque haud vulgari amicitia coniunctis, posset aliquid fieri probabile: sed, vtroque nostrum absente, neque Seruilius aget, neque Seruius. Et, vt sine copula duo nomina iungantur, ita Ciceroni vsitatum est, vt exempla recitare putidum videatur. *De Marcello*] M. Claudio Marcello consule, collega Seru. Sulpicij. *S. C. si erit factum, &c.*] si decreuerit senatus, vt omnibus prouinciarum rectoribus supplementum scribatur. *Rem tamen conficies.*] ages tamen de supplemento. nam certe, vt de cæteris senatus non probet, mihi tamen, & Bibulo, qui proconsul in Syriam ibit, attribui oportebit. Attribui, autem explano, pecuniam: cum sequatur, Compendium populi. *Probe.*] quod ei in sermone significasti, me ad te de eo scripsisse. epist. I. *Cum venerint.*] ages cum iis. *Quod Cherippus.*] subaudi, de me locutus est. *Hic quoque πρὸς νεῦσιν sustulisti:*] ne hic quidem scripsisti, quid mihi agendum putes, sicuti nec de illo scripseras, qui tibi a Tulliæ nuptiis visus erat non alienus. Sustulisti igitur πρὸς νεῦσιν, id est, non scripsisti, ad assensum tuũ quid sit, quid tibi videatur agendum, quid probes. *O prouincia*] cum indignatio-

indignatione. etiam ne, inquit, quid Cherippus libertus de me cogitet, aut dicat, mihi curandum est? *Hactenus; ne quid ad senatum.*] hactenus mihi est curandus; ne, si a nobis contemnatur, impulsus ab eo patronus eius consul ad senatum referat de supplemento non attribuendo. & protulit cũ dolore, Hactenus; ne quid ad senatum: quasi maxime curandus, cum tanta res agatur. *Consule, aut numera.*] aut consilium mihi Attice da, quo pacto me geram: aut, alia via si non est, pecuniam liberto numera. minimum in eo damni faciemus: nam capies eum D C nummis sestertijs, id est, pecuniæ nostratis aureis X I I X. (& posuit exigui numeri notas, non quæ pecuniam definirent, sed quæ pecuniæ minimum significarent) qua summa facile adducetur, vt patrono suo, quod contra existimationem aut voluntatem nostram fit, (puta, de non dando supplemento, aut de proroganda prouincia) nihil persuadeat. Ceperis, autem ex ingenio legimus, non, Ceteris, mutatione fere nulla: & D C pro D E, qui error etiã est in vulgatis libris, ex antiquarum notarum ignoratione & litterarum similitudine ortus. *Quod cum Scrofa,*] subaudi, locutus de illo, quod Cherippus de me dixit. Scrofa autem, Tremelliorum cognomen. *Annius, & Tullius.*] legatos suos significat, sed nominat Anneium, epist. 55. lib. 13. fam. *Recte scribis.*] scripserat Atticus; quoniam Brundisij ante Kalendas Iunias Pontinius legatus futurus esset, vt inde in prouinciam profecturus transijceret; non fuisse caussam, cur Cicero reliquos legatos vrgeret, Annium, & Tulliũ. quamquã cum epist. fam. legatur Anneius, pro Annius; necesse est alterutrũ esse mendosum. *De Sicinio*] hunc puto peritũ fuisse in conscribendis edictis prouincialibus. *Ne illa exceptio*] exceptionẽ quandã dixerat Sicinius in edicto sibi placere: quę Ciceroni suspecta erat, ne forte in amicũ negotiatorẽ, aut publicanũ, cũ damno incurreret. *Quinq; præfectis,*] vide epist. 7. *De Oppio*] vide ep. 1. *Quoniam Philotimũ habes,*] libertũ Terentiæ, qui te huius oneris parte leuabit. *Cognosce rationẽ,*] vide, quantũ debeã. *Et vt agã amplius,*] & vt vehementius a te contendã. Deinde intulit, Si me amas. *Proficiscaris,*] ex vrbe. ep. 4. *Pæne præterij,*] pæne ad eã partẽ nõ rescripsi, in qua chartã scribis tibi deesse. *Mea cautio*] mea interest cauere, ne tibi charta desit.

Ducentos] sestertios nummos ad emendam chartam. sume de meo ducentos; vt posthac longiores a te litteras accipiã, quibus & de meis, & de publicis rebus certior fiam. *Vellet.*] a te quærere.

IN EPISTOLAM V.

Quid narrem; noui enim nihil:] coniectura ducti, sic correximus. veteres libri, Noui enim mihi. nostram correctionem non dubito quin docti probent, eo magis, quod in epistola sequenti idem scribit: Nec tamen iam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem. mandaui omnia; quæ quidem tu, vt polliceris, exhauries: narrabo, cum aliquid habebo noui. Ferri liber, Nec, quid narrem, noui. etenim mihi, &c. *Eo autem die*] nam fere senatus nonis, idibus, Kalendis habebatur. *HS* XX *&* DCCC.] quæ Cæsari debemus. epist. I. *Quod auctore te velle cœpi,*] Cæsaris amicitiam auctore te sum amplexus. hinc illud epist. 5. lib. 4. Te auctore resipui. *Adiutore*] in soluenda pecunia. sic enim amicitia retinebitur.

IN EPISTOLAM VI.

Cum Pompeio] quid agebat hoc tempore Pompeius Tarenti? valetudini recuperandæ operam dabat, cum grauissime prope vrbem Neapolim laborasset, post tertium consulatum. Plutarchus, Cicero Tusc. I. & hic epist. 25. lib. 8. *Secum, & apud se*] & consuetudinem, & domum significat, vt in epistola sequenti, Cum Pompeio, & apud Pompeiũ. nam, Apud se, est domi suæ: vnde illud in libro de Fato: Cum esset apud se ad Lauernium Scipio, acipenser est ei allatus. *Nostrum negotium.*] administrationem prouinciæ. *Exhauries:*] conficies, vt nihil supersit. epist. I. *De Cæsaris nomine*] de HS CXX & DCCC, quæ Cæsari debemus.

IN EPISTOLAM VII.

Quinos præfectos, &c.] vt præfectis quinque vterer in mea iurisdictione ab ipso datis. epist. 4. *Nouos,*] non eosdem, qui superioribus annis præfuerunt, sed nouos, qui non præfuerint. vel, quod magis placet, Quinos præfectos, nouas vacationes, iudiciariam caussam. vt nouæ sint vacationes, quas præfectis Pompeius petebat, iudiciorum caussa. *Vacationes, iu-*

pes, iudiciariam caussam.] vt ob hanc caussam vacarent a prçfecturis, si in iudicium vocarentur. id autem Atticus mandarat, quia, si locus a Pompeio relinqueretur, forte & ipse amicum aliquem deferre præfectum vellet.

IN EPISTOLAM IIX.

Cursum] idoneam tempestatem. *Romæ*] Roma, videtur legendum. non enim Romæ a Milone, sed in itinere ab amicis, de Milone scribentibus, litteras acceperat. itaq; paullo post, Rem, inquit, totam perspicias velim. nobis enim scribuntur sæpe maiora. *Quod Philotimus socius esset in bonis suis.*] volebat enim Milo, suis necessarijs (nam ipse Massiliæ exsulabat) a Philotimo bona restitui. nec dubito, quin ea bona Philotimus ab hasta emerit, sed ea condicione, vt Milo recuperare aliquando posset, ipsi autem Philotimo, quantum Cicero æstimasset, pro fide & sedulitate daretur. apparet ex epistola M. Cœlij, in qua ita scriptum est: Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet; dedimus operam, vt & Philotimus quam honestissime Miloni absenti, eiusque necessarijs satisfaceret; & secundum eius fidem & sedulitatem æstimatio tua conseruaretur. Qua in epistola, Æstimatio, accipio, id quod Cicero Philotimo dandum censuerat, pro bonis fideliter seduloque seruatis. Dixit autem, Philotimus socius, quia partem Milonis bonorum Cicero quoque emerat. infra. *In potestate nostra*] cum sciremus, Philotimum bona fideliter Miloni redditurum. quę si malus emptor, id est non æque amicus, emisset, abduxisset a Milone mancipia, quæ ille permulta secum habebat. cur enim, quæ in auctione emisset, Miloni vellet relinquere? fecimus autē, vt Philotimus emeret, eo consilio, vt & ijs mancipijs Milo posset vti, &, redimere ab eo sua bona cū vellet, liceret: quod ab alio emptore minus licuisset. *Alienis*] non iam Milonis, sed eius, qui ab auctione emisset. *Faustæ,*] Milonis vxori; cui videbatur de dote caueri, si ea bona Philotimus emisset, a quo Milo recuperare aliquando posset, pecunia Philotimo vel sine vsura reddita. *Ratum*] certa cautio. *Ipsi nos,*] cum & ipse Cicero socius esset in bonis. ideo Philotimus socius; idque confirmatur in extrema epistola, cum ait, Reque mea. *Seruaremus.*] alius enim si emisset, recupe-

rādi nulla Miloni ſpes eſſet. prorſus igitur perijſſent ea bona. *Nihil nobis fuerat tanti,*] hoc enim conſilio emimus, vt id denique fieret, quod ipſe Milo vellet. vt vero eius bona ipſo inuito poſſideremus, nihil nobis fuit tanti. *Leuiora*] quia fortaſſe non ſunt, vt ſcribuntur. nobis enim ſcribuntur ſæpe maiora. *Fide, fama, reque mea*] fide, quia promiſerat Cicero Philotimo, quod ei Milo pro conſeruatis bonis daret, cum ſua bona recuperaret. Fama, quia turpe Ciceroni fuiſſet, non reddi Miloni ſua bona, quæ ipſe a Philotimo emi voluiſſet, vt aliquando redderentur. ideo dixit, Queri Milonem iniuriam meam. Re, quod ipſe Cicero ſocius eſſet in bonis: quod proxime demonſtratum eſt in eo, Philotimus ſocius; & in eo, Ipſi nos.

IN EPISTOLAM IX.

Muneribus tuis,] Attici res agebant Areus & Eutychides liberti, Corcyræ, & Sybotis: eius igitur nomine ad Ciceronem munera detulerunt. *Conceſſerant,*] Congeſſerant, corrige: aptius erit ad ſententiam. *Saliarem in modum.*] copioſe admodum, quales erant cenæ Saliorum ſacerdotum. *Sine his impedimentis,*] quæ ſcis me multa habere. & His, (vt eſt in Beſſarionis libro) nemo non videt eſſe rectius, quam Iis. *Summa modeſtia, & ſumma abſtinentia*] modeſtiam & abſtinentiam non ſine cauſſa coniunxit; quia multi, quod ſuperbe & auare prouincias adminiſtraſſent, condemnati. *Extraordinarium*] multis enim poſt conſulatum annis in prouinciam proficiſcebatur: quod erat extraordinariū; cum alij ſtatim poſt conſulatum ſolerent. *Parthus*] Parthorum incurſiones timet. epiſt. 11. *Noſtra*] nam, cum armis res geritur, fortuna dominatur. in pace autem, quæ requiruntur, ea præſtabo, modeſtiam, abſtinentiam, & quæ in nobis ipſis, nō in fortuna, poſita ſunt. *De* CXX, *& de* DCCC,] Cæſaris, vt opinor, nomen intelligit, de quo ſupra, epiſt. 1. 4. & 5. in hoc libro. *Annus noſter maneat*] quæ nobis data eſt annua prouinciæ adminiſtratio, ea ne prorogetur, ſed eadem maneat. *Ne interkaletur.*] nam interkalatio dies interponebat: ita, diebus interpoſitis, longior fiebat adminiſtratio prouinciarum. *Dionyſium*] hominem Græcum, pueri M. Ciceronis magiſtrum, ab Attico traditum.

IN EPI-

IN EPISTOLAM X.

XV. Kal.] perſpicue mendoſum, vt in duabus, quæ proxime ſequuntur, epiſtolis apparet: malim igitur, VII. Kalend. *Pontinium,*] legatum. *Veſtigiis tuis*] quia diu Atticus vixerat Athenis, multamque & iucundam ſui memoriam reliquerat. *Comitum.*] e cohorte ipſius. *Lege Iulia,*] cum lex Iulia concedat, vt accipiam, nihil tamen accipitur. epiſt. 15. *Ab hoſpite:*] publice enim hoſpitia magiſtratibus in prouincias proficiſcentibus dabantur, cum hoſpes cuique ſuus aſſignaretur: ſed Cicero ſumptum vbique fecit de ſuo, accipi ab hoſpitibus vetuit. *Ex hoc negotio emerſerim.*] quod prouinciam non recuſauerim. Ἔρδοι τὶς] veriſſimum eſt illud, Nemo artem, quam non nouerit, exerceat. Ariſtophanis verſus in Veſpis. *Quid adhuc?*] quid accidit adhuc, vt te prouincia offendat? *Neſcio,*] non fere quidquam accidit. *Vt puto, & vultu*] placet, quod ſcriptum eſt in antiquo Beſſarionis libro, Vt puto, & volo. *Dicuntur, & tacentur*] a comitibus meis, ineptis hominibus: vt de vxore difficili dicere ſolemus, neque loqui, neque tacere, cum oporteat. *ἀνεπιχείρητα ſunt.*] non eſt, vt ea ſedare poſſis, & tollere. βαθύτητα,] ſummam taciturnitatem, ſummam in ferendo & diſſimulando grauitatem & prudentiam. epiſt. 21. *Huius virtutis*] quæ eſt in ferendo & diſſimulando. *Ergo hæc quoque hactenus.*] ergo nihil addam: hæc ipſa ſatis ſint: vt in hoc quoque meam βαθύτητα cognoſcas. *Quid de Cæſaris,*] pecuniam debuiſſe Cæſari Ciceronem, ſupra diximus, epiſt. 1. *De Milonis*] & Miloni Philotimum debuiſſe, diximus epiſt. 8. *Turbæ dumtaxat?*] in Beſſarionis antiquo libro, Vrbe: vt legi poſſit, Vrbs: quod tamen haud ſcio an maxime probem, cum intelligam, ſi, Vrbs, retineatur, ſuperuacaneum illud videri, Et vrbis ornamentum: ſi quidem vrbe ornamenta vrbis continentur, vt ciuitate ciues. Placet igitur, & rectius videtur, Turbæ, hoc ſenſu: Athenæ me delectarunt, hominum dumtaxat multitudo? immo & vrbis ſpecies, atque ornamentum, & amor in te ciuitatis, quadam in nos beneuolentia coniunctus, ſed multum ea philoſophia, quæ ſurſum deorſum agitatur, Academia, inquam, leuis & incerta, quæ nihil affirmat. O Academiam, inquit infra, volaticam, & ſui ſimilem, modo

huc, modo illuc. *Si quidem est in Aristo,*] quandoquidem eius philosophiæ princeps est hospes meus Aristus. in libro de claris oratoribus, in extremo, Aristus, inquit, heres veteris Academiæ, hospes, & familiaris meus. *Tuum,*] videtur Xeno Attici res curasse. epist. 13. *Quincto concesseram:*] vt eius domi Quinctus frater esset. *Simul eramus inuicem.*] amicus meus Cosmus Gherius, Fanensis episcopus, doctissimus & sanctissimus adolescens, quem nisi mors immatura præripuisset, veram antiquæ virtutis imaginem habituri fuissemus, cum ego Romam proficiscens, eius visendi ac salutandi caussa, Fanum diuertissem, hunc locum vt ita corrigerem, admonuit. Cum ex eo quæsissem, correctio illa esset ex ingenio, an ex libro scripto: vetustum librum Patauij se affirmauit vidisse ita scriptum. postea Caualcantis in antiquo libro, cuius mihi, Benedicto Accolto Cardinali commodante, ad paucos dies copia fuit, animaduerti esse, Eramus inuecim: nunc in Bessarionis exemplari plane video, nulla prorsus varietate litterarum, Inuicem.

IN EPISTOLAM XI.

Marcellus sedendi comes] placet doctissimi viri coniectura, Caroli Sigonij, vt legatur: Marcellus fœde in Comensi. subaudi se gessit. Comensem enim, vt scripsit Appianus lib. 2. de bel. ci. in Cæsaris contumeliam cædi M. Marcellus consul iusserat; vt ostenderet, eum ciuem Romanum non esse: contra legem Vatiniam, iussu Cæsaris latam: ex qua lege Cæsar, vt ait Strabo lib. 5. quinque millia hominum, ex quibus illustres quingentos Græcos, Comum deduxit, & Latij iure donauit, sicuti antea reliquos omnes Comenses, & colonias transpadanas Cn. Pompeius Strabo, Magni pater, iure Latij donauerat. Ius autem Latij hoc erat, vt, qui annuum magistratum gesserant, ciues Romani fierent: quod idem Appianus ostendit. ideo autem fœde Marcellus, quia, licet magistratum Comensis ille in patria non gessisset, tamen, cum transpadanus esset, cædendus non fuit: quia Cn. Pompeius, Magni pater, transpadanos omnes sua lege ornauerat. ex quo Marcellus iniuriam facere visus est non Cæsari tantum, inimico suo, sed etiam amico suo Pompeio, contempta patris eius lege ac voluntate erga transpadanos omnes. Pompeium

eiim

enim Cicero significat, cum ait, Cæsari nostro: quasi eodem nomine possent appellari, qui principatu pares essent. *Varronem*] qui scire poterat, cum & Pompeij familiarissimus, & eius in Hispaniæ administratione legatus esset, nondum tamen profectus, sicuti nec ipse Pompeius. *Hispaniam*] vt proconsul administraret. *Theophani*] Mitylenæo, liberto: (vt in oratione pro Balbo) cuius erat summa apud Pompeiũ auctoritas. *Nusquam illum discedere.*] vt vrbi & reip. præsidio esset, si quis motus exoriretur. epist. 17. *Ipsos*] integros. *Cn. Volusius aderat quæstor.*] tres igitur quæstores habuit Cicero. nam & de Mescinio, & de Cœlio tum ex his epistolis, tum ex illis, quæ familiares dicuntur, notum est. Opinor tamen duos duntaxat eodem tempore fuisse, in diœcesibus tribus Asiaticis Mescinium, in reliquis quattuor Cn. Volusium; cui successerit Cœlius, qui venit in exitu anni, cum Volusius aliquam ob caussam discessisset, vt & Pontinius legatus discessit. epist. 3. lib. 6. *Tuus*] legatus mihi ab amico tuo Titinio datus: quem te rogante accepi. epist. 14. & 21. *Dicrota*] biremes. οἵα τ' ἂν δέσποινα,] adagium est, Catellam dominæ similem esse. id si verum est, possum de meis comitibus sperare, vt in hoc imperio se mihi similes præstent. *Vt singuli dicunt,*] dicunt hanc abstinentiam non esse mihi familiarem, sed ad illam me composuisse per vnum annum. *Excusatio:*] excusa me. posthac deferto præfecturam, quibus voles: non tergiuersabor, vt in Appuleio: statim sine vlla mora satisfaciam. epist. 21. *Patronem,*] philosophum Epicureũ. *Barones*] cum ioco dictum. nam Baro mulier philosophiæ studiosa: molles autem, vt feminæ, & dediti voluptatibus Epicurei. *Rem illam curæ fuisse,*] vide epistolam, quæ prima est lib. 13. fam. tum omnia patebunt. exsulabat autem Memmius Athenis, de ambitu condemnatus. ad Q. fratrem lib. 3. epist. 2. & Appianus lib. 2. *Epistola Piliæ:*] missa ad Ciceronem, vt is ad Atticum, Romam iam profectum, deferendam curaret, cum inter ipsos irent redirent frequentes tabellarij. Νομανδρίαν *excusationem*] legitimam, ac viro dignã: occupationum videlicet. nam hęc inualetudinis mollior est, nec satis viro digna: occupationum contra: quoniam agere virorum est. *Ne acceperis.*] neque enim occupatio vlla potest esse tanta, quæ cursum officij nostri debeat interrumpe-

re.eam igitur quia nostra respuit amicitia, tollamus, cum alijs potius vtamur.

IN EPISTOLAM XII.

Negotium magnum] quo enim tempore satis commoda esse nauigatio consueuit, eo ipso accidit, vt incommodissime nauigaret; qui sex diebus vix Athenis Delum peruenerit. *Ad Ceo*] omnino pro, Ad, veteres libri habent Ab. sed malo, Ad; vt absoluta maritimi cursus ratio constet, A Peiræeo ad Zostera, a Zostere ad Ceo, inde ad Gyarum, a Gyaro Scyrũ, inde Delum. nam, si legas Ab Ceo, discessus quidem apparebit, aduentus autem silebitur. placet igitur, Ad Ceo: vt sit nomen ex ijs, quæ variari casibus non solent. *Α'κρατηρέων ἱκετά*] placet ἀκρωτηρίων, obseruationum a promontorijs. *Vt audiui,*] accusatum de ambitu post consulatum. Accusatus autem erat & ante, cum esset cãdidatus. ep. 2. lib. 3. ad Q. fratrem. *Id ipsum consilium*] quod ad te scripsi vt fieret, idem scripsi & ad Hortensium. Erat autem amicus Atticus Messallæ, vt epist. 15 lib. 4. Hortensius etiam patronus. fam. epist. 2. & 4. lib. 8. *Συνηγωνίων*] condolui, ob communis amici casum. *Meos*] scriptos περὶ τῆς πολιτείας. *Tallumeto*] litteratus Attici seruus. *Habebimus consules.*] iam erunt designati. *Ipsis*] quia iam de iudicio Messallæ mentionẽ fecit: aut, quod post comitia plerumq; crebra solerẽt fieri iudicia.

IN EPISTOLAM XIII.

Sexagesimo & quincto post pugnam Bouillam.] cum de cæde Clodij ad Bouillas facta non possit accipi, quæ multis ante mensibus fuerat; libenter legerem, Septuagesimo & quincto. tot enim dies a nonis Maijs, quo die a Cicerone in prouinciam proficiscente Atticus discessit, (sic enim patebit rationem attente subducenti) ad XI. Kal. Sextilis numerantur. & Attici discessum ideo pugnam opinor Bouillam appellari, quia, cum Ciceronem proficiscentem Bouillas vsque prosecutus esset, vlteriusque progredi vellet, Cicero autem recusaret, ortum est inter eos quasi certamen humanitatis, ægreque discessus factus. hoc autem eo magis opinor, quia, simul eos in Tusculano fuisse, cum in prima huius libri epistola videam, prosecutum deinde Atticum vsque ad Bouillas, facile

elle mihi fit verisimile. Ephesum igitur, inquit, veni ad XV. Kal. Sext. septuagesimo & quincto postquã a te discessi. *Legationum*] obuiam prodeuntium, extra prouincię terminos, cuius initium fuit Laodicea. epist. 14. Vel legationes fuere vrbium Asiæ, extra Ciceronis prouinciam, quia in epist. sequenti, Nos, inquit, Asia accepit admirabiliter. *Græci*] etsi Ephesus in Ionia, & Ionia in Asia, Græci tamen incolæ dicebantur, quia Græco sermone vterentur. *Verumtamen decumanis*] sic & in Bessarionis libro. placeret, Verumtamen cum Romanus. vt hoc dicat: Græci, qui Romanos magistratus odisse soliti sunt, quia prælati fasces quasi minari videntur eorum libertati, me tamen cum imperio venientem non minus læti exceperunt, quam si Ephesius prætor, hoc est ex ipsis vnus, essem, *Ostentationes meas*] quem enim permultos annos me ostentaui, eum nunc re præstem necesse est, modestum, abstinentem, iustum. *Vtemur ea palæstra,*] ita me exercebo, ita geram, vt tu monuisti. *Confectæ pactiones.*] huius anni. nam sequentis confecit ipse: quod infra gloriatur. epist. 1. lib. 6. *Thermoque,*] Q. Minucio Thermo proprætori, Ioniam regenti. fam. epist. 18. lib. 2. & 3. lib. 13. *Edidi.*] cum ei tantundem me dicerem redditurum, quantum a te accepissem. epist. 13. *De illo domestico,*] de filiæ, opinor, intelligit matrimonio: de quo discedens Attico mandauerat. vide epist. 4. & in epist. fam. epist. 12. lib. 3. *De Cæsare:*] de HS XX & DCCC, quæ Cæsari debita solui cupiebat. epist. 1. 5. & 9. *Te auctore*] vide epist. 5. lib. 4. & 5. lib. 5. *Si cura est,*] si æstimas eam, quanti in sermonibus ostendisti, epist. 11.

IN EPISTOLAM XIV.

Ex ea die παράγγελμα ἐνιαύσιον *commoueto.*] mandatum de annuo munere prouinciali incipito curare: ne scilicet mihi tempus prorogetur. Ex ea die, autem, quia fuisset absurdum agere de prouincia non proroganda, ante quam in prouinciam esset peruentum. *Seditio*] ideo facta, quia stipendium non persolueretur. puto esse eam seditionem, de qua epist. 6. lib. 3. & 4. lib. 15. fam. *Appio,*] proconsuli, qui prouinciam Ciceroni traditurus erat. *Asia*] Asiam est ingressus, nec dũ tamen peruenit in prouinciã suam. eius initiũ Laodicea, vrbs Phrygiæ, quæ regio est minoris Asiæ. *Tullium tuũ,*] ep. 11.

Rei militari] non vt bellum gereret, sed vt rem militarem collocaret. fam. epist. 13. lib. 2. *In primis, quid illud*] placet, In primisque illud. significat, quod in proxima epist. dixit, Scrupulum quem non ignoras: videlicet de filia collocanda. *Subtiliores*] scriptæ diligentius.

IN EPISTOLAM XV.

Ex hoc die clauum animo verbis.] hoc totum abest a Bessarionis & Ferri libris, & a duobus item antiquis, qui Romæ sunt apud amicissimum meum. nec hercule, si tollitur, erit, quod in sententia desideremus. sin retinemus, legi poterit, Ex hoc die commouebis. vt sit, quod in proxima dixit, παράγγελμα ἐνιαύσιον commoueto. &, Ex hoc die, quia, si ageretur de prouincia non proroganda, ante quam in prouinciam esset peruentum, absurdum ac leue quiddam videretur, erat autem Laodicea prouinciæ Ciceronis prima ciuitas; nec tamen in Cilicia, sed in Asia; cuius tres διοικήσεις sibi attributas esse, scribit epist. 67. lib. 13. fam. *Magnum campum*] hoc est, quod dicit in epist. ad M. Cœlium: Totum negotium non est dignũ viribus nostris; qui maiora in rep. onera sustinere & possimus; & soleamus. *Ius Laodiceæ, &c.*] nihil, inquit, inter me & A. Plotium interest. nihil ego hic plus ago, quam Romæ Plotius prætor. *Noster amicus*] C. Cassius; vt epist. 18. qui, mihi dignitate non comparandus, tamen habet exercitum: ego duas tantum legiones, ac ne legiones quidem, nomen dumtaxat legionum. tres enim cohortes aberant. epist. 6. lib. 3. fam. Alij Bibulum significari putant. sed is nondum venerat in prouinciam: (epist. 18.) & iustior indignationis caussa, si de Cassio accipiatur, nondum consulari, quæstoria tantum potestate ornato. *Exsilium*] tenuium, infirmarum: quod erant infrequentes. *Denique*] denique, etiam si & exercitum, & quæ optari in prouincia possunt, omnia habeam; tamen hæc non desidero. *Hoc instituto.*] vt de meo sumptus fiant, de alieno nihil sumatur. epist. 10. & 14. *Quod tecum permutaui,*] quam a te pecuniam accepi, tuis procuratoribus hic reddendam. epist. 13. *Appii vulnera*] quæ prouinciæ imposuit illius auaritia. vide epist. 15. *In castra,*] vt rem militarem constituerem. epist. 13. *Lycaoniam.*] de qua diximus initio huius libri. *Cum Morphagene*] latronum duce, ad

ce,ad quem fugitiuus Attici seruus confugerat. *Promagistris scripturæ,& portus,& nostrarum diœcesium.*]sic habent duo antiqui libri,Caualcantis, & Bessarionis. forte legendũ, Et portus nostrarum diœcesium, vt est in Alberti Ferri antiquo libro:vt sit sensus:dare poteris tabellariis publicanorum, & dare item poteris promagistris scripturæ,& portus nostrarum diœcesium.certe enim & scripturam,& portum intelligit intra ipsius diœceses. epist.10.lib.11. & 7.lib.14. & in orat.in Verrem. Quod si quis legat, Per magistros;subaudietur, mihi reddendas in prouincia; vt tabellarij ad promagistros deferant, promagistri reddendas curent Ciceroni.

IN EPISTOLAM XVI.

In ipso itinere & via discedebant tabellarij,]maiorem festinationem tabellariorum ostendit, cum subiungit, Et via. est enim in via,qui discedit, a loco ad locum iturus, est in itinere,non solum qui discedit,aut statim discessurus est,sed etiam qui subsideat in diuersorio, aut in hospitio, discessurus post aliquot horas,aut etiam post aliquot dies.itaque sæpe ita loquimur,Longo itinere,difficili via.Tabellarij igitur,Ciceronis litteras exspectantes,non modo in itinere,sed in via etiam erant,statim, acceptis litteris, discessuri. *Perditam*] vide ep.1.l.6. *Imperata ἐπικεφάλια*] imperatum ab Appio procos. tributum in singula capita.vide fam.ep.8.l.3. *Non hominis,*] vt, qui hæc tam immania ediderit, non hominem, sed feram dicas fuisse. *Omnium nos vitæ.*]rectius,Omnino vitæ,putarem:vt de prouincialibus accipiatur. *Lege Iulia*] legem de prouinciis tulerat consul C.Iulius Cæsar:de qua in epist.fam.ep.17.l.2.& in Pisonem. *Aduentu nostro*] hic locus in impressis libris non recte distinctus. ego sic interpũgo,Ex domibus mehercule etiam, aduentu nostro. reuiuescunt iusticia,&c. Reuiuescere autem antiquum verbum est: quod & hic aperte legitur in antiquis libris,& a Lucretio vsurpatur. *Forum agit.*] quod ne ab iis quidem fieri solet, qui breui tempore sibi successum iri putant: eo minus ab Appio debebat, qui posset iam suspicari,sibi esse successum. epist.6. l.3. *Prouinciam suam*]Syriam.ep.18. *In castra*]vt æstiuos menses rei militari daremus.ep.13.

IN EPISTOLAM XVII.

Philotimi] qui tibi non dixit, esse qui ad me proficisceretur. *Paucis diebus habebam*] aperta sententia, sed notandum genus loquendi, Paucis diebus habebam, pro, Ad paucos dies habiturus eram. *Tamen etsi*] sic locutus epist. vltima lib. 4. fam. & Q. Cicero de Petitione consulatus. *Tribunorum,*] Tribunorum mil. *Lepta*] Q. Lepta, præfectus fabrum. famil. lib. 3. epist. 7. *Pacoro,*] quem postea Ventidius cum vniuerso exercitu cecidit. Iustinus lib. 42. *Orodis*] Orodæ, & hic, & infra liber antiquus habet. *Nondum*] cum tamen circiter idus Sext. ab Epheso nauibus in Syriam profectus esset, ventosque secundos habuisset. epist. 3. l. 15. fam. *Cicerones*] filium, & fratris filium. *Domestica, & maxima cura*] de collocanda filia. ep. 4. & 14. *Bruto nostro*] Appij genero.

IN EPISTOLAM XIIX.

Caßius] qui, Crasso a Parthis cæso, reliquias exercitus Antiochiam reduxerat. *Et multa,*] videbis. *Inter cæsa, & porrecta*] in ipso articulo discessus mei. sumpta similitudine a Sacrificiis, cum inter cæsa exta & porrecta sinistri quid accideret, ne litari posset, sed instaurari sacrificium necesse esset. verebatur Cicero, ne, quo tempore discessurus esset, eo tempore eiusmodi quid accideret, ne posset discedere. *Oneris*] vt belli Parthici curam sustineret. *Temporis.*] vt, etiamsi ad Parthicum bellum alius mitteretur, ipse tamen ne discederet, qui videretur socios posse in officio fideque continere. *Dimittere.*] ad bellum Parthicum mittere. *Copioso a frumento,*] in Bessarionis libro, Quo Piso a frumento. recte putamus, Copioso a frumento. figura eleganti, & vsitata: vt Copioso referatur ad, Exercitu. itaque olim coniectura ductus emendaui. Quod autem supra nonnullis in libris est, Et in Amano tuto consedimus, non, vt in nostris, Etiam manu: tuto consedimus: id perspicue falsum: cum nunc ad montem Taurum Cicero sit, ad Amanum autem post contendat: vt epist. 20. *Locum*] forte rectius, Loco. *Deiotari*] Galatiæ regis. epist. 1. lib. 6. *Duplicaturi*] vt essent omnino quattuor legiones. duas enim Cicero habuit. epist. 15 huius libr. & 1. lib.

1.lib.6. *Bono animo es.*]Pro,Bono animo sis.antiqua locutione. *Si integra in senatu*]nisi in senatu ante Kalendas Ianuar. de prouinciis agetur. *Nihil accipiam iniuriæ,*] esset autem iniuria,si mihi prouinciæ tempus prorogaretur. *Consules*] qui Kalend. Ian. magistratum inibunt, &, vt moris est, eo die ad senatum referent de rep. Intelligit autem L. Paullum & C. Marcellum,consules designatos. *Tribunum pl.*] designatum: qui tum in magistratu nostra caussa impediet, ne quid noui de prouinciis decernatur. epist.2. *Necessarium.*]agitur de maxima mea re,maximeque necessaria. *Si opus erit,*]si Parthus coget.tuto enim erunt in insula Rhodo. *Rem*] vide epist.1.l.6. *Exhibeo pupillum,*] Ariobarzanem regem,qui mihi a senatu in tutelam est traditus, exhibeo creditoribus, vt exigant ipsi. *Neque defendo.*] tutores enim dicti,quia pupillos tueantur.ego,inquit,iam non tueor;tutelam me abdico. *Et lenta, & inania.*] lenta, quæ non explicantur,ad exitum non perducuntur; inania,quia,quod Ariobarzanes sperare possit,non est.eget enim.ep.1.l.6.

IN EPISTOLAM XIX.

Vt Pompeium exspectaris,]Vt, valet etiam si.& proxime, Etiam,est pro, Tamẽ,vt in epist.fam.lib.7.epist.3.Ego cum meis,si quidquam nunc cuiuspiam est,etiam in meis esse malui. *Arimino*] ab exercitu.fam.ep.3.l.7. *Solicitus sis*] de rebus vrbanis, vt nos hic de Parthis. *Messallam.*] qui pro Atilio promiserat. Et, Appellare, verbum creditorum.appellare autem quo tempore de ambitu reus erat Messalla, hominis videbatur de humanitate parum laborantis. *Itineris nostri*] dum in prouinciam proficiscitur. *Reliqua*]. postquam in prouinciam peruenit. *Iam Romæ*] cum Romæ es.iam enim profectum Atticum in Epirum existimabat. & dixit, Iam, quasi paucis ante mensibus natam. Posset etiam sic, nisi repugnarent antiqui libri, Iam mire iucundam. Ea post vxor Agrippæ fuit, eius, qui Pantheon, quod nunc quoque integrum magna cum admiratione spectatur, Romæ condidit. *Tuis condiscipulis,*] reliquis Epicureis: quorum philosophiæ deditum Atticum fuisse, aut supra diximus, aut, quia notum est,omisimus. *Tarentinis*]legendum,Parietinis,puto:de quibus & Patro,& reliqui Epicurei laborabant.

vt sibi a Memmio concederetur. vide ep. 11. & fam. ep. 1. l. 13. *In militia*] suum in prouinciam iter Militiam appellat, quia cum agmine proficisceretur: vt ep. 2. l. 6. In hac peregrinatione militiave nostra sæpe incensum ira vidi, sæpe placatum. & epist. 4. l. 6. *Quod scribis libenter*] quod scribis, libenter te scribere de repulsa, quam C. Hirrus tulit in ædilitatis petitione: agnosco amorem tuum. *Cum sororis tuæ filij patruo*] mecum, qui sororis tuæ filio patruus sum. περίφρασις. *Certarèt,*] certare soleret. respexit enim ad certamen de auguratu: de quo fam. ep. 3. & 6. l. 8. *Magni amoris*] non sine ironia: quasi dicat: an hoc, te etiam non scribente, mihi dubium esse potuit? *In mentem non venerat.*] iocatur, quia scripserat Atticus, Moneo te, vt gaudeas. vel, In mentem non venerat, vt de homine contemnendo. τὸ νεμεσᾶν *interest* τοῦ φθονεῖν.] indignatio distat ab inuidia: indignari, & inuidere, non idem sunt. Respondet Cicero tacitæ obiectioni. Gaudeo, inquit, nec tamen est, cur quisquã reprehendat. non enim, quia lætitiam capio ex Hirri repulsa, propterea, si ædilitatem is esset adeptus, inuiderem, sed indignarer potius. iure igitur gaudeo: quoniam ab indignatione, non ab inuidia, proficiscitur lætitia mea. contra vero, si quis eius ignominia damnove lætatur, cuius honoribus aut cõmodis inuideret, non iure gaudet. Quid est autem, cur damnetur inuidia, excusetur indignatio? quia, cum vtraque sit, vt ait Aristoteles Rhet. lib. 2. λύπη ταραχώδης, καὶ εἰς εὐπραγίαν, id est molestia mẽtem perturbans ob secũdam fortunam; tamẽ hoc differunt, quod indignatio gignitur ob secundam eius fortunam, qui dignus ea non sit; inuidia vero, non, dignus indignusve sit, spectat, sed aduersus parem & similem commouetur. itaque semper in bonum virum cadere videtur indignatio, ægre ferentẽ, quod improbi ea consequantur, quæ ad bonos deferri par sit; inuidia, non item. Recte igitur Cicero suam lætitiam ad indignationem, non ad inuidiam, refert: quod Hirrus, qui repulsam tulerat, secunda fortuna minime dignus esse videatur.

IN EPISTOLAM XX.

Saturnalibus] Saturnaliorum diem XIV. Kalend. Ian. fuisse, tradit Macrobius lib. I. *Pindenissæ*] infra Pindenissum

opidum

opidum vocat, & fam.l.2. Apud Græcos tamen πεδυήλισσος. *Nomen*] inauditum Romæ. Sic in epist. ad Cœlium: Pindenissum tantis opibus oppugnabam, vt mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen opidi. *Iis, quæ erant,*] inter Ephesum, & Laodiceam. *Perillustres fuimus,*] Fuerunt, antiquus liber Bessarionis. *Omnes iniurias reuellimus superiores,*] hoc puto dici: Quæcumque Appius vulnera imposuerat, omnia sanauimus. *Quod Dein*] Bessarionis liber, Quod idem quod idem. dein. vt fortasse repetitum sit, Quod idem, negligentia librarij. erit enim aperta sententia, si legatur, Quod idem dein Apameæ, &c. & patebit verbum, Fecimus, referendum esse ad Reuellimus iniurias superiores. Cũ hæc iam diuulgassem, confirmari meam coniecturam Vrbinatis Ducis antiquo libro, significauit Gabriel Bartolucius, iuuenis ingeniosus, & bene moratus. *Quinque dies*] aliter epist.16. & fam. epist.4. lib.15. *Iurisdictione*] Iconij tamen ius non dixit, vt ex epistola ad Catonem lib.15. fam. cognoscitur. *Aquarum diuortio*] antiqui libri duo, In, præponunt. ad sententiam nihil interest. Aquarum diuortio diuidi montes dicuntur, cũ in eos imbres delapsi, quia consistere in summo iugo non possunt, bifariam diuiduntur, & deorsum præcipitant. Hinc illud. fam. epist.10. lib.2. Mons Amanus mihi cum Bibulo cõmunis, diuisus aquarum diuortiis. Et Liuius libro 38. In iugo montis castra posuit ad aquarum diuortia. Iulius Frontinus in libro de qualitate agrorum Aquarum diuergia vocat; itemque Aggenus Vrbicus, & vbi hunc Frontini locum explanat, & in commentario libelli de controuersiis. *Ea ipsa, quæ*] eo ipso in loco, vbi, &c. fam. epist.10. l.2. & 4. l.15. *Imperator haud paullo melior, quam aut tu, aut ego.*] eodem modo Horatius Sat.1. lib.2.

——Me pedibus delectat claudere verba,
Lucili ritu, nostrum melioris vtroque.

Osaces] de hac Osacis nece, Cassiique victoria, Dio lib.40. *Appellatione hac inani*] imperatoria. nomen imperatoris concupiuit: quod nos, vt inane quippiam, nihili ducimus. *Laureolam in mustaceo*] locatur, quoniam mustaceis lauri folia subiicerentur; vt ait Plinius lib.15. Mustaceorum confectionem Cato docet in lib. de re rust. Bibulus, triumphi cupiditate adductus, voluit cum obscuris, paucis, infirmis ho-

ſtibus confligere. *Cohortem primam totam perdidit,*] cohortes in legione decem Vegetius nominat. Polybius nullam de cohortibus mentionem facit: de legione, & manipulis dumtaxat loquitur. quod mirari aliquis poſſit. ſed Polybius deſcriptionem legionis exponit; cohortes autem ab imperatore interdum fiebant ex coniunctis manipulis rerum gerendarum cauſſa. Porro, quin duas legiones habuerit Bibulus, minime dubito; cũ & is eſſet conſularis exercitus; & duas item Cicero legiones, vt Plutarchus memoriæ prodidit, in Ciliciam prouinciã duxerit; & maius Syriæ, cui Bibulus præerat, a finitimis Parthis periculum impendere videretur. Primam cohortem vocat, quæ tribus primis manipulis, id eſt, vno primo Haſtatorum, altero primo Principũ, tertio primo Triariorum conſtaret. vt enim numero manipuli, ſic numero cohortes, ex iiſdem manipulis factæ, notabantur. Vegetius Primam nominat, quæ numero militũ & dignitate præſtaret: eamque cõſtituit ex peditibus ∞ C V. reliquas autem nouem ex D L V. vt omnino eſſent peditum ſex millia centum, mutata prorſus militiæ ratione, auctoque numero militum in ſingulis legionibus. nam Polybius neque plures quattuor millibus ducentis in legione numerat; &, cum ex iis triginta manipulos faciat, denos e quolibet militum genere, ſingulos cuiuſque generis eodem ſemper numero, id eſt Haſtatorum cxx, Principum item c x x, Triariorum L X; rationem non inuenio, qua potuerint in vna cohorte ∞ C V milites conſcribi. quamquam, vt dixi iam, cohortes Polybius, numquam nominat, manipulos tantum deſcribit, & vtitur his nominibus, τάγμα, σημαία: quæ Latine dici videntur, Ordo, Signum. addit etiam, σπεῖρα, parum proprie: nã apud Latinos Cohors eſt, non manipulus. verum cohortes multis ante Polybium ætatibus fuiſſe, Liuius docet. Varro etiam ita ex manipulis copulari cohortem dixit, vt in villa ex pluribus tectis coniungitur, ac quiddam fit vnum. Omnium autem cohortum primam cæteris fortitudine præſtitiſſe crediderim. nam, licet omnes decem cohortes ex quattuor militum generibus, e Velitibus, Haſtatis, Principibus, Triariis, conſtarent, ternis manipulis cuique cohorti attributis: (velites enim neque proprios habebant manipulos, neque centuriones, neque ſigna, verum ad ſingulos Haſtatorum, Principum,

cipum, Triariorum manipulos adiungebantur) tamen haud omnes Hastatos Principesve vsu militari & viribus excelluisse verisimile videtur. nam, si non omnes Hastatorū aut Principum centuriones honore pares erant, sed alij alijs præstabant; quod infra docebitur: sequitur, vt nec omnes omnium manipulorum milites virtute pares fuerint, exceptis fortasse Triarijs: quorum si centuriones omnes pariter Primipili vocabantur, (quod ideo facile arbitror, quia nec vsquam primi, secundi, tertij, quarti pili, vel reliquorum mentio fit; & vnamquamque Triariorum partem Primum pilum esse dictam, asserit Liuius lib. 8.) consentaneum videtur, eandem de omnium Triariorum robore opinionem fuisse. Itaque fortissimos Hastatorum, & Principum, præter Triarios, qui fortitudine pares omnes habebantur, in primo manipulo delectos esse arbitror, qui primam cohortem constituerent; post eos, qui secundam; deinde, qui tertiam; eodemque modo vsque ad decimam, habita semper in hoc ordine virtutis ratione. quo plus detrimenti Bibulum accepisse, perdita cohorte prima tota, Cicero significat. In verbo autem, Perdidit, magis indicatur ducis culpa, quam si dixisset, Amisit. perdimus enim vitio nostro, amittimus etiam alieno. Cœlius hac hac de re, Amisit, dixit, epist. 9. lib. 8. Bibulus in Amano nescio quid cohorticularū amisit. Vsus est leniore verbo, quam Cicero, ambitione scilicet minus impeditus. *Centurionemque primipili*] vide Aldi filij scholia in Sallustij Iugurtham. *Nobilem sui generis,*] non familiæ suæ nobilem, sed nobilem inter Centuriones Triariorum, qui ceteris Hastatorum & Principum Cēturionibus nobiliores erant: vel nobilem inter omnes plane Centuriones, qui ceteris militibus virtute præstabant. *Eleutherocilicum*] liberum: cuius incolæ ne regibus quidem vnquam paruissent. vide fam. epistola 4. libri 15. *Tertiis.*] triduum igitur Saturnalia celebrabantur Ciceronis ætate. qua de re Macrobius plura. *Ad HS* cxx] mancipiorum, quæ iam auctione venierant, pretium erat aureorum 3600. *Ligurino* μώμῳ] momo satisfacere quam non facile sit, vel prouerbium declarat, in rebus difficillimis vsurpatum. & puto M. Catonem intelligi, seuerissimum hominem, cui satisfacere magni negotij fuit, vsque eo, vt sua morositate & sibi, & reip.

perniciosas excitarit inimicitias. recte igitur Cato momus. Ligurinus cur, compertum mihi nondum est. potest tamen ἀφιλῶς esse scriptum: vt vere Ligurinus aliquis fuerit maledicentissimus. *Elegantius.*] ea parte, in qua scribis de Ligurino momo. *Nec tamen ego, &c.*] venusta sententia. Continentia, inquit, virtus est, voluptati contraria: sed, cum ego ex hac integritate abstinentiaque mea tantam capiam voluptatem, quantam antea numquam; continentiam non vocabo, quæ voluptati resistit; integritatem potius dicam, aut quiduis aliud. *Fui tanti.*] tanta in me fuit, me ipso insciente, integritas & abstinentia. πεφυσίωμαι.] intumesco, effero me. vt a φυσιόομαι, verbo tamen, quod putem, inusitato, deducatur. *Ariobarzanes*] in Cappadocia tres Ariobarzanes regnasse, postea redactam in prouinciæ formam, a Strabone didicimus. *Opera mea viuit,*] hoc exponit multis verbis in epist. ad senatum lib. 15. fam. Ἐν παρόδῳ, *&c.*] in cursu: quasi enim præteriens, & alias res agens, belli Parthici cura occupatus, ἐν παρόδῳ regem Ariobarzanem, præsentibus insidijs circumuentum, nec opinantem liberaui. *Consilio*] quia consilij mei fuit, vt triduum illud, dum in castris ad Cybistra moror, in magno officio ponerem, quodque senatus ad me de Ariobarzane scripsisset, id ad ipsum deferrem. *Auctoritate,*] quia, mei præsidij spe, insidias ij patefecerunt, qui ante meum aduentum, periculi metu, occultauerant. fam. lib. 15. epist. 2. & 4. Ἀπρόσιτον *me,*] tantum abest, vt me regis Ariobarzanis insidiatores muneribus corruperint, vt ijs ne accedere quidem ad me, aut alloqui licuerit. ergo, præter consilium, atque auctoritatem, etiam integritas in me fuit. *Ne pilum quidem.*] quod mirificæ fuit abstinentiæ, cum regem Cappadociæ seruasset, ex eius regno ne pilum quidem auferre. *Brutum abiectum excitaui:*] hoc dicit: Rem Bruti desperatam restitui, quia rex, mihi tanto beneficio deuinctus, pecuniam Bruto debitam, quam soluisset numquam, me contendente soluturum se promisit. epist. 1. & 3. lib. 6. *Est totum,*] in hoc omnia sunt. sic locutus est epist. 4. lib. 15. fam. *Kal. Martij*] quo die de prouincijs ad senatum ex S. C. referent noui consules, L. Paullus, C. Marcellus. epist. 8. lib. 8. & 10. ibidem. *Resistet,*] si Cæsaris amici repugnabunt, ne successor ei mittatur; vereor, ne sit eadem

eadem prouinciarum omnium condicio, itaque nec de successore mihi mittendo agatur. epist.6.lib.8. *Iucunde de Cæsare,*] grata mihi sunt, quæ de Cæsare scribis a senatu decreta. Intelligit autem S. C. M. Marcello consule referente factum: quo senatus voluntas aperte significabatur de successore Cæsari mittendo. epist. 8. lib. 7. fam. *Quæ tu speras:*] Cæsarem senatus voluntati cessurum, prouinciam successori traditurum. *Salui sumus.*] de prouincia, ita vt cupimus, decedemus, annuo imperio terminato. *Incendio Plætoriano*] grauiter fero de incensa Plætorij domo: sed eo minus molestum est, quod adusta simul est propinqua Leij domus, hominis non amici. Aut sic. Eo minus moleste fero Plætoriū condemnatum, quod ex appendice iudicij Plætoriani vocatus est Leius in iudicium, quo ea pecunia peruenerit: vt Rabirius ex damnatione Gabinij. Sic & Liuius lib. 29. Serius, inquit, ei triumphandi caussa fuit, ne, P. Terentio Culeone prętore, caussam lege Petillia diceret, & incendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret. *Lucceius de Q. Cassio*] Q. Cassio Longino; qui anno sequenti tribunus pl. cum Antonio collega ad Cæsarem profectus, propensum ad ciuile bellum impulit. contentio igitur inter Lucceium & Cassium, cum alter Pompeio, alter Cæsari faueret. *Togam puram*] virilem togam; quam sumebat prætexta deposita, anno XVI. finito. epist. 1. lib. 6. *Iubeor*] a fratre meo, sororis tuæ viro. epist. 1. lib. 6. *Moderabor*] vt minus modesto, minus continenti: qualem se postea Quinctus filius magis quotidie præstitit. *Vt habeam rationem*] vt ex tuis, quę sit negotij, atque etiam otij tui ratio, cognoscam: vt mihi rationem reddas & negotij, & otij tui. *Alexis*] Attici seruus amanuensis. epist. 2. lib. 7. *Adscribit,*] in litteris tuis, ab ipso scriptis. *Cur non suis litteris, &c.*] cur non litteras ipse ad me mittit, sicuti amanuensis meus Tiro ad te mittit? *Quæritur κέρας*] do operā, vt cornicini Phemio cornu, quale scribis, inueniam. epist. 1. lib. 6. *Tuo, meoque beneficio*] cum vterque puero fortasse tutor esset. *Conuellatur.*] eripiatur.

IN EPISTOLAM XXI.

Meo tempore pernecessario,] cum de prouincijs agetur, Ka-

lendis Martij.epist.20. *Cassius*] hic M. Crassi quæstor in Parthos est profectus; Crasso interfecto, collectis exercitus reliquijs, in Syriam profugit. quo Parthi postea cum irruissent, eos Antiochia, magna cæde edita, reiecit. post ciuile bellum, facta cum M. Bruto cõiuratione, Cæsarem occidit. Philippensi prœlio, cum victum M. Brutum opinaretur, desperata victoria, sua sibi manu mortem consciuit. *Q. Cassii*] qui tribunus pl. cum esset, Lentulo & Marcello cos. cum M. Antonio collega, & C. Curione, qui anno ante tribunus pl. fuerat, ad Cæsarem profugit. tres fratres fuerunt, C. Q. L. omnes tribuni pl. fuerunt. de C. satis historiæ loquuntur: de Q. nominatim Cicero in epist. ad Tironem, Cæsar comment. lib.1.& alij: de L. in Philip.3.& hic lib.14.epist.2. quem etiã significat in epist. ad C. Cassium, fam.epist.2.lib.12. *Nullo nostro εὐκμαρήματι:*] non pulsi a nobis. *Orodis*] legendum, Orodæ, vt in antiquo Bessarionis libro. ita enim variatur Orodes Orodæ, vt Anchises Anchisæ. quam veterem flectendi rationem qui ignorarunt, ex Orodæ fecerunt Orodis. *Prouincia nostra*] Cythestica, Syriæ parte, Ciceronis prouinciæ proxima. epist.18. Nostra, igitur, populi Romani. *Artauasdis*] Armeniorum regis, cuius nupta soror erat cum Pacoro, regis Parthorum filio, ex quo scire poterat Deiotarus aliquid de Parthorum consilijs. epist.3.lib.15.fam.& Appianus in Parthico. *Ipse*] rex Parthorum Orodes, Pacori pater. epist.1.lib.6. Hiemant, inquit, in nostra prouincia Parthi: exspectatur ipse Orodes. *Nullus honos*] cum senatus ei prouinciam, per decennium a populo traditam, ante tempus velit eripere. qui erit difficillimus nodus: vt verear, ne successio prouinciarum non facile expediatur. &, Nullus honos, quia Pompeius adesset: qui si quo dimitteretur, nemo Cæsarem magnopere oppugnaret. *Legatos præesse.*] rectores enim prouinciarum, sine successore decedentes, legatos, qui præessent, relinquebant. fam. lib. 12. epist.27. & 32.& Pompeius Hispaniam prouinciam diu per legatos Afraniũ & Petreium administrauit. *Ne intercessor quidem*] si prorogabitur prouincia, tribunum pl. inueniemus, qui prorogationem intercessione impediat. sed vereor, ne S. C. eiusmodi fiat, quo tribuni ab intercessione summoueantur: quale illud epist.3.lib.4. *Struere.*] qui hæc molestissima cogitem,

quæ

quæ fortasse non erunt. *Velim ita sit.*] vt, inania cogitans, mihi ipse solicitudinem struam. *A Lentuli triumpho*] post P. Lentuli triumphum ex rebus in Cilicia gestis: vt multis mensibus post, quam decesserat, triumpharit, fortasse a tribunis pl. impeditus: quod & L. Lucullo obuenerat. Rexit autem Lentulus per triennium Ciliciam. id ex eo constat, quod, cum in prouinciam ierit Marcellino & Philippo cos. vt ex lib. 1. fam. liquet, Appio Claudio succedente decesiit, vt ex lib. 3. fam. intelligitur. γλυκύπικρον] quia partim affirmas, partim dubitas: vt sit spes cum metu, quasi dulce simul, & amarum. dubitare autem videbatur Atticus in eo, Si quid secus. *Moram*] ad decedendum. *Centurionis Scamulæ*] mallem, Centurionis Camulæ: liberto videlicet, aut seruo. *De Cibyratis pantheris.*] M. Octauio ædili curuli designato, M. Cœlij collegæ, rogātinum Cicero pantheras Cœlio missurus esset ad ea munera, quæ seorsum ab ipso daturus esset, Atticus respondit, se non putare. epist. 1. lib. 6. & fam. epist. 11. lib. 2. & lib. 8. *Auctoritate tua*] auctor enim fuisti, vt ita me gererem, vt etiam Ligurino momo satisfacerem. epist. 20. *Transita*] quid si, Transitans? vt transitans L. Tullius acceperit, sed & semel in diem, & tamen lege Iulia: quæ, transeuntibus, magistratuumque comitibus, vt fenum aliaque, ab opidis & vicis sumministrarentur, iubebat. (epist. 10. & 16.) ergo semel in diem L. Tullius, tantum quod necessarium esset: cum alij, Iulia lege abusi, ex omnibus vicis, etiam quod necessarium non esset, transeuntes acciperent. In Bessarionis lib. Transitam, item in duobus apud amicissimum meum. *Q. Titinio*] qui mihi legatum dedit L. Tullium, *Ciliciæ præfeci*] ipse in Asiam proficiscens, partem prouinciæ meæ. *Certum hominem,*] grauem. *Sed mirifice*] aut, Sed, accipe dictum ad augendam laudem; vt si dicas, homo eruditus, sed eloquens in primis: aut pro Sed, repone Et. *Ciues Romani pauci,*] cur nō Cyprij simul & Romani? quia, cum Cyprij alios in iudicium vocant, possunt de suo iure decedere, atque extra insulam ad eum, qui ius dicit, ire; cum vero vocantur ab alijs, vtuntur priuilegio suo, nec inuitos ex insula licet euocari. *Asiæ nostrarum diœcesium,*] non Asiæ vniuersæ, sed tantum nostrarum in Asia diœcesium, id est trium, quæ ipsi præter consuetudinem erant attributæ.

vide epist. 67. ad Seruilium, lib. 13. fam. *Eana*] sic duo antiqua exemplaria, Caualcãtis, & Bessarionis. ego, Fana: cum in libris antiquis E sæpe reperiatur pro F, errorem creante similitudine. Sententiam autem ipse confirmat in epist. 1. lib. 1. ad Quinctum fratrem, cum pecunias ad templum decretas non accepisse scribit. τέθριππα] ne dicarentur ei quadrigæ æneæ, aut marmoreæ. *In hac mea Asia*] in hac parte Asiæ, mei imperij quæ est. *Optanda fuerit.*] nunc enim apparet magis nostra abstinentia; qui iter per Asiam ita fecimus, vt ne in fame quidem alieno vti voluerimus. ipsi de nostro sumptus omnes fecimus. *Cibyraticum,*] totus hic locus multis verbis explanatus a nobis initio huius libri. *Cum Phemio*] cum operam dabo, vt κέρας Aonium Phemio reperiatur. Aonium autem, quod Aonum regio cantoribus celebrata, ideoque in ea cornua præclarissima. *Isauricum:*] nõ respicit κέρας, sed forum. Bessarionis liber non, Aonium, sed, Omnium. *Ciliciam,*] vt ibi quoque forum ageret. vide quæ diximus initio huius libri. *Sulpicio & Marcello cos.*] consules hic esse adscriptos a Cicerone, credibile nõ est. quasi vero ita peregrinaretur Atticus in rebus Romanis, vt, qui essent eius anni consules, ignoraret, præsertim sex mensibus post, quam magistratum inierant. glossema igitur sine dubio fuit. *Ad* I V. *Kal. Sext.*] integer non erit annus, si venit pridie Kal. decedit ad I V. probabilius igitur, Ad I I I. vt est epist. 2. & 3. lib. 6. *Pontinium*] legatum meum, hominem prætorium. fam. epist. 15. lib. 2. *Postumia.*] vel vxor Pontinij, vel amica. *Præfecturam*] iuris dicendi. epist. 1. lib. 6. *Negotianti*] vide epist. 1. lib. 6. *Torquato in Lenio tuo*] cui petenti, vt Lenio tuo præfecturam deferrem, negaui, quia Lenius negociator. epist. 1. lib. 6. *Syngraphæ caussa,*] si pręfectus ideo esse vellet, vt ea potestate nummos a Salaminijs exprimeret; non esse, cur præfecturam pęteret: me enim curaturum, vt exigeret. *Fidem meam*] vt, quod promiseram, re præstarem. *Iniuriis.*] equitibus Salaminios vexarat. supra ibidem, & epist. 1. lib. 6. *Meis in ciuitatem beneficiis,*] quia non accepissem, quod prætori dare consuessent: & quia Scaptij equites ante certam diem ex insula decedere iussissem. epist. 1. lib. 6. *Prætori*] proconsuli: antiquo more, cum omnes magistratus, quibus pareret exercitus, prætor appellabantur.

labantur. Sic in Verrem lib. 3. Cohorti prætoriæ, pro, comitibus consularibus. Pręfuerant autem Cypro insulæ ante Ciceronem proconsules duo, P. Lentulus triennium, Ap. Claudius biennium. *Vectigali*] a me remisso. *Translaticio*] in suum enim edictum ex aliorum edictis, qui Ciliciam administrauerant, cum alia multa, tũ caput de centesimis transtulerat. epist. 1. lib. 6. Centesimis autem maiores vsuras pendi, L. Lucullus, Ciliciæ proconsul, primus vetuerat. qua de re, quod in eius vita Plutarchus tradidit, operæ pretium est videre. *Centesimas*] vt creditoribus centesimæ vsuræ soluerentur, id est, duodeni annui pro centenis: quæ grauissima erat omnium vsurarum. vide epist. 10. lib. 1. *Cum anatocismi anniuersario*] quæ est vsurarum in singulos annos quasi regeneratio. accrescebat enim ad sortem id, quod, vsurarum nomine, suo tempore dissolutum non erat. ita, aucta sorte, ad vsuras quoq; necessario fiebat accessio. atque hæc est, quã Cicero παλιγγενεσίαν vocat: ego dum rudibus seruio, verbum de verbo exprimens, quasi regenerationem conuerti. Hoc mihi, in hac tertia commentariorum meorũ editione, paullo fusius explicandum putaui: quia quosdam animaduerteram, qui, propter eam, qua vsus fueram, breuitatem, sententiam meam minus peruidere potuissent, parum de ea considerate pronunciasse. *Quaternas*] centesimas, cum ego vnas haberem in edicto. *Ex illa syngrapha*] quas Scaptius quaternas petebat: quas Gabinia lex, centesimis tantum concessis, exigi vetabat. Hic Cicero cohorruit primo, veritus ne ex illo S. C. cogeretur ius dicere de quaternis centesimis: postea animaduertit, illud S. C. non de quaternis exigendis cauere, sed ne feneratores sortem ipsam amitterent, quia contra legem Gabiniam dedissent; neve Salaminij multarentur, qui contra eandem legem accepissent. lex autem Gabinia, vsuram centesima grauiorem vetans, non modo pœnam irrogabat feneratoribus, & versuram facientibus, a qua liberauit vtrosque primum S. C. sed vetabat quoque ius dici ex ea syngrapha. cui rei fuit remedio secundũ S. C. ijsdem consulibus factum, vt ius diceretur ex illa syngrapha, qua Salaminij Scaptio debebant, itidem vt ex alijs, quibus centesimæ tantum, non quaternæ, deberentur, dici solebat. *Fraudi esset.*] vt neque feneratores creditam pecuniam amitterent,

neque Salaminij multarentur, quod contra legem versuram fecissent. Fraudem pro pœna & damno veteres vsurpabant. epist.26.lib.7.fam.& Vlpianus. *Nihil se iuuare illud*] S.C. iuuabat quidem, ne præter amissam pecuniam etiã damnarentur, quod contra legem fecissent; sed non iuuabat, vt sortẽ cum fenore quaternarũ petere possent e syngrapha. quod nec alterum S.C. nominatim dedit, sed tectis verbis, hoc modo; Vt ex ea syngrapha ita ius dici posset, sicuti ex ceteris: qđ primum S.C. non dederat. *Vt & ea syngrapha*] corruptus locus; qui sanus id significaret, quod proxime ostendimus. *Dedi veniam*] concessi: quod tamen non debebam. Salaminij enim, vt vsura consisteret, aut numerare volebant, aut in fano deponere: sed ego Bruti caussa in Scaptium propensior: itaque rem sic reliqui. Illi, inquit, impudenter petenti veniã dedi: Salaminijs autem, querentibus id fieri, &, vt in fano deponerent, postulantibus, non concessi. Sic lib.1.de or. Date nobis hanc veniam, vt ea, quę sentitis de omni ratione dicendi, subtiliter persequamini. & Suetonius in Tiberio: Honorũ satietatem, ac requiem laborum prætendens, commeatũ petijt: neque aut matri suppliciter precanti, aut vitrico deseri se etiam in senatu conquerenti veniam dedit. *Stultus*] stultus non erat: quia rem sic relinquens nihil amittebat. neq; enim periclitaturus vmquam de centesimis cum anatocismo, cum de his intelligeret Salaminios numquam recusaturos. etiam vsuram capiebat, quoniam in fano deposita pecunia non esset. ergo in hoc minime stultus: impudens autem, quia quaternas, contra quam esset in edicto, speraret. *Bono nomine*] honesto: quia centesimas cum anatocismo concedebat edictum. *Contentus erat,*] contentus erat futurus, cum quaternas plane desperasset. nam tum quidem aperte ostendebat, contentum se non esse. tacite igitur sic ratiocinabitur Scaptius, vt contentus tum esset centesimis, cum de quaternis non succederet. secum ipse videlicet ita loquebatur: De quaternis non impetro: quid agam? rem sic relinquere, e re mea est: impetrabo fortasse ab alio proconsule, Bruti gratia, cuius commendatio apud hunc minus valet, quam speraui: differam, cum in dilatione spes sit, neque tamen damni quidquam; quoniam vsura non consistit, pecunia non deposita. Hoc est, quod queritur Cicero, Salaminijs timens, epist.1.
lib.6.

lib. 6. Quid, inquit, ijs fiet, si huc Paullus venerit? qui erat Bruti affinis. *Non bono*] turpi: quia quaternæ contra edictum. *Auunculo*] M. Catone, cuius vterina soror Bruti mater Seruilia. *Perpetuo fenore*] sine renouatione singulorum annorum, sine anatocismo, ne vsuræ vsurarũ soluerentur, sed centesimarum perpetuum esset fenus, alio præterea fenore non adiecto. *Ducerentur.*] in supputatione. inde Subduco, & Rationes subducere. *Quid intersit,*] quid lucri creditoribus fiat ex hoc S.C. ὁ δὲ πάρεργον,] quasi præter propositũ, interponam hoc de Lucceio. epist. 8. lib. 3. ad Q. fr. *His decretis*] quæ pro creditoribus fiunt. quibus decretis tribunus pl. aliquis excitabitur ad legem de nouis tabulis ferendam, quia senatus voluntatẽ animaduerterit in creditores esse propẽsiorem. *C. Iulius*] C. Cæsar in consulatu. *Cum dieculam dixerit.*] malo, Duxerit. vt diem Cæsar solutionis produxerit, qui consultũ debitoribus vellet. Puto etiam, pro Deduceret, legendum Duceret, lib. 1. Acad. in extremo. Dieculam autem potius, quam diem: quia parua res quæ videbatur, summum detrimentum attulit reip. Vel: Dieculam dixerit: dieculam, id est tempus, interponi, æquum esse dixerit. est enim hic contracta Ciceronis oratio: itaque infert: Numquam resp. plus. *Plus.*] tulit mali, perspicuum est subaudiri. *Meditare*] vt defendas. *Integram rem*] nihil enim a me factum est contra Scaptij voluntatem: rem sic reliqui: quod ille me rogauit. epist. 21. *De ἐνδομύχῳ*] de filia collocanda. vide epist. 14. *Postumiæ filiæ, &c.*] mallem, Filio: vt Postumiæ filium generum probet: quoniam Pontidia, de alio locuta, certi nihil afferebat. epist. 1. lib. 6. *Taurus*] quem tabellarij, ex Cilicia Romam euntes, transirent, necesse erat. Quinctus autẽ Cicero, Ciliciæ præfectus, trans Taurum: Marcus in Asia, cis Taurum; vt mittere tabellarios Romam posset. *Fulcio.*] vt tuis ne desit. epist. 13. & 20. *P. Valerium*] Attici puto debitorem. *Quo die mysteria*] in quem diem incidant mysteria. nam intercalatio ordinem dierum mutabat. sed Atticus, qui Roma propius abesset, intercalationis dies, & dies item reliquos certius nosse poterat. epist. 20.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM SEXTVM EPISTOLARVM Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

AD *quinctum termilia*] placet, Ad v. Terminalia: vt ſit, die v. ante Terminalia, ſicuti ad v. Kalendas, die v. ante Kalendas. *Sic enim poſtulas.*] hoc ſi quis tranſijciat, & poſt verbum Inſtituam, collocet; vt ego exiſtimo, non inepte faciat. *οἰκονομίαν meam*] οἰκονομία eſt ordo in re domeſtica: μεταφορικῶς hic ſumitur pro ordine, quem ſcribentes ſeruamus. *Equotutico*] opido, quod nominatur in Itinerario Antonini. conditum a Diomede poſt euerſam Troiam, vnaque Beneuentum & Argos, ait Seruius ſuper illo verſu,

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad Vrbem,

Æn. lib. 8. *Meam* βαθύτητα] patientiam; cum ea fero & diſſimulo, quæ ille commiſit. Sic lib. 5. epiſt. 16. Appij vulnera non refrico, ſed apparent, nec occuli poſſunt. *Libertatem*] quod non omnia Scaptio, quem mihi Brutus commendauerat, conceſſi. epiſt. 21. lib. 5. *Cum* ἐξ ἀφαιρέσεως *prouinciam curarit,*] iocus ex medicina ſumptus. nam, cum veteres medici, vt ait Hippocrates, vel ἐξ ἀφαιρέσεως, vel ἐξ ἀποθέσεως, id eſt vel diminuendo, vel addendo, ægrotos curare conſueſſent; Appius τῇ ἀφαιρέσει in curanda prouincia vſus eſt. Exhauſtam ab eo ſumptibus & iacturis prouinciam, Cicero ſignificat. quod paullo poſt aperte dicit. προσανατρεφομένην] inſuper recreatam, meis inſtitutis, quæ ab inſtitutis

Appij

Appij differunt. *Præfectis,*] ius in prouincia dicentibus: vt M. Scaptio, de quo in epist. 21. lib. 5. & in hac infra. *Hanc nonnulli*] vel, Hanc, interpretare, dissimilitudinem administrationis; vel, Hæc, repone, pro Hanc. *Cœperam:*] mea sponte. *Sed dico?*] sed eum nunc quidem minus amo, hoc dicturus fuit: deinde reuocauit se, ne Atticũ offenderet, Bruti amantissimum. Dico? dico ne, quod volui? non faciam: & tacui quod eram dicturus, ne te offenderem. *Mandatis*] Bruti. *Pollicebatur,*] ob acceptum a me beneficium. *Illi*] Bruto, cui debebat. lib. 5. ep. 20. *Premi cœptus*] vt solueret eam pecuniam, quam a Pompeio, bellum in iis regionibus contra Mithridatem gerente, mutuam acceperat. *Talenta Attica*] Talentum Atticum scutati 720. *In vsuram menstruam.*] soluit Ariobarzanes vsuræ nomine singulis mensibus talenta Attica XXXIII. nec ea tamen in vsuram satis sunt. *Sorte*] pecunia Ariobarzani credita. *Accusare regem.*] qui Bruto non solueret, præsertim cum mihi promisisset. *Vt pro Glabrione Scæuola,*] pro Glabrione pupillo tutor Scęuola fenus & impendium recusauit aduersus creditores pupilli. ita ego alterum duorum faciam, vt aut tutelam regis, mihi a senatu traditam, renunciem ac deponam, aut aduersus eius creditores fenus & impendium recusem: hoc est, ita pergam in tutela, vt, quod pupilli nomine fenus & impendium est soluendum, id non soluam. Impendium, est vsura. Varro lib. 4. Vsura, quod in sortem accedebat, Impendium appellatum. Hoc intellecto, patet sententia illius loci in libro de claris orat. Vt etiam impendiis augere possimus largitatem tui muneris. Et in Catone: Terra numquam recusat impendium, nec vmquam sine vsura reddit, quod accipit. Sic enim legendum putat homo eruditus. *Detuli:*] vt supra infraque (ep. 21. lib. 5. & 1. lib. 6.) dicit se Scaptio petenti negasse. nisi si duo Scaptij fuere, quod opinor; vt hic in regno Ariobarzanis negotiaretur, ille in prouincia Ciceronis. epist. 21. lib. 5. *Intercessisse se*] apparet, quam pecuniam Scaptius & Matinius Salaminiis Romæ dederãt, eam pecuniam & ipsos mutuam sumpsisse, sponsore Bruto. nam, intercedere, verbum est de sponsionibus vsurpatum: vt oratione 2. in Antonium: Tãtum pro te intercessisse dicebat. & hic libro 1. Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. *Vt soluerent, &c.*] vt omnem pecu-

niam Salaminij soluerent; quoniamque per sexennium ea pecunia vsi fuerant, eius sexennij centesimas vsuras soluerent. *Centesimis*] singulis, vt in edicto. infra. *Ductis*] subductis: vnde Ducere rationes. *Cum renouatione singulorum annorum.*] cum anatocismo anniuersario, id est, vt vsurarum centesimarum, quæ solutæ non fuerant, vsuræ cum centesimis simul soluerentur. id enim est Renouare fenus per singulos annos; vt summa fiat, pro centesimis non solutis quantum noui fenoris sexennio creetur, ducta ratione per singulos annos. *In Catonis, & in ipsius Bruti fide locatam,*] Cyprus Catonis erat clientela: epist. 4. libr. 15. famil. item Bruti, quia cum auunculo suo Catone fuerat, cum is lege Clodia Cyprum insulam Ptolemæo regi ademit. Plutarchus, Strabo libro 14. Velleius libr. 2. & alij. *Quæ erat in edicto meo:*] centesimæ vsuræ consistere debuerunt, quas habebam in edicto meo, me esse obseruaturum cum anatocismo: consistere autem ab eo tempore, quo tantum pecuniæ depositum fuisset, quantum deberetur ductis centesimis cum anatocismo. Id Salaminij volebant: sed ego postulantibus vt deponerent, non concessi. *Si huc Paullus venerit?*] si, inquit, acciderit, vt L. Paullus, qui nunc consul est, consulatu functus, huc proconsul mittatur: male cum Salaminiis agetur. Brutus enim cõtra eos omnia Scaptij caussa impetrabit: quatenus dare cogentur. Erat autem affinis Bruti Paullus; quod eius frater Lepidus Tertullam, Bruti sororem, habebat in matrimonio. *Meo decreto*] habent antiqui libri, quorum mihi copia fuit, omnes sic: Soluta res Scaptio statim quam decretum sit tu iudicabis. vnus, Soluta res captio: videamus num tueri liceat antiquam scripturam: quod opinor licet. primum interpunge sic. Igitur meo decreto soluta res Scaptio, statim quam decretum sit: tu iudicabis. deinde explana: Igitur datum hoc sit a me Bruti gratiæ, vt quaternæ Scaptio soluantur meo decreto, idque statim quam decretum sit: sit inquam res Scaptio soluta. tum decreti mei iudex ipse eris: plane tuo iudicio stare constitutum est: ad neminem prouocabo, ne ad Catonem quidem: quem certo scio, inique decretum a me, dicturum. te vnum, inquam, decreti mei iudicem constituam: certe, quæ tua est æquitas, decretum meum probare non poteris; quamquam Bruti caussa omnia cupias.

pias. patere igitur, a me non decerni. Non enim, reuera se esse decreturum, Cicero dicit, sed vtitur quodam simulacro; vt Atticus, re ante oculos posita, turpitudinem cernens, excuset eum, quia pro Scaptio, id est, pro Bruto, non decreuerit. Forte etiam, cum, vt dixi iam, vno in vetere libro scriptum sit, Soluta res captio; legi rectius possit, mutatione parua, Soluatur Scaptio statim. quam directum sit, tu iudicabis. atque in hanc opinionem eo me facilius demitto, quod eodem modo non dubie videtur esse corrigendus locus in Agraria secunda, legendumque, Directo, & palam; non, vt est in impressis libris, Decreto, & palam. τὸ γὰρ ἓν] hunc locum infra, vbi integer recitatur, vberius explano, epistola nona libri octaui. *Sex libris,*] de republica, & de optimi ciuis officio. prius tamen nouem libros conficere in animo habuit. vide epist. 9. libri 3. ad Q. fratrem. *Cn. Flauio Cn. F.*] legebatur antea, Cn. Flauio Annij filio: corrupte. nam filij a prænomine patris ostendebantur. Annius autem non prænomen, sed nomen, id est, familia: mendosam igitur dictionem semper credidi, mutare vero non audebam, cum & a Plinio libro trigesimo tertio, capite primo, & a Gellio libro sexto, capite nono, hunc esse appellatum viderem Cn. Flauium Annij filium. postea, Liuij libros percurrens, cum ad eum locum libri noni venissem, in quo Flauium hunc scribam Cnæi filium vocat: Cn. F. ego quoque in Cicerone scripsi: itaque Plinij Gelliique locus erit emendandus. Infra idem attigit. *Istam tabulam,*] Flauius scriba, cum populus, qui dies aut nefasti, aut fasti essent, ignoraret, eorumque notionem a iurisconsultis peteret, ipse fastos circa forum in albo proposuit, vt, quando lege agi posset, sciretur. quo beneficio populi gratiam, indeque curulem ædilitatem, libertino patre natus, obtinuit. Tabulam igitur fastorum. *Actiones*] quibus diebus lege agi posset. οὐκ ἔλαθες *illud, &c.*] est hoc ἐκ τῶν αἰνιγμάτων. nam neque supra, neque infra quidquam est, quo niti coniectura possit: nec diuinare nostrum est. *Imperatore*] appellato. libro quinto epist. 20. *Philotimi litteris*] Romæ scriptis. *Binas*] vnas, quarum est principio, Saturnalibus mane, lib. 5. ep. 20. alteras, hoc principio, Te in Epirum, lib. 5. ep. 21. *Mihi placere:*] vt nubat ei, de quo scribis:

quem ex equestri ordine fuisse, proxima verba declarant. epist.4. *Tuum veterem gregem*] mallem de equestri genero, quam de patricio, cogitasses. opinor enim, de patricio discedens Cicero mandauerat. parui, inquit, tibi monenti vt me in meum veterem gregem referrem, id est, vt cum equestri loco natis iungerem. *Correcta vero epistola Memmiana,*] quod antea scripseras de Memmio, Pontidiam scilicet nugari, postea correxisti, cũ eam certa loqui significasti. ep.21.lib.5. *Nihil negotij fuit.*] perducere me in eam sententiam, vt de vno Memmio cogitarem. *Malo*] generum. *A Pontidia*] de quo Pontidia sermonem habuit. ep.21.lib.5. *Adiunges*] ad consultationem de Tullia. *Fratris Appij*] nõ puto intelligi de Ap. Claudio P. Clodij fratre, (hic enim tunc viuebat) sed de alio, cuius paullo ante mortui hereditatẽ Aufius adierat. *Amorem*] vt non solum rei, quam Appius habuit, sed amoris etiam, quo me viuens prosecutus est, heres Aufius sit. Est autem nota locutio, Cernere hereditatem, & hereditate. vtroque enim modo veteres Latini loquebantur. *Qui*] Appius potius, quam Aufius. *In Bursa*] cum T. Munatium Plancum Bursam lege Pompeia de ambitu accusaui. famil. epist. 2. & 10. lib. 9. & Philippica 5. hunc Bursam postea Cæsar, victo Pompeio, cum aliis non paucis, lege Pompeia damnatis, restituit. *Liberaris.*] si de Tullia mea confeceris. *Furnij exceptio*] Furnium tribunum pl. (epist.18.lib.5.) Ciceronis studiosum, legem opinor tulisse de rectoribus transmarinis, nisi Parthus moueret intra Quinctilem mensem, eos posse decedere. at id ipsum tempus Cicero timebat, ideoque exceptionem illam minime probabat. volebat autem omnino ferri, vt, annuo imperio terminato, decederent: quod ipse non magis odio prouincię, quam Parthorum metu, cupiebat. *Remouendumque censeo*] quod attinet ad otium & salutem reipub. nihil eum dissimulaturum putemus. Et hoc adscripsit Cicero, quia, cum supra dixisset, Vsquequaque, de hoc cum dicemus, sit hoc quasi καὶ τόδε φωκυλίδυ, quibus verbis perpetuum in Pompeio notauit dissimulationis vitium; exceptione hic vtendum putauit, cum de communi otio loqueretur. Remoueamus, inquit, ab eo vitium dissimulationis. οἰκονομία] ordo & dispositio rerum, quæ scribuntur. σχεδιάζοντα.] qui scribis non ordine, sed

dine, ſed vt quidque in mentem venit. *Sed alter, &c.*] frenis egebat Quinctus, vt ingenio valens plus etiam quam ſatis eſſet; calcaribus Marcus, vt tardior. ergo hic Ephoro, ille Theopompo ſimilis, vtrique Iſocratis diſcipulo. Suidas. *Dare.*] Laodiceæ. epiſt. 20. lib. 5. *Obſeruabo,*] quo die Liberalia de more celebrantur, eo die (nempe XII. Kal. Apr.) togam puram Quincto daturus ſum. Quoniam autem mutare dies ſolebat intercalatio; (&, intercalatum eſſet, nec ne, Cicero ignorabat) ego, inquit, Liberalia ſic obſeruabo, quaſi intercalatum non ſit; ſuo inquam die obſeruabo; quando mihi eſt ignota intercalatio. epiſt. 1. & 3. lib. 6. *In amoribus eſt.*] cariſſimus eſt. nota locutio. famil. epiſt. 32. lib. 7. *Aiunt eum*] alij, Aiunt ſe. malo, Eum, ex antiquo libro Beſſarionis: idque magis poſtulat Latini ſermonis probata conſuetudo. *Thermum, Siluium*] vicinarum prouinciarum rectores. *Bibulum*] Syriæ proconſulem. *Scrofa*] noſtri cupidiſſimus. cui ſi daretur occaſio, iure poſſet me laudibus efferre. *Lautum negotium*] egregia mea prouincialis adminiſtratio. *Infirmant πολίτευμα Catonis.*] non ita publicam rem adminiſtrant, vt Cato iubet. *Cauſſam meam*] ne patiatur mihi prouinciam prorogari. epiſt. 13. lib. 5. *De Amiano*] hi tres, Amianus, Terentius, Meragenes, videntur Attico pecuniam debuiſſe. & quod ſequitur, Spei nihil, explano, de exigenda pecunia. *Dionyſius.*] Ciceronum magiſter, tui amantiſſimus, qui adeſt, &, rem tuam mecum curat. *Nullum veſtigium*] hominem conuenire volebam, vt agerem de tuo nomine. non modo non potui, ſed nec vllum eius veſtigium agnoui. *Meragenes certe periit.*] Attici debitor eſt, ad inopiam redactus. *Periit:*] decoxit, perdidit omnem rem: vt de pecunia tua prorſus actum ſit. *Mandaui.*] dedi negotium, vt, quod de Rhoſio ſcripſiſti, ageretur. *Infelicitatis?*] quaſi infelicitatem quærat, qui tam frugaliter cogitet viuere. *Lancibus, &c,*] iocus, quia ſcripſerat Atticus, vaſis fictilibus ſe eſſe vſurum. quid, inquit, cogitas? in lancibus & ſplendidiſſimis caniſtris oluſcula apponebas, iisque nos paſcere ſolitus es, cum præterea nullum eſſet obſonium: in vaſis fictilibus, quæ humiliora ſunt, quid appones? certe viliora eſculenta. *Reperietur,*] ij, quibus mandaui, polliciti ſunt ſe reperturos. l. 5. epiſt. 21. *Ineptas*] ſcripſit enim, vt ex

Arrij litteris cognoui, cōfectum per ſe Parthicum bellum: cū non ita res ſit. l. 5. ep. 21. *Aliquando commoueatur*] aliquādo Parthici belli curam ſuſcipiat. quod non eſſe confectum, ex Bibuli litteris intelliget; contra quam Caſſius ſcripſit. ep. 21. l. 5. *Habeo Iunium & Quinctilem in metu.*] qui ſunt poſtremi duo menſes imperij mei annui. venit enim in prouinciam Cicero pridie Kal. Sext. vt eſt. l. 5. ep. 2. & ad Appium epiſt. 7. lib. 3. *Suſtinebit*] impetum Parthorum, vſque eo, dū annua mihi finiatur adminiſtratio. Erat autem Parthis, antequam Ciceronis in prouinciam peruenirent, per Syriam, Bibuli prouinciam, tranſeundum. *Si non tam cito*] ſi prouinciæ mihi tempus non prorogatur; nec mihi liceat, caſu aliquo, vt fit, anno confecto decedere; quid me fiet? *Quid illo fiet?*] antiqua locutio: vt in epiſt. ad Terentiam, Quid Tulliola mea fiet? fam. ep. 4. l. 14. *Quadringenarias,*] quadringentorum militum ſingulas, numero triginta, omnes armatura Romana. ſupputa: duæ legiones erunt. hoc & ep. 18. l. 5. ſignificatur in illo verbo, Duplicaturi. Hirtius in libro de bello Alexand. vnam tātum Deiotari legionem Romana diſciplina & armatura conſtitutam nominat. oratione in Antonium II. Deiotari exercitum, Romano more inſtructum, Cicero appellat. Quod ſequitur, ∞ ∞; ſignificare duo millia, ſupra docuimus in narratione de numerorum antiquorum notis. *In noſtra prouincia*] non cui ego præſum, ſed in prouincia populi R. ep. 21. l. 5. *Ipſe Orodes.*] rex Parthorum, Pacori pater, qui iam Euphratem tranſierat. ep. 18. & 21. lib. 5. *Aliquantum negotij.*] non multum, quia Parthi nihil mouent; ſed aliquantum tamen, quia ſunt in noſtra prouincia. vt in eo quiddam mihi ſit negotij, quia, propinqui cum ſint, a ſubitis excurſionibus timendum. *Præter illam exceptionem*] exceptio erat ex prouincialium commodo cōtra publicanos, id eſt contra ordinem equeſtrem. nam publicani omnes equites. *Nimis graui præiudicio in ordinem noſtrum.*] Attici verba de exceptione edicti. In ordinem noſtrum, equeſtrem. nam Atticus equeſtri loco natus erat, & in equeſtri ordine permāſerat: ſenator enim numquam fuit. Cicero autem ab equeſtri ordine in ſenatorium adſcēderat. Publicanis porro fere ſemper cum prouincialibus negotium erat e vectigalium exactione. & Bibulus equitibus infenſus, quia Cæſarem, inimicum ſuum,

magno

magno beneficio deuincti, studiosissime obseruabant. Suetonius. *ἰσοδυναμοῦσαν*,] exceptionem similem, quæ prouincialibus magis, quam publicanis, consulat, translatam in meum edictum ex edicto Q. Mucij Scæuolæ, Asiæ proconsulis. lib. 5. epist. 17. & fam. epist. 9. lib. 1. *Tectiorem*,] ne aperta exceptione, vt Bibulus, equestrem ordinẽ offenderet. *Q. Mucii P. F.*] prænomen patris addidit, distinctionis caussa. vixerant enim eodem tempore duo Q. Mucij Scæuolæ, vterque iuris prudentia clarus. vnus Q. F. augur, socer L. Crassi oratoris, qui consulatum gessit cum L. Metello Dalmatico, anno vrbis DCXXXVI. quem Cicero loquentẽ induxit lib. 1. de oratore. hic prætor Athenas profectus est, vt lib. 1. de Fin. & lib. 1. de orat. Alter fuit Q. Mucius P. F. Pont. Max. collega in consulatu L. Crassi, anno vrbis DCLVIII. Asiam rexit proconsul: vt hic, & lib. 5. epist. 17. & in Verrem, & pro Plancio, & Val. Max. lib. 8. cap. 16. epitome lib. 70. Pedianus bis. Interfectus est iussu C. Marij consulis, vt epitome lib. 86. & lib. 3. de or. *Extra quam*] cũ in pactionibus prouincialiũ & publicanorum multa fierent contra fidem bonam, Bibulus in edicto suo scripserat, se non staturum tabulis pactionũ. hoc idem Cicero, sed tectius, his, inquam verbis *γενικῶς*: Extra quam si ita negotiũ gestum est, vt eo stari nõ oporteat, ex fide bona. Extra quam: cũ hac exceptione. *Ex fide bona*] vt ex bona fide cõuenit. tectior aũt ideo Ciceronis exceptio, quia neq; pactiones, neq; aliud quidquam nominatim, *γενικῶς* omnia complexus est: Bibulus aũt de pactionibus expresserat, graui præiudicio in ordinẽ equestrem. nam, si pactiones non seruarentur, magnũ in eo damnũ publicani facerẽt. *Omnia de publicanis:*] de omnibus controuersijs, quæ inter publicanos & prouinciales possunt exsistere. *Magistris faciundis,*] magistros auctionũ intelligit: de quibus epist. 1. *Vendendis:*] vt ex edicto primũ a creditoribus possideãtur bona, deinde, magistris factis, vendãtur. *Peregrinis*] nõ Romanis, sed peregrinis, id est suis. ep. 2. *Nugatoribus*] leues, inquis, erũt iudices, siquidẽ Græci erunt quid refert? ipsi tamen ita exsultant, quasi summũ a me beneficiũ acceperint. *Vestri*] qui Romæ iudicant. *εἰρωνικῶς* dixit. *Mancipem.*] quasi non grauis iudex esse possit, qui ob quæstum publica conducat, vel emat. *Ne cui molesti sint.*] acerbiore vectigalium exactione. itaq;

hoc accidit παραδοξότατον, id est maxime præter opinionem. ante enim molestissimi prouincialibus publicani. *Vsuras eorum,*] quas prouinciales ex pactione publicanis penderẽt, donec debitum vectigal soluerent. quod & Seruilius, cognomento Isauricus, Ciliciæ proconsul, ratum esse voluit. ego autem (inquit) prouincialibus amicior: qui vsuras, pactionibus adscriptas, non seruo; sed diem statuo satis laxam, qua vectigal publicanis debitum soluant: quam ante si soluerint, ad vectigal vsuras tantum centesimas addent: si non soluerint, tum, quæ pactionibus adscriptę sunt, eas vsuras soluant. quod ne accidat, consulto diem statuo satis laxam, quo possint matura solutione vsuras illas intolerabiles effugere. *Centesimas ducturum.*] hoc seruaturũ, vt centesimas dumtaxat cum vectigali soluant publicanis. quod illis multo erit facilius, quam si vsuras illas, quæ pactionibus adscriptæ fuerant, centesimis videlicet non comparandæ, ex instituto Seruilij cogerentur soluere. *Ex pactione.*] soluant, vt pactionibus adscriptum est: adscriptum autẽ erat grauissimum fenus: quod seruauerat proconsul Seruilius. *Soluunt tolerabili fenore,*] soluũt vectigal iam ante debitum, cum centesimis: quod est fenus tolerabile. *Si illam iam habent:*] Caualcantis liber, Illa, etiam alter antiquus. mendum tamen remanet in particula, Si. sequitur translatio a mensura, copiam significans. publicanos valde verbis orno, crebro inuito. *Maxime putet.*] esse mihi familiarem. Μηδὲν αὐτοῖς.] nihil ipsis tribuo: quamuis eos habeam in delicijs, nihil tamen ipsorum caussa facio, quod reprehendi possit. *Reliqua.*] quæ perficiunt Græcam sententiam. *De statua Africani*] de qua vt putem locutum esse Ciceronem in libris de rep. facit illud infra, Nã illud de Flauio, & fastis. videtur enim Atticus ad Ciceronem scripsisse, eius opinionem a Scipione Metello reprehendi, propterea quod in libris fortasse de rep. transdidisset, eam statuam, quæ ad Opis ædem posita esset, cum hac inscriptione, P. CORNELIVS. P. F. SCIPIO. CENSOR, Africani esse: quam Scipio Metellus non Scipionis Africani, sed Scipionis Serapionis aiebat esse. quem refellit Cicero his verbis: Cum habeat ea statua inscriptum, CENSOR, qui potest de Serapione intelligi, qui censor numquam fuit? an hoc Scipio hic Metellus ignorat, proauum suum Serapionem cen-

ſorem non fuiſſe? Eſt autem Serapio, Naſica ille Scipio, qui Ti. Gracchum pontifex max. interfecit. *ω πραγμάτων ἀσυγκλώστων*] o perturbatum rerum ordinem, quo tu vteris in litteris tuis. ſupra dixit, Te enim ſequor σχεδιάζοντα. *Iam*] hoc ipſum, quod ſcribis ordine perturbato. *Scipio hic Metellus*] hic eſt Pompeij Magni ſocer, P. Scipio, qui poſt in Africa contra Cæſarem pugnauit, victuſque ſibi ipſe mortem conſciuit. adoptatus a Q. Metello Pio, Numidici filio, & prænomen ab eo, & cognomen acceperat, vetere tamen cognomine conſeruato, vt appellaretur Q. Metellus Scipio: quod patet ex S. C. miſſo ad Ciceronem a M. Cœlio, epiſt. 7. lib. 8. fam. Pedianus etiam in argumento Milonianæ Q. Metellum Scipionem nominat. alibi Scipio tantum, vt apud Cæſarem, Ciceronem ipſum, & hiſtoricos omnes. Metellus ſimpliciter, quod meminerim, numquam dictus. Idem, niſi fallor, Naſica vocatur a Cicerone, epiſt. 1. lib. 2. ſeruato cognomine patris, aui, maiorumque ſuorum. Etiam illud obſeruaui, licet adoptati prænomen eorũ, qui adoptaſſent, aſſumerent, hunc tamen in oratione pro domo P. Scipionem appellari. Dixit igitur, Scipio hic Metellus, vt in epiſt. 24. lib. 2. Cæpio hic Brutus, gemino cognomine, quia Brutus ab auunculo Cæpione adoptatus erat. *Proauum ſuum*] hoc ordine. P. Scipio Naſica Serapio, eius filius, qui Corculum vocatus eſt, genuit Scipionem Naſicam oratorem, qui conſul fuit cum Beſtia, anno vrbis DCXLII. hic autem Naſicam, Craſſi oratoris generum, ex quo Naſica hic vltimus, quem diximus a Metello Pio adoptatum. *Cenſorem non fuiſſe?*] cenſor quidem fuerat Africanus Æmilianus, quod Cicero ſcripſerat, non Serapio, quod Scipio Metellus opinatus, Ciceronem, vt ignarum hiſtoriæ, reprehenderat. *Cenſor*] cenſor fuerat Africanus cum L. Mummio, anno vrbis DCXI. *Ea ſtatua*] Africani. *Ad Opis*] ædem. e Græcis fontibus figura deriuata. *Aperte*] Beſſarionis liber, Ab Opis parte: recte fortaſſe: malo tamen, Ad Opis aperte. *Serapionis*] cognomen hoc Scipio Naſica accepit a mancipio, ob ſimilitudinem formę. Valerius, Plinius, epitome Liuiana. *Video Metelli ἀνιστορησίαν turpem.*] bis errauerat Scipio Metellus, primum, quod putauerat ſtatuam illam, ad Opis poſitam, Serapionis potius eſſe, quam Africani: in quo eum inſcriptio refellebat: non enim

censor vmquam Serapio fuerat: deinde, quod in Capitolio imaginem Africani posuerat, cum subscriptione Serapionis: vt nō ex historia tantū, sed ex facie quoq; suos gentiles ignorare videretur. ἀνιστορησίαν, ignorationem historiæ. *Nam illud de Flauio*] fastos a Cn. Flauio, libertino homine, publicatos esse, de quo iam diximus, ex oratione pro Murena, Plinio, Gellio, & alijs notum est. Hac de re locutus erat Cicero in lib. I. de rep. quod ex Nonio constat. supra, in hac ipsa epistola. *Si secus est,*] si aliter est, atque ego scripsi in libris de rep. *Belle* ἠπόρησας,] acute, nec sine caussa dubitasti, vtrum de Flauio & fastis ita sit. epist I. τὸν τῆς ἀρχαίας] illum ex veteri comœdia celebrem. Horat. sat. 4. lib. I.

Eupolis, atq; Cratinus, Aristophanesq; poeta,
Atq; alii, quorum comœdia prisca virorum est.

Errauit,] de Eupoli. *Non dixit?*] dixit & Valerius. *Tuo familiari,*] ex assidua lectione. *Nemo Cornelius,*] ne errandi quidē occasionem vllā habuit: cum nemo Cornelius, illo viuo, censor fuerit. quo turpior videtur error. XXDC.] quæ Philotimo soluta sunt a debitore meo. *Reliqua mea*] quæ mihi reliqua debebantur. τί λοιπόν?] quid superest, quod ad te scribam? *Inaudisti?*] huius verbi vis hæc est, vt non nisi de rebus occultis vsurpetur. vt in epistola ad Pætum: Aquini & Fabrateriæ consilia sunt inita de me, quæ te video inaudisse. & apud Plautum, aliosq;, eiusdem generis sunt exempla: vt legentes ad vsum Latinæ locutionis obseruauimus. *Nihil eiusmodi est.*] non est, vt quidquam inaudire potueris a me turpiter commissum. nihil enim committo, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. *Probe respondisse.*] cum respondisti, te non putare, pantheras mandato meo quæri, vt ad Cœlium mittantur. epist. 21. lib. 5. *Fidentius.*] nam, cum dixisti, te non putare, non satis fidenter respondisti. vellem affirmasses; non esse, cur pantheras Cœlio, collegæ suo, seorsum ab ipso venationem adornanti, suspicetur a me missum iri. *Cœlius libertum*] M. Cœlius Rufus, ædilis curulis designatus cum M. Octauio, Philonem libertum miserat. fam. lib. 7. epist. 8. *Sed a ciuitatibus.*] sic in antiquis libris. puto rectius. Et de ciuitatibus. litterarum mutatione parua: si quidem pro, Sed, veteres librarij scribebant, Set; item, it, quit, pro id, quid: aliaque huius generis multa. Scripserat ad Ciceronem Cœlius, vt & panthe-

pantheras sibi mitteret, & M. Feridij agros, (fam. lib. 8. epist. 9.) qui ciuitatibus fructus penderent, immunes esse vellet. de agris respondit Cicero: In mea prouincia nihil cuiquam adimitur, nisi si quid quis debeat. nam, creditoribus vt satisfiat, volo. itaque non est, quod petas, vt ciuitatibus adimam fructus, qui ex agris capiuntur. ac miror, cur petas: cum Romæ audire possis, nullum in mea prouincia nummum, nisi in æs alienum, erogari. quod si non auditur, meaque sunt obscura facta, vt tamquam in tenebris lateam: moleste fero. *Nec mihi conciliare*] qui pecuniam non debitam vel ipse cepisset, vel alteri conciliasset, is lege tenebatur. in Verrem lib. 3. *Nec illum capere:*] significatur, inter Feridium & Cœlium conuenisse, vt, si Feridius, a Cœlio Ciceroni commendatus, de immunitate agrorum impetrasset, Cœlio pecuniam eius rei caussa numeraret: quod quidem flagitij nemini esse committendum, minime vero omnium Cœlio; cui pecuniam capere liceret eo minus, quod crimine repetundarum accusasset C. Antonium. *Illud autem alterum,*] de pantheris. *Cibyratas*] ab vrbe Cibyra, homines venandi studio deditos. fam. lib. 8. epist. 9. *Magna in gratia*] quia scripsisti ad eum, me scripsisse ad te, mirificum illum esse. epist. 17. lib. 5. *Mandauit,*] ante quam Roma discederes. *Quem iampridem numquam videt.*] supra tamen, epist. 19. lib. 5. dixit, Quam numquam vidi; vt videatur hic quoque legendum, Quem numquam vidit. *Adscribito.*] cum Romam ad vxorem tuã Piliam litteras mittes. *Litteras daturum pridie Kal. Ian.*] locus ex epistola Attici: qui Ciceroni memoriam attulit clarissimi iurisiurandi, cum scilicet pridie Kal. Ian. iurauit rempub. a se esse seruatam. fam. lib. 5. epist. 2. in oratione pro Sylla, & in ea pro domo. *Prætextatus*] cum effeci, vt summa tribuni pl. Metelli Nepotis iniuria summo mihi esset honori. Prætexta magistratuum toga, & puerorũ ad annum XVII. *Paria paribus*] qui in scribendo nihilo sum ornatior, quam tu es. *Potuit Lucceius Tusculanum:*] vendere. nisi forte sibi retinet animi caussa. solet enim ibi se cum suo seruulo tibicine oblectare. *Expeditos*] molestia æris alieni. *Quibus omnibus est*] in quos omnes conuenit illud Homericum, αἴδεσθεν, &c. quod pecunias in iudicio, cum propter æs alienum cuperent, tamen, deterriti metu, non accepissent.

De Memmio] exſule reducendo. exſulabat de ambitu condemnatus. Appianus lib. 2. *Curio*] C. Scribonius Curio tribunus pl. fam. epiſt. 4. lib. 8. *Nomine,*] pecunia ab Egnatio exigenda. *In menſem Martium*] vide epiſt. 20. lib. 5. *Genuarios*] nummos Genuæ percuſſos, quæ erat in Cæſaris prouincia. *Talenta Attica L.*] ſcutati ſcilicet aurei triginta ſex millia noſtræ monetæ. *Extorſiſtis.*] ad Marathonis ædificationem. *Odium Pompeii*] prorſus hæc non conuenire videntur in Pompeij perſonam. ſi quid opis afferrent veteres libri, mallem, Poſidonij: qui moleſte ferret a Cęſare pecuniam Athenienſes abſtuliſſe ad Marathonem ædificandū, quam ipſe ſuis Rhodijs datum iri non dubia ſpe crediderat. *Suos*] quos ſuos certo putaret. *Comediſſe,*] auide præripuiſſe. *In merito reædificando*] in Marathone ædificando, eſſet apertius, nec ἄλογον, vt opinor. ſcribit enim Tranquillus, Italiæ, Galliarum, Hiſpaniarum, Aſiæ quoque & Græcię potentiſſimas vrbes Cæſaris munificentia præcipuis operibus exornatas. *Diligentiorem*] vobis inſtantibus. *Nequiorem:*] verbum proprie vſurpatum de hominibus luxu diffluentibus. *Vindullum:*] aut libertum Pompeij Magni, ideoque patroni nomine vtentem, aut gentilem. *Quæ res*] quæ hereditas. liberti enim patronis, & patroni æque libertis heredes erant, cum aut inteſtati, aut ſine filijs obijſſent. ſin gentilis erat, de gentilicia hereditate accipiemus. *Lagunculæ*] clarius, Imagunculæ. Beſſarionis liber, Languncu-læ. *Hominis Bruti*] ioco ſignificat, Brutum re vera Brutum eſſe, qui Vedio vtatur. & argute, Hominis Bruti, quaſi non hominis magis, quam beſtiæ ſimilis eſſet. &, Lepidi, plane hominis lepidi, ſi quidem hæc de vxore ferat. *Illius Lepidi*] ſubaudi, Vxoris: vſitata figura: vt, Terentia Ciceronis, Mucia Pompeij. Ex ſororibus Bruti alteram habuit in matrimonio M. hic Lepidus, poſtea triumuir cum Antonio, & Octauiano; alteram C. Caſſius, is, qui Cæſarem occidit. *προπύλαιον Eleuſine facere.*] per amicos videlicet. nam Appius iam ad vrbem peruenerat. προπύλαιον autem, vt eſſet in vrbe celebri monumentum nominis ſui. *Id ipſum*] te putare, nos ineptos fore, ſi προπύλαιον Academiæ fecerimus. *Ipſas*] ipſam vrbem: nam Eleuſin non tam Athenis propinqua, quam Academia, quæ propemodum in portis erat. *Poſt Leuctricam pugnam*]

pugnam] post pugnam, qua Clodius a Milone apud Bouillas cæsus est. Leuctricam cur vocet, minus notum, nisi forte quia memorabilis e Clodij nece, vt illa e Spartanorum & Cleombroti regis occisione. *Die* DCCLXV.] recte: tot enim dies a Clodij nece (is III. Kal. Febr. est interfectus) numerantur ad hunc diem: vt scripta sit epistola ad III. nonas Martias, L. Paullo, C. Marcello cos. altero post Pompeij consulatum anno. epist. 12. lib. 5.

IN EPISTOLAM II.

Ab Cincio] Romæ res Attici curante. *Id consilium*] cõsilium Quincti fratris de dimittenda Pomponia, Attici sorore. Statius autem Quincti libertus. *Illum autem*] Quinctum. *De istis rebus*] de quotidianis litibus cum vxore. epist. 1. lib. 5. *Militiaue nostra*] militiam vocat, quia cum agmine armato proficisceretur. vide epist. 19. lib. 5. *Nec satis est, &c.*] non mihi satis est, me tibi eum præstare, qui esse debeo: curam etiam suscipiam, ne quid ab illo secus, quam volumus, fiat. *Soleo hortari:*] vt ista sedet inter patrem & matrem. *Nequam,*] inconsiderati, indiligentis, qui temere scriberet, quidquid in buccam. *In Trophoniana Charonis narratione*] Chæronem loquentem induxerat Dicæarchus in libris περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως. Atheneus. *Mare tam secuti*] cum vrbes ædificarent. *De isto Dicæarcho*] glossema, Dicæarcho, suspicor. *Non minus bene, &c.*] dignum, cui crederetur, ita Dicæarchum putabat, vt tu C. Vestoriũ, ego M. Cluuium. Et, quoniam, M. Cluuio, primi correximus; nostra correctio si cui minus probabitur, huic opponemus duorum antiquissimorum exemplarium auctoritatem, Caualcantis, & Bessarionis. quam nos eo facilius secuti sumus, quod & Vestorium Attici fuisse amicissimum, & Ciceronis Cluuium, vtrumque Puteolanum, ipse nobis Cicero narrat tum in his epistolis, tum in ijs, quas posterior ætas Familiares inscripsit. *Lepreon*] qui potest esse maritimum, cum Arcadia sit regio mediterranea? Tene autem, Aliphera, & Tritia, maritima opida, ideo putabat Dicæarchus antiqua non esse, quod Homerus τῷ τῶν νεῶν καταλόγῳ, cum naues enumerat e Peloponneso discedentes, mentionem istorum non facit. *Transtuli,*] in libros de rep. de quibus ep. 1.

Vt habeas.] vt corrigas. nam Phliuntios non recte scripserã, analogia deceptus; quod vt ab ὀπῦς, σιπῦς, ὀπῦντιοι, σιπούντιοι, item Phliuntios a φλιῦς deduci putaueram. *Præter Ciliciæ,*] Asiaticarum igitur diœcesium, nõ Ciliciensium, forum egit. epist. 21. lib. 5. & fam. lib. 13. epist. 60. *Suis legibus*] vide epist. 1. *Ipsorum furta Græcorum*] cur, Ipsorum? quia Romani magistratus iuri dicundo, pecunijs autem publicis administrandis Græci ipsi præerant. primus autem Cicero permisit, vt ad ius dicendum suis etiam legibus iudicibusque vterentur: cum antea Romanis legibus ius dicerent Romani homines, aut qui prouinciæ præerat, aut ab ipso dati. *Reddiderunt.*] debitas pecunias. Vectigalia autem publicani quincto quoque anno de censoribus redimebant: & quinquennale spatium Lustrum dicebatur. Varro. *Ex illa vetere militia.*] quod me iampridem antelucanis ambulationibus consuetudo assuefecit, cum ita me excitabat, exercebatque ambitio, vt in bello milites victoriæ cupiditas. *Emerentur.*] annua prouincię administratio terminatur. sic Emeritum annuum tempus, (epist. 5.) pro confectum. & emerentur proprie stipendia militibus. *Curionis nostri*] tribuni pl. qui S. C. fieri de prouincijs non patiebatur. *Te videbo*] quia nihil noui de prouincijs decernetur: itaque vtar ea condicione, qua profectus sum, vt annuo imperio terminato, reuertar. *In mea prouincia*] cum Salaminijs. *Regno*] Ariobarzanis. epist. 1. *Turbulentis in rebus,*] cum pæne ciuilibus insidijs oppressus est. lib. 5. epist. 20. fam. lib. 15. epist. 2. *A proxima quidem syngrapha,*] quid, si, A prima quidem syngrapha? vt centesimæ ducerentur & a prima syngrapha, & cũ anatocismo. *Nec perpetuis,*] nec sine fenoris renouatione, sed vt & ipsæ a Salaminijs soluerentur, & ipsarum item vsurę, ducta ratione per singulos annos, quantum e centesimarum fenore noui fenoris crearetur. ita centesimæ non perpetuæ ducebantur, sed renouatæ quotannis: quod supra dixit, Cum anatocismo. epist. 1. *Qui ais*] qui verum est id, quod scribis? *Habebat in syngrapha.*] non simul stant, velle aliquid perdere, & habere quaternas in syngrapha, quod est hominis pręter modum cupidi. *Fieri non poterat:*] etenim erat interitus ciuitatis. epist. 21. lib. 5. *Ego pati possem.*] qui in edicto translaticio, centesimas me obseruaturum, haberem, cum anatocismo

cismo anniuersario, nihil vltra. epist. i. *Auli lex,*] Auli Gabinij. *De ita sumpta*] de versura. vetabat lex Gabinia ius dici, hoc est, debitores in iudicium vocari a creditoribus de pecunia, quam versura facta sumpsissent. id ob eam caussam, ne prouinciales homines Romæ versuram faciendo exhaurirentur. *Ius diceretur ista syngrapha.*] vt Salaminij, Scaptio & Matinio non soluentes, iudicio cogi possent. *Habet iuris idem,*] ista syngrapha nihil habere debet præcipui iuris, sed idem, quod ceteræ; hoc inquam, vt obseruentur centesimæ cum anatocismo. tantum enim senatus decreuit, vt neve Salaminijs, neve ijs, qui dedissent, fraudi esset; iusque diceretur ex syngrapha inter Salaminios & feneratores facta: quod sine S.C. non potuisset, lege Gabinia vetante. ergo hoc senatus decreuit, vt & dantibus, & accipientibus caueretur: id non decreuit, vt a feneratoribus exigerentur quaternæ: quod Scaptius postulabat. epist. 5. *Ordine*] sapienter. inde ductum, quod in ordine consideratio inest, & in consideratione sapientia. Sic Philippica 3. Recte, atque ordine, eque rep. fecisse & facere. *Spartaco*] qui seruile bellum excitauit. *Tenera insula*] imbelli, & delicijs potius quam armis dedita: quam vel paucis equitibus posset Scaptius ad libidinem vexare. contra dixit Virgilius, Scipiadas duros bello. *Negotiatorem neminem:*] præfectum haberemus. *Cur potius, quam cohortes?*] fingit se mirari, cur Scaptius, cum pedites minore impensa possit alere, equites tamen malit: sed occulte significat, Scaptij consilium esse, vt equitibus ad extorquendas pecunias, insulamque diuexandam vtatur. quod peditum non ita firmo præsidio minus auderet. Et de peditibus, Cohors dicitur; de equitibus, Turma. itaque in oratione pro Marcello pedites equitesq; significat, cum inquit: Huius gloriæ, Cæsar, quam es paullo ante adeptus, socium habes neminem: nihil tibi cohors, nihil turma decerpit. *Nepos*] is est, qui rem temere profundit. sed est in Scaptium ironia, qui, non quia nepos esset, sed, quia rapinas & vim cogitaret, ideo turmas mallet, quam cohortes. *Principes.*] Cypri. *Scio.*] εἰρωνικῶς: ex hoc, inquit, iudica, num velint, quod ad me Ephesum, &c. *Eos libros,*] quos de rep. & de optimi ciuis officio scripsi. lib. 4. epist. 16. lib. 6. epist. 1. lib. 7. epist. 3. l. 8. ep. 11. l. 10. ep. 4. & ad Q. fr. l. 3. ep. 8. *Nimis, inquam,*]

inquam, dicit, quasi eandem sententiam repetat. nam supra, licet non plane dixerit, non obscure tamen significauit, nimis ab Attico Brutum amari. vt in eo loco, Ausus es hoc ex ore tuo? *Scripsisse te ad me.*] vt equites Scaptio ad cogendam pecuniam darem. *Hic omnia facimus,*] ne, a Dolabella accusatus, prouincialium hominum testimonijs oppugnetur. fam. epist. 10. lib. 3. ad ipsum ita scribit: De me tibi sic promitto, atq; confirmo; me pro tua dignitate in hac prouincia, cui tu præfuisti, rogando, deprecatoris; laborando, propinqui; auctoritate, cari hominis apud ciuitates; grauitate, imperatoris suscepturum officia atque partes. *Honeste tamen,*] quatenus honeste possum. quasi essent nonnulla, quę fieri pro Appio non honeste possent. *Nec enim ipsum odimus,*] quamquam & inimici mei frater fuerit, & inimicus ipse. *Brutum*] Appij generum. fam. lib. 3. epist. 4. *Pompeius*] cuius filius Appij filiam habebat in matrimonio. fam. lib. 3. epist. 4. *Quæstorem*] quem postea decedens prouinciæ præfecit. fam. epist. 15. lib. 2. *Pammenia illa*] quæ acta sunt de domo pueri Pammenis. supra lib. 5. epist. 20. *Corcyrææ.*] quam Corcyra dedisti. *Potentiæ Vestorii.*] cui cõtrouersia fuerit cum homine tam fatuo, tam nullius consilij. Hic est Sempronius Rufus, qui Rufio per irrisionem vocatur epist. 2. lib. 5. idem qui in ep. M. Cœlij, fam. epist. 7. lib. 8. *Cæciliam*] Attici filiam. *Litteris:*] cum Romam scribes.

IN EPISTOLAM III.

Iuuare posses.] non ideo scribendum ad te fuit, quod me iuuare posses: quippe res dilationem non fert: tu autem ab vrbe longe abes. lib. 5. epist. 20. & 21. πολλὰ, *&c.*] quid significat? hoc: magnum est interuallum: multa interiacent. Est autem hemistichium, & senarius integer, ex vetere aliquo tragico. *Nemo igitur potior:*] neminem igitur fratri debeo præferre: si honos est, fratre mihi nemo debet esse potior. Alij, Bonos, pro, Honos, contra veteres libros Caualcantis & Bessarionis, nec mihi satis probata sententia. *Pontinius*] qui erat & prætorius, & triumphalis. *Ea lege*] vt, cum vellet, a me discederet. *Quæstorem*] Cœlius nondum venerat. Mescinium igitur intellige. de quo epist. 4. & 5. *Sagax.*] quæro dictionem, quæ vituperet. nam Sagacitas neque vitiũ signifi-

ſignificat, neque laudem. Rapax, aut quid ſimile, cum ſententia congrueret: ſed libri veteres, Sagax. vt fortaſſe referri poſſit ad furta: quaſi prædæ latentis callidus indagator. *Decretus*] mihi ad annuam prouinciæ adminiſtrationem. cuius anni cum circumactus orbis ſit, (adeſt enim dies ad decedendum conſtituta, III. Kalend. Sext.) frater, publico ſumptu deſtitutus, qui tantum bellum ſuſtinebit? *Fratrem*;] cum bellum periculoſiſſimum impendeat. *Nugarum aliquid*] leuem hominem Meſcinium. non pius, ſi fratrem relinquo; non diligens, ſi quæſtorem, rei militaris expertem. Nam, ſi fratrem relinqueret, eſſet quidem diligens, at non pius. ep. 4. *Tua prouincia*] tua Epirotica negotiatio. *Theſprotia, & Chaoniæ.*] rebus tuis curandis in Theſprotia, & Chaonia: quę ſunt Epiri loca. *Conueneram,*] reuerterat ex Aſia in Ciliciam, in qua fratrē hibernis præfectum reliquerat, ſed eum tamen nondum conuenerat. l. 5. epiſt. 21. *Si id placeret,*] ſi mihi placeret, eum prouinciæ præponere. *Quid Vellem,*] vtrū mihi placeret, relinquere, nec ne. *Satisfactum,*] quod difficillimum eſt, prouincialibus ſimul, & publicanis ſatisfacere epiſt. 1. *Res geſtæ*] quas enumerat epiſt. 10. lib. 5. & famil. lib. 2. epiſt. 10. & lib. 15. epiſt. 4. *Clauſula difficilis in tranſdenda prouincia*] hoc extremum non facile poſſum explicare, quis me decedente prouinciæ præficiatur. *Certiora*] qui ab vrbe propius abſis. *De Curione, de Paullo:*] C. Scribonio Curione tribuno pl. L. Æmilio Paullo conſule, vtroque Cæſaris cauſſam defendente, accepta grandi pecunia. *Vicem*] quod publicam cauſſam deſeruerint. *Contentus non fuit.*] quaternas centeſimas poſtulauit. epiſt. 21. lib. 5. *In Pompeium, &c.*] Ariobarzanis creditorem. epiſt. 1. *Prolixior*] facilior, liberalior. vnde Prolixa & benefica natura, in epiſtola ad Appium, nec alibi ſemel, & fere in hanc ſententiā. *Per ipſum,*] ipſius Pompeij cauſſa. *Præſtare*] Præſtare aliquem dicimur, cum efficimus, ne quid is committat ſecus, quam volumus: vt ad Q. fratrem libro 1. In hac cuſtodia prouinciæ non te vnum, ſed omnes miniſtros imperij tui ſociis, & ciuibus, & reip. præſtare debes. & ad eundem lib. 3. Ego Meſſallam Cæſari præſtabo. *Liberius*] maneo in mea veteri ſententia, vt, Liberalius, reponendum ſit. non correxi tamen, quia libri ſcripti in dictione, Liberius, omnes conſen-

tiunt. *Promissa*] Pompeio promissa, Bruto curata. cc.] vsuræ nomine, vt apparet epist. 1. dixit autem, cc. numero absoluto, cum tamen ea summa duobus talentis minor esset: siquidem singulis mensibus soluebantur talenta 33. vt legimus epist. 1. *In Appij negotio*] quem a Dolabella accusatum, omnibus officiis, Bruti maxime caussa, subleuaui. epist. 2. & fam. l. 3. epist. 10. *Quod laborem?*] quid est igitur, quod animum meũ solicitet, cum in Ariobarzane, & in Appij negotio cumulate Bruto satisfecerim? solicitat, quod proxime scribam: in quo vereor, ne Bruto satisfactum non sit. *Amicos habet meras nugas,*] dubitatur, cum Amicos dicat multitudinis numero, cur proxime vnum nominet M. Scaptium. dubitantibus respondetur, plures nominari, primum M. Scaptium, deinde alterum Scaptium, postremo Caium. nam, quod Non omnis accusandi caussa subiecit; figura est Ciceroni vsitata, vt epist. 2. His ego duobus facultatem ciuitatibus ad se ære alieno liberandas dedi: vno, quod omnino nullus in imperio meo sumptus factus est. Hic cũ exspectari videretur Altero, quod, Vno, responderet; attende, quid subiecit. Hac autem re, incredibile est, quantum ciuitates emerserint. accessit altera. mira erant, &c. *Meras nugas,*] leues homines, & quos amicorum numero habere Brutus non debeat. *M. Scaptium:*] in Bessarionis libro, Manium Scaptium. supra tamen de M. Scaptio legitur, non Manio, epist. 21. libr. 5. & 1. libr. 6. Nam, quod alij Matinium ex Manio faciunt, necessariam correctionem putantes: mihi secus videtur. tantum enim eos nominat, quos re cognitos Meras appellare potest, duos Scaptios, & Caium. Matinium dixit libro quinto, epist. 21. non nouisse. præterea iam ostendi, non esse cur mutetur: cum dictio Amicos, inferiora spectet. hoc addam, obseruasse me, in antiquis libris Manium sæpe esse, vbi in impressis Marcum. addam & hoc, quod fortasse non nullis alienum a proposito videbitur, ego tamen gratum fore puto veterum monumentorum studiosis: Manium tam prænomen esse, quam Marcum; deriuatum a mane, vt & Lucium prænomen a luce. & vt a mane Manius prænomen, a Manius Manilius nomen: (nomen pro familia vsurpabatur) sic a luce Lucius, a Lucius Lucilius, nomen a prænomine. Et, quoniam, vt diximus, in duobus prænominibus, Manio, &

Marco,

Marco, ſcripti libri ſæpe diſſentiunt ab impreſſis: inde natus error, quod prænomina veteres fere vna littera ſignificabant: vt diuinandum fuerit, M. vtrum ſignificaret, Manius, an Marcus: cum Manius vnica litera, ſicut Marcus, ſcriberetur, vna tantum adiecta lineola, quæ M. ad Manij ſignificationem, ante ſecat, ſic, M' *Me ſeruaturum,*] ne præfecturam negotianti darem. lib. 5. epiſt. 21. & lib. 6. epiſt. 1. *Noluit?*] contentus enim centeſimis & anatociſmo Scaptius non fuit. epiſt. 21. lib. 5. & 2. lib. 6. *Scaptio,*] non is, de quo proxime ſupra; ſed is, de quo ep. 5. *Tribunatum*] militum. *Caius*] Beſſarionis liber, Gaius. forte, Gauius: vt ſit is, de quo epiſt. 5. *P. Clodij canis.*] cum Clodius viueret. Tamen, inquit, amicum, & aſſeclam inimici mei ornare volui præfectura, rogatus a Bruto. Sic in oratione in Piſonem, Clodianum canem appellat Sex. Clodium. *Si in præfectis habuiſſem,*] apparet, Ciceronem Caij opera vſum non eſſe, cum tamen ei præfecturam detuliſſet epiſt. 3. *Culleolum vix auderem*] fam. libr. 13 ep. 41. ſcribit ad L. Culleolum prouinciæ præfectum: ſed, eum hic ſignificari, mihi non ſit veriſimile. Culleolum a-[...]um, nullius pretij hominem, videtur intelligere. *Petere* [...]*baria?*] quæ præfectis de publico dabantur. *Operatio*- [...] reponunt nonnulli, Oratione: quod languidius videtur. [...]ratio valet turpis inſtigatio. *De Appio,*] cum Appium, [...]um ſuum, a Dolabella accuſatum, mihi commendat. fa[...] epiſt. 9. lib. 8. *Granius autem*] ſine dubio ſumptum ex vetere poeta. & forte ita ſcribendum:

——Granius autem,
Non contemnere ſe, & reges odiſſe ſuperbos.

Vt Granium, ſalſum hominem & dicacem, cuius mentio in libro de claris oratoribus, poeta nominet, ita dicere ſolitum, Ego neminem contemno, ne me quidem, ſed ſuperbos odi. Vides igitur, Attice, ſuperbiam ex illo verſu non amandam. *In quo*] cum ad me arroganter ſcribit. *Inſcriptam patri ſuo:*] a te miſſam. *Aperire,*] ante quam ad Quinctum patrem mittatur. is autem, Cicerone in Aſiam proficiſcente, præfectus in Cilicia manſerat. epiſt. 21. lib. 5. *De ſorore,*] te audiſſe, illum velle ſorori tuæ Pomponiæ nuncium remittere. *Nihil fore aliter, ac deceat*] diuortium minime futurum. *Nihil amplius.*] alij ſic interpretantur: Hotenſiũ filium

non reprehendi, ne patrem offenderem. quaſi vero patres reprehendentibus flagitioſos filios iraſci, aut ſoleant, aut debeant. Ego potius ſic. ad cenam vocaui, quod eſſet Hortenſij filius: aliis eum officiis non ſum proſecutus; ne pater, cui ſcio odioſum, inuiſumque eſſe, moleſte ferret, quaſi ipſius iudiciũ reprehenderem. odit enim Hortenſius orator filium, quam diu vixit: heredem tamen moriens reliquit. hæc Valerius l.5. cap.9. *Ne offendam patrem;*] ſi filium habeam in comitatu meo. *Moderabor*] ſi comitem effugere non potero, quod reliquum erit, ita eum tractabo, vt facile intelligat pater, quẽ ipſe oderit, nec a me diligi. *Si nihil fuerit,*] hic videtur legendum, Etiam ſi nihil fuerit. Beſſarionis liber pro, Fuerit, habet, Fieri.

IN EPISTOLAM IV.

Diſceſſus noſter,] ſi a fratre ſeiungar. *De Tullia mea:*] de matrimonio. ep.1. *De litteris meis.*] ad ſenatum, ſupplicationis honorem poſtulantibus. Ὁ ἀπελεύθερος] libertus Philotimus. πεφυρακέναι τὰς ψήφους] rationes miſcuiſſe, turbaſſe: id eſt, minus bona fide egiſſe in emptione bonorum Milonis. κροτωνιάτου] Milonem deſignat, Milonis Crotoniatæ, cuius inſignis fortitudo fuit, cognomine. & τυραννοκτόνον appellat, quia P. Clodium, pernicioſa molientem, occiderat. Μή τι νοήσῃς.] ne quid intelligas. hoc Græca verba ſignificant. ego tamen aliquid deſidero; vt potius, Ne quid nõ intelligas, dixerit. neque enim aperte ſcribebat, ſed μυστικώτερον. aut, μή τι νοήσῃ: ne quid reſciſcat Philotimus. εἰς δήπου] placeret, ἐν δήπου, niſi veteres libri repugnarent. eſſet enim ἐν δήπου τοῦτο, hoc quidem vnum. *Quantum vereor,*] de rationibus a Philotimo minus ſincere adminiſtratis. *Agmine.*] militum. ep.20. lib.5. & 2. lib.6.

IN EPISTOLAM V.

Quam ſi domi eſſes:] quam ſi eſſes Romæ. & tamen minus a me aberas, in Græcia cum eſſes. *Quam argutiſsimas*] quæ vel tenuiſſima quæque ſubtiliter admodum & curioſe perſequantur. Argutum enim valet tenue & ſubtile: vnde Arguta ilex Virgilio, quaſi tenui ſibilo ſuſurrans. & de muliere apud Propertium, Argutat noctibus ignes: pro, narrat

ſuos

ſuos amores ea voce, quæ ſua tenuitate femineam mollitiem indicet. Ita locutus eſt M. Cœlius fam. lib. 8. ep. 1. Data opera paraui, qui ſic omnia perſequeretur; vt verear, nę tibi arguta nimium hæc ſedulitas videatur. ἐξ ἄστεως ἑπταλόφου, &c.] ex vrbis ſepticollis mœnibus ſcripſit ad me Camillus ęs alienum vxoris meæ: ipſam tum ex bonis Crotoniatæ debere minas XXIV. & ex bonis Cherrhoneſiticis XXIIX, & ex quibuſdam bonis heredem fuiſſe DCXL: tum vero eam ne obolum quidem diſſoluiſſe ex omni ære alieno Kalendis alterius menſis: eiuſdem vero libertum, cognominem patri Cononis, in vniuerſum nihil curaſſe. hoc igitur primum, vt omnia ſeruentur: alterum, vero, vt ne vſuras quidem floccifacias, quæ ducendæ ſunt ab ante dicta die. ſane per eos dies, quibus illum pertuli, magno in timore fui. erat enim apud nos, vt exploraret, ac nonnulla etiam ſpe adductus: qua cum excidiſſet, temere abiit, fatus, turpe remanere diu, vacuumque reuerti. Nunc interpretemur. *Crotoniatæ*] Milonis. *Minas*] exactas. *Cherrhoneſiticis*] in Cherrhoneſo exactis. epiſt. 1. *Cognominē patri Cononis*] Timotheū igitur. *Ab ante dicta die.*] a Kalendis alterius menſis. *Nonnulla etiam ſpe adductus:*] ex quo apparet, eum inopia rei pecuniariæ laborare, cum a me dona exſpectarit. *Turpe*] Homeri verſus eſt in Iliade, lib. β, ab Vlyſſe pronunciatus. τὰ μὲν διδόμενα.] quæ dantur: & ſubaudi, tenenda: vt dicat, bonorum Milonis poſſeſſionem non eſſe dimittendam. *Mærore ſuo*] propter duos filios, a Gabinianis militibus interfectos. Cæſar lib. 3. de bello ciu. & Valerius lib. 4. cap. 1. *Quæſtor*] Caninius: ad quē ſcribit fam. lib. 2. epiſt. 17. *Galatarum, Piſidarum, Lyciorum,*] quæ nationes non parebant populo R. excepta Piſidię parte, de quo diximus initio libri 5. Lycios a Sylla libertate donatos, ait Appianus in Mithridatico. *Moleſtus mihi non erat;*] non rogabat, vt ſubſidio venirem. famil. lib. 2. epiſt. 17. *Articulate*] huius verbi vim video multos ignorare: & fuere etiam, qui mutandum cenſuerunt; & legendum, Atticæ, pro Articulate. Articulate, valet diſtincte, ſumpta metaphora a membris in corpore articulatim diuiſis. erat autem adhuc infans Attica, quæ neque ſatis integre proloqui, neque loquentem quiret intelligere, niſi articulate pronunciaſſes. eſt enim articulus in oratione, vt inquit ſcriptor rhetoricorum

ad Herennium, cum ſingula verba interuallis diſtinguuntur, cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. libro etiam primo de legibus contraria poſuit, Fuſe, & articulatim. & Gellius libro quinto, capite nono, ſatis aperte huius verbi ſignificationem oſtendit. Filius, inquit, Crœſi regis, cum miles patrem ſtricto gladio inuaderet, regem ignorans; plane & articulate elocutus eſt, ὦ ἄνθρωπε, μὴ κτεῖνε Κροῖσον. Et Lucret. l. 4. 67.

Ac, vbi non longum ſpatium eſt, vnde illa profecta
Perueniat vox quæque: neceſſe eſt verba quoque ipſa
Plane exaudiri, diſcernique articulatim.

IN EPISTOLAM VI.

Accuſatoris eius] P. Cornelij Dolabellæ. *Mecum egerat,*] de Tulliæ coniugio, & Nero hic eſt, opinor. de quo fam. lib. 13. epiſt. 63. & 64. qui Tiberij imperatoris pater fuit. Eſt autẽ Nero cognomen Claudiæ gentis patriciæ. nam & Claudij plebeij fuere, ſed hi cognomine Marcellorum; patricij, Pulchrorum, & Neronum. Hæc vberius in libro de Familiis. *Ad mulieres*] Terentiam, & Tulliam. *Factis ſponſalibus.*] cum Dolabella. ἐξακανθίζειν] tamquam ſpinas euellere. & puto hoc dici. Noli exulcerare animum meum numeratis vitiis illius. non enim opus eſt, cum confecta res ſit. hoc quidem lætari debemus, quod eius obſequio & comitate mulieres valde, vt audio, delectantur. neque enim ſatis probata ſuperior Dolabellæ vita: quod & Cœlij epiſtola declarat, fam. lib. 8. epiſt. 13. *Placet hoc tibi?*] donaſti frumento populum Athenienſem: probas igitur huiuſmodi largitiones? *Non impediebant*] licet hoc per meos libros de rep. ſcriptos: quibus in libris improbaui equidem largitionem in ciues, (videtur enim ad tyrannidem ſpectare) ſed tua fuit in hoſpites liberalitas, in ciues largitio non fuit, quia tui non ciues, (Romanus enim, non Athenienſis ciuis es) ſed hoſpites Athenienſes: cum Athenis diu vixeris; ciuis autem fieri cum poſſes, recuſaris. Nepos in vita. *Quoniam Appius*] puto ſcriptum fuiſſe, Quom iam, antiquo more, id eſt, Cum iam. ſententia patet. Quamquam Appius de προπύλῳ Eleuſine faciundo iam non cogitet, me tamen de προπύλῳ Academiæ iubes cogitare. ep. 1. *De Hortenſio*] de interitu Q. Hortẽſij oratoris.

In

In Bruti procemio. *De relinquendo,*] qui prouinciæ præesset. *Fratri autem,*] prouinciam tradere. *Nemo erat*] præter fratrem, & Pontinium, legatos, vtrumque prætorium: sed fratri non vtile: Pontinius discesserat. reliquos duos legatos, Anneium videlicet, & Tullium, neutrum prætorium, quæstori, præsertim nobili, sine contumelia non possum anteferre. fam. lib. 2. epist. 15. *Contra S.C.*] vltra annum a senatu decretum. *Triennium.*] triennium enim Asiæ Quinctus præfuerat. fam. lib. 2. epist. 15. *Ad populum*] dicerem, afferrem, cum excusarem me, quod fratrem prouinciæ non præfecissem. tibi autem alias caussas exponerem. dicerem enim, timuisse me, ne quid in prouincia Quinctus committeret iracundius, contumeliosius, negligentius. *Quæ fortuita hominum?*] placeret sic: Quæ fert vita hominum: vt fratrem excuset; qui potuerit aliquid committere iracundius, contumeliosius, negligentius, non deprauatæ vitio voluntatis, sed quod ita ferat hominũ vita, vt accidere & hæc, & similia possint. Sic, Ætas fert, in oratione pro Cluentio: Natura fert, de Somnio Scipionis: Adolescentia fert, Terentius in Heaut. &, Vita hominum, pro Sex. Roscio. Sin, Fortuita, placet, ad vitia fratris addentur fortunæ casus. *Non dimittebat,*] mansisset igitur in prouincia cum patre; facileque quia puer, & puer bene sibi fidens, commisisset, quod esset nobis magnopere dolendum. *Id censere*] dimittendum. censebat autem Atticus, quia patris indulgentia deprauari filium intelligeret. epist. 9. *Non dico equidem, &c.*] hoc significat: Non dico equidem, quod egerit, nõ laboro; sed tamen multo minus, quam si fratrem reliquissem. *Sine sorte*] quem illi sors nõ dederat quæstorem, vt mihi Cœlium. *Delegit,*] quem Hispaniæ præficeret. hic Marcello & Sulpicio cos. Pompeij quęstor Hispaniæ præfuit: post annũ, Marcello & Lentulo cos. tribunus pl. cum M. Antonio collega pro Cęsare intercessit; &, deuictis Afranio & Petreio, in Hispania proprætor a Cæsare relictus. Dio lib. 41. *Antonium:*] M. Antonium: quem in Gallia Cęsar hibernis præfecit. Hirtius lib. 8. de bello Gal. & oratione 2. in Antonium his verbis: Quæstor es factus: deinde continuo sine S.C. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. quo planum fit, quæstoribus prouincias assignari solitas S.C. sorte, lege. nam senatus decernebat, vt quæstores sortirentur,

vel inter se compararent: deinde sortitio, aut comparatio: tũ de his lex curiata ferebatur, si ordine res confierent. *Offenderem?*] non relinquerem? *Aut etiam inquirerem in eum?*] appone hic interrogandi notam; vt sit sensus. ne inquirere quidem in eum debui, nedum non relinquere. inquirere scilicet in eius mores, vtrum hoc honore dignus esset, an secus. tantum, inquit, abest, vt eum relinquere non debuerim, vt nec, vtrum hoc munere dignus an indignus esset, inquirendum mihi fuerit. quem igitur reliquissem, nisi ipsum reliquissem? *Hoc melius,*] quod quæstorem potius, quam fratrem, in prouincia reliquerim. *Senectuti quidem nostræ*] cui, si tam nobilem adolescentem offendissem, impendebant inimicitiæ. παλιγγενεσίαν] alij referunt ad generis nouitatem, ego ad dignitatem post exsilij tempora renascentem. ante exsilium enim, vt ipse testatur in epistola ad Catonem epist. fam. lib. 15. & prouinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexerat: auguratum denique, cum non difficillime consequi posset, non appetierat: idem, post iniuriam acceptã, studuit quam ornatissima senatus populique R. de se iudicia intercedere: itaque & augur fieri voluit; & eum honorem, qui a senatu tribui rebus bellicis solet, sibi expetendum putauit.

IN EPISTOLAM VII.

Ἐν αἰνιγμοῖς.] obscure, qualia sunt ænigmata. Nec dubito, quin ad Euripidis locum in Rhœso respexerit. *Percunctando*] ages hoc tantum cum Philotimo: percunctaberis, de Milonis bonis ecquid agatur: &, vt rem explicet, id est vt ipsa bona restituat, hortaberis. lib. 5. epist. 8. & lib. 6. epist. 5. *Aliquid ita tu*] suspicor hoc esse ex ingenio. nam antiqui libri, Caualcantis, Ferri, & Bessarionis, Aliquid aut. probarem, Aliquantum. *Apud duas ciuitates*] deposuit Laodiceæ, & Apameæ: easdemque totidem verbis ad ærarium retulit, sicuti lex iubebat, quam consul C. Iulius Cæsar tulerat. fam. epist. 20. lib. 5. *Puerorum*] vt inde Cicerones pueros secum deduceret. lib. 5. epist. 18. & 17. lib. 2. fam. *Sed volo*] cupio Romam peruenire ante exitũ anni, vt eo facilius impetrem de triumpho, dum ij sunt in magistratu, qui supplicationes mihi decreuerunt. fam. lib. 8. epist. 11. *Esse*] sic in Caualcantis

cantis libro: Bessarionis autem, Esse. vtrumque deprauatum. forte, Issi. nam ex Cilicia nunc Cicero proficiscebatur in diœceses Asiaticas, vt Laodiceæ, & Apameæ rationes confectas prius relinqueret, dein nauim conscenderet. Issus aũt est nota Ciliciæ vrbs. est etiã scriptus liber apud amicissimũ meum, in quo simpliciter, Nisi eum grauiter ægrum reliquissem.

IN EPISTOLAM IIX.

Nauigationis tuæ,] commode, & sine periculo ex Epiro in Italiam nauigasti. epist. 2. lib. 7. *Opportunitate Piliæ,*] quæ tibi obuiam progressa, opportune aduenienti occurrerit. *Sermone eiusdem*] quod tibi Pilia narrauerit de Tullia mea Dolabellæ collocata. epist. 5. *Exercitum n.m.d.*] anno insequenti petendi consulatus caussa. cum enim lex esset, vt absentes consulatum petere non possent, obtinuerat Cæsar decem tribunorum rogatione, consule Pompeio, vt & absens, & cum imperio posset petere. *Cassium trib.*] Q. Cassium Longinum, tribunum pl. designatum, & L. Cornelium Lentulum Crus, consulem item designatum. *De illo, qui, &c.*] C. Hirrum intelligit, qui repulsam retulerat in ædilitate, cũ se Ciceroni solitus esset anteferre. fam. ep. 6. lib. 8. *Sororis tuæ filii?*] Q. Ciceronis, quem frater meus ex tua sorore genuit: cui ego patruus sum. *Aphractus Rhodiorum.*] quo tum periculose, tum tarde nauigauimus, vt integros viginti dies consumpserimus. epist. 9. lib. 10. *Expeditius*] breuiore naui. *Aucupaturi*] captaturi: vt, quæ prima se idonea tempestas obtulerit, ea vtamur. translatio ab aucupibus, volucres captantibus. *De raudusculo Puteolano,*] forte, quod pecuniam dissolueris, C. Vestorio Puteolano a me debitam. vide epist. 6. lib. 4. pecunia certe debita videtur significari. epist. 7. lib. 4. & 2. lib. 7. *Vnus hospes*] plus est, quam, Dum vnus hostis: cum non modo hostes, sed & hospites, Bibulus timuerit. epist. 2. *Domo sua,*] cum domo consul se tenuit metu Cæsaris collegæ. *At multa,*] at longior fui.

IN EPISTOLAM IX.

Solent tuæ compositissimæ,] bellissime constructæ, nunc autem scripsisti vacillantibus litterulis, manu a morbo minus firma. Lucilij versus in Oratore sunt:

Quam lepide lexeis compostæ, vt tesserulæ, omnes,
Arte, pauimento, atque emblemate vermiculato.

Scripsisse.] vt intelligerē, non grauiter ægrotare, qui cum febri tamen scripsisses: quam etiā Febriculam nominares. φυρατοῦ φιλοτιμίαν] assentior ijs, qui φιλοτιμίαν e Suida interpretantur auaritiā. vt Philotimus designetur, qui rationes turbauerat in nominibus Milonis. ep. 4. l. 6. & 1. l. 7. *Ne attingat.*] Philotimus. ep. 1. l. 7. *Dices*] Philotimo, vt sciat eā me conseruari velle ad apparatū triumphi. ep. 3. *Prudentiā litterarū tuarum?*] quia, cum significare velles, ἀθετεῖν te consiliū de fratre relinquendo, aperte nō scripsisti, sed tecto verbo, ἐπέχειν, vsus es. in quo tuam prudentiā perspexi. *Dubitatione dignū?*] dubitandum non erat, quin quæstor Cœlius prouinciæ præponendus esset. quod si quid esset dubitatione dignū; fratrē tamen relinqui, cur placeret? τοὐμὸν ὄνειρον ἐμοί.] meum mihi somnium: subaudi, narrabas. sententiā aperiūt quæ proxime sequuntur verba. Prouerbiū. *Eadem omnia,*] quid a fratre, si eum reliquissem, quid a fratris filio timendū esset. ep. 7. *Non fuit faciendū aliter,*] atq; feci; qui Cœlium reliqui. *Dubitatione liberauit.*] cum enim ἐπέχειν te viderē, id est hærere, & suspensum pendere, incertū, quid esset mihi faciendū de relinquendo; ἐποχὴ hæc tua mihi omnem dubitationem eximebat; cum intelligerē, fratrem relinqui, tibi nō placere. dubitare igitur non debui, quid mihi esset agendum. ἐπιχρονία] diuturna. quo verbo adduci possumus, vt supra legamus, ἐπέχειν ter scribebas. Bessarionis tamē liber, Te. *Censoribus,*] Ap. Claudio Pulchro, L. Calpurnio Pisone Cęsoniano. *Referatur ne.*] a censoribus ad senatum, vt S. C. fiat de sumptu signorū & tabularū coercendo. fam. lib. 8. epist. 14. *Macte scribas Athenis*] sic in ante impressis. Bessarionis liber, Marce Athenis: Caualcantis, In arce Athenis. verbū quidē, Scribas, in neutro reperitur, ne in duobus quidē, quos habet amicissim⁹ meus. reposui igitur sic, & opinor, recte: Quęso, quid nobis futurū est? vt hoc dixerit reip. timens. deinde, In arce Athenis statio mea nunc placet: vt Attico, qui diu vixerat Athenis, significet, qua maxime vrbis parte delectetur. De hac autē arce sic Plinius lib. 7. cap. 56. Opidum Cecrops a se appellauit Cecropiā, quæ nunc est arx Athenis. *Statio*] castrensi verbo vsus est; quia cum militibus erat.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM SEPTIMVM EPISTOLARVM Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

V*T philoſophi ambulant,*] philoſophus enim Saufeius ex hęreſi Epicurea:& omnes philoſophi, quia præter ſapientiam nihil curent, tarde ſolent ambulare; tardiſſime autem Epicurei, quia molles, & laborem fugientes, ex Epicuri magiſtri doctrina. *Legionibus Cæſaris*] quas Cæſar Placentiã idibus Octobribus adducturus eſſet. ep. 9. lib. 6. *φιλοτιμίας eius*] Philotimi: de quo ep. 9. l. 6. *Secus*] falſum, de prouincia ſcilicet fratri tranſdita. ep. 9. l. 6. *Dimicationẽ,*] inter ciues. *Meum proprium πρόβλημα*] quæſtionẽ ad me vnũ pertinentem, vtrã partem eligam, Cæſaris, an Pompeij; cum mihi vterq; ſit amiciſſimus. *A principio*] iam ante exſilij mei calamitatem: quam ideo ſubij, quia me ad Cæſaris & Pompeij pernicioſam reip. ſocietatẽ, cum inuitarer, non adiunxeram. Ἀλλ' ἐμὸν] Homeri verſus in Odyſſea lib. 9. quem etiã in epiſtola ad Cæſarem fam. lib. 13. epiſt. 15. vſurpauit. Non potuiſti, inquit, perſuadere. ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος.] Homeri verſu ſuum conſilium probat; qui perſuaſus ideo non ſit, quia patriam amicitiæ Cæſaris & Pompeij prætulerit. *Optime meritus*;] cum mihi exſulanti reditum in patriam vnus maxime confecit. *Nec mihi iuncto*] ita putabam, ea coniunctione conſuli tum dignitati meæ, tum etiam ſaluti. Iuncto, Pompeij ad amicitiam refertur:

Sentienti, ad opinionem de rep. Neque me, inquit, ob amicitiam Pompeij peccaturum aliquando in rep. putabam; neque Pompeium ea sensurum, quæ ego si sequerer, contentionem cum Cæsare susciperem. *Nunc sentiat,*] quod eadem non semper senserit. *Cum altero vinci*] cum Pompeio. *Ne ratio absentis*] ne possit absens Cæsar consulatũ petere. quod ei, lege lata a decem tribunis pl. populus concesserat. *Vt exercitum dimittat.*] deposito imperio vrbem ingrediatur, consulatum petere si vult. Hæc agentur a Pompeianis, id est a consulibus, & omni fere senatu. *Non est locus*] id agam, ne contra Cæsarem sententiam dicam: tergiuersabor, quantum in me erit: sed Pompeiani non permittent, vrgebunt. *Densæ dexteræ?*] quas Cæsar mihi cum suis obijciet, quasi eas vel oblitus sim, vel contempserim. *Vt illi hoc liceret,*] vt posset absens consulatum petere. *Ab ipso*] Cæsare. *Rauennæ*] quo Cæsar quotannis ad conuentus agendos venire solitus erat. *De Cœlio*] vt M. Cœlium, amicissimum meum, tribunum pl. inducerem ad legem ferendã de habenda Cæsaris absentis ratione. quod factum est. latum enim a decem tribunis pl. id est ab vniuerso collegio, consule tertiũ Pompeio: quo anno tribunus pl. fuit M. Cœlius, vt ex Pediano cognoscitur in argumento Milonianæ. *A Cnæo nostro,*] vide infra epist. 3. lib. 8. & fam. lib. 6. epist. 6. *Illo diuino*] hoc videtur dictum esse ad gloriam Pompeij, quia consul sine collega ex S.C. creatus fuerat, quo liberius posset perturbatam ciuilibus discordijs remp. constituere: sed cum ironia dictum: quippe, cum ipse consul pugnauerit, vt de habenda Cæsaris absentis ratione lex ferretur: quod contra morem maiorum, contraque remp. fuit. epist. 3. lib. 8. *Aliter*] contra Pompeium. *Αἰδέομαι*] vide supra, epist. 5. lib. 2. *Hanc ego plagam*] quam mihi nunc video esse accipiendam, quia necesse est, vt in dicenda sententia aut Pompeium offendam, aut Cæsarem. *Effugi*] quoniam abfui. *Marcellorum*] quia profectus est ante in prouinciam, quam M. Marcellus referret de successione Galliarum. & anno proximo, consule C. Marcello, de prouincia decedens, tamen ad vrbem non peruenit, tribus mensibus in itinere consumptis. & dicit, Effugi, quia, licet C. Marcellus consulatum nondum peregisset, tamẽ, quod erat eius anni reliquum, videbat sibi esse in itinere

nere ponendum. *Vt stultus*] primum in senatu sententiam rogari, honorificum videbatur. nunc, inquit, ea me non tenet ambitio. quin ideo triumphum petam, vt extra vrbē maneam cum iustissima caussa, dum de prouinciarum successione conficiatur. dicat igitur vel stultus suam sententiam in senatu primus, non laboro. *Nil miserius.*] prouincia. *Omnia illa prima*,] quæ primis litteris ad te scripsi de comitū meorum continentia. *Vt ego amicior inuenirer*] quasi deberem ærarij nostri emolumentum negligere, qui Cilicum & Phrygum ęrarijs consulueram, nullum ab ijs sumptum neque in me, neque in meos fieri passus. epist. 2. lib. 6. ἐκβολὴ λόγου] orationis egressio. quia, cum agere cum Attico de suo statu cœpisset, interposuit de prouincia. redit igitur, vnde diuerterat. *Ex supplicatione*,] mihi decreta: quæ solet esse triumphi prærogatiua. fere enim triumphus eam consequitur. *Plus decreuit*,] quia, cum mihi supplicationem non decerneret, tamen in sententia sua summis me laudibus ornauit; cum diceret, innocentia potius & mansuetudine mea, quam vi militum, aut benignitate deorum, prouinciam esse seruatam. is autem fuit M. Cato, vt fam. epist. 5. lib. 15. *Iratus Hirrus.*] vt a me in auguratus petitione superatus. vide fam. lib. 8. epist. 3. & 9. *Scribendo*] S. C. quod ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, fieri solet. fam. epist. 6. lib. 15. *De sententia Catonis:*] supplicationem non decernentis. epist. 2. *Quid ille sententiæ dixerit*,] iniuriam Catonis in supplicatione non decernenda Cæsar commemorat; laudes, quas mihi idem Cato sua sententia tribuit, dissimulat. Disiungere videlicet a Catonis amicitia Ciceronem cupiebat Cæsar. *Potuisse impedire*,] si, cum de hostibus ageretur, numerum postularet. fam. lib. 8. epist. 11. *Mirus est, &c.*] placeret, Merus: & germanus Lartidius, explano; quod Lartidij, famosi furis, persimilis esset. intelligit enim Philotimū: quem & supra non optima fide bona Milonis administrasse ostendit, epist. 9. lib. 6. *Hoc primum*,] quod proxime sequitur de Prætiana hereditate. *Accessit cura dolori*] ad dolorem ex amici morte susceptum accessit cura expediendæ hereditatis. epist. 9. lib. 6. *Quidquid est*,] etiam si non ita magna sit hereditas, vt de ea valde laborandum videatur. epist. 8. lib. 6. *Ille*] Philotimus. nam & supra, Prorsus ille ne attingat. cum

de hac ipsa hereditate, & de Philotimo loquatur. *Ἄμεμπτα*] si ad te pecunia in triumphi apparatum redigetur, non erit quod factum meum Philotimus accuset, tamquam ei non confidentis, cum te, non quemuis, illi præferam, in pecunia triumphali, non domestica: ἄμεμπτα: caussam accusandi nullam. *Vt lubebit*] tibi; faciam de Philotimo, quod suadebis: tuum consilium sequar. refertur enim ad illud, Dijungere me ab illo volo. In Bessarionis libro, Videbit, pro Lubebit: quod fortasse, Videbitur, esse debuit. *Experiamur.*] de triumpho. nisi enim caute, consiterateque experimur, fortasse tribunorum pl. intercessionem eliciemus. hoc tu cogites velim, tecum simul ego cogitabo, vt ad euitandam intercessionem aliquid excogitemus.

IN EPISTOLAM II.

Auster mitis.] duabus caussis adducor, vt suspicer de mendo, primum, quia, Mitis, non necessaria dictio, cum idem significet, quod lenissimus, atque etiam multo minus: deinde, quia veteribus in libris scriptum video, Anches mitis. quod ipsum nō intelligo: sed assentior doctissimo viro, Latino Latinio, Viterbiensi, qui, mutatione vnius litteræ, locum corrigit, Onchesmitis, vel ὀγχισμίτης, legens: vt sit nomen venti, ab Onchesmo, Epiri portu, quē nominat Ptolemæus. *Manum non amabam,*] abundare puto, Manum, & esse non necessarium glossema: vt legatur, Ad similitudinem tuæ litteræ. quod enim solet esse in repetendo verbo venustatis, id sentitur in verbo, Amabam: si Manum iteres, non item. alijs aliter fortasse videbitur: ego de meo sensu iudico. *Tironem*] qui mihi in memoriam redigitur mentione Alexidis: quoniam vterque similem nobis operam præbet. Alibi: Quod meus Alexis facit. erat enim vterq; a studijs & epistolis. *Dilegi,*] ipsum. *Eo*] eius consuetudine. *De Tortorio*] consentiunt cum impressis veteres libri: ex ingenio autem possum equidem afferre, quæ verisimilia videatur: sed in obscurissima re diuinantes cur inania captemus? Veri autem simile hoc sit, Deporto Ro. id est, deporto Romam. id confirmat, quod infra scriptum est epist 3. A Curio tabulas accepi, quas mecum porto. *Ciceronum*] puerorum. Sic lib. 5. epist. 18. Cicerones nostri sunt apud Deiotarum. *Cohortis*

præto-

pretoria] Cohors prætoria eſt, quę tum in caſtris, tum in agmine, atque acie ſemper adeſt prætori. erant autem duæ, vna euocatorum militum, altera nobilium adoleſcentum, qui ſua ſponte cum proconſulibus exibant, dumtaxat ob hanc cauſſam, vt vſu rerum peritiores domum redirent. *Fecit palam*] fecit heredem præſente cohorte prætoria vniuerſa: cum alij non palam, ſed paucis adhibitis, teſtamentum facere ſolerent. *Te ex libella,*] omnium bonorum heredem. nam Libræ nomine ſignificatur omnis hereditas. *Me ex teruncia*] Teruncia quarta pars eſt libræ: ergo & quarta pars bonorum. Scriptum erat in teſtamento, vt Atticus, heres ex libra, quartam deinde partem Ciceroni attribueret. &, Libella dixit, familiariter iocatus de Attici emolumento. *Thyamim*] fluuium, qui, vt inquit Thucydides libro I. Theſprotidem, Ceſtrinamque diſcriminat. &, Atticum in Theſprotia habuiſſe poſſeſſiones, dixit epiſt. 3. lib. 6. Puer autem Q. Cicero ſignificatur. De Thyami & Plinius libro 4. cap. I. *Filiola tua*] Attica, quæ poſtea M. Agrippæ vxor fuit. *Probari tibi*] contra ſententiam Epicuri tui: qui cum diceret, alterius cauſſa fieri nihil oportere, ad ſe ipſum omnia eſſe referenda, tollebat στοργὴν φυσικὴν τὴν πρὸς τὰ τέκνα. *Si hæc non eſt, nulla poteſt homini eſſe ad hominem naturæ adiunctio:*] ſi amor erga filios naturalis non eſt; quid erit, in quo hominem homini natura conciliet? *Bene eueniat, inquit Carneades,*] videndum eſt, quo modo hæc ad ſuperiora referantur. Non placet, probare Carneadem id, quod proxime dictum eſt, Vitæ ſocietas tollitur: vt, Bene eueniat, verba ſint aſſentientis, & cupientis ita eſſe. nam, ſi Carneades illam ſententiam laudaſſet, quæ vitæ ſocietatem tollebat; germaniſſimus fuiſſet Epicureus. vitæ enim ſocietatem tollebat Epicurus, cum ad ſeipſum omnia referret, nihil alterius cauſſa faciendum putaret. Carneades autem, cum diceret, Bene eueniat, in eo Epicureus erat: in reliquis Academicus. propterea ſubiunxit Cicero: Sed tamē prudentius, quam Lucius noſter, & Patron. in quo ſignificauit, diſſentire Carneadem ab Epicureis, ad vtilitatem ſuam omnia referentibus, nihil omnino de honeſtate, vel de aliena vtilitate laborantibus: quamquam cum ijs in optanda felicitate ſentiret: itaque dicebat, Bene eueniat: pro, nihil aduerſi contingat.

quod ſpurce dictum ait Cicero: quia fuit eadem Epicureorũ ſententia, qui, ſummum in dolore malum, ſummum in voluptate bonum collocantes, ex animi ſententia euenire omnia cupiebant. Sed in eo prudentior Carneades: quod illi ita bene euenire cupiebant, vt bonitatem per ſe nihili æſtimandã, vtilitatis tantum gratia colendam dicerent: ipſe vero, cum, Bene eueniat, diceret, ita ſecunda omnia expetebat, vt bonitatis habendam eſſe rationem duceret, nec de ſe tantum, ſed de alijs quoque laboraret. conſeruabat igitur vitæ ſocietatem, quam tollebat Epicurus. epiſt. 12. lib. 7. fam. *Lucius noſter,*] L. Torquatus, qui ſententiam Epicuri tuetur. lib. 1. de Fin. *Patron,*] is, de quo epiſt. 11. lib. 5. *Non quo id natura rectum ſit;*] non curabant igitur, quæ natura recta ſunt, ipſa per ſe, ſed vt malum vitaretur. qua ratione qui vitam inſtituit, vere bonus non eſt, ſed malitioſus, & callidus: vtitur enim artificio ſimulato, vt ea vitet, quæ mala eſſe putat. *Non intelligunt*] non igitur prudentes, vt Carneades. *Hæc,*] in quo vir bonus a callido homine differat. *In iis libris,*] de Rep. non de Finibus, quos poſt ciuile bellum ſcripſit. *Quos tu laudando,*] quis eos non laudauit? nam Cœlius in epiſtola ad Ciceronem, Tui politici libri, inquit, omnibus vigent. Idem Cicero epiſt. 3. lib. 6. Reliqua plena laudis, & gratiæ, digna ijs libris, quos dilucidas. *Pedem porta non extulerit,*] hoc & Cæſar lib. 3. de bello ciuili ſcriptum reliquit. *De raudusculo Numeriano*] quod paruam pecuniã, mihi a Numerio debitam, exegiſti. ſic locutus epiſt. 8. lib. 4. & 8. lib. 6. *Integritatis, iuſtitiæ,*] cum, hæc in me eſſe, dixit in ſententia ſua. *Negauit.*] ſupplicationem. *A puero*] M. Cicerone filio. *Qui eadem liber non iuraret:*] Druſus prætor, cum is, quem manumiſerat, eadem liber non iuraret, quæ ſeruus iurauerat, negauit ſe manumiſiſſe. negabo ego quoque: quoniam iſtos, memores beneficij quos putaui futuros, improbos ingratoſque experior. *Addixiſſe:*] iuſſiſſe, pronunciaſſe. *Vindicarentur.*] in libertatem: quod præter ipſum alios quoque adeſſe oporteret, qui vindicarent. aderant enim coram prætore dominus, ſeruus, vindex, teſtes, ſcriba: neque ſine his iuſta erat addictio liberorũ in hoc genere manumiſſionis. *Parthi faciunt,*] ſic explano. Parthi, a quibus maxime timebamus, cum repente diſceſſerint, faciũt, vt nihil mihi iam

hi iam magnopere timendum putem: cum videam solere ea, quæ magnopere timeantur, quandoque ad nihilum recidere. *Repente*] summa nostra felicitate. ep. 1. *Semiuiuum*] metu exanimatum, qui portam pedem efferre non auderet. *Reliquerunt.*] ex ipsius prouincia discedentes. ep. 5. lib. 6.

IN EPISTOLAM III.

A te ipso scripta:] ex quo de tua valetudine coniecturam feci. nam Alexidis manus indicabat te non valere. *Dicæarcho assentiri*] non quod Dicæarchus nominatim prouinciarum administrationem, sed quod γενικῶς πρακτικὸν βίον laudaret: ergo & prouinciarum administrationem. Atticus contra, vt qui Ciceroni auctor esset decessionis, cum primum ei per S. C. liceret. alioqui Dicæarchus valde Attico probatus. epist. 16. libr. 2. *Nostra contentione*] quod cupidissime expetiui, ne diutius anno in prouincia manerem, id perfectum quidem est, sed non nostra contentione, aut studio, verum quia non est verbum vmquam in senatu factum, quo diutius anno maneremus. parui S. C. quod erat, ne quis prouinciam diutius anno administraret. itaque culpam istius rei non sustineo, quod minus diu fuerim in prouincia, quam fortasse mihi fuerit vtile. vtile autem fortasse fuit, quia, cum in ipsam flammam ciuilis belli nunc intelligam me venire, in dimicatione duorum mihi amicissimorum vtram partem eligam, maximo est cum animi dolore cogitandum. epist. 1. *Hoc melius?*] quod decesserim. *Opportune dici*] vulgo: vt in hac re. *Haud multum requireres*] diceres me illum ipsum, quem in sexto libro de republ. informaui. agerem enim, & libere dicerem, quæ de repub. sentirem. quod ne faciam, impedimento est triumphi cogitatio. fore enim intelligo, vt, libere agens de republ. multos offendam, quos in triumphi petitione aduersarios habere nollem. ep. 4. *Nunc ipsum*] nunc cum iam de triumpho statuerim. & est genus loquendi cum emphasi vsurpatum, vt lib. 12. Nunc ipsum ea lego, ea scribo, vt ij, qui mecum sunt, difficilius otium ferant, quam ego laborem. *Rem tantam*] triumphi cogitationem. *Esse cum imperio,*] extra vrbem manere. nam vrbem ingredientes imperium deponebant. epist. 1. *Illum*] Cæsarem. *Fabio, Caninioque*] Fabio Gallo, Caninio Rebilo, vtroque

Cæſaris legato: vt eſt in eius Commentariis. *Cuſtos vrbis;*] Mineruæ ſtatua, quam, in exſilium proficiſcens, in templo Iouis Capitolini poſuit, cum hac inſcriptione, Cuſtos vrbis. epiſt.33. *Quibus tu es contentus;*] ſcribis enim, in hac ciuili controuerſia te ſatis putare, ſi ego tantum id agam; quod Volcatius Tullus, & Ser. Sulpicius, homines conſulares, qui ſe neutram in partem valde iactabunt. *Si liceret,*] non licet, quia video pugnari vtrimque non de rep. ſed de vnius hominis potentia. *Conſule iſto ipſo*] Cæſare. *Defenſa non eſt?*] a Pompeio, contra Cæſarem conſulem, exitioſas reipub. leges per vim ferentem. *In cuius cauſſa reipub. ſalus conſiſtebat,*] quod exſilio Tullij infirmarentur acta ſenatus. ſenatus enim Catilinam damnauerat. *Defenſus*] a Pompeio. *Poſtero anno*] Piſone & Gabinio cos. cum in exſilium indigniſſime ſum pulſus. *Illo modo*] per vim: quia C. Trebonius tribunus pl. qui legem ferebat de prorogãdo in alterum quinquennium Cæſaris imperio, M. Catonem legi obſiſtentem in carcerem duxit. *Pugnatum*] a Pompeio, tertium conſule. epiſt.1. libr.7. & 3. lib.8. *Vno ciue*] Cæſare: in quem vnum tranſlatæ vires reipub. τὸ σκάφος τῶν ἀτρειδῶν:] tutiorem partem, vt in claſſe Achiuorum tutiſſima nauis Agamemnonis & Menelai Atridarum. Vel: vtram principum partem ſequar. σύντομα.] breuia, dic breuiter, quid ſentias. *Damnatos,*] a iudicibus. *Ignominia affectos,*] a cenſoribus. *Illam vrbanam, ac perditam plebem,*] plebs.n. ruſtica laudatur, vrbana nõ itẽ. quia ruſticę tribus ingenuorũ, vrbanæ libertinorum. Plinius, Pedianus. *C. Caſsio.*] prænomen ſuſpicor abundare, & intelligendum de Q. Caſſio trib. pl. qui ad Cæſarem cum Antonio & Curione confugit. fam. ep.10. libr.16. *Omnis*] vel, Omnis, pro omnes; & ſubaudiendum, oportet, par eſt, aut aliquid ſimile: vel, Omnis, pro, vnuſquiſque; & ſubaudiendum, debet: quod mihi magis probatur: etſi non ſatis vſitatum. In epiſtola quidem 6. libri 5. fam. ſcripti libri habent, Omni ſemiſſibus magna copia eſt. at impreſſi, fortaſſe mendoſe, Omnino. quo in loco videtur, Omni, dictum eſſe, pro cuilibet. Sententiam fortaſſe ſumpſit a Terentio, apud quem in Eunucho miles ait: Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet. *Qui ære alieno premantur,*] in quibus Dolabella. *In alteram partem*] in Cæſaris partem, quia

quia rebus omnibus abundat. *Bibulus de prouincia decessit: Veientonem præfecit: in decedendo erit, vt audio, tardior.*] videtur loqui repugnantia, si, Decedere, vtrobique idem significet. quod secus est: valet enim modo, de prouincia discedere, administrandi potestate terminata, quod melius exemplis licet cognoscere; modo ex prouincia ad vrbem proficisci, & vsurpatur etiam de priuatis hominibus. Prior significatio patet in iis verbis: Bibulus de prouincia decessit: Veientonem præfecit; posterior in iis: In decedendo erit tardior. Quod ne nouum, aut insolens videatur, addamus locū similem, ex frumentaria Ciceronis: Negotiatores, inquit, inuiti, raroque Romam decedunt. *Ornauit*] supplicationes ei decernens, quas idem mihi ante negauerat. epist. 13. *Vnum etiam*] vnum addam de repub. *De sua sententia*] quod, ob amicitiam Curionis, & odium Appij, a rep. defecerit. famil. epist. 17. lib. 8. *Cuncti Lucceiis sint addicti?*] Bessarionis liber, Enuci Lucceijs sint additi. vulgata lectio nō magna correctione satis aptam sententiam haberet: si pro Lucceiis, reponatur Lucellis, vt Cœlium pecunia corruptum a Cæsare significet. hæc enim cum Cæsare multos, belli ciuilis initio, non honesta caussa coniunxit. *Id reliquum,*] illud pecuniæ. *Non accusabimur*] vt negligentes. *Amicorum multitudine*] vel creditorum: vt exhaurire nobis omne ęs alienum non licuerit, cum nimium multis deberemus: vel temporibus eorum: quod ait in procemio libri 2. de Off. *Serperastris*] Serperastra sunt, vt ait Varro, instrumenta, quæ geniculis puerorum, dum ambulare discunt, alligantur, ne vari fiant, aut compernes. vocat igitur eos Cicero serperastra, cū quibus ambularet, vt cum serperastris pueri ambulant. quorum hominum caussa ne quid infamiæ subiret in prouincia; Atticus se timere significauerat. ep. 1. *Vitæ*] non esse huic dictioni locum, & indicat sententia, & antiquus item Bessarionis liber satis demonstrat. non. n. habet, Vitę, sed, In re; quod est principium proxime sequentis dictionis, incuria librarij repetitum. *Neminem*] minime omnium, vt illud, Corūbus adhuc nullus venerat. pro, Minime venerat. Bessarionis liber, Nemo. *Tabulas*] testamenti, quibus heredem fecit te ex libella, me ex teruncia. ep. 2. *Hortensii legata*] non oratoris, sed filij. & Legata, quæ heres debebat testamento patris.

Quid hominis sit,] quid agat, vt se gerat. *Nescio enim*] Puteolanum fuisse M. Cœlium, apparet ex oratione pro ipso. Cum, inquit, omnia, quæ ad portam Flumentanam sunt, Cœlius Puteolanus emerit; nescio, cur ego contra omnia, quæ Puteolis sunt, non emam: si modo ab Hortensio filio in auctione vendentur. & per iocum, Homo Puteolanus portam vrbis occupauit, cur ego Puteolos non possim? IN *addiderim:*] in principio epistolæ vltimæ libri 6. *Et tamen*] contra sententiam tuam. *De re videro.*] sit opidum, an locus, nunc non disputabo: ego quidem vt de loco sum locutus. *A C. Lælio scribi,*] id Terentius ipse non infitiatur in prologo Adelphorum. *Hoc mihi ζήτημα*] quod proxime sequitur de Cæsare: de quo multo est magis considerandum, quam de Piræeo. *Ille*] Cæsar, vt eius caussam ne oppugnē. *Reliquū quantum sit.*] quantum illi pecuniæ debeamus. ep. 5. l. 5. ep. 8. lib. 7. *Aliquis,*] Pompeianus. *Si languidius;*] si languidius de rep. sensero, facis hoc, dicet aliquis, quia nummos Cæsari debes: sin fortiter, statim soluendum erit. *Repetat,*] Cæsarianus. *A Cœlio*] trapezita; de quo lib. 12. *Tartessium*] L. Corneliūm Balbum Gaditanum, Cæsaris amicū. ex Gadibus enim alteram Tartesson esse dictam, Plinius tradit libr. 5. cap. 22. Hunc Cicero oratione, quæ exstat, defenderat. Consul postea factus est. Plin. lib. 7. cap. 43. *Exeunti*] e senatu. *Nummos*] Cæsari debitos. *Curare*] planius, Curari: nec male tamen, Curare. *Etiam.*] etiam superest, quod scribam. vsitata locutio in epistolis. vide epist. 11. lib. 1. *Gener*] Dolabella. *Reliqua.*] mores non omnino probandi. ep. 6. l. 6. *Aperuerimus.*] scis enim, cum de moribus aliorum, qui me socerum cupiebant, diligenter scrutaremur, quales eos inuenerimus. Aperuerimus: intime cognouimus, aperientes introspeximus. Bessarionis tamē liber, Aperimus: scripti duo apud amicissimum meum, Aperuerimus. placet. *Per te egimus,*] vt ei Tullia collocaretur. *Reum*] reuertentibus enim ex prouincia, sępe erant, qui diem dicerent, quod prouinciam auare, aut crudeliter, aut denique, contra quam e repub. videretur, administrassent. *Rentur.*] irati, quod eos a Tulliæ coniugio reiecerim. quamquam nonnihil suspicor de mendo. nam, Reri, cogitare non est, sed opinari. *Nemo offeret.*] Bessarionis liber, Offerret. duo scripti apud amicissimū meum,

meum, Offeret. quos ſequor: vt ſit; ego enim pecuniam, vt ab accuſatione deſiſtant, non offeram. *A Pontio*] apud Pontium ſcripta, in Trebulano.ep.3.l.5.

IN EPISTOLAM IV.

Iam ante] antequam mihi ex conſuetudine domeſtica plane notus eſſet. habuerat enim apud Atticũ Dionyſius: eumq; Atticus Ciceroni dederat, qui Cicerones pueros erudiret. *Tum ſanctum, plenum officij,*] malim ſic: Tum ſane plenum officij. vt Sane, dicat quaſi de re minus nota. nam etſi video, eundem Dionyſium alio loco ſanctum appellari, ep.1.l.6. tamen hic locum huic eſſe dictioni non opinor: cum ſequatur, Plane virum bonum. quod certe Cicero non adſcripſiſſet, ſi ſanctum eum iam nominaſſet. *Frugi*] quod proprie de libertis vſurpatur, vt fam. ep.15.l.4. Dionyſius autem libertus erat, vt patet ſupra ep.15.l.4. *Suſcipere partes ſuas:*] polliceri ſe pro ſua parte adiuturum. *Rem*] de triumpho. *Tribunum*] qui deinde triumphum interceſſione impediret. *Prolixius.*] abundantius. *Illum*] Cæſarem. *De tota re*] quam cum Hirtio examinauit. *Ad Scipionem*] Pompeij ſocerum: ad ipſum tamen Pompeium non veniſſe. *Veniſſe:*] ſcripti libri, Venire, habent, non veniſſe. τεκμηριῶδες] ſignum eiuſmodi, vt dubitari non poſſet. certum enim ſignum τεκμήριον vocat Ariſt. rhet. lib.1. *Illum,*] Cæſarem. *Alterum conſulatum,*] vt alterum conſulatum abſens petere poſſet. ep.3. *Hæc*] ſummam potentiam, ſummã dignitatem. *Ruere*] contra remp.

IN EPISTOLAM V.

Inualetudine] ex quartana.2. *Mirabiles vtilitates*] pro, mirabilem vſum, mirabiles operas. eſt enim hic Vtilitas ab Vtor, non ab eo, quod vtile eſt, & quod expedit. Ad Tironem epiſt.1.lib.16. Vtilitatibus tuis carere poſſum. Et Lucretius lib.6.

Nil adeo poſſet cuiquam leue, tenueque membris,
——Vertere in vtilitatem.

pro, in vſum. *Nihil vnquam*] quod agerem tua cauſſa. *Luſcenio*] malo Tuſcenio, ex antiquis lapidibus. *Dionyſium.*] qui tibi, quid actum a me ſit in rebus tuis, optime narrabit. epiſt.1. libri 6. *In Arcanum*] Quincti fratris fundum:

cum obuiam viro venire debuerit. *Meum consilium*] qui negare velim illum a me liberatum.ep.2. *Pontinum*]prædium ad Pontinas paludes. & ita ratio dierum constat: pridie Kalend. Tarracinam, Kalendis in Pontinum, IV. nonas in Albanum, III. Romam. verbum, Sumam, crediderim abundare, & additum ab aliquo, qui de Põtinio Ciceronis legato acceperit. *Iter Pompeij*]cum potius ad vrbem manere debeat; quod resp. hoc rerum tumore videatur eius tum consilio, tum etiam præsidio indigere. erat enim Pompeius cum imperio Hispaniarum proconsul, quas absens per legatos administrabat. *Si hic sinat:*]si per Cæsarem liceat. *Nostrum negotium*] triumphum significari, manifestum. ep.4.

IN EPISTOLAM VI.

οὐ γὰρ, *&c.*]Homeri versus ὀδ. μ. epistola 8. etsi paullulum immutat Cicero, vt interdum solet, ad sententiam magis explicandam. *Sed rursus*] quia dixerat se dicturum quæ non sentiat; in quo non videtur officio fungi boni ciuis: quasi peccatum suum excusauit. dicere quæ non sentias, malum est: sed rursus & hoc malum, me in tantis rebus a Pompeio dissidere. *Mihi præter ceteros non rectum*,] qui Pompeium semper, quantum in me fuit, ornaui, nec ab eo in rep. dissentire sum solitus. ep. 8. l. 1. fam. Tantum animi inductio, & mehercule amor erga Pompeium apud me valet, vt, quæ illi vtilia sunt, & quæ ille vult, ea mihi omnia iam & recta, & vera videantur.

IN EPISTOLAM VII.

Mihi quoque]non modo tibi: qui, studiosum tuæ laudis eũ esse, in iis litteris scripsisti, quas ille a te mihi reddidit. *Litteras ad te*]eas, quæ sunt ep. 4. hoc principio: Dionysium, flagrantem, desiderio tui, misi ad te. *Putato*] licet, putes, virum illum esse optimum, & amantiss. mei: quod ego secus existimo. omitto, inquit, hanc partẽ. sit sane vt vis. non adscribis, &c. Videor autem mihi, Putato, pro, priuatius, quod erat in impressis omnibus libris, recte reposuisse. nam, Priuatius, neque esse video in veteribus libris, &, sententię quid habeat, vix intelligo. ac ne dictio quidem placet. nostrum autem, Putato, sumptum est ex antiquo Bessarionis libro. & plane, quo modo

modo in Dionysium animatus Cicero esset, ostendit. nam & paullo post eandem sententiam alijs verbis attingit, cum ait: Sit igitur sane bonus vir. *Atqui certe*] opinor, Certe, glossema fuisse. *Philogenes*] libertus tuus. epist. 2. lib. 6. *Quoad liceret.*] conuenerat inter nos, vt pecuniam sumerem a Philogene tuo: non sumpsi; quia non opus fuit: permisi, vt ipse vteretur, quoad meæ rationes ferrent. vide epist. 23. & 15. lib. 5. *Graui de caussa*] meum enim aduentum exspectasset; vt, si de triumpho impetrarem, mecum simul vrbem ingrederetur. epist. 5. *Compitalicius dies*] in oratione in Pisonem suspicor esse mendum & legendum, Cum in Kal. Ianuarias compitaliciorũ dies incidisset, non, vt est in vulgatis libris, Incidissent. vnum enim fuisse diem Compitalicium, patet ex Macrobio, & Varrone. *Albanum*] Pompeij. *Familia.*] cuius hilaritatem die festo meus aduentus interpellaret. *Tua λῆψις*] quartanæ correptio. *Te commoueri*] in Albanum velim te ad me venire: sed rursus nolo te commoueas incommodo valetudinis tuæ. epist. 8. *Molitus erit,*] vt intercedat tribunus aliquis, ne possim triumphare. Ἀβδηριτικόν:] stultum: eiusmodi, vt Abderitarum stultitiam videatur imitari. epist. 16. lib. 4. *Vtar ea porta,*] si Pompeius ideo perget in Siciliam me mittere, quia imperium habeam: ego, ne mittar, statim, quæ prima porta erit, ea in vrbem ingrediar, abiecto imperio simul & triumphandi consilio. *Per quem sine imperio*] cum enim factum esset S.C. vt successores in prouincias mitterẽtur; C. Curio tribunus pl. Cæsaris caussam defendens intercessit: & cum de intercessione referretur, primaq; M. Marcelli sententia pronunciata esset, qui agendum cum tribunis pl. censebat; frequens senatus dissensit. ergo senatus culpa successores non missi: itaque sine imperio prouincia, id est sine magistratibus. epist. 5. & 13. lib. 8. fam. *Si cum eo agi*] quo modo agebatur cum tribunis pl. fiebant in eos S. C. acerrima, nisi intercessionem remitterent; vt de domo Ciceronis, cum sententiæ grauissimæ dicerentur in Serranum, qui S. C. intercesserat, pertimuit, & intercessionem omisit. epistola secunda libri quarti. *Sententiam*] Marcelli, vt ageretur de Curionis intercessione. *Quid ergo?*] cum igitur omnia videas infirma pro repub. & imparata ad bellum, censes dandum Cæsari, quod postulat? *Legis dies*]

vide epiſtolam ſequentem, in extremo. *Cum id datum eſt,*] datum enim Cæſari eſt a decem tribunis pl. lege lata, non ſolum vt abſens, ſed etiam vt exercitum retinens petere conſulatum poſſet: vel quod ita in lege ſcriptum eſſet; vel quod, cum daretur, vt abſens peteret, ſequebatur, vt & illud daretur. ideo enim abſens petere vult, ne exercitum dimittat: datur autem, vt abſens petat: datur ergo ſimul, vt exercitũ retineat. *Annorum decem*] per tot enim annos Cæſar Galliam obtinuit, contra legem Semproniam. Hoc ſi placet, placent & illa quamuis iniuſta, me patria pulſum a Clodio, quem Cæſar conſul ad plebem tranſduxerat; agrum Campanum diuiſum. Clodium adoptatum a M. Fonteio, L. Cornelium Balbum Gaditanum a Theophane Mitylenæo. hæc enim in actis Cæſaris numerantur. In oratione tamen pro Cornelio Balbo adoptionem Theophanis, quam hic improbat, exagitatam ab accuſatore, tempori ſeruiens defendit. *Ita latum placet?*] hoc ſignificat: ſi dicam, non recte latum de decem annorum imperio; dicam in Pompeium, quo pugnante latum eſt, qui me illa reprehendere non vult, quæ ſi probo, probem ſimul & ea neceſſe eſt, me pulſum, agrum Campanum diuiſum, &c. *Labieni*] Cæſaris legati. *Diuitiæ,*] a Cæſare datæ. *Mamurræ*] quippe qui primus Romæ parietes cruſta marmoris operuerit totius domus ſuę in Cœlio monte, columnis omnibus e marmore ſolidis, Charyſtio, aut Lunenſi, cum eſſet præfectus fabrum Cæſaris in Gallia. Plinius, Suetonius in Iulio, Catullus. *Balbi horti,*] quos Pompeius dono dederat. epiſt. 16. lib. 9. *Tranſpadani,*] promiſſæ ciuitatis beneficio deuincti, quam denique dictator dedit. Suetonius in Iulio, Dio, & epiſt. fam. lib. 16. epiſt. 11. de Cæſare, Gallias, inquit, habet ambas inimiciſſimas, præter Tranſpadanos. *Plebs vrbana,*] infima videlicet, & perdita. nam ruſtica bonorum virorum ex omni ordine. epiſt. 3. lib. 7. *E lege*] a decem tribunis pl. lata. *Ratio.*] abſentis, in petitione conſulatus. *Quid ſit optimum,*] optimum cum valentiore non pugnare. *Quid futurum*] ad vtram partem victoria inclinatura. *Dic M. Tulli.*] ſic rogabant ſententias. Liuius lib. 1. Dic, inquit, ei, quem primum ſententiam rogabat, Quid cenſes? *Id enim agere videbatur*] qui iam pubeſceret: aut, qui ſe colere & ornare diligentius

gentius inciperet, vt ſpeciem adoleſcētis aſſequeretur: quod fere illa ætas ſolet.

IN EPISTOLAM IIX.

Diem tuum] diem quartanæ, τὴν λῆψιν. *Pro re nata*] quo modo ſe res habet: non ita quidem commode, vt ſi valeres, nec tamen prorſus incommode: vt res fert: quatenus tua permittit valetudo. epiſt. 14. lib. 7. & lib. 14. epiſt. 6. E re nata, dixit Terentius in Adelphis. *Mutare nomen*] vt ex Cornelio Liuius fieret, & plebeius e patricio. *Rectum ne ſit*] præſertim mulieris teſtamento: quaſi magis licere videatur mutare nomen, cum a viris adoptemur. Dolabellæ vero eo minus licet, cui non omnia bona, ſed nonam partem dumtaxat Liuia legauerit. erat enim in triente cum duobus coheredibus, vt ad eũ quaſi triens trientis, id eſt trientis tertia pars, pertineret. Accedit illud, quod ex patricio plebeius fiebat. *Quantum*] quantum bonorum in Dolabellæ tertia parte trientis. *Quaſi*] non omni quidem, (nam id, bonis Liuiæ non venditis, aut non æſtimatis, certo ſciri vix poterit) ſed quaſi, hoc eſt, quatenus ſciri licebit. *Lauernium*] hoc Lauernium non memini. alij, Literninum: vt de fundo accipiatur. Beſſarionis liber, Laruenium. *Parari*,] vt eius ratio abſentis ne habeatur. *Occurrebat:*] quem timens, a dimicatione abhorreo. *Simulatæ*] quam Cæſar ſe velle ſimularet, cum re vera belli cupidus eſſet. *Periculis*] quid enim non audebit Cæſar conſul, cum quæſtor eius Antonius tantum auſus ſit? quod paullo poſt ſubijciet. abhorrebam, inquit, prorſus a bello, quia communem Martem timebam: ſed rurſus nec plane mihi pax placere poterat, cum eam, tanquam ſimulatam, ac reip. periculoſam, homo fortis ac peritus Pompeius improbaret. quem audiens, leuabar ea cura, quam, ex bellorum incerto euentu, ſuſtinebam. *Antonii*] tribuni pl. qui paucis poſt diebus cum Caſſio collega ad Cæſarem profugit. fam. lib. 16. epiſt. 10. *A toga pura:*] a prima adoleſcentia, poſt XVI. annum finitum. epiſt. 20. lib. 5. *Damnatis:*] de ambitu, lege, quam Pompeius tertium conſul tulerat. qua lege damnatos Cæſar, victo Pompeio, mox omnes reſtituit. *Armorum.*] non minabatur Antonius, ſed accuſabat: itaque non refero hoc ad Antonium, ſed ad

ipſum Pompeium, qui terrorem armorum, ductis in vrbem legionibus, in tertio ſuo conſulatu iniecerat. quod Cæſar etiã illi obijcit lib.3. de bel.ci. exprobrata ſimul damnatione eorum, qui lege ab ipſo Pompeio lata in exſilium ierant: quod vtrumque in ſua concione attigit Antonius. verba Cæſaris hæc ſunt. Nonnullos ambitus lege Pompeia damnatos, illis temporibus, quibus in vrbe præſidia legionum habuerat, in integrum reſtituit. *Ille,*] Pompeius. *Ipſum,*] Cæſarem. *Quæſtor*] Antonius: quæſtor autem in Gallijs. epiſt. 6. lib. 6. & Hirtius lib. 8. *Timere*] vt ſimulatam, & periculoſam. *Ira relinquendæ Vrbis*] hunc locum vt mendoſum eſſe ſuſpicarer, primum ipſa me adduxit ſententia, obſcuris inuoluta verbis; deinde varietas antiquorum librorum. Caualcantis enim exemplar pro Ira habet *v ſ v.* Beſſarionis autem, Infra; alij duo, Ita. minime tamen diſplicet, Ira: hoc ſenſu: Ex illa ſententia de pace fugienda, in qua ipſe eſt, quia pacem ſimulatam putat; ſequitur, vt vrbem ſibi videat eſſe relinquendam. ad bellum enim neque paratus eſt, neque parare poteſt; cum nihil adhuc ſenatus decreuerit, aut populus iuſſerit. *Ira:* neceſſitas ei moleſtiſſima. *Mouet*] perturbat. *Vt puto.*] quia Pompeius hoc quidem occultabat, ne, ſi diceret vrbem eſſe relinquendam, omnium animi ad pacem vel iniqua condicione inclinarent; cum bellum ipſe mallet.

IN EPISTOLAM IX.

Buſtum Baſilii] Pediani verba hæc ſunt in Miloniana: Via Appia eſt prope vrbem monumentum Baſilij: qui locus latrocinijs fuit perquam infamis. *Cum ſit neceſſe*] hoc, & quæ proxime ſequuntur, illud ſpectant, Quod horum malorum minimum putes. *Comitia*] conſularia. *Tamen quieſcat,*] prohibere comitia Cæſar poteſt vel iure, vel armis: iure, ſi paret interceſſorem tribunum, qui comitia impediat, tamen ipſe quieſcat, nec arma moueat; armis, ſi non adhibeat interceſſorem, ſed exercitum adducat. *Rem adduci ad interregnum;*] cum enim comitia vſque eo protrahuntur, vt inſequens annus ſine conſulibus ſit, Interregnum dicitur. Res igitur adducetur ad interregnum, ſi Cæſar per tribunos pl. non patietur haberi comitia ſine ſui ratione. *Senatum impediens,*] S.C. intercedens. *Circumſcriptus,*] facto aduer-

ſus eum S. C. Eodem ſenſu de Clodio dixit in oratione pro Milone: Senatus, credo, eum prætorem circumſcripſiſſet. & de Octauiano Philip. lib. 12. Parata de circumſcribendo adoleſcente ſententia conſularis. eſt enim in circumſcriptione ignominia, & priuatio iuris. *Intercludendus:*] hoc enim, niſi vrbe relicta, fieri vix poteſt. *Contra dici nihil poſſit:*] non enim petet abſens; quod contra leges eſt; ſed præſens, tradito exercitu; quod vſitatum. *Sic malo,*] vt conſulatum petat tradito exercitu. *Iſtuc ipſum, ſic*] Cæſarem, tradito exercitu, ad conſulatus petitionem venire. *O magnum malum*] O crediderim abundare propter proximum verbum, Putat. *Si id volet.*] ſi, tradito exercitu, venire volet ad petitionem conſulatus. *Vide conſulem*] ecce iterum habebimus conſulem, qualem habuimus conſulatu priore, perditum ſcilicet, & reip. exitioſum. *Et eo conſule,*] eo magis eſt timendus conſul, quia, eo conſule, Pompeio deliberatum eſt ab vrbe diſcedere, & ad Hiſpaniæ adminiſtrationem ſe conferre. in quo præſente magnum eſſet reip. præſidium contra factioſi conſulis conatus. *Recuſari non poteſt:*] ſi enim tradito exercitu volet ad comitia venire, recuſare nõ poſſumus. *Ineat gratiam.*] quia, cũ ex lege a decem tribunis pl. lata poſſit abſens, & exercitum retinens, conſulatũ petere, tamen de ſuo iure decedens, ne mali exempli rem inſtituat, tradito exercitu ad comitia veniat. *Tollamus*] omittamus. *Vt idem dicit,*] Pompeius. &, Idem, qui affirmat Cæſare conſule ſe futurum in Hiſpania. *Præteriit tempus*] ſcripta enim eſt hæc epiſt. Marcello & Lentulo cos. qui erat annus decimus prouinciæ Cæſaris. *Impedis,*] per tribunos pl. *Mei rationem.*] abſentis, & exercitum retinentis: quod a populo datum eſt. epiſt. 7. *Noſtrum*] noſtræ voluntatis, qui, vt ſuccedatur, decernimus. *Depugnes*] ex perſona Cæſaris. *Concedis.*] quod poſtulo, vt abſentis ratio habeatur. *Cum bona quidem ſpe,*] ex perſona Ciceronis. *Vt ait idem,*] non, Cæſar; (etſi facta proxime de eo mentio eſt) ad quem id referri, quo tuendæ ſtudium libertatis oſtenditur, abſurdum eſt; ſed, Pompeius, qui tamquam optimatum princeps, & reip. ciuis amantiſſimus inducitur in hac epiſt. de quo & paullo ante, Vt idem dicit. *In ea quæſtione*] quo tempore, aut quo conſilio pugnandum. pugnandi enim tempus

ostendit casus, consilium autem non a nostra prudentia, sed a temporibus petitur. hoc igitur omisso, affer, si quid habes, ad superiora.

IN EPISTOLAM X.

Laureatis.] Imperatores & in litteris, & in lictorum fascibus vtebantur laurea, deuictos hostes indicante. Cæsar de bello ciuili lib.3. & in oratione in Pisonem. *Amentissimi consilii.*] temere & stulte vrbe relicta. *Stupent*] ex temeritate & stultitia Pompeij. sed, quoniam proprie Stupere dicitur is, qui torpore quodam captus languet immobilis, aut inopia consilij, aut aliqua re tarditatem inijciente; videtur non absurde posse corrigi, Coartatus, & stupens. Omnes, si in Italia consistet, erimus vna. Vt, Omnes, accipiatur de ijs, qui caussam Cæsaris improbant. veni autem in hanc sententiam eo libentius, quod & in Bessarionis libro scriptum animaduerti, Stupens, non, Stupent: & particula et, pro sed, reposita, minima mutatio est: siquidem in antiquioribus libris, & lapidibus, per t scribitur, Set. *Consilii res est.*] deliberabitur. *Omnia,*] Pompeij consilia de ratione belli gerendi.

IN EPISTOLAM XI.

Quæso, quid hoc est?] quæso mihi explica, quo consilio hęc administrentur a Pompeio: ego enim non video. *Labienus*] Cæsaris legatus, summæ auctoritatis in exercitu. fam. epist.11.lib.16. *Loquuntur?*] cum loquuntur de Cæsare. *Lucretino*] Lucratiuo, & Caualcantis liber, & Bessarionis. obscurum, quid significet: nec abest mendi suspicio. Lucretilis Horatio mons est in Sabinis. *Quid si tu velis?*] quasi dicat: si tyrannidem velis, quod volueris tamen non assequere. ideoque fortasse o Cicero non vis; quia, si velles, tamen adipisci non posses. Respondet. noli putare me tyrannidem ideo nolle, quia, etiam si velim, adipisci tamen non possim: sed puta ideo nolle, quia, velle, per se ipsum duco miserrimũ. *Quis est*] possum quidem velle, (quis enim non potest? libera cuiusque voluntas est) sed nolo, quia summam miseriam in ipsa voluntate constituo, maiorem tamen in re. *Ad nostrum.*] Pompeium. *Per fortunas,*] in re misera modus obtestandi. *Ἀπορῶ.*] mihi explicatum non est, vtrum laudem, an se-

an ſecus: dubius animi neutram in partem pendeo. *Tum nihil abſurdius.*] ego modo ἀπορῶ, modo nihil ſtatuo fieri poſſe abſurdius. tu, quid ſentias, oſtende. *Idem*] faceres, quod maiores noſtri non fecerunt; qui, vrbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt. *In aris, & focis.*] in libertate: cuius ego conſeruandæ cauſſa, vrbem, hoc eſt parietes, reliqui. Hinc Pugnare pro aris & focis, id eſt pro libertate. *Themiſtocles.*] qui, copijs Perſarum in Græciam influentibus, conſilium cepit de vrbe relinquenda. *Pericles*] Lacedæmoniorum bello. Ε'πενθοῦμεθα] lugebamus gloriam, quaſi amiſſam, & in Pompeio deſideratam. Hoc ἰλ.ι. *Hoc conſilium*] quod vrbem reliquerit. *Exitum habiturum.*] non inutile futurum: ſiquidem fugiens Pompeius mirabiliter homines mouet, vt Cæſari, cui aliquid antea concedebant, nunc nihil concedendum putent, ne hoc quidem, vt præſens conſulatum poſſit petere. Conſilium autem dicitur exitum habere, cum ſuccedit, quod voluimus. *Delectus,*] militum. *Vagus eſſe*] vt ſpecularer omnia. *Videre,*] quia Romæ es.

IN EPISTOLAM XII.

XII. Kal. Iun.] ex epiſtolis poſt proximam ſequentibus perſpicuum fit, non eſſe ſcriptam hanc menſe Maio, ſed menſe Ianuario; itaque mendum eſſe in verbo *Iun.* *Libonem.*] Sexto, Pompeij filio, ſocerum hunc fuiſſe, tradit Appianus. nec bonum ciuem indicat infra, epiſt. 14. lib. 9. *Iſtum*] Cæſarem. φαλαρισμὸν] ſimiles actiones actionibus Phalaridis tyranni. *Rerum prolatio,*] Rerum prolatio, & res prolatæ, video ſcriptum a nemine, quid ſignificet. ſignificat autem, vt ex accurata multorum examinatione collegimus, tempus illud, cum homines feriarentur. Declarat maxime Plautus in Captiuis act. 1. ex perſona paraſiti.

Vbi res prolatæ ſunt, cum rus homines eunt,
Simul prolatæ res ſunt noſtris dentibus.
Quaſi cum caletur, cochleæ in occulto latent,
Suo ſibi ſucco viuunt, ros ſi non cadit:
Item paraſiti, rebus prolatis, latent;
In occulto miſeri victitant ſucco ſuo.

Et pro Murena, vbi iuriſconſultos agitat: Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam vſ-

quam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet. & ad Quinctum fratrem lib.3.epist.2.Res prolatæ,ad interregnũ comitia adducta. & epist.5.lib.14.Meam stultam verecundiam,qui legari noluerim ante res prolatas,ne deserere viderer hunc rerum tumorem. Rerum igitur prolatio, siue Res prolatæ, idem est,ac si dicas,vacatio a muneribus; quæ maxime erat ludorum diebus. Ludorum autem nomina, Votiui,Romani,Victoriæ,Plebeij. quorum primi Votiui XVII. Kal. Sept.commissi,per quindecim dies celebrabantur:& cõtinuo Romani per decem dies: cum interea res prolatæ dicebantur. confectis Votiuis & Romanis, rursus ad negotia: iudicia fiebant: senatus habebatur: tum publice, tum priuatim quisque satagebat in sua re: hoc vsque ad IIX. Kal. Nouembris. nam cum inter ludos Romanos & ludos Victoriæ dies intersint XLV. quod aperte ipse declarat lib. 4. in Verrem: recte subducenti perspicuum fiet, ludorum Victoriæ commissionem incidere in diem IIX. Kal. Nouemb. quod significatur & ad Quinctum fratrem epist. 8. lib. 3. Iterum igitur res prolatæ. Victoriæ autem ludi,cumque his Plebeij coniuncti, dies auferebant octo:vt ad 4. nonas Nouembris & magistratus, & cuiusuis ordinis homines intermissam rei siue publicæ, siue priuatæ administrationem repeterent. itaque epist.16.lib.4.Pontinius vult ad 4.nonas Nouembris triumphare. Ex quo patet, non fuisse diem festum 4.nonas Nouembris.ad Quinctum fratrem tamen 3.nonas legitur,epist. 4.lib.3. *Tardabit.*] quocumque tempore ad vrbem Cæsar venerit,statim aget quę putabit e re sua;non eum tardabit rerum prolatio;quo tempore nihil neque publice fit,neque priuatim:contemnet antiquum morem: fine senatu, fine magistratibus decernet ipse ex libidine:refringet ærarium; publicasque pecunias,ad vsum reip. seruatas,reip. ad oppugnationem conuertet. *Iis me dem*,] Cæsari. Αἰδέομαι Τρῶας.] vide epist.5.lib.2. *Puerorum.*] Marci filij, & Quincti Ciceronum:quibus intelligo me pessime consulere, nisi sequor eos,qui tenent,qui potiuntur. *Eum finem statuit.*] ait,dum Pompeius in Italia sit,nos eum sequi debere:si cedit Italia, finem nobis esse faciendum. *Lictores*] in epistola ad Cœliũ, fam. lib.2.epist.16. Accedit, inquit, molesta hæc pompa lictorum meorum,nomenque imperij,quo appellor.eo si onere care-

te carerem, quamuis paruis Italiæ latebris contentus essem. sed incurrit hæc nostra laurus non solum in oculos, sed iam etiam in voculas maleuolorum. *Minus explicari*] quod in vtramque partem multa occurrunt. Ἀπορίαν *tuam*] solebat enim Atticus non plane suam sententiam explicare, sed vti verbo dubitationem significante, vt ἐπέχειν. epist. 9. lib. 6. ἀπορεῖν lib. 9. epist. 14. *Ille*] Labienus. *Romæ offenderet,*] quod non euenit: quia nos vrbem reliquimus: itaque non habet, cui prosit, cum ipsi nostrã caussam perdiderimus. & fortasse abundat, Romæ: cum dixerit iam, Romam veniens. *Domesticis finibus*] qui tantum domestica tractes, rebus publicis te non admisceas. *Vrbis*] rerum vrbanarum.

IN EPISTOLAM XIII.

Illi] Cæsari: a quo cum discessit, visus est eum sceleris damnare. *Pisonem:*] qui cum ab vrbe discesserit, generum suum Cæsarem non exspectans; quid de eo iudicet, manifestum est. hic est L. Calpurnius Piso, in quem exstat Ciceronis oratio, Gabinij in consulatu collega, nunc censor. fam. epist. 31. lib. 13. Cæsar lib. 1. de bello ciu. *Ne Picena quidem*] cum eius culpa Cæsar in Piceno opida occupauerit: vnde aditus ad vrbem apertus. epist. 3. lib. 8. quod si Pompeius, in Piceno quantum esset nobis præsidij, cognouisset; opidis militum robore ante Cæsaris aduentum firmatis, numquam in hanc deserendæ vrbis necessitatem deuenisset. quasi enim agger fuit Picenum vrbi tuendæ. placet tamen, quod in Bessarionis libro scriptum est, describere. In eo igitur libro sic: Ne Epycenea quidem. *Quam autem sine consilio res stet:*] placet, vt est in antiquo libro apud amicissimum meum, Quæ autem sine consilio res stet? *Decem annorum*] tot enim anni a consulatu Cæsaris ad hoc tempus numerantur. &, Cæsare consule, Pompeius se cum eo affinitate coniunxit, Iulia vxore ducta. inde eum per decẽ annos aluit, auxit, armauit. *Duabus inuidiose retentis,*] cur, Inuidiose? quia Pompeius simulatione Parthici belli a Cæsare abductas retinuerat. quod factũ magna in infamia fuit. Ita Cæsar lib. 1. de bel. ciu. Pompeius, inquit, infamia duarũ legionũ permotus, quas ab itinere Asię Syriæque ad suam potentiam dominatumque conuerterat, rem ad arma deduci studebat. Inuidiose igitur dixit,

cum odio & infamia. *Alienis*] quod aduersus imperatorem suum inuitæ ducerentur. Hirtius lib. 8. *Inuitorum*] vt beneficij memoriam conseruantium, quod agrum Campanum colerent lege Iulia datum. epist. 14. *Dolabellæ,*] generi mei, qui apud Cæsarem est: per quem videntur mulieres tuto in vrbe esse posse. fam. epist. 6. lib. 9. & 12. lib. 14. *Ac de me*] cui non tam salutis, quam dignitatis, habenda ratio est. *De ipso*] de te ipso. cur enim ego tibi hac in re consilium dem, quem & de te ipso, & de me etiam considerare volo? μάντις δ' ἄριστος.] vates optimus is est, bene qui conijcit. Senarius apud Euripidem integer,

Μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς:

quem Cicero ita vertit libro de Diuin. 2. Bene qui conijciet, vatem hunc perhibeto optimum. *AEnigma Oppiorum*] videtur epistolæ principium. *Numero Platonis*] Plato enim Pythagoricis numeris philosophiam obscurauit. Probo, Timæo Platonis, vt in antiquo libro eruditissimi viri, Antonij Augustini, scriptum est. nam eo libro nihil obscurius, de quo hæc lib. 2. de Fin. Rerum obscuritas, non verborum, facit, vt non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. *Sacones dicis in eo æstu, aut diu.*] sic Caualcantis liber: Bessarionis, Saccone. Mihi & hoc videtur Timæo Platonis obscurius. quod si coniecturæ credendum est, ita legerem, mutatione parua: Oppios de Velia Salacones dicis. in eo æstuaui diu. Æstuare autem dicitur qui dubitatione angitur, & inopia consilij. *L. Cæsarem*] filium. Suetonius, qui Cæsaris clementiam commendat, Nulli, inquit, perijsse, nisi, in prœlio, reperiuntur, exceptis dumtaxat Afranio, & Fausto, & L. Cæsare iuuene. ac ne hos quidem voluntate ipsius interemptos putant. *Mandatis*] Cæsaris, quæ explicantur libro 1. de bello ciu. & fam. epist. 10. lib. 16. *Ferat*] Cæsar. *Inguij Thermus,*] ita lego, non Tignij, aut Sisingui. Sequor autem non modo librum scriptum, qui apud me est, sed etiam historiam ipsam, ac veterem quoque lapidem, qui est Fulginei, in quo Inguij oppidi mentio fit his verbis;

P. ÆLIO.

P. ÆLIO. P. F. PAPIR
MARCELLO. CENT.
FRVM. SVB. PRINCIPI. PE
REGRINORVM. ADSTATO
ET. PRINCIPI. ET. PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIÆ. FEL. ADLEC-
TO. AD. MVNERA. PRÆFF.
LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMÆ
ADIVTRICIS. V. F. FLAMINI
LVCVLARI. LAVREN. LAVINA
PATRONO. ET. DECVRIONI
COLONIÆ. APVLESIVM. PATRONO
CIVITAT. FOROFLA. FVLGINIA
ITEMQVE. IGVVINORVM. SPLEN
DIDISSIMVS. ORDO. FOROFLAM
CVIVS. DEDICAT. DECVRIONIBVS
ET. LIBERIS. EORVM. PANEM
ET. VINVM. S-S. XX. N. ITEM
MVNICIPIBVS. S-S. IIII. N. DEDIT

Est autem Inguium, quod Vgubium hodie vocamus, opidum Vmbriæ. itaque in Cæsaris comm. lib. I. de bel. ciu. legendum, Inguij, non Tignij, Steuchus Eugubinus, egregiæ vir doctrinæ, ante nos monuit. nam Tignium est in Piceno. Curio autem in Vmbria pro Cæsare militabat, vnde Thermum eiecit. Plinius quoque lib. 3. c. 14. Inguinos nominat in Vmbriæ descriptione.

IN EPISTOLAM XIV.

Suppænitet.] infirmas enim habet copias. firmas tamen se habiturum sperabat. ep. 16. *Parum prolixe*] inuiti. nec mirum est, lege Iulia in agrum Campanum deductos, propensiores in Cæsarem esse. sic alibi, Prolixe facere, prolixe polliceri. *Respondent*] cum nominantur, dum habetur delectus. singuli enim citabantur. *Secutorum*] genus gladiatorum fuit, de quo Suetonius in Caligula: Retiarij quinque totidẽ

ſecutoribus ſuccubuerāt. & Iuuenalis ſatyr. 8. Quoniam igitur gladiatores generaliter nominauerat; quibus de gladiatoribus loqueretur, expreſſit. erant autem Secutores, & Myrmillones iidem: quibus opponebantur Retiarij. Feſtus, & Quinctilianus. ↀ *fuerunt*] Beſſarionis liber, Bis fuerunt, corrupte: natus enim error ex ignoratione antiquæ notæ: quam ſignificare quinque millia, ſupra ex analogiæ ratione oſtendimus. *Vlla dignitate*] quæ modo vlla dignitate ſint. epiſtolarum libro ad vxorem, Videte, inquit, quid aliæ faciant iſto loco feminæ. quod eodem libro dixit, Veſtri ſimiles feminæ. *Præſidia*] Prædia, legendum eſſe conſtat, non ſolum quia ſic legendum perſpicue ſignificant epiſtolæ duæ ad vxorem lib. 14. fam. ſed etiam, quia viciſſitudinem quandam harum dictionum in libris obſeruaui, vt alterius altera locum occupet, quemadmodum in libro de Senectute, De præſidio & ſtatione vitæ decedere: quod erat in quibuſdam libris, De prædio & ſtatione. præterea illud infra, Non incommode, aptius ad prędia, quam ad præſidia, refertur. nam de præſidiis potius, Tuto, dixiſſet. *Pro re nata*] pro ratione temporum: minus omnino commode, quam Romæ, ſed rurſus non admodum incommode. genus loquendi, ad imminuendam rem, quæ ſignificatur, vſurpatum. vide ep. 8. lib. 7. & 6. lib. 14. *Genero noſtro*,] Dolabella, qui pro Cæſare contra reip. partes arma fert. *Sexto*] Peducæo. ep. 12.

IN EPISTOLAM XV.

Liceret,] cum inferat, Nihil eſt iucundius, temporis ratio poſtulat, Licet, non, liceret. *Abductis præſidiis*] ex oppidis, quæ occupauerat. *Quæ tuliſſet*:] his videlicet, vt Pompeius eat in Hiſpaniam: delectus qui ſunt habiti, & præſidia noſtra dimittantur, ſe vlteriorem Galliam Domitio, citeriorē Conſidio Noniano traditurum: ad conſulatus petitionem venturum: abſentis rationem haberi nolle, præſentem petiturum. fam. epiſt. 10. lib. 16. *Auditus in conſilio*,] hic negantem particulam deſiderari, declarat inſequens membrum. *In Siciliam*] illi aſſignatam, cum Italiæ regiones deſcriptæ ſunt, quam quiſque tueretur. fam. epiſt. 10. lib. 16. *Furfano*] epiſt. 8. & 9. lib. 6. fam. *Poſtulataque hæc*] ita pendet hoc a verbo, Negant, vt affirmetur potius, quam negetur. verbum enim,

nim, Nego, sæpe negat in primo membro, affirmat in secundo: vt in oratione pro Roscio Comœdo, Aduersaria in iudicium protulit nemo, codicem protulit. pro, codicem aliquis protulit. Idem agnoscitur apud Horatium, in iis versibus,

Qui fit, Mæcenas, vt nemo.

nam cum subiunxit,

Laudet diuersa sequentes,

satis constat nō referri ad, Nemo, sed necesse esse, vt, aliquis, subaudiatur. huius generis exempla non desideramus. vide epist.30.lib.12.fam. *Vicerit*] assecutus erit, quod vult. *Quo est ingressus.*] arma enim nunc quidem infert reipub. quo scelere scelus esse maius nullum potest. *Accipienda plaga*] nobis: qui de nostro iure decedimus, cum a Cæsare latas condiciones accipimus. *AErario,*] ex quo Cæsar postea pecuniam sumpsit. epist.4.& 7.lib.10. Ærarium autem fuisse in Saturni templo, satis ex Festo, Plutarchoque in Probl. constat: sed, æraria tria cur nominentur, non omnes fortasse norunt. itaque totam hanc rationem paullo diligentius conabimur explicare. Ærarium primum illud fuit, quo effracto, cum per annos multos, vt Appianus & Lucanus perhibent, clausum fuisset, C. Cæsar pecuniam vniuersam belli ciuilis initio sumpsit. atque in hoc, tradit Appianus, conditum fuisse aurum, quod in vsum Gallici belli erogandum asseruaretur, quod videtur esse iam inde ab eo tempore institutum, cum vrbem Romam Galli captam incenderunt. tunc enim vt aurum illud reponeretur, belli Gallici metu decretum est. atque ego, quidquid postea ex victoriis, vt ab Africanis duobus ex secundo & tertio Punico bello, a prioris fratre ex Asia, a Mummio ex Achaia, & Paullo ex Macedonia, Lucullo & Pompeio ex Tigrane & Mithridate partum est (vt alios pæne innumerabiles omittam) eodem postea congestum existimo, primum, quia, exiguam plane auri vim fuisse, quæ priscis illis temporibus, paullo post vrbem a Gallis liberatam, in magna omnium rerum inopia, nondum valde prolatis imperij terminis, deposita est, verisimile videtur; cuius tantulæ pecuniæ caussa nunquam certe fores ærarij sibi effringendas Cæsar putasset; a quo ablata laterum aureorum XXVI. M. & in numerato pondo CCC. Plinius libro 23. capite tertio, affirmat: deinde, quod, ærarium illud, quo per

vim ingressus est Cæsar, id fuisse, quo aurum atque argentum ex prędа Punica & Macedonica congestum est, Lucanus lib. 3. docet his versibus:

——Tum conditus imo
Eruitur templo, multis intactus ab annis.
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi.

De hoc fortasse ærario sensit Valerius l. 3. c. 7. Alterum fuit ærariũ ex auro vicesimario; quod in sanctiore ærario seruatum ad vltimos casus, Liuius lib. 27. prodidit. collectum autem ex eorum, qui manumitterentur, vicesima, idem Liuius lib. 7. narrat. Tertium ex annua vectigalium pecunia constabat: ex quo, quidquid belli necessitas, aut quotidianus reipubl. vsus requireret, decernente senatu, vt ait Polybius, vel etiam, quod postremis temporibus P. Clodius tribunus pl. contra leges instituit, populo iubente sumebatur. atque hoc tertium ærarium assiduis tum ordinariis, tum extraordinariis impensis exhaustum, & ad summas angustias redactum, in agraria 2. & in oratione de prouinciis consularibus, & in extrema pro Balbo, etiam in C. Verrem Cicero, Pedianus in commentario Cornelianæ, Marcellinusque lib. 16. significant. Priora duo perquam raro aperiri, ideoque sanctiora vocari solita, Cicero, Cæsar, & Liuius demonstrant. nam de prædæ bellicæ ærario, in quo ipso fuisse aurum, Gallici belli metu depositum, epist. 12. & 20. significatur. Cæsar autem ipse lib. 1. de bello ciuili sic: Lentulus consul, aperto sanctiore ærario, ex vrbe profugit. Florus quoque lib. 4. sanctum ærarium vocat. Itidem sanctius ærarium dictum illud esse, quo vicesimarium aurum seruabatur, Liuius lib. 27. ostendit. Consulibus, inquit, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruabatur, promi placuit. Quod autem ait Lucanus, Multis intactus ab annis, ita verisimile videtur, si ciuilia bella excipias. certe enim neque C. Mario, neque Cinnæ, neque postremo Syllæ, qui publicam libertatem armis oppresserunt, pecuniam capere ex ærario religio fuit. etiam ipsum Pompeium ante Cæsarem, orta inter eos ciuili contentione, ærarij pecunia esse vsum, quis dubitet? quamquam accepit multo minus, quam reliquit. quod hic Cicero queritur. Cum igitur æraria tria memorantur, distinguuntur

pecuniæ

pecuniæ potius, quam loca: cum in vno Saturni templo publicæ omnes pecuniæ asseruentur: sed in eo templo tres fuisse cellas, in quibus thesauri publici reponerentur, licet existimare: vt pecuniæ publicę tria genera fuerint: (pecuniam voco, siue aurum, argentumque percussum esset; siue factum, vt vasa, & similia; siue infectum, vt latera) vnum ex auro illo propter belli Gallici timorem deposito, & ex præda bellica; alterum ex auro vicesimario; tertium ex annuis vectigalibus. *Reliquimus.*] Lentulus enim consul cum ad aperiendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompeio ex S.C. proferēdam, audito Cæsaris aduentu, protinus, aperto sanctiore ærario, ex vrbe profugit. Cæsar libro primo de bello ciu.

IN EPISTOLAM XVI.

Responsis consulum ad Pompeium,] confirmor in mea veteri sententia, legendum esse, Responsis consulum ac Pompeij. quod epistola plane demonstrat, quæ ante proximam est superiorem, & quæ post hanc proxima sequitur. *Non dubitantem, &c.*] Labieni verba sunt libr. 3. de bello ciu. Noli existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque deuicerit. omnibus interfui prœliis: neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest. *Venire*] iterum. epist. 16. & 17. *Tibi assentior:*] non esse, quod ab vrbe discedant, quoad perspiciamus, quo loco sit res. epist. 16. *Peteremus.*] nos enim tum Hispaniam cogitabamus, vbi Pompeij maximæ copiæ, ducibus Afranio & Petreio legatis. *Hoc*] Hispaniam petere. *Sexto*] Peducæo. qui Pompeij caussa discedere ex vrbe non debetis, ac ne illum quidem amare, qui vobis locupletibus, ac bene nummatis tam male consuluerit, vrbe sine præsidio relicta. *Etiam nunc*] dum agitur de condicionibus. tum autem discedendum vobis erit, cum, spe pacis exclusa, de hostili Cæsaris aduentu timebitis. *Si in Hispaniam, &c.*] eat Pompeius in Hispaniam: delectus, qui sunt habiti, & præsidia dimittantur: tum ego, tradita prouincia, ad consulatus petitionem ipse veniam. hæ fuerunt conditiones a Cæsare latæ. famil. epist. 11. lib. 16. *Ad Pisonem,*] socerum suum. *Seruium*] a ciuilibus contentionibus abhorrentem. fam. epist. 3.

lib.4. *Improbis,*]Cæsarianis. *Inuidis*]Pompeianis,qui extraordinariis Cæsaris honoribus inuiderent.ep.14.l.9.

IN EPISTOLAM XVII.

Turpe pace] &,Turpi pace,&,Misero bello, placet: aut est Turpe pro turpi, sexto casu. *Responsa Pompeij,*] ad Cæsarem, Romam missa, vt in publico proponerentur. epist.16. *Iacebit.*] suo malo repudiabit: populum enim alienabit, qui probat responsa Pompeij. *Si acceperit,*] pax non honesta consequetur. ἀναντἀπόδοτον. *Parati*] a militibus, & pecunia. *Caßium*] Quinctum.nam Caius Pompeianus.fam.l. 15. *Negotium vtile.*]propter vrbis portum. *In Hispaniam*] si erit,vt consistere in Italia non possimus. *Quoniam illius*] quando huc deducta res est nostra culpa; qui Cæsaris alterum consulatum,quem,ne si occasio quidem esset, repellere a repub.debuimus, (cur enim, quod populus concesserat, vt absens consulatum peteret, eriperetur?) repulimus etiam sine occasione, cum & illi exercitus essent maximi, & nobis copiæ nullæ.tantum igitur abest,vt id iure,vt etiam alieno tempore fecerimus. ep.13. *Rogatus esset*] imperfectus sermo: deest enim,intelligo,scio,aut simile quid.vitium esset in oratione, sed corrigi fere semper animaduertimus insequenti particula,sed,quæ narrationem quodam modo excipit cadē-tem.ep.21.& fam.ep.3.lib.14. *A Græcis*]officium non colentibus. *Ab Egnatio soluat:*] sumptam ab Egnatio debitore suo pecuniam tibi numeret. *Vt eodem fenore vterentur,*] concessit eis,vt idem,quod antea, fenus soluerent,cum videret exactionem vniuersæ pecuniæ hoc tempore difficillimam esse.

IN EPISTOLAM XIIX.

Concionis] probantis responsa Pompeij ad Cæsarem. *Suis.*]ab ipso latis.epist.15. IV. *non.*] II.nonas cum aliis lego,ex epistola proxima superiore. *Furnij,Curionis ad Furnium,*] Curio, qui erat apud Cæsarem, Romam scripsit ad Furnium,irridens L.Cęsaris legationem.eas litteras Furnius cum suis litteris ad Ciceronem misit, vt ex Curionis litteris videret spem pacis esse nullam. *Irrident*]e sententia,& ex Bessarionis libro,Irridet,legimus. *Cæsaris*]qui tempus te-

ret

ret mandatis de pace hinc inde ferendis referendis. libro I. de bello ciuili.

IN EPISTOLAM XIX.

In Italia] si cum Pompeio mors in Italia sit oppetenda, nō recuso. nec tuum consilium exquiro, si maneat Pompeius in Italia, quid mihi agendum sit: deliberatū est enim & fixum. *Lictores*,] impedimentum, & molestia fugienti. *Duces:*] Pompeium maxime designat? quo duce victoriam non sperat. epist. 12. *Phalarim*] tyrannum, cæde gaudentem. *Pisistratum*] mitiorem, & studiosum maxime litterarum. *Iam calere*] iam habere, quod de te ipso cogites, solicitum de statu rerum tuarum, quia videas vrbem, a Cnæo nostro sine præsidio relictam, Cæsari patere. Calere dicuntur, quos molestissimis rebus perturbatos inexplicabilis agitat cogitatio. animus enim æque curis exercetur, vt labore corpus. &, quoniam animi sedes est in cerebro, quo pertinent fere omnes venæ; animo affecto, quasi repercussus commouetur sanguis, & sanguinis motum consequitur calor. *Suas nonas.*] ante constitutas. epist. 15.

IN EPISTOLAM XX.

Conquisitores] delectui habendo præfecti. *Ille*] Cæsar. metu Cæsaris iam præsentis non audet. *Nomina*] nomina dabant ad bellum ituri. *Spes.*] victoriæ. *Mandata*] Pompeij. *De sanctiore ærario*] in quo tum pecunia, belli Gallici metu deposita, tum prǫda omnis, ex deuictis gentibus collecta, seruabatur. vide quæ diximus epist. 15. *Consul*] Lentulus. nam Marcellus nondum venerat. *Ille*] Cæsar. *In naui.*] Cæsarem fugiens. *Neque mehercule*] satis, inquit, scirem, quid mihi esset agendum, si, Pompeio duce, victoriæ spes esset. sequerer inquam eum quascumque terras peteret. nunc ancipiti cura distrahor. nam neq; videor eum sequi debere, a quo omnia sint acta turpissime; &, nisi sequor, & ciuis, & amici officium desero. *Neque ego*] quia dixerat, Turpissime, culpam a se amouet. Ego, inquit, particeps vllius cōsilij non fui: agam tamen, quod me deceat: amicum sequar bene de me meritum. *Satisfacere.*] quod nullum maius negotium susceperim. fam. epist. 11. lib. 16.

IN EPISTOLAM XXI.

Huius autem nostri.] tarditatem, aut ignauiam, dicturus fuit: sed omisit, & caussam, cur omiserit, adscribit. ἀποσιώπησις. epist. 17. *Cædem*] Cæsaris victoris crudelitatem. *Qui possum?*] cum Cæsar omnia occuparit. *Quo?*] cum, vbi sit, nesciam. *Isti*] Cæsari.

IN EPISTOLAM XXII.

Lentulo, & Thermo] P. Lentulo, Q. Minucio Thermo. *Etsi viuere.*] subaudi, non viuere est, cum turpem vitam viuas: qualis erat manentis in Italia. *Satisfacere*] quia neque delectum vllum, negotiumve suscepimus. epist. 16. *Quod patior facile,*] quod ita mihi non displicet, dum nihil committam mea persona minus dignum.

IN EPISTOLAM XXIII.

Me quidem non nimis,] qui Philotimi litteris fidem non haberem. *Cassii litteræ*] ad Cassium Capua missæ a Lucretio. Cassius enim cum Cicerone erat in Formiano. epistola vigesima secunda.

IN EPISTOLAM XXIV.

Illud eum scisse;] scisse eum malas causas obtinere. neque enim, male agere, difficultatis est. sunt qui legant, Eum nescisse. ego & Bessarionis librum, & cum eo congruentem sententiam sequor.

IN EPISTOLAM XXV.

Non venit, &c.] non mihi accidit, quod tibi. scribis enim te sæpe exoriri, id est a metu aduersæ fortunæ respirare. ego autem nunc paullum exorior: quod ante vsu mihi non venit. *Quoties exorior.*] verba sunt ex Attici epistola. *Picentium cohortibus.*] cum Domitio coniunctis. epistola 22. *Interdicta,*] & inuidiose, & false dictum: quasi Cæsar iam putaret sibi, tamquam prætori, arrogandum esse ius in ciues, ac iam proponeret interdicta, animaduersurum se in eos, quos secundo lumine, paullo post, Romæ offendisset: cum nunc de fuga nemo cogitet. *Secundo lumi-*

do lumine] cras. ſubauditur autem, Moriere. In oratione pro Rabirio Poſtumo, Regum, inquit, ſunt hæc imperia: Animaduerte, & dicto pare. &, Præter rogitatum ſi querare. & illæ minæ, Si te ſecundo lumine hic offendero, morieris. Locus Euripidis in Medea, εἴ σ' ἡ 'πιοῦσα λαμπὰς ὄψεται θεοῦ, θανῇ *Reſpuuntur.*] timore ſublato. *Afranio*] firmos exercitus habere in Hiſpania. *Integrum ſeruem,*] vt neque Cæſari, neque Pompeio me dem. *Certe videri poſſum.*] εἰρωνικῶς dictum. ſubiungit enim: quod me ducem in ciuili bello eſſe negauerim, quoad de pace agebatur; non ideo feci, quia, quod rectum eſſet, id mihi non placeret; ſed feci, meorum temporum memoria commotus. itaque, quod ad hanc rem attinet, optima ratione defendor. reliqua vero prorſus me ab hac ſuſpicione vindicant. *Multo rectius fuit,*] quanto enim rectius facit, qui pernicioſam reip. coniurationem exſtinguit, quam is, qui ciuili bello copias ducit. *Fraudem tulit.*] memineram, inquit, quod olim eiuſdem reipub. cauſſa feci, cum Catilinæ coniurationem oppreſſi, id mihi ſummam perniciem attuliſſe, pro recte factis in exſilium pulſo. *Eum,*] Cæſarem. *Cnæus noſter*] cum in tertio conſulatu pugnauit, vt decem tribuni pl. legem ferrent, qua Cæſari abſenti conſulatum petere liceret. *Alterum*] quia conſul ante fuerat Cæſar, Bibulo collega. *Pro ſuis geſtis ampliſſimis,*] malim, ſuis rebus geſtis. nam, Geſta, latinum non eſt, hoc quidem ſenſu. ſcripſerat autem epiſtolam Pompeius ad Cæſarem, in qua erat, Pro tuis rebus geſtis ampliſſimis. epiſtola 8. libri 8. *Quem metuam,*] Cæſarem noui: cuius animum ne offenderem, ideo me ducem ciuili bello futurum negaui. is enim ſolet iniurias acerbiſſime perſequi, vt olim, cum, a me læſus in iudicio quodam, P. Clodium, inimicum meum, fruſtra iampridem a patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die tranſduxit. Suetonius. *Quamobrem.*] quia vereor, ne, cum ego pro Pompeio Cæſaris inimicitias ſuſcepero, ipſis in gratiam redeuntibus, ego præſidio nudus Cæſari pœnas dem. Hic tacite notat in Pompeio ingrati animi vitium: cuius fautor dignitatis cum iam inde ab adoleſcentia, in prætura autem & in conſulatu adiutor etiam exſtitiſſet; ſe tamen ab eo Clodianis temporibus deſtitutum recor-

dabatur. *Pueri*] Cicerones, quorum magister Dionysius. *Parthicus casus*] in nostras prouincias subita Parthorum irruptio: vt Pompeium, aut Cæsarem aduersus eos proficisci res cogat. Vnde Cœlius in epistola ad Ciceronem, Si alteruter eorum, inquit, ad Parthicum bellum non eat, magnas video impendere discordias: quas ferrum & vis iudicabit. Idem arbitrari Atticum, ostendit Cicero, cum ait: Vt tu scis. nulla enim ratione ciuile bellum, nisi externi belli metu, poterat auerti. externum autem bellum non nisi a Parthis impendere videbatur. Ceteras enim gentes aut vicerant iam Romani, aut contemnebant. *Casus*] proprie de Parthis, quorum subitæ & inopinatæ irruptiones.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM OCTAVVM EPISTOLARVM Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

NEC *tamen læta,*] nam ex Lucretij litteris cognoueramus, Vibulliũ cum paucis militibus e Piceno currere ad Pompeium. epist.23.lib.7. *Sed in ea*] redit ad argumentum epistolæ Pompeianæ. pendet enim periodus ex illo, Cetera de rebus in Piceno gestis. *Caput ipsum*] vrbem. *Eundum*] Luceriam. *Lautorum, & locupletum,*] illud ad mollitiem, hoc ad opes refertur. video, inquit, futurum, vt neque lauti pro Pompeio incommoda subire, neque locupletes suas fortunas in discrimen velint adducere. *Municipiis vero his relictis,*] ora maritima, cui ego præsum, relicta. quod cum acciderit; omnes prorsus, qui exierant, desperatis Pompeij rebus in vrbem redibunt. *Hos lictores*] quia mihi cum lictoribus ad vrbem accedenti triumphum deferet Cæsar. quem non accipere, periculosum erit; accipere, inuidiosum ad bonos. epistola 3. *Comitum*] hos enim video in vrbem redituros. epistola 12. libri 7. *Nec stultior est,*] significat, malle se Lepidum, Volcatium, Sulpicium imitari, ad vrbem redeuntes, quam Domitium, aut Appium, Pompeij comites fugientes: quorum alter stultitiæ nomine male audiebat, alter inconstantiæ. *Beneficio,*] cum mihi exsulanti reditum in patriam confecit. *Remunerere*] non minus longis epistolis.

IN EPISTOLAM II.

Gladiatoribus suis] quos Pompeius binos singulis patribus familias distribuerat. epist. 14. lib. 7. *Postulabat,*] exigere videbatur, vt Pompeium laudarem. *Illum*] Cæsarem. *Effugere*] qui fieri potest, vt nihil scribam, quod in aliquam reprehensionem non incurrat? *Qui magis effugias*] id est, nihilo magis effugiam. *Aliud tu honestum,*] significas, debere me Pompeij caussam tueri; idque & honestum, & me dignum videris iudicare: quod ego secus iudico. ducis enim culpa vagamur, egentes cum coniugibus & liberis. hoc non modo non honestum, sed etiam turpissimum. *Perditissimis*] Cæsarianis. *Expulsi,*] a Cæsare. *Euocati*] a Pompeio. *Non erunt.*] propediem enim video bonorum, id est lautorum, & locupletum, vrbem refertam fore, municipijs vero his relictis, refertissimam. epist. 1. *Ne Capuæ quidem,*] vrbe relicta si Capuæ saltem consedisset Pompeius; minus turpiter fecisse, minus peccasse videretur. *Parum est dignitatis.*] quia & dux sine exercitu, & transfuga: illi autẽ magnorũ duces exercituũ, & Hispaniæ rectores, Pompeij proconsulis legati. *In me* illud*] verbum Græcum & hic, & paullo post, vbi inane spatium est, desideratur: hic quidẽ fortasse, κάθομον: quia supra dixerat, Me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, scriptorum etiam meorum. *Tum se mihi*] ante quam vrbẽ relinqueremus, omnes caussam reip. enixe adiuturi videbantur. *Res gestæ*] in Piceno. *Pompeii litteris*] ad Pompeium missis: vt epist. 23. lib. 7. Cassij litteræ, ad Cassium missæ. *Vbi erit διπλῆ.*] quem ego nota, quæ διπλῆ appellatur, in margine adscripta indicaui. διπλῆ autem duplici figura notabatur, aut hac > in extremo versu, aut hac < ante primam dictionem collocata. διπλῆ, quia duplici linea formaretur. Isidorus lib. 1. Etymologiarum, & Laertius in Platone. *Sed non ita*] mendosus locus, & in mendo consentit vterq; Caualcantis & Bessarionis antiquus liber. nihil igitur ausim immutare: subsidium a manuscriptis libris exspectemus. ego, nisi paullo longius, quam soleo, a vetere scriptura discederem, opinarer, & recte quidem, quod ad sententiam attinet, legendum sic: Sed positam non in eo iudico spem de salute reip. vel sic: Sed non sitam in eo iudico spem

ſpem de ſalute reip. *Aliquanto ſecus,*] nunc ais te putare, ſi Pompeius Italia cedat, mihi vna cedendum; antea monebas, ne me darem incertæ & periculoſæ fugæ. epiſt. 23. lib. 7. *Locupletior*] grauior. ſicuti Locuples teſtis, non leuis, ſed is, cui fides habenda ſit, quod eum ad mendacium impellere nõ potuerit inopia. *Triginta*] nedum vnus. *Eſſent,*] Athenis, a Lacedæmonijs impoſiti. *Pedem porta*] vt mihi liceat eius exemplo domi meæ viuere. cur ego, inquit, vnum tyrannum mihi ferendum non putem, cum Socrates, quo ſapientior nemo fuit, vrbe a triginta tyrannis oppreſſa, nunquam tamen diſcedere voluerit? *Tecum loquar.*] non enim litteris committenda. *Videro.*] conſiderabo, quid mihi agendum, Pompeium ſequar, an in vrbem redeam, aut in aliquod opidum vacuum a bello ſecedam.

IN EPISTOLAM III.

Salutem meam,] cum ab exſilio ſum eius ope reſtitutus. *Conſilio, vel fortuna*] refero Conſilium ad familiarem bene meritum, Fortunam ad ducem reip. *Sacerdotio*] auguratu. *Periculum*] quod a Cæſare impendet. *Per vim, & contra auſpicia*] cum Cæſar, lege agraria promulgata, obnunciantem collegam armis foro expulit. Suetonius, Plutarchus, alij. *Galliæ vlterioris*] Suetonij verba ſunt: Initio Cæſar Galliam Ciſalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accipit; mox per ſenatum Comatam quoque, veritis patribus, ne, ſi ipſi negaſſent, populus & hanc daret. *Adoptando*] adoptione Clodius factus eſt plebeius, ſtatimque tribunus pl. rogationem tulit in Ciceronem, quia ciues Romanos contra leges occidiſſet. *Augur:*] itaque fuit in auſpicio. epiſt. 6. lib. 2. *Quam retinendi*] hinc illud in epiſt. M. Antonij: M. Cicero, te rogo, vt tibi omnia integra ſerues, eius fidem improbes, qui tibi, vt beneficium daret, prius iniuriam fecit. epiſt. 7. lib. 10. *Prouinciæ propagator:*] vt Cæſari prouincia in alterum quinquennium propagaretur. quod tribunus pl. C. Trebonius tulit, iterum Pompeio & Craſſo coſ. epiſt. 3. lib. 7. *In omnibus*] intellige ſupplicationes maximas decretas, decem legatos, ſtipendium ex ærario, legionem de ipſius exercitu conceſſam. *Lege quadam ſua,*] cum enim Pompeius tertium conſul legem tuliſſet de iure magiſtratuũ,

acciderat, vt eo capite, quo abſentes a petitione honorũ ſum-
mouebat, ne Cæſarem quidem exciperet per obliuionem.
deinde, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, correxit
errorem, vnumque Cæſarem excepit. Suetonius. *Finien-
ti*] ante tempus lege Trebonia datum. Suetonius. *Reſti-
tit.*] non, quod aperte dixerit, Cæſari ſuccedendum non eſſe;
ſed quia, ne ſenatus conſultum de prouincijs vllum fieret,
ſuaſit. quod ſcripſit Cœlius epiſt. 9. lib. 8. fam. Sequentibus
tamen diebus, mutato conſilio, contra Cæſarem ſenſit. ibi-
dem epiſt. 8. *Condiciones*] a Cæſare latæ. epiſt. 16. lib. 7.
Nulla cauſſa,] optimam enim cauſſam Pompeius ipſe ſua
tarditate & ignauia perdidit. *Inaniſſima?*] cum ab homi-
num frequentia, tum a commeatibus. *Ab impetu*] non e-
nim eiuſmodi regio, vt bellum aut in ea ſuſtinere, aut ex ea
inferre poſſimus. *Maritima opportunitas*] vt claſſe fugere
poſſemus. *Cepi Capuam*,] cum Italiæ partes deſcriberen-
tur, quam quiſque partem tueretur. fam. epiſt. 10. lib. 16. *Si-
ne cauſſa*,] ideo inuite, quia ſine cauſſa. *In alteram partem*:]
in Cæſaris partem. *Ipſi*,] Pompeio. *Quod ab initio vidi*,]
refertur, non ad hoc proximum, Itaque habui, ſed ad illud,
Dixi ipſi; hac ſententia: Cum viderem, nihil quæri præter fu-
gam; dixi ipſi, me nihil ſuſcepturum ſine præſidio, & ſine pe-
cunia. *Cum illo non*:] ſimul cum illo diſcedere ex Italia
non poſſum. ire enim Luceriam ad eum tuto mihi non licet.
Cum eſſem profectus,] ſic Beſſarionis liber, & recte. neque e-
nim Proficiſci eſt peruenire, ſed diſcedere vt peruenias. alij,
Profecturus. *Nauigandum*] ſi Pompeium Italia ceden-
tem ſequi volumus. *Aliquid ſe habere populare.*] quod
populo placeat; quia multis ab eo beneficijs ornatus, contra
tamen arma tulerim. epiſt. 18. lib. 4. & 3. lib. 8. *Compe-
des*,] detinent enim me; vt neque exire ex Italia, neque ad
vrbem ire, neque obſcuro humilique loco latere poſſim. e-
piſt. 1. & fam. epiſt. 16. lib. 2. *Qui autem*] quincta & vltima
ratio, cur Pompeium ſequi non debeat. prima fuit illa, Infe-
ro mari: ſecunda, Age iam: tertia, Qui autem impetus: quar-
ta, Age iam has compedes: quincta, Qui autem locus. *At
ſi*] affert nunc rationes, cur Pompeium ſequi debeat. *Re-
ſtitero*,] remanſero. *In hac parte.*] apud Cæſarem. *Idem
fecero*,] clariſſimos viros, & in repub. principes, Philippum,
Flaccum,

Flaccum, Scæuolam imitabor, qui patriæ bellum inferre noluerunt. *Quoquo modo*] quia, cum in vrbe remansisset, mox interfectus est iussu consulis C. Marij iunioris. Florus. *Fore videre*] vt occideretur in vrbe, quam videret in potestate crudelissimorum. *Thrasybulus,*] Atheniensis: qui armatus accessit ad patriæ mœnia, vt eam a triginta tyrannis liberaret. *Seruire tempori,*] seruitutem ferre, & in patria manere. *Non amittere tempus*,] excutere seruitutis iugum, vbi possis. *Scipionem*] socerum suum. *Duabus*] infra scribit Pompeius XIV. cohortes misisse Brundisium. epist. 12. *Præmiserat,*] quod argumento est, Pompeium de ope Domitio ferenda non cogitare, sed habere in animo cum suis copijs mare transire. *Fausto*] duos gemellos Sylla dictator ex Metella suscepit, Faustum, quo de hic agitur, quem postea victor Cæsar sustulit, & Faustam, quæ Miloni nupsit. Plutarchus. *A consule*] antiqui libri, Consulibus: sed placet, Consule, ex ipsa Pompeij epistola. epist. 12. *Fabium tuum transisse*] in castra Afranij. *Exquirens*] vt scribas ad me, si Pompeius Italia cedit, quid mihi censeas agendum.

IN EPISTOLAM IV.

Quam putauit] nō dixit Cicero, in fortuna nostra; vt malum omen vitaret, sed, In fortuna, quam Dionysius putauit nostram fore, dura scilicet, ac minime prospera. *Memoria bona.*] in litteris. *Meliore.*] memorem enim huius iniuriæ sentiet. *Effugisse scis,*] scire te oportet: vt illud in epist. Cœlij, fam. epist. 14. lib. 8. Prope oblitus sum, quod fuerat scribendum. scis Appium censorem ostenta facere? *Desertum.*] amissa Italia. *Confecta res est.*] de Italia actum est.

IN EPISTOLAM V.

Furiose] sine ratione. *Certior fuit*,] se furiose fecisse. *Eum isse πολλὰ μάτlω, &c.*] hoc totum ijsdem fere litteris videtur posse restitui, sic inquam: Euenisse: πολλὰ μάτην χείρεσιν ἐς ἠέρα θύνειν δῆτα: vt sit spondaicus ex vetere poeta. *Euenisse*] vt mihi male diceret, cum aerem manibus temere feriret, iratorum more. *Sed meam mansuetudinem*] seruabo: non pergam ei merenti male dicere. iam enim cœperat in Dionysium maledicta retorquere, cum dixit, Suo capiti. seruat autem suam mansuetudinem, quia

non pergit male dicere; sed iram ostendit, quia non perficit orationem. *Corfiniensi,*] vide epist.3. lib.8. *M. Curio*] suspicor prænomen Curij fuisse Manius, non Marcus. de quo plura in scholijs nostris in epist. fam.lib.16.epist.14. *Ad eum*] Patras: vbi apud Curium Cicero ægrum Tironem reliquerat.epist.22.lib.9.& 4.lib.10.fam.lib.16.& 13.

IN EPISTOLAM VI.

Ad consulem] L. Lentulum.epist.11. IIX. *Kal.*] aut hic XIII. aut infra IIX. legendum. epist.11. *Nunc, vt ego, &c.*] placet eorum coniectura, qui ita legunt: Nunc, vt ego non scribam: quamquam veteres libri omnes non, Scribam, sed, Sciebam, habent. quod ijdem legunt, Tua sponte te intelligere: nõ probo: nam & antiqui libri, Sua sponte, habent: & ita, Sua sponte, pro tua sponte, dictum puto, vt epist.7.lib.10. In suo lectulo, pro in meo, dixit Cicero. *Intersit, omnes*] fortasse, Intersit, abundat: nam in Bessarionis libro non est, sed sic, in omnis. *Primo quoq; tempore*] vt possimus quamprimum Domitio subuenire. *In aduentu*] fore, vt Pompeius Corfinium adueniens magnum inimicis terrorem inferat. *Mutasse:*] Bessarionis liber, Mutuasset. locus deprauatus. *Non esse æquum,*] iocus est: quasi fuerit hoc in Piliæ manu, vt quartanam ipsa posset abijcere. *Habere*] quartanam: in quam inciderat. epist.5.lib.7. *Vestræ concordiæ.*] vt, cum tu valeas, ipsa ægrotet. *Altera*] quartana. *Malo*] libentius credo: nolo enim Curium illiberalem putare.

IN EPISTOLAM VII.

Amico nostro] Pompeio. *Victus sum.*] victus enim Pompeius Italia cedit. vide igitur, qua in solicitudine verser; cum neque Pompeium, tam multa peccantem, sequi debeam; &, manere in Italia, peracerbum sit, propterea quod neque ista, (epist.15.) quæ a Cæsare fiunt, videre possum, neque ipsum Cæsarem. *Quæ numquam, &c.*] numquam putaui futura. non enim hæc tam misera, tam calamitosa timui, quæ vix viderentur euenire posse: quæ tamẽ nũc video euenisse. *Meis,*] vrbe, propinquis, amicis. *Memetipso*] non modo meis careo, sed nec ipse colere possum eas artes, eamque vitam, cui me diuturna consuetudo assuefecerat. *Viatico,*] quod erat ex Ita-

ex Italia exeunti necessarium. *Moneta:*]locus erat, vbi moneta cudebatur. inde vult a Philotimo pecuniam sumi, tradito, quod etiam nunc solet, auro, argentove infecto. *Nemo*] ex iis, qui debent. *Oppijs,*]feneratoribus. *Tuis contubernalibus.*] qui domi tuæ ita frequentes sint, vt contubernales tui videri possint. ep. 14. lib. 2. *Apposita*] de viatico scripsi ad Philotimum: tibi cetera mandabo ad hoc meum discedendi consilium apposita.

IN EPISTOLAM IIX.

Ad consules.] legerem, Ad consulem; primum, quia, Domitij literis acceptis, scripsisse Pompeium ad Lentulum consulem, supra manifestum est, epist. 11. deinde, quia Consulem potius, quam Consules, Bessarionis liber significat. habet enim sic, Consul: & lineam illam, quæ litteram intersecat, scimus, cum pro apice superinducitur, modo e, modo m valere: vt hic fortasse pro vtraque a festinante librario posita sit. *Fulsisse*] quia videbatur Pompeius in iis ad consulem litteris de ope Domitio ferenda cogitare. epist. 11. &, Fulsisse, quasi non vidisset antea τὸ καλὸν Pompeius. Sic de Cæsare, O hominẽ amentem, & miserum, qui ne vmbram quidem vmquam τοῦ καλοῦ viderit, ep. 11. l. 7. πρὸς ταῦθ' ὅτι χρὴ]locus Aristophanis e comœdia, quæ inscribitur Ἀχαρνεῖς, hic est,

πρὸς ταῦτα Κλέων καὶ παλαμάσθω,
καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθω·
τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

Aut igitur hic Aristophanis verba ipsa ponenda sunt; vt nomine Cleonis Cæsar ἐν αἰνιγμοῖς intelligatur: aut, si illud, ὅτι χρὴ, vt est in impressis libris, retinetur; illud quoque retinendum est, quod in olim impressis libris habebatur, ποιήσω. vt sit, ποιήσω ὅτι χρή. erit autem hæc sententia, eaque mihi vt videtur, satis apta. Ego quidem, quod fieri oportet, efficiam: deinde,

---καὶ παλαμάσθων,
καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθων·
τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

Quidlibet in me struãt, & moliantur Cæsariani: iustum enim a me stat. vt leuiter immutatos Aristophanis versus Cicero

ad id, quod agebat, accommodauerit. *At ille tibi,*] hunc loquendi modum latine ſcribentes apte vſurpabunt ſubitis in rebus, & præter exſpectationem contingentibus. magiſtro Cicerone fiet. ep.18.lib.9. & 13.lib.10. & famil.lib.9.ep.2. *πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ dicens*] abiecta honeſti cura: vt illud in epiſtola, opinor, ad Volumnium: Multam ſalutem & foro dicam, & curiæ. *Quo ad te plura ſcribam.*] quo poſſim ad te plura ſcribere. negantem enim particulam neque Caualcantis liber habet, neque Beſſarionis.

IN EPISTOLAM IX.

Epiſtolam meam] ad Cæſarem epiſt.2. lib.8. & 14. libr.9. *Probo.*] cum ad Cæſarem ſcripſi, cauſſam eius a me probari; ideo ſcripſi, quo plus in ſuadendo auctoritatis haberem. *Ille ipſe*] Pompeius. ep.24. lib.7. *Ita tempus ferebat.*] temporis cauſſa ita ſcripſi ad Cæſarem. *Vos duo*] tu, & Sex. Peducæus: qui Cæſari Romam venienti obuiam prodire ad quinctum milliarium cogitatis. *Nunc ipſum*] hoc ipſo tempore. Nunc ipſum enim plus valet ad indicandum, quam Nunc; vt & ſupra docuimus *Recipienti?*] Cæſari ſe ad vrbem recipienti obuiam prodibitis ad quinctum milliarium. vnde autem ſe recipienti? a victoria de ciuibus parta, pulſis Italia reip. partibus. *Minime vos quidem:*] quia tempus ita fert: & vos non ex animo, ſed ſimulate gratulaturos probe ſcio: verumtamen, ſi obuiam proditis ad quinctum milliarium, & a bello ciuili redeuntem gratulatione excipitis, quis diſtinguet ſimulationem a voluntate? voluntas, inquam, hæc videbitur, non ſimulatio. voluntatis enim hæc ſigna ſunt, non ſimulationis. *Conturbantur,*] quæ ſigna voluntatem a ſimulatione diſtinguerent, ea ita conturbantur hoc officio gratulationis, vt internoſcendi facultas non detur. *Quæ vero*] video fore, vt S.C. fiant, cuiuſmodi Cæſar voluerit. *Tullo*] in libro Beſſarionis, Vllo: nos, Tullo, non dubitauimus quin legendum eſſet, cum hic Cicero ſignificet L. Volcatium Tullum, qui conſul fuit cum M'. Æmilio Lepido: de quo etiam epiſtola huius libri prima, Nec me, inquit, M'. Lepidi, L. Volcatij comitum pæniteret. & epiſt. 14. lib.9. *Illius*] Tulli. *Ab aliis*] ad alios miſſæ. *Minus mouebant,*] exiſſem ex Italia, quamuis

nis illi non exirent. habet enim a me respub. innumerabiles actiones pro salute patriæ quasi quædam pignora, vt iam a me ipso vix videar posse dissentire. quod illis æque non accidit. minus enim multa dederunt reip. pignora: (epist. 15.) vt ab illis non eadem, quæ a nobis, exspectentur; ideoque, si manent in Italia Pompeio discedente, leuior eos vituperatio sit consecutura, quam me, si idem consilij capiam. nunc autem auctoritas tua facit, vt manendum putem. *Reliqui temporis*] scribis enim sic: posterius me profuturum reip. si mansero. *Præsentis tuendi.*] vis enim me in Italia manere. quod tuta mansio sit, discessus mihi periculosus, nec reipub. vtilis. epist. 14. lib. 9. *Alterum*] Cæsarem. *Plausus quærere*] consequi, vt laudetur, cum rempubl. oppugnet: Pompeium autem, qui defensionem suscepit, vituperari: cur? quia Cæsar Domitium, aliosque ciues, sibi inimicos, Corfinij captos conseruauit; Pompeius deseruit. *Nisi erit conuentus.*] habet amicissimus meus in antiquo suo libro, Nisi non erit conuentus. quod cum aliquandiu cogitans examinassem, vt in librorum dissensione soleo, veni in hanc opinionem, detrusum suo loco, Non, in alienum migrasse, vitiosumque esse, Posse non arbitror, nisi erit conuentus; sincerum, Posse arbitror, nisi non erit conuentus. putabat enim Cicero, ante Lentulum esse cum Pompeio transmissurum, quam a Balbo conueniri posset. apertius epist. 11. lib. 8. & 6. lib. 9. & Paterculus libro 2. *Omnis hæc*] qua Cæsar vtitur. *Vnam illam*] in extremo timendam: vt deinde victor, abiecta clementiæ simulatione, omnes tollat. *Balbus maior*] is, quem Tartessium vocat epist. 3. lib. 7. *Hæc credis.*] εἰρωνικῶς. *Hoc τέρας*] Cæsar.

IN EPISTOLAM X.

In nummis haberet,] in nominibus haberet, est in amicissimi antiquo libro: quod magis placet. est enim hic, vt sæpe, Nomen pro debitore. *Nescire quo loci esset:*] elegans locutio, pro, non plane sibi nota esse: ea se velle recognoscere.

IN EPISTOLAM XI.

Consistit] tum consistit consilium, cum cogitando aliquid explicauimus. *Nihil explicatur.*] quod mihi nũc accidit: ideo-

que leuatur cura. *Illud tamen*] cum verear, ne, nihil cum proficiam quotidiana lamentatione, dedecori sim studiis ac litteris nostris: lamẽtationi tamẽ totos dies damus. *Etiam*] prȩter quã quod nihil proficio. *Litteris*] pro libris hic posuit, ab ipso scriptis, vt alibi. *Nostris libris*] de repub. *Beata & honesta*] primum ad copias, alterum ad virtutes refertur. *Non ariolans,*] non diuino furore commotus, vt olim Cassandra, cui vera prædicenti tamen nemo credidit. *Iamque mari magno*] hemistichium ex vetere poeta: cuius integri sunt versus, anapæstici dimetri, ex persona Cassandræ vaticinantis, libro 1. de diuinatione:

Iamque mari magno classis cita
Texitur: exitium examen rapit,
Aduenit, & fera velivolantibus
Nauibus compleuit manus litora.

Non multo secus] ego de bello ciuili, atque Cassandra de Troiano. *Non occurrimus,*] non licuit nobis Pompeium adire, cum discessurus esset. epist. 3. & 11. *Proscriptio*] quæ nominatim est de certis. *Pertimescenda*] vtercumque vincet, aut Cæsar, aut Pompeius. *Vniuerse*] aduerbium omnes comprehendens, vt generaliter. *Quod quierim:*] quod nullum maius negotium susceperim, &, Pompeio Italia exeũte, remanserim. *Balbus minor*] hic est L. Cornelius Balbus. minor appellatur, vt a maiore Balbo, eius patruo, distingueretur, eo, pro quo exstat Ciceronis oratio. triũphauit ex Africa. Plinius libr. 5. capit. 5. Omnia, inquit, armis Romanis superata, & à Cornelio Balbo, inquit, opidum Garama, caput Garamantum. triumphata, vnius omnium externo curru, & Quiritium iure donato: quippe Gadibus nato ciuitas Romana cum Balbo maiore, patruo, data est. Balbus verò maior non est is, qui nominatur ep. 12. lib. 2. (nam ille Atius est, qui Atiam, Augusti matrem, genuit) sed is, qui ep. 3. lib. 7. Tartessius vocatur, negotiorum C. Cæsaris in vrbe procurator. Tres igitur Balbi, vnus Aricinus, Atiæ gentis, maritus Iuliæ Cæsaris sororis: duo Gaditani, ciuitate donati, Corneliȩ gentis facti: quorum alter Balbus maior, alter minor, ex maioris fratre genitus, dictus est. de minore videnda Asinij ep. lib. 10. fam. Quartum quoque Balbum inuenio, gentis Ampiæ, ad quem scribitur ep. 12. lib. 6. *Brundisium*] vt Pompeium fugientem

gientem aſſequeretur. *Parthicis rebus.*] quarum exitus inanes. nam, etſi Parthi, ſubito curſu in prouincias irrumpentes, magnum inferunt terrorem: tamen haud magna calamitas conſequitur, iiſdem continuo diſcedentibus.

Adduxit,] ex Piceno. Cæſar lib. 1. de bel. ciu. *Hirrum*] gentis Lucceiæ.

Virtutem, induſtriamque] in colligendis, adducendiſque Corfinium militibus. *In ea ora,*] Campana. epiſt. 11. lib. 7. *Eppium*] Eppiorum familiam ex Andreæ Lauretani, patricij Veneti, & Fuluij Vrſini argenteis nummis cognouimus, in quibus eſt, EPPIVS. LEG. F. C. & ex lapide, qui Veronæ eſt; in quo legitur, P. EPPIVS. P. F. FAB. RVFVS. MIL. COHOR. II. PRAEF. F. I. ARBITR. item ex aliis lapidibus, quorum inſcriptiones collegit Aldus filius. & ex Hirtij l. 5. de bello Africano. Accedit ipſius Ciceronis teſtimonium in oratione pro Flacco. nominat enim L. Eppium equitem R. Beſſarionis liber, & alius amiciſſimi mei, Oppiũ: quod ſi vere ſcriptum eſt, ex vtraque parte Oppios fuiſſe dicemus, Cæſaris, & Pompeij; ſicuti & Domitij fuere, Caluinus a Cæſare, Ahenobarbus a Pompeio. *Cum auctoritate,*] vt conſularem. *Conſidio*] Conſidio Noniano; de quo famil. epiſt. 4. lib. 16. *T. Ampium*] ad quem exſtant Ciceronis epiſtolæ famil. lib. 6. & 10.

Dialio] placet, quod aliis; vt & hic & ſequenti epiſtola, legatur, D. Lælio, qui Pompeianus fuit. Beſſarionis liber, Dicallio; alius, Duellio. *Meſſius,*] de quo epiſt. 1. lib. 4. *Corfinij acta*] Domitium, & eos, qui vna eſſent, Cæſari ſe tradidiſſe. *Primum*] ſolet ſubiungi deinde, hic omittitur; ſed ſignificatur eo, Vtinam tui conſilij. Sic locutus l. 2. epiſt. 9. & 23. l. 7. fam. *Fortiſſimis viris*] Domitio, Lentulo, Vibullio, aliiſque, qui in Cæſaris poteſtatem venerint. *De vrbe*] non relinquenda. *De Italia*] timenda. *Eadem timerem,*] Cæſare conſule. ep. 9. lib. 7. *Honorifice*] cum reip. tum dignitatis tuæ cauſſa. *Large*] ne publica res, bello ſuſcepto, in diſcrimen adduceretur. Large enim eſt, liberaliter, prolixe. *Duxi meam rationem:*] hoc cogitaui; quid? non eſſe mihi faciendũ, vt Cæſaris animum offenderem: itaque pacis auctor fui, vel cum iis condicionibus, quas ille ferret, qui bello ciuili nihil eſſe miſerius intelligerem. fecique id eo libentius, quia, cum

ad pacis condiciones viderem a te honorifice largeque responderi, meum consilium non arbitrabar a tua sententia discrepare. *Meritis,*] Catilinæ coniuratione oppressa, lege agraria dissuasa, discordia inter equites & plebem sublata, senatus auctoritate in Rabirio defendendo confirmata, proscriptorum filiis administratione reip. remotis, ne illam, parentum memores, in magistratibus turbarent. *Supplicia*] exsilium, publicatis bonis. *Si offendissem eius animum,*] si Cæsarem quamuis leuiter offendissem: nedum, si, bello suscepto, me illi aperte inimicum ostendissem. quasi dicat: si quid commisissem, quod ex illius voluntate minus esset. *Cum iam in armis essemus,*] postquam tribuni pl. ex vrbe fugerunt; quo facto in armis esse cœperunt. dicit idem in proxima epistola. *Subijcerer eisdem prælijs,*] verebar scilicet, ne, vobis in gratiam redeuntibus, ego deinde, tuo præsidio nudatus, Cæsari, quem offendissem, pœnas darem. Notat autem latenter perfidiam Pompeij, cuius in amicitia iam ante Clodianis temporibus parum senserat esse præsidij. antiquus liber, Obiicerer, pro Subiicerer. *Eisdem*] vt olim pro repub. pugnandum, inquit, mihi cum Cęsare fuisset, sicut olim cum P. Clodio. vide epist. 7. lib. 10. *Videretur habere populare.*] vt ego potissimum deligi viderer, in quem improbi ciues impetum facerent: vt ego ad perniciem non minus appeterer, quam appetuntur ea, quæ popularia sunt. *Hæc*] hæc incommoda, quæ pertimui, si offendissem Cæsaris animum. *Denunciata*] ab iis, qui Cæsaris consilia nouerant, vt a M. Cœlio. fam. epist. 16. lib. 8. *Honeste vitare*] nulla suscepta belli parte. *Rationem nostram*] quod arma aduersus Cæsarem non sumpserim. *Reliqui*] desperata pace cur ad te non venerim. non enim licuit: vt in hac ipsa epistola iam ostendit. *Condicionibus,*] vt ad concordiam res deduceretur.

IN EPISTOLAM XII.

Vaticinationem] vsurpauit enim illud Cassandræ, Iamque mari magno. ep. 11. *Excusationem,*] apud bonos viros. *Imparatam*] a militibus. ep. 11. *Ignauia delectus,*] nisi firmas copias collegissem tuendæ Capuæ caussa, ignauum fortasse me homines fuisse ducerent in habendo delectu. *Perfidiæ*] fortasse enim, si tueri Capuã nõ possem, perfidię meæ potius, quam

quam infirmitati copiarum, aliquis adſcriberet. *Nolui:*] in epiſtola proxima ſuperiore, Cum a me Capuam reijciebam: quod feci non vitandi oneris cauſſa. *Animum eius*] vide quæ ſcripſit in proxima, epiſt. 12. *Conſulatum*] alterum. epiſt. 11. *Neque enim ſuſpicari debui,*] quod ſupra dixit, Suſpicione aſſequi non potui. epiſtola 11. *Et plane,*] &, vt vere dicam, ideo non tranſiui, quod, quid rectum eſſet, quid reip. vtilius, non plane videbam, cogitare diligentius volebam. *Significata*] mihi eſſe manendum in Italia: vt epiſtola 17. lib. 7. & 11. lib. 8. *Ecqua pacifica*] vtrum me deceat in Italia remanere; quod pacificam aliquam perſonam reſp. videatur deſiderare, cuius auctoritate inter Cæſarem & Pompeium diſcordiæ ſedentur; (quod effici non niſi ab eo poteſt, quem ſibi vterque putet eſſe amiciſſimum: quem ego me duco eſſe; cum adhuc quidem neutram in partem peccauerim, vt proxime oſtendi) an ad bellum proficiſci; quod pacifica perſona reip. nihil, bellator prodeſſe plurimum poſſit. *Tua conſilia:*] Clodianis temporibus; cum mihi ſuadebas, ne omnia officio metirer, ſed ſalutis ſimul rationem haberem, conſeruanda Cæſaris amicitia. quod quia non feci, in maximas ærumnas incidi. *Theophanem, Culeonem:*] vtrumque Pompeij amiciſſimum. *Ingemiſcens*] quia tuis conſilijs non parui. *Ad illos calculos*] hoc dicit: quod tum non fecimus, nunc, noſtris caſibus moniti, faciamus. *Lentulus, Domitius,*] Lentulus Spinther, Domitius Ahenobarbus, quos Cæſar, Corfinio potitus, dimiſerat incolumes. epiſt. 1. lib. 9.

M. Marcello,] Marcus cũ Ser. Sulpicio cõſul fuerat altero ante anno. repone igitur C. pro M. vt eſt in hiſtoria. *Cohortes* XIX.] XIV. a Vibullio, V. ab Hirro adductas. epiſt. 11. *Suas* XII.] ſupra XI. dixit, ep. 11. *Tribus*] Corfinij, Albæ, Sulmone. *Duabus legionibus*] vide quæ diximus epiſt. 13. lib. 7. *AElio*] legendum puto, Lælio. vide epiſt. 11. *Fauſtus*] Sylla dictatore natus. epiſt. 3. *Dubio animo*] vide ep. 13. lib. 7. *Etiam video C. Marcello.*] Beſſarionis liber, Altia video cenſori Marcello. ego ſic, Acita video cẽſeri Marcello. *P. Lupũ*] Rutiliæ gẽtis. is, qui tribunus pl. fuerat Marcellino & Philippo cos. *Coponiũ*] quẽ tradit Velleius, cũ Plancus, recens trãſfuga, multa ac nefanda in ſenatu obijceret abſenti Antonio,

dixiſſe: Multa mehercules fecit Antonius pridie quam tu illum relinqueres.

Qui te impediant,] Albani, Marſi, & Peligni duces, qui ſuas cohortes cum periculo ad Pompeium ire nollent. circiter enim x v. cohortes Domitius coegerat ex Alba, Marſis, Pelignis, & finitimis regionibus. Cæſar de bello ciuili libro I. *Piceno, & Camerino*] adductæ a Vibullio, & Hirro. epiſtola 11.

Metuſcilio] Beſſarionis liber, Metuſtileo. *Duæ legiones*] quas dubio animo habeo. *Picentinis*] ex Piceno adductis a Vibullio, quæ tum erant cum Domitio. *Militum animos*] quibus non magnopere confido. epiſtola 13. libri 7. & 12. libri 8. *Receptum*] ipſa opida, quo receptum habemus; ijs amiſſis, quo nos reciperemus, non eſſet.

Quod inter ſe ne noti] malim, Qui inter ſe nec noti ſunt: vt milites dicat non modo tirones, ſed nec inter ſe notos. aut, Qui inter ſe noti quidem ſunt. quod magis placet. ſcriptum enim eſt in antiquo libro amiciſſimi mei, Octauij Pantagathi; & erit hæc ſententia: Cæſaris milites quia veterani, ideo familiares inter ſe ſunt, & amiciſſimi; quod plurimum prodeſt ad robur exercitus: noſtri vero ne noti quidem inter ſe ſunt: tantum abeſt, vt familiares, amicique ſint. quo minus eſt illis contra veteranas legiones committendum.

IN EPISTOLAM XIII.

Nactus] aſſecutus, antequam mare tranſierit. *Spes dubia*] quia in eo victoria Cæſaris videtur futura, ſi Pompeium aſſequatur. *Ruſticani*] colonias intelligit. ſic infra, epiſt. 17. lib. 9. *Quæ autem impendere*] vaſtationem Italiæ: de qua ſcripſit epiſt. 11.

IN EPISTOLAM XIV.

Abſunt propius,] propinquiora ſunt. ſic & alibi locutus. *Huius primi temporis:*] vter felicior ſit, Cæſar in aſſequendo Pompeio, an Pompeius in tranſmittendo. *Diariis*] Beſſarionis liber, & alij duo veteres, Dictis, ſed frigide nimis, vt mihi videtur. Diaria, ſi legis, pro victu quotidiano accipe. Martialis, Horatius. Aut, ſi mauis, interpretare ſtipendia in ſingulos dies militibus propoſita, ſi quamcelerrime iter ad Pom-

Pompeium conficerent: vt si singulis diebus menstruum stipendium, id est 30. denarios, polliceretur. & sane vsitatum hoc erat, vt duces pollicitationibus ad milites vterentur, vbi difficile aliquid consequi vellent. victus vero quotidianus neque magnum præmium est, &, si liberalior sit, etiam impedit celeritatem. *Meum consilium.*] non exeundi ex Italia. *Idonei auctores*] auctores in Italia remanendi. intelligit enim Attici litteras, IIX. Kalendas Martij datas. quibus ille ita scripserat: Si M'. Lepidus, & L. Volcatius remanent, manendum puto. epistola 14. libri 4. *Quamquam hæc*] quæ a Cæsare fiunt. *Vnus vir,*] Pompeius. *Si manet,*] si eadem est, quæ antea. *Firmior*] in consilio non exeundi ex Italia. *Ad id, de quo dubito,*] ad hanc meam deliberationem. epistola 1. libri 4. *Aut Lepidi, &c.*] desperatis vetat Hippocrates adhibere medicinam: ego quoque in hoc loco, cuius emendandi sine veteribus libris mihi quidem spes non est, τὴν τοῦ Ἱπποκράτους γραμμὴν tenere constitui. quamquam video, si, Aut, deleatur, sententiam patere: vt sit, in agro Tiburti Lepidi. *Coreni*] videtur legendum, Corfinij; quo in opido magnam pecuniam Domitius habuerat. error inde fortasse natus, quod duarum litterarum, E & F, magna similitudo est. quod alia quoque loca deprauauit. *Non redditam.*] falsum. nam, redditam a se, Cæsar scribit libro primo de bello ciuili.

IN EPISTOLAM XV.

AEgypta] liberti nomen, a regione, vt Cilix. *Præmissus*] captus a Cæsare Corfinij, deinde ad Pompeium cum mandatis de pace missus. *Non est visus*] Pompeius enim, alienus a pace, eum non remisit. *Et quemadmodum*] hoc ad verbum, Exspectas, refertur. *Redeuntem*] Brundisio, Pompeio Italia pulso. *Et aut Hemonis*] de Attico dictum: quod proxima verba ostendunt: sed locus deprauatus. *Fugam*] transitionem in Epirum. epist. 1. lib. 9. *Cum fascibus*] erat enim proconsul. nam ei in sortitione consularium prouinciarum Gallia obuenerat. *Vt sciamus.*] fortasse enim illius exemplum secuti aut dimittemus, aut retinebimus lictores. *Conuellerunt, &c.*] effecerunt enim, vt Pompeium, mare transeuntem, sequi cogitarem, cum antea laba-

rem.epist.10.& 14. *Ioui ipsi iniquum*] iratum dijs hominibusque Pompeium in Italiam rediturum. fam. epist. 28, lib.10. Venit paratus Seruilius, Ioui ipsi iniquus. *Consules*] mare transeuntes. vide paullo infra. *Non caute*,] si Pompeium sequar. *Non honeste*] si remansero in Italia. *Videris non dubitare*,] vide epist. 2. lib. 9. *Transierunt*.] consules enim primum, deinde paucis post diebus Pompeius transijt. Cæsar lib. 1. de bello ciu. *Appium*,] App. Claudiũ Pulchrum, censorem, collega L. Pisone, Cæsaris socero: qui transeundi ius non habebant. neque enim censores cum imperio sunt, vt proconsules. *Pompeius*,] Hispaniarum proconsul. *Scipio*] Pompeij socer, Syriæ proconsul. *Setenas*] Bessarionis liber, Seteonas. nos hunc ignoramus. *Fannius*] Siciliæ cum imperio præfectus. epist. 15. lib. 7. & 6. lib. 11. *Voconius*] quid si, Coponius? qui prætor Pompeium secutus est. epist. 12. *Sextius*,] is est, de quo infra epist. 7. lib. 11. quem Plutarchus in Bruto Siciliam sorte habuisse narrat. *Nihil desero*] sic antiqui libri. Differo, cum insequentibus verbis conueniret; & placet; quia, Distero, est in antiquo libro, vt parua omnino mutatione corrigatur. *Propemodum rectum*] non dicit, plane rectum: dubitat enim, vt epist. 12. *Biduo*.] lippitudine liberatus.

Si huc te reiicis.] si hanc suscipis curam. *Tali tempore*] suspicaretur enim, pacis mentionem astute fieri, vt, spatio interposito, Cæsar eum assequi posset. *Cum timere desierit*,] cum trans mare profectus in tutum locum se receperit. tum enim nullam fraudem in pacis condicionibus timere poterit. *Meum*] vel quod vterque ex Cornelia gente: vel quod ab eo Balbus maxima beneficia acceperat: vt epist. 7. lib. 9. *Voluisti*] optasti, vt & Balbus meus mansionem in Italia persuaderet. epist. 9. *Quiduis potius esse*,] cum summam reip. curam ad Pompeium detulerit, ipse, nomine tantum consul, alteri pareat. *Tibi*] mansionem probanti. *Nobis*] de Cæsaris animo promittentibus. *Relatore*,] ad consules enim pertinet relatio de repub. *Totum*] præclara sententia, nec satis aperta. non enim hoc solum est aduertendũ, Domitium proconsulem populi R. a Cæsare obsessum; sed illud simul, nisi ita factum esset, magnam ciuium cædem fuisse futurã. si enim Cæsar exspectasset, vt Domitius suas xxx. cohortes

cohortes ad Pompeij legiones adiungeret: Pompeius, aucto exercitu, in aciem descendisset. quod malum Cęsaris vigilantia vitauit. Domitium enim, de profectione ad Pompeium cogitantem, oppressit: quo facto dimicationem sustulit. epist. 12. lib. 8. *Probaturum*] ostendam recte factum a Cæsare. *Scio, &*] Bessarionis liber, Sciet. ego aut, Scio. &: aut, Scis, &: id est, profecto intelligis. *Res*] quæ ad sanguinem spectabat. *Mei,*] filij. epist. vlt. *De Cæsare*] de Cæsaris animo ad concordiam propenso. *Scripsit,*] ad te. *Probabit.*] caussas exponet earum rerum, quas tibi & ipse dixit, & Cæsar scripsit. *Quæcumque*] siue pax erit, siue bellum. aut, siue secunda fortuna vtetur, siue aduersa. *Bellissime*] legerem, Verissime. nam in Bessarionis libro, Velissum me: vt in antiquo libro scriptum primo existimem, Verissume, ad veteris orthographiæ rationem: vnde imperitis librarijs occasio mendi.

IN EPISTOLAM XVI.

Occultum & tutum iter] Bessarionis liber, Occultum metum iter. placet, Occultum & Tutum iter. vt hoc vnum se non prouidisse dicat, qui possit occulte & tuto ad mare Hadriaticum proficisci, cum tota Italia Cæsaris armis præsidijsque teneatur. epist. 3. lib. 9. *Illuc autem,*] ad mare superum. *Res*] necessitas; quoniã infero mari hoc tempore anni, id est hieme, vti non possumus. epist. 3. lib. 9. *Qua veniam?*] cum omnia Cæsaris armis teneantur. *Cedendum*] discedendum. *Ille*] Pompeius. *Conscindi.*] valde vituperari. *Occurrunt?*] Cæsari Pompeium Italia pellenti. epist. 11. *Deum:*] vt deum Cæsarem colunt diuinis honoribus prosequuntur. *De illo*] de Pompeio in Campania ægrotante. epist. 5. lib. 9. Plutarchus in Pompeio, & in Tusculana 1. his verbis: Pompeio, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum: coronati Neapolitani fuerunt. etiam Puteolani, vulgo ex opidis publice gratulabantur. *Hic Pisistratus*] Cæsar, Pisistrato similis. vide epist. 19. lib. 7. *Gratum est,*] quod ea non faciat, quæ timebantur. *Quos honores?*] Cæsari haberi. *Iudices* DCCCL,] iudices omnes: qui DCCCL fuisse videntur: CCC quidem senatorij ordinis fuerunt, vt epistola fam. epist. 8. lib. 8. reliqui tum equites, tum tribuni ærarij. ex tribus enim ordinibus iudices legebantur, vt declarat

Pedianus. CCCLX. quos Pompeius legerit, nominant Plutarchus,& Velleius. *Delectabantur,*] ideo ſcripſit M. Cœlius in quadam epiſtola: Video Pompeium ſenatum, quique res iudicant', ſecum habiturum. *Lucerias*] proſcriptionem Luceriæ denunciatam. epiſt. 11. *Quicumque ſunt,*] quid ipſi faciant, non ſpecto; ego, niſi faciam quod me dignum eſt, reprehenſiones timeo, vt Hector apud Homerum. exeamus igitur Italia. *Domum quem exſpecto*] ſic & antiqui libri. Domitium, alij legunt. mihi, Demum, placeret: vt ſit ἀποσιώπησις, & reticuerit, vel ominis cauſſa, vel doloris, pulſum, aut captum. Quod ſequitur, IV. nonas, Martias ſignificat. epiſt. 6. lib. 9. *Quo.*] an ad vrbem: quo ſe, cum Pompeium Brundiſio pepuliſſet, contulit. *Arpinum*] vt illius congreſſum vitem. Timebat ſcilicet, ne, rogante Cæſare vt ad vrbem rediret, vel negaret cum periculo, vel aſſentiretur cum dedecore, Pompeio, & cum eo conſulibus, multiſque conſularibus ex vrbe iam profectis.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM NONVM EPISTOLARVM Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

X*IIII. die*] legendum XIII. tot enim sunt dies ab IIX. Kal. ad pridie nonas. κενόσπουδα] inanis studij. fortasse curantur a me sine caussa. *Sosium, & Lupum*] prætorem vtrumque. epist. 6. & 12. lib. 8. *Audiremus:*] quid Brundisij actum esset. *Ad mare superum,*] vt in Græciam transmitteret. epist. 3. *Qui & nunc,*] quo modo nunc præsidio reip. cum domi maneant? aliud fortasse dicit, aliud intelligit, εἰρωνικῶς. epist. 16. lib. 8. & 3. lib. 9. *Tempestiuis*] quibus interesse boni viri solent. nam intempestiua non laudantur. de Senectute. *Improborū*] Cæsaris. *Persequamur.*] stomachose in Pompeium, qui, suadentibus L. Lucceio & Theophane Mitylenæo perniciosum reip. bellum suscepisset. Persequamur: faciamus, quod Lucceio & Theophani videtur. *Nam Scipio*] connumerat eos, quos aliqua caussa videtur adduxisse, vt cōtra Cæsarem arma sumerent. *Sorte,*] quia ei sorte obuenit. *Genero*] Pompeio. *Iratum.*] quia sententiam dixerat, vt Cæsar ante certam diem exercitum dimitteret: si non faceret, aduersus remp. facturum videri. Cæsar lib. I. de bello ciu. *Marcelli*] Marcus, & duo Caij: qui omnes Cæsaris dignitatem oppugnauerant. *Manerent.*] in Italia. *Appius*] tres numerat, qui imperium non habebant, Appium, Cassium, Faustum. *Inimicitiarum*] cum P. Cornelio Do-

labella, & M. Cœlio Rufo, qui Cæsaris partem sequebantur. fam. lib. 8. *Præter hunc,*] qui erat censor. epist. 15. lib. 8. *Cassium,*] qui erat tribunus pl. epist. 22. lib. 7. *Proquæs.*] Bessarionis liber, Prope. forte, Propr. id est proprætor, ex Cęsaris lib. 1. de bello ciu. sed, cum non nominetur epist. 2. inter eos, qui imperium habebant, videtur rectius, Proquæstor. *Vtrumuis*] possem arbitratu meo in Italia manere. neque enim mihi est Cæsar infensus: (cum vtroque amicitia par: ep. 1. lib. 7.) neque magistratus persona cogit: cum imperium possim deponere, &, abiecto triumpho, in vrbem introire. *Accesserit*] malim, Accedet; cum in antiquis libris, Accedent, scriptum sit. *Huius fortunæ*] quam subimus ad Pompeium proficiscentes. *Non erat æquum.*] quia Cæsaris legatus fuit in Gallia, neque Pompeio debet æque atque ego. *Nec suam caussam*] etsi neque me roget, vt eum sequar; nec suam, vt ait ipse, caussam agat: me tamen mouet. *Vt ait,*] ait se publicam caussam agere, non suam. quasi dicat: secus est. & quodam modo significat, Pompeiū, nō tam reip. quam sua caussa motum, arma cepisse. sic epist. 10. lib. 4. Vt loquebatur.

IN EPISTOLAM II.

Die tuo,] die quartanæ. epist. 8. lib. 7. & 4. lib. 9. *Quin cederem,*] satis constat, Italia, subaudiri. nam id, quod sequitur, Ita si, &c. natus, valet, ea tamen condicione, si & Cnæus. *Adesse,*] in senatu. epist. 5. lib. 9. *Contra*] contra detrahentes disputem? *Scelus*] si approbo, quæ dicuntur in Pompeium. *Supplicium*] si contra eos qui de illo in senatu detrahant, disputem. *De triumpho*] vide epistolam 3. lib. 8. *Olim*] Clodianis temporibus, cum in locum Cosconij mortui est inuitatus. epist. 10. lib. 2. *Honor*] triumphus. Ἀπαρρησίαστον] impeditam, & reprehendendi licentia carentem. putat enim me plus vidisse, quam se, cum ei dicerem, in municipijs parum roboris nostræ caussæ futurum: delectus inuitorum fore: quod vtrumque docuit euentus: pacem vel iniustam vtiliorem esse, quam iustissimum bellum: vrbem non esse relinquendam: pecuniam ex ærario sumendam: Picenum occupandum, vt Cæsari aditus ad vrbem præcluderetur. quibus in rebus mihi ille si paruisset rectissime monenti, haud paullo melius & sibi, & reip. consuluisset. *Tum erit*

inimi-

inimicus:] tum non recuſo, mihi vt ſit inimicus: erit enim iure: nunc iraſci non poteſt, quia Brundiſium ad ipſum non iuerim: neque enim potui, cum inter me & Brundiſium Cæſar eſſet. Τίς δ' ἐστὶ δοῦλος] ſeruile, inquit, eſt mortem timere. qui autem non timet, ſeruus eſſe non poteſt. quæ mihi igitur ſeruitus a Pompeio poteſt impendere? eripiam me ab omnibus malis, ſi opus ſit, morte voluntaria. *Eripiebat*] erepturum Cæſarem aiebat. *Non ſunt certe boni*] quia domi manent. epiſt. 16. lib. 8.

IN EPISTOLAM III.

Matrem] Catonis ſororem Porciam. Plutarchus. *Ad Vrbem*] ad vrbẽ eſſe proconſules dicebantur; & Domitius Galliæ proconſul. proconſulibus autem vrbem ingredi, niſi depoſito imperio, per leges nõ licuiſſe, ſupra diximus. *Seruus*] non igitur is, de quo epiſt. 15. lib. 4. quem conſtat libertate donatum. *Quod delibero,*] de tranſeundo in Græciam. *Iter interclusum*] omnia enim Cæſaris armis præſidijſque tenentur. *Tranſiiſſe*] Cnæum. *Eum*] Cæſarem; vt perſequi poſſet. *Diutius neſcire non poſſum*] neceſſe eſt, vt iam ſciamus.

IN EPISTOLAM IV.

In ipſum tuum diem] in diem quartanæ. Tuum, autem, tibi ex conſuetudine familiarem. epiſt. 7. lib. 7. & ſequenti.

IN EPISTOLAM V.

Quam grauis.] aut, Grauis, moleſtus mihi, qui de Cæſare iactaret ea, quæ minime vellem; aut, Grauis, qui nimiũ magna loqueretur, claſſes, exercitus, prouincias. *Fuſius,*] Fuſius Calenus, & ipſe Cæſarianus. *Scelus Pompeii*] qui, nulla re offenſus, contra ius veteris amicitiæ, atque affinitatis, omni ratione Cæſaris dignitatem oppugnaſſet. *Senatus.*] qui ad Pompeij nimis infirmi voluntatẽ iniquiſſima S. C. contra robuſtiſſimũ Cæſarem, contraq; tribunos pl. feciſſet. *Villa*] Formiana. *Cur tum in curia*] ſi ad vrbem Cęſar vocabit, & adeſſe in ſenatu voluerit. *Dic M. Tulli,*] cũ ſententiã rogabor in ſenatu, non tã de rep. quã de ipſo Pompeio; quid dicã? quo modo me explicabo? ep. 7. l. 7. *Et omitto*] vſitatius, Sed omitto, atq; omnino aptius. mendũ fortaſſe inde

fluxit, quod Set pro sed veteres scribebant. *Medicamentis*] quam enim ab eo, qui fugit, sperare salutem potest? non conualescet igitur medico Pompeio. *Quid agam?*] sequar eum in Græciam, an maneā in Italia? *Caussa euentorum*] significat, Pompeij culpa in eam calamitatem incidisse remp. qui per decem annos Cæsaris potentiam auxerat: vt se quidem inimicum esse Cæsari dicat ob euenta, sed inimiciorē Pompeio ob caussas euentorum. *Religiosus*] tristi omine infamis, vt explanat Gellius. *Ille etiam annus*,] cum Clodia rogatione tristem exsilij calamitatem subij. *Hoc defendente*,] accusat Pompeium tamquam præuaricatorem, ac desertorem in patrocinio. epist.13.lib.3. *Ne dicam granius*,] poterat enim dicere, non modo se desertum, sed armatum etiam a Pompeio inimicum suum. vide epist.22.lib.2. *Temeritatem, ignauiam, negligentiam*,] Pompeij peccata. Temeritatem, in suscipiendo bello, cum esset imparatissimus: Ignauiam, & Negligentiam, in gerendo. *Balbi:*] cui fidem habui, affirmanti Cæsarem optimo esse animo erga Pompeium, & concordiam cupere. epist.9.& 15.lib.8. *Ego igitur*] refer ad illud, Ego vero hæc officia, &c. *Apud Homerum*] Thetidi respondet Achilles, Αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ᾽ ἔμελλον ἑταίρῳ κτεινομένῳ ἐπαμῦναι. *Non ἑταίρῳ solum*,] vult Achilles apud Homerum vlcisci Patroclum, quia socius; ego ferre opem Pompeio, quia etiam de me bene meritus. *Tali viro*,] rerum gestarum gloria circumfluenti. *Caussam*] reip. *Optimatibus vero tuis*] noli putare, me ad Pompeium iturum, quod optimatum sermonibus mouear, aut quod ijs inseruire velim, mansionem meam reprehendentibus, profectionem laudantibus. sed me mouet tum beneficium, tum dignitas Pompeij, eo magis, quod agit caussam reip. *Huic dent*,] Cæsari. quamquam Cæsar aberat: sed vultu lætitiam ob Cæsaris victoriam significabant. *Daturi*] cum Brundisio redierit. *Decreta*] a municipijs facta, vt omnes vota facerent pro salute Pompeij, in Campania ęgrotantis. epist. vlt. lib. 8. *Victoria*] Cæsaris, qui, vniuersa Italia occupata, Pompeium cedentem persequebatur. *Tum*] cum illa pro salute Pompeij decernebant.

IN EPISTOLAM VI.

A minore Balbo] Cæsaris nomine rogaturo, vt in Italia maneret.

maneret.ep.9.lib.8. *Quod is*] quod Balbus minor Canusij audisset Lentulum consulem transmisisse: qui ad Balbum patrem Canusio id scripsit. *Albæ*] ex Domitij cohortibus. epist.12.lib.8. *Curtium*] Biuium Curium nominat Cæsar lib.1.de bello ciu. Curtum, Bessarionis liber. *Minucia*] alij, Numicia.placet, ex epistola Horatij 2. lib.1. *Abdam:*] ne videar Cæsarem Brundisio redeuntem fugisse. *Relicturus*] vt Cæsari meo nomine diceretur, me ideo Arpinum iuisse, quod ibi Ciceroni meo togam puram dare vellem. ep.20. lib.5. *Hic*] Formiis.ep.5. *Quo*] itionem ad Pompeium significat. *Qua*] quam maxime iter ἀναπάντηκον.ep.1. *Curtium*] ad quem suæ cohortes transierunt. *Aspicere*] tam grauem. *Quid alios?*] quasi dicat, multo minus alios Cæsarianos. *Dum Vrbem amamus,*] spe pacis ab hac ora Campana discedere nolui: quia sperabam fore, vt apud illum meæ litteræ, cohortationesque ad pacem plus valerent, si me bellicis negotiis non admiscerem. ita mox Brundisium ad Pompeium proficisci non licuit, cum iter illud Cæsar interclusisset.epist.1. *Et consules duo, & tribuni pl.*] Duo, fortasse glossema fuit antecedētis verbi. aut legendum, vt homo eruditus existimat, & duo tribuni pl. nam cum Cęsare multo plures tribuni pl. vt epist.7.lib.7. *Dicitur*] non vere: nam conscendit idibus Martiis: infra epist.19. *Septemtriones*] non secundi Græciam petentibus. *Præcidisse,*] ne Cæsar consequi posset. *L. Metello*] is est, de quo plura epist.4.lib.10. *Qualicumque consilio vso,*] etiam si non optimo consilio vsus est neque in suscipiendo bello, neque in gerendo. *Αἰσχρᾶ φαντασία.*] animo enim species quædam turpitudinis occursat. *Aut consolatione,*] respexit ad Terentij versiculum, Aut consolando, aut consilio, aut re iuuero. Quem integrum Cicero posuit in ep.10.lib.7.fam. *Vt quidem scias,*] vt intelligas, quo loco sint Pompeij res: cum etiam Q. Titinij filius, amici nostri, qui bonum se ciuem esse præfefert, cum Cæsare sit.epist.21.lib.5.& 24.lib.9. *Q. Titinij filium*] Titinio quidem natum, sed adoptatum a Pontio, vt epist. vltima lib.9. *Sed illum*] quia, præter propositum, interposuerat de Titinij filio, omissum reprehendit hac particula, Sed, ad connectendum apta & vsitata. Illum autem, Cæsarem. *Gratias agere,*] quod mare non transierim. *Quam vellem.*] pænitet enim, quod

remanſerim. *Non valuiſti.*] non enim licuit tibi per quartanam Roma diſcedere. σύν τε δύ' ἐρχομένω.] vtroque noſtrum, quid optimum factu, cogitante. Homerus ιλ.κ. *Vt populari, vt ea*] nullam opem ferentibus antiquis libris, non audeo mutare, quod deprauatum eſſe intelligo. *Bellum crudele,*] ex vtraque parte. ideoque nolebam intereſſe: non enim, Crudele, de vno Pompeio dictum. *Suſcipi a Pompeio*] qui pacem vel iniquiſſima condicione probare debuit. *Cum iis.*] qui crudele bellum & exitioſum gererent. exponit, cur ſe bellicis negotiis, vt alij, commiſcere noluerit. IMP.] ob res in Gallia geſtas. *Commodo*] pro commode, vt Arcano pro arcane, & quæ Grammatici alia notarunt. *Gratiasque agerem:*] quod adhuc ab armis abſtinueris.

IN EPISTOLAM VII.

τὸ συνέχον] argumentum firmiſſimum ad meam manſionem defendendam. ſic alij explanant, ex Quinctiliano, cap. vltimo lib.3. ſed potius videtur ſic explanandum: Effeciſti quod proximum erat, cum non poſſes recreare. *Factumque noſtrum*] mãſionem. *Sexto*] Peducæo. *Animaduertatur:*] quaſi Cæſari ſponte occurram. *Nec hic, nec illic*] neq; Formiis, neque ad vrbem. quia ſcripſerat Cicero, ſe Arpinum cogitare, ne redeuntem Brundiſio Cæſarem videret. *Vt idem tribuam Pompeio,*] ne Pompeium vlla re lædam, neque adſim, cum in ſenatu cõtra illum agetur. ep.6. *Quid oneris*] ne non ferat, vereor. bellum enim cupit. itaque mihi, de pace agenti, ſuccenſeret. Μή μοι γοργείην] ne acerbior in me fiat. verba ſunt Vlyſſis apud Homerum ὀδυσ.λ, in extremo. *Vt in Milone,*] cuius cauſſam defendi, nõ quia iuſtam putarem, ſed feci adductus beneficio. *Vt in.*] fortaſſe dicturus fuit, Vt in Gabinio: quem cum odio proſequeretur, & nocentem putaret, rogatus tamen a Pompeio, de ſe optime merito, defendit. quo iudicio Gabinius condemnatus: quoniam cauſſa nõ iuſta, vt & Milonis. Dio lib.39. Idq; ſignificant illa in epiſtola ad Marium. fam. ep.1. lib.7. Cogor non numquam homines, de me non optime meritos, rogatu eorũ, qui bene meriti ſunt, defendere. *Si illinc beneficium non ſit,*] ſi Põpeio non debuero. *Eius quoque rei*] ἀχαριστίας crimen me non poſſe ſubire, etiam ſi ad Pompeium non proficiſcar. *Abiecero.*] vt intelligas me de eo minimum laborare. agemus tamẽ de eo

obtinen-

obtinendo. interea, vt tu scribis, obrepet anni tempus, quo liceat nobis ad Pompeiũ vel infero mari tuto nauigare. ep. 3. *Satis ille erit firmus.*] nam alioqui, nauigandum ad eum sine spe victoriæ, non censes. *De isto,*] de hoc ipso, de viribus Pompeij, quod ad hanc partem attinet, vide, inquit, quid sperare possis: promitto tibi, si firmus erit, tegulam, &c. *Antiquorum*] Philippi, Flacci, Scæuolæ. ep. 3. l. 8. *Abeamus igitur inde*] verbum, Inde, a libro Bessarionis abest, &, opinor, recte abest. *Id quidem*] qua nauigatione abeamus. *Non profectis,*] malim, Non profectos, hoc sensu. Sciunt te nõ profectum ad Pompeium, & tamen probant quæ adhuc fecisti. *Nimium optimati.*] Pompeij partium studioso, & sæpe pro Pompeio mentienti. nec sine ironia dictum de liberto. *Suppeditat*] tibi. *Et meum*] quod tardius est, quam tuum. *Ambulandum, vngendum:*] quæ laborantibus quartana præcipiuntur a medicis. *Somnum attulerunt.*] curis ademptum. ep. 9. *Aulus*] Torquatus. *Profectus*] ad Pompeium. *Reatinorum corona*] dolet Sabinos in circulis ac coronis iacere sermones de proscriptione, quam forsitan nõ cogitet Cæsar, cum adhuc clementiam in victos ostenderit. *Exierint?*] obuiam Cæsari, Brundisio redeunti. *Cui dicerem*] quam rogarem, quo modo redeuntem Brundisio Cæsarem exciperẽ, & amplexarer: sicuti rogat eam, facie Mentori simulatam, Telemachus Vlyssis filius. *Diem tuum*] quartanæ. *Reliqui*] Marius, & Cinna. *Vale*] scriberem, Valete; cum ad duos mittatur epistola. *Sub postea quam*] aut antiquus est loquendi modus exemplo mihi parum cognitus: aut legendum, S. V. B. quod est: Si vales, bene. vide epist. 29. l. 7. fam. *Ex quibus*] σολοικοφανές. nam, Ex quibus, refertur ad epistolam. credo, cum & litteras, & epistolam Balbus nominasset, eadem diuersorum nominum significatione deceptum, illud, Ex quibus, vt de litteris, non vt de epistola, protulisse. *Pietate*] vsurpatur erga eos, qui magnũ beneficiũ dederũt, vt hic erga Põpeium. *Lentulũ*] consulẽ. ep. 15. l. 8. *Haberẽ.*] a Põpeio quidẽ ciuitate donatus, a Cornelio autem, huius anni consule, Corneliorum nomine: quod indicat Lucij commune prænomen. vide pro Balbo. *Milonianis.*] cum reum Milonem in iudicio defendisti. *Prudenter*] iudicio falli possum. vide sequentem epistolam. *Præstaturum*] si contra neutrum arma tuleris:

Humilium,]neuter enim eorum honores gesserat: & Balbus Gadibus natus, Oppius obscuræ gentis. *Dignitate*] intercedente viro consulari, & optime de rep. merito. *Fidem*]in tuendis amicitiis.

IN EPISTOLAM IIX.

Plaboque]sic & Bessarionis,& Caualcantis vetera exemplaria. manifestum mendum. sententia tamen hæc videtur; se iam supero mari transmissionem abiicere, & cogitare mansionem in Italia, dum commodius anni tempus adueniat, quo liceat infero mari nauigare: modo interea possit concessu Cæsaris nullam reipub. partem attingere. ac videtur totum hoc ita restitui posse: Assentio tibi, vt in Formiano potissimum commorer, etiam de supero mari. Balboque, vt antea ad te scripsi, ecquonam modo, &c. nam duabus superioribus epistolis nihil aliud agit Balbus, nisi vt ostendat Ciceroni quærenti, quo modo possit Cæsari satisfacere. *Facta & dicta*] quæ Pompeius olim in nos fecit & dixit. Delicta, tamen veteres libri. *Me ipsum*]ita de illo bene meritũ. *Simili Vrus*] Caualcantis liber sic, sic & Bessarionis. incerta coniectura si coner corrigere, quis præstabit non magis deprauari? *Commentari*]meditari, cogitatione exquirere. epist. 4. *Sit sane ita Vt Vis:*]eos probare, quæ adhuc fecerim: quod vereor vt ita sit. *Nosti illud:*]quod de summis viris solet vsurpari, cum post magnarum rerum actiones in otium se conferunt. usurpatur autem hoc: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ: id est, & Dionysius, Syracusarum regno pulsus, Corinthi ludum aperuit. hoc & de me vsurpabitur: qui nullam belli partem suscipiens, quasi omissa reipubl. cura otiosus θέσεις commenter. *Apud Cæsarem est.*] cum indignatione hoc adscripsit. quod ex eo loco licet coniicere epist. 6. *Militum,*]qui cum Pompeio transierunt. epist. 6. *Laudas,*]quia mare transierunt. *Iratus*] Pompeius. *Iis quidem maxime*] pacis auctoribus: qui pacem ideo suadebãt, quia patriam maxime saluam vellent, cui exitiosum fore bellum videbant. at Pompeius, qui mirandum in modum Syllani regni similitudinem concupiuit, belli cupidus, iis, qui pacem suaserant, id est nobis, veniet iratus. ep. 7. *Eam saluam*] patriam, antiquissimam & sanctissimam parentem. *Seruando euertere.*] seruari enim, & vindi-

vindicari a tyrannide non poteſt ſine clade interituque ciuiū. *De ſeptemtrione*] de regionibus Septemtrioni ſubiectis: in quibus Pompeius bellum contra Cæſarem parabit. *Epirus:*] tua. quo tranſire cogitabat. ep.1. *Largitione ipſa* ea ipſa, qua Cæſar ad incitandos milites vtitur. *Cum illum videro,*] Cæſarem Brundiſio redeuntem.ep.7. *Ne forte aut abſim,*] Arpinum,ante quam eum conueniam,nō cogito: ne aut abſim illo redeunte; aut,vt redeunti occurram,huc illuc via difficillima curſem. alterutrum enim neceſſe eſt. *Veniſſe,*]ad Pompeium,e Syria,in qua fuerat proconſul. *Conſilium eius*] vtrum in Italia manſurus ſit,an ad Pompeium iturus. epiſt.1. *Iſte*] conſules aberāt Lentulus & Marcellus.agebatur ergo, quis haberet comitia deſignandis in proximum annum conſulibus. *Iſte*] ſi exſtaret Attici epiſtola, nomen haud ignoraremus. *Commune.*]hoc ne conſideremus; quoniam poteſt eſſe dictum non proprie de conſularibus comitiis, ſed communiter de omnibus rebus. *Ineptum*] Cæſarem,cuius in poteſtate omnia ſint, mea gratia vti velle. *Sententia conſularis.*] quod a me, viro conſulari, quæ in ſenatu agentur,cupiat approbari. *Tum ex tuis litteris,*]quibus reſpondebas ad meas,de verbo, Ope,quærentes.diſtingue a, Cœpi, verbo antecedenti: vt dicat, & ipſum per ſe ſuſpicatum, & ex Attici litteris. *Hoc ipſum eſſe,*] in hoc ope mea vti velle, vt decernam de comitiis conſularibus a prætore habendis. *Non multo ſecus.*] aut hoc ipſum eſſe, aut aliquid huiuſmodi. *Rem ad interregnum non venire.*] interregem nō creari, qui comitia habeat nouis conſulibus deſignandis, cum eius anni cōſules abeſſent,Lentulus, & Marcellus.de interrege autem dicemus in libro de Magiſtratibus. ſed quoniam, interrege creato, pertinebat ad eum conſulum deſignatio, conſul vero Cæſar fieri cupiebat; incertus de voluntate interregis, rem ad interregnum venire noluiſſet:haberi a prætore, quem ſciret ſui ſtudioſum,conſularia comitia malebat.quod cum fieri non poſſe comperiſſet,alia ratione,quod volebat, conſecutus eſt. dictator enim a M. Lepido prætore dictus comitia ipſe habuit conſularia,& cōſul factus eſt cum P.Seruilio Iſaurici filio.de bello ciu.l.3. *Libris*]noſtris auguralibus. *Rogari*]creari:vnde Comitia conſulibus rogandis lib.1. de diuinatione : & populum rogare magiſtratum dicebatur is, qui

comitia habebat, id est populum rogare, vt suis suffragiis eū magistratum crearet, cuius magistratus caussa comitia haberentur. & legimus in Liuio lib. 6. factum esse S. C. vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret. *Vt collegæ consulum sint:*] si enim creantur prætores, vt collegæ consulum sint; creari a prætore non possunt. non enim collegæ consulum dicerentur, creati ab eo, cuius imperium consulari imperio minus est, ideoque a consule creantur. Gellius lib. 13. cap. 14. *Hoc a me decerni*] vt ego in senatu mea sententia decernam, consularia comitia a prætore haberi licere. *A me*] augure, & consulari: quod cōtentus non sit Galba, Scęuola, Cassio, Antonio decernentibus; quamquam & hi augures sint. erant autem omnes XV. amplificato lege Syllæ dictatoris collegio; cum antea IX. omnino essent. qua de re alio loco plenius agetur. *Τότε μοὶ, &c.*] subaudi, cum a me decernetur. Homerus ἰλ. θ. *Transierint*] cum Pompeio. *Omnia postulantes,*] in victoria non modo Cæsarianorum bona, sed omnium, qui in Italia remanserunt: vt tibi non sine caussa timeas. *Videre sane velim:*] etsi scribis, ex eius sermone spem pacis esse nullam. *Opportune*] quia fortasse me consiliis instruet ad Cæsaris congressum opportunis, cum Cæsari maxime sit amicus. ep. 20. & 21. *Lanuino*] fundo. *Phameam*] eius fundi dominum. ep. 17. *Sciebam enim, &c.*] sciebam te voluptuarias possessiones non emere, qui soleres quærere, ager a te emptus quot annorum spatio tantum tibi redderet, quantū in solo, id est in eius emptione posuisses. videtur corrigendum, & distinguendum hoc modo: Sciebam enim, te, quoto anno, & quantum in solo, solere quærere. *Delicium digamma*] fundum, qui tibi est in deliciis, ea figura, qua est digamma, qualem Ægypti fuisse, traditur. digamma autem est F Latinum, factum ex duobus Γ Græcis. *Illud*] Lanuinum. *Volui H-S. Q.*] volui sestertiorum nummorum quingentis millibus emere. *Illi daret,*] vt Phamea Lanuinum daret non mihi, quem fortasse minus bonum nomen putaret ob recentes mearum fortunarum ruinas, (restitutus enim ab exsilio fuerat anno proximo ante Marcellini consulatum) sed prædi, qui H-S. Q. M. se daturum sponderet. *Cum haberet*] cum Phamea Lanuinum Antij proscripsisset. *Iacere*] sic pro Q. Roscio iacere dixit pretia prediorum. *Dementias*]

mentias] insanos sumptus in Lanuino exornando a Phamea possessore factos. sic Insanas substructiones in oratione pro Milone in fundo P. Clodij. *Vastitati*] quæ impendet vniuersæ Italiæ. epistola septima. *Liberalibus.*] ex hac epistola, Pompeium profectum esse, constat. quo modo igitur dicit Plutarchus, eum profectum esse Liberalibus? nimirum errare potuit. homo enim fuit. nec alibi non errauit.

IN EPISTOLAM IX.

AEgritudo] ægrotatio corporis, ægritudo animi. sic Cicero vtrumque explanat in Tusc. *Ad me scribere,*] locum correxi ex antiquo lib. Alberti Ferri, cum antea, Scire, mendose legeretur. epist. 2. *Alienantur*] homines. *Immundæ*] mulieri. sic, Alienum caussæ, dixit in oratione pro Cæcina. *Auis illa,*] de qua scis a Platone scribi in epistola ad Dionis propinquos, cum se a Dionysij tyranni custodibus obseruatum, ne horto regiæ domui coniuncto egredi posset, extra spectare, tamquam auem e cauea, dicit. *Mare*] vt ad Pompeium nauigem. *Hæserunt illa:*] Pompeius sæpe illud vsurpabat, Sylla regnum armis peperit, ego non potero? mihi autem potius illud in animo fixum hæret, male fecisse Tarquinium, vltimum Romanorum regem, impie Coriolanum, qui contra patriam arma tulerint. Liuius. *Themistocles,*] ab ingratis ciuibus patria pulsus. *Maluit:*] quam patriæ suæ bellum inferre. de claris oratoribus. *Patriam*] Athenas. Iustinus lib. 11. *Iure,*] cum caussa, non tamen recte. nemo enim recte contra patriam arma fert. iure autem quo modo? vt patriam e manibus perditorum ciuium eriperent: quam tamen ereptam ipsi oppresserunt ita nec recte, ex euentu. *Hunc*] Pompeium, quem adductus beneficio sequerer. *Aliquid conueniret*] aliqua ratione res componeretur. *Hunc*] Cæsarem, de quo sæpe, vt propinquo, (nam Pompeius longe aberat) hoc pronomen vsurpat. cur, inquit, Cæsarem ita perdere cupiamus, vt simul cum eo vrbem, & populum nostrum exstinguimus? *Sceleris*] sceleratus Cæsar, flagitiosus Pompeius, qui suis ciuibus famem ac vastitatem inferre cogitet, qui patriæ seruitutem moliatur. *Sperare*] vt aliquid conueniret. vel, de caussa nostra.

Res nunc tota] neque enim video, quod tum ſperabam, poſſe eos ad concordiam reduci. *Alia mea.*] pace enim deſperata, nouum conſilium intelligo mihi eſſe capiendum. *Excidiſſe e mundo*] miratus ſum, Pompeio Italiam relinquente, non ſecus, ac ſi ſol e cælo excidiſſet. *Molliuit.*] ideoque otium amans, labores, & incommoda fugiens, nullam adhuc belli partem ſuſcepi. *Deuexa*] decliuis. vſitata vox. *Sine periculo*] Beſſarionis liber, Sine periculo. placeret, Si vel periculo: vel contra, Si ſine periculo. χρησμὸς] oraculum, quia, tamquam Apollo, futura prædixiſti. *Ad poſterum*] in futurum, in poſterum. *De Pompeii conſilio,*] Pompeium de relinquenda Italia cogitare. *Deſerendam*] Beſſarionis & Caualcantis ſcripti libri, Defendam. quid, ſi hoc ita corrigatur? Fugam ne fœdam, an mora deſidem. *Turpe nobis*] rectius duco, Vobis. *Deteſtaris hoc*] diſceſſum ex Italia. *Inconſtans,*] cum ante ſcripſerim, vt Italia nō cederes. *Manendum puto,*] dum audias Pompeium alicubi conſtitiſſe. *Hanc* νεκυίαν] flagitioſum Cæſaris comitatum: quem appellat νεκυίαν, quod ad Cæſarem egentiſſimus & perditiſſimus quiſque ita confluxerat, vt ad Vlyſſem, cum ad inferos deſcendiſſet, νεκυίαν, id eſt mortuorum turbam, confluxiſſe, ſcribit Homerus. epiſt. 14. & 23. Ἀπορῶ.] dubius ſum, quid te facere oporteat. *Dubitares,*] Attice. *Non dubitas,*] mihi eſſe manendum in Italia iſtis manentibus. *In ipſa fuga*] cum Pompeius Brundiſium fugeret. *Tum poterimus deliberare,*] cum ſciemus, quid Brundiſij actum ſit. *Non ſcilicet integra re,*] animum enim Pompeij ſuboffendit hæc mora. ſed hoc tamen conſilio rectius tibi conſulis, quam ſi vna proijcias te. *Valde videro*] neſcio, vtrum tibi ſuaſurus ſim, diſceſſum ex Italia, an manſionem. vide epiſt. 2. quo loco ad hanc partem Attici litterarum Cicero reſpondet. *Aduerſus me, &c.*] ſic & antiqui libri. poteſt hic eſſe ſenſus: Para defenſionē Attice tantummodo aduerſus me, ſi hæc manſio, tua auctoritate ſuſcepta, infeliciter cadat. nam, ſi in fraudem incidero, te auctore dicar incidiſſe. quod ad alios attinet, in quibus ſunt Lepidus, & Tullus; ſatis ſcio non opus eſſe; quibus ego conſcius ſum, eiuſdem eſſe ſententiæ, videlicet manendum eſſe. *Peccaui,*] adhuc. *Reliqua tuebor*] poſthac dabo operam, ne peccem. *Reditu*] a Brundiſio. *His litte-*

litteris] ad te ſcribendis. *Lentulum*] hoc non eodem die ſcriptum eſſe, quo ſuperiora, liquet ex eo, quia ſcriptum eſt XIV. Kal. Apr. vt infra patet, ſuperiora vero pridie Liberalia, qui dies XV. Kal. Apr. vide principium huius epiſtolæ. *Scis*] pro Scito, vt ſupra, epiſt. 4. lib. 8. *Cæſari.*] a quo Corfinij captus, incolumis eſſet dimiſſus. epiſt. 10. *Litteras*] quibus rogaui, vt ſcriberet ad me de conſilio ſuo, vtrum manſurus eſſet in Italia, an ad Pompeium profecturus. epiſt. 1. *Quinquatribus*] aut hoc delendum, vt gloſſema ad diem XIV. Kal. Apr. qui dies eſt Quinquatruum primus: (qui enim dicat, venit ad me Matius Quinquatribus, cum ipſe Quinquatribus ſcribat?) aut, quod ita eſſe exiſtimo, hæc epiſtolæ pars non eodem, quo proxima, die ſcripta eſt. quod ex eo quoque facile poſſum conijcere, quia proxime, Pridie apud me Craſſipes fuerat, ſubiunxit, cum loquatur de die, qui Quinquatrus antecedit. quod ſi hæc ſcripſiſſet Quinquatribus, non dixiſſet de die ante Quinquatrus proximo, Pridie, ſed, Heri: ſicuti, cum proximam partem ſcripſit, non dixit, Eum exſpectabam XIV. Kal. Apr. Eum exſpectabam hodie, id eſt XIV. Kal. Apr. Præterea, temporis fuiſſe interuallum inter hæc de Matio ſcripta, & illa ſuperiora, declarat epiſtolæ principiũ. quod cum nocte ſcriptum ſit; (id enim ipſa verba demonſtrant) veniſſe Matium ad Ciceronem ante lucem oporteret, ſi continuata ſcriptione confectam eſſe epiſtolam velimus. quod exiſtimare, ineptiarum eſt. nos, quod ſentimus, pronunciamus. alij diligentius animaduertant. *Hæc*] Cæſaris facta. *Timere.*] ne crudelis eſſet in victoria, & nefaria quæque committeret. Cæſaris enim comitatum ſignificat, quem & paullo ante νεκυίαν vocauit. πολιτικὸν] ciue dignum, vtile ciuitati. *In ea ſententia*] de pace. *Prudentia potuit*] antiqui libri Caualcantis, & Beſſarionis, Prudentia potius: & proxime, vbi eſt in impreſſis, In quibus etiam Craſſipes, in libro ſcripto Beſſarionis, In quibus Craſſipes erat. de mendo conſtat. de correctione, nihil aſſequor ingenio, quod probem. *Inimicos*] Pompeianos. *Optimatium,*] eorum, qui non ſunt Pompeium ſecuti, neque vllam belli partem attigerunt. vnde illud in epiſtola ad Varronem, Crudeliter otioſis minabantur. *Municipiorum*] quia ſe vltro Cæſari fere omnia dediderant. epiſt. 9. & de bello ciu. lib. 1. *Lucceiũ*]

cuius, Theophanisque consilio Pompeius maxime vtebatur. epist 1. *Totam Græciam*] omnes Græcos, qui cum Pompeio erant, eius libertos, & amicos; qui apud eum gratiosiores erant, quam vt e tanti viri dignitate videretur. *Has pestes*] Cæsarianos: quorum pessima facta ne videam, ad dissimillimos nostri proficiscar. *Illuc*] cum se Pompeio coniunxerint. nam Scipio quidem, Pompeij socer, in Syriam erat profectus. epist. 1. & Plutarchus in Pompeio. *Faustum,*] Syllæ dictatoris filium, qui erat in Pompeianis præsidijs. epist. 1. lib. 9. Bessarionis tamen liber, Emastrum. de Libone autem epist. 12. lib. 7. *Conuenire*] in vrbe: vt eorum bona vendant. Scipionis alienum æs memorat etiam ipse Cæsar de bello ciu. lib. 1. Μακροψυχίαν] animum longinquas regiones spectantem, Ægyptum scilicet, atque Arabiam. μικροψυχίαν malebat Magnulus meus: recte fortasse: vt pusillum in Pompeio animum notet, qui consistere non audeat in Italia, Ægyptum & Arabiam εὐδαίμονα cogitet. *Hispaniam*] prouinciam suam, in quam iturus antea putabatur comparandi belli caussa. *Fugam nostram*] ex vrbe. *Interuallum*] postremum enim scripserat Atticus pridie idus. epist. 7. *Profecturum*] de pace & concordia Cæsaris & Pompeij. *Personam*] ob auctoritatem ex honoribus partam recte administratis. *Cum primum potui,*] statim e prouincia reuersus. *Contra cuius honorem,*] ne posses consulatum absens petere: quod tibi populus concesserat, Pompeio tertium consule. epist. 1. lib. 7. *Non modo ipse auctor dignitatis tuæ fui,*] ne idem verbum iteretur, Fautor, non Auctor, legendum viri docti existimant. Auctor tamen videtur defendi posse, præsertim consentientibus antiquis libris: quorum si vel vnus haberet, Fautor, valde placeret. *Ad te adiuuandum:*] vt de habenda absentis ratione M. Cœlius tribunus pl. vna cum ceteris collegis legem ferret. epist. 1. lib. 7. *Beneficii*] a Pompeio accepti. *Possim.*] vt mihi abesse per te liceat. ingratus enim mihi videar, si adsim, cum in senatu contra Pompeium de me bene meritum agetur. epist. 6. *Et pacis, & vtriusque*] sic antiqui libri. mihi tamen videtur subesse mendum: nam, Pacis concordia, haud scio quam recte dicatur. Paci, recte esset. *Conseruari.*] ne cogas me iniuriam facere Pompeio, sed conserues, vt adhuc fui, amicum vtriusque vestrum.

veſtrum. *De Lentulo*] quem, capto Corfinio, incolumem dimiſiſti. *Qui mihi fuerat,*] cum me conſul ab exſilio reſtituit. *In Pompeium*] quem ſocium & adiutorem Lentulus habuit in me reſtituendo.

IN EPISTOLAM X.

Mucianum] Q. Mucij Scæuolæ, qui a Damaſippo eſt interfectus. in epitome Liuiana. *Itineris,*] ad mare ſuperum. *Nauigationis,*] ad Pompeium. *Congreſſus ſermoniſque*] vt & grauitatem in congreſſu tenerem; & ita loquerer, vt neq; ad vrbem vocanti concederem, neque tamen alienam ab illo voluntatem oſtenderem. epiſt. 17. h. l. & 1. lib. 10. *Sum admiratus:*] quod nobiſcum eſſe noluerit. *Ius dicunt?*] nō iudicant prætores, ſed ius dicunt, hoc eſt, iudicij formulam dant: iudicant autem dati a prætore iudices. Diximus hac de re plenius in libro de legibus Romanis. *Viri boni*] ſic & lib. 2. de Officijs, in extremo, Optimos viros dixit εἰρωνικῶς feneratores. *Perſcribunt?*] nomina debitorum in codicem referentes. *Sedeo?*] ſedere dicuntur, qui turpi otio languent. *Adfinis*] ſic in antiquo Beſſarionis libro. pateret ſententia, ſi ſic: Quid cenſes igitur, & quidnam eſt tui conſilij? (vt hæc ſint Attici verba, Ciceronis autem quæ ſequuntur plena deſperationis) quid? finis huius miſerrimæ vitæ. In libro Vrbinati eſt: Ecquis finis, pro, Adfinis. nec diſplicet: vt hæc tota ad Ciceronem interrogatio referatur, conſilio indigentē. *Vna*] cum Pompeio. *Calamitatis*] nimis enim graui ſcelere videor Pompeium in calamitate deſerere. *De ratibus.*] ratibus teneri exitus Brundiſini portus, ne Pompeius poſſit effugere. quod ſi ita eſſet, non ſcripſiſſet eum Dolabella primo vento nauigaturum. conſtat autem, hoc de ratibus, aliquo temporis interiecto ſpatio, poſtquam primam epiſtolæ partem ſcripſerat, eſſe adiunctum. quod Ciceroni eſt in his epiſtolis vſitatum. Aut initiū eſt alterius epiſtolæ in eo, Tu quæſo nunc. quod ipſum certe diſiunctum a ſuperioribus videtur. εὐκμερίαν] Pompeij fugam putat Cæſaris εὐκμερίαν. *Ab ijs epiſtolis*] Leptæ, Matij, Trebatij: qui ſcribunt circumuallatum eſſe Pompeium, ratibus exitus portus teneri. *Mera ſcelera*] de conſilio Cæſaris intercludendæ Pompeio fugæ.

IN EPISTOLAM XI.

Actum] Brundisij. *Hæ litteræ*] non dubito, quin litteras intelligat III. id. Martij datas. hæc igitur epistola cum superiore coniungenda; vt vna sit. nam, duæ si essent, non diceret, Hæ litteræ. aut certe scripta est hæc pars aliquanto post superiora. *Pristinas cogitationes*] de profectione mea ad Pompeium: quem cum scripserit Dolabella primo vento nauigaturum, nauigasse puto; quoniam pridie Quinquatrus tempestas fuit ad nauigandum maxime idonea. At quo modo hoc iubent litteræ Dolabellæ, qui Cæsaris in præsidijs erat? iubent, dixit, pro, efficiunt; cum nauigasse Pompeium significent. *Collecta*] cum loca ex epistolis tuis descripsi, quibus mihi mansionem in Italia suadebas. epist. 9. *Consolationem meam.*] quod vna cum Pompeio non ierim. *Culpæ, ac temeritatis meæ.*] videbar enim mihi peccasse, temereque fecisse, quia profectus cum Pompeio non essem: nunc non videor; quoniam in eo tua consilia sum secutus. *Illius*] Pompeij. *Illa*] studium, operamque in me restituendo. *Superiorum*] superioris iniuriæ, cum me, suum præsidium contra meos inimicos implorantem, deseruit. epist. 4. *Tamen illius, &c.*] tamen eum adiuuare deberem. *Similitudinem*] primo me deseruit, cum patria pulsus sum: deinde adiuuit, vt restituerer: item ego, quod ante omisi, nunc facere debeo, vt eum adiuuem. *Quam ob caussam,*] non tam vt mihi beneficium daret, quam vt inimico meo, grauiter offensus, iniuriam redderet. *Illi.*] nunc amicus ero: quem si offendi, quod ante ad eum non sim profectus; nunc proficiscens resarciam. ita sequar illius temporis similitudinem. *Illecti*] sic liber Caualcantis. aliter Bessarionis. habet enim, Dilecti: vt fortasse non absurde legi possit, Eiecti. nam a Cæsare quidem eiectus Cicero videbatur, quoniam is consul Clodium ad plebem transduxit. Suetonius. *Nam ego hunc*] Cæsarem. Ἐσάλπιζεν] mallem, ἐλάπιζεν, id est, ostentabat, supra veritatem narrabat: quoniam subiunxit, Sit hoc λάπισμα. & est intercisa comprehensio. nam, cum Ita dixisset, nihil reddidit: nisi si ad illud spectes, quod infra positum est, Quare ita paratus est. *Se polliceri*] mendum ex eo patet, quod & peditum, equitumque numerus desideratur; qui videtur adscribendus

omnino

omnino fuisse: &, Se, quo referatur, non est. *Vectigal,*] quod in stipendia militum conferri solet, sed omnia omnium bona, quibus ad sustentandos exercitus vtetur. *Illum*] Pompeium, quem secuti non sunt: ideoque merito iratum putant. *Quisnam hic*] & hoc, & quod sequitur, Sed & iste, ita mendosum est, vt corrigi sine vetustis libris a me quidem minime possit. *Rustici Romani*] coloniæ maxime ciuium Romanorum. *Ego autem, &c.*] vereor, vt exire ex Italia mihi liceat; non tam quia Cæsar omni vtetur artificio, omnibusque blanditijs ac precibus aget, vt remaneam; quam quod eius preces video esse pro imperio. γοητείαν] malitiosas blanditias. *Illa* ἀλίμενα] importuosa loca: quæ scripsi me cogitare, primum vt laterem, deinde vt comitatu meo vti possem: (celebri enim loco laureatorum comitatus sermonem hominibus dabit: epist. 4. lib. 10.) quod vtrumque si Brundisij suppetat, ibi malim esse. *Verum*] verum hac de re deliberabimus, cum sciemus, quid Brundisij actum sit, num Pompeius classe abierit. *Scimus.*] mallem, Sciemus. *Non nimis excuso:*] iam non laboro, vt me excusem, quia non iuerim ad Pompeium; cum ipsos videam cenas in vrbe, quasi reip. recte sit, & facere, & obire. *Sextus?*] Peducæus. *Fortiores.*] si eos id fecisse viderem, quod me facere oportuisse dicunt: hoc est, si ad Pompeium ipsi profecti essent, armaque contra Cæsarem sumpsissent. *Troianum somniaueram.*] falso credideram. Troia dictus locus is, in quem primum egressus est Æneas, vicinus agro Laurenti, Ardeati, Antiati, Lanuino. *Volui Q.*] quingentis millibus emere. vide epist. 8. *Monstra*] de Brundisio. *Lentulus noster*] caput adscriptum ex interuallo. *Quid agat?*] cur non se occultet, vt facit? cur prodeat in publicum? cur ad Pompeium eat? διατροπὴν] mutationem rerum: quia mutari tunc Pompeij fortuna visa est. terret eum memoria Corfiniensis euentus. *Reformidat.*] veretur, ne in eandem calamitatem incidat, si ad Pompeium transeat. *Satisfactum:*] quod, suscepto bello, arma pro eo sumpsit. putat se præstitisse, quod debuit: nunc pugnare contra Cæsarem, a quo est incolumis, capto Corfinio, dimissus, non videtur sine scelere posse. *Prospectare:*] quia prospicit, quæ sit vtriusque partis futura fortuna. videt scilicet futurum, vt Pompeius vincatur. *Men' hac*] pars hæc

epistolæ ex interuallo adscripta post acceptas a Balbo & a Dolabella litteras. cum enim oppugnari Pompeium, cognouisset; dolore percitus, Men', inquit, hæc ferre posse? aut est initium epistolæ. *Hoc*] mansione. *Non credebam.*] vt, nuncijs de pace missis, oppugnaretur. *Miser torquetur.*] εἰρωνικῶς. vt & illud, Balbi optimi, proxime dictum. *Idibus Mart. datis*] cum dedisset illas superiores III. id. Mart. de quibus epist. 10. *Sententia,*] discedendi ex Italia. *Hoc*] mansione.

IN EPISTOLAM XII.

Ad te IIX. *Kal.*] Bessarionis liber, IX. Kal. & recte. nam; cum proxima sequens epistola scripta sit VII. Kalendas, hanc ante datam esse constat. *Quam primum transiicere*] ante quam exitus portus, iactis vtrimque molibus, præcludantur. *Cn. Carbonis, M. Bruti*] quos Pompeius, Syllæ socius, occiderat. Appianus, Plutarchus, alij. *Ad ambitionem.*] in locis corruptis aliud est sententiam videre, aliud verba restituere. ego hic, quid Cicero dicat, intelligo: sic enim opinor: quibus verbis dicat, diuinare non possum. Duæ sunt comparationes, vna Curionis & Cæsaris cum Pompeio & Sylla; altera Pompeij cum Sylla. in priore non, Curionem crudeliter improbeque se duce facere, vti fecerit Pompeius duce Sylla, significat, sed, vt sibi Curio rebus in omnibus obsequatur, itidem Pompeium, quascumque res Sylla imperauerit, aut voluerit, in ijs rebus dedisse operam vt illi plane satisfaceret. non igitur facta Curionis cum Pompeij factis cōparat; ne & se Syllæ, & Curionem Pompeio similes in crudelitate faciat, sed voluntatem confert cum voluntate, obsequium cum obsequio. Posterior comparatio Pompeium & Syllam æque indicat inique fecisse: cum Sylla victor proditores patriæ reduxerit, Pompeius consul III. lege de ambitu lata in exsilium eiecerit eos, quibus veteres leges damnatis de ambitu exsilium non irrogabant. itaque Syllæ primum viuentis imperio, deinde mortui exemplo fecit improbe Pompeius. Constat, opinor, satis de sententia: verba consideremus. Ad ambitionem, mendose dictum. Ab illo, non est quo referatur: nec dubito, quin desit, Ab hoc. vt sit; Ab hoc, a Pompeio; Ab illo, a Sylla. Reductos, postulat alterum

alterum participium, huiusmodi scilicet, Eiectos, aut, Expulsos: vt hoc totum aut his fortasse, aut similibus certe verbis Cicero scripserit: Ab hoc lege de ambitu noua, quibus exsilij pœna superioribus legibus non fuisset, eiectos; ab illo patriæ proditores de exsilio reductos esse. De ambitu quidem legem Pompeiam significat; de qua Pedianus, & Cæsar ipse lib. 3. de bello ciu. nam Pompeiam de vi, quam & ipsam tulit in tertio consulatu, non est vt possit intelligere. non enim in eam conuenirent illa verba, Quibus exsilij pœna superioribus legibus non fuisset. nam caussæ de vi, etiam ante legem Pompeiam, capitales erant, damnatique solum vertebant: quod ostendimus in libro de legibus. Cæsar tamen, cum ante victoriam de lege tantum de ambitu quereretur; quod atrociorem, quam superiores leges, pœnam, exsilium perpetuum, irrogaret; postea tamen victor omnes, non modo de ambitu, verum etiam de vi Pompeij legibus damnatos, Milone excepto, restituit. itaque Cassius per iocum illud in epistolam coniecit, fam. epist. 19. lib. 15. Nec tamen Cæsar diutius nos eum desiderare patietur: nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat. *Per vim*] quasi iudices eum Pompeij consulis metu condemnassent: quia, cum iudicium Milonis ageretur, exercitum in foro, & omnibus in templis, quæ circa forum sunt, collocauerat. quod Cæsar lib. 3. de bello ciu. reprehendit. Hæc autem Cæsaris criminatio ideo suscepta, vt inuidiosam Pompeij potentiam redderet. nam nec ipse, qui Milonem queritur per vim expulsum, postea eum restituit, cum ceteros restitueret lege Pompeia damnatos. *Arma hæc contra.*] tulisset. Pompeius autem omnibus minabatur, qui ipsius in præsidijs non fuissent. *Profectus,*] subaudi, narrabat. *Sed quis vlli non dicat?*] distingue sic: Sed quis, vlli non dicat, hoc sensu; non infans ille quidem est, sed ita obscurus, vt, quis sit, nemini possit dicere. *Illinc*] Brundisio.

IN EPISTOLAM XIII.

A te nihil, &c.] distingue sic, A te nihil, ne ante prorsus quidem quid litterarum.

IN EPISTOLAM XIV.

Veniam,] vt concedat, vt abſim, cum aliquid in ſenatu cõtra Pompeium agetur. epiſt. 6. *A me ipſo.*] ad Pompeium proficiſcar: quod adhuc a me non impetraui. *Ille,*] Cæſar. *Græciam*] vt ipſum Pompeium continuo perſequatur. quod cum ita ſit; quorſum hæc loca legionibus muniuit? nam, ſi in Hiſpanias contra Pompeij legatos proficiſci cogitaret, ideo maritimos exitus videretur clauſiſſe, ne Pompeius, ipſo abſente, Italiam claſſe peteret. *Longius abſunt.*] non igitur nunc conſideranda: agamus de congreſſu, qui nunc inſtat. *Stimulat*] nunc hæc me vexat ſolicitudo, quod cum Cæſare congreſſurus ſim. *Augurum decretum.*] vt augures decernant, licere prætori comitia conſularia habere, aut dictatorem dicere. epiſt. 8. *Rapiemur,*] Romam, vt augur & ſenator id decernam: aut, ſi recuſabimus ire, vexabimur. *Dictatorem*] quod factum eſt. nam poſtea Cæſarem M. Lepidus prætor, dictatorem dixit. *Nihil expedio,*] cogitatione nihil explico, nihil aſſequor niſi hoc, exitum mihi impendere aut Q. Mucij, qui eſt a Mario iuniore occiſus; aut L. Scipionis, quem Sylla proſcripſit. epitome Liuiana lib. 85. Oroſius, oratio pro Sextio, lib. 3. de Orat. conſul cum Norbano fuit. τέτλα: κύντερον.] perfer: grauius tuliſti: cum ſcilicet lege Clodia pulſus indigniſſime exſulaſti. Tibi, inquit, illud noſtrum Attice grauius videtur: mihi contra. proprium enim non erat, hoc eſt, non eiuſmodi, vt idem ſemper futurum eſſet, vt mutari non poſſet. id enim valet Proprium. Ad locum Homeri de Vlyſſe reſpexit: de quo & Plato in Politicis, & Maximus Tyrius mentionem fecere. Homerus autem ſic, ὀδ. υ, τέτλαθι μοι κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης. Quæ verba Horatius, Vlyſſem cum Tireſia loquentem inducens, ita vertit Satyr. 5. lib. 2.

—Fortem hoc animum tolerare iubebo:
Et quondam maiora tuli.—

Exire] ex Italia. *Nulla querella*] quod Pompeius Italia pulſus ſit. *Ruſticorum,*] ruſticæ plebis, bene de rep. ſentientis. nam vrbana plebs nominari cum ignominia ſolet. epiſt. 3. lib. 7. Vide librum noſtrum de Ciuitate Romana. maxime autem colonias intelligit ciuium Romanorum: quæ ipſæ

quoque

quoque plebis rusticæ partes sunt. *Metuunt:*] Pompeium. *Iratum.*] quia eos, qui remanserunt in Italia, male odit. fam. l. 9. ep. 6. *Veniam daturum:*] concessurum, vt absim, cum in senatu contra Pompeium agetur. ep. 6. *Possim videre.*] vt ex eius sermone comparem me ad Cæsaris cõgressum. Αὐτός.] ipse o Cicero excogitabis. *Vt ait ille.*] vt alloquitur Telemachum Minerua Mentori simulata, ὀδ. γ. *Quæ descripta attulit,*] mirum, cur, quis attulerit, non dicat. *Quam sim antiquorum hominum.*] quam sim antiquis hominibus similis, qui ex sua natura ceteros fingebãt, vt est in oratione pro Sex. Roscio. item ego, cum te finxerim ex natura mea; meumque sensum secutus, grauius putarim Dionysij iniuriã laturũ esse, quam me: nũc ex tuis litteris meæ opinionis erratũ agnosco. *Philargyro bene.*] respondisti. *Relictum*] a Dionysio. *Hispanias*] contra Pompeij legatos. *Cæsarem*] subaudi mansurum.

IN EPISTOLAM XV.

Habebo gratiam illi:] quia tecum aget, vt ad vrbem venias. *Is sensus,*] ita est affectus erga me.

IN EPISTOLAM XVI.

Quid præripi?] quid attinet anticipare de Cæsaris cõgressu? ep. 1. l. 10. *Tirone.*] Patris ægrotante. *Inde, &c.*] Bessarionis liber, In id modo nuncians. non dubito, quin deprauatus sit locus, nec facilis emendatio.

IN EPISTOLAM XVII.

Oratio] cum Cæsare. *Bene existimaret,*] quia me gratum videret in Pompeium. *Gratias ageret:*] non enim hoc fecit: quoniam in eo perseueraui, ne ad vrbem irem. ep. 18. *Nostro iudicio:*] ideo me ad vrbem non ire, quia de eo non recte existimarem. *Cum multa*] cum multis verbis ostenderem, dissimilem aliorum esse caussam: me enim beneficio deuinctũ non posse sine maxima culpa interesse, cum in senatu contra illum agetur: veni igitur, inquit Cæsar, & caussam age nõ meã magis, quam Pompeij: de pace, inquam, age. *Iri*] a te. *Exitum*] sermonis. *Vt deliberarem.*] subaudi diceret. *Non fuit negãdum.*] dixi me deliberaturum, etsi iam deliberaueram. mihi enim fixum est, aut in senatum non venire, aut ea dicere de rep. quæ sentio. sed petenti, vt deliberarẽ, non fuit negandum. *Ego me amaui:*] feci, quod magis ex animo meo fuit:

quod iampridem non fecerã: quia potentibus in rep. post exsilij tempora inseruiui. Amabo, liber Bessarionis: eadem sententia. *Comitatus*] Cæsaris: νεκύαν quam tu appellasti in epistola tua. epist. 9. *Eros Celeri*] flagitiosus libertus Q. Metelli Celeris, qui perierat Marcellino & Philippo cos. Celeri, autem pro, Celeris: qua ratione & Virgilius dixit,

Relliquias Danaum, atque immitis Achilli: &, *Acris Oronti*. *Rem perditam*,] & perdita Cæsaris caussa, & copiæ eiusmodi, vt sperare nihil possis. actum igitur de salute reip. *Seruij filius*] Ser. Sulpicij filius erat in cõitatu Cæsaris. ep. 18. *Fuerunt*,] quia Brundisio redibant. & cum admiratione protulit. quasi vix credibile videatur, tot homines conuenisse ad Cn. Pompeium circumsidendum. *Extremum*.] vt tuum consilium exquirerem. κατάκρισις] quasi condemnatio, aduersus me dicta sententia. *Virum*:] non dixit, hominem, sed virum: vt Atticus id verbum vsurpet, quo Cicero in epistola quadam vsus erat, cum scriberet fortasse sic: Ego cum virum videro; ἐμφατικῶς de Cæsare. Λ Α Λ *tecan*] corruptæ litteræ. antiquus liber, V V V *teucun*. non placet in obscuris diuinare. *Illũ ipsum*,] Pompeium. ep. 2. *Vt antea*,] cum scribebas, Videamus, & Cnæus quid agat, & illius rationes quorsum fluant. ep. 9. *Extremum fuit de congressu nostro*.] primum differebas tua consilia, dum sciremus, Pompeij rationes quorsum fluerent. nempe scimus: Italia pulsus mare transiuit. differebas etiam, quod, cum scires me cũ Cæsare ad vrbem redeunte congressurum, scire volebas, in eo congressu quid is aut a me petiisset, aut petenti mihi concessisset. extremum igitur fuit, quod exspectaras, de congressu nostro. *Agendum est*.] deliberandum, quid me agere oporteat. πολιτικήν.] de rep. vt scribas ad me quæ Cæsar egerit in aduentu suo.

IN EPISTOLAM VLTIMAM.

Qui hinc absit.] qui cum Cæsare non sit. *Vmquam homines putaui*:] recordatus paullo ante, Hominem, dixisse, correctionem subiecit: monstra quædam semper putaui, non homines. *Quo placet*,] quo iam constituimus. *Nec præter me*,] quo gratior Pompeio aduẽtus noster esse debebit. nam alij non tam ipsius amore, quã Cęsaris metu, Italia cesserunt. *Incommodis*,] ex silio. ep. 3. lib. 8. *Iniustissimus*) totus a ratio-

ne auersus, minime iustam in partem propēsus. Tale illud in epistola ad Lentulum: Bibulum habuimus multo iustiorē, pæne etiam amicum. Immitissimus, alij legunt. ego neminē reprehēdo, sequor antiquū Bessarionis librum, sequor ipsam sententiam, exemplo confirmatam. pacem, inquit, in senatu Ser. Sulpicius dissuadebit, quia scit Pompeium amicum sibi nunquam fore, quoniam filium Brundisium misit ad eum affligendum epist 3. & 11. l. 10. *Hic quidem*] Pontius quidem Titinianus cum Cæsare contra Pompeium arma tulit, quia, cum inclinatam videret Pompeij fortunam, rerum suarum ruinam Cæsare victore pertimuit. Seruius vero indigne fecit, qui filium miserit. neque enim quidquam cogitare magis debuit, quam quid eum ciuem, qui summos honores in rep. gessisset, & agere, & sentire par esset. quæ a Pontio nō exspectantur: ideoque minus turpis, quam Seruius. ep. 6. *Sententiam*] subintellige, dicamus. *Vt nihil noui*] dicamus. *Quod minimum*] hoc est velle me minimum mihi spiritum reliquum esse. nam, ne quis, Quod, inusitate dictum hoc modo putet; exempla aliquot afferam eiusdem Ciceronis, vt dubitatio tollatur. Epist. 4. lib. 10. Cum scripsisset, inquit, quod me cuperet ad vrbem venire. Et ep. 40. lib. 13. fam. Si vlla vnquam apud te mea commendatio valuit; quod scio multas plurimum valuisse; hæc vt valeat, rogo. Et lib. 1. de Leg. Illud extremum est, quod recte viuendi ratio meliores efficit. Reliqua vide in Commentario nostro ep. 28. lib. 7. Fam. *Superum mare*] Hadriaticum. *Infero*] Etrusco. *Obsidetur*] Cæsaris præsidiis, ep. 3. *Infestum habebimus.*] infestum reddemus. sic, Solicitum habere, pro solicitum reddere, alibi dixit. &, Dymæos mare infestum habere, ep. 1. lib. 16. Est autem sententia, Pompeium classem parare ad intercludendos Italiæ commeatus, id est ad patriam famē necandam: ad hunc se irutum (epistola 8.) & cum iracunda ironia, Boni ciues, amantes patriæ, dixit. *In AEgyptum*] quoniam quidem neque de Ægypto & Arabia cogitare debemus, (cur enim eo nos abdamus? epist. 9.) & exercitu pares esse Cæsari non possumus. classe igitur bellum geremus. *Congressu*] Cæsaris, epist. 15. *Censeas.*] mihi agendum. etsi nulla iam dubitatio est, quin mihi sit eundum ad Pompeium.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM DECIMVM EPISTOLARVM Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

LATERIVM] fundum in Arpinati. ep. 7. lib. 4. *Firmitudinem animi nostri,*] quod ab honesto non diuellar: id est, quod in Cęsaris congressu neque indulgenter sim locutus; & in eo manserim, ne ad vrbem accederem. epist. 16. & 18. l. 9. *Sexto*] Peducæo. *Nonis Dec.*] quo die in coniuratos animaduerti. *Quidnam ergo?*] senatus mandauit, vt de coniuratis supplicium sumerem. mandata si exequar, video mihi ab improbis ciuibus magnam inuidiam, magnaque pericula impendere; quod a me contra leges actũ obiicient, quæ ciues Romanos occidi vetant. quid ergo faciam o Sexte? tum ille me ad præclarum facinus Homericis versibus incitauit, Iliadis χ. *Simillimus eius filius*] ergo doctrina, probitate, iustitia præditus. Hęc enim patri Peducæo tribuit Cicero lib. 2. de Fin. his verbis: Sex. Peducæus, is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium, tum doctus, tum omnium vir optimus, & iustissimus. *Non in longum tempus*] tantum vt exspectemus, quid de pace decernatur in consessu senatorum. nam, in senatu, non libet dicere. Bessarionis liber habet, Longum cum tempus: vt fortasse Cicero scripserit, longinquum tempus. *Emptum*] pretio a Cæsare inductum, vt de pace ageret in senatu: cuius nomen fuit in Attici epistola. *Quid nobis agendum putes.*] putas enim discedendi-

diſcedendum ex Italia. *Dari*] a Cæſare, quaſi a rege. *Popularis tui,*] quia tu quoque Atticus. *Mei,*] quia migrare Athenas cogito. *Hinc abero,*] cum filiis abibo ex Italia. *Alterum*] me abfuturum hinc: de filiis minus certum. *Cephalioni*] & hic, & ſupra veteres libri habent, Cephaloni. mihi tamē nihil placuit mutare: primũ, quia Beſſarionis liber & hic & ſupra habet, Cephaloni; infra tamen Cephalionē ſemper: deinde, quia in Plauti verſu, quem recitat Priſcianus, ita Cephalionis mentio fit, vt Cephalonem metri ratio non ferat. eſt enim ſic:

O amice multis, at mihi vne Cephalio.

Si de pace] ſic Beſſarionis liber antiquus: & ſententia non obſcura: itaque nihil muto. *Prouincia*] Hiſpania. ep.2. l.9. *Iſte ſummarius.*] emptus pacificator. mallem enim, Nummarius. vt Nummarij iudices, pretio corrupti, ep.14. lib.1. & placet εἰρωνικῶς dictum eſſe, niſi forte: quia ſcit Cęſari perſuaderi non poſſe, vt quieſcat. *Dixi*] ipſi Cæſari. epiſt.1. lib.9. *Grauitatem*] in congreſſu Cęſaris. *De iuuenibus*] de Ciceronibus. *Audiſti,*] forte, nolle me eos erudiri a Dionyſio. ep.2. *Hæc eſt ἄλη,*] hæc animi mei ſolicitudo, & mentis error, in quo nunc ſum, mortis inſtar eſt. angor enim, quod neque ad vrbem venerim, vt inter Cæſarianos de rep. libere agerem; neque bonos vel cum periculo ſim ſecutus. alterutrũ certe oportuit. aut enim bonos ſequi debemus; quorum de Italia relinquenda temerarium conſilium fuit: aut, ſi Italiam relinquere non placet, neq; temeritatem bonorum imitari; agamus hic libere, quæ ſentimus, & pro rep. & contra improborum audaciam. *Hoc, quod agimus,*] manſio hæc noſtra in Italia, neq; honeſta, neq; tuta. *Iſtum, &c.*] forte L. Corneliũ Balbum, qui filium Brundiſium miſerat. *Me*] non me, ſed iſtum legatum iri arbitror. *Si acciderit, vt legarer.*] & conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, Vt leger; & ego eo procliuius in hanc opinionem deſcendo, quod antiqui libri, Vt legerer, habent.

IN EPISTOLAM II.

Agerenturque] pararentur a meis ad nauigationem. *Mmteyca*] corrupta dictio, ſed, vt opinamur, ad nauigationē pertinens. *Ardet*] abeundi cupiditate. *Nec eſt quidquam,*] nec videmus, aut quæ loca petamus, aut eo perueniendi quæ

sit ineunda ratio. *Tullia mea scripsit.*] opinor eum mihi commendans, & superiora excusans aut, Scripsit, ad me profectu-rum. Sed ego ideo nolim ad me profectum, quia neque hoc tempore eo mihi comite opus est, & homini non amico nostra incommoda spectaculo esse nollem. ep. 5. & 10. lib. 8. & 10. & 14. lib. 9. & 2. lib. 10. *Inimicum esse*] quod scribis te facturum, si ego velim.

IN EPISTOLAM III.

Profectus] Cæsar, vt in Hispanias iret contra Pompeij legatos, Afranium, & Petreium, & Varronem. *Longiorem.*] quæ est huius libri prima. *Visum te*] puto esse epistolæ initium. *In Regia:*] publicum ædificium, in quo sacra fiebant ex antiquo Numæ regis instituto. Festus 226. 280. 286. Sex. Rufus, P. Victor, pro Milone. *Non venerim,*] in senatum. *Tullum*] Volcatium Tullum. *Seruium*] Sulpicium. *Quia non idem*] quia non iis concessisset, quod mihi, vt in senatum non venirent. epist. 1. lib. 4. fam. *Cum filios misissent*] Seruium designat, non vtrumque. non enim Volcatius contra Pompeium filium miserat. epist. 17. & 18. lib. 9.

IN EPISTOLAM IV.

Istos] Pompeium, & Cæsarem. *Alter ardet*] Cæsar. *Expulit:*] Pompeium. *Alia ex parte*] conatur & in Græciam persequi, & ei prouinciam Hispaniam eripere. *Ad pedes stratos*] suppliciter rogantes, vt nos contra sceleratam tribuni pl. rogationem defenderet. *Huius*] Cæsaris: cui dicebat se iniuriam esse facturum, si contra Clodium ageret. lib. 3. epist. 15. minus liberale vocauit responsum Pompeij. *Elapsus*] quia classe fugit. *Deserta per se patria, aut oppressa*] deseruit Pompeius, oppressit Cæsar. *Admonemur,*] laudabat igitur Atticus profectionem Ciceronis ad Pompeium, cũ diceret, ei præstanda esse illa, quæ scripserat in libris de rep. nimirum hæc, nihil esse bonum, nisi quod honestum; nihil omnino malum, nisi quod turpe. *Illis libris*] de rep. epist. 15. lib. 4. ep. 1. & 2. lib. 6. epist. 3. lib. 7. epist. 11. lib. 8. epist. 3. lib. 10. XIV. *annis ante*] cum ipse consul esset. vidit enim coniuratis fauere multos nobiles, & in iis Cæsarem ipsum. *Proficiscar,*]

ficiſcar,] ad Pompeium. *Alter*] filius. *Maiore pietate*] nam Quinctus filius & patri, & patruo inimicus: vt paullo poſt. *Eius*] Quincti filij. *Ipſius*] ipſum Quinctum videmus nunc earum litterarum pænitere, quas ad Cæſarem ſcripſit. *Iter,*] ad Cæſarem. *Simulatioque pietatis,*] quia ſimulauit ideo ſe ire, vt Cæſari oſtenderet, nos optimo in illum eſſe animo: quod contra fecit. *Suis*] Cæſaris. *Hæc ipſa timide.*] ad te ſcribo: quia ſcio tibi dolorem allatura: reliqua celauimus. *Nulla noſtra culpa*] non in educatione vitium fuit, ſed in natura. *Hortenſii filium,*] qui erat cum Curione in Cæſaris partibus. de hoc Valerius. *Metuit.*] quia noſtrum conſilium de relinquenda Italia patefactum Cæſari ſit. *Quæ ad nos delata*] quæ de Quincto filio audiuimus, ab eo ad Cæſarem delata. *Quid futurum ſit*] vereor enim, ne Cæſar, cum noſtrum conſilium cognouerit, nos obſeruari, & fugientes retrahi iubeat. *Nam ſi haberemus, &c.*] iacente rep. nihil audeo contra prauam huius naturam; ne videar aduerſari, nō quia deprauatus peſſime de nobis mereatur, ſed quia pro Cęſare faciat. quod ſi eſſet aliqua reſp. conſolationem abs te nullam quærerem; conſilium ipſe caperem aut ad ſeueritatem, aut ad indulgentiam. aut enim illum ſeueritate reprimerem: aut, abiecta de illo prorſus omni cura, permitterem, vt ageret & ſuo arbitratu, & ſuo periculo quod vellet. *Iracundia,*] magis placeret, Ira, vt eſt in antiquo libro: quia videtur iracundia non iram, ſed naturæ ad iram procliuitatem oſtendere: vt, ſi diceret, Hæc ſcripſi iratus, rectius videretur, quam, hæc ſcripſi iracundus. video tamen in hac ipſa pagina Iracundiam pro ira iterum vſurpatam, item alibi. *Ignoſces:*] quia ſcripſi, quæ tibi ſcio fore acerbiſſima. *Eum*] ipſum Curionem. *Lege Pompeia*] legem appellat, cum tamen duas ſignificet, de ambitu vnam, alteram de vi, quas Pompeius tertium conſul tulerat. Pedianus. *In Sicilia*] qua Catonem expulit. Cæſar lib. I. de bello ciu. *Propius factum eſſe nihil:*] quam vt L. Metellus tribunus pl. cum ærarij fores complexus vetaret Cæſarem ingredi, occideretur. Hæc tamen quattuor verba non opinor ſuo loco poſita, ſed collocanda poſt, Tribunum pl. *Eum*] Cæſarem. *Voluiſſe*] minatum eſſe Metello, ſi pergeret obſtare, quo minus ex ærario pecuniam poſſet ſumere. *De ærario:*] quia,

cum ærarij claues non inuenirentur, refractis foribus publicas pecunias abstulisset. Plutarchus, & infra epist. 7. *Sex tui fasces?*] Cæsar Curioni Siciliam prouinciam assignauerat, quam proprætor administraret; ideoque & fasces vt imperiũ habenti dederat. *Cur laureati?*] neque enim laureatis vtebantur, nisi post victoriam de hostibus partam. at Curio neque adhuc victoriam vllam erat assecutus, & bellum cum ciuibus gerebat. *Ipso,*] Cæsare. *Cur sex?*] nam duodecim extra ordinem & Paullus Æmilius prætor ad bellum Ibericum proficiscens vsus est: quod in vrbe consulibus tantum, extra vrbem proconsulibus licebat. *Cupiui, &c.*] egi cum Cæsare de S. C. ab amicis & familiaribus occulte faciendo, quo mihi Siciliam prouinciam cum imperio fascibusque datam constaret: at ille, qui nunc senatui maxime est infensus, ita respondit: Senatum contemne; a me omnia proficiscentur. *Surrepto*] nam, si palam ageretur, Pompeianus aliquis tribunus pl. S. C. intercessisset, vt L. Metellus, qui omnia, quæcumque Cæsar agere instituit, intercessione impediuit. itaque fam. lib. 8. epist. 16. His, inquit, intercessionibus plane incitatus est Cæsar, & lib. 1. de bello ciu. *Duodecim nolui.*] quibus proconsules vtebantur. *Licebat.*] per Cæsarem, qui mihi omnia concessisset. *Petisse ab eo,*] vt vbiuis esse possem. *Philippum*] qui Atiam, Iulia Cæsaris sorore natam, habebat in matrimonio, post Octauij prioris viri obitum. vitricus igitur Octauij, qui post Augustus. *Nihil impetrabat.*] petens, vt in senatum venirem: quod si refugerẽ, ne adessem, cum de Pompeio detraheretur; venirem tamen, & agerem de pace. epist. 17. lib. 9. *Nunc ipsum*] vide epist. 9. lib. 8. *Eius caussa*] eius quidem caussa, quod ad eum quidẽ attinet, minime offendisses, si ex Italia discessisses. *Tuam prouinciam*] Siciliam; qua nauigandum mihi erit, ad Pompeium in Græciam proficiscenti. licebit ne hoc mihi per te, & tua præsidia? *Perliberaliter.*] amantissimis verbis vsus est, cum omnia polliceretur. *Est verum profecto*,] mallem, Est profectum, hoc quidem sermone, quem cum Curione habui. primum enim, ex Profectum factum suspicor, Profecto, deinde ad Profecto additum ex ingenio Verum. *Exspectaturus,*] Cæsar, vt interrex comitia consularia haberet. quod fieri solebat, cum, anno finito, nulli dum designati consules essent.

eſſent. Exſpectaturus: dum Lentulus & Marcellus annuum conſulatus tempus perfeciſſent. *An*] an potius, ante quam ab vrbe diſcedat, decretum ab auguribus fieri velit, quo vel conſules creare prætor poſſit, vel dictatorem dicere, qui deinde conſules creet. epiſt. 8. & 14. lib. 9. *Quo modo dixerim?*] quaſi turpe quiddam, nec dicendum, occultat; quod contra morem maiorum ſit, aut conſules creari a prętore, aut dictatorem dici. vel eſt incerti animi ſignificatio; cum ignoret, quid acturus Cæſar ſit de comitijs conſularibus, ſi haberi ab interrege nolit, vt fit, Quo modo dixerim Cæſarem hoc explicaturum? *Ad ſe*] ad ipſum Cæſarem. *Deferri*] a populo: aut, a legibus, cum is eſſet annus, quo ei per leges conſulem fieri liceret. decem enim anni poſt geſtum cum Bibulo conſulatum abierant. *Nolle*] voluit. nam, ipſo dictatore comitia habente, conſul factus cum Seruilio Iſaurici filio. lib. 3. de bello ciu. *Nullo negotio*] iurabat in re graui, ſed, etiam ſi nulla grauis eſſet cauſſa, iuraret tamen pro Cæſare. vel: quod ego illum facile, hoc eſt prompto animo, iurare intelligerem. ex quo ſimulationis tollebatur ſuſpicio. videbatur enim id ex animo facere. *Eſſe debet.*] exiſtimo ita eſſe. *Affirmabat,*] Dolabella potius, quam Curio, ſi conſideretur illud, Dico quid? affirmabat igitur in ſuis litteris. *Quod me cuperet*] pro, ſe cupere. Eodem modo, Quod, Plautus vſurpauit in Aſinaria: Equidem ſcio iam, filius quod amet meus. & Ouidius de Triſtibus,

Delicias ſi quis, laſciuaque carmina quærit;
Præmoneo, nunquam ſcripta quod iſta legat.

Vide Commentarium noſtrum epiſt. 28. lib. 7. fam. *Illum*] Cæſarem. *Gratias agere*] quod ab ipſo non rogatus, vltro ſcripſiſſet ad me, vt ad vrbem venirem. *Iubebat.*] Beſſarionis liber, Videbat. vtrocumque modo, mendum tamen remanet. deeſſe enim aliquid videtur, quippe cum a ſermone Curionis ad mentionem Quincti filij nullo verborum adminiculo tranſeatur. *Domeſtici mali*] a Quincto filio: qui ſermonem habuit cum Hirtio, mox cum Cæſare. ep. 4. *Illum*] Quinctum filium. *Me inuito,*] profectus eſt ad Hirtium. *Quæ pro illo ſit ſuſpicandum.*] & hoc, non dubito, quin mendum contineat. Supplicandũ, eſt in Beſſarionis libro. *Conuento.*] a te Attice; vt ex eo certum ſciremus de Quincto fi-

lio. *Nescio quid,*] nescio quid mali ex hac Quincti filij profectione creatum. sed velim quam minimo defungamur. & videntur hæ vel commistæ epistolæ, vel præposteræ. nam supra narrauit sermonem Hirtianum. *Tu Oppios Terentiæ dabis.*] tu Oppios (de quibus epist.7.lib.8.) Terentiæ conciliabis; vt illi præsto sint, si quid ei opus erit. nam cauendũ est illi tantum ab vrbis periculo: quod vnum iam videtur incommodum superesse. nam illud de turpitudine, quod me antea mouebat, si eo loco feminæ Romæ manerent reliquis abeũtibus, iam facessit, cum nobiliores feminæ in vrbem omnes iam redierint. quoniam igitur mansura est Terentia, Oppios illi da. *Me tamen*] quia videbatur epistolam in eo terminasse, Periculum est; subiungit, Hoc tamen addam. *Vt videro*] rursus eum aliquo profectum exspectabat. epistola 4. *Tirone*] Patris ægrotante. epistola 5. lib. 8. & 16. lib. 9. & fam. lib. 16.

IN EPISTOLAM V.

Tota mea cogitatione] consilio abeundi. *Die*] nauigationis meæ. *Lunam nouam.*] tum enim plerumque turbulenti sunt dies: vt id tempus maxime sit nauigantibus vitandum. *Harum rerum exitum non videre.*] id est, actum esse de rep. spem reliquam esse nullam. epist. 4. *De quodam,*] de Quincto filio: cuius nomen occultat; itaque & proximis verbis pęne sententiam breuitate obscurat, veritus ne in alienas manus epistola perueniret. *Ἀρκαδίαν*] difficilem prouinciam. Adagium. *Vtinam tu*] suscepisses iuuenem regendum. epist. 6. *Modestior non ero.*] in eo regendo: vtar seuera disciplina. itaque epist. 6. Quinctum puerum, inquit, accepi vehementer. & epist. 7. Quinctum filium seuerius adhibebo. vtinam proficere possem. *Epistolam*] misi. *Requirere*] vt sibi commendarem aliquem meorum. *Commodius*] liberalius de die pecuniæ pro diuersorio soluendæ. *Negligentiam*] qui tam negligenter cum Canuleio de die solutionis egisset. longiorem enim fuit impetraturus, si contendisset. *De Canuleio*] nota locutio, pro, A Canuleio: vt De Crasso domum emissem, in epistola ad Sextium. *Rogassem:*] vt ageret cum Canuleio, amico suo. *Emisse:*] meo nomine. *Addsci.*] diuersorium. *Pecuniæ*] Canuleio soluendæ.

uendæ. *Stomachosius*] subiracunde, qui tam angustum diē solutioni præfiniret. epist. 9. *Ioco familiari.*] quia sic epistolam inscripsi, Vecteno Monetali. vide epist. 9. *Agit liberaliter,*] quia diem pecuniæ longiorē fore pollicetur. *Certiorem esse factum.*] de eo, quod tecum locutus est, se curaturum, vt solutionis tempus vltra idus Nouemb. produceretur. *Tuo itinere*] in Epirum. epist. 7. lib. 9.

IN EPISTOLAM VI.

Moratur.] quia tempestas non est ad nauigandum idonea. *Astute*] astute agerem, si profectionem meā ad Pompeium differrem, dum scirem, quid in Hispanijs ageretur. epist. sequenti. *Retice.*] suspicor mendum subesse: suspicor autem non solum ex sententia satis absurda, sed etiam ex varietate exemplarium. nam in Bessarionis, & Alberti Ferri libris, Recitet &. *Et tamen*] & tamen etiam ob hanc caussam breues sunt. *De Quincto fratre*] Quincti fratris caussa. Alij, De Quincto filio: vt subaudiatur, regendo. *Sedulo:*] hoc videtur significare: Ita mihi sæpe corrigendus. *Mones:*] vt caueam, ne quis profectionem meam ad Pompeium odoretur. *Ab vno illo*] a Quincto filio: a quo cauere difficilius est, quam a ceteris; quia coniuncte nobiscū viuit. *Magnum opus*] duram prouinciam cepi. *Mirabilia multa.*] de eius minime simplici ingenio. *Si sine illo possem,*] si pater abesset: qui relaxat, quidquid ego adstrinxi. *Quod tu potes.*] neque enim Quinctus pater tecum est. *Ignosco:*] paterno amori; a quo est in filium indulgentia. *Qua, & quo,*] qua vtar via, quo iter intendam. epist. 2. *Ego vero*] puto initium alterius epistolæ. quid enim infra iteret de Quincto filio? *Tergiuersationem*] scripserat Atticus, se quoque exiturum ex Italia, sed lente, & quasi tergiuersantem, ne videatur Cæsaris imperium refugere, & præsentem reip. statum improbare; ideoque in Apulia, maxime Siponti, aliquandiu mansurum. *Neutrum*] neque pro Cæsare, neque pro Pompeio: quorum neuter pro rep. pugnat. *In acie,*] in castris, vbi erunt copiæ, vbi pugnandum erit. *Melita,*] quæ est insula Siciliæ proxima. epistola septima. *Futurum*] me. *Nihil, inquies,*] nihil enim iuuas, si in acie esse non vis. *Minus fortasse voluisset.*] non enim fortasse voluisset me ad illum ire: quia, cum eo peruenero, dicam quæ inuitus audiet:

improbabo rationem belli, copias, de ducibus multos. fam. epist.3.lib.7. *Meliore tempore*] licet mihi tempestatem idoneam exspectare: quoniam dubitandum mihi non est, vt aut mari Hadriatico Dolabella, aut freto Siciliensi Curio meam vnquam nauigationem impediant. *Hadriatico*] cuius est commissa cura Dolabellæ, genero meo. Florus lib. 4. Fauces, ait, Hadriatici maris iussi occupare Dolabella, & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyręo litore castra posuerũt. *Præclara συνῳδία.*] præclarum erit colloquium: statuemus enim de officio vtriusque nostrum. *Vixit,*] iucundissime fuit. *Iacere*] odiosum esse plebi, quia pecuniam ærarij abstulisset. epist. 4. *Nauigare*] Pompeij classem Curio timebat: quæ si fuisset, aiebat se de Sicilia abiturum. epist. 5. *Vehementer.*] seuere. *Auaritiam.*] video eum ad Cæsaris partes transijsse, quia magnum ex eo congiariũ a Cæsare speraret. *Quod timueramus,*] ne cum Cæsare locutus esset de nostro consilio Italiæ relinquendæ. epist. 4. *De Oppiis Veliensibus,*] de quibus vide epist. 13. lib. 7. & 4. lib. 10. *Epirum,*] tuam. *Nostram putabimus:*] vtar vt mea, si acciderit, vt inde transeam, cum ad Pompeium proficiscar.

IN EPISTOLAM VII.

Exspectem,] vt differam profectionem meam ad Pompeium, dum Hispaniensis belli exitum audiemus. *Istum*] Cæsarem. *Trahi*] duci. *Ipsum Curionem*] quo nunc magis Cæsarianus nemo est. *Quiescamus.*] consilium eundi ad Pompeium omittamus. *Istum*] Cæsarem. *Quam victum:*] quam cum victus sit, magisque dubitet, quam fidat suis rebus. *Gabinio*] Cæsaris amico; qui ab exsilio restitutus sententiam dicet in senatu, & quidem ante me rogatus. Dio lib. 39. *Clælium,*] Bessarionis, & Alberti Ferri libri, Clodium, &, Cateli, pro, Catuli. vtrum rectius, diuinare nõ licet. facimus tamẽ, quod nostri muneris est, vt antiquam scripturam ostendamus. *Catuli*] clientem. Sic alibi: In qua erat Eros Celeris. *A me defensos*] non modo inimicos, sed nec meos necessarios, qui me defendente condemnati in exsiliũ abierunt, restitutos a Cęsare, videre in senatu sine dolore potero. *Dolore,*] quia, legibus condemnatos, armis restitutos videbo. *Dedecore*] quia versabor inter homines iudicio notatos.

notatos. *Vt mihi liceat*] Romæ viuere, & in ſenatum venire Cæſare victore. *Tamen ne dubitemus*] id eſt, diutius ne dubitans, animoq; ſuſpenſus cogitem, an Cæſari me venditem, & in Italia maneam? eſt vero abijcienda dubitatio, potiuſque de diſceſſu maxime cogitandum. nam, etiam ſi ei me nunc venditem, tamen non videor expers periculi futurus, quoniam ab eo rogatus in ſenatum non venerim. initio diſſenſionis, eius partes ſequi ſi voluiſſem, præmium aliquod tuliſſem. nolui. nunc ei me venditem etiã cum periculo? *Non eſſe iudicium*] caſum Hiſpanienſem nõ eſſe mihi exſpectandum; propterea quod in eo bellum non terminabitur. *Themiſtocleum eſt.*] cogitat, quod olim Themiſtocles contra Perſas, claſſe bellum gerere, ideoque in Hiſpanijs haud multum ponit. *Per ſe*] vt ipſe præſens eas teneret; ſed, quaſi de ijs non laborans, legatis, Afranio, Petreio, Varroni, negotiũ commiſit. *Sedentes*] otioſi, neutram partem adiuuantes. *Claſsibus aduerſabimur*] Pompeij claſſibus. Sed otioſum videtur eſſe verbum. quorſum enim iteretur? itaque malim ſic legi, Aduerſabimur igitur? *Quod malum, &c.*] totus hic eſt perturbatus locus, ideoque ſtellula e regione appoſita notatus. Beſſarionis antiquus liber dictionem, Malum, non habet, & habet, An ni valde, pro, Hannibal. *Quod ſi iam, &c.*] officium poſtulat, vt Pompeium ſequar. at periculoſum erit; quoniam Cæſar, cuius venti ſecundiores videntur, offendetur. ita ſane res habet. ſed & manſio periculoſa; ſi forte Pompeij cauſſa, nunc afflicta, conualuerit. cum igitur vtrimque periculum impendeat; ſatius eſt Pompeium ſequi, id eſt recte facere, cum periculo, quam in Italia manere, id eſt peccare, eiuſdem periculi metu. *Ab illis*] a Pompeianis. *Si peccaro:*] ſi in Italia manſero. *Ab hoc*] a Cæſare. *Si recte fecero.*] ſi ad Pompeium iuero. *Vt non ſit dubium, &c.*] vt ſine vlla dubitatione turpitudinem, quæ eſt in manſione poſita, fugere debeamus, eo magis, quod ne manſio quidem periculo vacat: quæ vel ſi ſalutaris eſſet, ob turpitudinem tamen cõſilium caperem diſcedendi. *Non ſimul*] obiectio. *Omnino*] reſponſio. *Fefellit ea res,*] decepit, induxit. id cauſſæ, inquit, fuit, ne ſimul cum Pompeio mare tranſierim, quod, pacẽ exiſtimans fore, veritus ſum, ne deinde Cæſar ob tranſitionem mihi eſſet inimicus. epiſt. 11. lib. 8. *Fortaſſe non de-*

buit:] fortasse non tanti apud me isthæc suspicio esse debuit, vt propterea Pompeium, de me optime meritum, desererem. *Cum idem*] cum eodem tempore. videbam enim, si pax esset, Cæsarem & mihi fore iratum, & eundem Pompeio amicū. *Senseram*] Clodianis temporibus: cum Pompeius ideo me noluit defendere, ne Cæsarem offenderet. cuius temporis similitudinem pertimui. epist. 4. *Iidem*] coniuncti, eiusdem voluntatis. *Auguria quoque me incitant*] ad discessum. auguror enim spe non dubia, nullo modo stare posse Cæsarem diutius, etiam nobis languentibus. *Ab Appio,*] Bessarionis, & Ferri scripti libri, Ab Athico. & quoniam hi libri sæpe pro Atticus habent Athicus, vt in hoc ipso ambitu, Et tamen mi Athice: putaui minore mutatione legi posse, Attio, quam, Appio: vt de Attio Nauio intelligatur, qui, Tarquinio Prisco Romæ regnante, auguralem scientiam summum in honorem adduxit, de quo lib. 1. de Diuinatione his verbis: Quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Nauio regionum facta descriptio? qui cum propter, &c. Liuius quoq; lib. 1. Explano igitur, Non hæc collegij nostri ab Attio, non hæc auguralis collegij ab Attio deriuata, sed illa a Platone sumpta, qui scripsit non diuturnam esse posse tyrannorum dominationem. *Florentis, ac nouos, vt vti diebus*] quoniā ab impressis libri scripti ne littera quidem dissentiunt, tentemus num elicere correctionem e coniectura possimus, ita vt ab antiqua scriptura quam minimū discedatur. sic igitur fortasse corrigendum: Florentiss. ac nouus VI. VII. diebus: id est, Florentissimus ac nouus sex septem diebus. vt, sex septem, dictum sit, pro, sex septemve: quemadmodum dixit Horatius,

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris. ——

cum paucos omnino dies Cæsar in vrbe moratus in Hispaniam contra Pompeij legatos contenderit. quod ex ipsius Commentarijs de bello ciuili planum fit. *Ipsi illi*] quæ antea eum spe licentiæ rerumque nouarum dilexerat. epist. 3. lib. 7. *In Metello:*] cui mortem cum sit minatus, ostendit superiorem mansuetudinem non naturalem fuisse, sed simulatam. *In ærario.*] cum ex ærario pecunias abstulit, indicauit falsum esse id, quod antea simulauerat, affluere se diuitijs. qua-

tijs.quare,cum ab eo & cædes,& rapinæ timeantur; ex metu odium creabitur,ex odio autem ea,quæ ceteris tyrannis euenerunt.epist.4. *Patrimonium suum*] nam & Antonius, & Curio,& Dolabella,Cæsaris socij, magno omnes ære alieno oppressi. *Fefellerit:*] hæc opinio de Cæsaris non diuturno regno. *Tulerunt:*] ibo,inquit,ad Pompeium eo libentius, quod Cæsarem puto,etiam languentibus nobis, diutius stare non posse.quod me si fallet,aliterque, atque ego auguror, acciderit; feram,vt multi excellentes in rep. viri; quos fefellerunt ea,quæ putarant:ideoque & Themistocles, & Africanus,& C.Marius in eos casus inciderunt, quos vitassent,si nihil illos fefellisset. *Nisi forte*] nisi tu id censes, quod censere nequaquam debes,non esse mihi de discessu cogitandum; vt potius, Sardanapali exemplo, in patria,& in meo lectulo iners,ingloriusque moriar,quam vt Themistocles in exsilio. *Sardanapali vice*] vt Sardanapalũ, instar Sardanapali. Suetonius in Nerone: Vice mundi circumagi cenationem. *In suo lectulo*] pro,in meo. Græcum loquendi genus.nam ἑαυτοῦ valet,sui ipsius,& mei ipsius.non igitur legendũ, Meo, quod video placuisse viris doctis: sed accipiendum, Suo, pro meo, more Græco, vt dixi. Sic & Pompeius in epistola ad consulem locutus est,lib.8.epist.6. Nunc, vt ego non sciebam, sua sponte intelligere scio, quanti reip.intersit, omnes copias in vnum locum primo quoque tempore conuenire. Sua sponte,pro ipsa re,tua sponte,me non monente,dixit.quamquam & hic sine caussa mutatum erat, Sua, in tua. Accedit consensus veterum librorum, in quibus video scriptum esse, Sua sponte. *Exsilio Themistocleo*] pulsus inuidia ciuium, ad Artaxerxem, Persarum regem, exsul Themistocles confugit. Plutarchus. *Qui*] res interdum Cicero attendit potius, quam verba,vt hic:nam Qui, coniungi non potest cum Exsilio Themistocleo: cum sint diuersa genera.sed quia, Themistocleo,nihil aliud quam,Themistoclis, significat, propterea, vt dixi, rem spectans Cicero, non verbum, intulit Qui. *Ait*] lib.1.historiæ. *Lacedæmoniorum,*] quos publico Græciæ consilio cum offendisset,post ab ijs accusatus est apud Athenienses,quod societatem cum rege Persiæ occulto coiuisset.Plutarchus,Iustinus. *Suorum ciuium*] a quibus in exsiliũ actus est. *Artaxerxi*] cui de subigenda Græcia pollicitus,

postea cum videret præstare non posse, voluntaria morte, veneno sumpto, vitam finiuit. Plutarchus. *Illa nox*] Africanus minor, mane in cubiculo suo mortuus repertus, putatur suorum scelere sublatus, maxime Semproniæ vxoris, cuius fratrem Ti. Gracchum, in concione interrogatus, dixerat, iure sibi cæsum videri. quod profecto nunquam dixisset, si talẽ exitum prouidisset. ergo & eum, sapientissimum virum, aliquid fefellit. fefellit & C. Marium; qui cum L. Sylla numquã profecto contentionem suscepisset, si diem illum, quo vrbe pulsus est, mentis acie prouidisset. *Perpetua*] πλείων χρόνος, ὃν δεῖ μ' ἀρέσκειν τοῖς κάτω, τῶν ἐνθάδε. ἐκεῖ γὰρ αἰεὶ κείσομαι: inquit apud Sophoclem Antigone. *Maturius:*] si acciderit, vt ante, quam iste corruat, ego peream; mea non multum interierit vtrum, &c. Iidem viri docti hoc referunt ad Cęsaris necem: quod miror: cum sententia pateat ex eo: Mea non multum interierit, &c. *Vt ijs paream,*] vt Cæsaris imperio me summittam, cum imperium mihi contra eum senatus dederit. fam. epist. 10. lib. 16. & in oratione pro Deiotaro, & Cæsar de bello ciu. lib. I. *Domesticas tricas.*] propter rẽ familiarẽ a viro suo Dolabella male gubernatam. fam. epist. 16. lib. 2. *στοργῆς, &c.*] quamuis eximia sit eius in nos pietas & amor; ideoque metu periculorum, quæ mihi ad Pompeium eunti videor impendere, vehementer moueatur; ire tamen vult, &, quid rectum sit magis, quam quid vtile, considerat. *Ex Italia*] exiturum. *Antonio*] quem Cæsar, in Hispaniam contra Pompeij legatos proficiscens, Italiæ præesse voluerat. Plutarchus. *Nolle*] me. hoc est Antonio dicendũ. *Quam putas,*] quia Clodio intimus fuerat Antonius in tribunatu. Philipp. 2. *Rumorem,*] quod de tua ad Pompeium profectione audiuimus. *Dolabellam,*] generum tuum, qui nobiscum est. *A ζηλοτυπίᾳ mea,*] quia moleste tuli te augurem creatum, cum me eiusdem honoris cupiditas atque amor teneret. Phil. 2. *Iniuria tua*] non enim ea caussa petisti auguratum, vt iniuria me afficeres. itaq;, cum ob eam rem quædam consecuta sit offensio, nata non ab iniuria tua, quæ nulla fuit, sed a ζηλοτυπίᾳ mea, qui eundem honorem concupieram, danda mihi opera est, vt omnia tibi studia officiaque præstem; ne videar ex illius temporis memoria tibi esse infensus; cum intelligam, & fatear, nullam mihi a te iniuriam

esse fa-

essefactam. non enim appellare possum iniuriam, quia tu petieris id, quod ego cupiebam. *Tibi omnia integra serues,*] sustineas te, &, vt adhuc fecisti, neutram in partem inclines. *Eius fidem improbes,*] Pompeio ne te credas. *Iniuriam fecit:*] cum inimicum tuum Clodium contra ius amicitiæ aduersus te armauit: vt eius opera pulsus in exsilium videaris. noli igitur spectare tam beneficium, cum te restituit, quam iniuriam, cum eiecit. *Et si non amabit,*] tacitæ Ciceronis obiectioni respondet, verentis, ne se Cæsar, eius partes non sequentem, non amaret: nam Antonius id tantum petebat, ne Cicero iret ad Pompeium, non vt Cæsarem sequeretur. *Non potest,*] fieri non potest, vt te non amet. *Hominum fama,*] de tua profectione ad Pompeium. *Periculi caussa*] aliis bellis ciuilibus cum nonnulli nihil melius putarēt, quam ab omni contentione abesse; tamen, quia ducem alterutrius partis sibi scirent esse inimicum, victorem timentes contrariam partem adiuuent. quod tibi faciendum non est: qui ex superioris meæ vitæ testimonio scis me crudelitatem nō amare, prætereaque tibi esse amicum. *Aduentus*] non est epistolæ principium, sed pars, vt fit, addita. dixit enim iam, aduenisse Philotimum. initium autem huius satis longæ epistolæ illud est, Et res ipsa me monebat. *Exanimauit*] quia, cum pro certo haberemus, Cæsarem in Hispaniam proficiscētem itinera tardius facere cœpisse, Petreium cum Afranio copias coniunxisse, ipse nihil attulit eiusmodi. quod eo credendum magis est, quia scimus eum solere sæpe pro Pompeio mētiri. *Volare dicitur:*] vt nunc audimus, contra quā nobis erat persuasum. *Coniunxisset:*] & hoc ad illud refertur; Dubitauit nostrum nemo, quin. quod igitur vtrumque certum putabamus, id aliter esse, Philotimi sermone cognouimus. *In Germaniam*] inde Galliam petiturum, vt Cæsarem auerteret ab Hispania. ep. 6. quod Philotimi sermone non confirmatur. *Melitam*] vide ep. 6. *Dum, quod in Hispania:*] dum sciamus, quod in Hispania actum sit. *Vnicam filiam*] Vnicum filium, videtur legendum ex epistola Cœlij. *Pueri nostri.*] meus, & fratris filius. *De dignatione*] de dignitate, de honesto. Bessarionis tamen liber, De dignitate, habet aperte. & potest sane suspecta vox esse Dignatio; cum alibi nusquā, quod meminerim, in Cicerone reperiatur. etsi, quod ad sententiam at-

tinet, Dignatio magis placet, quam Dignitas, quæ non conuenit in puerum. *Si quid ab Afranio.*] si quid ex Hiſpania: quam Afranius, Pompeij legatus, cum duobus collegis adminiſtrabat. *Credendo,*] ſi permittit, vt ex Italia diſcedam; caute tamen credam. *Occultandi*] conſilij mei de diſceſſu. *Seruium*] Sulpicium. epiſt.6. *Poſtumia & Seruij filij.*] fateor, qui ſit verborum ordo, me non videre: & ob hanc cauſſam, & quia Beſſarionis liber pro, & Seruij, habet, Sciui. ſuſpicor de mendo. *Quartanam*] qua diu grauiter laboraſti. *Exanimatus*] affectus incredibili dolore, qualem ferunt, qui exanimantur. epiſt.15. libro 9. *Tuis litteris,*] quæ non exſtant. multas enim periiſſe conſtat. Tiro libertus, quas reperit, in volumina retulit: quæ ad ætatem noſtram peruenerunt. *Aperuiſti,*] non perſcripſiſti, quid eſſet, quod cogitares; ſignificatione tamen quadam oſtendiſti. *Per fortunas tuas,*] vſurpatur hic loquendi modus cum dolore, aut certe cum ſumma cupiditate obſecrantis. vt fam. epiſt.1. lib.14. Per fortunas miſeras noſtras, vide ne puerum perditum perdamus. Et epiſt. 20. lib.3. Per fortunas incumbe, vt facis. Et epiſt.11. & 13. lib.5. *Ne quid grauius de ſalute tua conſulas.*] ne quid ſtatuas, quod ſaluti tuæ non expediat. *Qualis futura eſſet*] explanatur hoc eo quod ſequitur, Nihil niſi atrox & ſæuum cogitat. Huic ſententiæ reſpondit ipſe Cicero his verbis epiſt. 16. lib. 2. fam. Nec me iſta terrent, quæ mihi a te ad timorem fidiſſime atque amantiſſime proponuntur. *Eandem rationem fore Cæſari*] ita lenem fore Cæſarem in ſalute aduerſariis tribuenda, vt fuit in condicionibus de pace. tulerat enim illam condicionem, vt ipſe & Pompeius exercitus traderent. epiſt. 14. *Iratus ſenatui*] quia non obtinuiſſet, vt legati ad Pompeium de pace mitterentur, & quod, quaſcumque res agere inſtituerat, L. Metellus tribunus pl. intercedẽs impedierat. de quo ſcripſit Cæſar lib. 1. de bel. ciu. & Plutarchus in eius vita. *Exijt.*] vrbe, iturus in Hiſpaniam contra Pompeij legatos, ipſo iam Italia pulſo. *Interceſſionibus*] L. Metelli tribuni pl. de quo ſic lib 1. de bel. ciu. Subiicitur L. Metellus tribunus pl. ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtrahat, reliquaſque res, quaſcumque agere inſtituerat, impediat. cuius cognito conſilio, Cæſar, fruſtra diebus aliquot conſumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis quæ agere

gere destinauerat, ab vrbe proficiscitur. Intercessionis caussam, quam referre Cæsar in suos Commentarios noluit, exponit Dio lib. 41. quod, cum ferretur lex, vt promere pecuniam ex ærario Cæsari liceret, intercessit L. Metellus tribunus pl. qui, cum intercessionem videret, ærarij ianuam custodire cœpit: sed milites, effracta sera, aditum ad pecunias Cæsari dederunt. Plutarchus Cæsarem obsistenti Metello, ne pecunias ex ærario sumeret, mortem minitatum esse, tradit. Subscribit Appianus. nec aliter ipse Cicero epist. 4. Iracundia elatum, inquit, voluisse occidi Metellum. *Si tibi tu, si filius & unicus*] hanc partem, miserabiliter scriptam, non sine magno fletu lectam esse a duobus pueris Ciceronibus, Attico significauit his verbis libro 10. Lacrymæ meorum me interdum molliunt, precantium, vt de Hispaniis exspectetur. M. Cœlij quidem epistolam, scriptam miserabiliter, quæ hoc idem obsecraret, vt exspectarem, ne fortunas meas, ne vnicum filium, ne meos omnes tam temere proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri. *Domus*] Domum posuit pro domesticis, vt epist. 12. lib. 4. Domus te tota salutat. *Si aliquid apud te nos,*] rogo te pro eo, quanti apud te sum. *Gener tuus*] Dolabella, qui apud Cæsarem erat. *Sequere eam caussam*] adiunge te ad Cæsaris caussam. *Salus nostra*] mea, & Dolabellæ. *Ne aut odisse*] subaudi: eam caussam, cuius ex victoria salus nostra pendet. Totum hunc locum emendaui ex antiquis libris, Bessarionis, & Ferri. *Impiam cupiditatem*] nam, si cupimus eam victoriam, in qua salus nostra posita est; simul perniciem cupimus eorum, qui Pompeium sequuntur. quo tu in numero si fueris, cogemur impie cupere contra salutem tuam. *Quod offensæ fuerit,*] si vereris, ne in Italia si remãseris, Pompeium offendas: cogita, te, cum nondum ad eum transieris, hac eum cunctatione iam offendisse. quidquid esse potuit apud eum offensæ, id subiisti, quia cunctatus es, nec ad eum statim accessisti. *Victorem*] Cæsarem. *Dubiis rebus*] cum adhuc Pompeius in Italia consisteret. *Fugatos*] iam in Græciam Pompeius fugerat. *Parum optimatem esse,*] parum officio fungi boni ciuis. *Quid optimum sit,*] quid tuæ tuorumque saluti plurimum conducat. *Totum*] ne omnino ad Pompeium transeas. *De Hispaniis*] eiecto Italia Pompeio,

statim ad vrbem, deinde in Hispanias cõtra eius legatos profectus est Cæsar. *Hoc,*] velle te ad Pompeium nauigare. *Optimatium*]Ciceronem reprehendentium, quod Pompeiũ & consules, id est ipsam remp. deseruisset. ep. 16. l. 8. & 2. l. 9. *Insolentiam*]quorundam Cæsarianorum, qui, quasi iam parta victoria, ita se insolenter efferant, vt ferre vix possis. Cicero respondit: Nosti non modo stomachi mei, sed etiam oculorum in hominum insolentium indignitate fastidium. ep. 16. lib. 2. fam. *Iactationem*] qui se insolenter iactant, quasi deuictis Pompeij partibus. *Vacuum a bello,*] idem suasit gener eius Dolabella. fam. ep. 9. lib. 9. *Dum hæc decernuntur*] dum hæc armis diiudicantur, ad exitum perducuntur. Sic Virgilius, lib. 12. Æneid.

——*Decernere bello.*

IN EPISTOLAM IIX.

Me cæcum,]qui ante non viderim ea, quæ nunc video, istos non daturos, vt ex Italia arbitratu meo exire possem. stulte igitur cunctatus sum. *σκυτάλην*] epistolam, quæ occulte significet, profectionem ex Italia mihi ab eo non dari. *Generi mei,*] Dolabellæ, qui erat in partibus Cæsaris. *Amicitiæ:*] quæ illi cum ipso Cæsare summa erat. *Si aliter sentirem,*] si Cæsaris amicus non essem. *Esse cum Pompeio;*] cum in Græciam transiit. *Cum lictoribus*] quos vt proconsul retinebat. nondũ enim vrbem introierat: quia fore sperabat, vt ob res in Cilicia gestas triumphãs ingrederetur. quod ei propter bellum ciuile non contigit: interea, ductus ea spe, lictores laureatos cum imperio retinebat. *Inuitus*]ob sermones maleuolorum, hominis ambitionem, stultamque cupiditatem notantium, qui, rep. ciuilibus armis perturbata, de triumpho cogitaret. itaque ep. 16. lib. 2. fam. Incurrit, inquit, hæc nostra laurus non solum in oculos, sed iam etiam in voculas maleuolorum. *Cursarem,*] cursare non cursum, sed crebrum motum hic significat. quis enim, virum consularem, & adhuc proconsulem, imperio & laureatis lictoribus ornatum, cucurrisse credat? est igitur, Cursare, huc illuc ire: quod etiam dicitur de iis, qui lectica gestãtur: quos certe currere nemo dixerit. epist. 1. lib. 7 fam. Vt mecum nostra simul lecticula concursare possis. Simile illud ep. 1. lib. 1. ad Lentulum:

tulum: Libonis & Hypſæi non obſcura concurſatio & contentio. Quoniam igitur in iis, qui crebro mouentur,& loci mutatione delectantur, eſt quædam currentium ſimilitudo; propterea verbum, curſare, ad eos etiam, qui properant in agenda re, translatum eſt. *Abeſſe velle,*] non dicit aperte, ex Italia ſe velle diſcedere: ne lædat animum Antonij: ſed, abeſſe velle: quaſi latebram aliquam, in qua cum lictoribus occultari poſſit, vel in Italia, vel extra Italiam quęrat. ita, ſermone dubio, relata in lictores cauſſa, facilius impetrare ſe poſſe cogitabat. ſed eius conſilium Antonius non ignorãs, expreſſit in ſuis litteris, quod Cicero occultauerat. reſcripſit enim: Partes mihi Cæſar has impoſuit, ne quem omnino diſcedere ex Italia paterer. Eodem modo ad Cœlium, voluntate diſſimulata, ſcripſit Cicero epiſt. 16. lib. 2. famil. Eo ſi onere carerem, quamuis paruis Italiæ latebris contentus eſſem. *Nec idipſum certum etiam nunc habere;*] diſſimulat properationem ſuam; ne videatur itionem in Græciam cogitare. *τυραννικῶς.*] primum quia reſcripſit libere, quid ſentiret de Ciceronis voluntate: deinde, quia, ſe non eſſe permiſſurum vt ex Italia diſcederet, oſtendit. *Tuum conſilium quã verũ eſt.*] cũ ironia dictum: in quo quædam videtur eſſe contemptio. & huc etiam ſpectat verbum *τυραννικῶς*. Quis credat, inquit, eũ eſſe tuum ſenſum, quem ſignificas? id eſt, nihil te contra Cæſaris rationes cogitare, &c. *Ne quem omnino*] excepto nemine. Omnino, otioſum non eſt, ſed comprehendit omnes, vt Ciceroni ſpem adimat impetrandi. *Parui refert, me probare cogitationem tuam,*] quam tamen ſe non probare, primis epiſtolæ verbis declarauit. *Non dubito, quin impetraturus ſis,*] abeſſe non videtur ironia. *Amicitia noſtra*] quæ tibi & cum Cæſare, & mecum eſt. Cicero de Cæſaris tantum amicitia, vt opinor, locutus erat: Antonius accipit, quaſi de ſua quoque dictum ſit. ep. 23. lib. 16. fam. *σκυτάλην λακωνικήν.*] breuem epiſtolam, quales occultis, grauibusque de rebus Lacedęmonij ad imperatores ſuos, in loro ſcriptas, vnde *σκυτάλαι* dictæ, mittebant. vide Gellium libro 17. capite 9. & Suidam. *Omnino*] hoc verbo vtitur, vt ſibi deliberatum oſtendat, eum exſpectare, cuius tamen congreſſum libenter vitaret. *Excipiam*] non dicit, Occurram, ſed, hic eum exſpectabo, non diſcedam. *Venturus*] in Miſenum. *Ad me*] dignitas pro-

consulis Ciceronis, vt ad eum iret Antonius, postulabat. *Tentabo auduam, &c.*] vtinam, quam facile mendum videmus, itidem corrigere liceret: conandũ tamen, si nihil aliud, vt aliorum excitentur ingenia. Hic fortasse legendum, & distinguendum hoc modo. Tentabo: aut dicam, nihil properare, missurum ad Cæsarem. clam ibo: cum paucissimis alicubi occultabor. Vel tentabo, inquit, vt præsens impetrem ab Antonio; quod per litteras impetrare non potui: vel, si responsum idem feram, dicam me nihil properare, missurum ad Cæsarem, quod ille suadet. deinde clam ibo, & cum paucissimis alicubi occultabor, eo consilio, vt hinc omnino, vel istis inuitissimis, euolem. *Vtinam ad Curionem,*] in Siciliam. is enim Ciceronem admodum diligebat. σὺν θεῷ.] fauente deo. hoc non separatim lego, sed cum superioribus coniungo, & a sequentibus disiungo. sic enim se euolaturum confirmat, si modo adiuuet deus. τοὶ λέγω.] τοὶ pro σοὶ, Dorice. Tibi, inquit, dico: euolabo hinc certe, istis inuitissimis. *Magnus dolor*] ex litteris Antonij, negantibus id, quod petebam, scriptisque τυραννικῶς. *Accessit.*] quasi non exspectatus. vel, Accessit, ad eum, quem ex malis reip. capio. Δυσουρία] vrinæ difficultas. quem sibi molestum esse morbum aiebat Epicurus, epist. 26. lib. 7. fam. Ἀρχῇ.] principium. inueteratum enim morbum non facile medicina tollit, nascentem paruo negotio curat. hinc Ouidius:

Principiis obsta sero medicina paratur,
Cum mala per longas inualuere moras.

De Massiliensibus] qui portas Cæsari clauserant. *Effeceram*] obtinueram a Curione, vt palam nauigare possem. epistola 4. *Seruium*] Sulpicium. epist. 6. & 7. *Opus esse.*] vt eius consilia cognoscam. forte enim & ipse mecum exire volet ex Italia. epist. 6. *Hic*] M. Antonius. *Cytheridem*] mimam, quam amabat. hæc est, de qua Virgilius,

——tua Galle Lycoris
Perque niues alium, perque horrida castra secuta est.

quo loco vide Seruium, & Philip. 2. *Vxorem:*] Fuluiam, quæ fuerat vxor P. Clodij. *Hæ sunt amicorum*] ad satiandam amicorum libidinem. *Redierit,*] Cæsar ex Hispania. *Illum*]

lum] Antonium. *Iuuenem nostrum*] Quinctum filiũ. *Molestiarum:*] publicis enim domesticæ iunguntur.

IN EPISTOLAM IX.

Aliter ad te] de Quincto filio nõ idem ad te scripsit, quod ad matrem, sororem tuam: & recte: dolorem enim illi dedisset commemorandis filij vitijs. obseruandum latine dici Aliter &, Aliter vt, Aliter ac, Aliter atque. *De itinere, & de sorore*] de itinere Quincti filij, & de sorore tua a viro suo, fratre meo, dissentiente. neque sane vnquam inter eos conuenit. epist. 11. lib. 4. *Præstare,*] soluere. epist. 17. lib. 7. *Hæc quoque,*] ferociam, & arrogantiam. *Ea vero,*] quod sit mẽdax, quod auarus, quod suorum non amans. *Non sunt ab obsequio nostro, non; suas radices habent.*] sunt enim vitia a natura profecta. epist. 6. Alij, Nam suas radices habent. ego, secutus Bessarionis librum, reposui, Non. & sane ἔμφασις haud paullo maior est, si legatur sic; Non sunt ab obsequio nostro, non; habent suas radices Qua figura & in oratione de haruspicum responsis vsus est, cum in Clodium inuehens, Nõ ignouit, inquit, mihi crede, non. nisi forte tibi ignotum putas, quod te iudices dimiserunt excussum, & exhaustum, suo iudicio absolutum, omnium condemnatum. Et in epistola Bruti: Vt iam ista, quæ facit, non dominationem, non, sed dominum Antonium timentis sint. Item Varro rerum rusticarum lib. 3. cap. 2. Non tibi decoquet, non, ornithon. Quo modo & Græcos locutos esse animaduertimus. ait enim Sophocles in Aiace: θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν, οὔ. Vis eadem sentitur in dictione, Nihil: vt in Agraria. 2. Nihil tibi appetit præcipue Pompeius, nihil. *Languidiora consilia*] arma cum Pompeio non sumpsi, ne filij fortunas in discrimen adducerem. *Fortiorem vult esse,*] vult me ad Pompeium nauigare, quia nihil, nisi de dignatione, laborat. epist. 7. *Crudelior.*] illius rationibus male consulens. Pompeianorum enim filij, si Cæsar vincit, parentum pœnas luent. *Venit*] ad Misenum. epist. 7. *Scripsit,*] se non passurum ex Italia quemquam exire. epist. 8. *Æstate*] cum pueris in Italiam ex Cilicia reuertens. *Monstra,*] vt de Balbo in senatum venire cogitante. *Ei ipsi*] Trebatio. Ἀπολέμως] quia diem soluendæ pecuniæ nimis stricte definierat. epistola 12.

θυμικώτερον erat] ſtomachoſius ad eum ſcripſeram. *Monetal:*] quod monetam nimis amaret. in quo ſum familiariter iocatus, quia & ipſe ad me ſcribens, adſcripſerat, Proconſuli, non, vt debuit, Imperatori. *Eſt homo,*] vt humanus errauit.

IN EPISTOLAM X.

Imperatum] ne me patiatur exire ex Italia. *Curionem nactus,*] quia, Curionem nactus, effeceram vt per eius prouinciam palam nauigare poſſem; omnia me conſecutum putabam: nunc video me nihil egiſſe, quoniam cuſtodior vndique, ne diſcedam. epiſt. 4. *Ad Hortenſium*] vt, quoniam inferi maris pars ei commiſſa eſſet, meam nauigationem ne impediret. *Reginus*] & hic infero mari præerat. liberam igitur Cicero ſuam nauigationem putarat fore, cum neque Curio, neque Hortenſius, neque Reginus impedimento futuri eſſent. id contra cecidit. nam Antonius & ipſe eius maris curã poſtea ſuſcepit, qui exitus ex Italia non dabat. *Huic*] nullam, inquit, apud Antonium huius maris curam ſuſpicabar futuram. *Compacto*] in omnibus libris, Cum pacto ego coniectura ſum adductus, vt emendarem, Compacto, hoc ſenſu: Occulto hinc cogito diſcedere, ne meã profectionem Cæſariani reſciſcant. nam id ſi accideret, ſuſpicari Pompeius poſſet accidiſſe me volẽte, qui palam profectus eſſem, vt impedirer. non committendum igitur eſt, vt videar compacto prohibitus. Compacto, dixit, id eſt conſulto, & dedita opera. qua voce Plautus ſæpe in hunc ſenſum vſus eſt. *Maiora quædam*] inde enim tuta erit in Græciam nauigatio. epiſtola 4. *Quamquam*] quamquam fortaſſe Curio Siciliam amiſerit. quod vtinam ita ſit. *Adhuc nihil ſecundi.*] adhuc aduerſa nobis omnia fuerunt; vt vix videar poſſe credere, quod de Siculis audiui. *Reſiſteret:*] Curioni aduenienti. non reſtitit tamen, & prouincia ceſſit, vt eſt lib. 1. de bello ciu. *Luculentus auctor,*] is, qui hæc dixit. εἰρωνικῶς. *Audietur.*] quid in ijs actum ſit. *Eadem de re*] de profectione ad Pompeiũ. Beſſarionis liber, Eadem fere. *Seuerius adhibebo.*] ſeuero vultu, vt mones, eum accipiam. *Quidquam ὑγιὲς.*] exſpecto Ser. Sulpicium, nec tamẽ exſpecto quidquam ſani, id eſt, non puto eum, quod viro dignum ſit, eſſe facturum, neque

mecum

mecum ex Italia exiturum. *Erraſſe*] qui cunctatus ſim, qui non ante diſceſſerim. *Prouidere.*] non ruere, non temere diſcedere, ſed omnibus rebus ante circumſpectis. *Quæ accidere poſſunt,*] mihi, ſi diſcedam. poſſunt autem accidere mors, & fortunarum ruina. *Sedendum*] manendum in Italia. *Iſtic*] Cæſarianis. *Effeciſſem*] quod eſt a nobis hac noſtra mora cōtractum culpæ, id profectione ad Pompeium correxiſſem. *Suſpectus.*] mihi: vt iter non audeam per eius prouinciam facere. epiſt. 4. *Vi,*] ſtatim, ſine vlla mora, vel cum periculo. ſed, aduerſa tempeſtate, nollem. *Trahimur,*] honeſtū nos trahit ad Pompeium, nec, ſi quid nobis ob hanc cauſſam accidere poſſit acerbius, recuſandum. *Maſsilienſium factum*] quod Cæſari portas clauſerunt. de bello ciu. lib. I. *Luculentum*] inſigne, præclarum. *Iuncti*] quo modo, cum inter Maſſiliā & Hiſpaniam interſit magna pars Galliæ Narbonenſis? malim, Vicini. cum & liber Beſſarionis habeat, Victi. *Odium*] in Cæſarem. *Significatum*] a populo. *Aſſumpſit,*] Cæſar. *Ruat.*] in fortunas, vitamque ciuium. epiſt. 8. *Deſperarit,*] ſe poſſe Pompeium vincere. *Efficiendum*] mihi. *Primum quidque*] explicemus. fam. epiſt. I. lib. I2. *Iuueni,*] Quincto filio. *Suppeditabimus:*] præcepta ad virtutem. *Peloponneſum ipſam*] qui difficilem prouinciam ceperunt, eos, vt ſuſtineant quod ſuſceperunt, hortamur his verbis: Spartam nactus es, hāc orna. quod ij, quibus, vt Spartæ naſcerentur, contigiſſet, eniti vehementer deberent, ne tam nobili patria minus digni viderentur. ſed Cicero, qui regendum Quinctum filium ſuſceperat, non contentus, ſi Spartam diceret, Peloponneſum dixit, vt plus ſignificaret; quoniam pars eſt Sparta Peloponneſi. Suſtinebimus, inquit, quam ſuſcepimus, non Spartam, ſed Peloponneſum ipſam. *Indoles,*] in Quincto, quæ ſpem afferat futuræ virtutis. ΗΘΟΣ ΑΚΙΜΟΔΟΝ] quid, ſi, ἦθος ἄκιμον? vt hoc dicat: mores curari & ſanari, quamuis corrupti, poſſunt. quod quamquam non eſt factum, fieri tamen poteſt: cum mihi perſuaſum ſit, virtutem diſciplina tradi poſſe.

IN EPISTOLAM XI.

Ad ſpem] cur bene ſperandum ſit de rep. *Antonii leones*] de leonibus curru iunctis ab Antonio, ſunt qui intelli-

gendum putent. ac nos quidem his assentientes aliquandiu idem putauimus: sed postea quam, collatis temporibus, veritatem historiæ tamquam in trutina cœpi perpendere, assensum sustinui. iunxit enim certe leones curru Antonius, vt Plutarchus & Plinius docent; sed, vt ijdem tradunt, postquã in Pharsalicis campis dimicatum est. at vero hanc epistolam nondum confecto Hispaniensi bello scriptam esse, id est multis mensibus ante Pharsalicum prœlium, tum ex ipsa, tum ex alijs epistolis supra infraque scriptis dilucidum est. Leones igitur explano, quibus Antonius delectaretur: quod animi feritatem indicaret. *Iucundius.*] potius enim mollem, iucundamque vitam, quam mali quidquam, videtur cogitare. πράξιν πολιτικȣ̃] factum ciue dignum remp. administrante. εἰρωνικῶς. *IV. viri*] qui municipijs præerant. *Horam tertiam:*] ab exortu solis. semper enim & Nox duodecim erat horarum, & Dies: horæ autem nocturnæ per hiemem longiores, diurnæ breuiores; æstate vero contra. Atque hanc, quæ ad horas pertinet, rationem vniuersam nemo tractauit patre meo peritius. exstat hac de re Commentariolus ab eo conscriptus, ad veteres de re rustica libros apprime necessarius. *Iratus*] quod hi præter ceteros beneuolentiã in Pompeium ostendissent, votis olim pro ægrotantis salute factis. epist. vlt. lib. 8. Tuscul. 1. & Plutarchus. *Exsulibus*] lege Pompeia damnatis. epist. 4. *Gratum.*] quod eum Curio commendaueris. epist. 5. lib. 8. & 16. lib. 9. *Vectenum diligo.*] quoniam mihi amicum esse scribis. epist. 9. *Reddidi*] litteras a te missas. *Seruius*] Sulpicius. *Obseruarit.*] an tea coluerit. *Imperatum*] ei a Cæsare. *Negare*] quod ab eo petij, vt liceat mihi exire ex Italia. *Excogitabimus.*] de occulto discessu. epist. 7. & 10. *Ocellam,*] Seruium Ocellam; quem Cœlius in quadam epistola bis deprehensum scribit in adulterio. *Retardatos.*] impeditos Cæsarianis custodijs, ne discedere possint ex Italia. *A Curtio*] opinor, quia debitam Attico pecuniam non solueret. cogitabat autem Atticus in Epirum: vt supra. *Scytha* ὄνον.] vnam puto fuisse Græcam dictionem, cuius etiam vestigia in Paulli Magnuli libro video notata, EYITEONOYN. inde eliciet, qui poterit, veritatem. nos, quasi vlceri desperato, manum admouere noluimus. monemus illud vnum, ex vetere scriptura quid-

ra quiduis potius reponi posse, quam quod legitur in libris impressis, Scytha ὄνον. *Vitam miseram, maiusque malum, tam diu timere, quod timetur, quam est illud ipsum, quod timetur.*] sic ad Torquatum, epist. 4. lib. 6. fam. Cum plus in metuendo mali sit, quam in illo ipso, quod timetur.

IN EPISTOLAM XII.

Seruius] initium fecimus alterius epistolæ. quod ex proxima superiore satis constat. *Nullius consilii*] nihil enim constitui poterat, quod non incurreret in magnam aliquam difficultatem. fam. lib. 4. epist. 3. *Illum*] Pompeium, iratum omnibus, qui remanserant in Italia, Sulpicio magis, qui filium cum Cæsare Brundisium miserat. epistola 18. libri 9. *Hunc*] Cæsarem, Seruio non amicum; quia dixerat in senatu, non placere sibi eum in Hispanias ire contra Pompeij legatos. fam. lib. 4. epist. 1. *Alterius crudelitatem,*] Pompeij: de quo sic in epistola ad Marcellum: An tu non videbas mecum simul, quam illa crudelis esset futura victoria? & alibi. *Etiam lippitudo*] quæ, cum sit humor a capite fluens, non solet esse sine lacryma. *Vigilias*] quibus lippitudo curatur. *Satis bella*] eiusmodi volumus, non secunda Cæsari. *De duabus legionibus*] dici a certis hominibus, alienissimas esse a Cæsare. epist. 10. *Exeundum:*] ex Italia; cum diceret, multo se, &c. *De filii*] de filio Brundisium misso ad affligendum Pompeium. epist. 18. lib. 9. & 3. lib. 10. *Animum*] cum ob ea incitari ad discessum deberet. *Nostro consilio*] discedendi. *Ad idem,*] cohortatione vocandus. *Non multum est.*] quod præuiderat, cum dixit, Seruium exspecto, nec ab eo quidquam.

IN EPISTOLAM XIII.

Octo cohortibus:] quæ videntur defectionem a Cæsare cogitare. *Erat confirmatius*] magis affirmabas de octo cohortibus. *Expensum tulerit,*] ita excusat, debitorem suum sibi non soluere. *Cœlianum illud maturescit.*] prope adest, cum Cœlium imitaturus sim. *Vt palam:*] discedam, nec differam. differebat enim Cicero, quia vellet occultius discedere. *Profecturum*] statim. *Omnes captiones*]

vbi quid deliberatum eſt, Seruio ſtatim aliquid, atque adeo multa contra occurrunt. &, Captiones, proprie dixit, cum loqueretur de iuriſconſulto. nam, a captionibus cauere, iuriſconſultorum eſt. *Pænitet,*] quia ſcit in conſulatu ſe iniuriã Cæſari feciſſe, vltionem timet. *τῆς πολλῆς ἀγεννείας*] abiectũ, humilemque animum, propter timorem pænitere ſummæ dignitatis, qua gloriari etiam deberet. *Impediret,*] ne diſcedere poſſem ex Italia. *Honeſtius*] remaneret. *Succenſere*] quod mihi, petenti vt exire ex Italia liceret, non conceſſiſſet. epiſt. 8. *Ibitur*] ad Pompeium. *Ita quidem, vt cenſes,*] palam, vt ſuades. *Niſi cuius, &c.*] niſi ſpes de pace agendi erit ante oblata: quod vix tam cito eſſe poteſt, vt ego non ante diſceſſerim. *Aliquem,*] perſonam grauiorem ſuſcepturum, vt res componatur. *Collegis*] prætoribus. *Quiuis licet,*] de pace agat. *Datur opera:*] vt ſit, qualem volumus. epiſt. 10. *De vſura:*] vt vſuram tibi ſoluat. epiſt. 9. *Egnatio*] debitore ſuo. *Pudens:*] vide pudorem Axij. tantum abeſt, vt ſoluat mihi XII. millia, quæ dedi eius filio mutua; vt inſuper etiam petat. miram impudentiam. epiſt. 9. *Adſcripſit,*] ſic antiqui libri: Scripſit, tamen mallem. *Gallio,*] aut, Filio, legerem: aut Gallium Axij filiũ puta: & quoniam Gallius & Axius diuerſæ familiæ ſunt, Axio natum intellige, adoptatum a Gallio, vt eſſet Gallius Axianus, vt ſupra Pontius Titinianus, Q. Titinij filius. epiſt. 6. & 18. lib. 9. *Pollicitus:*] Gallio pecuniam. *Tantum*] quantum pollicitus ſum. *Me vero*] ſcilicet cum ironia. *Adiuuarent*] qui quã impudentes ſint, vides. *Sed tu iſtos.*] interrupta oratio, figura vſitata. vel, Sed dij iſtos. nam in Beſſarionis libro, Seductos, eſt. *Studioſius.*] eſt noſtri. epiſt. 9.

IN EPISTOLAM XIV.

Præciderat,] hoc ſupra epiſt. 4. lib. 8. *Conſilium noſtrum*] de diſceſſu. *Obſeruabimus.*] ne quis reſciſcat, aut impedire poſſit. *Curio*] a Cæſare miſſus, vt Siciliam Pompeianis eriperet. epiſt. 4. *Ventum eſt ad me:*] venit ad me Ninnius noſter, dixitque, centuriones, &c. *Poſtridie:*] cõuenire. *At ego tibi*] ad ornatum, Tibi, dixit; & eſt familiaris antiquis ſcriptoribus locutio in re ſubita. epiſt. 7. lib. 8. & 12. lib. 9. & fam. lib. 9. epiſt. 2. *Vt tentaremur.*] vt commẽtum

tum hoc eſſet Cæſarianorum, centurionibus aſtute miſſis ad tentandum animum meum. *Suſpicionem*] quæ potuit eſſe, ſi centuriones exſpectaſſem, & allocutus eſſem. *Redeo,*] in Cumanum. *Hortenſius*] de quo epiſt. 10. *Collega noſter Antonius:*] qui ad me venire noluit. collega autem in auguratu. epiſt. 12. *Mima*] Cytheris. epiſt 8. *Siſte.*] vnde Statores, qui homines ſiſtunt. cogitabat autem Atticus Epirum ſuam, vt ſupra.

IN EPISTOLAM XV.

Cetera eius.] eſſent, qualis fuit ἐκτένεια. vellem re tantum præſtaret, quantum cupere viſus eſt. ἐκτένειαν] voluntatis declarationem. *Vti.*] omnia enim ſua officia ſtudiaque detulit: quibus vti cogito. *Cetera.*] ei ſum pollicitus. *Haberemus:*] vt nobiſcum poſſet diſcedere. epiſt. 11. quandoquidem ratio exeundi ex Italia paullo facilior videtur, quam antea putaui. *AEquinoctium*] quo tempeſtas non ſolet eſſe ad nauigandum idonea. epiſt. 27. lib. 12. *Perturbatum*] Macrobius lib. 1. Sat. Ante æquinoctium, inquit, vernum triſte cælum, & nubibus obductum, mare nauigantibus clauſum. De autumnali autem Cæſar lib. 4. bel. Gal. Propinqua, inquit, æquinoctij die, infirmis nauibus hiemis nauigationẽ ſubeundam non exiſtimabat. inepte nonnulli pro æquinoctio M. Antonium interpretantur. *Idem maneat*] ne noſtrum diſceſſum impediat; quoniam inferi maris partem curat. epiſt. 10. *Diplomate*] cuius mentionem fecerat Cicero in epiſtola ſua, cum diceret, ſe putare Atticum a præfecto vrbis ſumpſiſſe diploma, quo ei exire liceret ex Italia. *In mentem venerit.*] cum non debeas ſuſpectus eſſe vt Pompeianus. *Proficiſci*] in Græciam. *Licere*] ſine diplomate proficiſci. *Pueris*] vel ſeruis Attici, quos identidem in Epirum mitteret. vel, Pueris, Ciceronibus. *Cogites,*] de tranſeundo in Epirum. *Etiam nunc*] etſi iam diſcedo, ſcribe tamen, ſi quid noui. *XVII. Kal. Iun.*] hoc aperte mendoſum eſt. cum enim æquinoctij mentionem fecerit; ſatis conſtat, ſiue de verno, ſiue de autumnali accipias æquinoctio, (de verno tamen potius intelligendum) Maio menſi locum eſſe non poſſe. Ego puto initium eſſe ſequentis epiſtolæ, & legendum fortaſſe, XIV. Kal. quod ſine cauſſa repetitũ eſt poſt

verbum, Peperit. idque credendum eo magis, quod pleræq; huius libri epiſtolæ adſcriptam diem non habent, & eſt mutatio minima, ſi v. diuidas in I I. qua ipſa in nota peccatum ſæpe a librarijs animaduerti.

IN EPISTOLAM XVI.

Tenuerunt,] nam ad nauigandum non tranquillitate, ſed vento opus eſt. *Infantia.*] nam, cum omnia promiſiſſet Hortenſius, nihil præſtat, more infantium. aſſeruor enim acerrime, ne diſcedã. *Homo*] cum adhuc ſit adoleſcens. proprie igitur, Infantia. κωρυκαῖοι] notum adagium de Corycæis occulto auſcultantibus. *Quo opto,*] in Græciam. *Si quis ex curſu:*] ſi quis mihi in Græciam nauiganti occurrerit, qui in Italiam nauiget. *Hoc quoque*] de diſceſſu meo. *Timide*] ne quis Corycæus ſubauſcultet, ad Cæſarianos delaturus. *Ita omnia*] ita noſtra culpa accidit, vt & tarde, & magna difficultate ex Italia exeamus. initio enim ad Pompeium ire, ſimulque cum eo proficiſci debuimus. ergo vt male poſuimus, &c. *Ex Balbi autem ſermone,*] Balbus Attico in ſermone, opinor, hoc dixerat, Cæſarem offenſum, quia Cicero venire in ſenatum recuſaſſet. *Non probamus*] abijcimus conſilium illud de manſione Melitenſi. (epiſt. 6. & 7.) ſi quidem, cum Cæſarem iam offenderimus, dubitare non debes, quin nos in hoſtium numero habeat. ego autem Melitam cogitabam, ne eum offenderem, cum opidum a bello vacuum delegiſſem. eamus igitur recta ad Pompeium; quando non licuit, quod quærebam, Cæſaris offenſionem effugere. *Beneuolentia*] ipſius Balbi. *Suſpicione.*] quod ſuſpicaretur me ad Pompeium nauigaturum. *Infeliciorem?*] me. *Nec fortiter, nec prudenter*] ſiue maneo in Italia, ſiue diſcedo: cum in manſione ſit ignauia, temeritas in diſceſſu, inclinata Pompeij fortuna. Tranſijt ad Pompeium Cicero non ante idus Quinctiles, vt ex epiſtola ad Terentiam conſtat.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM VNDECIMVM EPISTOLARVM CIceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

ACCEPI] hanc epiſtolam ſcripſit, cum, ex Italia profectus, ad Pompeium iam perueniſſet. ſcripſit autem Romam. *Libellum,*] libelli neque complicantur, vt epiſtolæ; neque ſcribuntur: ſiquidem in his inſcriptio illa, qua amicis ſalutē dicimus, omittitur. Libellum explano, ſcriptum, nō epiſtolam, eo ſenſu, quo in fam. in epiſt. D. Bruti: Vt ex libellis eius animaduerti, qui in me inciderunt. Alibi libellus aliud ſignificat: ſed, quoniam hæc ex promulgatis eorum libris, qui dictionū ſignificationes collegerunt, cuiuis licet petere; quæ huius loci non ſunt, conſulto prætermittam. *Qui eas diſpenſauit,*] Philotimus libertus: cui rerū ſuarum curam cum Cicero commiſiſſet, deinde eum id feciſſe pænituit; vt etiā paullo poſt his verbis ſignificat, Credens ei, cui tu ſcis iampridem minime credere. *Exiſtimationis,*] vt ijs ſatisfiat, quibus debeo. nam ob hanc cauſſam de exiſtimatione Ciceronis agebatur. Cæſar initio lib. 3. de bello ciu. Ad debitorum tuendā exiſtimationem, dixit. *Pericula,*] partim quę iam ſunt, vt in bello; partim quæ dubio rerū exitu impendent. *Ciſtophoro*] nummi genus Aſiatici. hanc pecuniā Cicero, ex adminiſtratione Ciliciæ collectā, apud publicanos reliquit: deinde, quod ibi minus tuto fore videbatur, dimidiam fere partem exegit, & ad Egnatium argentarium tranſtulit. *H-S bis & vicies.*]

ſi ad noſtratis pecuniæ rationem redigatur, ſcutati erunt ſexaginta ſex millia. &, vt dicam quod ſentio, de hac pecunia mentionem facit, vt opinor, epiſtolarum, quæ familiares vocantur, lib. 5. quo in loco non H-S XXII, ſed H-S bis & vicies, legendum puto. Quod autem ibi, eam omnem pecuniā Pompeium abſtuliſſe, ait, id videlicet puto eum ſcripſiſſe, vt Rufum de H-S centum millibus amiſſis conſolaretur, non quod re vera ita factū eſſet. nam ex duabus ſequentibus epiſtolis apparet, eius pecuniæ dimidiam fere partem a Cicerone exactam, & apud Egnatium trapezitam eſſe depoſitam: vt tantummodo, quod reliquū in Aſia fuit, id Pompeius habere potuerit, nihil amplius, quod videtur eſſe veriſimile, cū paullo poſt de Pompeio dicat, Cui magnam dedimus pecuniam mutuam. neceſſe eſt enim, vt hæc pecunia ſit ex ea, quā in Aſia habebat in ciſtophoro. nam Romæ non erat vnde ſumeret; ſi quidem, cum e Cilicia redijt, nihilo meliores offendit res domeſticas, quam publicas; vt ad Plancium ſcribit epiſt fam. lib. 4. At vero, dicet aliquis, eam quoque pecuniam, quæ apud Egnatium depoſita erat, fieri poteſt, vt Cicero mutuam deinde Pompeio dederit, non modo eam, quæ in Aſia remanſerat: atque ita, quod ad Rufum ſcribit, confirmabitur; vt omnem Pompeius habuerit. Credibile nō eſt. nam, quo tempore apud Egnatium pecunia erat, Cicero egebat rebus omnibus, quemadmodum epiſtola, quæ poſt ſequentem legitur, oſtendit: vt, oppreſſum rerum omnium inopia mutuam pecuniam dediſſe, veriſimile non ſit. quod ſi quiſpiam roget, cur ea pecunia non vteretur, cum egeret: reſpondebo, Ciceronem, cum de dimittenda Terentia cogitaret, eam pecuniam hoc conſilio voluiſſe ſeruari, vt pro dote numerare poſſet. Hac de re ſuo loco. *Pecunia permutatione*] ſi curabis, vt, quod in Aſia pecuniæ apud publicanos habeo, id tibi Romæ per eoſdem publicanos numeretur. *Fidem noſtram*] præſtando quod promiſi. *Expeditam*] fidē. Fides autem verbum eſt proprium debitorum, & ſæpe cum verbis tranſlatis apte coniungitur. vt apud Cæſarem initio lib. 3. de bello ciu. Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neq; creditæ pecuniæ ſoluerentur. *Credens es,*] Philotimo; cui rerum priuatarum curam Cicero crediderat. *Scis*] non eſt hic, Scis, pro non ignoras, neque ad ſcientiam refertur, ſed ad cautio-

cautionem.ſenſus eſt. Ego Philotimo credidi.tu cautior, iam pridem ei ſcis non credere. vt illud apud Terentium, Sciſti vti foro. *Sero intellexi, quid timendum eſſet.*] de fidei & exiſtimationis meæ periculo, deque rerum domeſticarum iactura: quod antea non intellexeram, Philotimo credens. ob eamq; cauſſam ad te ſcribo, vt earum curam tu ſuſcipias, tuaque adminiſtratione & diligentia prouideas, ne quid de mea fide & exiſtimatione detrahatur. *Incolumis eſſe ſalutemque*] hæc non ad vitam pertinent, ſed ad facultates: quæ Philotimi negligentia male affectæ cum eſſent, orat, vt eas Atticus diligẽter curet. nam, quod ad vitam attinet, Attici opera qui egebat, præſertim Pompeianis ſaluis? at vero in facultatibus valde egebat: quarum conſeruationem, quo magis Atticum ad eas tuendas excitet, incolumitatem appellat, & ſalutem ſuã.

IN EPISTOLAM II.

Eoque ipſo die] qui fieri poteſt, vt eo ipſo die hereditatem adeat, quo litteras ab Attico accipit, cum ex iis litteris de hereditate cognoſcat? dicit enim, Si, vt ſcribis, hereditas fidem & famam meam tueri poteſt. hoc quidem certe quam veritati repugnet, nemo non videt. neceſſe igitur eſt, vt ſcripſerit Atticus, non, ſe creuiſſe hereditatem illam Ciceronis nomine, ſed futurum vt cerneret pridie non. Febr. quo die caſu accidit, vt eæ Attici litteræ Ciceroni redderẽtur. Cernere autẽ hereditatem quid ſit, non neceſſarium eſt exponere: ſiquidẽ id alij ante nos ex veterũ ſcriptis oſtenderunt. *Creui*] creuerat ſcilicet Atticus Ciceronis nomine, non Cicero, qui cum Pompeio erat. dicit igitur, Creui, ad Atticum reſpiciẽs, qui id a ſe factum eſſe ſignificat. *Enata,*] exiit, mihi grauis iam non eſt. metaphora ſumpta ab infantibus vtero exeuntibus. id enim proprie eſt Enaſci. *De dote*] ſcripſerat Atticus, Terentiam, cum in ſumptus neceſſarios non haberet, ſumere de dote, cuius etiam nomine accepiſſet H·S LX. turpe hoc Ciceroni, contraque eius exiſtimationem videbatur eſſe: qui vel vniuerſam dotem vxori reddere debebat; vel, ſi minus id vellet, ſuis eam ſumptibus alere; non committere, vt propter indigentiam detrahere quotidie aliquid de dote cogeretur. Suſcipe igitur, inquit, totam rem, & illam meis opibus, tuis facultatibus tuere; ne poſthac ipſa ſuam dotem quaſi corro-

dere ac deminuere cogatur. Nam, de Tulliæ dote a Dolabella exigēda, non video, qui possit intelligi: cum diuortium hoc tempore nondum factum esset: nec Cicero abducere a Dolabella Tulliam ausus esset, florente Cæsare, pulso iam in Græciam Pompeio: cum Dolabella apud Cæsarem gratia valeret. Præterea cur de diuortio credam, cum aliquanto post hoc tempus, amissis iam Hispaniis, Tulliam apud Dolabellam esse, ipsius Dolabellæ ad Ciceronem litteræ declarent? sunt enim hoc initio. Si vales, gaudeo: & ipse valeo: & Tullia nostra recte valet. Terentia minus belle habuit. Post pugnam vero Pharsalicam, dimissam esse Tulliam a Dolabella, facile probatur. *Miseram mea culpa & negligentia,*] qui ante discessum meũ curare debui, vt illi consultum esset, rebus domesticis expeditis. in quo meā culpā & negligentiā agnosco. *Opibus,*] verbũ, Opes, totũ, quantumcumq; possumus, significat; & plus est, quā Facultates. nā opibus facultates includuntur, facultatibus opes non item. *Quas accepi,*] a Philotimo, in domesticis rebus, quas ille, sibi a me commendatas, neglexit. Hoc apertius in epistola superiore. *Ex ea pecunia, quæ fuit in Asia,*] meminit superiore epistola. *Ibi, vbi est,*] apud Egnatium. apparet ex epistola sequenti. *Quam apud publicanos.*] In Asia scilicet: in qua L. Scipio, Pompeij socer, cum imperio erat, pecuniasque ab omnibus quo iure, quave iniuria cogebat: vt Ciceroni tutius omnino videretur, pecuniam apud Egnatium argentarium Romæ habere, quam apud publicanos in Asia, quæ Scipionis libidini & auaritiæ esset exposita. Lege Cæsarem lib. 3. de bello ciu. *De domo,*] id parari dixerat Chrysippus, vt domo sua Cicero, quam habebat in Palatio, priuaretur, propterea quod esset cum Pompeio. *Quod si mihi commune cum cæteris esset,*] hoc, inquit, per se mihi dolendum est, quod domo priuer, sed multo magis, quod ex omnibus Pompeianis hoc incommodo vnus afficiar, quodque singularis sit mea calamitas. nā, si commune mihi hoc esset cum ceteris, qui in eadem caussa sunt, minor mea culpa videretur, & eo tolerabilior esset, *Mea culpa*] quod ad Pompeium profectus sim. *Nisi quod tu efficis:*] aptius, Nisi quid tu efficis. placet enim dubitanter poni. nam Atticum in ea re quidquam efficere, qui poterat certum esse Ciceroni, cum supra dicat, Tu nihil significasti? præ-

præterea: ſed hæc argumentis probare, putidum eſt. *Poteſtas mittendi non fuit.*] vt in exercitu. non enim facile tabellarios, cum velis, mittere conceditur. *Tuis*] qui res tuas in Epiro curant. nam ea tranſierat, ad Pompeium in Græciam proficiſcens. *Cuſtodias*] eos, qui in exercitu obſeruare ſolent, ne literæ aut nuncij imperatoris iniuſſu quoquam mittantur.

IN EPISTOLAM III.

Eam, de qua tibi reſcribi voluiſti.] eam ſcilicet, quæ ſequitur. *Quod ad Kalend. Quinct.*] omnino Ciceroni erat in animo Terentiam dimittere: ſed, hoc differre, duabus de cauſſis commodum videbatur: & quod ipſam minus offenſum iri putabat, ſi matrimonium non propere abrumperet, ſed lente quaſi diſſueret: & quod ſpoliari pecunia, quæ pro dote numeranda eſſet, dubio præſertim rerum exitu, nolebat. nam, ſi ei de Pompeij victoria certum fuiſſet; de pecunia cur laboraret, non erat; quæ ſalua rep. viris bonis numquam eſſet defutura, Ciceroni præſertim, qui magnam Pompeio mutuã dediſſet. cum vero dubius adhuc rerum eſſet exitus; pecuniam ipſe habere in omnem euentum, quam Terentiæ pro dote reddere, malebat. ſcripſerat igitur Atticus, ſe ſcire cupere ad Kal. Quinct. quid vellet Cicero, diuortium proferre, & pecuniam interea ſibi habere, an diuortium ſtatim facere, & pecuniam pro dote numerare. vtrumque, reſpondet, graue eſt. nam & tam graui tempore tantam pecuniam, quanta ſcilicet apud Egnatium a me eſt, Romæ habere, periculoſum videtur, vel quod nocturnæ domorum expugnationes fieri poſſunt; vel quod timendum eſt, ne Cęſar, qui vrbem tenet, eorum, qui cum Pompeio ſunt, bona proſcribat: & Terentiæ dare facto diuortio, non adducor, vt in rem meam eſſe credam, dubio rerum exitu, cum incertum ſit vter vincat, Cęſar, an Pompeius. nam Cæſare victore, nos, qui Pompeium ſecuti ſumus, in anguſtiis, atq; in magna rei pecuniariæ difficultate eſſemus; tũq; diuortij facti, & pecuniæ Terẽtiæ datę, fruſtra pæniteret. Dicit autem, Iſta, quam ſcribis, abruptio, propterea quod Atticus ſcripſerat, ſibi quidem videri Terentiam quamprimum eſſe repudiandã; auctorq; Ciceroni erat, ne differret, ſed abrũperet. quod ex Attici cõſilio non feciſſe,

Ciceronem deinde pœnituit. significat hoc in epistola huius libri decima quarta, cum dicit, Memini omnino tuas litteras. *Illius consilio & voluntati*] illius, Terentiæ. consilio, & voluntati, quia, si iudicabit hoc tempore diuortium esse faciendum, consilium illius & voluntatem sequar. Terentiæ autem Ciceronem de diuortio permisisse, plane cognoscitur ex epistola, quam ad eam scripsit his verbis: Quod scripsi ad te proximis litteris de nuncio remittendo: quæ sit istius vis hoc tempore, & quæ concitatio multitudinis, ignoro. totum iudicabis quale sit; &, quod in miserrimis rebus minime miserum putabis, id facies. *De salute nostra fortunisque*] cum enim per litteras tecum agebam, ad Pompeium proficiscerer, nec ne; ad salutem, & ad fortunas nostras illa deliberatio pertinebat. *Nihil habet consolationis,*] nam incommoda, quæ mihi impendent, etiam si cum multis communia sint futura, non ideo tamen leuiora fient. itaque quod negas præcipuum mihi vllum incommodum impendere: vt assentiar ita esse; tamen ista res nihil habet consolationis: sed non ita est. nam etiam præcipua sunt multa: ex re videlicet familiari; quã impeditam reliquerat, ad Pompeium ex Italia profectus: hoc infra declarat his verbis: Ea tamen erunt minora, si administratione, diligentiaque tua leuabuntur. *Facillime vitare potuisse.*] si paulisper commoratus essem. nam prouidissem, vt & esset vnde satisfieret iis, quibus debeo: & Terentiæ pro victu, ne detrahere de dote cogeretur. Hæc sunt, quæ appellat grauissima incommoda. *Sit a me, vt est.*] quamquam Attico & Terentiæ de diuortio permittat, ostendit tamen eam pecuniam se nolle ad Terentiam dotis nomine transferri, quam apud Egnatium trapezitam deposuerat. & hoc dicit, veritus ne Terentia, si statuisset diuortium esse faciendum, Attico concedente, eam pecuniam auferret: qua priuari tam duris temporibus Cicero nolebat. *Hoc, quod agitur,*] vter vincat, Cæsar, an Pompeius. non videtur, inquit, diu bellum posse duci. *Vt scire iam possim, quid maxime opus sit*] Vt, hic accipio pro etiam. sensus est. Licet scire iam possim, quid mihi faciendum sit, dimittenda Terentia, nec ne: volo tamen, quia belli exitus non longe abest, interea pecuniam a me esse. deinde addit alteram caussam, & ait, Etsi egeo rebus omnibus: quamquam etiam hæc caussa est,

cur eam pecuniam a me esse velim, quod egeo rebus omnibus: vt oppressum rerum omnium inopia, priuari ea pecunia non oporteat. Ad intelligentiam autem huius loci maxime pertinet, si hoc teneatur, Ciceronis consilium fuisse, vt, ante quam dotem redderet, exitum rerum exspectaret; ne, si quid durius in bello accidisset, pecunia priuatus egeret. *Ne quid ei desit,*] Terentiæ.

IN EPISTOLAM IV.

Accepi] hanc scripsit Dyrrhachij, &, vt ex ipsa licet conijcere, post eam pugnam, qua Pompeius imperator appellatus est. *Prædia non venisse.*] scripserat Attico, vt prædia venirent pro sustentanda Terentia. id quando, inquit, factum nõ est, sustentetur per te. *De Frusinati,*] fundum Frusinatem Cicero vendiderat, hac lege, vt redimere posset. de ea redemptione, quæsierat Atticus, quid cogitaret, vtrum eam aliquãdo fieri vellet, an prorsus abiecisset. respondet, redemptionem se probare, quoniam ille fundus sibi futurus esset opportunus. redemptio tamen hoc tempore facta non est, vt patet ex epistola 14. *Nec quæ accidunt, nec quæ aguntur,*] accidunt casu; aguntur ex consilio & voluntate Pompeij. *Vtinam, &c.*] fortasse enim ad Pompeium profectus non essem, si tecum de ea profectione coram potius, quam per epistolas, egissem. & hoc dicit, quia, profectum esse ad Pompeium, pænitebat; quippe qui nec, quę accidebant, nec quæ agebantur, probaret. *Hic tua, vt possum, tueor apud hos:*] tua, quæ ad te pertinent. apud hos, inquit, te defendo. omnibus enim, qui Romæ remanserant, infensi erant Pompeiani. itaque dicit epistola, quæ post sequentem legitur: Numquam de te ipso, nisi crudelissime, cogitatum est. & infra eadem epistola: De Fannio consoler te? perniciosa loquebatur de mãsione tua. eodemque loco: Omnes, qui in Italia remanserant, hostium numero habebantur. & ad Varronem, epistola 6. libri 9. fam. Ego victoriam etiam illorum timebam, ad quos veneramus. crudeliter enim otiosis minabantur. & Cæsar libro primo de bello ciu. Pompeius discedens ab vrbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent. Dicit autem Cicero: Vt possum: vt ostendat difficultatem defendendi. nam Atti-

cum purgare,quod Romæ remansisset,ægre apud iratos poterat. *Cetera Celer.*] subintellige, narrabit. nam Isidoro, quem nunc cum litteris remittebat, committenda non videbantur. Celerem autem fortasse non ita multo post ad Atticū missurus erat. Malim tamen legere, Cetera celo, vt est in antiquo Speciani libro. quem si sequamur, sensus erit hic: Nos te, vt possumus, apud Pōpeianos defendimus: cetera celamus; quæ scilicet ab illis in te & dicuntur, & cogitantur. *Quid sit gestum noui,*] hæc, & quæ sequuntur, non eodem die scripta sunt, quo superiora: vt fit, cum epistolæ propter tabellariorum commorationem per plures dies in manibus habentur, cum interea multa in eas, aliud alio tempore, coniicere solemus. Prior epistolæ pars non optimam spem significat, vnde illud, Si modo futuri sumus: & illud, Nec quæ accidunt, nec quæ aguntur, vllo modo probantur. addo etiam illud, Nihil poterat agi, quod mihi & meis rebus esset aptum. hęc, inquam, Ciceronem ostendunt Pompeianorum rebus pæne diffidere: at vero ea, quæ sequuntur, non item. quid enim illud? Reliqua non videntur esse difficiliora. aperte declarat, in reliquo bello conficiendo negotij non multum fore. cur autem hoc? quia scilicet factum erat prœlium illud ad Dyrrhachium, quo Pompeij fortuna superior fuit. quo ex prœlio tantum fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit, vt non de ratione belli cogitarent, sed vicisse iam sibi viderentur. Cæsar de bello ciuili libro 3. *Cures, vt scribis,*] vt explicentur res domesticæ. *Solicitudo,*] vnde hæc solicitudo, prospera Pompeij fortuna? dixit enim, Reliqua non videntur esse difficiliora. Solicitudinis, vt opinor, caussa hæc erat, quod omnino, siue Cæsar, siue Pompeius vicisset, de libertate actum esse putabat: quod cum multis locis significat, tum epistola 6. lib. 9. ad Varronem, dicens, Ego victoriam etiam illorum timebā, ad quos veneramus. & ad Marcellum, epistola, cuius initium est, Etsi perpaucis. *Infirmitas corporis:*] cuius caussa Pharsalico prœlio non interfuit. Plutarchus in vita. *Estque in spe magna.*] quippe qui ex Dyrrhachina pugna confidere suis militibus cœpisset. famil. epistola 3. libri 7. *Hactenus fuit, quod caute a me scribi posset.*] vltra enim in scribendo progredi si velim, minus caute faciam. scripsi, quatenus licuit: vltra caute nō potui. *Iis litteris, quas Pollex tulit.*] opinor, proximis

ximis superioribus: in quibus de pecunia, quæ Terentiæ pro dote numeranda esset, mentio fit. illud miror, quod in hoc diuortio nullam vnquam primæ pensionis mentionem inueniam: vt adducar, mundum & ornatum muliebrem pro pensione prima fuisse; vnde Cicero, siue Terentiam dimitteret, siue retineret, neque damni quidquam, neque lucri posset accipere. itaque in epistola vltima huius libri dicit se cæcũ fuisse in pensione secunda, non in prima. ex quo apparet, in epistola antecedenti secundam pensionem significari. *Pollex*] seruus Ciceronis a pedibus. epistola quinta libri octaui: & in epistola ad Terentiam, Pollicem fac extrudas, id est cum litteris remittas. nam cum ijs eum miserat, quas hic intelligit.

IN EPISTOLAM V.

Quæ me caussæ] hanc scripsit Brundisij, post Pompeium acie Pharsalica profligatum. Dolet autem se in Italiam venisse. idque dum excusare aliqua ex parte vult, caussis admodũ acerbis, grauibus, & nouis coactum se dicit, vt impetu magis animi, quam cogitatione, vteretur. doloris autem caussa erat illa, quod sibi, qui cum Pompeio fuisset, esse in Italia, neque tutum satis putabat, neque honorificum. nam neque certum habebat, se esse a Cæsare veniam impetraturum: & sermones bonorum verebatur, qui calumniari poterant, quod, cum antea semper acerrimum libertatis propugnatorem professus esset, nunc vno prœlio victus, non modo reip. fortunam experiri iterum noluisset, verum etiam in Italiam ad victores se contulisset: vt ex Pompeianis nemo non sapientior videretur fuisse. qui enim bellum renouaturi in Africã iuerant, consilium secuti erant, si non tutum, saltem honorificum: qui in opido aliquo resederant, vt M. Marcellus, ij rationem si minus honorificam, tutam tamen elegerant: at vero Ciceronis factum neque tutum erat, neque honorificum; quin & minus tutum, quam Africanorum, & minus honorificum, quam Marcelli. Hæc aũt pluribus verbis; vt appareat, cur Ciceronis dolor tantus esset, qui peccatũ suũ agnosceret; quod, cum posset aut saluti, aut honori consulere, neutrum fecisset. *Vt id, quod vides, effecerint.*] vt me in Italiã venire coegerint.

Rem & summam negotij vides.] nõ reperio, inquit, nec quid ad te scribam, nec quid a te petam: rem ipse vides, & negotij summã: vides per te, cuiusmodi res sit, & quid facere te oporteat. quid autem oportebat? hoc videlicet; agere apud Cæsarem per eos, qui gratia valerent, vt Ciceroni in Italia tuto liceret esse. hoc erat, quod ab Attico fieri volebat: sed præ dolore non explicat. tantum dicit, Rem & summam negotij vides, quid a te velim, & qua in re tuo studio, tuaque ope indigeam. *Tuendi mei*] excusandi, & purgandi apud Cæsaris amicos, a quibus Ciceroni timendum erat: vtpote qui in eorũ potestate esset, contra quos antea in bello fuisset. *Placere,*] tibi, vt de rebus meis & commodius, & cautius, quam per litteras, colloquamur. vnde illud epist. 13. Vtinam vel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te accessissem. nunc, nec vbi, nec quando te sim visurus, possum suspicari. *Per opida*] vt in opidis diem consumam, noctu autem, ne videar, iter faciam. id, inquit, difficile est. non enim ita possum noctu iter facere, vt mane semper opida reperiã, & diuersoria. & dicit, Apta diuersoria, hoc sensu: Non ita disposita sunt diuersoria, vt mihi, noctu iter faciẽti, semper ante lucem quasi ad præscriptum adsint, vt deinde totum diem in ijs possim consumere: ex quo necesse erit, vt opida nõ semper reperientes, aliquam diei partem quandoque in itinere ponamus: itaque fiet quod tu me nocturnis itineribus velles effugere, vt ab hominibus videar in via. sed fac posse, vt aptissima semper habeã diuersoria. quid refert? homines, inquis, te non videbunt in via. at videbunt in opidis: & omnino accidet, quod tu nolles, vt me Brundisio discessisse, & ad vrbem propius accedere, Cæsariani resciscant. quod sine permissu Cæsaris facere tutum non est. Ac videre licet Ciceronis angustias, & difficultatem, cui neque propius accedere Cæsaris iniussu liceret, neque ex Italia discedere; Brundisij vero manere, in oculis victorum, in summa indignitate, molestissimum esset. *Ad id quod quæris,*] ne de accessu meo ad Cæsarianos deferatur. hoc est enim, cur me velis noctu iter facere. *Et animi, & corporis molestiam,*] animum enim curæ distrahebant; corpus, præter mærorem, cæli etiam grauitas debilitabat. vnde illud ep. 22. Corpore vix sustineo grauitatem huius cæli, quæ mihi laborem affert in dolore. *De*

Vatinio]

Vatinio] ſcire vis, quo animo Vatinius in me ſit. hoc autem quæſierat Atticus, fortaſſe, quod vereretur, ne Vatinius, qui Ciceronē ante diligere viſus eſſet, Cæſare victore non eundem ſe præſtaret, ſed iniuriæ potius, quam beneficij a Cicerone accepti, memor eſſe vellet. nam primum eum Cicero oppugnarat, deinde defenderat. *Quinctus auerſiſſimo animo a me Patris fuit.*] quoniam in ſequentibus epiſtolis de Quincti maledictis in Marcū fratrem legetur, eius rei cauſſam non ab re eſt hoc loco pluribus explicare. Cum Cn. Pompeius, Brundiſio profectus, in Græciam nauigaſſet, vt claſſe, quanta maxima fieri poſſet, comparata, Italiæ commeatus intercluderet, & Cæſarem fame affligeret: incertus M. Cicero quid ageret, in Italia reſideret, an Pompeium ſequeretur; ſuadentibus nonnullis, & maxime Quincto fratre, vt ad Pompeium iret, paruit, & profectus eſt, vt oſtendit epiſtola huius libri 9. cum dicit, Ceſſimus, vel potius parui. ex quibus vnus qua mente fuerit is, quem tu mihi commendas, cognoſces ex ipſius litteris, quas ad te & ad alios miſit. loquitur enim de Quincto fratre. Profligato deinde Pompeio, cum in Italiam M. Cicero redijſſet, veritus eſt Quinctus, ne frater, quo facilius a Cæſare veniam impetraret, ſuæ ad Pompeium profectionis cauſſam in ipſum cōferret. itaque turpi & ſcelerato mendacio confinxit, ſibi Marcum fratrem auctorem fuiſſe, vt ad Pompeium proficiſceretur, & vbicumque fuit, maledicta in fratrem conferre non deſtitit, idque fecit Patris, vt patet ex epiſtola huius lib. 10. ideoq; dicit, Quinctus auerſiſſimo a me animo Patris fuit. *Eodem*] Patras. vt ſit potius, ad eundem locum, quam, eodem animo. *Profectos*] ad Cæſarem in Aſiam, vt deprecarentur. apparet ex epiſtola ſequenti. *Cum ceteris*] qui ad Cæſarem eunt, veniam petituri, cum Pompeio quod fuerint.

IN EPISTOLAM VI.

De me, ac dolore meo,] de me, propter periculum, in quo verſor, cum in eorum manu ſim, contra quos in bello fui: de dolore meo, quia vides me dolere, & angi, quod in Italiam venerim; cum omnino aut in Africam ire cum ceteris Pompeianis, aut in opido aliquo a bellis vacuo reſidere melius eſſet. *Qua conſolatione*] quæ ſcilicet in eo eſt, cum tu probas

meum consilium, & me omnino tali tempore in Italiam venire debuisse affirmas. *Tanta erat in illis crudelitas,*] quid enim crudelius esse potest, quam generatim proscriptionem informare eorum omnium, qui in Italia remansissent? *Tanta cum barbaris gentibus coniunctio,*] proscriptionis duas caussas ponit; vnam, quod Pompeiani sua sponte crudeles erant; alteram, quod barbaras gentes in exercitu habebant, quæ tantum de cæde & de præda cogitarent. barbaræ autem gentes in Pompeij castris erant, Cappadoces, Thraces, Dardani, Bessi, & qui præterea initio lib. 3. de bello ciuili a Cæsare commemorantur, & ab Appiano lib. 2. *Voluntatis me meæ numquam pœnitebit, consilii pœnitet.*] voluntatis, quod ab armis discesserim; consilij, quod in Italiam venerim. *Opido aliquo*] vel Achaiæ, vel alicuius prouinciæ, quæ esset a bello vacua. *Accerserer.*] a Cæsare in Italiam: quod & tutius, & magis honorificū fuisset. *Sermonis*] quem subij, quod vno prœlio victus, statim, desperata rep. & libertatis cura posthabita, in Italiam ad victores; quasi ad seruitutem, sponte venerim. *Minus accepissem doloris,*] nam, si in tuto in opido resedissem, vt puta Rhodi, aut Mitylenis, dumtaxat reip. caussa doluissem. nunc me præterea existimationis & salutis meę periculum solicitat: existimationis, quod reip. caussam prodidisse, aut certe neglexisse videri possum, qui vnus omnium Pompeianorum huc me contulerim; salutis, quod victoris in manu sum. *Ipsum hoc*] quod me nunc angit, erroris videlicet mei recordatio; qui, impetu magis animi, quam cogitatione vsus, in Italiam veniendi consilium cepi. *Iacere,*] despectum, & sine dignitate. id enim hoc in loco significat, Iacere. *Sine lictoribus, quos populus dedit,*] populus proconsulibus in prouincias euntibus imperium dabat, & lictores sex: ij nec imperium, nec cetera insignia prius deponebant, quam in vrbem reuertissent. Cicero autem cum ad vrbem pridie non. Ian. accessisset, hac de caussa ingressus non est, quod fore sperabat, vt propter res in Cilicia prospere gestas vrbē triumphans inueheretur: quod cum ei senatus frequens flagitasset, vt est in quadam epistola ad Tironem; re per Lentulum consulem dilata, ad extremum, celeri & inopinato Cæsaris aduentu, Pompeium, vrbe relicta profugientem, secutus est. ex quo factum, vt imperium & lictores retinuerit.
itaq;

itaque nunc dicit, Propius accedere sine lictoribus qui possum? in quo ostendit, se adduci non posse vt lictores dimitteret. ijs autem vti non audebat, nisi a Cæsare, aut ab ijs, qui in Italia Cæsaris locum tenebant, impetrasset: quod deinde impetrauit, vt apparet ex epistola sequenti. Et dicit, Quos populus dedit, ad differentiam illorum, qui tantum S. C. lege curiata, qua populus imperium dabat, neglecta, prouincias acceperant. vt iustior Ciceroni, quam cuiuis, retinendorum lictorum caussa esset, quos non a senatu solum, sed a populo etiam accepisset. Cæsar lib. I. de bello ciuili. *Ad opidum*] ad Oppium, omnino videtur emendandum. ad eum enim Cicero accedens, lictores sibi fasces præferre, & cum pompa anteire noluit, veritus, ne Cæsariani milites ea re offensi impetum aliquem facerent: itaque eos in turbam coniecit, & promiscue cum ceteris ire voluit. *Cum bacillis*] cum fascibus. nam ex bacillis & virgis constrictis fasces constabant, securi inserta, vt eius acies exstaret. *Recipio tempore me domo. te nunc*] corruptus locus: quem restituere, & sanare vix videmur posse: tentemus tamen; &, quod remedium in libris scriptis inuenire non licet, videamus num id ex ingenio promere possimus. adducor igitur vt putem, Ciceronem, cum de suo ad Oppium accessu dixisset, subdidisse cum dolore, & indignatione, Recipi, o tempora, me domo, & hunc? vt hoc dicat. vide quam sim miser. colere me homines, & ad me domum venire solebant. nunc venit tempus, cum me Oppius, quasi dignitate superior, domo recipiat, exire ad me nolit, intra parietes suo commodo exspectet. O tempora, recipi me domo? vt illud, O tempora, fore cum Curtius non dubitet consulatum petere? Et hunc? tam abiectum videlicet, tam despectum, tam sine dignitate? Quod sequitur, sic interpungo: Ad Oppium. quoniam ijs placeret, modo propius accedere, vt hac de re considerarent. Ad Oppium, inquit, redeo, de quo scribere instItueram. deinde, quem cum eo sermonem habuerit, continuo subiungit: Quoniam ijs placeret, modo propius accedere; vt hac de re considerarent. de lictoribus videlicet; num ijs placeret, vt eos meum adducerem. dixit, inquit, vt hac de re considerarent. hoc enim verbum subaudiendum est. *Si remansissem.*] in Italia. si numquam

ad Pompeium in Græciam profectus essem, vt contra Cæsarem pugnarem. *Quæ restant,*] præterita sunt mittenda: quæ reliqua sunt, vide. *Istis:*] Cæsaris amicis, qui Romæ sunt. explora, inquit, quo animo isti erga me sint, quo putent Cæsarem esse. *Factum nostrum*] quod, propius ad vrbem accedens, lictores mecum adduxerim. quod Cæsar magis probabit, si, me id fecisse de suorum sententia, cognoscet. *De Pompeii exitu*] quem Ptolemæus Ægypti rex interfecerat. Cæsar, Plutarchus, historici omnes. *Hoc putarem futurum.*] putaui, quocumque venisset, eum interfectũ iri; cum homines, despecta illius fortuna, gratiam eo facto se esse a Cæsare inituros putarent. *Fannio*] hic est, quem initio belli ciuilis Pompeius in Siciliam cum imperio præmisit. epist. 15. lib. 10. deinde apparet, eum mare transisse cum ipso Pompeio: & numeratur inter eos, qui cum imperio erant, epist. 15. lib. 8. *De mansione tua.*] crudeliter tibi minabatur, quod in Italia remansisses: itaque de eius interitu consolandus nõ es. *Lucius vero Lentulus*] ne de Lentulo quidem dolendũ est: (hic autem ab eodem Ptolemæo rege, qui Pompeium interfecerat, comprehensus, in custodia necatus erat) siquidem, vt Fannius crudelis, ita hic rapax fuisset, qui Hortensij domum, &c. *Omnino*] omnino & a Cæsarianis huiusmodi multa fiunt, indigna videlicet, & iniusta: sed illud, quod Pompeiani designabant, erat infinitum. non enim hunc aut illum proscribere cogitabant, sed generatim omnes, qui in Italia remansissent. *Nisi*] ponitur pro Sed. vt hic, & epist. 23. & epist. 1. & 73. lib. 13. fam. Vide Aldi filij Scholia in Sallustium. *Hostium numero*] Suetonius hæc in Iulio: Denunciante Pompeio, pro hostibus se habiturum, qui reip. defuissent; ipse medios, & neutrius partis, suorum sibi numero futuros pronunciauit. epist. 6. lib. 9. fam. & Cæsar lib. 1. de bello ciu. *Solutiore animo.*] nunc enim a curis districtus valde sum, propter temeritatem mei consilij; quod in Italiam tam inconsiderate venerim. *Vt deprecaretur.*] vt veniam a Cæsare peteret, quod cum Pompeio fuisset. *Nihil audiui:*] profectus sit, necne. *Alexandrinas litteras*] Alexandriæ datas: in qua Ægyptij Cæsarem inclusum obsidione premebant. sic, & Epiroticæ litteræ, & Olbiensis epistola, dixit alibi. *An euntem, an iam in Asia?*] figura, qua vtimur, cum, ex duabus rebus vtra

bus vtrā sit, incerti sumus. vt epist. 2. lib. 1. Nos hic te ad mensem Ianuarium exspectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis? & eodem libro infra: Proximus Pompeio sedebam: intellexi hominem moueri, vtrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur? Huius generis etiam illud est in epistola ad Trebatium: Cn. Octauius, an Cn. Cornelius quidem? is me crebro ad cenam inuitat. & illud in Bruto, Paucis ante, quam mortuus est, an diebus, an mensibus?

IN EPISTOLAM VII.

Istis placere,] Cæsarianis, qui Romæ sunt. *Istis lictoribus*] consulibus L. Lentulo & C. Marcello, cum Q. Cassius & M. Antonius tribuni pl. S. C. contra Cæsaris dignitatem fieri prohiberent; factum est per Cæsaris inimicos, vt, intercedendi potestate priuati, de sua salute cogitare die septimo cogerentur. itaque ad Cæsarem, qui Rauennæ erat, profugerunt. postea S. C. quæ Pompeius vult, & vt vult, multa fiunt: iniuste: non enim recte S. C. fieri potest, cum tribunis pl. intercedendi potestas erepta est. sed Pompeius tamen ijs S. C. delectus habuit, pecunias exegit, prouincias cum imperio tribuit, vt Scipioni, Domitio, Fannio, Sextio. Cæsar autem, deuicto Pompeio, ea S. C. improbauit, quæ post fugam tribunorum facta erant; quod, tribunicia potestate sublata, nihil legibus, nihil more maiorū, nihil iure actum videretur. quod cum ita esset; sequebatur, vt & prouincias & lictores amitterent ij, qui hæc a senatu post fugam tribunorum habuissent. quod si qui ex his erant, quibus Cæsar lictores relinquere, & institutum tamen illud suum de S. C. improbandis retinere vellet; hac vtebatur via: lictores, quos a senatu habuerant, adimebat, alios deinde ipse dabat. ita fiebat, vt & illi lictoribus vterentur; & ea, quæ senatus post fugam tribunorum decreuerat, ne valerent. itaque dicit Cicero, Cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos: audio enim eum ea S.C. improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt. Sextius enim erat ex ijs, qui lictores, id est imperium, illis S.C. habuerat. & dicit, Suos, quos habuerat antea: Ab ipso datos, a Cæsare. supra autem, Iisdem istis, id est, ijs, quos nunc habeo. non

enim ex ijs erat Cicero, qui lictores habuerant post fugam tribunorum: sed eos ante illud tempus habuerant, cum Ciliciam prouinciam non a senatu solum, sed etiam a populo accepi. quod Sextio non contigerat, qui prætoriam prouinciam sortitus erat; cum de illius imperio ad populum latum nō esset. Cæsar lib. I. de bello ciu. *Quod concessum Sextio sit:*] vt lictoribus ipse quoque vti posset. *Si volet sibi constare,*] hoc dicit, Cæsar si tantummodo S. C. volet improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt, poterit nostros lictores comprobare, id est eos, quos adhuc habui. non enim ego illis S. C. imperium accepi. quod si nostros lictores minus probare voluerit, plane constare sibi non videbitur. nō enim præstabit id, quod dixit, se velle ea S. C. quæ post fugam tribunorū facta sunt, vt iniqua rescindere; sed hac rationé prorsus omnia S. C. tollet. *L. Metellum*] hic est, qui superiore anno, tribunus pl. cum esset, Cæsarem, ne pecuniam ex ærario promeret, impedire conatus est. cui Cæsar mortem minitatus, & ærarij foribus, vt Appianus inquit, effractis, pecuniam abstulit. vnde illud epist. 7. lib. 10. Duarum rerum simulationem amisit, mansuetudinis in Metello, diuitiarum in ærario. *Illum*] Cæsarem. *Edixit*] edixit Antonius, ne cui ex ijs, qui cum Pompeio contra Cæsarem in bello fuissent, liceret esse in Italia, excepto Cicerone, & Lælio. *Re ipsa excipi*] quo modo poterat sine nomine re ipsa fieri Ciceronis exceptio? si sic videlicet Antonius edixisset: Ex omnibus Pompeianis ne cui liceat esse in Italia, nisi quorum caussam Cæsar cognouerit, aut de quibus Cæsar scripserit. quo edicto Cicero non nominatus, re ipsa tamen exceptus esset: siquidē Dolabellæ litteris, Cæsaris iussu confectis, in Italiam venerat. Cur autē nominari Cicero noluisset? duabus de caussis: primum, quod grauius offendi Pompeianos intelligebat tam aperta significatione. eos porro iratos habere nolebat, si forte, vt incerti sunt bellorū exitus, victores domum reuertissent: deinde, quod exceptio illa, nominatim facta, quasi legem & necessitatem ijs, qui excipiebantur, imponebat, ne discedere ex Italia possent, ne scilicet beneficium Cæsaris aspernari, aut etiam renunciare viderentur. vnde illud in epistola, quæ proximam subsequitur, Exceptionibus edictorum retineor: quæ si non essent sedulitate effectæ, & beneuolentia tua, liceret mihi

ret mihi abire in ſolitudines aliquas. nunc ne id quidem licet. *Aſſequere quod vis,*] vt minuatur dolor meus: quem inde capio, quod & in Italiam venerim, & in edicto nominatim exceptus ſim. *Me bonorum iudicium non funditus perdidiſſe.*] bonos de me non male iudicare, neque conſilium meum, quod in Italiam vnus ex omnibus Pompeianis venerim, prorſus improbare. *Quid tu in eo potes?*] quid a te fieri poteſt, vt boni meum conſilium non reprehendant? nihil ſcilicet. cauſſam enim mei facti probabilem, quam afferas, nullam habes. verumtamen, ſi qua mei defendendi facultas exſiſtet, id me maxime conſolari poterit. Et dicit, Id poterit, vt hoc ſignificet, aliud fere nihil eſſe quod poſſit. *Quod nunc quidem video non eſſe:*] video nullam tibi nunc meæ temeritatis excuſandæ facultatem dari. *Si quid ex euentis,*] nunc nihil video eſſe, quo meum factum tueri poſſis: ſed, ſi quid ex euentis naſcetur, obſerua, & occaſionem ne prætermitte: vt, ſi Cæſar bellum ex ſententia confecerit, ex illo euentu mei defendendi facultatem arripias, quam nunc quidem non habes. adhuc enim Pompeiani ſunt in armis, &, dum erunt, ego turpis videar neceſſe eſt, qui ſtantem adhuc reipub. cauſſam deſeruerim. quod ſi vincuntur; meum conſilium ex euentis probabitur. dicar enim hunc exitum prouidiſſe, ſapienterque feciſſe, quod in Italiam, id eſt in Cæſaris poteſtatem, venerim; contra quem ſine ſpe vincendi pugnare, aut fruſtra tergiuerſari, ſtultum eſſet. *Vt hoc nunc accidit.*] hoc ſcilicet, quod ſequitur: in quo ex euentis defendimur. nam, exitu Pompeij perſpecto, minus reprehendor, quod cum eo poſt Pharſalicam pugnam fugiente profectus non ſim. in quo ſapiens fuiſſe nunc videor; quaſi de illo, quocumque veniſſet, id, quod accidit, fore coniecerim. exitu vero nondum cognito, dicebar debuiſſe cum eo proficiſci. *Ex omnibus nihil tamen magis deſideratur, quam quod in Africam non iuerim.*] Multa, inquit, in me deſiderantur, vel quod cũ Pompeio profectus non ſim, vel quod in Africam ad renouandum bellum non ierim, vel quod in opido aliquo non reſederim: ſed ex omnibus tamen nihil magis deſideratur, quam quod in Africam non ierim. *Non probant*] qui Romæ ſunt, qui ſcilicet pondus habent, & a quibus meum factũ probari vellem. fortaſſe autem non probant, quod multi boni viri in Africam

profecti sunt: vt tentare quiduis potius maluisse videantur, quam de rep. desperare; cum ego contra fecerim. *Et scio fuisse antea.*] in Africa: quorum omnium iudicium hoc fuit, vel barbaris auxilijs remp. esse defendendam. *Hoc loco valde vrgeor.*] non video, qui defendi possim. *Hic quoque opus est, &c.*] oportet, inquit, (nam alioqui defendi non possem) ex ijs, qui in Africam iuerunt, vt bellum renouarent, casu aliqui sint, vel, si fieri potest, omnes, qui suæ saluti consulere velint, & consilium illud, quod ceperant omittentes, abiectis armis Cæsari se credant. hoc si ita fit, meum factum minus condemnabitur: si quidem & alios salutem omnibus rebus anteposuisse constabit. sin autem illi in bello perseuerant, & si vincunt: vides, quid nobis futurum sit. quasi dicat: non solum in turpitudine erimus, sed etiam in periculo: turpitudine, quod publicam caussam deserui, maiore salutis, quam dignitatis, ratione habita: periculo, quod eos hoc facto mihi fore iratos intelligo. vnde illud in epistola quadam ad Varronem: Si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent. erant enim nobis perirati: quasi quidquam de nostra salute decreuissemus, quod non idem illis censuissemus. Dicit autem, Hic quoque, propterea quod in Græcia multi fuerant, qui post deuictum acie Pharsalica Pompeium saluti cõsulerent, & victori aut se committerent, aut bellum certe rursus inferre nollent. *Sulpicii consilium.*] quod se Ciceronis consilio non anteponere, consolans videlicet Atticus scripserat. *Catonis,*] qui bellum in Africa contra Cæsarẽ renouat. *Periculo vacuum est, & dolore.*] itaque nostro consilio videtur esse anteponendum: cum nostrum neque periculo vacuum sit, neq; dolore: quod & in victoris manu sumus; & hoc ipsum mali non casu nobis, sed culpa & temeritate nostra contractum est: cum quiduis facere præstiterit, quam in Italiam venire. *Extremum est*] commemorat, quæ contra se faciunt, & quæ obijci a bonis viris possent. primum, inquit, reprehendi possum, quod in Africam non ierim: deinde, non idem fecerim, quod Sulpicius, qui sedem tutam & a bello vacuã elegit: postremo, quod non in Achaia remanserim. hoc extremum est: sed hoc tamen facere melius fuit, quam in Italiam venire. *Domum statim venerint.*] quod nobis non contigit. nam & in Italiam venimus, neque domum tamen statim venimus,

venimus, qui Brundisij adhuc misere iacemus. illi autem vel in Achaia residebunt, vel, impetrata a Cæsare venia, domum recta se conferent. Brundisij maxime lictorum cura Ciceronem tenebat: quos neque dimittere volebat, vt proxima superiore epistola ostēdit; &, secum adducere, propter militum licentiam periculosum videbat esse. *Hæc tu*] hæc, quæ contra me sunt, velim, vt cœpisti, in sermonibus ita extenues, ac minuas, vt quamplurimos in tuam sentētiam adducas. *Quod te excusas:*] cur ad me ipse non venias. *Vel vt cum iis,*] hic particula Vel, non iteratur, sed refertur ad illud, quod infra dicet, Alterum est, cur te nolim discedere. nam duæ caussæ erant, cur Ciceronis interesset Atticum Romæ esse; vel vt cum Cæsarianis ageret, quæ agenda erant; vel, ipso absente, ne Terentia egeret; quam Atticus scripserat in sumptum flagitare. *Consilij mei,*] quod in Italiam venerim. *Quod scribis Terentiam flagitare.*] hæc est altera caussa, cur te nolim discedere, quia scribis Terentiam assidue pecuniam petere: quod eam esse in angustiis declarat: quæ, si tu abesses, omnium rerum inopia premeretur. *In hoc loco*] præ dolore, inquit, in huius rei commemoratione diutius versari non possum. *Quod eam diligis.*] quod ea tibi curæ est, quod ei deesse nihil pateris. *Vtinam illi,*] hoc dicit, quia fore suspicatur, vt ab iis apud Cæsarem oppugnetur. patet ex epistola sequenti.

IN EPISTOLAM IIX.

Temeritatis meæ,] quod in Italiam temere & inconsiderate venerim. *Quam tu prudentiam mihi videri vis:*] conaris enim mihi persuadere, non me temere fecisse, quod in Italiam venerim, sed prudenter: negasque mihi quidquam tali tempore potius faciendum fuisse. *Furnius*] malim, Fusius: vt de Caleno, Ciceronis iam inde a Clodianis temporibus inimico, intelligatur. epist. 15. & 16. nam Furnius non modo non inimicissimus, sed etiam & ante ciuile bellum, & post amicissimus. epist. 18. l. 5. & 18. l. 9. & fam. l. 10. ep. 25. *Nosti genus;*] nosti quam maledicus, quam iracundus sit. non ignoras, quantum in eo soleat esse acerbitatis & iracundiæ virus: id in me nunc vniuersum euomitur.

IN EPISTOLAM IX.

Nec in vlla sum spe, &c.] nam, si sperarem me hinc posse

discedere, quo & incaute, & celerius, quam oportuit, veni; leuior esset dolor: sed eã spem eripiunt mihi exceptiones edictorum. Lege quæ scripsimus in epistolam, quæ ante proximam superiorem legitur. *Ante initum tribunatum*] ante quam tribunatum noui tribuni pl. inirent. veni autem ante in Italiã, veritus ne illi me suis rogationibus impedirent. Tribuni pl. ante alios magistratus & designabantur, & magistratum inibant. *Lege*] fortasse a Tribuno pl. Dolabella perlata; in qua scriptum esset idem, quod in Antonij edicto. *Oppressus.*] quia me lex in Italia retinet, cum excipiat me nominatim, sicut edictum. vide epist. 7. *Multaque multorum ad illum*] ad Cæsarem. multos autẽ ad Cæsarem scribere sciebat: propterea quod tabellarij, qui Roma ad Cæsarem in Africam litteras ferebant, Brundisij, vbi ipse erat, necessario conscendebant. *Caussa attulit:*] Vbaldini liber antiquus, Caũs attulit. emendo, Casus attulit. nam quemadmodum, casus & consilium, casus & iudicium; sic, casus & culpa, casus & error, antitheta sunt. vnde illud epistola huius libri vltima: Nihil est enim contractum casu: sed omnia fecimus iis erroribus & animi, & corporis, quibus, &c. *Genus belli*] formidabile, &, quocumque victoria inclinasset, exitiosum. vnde illud ad Marcellum: Omnia sunt misera in bellis ciuilibus: sed miserius nihil, quam ipsa victoria: quæ, etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores, impotentioresque reddit. Plane enim viderat, quid Cæsar & Pompeius spectarent, quæ inter eos conflati belli caussa esset, cum videlicet vtrique non libertas, sed dominatio proposita esset. ex quo illud ep. 11. lib. 8. Neutri σκοπὸς est ille, vt nos beati simus: vterque regnare vult. *Iueram,*] nemo adhuc, quod quidem sciam, hoc verbum mendosum esse suspicatus est; ne ipse quidem, cum hos meos commentarios primo edidi. nunc autem, cum ad hunc locum legendo peruenissem; (valde enim harum epistolarum lectio me delectat) nec satis ipsa sibi congruere sententia videretur; cœpi diligentius totam rem examinare. itaque vidi, non modo, Iueram, sincerum esse non posse, sed plane, quod aliud significet, alterũ verbum desiderari. nam, si genere belli commouetur Cicero, quod inter ciues gerebatur; si imparata omnia & infirma apud Pompeium, contra apud Cæsarem paratissima esse intelligit; certe inde fit, non vt

ex Italia

ex Italia discedat, sed potius, vt in ea remaneat. idque aperte confirmat illud, Ceperamque consilium nõ tam forte, quam mihi præter ceteros concedendum. non enim, si de itione ad Pompeiũ loqueretur, cõsilium illud minus forte appellaret. itaque, de mansione vt intelligat, necesse est. quod etsi non tã forte consilium fuit, ipsi tamen, qui paci semper studuerat, fuit præter ceteros concedendum. deinde (& hoc est, in quo suam culpam agnoscit) optimatum sermonibus, quos audiebat, consiliisque maxime Quincti fratris de sua sententia detrusus, iuit ad Pompeium. &, vt mutationem sententiæ suæ significet, primum ait, Ceperam, vt de priore sententia: deinde, de posteriore, subiungit, Cessimus. patet de mendo. videamus correctionem. Bessarionis liber, pro, Iueram, habet Scieram: quod interpretari licet, caute egeram, consulueram probe rebus meis, intellexeram quod esset e re mea. deinde quale illud esset, exponit his verbis: Ceperamque consilium, &c. manendi consilium non dubie significans. quod a se mutatum, & aliorum sermonibus, quibus ait se victum cessisse, & fratris suorumque consilijs, quibus adscribit se paruisse, miserrimis modis in hac epistola conqueritur. Sane vellem exemplum aliquod liceret afferre, quo, veteres Sciendi verbo, ea qua diximus sententia, eodemque modo, nulla scilicet adiuncta dictione, vsos esse, constaret. cuius generis etsi nunc in mentem nihil venit; quin tamen eiusmodi aliquid, quale quærimus, inueniri possit, non despero. Quod si quis de mendo quidem nobiscum sentit, de quo vix arbitror dubitari posse, correctionem autem, ob inusitatam verbi sententiam, minus probat: is a nobis accipiat, quod damus; de reliquo libros ipse veteres consulat; aut ex ingenio suo probabilius aliquid promat. Hæc cum scripsissem, rursus idem cogitanti venit in mẽtem, Quieram, pro Iueram, nec a sententia dissentire, nec a vetere scriptura longius abesse. itaque velim a studiosis hoc quoque considerari. *Mihi præter ceteros concedendum.*] nam alios tantum reip. caussa, me vero etiam beneficia, quæ a Pompeio acceperam, mouebant. *Cessimus, vel potius parui.*] cessimus, sermonibus hominum: parui, iis, qui suadebant, vt ad Pompeium irem. epistola 12. *Is, quem tu mihi commendas,*] frater meus. commendauerat autem Atticus, vt eum Cicero apud Cæsarem deprecantem

litteris adiuuaret. vnde illud epist. 22. Scribis illum per me Quincto fore placatiorem. Quo modo autem Cicero, qui & ipse fortuna minus prospera vtebatur, adiuuare eum apud Cæsarem posset, & quo modo etiam adiuuerit, apparet ex epistola, quæ post duas sequentes legitur, in qua commendaticiæ sunt, pro Quincto fratre, Ciceronis ad Cæsarem litteræ. *Fasciculus.*] litterarum, quas e Græcia Q. Cicero partim Brundisium ad Vatinium, & Ligurium, partim Romam ad alios mittebat. *Non modo fouisse, sed & tantam pecuniam illi dedisse,*] cum scilicet eo legato in Gallia vsus est. est autem, Fouisse, locum illi inter legatos concessisse, non exclusisse illum, non dimisisse. *Honoris mei caussa.*] vt cognoscerem, quanti me faceret. non enim in eo Cæsar Quincti Ciceronis, sed Marci rationem habuit. *Eiusdem generis.*] plenas omnium in me probrorum. *Illi ipsi*] cui ego putaui perniciosum fore. *Vtile*] apud Cæsarem, aut etiam apud alios. *Reddi,*] iis, ad quos mittuntur. *Hac ille acerbitate*] nam in me acerbus & contumeliosus fuit iam inde ab illo tempore, cum ad Pompeium in Græciam nauigare cœpimus. *Istam miseram,*] Tulliolam. *Patrimonio, &c.*] videtur dubitare de proscriptione: quod apertius ostendit paullo infra, cum dicit, Matri quoque eadem intellexi esse parata, quæ mihi. *Si me non offendes,*] si acciderit, vt, cum ad me venies, me non offendas. Et hoc dicit, vt significet, sibi præ desperatione consilium in alias terras migrandi pæne iam esse captum. *Tamen habeto*] putato, satis eam tibi esse his litteris a me commendatam. *Die natali meo*] III. non. Ianuarij. apparet ex epistola 5. libri 7. & l. 1.

IN EPISTOLAM X.

Operas in portu, & scriptura Asiæ pro magistro dedit.] portorio & scripturæ Asiæ magistri loco præfuit. de hoc ipso in epistola ad Silium his verbis: Cum P. Terentio Hispone, qui operas in scriptura pro magistro dat, mihi sũma familiaritas consuetudoque est. Scriptura autem quid sit, Pedianus in diuinatione declarat his verbis: Qui exigenda a sociis suo periculo exigunt, & reip. repræsentant, eorum ratio scriptura dicitur. In illa autem societate & magistri, & pro magistris erant. *Cum illis ne querendi quidem locum futurum puto.*] siqui-

ſiquidem alter frater eſt,alter fratris filius. cum aliis ſi res eſſet, vlciſcerer: cum his ne queri quidem mihi arbitror licere. *Ac tu ſcripſeras*] Atticus ad conſolandum Ciceronem, quæ poterat,omnia colligebat. itaque ſcripſerat, eos, qui contra Cæſarem in Africa bellum renouarent,infirmos plane eſſe,& imparatos.hoc autem ad minuendam Ciceronis moleſtiam vel maxime pertinebat,qui ex euẽtis aliquid exſiſtere cupiebat, vnde conſilium ſuum non temere captum videretur. in epiſtola,quæ ante duas ſuperiores legitur,locus eſt huiuſmodi: Si quid ex euentis. in eum locum quæ ſcripſimus,lege.apertior huius erit intelligentia. *Hiſpania,*]in qua Cn.Pompeius Magni filius bellum aduerſus Cæſarem inſtaurabat. Appianus lib. 2. Dio lib.42.& 43. *Quid eſt, vbi acquieſcam?*]nam,ſi hæc,vt nunciantur,ita ſunt,valde ego reprehẽdar,qui in Italiam ad Cęſarem venerim,cauſſa publica,quam alij & fortiter,& cum optima ſpe tuerentur,deſtituta. *Eosque,*]Quinctum fratrem,& Quinctum eius filium. *Accuſes*] litteris ad eos ſcriptis reprehendas.

IN EPISTOLAM XI.

Immutata eſſe omnia;] nam, cum Cicero ab Attico litteras accepit, imbecillæ Pompeianorum vires eſſe videbãtur; cum autem hanc epiſtolam ſcripſit,firmiſſimæ. itaq; infert, Illa eſſe firma,quæ debeant, nos ſtultitiæ noſtræ grauiſſimas pœnas pendere.& hoc poſtremum adiungit,quia ſtultus ſibi fuiſſe videbatur, quod tam celeriter in Italiam veniſſet, belli Africani exitu non exſpectato. *Curanda*] Romæ. *Accepi*]hic. erant autem argentarij P.& Cn. Salluſtij,alter Romæ,alter Brundiſij. *Qui vtamur.*]vide epiſt.23. l.13. *Quo culpa maior.*]nam hoc ipſum mali,quod & ſuſtineo,& exſpecto,totum eſt mea culpa contractum,qui tam ſtulte & inconſiderate in Italiam veni. *Ille*]Quinctus frater.

IN EPISTOLAM XII.

Nihil enim erat,] ſenſum patere puto iis, qui vident in litteris acutius.vt tamen etiam hebetiores intelligant, euolutam ſententiam manifeſtis verbis exponam. minime,inquit, volebam Cæſarem exiſtimare,me tanta de re alieno conſilio vſum eſſe.volebam igitur eum exiſtimare, non me ſuaſu fra-

tris mei, sed mea sponte meoque consilio iuisse ad Pompeiũ. *Postea, cum*] antea, Postea quam: emẽdaui locum ex coniectura, & hic, & epistola vltima lib. 2. fam. & alibi. mendi origo fuit, quod scribebant veteres quom, pro cum. *Tamen L in eo*] Tamen de eo, clarius esset. vt nunc legitur, non puto locum carere mendo. opem exspectabimus veterum librorũ. *Is lenis in illum*] Cæsar in Quinctum. *Is ero, qui semper fui.*] faciam, quod semper feci, vt fratrem meum, quantum in me sit, adiuuem. *Quod vtinam ita esset.*] cupit, Pompeianos Cęsari se dedere; vt ipse sapiens fuisse videatur, qui statim post Pharsalicam pugnam ad Cæsarem venerit, quasi, quid futurum esset, coniectura prospiceret. *Etiam Hispania.*] cum etiam in Hispania contra Cæsarem bellum paretur. *Velim facias id, quod sæpe fecisti:*] scribas ipse meo nomine. Hoc enim Atticus facere solitus erat. vnde illud in epist. 2. Quibus tibi videbitur, velim des litteras meo nomine. & ep. 3. Velim, si qui erunt, ad quos scribendum a me existimes, ipse conficias. item ep. 5. 7. & 14. *Præclaras generi actiones?*] εἰρωνικῶς. nam actiones Dolabellæ, qui hoc tempore tribunatum pl. gerebat, turpissimæ erant. auctor Dio libr. 12. & Plutarchus in Cæsare. ipse autem ep. 14. Omnium, inquit, conspectum horreo, præsertim hoc genero. & epist. 16. Ad ea, quæ me conficiunt, gener accedit. & epist. 23. O dij, generum ne nostrum potissimum, vt hoc, vel tabulas nouas? *Simplicem*] sine coheredibus; vt ego vnus creuerim. epist. 2.

IN EPISTOLAM XIII.

Sifer] non memini me legisse alibi hoc cognomen inter familias Romanas. familiæ quidem nomen esse nõ potest. itaque suspicor de mendo. *Seruij patris*] Seruij Sulpicij. & addit, patris, propterea quod eodem prænomine & filius appellabatur, vt apparet ex epistolis ad Sulpicium scriptis. Puto autem alio loco me dixisse, apud Romanos in cõsuetudine fuisse positum, vt, qui primi nati essent filij patris pręnomine vterentur. *Huc venerunt*] Brundisium. *Existimare te posse certo scio.*] vides enim, nulla omnino re leuari posse dolorem meum. deinde infert, Mihi cum omnia, &c. *AEquum postulant.*] quid postularint, cognosce infra, ep. 14. & 16. *Neque tam mihi desperaturi videbamur.*] Caualcãtis liber scriptus

ptus habet, Neque tamen mihi desperaturi ita videbantur: Vbaldini, Neque tamen desperaturi mihi videbamur: Ferri, Neque desperare mihi videbantur. legendum puto, Neq; tamen desperatum iri mihi videbamur. *In eadem sum voluntate.*] vt redimatur: quamquam res nostræ desperatæ sint. *Cum id videbamur sapienter facere,*] ante quam ille a Cæsare deuictus esset: quo tempore nobis ea res honori fore videbatur rep. constituta. nunc autem, quoniam fortuna tulit vt Cæsar vinceret, ex euentis stulte fecisse iudicamur. *Tuo villico*] in Epiro. *Neque ab illo rogati sumus,*] qui enim dare debui non rogatus? *Quid sit, quod confici posit,*] vnde nobis suppeditentur sumptus necessarij. *Caussam nosti.*] non est tibi ignotus rerum mearum status. Et hoc dicit, propterea quod, cum illud parum plane posuisset, Quid mihi de omnibus des consilij, (non enim exponit, quibus de rebus consilium dari sibi velit) adscribendum putauit, cur breuitate vsus esset: ideoque intulit, Et caussam nosti. & scis, inquit, res meæ quo modo se habeant, & quæ me solicitent, etiam si ego minus explicem.

IN EPISTOLAM XIV.

Vt nihil aliud,] subaudi, esset, quod me consolaretur. *Comites me, & socios habere putabam:*] qui in Africam ire noluerant, sed remanserant, vt a Cæsare veniam deprecarentur, eos sibi comites reditus in Italiam, & eiusdem consilij socios fuisse dicit. *Culpa*] peccasse sibi videtur, quod Brundisij maneat, ceteris ad Africanum bellum proficiscentibus. *Receptus.*] a Cæsarianis. *Scripserit:*] Cæsar. *Non quod ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis:*] cur ita putaret, caussam attulit epist. 20. sic enim scribit: Et alia timenda sunt, ab alijsque: & ab hoc ipso quæ dantur, vt a domino, rursus in eiusdem sunt potestate. *Hoc genero,*] P. Cornelio Dolabella, qui cum Cæsare erat. Hoc genero: tam turpi, tam perdito, tam flagitioso. Et hoc, quemadmodum ego opinor, ideo dicit, quod Dolabella Cæsarem instigabat, vt aut Pompeianorum bona proscriberet, aut tabulas nouas poneret. vnde illud epistola 24. O dij, generum ne nostrum potissimum, vt hoc, vel tabulas nouas? Atque etiam huc pertinet id, quod dixit epistola 12. Vides accessisse ad superiores ægritudines, præclaras generi actiones. item epistola 16.

Ad ea, quæ me conficiunt, gener accedit. & ibidem: Suſpicor coheredes dubiam noſtram cauſſam putare. id eſt, proſcriptionem meorum bonorum fore putant. *Quinctus pergit,*] Quinctus frater non ceſſat de nobis detrahere. *Cum ceteris*] ijs, de quibus ſupra in hac ipſa epiſtola. *Ad Minucium parentem ſcribam,*] vt mihi pecuniam curet. *Tuas litteras mittam.*] quibus ad eum ſcribis, vt mihi vſque ad H-S x x x curet: tantundem te Minucio filio Romę numeraturum. Minucius tamen x i i. ſola curauit: vt ex epiſtola, quæ proxima ſequitur, apparet. *Potuiſſe mirarer,*] ſubaudi, cogi & confici a te de rebus meis. *Niſi multa de Fufidianis prædiis:*] hic quoque ſubintelligitur, H-S cogi & confici potuiſſe putarem. quod tamen non ita erat. nam Fufidiana prædia, quæ ad Ciceronem hereditate peruenerant, nondum Atticus vendiderat; vt patet ex epiſtola ſequenti. *Et id video tamen.*] quam difficile ſit x x x cogi.

IN EPISTOLAM XV.

Vt eum ſcribere etiam pudeat de illis rebus,] quaſi bellum cum Ptolemæo rege cœptum confecerit, & negotij iam nihil habeat. Loquitur autem de Cæſare. *Affuturi*] in Italia, vt cum Cæſare dimicent. vnde illud in epiſtola ſequenti, Ante reditum eius, negotium confectum iri puto. *Achæi*] qui poſt pugnam Pharſalicam primum in Achaia remanſerant: deinde in Aſiam iuerant, vt a Cæſare veniam impetrarent. ij, omiſſo petendæ veniæ conſilio, aut ad Pompeium, inquit, redituri ex Aſia videntur, aut loco aliquo, qui Cæſaris in poteſtate non ſit, commoraturi. *Altero,*] D. Lælio, quẽ tamen a Cæſarianis receptũ iam eſſe, ſuperiore epiſtola ſcripſit: ſed videtur minus certum id fuiſſe: ſiquidem paullo poſt in hac epiſtola dicet: Solius meum peccatum corrigi non poteſt, & fortaſſe Lælij. ex quo manifeſtum eſt, incertum adhuc fuiſſe, num Lælius eſſet receptus. *Cui neque ad illos reditus ſit, neque ab his ipſis quidquã ad ſpem oſtendatur.*] illos, Põpeianos: his ipſis, Cæſarianis. *XII.*] H-S. de hoc in epiſtola ſuperiore. *Quod ſupereſt*] vſque ad x x x. H-S. ex quibus x i i. tantum acceperat a Minucio, vt x i i x. ſupereſſent. *Peccati dolor,*] nihil, inquit, difficilius eſt, quam is dolor, quem

lor, quem ex peccati mei recordatione percipio. peccauerat autem in hoc Cicero, quod in Italiam venerat, vt sæpe iam dictũ est. *AEternus.*] numquam enim eo liberamur. *Si socios essem habiturus ego, quos putaui,*] putaui enim alios quoque in Italiam esse venturos: qui deinde non venerunt. *Habet aliorum,&c.*] ceteri Pompeiani, qui in Africam non iuerunt, excusari omnes aliqua re possunt, ego nulla. itaque illi reditum habent ad suos. quem ego me habere non puto, qui publicam caussam, cum in Italiam veni, quasi prodidisse videor. *Non veniunt in dubium de voluntate:*] non existimari possunt noluisse in Africam ire; si quidem capti a Cæsare, aut interclusi, non potuerunt. ego autem neque captus sum, neque interclusus: neque tamen in Africam iui: quodque grauius est, etiam in Italiam veni. *Cum se expedierint,*] nunc reprehendi non possunt, quia non iuerint: apparet enim non licuisse, cum alij capti, alij interclusi essent. si vero exeundi viam nacti, ad exercitum Africanum se conferent; multo minus in dubium venient de voluntate. ostendẽt enim se, cum potuerint, iuisse. *Fusium*] Q. Fusium Calenum, quem Cæsar, victo in Pharsalia Pompeio, Achaiæ præfecerat: & est is, vt opinor, qui Ciceroni post Cæsaris obitum acerrime in senatu in M. Antonium inuehenti, respondit. epistola sequenti. Cæsar lib. 3. de bel. ciu. Dio. *Timidi*] tantum timidi videri possunt, nihil præterea. venerunt enim sua sponte in Cæsaris potestatem, ne, hostium loco habiti, calamitatem aliquam subirent; quam supplices se posse effugere sperarunt. ego autem non timidus solum existimari possum, sed Cæsaris quodam modo cupidus, qui in Italiam, quasi cõspectum & consuetudinẽ victoris appetens, me contulerim: cum eadem ratione, qua ij, qui ad Fusium venerunt, consulere mihi possem. *Quicumque sunt,*] etiam si Cæsaris caussam acriter oppugnarint. *Corrigi non potest:*] neque enim efficere ego quidquam possum, vt peccasse non videar. alij autem, si qui peccasse putabantur, cum se ad Africanum exercitum contulerint, recepti non iam amplius reprehendentur; cum mea ratio non eadem sit. nam, quoniam ego multo grauius, quam ceteri, Pompeianos offendi, non recipiar ab illis: itaque fiet, vt solius meum peccatum non corrigatur. *Cassium*] rumor fuerat, Cassium ad Cæsarem Alexandriam

ire, vt deprecaretur. quod omnino Ciceronis caussam aliqua ex parte subleuasset: cum & alios esse constaret, qui victori se crederent. hic quoque, inquit, consilium mutasse dicitur: vt videas me, præter Lælium, culpæ socium habere neminem. *Gener accedit,*] perditus, & Cæsari malorum consiliorum auctor. etiam in epistola superiore, Præsertim hoc genero. In eum locum, vide, quæ diximus. *Cetera,*] vt de domesticis rebus male affectis, vt de Terentiæ inopia, vt de Quincti maledictis. *Expleri*] cum hereditas diuidi commode non potest, propter coheredum non æquas partes; ad licitationem confugitur; quæ certior est, quam æstimatio. ita, omnium bonorum reperto pretio, expletur ea, quæ minor esse videtur, pars hereditatis.

IN EPISTOLAM XVI.

Ista epistola] quæ mihi a Cæsare reddita est. *Exigue*] sine pondere: vt, quod illa epistola cõtinetur, inane dicat. quod idem epist. 17. Inane, inquit, esset, etiam si verum esset. *Ab illo:*] a Cæsare. a quo epistolam illam scriptam non fuisse, ostendit epist. 17. Intelligis, inquit, illud de litteris ad V. idus Febr. datis non verum esse. Ac sane fieri potest, vt Oppius eã, aut aliquis alius scripserit; ne Cicero, desperatione adductus, rursus ex Italia discederet. *De pace:*] quam Cicero cum omnino inter Cæsarem & Pompeianos factum iri putaret, vt ostendit in epistola ad Cassium, in Italiam venit, statim post pugnã in Thessalia commissam. cuius eum consilij deinde pænituit: itaque infert: Cuius ego spe in hanc fraudem incidi. *Sperandum*] de pace. *In Asia, &c.*] enumerat, quot in locis parum secunda Cæsaris fortuna fuerit. In Asia: cum Pharnaces Mithridatis filius, pugna cum Cn. Domitio Caluino Asiæ præfecto prospere facta, Pontum occupauit. *In Illyrico,*] ob rem a Gabinio minus feliciter gestam. nam, præter alia incommoda iam accepta, in prœlio cum barbaris cõmisso magnum numerum militum amisit; & ipse paucis post mensibus, summa difficultate rerum omnium pressus, morbo interijt. *Cassiano negotio,*] cum Cassius & Marcellus, Cæsaris in vlteriore Hispania præfecti, dissensione orta, & militum seditione facta, bellum aliquandiu inter se gesserũt.

In ipsa

In ipsa Alexandria,] cum Cæsaris milites perturbati, & ab Alexandrinis loco pulsi, legionarijs circiter quadringentis, & classiarijs ac remigibus fere totidem amissis, in naues refugerunt; Cæsar autem ipse, magno in periculo versatus, natatione sibi consulere coactus est. *In Vrbe,*] hoc est, quod dicit epist. 10. Vrbanæ res perditæ; cum scilicet, absente Cæsare, & in bello, quod cum Alexandrinis gessit, occupato, multa male & inutiliter Romæ propter contentiones tribunorum pl. & ambitionem tribunorum mil. administrabantur: vt inquit Hirtius lib. 4. quanquam aptius referetur ad M. Antonij libidinem & auaritiam. de quo his verbis in 2. Philippica: In vrbe auri & argenti fœda direptio. & paullo post: Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferã? *In Italia.*] hoc quoque ad M. Antonium refero: de quo sic in eadem Philippica: Italiæ percursatio comite mima: in opida militum crudelis & misera deductio. *Ille*] Cæsar: quem adhuc bello Alexandrino distineri, fama erat. *Negotium confectum iri*] Africanos in Italia fore. vnde illud in epistola superiori: Ii ex Africa iam affuturi videntur. *De litteris:*] ad me a Cæsare missis: de quibus initio loquitur epistolæ. Lætitia autem bonorum commota erat: propterea quod de Ciceronis incolumitate dubitandum iam non videbatur, Cæsare ad illum scribente. *Huius consilii*] nemo enim salutem a Cæsare petit. nam, qui in Asiam iuerant, vt Cæsarem pro salute sua deprecarentur, progredi vlterius noluerunt, sed ibi Alexandrini belli exitum exspectant. qui vero in Achaia sunt, Fusio, contra quam antea fecerant, ostendunt se nolle deprecari, & primum illud consilium de salute a Cæsare petenda mutauisse. Puto autem legendum esse, Auferunt, non Afferunt. puto tamen, non censeo. videtur enim &, Afferunt, posse retineri: vt sit: etiam spem afferunt: spem quidem adhuc Fusio afferunt, ituros se ad Cæsarem vt deprecentur; non tamen eunt. *Constitutum.*] deliberatio. nam constituerunt, Cæsari se committere: sed, interposito Alexandrino bello, & Cæsaris rebus in discrimen adductis, integrum sibi reseruarunt, belli exitum exspectantes. itaque mora Alexandrina effectum est, vt eorum caussa quasi corrigeretur, vt eorum culpa minueretur: si quidem nihil fecerunt, quod Pompeianos, qui in

Africa bellum renouant, grauius offenderet. & vt Alexandrinum bellum illorũ caussam iuuit, ita meam perdidit. nam, quo minus secunda Cæsaris fortuna est, eo magis reprehendor, qui in Italiam venire properarim, caussa reip. desperata. *Ab his,*] a Cæsarianis. *Sine dubitatione*] noli enim dubitare, vt eorum veritas me offendat. *De his litteris:*] quæ mihi a Cęsare redditæ sunt: vis autem me scribere, vt ille, cum mihi non iratum esse Cæsarem audiat, ex hoc meo commodo lætitiam capiat. sed, inquit, hoc non facio: primum, quod me istæ litteræ non delectant; siquidẽ & exigue scriptæ sunt, & suspiciones habent non esse a Cęsare: deinde, quod, ipsum Quinctum non esse erga me optime animatum, ex amici litteris intelligo. *Illum ad te scribere,*] Quinctum. *Si putas rectum esse, & a te suscipi posse,*] duplex consideratio; nũ rectum sit, vt omnino de testamento Terentia moneatur; & num moneri ab Attico debeat. illud enim, Si putas a te suscipi posse, vt opinor, hoc valet: si tibi ita familiaris Terentiæ videris esse, vt agere cum ea de testamento possis. *Camillo*] nam hic non minus, quam Pomponius, Ciceronis res & negotia curabat: vt ostendit epistolarum, quæ familiares dicuntur, lib. 14. harum autem, quæ ad Atticum scribuntur, lib. 5. epist. 9. & lib. 6. epist. 1. *De testamento.*] cupiebat Cicero a Terentia testamentum fieri, vt illa, cum res suas constitueret, satisfaceret ijs, quibus debebat. nam Ciceroni, Terentiam eius vxorem debere, minus honorificum videbatur. monere autem eam de testamento, commodius erat, quam de solutione. nam, cum testamentum conficeret, necessario sequebatur, vt de solutione cogitaret. *Scelerate quadam facere.*] nefarie rem perdere: vnde illud epist. 24. Cum hoc tam paruum de paruo detraxerit, perspicis quid in maxima re fecerit? In epistola etiam ad Plancium Terentiæ scelus appellat, eoque se dicit esse adductum, vt diuortium faceret. Quibus enim, inquit, pro meis immortalibus beneficijs carissima mea salus & meæ fortunæ esse debebant; cum propter eorum scelus nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidijs vacuum viderem; nouarum me necessitudinum fidelitate contra veterum perfidiam muniendum putaui. *Quid scribas de ea:*] rectius fortasse, Quid sentias de ea: num scilicet tibi videatur posse prouideri, ne rem perdat. vt Terentia significetur.

ſignificetur. *Pro deſperato.*] ea de re nihil amplius cogitabo. omnino, inquit, hac in re tuo conſilio egeo, ſiue aliquid excogitas, ſiue nihil. nam, ſi aliquid; ne Terentia facultates conficiat, prouidebitur: ſi nihil; mihi erit ea res pro deſperata, itaque cura liberabor.

IN EPISTOLAM XVII.

Eo breuiorem, quod] Vbaldini liber antiquus, Eo breuior eſt, & quod. probo: vt duabus cauſſis breuior epiſtola ſit; & quod eam dederit properantibus tabellarijs alienis; & quod ſuos ipſe miſſurus fuerit. *Culpa mea.*] mea enim negligentia factum eſt, vt Dolabellæ nuberet: quem ego probare generum non debui, niſi prius omnia perſcrutatus, non ſolum quod ad mores, ſed etiam quod ad facultates attineret. quod ſi feciſſem, eius ære alieno perſpecto, numquã paſſus eſſem, vt homini in tanta rei domeſticæ difficultate conſtituto filia mea collocaretur. ſed commiſi, vt me abſente res per amicos ageretur. quibus in Ciliciam proficiſcens ita mandaui, vt, quoniam ego tam longe abfuturus eram, de Tulliæ meæ matrimonio agerent ipſi quod probaſſent. in quo meam negligentiam agnoſco. tantam enim rem alijs committere nõ debui, ſed in reditum meum integram reſeruare. Cur autem hoc a Cicerone putem ſignificari, facit epiſtola ad Terentiã his verbis ſcripta: Tullia noſtra venit ad me pridie idus Iun. cuius ſumma virtute & ſingulari humanitate, grauiore etiam ſum dolore affectus, noſtra factum eſſe negligentia, vt longe alia in fortuna eſſet, atque eius pietas ac dignitas poſtulabat. Dixit autem, Tale ingenium in tam miſera fortuna verſari, hoc ſenſu; quod Tullia virum haberet tam perditum, tam flagitioſum, tam multa in tribunatu nefarie molientem. ſiquidem in tribunatu iniquas leges ferre Dolabella conatus eſt, maxime debitorũ cauſſa, e quibus ipſe vnus erat. Dio. *Cum Salluſtio.*] idem in epiſtola ad Terentiam: Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæſarem mittere, & cum eo Cn. Salluſtium. Deinde conſilium mutauit, cum de Cæſaris aduentu nihil audiretur; vt in proxima ſequenti, & in alia ad Terentiã epiſtola declarat. *Communi mærore*] nam vtrique in mærore ſumus. *Conſolandis, &c.*] mendum video, correctionem adhuc quæro. *Locutum,*] me liberius loqui, quam

oporteret. *Non abhorret a mea suspicione eius oratio.*] quod enim ipse dicit, id ego quoque suspicabar, genus sermonum meorum istis non probari. *Non dubito, &c.*] omnino, inquit, parui refert, quo modo loquar. nam istis persuaderi numquam poterit, ea, quæ faciant, mihi probari, etiam si oratione vtar ad tempus accommodata. *Quid mea intersit,*] omnino enim ad meas ærumnas accedere iam nihil potest. Idem significat epist. 24. Quod, inquit, me mones de vultu, & oratione ad tempus accommodanda; etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem. *Ne profectum quidem illo*] vel, Illinc, vel, Illim, quod idem significat, legendum puto, aptiore sententia, quam si Illo, legas. *De litteris ad V. Febr. datis,*] de quibus mitto proximæ superioris epistolæ. *Inane esset, etiam si verum esset,*] nam, etsi verum esset, eas Cæsarem scripsisse; tamen apud me non magni ponderis essent, quoniam exigue, &, vt ita dicam, frigide scriptæ sunt. *Nasidium*] Pompeianum, ex ordine equestri, quem Cæsar lib. 2. de bello ciu. a Cn. Pompeio Magno, L. Domitio, Massiliensibusque subsidio missum refert. de hoc ipso in fine septimæ orationis in Antoniũ. *Emissus*] ex Africa: in qua Pompeiani bellum contra Cæsarem parabant, & ex prouincia neminem exire patiebantur, ne de copijs eorum, aut de consilijs Cæsar scire posset. Nasidius autem fecerat, vt exire Terentio liceret.

IN EPISTOLAM XIIX.

Valde esse impeditum.] graue adhuc & difficile bellum ei cum Alexandrinis esse. *Me hinc expedias.*] efficias, vt mihi Brundisio discedere concedatur; vbi cum reliquis etiam loci grauitas miserrime perferenda. *Bellum*] illatum a Pompeianis, tum quidem vires in Africa Scipione duce colligentibus. *Vtetur,*] Cæsar, non exspectans vt in Italiam transijciant. *Istorum*] Cæsarianorum. *Via*] vt huc, vbi ego sum, copiæ conueniant, in Africam transijciendæ.

IN EPISTOLAM XIX.

Velim, quid erit, qualecumque erit, scribas.] rectiùs, Quod erit, opinor. *De pace*] nam, si bellum fuisset, erat ei timendum non solum a Cæsare, contra quem pugnauerat, sed etiã à Pom-

a Pompeianis, quos reliquerat. *Dicitur idibus Sext.*] affuturus, cum Cæsaris ad me litteris. affuit autem pridie idus, vt ex duabus epistolis ad Terentiam, quæ fam. lib. 14. postremæ leguntur, manifestum est. *Quæ antea ad te scripsi.*] puto significari illas litteras, quæ in fine libri ordine præpostero collocatæ sunt. nam, ante hanc epistolam datas esse, dies adscripta declarat. In ijs ostendit, Brundisio discedere sibi certum esse, cum dicit: Scribas ad me, cum habebis cui des, & dum erit ad quem des; quod longum non erit. Hic quoque idem ostendit, sed se tamen teneri, dum, vt in pessimis rebus, aliquid caueat. Brundisij, inquit, caussa non est cur diutius iaceamus. modo tantisper commoremur, dum, vt in pessimis, aliquid caueamus; satis est. cautio autem hæc esse poterat, vt prius, quam discederet, de Cæsaris rebus, de belli Africani apparatu certiora cognosceret, vt ad inopiam Terentiæ propulsandam aliquid conficeret, vt pecuniam pro sumptu suo cogeret, denique etiam vt Philotimi aduentum exspectaret, qui litteras a Cæsare habere dicebatur. ep. 24. *Nihil vmquam caui.*] non enim caui, cum initio belli ad Pompeium in Græciam nauigaui. itaque dicit in epistola ad Cæcinam; Vt in fabulis Amphiaraus, sic ego prudens & sciens ad pestē ante oculos positam sum profectus. Multo etiam minus caui, cum in Italiam reuerti: siquidem consilium cepi nec tutum, nec honorificum.

IN EPISTOLAM XX.

Seleucia Peria C. Trebonii, is] vel antiquis libris repugnantibus emendo, Seleucia Pieria C. Trebonius. fuit autem Pieria Seleuciæ cognomen quod apud Plinium legimus lib. 5. cap. 9. & eodem lib. cap. 21. nam quod Trebonius lego, nō, Trebonij, is; in eo mutatio nulla est: siquidem ex duarum i coitione efficitur u. *Quod ipsum est suspectum, notionem eius differri.*] nunc enim omnibus ignoscit, non quod omnes venia dignos putet, sed quod ad vniuscuiusque caussam cognoscendam tempus non habet: itaq; notionem differt: quod suspectum est. nam, si nunc aliquibus ignosceret caussa eorū cognita: ijs, quibus ignouisset, nihil amplius timendū esset. cum vero omnibus ignoscat incognita caussa; suspectū videtur esse. nam omnino caussam eorum, qui cum Pompeio fuerunt, illum diligentius aliquando cogniturum, verisimile est.

Reddidit.] quæ abſtulerat, arbitratus Pompeiano ius recuperandi non futurum. nunc, Salluſtio a Cæſare recepto, & ex eorum numero, qui hoſtes habebantur, exempto, reddere coactus eſt. *In Siciliam*] vt inde poſt in Africam contra Scipionem & reliquos Pompeianos tranſijcerent. *Et protinus iturum*] in Siciliam videlicet, vt ex epiſtola, quæ proxima ſequitur, apparet. ego tamen libentius legerem, Eo protinus iturum, ſenſu eodem, ſed magis aperto. Eſt autem obſeruandum, locutionem hic eſſe minus integram; cum verbum deſideretur, quo participium, Iturum, referatur. qua tamen figura alibi quoque Ciceronem eſſe vſum animaduertimus, vt ad Lentulum epiſtola, cuius initium eſt, Legi tuas litteras. ſic enim ſcribit: Placebat illud, vt, ſi rex amicis tuis, qui per prouinciam imperij tui pecunias ei crediditſſent, fidem ſuam præſtitiſſet, & auxilijs eum tuis, & copijs adiuuares: eam eſſe naturam & regionem prouinciæ tuæ, vt illius reditum vel adiuuando confirmares, vel negligendo impedires. Verbū enim, Eſſe, vnde regatur non eſt. *Propius accedam.*] propius vrbem. quod non feciſſet, ſi Cæſar, qui ex Aſia veniebat, omiſſa Sicilia ex Græcia in Italiam recta nauigaſſet. nam eum Brundiſij, vbi erat, exſpectaſſet, vt aduenienti occurreret, & deprecaretur. itaque dicit: Quod ſi faciet, id eſt ſi in Siciliam ibit, ego propius accedam.

IN EPISTOLAM XXI.

Illa ſic ſcripſit, Vt ego ad te antea:] ſcripſerat autem Terentia Ciceroni, cum ei H-S x mitteret, nihil eſſe reliquum: vt ex epiſtola conſtat, quæ poſt duas ſequentes legitur. quam epiſtolam ante hanc eſſe datam, ex adſcripta die manifeſtum eſt. *Pharnaces.*] qui Pontum occupauerat, & exceſſurus ſine bello non videbatur. *Ad quam primum Sulla venit.*] venerat autem, vt legiones in Siciliam traduceret: quo Cæſar Patris iturus erat. *Nullam putant ſe commoturam.*] niſi acceptis præmijs, quæ Cæſar promiſerat: vnde in epiſtola ſequenti: Currunt ad illum pulſi a militibus, qui ſe negant vſquam, niſi acceperint. *Si hoc ita eſt,*] legiones ex Italia nolle diſcedere, neque vllo pacto eos, quos Cæſar miſit, in Siciliam ſecuturas. *Euaſiſſem*] illo autem abſente, dubius quid agerem, venia nondum impetrata, neque tamen deſperata,

rata, Brundisij inuitus permansi. *Quæ ad tempus accommodem:*]vultum,& orationem.vnde illud epist.24.Quod me mones de vultu,& oratione ad tempus accommodanda; etsi difficile est,tamen,&c. *Nostrorum iniuriis,*]Quinctum fratrem,& Terentiam significat:Quinctum,qui maledictis offenderet; Terentiam,quæ facultates absumeret. *Dignum nobis,*]nam orationem & vultum ad tempus accommodare, dignum Ciceronis prudentia fuisset.Hoc,inquit, non possumus, dolore perturbati: qui quidem dolor efficitur & ex nostris peccatis, & ex nostrorum iniuriis. peccata autem Ciceronis erant,primum,quod ad Pompeium in Græciam nauigasset,cum de Cæsaris victoria cõiicere posset: deinde,quod in Italiam reuertisset,cum id neque tutum,neque honorificũ videretur. *Sullana confers:*] credibile est, Atticum in hanc sententiam scripsisse:Feramus quæ sub Sylla tulimus:hæc enim eiusmodi fere sunt. Hic Cicero respondens, Sullana,inquit, genere ipso præclarissima fuerunt; nam Sylla senatus dignitatem contra perditam & seditiosam plebem defendebat; moderatione non admodum temperata; siquidem eos, quos sibi minus amicos fuisse intelligebat, occidit. *Obliuiscar,multoque malim, quod omnibus sit melius.*] dictio videtur deesse,ad quam referatur verbum,Obliuiscar. fortasse igitur sic:Obliuiscar mei,idq; malim, quod omnibus sit melius.siquidẽ in antiquis Bessarionis,Ferri,Vbaldini, & Maffei libris pro multoque malim, legitur, Mittoque malim. *Nostri nullam mentionem.*] scribis, inquit, Cæsarem mea caussa Quincto fore placatiorẽ. vide, quam secus sit. Quincto filio, cum pro patre deprecaretur, omnia tribuit, nostri mentionem nullam fecit: vt apud Cæsarem non modo ego alios commendare non possim,sed etiam commendatione ipse videar indigere.

IN EPISTOLAM XXII.

Epistolas illas]Quinctus Cicero epistolas contra Marcum fratrem scripserat ad Cæsarem: Cæsar illas ad Oppium & Balbum misit:illi Attico dederunt:Atticus ad M.Ciceronem curauit perferendas. *Quasi quo illius, &c.*] ne Cæsar quidem,inquit, illas epistolas, a Quincto contra me scriptas, ad Balbum & Oppium misit, quasi quo illius improbitate offen

deretur, sed credo, vt incommoda diuulgarentur mea. *Ne illi obsint,*] scribis te vereri, hæ litteræ, cõtra me ad Cæsarem scriptæ, ne ipsi Quincto, qui scripsit, apud Cæsarem obsint: id est, ne Cæsar, hac improbitate offensus, difficilior illi sit ad ignoscendum. (nam, quod in Pompeij partibus fuisset, hoc sibi vt ignosceretur, Quinctus petebat) hoc, inquit, non est, vt pertimescas. tantum enim abest vt ita sit, vt etiam Quincto statim omnia Cæsar concesserit, deq; illo ne rogari quidem se passus sit. quod idem in fine superioris epistolæ dicit his verbis: Scripsi ad te antea, eum statim Quincto filio omnia tribuisse. & in ea, quæ proximam superiorem antecedit: C. Trebonius se Antiochiæ dicebat apud Cæsarem vidisse Quinctum filium cum Hirtio: eos de Quincto, quæ voluissent, impetrasse, nullo quidem negotio. Et aduertendum est, Ciceronem, cum eandem rem iterum & tertio significaret, non iisdẽ tamen verbis vsum esse. *Eique rei mederi:*] te. nam cum Balbo & Oppio Romæ Atticus agebat, vt Quinctum Cæsari litteris commendarent, veritus ne illi epistolæ contra fratrem scriptæ nocerent: nam M. Ciceronem Cæsari putabat esse curæ, vt etiam illius caussa crederet Quincto fore placatiorem. quod ex fine superioris epistolæ cognoscitur. *Nihil valere.*] caussam explicat in epistola, quæ ante proximam superiorem legitur. *Currunt ad illum*] Sulla & Messalla erant ex iis, quos Cæsar in Italiam miserat, vt legiones in Siciliam traducerent. quos milites male acceperunt, negantes se vsquam esse ituros, nisi a Cæsare præmia, quæ superioribus bellis promiserat, accepissent. *Pulsi a militibus:*] nam XII. legio, ad quam primum Sulla venerat, lapidibus egisse hominem dicebatur. in epistola superiore. *Vt multos dies in opidum ponat.*] non explano, Vt in vnoquoque opido multos dies Cæsar consumat, sed, Vt ab opido ad opidum multorum dierum itinere perueniat. quale illud est epist. 35. libr. 12. Ne totum diem in villam. vbi subaudio, Ponam; dum in villam eo. *Quo modo agit,*] frequens locutio apud Ciceronẽ: Quo modo nunc est, consules transierunt: Quo modo nunc est, pedẽ vbi ponat in suo, nõ habet: Quo modo res se habet, nõ est facillima. ep. 15. l. 8. & 49. l. 12. & ad Q. fr. 3. l. 1. Quem ego sensum & loquẽdi modum secutus, legere malui, Quo modo agit, quam, vt antea, Quoquo modo agit, vt epist. 22. lib. 14.

lib.14. Dicit autem, Quo modo agit, propterea quod Pharnaces Ponto, quem occupauerat, non decedebat: vt ea res Cæsari in Italiam proficiscenti moram allatura videretur. *Cæli, qui mihi*] videtur, Quę mihi, legendum: vt referatur ad, Grauitatem. *Laborem*] languorem, nonnulli. ego nihil muto, refertur enim ad verbum, Sustineo. *An his illuc euntibus mandem, vt me excusent?*] his, Sullæ, & Messallæ. Illuc: ad Cæsarem. Excusent: quod Brundisio discesserim, & propius vrbem accesserim. *Vt in malis.*] iuua, inquit, me consilio. plane hoc non facile fieri potest: sed iuua, si non quantum opus est, at quantum licet in malis. epist.3. lib.12. eodem sensu dixit, pro malis. Multo plus, inquit, proficeret solitudo, si tu interesses. quæ mihi vna caussa est est hinc discedendi. nam, pro malis, recte habebat. & ad Torquatum epistola 2. lib.6. fam. Quod, inquit, maiore in varietate versata est adhuc tua caussa, quam homines aut volebant, aut opinabantur: mihi crede, non est pro malis temporum quod moleste feras. Dixit etiam in Bruto non dissimili sentẽtia: L. Cœlius, vt temporibus illis, valde doctus. & de Senectute: Multæ, vt in homine Romano, litteræ. Et in epistola ad Marcellum: Vt in tali re, fortuna laudatur. Vt in malis, autem, vt in pessimis, vt in perditis rebus, nota locutio est: itaq; non afferam exempla: tantum dicam, in Vbaldini libro scripto legi, Scio rem difficilem esse sed in malis; in libro Caualcantis, Sic rem difficilem esse sed vt malis: in tertio Ferri, Scio rem difficilem esse sed vt in malis. vt ex trium exemplarium varietate non temere locus emendari videatur. *Etiam*] altera caussa, cur propius accedere vellet. prima enim erat illa, quod grauitatem cœli Brundisini vix iam corpore sustinebat. *De testamento.*] quod a Terentia fieri Cicero cupiebat, vt iis, quibus debebat, satisfaceret. *Animaduertes.*] quid? opinor, id quod dixit in epistola superiore: Quid a Terentia in testamẽto ponatur, & quo modo ponatur.

IN EPISTOLAM XXIII.

Vt cum Camillo communicares:] hoc quid esset, de quo Atticum communicare cum Camillo volebat, ostendit ep.7. Extremum, inquit, est, quod te orem, cum Camillo communices, vt Terentiã moneatis de testamento. Easq; litteras hic

ſignificat cum dicit, Quod ad te ſcripſeram. *Scripſit, te cum eo locutum.*] antiqui libri duo, Vbaldini, & Caualcantis, habent: Scripſiſſe eum locutum: vt fortaſſe corrigendum ſit, Scripſit ſecum locutum: figura magis propria, quã ſi legas, Scripſit te cum eo locutum. niſi ſi quis offenditur, quod, Te, ſubintelligi videat: cum huius generis apud Ciceronẽ multa ſint. *Niſi illud*] hic dictio, Niſi, idem fere ſignificat, quod Sed: vt in epiſtola ad Memmium, libro 13. epiſt. 1. Nec, cur ille tantopere contendat, video, nec, cur tu repugnes: niſi tamẽ multo minus tibi cõcedi poteſt, quã illi, laborare ſine cauſſa. Et ad Philippum, eodem libro epiſt. 73. De re nihil poſſum iudicare; niſi illud mihi certe perſuadeo, te, talem virum, nihil temere feciſſe. *Illud*] teſtamentum, vel, quod ſcriptum eſt in teſtamento. *Si aliter eſt, vt oportet,*] teſtamentum a Terentia factum aliter eſt, atque oportebat; mutari iam non poteſt. Et hoc dubitanter dicit; quia certum neſciebat, an eſſet factum, vt re vera non erat: quod ex duabus antecedentibus epiſtolis apparet; quas poſt hanc ſcriptas eſſe, cum alia ſignificant, tum illud in primis, quod in hac, Quinctum filium ad Cæſarem eſſe profectum, in illis a Cæſare omnia dicit impetraſſe. *A nullo*] Caualcantis liber, A nil lo. corrigendum puto, Ab illo, id eſt a Camillo. *Fortiorem*] non putabam te prorſus valere. *Profectum*] vt pro patre deprecaretur. *Habere ad me litteras.*] a Cæſare, quas accepit pridie idus Sext. vt ex epiſt. 24. lib. 14. ad Terentiam cognoſcitur. *Gratulatur.*] quod exiſtimet Cæſarem iratum mihi non eſſe, cum ad me ſcribat. *Ne cogitatione quidem*] ſenſus eſt. Quinctus frater mihi gratulatur, quod Cęſar ad me ſcribat. ego autem, tantum abeſt, vt propter has litteras gaudeam, vt nihil ne cogitatione quidem reperire queam, quod mihi tolerabile poſſit eſſe. Dicit autem, In meo tamen peccato, propterea quod grauiter ſibi peccaſſe videbatur, qui ſtatim poſt pugnã Pharſalicam, Pompeianorum viribus nondum plane exſtinctis, in Italiam veniſſet. idque diuerſis nominibus appellat, temeritatem epiſt. 8. ſtultitiam epiſt. 11. peccatum epiſt. 15. *De hac miſera cogites:*] de Terentia, ne egeat. ad hoc autem, vt ex epiſt. ſequenti coniicitur, Atticus ita reſpondit: Terentiæ noſtra & tua parata erunt. *De quo ad te proxime ſcripſi, vt aliquid conficiatur ad inopiam propulſandam,*] ſignificat litteras

teras III. nonas Quinct. datas, quæ ſunt in fine huius libri perturbato ordine collocatæ. quibus in litteris, quod ad inopiam propulſandam pertineat, hoc eſt: Te oro, vt in perditis rebus, ſi quid cogi, conficique poteſt, quod ſit in tuto, ex argento, neque ſatis multa ex ſupellectile; des operam. Volebat autem Cicero, cum propter Cæſarianorum licentiam de vrbis direptione timeret, ea quæ pretij maioris erant, neque loci multum occupabant, vt argentum, aut aliquid ſimile, ſeponi, & occultari, ne diripientibus paterent: quod apertius dicit in epiſtola ſequenti; quoniam Atticus, Ciceronem de venditione ſcribere, videbatur eſſe interpretatus. *De ipſo teſtamento.*] vt Terentia teſtamentum faciat. & in dictione, Ipſo, ineſt emphaſis: quaſi dicat, de quo ſcis me laborare, & de quo ſæpe iam ad te ſcripſi. *Illud quoque vellem antea:*] vellem antea nobis curæ fuiſſet, vt Terentia teſtamentum faceret: ſed omnia timuimus: nimis, inquit, timidi fuimus: nã veriti ſumus, ne, ſi illam de teſtamento moneremus, mulier ſuſpicioſa offenderetur. & dicit, Illud quoque, vt oſtendat alia etiam a ſe eſſe prætermiſſa. *Melius quidem in peßimis nihil fuit dißidio.*] erratum a nobis eſt, quod Terentiam antea de teſtamẽto non monuimus, veriti, ne moleſte ferret: ſed in eo maior culpa fuit, quod diſſidium non fecimus, cum in peſſimis melius nihil eſſet. Et oſtendit, ne ipſum quidem diſſidiũ ſine aliqua difficultate fuiſſe, ſed, vt in peſſimis, optimum tamen fuiſſe. *Aliquid feciſſemus, vt viui vel tabularum, &c.*] vel aliquid deſideratur, vel in his ipſis verbis mendum latet. ſenſus eſſet nõ abſurdus, ſi ita legeretur: Aliquid feciſſemus, vt viri, vel tabularũ, & quæ ſequuntur. nam infert paullo poſt, Et videremur aliquid doloris virilis habuiſſe. *Vel tabularum nouarum nomine, vel nocturnarum expugnationum,*] cauſſæ, cur diſſidium honeſte facere viſus eſſet. nam, cum pecuniam, quam Romæ habebat, neque ipſe domi ſuæ, aut apud amicos tuto cuſtodire poſſet, cum nocturnæ domorum expugnationes timerentur; neque apud argentarios deponere, cũ de tabulis nouis rumor eſſet, quibus creditæ pecuniæ, recuperandi iure ſublato, amittebantur: dixiſſet, ſe quidem alia ratione ſibi cauere non potuiſſe, niſi diuortium faceret, & eam pecuniam pro dote redderet. Ad hunc locum pertinent ea, quæ diximus epiſt. 3. huius libri. *Vel Metellæ, vel omnium*

maiorum:] ſic omnes antiqui libri, quotquot ipſi vidimus. tentaui, ſi poſſem ingenio locum emendare: non ſucceſſit omnino: ſed, quia duæ vidẽtur eſſe cauſſæ faciendi diſſidij ad proximas duas additæ; putaui, pro Maiorum, legi poſſe Malorum. in illo, Metellæ, nihil aſſequor. *Nec res perijſſet,*] quam Terentia conſumpſit. quod damnum, illa dimiſſa, effugiſſem. *Et videremur aliquid doloris virilis habuiſſe.*] Terentia dimittenda. *Memini omnino tuas litteras. ſed & tempus illud, etſi quiduis præſtitit.*] quo modo nunc locus interpungitur, ſententiam non elicio, quæ probetur. mallem ſic diſtinguere. Memini omnino tuas litteras, ſed & tempus illud. etſi quiduis pręſtitit. hoc ſenſu; Memini omnino, quid tu mihi olim ſcripſeris, cum ſcilicet, vt diuortium facerem, ſuadebas, ſed memini (hoc enim verbum ſubintelligitur) & tempus illud: quod eiuſmodi erat, vt de diuortio non videretur eſſe cogitandum. nam, cum ciuile bellum eſſet, & Terentiam dimittere, niſi dos redderetur, non poſſem, non fuit committendum, vt tam duris temporibus ea pecunia, quam habebã, priuarer. itaque, cum dicit, Memini & tempus illud, quaſi ſe excuſat, quod Attici litteris nõ paruerit. quaſi dicat: Illo tempore ſi Terentiæ nuncium remiſiſſem, fore ſuſpicabar, vt in magnam deinde rei nummariæ difficultatem inciderem: ſed incidere tamẽ in quamuis difficultatem præſtitit, quam Terentiam non dimittere. Et hoc ſignificat, cum dicit, Etſi quiduis præſtitit. *Ipſa videtur denunciare.*] ipſa, Terentia: denunciare, diuortium. *Audimus enim de ſtatu reip.*] reddit rationem, cur Terentia videretur diuortium denunciare. Statu reip. miſero videlicet, & perdito, maxime propter Dolabellæ tribuni pl. ambitionem & licentiã: vnde Cicero coniecturam faciebat, Terentiam diuortium eſſe facturam; vtpote quæ dubitaret, ne, ſi Dolabella tabulas nouas poſuiſſet, quod velle videbatur, tam perturbato ſtatu ciuitatis de dote veniret in dubium. itaque velle eam, dum liceret, ſibi cauere, diuortio facto, ante difficultatem illam temporum a Cicerone dotem recipere, veriſimile erat. propterea non dixit, denunciat, ſed videtur denunciare, quod ipſe, denunciaturam, coniectura perſpiciat. Quod autem in noſtro libro, contra quam in aliis omnibus, legitur, De ſtatu reipub. o dij, &c. ſic emendauimus, adducti veterum exemplarium varietate.

nam liber Caualcantis habet, De ſtatu riei odij: Vbaldini, Deteſtari Clodi: Maffei, De ſtaturi Clodij. *Vt hoc, vel tabulas nouas?*] ſubaudi, cogitet, in animo habeat; vel aliquid huiuſmodi. Hoc: quidpiam iniquius, de quo generum ſuum Dolabellam audiuerat legem eſſe laturum. ſed mihi magis placet, totum illud, Hoc, vel tabulas nouas, non duas res, ſed vnam ſignificare. nam, ſi duas ſignificat, cur ſecundam nominat, primam non item? qui enim poterat Atticus intelligere, quid ſibi vellet verbum, Hoc, niſi a Cicerone apertius exponeretur? placet igitur, vt dixi, vnam rem ſignificari, & illud, Vel tabulas nouas, interpretationem eſſe dictionis, Hoc: vt particula, Vel, ſententiam non mutet, ſicuti cum ponitur pro aut, ſed augeat, quo modo poſita eſt in quadam epiſtola ad Quinctum fratrem: Tu nobis amiciſſimum Sextium cognoſces, credo tua cauſſa vel Lentulum. & in libris Academicis: Per me vel ſtertas licet, non modo quieſcas. Legem autẽ de tabulis nouis Dolabellam pertuliſſe non conſtat, ſed, laturum eſſe, rumor fuit, atque etiam tentaſſe apparet. cuius rei argumentum eſt, quod in Philippica 6. Trebellium tabulis nouis aduerſatum fuiſſe, legitur: & ex Dionis hiſtoria lib. 42. inter P. Dolabellam, qui debitorum cauſſæ fauebat, e quibus ipſe vnus erat, & L. Trebellium, tribunos pl. graues & perpetuas fuiſſe contentiones, intelligitur. Trebellij autem tribunatus omnino in ea Philippica ſignificatur. ſed argumentari non oportet: aperte L. Florus, Dolabella, inquit, de tabulis nouis legem ferente, ſeditiones excitatæ. aperte etiam Plutarchus in Antonio. *Nuncium remitti.*] Terentiæ: vt, quod illa factura eſt, præripiamus. hoc enim refertur ad illud, Ipſa videtur denunciare. *Tertiam penſionem.*] vt reddam vniuerſam dotem. nam dos, facto diuortio, tribus penſionibus ſoluebatur. *Tum, ne vim abuſo naſcetur,*] ſic Maffei liber: ſic & Caualcantis, & Beſſarionis. forte, Tum ne, cum ab ipſa naſcetur, an prius ego. id eſt, tum ne cogitandum de dote, cũ ipſa diſſidium denunciabit; an prius ego denunciem.

IN EPISTOLAM XXIV.

Quæ dudum ad me, & quæ etiam ad meam Tulliam] hic locus antea in vulgatis omnibus libris mendoſe legebatur. nos eum ex antiquo Speciani libro reſtituimus. *Ea ſentio*

esse vera.] sentio, nisi meum dolorem occultabo, grauissimum impendere damnum. Quod tamen damnum ostendit Cicero vitari a se minime posse, cum infert: Istud feramus: quod cum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quæ tu, ne accidant, vt caueamus, mones. *Grauissima iniuria accepta,*] puto, quod Brundisij, sine vlla dignitate, grauissimo cælo, diutius manere cogeretur; præsertim cum & ex litteris Dolabellæ, Cæsaris mandato confectis, in Italiam venisset; (epist. 7.) & Oppius deinde ita promisisset, Cæsari non solum de conseruanda, sed etiam de augenda illius dignitate curæ fore. epist. 6. *Omni statu, omnique populo*] video enim mihi iratum fore Cæsarem, quod contra eum pugnauerim; infestos Pompeianos, quod ab ijs discesserim. *Eundem exitum*] perniciem & interitum rerum mearum. *Ad meam manum rediero.*] locum, antea deprauatum, emendauimus ex antiquo Speciani libro; in quo ita scriptum esse, Vbaldinus Bandinellus, homo grauis, & certus, affirmauit. Mea, inquit, manu scribere incipiam. *Commoti neque eum*] eodem modo libri scripti. locus corruptus: quare ad reliqua pergamus. *Quasi ita sit,*] non credo, inquit, testamentum a Terentia esse factum: sed, quasi factum sit, quoniam de testamento cum ea sermonem iam habuisti, poteris monere, vt alicui committat, &c. *Quoniam in sermone iam venisti,*] hoc dicit, quia, nisi Atticus iam antea de testamento cum ea locutus esset, suspicari Terentia potuisset, se ideo moneri, quod extra belli periculum ipsa non esset. quod Cicero nolebat. itaque infert paullo post, Quam quidem celo miseram me hoc timere. Opinor autem rectius, In sermonem. nam, Venire in sermone, minus vsitata locutio. opinioni nostræ subscribit Vbaldini liber. *Cuius extra periculum huius belli fortuna sit.*] nam Terentiæ fortunas videbat extra periculum belli non esse: sed eam celabat. ostendit autem, commode Atticum illam de committendo alicui testamento monere posse: siquidem cum ea de testamento iam antea in sermonem venerat: vt suspicari non ita posset, quam ob caussam moneretur. *De illo altero,*] quod scilicet ad te scripsi, vt aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam. De hoc autem duabus iam epistolis Atticum rogauerat, proxima superiore, & proxima sequenti. *Venire*

nunc

nunc nihil posse:] hoc enim Atticus rescripserat. *Seponi, & occultari*] vt argentum, & lautior supellex. declarat in epistola sequenti, *Quæ impendet.*] timebat vrbis direptionem, cum audiret quotidie cædes & incendia fieri, omnia misceri, atque turbari, tribunos pl. Dolabellam & Trebellium, alterum alteri infestum, opportuna vrbis loca hominibus armatis occupasse. Dio libro 42. *Mitto cetera,*] quæ illa inique & scelerate fecit. *Quid ad hoc addi potest?*] quid hoc indignius esse potest? *Hoc*] quod proxime sequitur. *Scripseras*] ad Terentiam. apparet Atticum aliquo exisse, inde Romam ad Terentiam scripsisse, vt H-S XII millia, quæ de argento reliqua essent, id est scutatos 360. Brundisium in Ciceronis vsum permutaret. ↀ] his notis decem millia nummum significantur: decem autem millia nummum, & decem millia sestertium idem est. nam nummus & sestertius nihil differunt, sestertius vero, siue nummus, quadrantes æreos, quos hodie vocant, duodecim valet: cum & quattuor sestertij denarium efficiant; & denarius, si ad Venetam monetam redigatur, pro sexdecim marculis sit, quemadmodum apud veteres pro sexdecim assibus: vt appareat, quos nunc quadrantes dicimus, apud antiquos trientes assium fuisse. Cum igitur ad Terentiam Atticus scripsisset, vt Ciceroni H-S XII millia mitteret; decem millia tantum illa misit, duo reliqua auertit. *Nullus venit,*] sic Plautus in Asinaria; Quem in tonstrinam iusseram venire, is nullus venit. In Bacch. Nullus affueris. In Trin. Nullus credas. Et Terentius in Eun. Nullus mones. in Hecy. Nullus dixeris. Ipse Cicero infra, Sextus ab armis nullus discedit. *Aduentum Cæsaris*] cum Ephesum adueniet, confecto Alexandrino bello in Italiam reuertens. *Aut nihil puto*] cum Philotimus Ephesi tempus tereret, coniecturam faciebat, in ijs litteris, quas ille a Cæsare ferre dicebatur, nihil esse, quod celerius perferri opus esset. nã, si quid liberalius Cæsar scripsisset, verisimile erat Philotimum litteras sine vlla mora ad Ciceronem fuisse perlaturum. de his autem litteris in epistola proxima superiore, & in fine lib. 14. ad Terentiam. *Non curet.*] forte, Curat. alioqui duriuscule positum videtur. *Quid illinc afferatur.*] a Cæsare, ex Alexandria. *Te intelligere certo scio.*] intelligis enim, eam a nobis contractam esse cul-

pam, vt neq; apud Cęsarem locus, neq; apud Pompeianos sit futurus. hoc apertius supra, in hac ipsa epistola: Nihil igitur mea minus interest, quam de Cæsaris rebus quid afferatur. quæcumque eius fortuna erit, idem exitus me manet. In sequenti etiam epistola, Illum, inquit, discessisse Alexandria, rumor est: quod verum, an falsum sit, quoniam mea nihil interest, vtrum malim nescio. *Difficile est,*] cur difficile esset, ostendit epist. 22. *Si mea quidquam interesse putarem.*] cur hoc sua nullam in partem putaret interesse, declarat ep. 17. his verbis: Non dubito, quin istis persuaderi nullo modo possit, ea, quæ faciant, mihi probari posse, quoquo modo loquar. ego tamen vtar moderatione, qua potero. quamquam, quid mea intersit, vt eorum odium subeam, non intelligo. *Quod scribis, litteris putare Africanum negotium confici posse:*] subaudiendum prænomen Te, quod referatur ad verbum Putare. sensus hic est: Scribis te putare, inter Cæsarem & Pompeianos, qui in Africa sunt, litteris vtrimque mittendis pacem posse fieri. vnde infert: Si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me. præter pacem autem, vnde consolationem capere, aut quid optare posset, nihil erat. itaque epist. 19. Vnum, inquit, est, quod mihi sit optandum, si quid agi de pace possit: quod nulla equidem habeo in spe; sed quia tu leuiter interdum significas, cogis me sperare, quod optandum vix est. *Si quid audiero citius,*] hoc dicit, quia, cum Brundisij esset, propius aberat ab Africa, quam Atticus, qui Romæ erat.

IN EPISTOLAM XXV.

Omnia fecimus, &c.] designat hæc in primis; suam profectionem ad Pompeium, cum in Græciam nauigauit; & reuersionem in Italiam, cum, Pompeio acie deuicto, in Cæsaris potestatem sua sponte venit. quod vtrumque dicit se fecisse propter errores & miserias & animi & corporis, hoc est incaute prorsus & inconsiderate; cum intelligat, se, profectione ad Pompeium, Cæsarem offendisse; reuersione in Italiam, Pompeianos: vt ob has caussas locum sibi neque apud Cæsarem fore, neque apud Pompeianos sperare possit. *Proximi*] frater Quinctus, vxor Terentia, gener Dolabella. Quinctus filium miserat, qui eum apud Cæsarem accusaret; odi-

umque

umque acerbiſſimum, & nocendi voluntatem oſtenderat. Terentia facultates conſumpſerat. Dolabella tribunatum improbe gerebat. de Quincto epiſtola 8.10.15.16.21.22.de Terentia epiſt.17.& 24.& fam. epiſt.14.lib.4.de Dolabella epiſt.12.14.15.& 24.& Dio lib.42.Plutarchus etiam in Cęſare. Recte igitur dicit, proximos nouum ſibi dolorem attuliſſe, cum curare potius, quantum in ipſis eſſet, veterem animi ægritudinem deberent. *Quod longum non erit.*] ſignificat, ſe aut in tantis moleſtijs non diu poſſe viuere, aut in alias terras velle migrare. *Cuncti*] Maffei liber pro, Cuncti, habet, Eunti: Vbaldini, Euntes. *Scripſi apud epiſtolas*] deprauata verba: neque ſecus vetera exemplaria, niſi quod, ſcripſit, Maffei liber, & qui Beſſarionis fuit, habent. *Miſerrima*] locus eſt ab omni parte corruptus. *Simile natum*] Vbaldini liber, Ita leuatum. meum iudicium non interpono: propterea quod ſenſum videre non poſſumus, cum ea, quæ proxime antecedunt, & ipſa propter mendũ obſcura ſint, & hæc, quæ conſequuntur, ijſdem tenebris inuoluantur. *Conſilio dando: attamen*] tale illud eſt epiſt. 2. lib. 13. Tuas litteras hodie exſpectabam, nihil equidem vt ex ijs noui: quid enim? verumtamen. aliaque alibi eiuſdem generis. *Cæci fuimus.*] cum eam Terentiæ dedimus. Cicero diuortium cum Terentia facere noluerat, ne ſecundã penſionem daret: quamquam Atticus auctor eſſet, vt omnino diuortium faceret. deinde, ne Terentia egeret, ſecundam penſionem dedit, neque tamen diuortium fecit. quod ita eſſe, conſtat ex epiſtola, quæ ante ſuperiorem proximam legitur; in qua hæc ſunt verba: Placet mihi, & idem tibi, nuncium remitti. petet fortaſſe tertiam penſionem. *Alium mallem.*] recordatus orationem eſſe de præteritis, ſententiam non perfecit; quodque inſtituerat dicere, omittens, intulit, Sed præterijt. *Quod ſit in tuto,*] hoc iterauit ſuperiore proxima epiſtola, cum dixit: Seponi, & occultari poſſunt, vt extra ruinam ſint, eam, quæ impendet. *Neque ſatis multa ex ſupellectile,*] non dicit ſupellectilem parum multam eſſe, ſed parum multa eſſe in ſupellectile, quæ pretij maioris ſint, & ſeponi debeant. *Nec Vlla fore condicio pacis, eaque, quæ ſunt, etiam ſine aduerſario peritura.*] ponit duas cauſſas, cur videatur adeſſe extremum: primum, quod inter Cæſarem & Pompeianos

pacis condicio nulla erit, & omnino decernetur armis: deinde, quod, etiamsi bellum a Pompeianis non sit, tamen hæc vel sine aduersario peribunt. corruant enim necesse est, cum nullo iure, nullis legibus nitantur. Et hoc dicit, quia, cum Cæsar bello Alexandrino detineretur, in vrbe propter contentiones tribunicias ad arma ventum erat; &, militibus in ciuitatem receptis, per vim omnia gerebantur. Dio lib. 42. & Hirtius lib. 4.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM DVODECIMVM EPISTOLARVM CIceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

AD *constitutum:*] vt conuenit inter nos, vt cõstituimus. & prætermittit loci nomen, vbi v. Kal. esse constituerat; quod hac de re cum Attico ante discessum locutus erat, vt nominare necesse non esset. nam, cum dicit, v. Kal. igitur; aduerbium, Igitur, hoc desiderat, vt vna locuti sumus, vt tu scis me constituisse. & obseruandum est, Constitutum, esse verbum iuris, vt in oratione pro Cæcina, Qui ad constitutum experiundi iuris gratia venissent. & pro Cœlio, Cum sit ijs confitendum, numquam se ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis iniurijs experiri. nam in iudicium alter alte-

ter alterum vocabat die constituta.&,quoniam sæpe accidit, vt ij,qui litigant, non eo die, quem sibi ad agendam caussam constituerunt,iudicio disceptent,sed in alium diem differant: ideo in epistola ad Marium, translatione a litigantibus sumpta,dixit, Si quod constitutum habes cum podagra, fac in alium diem differas: hoc est: Si tu fortasse his diebus, quibus nos vna futuros esse vides, podagræ medicinam facere constitueras: differ in aliũ diem: ne te ex curatione infirmum & languentem offendamus; sed bene valentes,hilarius & liberius viuere possimus. *Currere.*] Romam: quo hæc epistola data est,vt ea,quæ subsequuntur,declarant. *Quod quidem ipsum*] osculum. & videtur hoc in loco Osculũ non basium significare,sed paruũ os,cum sequatur, garriat. *Quid garriat:*] apte,garriat,de puella:nam infantes,cum loquuntur,hilaritate quadam & sono vocis auiculas videntur imitari. itaque,quod auium proprium verbũ est, eleganter ad puellã transtulit. *Sin rusticatur,*] hinc apparet, hanc epistolam Romam esse missam. nam hoc intulit, cum certum nesciret, vtrum Romæ Attica cum patre,an in prædijs esset sine patre. *Aut scribes salutem,aut nunciabis,*] scribes,si rusticatur: nũciabis,si tecum Romæ est. *Noctuabundus*] qui de multa nocte ambulasset. *Scilicet*] hoc in loco, Scilicet,asseuerationem significat, vt in epistola ad Lentulum, Me in summo dolore,quem in tuis rebus capio,maxime scilicet consolatur spes, quod fore suspicor, &c. Et hic epist. 6. lib. 4. De Lentulo scilicet sic fero,vt debeo: virum bonum, & magnum hominẽ perdidimus. *Quod scribis,igniculum matutinum,*] igniculum matutinum γεροντικὸν esse, Atticus scripserat:itaque se, qui senex esset,more senum eo delectari. Cui Cicero respondens,Est id quidem,inquit, γεροντικὸν,sed γεροντικώτερον, memoriola vacillare. id est,tu quidem in eo senem te esse ostendis, quod igniculo matutino vteris; sed multo magis, quod memoria vacillas,(hoc autem vitio senes plerumque laborare solent) cum,quibus ego diebus ad Axium, ad te,ad Quinctum fratrem litteras dederim, sis oblitus. non enim ijs diebus dedi, quibus ipse putas,sed I V. Kal. ad Axium, I I I. ad te, V. ad fratrem. Videtur autem,cum hæc epistola scripta est, anni tempus id fuisse, vt frigoris aut nihil, aut parum admodum esset; cum supra dixerit, Sin rusticatur. rusticari enim

tempestate frigida, non solemus; neque, Atticum filiolam infantem hieme rusticatum misisse, verisimile est. Hoc attexere non alienum putaui: vt intelligatur, eo tempore igniculo matutino vti, plane γεροντικὸν fuisse. nam, cum frigoris aliqua vis est, tum igne vti non dicetur esse γεροντικόν: siquidem id non a solis senibus, sed omnino ab omnibus necessario fieri videmus. *Id est* v. *Kal.*] teneo meum institutum, vt sine libris antiquis nihil affirmem: quid tamen, si legatur, II. Kal. hoc est, pridie Kal. vt ordo continuetur, IV. III. II. est autem & alijs in locis hic error, ortus, vt ego opinor, ab huiusmodi caussa, quod librarij, vbi scriptum videbant II, opinione decepti, u litteram esse putarunt, & u pro II reposuerunt: deinceps alij peritiores, cum u intelligerent antiquã notam esse oportere, v fecerunt. *Hoc igitur habebis*, *noui nihil.*] aduerbium, Igitur, quo spectet, obscurum est. connecti enim cum superioribus non potest. sed, vt ego arbitror, ad Attici epistolam refertur: in qua huiusmodi aliquid fortasse posuerat, Scribes ad me, si quid habebis. cui Cicero respondens, Hoc igitur, inquit, habebis, noui nihil.

IN EPISTOLAM II.

Hic rumor est,] epistolæ initium fecimus. nam ante, quasi pars esset antecedentis epistolæ, continuata oratione legebatur. in quo illa inter se pugnare nemo animaduerterat, quod cum ita dicat; Hoc igitur habebis, noui nihil: deinde, res nouas adscribens, infert; Hic rumor est, T. Murcum, &c. Atque etiam illa minus inter se cohærere non intelligebatur, quod superiora scripsit villa egrediens, cum Atticus esset Romæ; hæc autem in vrbe, cum Atticus, vt opinor, rusticaretur, Romæ certe non esset. vnde illud, Habes quæ, dum tu abes, locuti sunt. & illud, De via recta ad me. quare hanc partem, quæ antea superiori epistolæ continens & adiuncta fuerat, non sine caussa, vt alteram epistolam, a superioribus separatã voluimus esse. *T. Murcum*] quem postea C. Cassius in suas partes traduxit: mox falsis criminibus insimulatum Sex. Pompeius, Magni filius, in Sicilia interfecit. Appianus appellat Sextum, non Titum; Cicero, Lucium; Paterculus prænomen non ponit. *Locuti sunt.*] Romæ. *Ludi*] forte in honorem

honorem Fortunæ, quæ Præneste colebatur. *Transacta*] in Africa. interea, inquit, depugnatum fortasse est in Africa, quo Cæsar mense Decembri contra Pompeianos, Scipione imperatore bellum renouante, traiecerat. Hirtius vero & isti ludos curant, cenisque ac delicijs se dant, de rerum exitu non laborantes, quasi certi sint Cæsarem vicisse. O miros homines, subsequitur, cum ironia; quod fatui plane sint, qui tantis in rebus tam securo animo dies traducant. manifestum autẽ est, de bello Africano intelligi; quoniam Alexandrinum confectum iam erat; Hispanum vero significari non potest, quod ei bello Hirtius interfuit, vt ex ipsius ad Balbum epistola conijcitur. hic autem Romæ Hirtium fuisse, apparet ex his verbis, Ibi Hirtius, & isti omnes. *At Balbus ædificat.*] ostendit Cæsarianos Africanum bellum nihil timere, cum alij ludis operam dent, alij etiam ædificent; quod maiorem animi securitatem significat: quandoquidem ædificare non solet, qui rerum mutationem pertimescit. τί γὰρ αὐτῷ μέλει;] quid enim ipsi curæ est? ita, inquit, Balbus ædificat, quasi non curet in Africa quid agatur. *Non ne* βεβίωται;] Balbus, quo modo ipse sentit, qui non recta, sed voluptaria quærat, præclare vixit. tu autem nondum deliberasti, quo modo sit viuendum. βεβίωται: præclare acta vita est. nam Viuere quandoque valet iucunde viuere. vnde illud, Cum Pansa vixi; & illud, Quando viuemus? Non ne vides, inquit, Balbo cum voluptate vitam esse traductam? at tu interea dormis: non explicas quo modo viuendum tibi sit: cum Balbus iam vixerit. *Dormis.*] non decernis, quo modo sit hæc vita traducenda. *Explicandum est* πρόβλημα,] nimium diu quæris, vtrum recta, an voluptaria sequaris. hæc tibi quæstio iam explicanda est: aliquando tibi est decernendum, vtram partem eligas. *Si quid acturus es.*] nunc enim nihil agis, quoniam non explicas, vtrum in vita melius sit. quod si acturus aliquid es; & ijs rebus frui cogitas, quæ tibi post deliberationem magis expetendæ videbuntur: explicandum aliquando πρόβλημα est. qui enim semper deliberat, & quærit, hoc an illud agat; nihil vmquam agit. refertur ad illud, Tu interea dormis. *Si quæris, quid putem; ego fructum puto.*] quæris vtrum cum virtute, an cum voluptate viuendum tibi sit: ego, si meam sententiam scire vis, puto voluptatem esse antepo-

nendam. *Quid putem;*] in vita melius esse: hoc enim erat Attici πρόβλημα. *Fructum*] vetus liber Magnuli, Futurum. mihi, vt est in Bessarionis libro, Fructum placet, hoc est voluptatem, & vsuram commodorum. Frui enim absolute positum, est præsentibus commodis & voluptatibus vti. patet ex epistola ad Pætum lib. 9. epist. 17. Nihil, inquit, timeo: fruor, dum licet: opto, vt semper liceat. *Iam te videbo,*] cito enim Romæ eris. *Ad me.*] domum meam. *Simul enim & diem Tyrannioni constituemus,*] Tyrannio grammaticus fuit eruditus, qui librũ scripsit, de quo epist. 5. is docuit Quinctum Ciceronem filium, vt legitur in epistola ad Quinctum fratrem, lib. 2. epist. 1. de eodem etiam epist. 4. & 8. lib. 4. Simul diem constituemus, quo die suum librum legendum nobis det. epist. 5. *Simul*] vna, vterque. nam eum librum legere cum Attico volebat: Atticus postea solus legit, cum Cicero Romæ non esset. vnde illa Ciceronis quasi expostulatio epist. 5. Verum hoc fuit, sine me? subauditur enim, Tyrannionis librum te legisse; vt ex sequentibus apparet. *Si quid aliud.*] si quid aliud erit, quod agendum sit, agemus.

IN EPISTOLAM III.

Obduretur hoc triduum,] quo seiuncti futuri sumus. obduretur, ab vtroque nostrum. nam tu quoque in eodem πάθει, & in eadem molestia es; propterea quod, vt ego te inuitus, ita tu me non libenter cares. Exspectabat autem Cicero eum in Tusculano. *Quod ita est profecto.*] in eodem πάθει te esse. *De auctione,*] post auctionem. refertur ad verbum, Venias. auctioni autem, quam Meto facturus erat, Atticum adesse Ciceronis intererat. nam Meto illa auctione proscripti bona, sibi a Cæsare dono data, venditurus erat, vt Ciceroni solueret quod debebat. de hoc latius paullo post. *Et quo die*] forte rectius, Aut quo die. *Cum libellis.*] oblecto. *Vennonii*] hunc Cicero, vel Atticus potius in Ciceronis lib. 1. de legibus, exsilem in historia dicit esse. *Ne nihil de re,*] quasi hæc superiora, quæ proxime scripsit, verba sint, non res. aut, De re, quam nunc agimus, id est de expediendo nomine Metoniano. Meto enim Ciceroni pecuniam debebat. epist. 1. lib. 13. *Nomen illud, quod a Cæsare,*] quod Cæsaris beneficio recuperaui. nam Cæsar ei concesserat, vt a Metone suum

ſuum nomẽ poſſet exigere. alioqui nemo non intelligit, quã difficile fuiſſet Ciceroni, homini Pompeiano, exigere pecuniam a Metone, qui partes Cæſaris ſecutus erat: cum Pompeiani his temporibus ſummo in beneficio ponerẽt, ſi vitam ipſam tueri poſſent. ideo dicit, nomen illud quod a Cæſare; ſubintellige, recuperaui, cum amiſſum videretur. Et obſeruandum eſt, Nomen, hoc in loco ſignificare id, quod nobis debetur; alibi id, quod nos debemus. itaque &, Exigere nomina, dicitur, pro exigere id quod nobis debetur: &, Diſſoluere nomen, pro diſſoluere id quod ipſi debemus. l. 1. in Verrem: Cum reperiretur, pecunias ſumpſiſſe mutuas, nomina ſua exegiſſe, prædia vendidiſſe. Pro Plancio: Vtrum igitur, me cõturbare oportet; an ceteris, cum cuiuſque dies venerit, hoc nomen, quod vrget, nunc, cum petitur, diſſoluere. *Tres habet condiciones:*] tribus modis expediri nomen illud poteſt. *Emptionem ab haſta,*] Cæſar proſcripti bona dono dederat Metoni. quorum auctionem Meto cum facturus eſſet, Poſſum, inquit Cicero, emere ab haſta, id eſt emere in auctione, (nam haſta ponebatur, vbi auctio fiebat) & accipere ex iis bonis quantum ſatis ſit pro ea ſumma, quæ mihi a Metone debetur. *Perdere malo:*] quam emere ab haſta proſcripti ciuis bona. quod turpe erat: eoq; nomine M. Craſſus, ille qui a Parthis cæſus eſt, male audierat, quod Syllanis temporibus multorum ciuium proſcriptorum bona ſolus fere propter auaritiam emiſſet; vnde opes illæ immanes, & inuidioſa pecunia breui congeſta. *Præter ipſam turpitudinem,*] hinc patet, auctionem illam, quã Meto facturus erat, de proſcripti ciuis bonis fuiſſe; cum in ea turpitudinem ineſſe Cicero dicat. Cæſarianus igitur Meto, non Pompeianus. *Hoc ipſum puto eſſe perdere:*] non ſolũ, inquit in hac emptione turpitudo ineſſet, ſed etiam, vt puto, iactura. nam, ſi dominus commutabitur; quæ de bonis proſcriptorum empta fuerint, rata non erunt: itaque hoc ipſum, emere ab haſta, puto eſſe perdere. *Delegationem a mancipe annua die,*] ex tribus condicionibus, primam poſuit, cum dixit, Emptionem ab haſta. nunc ſecundam perſequitur. ſecunda, inquit, condicio eſt, ſi alius ea bona, quæ in auctione vendentur, emat; eamque pecuniam, quam Metoni pro emptione debebit, mihi ad annũ ſe eſſe numeraturum promittat, Metone ipſo concedente.

Hæc eſt, quam vocat delegationem a mancipe; propterea quod ea ratione Meto non ipſe Ciceroni pecuniam ſoluiſſet, ſed ſolutionis faciendæ curam delegaſſet mancipi, id eſt ei, qui illa bona in auctione emiſſet. Mancipes enim dicuntur, qui aliquid in auctione emunt. Delegationem, igitur, a mancipe, tranſlata ſolutione a Metone ad mancipem. Delegare, eſt, quod ipſi facere debemus, alteri mandare, non, ſimpliciter mandare. delegatio igitur erat, ſi, quam pecuniam ſoluere debebat Meto, per alium, qui bona illa emiſſet, ſolui iubebat. In oratione pro Domo: Delegaui amico locupletiori. Cœlius epiſt. 1. lib. 8. fam. Hunc laborem alteri delegaui. Et Cicero ipſe alibi. *Annua die:*] ad annum. hoc propterea ſcribit Attico, qui auctioni affuturus erat; quo facilius inueniatur qui emat, cum ſciat ſe pecuniam non præſentem, ſed annua die ſoluturum. *Quis erit, cui credam?*] quem mancipem homini Pompeiano præſtaturum putem, quod promiſerit? *Aut quando iſte Metonis annus veniet?*] Iſte, cum indignatione dixit; quia Meto, cum ſe antea ſoluturum eſſe ad annum promiſiſſet, numquam tamẽ ſoluerat. quaſi dicat: annus iſte mancipi ad ſoluendum conceſſus, vereor ne Metonis annus futurus ſit, cuius quidem ſerus admodum exitus. Alludit autem ad annum Metonis Athenienſis Mathematici, qui conſtabat ex annis XIX. Vide Aldum filium in libro de Quæſitis per epiſtolam. *Vecteni condicione, ſemiſſe.*] tertia condicio Metoniani nominis explicãdi. Faciat, inquit, Meto, quod Vectenus debitor meus facit. pendat mihi ſemiſſem vſuram pro ea pecunia, quam debet. ſi hoc faciet, acquieſcam, de exigendo nomine non agam, de ſorte nihil inſtabo. Vectenum autem debuiſſe pecuniam Ciceroni, locus ille in libro 15. epiſt. 14. ſatis oſtendit: Vectenum, vt ſcribis, & Faberium foueo. duos enim debitores ſimul nominat: (nã de Faberij nomine ſæpiſſime in his libris) a quibus ne acerbius exigeret, Ciceroni Atticus ſcripſerat. *Semiſſe.*] ſemiſſis vſura eſt, cum pro centenis nummis ſeni penduntur in anno, id eſt dimidius in menſe. qua ratione centum menſibus dimidium ſortis, id eſt nummi quinquageni amittũtur. dimidium autem ſortis, vſuræ nomine abſumptum, recte dicitur, ſemiſſis vſura: quia pro toto accipitur as: vnde, Heres ex aſſe. σκέψαι] conſidera. quid? hoc videlicet, de tribus condicionibus, quas

quas poſui, quæ tibi magis e re noſtra videatur eſſe. *Iſte*] Meto. a quo auctionem fieri vellem, vt inde mihi ſatisfaceret. *Auctionem nullam faciat.*] plus dixit, quam ſi dixiſſet, Auctionem non faciat. Nullam, quaſi me contempto, de ſolutione minimum laborans. *Ludis factis*] Præneſte. quibus de ludis in epiſtola, quæ proxime antecedit. *Clypo*] nomen puto eſſe debere Cæſariani alicuius potentis, quem ludis Præneſte factis putaret Cicero Romam aduolaturum, vt Metoni ære alieno laboranti ſubſidio eſſet. *Ne talis vir ἀλογηθῇ,*] ne Meto negligatur: ne ſcilicet ego eum ad pecuniam, quam debet, perſoluendam poſſim cogere. Talis vir, εἰρωνικῶς. Μελήσει.] curabit, curæ erit: de hoc videlicet Metonis nomine.

IN EPISTOLAM IV.

Reſtitutus eſt mihi dies feſtus:] cuius iucunditatem abſtulerat metus inualetudinis tuæ; quoniam quidem, te ſibi rubicundiorem & inflammatiorem eſſe viſum, Tiro dixerat. eſt igitur is dies mihi reſtitutus, poſtquam ex tuis litteris, nunc tibi ſatis recte eſſe, cognoui. Non enim recte ſe valere Atticus ſcripſerat, ſed ſatis recte: cum in extrema epiſtola Cicero dicat, Adhibe ad conualeſcendum eam prudentiam, quam ad omnes res ſoles. *Addam igitur, vt cenſes, vnum diem.*] ad id tempus videlicet, quod hic manere conſtitueram. nam, niſi ita facerem, vnus dies amiſſus eſſet. quem hac ratione recuperabo, ſi vnum addam. Et ſciendum eſt, Ciceronem hic feſtos appellare eos dies quos ruri ageret, propterea quod feriaretur ab omnibus negotiis, quemadmodum in vrbe feſtis diebus fieri ſoleret. *Vt cenſes,*] quia, cum Cicero ſcripſiſſet, angi ſe propter Tironis ſermonem de Attici rubedine, eoque factum eſſe, vt feſtum diem amiſerit, cum hilaritate illa, ad quam nos dare feſtis diebus ſolemus, frui minime potuerit: reſcripſit Atticus: Adde igitur vnũ diem, vt reſtituatur tibi is, quẽ amiſiſti: cũ intelligas, de inualetudine mea timendum tibi non eſſe. *De Catone πρόβλημα ἀρχιμήδειον eſt.*] librum de Catonis vita ſcribere inſtituerat: ſed ait difficile opus eſſe, quales Archimedis quæſtiones: propterea quod aſſequi non poſſet, vt Cæſarianos eo libro non offenderet. *Non aſſequor,*] laboro, & contẽdo; ſed non aſſequor vt ſcribam, non dicam quod libenter, ſed quod æquo animo tui

conuiuæ possint legere. itaque difficili in loco versor, quemadmodum ii, qui Archimedis quæstionem aliquam explicare conantur. *Tui conuiuæ*] Cæsariani, Balbus, Hirtius, & alij; quos habere in conuiuio sæpissime solitus es. *Recedam*,] sensus est: Si Catonis sententias, quas de repub. dixit, & consilia quæ item de repub. habuit, omittam; eiusque grauitatem & constantiam minus, quam veritas postulat, laudare velim: tamen hoc ipsum audire molestum illis erit: id est, hac ipsa Catonis laude, quamuis imminuta, tamen offendentur: nullam enim prorsus eius mentionem fieri vellent. *Nisi hæc ornata sint*,] hæc, grauitas & constantia Catonis in rep. administranda: ornata sint, ornate scribantur. πρόβλημα ἀρχιμήδειον est, de Catone scribere. nam, si eum ψιλῶς, hoc est parce, tenuiter, non vt veritas postulat, laudabo, tamen Cæsarianos offendam: sin vere, multo magis: propterea quod laudare eum vere non possum, nisi hæc laudibus illustrem: laudibus autem illustrari debent ob hanc caussam, quod ille ea, quæ nunc fiunt, & futura viderit; &, ne fierent, contẽderit, &, facta ne videret, vitam reliquerit. *Atedio*] Cæsari, ficto nomine. & fortasse idem, de quo epist. 23. *Probare*] ostendere, & persuadere, recte esse factum. quasi dicat: Ex his nihil erit, quod Cæsar non reprehendat: itaque eum offendam, si scriptis illa persequi voluero. Hæc epistola post confectum bellum Africanum scripta est; siquidem Catonis interitum ostendit, qui, audita Cæsaris victoria, Vticę se ipse occiderat.

IN EPISTOLAM V.

Luperco filio,] Romæ Lupercalia sacra ad expiandos manes mense Februario celebrabantur. inde Luperci, qui ea sacra Lupercalibus in Lupercali facientes, hac illac nudi cursitabant. ipsa vero Lupercalia, a Lycæo, Arcadiæ mõte, dicta, vt Ouidius scribit, transtulisse in Italiam Euandrum Arcadem Liuius refert. sed ab Ouidio & Liuio Sex. Pompeius discrepat, qui a Lupercis, amiculo Iunonis, id est pelle caprina, nomen accepisse tradit. De Lupercis & Lupercalibus Varro, Sex. Pompeius, Liuius, Plutarchus, Ouidius de fastis, Cicero pro Cœlio, & in Antonium. *Statio*,] Quincti Ciceronis liberto; quem, cum in Asia prætor esset, maxime propter fide-

litatem manumiserat. de hoc in epist.5.lib.5. & epist.2.lib.1. ad Quinctum fratrem; & in ea, quam ad Marcum fratrem Quinctus scripsit, libro 16. ad Tironem. *Duplici dedecore*] duplex enim dedecus, & filium & libertum Lupercos habere, qui ea sacra non nisi summa lætitia & hilaritate Lupercorum more celebrarent: cum in tantis patriæ ruinis non lætari bonum ciuem, sed lugere oporteret. *Tertium.*] Lupercum. *O stultitiam*] Quincti fratris. *Nisi mea maior esset*] qui, patria tyrannide oppressa, tamē hic maneam. mihi enim, viro consulari, vindici olim inimicorum reip. qui pro patria tantas res in consulatu gessi, tam acrem libertatis defensorem in omni vita sum professus, multo minus concedendum est, nunc tyranno seruire; quam Quincto fratri, Lupercum esse filium suum, pati. itaq; maior, quam illius, stultitia nostra est. *Quod autem osim hanc rem*, ἔρανον *a te.*] Osim, dixit, pro ausim, comicorum more. Quod, inquit, ausim sub tyranno viuere, mandatum hoc a te habeo. tu enim mihi hoc in mandatis dedisti, ne discedam; sed in patria potius, quam externis in locis, viuam. ἔρανον autem valet Mandatum, auctore Suida, qui ἔρανος idem scribit esse, quod ἐντολή. alibi aliud significat: sed hic sententia postulare videtur, vt pro mandato accipiamus. & dixit, Osim, quasi turpe quiddam. *Fac, non ad* διψῶσαν, *&c.*] Quinctus, inquit, lętatur, quod filium Lupercū videat. miror. res enim est eiusmodi, vt, propterea valde lætari, stultum sit. verum fac, & amplam rem esse, & honorificam, numquid eum decet, cum resp. perierit, vlla ex re vehementius lætari; præsertim cum & ipse hoc tempore, qui lætatur, summa ex rei familiaris angustia laboret? hoc autem Cicero μεταφορικῶς protulit, his verbis: Fac eum non ad aridum lætitiæ fontem, sed ad Pirenen, id est ad vberrimum, uenisse: (Pirenen enim pro vberrimo fonte posuit; siquidem, cum & concinne more fontium scateat, & aquas, vt Strabo refert, non diffluētes habeat, sed stātes, vberrimus sit necesse est) ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ πειρήνην haurire? in tantis suis præsertim angustiis? verba sunt Pindari in Nemeis non de Pirene, sed de Arethusa fonte; qua in Achaia terra absorptus Alpheus fluuius, diuque subterfluens, tandem erumpit apud Syracusas in fontem Arethusam: vt, quasi graui pressus onere, tum demum respirare videatur. ideo vocauit Pindarus Arethusam

ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ κρήνην. quo modo & hic legendum videtur: vt non de Pirene loquatur Cicero, quæ non eſt Ἀλφεοῦ ἄμπνευμα, ſed ad Arethuſam ſermonem conuertat. & recitat verba Græca in Attici litteris vſurpata. quod apparet, quia ſubiũgit, Vt tu ſcribis. alioqui eſſet μνημονικὸν ἁμάρτημα, ſi Pindari verba, de Arethuſa prolata, Cicero de Pirene dicta acciperet. *Cato*] liber, quem ſcripſit de Catonis vita. *Sed etiam Baſſum Lucilium ſua.*] ſubintelligitur, delectant. Senſus eſt: Catone meo delector, ſed fortaſſe ſine cauſſa, quando etiam Baſſum Lucilium, malum ſcriptorem, ſua delectant. *De Cælio, tu quæres, Vt ſcribis.*] Ciceronis conſilium erat, vt omnia, quæcumque poſſet, ſiue e ſupellectile, ſiue ex argẽto, in auream pecuniam redigeret, vt ſcilicet temporibus tã incertis, tamq; periculoſis, cum vnius libidine cuncta gererentur, rebus ſuis contractis, & paratior eſſe ad omnem euentũ, & facilius cauere ſibi poſſet. aurum hoc non niſi ab argentariis poterat cogere, & quoniam in huiuſmodi rerum tractatione minus ipſe verſatus, in auro timeret, ne ſibi ab argentariis imponeretur: Attico, huius generis intelligenti, & ad hãc rem vſu peritiſſimo, conficiendi negotij curam delegauerat. Hæc, vt argumentum eorum, quæ ſequuntur, præponere nõ alienum fuit. Nunc ad Ciceronis verba. *De Cælio*] argentario. *Quæres,*] num aurum nobis dare poſſit. quanquam non hoc modo videndum tibi eſt, num dare poſſit; ſed illud etiam, num daturus bonum ſit, non adulterinum. hoc enim ſignificat id quod ſequitur, Noſcenda eſt natura, non facultas modo: ſubintellige, Cælij. vnde illud in epiſtola ſequenti: De Cælio, vide quæſo ne quæ lacuna ſit in auro. Quod autem dicit, Ego nihil noui, valet hoc, Ego in huiuſmodi rebus plane ſum rudis: itaq; tu quæres. Iterat eadem in epiſtola quæ ſequitur, cum dicit, Ego iſta non noui. Hunc locum alij aliter interpunxerant, vt ita ſcriberent, Noſcenda eſt natura, non facultas. modo de Hortenſio, &c. nos, ſententiam, vt putamus, meliorem ſecuti, diſtinctionis notam loco mouimus. *De Hortenſio & Virginio tu, ſi quid dubitabis:*] hos quoque argentarios puto fuiſſe. *Tu,*] ſubaudi quæres: quæres autem hoc, num viri boni ſint, & num in auro quod daturi ſunt, vitium timere poſſimus. *Si quid dubitabis:*] hoc dicit, quia ipſe non admodum dubitabat. nam infert, Etſi, quod magis placeat, ego quantum adſpicio, non facile inueneris. *Cum*

Mustella,] ages. forte Mustella & Crispus cohæredes erant. itaque agi cum Mustella non poterat, nisi & Crispus, eiusdē hereditatis particeps, adesset. etiam epistola 3. lib. 13. De Crispo, inquit, & Mustella videbis. & velim scire, quæ sit pars duorum. Quo in loco hereditatem significari, manifestum est, cum dicat, Quæ sit pars duorum. *Ad Aulum scripsi,*] & a Pisone argentario aurum sumere Cicero volebat. hoc agebatur, interprete Aulo. &, quoniam res diutius ducebatur; puto quod argentarius Piso in permutatione facienda lucro vsitato contentus esse nollet, sed aliquanto plus peteret: Cicero, qui rem ad exitum vellet perducere, ad Aulum scripsit, vt per eum Pisoni demonstraret, se optime nosse, quantum pro auro, quod ab argentariis permutatione acciperetur, dari soleret, vt scilicet Piso, cum videret Ciceronem, qui collybi rationem bene nosset, non facile adductum iri, vt præter consuetudinem penderet; æquiora postularet. Pisonem autem argentarium fuisse, ostendit etiam locus ille in lib. 13. epistolæ 2. Pisonem, sicubi de auro. Et eodem lib. epistola 4. Si quid poteris, cũ Pisone conficies: Aulus enim videtur in officio futurus. Semper. n vbi quid agendum erat cum Pisone, Auli opera, qui Pisoni familiaris esset, vtebantur. *Quæ bene nossem de auro,*] quantum scilicet pendi soleat ab ijs, qui ab argentarijs permutatione aurum sumunt. non enim hoc dicit, vt ostendat aurum se nosse, cum supra dixerit, Ego nihil noui: & infra, Ego ista nõ noui, referens ad aureæ pecuniæ cognitionem: sed ideo dicit, vt collybi rationem sibi notam esse ostendat. *Demonstrarem.*] per Aulum interpretem. *Tibi enim, &c.*] ratio, cur ad Aulum scripserit. Videbam, inquit, idem quod tu, & hanc rem nimium prorogari, & mea referre, vt conficeretur. *Istud*] hanc rem, quam cum Pisone agimus interprete Aulo. *Omnia contrahenda,*] id agendum, vt omnia negotia ad exitum perducantur. Contrahenda, μεταφορικῶς, ne longius abeant. *Te quidem, &c.*] quoniam dixit Istud nimiũ diu duci, ideo hæc subscribit, vt ostendat, Attici id negligentia non fieri. *Tubulum*] de hoc L. Tubulo in oratione pro M. Scauro his verbis: Si mehercule iudices pro L. Tubulo dicerem, quem vnum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus: tamen non timerem, venenum hospiti, aut conuiuæ si diceretur

cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset. quem locum Pedianus explanans, Lucius, inquit, hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis. is propter multa flagitia, cum de exsilio accersitus esset, ne in carcere necaretur, venenum bibit. Hæc autem de Tubulo, & de Scæuola Cicero quærebat ab Attico, vt ad libros de finibus vteretur, quos tunc in manibus habebat. nam lib. 2. vbi differentiam ostendere vult inter improbum, & callidum improbum; exempla ponens, de L. Tubulo ita meminit, vt de improbo, de Q. Pōpeio, vt de callido improbo. An tu, inquit, me de L. Tubulo putas dicere? qui cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scæuola tribunus pl. ferret ad plebem, vellent ne de ea re quæri? quo plebiscito decreta est consuli quæstio Cn. Cæpioni. (sic enim legendum est, non Scipioni) profectus in exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta. non igitur de improbo, sed de callido improbo quærimus, qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino infitiando fuit. Hæc Cicero: qui cum ignoraret, quo crimine Tubulus esset accusatus, quæsiuit ab Attico his verbis, Si poteris, Tubulus quo crimine, subaudi, accusatus fuerit. Atticum rescripsisse apparet, Quod prætor quæstionem exercens inter sicarios, pecunias cepisset ob rem iudicandam. itaque Cicero, vt ostendimus, in libro 2. de finibus scripsit. *Tribunus pl.*] quo in tribunatu de Tubulo ad plebem tulit. *Puto, Cæpione, & Pompeio.*] recte putabat, ex caussa, quam subscripsit. nam, cum P. Furio, Sex. Atilio cos. prætor fuerit, inter tribunatum autem & præturam quattuor anni intersint: Cæpione & Pompeio cos. tribunum fuisse, verisimile videbatur. ideo dicit in libro 2. de finibus, Anno proximo, cum ab Attico certior factus esset, Cæpione & Pompeio cos. tribunum Scæuolam fuisse; Cæpionem autem & Pompeium post Metellum & Maximum, id est post annum, quo Tubulus prætor fuit, consules sciret proxime fuisse. *Dabis igitur tribunatum,*] scribes, quibus consulibus Scæuola tribunus pl. fuerit. Atticum rescripsisse constat, Cæpione & Pompeio, vt supra ex lib. 2. de finibus proxime ostendimus. *Tubulus quo crimine.*] subintellige, fuerit accusatus a Scæuola tribuno pl. Hic erratum erat in omnibus libris, quos vidimus, &

mus,& ſcriptis,& impreſſis. nam, pro Tubulus, vel Tabulis, vel Tubulis, vel Tribulis legebatur. coniectura vſi ſumus,&, Tubulus, recte, vt opinor, repoſuimus. *L. Libo, ille qui de Ser. Galba.*] L. Scribonius Libo rogationem tulit in Ser. Sulpicium Galbam, quod prætor Luſitanos contra interpoſitã fidem occidiſſet. hoc Cicero lib. 1. de Orat. & in Bruto, & Val. lib. 9. ſed aliter is, qui epitomen facit ex lib. Liuij 49. *Qui de Ser. Galba*] ad populum tulit. Hic eſt Galba, quem Cicero in libro de claris oratoribus artificium & vim ad animos eorum, qui audirent, delectandos aut permouendos principem ex Latinis habuiſſe dicit. *Cenſorino, & Manilio*] anno poſt vrbem conditam DCIV. *Manio*] prænomen Acilij Balbi, qui conſulatũ cum T. Quinctio Flaminino geſſit anno DCIII. poſt v. c. *In Bruti epitoma Fannianorũ ſcripſi,*] locutio, qualis illa ad Trebatium: In Equo Troiano ſcis eſſe in extremo. In Bruti igitur epitoma erat in extremo, Fannium, qui ſcripſit hiſtoriam, generum eſſe Lælij. id Cicero ita ſcripſit, Brutum auctorem ſecutus, cum etiã de Q. Hortenſio idem accepiſſet. *In Bruti epitoma*] ante has dictiones in omnibus libris verba erant hæc, Epitome Bruti Fanniana: quas, vt otioſas, & eorum quæ ſequebantur, gloſſema, ſuſtulimus. *Fannianorum*] quam confecit Brutus annalium Fannianorum, id eſt, hiſtoriæ a Fannio conſcriptæ. Sic etiam illud accipio, quod eſt in libro ſequenti epiſt. 8. epitomen Bruti Cœlianorum velim mihi mittas: quam Brutus confecit hiſtorię a L. Cœlio Antipatro conſcriptæ. *Hunc Fannium*] C. Fannium, Marci filium. *Hunc*] cuius hiſtoriã habemus. *Scripſeram*] in libro de claris oratoribus. *Lælii.*] hic eſt, qui cum Scipione Africano inter paria amicorum celebratur: cuius nomine librum de Amicitia Cicero inſcripſit. *γεωμετρικῶς*] argumentis & rationibus apertiſſimis, quemadmodum geometræ ſolent. *Brutus, & Fannius.*] epitome Bruti, & ipſius Fannij hiſtoria. *Bono auctore Hortenſio*] hic eſt Q. Hortenſius orator, ætate ſua poſt Ciceronem in eloquentia princeps. augur Cicero in collegium cooptauit, & inaugurauit: conſul fuit cum Q. Metello Celere: obijt L. Æmilio Paullo, C. Claudio Marcello coſ. cum Cicero ex Cilicia decederet, vt ſcribit ipſe in procemio libri de claris oratoribus. quo in libro multa de eodem Hortenſio, itemque in fine lib.

3. de oratore. *Bono auctore*] historiæ perito, vt ei fides habenda videretur. alibi etiam, in hoc genere Ciceronem Hortensij memoria, cum viueret, vsum esse, apparet, vt epist. 31. Videor audisse ex Hortensio, Tuditanum in decem Mummij legatis fuisse. & epist. 33. *Expedies*] Fannius, qui scripsit historiam, gener Lælij fuerit, nec ne. *Dolabellæ*] ex Africano bello reuertenti. *Ergo & in integro omnia,*] hic principium puto esse oportere alterius epistolę. Ergo, inquit, omnia mihi in integro sunt apud Cæsarem: animus illius erga me nihil est immutatus, quamquam Kalendis Romę non affuerim, cum senatus habitus est. Cupiebat autem Cæsar quam maxime, vt in senatum venirent, qui ante ciuile bellũ optimates numerati fuerant, vt scilicet aliqua resp. videretur esse, quæ re vera nulla erat. quo cum Cicero non venisset, quæsiuit ab Attico per litteras, quo animo Cæsar id ferret. Atticus rescripsit, In integro sunt omnia. *Mihi etsi Kalendæ vitandæ fuerunt,*] sensus est: Romam venire non debui, & quia Kalendę mihi vitandæ fuerunt, ne in senatu adessem; & vt primas optimatium reprehensiones effugerem. Verebatur enim Cicero, ne, si Cæsare ex Africa reuerso statim venisset, & in senatu affuisset, boni eum in sermonibus vituperarent, quod, libertatis olim defensor acerrimus, tunc in senatum, qui haberetur a tyranno, venire non recusaret. Incessionum autem ἀρχέτυπα dixit, id est, origo & prima caussa vituperationum: nam ante nihil commiserat, quo reprehendi ab optimatibus posset. Et, Incessionum, proprie: nam incessere, Festus exponit; iactu vel verbis petere. transfertur & ad alias res. Itaque dixit Plautus: Incessere herum dolis; Sallustius, Incessit ambos inopia; Liuius, Incessit patres timor. Idem proprie, Incessere hostes iaculis. Cum autem locus hic Ciceronis ante esset corruptus, & in antiquo libro Caualcantis legeretur, Nicasionum; in eo, quem Vbaldinus habet, Measionum; corrigere ausi sumus, &, Incessionum, scripsimus, vna tantum littera, si quis accurate conferet, immutata. sententia quidem ita commoda est, vt aptius nihil esse possit. *Kalendæ*] Sextiles: nam Cæsarem ex Africa reuertentem venisse Romam VII. Kal. Sextilis, lib. 5. in extremo Hirtius refert. vt Kalendas, quibus primum senatũ habuit, quas Cicero dicit sibi vitandas fuisse, Sextilis mensis intelligi verisimile

risimile sit. Kalendis autem vt senatus haberetur, videtur in consuetudine positum fuisse. quod indicat etiam locus ille epist.26. Circiter Kalendas affuturus videtur. vellem, tardius. Et illud epist.46. lib.13. Rogat magnopere, vt sim Kalendis in senatu. Item epist.6. lib.16. Maxime dolebat me Kalendis Sextilibus in senatu non fuisse. & epist.22. lib.14. alibique non apud ipsum modo, sed & apud alios. *Conficiendæque tabulæ.*] tertia caussa, cur Romam venire non debuerit. conficiendæ, inquit, mihi erant tabulæ; ruri, videlicet: nam in vrbe propter occupationes non potuisset. His de caussis, inquit, Romam venire non debui: sed debui tamen, vt te viderem: nihil enim tanti est, vt a te absim. Et dixit, Vt a te abessem, pro, vt abesse deberem. Hunc locum & mendosum, & perdifficilem, correctione & interpretatione, nisi fallor, ita illustraui, vt ijs, qui hæc nostra legerint, obscurus iam esse non possit. Vnum mihi videor prætermisisse, Conficere tabulas quid sit: quod Pedianus declarat his verbis: Moris fuit, vnumquemque domesticã rationem sibi totius vitæ suæ per dies singulos scribere; in quo appareret, quid quisque de redditibus suis, quid de arte, fenore, lucrove seposuisset quoq; die, & quid item sumptus, damnive fecisset. Hæc Pedianus. eadem fere Cicero ipse in Verrem lib.3. & Suetonius in Iulio, qui eum scribit seruitia politiora comparasse immenso pretio, & cuius etiam ipsum puderet sic, vt rationibus vetaret inferri.

IN EPISTOLAM VI.

Ne qua lacuna sit in auro.] ne vitium sit in auro, quod a Cœlio argentario, pecunia permutanda meo nomine, accepturus es. Lacuna dicitur esse in auro, cũ in nummo, qui aureus videtur, aliquid est, quod aurum non sit. quasi enim lacuna est in eo loco, vbi aurum non est: translatione sumpta a fundis, quos lacunę deteriores faciunt. *In collybo*] in ipsa permutatione. nã argentarijs datur aliquid, cũ pecunia permutatur. Collybum aũt Pollux explanat, pecuniæ permutationem. *Huc aurum si accedit.*] si præter detrimentum, quod in collybo patimur, etiam non bonum aurum habebimus ab argentario. *Habes Hegesiæ genus, quod Varro laudat.*] Hegesiæ duo fuerunt, Cyrenaicus, & Magnesius, hic orator, ille philosophus. de philosopho, in primo libro Tusculanarum

quæstionum, & Laertius in Aristippo: de oratore, Strabo lib. 14. ipse in eo libro, quem inscripsit, Orator. quo in libro, manasse ab hoc vitium illud, scribit, in quod incidunt ij, qui numeros in oratione frequentius infringunt, atque concidūt. cuius generis sunt Varronis scripta, vtpote qui Hegesiam sequeretur. Quod Cicero de numeris Hegesiæ tradit, idem fere Dionysius Halicarnasseus in Arte. *Habes Hegesiæ genus,*] Hegesiæ librum Cicero ad Atticum miserat. vides, inquit, Hegesiæ scripta cuius generis sint. *Quod Varro laudat.*] sine caussa, scilicet: nam videtur hoc significare: Nunc Hegesiæ librum legens, intelligis, quam recte eum Varro laudet. *Verum hoc fuit, sine me?*] subaudi, te legere Tyrannionis librum. & dixit, Verum, pro æquum. quo modo, & in epistola 1. lib. 2. *Lues?*] correxeris? nam Luere hoc in loco id fere valet, vt illud lib. 5. de finibus: Lucretia stuprum per vim oblatum voluntaria morte luit. *Tua admiratio*] scripserat enim Atticus, se Tyrannionis librum cum admiratione legisse. *Amo enim πάντα φιλόδημον:*] ratio, cur Attici admiratione delectatus sit. amo enim, inquit, quicumq; popularium suorum studiosus est. popularis autem erat Attici Tyrannio, non quod vterque Atheniensis esset, (nam neque Atticus, vt Cornelius Nepos in ipsius vita scribit, ciuem se Atheniēsem fieri passus est, cum Athenienses vellent; & Tyrannio erat Amisenus, vt Suidas tradit) sed quod vterque Athenis vixerat. eadem ratione in epist. 10. lib. 1. Solonem Attici popularem appellat: & infert, eundem Solonem se putare popularem suū fore: non quod in Atheniensium ciuitatem Cicero adscribi vellet, sed quia, ciuili bello inter Cæsarem & Pompeium exorto, ne alterutrius partis esset, migrare Athenas, ibique habitare cogitaret. Alibi Popularis valet eiusdem ciuitatis, vt lib. 2. Academicarum quæstionum: Thales hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. vterque enim Milesius, auctore Laertio. *Tenuem θεωρίαν*] Tyrannionis cōsiderationem in re tenui; quam tu, eius librum legens, admiratus es. *Refertur ad τέλος?*] quid affert ad summam rerū acuta ista, vt scribis, & grauis θεωρία? quasi dicat: vt acuta & grauis sit, quemadmodum tu scribis, Tyrannionis ista θεωρία, tamen in re versatur minime necessaria. quamquam enim Cicero librum non legisset, ὑπόθεσιν tamen & argumentum

non

non ignorabat. *Et pro isto asso Sole,*] rectius, At, quam Et, meo iudicio. respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. *Asso Sole,*] scripserat Atticus, se, cum domum Ciceronis, quæ erat in Palatio, venisset, in Sole per pratulum, quod domui adiacebat, satis superque inambulasse. Respondet Cicero per iocum: Domi meæ dum fuisti, præter siccum solem nihil habuisti: at ego a te, nitidum vnctumque Solem repetam: id est, cum ad te domum veniam, non Sole tantum contentus ero, non mihi idem, quod tibi, satis erit, in Sole inambulare; sed cenam etiam cum sole exigam. Solem assum vocat, quem cena non sequatur, quasi sine succo, vt obsonia sunt assa: nitidum autem, & vnctum, qui cum cena sit. *Missus ad te.*] cum tui nominis inscriptione, quemadmodum & Cicero Oratorem ad M. Brutum misit.

IN EPISTOLAM VII.

Tantum ne est ab re tua otii tibi,] hoc totum e Terentij Heautontimorumeno sumpsit. nam in prima scena primi actus sic loquitur Menedemus: Chreme, tantum ne est ab re tua otij tibi, aliena vt cures, eaque, nihil quæ ad te attinent? *Oratorem*] librum, quem de perfecto oratore ad M. Brutum Cicero misit: cuius inscriptio est, Orator: itaque etiam in epistola ad Leptam, Oratorem, inquit, meũ tantopere a te probari, vehementer gaudeo. *Macte*] vox: qua recte facientes laudamus simul, & hortamur: vt exempla declarant. veteres ea & absolute, & cum nominibus vsi sunt. vnde illud in extrema epistola lib. 15. Seruulos dicere aiebant, agripetas eiectos a Buthrotijs. macte. Tusculanarum autem quæstionum lib. 1. Macte virtute, ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. & Virgilius,

Macte puer virtute noua, sic itur ad astra.

Plautus autem in Milite, Macte dixit, pro valde. *Gratum,*] quod Oratorem meum legas. *Non modo in libris tuis, sed etiam in aliorum*] nam orator describebatur a pluribus, eiusque exempla erant non modo apud Atticum, sed etiam apud alios. *Aristophanem reposueris pro Eupoli.*] perspicuũ est, in Oratore subintelligi, in quo hæc de Pericle: Si tenui genere vteretur, numquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Aristophanis autem

græca verba Plinius in epist. quadam recitat, Ἤστραπτ', ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν ἑλλάδα. quod Cicero cum Eupoli primum tribuisset, postea correxit, Aristophane reposito. *Quæso illud tuum,*] Atticus Cęsarem de re Buthrotia cum rogaret, Quęso, sæpius iterabat. quod verbum Cæsar quodam modo irridens, Attico se facturũ omnia promisit: Bruthrotiosque, quorum agrum, vt diuideretur, proscripserat, decreto postea liberauit. hac de re in sequentibus libris, sed planissime in decimo sexto, in extremo. *Tam diu:*] febri laborare. supra, De Atticæ febricula scilicet valde dolui: epistola 1. & infra epistola 13. & 17.

IN EPISTOLAM IIX.

Quæ desideras] vt ad te scribam. *Codicillis*] Codicillos & Litteras multi, vt video, indifferenter accipiunt. ego aliter sentio. nam codicilli tabellæ ceratæ erant, in quibus aliquid stylo aut breuiter, aut festinanter scriptum fuerat. itaque ijs commodissime veteres vtebantur, cum scribere in codicillis possent vel in cena, vel in curia, vel in via, vel vbicunque libuisset? charta autem non item, in qua scribere sine atramento & calamo non poterant. neq; vnquam in codicillis quidquam esse scriptũ reperietur, nisi cũ aut breuiter, aut raptim scribendũ esset. quare litteræ erãt, quæ in charta scriptæ fuerant: codicilli, tabulæ ceratæ, in quibus aliquid vel breuitatis vel festinationis caussa exarabatur. *Eroti*] hic Ciceronis res domesticas administrabat. epist. 2. lib. 13. *In ijs*] non in codicillis, sed in ijs, quæ, non rogatus a te, scripsi. refertur enim ad proximũ illud, Sed etiã plura, quam quæris. *Cogitationis*] nam, te monente, cogitare cœpi, quam vitã Cicero meus, quoniam quidem adolescens iam esset, ordiri deberet. *Quid differo?*] quid ego hanc moram interpono, vt ex eo sciscitaris? ipse tibi nunc narrabo. Deinde narrare incipit. Exposui, te de mandato meo ei detulisse, ecquid vellet, ecquid requireret. velle (subaudi, Quinctum filiũ hæc respondisse) Hispaniam, requirere liberalitatem: id est velle Cæsarem in Hispaniam sequi contra Pompeij filios: requirere, vt ego ei pecuniam liberalius suppeditarem. *Flamen Lẽtulus*] hic est L. Lentulus Niger, flamen Martialis, quẽ cum vniuerso pontificum collegio Ciceroni domum, a P. Clodio consecratam, re-

tam, re-

ram, religione liberasse, legimus in oratione de haruspicum responsis. de eodem & de filio Pedianus vbi, pro M. Scauro, interpretatur, in extremo: item Cicero in epist. 24. lib. 2. Sensus est. De liberalitate dixi me daturum, quantũ filio suo Publius, quantum suo Lentulus dare solitus esset. *Quod tibi,*] quod tibi attuli, cum ad me retulisses, filium in Hispaniam ire velle. *Hæc arma reliquissemus?*] Pompeiana. *Contraria?*] subintellige, sequi. & Contraria, id est Cæsaris. *Fratre*] Quincto Cicerone filio, qui familiarior & gratiosior esset apud Cæsarem, vtpote qui Lupercus in gratiam illius fuisset. nam Marcus filius nullo adhuc beneficio Cæsaris gratiã quæsierat, ac ne satis quidem illi notus per ætatem esse potuerat. Quinctum autem filium cum Cæsare in Hispania fuisse, infra ostenditur epist. 37. vbi eum Cicero impurum cognatum appellat. *Velim magis, &c.*] volo, vt potius pecuniam a me, quantam vult, sumat, quam in Hispaniam eat. & dicit, Sua libertate, quia, si M. Cicero in Hispaniam iuisset, cum id patri sciret non placere, nimirum liberius agere visus esset. *Permisi.*] vt in Hispaniam iret, si omnino ita constituisset. *Magna res:*] permittere filio, vt in Hispaniam eat contra Pompeij liberos. *Simplex est manere: illud anceps.*] manere tutum est, & sine periculo: ire in Hispaniam, anceps. possumus enim aliquam in difficultatem incurrere. nam primum dedecus videtur esse, filium pati pro tyranno pugnare: deinde hoc cogitandum est: si casus tulerit, vt Pompeiani vincant, quid nobis futurum sit, qui filio permiserimus, vt contra eos pro Cæsare dimicaret. *De Balbo, &c.*] sic accipio. Dolabella, cum Tulliolam dimisisset, Ciceroni dotem debebat. eam tamen non numerabat, fretus gratia Cæsaris, cuius partes in ciuili contentione secutus erat. cogitabat igitur Cicero hac de re loqui cum Balbo Cæsaris amicissimo. nam & infra, De dote, inquit, tanto magis perpurga. Balbi regia condicio est delegandi. *Ego tamen triduum:*] hic manebo. Et dictio, Tamen, venuste posita pro Certe: qua desiderium rusticandi declaratur. vt hoc dicat: Cum primum Balbus redierit, Romam me conferam: sin ille tardius, ego, quod optaui, tamen assequar, vt hic triduum etiam manere possim. Non licet autem quarundam dictionũ occultam vim γεωμετρικῶς

ostendere:sed,ingenio paullo acutiore qui sunt, facile, quod significabimus,intelligent: ceteris satisfacere neque semper possumus,etiam si velimus; neque, si possimus, semper velle debemus. *Dolabella etiam mecum.*] mansit.Tantum, inquit, abest, vt se a me abalienatum ostenderit, vt etiam hic mecum manserit. Verebatur autem Cicero, ne Dolabella, qui Tulliolam repudiasset, sibi quoque esset infensior. vnde illud in epistola ad Volumnium:Dolabellam,quem ego perspicio & iudico cupidissimum esse atque amantissimum mei, cohortare,& confirma,& redde plane meum.Nondum autē, cum hanc epistolam,& cum illa ad Volumnium Cicero scripsit,Tulliola perierat.

IN EPISTOLAM IX.

Multis res placet:] apparet, inter hanc epistolam & superiorem multas desiderari. nam superior ante cœptum Hispaniense bellum, hæc autem post confectum scripta est, cum Cæsar victor ex eo bello reuertens,ad vrbem iam appropinquaret. Ac ne hoc quidem obscurum est,quasdam ex sequentibus huic esse præponendas; vt earum argumenta considerantibus patebit. *Res placet:*] non vt in Hispaniam ad bellum; quod,vt dixi,confectum iam erat;sed vt Athenas litterarum caussa proficiscatur. hoc enim Cicero significat, misitq; paullo post filium Athenas cum L. Montano. *Comes est idoneus.*] Montanus, subintellige: quem cum filio Athenas mittere constituerat: de quo his verbis epist. 51. L.Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. & epist. 16.& 17.lib.14. *Ante videamus:*] ante quam Ciceronem Athenas mittamus, videndum est quo modo prima pensio Cæsari soluatur. dies enim quo primæ pensionis solutionem promisimus, adest. *Et ille currit.*] id est, & Cæsar cum celeritate reuertit:(reuertebat autem ex Hispaniensi bello)itaque de solutione cogitandum. Hanc autem pecuniam iam ante ciuile bellum Cicero debuerat:quod ipse declarat in extrema tertia epistola libri 7. neque Cæsar illius nominis exactioni, maioribus curis impeditus, operam dare potuerat. sed deuicto Pompeio,cum Romam reuertisset, Ciceroni cōcessit, vt aliquot pensionibus solueret, quo commodius scilicet posset soluere. Cum igitur filio Athenas eunti pecuniam Cicero

Cicero dare vellet, prius, inquit, de prima pensione soluenda cogitemus *Quid referat Celer egisse Cæsarem cum candidatis,*] Celer hic non est Q. Metellus Celer, qui cum L. Afranio consul fuit: nam is Marcellino & Philippo cos. perierat: sed alius, cuius nomen minus illustre fuit. *Cæsarem*] ex Hispania, Pompeianis tertio bello victis, reuertentem. *Candidatis:*] qui obuiam ierant, vt ab eo magistratus peterent. *Vtrum ipse in fenicularium, an in campum Martium cogitet.*] vtrum Celer velit & ipse magistratum petere. nam magistratus in campo Martio petebantur. Et quoniam populus, qui honores dare solitus esset, potestatem eiusmodi nullam habebat, Cæsare ex ipsius libidine cuncta administrante; ideo cum irrisione & contẽptu fenicularium campum appellat, quod Martius ille campus, in quo populus potestatem habuerat, nullius iam esse videbatur. *Num quid necesse sit*] vt scilicet ea, quæ Cæsar aget, videar probare, cum interſim. nã omnino, inquit, venturus sum, vt Piliæ roganti satisfaciam: sed numquid maturandum sit comitiorum caussa, scribas ad me velim.

IN EPISTOLAM X.

Hic] in Antiati. *Ni esset ea caussa, quam tibi superioribus litteris scripsi.*] quæ hæc est caussa, cur Cicero minus libenter rusticaretur? nimirum hæc, quod sine Attico esse non poterat. nam hoc est in iis litteris, quas ipse dicit proxime se misisse: quæ tamen ordine confuso infra leguntur, hoc initio, Te tuis negotiis, &c. cum enim in illis litteris de Philippi aduentu, in his autem de interpellatione scribat: dubium non est, quin illas Cicero superiores appellet: cum verisimile sit, prius eas fuisse scriptas, quibus aduentus significatur, quam has, quibus interpellatio. *Amyntæ filius,*] Philippus: cuius interpellationem superioribus in litteris scribit se timere. superiores appello, quæ infra sunt, hoc principio, Te tuis negotiis. quas ij, qui descripserunt, per negligentiam, aut certe per inscitiam alieno loco posuerunt, de suo deiectas. Sed quæritur, cum in iis litteris aperte Philippum nominet, cur hic circuitione vti voluerit, vt potius, Amyntæ filius, diceret, quam Philippus. Respondeo: Ciceronem, cum de Philippi loquacitate vellet scribere, verentem, ne id emanaret, si forte in a-

lienas manus eæ litteræ deueniſſent, duobus modis rem obſcuraſſe; primum, cum, Amyntæ filius, dixit, Philippum deſignans; (nam Amyntæ filius fuerat Philippus Alexandri Magni pater) deinde, cum loquacitatem græcis verbis oſtendit, ὁ ἀπεραντολογίαν δὺς, id eſt infinitam loquacitatem dans, vel, qui ſolet eſſe loquaciſſimus. offendere autem Cicero L. Marcium Philippum ſine malo nõ potuiſſet, quod Philippus apud Cæſarem affinitatis coniunctione multum poterat. Atiam enim, Cæſaris ſororis filiã, Octauij, qui Auguſtus poſtea cognominatus eſt, matrem, in matrimonium duxerat. Appianus lib.3. Plutarchus in Cicerone, Suetonius. *Cetera*] præter ſolitudinem: de cuius iucunditate iam dixit. Quod ſequitur, corrigo ſic, & interpungo, coniecturam ſecutus: Noli putare amabiliora fieri poſſe, villa, litore, proſpectu maris. *His rebus omnibus.*] quas hic habemus. cũ enim ea perſequi longum eſſet, quibus in Antiati delectaretur, tribus verbis, His rebus omnibus, complexus eſt. *Nec erat, quod ſcriberem.*] præter hæc, quæ digna longioribus litteris non ſunt.

IN EPISTOLAM XI.

De Athamante.] Attici ſeruo, qui perierat. *Alexium vero curemus,*] ægrotantem. Et hic Attici ſeruus erat, a manu, vt legitur epiſt. 2. lib. 7. *Si quid habet collis ἐπιδήμιον, ad me cum teſtamento transferamus.*] collis Quirinalis, in quo tua domus eſt, ſi quid habet ἐπιδήμιον, id eſt, ſi cælo vtitur inclementiore, vt in eo morbi craſſentur epidemici; (hoc enim timendum erat; cum eodem tempore & Athamas periiſſet, & Alexis ægrotaret) transferamus Alexim domum meam in Palatium. *Cum teſtamento*] hic ſine dubio mendum eſt, & fortaſſe legendum, Cum Thallumeto, Alexis ægrotantis cuſtode, aut ipſo quoque ægrotante. Thallumetus autem Attici ſeruus & ipſe erat. quod indicat illud epiſt. 12. lib. 5. Meos cum Thallumeto noſtro peruolutas libros.

IN EPISTOLAM XII.

Quæ ad nos magis pertinent,] nam illa, quæ humanitus acciduat, quoniam vitari nulla ratione poſſunt, non videntur eſſe curanda. quid autem agamus de ſenatu, id eſt, quod conſilium capiamus de dicenda in ſenatu ſententia, (nam, Romam

tiam iturus erat, vt extrema epistolæ pars ostendit) hoc vero curandum est. nam, si ad Cęsaris voluntatem loquemur, boni vituperabunt; si ex vtilitate reip. Cæsar offendetur. *Nec tamen multo:*] vt enim diligenter consideremus, quid agamus de senatu; nihil tamen proficimus: siquidem omnino respub. iacebit. quod cum ita sit, hoc ipsum de dicenda in senatu sententia non multo magis ad nos pertinet, quam communis omnium interitus, quem certum & immutabilem scimus esse; vt de eo cogitare non debeamus. nam, illud, Quæ ad nos magis pertinent, valet hoc, quæ magis curanda nobis sunt, aut de quibus magis cogitare debemus. *Postumiam Sulpicij*] subintellige, vxorem. nam veteres sic loquebantur, vt dicerent, Terentia Ciceronis, Postumia Sulpicij, Mucia Pompeij, & huiusmodi, vxor subaudientes. Postumiam autem Ser. Sulpicij, iurisconsultorum peritissimi, coniugem fuisse, patet ex lib. 4. epistolarum ad Sulpicium. *Domum ad se venisse.*] hoc tempore, cum Terentiam iam dimisisset, de ducenda vxore Cicero cogitabat. huius rei caussa Postumia venerat; vt cum Cæsonio loqueretur. Eodem spectant ea, quæ sequuntur. Duxit autem postea Publiliam quandam: quam & ipsam deinde, quod Tulliolæ morte lætari videretur, dimisit. auctor Plutarchus in Cicerone. *Commotiunculis συμπάσχω.*] Commotiunculis idem significauit, quod in epistola 15. libri 10: cum dixit, a nouis tentationibus valetudinem cõfirmatam. nam, tentationes & cõmotiunculæ non morbi sunt, sed morborum initia. Commotiunculis autem Atticæ: quæ non plane in morbũ, sed in febriculam inciderat. supra, ep. 25. lib. 11. συμπάσχω, æque afficior, atq; illa. vnde illud ep. 15. l. 4. Valde gratum, si Eutychides cognoscet, suam illam in eo dolorē συμπάθειαν mihi non obscuram fuisse.

IN EPISTOLAM XIII.

De dote] quam nobis Dolabellam reddere oportet, cum Tulliolam, filiã nostram, dimiserit. *Tanto magis perpurga.*] quo difficilius est, tanto magis perpurga. nam sequitur, Turpe est rem impeditã iacere. Perpurga: explica, cõfice. Hac de re ep. 18. 20. 22. l. 14. & 14. l. 15. & 14. lib. 16. *Balbi, &c.*] perpurga, inquit, de dote. facile potes, quoniam Balbus, amicissimus tuus, omnia videtur posse; vt quasi rex sit, qui potestatē

habeat delegandi. Nam, cum Balbus, cui Cæsar ciuitatis & reipub. curam crediderat, non omnia ipse administraret, sed illius dignitatis atque oneris partem transferret in quos vellet, (hoc enim significat Delegare) nimirum hæc regia condicio videbatur. in oratione pro Domo: Delegaui amico locupletiori. Cœlius epist. 1. lib. 8. Ne meum hoc officium arrogantiæ condemnes, quod hunc laborem alteri delegaui. Et Cicero alibi. *Insula Arpinas*] insulam hanc in Arpinati Fibrenus amnis efficit, de qua lib. 2. de legibus, his verbis: Sed ventum in insulam est. hac vero nihil est amœnius. etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideque dilapsus cito in vnum confluit, & tantum complectitur, quod satis sit modicæ palæstræ loci. quo effecto præcipitat in Lirem; &, quasi in familiam patriciam venerit, amittit nomen obscurius. *Habere potest germanam ἀποθέωσιν.*] potest videri locus ad consecrandam Tulliolam aptissimus: sed quia ἐκγόνιμος est, id est infrequens, (Cicero autem celebri loco exstruere fanum mortuæ filiæ volebat) hortos malo: in quibus non ea solitudo, quæ in insula. Horti autem erant circa Romam plurimi: sed Transtiberini propter fluminis vicinitatem celebriores: itaque hos maxime voluisset Cicero: vnde illud epist. 19. Cogito interdum trans Tiberim hortos aliquos parare: nihil video, quod tam celebre esse possit. epist. 22. *Germanam*] veram, vt alibi. *Habere videatur.*] videtur, inquit, habere germanam ἀποθέωσιν: esto: ita videatur: ego celebritatem loci quæro. *De Epicuro, vt voles.*] pro Epicuro loquentes inducam quos voles, in libris scilicet de Finibus: quos, vt supra diximus, hoc tempore scribebat. induxit autem L. Torquatū, qui Epicuri sectam sequebatur, Attici amicissimum. *Et si μεθαρμόζομαι, &c.*] Græci verbi vim Latino verbo non licet exprimere: sed sententiam tamen ostendemus. De Epicuro, inquit, vt voles. etsi posthac non eos, qui viuūt, (nam hoc inuidiosum est; cum omnibus satisfacere non possim, qui meos in libros induci vellent) sed antiquos, id est eos qui perierunt, inducam loquentes: quod inuidiosum non erit: fecerat autē hoc in libris de Oratore, in Catone, & Lælio. μεθαρμόζομαι] commuto, ad alias personas transfero. *Requirant.*] cupiant loquendi partes in meis libris. *Commouet me Attica,*]

quia

quia non cõualeſcit.ſed Cratero tamen medico aſſentior; qui vetat nos de ea quidquam grauius timere. vnde illud ep. 14. De Attica doleo: credo tamen Cratero. Piliam angi vetabat. De hoc medico ſic Horatius ſat.3.lib.2.

Non eſt Cardiacus, Craterum dixiſſe putato,
Hic æger.——

Eiuſdem mentio fit a Porphyrione Tyrio lib.1. περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων. *Bruti litteræ*] quibus Ciceronem in morte filiæ conſolatus eſt. infra de iiſdem Bruti litteris: Prudẽter, inquit, ſcriptæ, ſed nihil, quod me adiuuarẽt. Hic eſt M. Brutus, qui poſtea Cæſarem, facta coniuratione, interfecit. *Attulerunt.*] dolorem augentes commemoratione miſeriarum mearum. vnde illud ep.9.lib.8. Augemus dolorem retractando. *Non repugnante.*] paullo poſt tamen repugnare cœpit: vt ipſe declarat his verbis: Repugno quoad poſſum, ſed adhuc pares non ſumus. Initio enim, victus magnitudine doloris, ſuccubuit: deinde, cum iam & dies & ratio ipſa adiuuaret, tentare cœpit, num reſiſtere mærori, & contra fletũ pugnare poſſet. Hæc quæ ad interpretationem minus pertinent, ſuperuacanea fortaſſe videbuntur: ſed aliena non ſunt. nam eo ſpectant, ne quis miretur, cur eadem de re non eodem modo Cicero ſcripſerit. *Se moleſtum omnino non futurum.*] vt Romam irem ad cenam auguralem; quam ipſe parat, in augurum collegium cooptatus. Qui enim augures fiebant, collegis cenam dabant; vt lib.10.cap.20. Plinius indicat his verbis: Pauonem cibi gratia primus occidit Hortenſius, adiiciali cena ſacerdotij. Ciceronẽ autem augurem fuiſſe, ex ipſius libris notiſſimum eſt. *Vt excuſer morbi cauſſa in dies ſingulos.*] hoc dicit, quia omnes augures honoris cauſſa ad illam cenam ire cogebantur, præter eos, qui morbo ſe iurarent impediri. *In dies ſingulos.*] apparet, nouos augures eas cenas non vno die, ſed pluribus dare ſolitos eſſe. nam, & infra, Apud Appuleium, quoniam in perpetuum nõ placet, in dies vt excuſer, videbis. In dies igitur ſingulos, quibus Appuleius collegis cenam dabit. *Lænas hoc receperat*] notum eſt, Lænates ex gente Popillia fuiſſe. Lænas, vnus ex Augurũ collegio. Receperat, ſe curaturum vt apud Appuleium excuſaret. Idem in epiſtola, quæ proxime ſequitur. *Prende*] vt cum Lænate me apud Appuleiũ excuſent. neceſſe enim erat, vt augur, qui

noui auguris ad cœnam ire nollet, tres e collegio reperiret, quorum iureiurando apud eum augurem, qui cenam dabat, excufaretur. itaque in epiſtola, quæ ſequitur, Septimium, inquit, vide, & Lenatem, & Statilium. tribus enim opus eſt. *Iuraturum,*] me non valere, & propter morbum ad Appuleij cenas ire non poſſe. *Quem rogaris.*] locus neque a ſenſu obſcurus, neque a locutione corruptus: ſed quiddam eſt, cur magis placeat, Quemquem rogaris; cum præſertim & in epiſtola ſequenti eadem de re eandem figuram vſurpans ita ſcripſerit: Quemcumque appellaris, nemo negabit. *Perpetuum morbum iurabo.*] vt excuſer non in dies ſingulos, ſed in perpetuum, id eſt in omnes dies, quibus cenæ dabuntur. Infra, Quoniam in perpetuum non placet, in dies vt excuſer, videbis. *Malo id lege videri facere, quam dolore.*] vt homines, inquit, nō propter dolorem amiſſæ filiæ, ſed propter inualetudinem conuiuiis me carere ſuſpicentur, perpetuum morbū iurabo. Nam, ſi abſque iureiurando, amicorum gratia, impetraſſet Cicero, vt auguralibus cenis abſtinere poſſet: incertum fuiſſet, vtrum id morbi cauſſa faceret, an doloris. dolorem autem celare volebat: itaque de morbo iurando cogitabat. *Appelles:*] de pecunia, quam nobis debet. epiſt. 18. & 19. *Doloris mei.*] propter Tulliam mortuam.

IN EPISTOLAM XIV.

Quemcumque appellaris,] ſupra dixit, Prende. *Nemo negabit.*] omnes iurabunt me non valere. *Totum*] ſe eſſe ſine aliis effecturum, vt apud Appuleiū morbi cauſſa excuſarer. Totum, negotium. *Iunio*] Iunius Atticum appellauerat, quaſi Ciceronis procuratorem, Ciceronē ſibi debere dicens, quod pro Cornificio ſpopondiſſet. Cicero ſpōſionis tempus non recordatur, & ait Cornificium poſſe ipſum ſoluere. *Pro patre, an ne pro filio:*] nam vtrique Cicero coniunctus amicitia fuerat. vnde illud in epiſtola ad Cornificium, fam. lib. 12. Quod ſocietatem reip. conſeruandæ tibi mecum, a patre acceptam, renouas; gratum eſt. Nūc autem, cum nominat Cornificium, non patrem intelligit, ſed filium. nam pater iam ante perierat. *Procuratores Cornificij,*] nam Cornificius aberat, Syriæ præpoſitus a Cęſare. cognoſcitur ex Ciceronis epiſtolis ad ipſum, & ex hiſtoricis antiquis. *Appuleium*] alius hic eſt ab eo, de quo ſupra. *Prædiatorem*] qui prædiorum &

prædum

prædum iura nouit. *Videbis.*] rogabis procuratores, vt ipsi soluant; Appuleium, vt aliquam nobis ostendat solutionis effugiendæ viam. *Hoc mærore*] quem ex interitu filiæ capiebat. *Librum*] de consolatione ad seipsum: cuius libri mentionem facit Tertullianus. *Impedior,*] ne lacrymis & mærori me tradam. *Ad omniaque nitor,*] omnia tento. sed verbum Nitor ἐνεργικώτερον est. nitimur enim cum labore & difficultate. *Quamquam ipsum doleo:*] cupio, inquit, tecum esse. quod ipsum tamen doleo. non enim eum me, quem soles, videbis. *Illa, quæ amabas,*] hilaritas, & suauitas illa nostra. *Quod me adiuuarent.*] quod mærorem meum, ex obitu filiæ susceptum, leuarent. epist. 13. *Adesset.*] nam erat in Gallia Cisalpina, missus a Cæsare, vt eam prouinciam administraret. hoc in epistola ad Torquatum, de Oratore, & in historicis. *Pansa quando.*] Roma proficiscatur, in Galliam iturus, vt Bruto succedat. cum enim scierimus, Pansa quando proficiscatur; ex ratione dierum scire item poterimus, quando Brutus hic futurus sit. hoc apertius infra his verbis: Pansa si hodie, vt putabas, profectus est; posthac iam incipito scribere ad me, de Bruti aduentu quid exspectes, id est quos ad dies. id, si scies vbi iam sit, coniectura assequere. Et epist. 26. De Bruto, inquit, si quid habebis. scire enim iam puto, vbi Pansam exspectet. si, vt consuetudo est, in prima prouincia, circiter Kalendas affuturus videtur. *De Attica, &c.*] Atticam, Attici & Piliæ filiam, Craterus medicus ægrotantem curabat. hoc & supra, epist. 13.

IN EPISTOLAM XV.

Pro omnibus] nam supra dixit, Prende Septimium, & Statilium. nunc, Tu, inquit, hoc oneris pro omnibus suscipe, vt me apud Appuleium excuses. *In perpetuum non placet*] nō placet tibi, vt in vniuersum tempus, quo cenæ dabuntur, apud Appuleium semel excusemur, sed vt in dies singulos. *Fletus:*] ex interitu Tulliolæ. *Rescribam.*] ad eas litteras, quas ex Gallia consolatorias ad me misit.

IN EPISTOLAM XVI.

Nunc tamen ipsum] hanc figuram & supra vsurpauit lib. 7. epist. 3. Nunc, inquit, ipsum non dubitabo rem tantam abiicere. & lib. 8. epist. 9. Quid, nunc ipsum vnde se recipienti,

quid agenti, quid acturo? & infra epist. 39. Nunc ipsum ea lego, &c. *Tua domui*] Romæ scilicet. *Nec mea poteram:*] cum eum locum adspicere non possim, vbi Tulliola perijt. *Idem*] tuorum negotiorum cura. *Philippus*] vide quæ diximus ad illud, quod supra est, epist. 10. Amyntæ filius.

IN EPISTOLAM XVII.

Laterensi, Nasone, Lanate, &c.] Ciceronis in auguratu collegis. *Reddendas litteras cures,*] à te conscriptas. supra epist. 4. lib. 11. Tu velim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum a me existimes, ipse conficias. & epist. 7. lib. 11. *Reus*] is, pro quo spopondi. hoc enim Reus quandoque significat. *Liberalis tamen, &c.*] quamquam, inquit, timendum nō est, vt pro hac sponsione soluamus: siquidem & Cornificius ipse, pro quo dicor spopondisse, locuples est; & Appuleius prædiator, homo minime fraudulentus, qui nobis & facile, & sine dolo sponsionum iura ostendet; in quibus est, vt, cum reus locuples sit, sponsores ne appellentur: tamen ex eorum tabulis, qui mecum pro Cornificio dicuntur spopondisse, velim cognoscas, an spoponderim. *Potest tamen videri*] cognosci, ex consponsorum tabulis. *Scire certum velim,*] num spoponderim. *Appelles procuratores,*] vide, quid procuratores Cornificij dicant. epist. 18. & 19. *Quid ad me?*] doloris & desperationis significatio, maxime propter interitum filiæ; qua amissa, nihil præterea sibi curandum esse dicit. *Verumtamen.*] subaudi, appelles procuratores. locutio Ciceroni familiaris, epist. 3. lib. 4. & 3. lib. 13. & in epistola ad Tironem 24. lib. 16. fam. eodemque modo, Attamen, vsurpauit, epist. 25. lib. 11. *Pansæ profectionem*] in prouinciam. nam, Bruto, vt diximus, Galliam cisalpinam administranti successor erat constitutus. epist. 14. & 17. *Cura.*] supra dixit de Atticæ valetudine. Cura, igitur ægrotantem.

IN EPISTOLAM XIIX.

Dum recordationes fugio,] dum id ago, vt interitum filiæ meæ ne recorder. *Refugio a te admonendo.*] non admoneo, inquit, te de fano illo, quod erigere mortuæ filiæ volo; propterea quod sine filiæ recordatione id facere non possum: recordatio autem illa, quasi morsu quodam, dolorem efficit.

efficit.non ſcribo igitur,vt de fano illo mecum cogites,ne in filiæ recordationem incidam. *Ignoſcas.*] quod de fano cogitem. *Eiuſmodi eſt*] id, quod cogito.quaſi dicat:ſiue reprehendi debet,ſiue laudari, eiuſmodi eſt; videlicet vt omnino fanum exſtruatur.Tale illud,opinor apud Terentiũ: Huiuſmodi ſum. *Fieri id oportere,*] fanum eſt faciendum ijs, quos amore coniunctos amiſimus. *Neque de genere*] cuius generis fanum faciam. *Cluatii*] placet mihi fanum ea forma,qua Cluatius deſcripſit. Videtur autem Cluatius hic architectus fuiſſe, aut certe huius generis intelligens. quod etiam infra apparet.epiſt.35. *De re:*] fanum faciam, nec ne. *De loco nonnumquam.*] non dubito; cuius generis fanum faciam: non dubito, faciam, nec ne: dubito nonnumquam, vbi faciam. *Monumentorum*] refertur ad litteras, non ad ædificia.Monumentorum autem,ab ingenijs omniũ ſcriptorum, & Græcorum & Latinorum. dabo, inquit, operam,quantum in me erit,vt & ab omnium ingenijs conſecretur, & omni genere monumentorum. *Refricatura*] dum enim filiam conſecrabo,illius recordatione dolor augebitur; & vulnus, ex illius interitu acceptum, quod iam ſanari temporis medicina videbatur, hac quaſi refricatione recrudeſcet. *Sed iam,&c.*] ut hæc conſecratio refricatura vulnus ſit, conſecrare tamen eam deliberatum eſt: idque duabus de cauſſis:primum,quod ſecus facere non poſſum;cum hoc iam in animo meo filiæ manibus quaſi vouerim, atque promiſerim: (ex quo inquit epiſt.37. Hoc mihi debere videor, neque leuari poſſe,niſi ſoluero.& epiſt.42. Ego me maiore religione,quam quiſquam fuit vllius voti,obſtrictum puto) deinde, quod huius vulneris dolor non diuturnus eſt futurus; cum non diu futuri ſimus in vita.itaque exiguum hoc tempus, dũ doloris ſenſus in me erit,non tanti apud nos debet eſſe, quãti illud æternum, quo ſcilicet ex his monumentis meæ in filiam pietatis memoria durabit. *Dum illud tractabam, de quo antea ſcripſi ad te,*] dum librum ſcribebam de Conſolatione: de quo epiſt.14. *Quaſi fouebam dolores meos.*] metaphora ſumpta a partibus dolore affectis: quas dum fouemus,puluinis aut ſacculis adhibitis,leuatio quædam doloris videtur eſſe. *Philippus.*] epiſt.18. *Epiſtolam,*] qua conſolatorijs Bruti litteris reſpondit. *Quadam enim exſpecto.*]

quædam enim sunt, de quibus scire cupiam. *Ne frustretur.*] ne nostrã exspectationem fallat, ne faciat contra quam promisit, ne non soluat, quod se esse soluturum dixit. epist. 19. *Vt Eros scribit,*] hic rationes Ciceronis administrabat. lib. 15. *Non incertum puto.*] non dubito, quin Libo nobis, vt pollicetur, pecuniam numeret. *Sulpicio confido, & Egnatio scilicet.*] qui promiserunt se esse præstaturos, vt sors ne pereat, hoc est, vt vniuersa pecunia, quam Cocceius & Libo mihi debent, ne amittatur. Vt illa duo verba, Frustretur, & Pollicetur, non ad vniuersæ pecuniæ solutionem, sed, vt opinor, ad vsuræ pensionem referantur: itemque illud epist. 13. Cocceium velim appelles. *Labores?*] de me apud Appuleium excusando, quod ad illius augurales cenas non eam. epist. 13. 14. 15. & 17. *Excusatio facilis?*] non subscribit caussam, cur sit excusatio facilis: sed eadem posuit epist. 14. his verbis: De me excusando apud Appuleium, dederam ad te pridie litteras. nihil esse negotij arbitror. quemcumque appellaris, nemo negabit. *Aduentu,*] significatur illud tempus, quo M. Antonius Roma profectus, vt in Hispaniam ad Cæsarem iret, deinde, mutato consilio, reditu admodum celeri per Italiam cucurrit, & noctu vrbem introiuit. cuius festinationis maxime caussa fuit, quod, cum tempus iam adesset eius pecuniæ soluendæ, quam pro emptis in auctione Cn. Pompeij bonis Cæsari debebat, verebatur, ne, ipso absente, prædes sui venderentur: itaque accurrit, vt eos liberaret. vnde illud secunda actione in Antonium: Ne L. Plancus prædes suos venderet. Apparet igitur, & quid hęc dictio, Aduentu, significet; & quid illud, quod proxime sequitur, Propter prædes suos accucurrisse. *Neque ista quidem curo:*] infra idem iterat non ijsdem verbis: Te, inquit, scire volo, me neque isto nuncio esse perturbatum, nec iam vllo perturbatum iri. & paullo post item alijs verbis eandem rem: Nondum videris perspicere, quam me nec Antonius commouerit, nec quidquam iam eiusmodi possit commouere. Neque ista quidem curo: his de rebus nõ laboro. Et hoc dicit, quia, cum Antonius per Italiam cucurrisset, & noctu vrbem introisset; homines, subito & inopinato aduentu, tamquam re inexspectata & noua, suspensi, nõ sine metu caussam quærebant: deinde, vt Cicero opinabatur, propter prædes suos eum venisse cognitum est. Philippica 2.

Quod

Quod scribis,&c.] querebatur Terentia, se a Cicerone non esse adhibitam ad obsignandum testamentum, cum ille nescio quos adhibuisset. epistola decima octaua. *Isthæc*] huiusmodi res. quasi dicat: maximarum rerum iacturam passus, de paruis iam non laboro, vt de obsignatione testamenti. *Paruæ curæ, aut nouæ*] paruæ: parua enim cura me afficere non potest, cum in maxima verser. Nouæ: auget: nam non solum, inquit, paruæ curæ nihil est loci, sed omnino nouæ. *Quid simile?*] sensus est: Queritur Terentia, primum quod ad obsignandum meum testamentum ipsam non adhibuerim; deinde, quod eos adhibuerim, quos illa ad suum obsignandum non adhibuerat. quid simile, inquit? illa, cum sciri nollet, quid in testamento esset, ad obsignandum eos non adhibuit, quos, nisi scissent quid esset, quæsituros existimauit: idque erat argumento, aliquid in eo Terentiam scripsisse, quod Ciceronis e re minus esset. ego autem illos ipsos adhibui; propterea quod non fuit mihi timendum, quod illa timuit, vt ij, qui ad obsignandum adessent, quid esset in testamento, quærerent. quid enim ad me, si testamenti ratio nota illis sit? quasi dicat: nihil in meo testamento scripsi, quod celatum magnopere velim: cum illa valde videatur velle celatum esse id, quod scripsit in suo; quippe quæ ad obsignandum eos non adhibuit, quos existimauit quæsituros, nisi scissent, quid inesset. ex quo fit, vt ego potius queri de illa debeam, & suspicari, ne quid in testamento scripserit contra voluntatem meam, cum in occultanda scripti sententia maiorem, quam ego, diligentiam adhibuerit. *De nepote,*] locus mihi obscurus, & fortasse deprauatus. *Non aduocaui*] ipsam. *Tum*] cum testamentum obsignare vellem. *De tuis aliquos*] miror, cur dicat, Aliquos; cum certum obsignatorum numerum lex constitueret. vnde illud ex edicto Verris, libro quarto: Si de hereditate ambigitur; & tabulæ testamenti obsignatæ non minus multis signis, quam e lege oporteat, ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. *Iusseram.*] mandaram tibi, vt de domesticis tuis aliquos adduceres ad meum testamentum obsignandum. *Inde est natum, vt ad Publium.*] vult ostendere, casu esse factum, vt Silium & Publium ad obsignandum testamentum adhibuerit.

Necesse neutrum fuit.] quid enim ad me, vtrum Silius & Publius, an alij ad obsignandum adhiberentur? Neutrum: neq; vt ad Silium, neque vt ad Publium mitteretur. *Hoc tu tractabis,*] hoc, de testamenti obsignatoribus. tractabis, cum Terentia, ne iniquius ferat, quod eam non aduocauerim ad obsignandum.

IN EPISTOLAM XIX.

Hic] Asturæ. epist. 39. *Ineunda nobis ratio, &c.*] possum quidem, inquit, fanum hic facere: sed illud spectandum nobis est, vt id, quod faciemus, apud posteros habeat religionem: quod fortasse non assequerer, si in hac solitudine fanũ fieret. faciundum igitur est loco celebri, vt in hortis Transtiberinis. quod enim in celebritate erit, posteri tuebũtur; quod in solitudine, contemnent. *In omni mutatione dominorũ,*] apud omnes posteros, apud omnes meorum bonorum possessores. Mutatione dominorũ: nam dominus mutatur, cum is, qui possedit, alicui sua bona vel moriens testamento legat, vel viuens vendit. Dominorum igitur, id est omnium, quicumque olim mea prædia vel hereditate, vel emptione possidebunt. Hoc enim Cicero laborat in primis, vt fanum illud etiam posteris in honore esset. itaque epist. 34. Sepulcri, inquit, similitudinem poteram effugere, si in villa facerem: sed commutationes dominorum reformido. in agro vbicumque fecero, mihi videor assequi posse, vt posteritas habeat religionem. Verebatur autem, ne, si fanum faceret in villa, posteri ex fano rursus villam facerent, vbi habitare possent. *Quasi consecratum*] tamquam templum aliquod publice consecratum. non enim Cicero Tulliolam, erecto templo, consecrare poterat, nisi collegium pontificum adhiberetur. id porro non solebat adhiberi, nisi ad eos consecrandos, quos publice populus in deorum numerum referri vellet. itaque Cicero fanum illud, quod videbat consecrari non posse, dabat operam, vt quasi consecratum remaneret. Sed exsistet, qui ita dicat: Ciceronem improprie locutum, qui in his epistolis Fanum appellarit, quod consecrari non posset: cum re vera fanum id dicatur, quod a pontificum collegio consecratum sit, & in quo Deus aliquis publice colatur. Non difficilis nodus; qui nullo negotio soluetur, nempe sic; si intelligemus id, quod

res eſt, Ciceronem appellaſſe fanum, & fanum item ab alijs appellari voluiſſe; vt, quod re vera fanum non eſſet, ſaltem propter nomen in honore eſſet. itaque dicit epiſt. 35. Nollem illud vllo nomine, niſi fani, appellari. *Nihil egeo vectigalibus,*] ipſe ſe explanat, cum infert, Paruo contentus eſſe poſſum. Et vult oſtendere, cum vectigalibus iam nihil egeat, ſe non laborare de ſumptu, qui propterea faciendus ſit, vt fanum diuturna cum religione, & quaſi conſecratum remanere poſſit: quod cum ita ſit, cogitare interdum de hortis trans Tiberim parandis, quamquam magno venirent. *Ob hanc cauſſam*] vt fanum celebri loco factum, religionem ſemper habeat. *Tu tamen*] refertur ad illud, Coram videbimus. quamquam, inquit, de hortis coram: tu tamen, quod ad columnas attinet, quibus ad fanum vtemur. ne exſpecta aduentum meum, ſed confice, id eſt tranſige cum Appella Chio, eme eas ab Appella Chio. Nec dubito, quin columnas intelligat e Chio marmore, qui moneat Atticum, vt ea de re cum homine Chio conficiat. quod ſi e Chio marmore; ſequitur vt eas maxime voluerit, quæ maculis eſſent verſicoloribus, non ſolum ad elegantiam, ſed etiam ad firmitudinem fani. nam huius generis columnas reliquis fuiſſe firmiores, ſcribit Plinius lib. 36. cap. 6. *De iudicatu meo*] vt ego iudicaueram illis eſſe reſpondendum. Hi pecuniam Ciceroni debebant. epiſt. 13. *Si quid perſpexeris,*] de Cocceio, & Libone. *Et tamen*] cogitabat epiſtolam ita claudere, Si quid perſpexeris, velim ſcire; ſed, cum illud ſcripſiſſet, Si quid perſpexeris, ſubito recordatus de Cornificij re, addidit, Et tamen quid procuratores Cornificij dicant: hoc eſt, Et tamen hoc quoque velim ſcire, quid procuratores Cornificij dicant. Cornificij procuratores: eandem rem ſæpius declarare, putidum eſt. vide epiſt. 14. & 18. *Ne perturbarer.*] quod Antonius repentino aduentu noctu vrbem introiſſet. epiſt. 18. & 20. *Iſto nuncio*] quod audiuerim Antonium, qui ad Cæſarem in Hiſpaniam iter habebat, mutato conſilio præter omnium exſpectationem reuerſum, noctu vrbem eſſe ingreſſum. *Profectus*] Roma, vt in Galliam eat, M. Bruto ſucceſſurus. ep. 26. Diem autem profectionis fuiſſe III. Kal. Ianuarij, poſtea ſcripſit ipſe ad Caſſium epiſt, 17. lib. 15. fam. *De Terentia*] de Terentiæ querellis, iniquo animo ferentis, quod eam

ad obsignandum testamentum non adhibuerim. epist. 18. *Officium agi meum quoddam,*] nam, si dicat, eam, quæ mihi vxor fuit, (diuortium enim iam fecerant) ad obsignandum testamentum non aduocasse; vereor, ne in eo me homines reprehendant, quasi officio defuerim: cum ego illam non aduocauerim, quod in mentem non venit. *Cui tu es conscius,*] cui tu scis me non defuisse. tu enim affuisti, cum testamentum faciebam. quo tempore scis me neque de aduocanda ad obsignationem testamenti, neque de excludenda vxore cogitasse; nihil astute fecisse; sed, quidquid fecerim, fecisse partim ex consilio tuo, partim etiam casu. vnde illud epist. 19. Tibi placuit, vt mitterem ad Silium: inde est natum, vt ad Publium. *Vt nonnulli putant, Ciceronis rem.*] credunt enim nonnulli, Terentiam, quod eam ad obsignationem mei testamenti non aduocauerim, Marcum filium in testamento minus liberaliter esse tractaturam. *Quod mihi est & sanctius, & antiquius,*] officium: quod magis, quam filij commodum, me mouet. *Hoc alterum neque sincerum, neque firmum*] Terentia neque, vt opinor, cogitat de filij re, cum cogitare se simulet; (hoc est autem quod Cicero appellat non sincerum: propterea quod, qui simulatione vtuntur, non sincere agunt, sed malitiose) &, si cogitat, in sententia non permanebit. Notat malitiam Terentiæ, cum dicit, Neque sincerum; leuitatem, cum addit, Neque firmum.

IN EPISTOLAM XX.

Antonius] absurdum est iterare, quæ diximus epist. 18. & 19. *Dolere,*] propter interitum filiæ. *Seruilia Claudii*] vetus locutio. nam subintelligitur, vxoris. exempla patent in antiquis & lapidibus, & scriptis. epist. 12.

IN EPISTOLAM XXI.

Ad ea, quæ requisieras.] σύνταγμα quoddam M. Brutus conscripserat, vt opinor, in Catonis laudem; (hanc enim coniecturam duco ex ijs, quæ proxime sequuntur) idque Attico legendum & iudicandum miserat. Atticus respondens, cum quædam minus probaret, eorum rationem a Bruto requisiuit. ille nihil ad ea: tantum Atticum rogauit, vt, si quid incertius de senatusconsulto in Catonis sententiam facto protulisset, id corrigeret: cum in reliquis Attici sententiam minime

facere videretur, nihil ad ea respondens, quæ ille requisierat. quod Cicero Bruti in epistola obseruauit, & quasi ob eam rẽ illum reprehendens, Ad cetera vero, inquit infra, tibi quemadmodum rescripsit? Tantum rogat de S.C. vt corrigas. Deinde sequitur: Hoc quidem fecisset, etiam si Ranio admonitus esset: hoc sensu: Rogat, vt corrigas eam partem, in qua est de senatusconsulto. in quo sane non prudenter fecit, qui corrigi a te S.C. voluerit, cum id corrigere vel Ranio posset: quippe cum de eo S.C. cuiuis liceret ex actis cognoscere. curam igitur minimæ rei, vtpote quam vel Ranio scriba posset efficere, tibi commisit: ad cetera, quæ requisieras, quæ scilicet maioris erant ponderis, nihil rescripsit. Hoc est, cur Cicero Bruti epistolam dicat non prudenter rescriptam. *De animaduersione*] de puniendis ijs, qui cum Catilina in patriã coniurauerant. *Præter Cæsarem:*] immo & Cæsar ante Catonem sententiam dixerat: erat enim Cæsar prætor designatus, Cato autem tribunus pl. designatus: & prætores tribunos dignitate anteibant. itaque & apud Sallustium Cato sententiam dicit post Cæsarem. est igitur accipiendum, Præter Cæsarem: non modo Cæsar ipse, cui respondit Cato, sed omnes ante Catonem sententiam dixerant. omnes, autem nõ senatores, (nec enim ante tribunum pl. designatum priuatus senator sententiam dixisset) sed, Omnes, dixit de magistratibus ijs, qui tribunis dignitate præstabant. *Prætorio loco*] prętor enim designatus erat Cæsar, quo tempore de coniuratis sententiam dixit. *In sententiam Catonis?*] subintelligitur, est facta discessio. *Rem eandem*] pœnam coniuratorum, quam & alij sua sententia comprehenderant, sed verbis non tam luculentis, neque tam multis, quam Cato. *Retulerim,*] ad senatum, de coniuratis. *Patefecerim,*] coniurationem. *Cohortatus sim:*] senatum ad animaduersionẽ. *Ante quam consulerem, ipse iudicauerim.*] cum ad senatum retulissem de coniuratione deprehensa, non exspectaui, vt dicerent, &, quid sibi videretur esse faciendũ, ostenderent: sed, antequam illos consulerem, id est sententiã rogarem, censui ipse de coniuratis supplicium esse sumendũ. Hoc apparet ex oratione 4. in Catilinam. *Perscribendaque censuerat:*] vti in publicis tabulis appareret, quid de coniuratis Cicero sensisset. *Quoniam probas,*] quoniã meũ consiliũ de hortis emendis tibi nõ

displicet, hoc age, hoc cura, vt eos inuenias. In hortis autem fanum facere Tullius cogitabat, vt loci celebritas quasi honorem adderet monumento. epist.19. *Rationes meas nosti.*] meæ facultates, & meæ rationes tibi notæ sunt. nõ ignoras igitur, quanti hortos emere possimus. quod si etiam a Faberio aliquid possumus exigere, (debebat autem Faberius Ciceroni, vt supra ostendimus) nullo negotio hortos ememus. Et opinor mendum esse in verbo Recedit: ac fortasse ita corrigendum, Res cedit: vel, Procedit: quale illud Terentianum: Hac non procedit, alia aggrediamur via. *Etiam sine eo*] etiam sine Faberio, etiam si a Faberio nihil exigamus. *Contendere.*] conari, vt hortos venales inueniam: quod, etiam sine Faberio, pecunia pro emptione deesse non possit. *Lamiani, & Cassiani.*] qui sunt Lamiæ, & Cassij. *De Terentia*] epist.18.20 & 21. *Officium, &c.*] agamus cum Terentia, vt debemus; hoc est, demus operam, vt eam ne offendamus: id est: si non euenerit id, quod optamus, vt ea bono erga nos animo sit; malo illius me, quam mei pænitere. malo, inquit, vt id potius illius vitio, quam mea culpa contingat: malo accidere, vt ego potius de illa, quam de me ipso queri possim. non enim habebo, quamobrem mihi ipse succenseam, cui officium fuerit antiquissimum; habebo autem, cur de illa expostulem, quæ, a nobis officiosissime tractata, non eam gratiam referat, quam debet. quamquam enim Cicero cum Terentia diuortium fecerat: tamen, numquam fore putans vt ea iam ætate prouecta iterum vellet nubere, (nupsit autem Crispo Sallustio, historiarum scriptori, deinde Valerio Messallæ) id agebat, vt mulier pecuniosa Ciceronis filij rationem haberet in testamento. itaque mirandum non est, si in ijs epistolis, quæ post diuortium scriptæ sunt, laborare tamen videtur, vt eam ne habeat offensiorem. videbatur enim Terentia tulisse permoleste, quod a Cicerone ad obsignationem testamenti non esset adhibita. qua de re epist.18. *Ouia C. Lollii*] subauditur, vxoris. figura antiqua, & optimis scriptoribus vsitata. *Posse sine me:*] subintellige curari. Sine me: nisi ego adsim. *Quod accipienda aliqua sit, & danda æstimatio.*] Cæsar, pulso ex Italia Pompeio, cum Romam reuertisset, fidesque tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur, constituit, vt arbitri darentur, per eos fierent

fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus traderentur. hinc est, quod Cicero quandoque dicit Accipere æstimationem, pro accipere a debitore possessionem, aut rem, lege Cæsaris æstimatam. quo sensu posuit illud in epistola ad Pætum: Non eo sis consilio, vt, cum me hospitio recipias, æstimationem te aliquam putes accipere. quem locum interpretati sumus. *Accipienda aliqua, & danda æstimatio.*] accipienda mihi possessio aliqua, & domus, aut res a debitoribus meis, & ea Ouiæ, cui ipse debeo, tradenda Et posuit hic Cicero Æstimationem pro re æstimata, æstimata inquam ab arbitris Cæsarianis, quanti ante ciuile bellum fuisset. *Dixisset.*] num aliqua sit accipienda, & danda æstimatio. *Si enim*] scribit mihi paratum esse, vnde Ouiæ soluam: sed id negat posse, nisi me præsente. *Per te*] tu enim meo nomine æstimationem accipere a debitoribus meis, & eandem Ouiæ dare potuisti. *In forum*] ad agendas caussas, & ad tractanda iudicia. *Bonis meis rebus*] ante obitum Tulliolæ. Et videtur subintelligere, Multo magis nunc fugio, cum meæ res pessimo loco sint propter interitum filiæ. *Quid enim, &c.*] ratio, cur, etiam bonis suis rebus, versari in foro noluisset. *Sine curia,*] amisso senatu, cum senatus nullus sit. quasi dicat: cum dignitatem illam fortis & liberi senatoris amiserim; quid est, quod me in foro delectare possit? Et posuit forum pro iudiciis, curiã pro senatu, qđ iudicia in foro fierent, senatus in curia haberetur. Figura est, quæ a grammaticis appellatur μετωνυμία. *Neque tamen progredior longius,*] quoniam superiore membro nimium sibi videbatur arrogasse, quasi se excusans intulit, Neque tamẽ quidquam facio, quod auctoritate doctissimorum hominum tueri non possim. *In eam sententiam,*] de consolatione. *Remediis*] quæ ego capio doctissimorum hominum scriptis & legendis, & in mea scripta transferendis. *Mihi omne onus imponis,*] omnem illius placandæ curam in me reiicis. *Quid veri sit,*] audiuerat Terentiam quippiam moliri, quod ipse minus vellet. id quid esset, Atticum dicit vnum posse perspicere. *De Rutilia,*] quæ fierat, opinor, num ea filio mortuo vixisset. *Vt non vendam, &c.*] sunt, inquit, quæ non inuitus possim vendere, vt habeam vnde hortos emam: sed, si tu me adiuuas, possum assequi, quod volo, vt nihil ven-

dam, eique, a quo emero, vsuram tantummodo annuam pendam. *Non plus annum*] tale illud est epist. 6. lib. 6. Num est hoc, non plus annum obtinere prouinciam? Dixisset etiam eleganter, Non plus annuam. *Quod volo.*] quod ago, quod studeo, quod conor: quale illud in epistola ad Lentulum: Scripsi Aristotelico more, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo de oratore. *Si tu me adiuuas,*] si tuo studio consequi potes, vt pecuniam ab iis, qui debent, exigamus. hoc enim non ad facultates Attici, sed ad operam & diligentiam pertinet. & refertur ad illud, Possum assequi. *Paratissimi*] horti. supra, Venales certe sunt Drusi. *Proximos puto Lamiæ:*] proximos, inquit, hortos Lamiæ paratissimos esse puto. non enim dicit, proximos hortos puto esse Lamiæ: sed proximos hortos Lamiæ puto esse paratissimos: cum certum non haberet, horti Lamiæ venales essent, nec ne: quod ostendit insequens membrum: Si quid potes, odorare: & multo magis illud epist. 21. Venales certe sunt Drusi, fortasse & Lamiani. *Odorare.*] num venales sint horti Lamiæ. *Ne Silius quidem, &c.*] etiam hortos Silij facile possumus habere: primũ quod ille nihil vtitur: (subintellige hortis) deinde quod vsuris, quas nos ei in annum pendemus, facillime sustentabitur. Et verbum, Sustentabitur, egestatem Silij declarat. *Habe tuum negotium;*] existima tuum esse negotium. hæc res tibi curæ sit, item vt si tua res esset. genus loquendi perelegans: quo & infra vtitur, lib. 14. epist. 2. *Quid velim,*] habe rationem meæ voluntatis, non rei familiaris. noli cogitare, tantum sumptum meas facultates non ferre: cogita, me maxime cupere: subaudi hortos, ac fanum. quasi dicat: Etiam si in hortos & in fanum maior impensa facienda sit, quam res mea familiaris postulat, tamen quando me hanc rem tantopere vides velle, adiuua, & tuam operam ac diligentiam præsta.

IN EPISTOLAM XXII.

Quamuis non curarem, &c.] Atticus proximis litteris ita scripserat Ciceroni: Quamuis de Hispania non cures, tamen ad te sum scripturus. itaque putauit se Cicero in iis litteris aliquid noui de Hispania esse reperturum, neque tamen repererit; propterea quod Atticus non in iis litteris, quas tum dabat, intellexerat se esse scripturũ de Hispania, sed in iis, quas deinde

deinde daturus erat; cum ſcilicet de rebus Hiſpanicis noui aliquid Romam eſſet allatum. gerebat autem Cæſar tum in Hiſpania bellum contra Pompeij filios. *Sed videlicet meis litteris reſpondiſti,*] tantum modo litteris meis reſpondiſti, nihil præterea, nihil de Hiſpania, aut alia de re. *Vt de foro, & de curia.*] vide ſupra epiſt. 21. *Domus eſt, vt ais, forum.*] ſcripſerat Atticus: cum Romæ eris, ſi verſari in foro non libebit, quod quoſdam homines æquo animo videre non poſſis; at domi eſſe poteris, quæ tibi erit pro foro. ita & iis ſatisfacies, qui a te poſtulant vt Romæ ſis, neque tibi, vt abſis, concedunt: & aſſequeris quod tu vis, vt forum ne frequentes. *Iampridem*] cum libertatem amiſimus. *Poſteaquam, &c.*] poſteaquam filiam amiſi: quod erat vnicum ſolatium in malis. *Præter me,*] omnino, vt opinio mea fert, aptius quiddam & concinnius acceſſerit ad ſententiam, ſi legatur, Præter te. *Atque etiam illa cauſſa, &c.*] cauſſa, quæ proxime ſequitur. Senſus eſt: Præter alias cauſſas, quibus ego adducor, vt Romam non veniam, (in iis autem hæc erat, quod neque curia, neque foro frui poterat, quemadmodum ſtante rep. ſolitus erat) etiam illa eſt, quod Cæſariani, ſi venero, moleſtiſſimi erunt, flagitantes id a me, quod Atedius, id eſt Cæſar ex te quæſierat. Forte autem hoc quæſierat Cæſar ex Attico, cur Cicero tam infrequens eſſet in vrbe: quem aſſiduum Romæ eſſe, & in ſenatum venire, ſumme cupiebat, quo ſcilicet ea, quæ agebantur, probare videretur: quæ quidem putabat fore minus inuidioſa, ſiquidem eſſent præſente, & aſſentiente Cicerone, optimo & grauiſſimo ciue, conſtituta. *Moleſti ſunt.*] Cæſariani. nam Cæſar hoc tempore bellum in Hiſpania gerebat aduerſus Pompeij filios. ſed ipſius amici & familiares, qui Romæ erant, petebant a Cicerone quod Cæſarem velle ſciebant, aut fortaſſe etiam quod a Cæſare in mandatis habebant: petebant autem, quod ſupra proxime diximus, vt in ſenatum venire, & ipſorum de repub. conſiliis vellet intereſſe. Moleſti, igitur in petendo. *De Terentia*] epiſt. 18. 20. & 21. *Dolere;*] propter interitum filiæ. *Vt non iaceam,*] vt aliquid tamen agam, vt inertiæ prorſus me non dediderim. iacere enim dicuntur ij, qui prorſus nihil agunt, & ab omni rerum curatione vacant. vnde illud libro 3. de Officiis, Cum C. Marius ſeptimum annum poſt præturam iaceret.

Carneades, & ea legatio] Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus legati Romam venerunt. ex historia. *In tuo annali.*] significat eum Attici librum, quem ad Ciceronem misit, vt ex prooemio de claris oratoribus apparet. eius libri Cornelius Nepos in Attici vita mentionem facit his verbis: Antiquitatem adeo diligēter habuit cognitam, vt eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornauit. nulla enim lex, neque pax, neq; bellū, neque res illustris est, quæ non in eo suo tempore sit notata. Et Cicero in Bruto: Eā vtilitatē habuit Attici liber, quam requirebam; vt explicatis ordinibus temporum, vno in conspectu omnia viderem. Et ibidem paullo post ex Attici persona: Eisque nosmet ipsi ad veterum annalium (sic enim lego) memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Et idem, nescio quo in loco, sed idem certe: Quem laborem nobis leuauit Attici nostri labor; qui annorum quingentorum memoriam vno libro colligauit. *Quæ caussa*] cur ea legatio Romam venerit. *De Oropo, opinor,*] recte opinabatur. nam Atheniēses, afflicti bello Macedonico, summa in paupertate cum essent, non auaritia aut libidine adducti, sed necessitate impulsi, Oropum, vrbem sibi subditam, diripiunt. Oropij querentes ad senatum Romam confugiunt. senatus iudicat eam iniuriam Oropiis non iure factam: mandat Sicyonijs, vt, caussa cognita, multam Atheniensibus, auctoribus iniuriæ, pro damno dato irrogent. Sicyonij, cum ad iudicium Athenienses non affuissent, multam dixere talentorū quingentorum. sed senatus petentibus Atheniensibus, qui legatos eius rei caussa tres philosophos Romam miserant, omnia remisit, præter talenta centum: quæ tamen ne ipsa quidem pependerunt. Hęc ex Pausaniæ historia de Achaicis, Plutarchi Catone maiore, Gellio lib. 7. cap. 14. & l. 17. cap. vltimo, Macrob. lib. 1. cap. 5. *Si ita est,*] si est, vt ea legatio Romā venerit Oropi vrbis caussa; inter ipsos Oropios, & Athenienses, qui legationem miserunt, quæ controuersiæ fuerint, scire velim. *Qui præfuerit hortis:*] qui Epicureorum princeps fuerit, quis primum locum inter Epicureos tenuerit. *Hortis*] gymnasio & scholæ Epicuri. nam vt Lyceum, Peripateticorū; Porticus, Stoicorum; Academia, Platonicorum: sic Horti, Epicureorum: Athenis enim ædes Epicuri villa fuit. Plinius lib. 19.

lib 19.cap.12. Iam quidã hortorum nomine, in ipsa vrbe delicias, agros, villasque possident. primus hoc instituit Athenis Epicurus, hortorum magister. vsque ad eum moris non fuerat, in opidis haberi rura. *Apollodori*] subaudi, libris: figura græca, qua Cicero etiam alibi vsus est, vt cum dixit, ad Martis, in Scapulæ, per Locustæ. subintelligitur enim, ędem, hortos, fundum. *De Attica*] Atticæ significat ægrotationem. *Magala*] huius pater cum Ligus fuerit, vt proxime constat; verisimile mihi fit, Magalam ipsum, Liguris filium, ex Æliorum familia fuisse. nam Ligus Æliorum cognomen fuit, vt ex oratione pro Sextio, & fastis consulum apparet. *Dubium mihi non erat, &c.*] subintellige, quin ex eo morbo moriturus esset. deinde caussam subscribens, intulit; Vnde enim tãta felicitas patri fuisset, vt tam probo filio diutius frueretur? quasi dicat, Mirabar. Ligurem tam esse felicem, vt ex iis rebus, quibus felicitatẽ metiri solemus, prorsus nullam amitteret. sed nimirum dij immortales eum filio priuarũt, ne tam felix esset. Et hoc dicit, vt ostendat, felices esse non posse, qui filios amittant; ad obitum filiæ spectans, quam amissam lugebat. *Nam quid de me dicam?*] sensus est: Ligus, qui tum felix esse videbatur, nunc amisso filio, felix iam esse non potest. nam quid de me dicam? qui etiam si omnia consequar, quæ volo, tamen non modo felix esse, sed ne leuari quidem eo dolore possum, quem ex interitu filiæ suscepi. *Quanti, quanti*] subintellige, liceant. Etiam si, inquit, hortos emam quantiuis, non male emero; siquidem, quod necessarium est, id quamquam magno pretio emptum, bene tamen emptum est. horti autem mihi ad fanum necessarij sunt. Non possum igitur eos nisi bene emere, etiam si magno. *Leuatio*] si fanum exstruo, leuatio quędam est, si minus doloris, at eius officij, quod a me debetur. *Officij debiti.*] simile illud est ep. 18. Iam quasi voto quodam & promisso me teneri puto. *L. Cotta.*] qui consul fuerat cum L. Torquato. epist. 20. *Ad hanc rem*] ad fanum exstruendum loci satis erit. *Video, &c.*] video, qui possunt hortos habentibus persuadere, vt mihi vendant. video, qui me possint adiuuare ad eam rem, quam volo, consequendam. Et est ad Atticum tacita cohortatio, vt adiumento sit in ea re, præ qua videat argentum, vestem, amœna loca nihil putari. *Nihil enim est melius.*] Siliani, inquit, horti

ſupra omnes placent. age igitur cum Silio, vt nobis vendat. *Mandaui etiam Sicæ.*] vt cum Silio de hortis mihi vendendis loqueretur. *Conſtitutum, &c.*] conſtituiſſe cum Silio, vt vna loqueretur.

IN EPISTOLAM XXIII.

Qui tranſegerit.] qui hortos alij vendiderit. Quod ſequitur, Deeſſe, refertur vel ad inopiam Silij, vel ad ipſius promiſſum; ſed potius, opinor, ad inopiam Silij, hoc ſenſu: Ego, ſi hortos a Silio emiſſem, pecuniam ei grandiorem dediſſem, quam cuiuis alij, habita ſcilicet eius inopiæ ratione. neque enim, inquit, ei deeſſe volebam. Inſequens membrum, Et, quid poſſem, timebam, ſic explano: Et tamen verebar, ne nō tantam pecuniam ei pro hortis poſſem dare, quantam ad eius inopiam ſubleuādam voluiſſem; vel, quantam ipſe poſceret. *De Ouia, confice,*] quid ſignificet, hoc quidem ex loco non apparet; ſed, vt ſæpe iam dixi, locus locum illuſtrat. locos autem ipſos inter ſe conferre, vt, quæ ſimilia ſint, quæ repugnantia, notentur, non ſolum diligentiæ eſt, ſed etiam iudicij. leuemus igitur, quoniam quidem hoc ſuſcepimus, quāquam fortaſſe plus ſuſcepimus, quam ſuſtinere poſſimus, ſed leuemus, quantum in nobis eſt, labore eos, & quærendi, & conſiderandi, qui ſuum ſtudium ad has Ciceronis epiſtolas contulerint. Supra igitur, epiſt. 21. de Ouia his verbis; Ouiæ C. Lollij curāda ſunt H-S C. itaque verbum, Confice, ſic explano, cura ei H-S C. quæ deberi a me ſcis. eadem de re infra epiſt. 29. Cum Ouia, inquit, quæſo quidem vt conficiatur. *Tempus eſſe iam videtur.*] vt Athenas ad ſtudia proficiſcatur. *Quando placeat,*] quando tibi videatur, vt Athenas Ciceronem mittamus. *Publius, &c.*] hac de re infra epiſt. 27. his verbis: Publius, ſi æquinoctium exſpectat, nauigaturus videtur. mihi autem dixerat, per Siciliam. *Atedio*] ſupra epiſt. 4. cum dixit, Horum quid eſt, quod Atedio probare poſſimus? Cæſarem ſignificauit, nomine commutato. ſed in hoc loco non eſt, vt, Atedium dici Cęſarem, poſſit accipi; qui, quo tempore hæc epiſtola ſcripta eſt, bellum in Hiſpania gerebat aduerſus Pompeij liberos. Atedio, igitur accipiamus pro Publij amico, & familiari, quemadmodum & infra, epiſt. 27. *P. Craſſus, &c.*] habebat in manibus eum librum, quem de obitu filiæ, ſe ipſum conſolans, ſcripſit. ad eum igitur librum,

quæ ex Attico quærit,pertinebāt. fecit idem ſupra, epiſt. 20. & 21. Atticus autem & habebatur,& erat ἱϛορικώτατος. *Ciſpiana & Pretiana explicabis.*] nomina, hoc eſt, debitam mihi a Ciſpio & Pretio pecuniam. infra epiſt. 29. De nomine, inquit, tu videbis cum Ciſpio. Hoc, quod attinet ad ſententiam. quod ad genus loquendi, eadem, inquit, epiſtola, Si Faberianum explicas, hortos emamus vel magno; ſin minus, ne paruo quidem poſſumus. *Optime:*] ſubaudi, quod leuius ægrotat.

IN EPISTOLAM XXIV.

Et res, & condicio] res, horti ipſi, quos Silius vendere vult. condicio, vel pecuniam dixerat Silius ſe eſſe accepturū pro hortis, vel pro pecunia, ex Ciceronis poſſeſſionibus aliquam, facta æſtimatione, vt ne minoris eſſet poſſeſſio, quam acciperet, quam quanti eſſent horti, quos venderet. Hanc condicionem reſpondet Cicero ſibi placere, ſed ita, vt numerare pecuniam malit, quam e ſuis prædijs vllum tradere. *Aeſtimatione.*] prædio æſtimato, vt pretium hortorum æquet. Æſtimatio enim hic accipitur pro re æſtimata, vt in epiſtola ad Pætum: Quando tuas æſtimationes vendere non potes. *Voluptarias, &c.*] ratio, cur numerato malit, quam æſtimatione. nam neque, inquit, voluptarias poſſeſſiones accipere Silius a me volet: & eas, quæ fructuoſæ ſunt, ego ei tradere non poſſum. *Vectigalibus*] redditibus, fructibus. vectigal enim & publicū eſt, & id ſignificat, quod ex poſſeſſionibus capitur. *A Faberio repræſentabimus.*] Repræſentare, Budæus hoc loco dicit eſſe, præſenti pecunia ſoluere, non, vt alijs locis, ante diem ſoluere. non improbo eruditi hominis opinionem; quamquam ne cur probem quidem eſt. cur enim vſitatam verbi ſignificationem ſine cauſſa negligimus? Sane mihi placet, ac vehementer quidem placet, vt hic, Repræſentare, valeat ante diem ſoluere: contra Budæi ſententiā, fateor: ſed numquid apud me pluris eſſe debet vllius auctoritas, quam ratio & veritas ipſa? neque tamen illum, quem omnibus noſtræ ætatis hominibus eruditione video præſtitiſſe, vt male ſentientem reprehendo; ſed, quando interpretis partes ſuſcepi, & præter communem vtilitatē nihil ſpecto; quod meum officium eſt, quodq; mihi a principio ad hoc

opus aggredienti propositum fuit, id facio, vt omnia libere exponã, cum hoc tamen, ne quid temere affirmem. Sensum igitur consideremus, & enodatum, quam planissime poterit, explanemus. Siliani, inquit, horti, de quibus ad me scripsisti, placent: sed ita, vt numerato eos malim accipere, quam æstimatione. si autem numerato accipimus, vnde pecunia? habebimus, infert, H-S DC, ab Hermogene expressa; & DC item, quæ domi sunt. erit igitur, vnde sumamus H-S MCC. quæ autem reliqua pecunia erit, quæ scilicet a nobis supra H S MCC Silio debebitur; ei pecuniæ soluendæ diem, puta annuam, vel bimam, præstituemus. interea Silio vel vsuram pendemus. Quoniam autem hoc posuerat, Vsuram pendemus: veritus, ne Attico videretur insanire, qui hortos vsque eo cuperet, vt etiam vsuras subire vellet; quasi se excusans adiecit, Dum a Faberio repræsentabimus: hoc significans, diuturniorem vsuram non futuram; cum putet se, pecunia a Faberio debitore sumpta, repræsentaturum, hoc est solutionem facturum ante diem reliquę pecuniæ soluendæ præfinitam. certe enim hortos, nisi præsenti pecunia potuisset, vel pendendis vsuris emere cogitabat: quas putabat fore vt nõ diu penderet, cum speraret, hortorum pretium, pecunia a debitoribus suis exacta, breui se posse totum persoluere. quod confirmat illud epist. 21. Vt vsuram ei pendam, a quo emero, non plus annum; possum assequi, si tu me adiuuas. Simili sententia dixit Repræsentare medicinam, in epistola ad Titium; & Repræsentare diem, ad Tironem; & Repræsentare libertatem, Philippica II. & Repræsentare improbitatem, lib. 16. ad hunc ipsum. Quibus ex locis cum de significatione huius verbi liqueat vnicuique vel negligenter consideranti; cumq; in eum, quem nos ostendimus, sensum accipi hoc in loco nõ absurde possit vox illa, Repræsentabimus: non video cur assentiar Budæo, docto alioqui viro, & de litteris optime merito; cum presertim, Repræsentare, pro pręsentem pecuniam soluere, quo modo ipse explanat, nusquam apud eos, quos ego auctores in latina lingua vehementer sequor, positum reperiam. *Comparati,*] Drusianos hortos nemo vmquam Silianis comparauit. quasi dicat: semper enim Siliani celebriores atque amœniores habiti sunt. tale illud in Lælio, Hi nec comparantur Catoni. *Mouet,*] vt hortos desiderem.

Quæ

Quæ autem hæc erat caussa, cur tantopere hortos Cicero desideraret? nimirum illa, vt haberet vbi filiæ fanum exstrueret. quam caussam, vt Attico notissimam, silentio præterit: sed in ea fatetur se τετυφῶσθαι, id est nimis ambitiosum esse. hortos enim adeo cupiebat, vt in ea re suam ipse quasi quandam ambitionem agnosceret. ἐγγήραμα:] senectutis requies. verbum, quod Atticus vsurpauerat in epistola ad Ciceronem, suadens, opinor, vt de senectute cogitaret, ideoque ne tantam pecuniam in hortos erogaret. *Actum iam de isto est, &c.*] hanc ego curam iam abieci: hoc mihi iam amplius curæ non est: quiduis aliud potius quæro. quasi hoc dicat: de vita iam non cogito.

IN EPISTOLAM XXV.

Confecerit] de hortis. *Venturum.*] ad me. quod ex duabus insequentibus epistolis apparet. *De Nicia*] hic est Nicias grāmaticus, de quo Suetonius in libello de claris grammaticis: qui etiam docuisse videtur Plancum Bursam. fam. epist. 10. lib. 9. *Vnam rem*] de Terentia scilicet. *Spero enim, &c.*] spero, inquit, me a te impetrasse, vt ipse me ista molestia priuares, hoc est vt hoc onus ipse susciperes. hoc enim Cicero Atticum iam antea rogauerat. quin ipsa verba recitemus: Quod, inquit, ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te mi Attice suscipe totum negotium. Hæc supra, epist. 19. Et in eandem sententiam epist. 21. his verbis: De Terentia, quod mihi omne onus imponis, non agnosco tuam in me indulgentiam. ista enim sunt vulnera, quæ nō possum tractare sine maximo dolore. moderare igitur, quæso, vt potes.

IN EPISTOLAM XXVI.

De Siliano negotio,] de hortis Silij, de quibus supra. *Condicio,*] voluntas Silij de venditione hortorum: vt in epistola, quam subsequitur proxima superior; Mihi, inquit, & res, & condicio placet. *Cottæ*] subintellige, villam: de qua epist. 21. *Ad aliam rem loci satis, nihil ad eam, quam quæro.*] nō dubito, quin hoc ordine legendum sit: Ad aliam rem loci nihil, satis ad eam, quam quæro. nam, quo modo in vulgatis libris legitur, plane sententiam esse apparet Ciceronis sententiæ contrariam. quorsum enim de emenda Cottæ villa cogi-

tabat, si ad eam rem, quam quærebat, loci nihil? sed, quid argumentor? en, quod nostram opinionem ita cōfirmet, vt nihil præterea possit desiderari. Habet, inquit supra, in Ostiensi Cotta celeberrimo loco, sed pusillum loci, ad hanc rem tamen plus etiam satis. *De tempore.*] quando velit discedere, vt Athenas eat studiorum caussa. supra, De Cicerone, inquit, tempus esse iam videtur: sed quæro, quod illi opus erit Athenis, permutari ne possit, an ipsi ferendum. *De Bruto tamen,*] quia de Bruti aduentu iam ante Atticum rogarat, vt epist. 14. 18. & 19. iccirco dictionem, Tamen, venuste vsurpauit. quasi dicat: Quamuis hac de re sæpius iam ex te quæsierim, tamen idem illud quæro. *Scire enim iam puto,*] subaudi, te. cum autem scias, vbi Pansam exspectet; facile potes, quo tempore futurus Romæ sit, coniectura consequi. epist. 19. *In prima prouincia,*] Gallia: cui præfuit. Plutarchus, & Cicero epist. 6. lib. 6. fam. item in Oratore. *Vellem, tardius.*] vellem, tardius adesset Brutus. nam si Kalendis Romæ fuerit, veniendum mihi erit, vt ipsi de aduentu gratuler: itaque, quod vellem, consequi non potero, vt in senatum ne veniam: qui plerumque Kalendis habebatur. vide illud epist. 5. Mihi etsi Kalendæ vitandæ fuerunt. Tardius: post Kalendas, hoc est post diem, quo senatus habebatur: quo die Romæ esse Cicero noluisset, ne in senatum veniret. *Multas ob caussas.*] ex quibus erat illa vel maxima, ne in senatum venire necesse esset. *An excusationem aliquam ad illum parem:*] an Bruto me litteris excusem, & caussam aliquam afferam, cur Romam venire non possim. epist. 28. *Facile*] facilem excusationem esse video. possum enim vel in morbum, vel in mærorem caussam conferre.

IN EPISTOLAM XXVII.

Missum esse,] a Terentia. *Illi*] Terentiæ. *Videri*] vt videatur matris caussa voluisse. *Quod ego æstimo.*] veteres libri diligenter inspiciendi. aliquot enim de caussis in mendi suspicionem adducor. *Ad consuetudinem*] ad remp. administrandam. *Erat, vbi acquiescerem:*] hoc significat; labores, quos olim reip. caussa susceperat, minus graues fuisse, cū haberet filiam, cuius in sermone & suauitate conquiescere solitus

ſolitus eſſet:qua amiſſa, non eſſe cur eoſdem labores ſuſciperet, nulla iam alleuationis ſpe relicta. *Nec ego victum, nec vitam illam colere poſſum:*] non modo ferre rationem illam viuendi non poſſem, ſed ne vitam quidem ipſam viuere illi ſimilem. tantum, inquit, abeſt, vt genus illud vitæ ſequi nunc poſſim; vt etiam vitam me eſſe amiſſurum intelligam, ſi ita velim viuere, vt tum viuebam. quaſi dicat: non modo genus illud vitæ colere non poſſum, ſed nec viuere quidem, ſi illam vitæ rationem ſequi vellem. *Quid aliis videatur,*] forte enim Atticus ſcripſerat, reprehendi Ciceronem, quod in vrbe non viueret, quaſi prorſus omiſſa reip. cura. quod antea quoque Atticum ſcripſiſſe, apparet ex illo loco epiſt. 21. Quod homines a me poſtulare ſcribis, vt Romæ ſim, neque mihi, vt abſim, concedere: iampridem ſcio, &c. *Mea mihi conſcientia*] mei enim erga remp. animi cum ipſe mihi optime ſim conſcius, de illorum ſermone non laboro. non enim abſum, quod eam negligam; ſed quod eiuſmodi ſunt tempora, vt, etiam ſi adſim, iuuare nihil poſſim. *Conſolatus*] in morte filiæ ſcripſit librū de Conſolatione ad ſe ipſum. epiſt. 14. & 20. *Nec, ſi poſſem, vellem.*] eſſet enim inhumanum, amiſſa vnica filia, & tali filia, non dolere. vnde illud Crantoris in tertio Tuſculanarum: Iſtuc, nihil dolere, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in animo, ſtuporis in corpore. *Pro mancipiis*] mancipia Caſtricius ante vendiderat Quincto Ciceroni. eorum mancipiorum pretium, apparet, a Quincto non fuiſſe ad diem perſolutum. *Eamque ei ſolui, vt nunc ſoluitur:*] oſtendit ſe condicionem eius venditionis ignorare. ſi enim Caſtricius, inquit, a fratre meo pecuniam accipere volet pro mancipijs, eamque pecuniam ita ſolui, vt nunc ſoluitur; (dicit autem Nunc, quia debitores eo tempore pecuniam creditoribus ita ſoluebant, non vt pecuniam darent, ſed vt pro pecunia poſſeſſiones, tanti æſtimatas, quanti ante ciuile bellum fuiſſent: quod Cæſar, & vt debitoribus conſuleret, & vt metum nouarum tabularū tolleret, edicto conſtituerat) certe nihil eſt commodius. poſſeſſionē enim pro pecunia, quam debet, frater aliquam dabit. ſin autē ita actū, & hæc inter eos de mancipijs pactio facta eſt, vt Caſtricius, Quincto pretiū mancipiorum intra certam diem nō perſoluente, ipſa mācipia, quæ vendiderat, abduceret: hoc mihi nō videtur eſſe

æquum. vt enim ad diem frater non soluerit, ideo tamen eum priuari mancipijs iniquum est, cum quidem solutionem, quã ciuilium bellorum difficultate afflictus necessario distulit, eam nunc facere paratus sit. *Tibi videri idem*] tibi quoque videri, non æquum esse, vt mancipia Castricius a fratre abducat, quod eorum pretium sibi ad diem non enumerarit. *AEquinoctium*] vernum. nam hæc hieme scripta sunt: quod ita esse, proxima superior epistola significat, in qua Pansæ in prouinciam Galliam proficiscentis, Brutique ex eadem prouincia decedentis mentio fit. Pansam autem III. Kal. Ian. ab vrbe profectum esse, apparet ex epistola ad Cassium, altero epistolarum volumine. vernum igitur æquinoctium, non autumnale, significatur, primum ex argumento, quod posui, de historia sumpto; deinde ex illa clausula, Nauigaturus videtur. certe enim post vernum æquinoctium tutior est nauigatio, quam post autumnale. non enim Publius æquinoctium, vt eo nauigaret, sed, vt post, exspectabat. vide, quæ diximus epist. 15. lib. 10. *Atedium*] epist. 23. *Nauigaturus*] in Africam. supra epist. 23. *Lentulum puerum*] apparet, Ciceronem ei tutorem fuisse; cum inferat, De mancipijs quę tibi videbitur, attribuas. mancipia enim accipio, quæ Cicero, sibi a Lentulo, pueri patre, cum reliquis bonis testamento commendata, tutorum more tuebatur. apertius indicat insequens epistola; si consideretur illud, Pueros attribue ei, quos, & quot videbitur.

IN EPISTOLAM XXIIX.

Hodie.] hoc subaudi: Tecum de hortis, quos ab eo emere vellemus, loquetur. id enim Atticus ad Ciceronem scripserat. *Nec ego Brutum vito,*] respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ: in qua ille, vt opinor, ita scripserat; mirari se, cur Brutum vitaret, a quo leuationem aliquam posset exspectare. cui respondens Cicero, Nec ego, inquit, Brutum vito, nec tamen ab eo leuationem vllam exspecto. *Leuationem*] doloris mei, ex interitu filiæ suscepti. *Caussa*] in ijs, ne in senatum venire necesse esset. *Excusatio*] quod istuc non veniam, ad eum amplectendum ex prouincia reuersum. epist. 26. *Caput illud est, quod scis.*] caput, & prima caussa, cur hortos desiderem, illa est, quam tu scis, fanum videli-

videlicet; cuius ædificandi scis consilium a me esse captum, & hortos ideo quærere, vt celebri loco ædificetur. *Sequitur,&c.*] altera caussa, cur hortos velit. Præter fanum, mea etiam caussa hortos quęro. mihi enim ipsi quiddam opus est: hoc est, locum me oportet habere, vbi esse possim. *In turba*] Romæ. neque Romæ, inquit, esse possum, neque a vobis abesse. quod si hortos habebo, vtrumq; consequar, vt & Romæ ne sim, & a vobis ne absim. abesse non videbor, cum in hortis ero, qui vrbem quam proxime sunt: & in vrbe tamen non ero. epist. 31. lib. 13. Nihil, inquit, aliud reperio, vbi & in foro non sim, & tecum esse possim. *Mihi persuasum est,*] tacite significat, suum consilium ab Attico probari, cōsilium, inquam, vrbis fugiendæ. Persuasum: non enim Atticus aperte scripserat, se probare Ciceronis consilium, veritus fortasse, ne id Cæsarem offenderet, si casus tulisset vt in alienas manus litteræ deuenirent: sed ipse de Attici sensu coniecturam faciebat. *Eo magis,&c.*] eo magis mihi persuasum est, de hac re quid tui consilij sit, quod tibi quoque intelligo videri idem quod mihi, me ab Oppio & Balbo valde diligi. quasi dicat: Quando illi me tam valde diligunt, abesse possum, illis concedentibus. nam alioqui offenderentur, & de hac absentia mea litteras fortasse ad Cæsarem iniquiores mitterent. quod igitur intelligis, me ab Oppio & Balbo valde diligi; eo magis mihi persuasum est, hac de re quid sentias. *Si expediatur illud Faberianum.*] si debitam mihi a Faberio pecuniam exigo. quod facile consequar illis adiuuantibus, qui, Cæsare concedente, omnia possunt. *Sint igitur auctores*] sententia non apparet, obscurata mendo. &, quamquam adiuti coniectura quiddam videmus: quia tamen id eiusmodi non est, vt omnes tenebras discutiat, prætermitto. libros veteres adiui, inspexi: nihil adiumenti. relinquo igitur, quod alij considerent. *Tum enim,&c.*] connexa verba cum superioribus. neque patet sensus: sed conijcere possumus, hoc dici: Si Balbus & Oppius in expediendo nomine Faberiano adiutores esse noluerint; tum intelliges, exigendæ a Faberio pecuniæ nullam plane spem esse; & intelliges item, quid inclinent ad hoc meum consilium de fano adiuuandum. si enim nobis non fauebunt, id agentibus, vt hortorum emendorum caussa pecuniam a Faberio exigamus: certe intelligetur, nol-

le eos de emendis hortis, & de ædificando fano consilium a nobis captum adiuuare. *Si quid erit,*] a Balbo & Oppio studij & auxilij ad Faberianum nomen explicandum. *Sin minus, &c.*] si in exigenda a Faberio pecunia fautores non erunt, consilium tamen de hortis ideo ne omittamus, sed quacumque ratione enitamur. *Quacumque ratione*] nam de Faberiana pecunia nequaquam erit cogitandum, Balbo & Oppio non adiuuantibus. *De illo Ostiensi, &c.*] si non assequimur, vt Silianos hortos habeamus; quid agemus? de illo Ostiensi, hoc est de villa, quam in Ostiensi habet Cotta, nihil est cogitandum: (forte, quia pusillum loci videbatur. epist. 22. & 26.) Lamiam non puto posse adduci, vt hortos suos vendat: Damasippi experiendum est: subaudi, vt hortos habere possimus. & infra, epist. 32. Damasippũ velim aggrediare. de Lamianis autem hortis, epist. 22. & 26.

IN EPISTOLAM XXIX.

Quos & quot] non omnes, sed quos & quot videbitur. neque enim omnia mancipia Lentulo puero attribuenda erant ministerij caussa. quæ autem puero non attribuebantur, ea tamen illi operam nauabant, vel rure agro colendo, vel in officinis aliquo artificij genere occupata, vel alijs pretio locata: comprobatur quod supra diximus, Ciceronem Lentulo puero tutorem fuisse, qui ei de mancipijs, quæ videretur, & quot videretur, attribueret. *De Silii, &c.*] scire Tullius auebat, num Silius hortos vellet vendere, & quanti vellet. cui Atticus rescribens, vereri se dixerat, primum ne Silius nollet vendere, deinde ne nollet eo pretio, quo Tullius emere voluisset. *Quanti*] subaudi, velit vendere. *Ne tanti.*] videris, inquit, vereri, ne Silius tanti nolit vendere, quanti nos vellemus. & dixit, Tanti, pro, tam paruo: quo modo etiam locutus est Cœlius: cuius hæc sunt verba in epistola ad Ciceronem: Aut non erit istic bellum; aut tantum erit, vt vos, aut successores, paruis additis copijs, sustinere possint. & Cæsar lib. 6. his verbis: Præsidij tantum est, vt ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. & lib. 3. de bello ciuili: Tantum nauium reperit, vt anguste xv. millia legionariorum militum, & quingentos equites transportare possent. & ipse in epistola ad Cassium: Si quæ, inquit,

inquit, ſunt onera tuorum, ſi tanta ſunt, vt ea ſuſtinere poſſis; nihil tibi erit lautius, nihil glorioſius: ſin maiora; conſidera, ne in alieniſſimum tempus cadat aduentus tuus. Quibus ex locis aperte cognoſcitur, in voce Tantus, non ſemper magnitudinem ineſſe. quod nos exemplis ideo probare voluimus, ne quis miretur, cur illud, Tanti, explanemus, tam paruo: quod fortaſſe cuipiam durius alioqui videretur. *Sica aliter,*] Sica aliter dixerat: Sica non idem dixerat, quod tu: ſed tibi aſſentior, verenti primum ne Silius nolit, deinde ne tanti. Sica autem dixerat, & velle Silium vendere, & non magno venditurum. *Vt ei placuit,*] opinabatur Sica, Egnatij opera Silianos hortos haberi poſſe: itaque Ciceroni ſuaſerat, vt ad illum ſcriberet. *Tranſigere Egnatium.*] in epiſtola ſuperiore locus eſt de mancipijs Caſtricianis. quem ſi quis cum interpretatione noſtra legerit, facile, quid hic ſignificetur, intelliget. *Tranſigere*] conficere cum Caſtricio: efficere, vt Caſtricius a Quincto fratre pecuniam accipiat pro mancipijs, quæ illi vendiderat: quam Caſtricius accipere nolebat; cum a Quincto mancipia mallet abducere, quando is pecunia ſibi ad præſtitutam diem non numeraſſet. *Conficiatur.*] curentur ei H-S C, quæ debemus. ſupra epiſt. 21. & 22. *Nox erat,*] Atticus in epiſtola ſua ad Ciceronem hoc poſuerat: quoniam nox eſt, plura non ſcribo. Cui reſpondens Cicero, Quoniam, inquit, nox erat, & ideo breuiores litteras miſiſti; ijs, quas hodie mittes, plura exſpecto.

IN EPISTOLAM XXX.

Silium mutaſſe ſententiam, Sica mirabatur, &c.] Silium nolle amplius hortos vendere, Sica mirabatur. ego autem eo magis miror, quod, cum ille dicat ideo ſe nō vendere, quia filius nolit; ais tamen illum venditurum, ſi nos præter eum locum, quem ab ipſo petijmus, alium petierimus, a quo refugiat, hoc eſt quem nolit vendere. *Non iniuſta*] recte facit, ſi non vendit, quia filio velit obſequi, roganti ne vendat; cum eum habeat, qualem vult, hoc eſt, plane ex animi ſui ſententia: vt reprehendendus non ſit, qui tali filio obſequatur. *Si addiderimus aliud,*] ſi petierimus a Silio, vt alium locum nobis vendat, non vt eum, quem antea petebamus. *A quo refugiat,*] a quo vendendo prorſus abhorreat: quem nulla condicione velit vendere. *Cum ab ipſo id fuerit*]

cum is locus, quem addiderimus, valde illius e re fuerit. tunc enim Silius locum antea nobis destinatum vendet, si petierimus vt alium, ipsi cariorem, vendat. Recte igitur dixit Cicero; Miror, quod ais, &c. nam, si hortos ideo Silius vendere non vult, quia filio cupiat indulgere: ne hoc quidem artificio, quo nos vti vis, adducetur vt vendat. Dixit autem, Conferret, potius quam, Conferat, vt ostendat Silium ea excusatione vsum fuisse non illis ipsis diebus, quibus hæc scribebat, sed aliquanto ante. *Quod summum pretium constituam,*] quantũ omnino pecuniæ in hortos velim impendere. *Quantum anteire istos hortos Drusi:*] subintellige, putem: hoc sensu: Quæris a me, quantum hortos istos Silianos anteire Drusi hortos putem, pretio videlicet. *Accessi numquam.*] numquam accessi ad hortos Drusi: quæ autem villa ibi est, (Coponiana dicebatur, quod eã ante Drusum aliquis e Coponiorum gente possederat) eam noui, & eodem loco siluam nobilem. *Neutrius.*] neque siluæ, neque villæ. quem fructum Drusus capiat aut e villa, aut e silua, compertum nõ habeo: quod tamẽ, puto, nos scire oportet. Et hoc adscribit propterea, quod vna cum hortis & villam, & siluam Drusus vendere cogitabat. *Vtrius istorum*] vtrius hortos æstimem, vel Silij, vel Drusi; æstimare debeo, nõ quanti sint, sed quanti meum tempus postulare videtur: hoc est, non ex ipsorum fructu mihi æstimandi sunt, sed ex meo tempore; quod eiusmodi est, vt hortos omnino velim emere, de pretio non laborem. Vtrius istorum: æstimandi sunt. *Possim autem assequi,*] possim hortos emere. *Cogites.*] potes enim hoc vel facile cognoscere; cum mea nomina tractes, & videre possis, ecquæ sit spes pecuniæ a nostris debitoribus exigendæ: quod ego absens non possum: itaque tu hoc velim cogites. *Faberianum*] nomen Faberianum: quod mihi a Faberio debetur. cum enim debitam sibi a Faberio pecuniam exigere Cicero non posset, nomen illud alicui vendere cogitabat, vt præsentem pecuniam haberet ad emptionem hortorum. *Explicare vel repræsentatione non dubitarem.*] non dubitarem hortos emere, vel si repræsentandum sit: hoc est, vel si pretiũ nunc enumerandum sit, nulla temporis dilatione. Est enim, Repræsentare; quod aliquando futurum est, id præripere, vt, nulla interposita mora, statim fiat. Quoniam autem constituerat

fuerat ita hortos emere, vt partem pecuniæ solueret, reliquæ pecuniæ vsuram penderet; (quod ipse ostendit ep. 21. & 24) nunc, si Faberianum nomen possit vendere, dicit se non cogitare de die, neque solutionis tempus velle differre, sed repræsentaturũ, hoc est nõ exspectaturum diem, quam cõstituerat, vniuersumque pretium statim persoluturum. *De Silianis*] ad, Explicare, refertur. *Transirem ad Drusum*] emerem a Druso. *Magno etiam, &c.*] adiuuabit enim repræsentationẽ Hermogenes, si soluet nobis H-S DC, quæ debet. vnde illud epist. 24. H-S DC exprimes ab Hermogene, cum præsertim necesse erit. *Dolori meo,*] ex interitu filiæ suscepto. *Regi*] fortasse ego, cupiditate & dolore prolapsus, hortos pluris emerem, quam quanti æquum esset: itaque volo a te regi. *Locutus erit*] de Drusi hortis. Supra ibidem: Transirem ad Drusum vel tanti, quanti illum Egnatius velle tibi dixit. *Id agendum puto.*] ad hortos Drusi spectare debemus. nam cum Silio non video confici posse. *Agendum*] curandum, cogitandum. *Quid agendum sit.*] de tota hac re, id est de hortorum emptione.

IN EPISTOLAM XXXI.

Publilia] altera Ciceronis vxor, quam, post Terentiæ diuortium, virginem duxit: cum qua & ipsa postea diuortium fecit, quia lætari Tulliolæ morte videbatur. Plutarchus in Cicerone, Quinctilianus l. 6. Dio lib. 46. *Publilio*] fratre Publiliæ, Ciceronis vxoris. nam mulieres familiæ nomine appellabantur. *Affectum,*] dolore, quem ex obitu filiæ capiebat. *Non illius esse.*] apparebat, a matre scriptas, aut dictatas. *Quod fore video,*] video fore, vt omnino veniant: ego autem hoc volo vitare. *Vna est vitatio: & ego nollem.*] vna tantum ratione vitare possum, ne illæ ad me proficiscantur; si ego istuc ad ipsas veniam: quod nollem: sed necesse est; quando hæc est vna vitatio. Infra clarius his verbis: Cum scribas, videndum mihi esse, ne opprimar; ex quo intelligam, te certum illius profectionis diem non habere: putaui esse commodius, me istuc venire. *Ne opprimar.*] a Publilia, & matre. & hoc dicit; quia, si scisset, quo die illæ Roma profecturæ essent, vt ad se venirent; ipse ante illum diem Romam ad eas proficisci potuisset: quod facere cogitabat. Ne opprimar: ne ve-

niant cum de illarum aduentu nihil suspicer. *Ciceroni*] filio. *Si tibi non iniquum*] fortasse enim tibi videbitur, plus ei dandum esse, quam quod ex mercedibus Argileti & Auentini recipietur. sed, si tibi non iniquum videbitur, hoc est, si putas eū his mercedibus contentum esse debere; propone ei, vt sumptus huius peregrinationis ad eas mercedes accommodet. *Peregrinationis,*] Cicero filius Athenas iturus erat studiorum caussa. Dic, inquit, filio, me pro sumptu, quem Athenis facturus est, tradere ei mercedes Argileti & Auentini. *Si Romæ esset, &c.*] vt Athenis tantos sumptus faciat, quantos Argileti & Auentini mercedes ferre poterunt. quibus sumptibus, si Romæ viueret, conducta etiam domo, contentus futurus erat; quanto magis Athenis? *Argileti & Auentini*] in Argileto & Auētino locare volebat Cicero insulas quasdam, eamque mercedem assignare filio Athenas proficiscenti. ep. 10. libri 9. & 4. libr. 6. *Moderere,*] tractes quod attinet ad hanc locationem: videas, quemadmodum ex his mercedibus suppeditemus ei, quod opus sit; hoc est, quod infra osten dit, conductores qui sint, & quanti; deinde, vt sit qui ad diem soluat. *Nec Bibulum, nec Acidinum, nec Messallam*] Calpurnium Bibulum, Manlium Acidinum, Valerium Messallam. hos adolescentes Athenas profecturos studiorum caussa, Cicero audierat. *Conductores qui sint, & quanti:*] qui velint conducere eas tabernas, aut domos, quas in Argileto & Auentino volumus locare. *Quanti:*] quanti velint conducere.

IN EPISTOLAM XXXII.

Is fuerit, quem tu putas,] difficilis in hortis vendendis. *Aggrediare.*] vt mihi hortos vendat. *Ripa*] Tiberina. nam hortos Transtiberinos quærebat Cicero, vt celebri loco fanum exstrueret. *Quotenorum iugerum*] Damasippus suos hortos in partes diuiserat: & qualibet parte nescio quotena iugera continebantur, certo cuiusque partis pretio. *Plura enim nō possum.*] de hoc ad te scribere; cum & de pædagogo, & de medico, & de tota domo mihi certum sit.

IN EPISTOLAM XXXIII.

Vel sine Sica,] cuius consuetudine delectabatur: itaque epist. 25. Niciam, inquit, vellem mecum habere. sed mihi solitudo &

tudo & receſſus prouincia eſt: quod quia facile ferebat Sica, eo magis illum deſidero. *Tironi enim melius eſt:*]cauſſa, cur ſine Sica poſſit eſſe. Tironem,inquit, mecum habeo,qui iam prope conualuit. *Facillime*]libenter:vt illud in epiſtola ad Cœlium: In maritimis facillime ſum. Et libro 2. de oratore: Et dici ornatiſſime poſſunt,& audiri facillime. Et ad hũc ipſum in ſequenti libro: Locum habeo nullũ,vbi facilius eſſe poſſim,quam Aſturę. Et Terentius in Heaut. Dabo tibi puellam lepidam,quam facile ames. *Opprimar;*]ſubito aduentu Publiliæ. vide ſupra epiſt.31.lib.huius.

IN EPISTOLAM XXXIV.

Tu tamen,] quamquam,inquit, breui te videbo:tamen,ſi quid de hortis cum Silio confeceris vel illo ipſo die, quo ad Sicam venturus ero; certiorem me velim facias. *Ad Sicam*] in eius ſuburbano. *Detractionem*]cum Silius dixiſſet,hortos ſuos ſe eſſe venditurum, ſed velle quendam locum excipere: vide, inquit Cicero, ne velit eum ipſum locum excipere in venditione hortorum, cuius loci cauſſa hortos ipſos emere cogitamus. Detractionem : exceptionem. *Extremi*] extremi loci, extremorum hortorum, extremæ partis hortorum. *De totare,*] de hortis Silij emendis. *Vt ſcis,*] ſcis tu qua in parte hortorum fanum ędificare conſtituerim: itaque, ſi eam ipſam partem Silius in venditione vellet excipere; cur hortos emeremus, cauſſa non eſſet. *Hirtij epiſtolam*] forte conſolatoriam in morte Tulliolæ. *Recentem,*] ex Hiſpania, vbi erat Hirtius cum Cæſare. & puto eam eſſe, de qua epiſt.46. & epiſt.6. lib. 16. Rhegini quidam eo venerunt, Roma ſane recentes. & Philipp. 1. Municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex his quidam Roma recentes. *Quod lege conceditur,*] lex erat, quæ ſumptum ſepulcrorum pręfiniebat. ſupra eum ſumptum ſi quis in ſepulcrum impendiſſet, tantundem populo vt daretur, iubebat. *Quod non magnopere moueret,*] quaſi dicat: Si vellem ſepulcrum filiæ facere, facerem operoſiſſimum & magnificentiſſimum; neque me in hoc moueret pœna legis: ſed fanum fieri volo, non ſepulcrum; idque, non tam propter legis multam, (nam hæc me minus moueret, ſi de ſepulcro cogitarem) quam vt locus,

quasi consecratus, sempiternam religionem obtineat. Hoc aperte paullo post his verbis: Fanum fieri volo: neque hoc mihi erui potest: sepulcri similitudinem effugere non tam propter pœnam legis studeo, quam vt maxime assequar ἀποθέωσιν. Recte: quod enim fani nomine appellatur, religionẽ habet; quod sepulcri, non item. *Appellari:*] supra, epist. 19. lege quæ diximus ad illud, Quasi consecratum. *Nisi mutato loco.*] constitueramus fanum in hortis Transtiberinis facere: sed mutandus locus est, si assequi volumus, vt fani nomine appelletur. in hortis enim si faceremus, vbi multa multorum sunt sepulcra; sepulcrum & ipsum videretur esse, sepulcrique nomine potius appellaretur, quam fani. *Minus vrgeor,*] dolore amissæ filiæ.

IN EPISTOLAM XXXV.

Erui] hoc mihi non potest ex animo euelli. *Propter pœnam legis*] pœna erat, vt, quo quis in sepulcrum plus insumpsisset, quam nescio quid quod lege concedebatur; tantundẽ populo daret. supra, epist. 34. *Commutationes dominorum*] epist. 19. de eadem re sic. Ineunda nobis ratio est, quemadmodum in omni mutatione dominorum illud, quasi consecratum, remanere possit. quo in loco vide nostram interpretationem. *Vt posteritas habeat religionem.*] vt posteri illud cũ religione conseruent. quod in villa fortasse non facerent. in qua fanum ædificatum nescio an eadem religione tuerentur. forte enim ex fano rursus villã facerent studio habitandi. *Res, locus, institutum*] vt fanum fiat, vbi fiat, quale fiat. explano enim, Institutum, fani genus a nobis designatum. nam & supra, epist. 18. vbi plane idem dicit, Neque, inquit, de genere dubito; placet enim mihi Cluatij: neq; de re; statutum est enim: de loco non numquam. *Eam effugere*] ne in legis pœnam incidamus, si pecunię plus in hoc monumentum erogabimus, quam quod lex concedit. *Si tibi placebit sic agere, &c.*] cœpimus agere de fano ædificando: nescio, an idẽ consilium tibi placeat, vt scilicet fanum filię faciam pietatis ergo: sed, si placet, cohortare & exacue Cluatium architectum, vt in hac re suo nos consilio iuuare velit.

IN EPISTOLAM XXXVI.

Ad villam] in suburbano. nam infra, Velim certiorem me facias,

facias, quam diu in ſuburbano ſis futurus. quo ſe contulit rationum cauſſa. deinde eaſdem rationes cogitauit ſe poſſe Romæ conficere, ſi ſe domi includeret: itaq; in vrbem rediit. epiſt. 42. & 43. *Tuæ litteræ mihi redditæ ſunt tertiodecimo die.*] Hoc totum librarius, aut quicumque ille fuit, qui Ciceronis epiſtolas retulit in volumina, trãſlatum ex alia epiſtola, per ignorantiam hic intexuit. cum enim Cicero eſſet in Antiati, Atticus Romæ, vel in ſuburbano; ſimile veri non eſt, tredecim dies eum, qui Attici litteras tulit, tantulo in itinere conſumpſiſſe. ſed eſto: cõſumpſerit nec opinata re impeditus: quid? non hanc tarditatem Cicero tenui ſaltem ſignificatione attigiſſet? at ne litteram quidem poſuit. itaque redeo ad illud, membrum eſſe ex alia epiſtola, translatum in hũc locum ignorantia eorum, qui Ciceronis epiſtolas in vnum congeſſerunt. *Bruti litteras,*] ad Atticum ſcriptas. *Rationem tuam de Tuſculano.*] conſilium tuum, vt fanum in Tuſculano faciamus, ſi in hortis non poſſumus, epiſt. 42. & 43. *Celebritatem*] vt fanũ celebri loco fiat. celebriores autem horti, quam Tuſculanum, vtpote qui propius vrbem eſſent. *In Scapulæ*] ſubintelligitur, hortis: vt illud, epiſt. 42. Ex Apollodori puto poſſe inueniri: ſubaudi, hortis. Scapula hic deceſſerat, relictis aliquot heredibus: a quibus, Cicero ſperabat fore, vt venirent horti Scapulani. *Propinquitas præterea, vbi ſis*] præter celebritatem hoc habent commodi, quod proxime Romam ſunt. *Vbi ſis*] vbi ſine incommodo eſſe poſſis: vt in iis facile eſſe poſſis. *Ne totum diem in villam.*] ne totum diem ponam, in villam proficiſcens: ne mihi ſemper totus dies ſit in itinere conſumendus, animi cauſſa dum ad villam me confero. quaſi dicat: Si quando vrbis ſatietas me capit, ad aliquam mearum villarum ire ſoleo: quæ ita longe abſunt, vt totum diem in via ponam. quod ſi Scapulæ hortos habebo; libentius in hortos exibo propter propinquitatem. eodem loquendi genere ſupra vſus eſt, cum dixit: Itinera ita facit, vt multos dies in opidum ponat, epiſt. 18. lib. 11. *Othonem*] vnum ex iis, quos Scapula heredes reliquerat. *Si nihil erit,*] ſi nihil erit, quod emamus; tibi tamen non deſinam moleſtus eſſe, vt aliquid inuenias, vſque eo, vt meam ſtultitiam ſtomachere. Deinde incipit moleſtus eſſe, & infert: Druſus enim certe vẽdere vult: vt tua culpa futura ſit, ſi nihil emamus:

quandoquidem venales certe sunt horti Drusiani. *Si ergo aliud erit,*]si,præter Drusi hortos,aliquid inueniemus, quod venale sit;id nisi emero,non mea erit culpa,sed tua.nam ego quidem, quod ad me attinet, sæpissime te admonebo. Drusianos autem hortos Atticus minus probabat: itaque aliud quærebat.Paullo infra:De Drusi, inquit, hortis, quamuis ab iis abhorreas,vt scribis;tamen eo confugiam, nisi quid inueneris. *Ne labar,*] ne, prolapsus cupiditate, multo pluris emam,quam quanti sint. Supra ep.30. Concede,inquit,mihi, vt eo animo sim,quo is debeat esse,qui emere cupiat.& tamẽ seruio ita cupiditati & dolori meo,vt a te regi velim. *Prouidendi autem vna ratio est, si quid de Scapulanis possumus.*] quærit aliquis caussam, cur hæc vna sit prouidendi ratio. respondeo sic:quia sperabat fore, vt Scapulani horti in auctione venirent. quod si ita esset;labi non poterat,neque eos multo pluris emere,quam quanti essent.itaque infra,epist.39. De hortis, inquit, Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia,aliud mea,vt præconi subiiciantur. id nisi fit, excludemur. *Apud Terentiam, &c.*] Terentiam iam dimiserat: quippiam fortasse nunc significat de dote reddenda. *Corduba exisse,*]hac de re Hirtius lib.6.commentariorum,haud ita procul ab extremo. *Nescio quo.*]Carteiam:vt auctor est idẽ Hirtius lib.6.comm.fere in extremo.*Caninij naufragio*] de quo etiam ep.43.his verbis:Volo etiam scire de naufragio Caniniano quid sit. εἰς ἀποθέωσιν] ad consecrationem filiæ. *Etiam Othonem vide.*] etiam: quasi, iterũ: nam dixerat iam, Othonem conuenias peruelim. iterum,inquit,te admoneo de Othone conueniendo.nam, Vide,valet conueni, & alloquere.vt illud libro 4. epist. 12. Grauiter se acturum cum Aquillio, confirmauit. videbis ergo hominem. Et l.12. ep. 14. Septimium vide. Et ibidem: Appuleium prædiatorẽ videbis.

IN EPISTOLAM XXXVII.

Nostro cognato.] fratris mei, & sororis tuæ filio.qui erat in Hispania cum Cæsare aduersus Pompeij liberos bellum gerente, & Ciceroni patruo detrahebat.fuisse autem in Hispania, constat non solum ex proxime sequentibus verbis, sed etiam ex illis epist. 8. Cum a fratre familiaritate & omni gratia vinceretur. *Dolabella obscure,*]manifestum est subintelligi ver-

ligi verbum, scripsit. scripsit autem ex Hispania. nam ei bello interfuit; vt aperte indicat illud 2. Philippica: Ter depugnauit Cæsar cum ciuibus, in Thessalia, Africa, Hispania. omnibus his pugnis affuit Dolabella, in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Postea, cum in Italiam reuertisset, coram de Quincti maledictis & iniurijs cum Cicerone locutus est. epist. 9. lib. 13. *Firmitatem,*] nam imbecilliore animo videbatur esse, qui filiæ mortem tam diu lugeret. Quod putas, inquit, cogitandum mihi iam esse de animi mei firmitate. *Adiuuandum: tu effice, &c.*] adiuuandum: dolore liberandum: quippe qui etiam consolatorium librum scripsit ad se ipsum. Effice: vt hortos habeam, vt, erecto monumento, filiam consecrare possim. *Hoc mihi debere videor,*] videor fanum filiæ debere, neque posse liberari, nisi id, quod debeo, soluero. Idem supra, Quasi voto quodam & promisso me teneri puto. epist. 18. & 42. *Qualem volo,*] mihi appositus videatur ad filiam consecrandam. *Istos hortos,*] Scapulanos. *Partibus quattuor factus liceri cogitant:*] quattuor enim erant coheredes, Otho, Mustela, Crispus, Virgilius. epist. 42. h. lib. & 3. lib. 13. *Publicatus,*] vt publice vendatur. Et quod addit, Qui est Trebonij, & Cusinij: tum non erat, sed fuerat: sicut & hortos Scapulæ appellat, iam mortui. *Erat ad me allatus,*] optio mihi delata est emendi. *Scis aream esse.*] scis in eo ædificati nihil esse, quo maiore impensa fanum esset extruendum. nam, si ædificati aliquid esset; veteris ędificij materia ad fani constructionem vtens, sumptum facerem multo minorem. *Placent,*] horti. *AEdificatio*] scribis, te abhorrere a Drusi hortis, quod minor in ijs, quam tu velles, ædificatio sit, id, inquit Cicero, me non mouet. nam ego nihil ibi cogito ædificare præter fanum: quod omnino ædificaturus sum, etiam si illos non habuero. ædificationem autẽ voluisset Atticus esse maiorem in hortis Drusi, vt in fanum deinde minus insumeretur; quippe quod ex ipsa ædificatione fieri posset, impensa multo minore, quam si materia fieret importata.

IN EPISTOLAM XXXIIX.

Suades,] suades, vt certos tabellarios instituam. *Respondebant tempori*] ibant, redibant ad vtrumq; nostrum, ea ipsa,

qua exſpectabantur, hora. *Erat aliquid, &c.*] erat quod ſcriberemus de Silio, de Druſo, alijs præterea de rebus. *Idipſum dilatum eſt.*] ſcribere ſolebamus de Othone, id eſt de hortis Scapulanis. nunc etiam hoc argumentum litterarum ad aliquod tempus eſt ereptum. abes enim, (erat autẽ in ſuburbano, vt patet ex epiſt. 36.) & Othonem, qui Romæ eſt, de hortis alloqui non potes. ita ſequitur, vt nec ſcribere de eo quidquam poſſis, donec in vrbem redieris. *Tamen alleuor,*] etſi ad ſcribendum argumenti nihil habeo, quando idipſum de Othone dilatũ eſt: ſcribo tamen, quia doloris acerbitatem minus ſentio, cum tecum quaſi loqui videor.

IN EPISTOLAM XXXIX.

Cæſaris vituperatio] liber a Cæſare ſcriptus contra Catonem, Ciceronis libro laudatum. Infra epiſt. 40. Hirtij epiſtola quaſi πρόπλασμα videtur eius vituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone. Laudationem ſuam Cicero inſcripſit, Cato; vituperationem Cæſar, Anticatones. *Perſpexi ex eo libro,*] ex Hirtij libro contra Catonem ſcripto conijciebat Cicero, qualis eſſet futura Cæſaris vituperatio. cum enim in ſuo libro Hirtius collegiſſet vitia Catonis, ſed cum maximis Ciceronis laudibus; Cæſar autem eum librum vidiſſet; (neque enim aliter putandum eſt; cum Hirtius cum Cęſare eſſet, in Hiſpania bellum gerente) magno id erat argumento, eas Ciceronis laudes Cæſarem probaſſe. alioqui exire librũ paſſus non eſſet; neque Hirtio permiſiſſet, vt ad Ciceronem mitteret. ex eo coniecturã Cicero capiebat, Cæſarem acerbius in ſe nihil ſcripſiſſe in ſuo libro, cuius laudes in alieno probaſſet. συμβουλευτικὸν *ſæpe conor:*] ſæpe conor aliquid ad Cæſarem ſcribere de ordinanda republica. συμβουλευτικὸν: conſilij plenum, quod deliberationem contineat. *Eiuſmodi*] nam, ſi dixero, quæ mihi honeſta ſint; illi grata non erunt: rur[illegible] ſi, quæ illi grata; mea perſona minus digna videbuntur. [illegible] *ua me domus leuabat,*] ſi, dum tuæ domi fui, nemo eſt a[illegible] cluſus; nemo vmquam ad me venit, quin comiter & h[illegible]ter acciperetur: quid eſt, cur me quiſquam dicat dolo[illegible] iacere? quando neque, dum apud te fui, quemq[illegible]rius accepi; neque, dum Aſturæ, ceſſaui, ſed & multa [illegible], & eius generis, quod certe abiecto animo facere

ncme

nemo posset. *Leuabat,*] delectabat.nam domi suæ Cicero non sine summo dolore potuisset esse, quę memoriam amissæ filiæ repræsentaret. eademque caussa Tusculanum, quasi admonitionē Tulliolæ, refugiebat: vt infra epist. 44. *Nunc ipsum*] similiter locutus est epist. 3. lib. 7. & 9. lib. 8. & 16. h. lib. *Discessus*] post XVI. Kal. Februarij, senatores plerique Roma discedebant; quod senatus reliquis Ianuarij diebus per legem Pupiam haberi non poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Ad Appiū lib. 3. fam. In ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras. *Huius temporis:*] apti ad oblectandum. hilaritatis enim tempus illud erat; quo senatores, laxati a curis, animi caussa exibant. *Is, qui optimas Baias habebat,*] qui se tamē huc, suis Baijs omissis, quotannis conferebat; quod hunc recessum amaret, Baianam illam frequentiam fugeret. quem significet, diuinare non facile est. *Aliud tua gratia, aliud nostra,*] partim tua gratia, partim nostra. *Excludemur.*] verebatur, ne heredes Scapulæ hortos Scapulanos præconi non subijcerent, sed ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. Si igitur, inquit, præconi non subijciuntur, ego excludor. & supra epist. 37. Heredes Scapulæ si istos hortos, vt scribis tibi Othonem dixisse, partibus quattuor factis liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci. *Sin ad tabulam venimus,*] sin præconi subijcientur, & auctio fiet. nam, Tabulam, posuit pro auctione; quod auctionis signum tabula figebatur. In oratione pro Cæcina, Æbutio, inquit, negotium datur. adest ad tabulam, licetur Æbutius. *Othonis*] Scapulæ heredis, qui & ipse ad hortorum emptionem animum adiecerat. Quanquam, inquit, locuples sit Otho: tamen mea cupiditas efficiet, vt eum in auctione vincam. infra epist. 42. De Othone diffido, fortasse quia cupio: sed tamen maior etiam res est, quam facultates nostræ, præsertim aduersario & cupido, & locuplete, & herede. & epist. 46. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede. & epist. 29. lib. 13. Si Faberius nobis nomen illud explicat: noli quærere, quanti: Othonem vincas volo. *De Lentulo, &c.*] quod scribis, videndum esse, vt a Lentulo exigamus: res in eo non est: id parui refert: magis laborandū de pecunia Faberiana: quam si exigimus, quod velim enitare; consequemur quod volumus, vt hortos

habeamus. Faberiani nominis cum alibi supra, tum epist. 28. mentionem facit his verbis: Cum ijs communices, quantopere, & quare velim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum.

IN EPISTOLAM XL.

Quam sit φιλαίτιον συμφορά] quam sit querula res calamitas: quam facile querantur, qui in calamitate sunt. Tacite Atticum hortatur, vt de fano maiorem adhibeat diligentiam; cum sciat, quam sit φιλαίτιον συμφορά. quod apertius paullo post: Nisi fanum fieri videro, incursabit in te dolor meus. *Minime in te quidem:*] minime ego quidem tecum queror: minime ego te accuso, quod hortos adhuc non inueneris; sed tamen ita auide sum affectus de fano, vt, nisi id fieri videro, incursaturus in te sit dolor meus. *Omnes tuas, &c.*] si me consolari vis, locum fano reperi. hæc est vna mei consolandi ratio. Paullo post; Si me leuari vis, hæc est summa leuatio, vel, si verum scire vis, vna. *Aget iniuste,*] iniquum pretium poscet pro suis hortis. epist. 48. *Dominum*] hortorum Trebonij, & Cusinij. epist. 37. *Tusculanum placet,*] vbi fanum fiat. epist. 36. & 47. *Perficies,*] vt locum habeamus aliquem, vbi fanum exstruere possimus. πρόπλασμα] præfigmentum. qualis, inquit, futura sit Cæsaris vituperatio de Catone, perspicitur ex ea epistola, quam ad me Hirtius misit. Forte enim Hirtius in epistola idem faciebat, quod in libro suo, vt Catonem vituperaret cum laude Ciceronis. vide illud epist. 39. Perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit. *Scelere me liberatum non putabo.*] scelerati putantur, qui vota non soluunt. item Cicero scelere se adstrictum putabat, donec fanum, quod filiæ manibus promiserat, non fecisset. infra epist. 42. Ego me maiore religione, quam quisquam fuit vllius voti, obstrictum puto. supra epist. 18. Quasi voto quodam & promisso me teneri puto.

IN EPISTOLAM XLI.

Videbam enim, quæ scribis:] cum viderem quæ scribis, te scilicet esse occupatissimum; nullum a te desideraui diem litterarum, hoc est, numquam desideraui, numquam exspectaui tuas litteras, & tamen etiam, te non habere quod scriberes, in-

res,intelligebam. *Mittam.*] aliquem ex meis,qui tibi a me litteras afferat;vt habeas, cui tuas ad me dare possis. *Nihil aliud,scire me, noui te nihil habere.*] scire me, noui te nihil habere, præterea nihil. *Scripsi tamen*] rectius, vt ego existimo, Scripsisti tamen. quamquam,inquit, essent inanes tuæ litteræ;nescio quid tamen de Clodiæ hortis habebant. *Res, &c.*] horti Clodiæ. vellem, inquit, Scapulanos hortos emere;secundum eos,Clodiæ cuperem. *Secundum Othonem,*] hortorum Scapulæ pars ad Othonem heredem peruenerat; ideo dicit,Secundum Othonem, pro secundum hortos Scapulæ.quo modo & infra paullo post, Malim primum Othonis,deinde Clodiæ; eosdem Scapulæ hortos significans. *Illud alterum quam sit difficile,*] Scapulanos hortos habere, scis difficile esse. Cur difficile? quod & magni pretij res erat; & eorum hortorum quam partem Otho habebat, tantum aberat,vt vellet vendere,vt etiam a coheredibus reliquas partes emere cogitaret. difficile igitur erat Othonem in emptione vincere,qui & cupidus erat,& locuples,& heres. epist. 43. & 45. *Excogitemus.*] si neque Clodiæ,neque Othonis hortos cōsequi possumus; enitamur,vt aliud quippiam ad fanum excogitemus. Quod idem infra his verbis: Si ista minus confici possunt, effice quiduis. *Aut domum:*] Romam. supra epist.40. *Vt id ipsum,quod facis,faceres:*] vt domi te includeres rationum caussa. contulerat enim se Atticus in suburbanum, vt rationes suas commodius posset conficere, interpellatione sublata. deinde venit in mentem, idem illud Romæ posse facere, si se domi includeret. itaque fecit. epist.43. 44.45.& 46. *Commodius*] Romæ,quam in suburbano.

IN EPISTOLAM XLII.

Quod scies recte illam rem, &c.] deprauatus locus: neque scripti libri dissentiunt ab impressis. quod si coniecturis locus esset, quas ego probare non soleo, nisi cum ad litterā admodum accedunt; legerem sic: Quod scribis, reri te, illam rem fore leuamento,bene facis:quamquam id esset, mihi crede, perinde,vt existimare tu non posses. vt,Illam rem,fanum intelligas:& verbum, Esset,referas ad dictionem Leuamento. In epistola ad Pætum similiter fere locutus est, cum inquit: Gaudeo perspectā tibi esse curam meam valetudinis tuæ: sed mihi crede, non, vt est reapse, ex litteris perspicere potuisti.

Perinde, vt existimare tu non posses.] maiori leuamento, quã tu existimare posses. *Diffido,*] me posse eum vincere in hortorum licitatione. epist. 39. *Aduersario*] Othone: qui & ipse eosdẽ Scapulæ hortos a coheredibus suis emere voluisset. infra epist 46. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede. *Ista*] vt neque Scapulæ possim, neque Clodiæ hortos habere. *Maiore religione, &c.*] fanum, filiæ manibus promissum, donec faciam, maiore me religione obstrictum puto, quam qui vota non persoluunt. epist. 18. & 42. *Trebonianos,*] hortos, de quibus epist. 37. & 40. *Domini.*] vnum dominum nominat infra, in epist. 40. sed hic numero multitudinis vnus est; quia, dominus quisnam esset, ignorabat. vt epist. 41. *Ne æstas effluat:*] considerandum tibi & de hortis, & de Tusculano: vt, si hortos nõ inuenis, Tusculano vtamur: ne æstas effluat: hoc est, vt omnino fanũ hac æstate absoluatur. epist. 40. & 26. lib. 13.

IN EPISTOLAM XLIII.

Συμπαθῶς] ad indicandam similem animi affectionem accommodate. scripserat enim Hirtius, Ciceronis casum se dolere, de filiæ morte. *Tu enim etiam humanius.*] nam, si illam epistolàm misisses, meum dolorem quasi tractando renouasses. *Illius librum,*] epist. 38 & 45. *Illius maior laudatio.*] Catonis. *Agis,*] de hortis. epist. 46. & 50. *A Pontiano.*] a quo tempore eius amicũ, vel affinem defendi Pontianũ. *Vt aditus sit emptori?*] vt in auctione veneant. nam ad emptionem aditus est omnibus, cum quid per præconem venditur. verebatur autem, ne coheredes ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. supra epist. 37. Heredes, inquit, Scapulæ si istos hortos liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci. sin venibunt; quid fieri possit, videbimus. & epist. 41. De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, vt præconi subijciantur. id nisi fit, excludemur. sin ad tabulam venimus, vincemus facultates Othonis nostra cupiditate. *Per quemuis heredem*] ex quattuor heredibus Scapulæ si vnus modo, quilibet, adnitetur, vt horti Scapulani præconi subijciantur; perficiet. *Mustelam*] qui erat vnus ex heredibus. epist. 3. lib. 13. *Ἐγγήραμα.*] vbi in senectute viuam. *οἰκοδεσποτικὰ*] non satis officio patris familiæ conuenire. fortasse quia non essent ita

fructuosi

fructuosi horti, vt Scapulani. fructum enim & vtilitatem spectare debet pater familias. *In villa ista?*] sine fructu. *Othonis,*] hortos, quos heres Otho cupit. epist. 43. *Druso ludus est suggerendus,*] aliquod malitiæ genus est excogitandum, vt suos nobis hortos Drusus vendat æquiore pretio. pro hortis suis iniqua postulabat Drusus. quod indicare videtur illud: Si Silius nolet, Drusus aget iniuste, epist. 40. & quoniã, venditorem artificio decipere cum volumus, aliquem subornamus, qui pretium non nisi minimum promittat, vt ille sua spe deiectus ad æquiora descendat, & nobiscum transigat multo minoris, quam quanti prius dixerat; aut hoc, aut quippiam huius generis significat, cum dicit, Druso ludus est suggerendus. *Vtendum Tusculano.*] fanum in Tusculano faciundum. epist. 36. & 40. *Domi te inclusisti,*] vt rationes conficeres. quod intelligit & supra epist. 41. cum dicit: Venerat mihi in mentem monere te, vt idipsum, quod facis, faceres. putabã enim, commodius te idem istud domi agere posse interpellatione sublata. & infra epist. 48. Velim scire, quid tibi restet, aut iam ne confeceris. *Contudi enim animum,*] cum abhorreret a Tusculano, quod quasi admonitio videretur amissæ filiæ; suspensus & incertus per aliquot dies ancipiti consilio pependit, vtrum Lanuuio in Tusculanum, an Romã se conferret: itaque epist. 40. Postridie, inquit, Iduum Lanuuij constitui manere, inde postridie in Tusculano, aut Romæ. & epist. 41. Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum. & ibidem: Ego postridie Iduum Lanuuij manere constitui, inde aut Romæ, aut in Tusculano. & epist. 26. lib. 13. Proficiscar hinc: quo autem Lanuuio? conor equidem in Tusculanum, sed faciam te statim certiorẽ. Tandem vicit animum repugnantem, & in Tusculanum profectus est. epist. 41. & 42. *Contudi animum*] pugnaui cum animo meo, & vici. Idem epist. 45. Vincam, opinor, animum: Lanuuio pergam in Tusculanum. *Si modo permansero.*] si modo in hac sententia permanebo, vt in Tusculanum eam. *Nec Cartini, &c.*] narrabat Philotimus, tantum abesse vt Pompeius Cartini teneretur, vt etiam bellum esset adhuc satis magnũ. Cartini: rectius puto, Carteiæ: nam, Cartini, mendosa dictio videtur; cum in Hispania, qui hoc nomine appelletur, locus omnino sit nullus. Carteia autem in extrema Be-

tica opidum est ad mare Ibericum, quo Cn. Pompeius Magni filius ex fuga se recepit, magno prœlio victus a Cæsare ad Mundam. auctor est, qui librum scripsit de bello Hispaniensi. *Teneri:*] quia sine copijs exire non audebat: ad extremum, seditione concitata, Carteiensium XXX. naues longas occupauit, & profugit. auctor idem. *Qua de re, &c.*] Clodius Patauinus acceperat litteras ex Hispania, Pompeium Carteiæ teneri. *Se id factum arbitrari:*] cum dicerent; quod in litteris ad Clodium missis esset scriptum, se id arbitrari vere scriptum esse, vt Pompeius Carteiæ teneretur. *Fuluiaster.*] Fuluio similis: solet Fuluium imitari, qui pro Pompeio facile mentiebatur. solet esse mendax pro Pompeio: itaque non videtur ei magnopere credendum. epistola septima libri 10. *Naufragio Caniniano*] epist. 36.

IN EPISTOLAM XLIV.

Ego hic] Asturæ adhuc erat, statim discessurus. *Duo magna συντάγματα*] duos libros Academicos, & quinque de Finibus: quæ scripsit Cæsare in Hispania bellum gerente contra Pompeij liberos. *Aberrare*] epistola trigesima septima. Ego hic scribendo dies totos nihil equidem leuor, sed tamen aberro. *Optime.*] quod valet. supra de Atticæ inualetudine. *Ἀκηδία*] torpedo. scripserat enim Atticus, insolita quadam torpedine se teneri: quam græco verbo ἀκηδίαν nominauerat. est autem vnum ex indicijs, quæ morbum prænunciare dicit Hippocrates. *Etsi scribis nihil esse.*] etsi scribis nullius periculi rem esse. *Ἀνεκτότερα*] dolor ex interitu filiæ tolerabilior Asturæ, quam in Tusculano. Vt etiam epistola vigesima sexta libri decimi tertij. Locum habeo nullum, vbi facilius esse possim, quam Asturæ. *Erant*] quia discedere statim cogitabat, ideo dicit, Erant, licet adhuc esset Asturæ. *Nec hæc,*] si esset in Tusculano, vt quibusdam placuisse video; cum illis arbitrater particulam, Nec, mendosam esse, & affirmationem requiri potius, quam negationem. sed, cum dixerit Cicero, Ego hic duo magna συντάγματα absolui: apparet eum Asturæ adhuc esse. *Magis angunt, &c.*] magis autem

angunt

angunt in Tuſculano, ex filiæ recordatione: itaque ἀνεκτότερα hic erant. *Etſi tamen,*] pro Quamquam Cicero dixit Tamenetſi in epiſtola ad Plancium: Sed tamenetſi antea ſcripſi, quæ exiſtimaui ſcribi oportere; tamen hoc tempore breuiter commonendum putaui, ne quo periculo te proprio exiſtimares eſſe. Quod ſi, Tamenetſi, pro tametſi ponitur: cur, Etſi tamen, reijciamus? præſertim cum idem Cicero &, Etiam ſi, dixerit, & Si etiam, eodem ſenſu: vt in oratione de haruſpicum reſponſis: Cuius ſi etiam vim & grauitatem illam ſingularem ac pæne diuinam aſſequi poſſes: tamen non dubito, quin ea tela, &c. explano igitur, Etſi tamen, tamenetſi; vel, quod vſitatius eſt, tametſi. *Illa*] quæ refricant dolorem. in Tuſculano, inquit, magis angor: ſed vbique tamen angor. vbique enim refricat amiſſæ filiæ recordatio, quamquam magis in Tuſculano. *De Cæſare vicino, &c.*] in colle Quirinali & Quirini templum erat, & Salutis ædes, Salutis augurium dicta. cum autem in Quirini templo ſtatua Cæſaris poſita eſſet, cum hac inſcriptione, θεῷ ἀνικήτῳ, vt ſcribit Dio libro quadrageſimo tertio, facete ominatur Cicero, & ait, eum σύνναον Quirini malo, quam Salutis: id eſt, Salutis in templo Cæſarem eſſe nolo, vt ſcilicet ſeruari ne poſſit; in Quirini volo, vt ob tyrannidem, quemadmodum ille, crudeliter a ciuibus occidatur. Vicino autem intelligit Attici. & paullo poſt per iocum, Domum, inquit, tuam pluris video futuram vicino Cæſare. Domum enim Atticus habebat in colle Quirinali, ab auunculo hereditate relictam, vt in ipſius vita Nepos tradit: & habebat prope Quirini templum, vt in primo de legibus ſcriptum eſt: & P. Victor in VI. regione ſtatim poſt templum Quirini collocat ædes Attici, eademque in regione Salutis ædem ſtatuit in colle Quirinali. vnde illud epiſtola prima libri quarti: Tuæ vicinæ Salutis. *σύνναον Quirini*] infra ipſe ſe explanat (epiſtola vigeſima octaua libri decimi tertij) cum dicit, hunc Quirini contubernalem. *Hirtium:*] librum ab Hirtio ſcriptum contra Catonem. *Amici noſtri*] Hirtij.

IN EPISTOLAM XLV.

Vincam, opinor, animum:] Tuſculanum fugiebat; quod eius loci, vbi Tulliola perierat, adſpectus renouare dolorem videretur: itaque epiſt. 43. Contudi animum, & fortaſſe vici. & epiſt. 26. lib. 13. Conor equidem in Tuſculanum. non dixit Cogito, ſed Conor, vt inuitus, & animo repugnãte. *Fundo illo*] Tuſculano. *Manebit,*] æternus erit. erit quidem dolor meus vitæ æqualis, tantũ aliquanto leuior: dies enim mitigabit. quod ſi Tuſculanum, quaſi admonitionem filiæ, refugio: aut eo mihi numquam eundum eſt: (nam dolor idem manebit) aut, ſi iturus aliquando ſum, neſcio quid interſit, vtrum nunc eam, an ad decem annos. *Admonitio,*] Tuſculanum. cuius adſpectus admonitio quædam amiſſæ filiæ videbatur. non eſt, inquit, grauior is dolor, quem ex Tuſculani conſpectu capio, quam qui me dies noctẽſque conficit. *Quibus aſsidue, &c.*] quæ erãt iſtę admonitiones, quibus aſſidue Cicero conficiebatur? virtutes Tulliolæ.

IN EPISTOLAM XLVI.

Tu igitur,] ſubaudi, ad me venies. *Vel bina*] prius quam ad me venias, vel binas vterque dare litteras poterimus. *Occurram*] veniam ipſe ad te, ſi tu ad me minus commode poteris. *Magnum opus eſt.*] vt Scapulanos hortos habeamus: primum, quod emptori eſſe aditum heredes nolunt: (epiſt. 37.) deinde, quod, etiam ſi permittant, mihi tamen in auctione certamen impendet cum Othone, id eſt, cum cupido, cũ locuplete, cum herede. epiſt. 46. *Ad Clodiam*] vt potius de Clodianis hortis cogitem. *Explorandum eſt.*] videndũ, quid de eo nomine ſperare poſſimus; ſine quo neutrum poſſemus, neque Scapulæ hortos emere, neque Clodiæ. *Cum Balbo*] quo adiuuante, nomen Faberianum facile potuiſſet expediri: quod, abſente Cæſare, cum Oppio remp. adminiſtrabat; &, quæ illi egiſſent, Cæſar omnia probabat. ſupra epiſt. 28. Communices, inquit, cum Balbo, & Oppio, quantopere, & quare velim hortos; ſed ita poſſe, ſi expediatur illud Faberianum. *Nec audere incerto.*] non audeo hortos emere, incerto iſto nomine: hoc eſt, niſi certus ſim pecuniam a Faberio futuram. *Quia tanti rem æſtimas,*] hic aliquis exponeret:

neret: quia ſcribis, Clodiæ tibi hortos valde probari. ego malo ſic: quia ſcribis, Clodiæ hortos multo minoris eſſe, quam Scapulæ: adductus in hanc ſententiam ab ipſo Cicerone; qui ſe ipſe interpretatur ep. 29. l. 13. A Clodia, inquit, ſperare videor ob eam cauſſam, quod & multo minoris ſunt, & Dolabellæ nomen iam expeditum videtur. At relatiuum, Tanti, num quid poteſt ad paruitatem referri? poteſt: & exemplum eſt epiſt. 38. interpretatione noſtra ſatis illuſtratum. *Illud*] hortos Scapulanos. *Magna res eſt,*] magni pretij. *Cum cupido, &c.*] Othonem intelligit, vnum ex coheredibus; qui & ipſe eoſdem hortos cupiebat. ep. 39. & 41. *Hirtij librum.*] in quo colligit vitia Catonis. ep. 38. & 43. *Arbitrabar.*] eum eſſe mendacem, & illa, quæ dixit de Pompeio, vera non eſſe. ep. 43. Solet omnino eſſe Fuluiaſter. *Pluris video futurum*] video fore vt pluris æſtimetur. Iocatur. *Vicino Cæſare.*] non quod ille prope te habitet, ſed quod eius ſtatua ſit in templo Quirini, a quo templo non longe abeſt tua domus. ep. 43.

IN EPISTOLAM XLVII.

Confeceris.] rationes. ep. 41. & 42. *Totus,*] cum vniuerſa familia. *Quod licebit*] quot, in antiquis libris: & mandaui meis, vt ita imprimerent. ego, Quotus. vt dicat, Tu ad me, quotus licebit. pro, cum tot comitibus, quot mea villa poterit recipere. vnde illud apud Horatium in epiſt. ad Torquatum:

Tu, quotus eſſe velis, reſcribe; &, rebus omiſſis,
Atria ſeruantem poſtico falle clientem.

Quotus eſſe velis, dixit, id eſt, quot comites velis tecum adducere. Et Martialis: Dic, quotus es, quanti cupias cenare: eodem ſenſu.

IN EPISTOLAM XLIIX.

Cognationem,] quia Ciceronis auus amitam C. Marij ſepties conſulis in matrimonio habuerat. libro 3. de legibus. *Quem ſcripſiſſem,*] Cicero ſcripſit verſibus librum de C. Mario, eumque inſcripſit, Marius. lib. 1. de legibus. *L. Craſſi, aui ſui,*] L. Licinij Craſſi, oratoris eloquentiſſimi, qui conſul fuit cum Q. Mucio Scæuola. *Aui ſui*] materni etiam ep. 8. lib. 13. appellet eum L. Craſſi nepotem. *Vt ſe defenderem:*] contra eos, qui negabant C. Marij nepotem eſſe. Eſt autem hic, Herophilus ille Equarius medicus, de quo mentionem

facit Valerius c. 16. lib.9. quem Cæsar extra Italiam relegauit, doctus non C. Marij nepotem esse, sed Herophilum quẽdam Equarium. cui deinde post mortem Cæsaris vncum esse impactum, quod de trucidando senatu cogitasset, scribit Cicero Philipp. 1. quod etiam significat in epist. 8. lib. 14. *Propinqui eius,*] C. Marius, ille septem consulatibus insignis, vxorem duxit Iuliam Cæsaris amitam. ideo propinquum eius Cæsarem appellat. Plutarchus in Mario, & Cæsare, & Suetonius in Iulio; qui, eam a Cæsare pro Rostris laudatam, scriptũ reliquit: quod & Plutarchus tradidit. *O tempora, &c.*] scripserat Atticus aut sic, aut in hanc fere sententiã: Curtius consulatum vellet, sed dubitat petere. O tempora, inquit Cicero cum indignatione: fore, cum dubitet Curtius consulatum petere? quasi dicat: Curtius igitur consulatum vellet? infimi igitur homines de consulatu cogitant? o tempora. *Fore*] verbum per se positum. & est figura, ἀποσιώπησιν quam appellat Quinctilianus: quam fere solemus vsurpare, cum quid indignantes pronunciamus: quale illud apud Virgilium,

Me ne incepto desistere victam?

Epistolam ad Cæsarem tibi misi.] vt mihi rescriberes, quid & tibi, & istis videretur. Illa epistola Cæsarem Cicero ad Parthicum bellum cohortabatur. epist. 2. & 34. *Horti*] Scapulani: quorum auctio futura erat. paullo post: De Virgilio, vt scribis. hoc tamen velim scire, quando auctio.

IN EPISTOLAM XLIX.

Sexti auctioni] Sex. Peducæus, Attici amicissimus, quippiã in auctione venditurus erat, Attico auctionem curante amicitiæ caussa. epist. 50. h. lib. & 2. lib. 13. *Quid dicam, gratus?*] nedum gratus.

IN EPISTOLAM L.

Si vnus esses.] si te vnum haberem, minus solus essem, quã cum multos habeo. maiorem enim ex tuo vnius, quã ex multorum sermone delectationem capio. *A Peducæo*] post auctionem Peducæi, vt epist. 30. lib. 13. Ab ea igitur. *Etiam ante.*] non nihil significas, te esse venturum etiam ante Peducæi auctionem. *Quando auctio.*] hortorum Scapulanorum. nam Virgilius vnus ex coheredibus Scapulanis. quod infra, ep. 26. lib. 13. non obscure perspicitur. scribit enim sic: De Virgilij parte valde probo. sic ages igitur. & quidem id

erit primum, proximum Clodiæ. ep. 48. Horti quam in diem proscripti sint, velim ad me scribas. *Vt tempora,*] vt postulant tempora. nihil enim scripsi in epistola, nisi quod optimũ ciuem deceret, sed vt temporibus tamen paruerim. quasi dicat: non plane tamen, quod sentiebam, edidi. quid agas? tempora ita ferunt. De eadem epistola paullo ante. *Isti*] Cæsariani. *Simulatio*] nam, si eos simulare senseris, pro eo accipiam, quasi epistolam repudiarint. *De Carellia*] cui debebat, ep. 21. l 13. hæc est, quam epistolarum, quæ Familiares vocantur, l. 13. commendat P. Seruilio. *Perscriptionem*] solutionem. perscribemus enim in tabulis, cui data pecunia sit. *Hoc metuere,*] vereris, ne sit contra dignitatem meam, si ego diutius debeam. *Alterum*] perscriptionem. non metuis, ne non sit, vnde soluamus. Ita locutus ep. 21. l. 14. *Sustinenda solutio*] videndum nobis est, vt ne Cærelliæ prius soluamus, quam de Metone & Faberio, debitoribus nostris, sciamus: videlicet, an possint & ipsi nobis soluere, & id quando velint.

IN EPISTOLAM LI.

Profectus est.] Athenas. *Præs pro Flaminio*] ep. 16. l. 14. *Quid egeris,*] num ostenderis iis, quibus scis ostendi me velle. *De Silio*] de hortis Silij, supra. *Spintherem*] opinor intelligi filium P. Cornelij Lentuli, eius, quem ab assecla quodã Spintheris cognomen sumpsisse Valerius tradit. nam pater iam perierat, vt in libro de claris oratoribus. & Spintheris cognomine filium quoque Plutarchus appellat in Cæsare. epist. 10. l. 13. & 11. l. 14. *Securi es animi,*] non laboras. Libros de philosophia his temporibus Cicero scribebat: quorum argumẽtum & sententias fere sumebat a Græcis; verbis vtebatur non admodum consuetudine tritis, cum Græcorum verborum vim exprimere Latinis verbis cogeretur, idque consequi nõ posset vsitatis: vt in eo nimium libertatis assumẽs, de lingua Latina minimũ laborare videretur. *Talia*] de philosophia. quos autem libros, non scribit: quod, tam prope cum essent, vt non modo per litteras, sed etiam præsentes sæpe colloquerentur, nominare videbatur esse minus necessarium. *ἀπόγραφα sunt.*] hæc quæ scribo, non scribo cum labore, cum e Græcorum libris descripta transferam in meos. *Verba tantum affero:*] verba affero de meo, res mutuor a Græcis.

IN EPISTOLAM LII.

Epirotica litteræ] quas in Epirum ſcribis tuorum negotiorum cauſſa. Forte autem, Litteræ, abundat. aptius certe ad breuitatem, Ciceroni in his epiſtolis familiarem, videretur. *Faſciculum*] quem in Epirum mittis, vt ex Epiro deinde Athenas deferatur. nam Athenis erant Martianus & Montanus cum Cicerone filio. *Dediſti.*] faſciculum, in Epirum perferendum.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM DECIMVMTERTIVM EPISTOLArum Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

CICERONEM] filium. *Seuerius,*] obiurgans eum, quod immoderatos ſumptus faceret. quod indicat illud, ep. 46. Turpe eſt nobis illum, qualiſcumque eſt, hoc primo anno egere: poſt moderabimur diligentius. *Magis, quam quemadmodum*] dictio Quam videtur abundare. ſic infra, Nec in hac quidem re quidquam magis, vt vellem, accidere potuit. *Tullios*] Martianum, & Montanum, qui cum Cicerone filio Athenis erant. quod illud oſtendit, ep. 51. lib. 12. L. Tullium Montanum noſti, qui cum Cicerone profectus eſt.

Et illud

Et illud ibidem, epiſt. 52. Miſi ad te epiſtolas ad Martianum & Montanum. *Aut iſta proficient,*] iſta, hæc diligentia, qua tu in litteris tuis ad Ciceronem & ad Tullios vſus es. *Proficient.*] vt Cicero in ſumptibus ſit reſtrictior. *De pecunia*] a debitoribus exigenda, vt hortos emere poſſet. *Ob eam cauſſam, quæ ſuſcepta eſt:*] ob fanum, quo filiam conſecrare deliberatum eſt. *Cuius feſtinationem mihi tollis,*] non vis me feſtinare, neque pateris vt ego te vrgeam, cum hac æſtate nos, quod volumus, habituros affirmes. *Iſtis placeat*] iſtis: Cæſarianis. placeat: mittenda ſit ad Cæſarem, nec ne. ep. 49. *Nicias*] hic erat apud Ciceronem. ep. 25. & 52. l. 12. *Quanti patrem feci,*] cuius quæſtor Cicero fuerat in Sicilia, auctore Pediano. *Et ſi de epiſtola*] ad Cæſarem: de qua paullo ante.

IN EPISTOLAM II.

Celeritas tua,] in ſcribendo. *Res ipſa.*] quam ſcripſiſti: qua nihil poteſt eſſe indignius. *Humanitatem omnem*] omnem ſenſum humanitatis: vt iam neq; dolere vllo damno, neq; lætari vllo commodo poſſimus. id autem ob interitum filiæ; qua amiſſa, nihil iam in reliqua vita ſibi eſſe curandum ſtatuebat. *Verumtamen.*] exſpectabam. & eſt figura, qua vſus eſt epiſt. 8. & 12. lib. 14. & in epiſtola ad Tironem his verbis: Confice profeſſionem. etſi hæc pecunia ex eo genere eſt, vt profeſſione non egeat. verumtamen. *Epiſtolas*] quibus eos Cicero rogabat, vt exactionem Faberiani nominis adiuuarent. nam & ſupra, epiſt. 28. lib. 12. Cum Oppio, inquit, & Balbo communices, quantopere, & quare velim hortos; ſed ita poſſe, ſi expediatur illud Faberianum. *Et tamen*] quamquam ad Oppium & Balbum ſcripſi de Faberio: tu tamẽ ſicubi Piſonem poteris conuenias, vt cum eo de auro colloquaris. Et, opinor, hoc intelligit, vt ad emptionem hortorum auream pecuniam a Piſone argentario mutuam ſumeret vſura pendenda: vel: vt argentea pecunia Piſoni daretur, Piſo auream redderet. Piſonem autem argentarium fuiſſe, indicat illud epiſt. 5. lib. 12. Ad Aulum ſcripſi, vt ea, quæ bene noſſem de auro, Piſoni demonſtrarem. quo etiam loco de permutatione agitur. & infra epiſt. 4. Si quid poteris, inquit, cum Piſone conficies: Aulus enim videtur in officio futurus. vtrobique enim Auli mẽtio: & vtrobique eius opera apud Piſonem

Cicero videtur vti. de Pisone autem epist. 4.10.12. huius lib. & 10. lib. 14. *Attribuatur,*] numeretur, soluatur. Attributam pecuniam Pedianus dicit esse, quam in stipendium militum ex ærario deprompram tribuni ærarij quæstoribus adnumerabant. idem fere M. Varro. sed a rebus publicis transferri ad priuatas, docet illud epist. 3. lib. 16. Maxime autem me angit ratio reliquorum meorum: quæ quamquam explicata sunt; tamen, quod & Dolabellæ nomen in his est, & attributio est mihi nominum ignota, conturbor. item illud in epistola ad Tironem fam. lib. 16. De attributione conficies: de repræsentatione videbis. De domesticis rebus hactenus. de publicis omnia mihi certa, quid Octauius, quid Antonius. *Accipies ab Erote.*] cognosces ab Erote, quantum nobis a Faberio debeatur. is enim Ciceronis rationes procurabat. epist. 15. & 18. lib. 15. & 2. & 14. lib. 16. *Ariobarzanis filius,*] eius, quem a Mithridate fuisse expulsum legitur in oratione pro lege Manilia. *Eum Sextius noster parochiis publicis occupauit:*] ei Sextius noster & domum iam, & omnia ad victum necessaria de publico curauit. *Parochiis*] præbitionibus: & parochus, qui huic muneri præerat, vt sumptu publico siue legatos, siue alios muneribus ornaret, aut etiam aleret. & dixit, Occupauit, quasi, ante me cepit, vt ego eum frustra sim inuitaturus. quale illud in Tusculanis, opinor, quæstionibus: Occupaui te fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusi, vt ad me adspirare non posses. legendus Acron in illud Horatij,

Proxima Campano ponti quæ villula tectum
Præbuit, & parochi, quæ præbent ligna, salemque.

Summo beneficio meo] nam Ariobarzanē, eius fratrem, Cappadociæ regem, præsentibus insidiis nec opinantem liberauerat, regnumque ei seruauerat, vt in epistola ad senatum, & in ea, quam eodem libro ad Catonem scripsit. epist. 20. lib. 5. & fam. epist. 2. & 4. lib. 15. *Cum fratribus illius*] vnum Ariobarzanem seruauit, vt ipse ad senatum & ad Catonem scribit: & vnum ibi nominat Ariobarzanis fratrem Ariarathem: vt hic videatur, Fratre, legendum potius, quam Fratribus. sed repugnantibus antiquis libris, nihil muto. *Apud me*] domi meæ: cum tamen ipse abesset. sic locutus ep. 3. lib. 15. *Auctio Peducæi:*] cui Atticus dare operā volebat. ep. 48. lib. 13.

Cum

Cum poteris ergo,] ad me venies. *Faberius.*] exactio nominis Faberiani. *A discipulis*] quos Romæ habebat.& fortasse is est, qui Cicerones filios docuerat. de quo supra.

IN EPISTOLAM III.

Nondum scilicet,] litteras equidem a te exspectabam, sed nondum tamen.qui enim tabellarij a te mane discedunt; (erat autem Atticus Romæ, Cicero in Tusculano, vt propinqui maxime essent:epist.12.) mane certe huc peruenire non possunt,multo etiam minus,qui meridie. *Ista nomina*]de quibus ad me scribis. Cicero, cum pecuniam non haberet, vnde hortos emeret,Attico mandauerat,vt aliquid venderet. Atticus in venditione non pecuniam accepit ab eo,qui emit, sed nomina,ita tamen,si ea nomina Cicero probasset,ad quẽ de ea re scripturus erat. *Videris dubitare.*] quod & plura sint nomina,vt exigi deinde omnia, nisi magna molestia, nõ possint; & in istis nominibus non bonum nomen Cœlius videatur. *Ad me refers.*] Atticus ad Ciceronem retulerat de nominibus illis,vt faceret ipse quod liberet; hoc est, vt illa vel acciperet, vel reijceret, quandoquidem ipsius res ageretur. *Ipse*] si ipse adessem,& meum negotium gererem. *Vtrumque laudo.*] vtamur, inquit, his nominibus. nam neque mihi plura videntur: & Cœlium probo. *Factus esset,*] Germani in suis libris, Factus es: ego ,Factus esses : hoc sensu:nisi hæc nomina haberemus, tu aliquando præs factus esses pro me. & quia dixerat, Aliquando, incertum tempus & incertam rem significans:definit,& tempus remque exprimit,cum infert,In his quidem tabulis.in his quidem tabulis,quas in hortorum emptione facturus sum, pro me certe spopondisses, nisi hæc haberemus nomina, quæ hortorum venditoribus dari possent. *A me igitur omnia*] fient.ego te de sponsione non rogabo:ipse per me omnia conficiam. *Quod dies longiores:*] malim sic, Quod dies longior est: vt intelligatur dies nominum exigendorum, quam scripserat Atticus abesse lõgius,quam oporteret. *Teneamus modo,quod volumus,&c.*] cõtingat modo,qđ optam⁹,vt scilicet hortos assequamur.nã, qđ ad diẽ nominũ attinet,quã scribis longiorẽ esse:puto fore,vt pręco,qui Scapulanos hortos in auctione vẽditurus est,

non præſentem pecuniam ab emptore poſcat, ſed diem largiatur ſolutionis faciendæ non minus longam, quam ea dies eſt, ad quam hæc nomina exigentur. quod ſi iſtam diem præco non concedet; non dubito, quin ab heredibus eam impetremus. itaque vtamur his nominibus: neque te iſta dies moueat; cum æque longa futura ſit ea, quam ad hortorum pretium perſoluendum, ſi minus præco, heredes certe dabunt. *Videbis:*] vt in auctione Scapulanorum hortorum, quantum poterint, nos adiuuent. Erat enim ex coheredibus: quod inſequens membrum declarat. *Pars duorum.*] quæ pars hortorum ad Criſpum, quæ ad Muſtelam pertineat. epiſtola 5. *Epiſtolam,*] mihi a Bruto miſſam.

IN EPISTOLAM IV.

Habeo munus, &c.] infra epiſt. 26. ita ſcribit: Sicunde potes, erues, qui decem legati Mummio fuerint. Polybius non nominat. eorum nomina Atticus inuenit, inuenta miſit ad Ciceronem. Habeo, igitur, inquit, munus a te elaboratum decem legatorum. Et hic quoque perſpicuum eſt, lapſum eſſe in ordine qui has epiſtolas retulit in volumina: cum infra de nominibus decem legatorum Atticum roget, hic autem ea ſe dicat accepiſſe. *Et quidem puto.*] puto eos fuiſſe, quos tu ſcribis. *Nam filius, &c.*] dixerat olim Hortenſius Ciceroni; in decem legatis cum L. Mummio ad bellum Achaicũ profectis Tuditanum fuiſſe; cum Tuditanum proauum ſuum intelligeret, Cicero autem de auo dictum acciperet. ſed Atticus proauum fuiſſe oſtendit, eius patrem, quem Cicero ſignificari ab Hortenſio putauerat. Reſpondet igitur ad epiſtolã Attici, in qua ille ſcripſerat, in decem legatis fuiſſe Tuditanum Hortenſij proauum; cum Cicero eius filium, Hortenſij auum, intelligi putaſſet. Senſus eſt: Puto plane fuiſſe decem legatos, quos ad me ſcripſiſti, & fuiſſe in ijs Tuditanũ Hortenſij proauum. ego autem de Tuditano eius filio intellexeram: quem in decem legatis non fuiſſe, nunc quidem facile credo; cum quæſtor fuerit anno poſt, quã queſtor Mummius: vt ſimile veri non ſit, legatum Mummij fuiſſe, cum adhuc eſſet adoleſcens. vide epiſt. 6. 31. 32. & 33. *Mummius.*] L. Mummius Achaicus, qui conſul fuit cum L. Cornelio Lentulo, clarus euerſa Corintho. *De nominibus quæris quid placeat:*]

placeat:] de nominibus legatorum a te ſcriptis. *Placere.*] oſtendit ſibi placere legatorum nomina, cum dixit, Et quidē puto. *Conficies:*] de auro, epiſt. 1. *Aulus, &c.*] Aulus in eo nos adiuuabit. *Velim ante poſsis:*] cuperem, ante Bruti aduentum liceret tibi in Tuſculanum ad me venire. *Vt quærat.*] vt quærat de familiaribus, aut de ſeruis Bruti, quo die ſit venturus in Tuſculanum. *Et videlicet:*] & videlicet puto ita eſſe. cum enim ad Corinthum fuerit, & fuerit conſulis frater; conſentaneum eſt, eum in decem legatis, quos frater habuerit, fuiſſe.

IN EPISTOLAM V.

Torquatum] librum Torquati nomine inſcriptum: de quo epiſt. 32. Torquatus Romæ eſt. iuſſi, vt tibi daretur. *Vrge.*] vt hortos ſuos nobis vendat. *Illam diem, &c.*] intelligit hortos Scapulanos, cum dicit Illam diem; cum, Iſtam, Silianos: & diem intelligit ſolutionis. Silius enim concedebat, vt hortorum ſuorum emptor menſe Maio pretium perſolueret: heredes Scapulæ tam longam diem non concedebant. ideoque Atticum Cicero hortatur, vt vrgeat de Silianis. *De Criſpo & Muſtela,*] hoc eſt de hortis Scapulanis: vterque enim heres erat Scapulæ. epiſt. 3. *Aduentum*] cum in Tuſculanū veniet. *In magno noſtro negotio*] de hortis ſcilicet.

IN EPISTOLAM VI.

De aquæ ductu] non in agro, ſed in vrbe. *Columnariū, &c.*] tributum, quod in ſingulas columnas domum ſuſtentantes exigeretur, propterea quod opulentiam ſignificarent habitantium. Cæſar lib. 3. de bello ciuili: Acerbiſſime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur: multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur: in capita ſingula ſeruorum ac liberorum tributum imponebatur: columnaria, hoſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur. *Vide, ne nullum*] malo, Vllum. vt dicat: vide, ne in columnarium vllum vectigal incidamus: vide, vt omnino columnarij debitionem effugiamus. Forte quippiam cum columnis Atticus ædificabat Romæ Ciceronis nomine: vt de columnario deinde pendendo nō ſine cauſſa Cicero timeret. *Legem.*] qua columnarium antea pen-

debatur. *Pisoni, &c.*] argentario, pecuniam, Catoni pupillo, aut eius tutoribus creditam, repetenti. *Coheredibus*] Catonis creditoribus. *De puero Lucullo:*] si de pecunia, quam Luculli pueri tutor in Achaia sumpsit, Piso aget. erat autem, vt est in procemio lib. 3. de finibus, vnus e tutoribus Cicero. *Cum illius obiurgatoria*] qua Brutus eum obiurgauerat, quod interitum filiæ mollius ferret, quam virum deceret. itaque ipse Brutum solans in morte matris, Est, inquit, alienum tanto viro, vt es tu, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse. me quidem cum rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua a nimio mærore deterruit. cum enim mollius tibi ferre viderer, quam deceret virum, præsertim eum, qui alios consolari soleret; accusasti me per litteras grauioribus verbis, quam tua consuetudo ferebat. *Iudiciali modestia vt caream*] scripserat Atticus, esse qui eius patrocinium in iudicijs desiderarent. videbis, inquit Cicero, ne quis mihi molestus sit, vt eum in iudicio defendam. nam iudiciali molestia omnino cupio carere. *Istum*] quem tu scribis in decem Mummij legatis fuisse. *Filium,*] istius Tuditani filium fuisse putaram in decem: sed videlicet assentior tibi, qui patrem scribis fuisse; cum filius, qui tum erat adolescens, legatus esse non potuerit. *Mummium fuisse ad Corinthum*] cum Lucio fratre, qui eam deleuit. epist. 4. *Spurius,*] nepos, vt opinor, Spurij Mummij, quem dicit ad Corinthum fuisse cum fratre. *Nuper est,* Epistolas, &c.*] tale quippiam desideratur, Mortuus: vt, Qui nuper est mortuus, legatur, quod in antiquo libro legitur. *Missas*] a Sp. Mummio. *Quin fratri fuerit legatus, non in decem.*] proficiscentibus ad bellum legati dabantur: postea, vt victa prouincia componeretur, decem legati decernebantur. in oratione pro Cornelio Balbo, C. Cæsarē, inquit, senatus & genere supplicationum amplissimo ornauit, & numero dierum nouo. idem in angustijs ærarij victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit. Et de prouincijs consularibus: Actum est de decem legatis: quos alij omnino non dabant, alij exempla quærebant, alij tempus differebant, alij sine vllis verborum ornamentis dabant. Et in epistola ad Lentulum: Stipendium Cæsari decretum est, & decem legati. quamquam Cæsari, ob multas de Gallis victorias, dignitatis caussa

caussa decem legati decreti sunt, non vt Gallia, in qua bellum adhuc gerebat, in prouinciæ formam redigeretur. Fuit igitur Sp. Mummius in primis fratris legatis, in decem non fuit. *Illum fratri*] Sp. Mummium L. Mummio. *In primis eius legatis*] in ijs, quos primum eduxit.

IN EPISTOLAM VII.

Hæc cures,] hæc, quæ ad me scripsisti. nam Attici litteris respondet. *A Cæsare*] in Hispania bellum gerente contra Pompeij liberos. *In epistola nostra,*] intelligit epistolam, quam ad Cæsarem scripsit: quam tamen, vt opinor, non misit, quod in ea Cæsaris amici, qui Romæ erant, nimium multa mutari vellent. epist. 27. & 28. argumentum autem illius epistolæ hoc fuit, vt Cæsar remp. constitueret; quæ minus firma videretur, legibus, quas ipse tulerat, neglectis; deinde ad Parthicum bellum proficisceretur. epist. 33. *Leges suæ*] vt de iudicijs, de sumptibus, de præmijs eorum, qui plures filios suscepissent. quas leges tulit post bellum Africanum. Dio lib. 43. *Est εὔλογον,*] velle Cæsarem Romæ manere propter eam caussam. *Idque eram suspicatus, &c.*] ego item existimaueram, fore, vt Cæsar maxime propter eam caussam Romæ vellet manere, ne se absente leges suæ negligerentur: idque scripsi in epistola ad Cæsarem. *Sed istis mos gerendus est,*] quibus eam epistolam mitti non placet. epist. 28. *Nisi placet, &c.*] nisi tu in hac opinione es, vt hanc ipsam sententiam persequamur, hoc est, vt omnino scriptam epistolam ad Cæsarem mittamus. *Et Lentulum cum Metella fecisse diuortium.*] refertur ad illud, Sextius narrabat. *De Mustela, aut si Silium videris.*] de hortis Scapulanis, & Silianis. hoc supra ita sæpe narratur, vt hic putidum videatur explanare. *Misi equidem ei nunciari,*] pro, significaui, vt ei nunciaretur. infra epist. 10. Hodie Spintherem exspecto: misit enim Brutus ad me. Et ad Brutum, epist. 16 lib. 11 fam. Mitte ad Lupũ nostrum, vt is nobis eas centurias conficiat. Raro tamẽ cum infinitiuo iunctum inuenitur: & abundare potest, Nunciari. Et ep. 9. ad Tironẽ: Curio misi, vt medico honos haberetur.

IN EPISTOLAM IIX.

Triplices remiseras.] modo a me discesseras, & paullo post

ego ad te trinas litteras miseram, tuque ad omnia responderas: vt iam, quod scribam, nihil plane sit. *Triplices*] non dicit, trinas, sed triplices, quasi, tribus meis epistolis respondentes. Et cum dicit, Paullo post triplices remiseras; plus dicit ad ostendendam argumenti inopiam, quam si dixisset, Paullo post trinas ad te miseram. quod enim tribus epistolis Cicero scripsisset, colligere eadem illa, & in quartam conijcere potuisset: quod facere nonnumquam solemus. ita scribendi sententiam habuisset. cum autem nõ modo ipse ad Atticum trinas misisset, sed Atticus ad omnia respondens triplices remisisset: iam plane, quod scriberet, reliquum nihil erat. *Cælianorum*] vide illud epist. 7. lib. 12. In Bruti epitoma Fannianorum. *A Philoxeno*] mitte Panætij librum de prouidentia, a Philoxeno sumptum.

IN EPISTOLAM IX.

Dolabella.] confectum enim bellum erat in Hispania: cui Dolabella interfuit, & ante Cæsarẽ in Italiam reuertit. ἐκτενέστερον,] cum maiore significatione beneuolentiæ. Et subintelligi perspicuum est, illius sermone. *Ventum est tamen ad Quinctum.*] pro, Tamen, rectius mea sententia legeretur, Tandem, sensu non obscuro. *Multa ἄφατα, ἀδιήγητα:*] dicebat Dolabella a Quincto filio dicta contra Ciceronem in Hispania: quod & antea litteris idem Dolabella obscure significauerat. epist. 37. lib. 12. *Exercitus*] Cæsaris in Hispania. non, inquit, secreto, aut inter paucos mihi male dixit Quinctus, sed ita palam, vt exercitus omnis cognosceret. & cum alia in me coniecit ἄφατα, ἀδιήγητα, tum vnum eiusmodi, quod ego, nisi exercitus id sciret, non dico Tironi dictare, sed ipse scribere non auderem. *Sed hactenus.*] reprimit se. nam cum ostendisset, illud maledictum a Quincto in se collatum ita turpe esse, vt scribendum non videretur, sed scribere tamen se velle, quando id exercitui notum esset vniuerso: victus acerbitate rei, scribẽdi consilium omisit, & intulit, Sed hactenus, figura vtens sententiam terminante. *Secum egissem,*] de re Torquati. vt apud Cæsarem aliquid ageret Dolabella Torquati caussa; cum Torquatus ipse gratia minus posset, qui Pompeianus fuisset. intelligo autem Aulum Torquatum. nam

tum. nam Lucius frater perierat, vt in Bruto legitur: quem librum ante hoc tempus ſcriptum eſſe, vel id aperte indicat, quod in eo libro Marcellum ait Mitylenis viuere. hic autem occiſum eſſe tradit. epiſt. ſequenti. *Si quid de Bruto.*] quid ſignificat? Bruti nouas nuptias. nam, dimiſſa Claudia, Appij filia, de qua in familiaribus epiſtolis lib. 3. epiſt. 4. Porciam duxit Catonis Vticenſis filiam: cuius & Plutarchus in Bruto, & Catone Vticenſi, & Valerius Maximus lib. 3. mentionem fecerunt. *Nicias*] qui erat apud Ciceronem epiſt. 23. & 52. lib. 12. *Confectum putabat:*] de Porciæ nuptijs. & confectum ſane eſt ante Cæſaris aduentum. nam infra, Porciæ laudationem, ſcribit, eſſe mittendam Domitio, & Bruto; Domitio, quod filius eſſet; Bruto, quod affinis, ex Porciæ coniugio. epiſt. 37. & 45. *Diuortium*] Claudiæ. *Laboro idem, quod tu.*] vt Porciam ducat, Catonis filiam. in quo fallitur Plutarchus, qui Brutum ait eam vxorem accepiſſe a Catone auunculo; cum hæc ſcripta ſint poſt deuictos in Hiſpania liberos Pompeij, id eſt poſt obitum Catonis. *Offenſionis,*] ſi quid apud homines offendit, quod Claudiã repudiarit. *Hæc res*] nuptiæ Catonis filiæ. quos enim offendit Claudię diuortio, eos ſibi reconciliabit Porciæ coniugio. Et non ita multo poſt eadem de re, Bruto, inquit, quamprimum agendum puto, præſertim ſi ſtatuit: ſermunculũ enim omnem aut reſtinxerit, aut ſedarit. erat enim Catonis nomen maxime populare, quod nemo vmquam a libertate conſtantius ſtetiſſet, vſque eo, vt ſibi mortem conſciſcere maluerit, quam ſeruire. *In Arpinum*] erat enim in Tuſculano, cũ hæc ſcripſit. *Conſtitui*] vt fructus redderent vberiores. Fuit faciendum, inquit paullo poſt, vt conſtituerem mercedulas prædiorum. *Exeundi*] ſi manerem hic ad Cæſaris aduentum, cum ex bello Hiſpanienſi Romam victor redibit; tum mihi in Arpinum ire minus liceret, ne ille ſuſpicaretur, iccirco me longius diſcedere, quod victorem æquo animo videre non poſſem. eundum igitur, ante quam veniat. *De cuius aduentu*] ad quam diem affuturus eſſet. *Illuc*] in Arpinum. *Quid negotii ſit,*] in conſtituendis prædiolis.

IN EPISTOLAM X.

De Marcello,] quem P. Magius Chilo in Athenienſium

portu interfecerat. exstat de eius interitu Sulpicij epistola ad Ciceronem. *Neque acciderat antea,*] numquam enim acciderat, vt clarissimus vir ab homine tæterrimo, veteri amico, & comite, nullam ob caussam occideretur. cum autem nunc acciderit, quod nemini in mentem venisset timere: nullum iam est periculi genus, quod metuendum non sit. *παρὰ τὴν ἱστορίαν,*] scripserat Atticus Ciceroni, vt se diligentissime custodiret, præsertim reliquum consularem. hoc, inquit, est præter historiam; contra veritatem. quid enim? Ser. Sulpicius non & ipse consularis? *Tu:*] posuisti in epistola tua. vel cõiunge sic: παρὰ τὴν ἱστορίαν, tu præsertim, reliquum consularem, vt sit, Tu præsertim, qui errare nõ soles in historia. *Reliquum consularem.*] subintelligitur, vt omni diligentia tuear, atque conseruem. *Hoc nullam ad partem valet*] hæc cautio, atque hæc diligentia, quam in tuenda salute adhiberi vis, quem fructum afferet, mihi præsertim, qui in vita iam quod agam nihil habeo, neque domi, neque foris? Equidem sic existimo, non minus bene actum cum illis, qui perierunt, quam nobiscum, qui fortunæ beneficio conseruati sumus. *Quid enim sumus?*] non est de pluribus sententia, sed de ipso tantum. nam infert, Quod nisi hoc mihi venisset in mentem, scribere ista nescio quæ: quo me verterem, non haberem. *κοινότερα, & πολιτικώτερα*] subaudi, mittenda. Puto, inquit, quemadmodum tu scribis, librum aliquem ad Dolabellam nobis esse mittendum, qui contineat non τὰ φιλοσοφικὰ, sed potius κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα. quod eius generis scripta magis viderentur Dolabellæ conuenire, qui non in studijs doctrinarum, sed in republica, & in communi quodã litterarum genere versatus esset. *Valde enim desiderat.*] epist. 13. Volo Dolabellæ valde desideranti: non reperio, quid: & simul αἰδέομαι Τρῶας. *Brutus si quid;*] si Porciam in matrimonium duxerit. Plutarchus in Bruto. *Si statuit*] si statuit eam ducere, puto ei faciundum esse vt quamprimum ducat. *Sermunculum*] eorum, qui diuortium Claudiæ reprehendebant. nam & supra: Nicias confectum putabat; sed diuortium non probari. *Restinxerit, aut sedarit.*] hoc est quod dixit in epistola proxima superiore: Si quid est offensionis, hæc res mederi potest. nam populum non tam offendit Claudiæ dissidio, quam delectabat Porciæ nuptijs. *Qui*

loquantur

loquantur etiam mecum.] Claudiæ diuortium improbantes. *Ipse*] Brutus. hæc, inquit, ipse optime statuet, præsertim si vtetur consilio tuo. mecum enim hac de re loqui non poterit, qui in Arpinum cogito XI. Kal. Quinct. *XI. Kal.*] Quinctiles. profectus tamen est triduo post, nempe IIX. Kal. vt scribit epist. 21. & 34. *Sed tamen illic*] illic tamen quiddam est, quod agam. quid autem illud erat? vt scilicet sua prædiola constitueret. lege in ea, quæ hanc antecedit, & ea, quæ consequitur, epistola. *Spintherem*] hic est, de quo epist. 51. lib. 12. & 10 lib. 14. a patre Spintheris cognomen accepit. *Misit*] significauit. vt illud ad Tironem: Curio misi, vt medico honos haberetur. & ad Brutum: Mitte ad Lupum nostrum, vt is nobis eas centurias conficiat. *De interitu Marcelli:*] erant enim, qui suspicabantur, M. Marcellum a P. Magio fuisse occisum auctore Cæsare. *Cum de Magio constet,*] cum constet, P. Magium, qui Marcellum vulnerauerat, paullo post flagitium agnouisse, seque ipsum, sibi e scelere iratum, interfecisse: res indicat, eius facti caussam non in Cæsarem, sed in Magij furorem conferendam. *Non intelligo.*] cur Brutus Cæsarem purget. apparet enim, aliquid in Cæsarem dici. quod quale sit, velim explanes. *Quamquam, &c.*] ego, inquit, quod ad me attinet, non dubito, quin Magius amentia impulsus Marcellum interfecerit inscio Cæsare: sed illud cogito, quænam illi tantæ amentiæ caussa potuerit esse, vt talem virum, amicum suum, etiam sponsorem occideret. *Nimirum id fuit.*] nimirum propter eam sponsionem Marcellum Magius interemit. cum enim vna cum Marcello Romam rediret, & creditoribus non haberet vnde solueret: credo, petijsse aliquid a Marcello sponsore suo, illum autem non quidem cum opprobrio, sed constanter respondisse, negantem se daturum: ex eo Magium in iram & amentiam prolapsum, illum occidisse. Hoc Cicero, coniecturam secutus, opinabatur: sed Valerius Maximus libro nono, aliam ponit eius amentiæ caussam: cuius verba subscribemus: Consternatum, inquit, Magij Chilonis amentia pectus, qui M. Marcello datum a Cæsare spiritum sua manu eripuit, vetus amicus, & Pompeianæ militiæ comes, indignatus aliquos sibi amicorum ab eo præferri. vrbem enim a Mitylenis,

quo se contulerat, repetentem, in Atheniensium portu pugione confodit, protinusque ad irritamenta vesaniæ suæ trucidanda tetendit.

IN EPISTOLAM XI.

Credebam esse facile:] longius abesse a te. nam hæc scripsit Arpini, quo se ex Tusculano contulerat. *Postea quam sum a te disiunctior:*] postea quã huc veni, e Tusculano profectus. vbi minus eram a te disiunctus, quam nunc sum. nam Roma multo propius abest Tusculanum, quam Arpinum. *Fuit faciendum,*] veniendum omnino huc fuit. *Mercedulas prædiorum,*] supra: Mihi Arpinum eundum est: nam opus est constitui a nobis illa prædiola. *Mercedulas*] vectigal, quod ex prædiorum locatione capiebat: vt epist. 30. lib. 12. Ciceroni velim hoc proponas, vt sumptus huius peregrinationis accommodet ad mercedes Argileti & Auentini. & epist. 18. lib. 15. Ab Erote quæras, vbi merces insularum. *Constituerem*] certiores atque vberiores redderem. *Onus obseruantiæ Bruto nostro imponerem.*] cum enim vterque esset in Tusculano, Brutusque Ciceronem quotidie videre vellet; Cicero autem ad illum quotidie ire non posset; sequebatur, vt Brutus ad Ciceronem. quod Cicero nolebat, indignũ existimans, Brutum ad se quotidie domum venire. Exiui, igitur inquit, e Tusculano, ne Bruto nostro quotidie ad me veniendi onus imponerem. *Obseruantiæ*] obseruare est assidue cum aliquo esse honoris caussa. vnde illud in prima epistola: Dies fere nullus est, quin hic Satyrus domum meam ventitet. obseruat L. Domitium maxime: me habet proximum. Et Philipp. 2. Cultus sum a te, tu a me obseruatus in petitione quæsturæ. *Commodius colere inter nos*] nam hoc tempore minus commode poterant. itaque epist. 23. Nunc, inquit, cum ita simus affecti, vt non possimus plane simul viuere, (intelligis enim profecto, quo maxime posita sit συμβίωσις) facile patiebar nos potius Romæ vna esse, quam in Tusculano. *Priuabatur, &c.*] mecum esse quotidie volebat, nec id poterat suo commodo, cum ei veniendum ad me esset. ita nullam delectationem capiebat ex Tusculano. *Venerit,*] Romam. *Egerit,*] de nuptijs. epist. 9. *Quando obuiam:*] Cæsari proficiscatur, ex Hispaniensi bello reuertenti. *Conuenias.*] vide

nias.]vide illud epist. 2. Pisonem sicubi de auro. *Quam maturum*] aurum enim a Pisone quærebat, vt Scapulanos hortos, quos in auctione coheredes vendituri erant, posset emere. *Maturum*]quia dies auctionis instabat. quod infra paullo apertius, his verbis: De Scapulanis hortis toto pectore cogitemus: dies adest.

IN EPISTOLAM XII.

De Attica] quod eam significabant ægrotare. epist. 13. 15. 17. 21. & 22. *Consolabare*]cum caussam scriberes, cur eius inualetudinem putares fore non diuturnam. *AEgritudinem.*] dolorem & molestiam meam ex Atticæ morbo susceptam. Et est ægrotatio in corpore, ægritudo in animo. ipse Tusculanarum quæstionum lib. 3. *Vendidisti.*]metaphora sumpta de iis, qui, quod vendere cupiunt, prius laudãt, quo libentius ematur. ex quo illud Horatij:

Laudat venales, qui vult extrudere, merces.

Vendidisti, inquit, præclare oratiunculam meam pro Q. Ligario: hoc est, ita meam orationem laudasti, vt alij, tuam auctoritatem, tuumq; iudicium secuti, eam probare cœperint, æque atque ij, qui venditori, suas merces laudanti, fidem adhibentes, bonum sæpe putant esse, quod vitiosum est. infra epist. 13. Ligarianam, inquit, præclare auctoritas tua commẽdauit. scripsit enim ad me Balbus, ac Oppius, mirifice se probare. *Præconium deferam.*] perstat in translatione. nam præcones in auctione vendebant. dicit igitur, Præconium, id est vendendi munus. Cum aliquid, inquit, a me scriptum emittere voluero, rogabo te, vt id ante, quam emittatur, tua auctoritate commendes: vt scilicet alij deinde probent, quod a te, tali viro, prius esse laudatum senserint. *De Varrone*]Varronem desiderare aliquid a me, vt scilicet meis eum scriptis intexam. epist. 14. *Nusquam*]quod neque in orationibus personæ loquentes inducuntur: & in libris, qui rationem oratoriam complectantur, scis Varroni locum nõ esse, ex eloquentia minus claro. in oratoriis quidem libris ideo ei locus non fuerat, quod ab iis, qui disputant, mentio cuiusquã fieri non potuit, nisi eius, qui illis notus, aut auditus esset. ep. 16. l. 4. *Denunciauerat, &c.* dixerat, se magnum quiddam velle ad me mittere. προσφώνησιν.]libri destinationem, de-

dicationem, vt nunc loquimur, expressit Græco verbo, quod Latino non potuit. de hoc autem libro, Academicarum quæstionum in primo, sic loquitur Varro: Intemperantis esse arbitror, scribere, quod occultari velit. sed habeo opus magnũ in manibus; quod iampridem ad hunc ipsum (Ciceronem autem dicebat) quædam institui, quæ & sunt magna sane, & limantur a me politius. & Cicero: Ista quidem, inquam, Varro iam diu exspectans, non audeo tamen flagitare. & in epistola: Exspectabam omnino iam diu, meque sustinebam; ne ad te prius ipse scriberem, quam aliquid accepissem, vt possem te remunerari quam simillimo munere: sed cum tu tardius id faceres, hoc est, vt ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniũctionem studiorum, amorisque nostri, quo possem litterarum genere declararem. προσφώνησις autem illa Varronis, vt opinor, opus fuit de lingua latina, quod Ciceroni inscriptum postea emisit. καλλιππίδης] tragœdiarum scriptor, percelebris Agesilai ætate, cuius nimium motum in scena reprehẽsum, vt etiam a Mynisio histrione simia sit appellatus, ostendit Aristoteles in Arte poetica: quo in libro bis eum nominat: inde Græcum adagium in eos, qui satagunt, & nihil agunt. Suetonius in Tiberio, & Plutarchus in Apophthegmatis. καλλιππίδην igitur Varronem appellat, quod, assidue scribendo, nihilo tamen processisset magis, quam καλλιππίδης in cursu. *Parabam*] reddere aliquid pro eo, quod ille dedisset, & reddere pari mensura, aut etiam, si modo potuissem, cumulatiore. *Hesiodus*] versus Hesiodi est,

Αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, αἴκε δύνηαι.

Quo versu eadem mensura iubet reddere, qua acceperis, & cumulatiore, si possis. In primo de officiis: Quod si, inquit, ea, quæ acceperis vtenda, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? Et de claris oratoribus: Illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Αἴκε δύνηαι] proximo superiore versiculo, cum hemistichium Hesiodi posuisset, adscripsit, Si modo potuissem: siquidem etiam Hesiodus nõ hoc modo dicit, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, sed adscribit, αἴκε δύνηαι. *Despondimus*;] constituimus Bruto mittere. *Illam ἀκαδημαϊκὴν*] libros duos Academicarum quæstionum: quorum, Catulus,

Catulus, priorem inſcripſerat; Lucullus, alterum; quod duorum dierum ſermonem, a Catulo & Lucullo habitum, exponerent. poſtea, cum eos libros a Catulo & Lucullo ad Varronem transferre vellet; non ſolum vt Attico ſatisfaceret, roganti vt Varronem ſuis ſcriptis inſereret; ſed etiam, quod ἀκατάλληλον videretur, inducere loquentes de philoſophia Catulum & Lucullum, homines illos quidem nobiles, ſed earum rerum, quæ in iis libris diſputarentur, minime peritos: ex duobus libris contulit in quattuor, eosque ad Varronem miſit; cum quidem, Catuli & Luculli omni prorſus mentione ſublata, partes ei Antiochinas dediſſet, ſibi ſumpſiſſet Philonis. ſed accidit vel hominum negligentia, vel temporum iniuria, vt ex quattuor libris ad Varronem primus dumtaxat, ac ne is quidem integer, ad noſtram ætatem perueniret. ex duobus autem, quos primum ſcripſerat, Catulo & Lucullo inſcriptis, de quorum ſalute multo minus Tullium laboraſſe, quam de poſterioribus ad Varronem, credibile eſt; (quippe, cum dicat paullo poſt: Multo hæc erunt ſplendidiora, breuiora, meliora) neſcio quo modo Lucullum æquior fortuna ſeruauit. *Nullo modo philologi,*] infra epiſt. 16. In his rebus ἀτριψία. & epiſt. 19. Ἀντιόχεια] cum ij libri ſententiam Antiochi de Academia complectantur; Varro autem partes Antiochinas valde probet; recte ad eum transferentur. epiſt. 16. & 19. *Reponemus:*] aliis libris eos ornabimus. *Si tu hoc probas:*] vt ad Varronem transferamus. *De Brinniana auctione*] Brinnius ſuorum bonorum heredes aliquot inſtituerat, in iis Ciceronem. eorum bonorum auctionem coheredes facere volebant, more in omnibus fere hereditatibus vſitato, in quibus ſcilicet plures heredes eſſent: vt, omni hereditate in pecuniam redacta, ſuam quiſque partem capere facilius poſſet. *Ait, ſine vlla controuerſia rem ad me eſſe collatã ad IIX. Kal. Quinct.*] ait, IIX. Kal. Quinct. coheredum omniũ ſententia magiſtrum auctionis me eſſe conſtitutum. in auctionibus enim hoc ſeruabatur, vt ex iis, quorum res in auctione ageretur, vnus auctionẽ gubernaret ac moderaretur, qui ſcilicet, quanti quæque res venire deberet, ipſe ſtatueret arbitratu ſuo, ſociis non repugnantibus. in epiſtola prima, Vna, inquit, agebant & ceteri creditores, in quibus erat & Lucullus, & P. Scipio, & is, quem putabant magiſtrum fore, ſi

bona venirent, L. Pontius. Et Quinctilianus lib. 6. vbi de risu agit, Ciceronis dictum ponit in Plætorium, Fonteij accusatorem: Plætorij matrem, dum vixit, ludum; postquam mortua esset, magistros habuisse. Et ludum per translationem ait esse dictum, magistros per ambiguitatem: quod ad Plætorij matrem, dum vixit, infames feminæ conuenire solitæ; post mortem, eius bona venibant. *Putauerunt,*] putauerunt me Romæ fore, aut in Tusculano, vt suo commodo me conuenire & colloqui de auctione possent: cum ignorarent me Arpini fore vsque ad nonas: quo venturos credibile non est; cum Arpinum Roma distet multis millibus passuum. *Amico tuo,*] Egnatio Maximo. epist. 44. *Proferant auctionem*] vltra III. idus: qui erat auctionis dies. Puto, inquit, circiter nonas me in Tusculano fore. ibi me conuenire, & meã de auctione sententiam poterunt cognoscere. quod si a nonis ad III. idus, hoc est ad auctionis diem, minus interesse spatij videtur, quam ipsi vellent; paullum proferant auctionem. infra epist. 14. Obire, inquit, auctionis diem facile poterunt (est enim III. idus) si me in Tusculano postridie nonas mane conuenerint. quod si laxius volent proferre diem, poterũt vel biduum, vel triduum, vel vt videbitur: nihil enim interest. *Cum Pisone Erotem habes.*] nunc & Piso, & Eros Romæ sunt. cum Pisone igitur, si potes, confice de auro; & ab Erote cognosce, quantum nobis & a Faberio, & ab aliis debeatur. supra epistola prima, Pisonem, inquit, sicubi de auro. Faberius si venerit, videbis vt tantum attribuatur, si modo attribuetur, quantum debetur. accipies ab Erote. Ita hunc locum, alioqui obscurum, ille locus illustrat, illum autem nostra interpretatio. *De Scapulanis hortis*] quos emere cupiebat, vt in iis filiæ monumentum posset ædificare. & superiore proximo versiculo & de Pisone & de Erote Atticum admonuit horum hortorum caussa. *Dies adest.*] dies auctionis; quo Scapulani horti in auctione venibunt. supra, huius auctionis tempus significans, Pisonem, inquit, conuenias. vides, quam maturum sit.

IN EPISTOLAM XIII.

Abstuli, transtulique] abstulit a Catulo & Lucullo, transtulit ad Varronem. & appellat eos nobilissimos homines, quod

quod honoribus & rebus gestis Varroni præstabant. *Multa detracta.*]quamquam hi libri grandiores sint,quam erant illi ad Catulum & Lucullum: tamen in illis multa erant,quæ in hos non contuli. *Qui intellexeris illum velle.*]intelligere te scribis,Varronem velle,vt ego eum meis ornem scriptis. nunc mihi peruelim scribas, quo modo intellexeris hoc illum velle. epist. 18. Exspecto, inquit, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primum, qui intellexeris eum desiderare a me,cum ipse homo πολυγραφώτατος numquam me lacessisset. ζηλοτυπεῖσθαι:] nam & hoc Atticus adscripserat, intellexisse, nescio quem a Varrone ζηλοτυπεῖσθαι, eorum, quos Cicero in suis libris intexuisset. epist. 18. *Brutum.*] cui opus de finibus desponderat. *Id Hercle restabat.*]εἰρωνικῶς,quasi dicat: inuidia exsistit inter pares: at Varro neutiquam Bruto comparandus:cur igitur illi inuideat? Eadem ironia Terentius vtentē Æschinum inducit in Adelphis: qui lenoni dicenti, Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium, Periurus, pestis; tamen tibi a me nulla est orta iniuria: respondet: Nam Hercle etiam id restat. *Libri,&c.*] facile assentior, veritatis caussa, iis, qui libros de finibus ad Brutum intelligi putant. certe enim quattuor Academicos ad Varronem significare non potest,qui nondum exierant. nam, si exissent, Atticus eos legisset: non legisse autem, aperte indicat illud, Hæc erunt splendidiora, breuiora, meliora: & præterea tota epistola, & sequentes etiam, quibus Atticus consulit, num quattuor Academicos ad Varronem mittat, quos tamē iam perfecerat, Varrone partes Antiochinas in iis defendente: sed, inquit, etsi nomina iam facta sunt; tamen vel induci, vel mutari possunt. *Illam iacturam*]quos enim libros de quæstionibus Academicis prius scripseram, Catulum videlicet, Lucullum, eos vides frustra a te esse descriptos: siquidem hæc ad Varronem posteriora intelliges esse splendidiora, breuiora,meliora. *Breuiora,*]erit,cui Cicero videatur eadem de re non idem dicere. quo modo enim hæc ait fore breuiora, qui paullo ante de iisdem libris hoc scripserit, Grādiores sunt omnino, quam erant illi? Non iniuria dubitabatur. certe enim grandiores, & breuiora, voces inter se sunt non modo cohærentes,sed etiam contrariæ, & plane repugnant in sententia. sed refer hanc ad genus narrandi, illam ad operis ma-

gnitudinem.tolletur omnis dubitatio. significat enim: cum in his libris plura dixerit, quam in illis, quod attinet ad res; pressius tamen esse locutum,& breuitatem magis adamasse. *ἀπορῶ,quo me vertam,&c.*] dubius sum, quid agam. nã scribere aliquid vellem,quod Dolabellæ desideranti possem mittere: quid autem mittam, non reperio.ego enim nunc τὰ φιλοσοφούμενα persequor: quæ non videntur eius personæ conuenire; cum is in philosophiæ studio minime versetur. præterea,αἰδέομαι Τρῶας,hoc est,vereor ne reprehendar a bonis, si quid scripsero in gratiam Dolabellæ, qui contra rempub. arma tulit Cæsarem secutus. versus est, quo vtitur Hector apud Homerum, Troianorum & Troianarum reprehensionem timens,nisi cum Achille fortiter pugnauerit.

Αἰδέομαι Τρῶας,καὶ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους.

Dubius igitur, inquit, sum, dem ne ex meis scriptis aliquid Dolabellæ, nec ne.nam & Dolabellæ caussa volo: & idẽ bonorum accusationem timeo.supra epist.10. Ad Dolabellam, inquit, vt scribis, ita puto faciendum, κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα.faciendum certe aliquid est.valde enim desiderat. *Si aliquid,&c.*] si aliquid ad Dolabellam misero, non potero bonorum reprehensionem effugere. *Aut cessandum igitur, aut aliquid excogitandum.*] aut mihi a scriptione desistendum est: aut, si desistere nolo, excogitandum aliquid, quod Dolabellæ dem, quod scilicet ab eius persona videatur esse non alienum.scribere enim si pergo,& ad eum nihil mitto;offendetur,quod alios meis inseram scriptis,ipsum desiderantem non inseram. aut igitur nihil omnino scribendum;aut excogitandum,quod illi mittam.Quod enim dixerat,Non reperio,quid;intulit,Aliquid excogitandum. *Angit.*]quod infirma est.epist.12.& 15. *Regusto*]crebro,inquit, tuas litteras in manus sumo, iis legendis acquiesco; quia scribis te de ea recte sperare.epist.17. *Nouas*] quæ significent, illam aut iam cõualuisse,aut ægrotare minus grauiter. Idem infra his verbis: Attica nostra quid agat,scire cupio: etsi tuæ litteræ (sed iam nimis veteres sunt) recte sperare iubent, tamen exspecto recens aliquid.vel *Nonas*, diem Atticæ periculosum:quem exspectandum fortasse Atticus scripserat.

IN

IN EPISTOLAM XIV.

Ad me venire.] in Arpinum: vt ijs de auctione meam sententiam ostendam. in epistola proxima superiore. *Hereditas tanti non est*,] vt eius caussa hanc molestiam hic subire debeam: cum huc venerim, vt constituendis prædiorum meorum mercedibus operam darem, non vt occupatus curanda auctione detinerer. *In Tusculano*] vbi ad nonas futurus sum. epist. 12. 18. *De Bruto*,] de nouis nuptijs. epist. 10. *Cæsare*,] de eius reditu ex Hispania. epist. 22. *Quod scripsimus:*] quattuor libros Academicos. *Te ei dialogo adiunctum esse tertiũ.*] infra epist. 19. Tu es tertius in sermone nõstro. *Nomina*] Varro, Cicero, Atticus: qui in ijs libris colloquebãtur.

IN EPISTOLAM XV.

Caussa fuerat.] cur quisquam veniret, cur quemquam ad me mitteres; quod rem, de qua scriberes, non haberes.

IN EPISTOLAM XVI.

Sustentare nos] afflictos & debilitatos tum ex ruinis reip. tum ex interitu filiæ. epist. 20. *E villa*] Arpinati erat enim Arpini, cum hæc scripsit: & paullo post, in Tusculanum dicit se esse rediturum ad nonas: idemque epist. 12. *Traduximus.*] epist. 13. *Hortensii.*] nam interfuit dialogo, quem secundo libro, Catulo audiente, Lucullus & Cicero habuerũt. *Hominibus*] homines sciebant, Catulum, Lucullum, Hortensium esse non illos quidem rudes, sed earum rerum, quæ in ijs libris agerentur, ignaros. epist. 12. *Brutumque*] erat enim Antiochius. epist. 25. *Tuæ litteræ*] quibus ad me scribis te intellexisse, Varronẽ desiderare, vt ego eum meis scriptis insererem. epist. 13. *Nemini, &c.*] epist. 19. Vt legi tuas de Varrone, tanquam ἑρμαῖον arripui. aptius nihil esse potuit ad id philosophiæ genus, quo ille maxime mihi delectari videtur. & epist. 14. *Placeat ne tibi, &c.*] iam transduxit libros Academicos ad Varronẽ: sed consulit Atticum, primũ placeat ne aliquid ad illũ mitti; deinde, si placebit, hos ne potissimum de Academia libros. nam, si Attico aliter visum esset, rursus Academiam a Varrone ad alios transduxisset, nominibus mutatis, vt ait epistola 13. quo item loco, Academiam cum dixisset

Catulo se abstulisse, & Lucullo, ad Varronemque transtulisse; rogat Atticum in epistolæ clausula, num ei placeat ad Varronem mitti quod scripserat. & epist. 19. Dandos ne putes, inquit, hos libros Varroni, etiam atque etiam videbis. cum eos libros in eadẽ epistola dixerit se iam ad Varronem transtulisse. Perspicuum igitur est, Academicas quæstiones Varroni non ita libenter Ciceronẽ dedisse: cum de eo, quod iam scripserat, crebro Atticum consulat, num mitti placeat. aperte etiam epist. 19. Mihi, inquit, quædam occurrunt: subaudi, cur Academia Varroni danda non sit. & epist. 25. Sæpe mihi occurrit vultus eius, querentis fortasse vel hoc, meas partes in his libris copiosius defensas esse, quam suas. *Venit?*] Romam. *Ecquid agit, ecquando?*] de Porciæ nuptijs dictum accipio, vt supra. *De Cæsare*] de eius reditu ex Hispania. vide epist. 20. *Ad nonas,*] in Tusculano futurus sum. epist. 12. *Cum Pisone,*] conficies. conficies autem quid? de auro. vide illud, Pisonem sicubi de auro, epist. 2.

IN EPISTOLAM XVII.

De VI.] de sexto Kalendas. *Tuis.*] vt a te mihi litteras referrent, cum ab alijs exspectarem. *Eadem*] cum scribendi sententiam non habeam, eadem nunc ad te scribam, quæ antea scripsi, hæc scilicet; quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit; hoc est, num Porciam cogitet vxorem ducere, aut si iam duxit. *Quid a Cæsare.*] quid afferatur de eius aduentu. epist. 10. & 12. *Quid agat,*] vt valeat. epist. 14.

IN EPISTOLAM XIIX.

Conficiamus hortos.] emamus hortos: vt & habeam non modo vbi fanum ædificare, sed etiam vbi ipse esse possim; & ab vrbe tamen longe ne absim. epist. 36. lib. 12. Maxima, inquit, est in Scapulæ celebritas, propinquitas præterea vbi sis; ne totum diem in villam. *Iam erit.*] iam ero in Tusculano. erat enim Arpini. *Desiderare a me,*] vt ad ipsum ex meis scriptis aliquid mittam. epist. 12. & 19. *Numquam me lacessisset:*] nihil vmquam ad me misisset. *Quem* ζηλοτυπεῖν,] epist. 13. *Multo Hortensium minus, &c.*] sensus est: Scribe ad me, cuinam inuideat Varro. nisi forte Bruto. quod si Bruto non inuidet; multo minus Hortensio, aut ijs, quos in libros de rep.

de rep. induxi: ſiquidem omnes mortui, ideoque extra inuidiam. Videtur propter breuitatẽ ſubobſcura ſententia. nam ante illud, Multo Hortenſium minus, apparet aliquid deſiderari: & ſane deſideratur: quod autem deſideratur, hoc eſt: Niſi forte Brutum. id enim Cicero omittit, quod apertius paullo ante ſcripſerat, his verbis: Illud vtique ſcire cupio, quem intellexeris ab eo ζηλοτυπεῖσθαι: niſi forte Brutum. Hortenſium autem Cicero inſcripſerat eum librum, quo philoſophiam laudauit: vt lib. 2. de Diuinatione. itemq; eum incluſerat in eum dialogum, qui ſecundo Academicorũ libro explicatur. *Vt mittam ad eum, quæ ſcripſi:*] vt mittam ad eum quattuor libros Academicos. *Coram.*] iam enim ero in Tuſculano: quo tu ad me venies, vt de his rebus coram. epiſtola 14 & ſequenti.

IN EPISTOLAM XIX.

Ne triſtis ſis,] propter ipſius inualetudinem. *Ἀκίνδυνα*] non periculoſa: quod ſcribis eam non periculoſe ægrotare. *Commendauit:*] cum enim eam a te laudari Balbus ac Oppius cognouiſſet, auctoritate tua permoti probare & ipſi cœperunt. epiſt. 12. Ligarianam, inquit, prçclare vendidiſti. *Ne viderer φιλένδοξος.*] conſtituerat Cicero neminem includere in dialogos, eorum, qui viuerent; ideoque Varronem intexere nuſquam poterat: ſed, commotus Attici litteris, qui ſcripſerat Varronem & deſiderare, & magni æſtimare, mutato conſilio in libros illum Academicos induxit, Antiochi ſententiam de Academia explicantem. φιλένδοξος: amator illuſtrium virorum. ſcripſerat enim Atticus, non ſemper Ciceroni quærendos eſſe Catulos, & Lucullos, Africanos, & Lælios, aut huiuſmodi viros, quibus ſermonem tribueret in ſuis libris; ne nimis ambitioſus in claros viros videretur; ſed etiam dandum eſſe aliquid ijs, qui minus illuſtres eſſent; proptereaque de Varrone cogitandum: ne, ſi ſemper in ſuis dialogis diſputantes feciſſet homines gloria præſtantes, vt in tribus oratorijs libris, ſex de rep. duobus Academicis, φιλένδοξος videretur. Reſpondet: Academicas quæſtiones ad Varronem non ideo tranſtuli, ne viderer φιλένδοξος, (nam iſta cauſſa me non moueret: ſiquidem iccirco ego de Varrone minus cogitabam, non quod eſſem φιλένδοξος, verum quia conſtituebã,

eorum, qui viuerent, neminem in dialogos includere) sed quia ſcribis, & deſiderare illum, & magni æſtimare. *Eos*] dialogos de Academia: quod per appoſitionem explanat, inferens, Academicam omnem quæſtionem. *Academicam omnem quæſtionem libris quattuor.*] hoc totum ſuſpicor abundare, vt gloſſema ſuperiorum verborum. *Collecta*] quæ enim Antiochus contra Philonis opinionem colligere ſolitus erat, aſſerentis nihil poſſe comprehendi; ea Cicero Varronem fecit explicantem in libris Academicis. *Ipſe reſpondeo.*] ideo dicit in epiſtola ad Varronem: Tibi dedi partes Antiochinas; quas a te probari, intellexiſſe mihi videbar: mihi ſumpſi Philonis. *Cottam,*] L. Aurelium Cottam, L. Torquati in conſulatu collegam, inſignem iudicijs inter tres ordines cōmunicatis. *In antiquis perſonis*] cum ijs, qui multis annis ante nos fuerunt, ſermonem tribuimus; nullas loquendi partes ipſi aſſumimus: idque ſuauiter & venuſte fit. quod ſeruauit Heraclides, itemque nos in de rep. *Heraclides*] cognomento Ponticus, ſiue Pompicus a mollitie, Platonis, & deinde Ariſtotelis auditor; cuius ſcripta nō exſtant. epiſt. 5. lib. 3. ad Q. fr. & in Tuſc. 5. & Laertius. *Ἀριστοτέλειον morem*] in quo ita diſputatur, vt eius ſententia, qui illam diſputationem ſcribit, principem locum obtineat. *Ita confeci*] Ita, Ariſtotelico more. in primo enim & ſecundo libro cum Torquato, in tertio & quarto cum Catone, in quincto cum Piſone diſputat, & ita diſputat, vt penes ipſum ſit principatus. *Somniaſſe*] vſque adeo Catulus, Lucullus, Hortenſius earum rerum, de quibus in duobus Academicis diſſerebant, imperiti, ignarique erant, vt de ijs ne ſomniaſſe quidem vmquam videri poſſent. epiſt. 12. & 16. *De Varrone*] vt eum deſiderantem meis libris intexerem. epiſt. 16. *Ad id philoſophiæ genus,*] ad Antiochiam rationem, quæ in ijs libris explicatur, aptius nihil eſſe potuit, quam Varronis perſona. epiſt. 12. *Eaſque partes*] quas ego mihi ſumpſi. recte, inquit, cecidit, vt Antiochia Varroni dederim, quæ ſunt vehementer πιθανὰ, partes Philonis mihi ſumpſerim. facile enim hac ratione ſum conſecutus, ne ſuperior mea cauſſa videretur. quo maiorem a Varrone gratiam inibimus. *Vehementer πιθανὰ*] quæ Varro narrat in ijs libris, ab Antiochio audita, ſunt ad perſuadendū aptiora, quam illa, quę ego contra An-

tra Antiochum ex Philonis ſententia diſputo: vt hoc queri nō poſſit, meas partes in his libris copioſius defenſas eſſe, quam ſuas. epiſt. 25. *Occurrunt:*] cur non dandos putem. epiſt. 22. & 24. *Corā.*] nam in Tuſculano iam ero. quod & in proxima ſuperiore epiſtola, & in ea, quæ proxime ſequitur, ſignificat. Tuſculanum autem ita propinquum Romæ erat, vt eo ſæpe ad Ciceronem Atticus excurreret.

IN EPISTOLAM XX.

Conſolatorias,] in Tulliolæ morte. epiſt. 22. *Hiſpali,*] quo Cæſar iuit poſt Pompeij filium acie victum, vt eſt in libro de bello Hiſpanienſi. *Vrbe augenda*] vt a ponte Miluio ſecūdum montes Vaticanos Tiberis duceretur. ſic enim fiebat, vt, Vaticanis montibus cis Tiberim incluſis, & ea foſſa, qua prius Tiberis decurriſſet, exſiccata, magnam in amplitudinem vrbs explicaretur. epiſt. 33. & 35. *Promulgatum,*] ſcriptum in lege propoſita. nam Promulgare valet legem proponere, facta poteſtate, vt intercederet, ſi quis vellet: nemine intercedente, ex promulgatione ad populum ferebatur. *Noſtra officia*] quod eum Dolabellæ de meliore nota commendauerim. epiſt. 9. *De vxore Tuberonis, & priuigna,*] de rixa inter vxorem & priuignam Tuberonis orta. *Neque Tuberonem volo defendere.*] qui eam rixam aluerit, cum exſtinguere deberet. *Theatrum habuiſti.*] quod, tamquam in theatro, ſpectare poſſes cum voluptate. quid autem ſpectare? rixam ſcilicet inter vxorem Tuberonis, & priuignam. *Nihil melius.*] ſtulte ad te ſcripſerā, nihil eſſe melius fama; hoc eſt, nihil apud nos pluris eſſe debere, quam vt homines de nobis honorifice loquantur. nunc de fama nihil laboro: curandum enim non eſt. *Atque hoc, &c.*] de fama curandū non eſt: at hoc quidem eſt curandum: in omni vita ſua quemque a recta conſcientia tranſuerſum vnguem non oportet diſcedere. ad duas enim dictiones, Atque hoc, ſubintelligitur, Curandum. malim autem, Quemquam, pro, Quemq;. *Quam* φιλοσόφως;] quam philoſophice tecum agam. & refertur ad illud, quod proxime dixit, In omni vita ſua quemque a recta conſcientia tranſuerſum vnguem non oportet diſcedere. eſt enim philoſophica ſententia. *Hæc in manibus habere?*] libros de philoſophia tractare? Nam hoc tempore

philosophiam Cicero Latinis litteris explicabat. *Ἀεδῆχθαι te nollem:*] nollem te memordisset, quod scripsi nihil me laborare de fama. ego enim in toto nihil curo, nisi vt ei ne desim. *Quod nihil erat.*] nihil putes licet, quod supra scripsi de fama. nollem, inquit, te memordisset id, quod scripsi de fama: quod nihil erat. *Eodem*] ad id, quod institueram scribere de fama. *In toto,*] re ipsa. *Id ago scilicet,*] εἰρωνεία: quasi hoc dicat: Non id ago, vt iudicia videar tenere, vt in iudicijs videar regnare: itaque, quod attinet ad iudicia, non curo famam: sed, si summam videas cogitationum & actorum meorum, curare me diceres: a recta enim conscientia transuersum vnguem non discedo: ita ne famæ quidem desum: siquidem recte viuentes infamia non sequitur. ad speciem igitur nihil ago, vt videar laborare de fama: sed in toto, hoc est re ipsa, famæ non desum; cum ita viuo, & ita animatus sum, vt nemo me in officio boni viri possit reprehendere. *Μὴ γὰρ αὐτοῖς.*] neque enim ipsis: subaudi, quidquam tribuo. & videtur locus ex vetere poeta: quem Cicero suo more, vt Attico satis notum, non totum recitat. *Domestica*] quæ sunt domestica, quæ dicit se non posse ferre? interitus filię, Quinctorum in se maledicta, patris, & filij. epist. 9. lib. 11. & 37. lib. 12. *Ista*] vrbana. *Perfectum*] rectum, & honestum. *Sententiam suam*] ostendere: sed tamen hoc, quod dicam, vere dictum puta: quod iudicijs olim operam dederim, non possum non probare: eadem tamen non curare pulchre possum.

IN EPISTOLAM XXI.

Quid possum de Torquato,] scribis, vt significē tibi de Torquati negotio: quid possum significare, nisi aliquid a Dolabella cognouero? nam illud negotiũ Dolabellæ Cicero commendauerat. epist. 9. *Quod simul ac,*] simul ac scripserit ad me Dolabella quid egerit cum Cæsare de Torquati re; continuo perscribam. *Scietis.*] tu, & Torquatus. *Ab ἐποχῆς*] ab assensionis retentione. Inhibitio, inquit, non idem est, quod retentio. nam, retinere, illud est, quod aurigæ faciunt, equorum cursum adductis habenis sistentes. inhibere autem, non cum remiges nauem sistunt, sed cum, alio modo remigantes, eam conuertunt ad puppim. Acad. qu. lib. 2. *In libro*] in secundo Academicorũ. *Nec est melius quidquam, &c.*] in

&c.] in 2. Academicarum quæstionum libro, contra se ipsum ex Luculli persona sic loquitur Cicero: Nihil me lędit, inquit. ego enim, vt agitator callidus, prius quam ad finem veniam, equos sustinebo; eoque magis, si locus is, quo ferentur equi, præceps erit. sic me ante sustinebo: nec diutius captiose interroganti respondebo. Hic, vt opinor, Atticus Ciceronem monuerat, vt pro, Equos sustinebo, scriberet, Equos inhibebo. eumque Cicero secutus, locum mutauit. deinde cum, Inhibere, non idem esse, quod Sustinere, didicisset; Attico scripsit, vt restitueretur, Sustinebo. *Nec est, &c.*] verbum, inquit, Inhibere, quod valde arriserat, in istum locum video non recte venire: nec est melius quidquam, quam vt dicatur, sustinere currum, equosque. Quoniam autem illa, quæ ex Academicarum secundo recitaui, sunt ex Luculli persona, qui futurum dicit, vt ad interrogationes soritarum non minus assensionem sustineat, quam sustinere equos soleat agitator callidus: iccirco in hac epistola Cicero, Nec est, inquit, melius quidquam, quam vt Lucullus sustineat currum, vt bonus sæpe agitator, equosque. hoc est: Melius nihil esse potest, quam vt Lucullus sustinere se dicat siue currum, siue equos, quemadmodum sæpe sustineat bonus agitator. Illud autem, Sustineat currum, vt bonus sæpe agitator, equosque: sentio versum esse ex vetere poeta: quem Cicero integrum sumpsit, quod ad sententiam faciebat. quod & alibi eum fecisse animaduertimus. atque illud, quod supra posui ex secundo Academicarum; Ego enim, vt agitator callidus, equos sustinebo; ex eo versu esse sumptum, nemo non videt. *προϐολὴν pugilis*] προϐολὴν ait esse id, quod pugiles in pugna faciunt, cum, feriendi caussa, brachia protendunt. *Aut de rumore, aut de Pollione.*] scripserat enim Atticus rumoris esse nescio quid, præsertim de Asinio Pollione, qui cum Cæsare bellum gesserat in Hispania contra Pompeij liberos. *De Pansa etiam,*] de Pansa etiam curo: si quid certius, vt id ad me perscribas. *Credo enim, &c.*] vtinam Attici epistolas ad Ciceronem haberemus. quam multa paterent, quę nunc, tamquam in tenebris abdita, non videmus. hic certe, quid de Pansæ negotio significetur, si quis ex ingenio velit quærere; frustra sit diligens. *Si quid esset.*] scribe, subauditur. *Certe ne, &c.*] certe ne ita est, vt ad me scripsisti, de Metello Balbino? *Dic*

mihi,&c.] leuiter cum Attico queritur, quod Balbo quinctũ de Finibus librum dederit describendum. *Faciebat,*] quod tu facis, cum iniussu meo mea diuulgas. venditabat ille quidẽ Platonis libros, numquam tamen eos edidit insciente domino. Λόγοισιν Ἑρμόδωρος.] verbis lucratur Hermodorus. quod tum in ore hominum frequentissimum fuit. *Cuiquam*] dari. nam quinctum librum Balbo dederat ante, quam Bruto, ad quem opus mittebatur. Ἀδιόρθωτα] imperfecta; non plane correcta. nam, quædã dicit se mutasse in quincto, postquam eum Balbus ab Attico descripserat. recte igitur ἀδιόρθωτα. & epist. 22. Nolebam, inquit, aut obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum dari. quo loco inchoatum posuit pro rudi & impolito: & ἀδιόρθωτα hic in eam sententiam vsurpauit. sic enim est legendum. Ἕωλα] obsoleta, nimis vetera. nam si & Balbus, & alij eos libros habebunt ante, quam Brutus: ἕωλα certe erunt, cum illi dabuntur, eoque minus grata. *Quæ scripsi,*] quattuor Academicos significat. *Me tibi dicere?*] id quod sequitur, Cærelliam describere libros Academicos. *Cærellia*] cum hac Ciceronem libidinis commercium habuisse, Q. Fusius Calenus in oratione sua apud Dionem obiecit, lib. 46. *A me*] a librarijs: vt paullo post: Ad te scripseram, Cærelliam quædam habere, quæ nisi a te non potuerit. *In Tusculano*] me conuenient, vt de auctione Brinniana colloquantur. epist. 12. & 13. *Aduentu,*] redibat ex Hispania, deuictis Pompeij liberis. *Leuius*] ægrotat. epist. 12. & 13. *Cogitatione*] cuinam in matrimonio collocetur, cum fere iam sit nubilis. *Nihil tibi credo,&c.*] quippe cum ipse nouerim. credimus autem ea, quæ non nouimus. *Hominem,*] hoc refer ad genus, nõ ad mores. infert enim, Ipsum non noui. *De Scrofa.*] sic alibi, Audiui de socero meo. *Accedit,*] cum prope Attici ædes habitaret: vt, si Atticam vxorẽ haberet, ad soceri non longinquas ædes commode iret. opinor enim, cum vnicam filiam Atticus haberet, eum apud se habitare cum filia volebat. quod fere nunc quoq; fit. εὐγενέστερος] nobilior. quod ad genus attinet, ob maternos affines.

IN EPISTOLAM XXII.

Quid tibi placeat,] num ad eum mittendi videantur quattuor Academici. epist. 20. *Occurrunt*] cur mittendi non sint.

ſint. *Intexui*,] nam ei dialogo tertius adiunctus es. epiſt. 13. & 19. *Crebrius*.] vt te in meis libris intexam. *De Marcello*] de Marcelli interitu.epiſt.10. *Seruius*] Sulpicius. cuius epiſtolam de interitu Marcelli ſignificat. ea legitur fam. epiſt.lib.4. *Culpa libero*,] quod meorum librorum copiã fecerint. paullo ante, Tuorum, inquit, nullum delictum arbitror. a me enim prætermiſſum eſt, vt dicerem, eos exire nondum velle. *Aliud quiddam*] & tamen, quaſi te accuſans, ſcripſeram, Cærelliam quædam habere, quæ niſi a te non potuerit.epiſt.21. *Satisfaciendum*] vt quinctum de Finibus librum deſcriberet. Erat autem Balbi apud Cæſarem ſummi ponderis auctoritas: vt non ſine cauſſa dicat, Balbo quidem intelligebam ſatisfaciendum fuiſſe. epiſt.21. *Aut obſoletũ Bruto, aut Balbo inchoatum*] nolebam, libros de Finibus exire, ante quam ego eos ad Brutum, cui deſponderam, miſiſſem: ne ſcilicet, cum mitterem, obſoleti viderentur, quos iam multi ante legiſſent. *Inchoatum*] nolebam eorum librorum Balbo copiam fieri, quod inchoati & rudes, neque dum perfecti eſſent. epiſt.21. *Mittam*,] quattuor Academicos. epiſt.21. *Quid autem dubitarim*,] cur dubitarim, mittendi eſſent, nec ne; ſcies, cum te videro.epiſt.19. *Attributos*] aſſignatos tibi a me, quos exigeres. *Appellas*,] vt pecuniam numerent.epiſt.19.lib.5. *De prædio auiæ*] de prædio, quod ad te hereditate peruenerat auiæ tuæ morte. epiſt. 2. lib. 1. *Perodioſum*:] opinor de diuortio: de quo ſupra. *Tullium ſcribam*] hic eſt M. Tullius cognomento Laurea, de quo in epiſtola ad Rufum, & Plinius. *Tibi mandaſſem*,] apud Tullium ſcribam pecuniæ quiddam Cicero poſuerat, Atticoque dixerat. Atticus, qui a Cicerone haberet in mandatis, vt, nominibus exigendis, quantamcumq; poſſet ei pecuniam cogeret; arbitratus eam pecuniã apud Tullium poſitã nomine voti, adiuit ad eum: petijt, quod apud eum Cicero poſuiſſet voti nomine, ſibi daret. tum ille, voti nomine quidquã apud ſe poſitũ, negauit. *Nomine voti*:] ad fanũ, quod filiæ vouerat. ep. 18. & alibi. *In hanc rem*] in fanũ. *Dixi, vbi eſſet*,] dixi, apud Tulliũ me pecuniç neſcio quid habere. *Cõtinuo adoriamur*.] hanc quoq; pecuniam quamprimũ exigamus. *Hominibus*] ad fanũ probo: ad hominũ habitationẽ nõ probo. εὐλογίαν.] quod probemus. vide epiſtolã ſequentem. *Qui omnia*.] qui

omnia ad te refero, nihil cõstituens nisi de consilio tuo. *Adero:*] in Tusculano. *Sin quid; multa enim, &c.*] sin quid te Romæ detinebit, multa enim possunt; vtique postridie mecũ sis. etenim coheredes eo die aderunt, id est postridie nonas. epist. 13. *Malitia est.*] nam, si me illi ante aduentum tuum opprimerent, astute factum ab illis videretur: vt, te absente, facilius mihi de hereditate imponerent. *In optima spe pono.*] te enim de ea nihil scribente, in spem venio, aut leuiter ægrotare, aut fortasse etiam iam conualuisse. epist. 19. *Indicaris*] multo rectius, quam, vt alij, Iudicaris: vt referatur ad Atticum. *Epistolam Cæsaris*] quam Cæsar ad Ciceronem misit ex Hispania, consolans de obitu filiæ. epist. 20.

IN EPISTOLAM XXIII.

Mallem me accerseret.] significas, Brutum in Tusculanum ad me venturum. mallem, Romam me accerseret. *Iter*] cum ire obuiam Cæsari constituisset, ex Hispania redeunti. epist. 10. *Longum:*] cum Cæsari obuiam ire longissime vellet. epist. 39. Aueo scire, qualis ei totius itineris summa fuerit. *Affecti,*] vterque curis de republica, ipse vero etiam interitu filiæ. *Viuere*] refertur ad iucunditatem, remissionemque animorũ: quale illud epist. 15. lib. 4. Rosiæ vixi cum Axio. & epist. 20. lib. 14. Cum Pansa vixi in Pompeiano. *Quo maxime posita*] posita est enim in iucunditate. cum autem iucunde non liceat viuere, nulla potest esse συμβίωσις. *Non morabantur.*] quattuor Academici ad Varronem non impediunt, quo minus Romam venire possim. *Sunt enim defecti*] verbum, Defecti, sententia non patitur, ac ne linguæ quidem latinæ consuetudo. quod si, Perfecti, aut Descripti, recte. *Dubitasse.*] num ad Varronem mitterentur. epist. 22. *Quos Bruto mittimus,*] libros de Finibus. *Ista retentione*] vt debitam pecuniam non omnino soluant, sed aliquid retineant. &, Ista, a Cæsare permissa, vt debitoribus subueniret; quorum etiam caussa legem de æstimatione tulerat. lib. 3. de bello ciu. *Istos*] Cæsarianos: qui, quod omnibus iure conceditur, eo magis vtentur potentiæ caussa. intelligit autem, opinor, coheredes, quibus partem suam vendi ab Attico cupiebat. *Domum?*] ex hereditate. *Confice*] vende meã scilicet partem. εὐλόγως] honesta condicione, non optima, sed

ma,ſed tolerabili. *Iſta*]facultates,& opes:quæ multi curãt. *Cui tradam,*] quod & de filio deſperaret, amiſſa republica. vel,Cui tradam,cui tradenda videantur.quaſi filium nõ probaret. & certe non fuit, quem tanti patris filium agnoſceres. Plinius. *Quam habere,*]ſubaudi,lætor:vt ad duo verba,Offenſioni, & Delectationi, duo item membra referantur. *Illud*]de retentione. *In ſermonem,*] cum cohæredibus. *Perſeca:*] vt res, ſi non perficiatur, ſaltem aliqua ratione terminetur.iam enim rei familiaris iacturam non curo. *Cum illo Scæua*]cum quo ſoles admodum libere loqui. *Eos*] Cæſarianos. *Conſectari*] in rapinis, vel in auctionibus de Pompeianorum bonis,vel quouis modo. *Remiſſuros.*]non eſſe vſuros retentione, quæ illis communis omnium videatur. *De die*] de retentione recuſandum nobis nõ eſt: de die, quam illis ad ſoluendũ permitti velimus,videndum:neque id ipſum tamen vehementer eſt agendum. confici enim prorſus volo; ſi non licebit,qua die volumus;ea, qua licebit. *Bono modo.*] leuiter, non acriter. itidem locutus eſt ad Q.fratrem libro 2. ἀμφιλαφίαν illam tuam bono modo deſidero.

IN EPISTOLAM XXIV.

Ciceronem]Marcum filium. *Litterarum?*]dedit Cicero, ſubaudi. *An non vidit?*] an potius eum Andromenes non vidit? *Facies,&c.*]cognoſces ex ipſo Andromene,num eum Corcyræ viderit. *De Varrone*] de mittendis ad Varronem quattuor Academicis. *Quattuor διφθέραι*] μετωνυμία: vt illud Virgilianum:

Nunc pateras libati Ioui.——

poſuit enim continens pro contento,quattuor libros Academicos ſignificans:nam διφθέραι,librorum opercula. *In tua poteſtate.*] quia, mittendi ſint ad Varronem Academici, nec ne,ad te refero. epiſt.19.& 22. *Nec tamen αἰδέομαι Τρῶας*] non equidem vereor, ne quemquam offendam, ſi Academicos ad Varronem mittam:ſed,ipſi quam res illa probaretur, veritus ſum:ideoque dubitaui, vtrum mitterem: verum hoc in tua poteſtate eſt, mittãtur,nec ne. Et illud, αἰδέομαι Τρῶας, non arbitror hic ad Pompeianos,aut ad Cęſarianos pertinere, potius generatim eſſe poſitum, hoc ſenſu, Nec tamen ſermones hominum reformido. illud autem, epiſt.13. Et ſimul

αἰδέομαι Τρῶας, ad Pompeianos spectat. *Res illa*] quattuor Academici. *Tu suscipis,*] tuo periculo Academicos ad Varronem mitti vis. & ita promittis fore, vt illi probētur, vt in te recipias. *In alteram aurem.*] dormio. securi animi sum de Academicis; quando tu hoc suscipis, fore vt Varroni placeāt.

IN EPISTOLAM XXV.

De retentione,] vide supra. *Ita putaram.*] non esse verū, quod Clodius eum sibi dixisse narrabat, Ciceronem filium ab eo visum Corcyræ. *Scisses*] Andromenes tibi dixisset, tuque mihi. *Tu tamen, &c.*] quasi cum admiratione. Nihil, inquit, de te scribis, nihil de Bruto: cum ego de vtroque ex tuis litteris exspectem. *Illum*] in Tusculanum exiturum. *Romam*] cogito. hæc enim scripsit Arpini. *Quoniam tu te legisse scribis*] potest hoc ea figura concludi, quæ dicitur παρένθεσις. & hoc ideo dicit, quasi Atticum iudicare velit, num illud ad Brutum sit obscure scriptum. ideo infert, Fortasse quod ipse certum nesciret, num fuisset obscurior. hoc, inquit, volui scribere, me ex tuis litteris intellexisse, nolle eum, &c. *Nec enim ad tabulam eum desideraturus eram.*] Brutum cupiebam idibus esse Romæ, non vt auctiōni interesse, sed vt ad obsignandum testamentum adhibere possem. *Ad testamentum*] veteres facto testamento obsignatores ex lege adhibebant. in Verrem libro quarto. adhibebant autem amicos fere, aut homines auctoritate præstantes: quo magis ratum haberetur id, quod anulis clarorum virorum esset obsignatum. vide epist. 2. lib. 7. & apud Valerium Maximum, testamentum Anci Carseolani Pompeium Magnum signasse, legitur lib. 7. *Malo alio die,*] nolo, vt constitueram, idibus testamentum obsignare, sed alio die; ne videar ideo Romam venisse, (venturus autem erat pridie idus, vt paullo ante scripsit) vt Brutum ad obsignationem testamenti adhiberem, post aduentum meum vno tantum die. *Totum hoc ita gubernes,*] fac quæso, vt Brutus suo commodo in Tusculano sit, de idibus nihil cogitet: quod iam opus nihil est. *Quia tuo periculo*] ad proximam epistolam superiorem Atticus responderat & de Andromene, & de Academicis ad Varronem. de quibus cum Cicero ita scripsisset; Quoniam tu suscipis, in alteram aurem: Atticus respondens quodam modo refugere
visus

visus est, vt ipsius periculo mitterentur. ad id igitur Cicero, Quid est, inquit, quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros Varroni dari? *Si quando in Epirum veneris.*] vbi soles esse otiosus. nunc enim te Alexionis epistolæ occupatum habent. quas te nolo abiicere, tuis de rebus ex Epiro scriptas, (sic enim opinor) vt meos libros legas. leges autem, si quando in Epirum veneris. *In macrocola,*] in chartas regias: in quas ex archetypo Academicos libros transtulerat. impensam, inquit, iam fecimus in chartas: facile igitur patior, a nobis propositum teneri, vt Academiam Varroni demus: ne, si ad alium, mutato consilio, mittendam censuerimus, rursus mihi impensa facienda sit in alia macrocola. Plinius lib. 13. cap. 12. *Si addubitas,*] vtrum Varroni Academiam demus. *Ad Brutum transeamus.*] demus eam Bruto. quod etiam constituerat, antequam de Varrone cõsilium caperet ab Attico admonitus. ep. 14. *Antiochius.*] probat Antiochi partes, quas Varro defendit in Academicis: vt eas a Varrone ad ipsum transferre non absurde possimus. *Sui similem,*] libri Academici a Cicerone scripti, cum modo ad hunc, modo ad illum mitterentur, similes plane videbantur Academiæ; quæ, cum affirmaret nihil sciri posse, non constare videretur in sententia: quoniam, si dicis, nihil sciri posse; dicis idem, affirmari nihil posse. quod si affirmari nihil dicis posse: cur hoc affirmas, nihil sciri posse? inconstans igitur Academiæ ratio. *Epistola mea ad Varronem*] epistola illa, quæ legitur lib 9. ad Varronem, hoc principio, Etsi munus flagitare. quam scripsit, vt cum quattuor Academicis mitteret. *Spintheri*] seruo amanuensi. & ostendit, quam diligenter scripta sit epistola ad Varronem, cum eam Spintheri syllabatim dictauerit.

IN EPISTOLAM XXVI.

De Virgilij parte] hanc epistolam, cum in ordinem libri superioris inseri deberet, detrusit in hunc locum ignorantia librariorum. argumentum est vel maximum, quod Asturæ epistolam scribit, & inde Lanuuium cogitat: Lanuuio in Tusculanum vellet, sed ab eo refugere videtur, ne dolorem ex Tulliolæ morte susceptum locus renouaret: propterea quod in Tusculano perierat. itaq; dicit, Conor equidẽ in Tusculanum: quasi, animo repugnante. Colligamus nunc, quæ

ſcribit ſuperiore libro. primũ ep. 40. Poſtridie, inquit, iduũ Lanuuij conſtitui manere, inde poſtridie in Tuſculano, aut Romæ. vtrum ſim facturus, eo ipſo die ſcies. & epiſt 43. Ego hinc poſtridie idus Lanuuium, deinde poſtridie in Tuſculano. contudi enim animum, & fortaſſe vici, ſi modo permanſero. & epiſt. 45. ibidem. Vincam, opinor, animum: Lanuuio pergam in Tuſculanum. Sunt & alia argumenta: quę omitto, ne perſpicua in re ſim nimius. *De Virgilij parte*] Virgilius vnus erat ex coheredibus Scapulanis, qui fortaſſe Attico dixerat, ſe ſuam partem Scapulanorum hortorum Ciceroni conceſſurum; vt ei locus eſſet, ſi fortaſſe coheredes non in auctione hortos vendere, ſed inter ſe liceri cogitarent. vnde illud epiſt. 37. l. 12. Heredes Scapulæ ſi iſtos hortos, vt ſcribis tibi Othonem dixiſſe, partibus quattuor factis liceri cogitant: nihil eſt ſcilicet emptori loci. & illud epiſt. 43. lib. 12. Perfice aliquid: quid autem aliud, niſi vt aditus ſit emptori? quod per quemuis heredem poteſt effici: ſed Muſtelam id perfecturũ, ſi rogaris, puto. & ep. 3. lib. 12. de parte Criſpi & Muſtelæ vult ab Attico certior fieri, cum eam ſibi vendi cuperet. *Valde probo.*] quod dicas te tentaturum, num Virgilius, quæ pars hortorum Scapulanorum ad ipſum pertinet, eam partem nobis velit attribuere. ep. 50. l. 12. De Virgilio, inquit, vt ſcribis. *Id erit primum; proximum, Clodiæ*] Scapulanos hortos primum cupio; ſecundum eos, Clodiæ. Idem ſcribit ep. 40. l. 12. Si quæris, quid optem: primum Scapulæ, deinde Clodiæ. & epiſt. 41. eiuſdem libri. Neſcio quid de Clodia ſcripſiſti. vbi ergo ea eſt, aut quando ventura? placet mihi res ſic, vt ſecũdum Othonem nihil magis. & epiſt. 43. eiuſdem libri. Malim primum Othonis, deinde Clodiæ. & ep. 51. eiuſdem lib. Tu mihi aut Scapulanos, aut Clodianos efficias, neceſſe eſt. *Metuo ne turbem, & irruam in Druſum.*] hortos cupio vſque ad intemperantiam. itaque, niſi tu mihi Scapulanos, aut Clodianos efficies, Druſianos emam. & vt oſtendat, in eius rei cupiditate ſe propemodum inſanire, moramque non ferre, communibus verbis non contentus, vſurpauit tranſlata, ad ſignificationem haud paullo plus afferentia. *Eius rei*] fani, cuius cauſſa hortos quæro; vt ſit, vbi ædificari poſſit. *Reuoluor identidem in Tuſculanum:*] ſæpe venit in mentem, facere fanum in Tuſculano, ſi hortos non inueniam. mihi enim, omnino

omnino illud hac æstate absoluere, deliberatum est. epist. 23. De fano, inquit, si nihil mihi hortorum inuenis, valde probo rationem tuam de Tusculano. sed nescio quo pacto celebritatem requiro: itaque hortos mihi cõficias, necesse est.& ep. 42.lib.12.Cõsiderabis etiam de Tusculano; ne æstas effluat: quod certe non est committendum.& epist.40.eiusdem lib. *Vt tempus est nostrum,*] quasi dicat: Ne Asturæ quidem facile sum: sed, vt tempus est nostrum, sed, vt in malis, facilius tamen sum, quã vbiuis. & cum dixit, Nostrum tempus, potius ad mortem filiæ respexit, quam ad reip. calamitatem. supra, ἀνεκκότερα erant Asturæ. *Facilius*] libentius: vt illud in epistola ad Cœlium: Quod in maritimis facillime sum, mouet suspicionem me velle nauigare.& alibi. *Conor*] vt inuitus, & contra voluntatem. abhorrebat enim a Tusculano. vide epist. 43. lib 12. *Tu litteras conficies.*] dicit hoc, Tu ad me velim sæpe scribas. *Epistolam ad Cæsarem:*] hæc est epistola, de qua lib.12.epist.46.50.& 51.& lib.13.ep.17.28.& 30. *Nihil sane est necesse mittere.*] nam videtur erga nos ita, vt volumus, esse animatus: vt necesse non videatur, ei me hac assentatoria epistola blãdiri. In epistola, quæ proxime sequitur: Quod aliud argumentum epistolæ nostræ, nisi κολακεία fuit? *Nisi forte Romam.*] nam si Lanuuio Romam me conferam, ipse epistolam mecum afferam.

IN EPISTOLAM XXVII.

Isti ante legerent:] Isti: Cæsariani. ante: quã ad ipsum mitterem. epist.50.lib.12.& 1.lib.13. *Quamquam de bello Parthico, &c.*] quamquam non est, cur illam partem reprehendant, quæ est de bello Parthico. quod enim hortatus Cæsarẽ sum, vt id bellum susciperet, nihil spectaui, nisi quod illum arbitrabar velle. sciebam enim, quod ego suaderem vt faceret, id ipsum iam in animo habere. quod si ita est; quamobrem eã partem isti non probant? Maluissent autem Cæsaris amici, vt potius ei Cicero commorationis vrbanæ suasor esset, ne se amplius fortunæ committeret, confectis iam omnibus ciuilibus bellis, & Pompeianis partibus plane deletis. *Quid spectare debui?*] Ciceronem, cum illa ad Cæsarem scripsit de bello Parthico debuisse spectare incertos bellorum euentus, communemque Martem, Cæsaris amici dicebant. quod si

fecisset, Cæsari potius vrbanum otium, quam bellicam fortunam, laudasset. Ego, inquit, cum illa scripsi, quæ isti non probant; ipsius volũtatem sum secutus, (quid enim aliud spectare debui, nisi quod illum velle arbitrabar?) quem ad bellum Parthis inferendum valde scirem sua sponte esse propensum. *Totis igitur, &c.*] prorsus non mittenda est illa epistola. *Ἐπίτευγμα magnum*] quod lucrum illa epistola Cicero sequebatur? Cæsaris beneuolentiam. *Ἀπότευγμα vel non magnum molestum futurum sit:*] vel minima enim apud Cæsarem offensiuncula mihi esset permolesta: itaque periclitari nolo. *Me nisi toto, &c.*] me exspectasse exitum Hispaniensis belli, deinde scripsisse: quasi antea ideo non scripserim, quod de Pompeianorum victoria sperauerim. *Quasi Catonis μείλιγμα*] ne putet me ob eam caussam hanc sibi epistolam misisse, vt hoc quasi munere eum placarem, alienatum eo libro, quem scripsi de laudibus Catonis. *Valde me pænitebat:*] pænitebat me, eam epistolam scripsisse: & plane cupiebam, istis non probari; vt caussam haberem non mittendi. accidit igitur vt volebam, quod studium in ea scribenda a nobis positum non probarunt. *In illos,*] qui apud Cæsarem sunt. qui, ex illa epistola nacti occasionem calumniandi, operam darent, vt me in odium Cæsaris adducerent. *Cognatum tuũ.*] Q. Ciceronem, Pomponiæ, quæ Attici soror erat, filium. quẽ de Cicerone patruo apud Cæsarem detrahere solitum, supra ostendimus, epist. 37. lib. 12. & 9. lib. 13. *Illuc*] ad hortos videndos. hoc insequens epistola primo versu declarat. *Quidquid erit,*] siue futurum est, vt Scapulanos hortos emamus; siue etiam non est; pecuniam exigamus a Faberio debitore. *Auctionis*] hortorum Scapulanorum. Sic & epist. 50. lib. 12. De Virgilio, vt scribis. hoc tamen velim scire, quãdo auctio. Erat enim auctio futura hortorũ Scapulanorũ. quod indicat illud ep. 23. Puto fore istã etiam a præcone diem, certe ab heredibus. De Crispo & Mustela videbis: & velim scire, quæ sit pars duorum. Erat autem Mustela Scapulæ heres, itemque Crispus. & de Mustela perspicuum est epist. 29.

IN EPISTOLAM XXIIX.

Cras scilicet.] ex tuis litteris cognoscam. Volebat autem Atticus hortos Scapulanos diligẽtius inspicere, vt, quoniam

torum auctio futura erat, ante cognosceret, quanti a Cicerone recte possent emi. *De Faberio*] de exigenda a Faberio pecunia, pro emptione hortorum. *De epistola ad Cæsarem,&c.*] quod me hortaris, vt epistolam aliquam ad Cæsarem conficiam, eique proponam quod ad laudem sempiternam valeat: iurato mihi crede, non possum: non quod me turpitudo deterreat, (etsi maxime deterrere debebat: scribere enim ad Cæsarem sine assentatione nihil possum: porro, cum nobis vel ipsum viuere turpe sit, libertate amissa; quanto est turpius, ei, quo eripiente amisimus, assentari?) sed quia prorsus nihil venit in mentem, quod ad illum scribam. Idem epist.39.lib.12. *Vellem quidem,&c.*] vellem, me turpitudo deterreret. essem enim qui esse debebam: hoc est, in seruitute non viuerem, sed ab hac turpi vita vel morte me volũtaria vindicarem, Catonis exemplo. *Hominum eloquentium, & doctorum*] vt Aristotelis, & Theopompi. epist.39. lib.12. *Verissimæ gloriæ,*] non enim vera gloria incensus Cæsar est, sed falsa & inani, quam ex interitu reip. quæsiuit. *Ego quid possum?*] ad veram gloriam cohortanti verba non deessent: sed id quidem tuto non possum. hoc autem erepto argumento, præterea quod scribam non reperio. *Tamen nescio quid,&c.*] scripseram tamen nescio quid, & mehercule cum labore, vt quasi e quercu viderer exculpere, quę est arbor durissima. *Simile simulacri.*] vult ostendere; quemadmodum e quercu simulacrum facere difficile sit, duriore materia, quam vt circumcidi, aut expoliri possit; ideoque potius simulacri quiddam simile, quam simulacrũ efficiatur; sic se, cum ad Cęsarẽ scriberet, argumento admodũ angusto, (neq; enim, quod & ipsi honestũ esset, & Cæsari gratũ, scribere licebat; itaq; difficili in loco versabatur, vt quasi e quercu videretur exculpere) perfectũ opus nõ potuisse facere, sed fecisse nescio quid, quod operis tamẽ simile videretur; more fabrorum lignariorũ, qui e quercu non perfectũ simulacrum formãt; quod propter ligni duritiem difficillimũ est, sed quod simulacri simile sit. significat epistolã ad Cęsarẽ, de qua ep.48. l.12.& 26.l.13. *Reprehenduntur:*] a Cæsarianis, qui Romæ sunt: a quibus, placuit nobis, vt epistola legeretur, antequã eã ad Cæsarẽ mitteremus. ep.27.l.13. *Quod me minime pænitet.*] qđ mihi est minime molestũ. *Peruenissent*] ad Cęsarẽ.

Hunc de pompa, Quirini contubernalem,] Cæſarem: cuius ſimulacrum, quaſi alicuius dei, per pompam inter deorum ſigna geſtatum eſt in ferculo. quod Suetonius declarat his verbis: Non honores modo nimios recepit, vt continuum conſulatum, perpetuam dictaturam, ſtatuam inter reges, ſed ampliora etiam humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt, ſedem auream in curia, & pro tribunali thenſam, & ferculum Circenſi pompa, templa, aras, ſimulacra iuxta deos, puluinar, flaminem, Lupercos. Et Dio lib. 43. καὶ τότε μὲν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐλεφάντινον, ὕστερον δὲ καὶ ἅρμα ὅλον ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις μετὰ τῶν θείων ἀγαλμάτων πέμπεσθαι ἔγνωσαν, ἄλλην τέ τινα εἰκόνα ἐς τὸν τοῦ Κυρίνου ναὸν, Θεῷ ἀνικήτῳ, ἐπιγράψαντες. hac ſententia: Decreuerunt, vt eburnea Cæſaris ſtatua, & currus etiam ſolidus, quo die curſus equorum in Circo ſpectantur, inter deorũ imagines in pompa geſtaretur; & vt alia præterea ſtatua in Quirini templo poneretur, cum hac inſcriptione, DEO INVICTO. Ideoque eum appellat Cicero Quirini contubernalem, & ſupra epiſt. 44. lib. 12. græco verbo σύνναον, quod in eodem templo ſimul habitarent. idque etiam Suetonius ſignificat, cum dicit, Simulacra iuxta deos. *Hunc*] qui deorum in numero habeatur; cum & imago eius inter deorum imagines per pompam ſit vecta, & eiuſdem ſtatua, quaſi dei, Quirini in templo collocata. *Potius non ſcripta deſideret, &c.*] malo ab illo deſiderari, quæ ſcripta non ſint, quam non probari, quæ ſcripta ſint. *Poſtremo, vt volet.*] iam non laboro, quo animo erga me ſit: abijt illa cura, quæ me antea ſtimulabat: cum hoc quærebam, qua ratione & Cæſarem mihi conciliarem, & perſonam tamen optimatis ſuſtinerem. quod tibi quoque dabam cogitandum, vt conſilio me iuuares. eaque tunc erat quaſi Archimedis quæſtio, obſcura ſcilicet, & inexplicabilis. epiſt. 3. lib. 12. *Caſum illum,*] interitum meum. ſignificat enim illud tempus, cum in Italiam reuertit, Pompeio in Pharſalia deuicto. quo tempore ſollicitus erat de ſalute ſua, maxime timens, ne Cæſar in eos, qui Pompeium ſecuti eſſent, foret acerbior. hinc illæ lib. 11. plenæ doloris & deſperationis epiſtolæ. *Mihi optato veneris.*] ſcripſerat enim Atticus, ſe velle ad illũ, ſi videretur, proficiſci. *Profectus eſt.*] cum aliquot dies cum Cicerone fuiſſet. epiſt. 51. & 52. lib. 12.

IN EPI-

IN EPISTOLAM XXIX.

De philologis] de peritis ad diſputandum. epiſt. 12. & 19. lib 13. *In Talnam*] in ſermonem de Talna. *De ingenio, &c.*] ingenium Talnæ Nicias laudabat, ſed non ſupra modum: frugi hominem, & modeſtum dicebat eſſe. *Hoc mihi non placuit.*] quod eius rem audiui non maiorem eſſe DCCC. *Hoc putaui te ſcire oportere.*] forte, quod Atticus aliquam ſibi affinitatis, aut amicitiæ iure deuinctam, cogitabat Talnæ in matrimonio collocare. *De hortis*] Scapulanis: quos Atticus inſpexerat. epiſt. 27. lib. 13. *Et Chryſippo.*] & Chryſippi ſermone. hortis enim cum Attico inſpectis, ad Ciceronem profectus eſt. erat autem architectus, fueratque Cyri architecti libertus. epiſt 9. lib. 14. & in epiſt. fam. epiſt. 14. lib. 7. *In villa,*] quæ in hortis eſt. *Inſulſitatem*] inſulſa placere non ſolent. recte igitur & venuſte inſulſitatem tribuit villæ, quæ nihil haberet, cur placere poſſet. contraque, cum de villa loquitur eleganti, Salis, inquit, ſatis eſt. in epiſtola ad Pætum. *Video nihil, aut pauca mutata.*] putabam dominos in villa multa mutaſſe, a quo tempore nos eam vidimus: ſed, vt e Chryſippi ſermone intelligo, nihil, aut pauca mutata: vt eadem ſit inſulſitas. *Laudat maiora*] vt bina eſſent in ea villa balnearia, maiora, & minora; maiora, inquit, Chryſippus laudat; de minoribus ait ea poſſe effici, quibus per hiemem vtamur. *Ad id, quod volumus, ἀφίδρυμα*] ad fanum filiæ dedicandum. *Celebritatem nullam*] quo enim tempore ego illum noui, non frequentabatur. τὸν τύφον, *&c.*] obſequere cupiditati meæ. τύφος enim valet elatio: quæ ad cupiditatem transfertur: vnde illud libro primo de Diuinatione: Ducem ei pręcepiſſe, ne reſpiceret: illum autem id diutius facere non potuiſſe, elatumque cupiditate reſpexiſſe. Et ad hunc ipſum epiſt. 11. lib. 1. In hoc genere ſic ſtudio efferimur, vt abs te adiuuandi, ab alijs prope reprehendendi ſimus. *Si Faberius, &c.*] ſi Faberius ſoluit quam nobis pecuniã debet: noli quærere, quanti horti vendantur: eme quouis pretio: vince Othonem in certamine licitationis. Erat enim Atticus Ciceronis nomine licitaturus. Othonem autem, qui & ipſe eoſdem hortos cupiebat, aduerſarium in auctione timebant. vnde illud epiſt. 46. lib. 12. Difficile certamen cum cu-

pido, cum locuplete, cum herede. & epist. 39. lib. 12. & 31. & 33. huius libri. *Insaniturũ*] Insanire dicuntur, qui aliquam rem multo pluris emunt, quam quanti sit. vnde Insana cupiditas, in Verrem. *Tractatum,*] in re minus nota. *Vt mihi, &c.*] vt hortos empturus non videatur. *Quid enim pateretur?*] imperfecta sententia. abiecit enim, recordatus in Faberiano nomine totum esse. *Si Faberianum explicas,*] si pecuniam exigis a Faberio. epist. 24. lib. 12. *Clodiam igitur,*] aggrediamur. videamus, inquit, de hortis Clodiæ. ep. 46. lib. 12. *Multo minoris sunt,*] quam Scapulani. Et epist. 46. lib. 12. de ijsdem hortis: Quia tanti rem æstimas, eo prorsus specto. *Et Dolabellæ nomen*] & Dolabella, quam pecuniam debet, iam eam nobis soluet. debebat autem ex dote Tulliolæ. *Repræsentatione*] hortos Scapulanos emissem, die sumpta. Clodiæ vero si emimus, de die nihil cogito; repræsentare possum: cum & multo minoris sint, quam Scapulani: & Dolabellæ nomen iam expeditum videatur. Repræsentatione, igitur explano, solutione facienda ante illud tẽpus, quod in emptione Scapulanorum hortorum cogitaram. de quo epist. 3. his verbis: Quod dies longior est: (sic enim puto legendum) teneamus modo quod volumus: puto fore istã etiam a præcone diem, certe ab heredibus. *Cras aut te, &c.*] concisa sententia, nec satis omnibus aperta. explanemus igitur; vt consulatur etiam ijs, quorum acies ad intelligendum est obtusior. Cras, inquit, aut te exspecto, aut caussam cur non veneris. caussam autem, quæ te moretur, hanc puto fore, vt pecuniam exigas a Faberio. sed, si poteris, omnino velim venias.

IN EPISTOLAM XXX.

Ciceronis epistolam, &c.] Quincti filij ad Atticum. *O te ferreum,*] cum ironia. *Periculis*] de quibus tam multa scribit. *Me quoque*] cum scribat non modo tua, sed mea quoq; culpa factum esse, vt in Hispaniam ad bellum ire coactus sit. *Eam epistolam*] ad me missam a Quincto. *Misissem.*] nisi te cras exspectarem. quod proxime dixit. *Eodem exemplo*] puto ijsdem verbis scripsisse ad te de rebus a se gestis, quibus ad me scripsit. *Quas Pharnaci dederas.*] ad me perferendas; vt ego eas deinde ad Vestorium curarem. *In eius epistola*] in epistola, quam is attulit a te scriptam. *Auctionem biduum.*] auctionem

auctionem hortorum Scapulanorum biduum futuram. sic & lib. 4. epist. 12. Idibus auctionem Larini video, & biduum præterea. *Ab ea igitur*] ad me venies. *Confecto negotio Faberiano:*] exacta a Faberio pecunia. *Quem quidem, &c.*] negat Eros Faberium hodie Romæ futurum. vnde illud ep. 28. De Faberio, cum venerit. & epist. 2. *Colendus*] Faberius. obserua eum diligenter, vt assiduitate & studio tandem exprimas debitam ab eo pecuniam. κολακεῖαι] assentationes: in quibus turpitudo, & prope scelus est. *Perendie.*] videbo. *Non sane quadrat.*] si enim prætor est factus XIV. annis post, quam consul Mummius; apparet, quo tempore consul Mummius ad oppugnandam Corinthum est profectus, adolescentem fuisse; vt legatus esse non potuerit. epist. 6. & 33. *Volo aliquem, &c.*] hoc ne Atticus quidem intellexit; vt apparet ex epistola, quæ post proximā sequentem legitur.

IN EPISTOLAM XXXI.

Morabor te:] moræ caussam afferam. retinebit enim te negotium Faberianum. *Cum poteris igitur,*] venies, cum per negotia licebit. *Quoniam etiam dum abes,*] quoniam nōdum in viam te dedisti; &, cum hæc ad te afferetur epistola, etiam dum Romæ eris: ideo illud scripsi, vt venias cum poteris. *Dicæarchi quos scribis libros,*] libros de anima. epist. 32. καταβάσεως.] librum, quem scripsit Dicæarchus περὶ τῆς εἰς Τροφωνίου καταβάσεως. de quo Athenæus lib. 13. κεπφικὰ] κέπφος auis est ita leuis, vt, quamcumque in partem ventus flauerit, in eam auferatur. κεπφικὰ igitur μεταφορικῶς dixit, pro, leuia & inania. non recte, inquit, isti meam ad Cæsarem epistolam reprehendunt; & ea, quæ dicunt, minimi sunt ponderis, plane κεπφικά. nam quod illū aiunt scribere, se, nisi constitutis rebus, non iturum in Parthos: idem ego suadebam in illa epistola. ep. 6. & 26. *Auctore me.*] ego enim suasi, vt & res constitueret, & Parthis bellū inferret. *Aggredere Othonē,*] velim, quod scribis te facturū, Othonem moneas, ne contra nos liceatur; quo facilius ad hortos peruenire possimus. Idem paullo post. *Istam rem.*] hortos Scapulanos: quorum auctio futura erat. *Et tecum esse possim.*] propter vicinitatē. hoc est quod dicit ep. 28. lib. 12. De hortis, quæso, explica. caput illud est, quod scis. sequitur, vt etiam mihi ipsi quiddam opus sit.

nec enim esse in turba possum, nec a vobis abesse. huic meo consilio nihil reperio isto loco aptius. *Quanti autem,*] quanti putem nos emere posse Scapulanos hortos, ita ratiocinor: cum C. Albanius proximus vicinus ∞ iugerũ H-S CXV. de M. Pilio emerit; nunc, iacentibus omnium rerum pretijs, debere Scapulanos hos multo minoris esse. *Nunc minoris.*] ob ciuilem calamitatem, & reip. perturbationem. *Accedit cupiditas:*] cuius caussa pluris hortos æstimare debemus, quam quanti sint. *Mouere*] vt nobis hortos concedat. *Canium*] Attici & Othonis amicum. *O gulam insulsam:*] Othonis, qui hortos tam auide appetat voluptatis modo caussa.

IN EPISTOLAM XXXII.

De Faberio,] expedi nomen Faberianum: sine quo hortos consequi non possumus. *Quod cogitamus:*] intellige, hortos. *Non laborarẽ.*] de pecunia a Faberio exigenda. *Istuc*] ad istam diligentiam. *Vtrosque*] vtrumque sermonem de mortalitate animorum. duos enim sermones, alterum Corinthi, alterum Mitylenis habitũ ternis libris explicauit. Cicero Tusc. I. καταβάσεως] librum περὶ τῆς εἰς Τροφωνίου καταβάσεως. epist. 31. τριπολιτικὸν] Dicæarchi librum: cuius mentio apud Athenæum lib. 4. *Aristoxenum*] Aristotelis discipulum, philosophum, & medicum nobilissimum, maximeque in musica præstantem. Suidas. Cicero de orat. lib. 3. Tusculana prima. *Ad id, quod cogito.*] ad Tusculanas quęstiones: quas scribere in animo habebat. quarum libro primo, Dicæarchi vtitur sententia contra immortalitatem animorum. *Torquatus*] liber Torquati nomine inscriptus; vt de senectute, Cato; de amicitia, Lælius. epist. 5. *Catulum, & Lucullum,*] Academicos libros, quos primum scripserat: quorum alterum, Catulus, alterum, Lucullus, inscripserat. vide illud epist. 12. Ἀκαδημαϊκὴν, &c. *Eas litteras*] ea procœmia. quandoque enim Litteræ pro scriptis ponuntur; vt lib. I. Meis omnibus litteris in Pompeiana laude perstrictus. διὰ σημείων] per notas. sic enim Cicero dixit lib. 2. de Diuin. *In Libonis*] in Libonis annali. epist. 29. *Legatus esse potuisset,*] cum admiratione dictum: vt significet, non putare se Tuditanum consuli Mummio XIV. annis ante, quam prætor factus est, lega-

est, legatum esse potuisse. fuisset enim admodum adolescens: vtpote XII. annis ante præturam, quæ legibus dabatur anno ætatis XXXIX. consulatus autẽ Popillij & Rupilij a consulatu Mummij distat annorum XIV. interuallo. *Nisi admodum sero, &c.*] annus petendæ quæsturæ certus lege non erat, certi autem curulium magistratuum, ædilitatis XXXVI, præturæ XXXIX. consulatus XLII. vt inter curules magistratus biennium necessario interesset. eos autem magistratus legitimis annis capere, in primis erat honorificum; quod Cicero sæpe de se ipso gloriatur. nã repulsam multi ferebant; vt honores consequi non possent anno legitimo. quod si quis ædilitatẽ non suo anno, sed serius cepisset; magistratus quoque reliquos serius capiebat. eorum enim tempus necessario protrahebatur, cum inter omnes biennij spatium oporteret esse. Recte igitur, Nisi admodum sero quæstor est factus. nã, si factus est quæstor admodum sero, vt anno trigesimo octauo, aut quadragesimo: potuit esse legatus Mummij Tuditanus & XIV. annis ante præturam, nec tamen adolescens. quod si quæstor mature factus est, puta XXIIX, aut XXX. ætatis anno: necesse est legatus fuerit admodum adolescens. *Curules magistratus*] de curulibus magistratibus in suo libro plenius. curulis autem magistratus prætura fuit. quam si Tuditanus cepit anno legitimo, hoc est vno & quadragesimo; eiusque pręturæ annus, quæ fuit Popillio & Rupilio cos. annis XIV. distat a consulatu Mummij: sequitur, vt legatus consulis Mummij fuerit annum agens sextum & vigesimum. quod non quadrat. non enim, illa ætate qui sunt, ijs honorem legationis demandare moris est. *Sciebam fuisse.*] in decem legatis. *Cum Lucullo fuit:*] consul, anno ab V. C. DCIII. *Addidisti.*] confirmans id quod sciebam. *Ad illum σύλλογον, &c.*] dignum, qui in illa ciuium collectione numeretur. *Videbis igitur ceteros*] scribes, qui præterea in decem Mummij legatis fuerint. πομπεῦσαι καὶ τοῖς προσώποις] ex personarum dignitate quasi pompam agere.

IN EPISTOLAM XXXIII.

Negligentiam miram] Balbi, & Faberij, qui non semel, sed sæpe mihi dixerint, professionem in tabulas publicas relatã.

Professionem] omnium bonorum. *Oportere*] vt aliquem mitterem, qui profiteretur, si ego de illa caussa Romam ire nollem. *Libertus.*] hoc fortasse glossema fuit. satis enim Attico notus erat Philotimus. *Librarium.*] eum, qui cuiuslibet professionem in tabulas publicas referebat. *Sed scribis, & quidem confectum.*] sed scribis, librarium te nosse: & addis etiam, de professione confectum. *Litteras misi.*] admonens eum, & rogans, vt pecuniam nobis debitam persolueret. *Aliquid fecisse H.*] aliquid fecisse hodie. sic enim interpretor antiquam notam. &, Fecisse, de nomine Faberiano. vt, Balbo adiuuante, pecunia exigeretur a Faberio. simile illud est, vel potius idem est, epist. 28. lib. 12. Cum Oppio & Balbo communices, quantopere, & quare velim hortos: sed ita posse, si expediatur illud Faberianum. Et supra, In vtroque Faberianum nomen explorandum est. de quo nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo eris locutus, & quidem, vt res est, emere nos velle, nec posse sine isto nomine, nec audere incerto. Scripserat autem Atticus Ciceroni, se esse eo die cum Balbo locuturum in Capitolio. *In Virgilio, &c.*] Othonis herede. epist. 29. Δυσωπία] stulta verecundia. fortasse, quod ab aliquo ex coheredibus partem hortorum emere cogitaret. *Debeo.*] vt eius caussa ne emam. *Quod postulet?*] quod me emisse queratur. *Videbis cum Cispio.*] ne Cispius nobis satisfaciat. de quo nomine epist. 23. lib. 12. Cispiana, inquit, explicabis. *Destinat,*] statuit hortos emere. *Difficultatem.*] in auctione magnum haberemus aduersarium. *Ista res*] actio Scapulanorum hortorum. *Posse vinci*] in certamine licitationis. epist. 29. *De æstimatione, &c.*] hortorum Scapulanorum. *Scripsit,*] fortasse Cæsar. vt in lege non præfinierit, quo ne quis plus iugerum emeret, sed de modo agri, id est, quo ne quis plus haberet. *Cum Pisone, si quid poterit.*] conficies & de auro intelligendum. vide illud, Et tamen Pisonem sicubi de auro. *Dicæarchi librum*] librum posuit pro volumine. nam Dicæarchi duos sermones de anima, quos intelligit, nō vno libro, sed ternis explicatos manifestum est ex prima quęstione Tusculana. etiam ep. 28. l. 15. ita locutus est, vt pro toto opere librum vsurparet scribit enim sic: Librũ tibi celeriter mittã de Gloria: cũ duos libros significaret. Καταβάσεως] librũ hoc titulo. *Dederis.*] cui videbitur ex tuis seruis, vt

uis, vt quærat de decem L. Mummij legatis in eo libro, in quo ſunt eius anni S.C. quo ipſe Mummius cũ Cn. Cornelio conſul fuit. *L. Mummio*] qui Corinthum euertit, anno vrbis DCIIX. *Antiocho*] ſeruo tuo litterato. ſcies autem, ſi ei negotium dederis, vt quærat. *De Varrone loquebamur:*] niſi fallor, hoc eſt principiũ epiſtolæ. ſæpe enim, quę diſtribuenda erant in epiſtolas, Tiro, Ciceronis libertus, ſiue alius quis, ita coniunxit, tædio fortaſſe crebræ diſtentionis, vt iam non internoſcantur. quæ res lectori nonnihil interdum tenebrarum offundit. Cum loqueremur, inquit, de Varrone, ſuperuenit. id enim ſignificat, lupus in fabula, adagium ſatis notum, ac vſque iam contritum. *Id temporis,*] elegans loquendi modus, pro eo tempore; vt, id ætatis, pro ea ætate: & ſimilia. *Vt retinendus eſſet.*] cum ſcilicet hora cenæ vel aduentaret, vel iam adeſſet. *Ita egi, vt non ſcinderem pænulam.*] vt remanerent, valde nõ rogaui. qui enim retinere aliquem cupiunt, abeuntem apprehenſa veſte retinent; vt remanere cogatur, ne in illa contentione ſcindatur veſtis. *Memini enim tui:*] ſic in Beſſarionis libro: recte. feci, inquit, quod memini te ſolere; qui ſic interdum ad cenam inuitas, vt pænulam tamen non ſcindas. *Quid refert?*] Varrone dimiſſo, eiuſque comitibus, quia cenæ apparatus non erat is, vt commode eos ac laute poſſem accipere, nihil tamen egi: nam remanſerunt, quamquam leuiter inuitati, Capito, & Carinas. *C. Capito*] Ateiæ gentis. hic Cæſaris maxime ſtudioſus fuit. epiſt. 15. lib. 16. & epiſt. 29. lib. 13. fam. fuit alter Capito, non Ateiæ, ſed Fonteiæ gentis, M. Antonij amiciſſimus, de quo Plutarchus in Antonio, & Horatius ſat. 5. lib. 1. *C. Carinate*] Albiæ gentis, vt ex Tacito cognoſcitur. Beſſarionis liber prænomen C. non habet. quod ſiue omittatur, ſiue ponatur, puto eſſe hunc C. Albium Carinatem, qui cum P. Ventidio conſul fuit; cum Carinas in locum Cæſaris Octauiani, qui abdicauerat, Ventidius autem in locum Pedij, qui mortuus eſt in magiſtratu, ſucceſſiſſent. porro Octauianus & Pedius, interfectis Hirtio & Panſa, conſules facti erant. In ſcriptis libris gemina r legitur Carrinas: ſed Varro lib. 7. in extremo, vnica r ſcribendum oſtendit; cum deducat a loco, nimirum a Carinis. *Cecidit belle.*] iocoſa ironia. cecidit, inquit, contra quam volebam, cum remanſerint ij, quorum vix attigi pænulam;

Varro autem abierit, cum quo egeram quidem vt remaneret, ita tamen, vt pænulam non ſcinderem. *De Vrbe augenda,*] de pomerio proferendo, quod poſt exactos reges vnus protulerat L. Sylla. miror autem, de pomerio a Cæſare prolato nihil Suetonium, nihil Tacitum, alioqui diligentiſſimos in historia, tradidiſſe: quod tamen & hic Cicero, & infra in epiſt. 35 plane ſignificat, & Gellius lib. 13. cap. 14. & Dio lib. 43. declarat his verbis: ταῦτά τε ἐποίει, καὶ νόμους ἐσέφερε· τότε πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐπεξήγαγε. Nec vero quis credat, quoties pomerium proferretur, toties murorum ambitum vna prolatum eſſe. nam, vt oſtendit Dionyſius lib. 4. manſere veteres muri, a Seruio rege conditi, ſed ita permiſti priuatarũ ædium multitudine, vix iam vt ipſius Dionyſij ætate agnoſcerentur. quibus vero nunc Roma ſæpta mœnibus eſt, ea condidit Aurelianus Imperator: partem, a Gothis euerſam, Beliſarius, Iuſtiniani dux, reſtituit feſtinanter, dum Gallorũ ad vrbem reditum exſpectat: itaque non æqualem ambitum videmus, cũ Beliſarius, ne longior mora interponeretur, priuatas etiam ædes ad continuanda mœnia reciperet. *A ponte Muluio Tiberim duci ſecundum montes Vaticanos,*] hunc locum vix intelligere videtur poſſe, qui Romæ non fuerit, & ipſa loca diligenter non inſpexerit. Satis conſtat, extra pomerium fuiſſe campum Martium, quo populus ad comitia conuenire ſolitus eſt. poſt campum Martium, interfluente Tiberi, campus Vaticanus ſequebatur: quod totum ſpatium a collibus Vaticanis ad Tiberim, hortis excultum amœniſſimis, frequentabatur a ciuibus Romanis animi cauſſa: ijque horti Tranſtiberini vocabantur. cogitabat Cæſar pomerium proferre, & in vrbem campum Martium includere; Tiberim autem, obducta vetere foſſa, ita flectere, vt radices Vaticanorum montium allueret; campum autem illum Vaticanum, qui cis Tiberim futurus eſſet, quaſi Martium campum efficere, id eſt, vt in eo, ſublatis hortis, comitia fierent, quæ fieri ſolita eſſent in campo Martio. nõ enim centuriata comitia, quæ Seruius rex inſtituit, intra pomerium fieri licebat. propterea, prolatis pomerij finibus vltra campum Martium, quem Cæſar ædificari volebat, alium campum, æquata planitie, qui populum caperet, comitijs habendis dicare opus erat. *A ponte Muluio*] qua Tiberis hodieque fluit. *Duci*] moneo lectorem, in anti-

in antiquo Bessarionis libro, & in aliis, quos quidem ego viderim, legi, Pauci, non, Duci. quod etsi manifeste corruptum est, testimonium tamen antiquitatis notum esse volo: vt studiosorum omnium coniecturæ locus relinquatur. *Secundum montes Vaticanos,*] iuxta Vaticanos montes, vt ad imas radices decurreret. Vaticani montes, & quidquid agri ab ea parte vltra Tiberim est, ad Etruriam olim pertinuit: quæ vero cis Tiberim, vsque ad Circeios, ad Latium, longitudine L. millium passuum: postea producti sunt ad Lirim amnem Latij fines, vt esset longitudo circiter LXXX. millium passuum. Erant igitur olim extra pomerium, id est extra vrbem, Vaticani montes: nunc in iis habitat Pontifex Max. in arce illa amplissima, Pontificum singulorum opibus aucta, cum qua Diui Petri templum augustissimum coniunctum est. *Tum ædificari,*] vt augeretur vrbs, exstructis ædibus in campo Martio, in quo tunc ædificati minimum esset. Antiquus liber, Cũ, mendose; nec tamẽ omnino placet, Tum: videtur enim otiosa fere particula. malim, Totum: si modo est in aliquo vetere libro, Tum. sin, vt in Bessarionis libro, item est in omnibus, Cum: non displiceret, Hunc: vt inuicem respondeant, campum Martium hunc ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quasi campum Martium. Mansit eadem tamen diutissime, quæ fuerat antea, Martij campi planities, nec Tiberis alueus est immutatus, quamquam prolato a Cæsare pomerio. *Quasi Martium campum.*] cum in eius locum succederet. Quasi, dixit, quia re vera non est Martius, sed Vaticanus campus; fit autem quasi Martius, quia, sicut in Martio comitia habebãtur, item in Vaticano, pomerio vltra Martium campum prolato, futurum erat, vt comitia haberentur. *At ego ad tabulam,*] iturus eram, vt emerem Scapulanos hortos, si recte, id est, æquo pretio, possem. Tabula proponebatur inscriptis nominibus earum rerum, de quibus auctio futura erat. *Ista lex*] pomerium igitur non nisi lata lege proferri poterat. Ista lex, dixit, quia promulgata iam erat, ep. 20. *Perferetur.*] perlata est. prolatum enim a Cæsare pomerium, ex Gellio & Dione iam probaui. perlatum autem ab ipso Cæsare consule crediderim: cum dixerit Dio, νόμους ἐσέφερε, καὶ τὸ πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐξήγαγε. *Vult enim Cæsar.*] legem a se, nemine intercedente, perferri. quod factum est. quis enim

contra Cæſaris voluntatem auderet? *Audire me, facile paſſus ſum:*] ſic in antiquo Beſſarionis libro: nec obſcura ſententia. in quibuſdam tamen vulgatis libris legitur, Aude rem. facile paſſus ſum. quod vitioſum opinor. nam opponit Cicero verbis facta: & ait: Audiui ſine moleſtia: ſin, quod audiui, fiet, moleſte feram. *Non concedit Camillo.*] æque, vt Camillus, diligenter nouas res perquirit. Camillo maxime, poſt Atticũ, Cicero confidebat. itaque belli ciuilis initio, dubius animi vtrum vxorem & filiam in vrbe relinqueret, an eas euocaret, ita ſcribit ep. 14. lib. 14. ad vxorem: His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cum quibus vobis videbitur, cõſideretis. *Facies igitur me certiorem de idibus.*] an idibus, vt putamus, auctio ſit futura nam, ſi auctio in eum diem non proſcribitur, argumento eſt perlatum iri legem de augenda vrbe: quis enim, cum eam legem perlatũ iri videat, qua hortos, vt ibi quaſi Martius campus fiat, ſolo ęquari neceſſe erit, de hortis emendis cogitet? falſum eſt quod a Capitone audiui: itaq; accurram. auctionis enim cauſſa Romæ eſſe velim. ſin autem proſcribitur; falſum eſt ſcilicet, quod de lege perferenda, Tiberique ſecundum Vaticanos montes ducendo, a Capitone audiui. Romæ autem auctionis maxime cauſſa idibus eſſe velim. *Quas conſequi tamen, &c.*] aliarum rerum cauſſa non refert, idibus ne Romæ ſim. ſiquidem eas nihilo minus biduo poſt, aut triduo conficiam. at vero bonorum auctio ſi omnino idibus fiat, aduolandum eſt, vt de lege cognoſcam. *Te tamen, &c.*] etiam ſi ego differam aduentũ meum, te tamen ad me nolo venire; ne, cum tãti calores ſint, (hæc enim ſcripta videntur exeũte Iunio) itineris labore conficiaris. Et hoc dicit, quia ſcripſerat Atticus ſe velle ad eum. epiſt. 31. *Ignoſco.*] ſi ad me non venit. *Idibus Maij,*] manifeſtum mendum. nec dubito, quin legendum ſit, Idibus Iulij: vel, Idibus, menſe ſubaudito. nam, de Maio abſurdum eſt intelligi: cum e Tuſculano profectus eſſet Arpinum IIX. Kal. Quinct. & recurrere nonis Brinnianæ auctionis cauſſa cogitaret, nonis inquam Quinctilibus.

IN EPISTOLAM XXXIV.

IIX. *Kal. Iul.*] profectus e Tuſculano. epiſt. 21. *Tres horas acquieueram.*] quam ob cauſſam Arpinum, anguſtiis temporis excluſus, eo die peruenire non potui, & Aſturæ manſi.

Efficias,]

Efficias,]cum heredibus Brinnianis,coheredibus meis.epist. 12. Dices, inquit, vel amico tuo, vel Othoni coheredi meo, vel Labeoni nostro, paullum proferant auctionem: me circiter nonas in Tusculano fore. *Illuc*]in Tusculanum. *Egnatium Maximum.*] fortasse interpungendum hoc modo: Egnatium. Maximum illud in primis,&c. *Illud in primis:*] diuortium fecerat cum Publilia; nunc de dote agebatur: de cuius solutione epist. 1. & 5.lib.16. *Publilio*] fratre Publiliæ; quæ Ciceronis vxor fuerat. *Me pæne absente*]epist. 46. Te,inquit,spero cum Publilio confecisse. me absente omnia cum illis transigi malo. Pæne:quia re vera non aberat, cum circum villulas suas, quæ prope Romam sunt, erraret, Romam etiam aliquando se conferret. *De quo,*] de diuortio Publiliæ scribes, inquit,num populus me reprehendat. *Non mehercule arbitror.*] non mehercule arbitror populum hoc factum reprehendere; quippe qui Publiliæ nuptias improbauerat: vt omnibus essem quasi fabula, quod ætate prouectus puellam virginem duxissem.Hoc & Calenus ei per contumeliam exprobrat apud Dionem libro 46. *Hæc decantata erat fabula:*] populus multa ridicule dixerat de Publiliæ matrimonio:diuortium igitur non improbabit. *Ipse enim adsum,*]in Tusculano.iam,inquit,adest meus aduentus. epist.25. *Scripsi enim ad te de hortis.*] vt de hortorum auctione certiorem me faceres. quam si scribes prorogari; futurum est, vt meum aduentum ego item prorogem.

IN EPISTOLAM XXXV.

Gentilis tuus] nouum hominem significat, cui Cæsar vrbis augendæ negotium dederat: qui si Attici gentilis, ergo Pomponiæ gentis, aut Cæciliæ fuit;in quam adoptatus erat Atticus ab auunculo Cæcilio. *Vrbem auget,*]vide ep.33. & 20. *Quam hoc biennio primum vidit:*]his verbis nouitatem hominis demonstrari quis non videt? *Visa est,*]quod eius cõsilio Cæsar adductus de vrbe augenda consilium inierit. *Etiam ipsum capere*]quod turpe est. vtinã vrbs tam fuisset angusta,vt etiam non cepisset. *Simul ac venerit.*]subaudi,Daturũ quattuor Academicos.quod significat insequens verbũ; quo modo & alibi locutus est Cicero. *Dati igitur iam sunt,*] dies enim iam præteriit,quo eum Romę affuturũ scripseras.

Nec tibi integrum est.] adempta tibi facultas est deliberãdi, vtrum dandi sint; siquidem iam dedisti. *Quanto periculo tuo:*] quia Varroni fortasse nõ probabuntur: tu autem dixisti fore, vt probarentur. Ad hanc sententiam facit illud epist. 24. Ipsi quam res illa probaretur, verebar: sed, quoniã tu suscipis, in alteram aurem. *Litteræ meæ*] quibus scripsi, vt Academicos Varroni dares tuo periculo. *Has proximas*] quibus significas te daturum, simul ac venerit. *Quo modo res se habeat.*] num Academicos Varroni dederis.

IN EPISTOLAM XXXVI.

Amore,] erga me.

IN EPISTOLAM XXXVII.

Has alteras] ad te mitto. *De Xenonis nomine,*] Atticus debitam sibi a Xenone pecuniam, & H-S insuper XL. quæ in Epiro habebat in nominibus, solui volebat Ciceroni filio, qui erat Athenis, vt Romæ tantũdem ipse postea exigeret ex nominibus Ciceronis. vide epist. 16. libr. 14 & 1. & 6. libr. 16. *Cum Quincto*] fratris filio, omnibus locis, maximeque in conuiuiis mihi male dicente. *Redire ad patrem.*] etiam de patre detrahere. & venuste, Redire, quasi domum. *Regem.*] Cæsarem. *Animi*] aduersus ipsum. *Ciceronem meum vexari.*] filium meum a Quincto filio. *Arbitratu suo.*] Quincti filij. *Laudationem*] mortuos Romani veteres in funere laudabant, præsertim ortos illustri familia. laudabant autem non modo propinqui, sed & amicitia coniuncti. Cicero Porciam laudauit, Catonis sororem, laudatione non habita, sed scripta. *Porciæ*] quæ L. Domitij Ahenobarbi vxor fuerat. Plutarchus in Catone Vticensi *Quam tuas acceperim litteras.*] quibus monebas, vt quædam corrigerem. gaudeo igitur me eam Leptæ tabellario iam dedisse ad te perferendam: laborem enim correctionis effugiam, cũ ad te missam corrigere nõ sit integrum. correxit tamen, ab Attico remissam. epist. 46. *Isto modo*] vt est a me scripta, omissa, quam tu adhiberi velles, correctione. *Mittendam*] Romæ enim non erant, Cæsari longe obuiam profecti, quasi victoriam Hispaniensem gratulaturi. *Domitio*] Porciæ filio, ex L. Domitio Ahenobarbo. epist. 46. & Philippica 2. *Bruto*] Por-

ciæ affinitate coniuncto; cum ea Catonis esset soror, ipse autem Catonis alteram filiam haberet in matrimonio, de cuius nuptiis epist. 12. & Seruiliæ filius esset, quæ Catonis vterina soror erat. *Balbum,*] qui Cæsaris, vt puto, coheredis res curabat. epist. 50. *Offilium,*] vt coheredem. *Auctione*] Cluuianorum bonorum. Cluuius enim Puteolanus heredes scripserat T. Hordeonium, & Ciceronem, alios item, vt patet epist. 5. libr. 16. inter coheredes autem de auctione conuenerat; vt, bonis in pecuniam redactis, suum quisque capere facilius posset. epist. 45. *Omnia.*] Cluuiana bona, quæ in auctione venibunt. *Propinquum diem,*] auctionem proscribi non longe a Cæsaris aduentu, sed propinquo die; vt post aduentum fieri statim posset: quod si Cæsar moraretur; futurum, vt eum diem, in quem proscripta esset auctio, prorogare possemus, quoad ille in vrbem se recepisset. Romæ autem proscribi auctionem, non Puteolis, Balbo placebat. *Placet enim Vestorio.*] Balbi sententiam Vestorius probabat, vt Romæ auctio proscriberetur.

IN EPISTOLAM XXXIIX.

Contra Epicureos,] Tusculanam secundam, quam scripsit de tolerando dolore, contra Epicuri sententiam, qui summū malum ponebat in dolore. *Fortasse* ὀυκ ἐπίςησεν.] fortasse lapsus est per ignorantiam, cum non intelligeret contumeliosum esse quod scribebat. *Istum*] Q. Ciceronem, sororis tuæ filium. Commotum, autem, cum præsens præsentem audiret. Brutus enim tunc erat apud Cæsarem; cum ex Hispania redeunti longe obuiam processisset: vt eum de Ciceronis laudibus prædicantem Quinctus, cum Cæsare ex eodem bello reuertens, audire posset. *Scripsisti*] mendosa dictio: & omnes in mendo consentiunt antiqui libri. equidem sententiam video; neque enim est obscura: sed immutare verba non ausim sine vetustis exemplaribus; ne plus ipse mihi sumam, quam quantum aliis licere volo. *Idque vt sciam,*] num ad te quoque scripserit Quinctus, significabis. πότερον, *&c.*] vtrum iuste agam. Græca verba significant, vtrū iustitiæ murum altum ascendens vitam traducam. hic enim subaudiendum, ἀναβὰς διαβιῶ, ex Platone, qui lib. 2. πολιτείας hoc Pindaricum & ipse vsurpat. est igitur: Vtrum iustitiā tuear: hoc

est, vtrum aperte Quinctum filium asperner, ac respuam, sicuti iustum est; an obliqua fraude vtens dissimulem. *ἀτρέκιαν εἰπεῖν*] vere vt dicam. vsitatum loquendi genus apud Græcos, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἀτρέκιαν εἰπεῖν. *Illud aptius:*] illud, quod primum posuit de iustitia seruanda. *Sed hoc*] obliqua fraude vti, & dissimulare. *Idem mihi, &c.*] sequar consilium & sententiam tuam. *Opprimar.*] ne veniat ad me Quinctus filius, dum in Tusculano sum. ego autem alicubi mallem, vbi maior esset hominum frequentia. nam in turba facilius dissimularem. epist. 39. Illum, inquit, hic excipere nolo. *Asturæ?*] melius esset Quinctum excipere? sed quid? Cæsar videtur Asturæ cum illo iam affuturus. iuua me igitur consilio. Asturam autem postea Cæsar cum venisset, apud Ciceronem cenauit. epist. 4. lib. 14.

IN EPISTOLAM XXXIX.

Vanitatem:] Quincti filij; qui ad patrem scripserit, domo sibi carendum propter matrem: at quam matrem? plenam pietatis. *Hic autem*] Quinctus pater. *Languescit,*] filio placari cœpit. *Sed vtar, &c.*] non agam acerbe cum Quincto filio, sed in congressu acceptam iniuriam dissimulabo. tibi enim ita video placere. *In scribendo hæreo.*] totus in scribendo sum. scribebat autem quæstiones Tusculanas. *Brutum, &c.*] Brutum ais eadem de rep. sentire. bene est. sed nisi hoc esset; id est, nisi recte sentiret; non ego, vt ei reditum gratularer, Romam redirem. neque enim ista res tanti esset, vt me cogere posset: verum ideo veniam, quia recte sentientem libenter video. *Vnde mallem:*] mallem, victoribus Pompeij liberis obuiam iuisset, quam Cæsari. *Totius itineris*] obuiam Cæsari longe prodierat, cum eodemque reuertebat. epist. 1. lib. 14. *Φιλύδρου, &c*] de hoc libro, cuius video corruptum esse titulum, certi nihil esse potest. *Illum*] Cæsarem ad bonos viros εὐαγγέλια ferre, hoc est, venire Romã eo consilio, vt remp. constituat. *Vbi eos?*] inueniet? *Suspendit.*] nisi forte Brutus simulat. *Fultum est?*] qui poterit hic simulatam personam sustinere? Translata verba, Suspendit, Fultum est. *φιλοτέχνημα illud tuum,*] iactantiæ plenum, a te positum Athenis in Parthenone templo. posuerat autẽ Atticus nomina Ahalæ & Bruti, vindicum libertatis: a quibus vtrisq; Brutus genus ducebat, paternum a Bruto, qui Tarquinium eiecit,

eiecit, maternum a Seruilio Ahala, qui Q. Melium regnum appetentem occidit; vt ad imitationem præclari facinoris accendi Brutus deberet, Cæsaremque tyrannum interficere. *Quid faciant?*] etiam si nunc viuant Ahala & Brutus, quid faciant contra tam potentem tyrannum? *Omnium flagitiorum auctor,*] Hirtius potius, quam Cæsar. nam is ad Cæsarem Quincto filio aditũ aperuit; (epist.20.lib.11.) vt quæcumque flagitia Quinctus committit, Cæsaris gratia fretus, Hirtio adscribi iure possint. *Bene de nostro.*] bene sentit de propinquo nostro, id est de Quincto filio. *At vellem,&c.*] vellem, Brutus aliquid de fabulis degustasset: certe Quinctũ filium non amaret. sermones autem, quos & de ipso habuerat Quinctus acerbissimos, & item de Attico auunculo, fabulas appellat; quod a veritate nihilo minus abessent, quam fabulæ quibus fictæ res & commenticiæ narrantur. *Illum hic excipere*] Quinctum filium. hoc & in proxima epistola superiore, his verbis: Vereor, ne in Tusculano opprimar. in turba hæc essent faciliora. vtrum igitur Asturæ? *Pater hodie*] iturus erat. *Saxa Acrimonia,*] loci nomen ignoti. antiquiores libri Acrunoma. *Ego ipse κέπφωμα.*] leue quiddã sum, qui obiurgauerim fratrem filio iratum, a quo sum grauiter offensus. itaque posthac non obiurgabo. *Quid de aduentu meo censeas,*] ibidem paullo ante: Quid mihi auctor es? aduolo, an maneo?

IN EPISTOLAM XL.

Ego vero,&c.] Quincto fratri epistolam misi, a te scriptam ad sororem: vt videret, quæ scriberes. *Domo cessurum*] vide epist.19. *Illum*] Quinctum filium. *Alterum mirabatur:*] mirabatur, filium commodas ad matrem litteras misisse, a qua paullo ante sciret illum fuisse alienissimũ. *Suam culpam,*] quod filius nullas ad te litteras misisset, in eo suam ipse culpam frater agnoscebat, qui sæpe grauiter ad filium de tua in illum iniuria scripsisset. *Dicit:*] frater, qui se aiebat filio pæne placatum. epist.38. *Me non fore:*] sicuti fueram: non fore inquam iratum Quincto filio. id autem simulaui, ex tuis litteris, in quibus vidi σκολιὰ tibi placere. ep 38. *Mentio Canai.*] de Canai filia Quincto filio collocanda. sic enim explano, ex epistola sequenti. *Id consilium*] vt Quinctus

filius vxorem duceret. *Esset necesse.*] vt placaret ei re vera, non simulate. nostrarum enim discordiarum opinio valde illi ad vxorem inueniendam obesset. *Grauitatis:*] leues enim videri possimus, si, acceptis a Quincto filio grauissimis iniurijs, statim ei nos totos remittamus. *Vtriusque nostrum*] debemus vterque aut placari, aut iniuriarum memoriam retinere; cum vtrumque ille offenderit: etsi me quidem grauius, & apertius. epist. 37. *Afferet:*] de Quincto filio a nobis non alieno. *Nulla dubitatio*] quin placatos Quincto filio nos præbeamus. *Cras*] in vrbem veniam. *Commotus.*] de meo veniendi consilio.

IN EPISTOLAM XLI.

Venit ille ad me,] Quinctum filium intelligit. *Quod iter insiet:*] quod mihi eundum cito sit ad bellum. *Tum periculosum, tum etiam turpe.*] periculosum, quia contra Parthos, gentem bellicosam, & iam Romanis cladibus insignẽ; turpe, propter æs alienum, & inopiam viatici. *Quæ vis igitur*] te ad huiusmodi bellum extrudit inuitum? *AEs alienum*] in vrbe. quod quia non est vnde dissoluam, appellationes creditorum fugiens ad bellum ire cogor. *Sumpsi quiddam de tua eloquentia:*] te sum imitatus, tacere solitum in ijs rebus, quæ tibi minus placent. argute, silentium Attici vocat eloquentiam. *Tacui.*] quod ad viaticum ego quidem nihil ei pecuniæ conferre vellem. *Auunculus.*] Atticus. *Quam ducerem,*] vxorem. *Rem probo.*] vxorem ducam arbitratu matris, & auunculi: de tempore ipsi statuant. *Censeo prius, quam proficiscaris.*] censeo prius vxorem ducas, quam ad bellum proficiscaris. *Patri quoque*] non solum matri, & auunculo. *Aderis igitur.*] venies in Tusculanum, vt natalem meum vna celebremus. *Scripseram iam:*] cum hoc scripsissem, ecce tibi litteræ a M. Lepido consule, quibus orat, &c. *Vt veniam,*] Romam, quod augur sim. *Augures nihil habere,*] quod opponant. nam, si quid obijcerent, quo minus liceret effari templum Saturni; ego non accerserer. *Ad templum effandum:*] effari templa dicuntur, cum ab auguribus effantur qui in his fines sunt. & Fana nominata, quod pontifices in sacrando fati sint finem. hæc Varro. Seruius autem vbi illud Virgilianum explanat, *Sic effatus vestigia pressit*, proprie, inquit, effata sunt augurum preces: vnde ager

de ager post pomeria vocabatur effatus, vbi captabantur auguria. Et Liuius lib. 10. in pugna ad Luceriã facta Iouis Statoris ædem scribit votam, vt Romulus ante vouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus sacratus fuerat. Et Gellius ex augurum libris pomœrium ita definit: Pomerium est locus intra agrum effatum, per totius vrbis circuitum pone muros regionibus certis determinatus, qui facit finem vrbani auspicij. eodemque cap. Auentinum montem, inquit, neque Ser. Tullius rex, neque Sulla, neque postea Cæsar, cum pomerium proferret, intra effatos vrbis fines incluserunt. Cicero autem lib. 2. de legibus: Vrbem, agros, & templa liberata & effata habento. Et pro domo sua: Nec institutas cærimonias persequi, nec verbum vllum sollemne potuit effari. Neque solum in templorum dedicationibus, sed etiam in fœderibus verbum Effari, animaduertimus vsurpatum. vt apud Liuium lib. 1. Fetialis M. Valerius patrem patratum Sp. Fusium facit, verbena caput capillosque tangens: fœdus multis verbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. *Saturni ἀπηνοῦς*] Saturni immitis, siue implacabilis: tale enim eius astrum, vt inter astrologos omnes conuenit. *Videbimus te igitur.*] Romæ.

IN EPISTOLAM XLII.

Vtar prorogatione diei:] cum Atticus Ciceroni scripsisset, auctionem hortorum Scapulanorum vltra idus esse reiectã; respondet, se non iturum Romam qua constituerat die, sed vsurum prorogatione diei. supra, epist. 33. Facies, inquit, me certiorem de idibus. ista enim me res adducebat: eo adiunxeram ceteras; quas consequi tamen biduo, aut triduo post facile potero. & fortasse fuit hæc epistola ante proximam superiorem collocanda. *Ab ludis*] cum alij spectaculis operam dant, tu ad me scripsisti. humanitatem igitur tuam agnosco. vel, Ab ludis, cum tu simul cum Attica spectares. spectauit enim Attica, vt in epistola sequenti; nec, puto, sine patre. *Consequemur biduo post.*] conficiemus. Idem scribit epist. 33. his verbis: Ista me res Romam adducebat: eo adiunxeram ceteras; quas consequi tamen biduo, aut triduo post facile potero.

IN EPISTOLAM XLIII.

Acerba pompa.] acerbum, quod ſcripſiſti de pompa. pompam autem intelligit Circenſem, qua Cæſaris ſignum inter deorum ſigna geſtatum eſt decreto ſenatus. Dio hiſtoriarũ lib. 43. & Suetonius in Iulio. *Vel de Cotta.*] vel id, quod ſcribis de Cotta percrebeſcere. Percrebuerat enim, vt ait Suetonius in Iulio, L. Cottam XV. virum ſententiam dicturum proximo ſenatu, vt, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi a rege non poſſe vinci, Cæſar rex appellaretur. quæ cauſſa coniuratis maturandi fuit deſtinata negotia, ne aſſentiri neceſſe eſſet. Idem in ſecundo de diuinatione legitur, ita ſcriptum: Sibyllæ verſus obſeruamus, quos illa furens fudiſſe dicitur: quorum interpres nuper falſa quadam hominũ fama dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoq; eſſe regem, ſi ſalui eſſe vellemus. *Propter malum vicinum, &c.*] cum in pompa ſignum Victoriæ, quæ apud Romanos vt dea colebatur, per ora populi veheretur, populus contra conſuetudinem plauſum non dedit, ne Cæſari dare videretur, cuius ſignum prope Victoriæ ſignum geſtabatur: ſed Cicero circuitione vtens, Victoriæ malum vicinum Cæſarem appellat. *Ne Victoriæ quidem*] cui maxime plaudi ſoleret. *Aliquid ad Cæſarem.*] ſcribere. *Sed pompam videret.*] opinor hoc intelligi: Non videtur ad eum eſſe ſcribendum, qui iam colatur vt Deus, cũ in ſollemni pompa inter deorum ſtatuas eius quoque ſtatua geſtetur. quidquid enim ſcripſero, faſtidiet. In eandem ſententiam ſcripſit epiſt. 28. Quid, tu, inquit, hunc de pompa, Quirini contubernalem, his noſtris moderatis epiſtolis lætaturum putas? Eſt autem antiquis ſcriptoribus vſitata locutio: vt apud hunc ipſum lib. 3. de officijs: Male Curio, cum cauſſam tranſpadanorum ęquam eſſe dicebat; ſemper autem addebat, Vincat vtilitas. potius diceret, non eſſe æquam, quia non eſſet vtilis reipublicæ, &c. pro dicere debebat. & alibi. *Tu tamen, &c.*] reſpondet ad aliam partem epiſtolæ ab Attico acceptæ. Tu tamen auſus es Varroni dare quattuor Academicos, quamquam ego ſæpe ad te ſcripſerim me dubitare, num eſſent dandi. epiſt. 21. 22. 25. & 33. *Probo.*] quod eam ludis intereſſe volueris. *Spectatione,*] ludorum. *Religionis*]

ligionis] quia videret deorum simulacra in Circensi pompa gestari. Circenses autem ludos Cæsar dedit, & in Circensi pompa, quæ ante ludos ducebatur, ferculo tamquam deus simul cum alijs dijs gestatus est. Suetonius de Cæsaris ferculo: Dionysius de Circensi pompa. *Cottam, &c.*] tres libros intelligit, cum dicit, Cottam, Libonem, Cascam. & de Libonis annali, quem scribit secum habere, epist. 30. & 33. *Ante Cascam.*] ante Libonem Cascam habueram. *T. Ligarii*] fratris eius, pro quo est oratio. *Pharnaci, Antæo, Saluio,*] librarijs tuis. *Tollatur.*] idque factum. nam in oratione Ligariana Curfidius nusquam appellatur.

IN EPISTOLAM XLIV.

Quam illæ Diocharinæ:] probo coniecturam viri optimi, & in primis eruditi, Petri Antonij Montagnani, qui legendũ existimat, Illæ Diocharinæ: vt litteræ, vel epistolæ significentur, a Diochare scriptæ, Cæsaris liberto, qui nominatur epist. 6. lib. 11. *Ad ludos omnia pararet,*] cum ædilis esset. ædiles autem sollemnes ludos curabant. vnde illud Ciceronis: Sunto ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorumque sollemniũ: lib. 3. de legibus, sexto in Verrem, tertio ad Quinctum fratrem, alibi. de Lamiæ vero ædilitate, in epist. fam. epist. 16. lib. 11. *Ante eam diem*] qua ludi Romani committi solerent. *Dies feriarum*] diutius possum quasi feriari, quando auctionem Brinnianam scribis esse dilatam, cuius caussa Romam cogitaueram. Neque dubium est, Brinnianam auctionẽ intelligi, cum inferat; Quam diu feriari possim, de Egnatio scire poteris. quem coheredibus Brinnianis amicum & familiarem fuisse, iam ante ostendit. epist. 34. scribit enim sic: Tu velim, si graue non erit, efficias, ne ante nonas mihi illuc veniendum sit. id potes per Egnatium Maximum. & epist. 12. De Brinniana auctione accepi a Vestorio litteras. ait, rem ad me collatam ad IIX. Kal. Quinctilis. dices igitur vel amico tuo, vel Othoni coheredi meo, vel Labeoni nostro, paullum proferant auctionem; me circiter nonas in Tusculano fore. idemque epistola decima octaua. *Torquati caussa*] vt agam de eius re cum Dolabella. vide epistola 20. & 21. *Puteolos*] vt cretionem Cluuij, & rationem testamenti cognoscerem. hoc autem ei curandum erat, qui heres

ſe a Cluuio heredem inſtitutum. epiſt. 46. huius libri, & 5. lib. 16. *Ad tempus*] vt aduenientem Cæſarem poſſim excipere. Et infra epiſt. 46. Puteolos, inquit, non fuit eundum, cum ob ea, quæ ad te ſcripſi, tum quod Cæſar adeſt. *Multos nummos*] a Cluuio relictos. *Domi*] Cluuij. *Diuidi:*] coheredibus. *Auctionem*] bonorum Cluuianorum. epiſt. 37. *Præter prædia*] exceptis prædijs Cluuianis: forte, vt integrum eſſet Cæſari, ſi quod eorum concedere amicis, aut familiaribus vellet. Et infra in epiſtola proxima: Etiam de hortis Cluuianis egi cum Balbo liberalius: ſe enim ſtatim ad Cæſarem ſcripturum. Horti enim auctionem non ſubibant, cum inter prædia numerarentur. & videtur vnus ex coheredibus Cæſar fuiſſe: cuius res Balbus curabat. *Quid tibi placeat.*] vtrum auctioni Brinnianę Veſtorium pręficiam, an ipſi noſtrum negotium curemus, ne negligentiores eſſe videamur. *Item te feciſſe*] ſcripſiſſe ad Veſtorium, de auctionis curatione. erat autem is hoc tempore Puteolis, hoc eſt in patria. epiſt. 17. lib. 4. & 48. huius libri. *Hoc ſatis videtur.*] ſatis eſſe puto, ſi Veſtorius interſit auctioni; qui & diligens homo eſt, & officioſus. *Negligentiores*] qui noſtram rem non agamus, alteri mandantes. *Pollux*] Puteolis profectus.

IN EPISTOLAM XLV.

Plane pollex, non index.] nullas a Veſtorio litteras attulit, vt cognoſcere quidquam poſſem de cretione Cluuij. itaque fuit plane pollex, non index. Iocus in ambiguitate nominis. pollex enim etiam digitus in manu: quem index pone ſequitur. *Cognoſces igitur ex ipſo.*] ex ipſo Pollice, quem ad te mitto, cognoſces, cur ei Veſtorius nihil dederit litterarum. epiſt. 46. Tu velim e Pollice cognoſcas rationes noſtras ſumptuarias. ex quo apparet, a Cicerone ad Atticum iuiſſe. *De ſua vi in curatione laborans,*] vt aliqua ſibi curatio daretur munerum regionum, hoc eſt, ludorum, qui apparabantur in Cæſaris aduentum per omnes vrbis regiones. in epiſtola ad Leptam, De curatione, inquit, aliqua munerum regionum cum Oppio locutus ſum. nam Balbum, poſteaquam tu es profectus, non vidi. & Suetonius in Iulio: Edidit ſpectacula varij generis, munus gladiatorium, ludos etiam regionatim vrbe

tota.

tota. Quod autem legitur, Vi in; ego, vt dicam quod ſentio, (quamquam poſſum falli vt humanus) corruptam ſuſpicor lectionem. nec vero verbum Vis quot modis accipiatur, ignoro. ſed hic, vt quidem ego exiſtimo, locum non habet. Alberti Ferri liber habet, Re ſua in ratione laborans. *In eo autem Lanuino,*] pater meus impreſſerat in ſuis libris, Meo autem Lanuuio: alij, Me autem Laniuio: ego, In eo autẽ Lanuino, nulla prope mutatione, correctionem indicante ſententia, vel ipſo potius Cicerone; cuius hæc ſunt verba epiſt. 47. Cum mihi Balbus nuper in Lanuino dixiſſet, ſe, & Oppiũ ſcripſiſſe ad Cęſarẽ, me legiſſe libros contra Catonẽ, & vehementer probaſſe; conſcripſi de his ipſis libris epiſtolam Cæſari. Lanuinum autem, prædium in agro Lanuino: vt Formianum, Pompeianum, & ſimilia. ſupra, epiſt. 8. lib. 9. De Lanuino, ſtatim, vt audiui Phameam mortuum, optaui, vt id aliquis emeret meorum. & epiſt. 11. lib. 9. *Ex eo hoc primum*] cognoui. quid autem eſt, quod ex Balbo primum cognouit? eum tradidiſſe Lepido Lanuinum. *Acceperam.*] Lamia paullo ante mihi oſtenderat eas litteras, in quibus hoc Cæſar magnopere confirmat, ſe ante ludos Romanos affuturum. epiſt. 21. *Legi epiſtolam.*] Balbo a Cæſare miſſam. *Meo Catone:*] intelligit librum a ſe ſcriptum de laudibus Catonis. epiſt. 38. lib. 12. *Bruti Catone*] Brutus Catonis auunculi conſiliũ, qui ſe interfecerat, edito libro reprehendit. Plutarchus. *Diſertum.*] his verbis Cæſar oſtendebat, Ciceronis conſilium ſibi non placere, qui Catonem laudaret; Bruti placere, qui reprehenderet. res enim in Bruto, in Cicerone verba laudat. *Cretionem Cluuij*] Cernere, vt ait Feſtus, quandoque valet hereditatem adire. inde cretio, hereditatis aditio. epiſt. 12. lib. 11. Galeonis hereditatẽ creui. puto enim cretionem ſimplicem fuiſſe, quoniam ad me nulla miſſa eſt. & apud Varr. de lingua Latina: Quod in teſtamentis, crento: id eſt, facito videat te heredem eſſe: itaque in cretione iubent adhiberi teſtes. ſic enim eſt legendum, non, vt in omnibus libris, creatione. & apud iuriſconſultos. Explano igitur ſic: Ex eo cognoui cretionem Cluuij: id eſt, quid in teſtamento Cluuij ſcriptum ſit. *Negligentem,*] qui nihil ſignificauerit. paullo poſt aperte. *Liberam,*] vt quiuis poſſet intereſſe, cum teſtamentum recitaretur. *Ille*] Veſtorius. *Arceſſendus*] huc,

vt ei mandarem aliquid de cretione. *Vt meo iussu cernat.*] vt adeat hereditatem, mihi a Cluuio relictam: id est, vt auctionem curet faciundam eorum bonorum, quæ mihi, & T. Hordeonio Cluuius legauit: itaque cernat, hoc est, meam partem capiat meo nomine. *Idem igitur Pollex*] idem Pollex, qui a Vestorio venit, remittendus est ad eum, vt meo iussu cernat. In epistola, quæ sequitur proxima, Idem, inquit, Pollex remittendus est, vt ille cernat. *De hortis Cluuianis*] ostendi Balbo, me cupere Cluuianos hortos. respondit liberaliter, se esse de ijs hortis ad Cæsarem scripturum. Hoc autem, quia bonorum Cluuianorum auctio futura erat, prædijs exceptis, de quibus Cæsar suum arbitrium esse vellet. itaque & paullo ante, Lamia, inquit, a Balbo audiuerat, auctionem, præter prædia, primo quoque tempore fieri oportere. *Cluuium autem*] refertur ad verbum, Cognoui. *A T. Hordeonio*] hic haud dubie constat, heredes Cluuij fuisse Hordeonium, & Ciceronem. quamquam & alij erant, vt apparet epist. 5. lib. 16. Est autem hic, vt opinor, C. Cluuius Puteolanus, quem commendat Q. Thermo in epist. fam. ep. 56. lib. 13. Et, Legare ab Hordeonio Terentiæ, pura locutio: vt si diceret, Iubere vt Hordeonius Terentiæ numeraret. Pro Cluentio: Grandem ei pecuniam legat a filio, si qui natus esset; ab secundo herede nihil legat. Et in Topicis, Pater familias vxori ancillarum vsumfructum legauit a filio. Eademque figura dixit epist. 17. lib. 7. Quinctus frater laborat, vt tibi, quod debet, ab Egnatio soluat. & epist. 21. lib. 5. *H-S* ↀↃↃ] vt Terentiæ daret scutatos 150. præterea in sepulcrum, multasque res pecuniæ quiddam erogaret. *Nihil a nobis.*] ita meliore ego conditione sum, quam Hordeonius, coheres meus. illi enim de sua parte detrahendum est, quod Terentię soluat, quod sepulcro, multisq; rebus, mihi prorsus nihil. *Balbo:*] significasse. *Ne per meos quidem.*] erat enim apud Vestorium Ciceronis puer, ob hoc ipsum existimo, vt esset qui cretionē Cluuij statim significare posset. quod epistolæ clausula declarat. *Quinto delegabo,*] Delegare dicimur, cùm id, quod nostrum est, ad alium transferimus: vt de Oratorē lib. 2. Hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in tē præstantia fuerunt. Et ad hunc ipsum epist. 13. lib. 12. Balbi regia condicio est delegandi. Cum igitur, inquit, ęs meum alie-

num dissoluero, & emero ea, quæ mihi emenda sunt; tum, si quid pecuniæ superarit, tradam Quincto fratri: sed puto fore, vt etiam æs alienum mihi sit faciendum ex emptionibus: tantum abest, vt pecuniam sperem superaturam. *Testamenti.*] a Cluuio scripti.

IN EPISTOLAM XLVI.

Nisi Torquatus esset,] cuius caussa hic me tenet. epist. 44. *Quod iusseras, edolaui.*] rude opus edolatur primum, deinde politur. a ligno ad scripta Cicero transtulit. *Illum,*] Marcum filium. *Qualiscumque est,*] hoc dicit, quia Marcus filius, qui se Athenas contulerat studiorum caussa, tantos sumptus faciebat, vt assignata pecunia non sufficeret. ideoque etiam Atticus leuiter eum litteris castigauerat: quod indicat illud epist. 1. Ad Ciceronem ita scripsisti, vt neque seuerius, neque temperatius scribi potuerit. *Moderabimur*] modum illius sumptibus statuemus. *Vt ille cernat.*] vt Vestorius meo iussu hereditatem adeat. supra, Mittendum, inquit, est, vt meo iussu cernat. idem igitur Pollex. *Puteolos non fuit eundum,*] respicit ad illud, quod scripserat epist. 44. Nisi me Torquati caussa teneret: satis erat dierum, vt Puteolos excurrere possem, & ad tempus redire. *Ob ea, quæ ad te scripsi,*] ob Torquati caussam, & Dolabellæ consuetudinem. *Magistrum molestum:*] magistrum: sic etiam appellat eum in fam. epist. 7. lib. 9. quia docebat Ciceronē, quonam modo se gereret aduersus Cęsarem, & quibus maxime rebus posset illius animum recolligere. Molestum: quod apud Ciceronem frequentior erat, quam ille, otij cupidus, voluisset. *Est æger.*] podagra laborabat. nam, in epistola ad Leptam, quam hoc ipso tempore scriptam manifestum est, Balbum, inquit, posteaquam tu es profectus, non vidi. tantis pedum doloribus afficitur, vt se conueniri nolit. *Domi.*] Romæ. sic epist. 41. lib. 12. Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum. *Kalendis in Tusculanum recurram:*] dimisso senatu, statim in Tusculanū recurrā. *Cum illis*] cū Publilio, & sorore, ac matre. *Transigi*] de dote reddenda. nam & cum Publilia, quam duxit, dimissa Terentia, diuortiū fecerat. agebatur igitur de dote reddenda. ep. 34. Illud in primis cū Publilio, me pæne absente, conficies. *Quod tibi satis sit,*]

in qua tamen ea de te ſcripta ſint, quæ tibi ſatisfacere poſſint. *Accurram.*] Romam. *Opinor ex vncia:*] puto Cæſarem Babulij heredem eſſe ex vncia: etſi de hoc nihil adhuc intellexi. Vniuerſa hereditas nomine aſſis, aut libræ ſignificatur. heres igitur ex vncia dicitur is, ad quem duodecima pars omnium bonorum pertinet; heres ex triente, ad quem quarta. *Si accierit,*] vt ego eum in hoc negotio Cæſaris amicis, meis familiaribus, commendem. Valebat autem gratia Tullius apud eos, qui apud Cæſarem multum poterant. itaque eundem Leptam paullo ante Balbo commendauerat in curatione ludorum. & in epiſtola ad Gallum: Olim, cum regnare exiſtimabamur, non tam ab vllis, quam hoc tempore obſeruor a familiariſſimis Cæſaris. *Cum poteris.*] mitte ad me, vt ego eum ad Veſtorium remittam cretionis cauſſa.

IN EPISTOLAM XLVII.

Correctam:] correxit eam, ab Attico admonitus. ſupra enim epiſt. 37. Laudationem, inquit, Porciæ gaudeo me ante dediſſe Leptæ tabellario, quam tuas acceperim litteras. eam tu igitur, ſi me amas, curabis, ſi modo mittetur, iſto modo mittendã Domitio & Bruto. *Hæc mitteretur.*] hæc, quam correxi: ad differentiam prioris, quam ante Attico miſerat, Leptæ tabellario data. epiſt. 37. *Varronis, & Lollii*] qui & ipſi Porciam laudauerant. *De Tigellio,*] tibicine, & cantore, Cæſaris familiari, Phameæ nepote. Placet epiſtolæ partem ſubijcere, quam hac de re ſcripſit ad M. Fabium Gallum. ſic igitur ſcribit: Phameæ cauſſam ſuſceperam, ipſius quidẽ cauſſa: erat enim mihi ſane familiaris. is ad me venit, dixitq; iudicem ſibi operam dare conſtituiſſe eo ipſo die, quo de P. Sextio in conſilium iri neceſſe erat. reſpondi, nullo modo me facere poſſe: quem vellet alium diem ſi ſumpſiſſet, me ei non defuturum. ille autem, qui ſciret ſe nepotem bellum tibicinem habere, & ſat bonum cantorem, diſceſſit a me, vt mihi videbatur, iratior. Habes Sardos venales, alium alio nequiorem. Etiam Horatius, Sardum fuiſſe Tigellium, & Cæſaris amicum, his verſibus oſtendit:

Omnibus hoc vitium eſt cantoribus, inter amicos
Vt numquam inducant animum cantare, rogati;
Iniuſſi, numquam deſiſtant. Sardus habebat

Ille

Ille Tigellius hoc. Cæsar, qui cogere posset,
Si peteret per amicitiam patris, atque suam, non
Quidquam proficeret: si collibuisset, ab ouo
Vsque ad mala citaret, Io Bacche.——

Lege Pompeia] quæ, testibus datis, vno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari iubebat, ita vt duæ horæ accusatori, tres reo darentur. hoc Pedianus. In libro autem de claris oratoribus: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad caussas simillimas, vel potius easdem noui veniebamus quotidie. *In consilium iri*] ire in consilium dicuntur iudices, cum, audita & cognita caussa, in vnum coeunt, de re, vel de reo sententias laturi. *Illorum iudiciorum*] quæ fiunt lege Pompeia, de ambitu, & de vi. Pedianus. *Præstitutos*] vt, iis diebus prætermissis, in alios dies reiicere caussas non liceret. quo fiebat, vt die præstituto caussam agere patronus cogeretur. Pedianus. *Quid ego deberem Sextio:*] qui Ciceronis restitutionem in tribunatu præcipue iuuerat; vt in oratione pro ipso. *Alieni*] qui mihi arta necessitudine deuinctus antea non fuisset, quale illud in epistola ad Lentulum: Enitor, vt neque amicis, neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim. Et pro Murena: Ea condicione videbatur nobis in ciuitate natus, vt eius opes & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimicus esse deberet. Et ad Appium: Tuum factū iis, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis, (vt leuissime dicam) & fugientis congressum, meum vero coniunctissimi & amicissimi videtur esse. *Quid audissem:*] dixi Balbo, me audisse, Tigellium mihi esse iratum. *Neque nominaui Balbum minorem.*] non dixi, me id audisse a Balbo minore. Is enim, cum Tigellio familiariter vteretur, in consuetudine cognouerat, illius animum offensiorē esse Ciceroni propter Phameam; eaque de re certiorem fecerat Ciceronem. *Habuit suum negotium Gallus,*] hac de re ita laborauit, vt ipsius res si ageretur. duxit suum negotium. eadem figura vsus est epist. 22. *Ait illum*] cum Tigellio Gallus dixisset, Ciceronem audisse, sibi illum esse iratum; respondit Tigellius, Ciceronem id a nemine audiuisse, sed animi consciētia id de se suspicari, quia Phameam destituisset. *Ait illum*] ait Gallus Tigellium dicere, me animi conscientia, &c. *Hactenus mando,*] hoc tan-

tum tibi mando: de me ne quid labores. *De illo nostro,*] de Balbo minore: cognosce de Balbo, quo animo Tigellius in me sit. epist. 48. *Et quemadmodum*] mallem, Quemadmodum, &c. *Non omnibus seruire.*] epistolæ, quam scripsit ad Gallum, cuius partem supra recitauimus, principiũ hoc est: Amoris quidem tui, quoquo me verti, vestigia, vel proxime de Tigellio. sensi enim ex litteris tuis valde te laborasse. amo igitur voluntatẽ. sed pauca de re. Capius, opinor, olim, Non omnibus dormio: sic ego non omnibus, mi Galle, seruio.

IN EPISTOLAM XLIIX.

Libros contra Catonem,] a Cæsare scriptos. epist. 38. lib. 12. *Ad Dolabellam:*] vt is eam Cæsari redderet. *Mancipio dari*] vendi lege mancipij. *Pro mea parte*] nam etiam ad alios, quos heredes cum Cicerone Brinnius reliquerat, is fundus pertinebat. epist. 13. *Vt ipse ei, &c.*] vt caueretur Hetereio; cui si fundum iniussu Ciceronis Vestorius dedisset, non bene dedisset. *Cum Tigellio,*] egisse de reconciliatione. epist. 49. Tigellium totum mihi; & quidem quamprimum. *Velut hoc ipsum*] trãsit a re sua ad aliam rem: hoc saltem cum eo agere debuisti, quantum ei Cęsar donauerit obuiam profecto. scire enim cupio. *Nec tamen flocci facio.*] quamquã hoc apud me minimum est: ne flocci quidem facio. Intellectum est, (inquit epist. 15. lib. 4.) tres ἀρεοπαγίτας ambitum, comitia, interregnum, maiestatem, totam denique rempub. flocci non facere. *Quid cogitem de obuiam itione.*] quam longe Cæsari cogitem obuiam prodire. *Nisi Alsium?*] Alsium vsque obuiam ibo, non vltra. *De hospitio?* vt me Alsij hospitio acciperet. *Profectum.*] opinor Alsij non esse, obuiam Cæsari cum Matio profectum. *Sallustius igitur vrgebitur.*] Sallustij igitur hospitio vtemur. *Silius*] Sallustius, legendum videtur: cum proxime dixerit, Sallustius igitur vrgebitur: vel vtrobique, Silius. *Totam villam*] itaque nobis in ea locus non esset.

IN EPISTOLAM XLIX.

Vt me puderet tui,] noli putare, me tibi eius epistolæ exẽplum ideo nõ misisse, quasi puderet me tibi eam nimis assentatorie

tatorie

tatorie ſcriptam oſtendere. tale enim in ea nihil eſt. nec aliter ſcripſi, ac ſi ſcriberē ad æqualem. nam, quod illius libros contra Catonem laudaui, non ſum aſſentatus; bene enim exiſtimo de illis libris. *Ne ridicule Micillus.*] donec melius inuenero, ſequar eorum opinionem, qui ſic interpretantur: Aſſentatorie nō ſcripſi; ne ridicule quaſi Micillus fierem; id eſt, me ipſe indignum patria oſtenderem, cum tyranno aſſentarer: ſicuti illum apud Ouidium libro 15. Metam. iubet Hercules patriam deſerere. *Mihi eſt exploratum.*] eam bene valere. Et dicit, Nunc demum; quia, cum Atticus antea ſcripſiſſet, eam febri carere, poſtea idem confirmauit. Nunc demum igitur, inquit, mihi eſt exploratum. *Totum mihi*] reſtitue. Erat enim iratus Ciceroni propter Phameam. ep. ſequenti. *Quinctus cras,*] Quinctus filius cras Romā veniet, id eſt IIX. Kal. ſic enim ad me ſcripſit. *Ad me, an ad te*] domum meam an tuam. *Romam* IIX. *Kal.*] ſubaudi, ſe eſſe venturum. *Veniendum eſt,*] mihi ipſi. *Ille*] Cæſar, qui ab Hiſpanienſi bello reuertebat.

IN EPISTOLAM L.

Hoſpitem mihi tam grauem ἀμεταμέλητον:] non pænitet Cæſarem apud me cenaſſe. locutio ſimilis epiſt. 43. Suaues tuas litteras: etſi acerba pompa. & epiſt. 5. lib. 14. Meam ſtultam verecundiam, qui legari noluerim ante res prolatas. *Ad Philippum*] affinem, quod Atiam, Iulia Cæſaris ſororē natam, in matrimonio habebat. Plutarchus in Cicerone. *Villa*] in Pompeiano, vbi Ciceronis quoque villa erat. *Sum commotus,*] quia Cæſar poſtridie apud me cenaturus erat. *Barba Caſſius*] hunc inter naufragia Cæſaris amicorum nominat in Philippica 13. *Cuſtodes dedit.*] dedit, qui meam villam cuſtodirent, & ex militibus neminem introire paterentur. *Caſtra in agro,*] milites igitur omnes in agro diſcubuerunt. Et Caſtra pro militibus poſuit, poetice, & quaſi per iocum; vt cum infert, Villa defenſa eſt: pro, ex militibus nemo villam introiuit. *Rationes, opinor, cum Balbo.*] puto, rationes confecit cum L. Cornelio Balbo; qui Cæſaris negotia procurabat. epiſt. 3. lib. 7. de pecunia videlicet, quam Balbus ex publicis vectigalibus Cæſaris nomine exegerat. *Audiuit*] qui eum alloqui, aut rogare aliqua de re voluerunt:

De Mamurra] hic Cæſaris præfectus fabrum fuerat in Gallia, & ad opes tantas peruenerat, vt parietes totius domus ſuæ, quod a Plinio in ſcriptis relictum eſt, cruſta marmoris primus operuerit, idemque primus nullam totis ædibus, niſi e marmore, columnam habuerit, ſolidas omnes e Caryſtio aut Lunēſi. opinor eum ob luxuriam hanc, immoderatumque ſumptum lege ſumptuaria Cæſaris eſſe damnatum; nec Cæſarem id mutaſſe, quippe qui negligi ſuas leges nollet. ep. 7. Veniſſe a Cęſare narrabat litteras: hoc ſcribere, ſibi certū eſſe Romæ manere: cauſſamque eam adſcribere, ne ſe abſente leges ſuæ negligerentur, ſicut eſſet neglecta ſumptuaria. Et Suetonius, Ius, inquit, laborioſiſſime, & ſeueriſſime dixit, legem præcipue ſumptuariam exercuit. Non enim arbitror legem ſumptuariam de obſoniis dumtaxat fuiſſe, verum de omnibus rebus, in quas pecunia ſupra modum erogaretur. *Accubuit:*] vt ederet. Poſt balneum accumbebant veteres in lecto, cibi capiendi gratia. quem Plinius lib 14. cap. 22. morem oſtendit. Ne putemus Cæſarem ſolum accubuiſſe in Ciceronis villa: nam & Ciceronem ipſum, & præterea Philippum, & Balbum, fortaſſe etiam Caſſium, in eodem triclinio cum eo cenatos eſſe credibile videtur. Ἐμετικὴν *agebat:*] non eſt, vomebat: (nam vomebatur poſt cenam, non ante: idque ratio medicinæ poſtulat) ſed, vomitionem parabat: itaque, cum vomere decreuiſſet, nullum cibi genus vitauit: edit, & bibit ἀδεῶς, & iucūde. Ἐμετικὴν adiectiuum nomen eſt: ſubaudiri videtur, διασκευὴν, vel aliquid ſimile. *Opipare*] hoc ad copiam refertur. *Apparate:*] diligentia ſignificatur. *Sermone bono,*] de cena ipſa, non de ſermone, loquitur hic Cicero, de ſermone autem infra, cum ait: σπουδαῖον οὐδὲν in ſermone, φιλόλογα multa. itaque interdum putaui hoc totum abundare, Sermone bono, ſi quęris, libenter. nam, ad cenam hoc tantum attinebat, Bene, cocto, condito. quod autem ſequitur, additū fortaſſe ab aliquo, qui ſupplere verſum Lucilij voluerit, a quo ſumptum illud videret, Bene, cocto, condito. hanc ego capio coniecturam ex libro 2. de Fin. in quo eſt: Quid bene? dicet Lucilius, Cocto, condito. Sed cedo caput cenæ. Sermone bono. Quid ex eo? ſi quæris, libenter. Quæ ſi componantur, Lucilij verſus erit huiuſmodi,

Quid

——Quid bene? cocto,
Condito, ſermone bono, ſi quæris, libenter.

Tribus triclinijs]in vno liberti lautiores, in altero minus lauti, in tertio diſcubuere ſerui. *οἱ περὶ αὐτὸν*] qui circa illum erant, alij aliis muneribus præpoſiti. Hos diuidit in libertos, & ſeruos; libertos autem in lautiores, & minus lautos. *Valde copioſe.*]copioſe omnes, non omnes tamen eleganter. nam, lautiores tantum liberti, vt infra legitur, eleganter accepti. *Homines*] ineſt interdum laus in hoc verbo, vt hic, & epiſt. 2. lib. 2. Ἡρώδης, ſi homo eſſet, eum potius legeret, quam vnam litteram ſcriberet. Nero imperator, nouis ædibus poſt vrbis incendium exſtructis, tandem ſe quaſi hominem aiebat habitare cœpiſſe. *Non is,*] quia ſumptu exiguo accipi non poteſt. *Amabo te, eodem ad me, cum reuertere.*] ſuperuacaneum videtur Ad me, cum dixerit, Eodem. *Siue ἐπισταθμίαν.*]ſiue diuerſorium potius. nam, ad hoſpitium non ita frequentes ire ſoliti ſunt. *Odioſam,*] ob curam apparandi. *Non moleſtam.*] oſtendit ſe non laborare de ſumptu. *Præteriret,*]Cæſar. *Dextra, ſiniſtra,*]ſine copula, vt Salluſtius quoque in Iugurtha: Circumuentus ab equitibus dextra ſiniſtra. *Nec vſquam alibi.*]quaſi ab vno Dolabella timeret. *Nicia.*]Curtio Nicia, grammatico, Dolabellæ familiari. ep. 10. lib. 9. fam.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM DECIMVMQVARTVM EPISTOLArum Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

AD ILLVM,] sine dubio Matium intelligit: quem aperte nominat duabus epistolis, quæ post proximam inferiorem leguntur. &, si loca conferas inter se, Matium hic significari non obscure videbis: quem quidem & Caluenam, & Madarum, ficto nomine, appellat epist. 5. & 9. *Nihil perditius:*] aiebat, subintelligitur: vt sit sensus: repub. nihil aiebat esse perditius, nihil desperatius; periisse omnia. *Explicari rem non posse.*] hoc dicebat, rempub. interitu Cæsaris ita esse perturbatam, vt constitui nullius consilio posset. quis enim id poterit, quod Cæsar ipse, tali præditus ingenio, non potuit? *Gaudens:*] gaudebat Matius tanta perturbatione reipub. vtpote qui cuperet mortem Cæsaris omnibus esse acerbam. quod ipse in epistola, quæ legitur libro vndecimo famil. in extremo, perspicue dicit. *Tumultum Gallicum.*] putat futurum, vt Galli, audita Cæsaris morte, deficiant a nobis, &, nostram dissensionem suam occasionem putantes, arma capiant. Idem epist. 4. his verbis: Doleo, quod numquam in vlla ciuitate accidit, non vna cum libertate remp. recuperatam. horribile est, quæ loquantur, quæ minitentur. ac vereor Gallica etiam bella. & epist. 8. Quid Galli, quid Hispania, quid Sextus agat, vehementer exspecto. item epist. 9. *Post idus Martij,*] quo die Cæsar fuerat interfectus. *Præter quam Lepidi,*]

pidi,] hoc dicebat Matius, vt ostenderet, nulla se inire consilia contra remp. qui Cæsarianorum sermonibus nollet interesse, cum tamen in Cæsaris amicissimis fuisset. *Lepidi,*] mallem, Lepido. *Illum*] Cæsarem. *Quod quemquam bonum offendat.*] quasi Matius non prudenter faceret, qui bonis odiosa loqueretur. *De Sexto*] Pompeio, Magni filio. *Satis ne certum:*] eum esse in armis. epist. 4. & 13. *De Bruto nostro:*] scribe, si quid habes de Bruto nostro. Brutus enim Antonium timens, & populum ab eo concitatum, vrbe excesserat, Antijque morabatur, vt, cum primum plebis iracũdia deferbuisset, recurreret. Plutarchus, & alij. *De quo quidem, &c.*] de Bruto Matius aiebat Cæsarem solitum dicere: Magni refert, & quæ sequuntur. eadem verba Plutarchus in Bruto refert. *Eum*] Cæsarem. *Cum pro Deiotaro Nicea dixerit,*] Deiotaro: Bithyniæ rege, qui pro Pompeio contra Cæsarem in Pharsalia pugnauerat. Niceæ: Bithyniæ vrbe. dixerit: Brutus. cuius defensionis mentionem facit Plutarchus, & Tacitus in dialogo de oratoribus. *Vt quidq; succurrit,*] ex ijs, quæ mecũ Matius locutus est. *Apud eum*] cum ad Cæsarem venissem, vt agerem cum eo de P. Sextio restituendo, qui exsulabat, ambitus opinor crimine damnatus. nam ep. 46. lib. 13. apparet accusatum lege Pompeia, quæ de ambitu erat. vide, quæ diximus in commentario epist. 27. lib. 7. fam. *Et eiusmodi multa.*] mecum locutus est Matius.

IN EPISTOLAM II.

Theatrum, Publiumque cognoui,] plausum significat, qui P. Dolabellæ datus est, theatrum ingredienti. cum enim perditi homines (vt est in prima Philippica, & apud Suetonium in Iulio) columnam prope XX. pedum lapidis Numidici in honorem mortui Cæsaris in foro posuissent, & inscripsissent, PARENTI PATRIAE, vt Suetonius tradit: Dolabella columnam euertit, & ex ijs alios cruci affixit, alios de Capitolio præcipitauit. quod infra epist. 15. declaratur his verbis: O mirificum Dolabellam meum: iam enim dico meum: antea, crede mihi, subdubitabam. magnam ἀναθεώρησιν res habet. de saxo, in crucem, columnam tollere, locum illum sternendum locare. quid quæris? heroica. & in fam. epistola 1. lib. 12. Manabat illud malum vrbanũ, & ita corroborabatur

quotidie, vt ego quidem & vrbi, & otio diffiderem vrbano; sed ita compressum est a Dolabella meo, vt mihi videamur omne iam ad tempus ab illo dumtaxat sordidissimo periculo tuti futuri. De theatri autem plausu quo magis perspicuū sit, verba subijciemus ex Philippica I. Dicerem, inquit, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te paullisper esse expertum videremus. quem potes recordari in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quam, cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunæ studia tum laudi & gratulationi tuæ se non obtulerunt? recordare quæso Dolabella consensum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significauerunt se beneficio nouo memoriam doloris veteris abiecisse. *Bona signa*] e consensu illo multitudinis, qui perspectus est in theatro, videtur bene sperandum de rep. *L. Cassio*] is erat C. Cassij frater, eius, qui Cæsarem occiderat. in epistola ad C. Cassium de eodē plausu his verbis: Tuus necessarius affinitate noua delectatur: itaque iam non est studiosus ludorum, infinitoque fratris tui plausu dirumpitur. Erat autem L. Cassius hoc tempore tribunus pl. vt in Philippica 3. & fuisse tres fratres, C. Q. L. supra diximus, lib. 5. epist. 21. *Datus*] in theatro. forte de ludis Apollinaribus significatur; quos C. Cassij, prætoris vrbani, nomine, collega eius C. Antonius dedit. Dio lib. 47. *Facetus*] cur facetus? quia quodam modo ridiculum erat, L. Cassium a populo plausum excipere propter ea, quæ Caius frater fecerat. Caius enim, non Lucius, remp. seruitute liberauerat interfecto Cęsare. *De Madaro*] de Matio. caluus enim Matius, vt infra: & caluus græce *μαδαρός*. præterea, idem agitur, quod in proxima superiore epistola: in qua Matium significari, manifestum est. Σαλάκωμα,] nullum meum *σαλάκωμα* fuit, nulla inanis iactantia, tamquam interitu Cæsaris recuperata rep. *Processi*] in via. *Aiebat*] Matius. Φαλάκρωμα] Matium significat: sed caluitium appellat, quia caluus erat Matius. itaque eum & infra Caluenam vocat, epist. 5. & 9. *Habes φαλάκρωμα*] habes de Matio: habes, quod Matius mecum locutus est. *φαλάκρωμα* vero, quia Matius, vt iam diximus, caluus: & *φαλακρὸς* græce caluus. *Inimicissimum otii,*] qui

quidem

quidem Matius inimicissimus otij videbatur, id est Bruti. nam, si, vt ille cupit, omnia misceantur: Brutus, qui Cæsare interfecto liberam fore, & sine vllo negotio remp. sperauit, opinione deceptus, ipse venit in dubium de sua salute. ita, qui inimicus otij, idem Bruti. *Tibi ignosco:*] qui illam tecum esse velis.

IN EPISTOLAM III.

Tranquillæ] tranquilla nunciantes, & de rep. quæ volumus. *Matius posse negabat.*] negabat Matius otium fore diuturnum, sed impendere, & prope adesse omnium rerum perturbationem. Hic apparet, Matium fuisse illum, ad quem Cicero se scribit diuertisse in epistola huius libri prima; eundemque esse, quem in proxima superiore otij inimicissimum appellat. *Structores nostri,*] ij, quorum hic vtor opera ad villam ædificandam. Et paullo post Corumbum architectũ exspectat. *Profecti,*] Romam, vt emptum frumentum referrent. *πανικὸν certe.*] oportet hoc subitum quiddam fuisse, terroribus simile, quos Græci appellant πανικά. subitum hoc fuit Antonij consilium de frumento ad se comportando. nam, si diebus superioribus id curasset, tu mihi aliquid significasses. *Scripsisses enim.*] nisi hoc subitum quiddam, & plane πανικὸν esset, tu ad me scripsisses litteris superioribus. *Corumbus Balbi,*] subintellige, seruus. *Nullus adhuc,*] adhuc non venerat. Et Nullus, pro non, eleganter & antique positum: vt epist. 24. lib. 11. Philotimus nullus venit. epist. 23. lib. 15. Sextus ab armis nullus discedit. *Architectus.*] ideo Cicero eum exspectabat; vt haberet adiutorem, & consiliarium in ratione ædificandi. *Volunt*] Cæsariani, a quibus ad obsignationem testamenti adhibitus es. *Ita putare.*] vt tu scripsisti. Διάθεσιν.] sensum, animumque in remp. Ἐπισημασίαν] quia populus, cum in theatrum, aut alio spectandi gratia conuenisset; quid de ciuibus sentiret, plausu & acclamatione significabat: vt epist. 19. lib. 2. Populi sensus maxime in theatro & spectaculis perspectus est. nam gladiatoribus qua dominus, qua aduocati sibilis conscissi. & epist. 15. lib. 1. Ludis & gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine vlla pastoricia fistula auferebamus. & pro Sextio: Tribus locis si-

gnificari maxime poteſt populi R. iudicium, ac voluntas, concione, comitijs, ludorum gladiatorumque conſeſſu.

IN EPISTOLAM IV.

Quid putas me Lanuuii?] noui habere. *Iſtic*] Romæ. *Cum Matius*,] lib.9.epiſt.9. Matius ad me venit, homo, vt mihi viſus eſt, temperatus, & prudens; exiſtimatus quidem eſt ſemper auctor otij. Dicit igitur: Cum Matius, quem ſtudioſum reip. putabamus, is nunc inimiciſſimus otij ſit; quid cenſes ceteros? Paullo ante: Habes φαλάκρωμα, inimiciſſimum otij. *Minitentur.*] ij, qui Cæſaris mortem ſe dicunt perſequi velle. *Ac vereor*] non modo ciuilem contentionem, ſed Gallica etiam bella vereor. Verebatur autem e Matij ſermone, qui affirmauerat, minus diebus xx. tumultum Gallicum. epiſt.1. *Ipſe Sextus*] etiam vereor, quid acturus ſit Sex. Pompeius. mihi enim certum non eſt, vtrum hoc exercitu, quem habere dicitur, ad recuperandã remp. ſit vſurus, an & ipſe tyrannidem ſpectet Cæſaris exemplo. ne de ipſo quidem Sexto ſecuri, inquit, animi ſum. *Quo euadat.*] quid acturus. *Omnia licet concurrant:*] vt omnia miſceantur; me tamen ſemper idus Martiæ, quo die tyrannus eſt interfectus, voluptate afficient; hoc eſt, numquam erit, vt, quod idus Martijs tranſactum eſt, id cupiam infectum. Ἥρωες] Brutus, & alij, qui Cæſarem oppreſſerunt.

IN EPISTOLAM V.

Spero] dicit, Spero, quia nihil Atticus proximis litteris ſignificauerat. ſpero te nunc recte valere. *Quam leuiter commotus eſſes.*] vt bene ominaretur, non dixit, Quam grauiter, aut, Quo modo, ſed, Quam leuiter, vſus amiciſſimi animi ſignificatione. *Caluena*] Matius. epiſt.9. Omnia plena pacis, aliter, ac mihi Caluena dixerat. & epiſt.3. Habes φαλάκρωμα. vbique de Matio. *Suſpectum*] quaſi Cæſarianum, & reip. id eſt libertati, non amicum. Cur autem ſigna bella dicit eſſe, quod Matius moleſte ferret, ſe ſuſpectum eſſe Bruto? quia, cum de Bruti gratia Matius laboraret, apparebat eum Cæſarianorum partibus diffidere, vt infirmis. *Cum ſignis.*] hoc, quod ad ſententiam ſpectat, minime neceſſarium videbatur: (quis neſcit ſua cuique legioni eſſe ſigna?) ſed addidit, vt

didit, vt quasi iocaretur ambiguo Signorum nomine. *Idem postulaturas?*] rumor enim erat, legiones, quæ in Gallia fuerant præsidij caussa, Romam venire, postulaturas, vt promissum sibi a Cæsare solueretur. *Transportauit*] in Græciam, ad bellum contra Parthos a Cæsare cogitatum. *Caninium*] non Annium. φυρμὸς πολύς.] multa miscet & turbat aleator. item ego in nominibus, cum Annium pro Caninio posui. *Nam ista, &c.*] ab ista quidem Cæsaris libertorum coniuratione haud magnopere timeo: quæ facile opprimeretur, si recta saperet consul Antonius. Eam postea cõiurationem alter consul oppressit Dolabella, vt est in Philippica prima. Cum serperet in vrbe infinitum malum, idque manaret in dies latius; ij demque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant; & quotidie magis magisq; perditi homines, cum sui similibus seruis, tectis ac templis vrbis minarentur: talis animaduersio fuit Dolabellæ cũ in audaces sceleratosque seruos, tum in impuros & nefarios liberos, talisque euersio illius exsecratæ columnæ, vt mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo vno die dissensisse. Et in eadem aliquanto post: Quem potes recordari Dolabella in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quam cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? Item alijs in locis. *Legari noluerim ante res prolatas,*] legationem liberam a senatu petere noluerat, ne remp. videretur deserere, illam quidem e seruitute ereptam Cæsaris interitu, sed nondum tamen plane confirmatam, Antonio & Lepido perniciosa molientibus. exspectabat igitur anni tempus, quo nihil neque publice, neque priuatim ageretur; vt, vacatione omnibus concessa, honestius discederet. nam Prolatæ res dicebantur, cum omnes feriarentur vide epist. 12. lib. 7. *Hunc rerum tumorem:*] interitum Cæsaris magnæ turbæ statim consecutæ sunt. eas Tumorem appellat, sumpta translatione a corporibus male affectis; ideoque infert, Mederi. etiam in epistola proxima superiore: Tument negotia. *Vides magistratus,*] qui Cæsaris partes fouebant, cum ab ipso creati essent. *Vides tamen, &c.*] se ipse corrigit, qui magistratus appellauerit eos, quos tyrannus constituerit: & vocandos potius ostendit, Tyranni satellites in im-

perijs. *Exercitus,*] qui, Cæsaris profectionem in Parthos exſpectantes, in vrbe manſerant. *In latere*] in Campania. nam agri Campani partem incolebant a Cæſare aſſignatam. hos poſtea quingenis denarijs Octauianus in ſuas partes traduxit. epiſt. 7. lib. 16. εὐρίπιστα.] mobilia, tamquam Euripus, qui ſæpius in die fluit, & refluit. timendum igitur, ne cōtra libertatis patronos, hoc eſt Cæſaris inimicos, moueantur. *Eos autem,*] intelligit maxime Brutum, & Caſſium. *Magni debebant eſſe,*] non placet, Magni. Beſſarionis liber, Magis edebant. vt fortaſſe, Vagi eſſe debebant, legendum ſit. vt indicet, non æquum eſſe, Brutum parietibus contineri; ſed vagum potius debere eſſe, libereque, quo vellet, ire. alij diligentius perpendant. mihi certe, Magni eſſe, non admodum ſatisfacit. *Parietibus contineri.*] quia Cæſarianorum metu prodire in forum non audebant. *Quo quo modo beati,*] etiam ſi parietibus contineantur, beati tamen, qui tam præclarum facinus conſciuerint. *Miſera.*] quæ, tyranno liberata, libera tamen non ſit. *Aduentus Octauii;*] cum, audita Cæſaris nece, Apollonia Romam venit. Velim, inquit ſcire, aduentus Octauij quid pariat. Νεωτερισμοῦ] rerum nouarum, ex aduentu Octauij.

IN EPISTOLAM VI.

Primum igitur, &c.] primum cognoui, te rectius valere: deinde, bonam ſpem eſſe de rep. nam illa fuerant odioſa, legiones e Gallia venire. *Suſque deque.*] non laboro, in vtramque partem æquo animo ſum, ſiue ad eum concurſus fiant, ſiue non fiant. Quia paullo ante ſcripſerat: Velim ſcire quid aduentus Octauij, num qui concurſus ad eum; nunc, De Octauio, inquit, ſuſque deque. *De Mario:*] hic a Cæſare relegatus, quod impudenti mendacio C. Marij ſepties conſulis nepotem ſe eſſe dictitabat, qui re vera Erophilus eſſet Equarius medicus: poſtea reuerſus in vrbem Cæſare interfecto, cum de interficiendo ſenatu conſilium cepiſſet, pœnas dedit. hoc Cicero ſignificat Philippica 1. cum dicit: Liberatus cædis periculo ſenatus: vncus impactus eſt fugitiuo illi, qui in C. Marij nomen inuaſerat. & Valerius in lib. 9. & Appianus lib. 3. *Sublatum*] cum exſularet. ſic fere tyranni ſunt. quos in vrbe occidere non audent, eos primum aſtuto conſilio re-

filio relegant, deinde ab oculis populi remotos interfici mãdant. cum autem Cæsar hunc pseudoMarium relegasset, suspicabatur Cicero postea de medio sublatũ, ne quid vmquam nouare posset. *Colloquium cum herοibus nostris,*] cum ijs, qui Cæsarem occiderant. *Pro re nata*] vt se res habent. medium quiddam inter summum & minimum significatur. vide epist. 8. & 12. lib 7. *Sextilii fundum*] hunc fundum Cæsar ademptum Sextilio, qui Pompeianas partes secutus erat, Verberoni Curtilio tradiderat. epist. 10. *Biennium,*] subaudi habebimus? *Quos ille Voluit?*] quos Cæsar designauit? Cæsar enim, contra Parthos profecturus, consules & tribunos pl. designauit in biennium. Dio lib. 43. in extremo. *Exsultant lætitia*] propter interitum tyranni. *De re.*] de Cęsaris nece. *Nec vlla interea decreta*] a senatu, pro tyrannoctonis. πεπολιτεύμεθα,] remp. gessimus. *Victos*] Cæsarianos. hoc est, quod scribit in epistola ad Cassium contra M. Antonij potentiam: Dominum ferre non potuimus; conseruo seruimus.

IN EPISTOLAM VII.

Paullum] L. Æmilium Paullum, in consulatu collegam C. Marcelli, fratrem M. Lepidi. *De Mario*] pessime in remp. animato; vtpote qui de occidendo senatu cogitauit. epist. 6. & 8. *A te scilicet nihil.*] de his rebus tu nihil ad me dedisti litterarum: nec mirum: nemo enim meorum Roma profectus est, cui dare posses. *A Cicerone*] filio. *Cetera autem*] optabilia de moribus illius afferuntur: sed ea fingi possunt: doctiorem quidem ex ipsius litteris video esse. πίνος] elegantia. Suidas recitat Damasij locum his verbis: ὁ δὲ ἦν καὶ λέγειν ἱκανὸς, οὐ τοὺς νεωτέρους ἐκμιμησάμενος σοφιστὰς, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖον πίνον τῆς λογογραφίας ἁμιλλώμενος. *Si ergo est,*] hic aliquid desidero. non enim cum sequentibus apte coniungitur.

IN EPISTOLAM IIX.

Probe:] quod ei vncus est impactus pro facinore cogitato. epist. 7. *Nepotem.*] epist. 48. lib. 12. *Iuniam*] Bruti sororem, coniugem M. Lepidi. *Moderate, & amice scriptas*] a viro suo, M. Lepido, qui tunc erat in Gallia transalpina cum

exercitu. Moderate, & amice: cum in ijs litteris ostenderet, neque se illam potentiam velle, quæ supra leges esset; neque in eos, qui starent a partibus reip. aliter, ac deceret, esse animatum. *A fratre*] M. Lepido, Iuniæ viro. *Nec mihi placebat*,] cur? quia videbat, eos, qui insidias tenderent Lepido, otium non ferre, & res nouas quærere. *Reginæ*] Cleopatræ, Ægypti reginæ: quam Cæsar amauit, filiumque natum appellare suo nomine passus est: de quo intelligi puto epist. 20. De regina velim, atque etiam de Cæsare illo. Præterea, quam hic Reginam appellat, eam esse Cleopatram, argumento est etiam illud epist. 16. lib. 15. Reginam odi: me iure facere scit: sponsor promissorum ejus Hammonius. Nam Hammonio & Ptolemæus, pater Cleopatræ, vsus fuerat legato, cum id ageret, vt a senatu in regnum restitueretur: vt est in epistola ad Lentulum: Hammonius regis legatus aperte pecunia nos oppugnat. *Fuga*] ex vrbe. venerat igitur Romam etiam post Cæsaris mortem. nam, ante Cæsar ipse accitam, cum habuisset in amoribus, postea remisit, maximis honoribus, præmijsque auctam. Suetonius. *Quid Galli, quid Hispani*,] num bellum inferre nobis cogitent. epist. 1. & 4. *Sextus*] Pompeius, Magni filius. epist. 1. *Nauseolam*] scribis, te, quod incidisses in nauseolam quandam, abstinuisse a negotijs: itaque mihi non displicet, eam tibi caussam otij dedisse. epist. 10. Tua tamen ὑπηνέμιος nausea iam ne plane abijt? *Spero iam tuto vel solum, &c.*] sperabat, quod Antonius & Dolabella consules curam reip. videbantur suscepisse, qui Marium illum falso creditum, de senatus cæde cogitantē, occidissent. supra in hac ipsa epistola, De Mario probe. *Verumtamen*] subaudi, scribito ad me de Bruto, vbi sit, quid cogitet. & est vsitata figura. epistola 1. lib. 13. & 19. huius libri.

IN EPISTOLAM IX.

Multiiuges] litteras multijuges valet, plures epistolas. *Cluuiana*] ea, quæ mihi Cluuius testamento legauit. Et infert, Delectant, quia tunc erat Puteolis, præsensque videbat, quæ sibi Cluuius Puteolanus reliquerat. ep. 45. lib. 13. *Chrysippum*:] architectum. epist. 29. lib. 13. *Inquilini*] iocose. nam inquilinus ipse erat, nouusque habitator, cum paullo ante ex

ante ex hereditate Cluuiana eas tabernas accepiſſet. *Mures*] tradit Plin. lib. 8. cap. 28. ruinis imminentibus muſculos præmigrare. id videlicet iocans Cicero ſpectauit. *Damnum quæſtuoſum*] infra dicit, Ruina rem fecit fructuoſiorem, epiſt. 11. *Quaſi deſignati conſules.*] Hirtius & Panſa; (vt infra epiſt. 11. huius lib. & 1. lib. 12.) quos Cæſar in annũ ſequentem deſignauerat, vt ſcribit Dio, & alij. *Quaſi deſignati*] qui ita conſules futuri putantur, quaſi a republica, non a tyranno, deſignati ſint. *Facta defendimus?*] quia S. C. factum fuerat, vt, quæ Cæſar egiſſet, rata manerent, ipſo maxime ſuadente Cicerone. quod & Dio lib. 44. & ipſe in epiſtola ad Caſſium his verbis: Vlta reſp. ſuas iniurias eſt per vos interitu tyranni; nihil amplius: ornamenta vero ſua quæ recuperauit? an, quod ei mortuo paret, quem viuum ferre non poterat? cuius æra refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ valent in rep. plurimum: ſed immoderate quidam & ingrate noſtra facilitate abutuntur. *A Vetere*] C. Antiſtio Vetere, partium Cæſarianarum. *Pridie Kal. Ian.*] ante Cæſaris interitum. *Cæcilius*] Q. Cæcilium Baſſum, qui Pompeium Magnum ſecutus fuerat, excitaſſe bellum in Syria, & a C. Antiſtio Vetere Apameæ circumſeſſum, tamen, Parthis auxiliantibus, maximeque Alchandonio Arabe, obſidione eſſe liberatum, ſcribit Dio lib. 47. *Bellum illud*] nam Cæcilius Parthorum ſubſidijs fultus id aget, vt eas regiones occupet. *Dolabella*] cui Syria prouincia, & Parthicum bellum eſt decretum. Appianus lib. 3. *Nicias*] qui cum Dolabella proficiſcetur. erant enim arta familiaritate deuincti. epiſt. 26. lib. 13. & 21. lib. 15. & fam. lib. 9. epiſt. 10. *Meliora de Gallia.*] contra opinionem Matij: qui affirmauerat, minus diebus xx. tumultum Gallicum. epiſt. 1. *Re audita de Cæſare*] audita Cæſaris nece. *Caluena*] Matius: qui dixerat, omnia perijſſe. epiſt. 46. lib. 13.

IN EPISTOLAM X.

Ita ne vero, &c.] hæc cum indignatione ſunt ſcripta. Ideo ne, inquit, Brutus Cæſarem occidit, vt deinde Lanuuij eſſet? vt in vrbe tuto eſſe non poſſet? vt Trebonius quaſi fugiens,

in prouinciam occulte proficisceretur? *Prouinciam?*] Asiam. *Clamare*] me. *Vocari?*] vocandum senatum esse in Capitolium a Bruto & Cassio prætoribus illo ipso die, quo a Cæsaris nece in Capitolium se receperunt. quod si fecissent; tum quidem, lætantibus omnibus bonis, fractis & perterrefactis perditis hominibus, facile fuit ea decernere pro statu reipublicæ, quæ nunc minime licet, audentibus latronibus quod ausi tum non essent. *Vocari?*] vocandum esse, vocari debere. & est figura, quæ properationem significat: vt hoc loco: nam dixit, Illo ipso primo Capitolino die. Brutus autem & Cassius magnam occasionem amiserunt, cum primo Capitolino die senatum in Capitolium non vocarunt. itaque & infra epist. 14. reprehendit Cicero sessionem illam, id est moram Capitolinam. Et epist. 12 Dicebam, senatum vocari oportuisse, populum ardentem studio vehementius incitari, totam suscipere remp. *Liberalia*] quo die factum est S. C. de præmijs veteranorum, (epist. 14.) multaque alia in æde Telluris decreta. Philippica 1. *Iampridem*] & hic moram illam Capitolinam carpit. *Caussam*] libertatis, & reip. *Funere elatus*] perspicuum est, Cæsarem intelligi. etiam ep. 14. Recordare, inquit, tua. non ne meministi clamare te, omnia perijsse, si ille funere elatus esset? sapienter id quidem: itaque, ex eo quæ manarint, vides. Scribit Suetonius, animum fuisse coniuratis occisi corpus in Tiberim trahere, bona publicare, acta rescindere; sed metu Antonij consulis, & magistri equitum Lepidi destitisse. & Plutarchus Bruti consilium reprehendit, qui Antonio, roganti vt Cæsar funere efferretur, concesserit, Cassio contradicente. nam Antonius cum eum miserabiliter laudaret, explicata veste cruenta, & ictibus perforata, ita populum commouit, vt cum facibus ad tecta coniuratorum accurrerit. vnde illud in 2. Philippica: Tu funeri tyranni sceleratissime præfuisti: tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio: tu, tu illas faces incendisti, & eas quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagrauit. *Nostra*] bonorum virorum. nam re vera tantummodo ad coniuratorũ domus cum facibus plebs cucurrit. *Quæ deinde?*] quæ deinde sunt consecuta? eiusmodi, vt audeant dicere; Cæsar hoc cogitauit; nemo igitur contra. tale illud in epistola ad Cassium: Interfecto rege, regios

gios omnes nutus tuemur. *Audeant*] homines perditi, & libertatis inimici. γῆν πρὸ γῆς *cogito*] non Græciam, sed longinquam & vagam peregrinationem animo spectat, vt de loco semper in locum proximum transeat, sicuti illa apud Æschylum Io; quæ percita œstro, huc illuc vaga ferebatur. satis enim mihi certum est, ad illud Æschyli Ciceronem respexisse:

———οἰστροπλὴξ δ' ἐγὼ
Μάστιγι θεία γῆν πρὸ γῆς ἐλαύνομαι.

est enim ei, præsertim in his epistolis ad Atticum, familiare in primis atque vsitatũ, duo triave verba ex aliquo vetere poeta suam ad sententiam transferre; qui, ne non intelligeret Atticus, homo admodum in Græca lingua exercitatus, apprimeque sciens, minime vereretur. Atque hũc ipsum, quem recitaui, locum Æschyli videtur imitatus Alciphro in ea episto la, quam Leontidis meretriculę nomine ad Lamiam scripsit. φεύξομαι, inquit, γῆν πρὸ γῆς. ὑπηνέμιος *nausea*] quæ, quasi sub vento exposita, haud diuturna solet esse. epist. 31. lib. 13. *Thebassos, Scæuas, Frangones,*] nomina veteranorum, qui ex Cæsaris largitione Pompeianorum bona possidebant. Cassium quidem Scæuam centurionem, insigni fortitudine virũ, nominat Plutarchus in Cæsare, & Florus lib. 4. & dixit, Redeo, non quia Thebassi, aut Scæuæ, aut Frangonis supra men tionem fecerit: sed, Redeo, ad eos, quibus tranquilla resp. non placet. Frangones, autem lego, ex Ferri libro: vt a Frango no men deriuetur; & quia puto esse, quem Dio lib. 48. C. Fusicium Fangonem uocat, cui regendam Africam cum Numidia Octauianus dedit. antiqui libri, Francones. *Illa*] agros, a Cæsare donatos. cupiunt igitur omnia misceri. *Isti*] maxime designat Antonium, qui erat consul. *De Curtilio, &c.*] cum scripsi, indignum esse, quod Sextilij fundum Curtilius Verbero possideret; significaui etiam de fundo Censorini, de Messallæ, de Planci, de Postumij; quorum fundos Cæsariani, a Cæsare donatos, possiderent. *Censorino,*] opinor esse, quẽ Antonius, in Asiã proficiscens, Græciæ præfecit. Plutarchus. *Messala,*] contra veteres libros opinor legendum esse, Mustelã. nam neque mutatio magna fit; & inter Antonij sodales Mustelam, non Messallam, inuenio. Primum hic epistola 10. lib. 16. Arpinini, inquit, sunt, Mustela ταξιάρχης, & Laco, qui plurimum bibit. Et Philipp. 2. Quid habes, quod mihi oppo-

nas,homo diserte? vt Mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris. Et in eadem post: Inter omnes constabat, neminem esse resalutatum,præsertim cum duos secum Anagninos haberet,Mustelam,& Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps,alter poculorum. Et Philipp.12. Nolite ne Tirones quidem Numisios, & Mustelas, Saxasve contemnere. Et 13. Tironem,Mustelam,Petissium. *Postumio.*] epist.12.lib.6. fam. *Quod numquam accidisset,*] vt, interfecto tyranno, melius fuerit perire,quam superesse. *In Cumano,*] eodem die Balbus in Cumanum ad me venit. dicebat,Octauium hereditatem Cæsaris aditurum. ῥκξόθεμιν] subintellige,futuram constat. ῥκξόθεμιν autem, magnam concertationem. & sane inter Octauium & Antoniū graues discordiæ propter Cæsaris hereditatem consecutæ; cum Antonius omnem pecuniam auertisset. *Buthrotia mihi tua res*] Buthrotij cum pecuniam imperatam non soluerent, Cæsar eorum agrum proscripsit. Atticus, qui ciuitatem conseruatam cuperet, pecuniam numerauit de suo; & a Cęsare decretum abstulit,quo Buthrotij liberabantur. illud decretum Atticus interfecto Cæsare cum a consulibus confirmari vellet, quibus & senatusconsultum, & lex cognitionem dabat earum rerum, quas Cæsar statuisset, decreuisset, egisset; Ciceronis in ea re tum gratia,tum auctoritate vtebatur. epist.14. huius lib. & 15. lib. 16. *Iam ne ad centena Cluuianum:*] subaudi, perducatur. nam in epistola,quæ sequitur proxima: De Cluuiano,res ad centena perducitur. &,vt dicam quod sentio,libentius ita legerem:Quod quæris,iam ne ad centena Cluuianum:aduentare videtur: sed primo anno LXXX. detersimus. vt sensus hic sit:Quod scire vis,num ego hic Cluuiana bona ita constituerim, vt ex iis posthac centena H-S quotannis capere possim: breui futurum spero,vt ita sit:& hoc ipso anno, quo Cluuianam hereditatem adiui,LXXX. H-S cepi. *Centena*]centum H-S in singulos annos: vt in libello Paradoxorum: Capit ille ex suis prædiis sexcenta H-S,ego centena ex meis. *Cluuianum:*] Cluuiana res, quam ex hereditate Cluuij acceperat. epist.39. libr. 13. *Aduentare*] ad centena,ad fructum centenorum sestertiorum. *Detersimus.*] cepimus: sed venustius,detersimus,quam,cepimus. *Ille autem*] Quinctus filius.

IN EPISTOLAM XI.

Quæ proxime.] quæ mihi proximis litteris significasti. *Vellem mehercule*] Atticus scripserat, Brutum Asturæ futurum. *Istorum*] Cæsarianorum: qui non contenti S.C. quod in eam sententiam factū est, vt, quæ Cæsar egit, statuit, decreuit, fixa sint, maiorem ad licentiam progrediuntur. *De tanto viro, de clarissimo ciue:*] verba sunt ex Antonij concione, quibus Cæsarem appellauerat. epist. 20. lib. 15. *Ad risum:*] significat, se a philosophia confirmatum humana cōtemnere, vt ea, quæ accidunt, etsi non ferenda, iam tamen pæne rideat. *Nostri illi*] qui tyrannum occiderūt. *De Cicerone,*] filio, qui Athenis dabat operam philosophiæ. *Velim sint prospera.*] optat eam remp. filio, in qua virtutis percipere fructus possit. *Me ipsum diligentia vincis,*] hoc dicit, quia litteris identidem Atticus quærebat, num ita rem Cluuianam constituisset, vt vectigal inde posset capere centum sestertiorum in singulos annos. epist. 10. *Ruina*] duæ tabernæ corruerant e Cluuiana re. *Rem non fecit deteriorem:*] non imminuit vectigal, quod antea capiebā, potius auxit. eas enim ita rursus ædifico, vt hoc damnum quæstuosum sit. epist. 9. *Hic*] Puteolis. nam de bonis Cluuianis mentionem fecit: & in epistola sequenti dicit se scripsisse apud Vestorium Puteolanum. vtramque autem eodem in loco scriptam esse, patet ex Octauij mentione. *Philippi,*] vitrici. *Mihi totus deditus.*] Octauius enim Antonio inimicus, quia ex Cæsaris hereditate grandem pecuniam auerterat, suadentibus maxime vitrico Philippo, & Marcello sororis viro, ad Ciceronem se contulit, seque ei & suam caussam commendauit, id spectans, vt propter eius gratiam & auctoritatem a senatu contra Antonium iuuaretur. historici omnes.

IN EPISTOLAM XII.

Præter lætitiam,] interitus tyranni præter lætitiam nihil attulit; siquidem libertatem non recuperauimus. *Odij pœnam ac doloris.*] punire odium ac dolorem, est, odio ac dolori satisfacere. Nostrum igitur dolorem & indignationem, nostrumque in Cæsarem odium puniuimus nos quidē illius interitu, sed remp. tamen in libertatē minime vindicauimus.

pro Milone: Fuit vltor iniurię, punitor doloris sui. & de orat. l. 1. Iracundia est cupiditas puniendi doloris. *ὦ πράξεως, &c.*] o pulchrũ facinus, sed imperfectũ. Ideo aũt imperfectũ, quia suũ ius resp. nõ recuperauerat. mortẽ. n. Cæsaris significat, cũ dicit, ὦ πράξεως καλῆς. *Clientelam,*] Siculi Ciceronis erãt in clientela, eorumque caussa C. Verrem accusauerat, cum quęstor apud eos fuisset prætore Sex. Peducæo. *Latinitas*] aliud est, habere ius Latij; aliud, ciuitatem Romanam. Cæsar Siculos, non ciuitate Romana, sed Latinitate, donauit: quod ipsum vix ferendum Ciceroni videbatur: Antonius post etiã ciuitatem dedit: quod grauissimum, nec vllo modo ferendũ, Cicero significat. *Accepta*] a Siculis. *Fixit legem,*] de Siculis ciuitate donanda: cuius rei neq; mentionem vllam Cæsar fecerat; &, si fecisset, figere tamen neque de ea re, neque de alia legem vllam licebat: cum S. C. esset factum, ne qua tabula post idus Martias vllius decreti Cæsaris aut beneficij figeretur. Philippica 1. & 2. *Fixit*] quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus, vt inquit Seruius ad illud Virgilianum: *Fixit leges pretio, atque refixit.* quo etiam loco Virgilium credit ad M. Antonium respexisse. Et Philippica 1. De exsilio reducti sũt a mortuo: ciuitas data non solum singulis, sed etiam nationibus, & prouinciis vniuersis. Item 5. Falsas leges, C. Cæsaris nomine, in æs incidendas, & in Capitolio figendas curauit. *A dictatore comitiis latam,*] impudens Antonij mendacium. nam Cęsar non modo legem comitiis non tulerat de ciuitate Siculis danda, sed nec mentionem eius rei vllam fecerat. quoniam autem Cæsaris acta senatus rata esse voluerat; Antonius, vt ostenderet legem esse Cæsaris, non suam, incidit in tabula eam legem, & fixit, vt a dictatore comitiis latam, id est, vt iure latam, & a dictatore, & comitiis. *Non similis?*] ostendit, & Siculos esse bonos viros, & Deiotarum omni regno dignum: sibi tamẽ non placere, vt hic regnum a Fuluia, illi ciuitatem ab Antonio pecunia emerent. de Armenia minore a Cæsare mortuo adẽpta, mox, Cæsare mortuo, per Antonium, quasi e Cæsaris commentariis, restituta, Philippica 2. & Hirtius lib. 4. de bel. Alex. *Per Fuluiam.*] Fuluiam antea P. Clodij coniugẽ, quem Milo interfecit, M. Antonius vxorem duxit, Antonia repudiata, C. Antonij filia. Et Antonio cum Fuluia ante nu-

ptias

ptias consuetudinem fuisse, indicat illud in Philippica 2. Vxorem tuam, & sororem eiecisti, alia condicione quæsita, & ante perspecta. *Per Fuluiam*] ad hoc spectauit in 5. Philipp. cum dixit, Mulier sibi felicior, quam viro, auctionem prouinciarum regnorumque faciebat. *Illuc refero.*] hæc ideo dico, vt ostendam; cum hæc de Siculis & Deiotaro fiant, quæ sunt iniquissima; rem fore nõ ferendam, si nos tam testatam rem, tamque iustam, Buthrotiam non teneamus. Quæ nam autem res esset Buthrotia, supra diximus, ad illud, Buthrotia mihi tua res est, vt debet, eritque curæ, epist. 10. *Tam claram, tamque testatam*] nam eam Cæsar decreto concesserat, non vt de Siculis, aut de Deiotaro, de quibus non modo decretum, sed nec mentionem vllam fecerat. *Aliqua ex parte?*] quasi dicat, omnia tentabimus, vt teneamus. aut, aliqua saltem ex parte, si non omnino, non tenebimus? *Quo ista plura.*] quo plura ista sunt, quæ ab Antonio tam improbe fiũt; eo magis obtinere debebimus Buthrotiam rem, quæ & iusta est, & iam ab ipso Cæsare concessa. *Philippus*] vitricus Octauij. *Non:*] quia, lege curiata de eius adoptione nondum lata, quam postea tulit Octauianus ipse cõsul, cognomen Cæsaris iure sibi adsciscere non poterat. Dio lib. 41. *Posse bonum ciuem*] esse. *Nostris*] liberatoribus reip. Cassio, Bruto, & aliis. *Negat hæc ferri posse.*] quæ fiunt ab Antonio, vt de Siculis, de Deiotaro. *Quid censes, &c.*] si absens irascitur Antonio; multo grauius, cum Romæ erit. videbit enim ea, quæ nunc, cum audit, ferre non potest. *Nos (nisi me fallit) iacebimus.*] dicit, quod supra epist. 5. Illi quoquo modo beati, ciuitas misera. & epist. 11. Illis magna consolatio conscientia maximi & clarissimi facti: nobis quæ? qui interfecto rege, liberi non sumus. Et epist. 14. Idus Martiæ nostris amicis, diuinis viris, aditum ad cælum dederunt, libertatem populo Romano non dederunt. *Nec Pelopidarum,*] locus ex Attij tragœdia, quæ inscribitur Atreus. eum locum recitauit integrum epist. 12. lib. 15. & item in epistola ad Curium: Euolare cupio, & aliquo peruenire, vbi nec Pelopidarum nomẽ, nec facta audiam. Et ad eundem, non integro versu: Quod tu pedibus es consecutus, vt ibi esses, vbi nec Pelopidarum; nosti cetera; nos idem propemodum consequimur alia ratione. Huc etiam spectauit Philippica 13. cum dixit: Moueri sedi-

bus suis huic vrbi melius est, atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, vnde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat; quam illos, Cæsaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Et Pelopidæ μεταφορικῶς vocantur homines, qui res turpes honestis anteponunt: qualis erat M. Antonius. *Inquit*] Attius. *Vel hos designatos,*] ne Hirtium quidem & Pansam, consules designatos, amo: quamquam ipsi me amare videantur. epist. 9. & 11. *Etiam me declamare coegerunt,*] ideo epist. 22. suum discipulum appellat Hirtium. *Apud aquas*] Baianas: quo se non solum valetudinis, sed etiam voluptatis caussa permulti conferebant. Baianus enim sinus amœnitate præcellit. vnde illud Horatianum:

Nullus in orbe sinus Baiis prælucet amœnis.

Erat quondam quasi necesse:] quia, cum Cæsar viueret, satisfacerem necesse erat & Hirtio, & Pansæ, & cæteris, qui apud illum gratia multum poterant. nunc meę facilitatis est, quod iis rogantibus concedo vt declamem. *Quoquo modo se res habet,*] quoquo in statu resp. est, non tamen seruimus, vt antea: itaque declamem, nec ne, positum in me est: sed declamo tamen propter meam nimiam facilitatem. *In arithmeticis*] in scientia numerandi. & hoc significat, deditum pecuniæ magis, quam litteris, Vestorium.

IN EPISTOLAM XIII.

Septimo] principium epistolæ. *Ambulatione ἀλιπενεῖ*] locis humilioribus. Ἀλλ' οὐ δαιτὸς, *&c.* Vlysses apud Homerum legatus ab Agamemnone ad Achillem, vt iratum illi placaret propter abreptam Briseida, acceptus ab Achille magno & splendido epularum apparatu, pronunciat hos versus ἰλ. λ. quos Cicero aptissime vsurpat; vt significet, nō se nunc, de tumulis, aut de ambulatione ἀλιπενεῖ cogitare, sed de reip. salute solicitum esse. *Aduentu*] in Galliam citeriorem. *Suas legiones,*] tres, vnam tironum, veteranas duas. Appianus l. 3. *Sextus*] permanebit. *Quid nobis faciendum*] non se tantum intelligit, sed etiam Atticum, vt patet epist. 22. *Neque huc, neque illuc.*] licuit mihi Cæsaris & Pompeij bello neutram partem sequi. *Bruti*] Decimi, qui tres legiones habebat.

nam

nam de Marco non est vt accipi possit, cui nullæ erant copię, circa Lanuuium aut Actium priuato comitatu versanti. *τέκνον ἐμὸν, &c.*] verba sunt Iouis ad Venerem ἰλιάδος ε, sed, quod Homerus de rebus amatorijs dixit, γάμοιο, Cicero, vt inseruiret senili personæ, dixit λόγοιο. senum enim opera sunt sermones. *Proficiscor,*] non affirmat, sed deliberat. si proficiscor, ait, vt constitueram, legatus in Græciam; cædis impendentis periculum nonnihil vitare videor, sed casurus, &c. *Legatus*] legatione libera. *Cædis impendentis*] idem epist. 11. lib. 9. *In discrimine:*] si maneo, video me in discrimine manere. *Illuc*] in Græciam. nam Cicero filius Athenis philosophiæ studium colebat, Cratippo magistro. epist. 16. & libro 1. de officijs. *Legari ab Cæsare.*] nam etiam viuo Cæsare liberam legationem ab eo petere cogitauerat, hanc vnam ob caussam, vt in Græciam filij caussa proficisceretur. *Quincto*] fratri. *Impenso pretio,*] magno: vt apud Cæsarem lib. 4. Gal. bel. Iumenta impenso pararit pretio. Et Suetonius in Tiberio: Coactus est, tam suis, quam matris impensissimis precibus reditum expostulare. *Quo introducatur.*] vt Aquilliæ, de cuius nuptijs patrem suum cogitare Quinctus filius Attico dixerat, ea villa dotis cautio sit. *Debitione dotis:*] satis habet negotij reddenda tibi dote. facto enim diuortio cum Pomponia, Attici sorore, dotem reddere Q. Cicero cogebatur. *Q. Egnatio*] qui pecuniam fortasse ad solutionem dotis obtulerat. *Sex. Clodii:*] qui exsulabat, condemnatus, quod eo duce populus in curiam P. Clodij corpus intulisset, cremassetque subsellijs, & mensis, & codicibus librariorum: quo igne & ipsa curia, & curiæ iuncta Porcia basilica flagrauerat. Pedianus in argumento Milonianæ, & in extremo eiusdem orationis commentario. *Falsis*] nam in commentarijs Cæsaris delebat, & reponebat Antonius arbitratu suo; cum in eo Q. Faberij manu, scribæ Cæsaris, vteretur. Appianus lib. 3. *Debere tueri commentarium Cæsaris.*] quia senatus decreuerat, vt, quæ Cæsar egisset, decreuisset, statuisset, rata manerent. sed Antonius, cum haberet penes se Cæsaris cõmentarios, abutens facilitate senatus, addebat, tollebat, mutabat ad arbitriũ & libidinẽ suã. *P. Clodiũ*] Antonij priuignũ, P. Clodij filiũ, quo cum inimicitias Cicero grauissimas gesserat: priuignũ autẽ, quia Fuluiã eius matrem

Antonius duxerat vxorem. *Hanc familiam.*] Claudiam, *Contumaciæ.*] priuati odij. *Nec his præsidiis nosmet ipsos esse spoliandos.*] nam, si insectaremur amicos inimicorum nostrorum, spoliaremus ipsi nos omni amicorum præsidio. nemo enim amicis abundaret, si acerbiores vellemus esse non modo aduersus inimicos, sed etiam aduersus eos, qui nostris essent inimicis amicitia coniuncti. *Tuas partes*] qui vitricus illi es. *Puero quoque hoc a me dabis,*] puero dices, mihi placere Sex. Clodij restitutionem; quod omnem veterum inimicitiarum memoriam ex animo deleuerim. *Quam domus.*] propter Fuluiam Antonij coniugem, quæ P. Clodij prius vxor fuerat.

IN EPISTOLAM XIV.

Itera dum] sic in 2. Academica, & in 2. Tusculana. *Coronatus Quinctus noster Parilibus?*] puto Parilia illa significari, quæ dedisse Octauium suo sumptu, vt populum muneribus caperet, scribit Dio lib. 45. *Coronatus*] coronati enim cum tibijs & cymbalis Parilia celebrabant. Athenæus 8. δειπνοσοφιστῶν. *Quinctus noster.*] Quinctus filius, qui Parilia coronatus celebrauerat, vt amorem suum erga Cæsarem etiam mortuum ostenderet: vt epist. 17. De coronatis, cum sororis tuæ filius a patre accusatus esset; rescripsit, se coronã habuisse honoris Cæsaris caussa, posuisse luctus gratia: postremo se libenter vituperationem subire, quod amaret etiã mortuum Cæsarem. *De hæresi Vestoriana,*] quia, cum ego ad te scripsissem, Vestorium a dialecticis remotum, in arithmeticis satis exercitatũ; ipse eos, qui pecuniæ studiosiores essent, quam doctrinæ, hæresim Vestorianam appellasti. *Pherionum*] hoc videtur cognomẽ familiæ Puteolanæ: quorum consuetudinem, de qua scripserat Atticus, valde se risisse Cicero significat. *De Clodio:*] de Sex. Clodio: quem Antonius dicit se restituere ex commentarijs Cæsaris, cum Cæsar non modo hoc non facturus; sed ne passurus quidem fuerit. *Sequetur*] restituetur & Rufio Vestorianus, & Victor; quem Cæsar numquam in commentarijs scripsit se velle restitui: item ceteri, quos Antonius voluerit: denique quis nõ restituetur? Quis hic Rufio sit, & cur Vestorianus dictus, ostendimus epist. 2. lib. 5. *Non venire?*] venimus enim co-

acti ab Antonio consule. *Defendendi fuerunt?*] hoc & in Philippica 1. & hic epist. 10. *Sessionem*] moram, & ignauiam. nam, sedere, quandoque valet nihil agere, tempus otiose terere: vt epist. 43. lib. 12. Quid enim sedere totos dies in villa ista? Et apud Terentiũ, vt opinor, Virginem tam grandem sedere domi? Reprehendit Brutum & Cassium, qui illo ipso primo Capitolino die senatum in Capitolium non vocarint, sed otiosi tempus consumpserint. epist. 10. *Brutorum?*] Marci, & Decimi. vel Brutos posuit pro omnibus, qui patriam tyranno liberauerant. *Aliorum Brutorum,*] optimates intelligit. Et in voce Brutorum amphibologiam quæsiuit. nam & hominum, & bestiarum inest significatio; cum tamen ad bestias potius Cicero respexerit. *Lætari,*] interitu tyranni. *Gratulari,*] tyrannoctonis. *Nullis, permanere.*] cum a bona mente, quam lætitia & gratulatione ostẽderant, postea desciuerint. *Istos*] Brutum, Cassium, alios, qui Cæsarem regnantem occiderũt. *Ex eo quæ manarint,*] corpora tyrannorum abijci insepulta, leges iubebant: (Appianus lib. 3.) itaque non fuit concedendum, vt Cæsar funere efferretur: concessum tamen est. ille fuit quasi fons omniũ malorum: nam Antonius, cum Cæsarem in funere laudaret, permiscuit quædam ad misericordiam commouendam, vt populus ad coniuratorum domos cum facibus accurrerit; qui perculsi metu, ex vrbe aufugerunt. inde perturbatio reip. & immoderata Antonij licentia. epist. 10. *Vtrisque*] Gallijs, cisalpinæ, & transalpinæ. Et sane Kalendis Iunijs Antonius numerum annorum prouincijs prorogauit: vt in 2. Philippica. *Dies*] legitimum tempus. *Ad Opis*] subintellige, ædem: vsitata figura. Antonius Cæsaris pecunias, in Opis templo positas, ad se transtulit. vnde illud in 2. Philippica: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? quonam modo sestertium quadringenties, quod idibus Martijs debuisti, ante Kal. Aprilis desijsti? Et in 5. Illa dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millies falsis perscriptionibus, donationibusque auertit: vt portenti simile videatur, tantam pecuniam populi R. tam breui tempore perire potuisse. Et in 1. Pecunia vtinam ad ædem Opis maneret, cruenta quidem illa, sed his temporibus, cum ijs, quorum est, non redditur, necessaria.

quamquam ea quoque sit effusa, si ita in actis eius fuit. Antonius enim, cum diceret in actis Cæsaris esse, vt ea pecunia distribueretur: distribuit ex libidine sua quibus voluit, & quantum voluit: Dolabellamque ære alieno oppressum, data ei grandi pecunia, quasi in actis Cæsaris ita scriptum esset, in suas partes facile traduxit. *Egregiis viris,*] interfectoribus Cæsaris. *Eorum scelera,*] libertatis inimicos, maximeque Cæsarem significat. *Obsidemur?*] quasi dicat: facerem cum periculo: nam liberi nondum sumus: etiam nunc dominos habemus. intelligit autem Antonium. &, Obsidemur, μεταφορικῶς. nam, qui obsidentur, liberi non sunt: liberati autem, qui ex obsidione exempti. itaque in epistola ad D. Brutum, Cum te, inquit, incluso spem maximam omnes habuissent in tua virtute, florente Antonio: quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? *Nec me raudusculum mouet:*] laudare cogar eos, qui te obsignatorem adhibuerunt; non propter raudusculum, id est propter pecuniã, (æs enim veteres Raudum dicebant) quam mihi debent: quod verear, ne, si illos non laudauero, abalienati, pecuniam non soluant: sed ideo laudabo, quod eos beneuolentia prosequor: beneuolos autem homines, qualescumque sunt, graue est insequi contumelia. Nec dubito, quin Dolabellam significet, amicũ suum, eundemque debitorem. nam infra, epist. 19. Tibi assentior, maiorem πρᾶξιν Dolabellę fore, si mihi, quod debuit, dissoluerit. & epist. 20. L. Antonij horribilis concio, Dolabellæ præclara. iam vel sibi habeat nummos, modo numeret idibus. Adhibuerat autem obsignatorem Atticũ, opinor, in testamento faciendo. epist. 2. *Qualescumque sunt,*] hoc dicit, quia Dolabellæ mores non admodum probati, vt qui contra reip. partes a Cæsare steterat. *De Buthrotiis*] vide epist. 10. de Buthrotia re. *Vicinis tuis Massiliensibus*] quia Phocenses, a quibus Massilienses ortum ducebant, finitimi Atticæ regioni. Liuius lib. 5. Lucanus lib. 5. & alij. *Sua reddi.*] redditum iri putas a rep. quæ illis Cæsar ademerat, quia sibi portas clausissent, belli ciuilis initio, Antonius in epistola, quæ legitur Philippica 13. cum multa obiecit Hirtio & Cæsari, tum infert: Massiliensibus iure belli, adepta redituros vos pollicemini. *Fortasse*] dubius enim bellorum euentus.

IN EPI-

IN EPISTOLAM XV.

Meliora,] de rep. *Magnam ἀναθεώρησιν*] magna admini-ſtrauit, magna geſſit Dolabella. adminiſtratio autẽ hæc fuit. *De ſaxo,*] ſubaudi, præcipitare eos, qui Cæſari columnam erexerãt: & impunita quadam licẽtia graſſantes, bonis ciuibus pericula intendebant. *In crucem,*] tollere. nam ex illa ſeditioſorum manu, qui liberi homines fuerunt, eos Dolabella de ſaxo Capitolino deiecit: ſeruos in crucem egit. *Columnã tollere,*] quam prope viginti pedũ lapidis Numidici, vt Suetonius tradit, de plebe homines perditi in foro ſtatuerant, inſcriptam, CAESARI PARENTI PATRIAE. *Locum illum*] vbi plebs buſtum & monumentũ Cæſari fecerat. Hæc ex hiſtoria colliguntur: ſed ipſe aperte in 1. Philippica, his verbis: Cum ſerperet in vrbe infinitum malum, idq; manaret in dies latius, iidemq; buſtũ in foro facerent, qui illam inſepultã ſepulturã effecerant, & quotidie magis magiſq; perditi homines, cum ſui ſimilibus ſeruis, tectis ac templis vrbis minitarentur: talis animaduerſio fuit Dolabellæ cum in audaces ſceleratoſq; ſeruos, tum in impuros & nefarios liberos, taliſque euerſio illius exſecratæ columnæ, vt mirũ mihi videatur, tam valde reliquũ tempus ab illo vno die diſſenſiſſe. Et in eadem: Quem potes recordari, Dolabella, in vita tibi illuxiſſe diem lætiorẽ, quam cum, expiato foro, diſſipato cõcurſu impiorũ, principibus ſceleris pœna affectis, te domũ recepiſti? Et in 2. Qui dies ille, o Antoni, collegæ tui, cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtũ in foro euertit? *Simulationem deſiderii,*] dictio, Deſiderij, refertur ad tyrannidẽ, & potentiam ſupra leges: hoc ſenſu: Videbatur antea deſiderare tyrannidẽ Dolabella, qui re vera minime deſideraret: nunc, cum tanto malo laborantem remp. ſanauerit, prorſus, quæ fuit in eo ſimulatio deſiderij, eam ſuſtulit. Oſtendit enim, ſimulationem deſiderij in Dolabella fuiſſe, deſiderium non fuiſſe. *Acta nefaria*] Cæſaris. *Non poſſunt omnia ſimul.*] explicari eodem tempore omnia non poſſunt: gradatim ad ſuum ius, ſuamque dignitatem reſp. perueniet. *Si mihi cum illo nihil fuiſſet,*] ſi nulla mihi cum eo conſuetudo, aut amicitia fuiſſet. Locutio Ciceroni vſitata. Mihi ante ædilitatem nihil erat cum Cornificio, inquit epiſt. 18. Et in epiſtola ad C. Marcellum: Si mihi tecum minus eſſet, quam eſt cum tuis omnibus:

allegarem ad te illos, a quibus intelligis me præcipue diligi. Et epiſtola 1. lib. 13. fam. Cum Patrone Epicureo mihi omnia ſunt.

IN EPISTOLAM XVI.

Cluuianis] in agro Puteolano: ex hereditate C. Cluuij Puteolani. *Epicopum*] remigabilem, vt ita dicam: id eſt, qui iam in eo erat, vt remis impelleretur. *Tradidiſſem*] vt & villa, & villicis procuratoribus vteretur, tamquam ſuis. *Tyrotarichum*] patinam tyrotarichi, qua me Papirius Pætus accipere ſolitus eſt. In epiſtola ad Pætum: Quem tu mihi Pompilium, quem denarium narras? quam tyrotarichi patinam? facilitate mea iſta ferebantur antea: nunc mutata res eſt. Eſt autem Tyrotarichus, caſeus ſale conditus. *In Pompeianũ:*] rediturus. ibi enim eum fuiſſe v. Kal. Maij, patet ex inſequenti epiſtola. hæc autem ſcripta eſt v. nonas Maij. *Regna*] regna appellat, Puteolana, & Cumana prædia; quod ijs mirifice delectaretur, vt quaſi in regno videretur eſſe. *Ἀ'ριστείαν.*] intelligit quod ſcripſit in epiſtola proxima ſuperiore, de columna euerſa, & ſceleratis hominibus ſupplicio affectis. *Quid de re, quid de viro*] de re, quam geſſit: de viro, ipſo Dolabella. *Propoſita cruce, vel ſaxo?*] alludit ad factũ Dollabellæ, qui liberos homines, remp. perturbantes, de ſaxo præcipites deiecerat, ſeruos cruci affixerat. Nemo igitur, inquit, tam erit inimicus otij, qui Brutum audeat violare, propoſita cruce, vel ſaxo. *Infimorum?*] hoc dicit, quia ſeueritas animaduerſionis non ſolet eſſe popularis: ſed illam tamẽ Dolabellæ ſeueriſſimam animaduerſionem infimus quiſque vehementer probauerat. epiſt. 17. *Expedias.*] ita expedias velim mea negotia, vt hic me nulla res poſſit morari. *Epiſtola Leonidæ,*] in qua Ciceronem filium ita laudauerat, vt diceret: Quo modo nunc eſt, videtur de eo bene ſperandum. *Ille*] Cicero filius. *Quo modo nunc eſt.*] verba ſunt ex Leonidæ epiſtola de Cicerone filio. & epiſt. 17. lib. 15. Leonides, inquit, retinet ſuum illud, Adhuc. Apparet autem hominem fuiſſe magna auctoritate, & exiſtimatione: cum Cicero filius ad Tironem ita ſcribat: Multum etiam mecum eſt Epicrates princeps Athenienſium, & Leonides, & horum ceteri ſimiles. κατὰ μίτον] diligentiſſime omnia de filio, quaſi, per filum

lum. Pherecrates apud Varinum: κατὰ μίτον τὰ πράγματα ἐκλογίζομαι. *Ad Xenonem scripsisti,*] vt Athenis Ciceroni filio suppeditaret. epist. 1. & 3. lib. 16. *De Montani negotio*] quid significet, ipse declarat epist. 51. lib. 12. *Ne pro se, &c.*] puto fore, vt ipse soluat quod Planco debet, non vt Montanus præs pro illo dependat. *Non belle valuisse.*] ægrotasse.

IN EPISTOLAM XVII.

In Cumano] in villa mea Cumana ad Lucrinum. epist. 16. *In fortuna*] itaque nunc ipsi nobis consulere non possumus. *His de rebus*] subaudi, consilium capiemus. *Proficiam.*] erat enim consul Antonius: ideoque cum eo agendum erat, vt decretum, a Cæsare factum de Buthrotiorum agro liberato, confirmaret. *Magno reip. malo*] hac de re sic in 2. Philippica: O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cum etiam Capuam deducere conatus es. & quæ sequuntur. *L. Cæsari*] Antonij auunculo. *Ad Kal. Iun.*] quo die coacto senatu agetur de rep. ep. 14. *Tractanda, & perficienda*] remedium afflictæ reip. non modo quærendum est, sed etiam inueniendum. Μελήσει.] ipse viderit, ipse cogitet. *Non modo acta*] senatus enim consulto sancitum erat, vt acta Cæsaris rata manerent. *Rem*] Montani negotium. de quo epist. 51. lib. 12. & 16. huius libri.

Dolabellæ] P. Cornelio Dolabellæ, qui cum antea Ciceronis gener fuisset, postea diuortium fecerat, vt apparet lib. 11. *Etsi contentus eram*] gratulatur Dolabellæ, quod columnam, ab infima plebe erectam Cæsari mortuo, euertisset, perditis hominibus, qui eam erexerant, in crucem actis, vel de rupe Tarpeia deiectis. qua de re vide epist. 15. & 16. & fam. epist. 2. lib. 11. & 1. lib. 12. Suet. in Iulio, & Lactantium lib. 1. cap. 15. *In hæc loca*] ad salubres Baiarum aquas. epist. 12. & fam. epist. 12. lib. 9. *Extulerunt,*] ob euersam a te columnam. *Consulem*] erat enim Dolabella consul cum Antonio. *Agamemnoni*] hac de re Homerus Il. lib. 1. *Alumnum*] discipulum vocat epist. vlt. lib. 8, & 7. & 9. lib. 9. fam. *Sororis filium*] M. Antonium, collegam Dolabellæ in consulatu; cuius mater L. Cæsarem, fratrem suum, proscriptum postea seruauit. Appianus lib. 4. de bel. ciu. *De facto, ac de re gesta:*] de columna euersa, seditiosis supplicio affectis. e-

pist.15. & fam. epist.1. lib.12. & Philip.1. *Cernere;*] adire. epist.12.lib.11.& 43.lib.13. *Ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis.*] vide translatum translato redditum. sunt enim antitheta translata, Transfundere, & Exhaurire. *Idibus Mart.*] quo die Cæsarem Brutus occidit. fam. epist. 28.lib. 10. *Dilexisse.*] Diligere leuius est quam Amare. epist.1. ad M. Brutum, Clodius, inquit, valde me diligit, vel, vt ἐμφατικώτερον, valde me amat. & fam. epist. 9.lib.3. *Seueritas*] populo enim gratior clementia, quam seueritas. epist. 4. lib.10. *Ad caussam*] ad rei, quam gesseras, commemorationem. fecit enim sapiēter Dolabella, qui, cum vereretur, ne plebis animos incenderet, si ad mentionē summæ animaduersionis, quæ non solet esse popularis, repente venisset, in ea commemorāda diutius perstitisset; gradatione quadam vsus est, & pedetentim tum accessus ad caussam fecit, tum recessus. *Vt res ipsa maturitatem tibi animaduertendi omnium concessu daret.*] vt per omnes liceret tibi quamprimum animaduertere in eos, qui columnam erexerant. *Vrbem periculo, ciuitatem metu:*] tecta ab igne, ciues a cæde. perspicuam inter Vrbs & Ciuitas differentiam ostendit Cicero pro Sylla sic: In qua ciuitate res tantas gesserim, memini; & in qua vrbe, intelligo. Et Acad. lib. 2.

IN EPISTOLAM XIIX.

Abalienauit] quia mihi non soluit quod debet. Debebat autem ex dote Tulliolæ, cum qua diuortium fecerat. fam. epist.18.lib.6. *Pudentem.*] εἰρωνικῶς. *Faberii manu*] iocatur. Quinctus enim Faberius, Cæsaris scriba, ad arbitrium Antonij, vt scribit Appianus, mutabat, aut addebat in Cæsaris libellis. ita magnam pecuniæ partem, a Cæsare relictæ, interuertit, ad seque transtulit Antonius: eaque pecunia cum alios, tum collegam suum Dolabellam, magno ære alieno oppressum, ad suas partes traduxit. itaque non Antonio solū, sed & Dolabellæ beneficium attulit Faberij manus. Philippica 8. *Et opem ab eo petierit.*] alludit ad ingentem illam vim pecuniæ, quam a Cæsare de Pompeianorum bonis redactam, & ad ædem Opis custodiæ caussa positam, Antonius diripuit, posteaque se distribuisse dixit e Cæsaris libellis, vsus in eo Faberij manu. Philippica 2. Maximo te, inquit, ære alieno ad

mo ad ædem Opis liberasti: per easdemque tabulas innumerabilem pecuniam dissipauisti. Ea igitur pecunia emptus ab Antonio Dolabella, graui se alieno ære liberauit. epist. 14. lib. 16. Dolabella, inquit, cum remp. me auctore defendere cœpisset, non modo eam deseruit emptus pecunia, sed etiam, quantum in ipso fuit, euertit. Et oratione prima in Antoniũ: Per deos immortales: te enim intuens, Dolabella, qui mihi carissimus es, non possum de vtriusque vestrum errore reticere. credo enim, vos homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam, vt quidam nimis creduli suspicantur, sed caritatem ciuium, & gloriam concupisse. Et Paterculus historiæ suæ lib. 2. Septies millies H-S depositum a C. Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, corruptis eiusdem commentarijs; atque omnia pretio temperata, vendente remp. consule. *IIX. idus litteras dederam*] quas paullo post aculeatas appellat, quod in ijs Dolabellam quasi aculeis pungeret, & excitaret ad solutionem pecuniæ. *Albianum*] negotium. epist. 13. lib. 13. & 2. huius lib. *Mihi suppeditatus es,*] pro, mihi suppeditasti. si tamen locus vacat mendo. nam, Suppeditor, cum agendi significatione, inusitatum. ideo legendum putabat Montagnanus, Suppetiatus es: pro, subuenisti, opem tulisti: quo verbo Appuleius vsus est. Aut igitur suppetiatus erat Atticus Ciceroni in exigenda a Petulcio pecunia, aut pecuniã de suo dederat, tantundemq; se scripserat a Petulcio, qui Ciceroni debebat, exacturũ. *Ad ista expedienda*] ad mea nomina exigenda. *Factum, &c.*] videbar mihi Erotem reliquisse aptissimum ad ista expedienda. Factum: quasi a natura: vt in 1. de Officijs, Facti ad ludum: pro Milone, Ad eam legem non docti, sed facti. *Vacillarunt,*] nomina: id est, exacta non sunt. *In foro,*] quia scripserat Atticus, Brutum Kal. Iun. Romæ futurum, sed in senatum non esse venturum. *De Græcia*] de profectione in Græciam. epist. 13. & 16. *Exsilium, vt scribis ipse, meditanti,*] nam, si aliquid meditaretur pro rep. non discederem: sed exsilium meditanti non video quid prodesse possim: itaque in Græciam cogito. *Non satis delectarunt.*] quia de Cicerone filio scripserat, Quo modo nunc est. epist. 16. *Herode*] hic Athenis morabatur. epist. 15. lib. 15. & 16. huius lib. *Saufeium*] Saufeij librum. epist. 4. lib. 15.

IN EPISTOLAM XIX.

Auaritiá:] quia non ſoluit, quod debet. epiſt. 18. *Alium portum*] mortem videlicet. *Huic ætati*] meæ. *Non vtrumuis.*] non licet nunc mihi, quod Cæſaris bello licuit, non intereſſe ciuili bello. nunc in manu mea non eſt, vt faciam vtrum volo. epiſt. 13. *De Clodio*] de Sex. Clodio: de quo ſcripſerat Cicero, ſe libenter concedere, vt reſtitueretur. epiſt. 13. *De Deiotaro,*] cui ereptam a Cæſare Armeniam Antonius, accepta grandi pecunia, reſtituerat, idque ſe dixerat facere ex eiuſdem Cæſaris commentarijs. epiſt. 2. & 5. & Philippica 2. *Factum Dolabellæ*] animaduerſionem in ſeditioſam illam manum, & euerſionem columnæ. epiſt. 15. *De coronatis*] de ijs, qui Parilia coronati celebrauerant. epiſt. 14. *Luctus gratia:*] propter Cæſaris necem. Parilibus enim cum per aliquod ſpatium coronam geſtaſſet, depoſuit. *Scripſi diligenter.*] de pecunia ſcilicet, quam vtriq; debebat Dolabella. epiſt. 18. *Hoc oneris*] vt tu Dolabellam appelles de ſolutione. *Tricatus eſt.*] tricatur, qui falſa loquitur. epiſt. 14. lib. 15. *Miſſa ab iſtis*] Publilio, matre, & ſorore. Miſſa vt ageret cum eo de reducenda Publilia. epiſt. 34. lib. 13. & 1. lib. 15. *Antonium*] qui verſabatur in ijs locis tum, cum coloniam Caſſilinum deduxit. epiſt. 10. *De Buthroto.*] hoc explanauimus epiſt. 33. lib. 13. *Facere magnam πρᾶξιν Dolabellæ.*] præclarum ducere factum Dolabellæ. epiſt. 15. *Ex tuis litteris.*] vnis & alteris. epiſt. 18. *De profectione*] in Græciam. epiſt. 13 & 19. *De matre*] quod totam villam ad Lucrinum, villicoſque procuratores tradiderim. ep. 16. *Diligenter tuebimur.*] quia minus recte valebat. epiſt. 1. lib. 15.

IN EPISTOLAM XX.

A Lucullo poſtridie eadem fere hora, qua veni,] ſubaudi, alteras litteras accepi. *Poſtridie*] v. idus. *Eadem fere hora, qua veni,*] hora fere tertia. *De tuo autem*] negotio. rem Buthrotiam intelligit. epiſt. 10. & 19. *Quid ſperes.*] hoc non ad Buthrotum, ſed ad remp. refertur. nam Antonius curſabat huc illuc, vt agros veteranis diuideret, quibus beneficio deuinctis vteretur adiutoribus ad omnia. epiſt. 17. *Romæ igitur*] agemus cum Antonio Kal. Iunij. epiſt. 14. *L. Antonii*] qui

tonij] qui tribunus erat plebis, Marci frater. *Nam vel sibi, &c.*] concedo, vt, quos mihi nummos Dolabella debet, eos sibi habeat, modo vsurā idibus pēdat. Mos fuit apud veteres, vt idibus vsuræ soluerentur. ideoque in oratione 1. in Catilinam, Prætermitto, inquit, ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. propterea quod idibus soluere feneratoribus vsuras cogeretur. Et in 2. Philippica: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? tu autem sestertium quadringenties, quod idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kal. Apr. debere desiisti? Ex vsura, quam idibus Martiis Antonius soluerat, apparebat eum debere sestertium quadringenties. Sed Horatius perspicue;

Fenerator Alphius Omnem relegit idibus pecuniam.

Tertullæ] Tertulla, Bruti soror, vxor Cassij, abortum fecerat. Feminæ appellabantur familiæ nomine; sed, vt internoscerentur, cum duæ erant, maior, & minor vocabantur: vt apud Suetonium in Augusto, Octauia maior, & Octauia minor. cum tres erant, quæ tertia nata esset, Tertia dicebatur: cum quattuor, Quarta: cum quinque, Quincta: vnde in oratione pro M. Cœlio, & de haruspicum responsis, Quincta Claudia. ergo Tertia, siue Tertulla per deminutionem, Bruti soror, quia post duas edita esset. epist. 12. libr. 15. de qua Macrobius hæc Saturnaliorum lib. 2. Mater M. Bruti Seruilia, cum pretiosum ære paruo fundum abstulisset a Cæsare, subiiciente hastæ bona ciuium, nō effugit dictum tale Ciceronis: Et quidem, quo melius emptum sciatis, comparauit Seruilia hunc fundum, Tertia deducta. filia autem Seruilię erat Iunia Tertia; eademq; C Crassi (hic pro Crasso Cassium repone) vxor, lasciuiente dictatore tam in matrem, quam in puellam. *De regina, &c.*] vide ep. 8. *De Quinctis,*] patre & filio. *Buthroto,*] re Buthrotia. ep. 10. lib. 14. & 15. lib. 16. mendose autem in quibusdam libris, de Quincti Buthroto. *Ciceroni*] filio, epist. 17. *Scriptam concionem*] qua Brutus vtatur, cum in vrbem redierit. *In quibus satis exercitati sumus.*] quoniam, inquit, in litteris satis exercitatus sum, eo debes putare certius, quod dicturus sum. Nemo vmquam, &c. *In edicto.*] Brutus edictum composuit, quo postulauit ab Antonio consule, vt sibi & Cassio prætoribus liceret ab vrbe abesse: quos

leges vetabant. quibus ille item edicto respondit minaci & contumelioso. epist.3. lib.11.fam. *Non probari.*] Brutus enim orationis vim, & sententiarum grauitatem contemnebat, Atticos oratores imitabatur, humili quodam in genere versantes. ep.1. *Non scite:*] nõ scite scripsit Atilius, suã cuiq; sponsam, mihi meam; suũ cuiq; amorẽ, mihi meum: siquidẽ, aliena contemnere, sua nimis amare, nõ sapientis est. & tamẽ nemo vmquam fuit neq; orator, neq; poeta, qui non se meliorem arbitraretur, quam quemuis alium. *Poeta durissimus.*] Licinius enim Atilium vocauerat Ferreum scriptorẽ, in primo de Finibus in prooemio. *Isti*] Bruto. *Ducem*] Antonium. *Quod Hirtium, &c.*] epist.4.l.15. Cassius vehementer orat, ac petit, vt Hirtium quam optimum faciam. Erat enim Hirtius maxime deditus eloquentiæ, ideoque Ciceroni familiarissimus. In epistola ad Pætum: Hirtium & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistros. Et in hoc libro epist. 12. Qui etiam me declamare coegerunt. *Cum Balbo:*] qui cum Cæsaris amicissimus fuerit, quo modo in rempub. sit animatus, non facile potest diiudicari. *Valde placere*] quia rempub. præclarissime gessit. epist.14. *Vixi*] iucundissime fui, vt epist.15. lib.4. Vixi cum Axio. *Edictum Bruti, & Cassij*] in epist.13. lib.10. *Istis*] Bruto, & Cassio. *Ibat res.*] erat, cur bene speraremus. epist.15. Incipit res melius ire. *Ducem:*] Octauium significat, ad quem veterani confluebant. Dio, Appianus. πολιτεύεσθαι.] abstinendum administratione reip. nam Epicurus ad se ipsum omnia referebat, aliena caussa nihil dicebat esse agendum. Ideoque in epistola ad Trebatium, quem audierat Epicureum esse factum, iocans ita scribit: Quonam modo ius ciuile defendes, cum omnia tua caussa facias, non ciuium? Et in eadem: Quid fiet populo Vlubrano, si tu statueris πολιτεύεσθαι non oportere? *Bruti nostri*] qui, Stoicos sequens, dissentiebat ab Epicuro. *Vulticulus*] talis apparet Brutus in antiquis & lapidibus, & nummis, vultu macie attenuato. *Est dextella.*] eo quasi dextra vtemur ad auferendum ab Antonio quod volumus de re Buthrotia. nam Quinctus filius Antonij familiaris. ep.17. *L. Antonius*] qui erat tribunus pl. & tribunis licebat quẽ vellent in concionem abreptum interrogare qualibet de re: vt in libro de Magistratibus exemplorum copia probauimus.

Concio]

Concio]Octauij. *Hæc scripsi.*]quasi dicat, Propere, quia statim discessurus erat Cassij tabellarius. *Salutaturus:*]in villa Cumana ad Lucrinum. epist. 16. *Ad epulas Vestorij*] Puteolos. epist. 13.

IN EPISTOLAM XXI.

Venit] Roma. *Non de re mea,*] non de pecunia, quam mihi debet. *Nondum enim meas acceperat,*]intelligit eas litteras, quas appellauit aculeatas. epist. 18. *Quarum exemplum tibi miseram,*] quarum est principium, Etsi contentus eram mi Dolabella, tua gloria, epist. 17. *Timere*]nolle. sic paullo post: Nemo est istorum, qui otium non timeat. Et in ea, quæ sequitur: Timent otium. quod contra dixit, Cupere pacem, epist. 20. *Nosti virum, quam tectus:*] sic Cœlius ad Ciceronem: Nosti Marcellum, quam tardus: itemque Seruium, quam cunctator. Plautus in Aulul. Tu me, & ego te, qualis sis, scio. Terentius in Ad. Illum, vt viuat, optant. *Acta Cæsaris*] vide in orationibus. *Duumuiri*] municipiorum præfecti. *De sua inuidia:*]quod inuisus esset quasi Cæsaris amicus. *Illa res*]Cæsaris interitum significat. *Regni heredem relictum?*]Antonium. *Hoc metuere, alterum in metu non ponere?*] regem metuere, heredem regni non metuere. Et latenter significat, Antonium occidi debuisse. Locutionẽ vsurpauit eandem epist. 50. lib. 12. *Neapolitanum*]fundum in agro Neapolitano: vt in Academicis: Erat constitutum Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. *Matre tyrannoctoni*] Seruilia, Bruti matre: quæ fundum illum ab hasta Cæsaris minimo acceperat. dilexit enim Cæsar vsque adeo Seruiliam, vt bello ciuili, quemadmodum Suetonius tradit, super alias donationes amplissima illi prædia ex auctionibus hastæ nummo addixerit; cum quidem, plerisque vtilitatem mirantibus, facetissime Cicero, Quo melius, inquit, emptũ sciatis, Tertia deducta est. existimabatur enim, Seruiliam etiam filiam suam Tertiam conciliare Cæsari. erat igitur plane ὑποσόλοικον, cum Brutus Cæsarem occidisset, Seruiliam possidere fundum a Cæsare datum. *Cato maior*]liber de Senectute, ita inscriptus: in quo libro multa præclara ad tollenda senectutis incommoda: ideoque sibi eum sæpe esse legendum, dicit. πεντέλοιπον.] Puteolis fuerat

Cicero cum quinque Cæſarianis, Balbo, Hirtio, Panſa, Octauio, Philippo, vt ſcribit epiſt. 11. Cum autem Octauius cum Philippo vitrico Romam iſſet, tres erant reliqui, Balbus, Hirtius, & Panſa. πεντέλοιπον igitur, id eſt, qui reliqui ſunt de quinque. reliqui autem erant, vt dixi, Balbus, Hirtius, Panſa. *Sic*] eo, inquit, ad Hirtium, vt eum ad partes reipub. traducam. vide epiſt. 1. lib. 15. *Videamus:*] paremus, inquit, talaria, vt hinc abeamus. *Octauij concionem,*] epiſt. 20. *An in meo nomine*] an propter pecuniam, quam mihi debet, legem tulerit de tabulis nouis: qua creditæ pecuniæ debitoribus condonabantur.

IN EPISTOLAM XXII.

Iſti] qui otium timent. *Meus vero diſcipulus,*] Hirtius. *Illum,*] Cæſarem. *Irrita fore, &c.*] fore dicebat, vt nos, qui Cæſaris acta decreto ſanximus & confirmauimus, iidem illa infirmemus atque tollamus, timore liberati. *Qua ſi vſus non fuiſſet,*] quia interfectus eſt ab iis maxime, quos, Pompeium ſecutos, cum poſſet occidere, ſeruauit. Et ſane Hirtius illi auctor fuerat, vt crudelitate potius vteretur, quã clementia; ſi, quod armis quæſierat, tenere diutius vellet. quod ex Paterculo didicimus: cuius verba ſubiiciemus: Laudandum experientia conſilium eſt Panſæ, atque Hirtij, qui ſemper prædixerant Cæſari, vt principatum, armis quæſitum, armis teneret. ille dictitans mori ſe, quam timeri, malle, dum clementiam, quam præſtiterat, exſpectat, incautus ab ingratis occupatus eſt. *Pompeius*] Sextus, Magni filius. *Quod tibi tum licuit,*] quod tibi Cæſaris bello licuit, vt neutram partem ſequereris; id nobis nunc non licebit; quos hæc perditorum pars in hoſtium numero habebit, quia non obſcure Cæſaris morte lætati ſumus. ep. 13. *Nos ingratos.*] quia læti ſumus eius nece, quibus ille nõ ſolum pepercerat, ſed etiam reditũ in patriam conceſſerat. *Millies mori melius,*] quam ire in caſtra. ſupra: Talaria videamus. quiduis n. potius, quã caſtra. *Huic præſertim ætati.*] ſenectuti: cui propinqua iam mors impendet. *Magnum mendum*] acta enim illa res eſt animo virili, conſilio puerili. epiſt. 21. *Illi iuuenes*] tyrannoctoni. *ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς, &c.*] aliis in bonis hanc effugiunt vituperationem. hoc dicit: ita de republ. meriti ſunt, vt ad eos hoc dedecus non pertineat. *Plura audis,*] cum Romæ ſis. *Interes*

teres consiliis,] quod cum Cæsarianis assidue colloquaris. Sic in epistola ad Cassium: Tu eam partem petisti, vt & consiliis interesses, &, quod maxime curã leuat, futura animo prospicere posses. Erat enim Cassius apud Cæsarem. *Super legatione votiua.*] quam petere cogitabat, discessionis caussa; quemadmodum & petiit, & vsus est: quod ipse in 1. Philippica significat his verbis: Quæ cum audire mallem, quam videre, haberemque ius legationis liberum; ea mente discessi, vt adessem Kalendis Ianuarij; quod initium senatus cogendi fore videbatur. Votiuam autem, & liberam legationem idẽ esse, non dubitabit, qui leget quod scriptum est epist.18. lib. 2. & 13. lib.14. *Kalendis.*] ne in senatu Kalendis Iuniis adsim. ep.14. & 1. *Milites ad eam diem comparati,*] vide epist. 4. lib.15. & in 2. Philipp. *Istos,*] Brutum, & Cassium.

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM DECIMVMQVINTVM EPISTOLArum Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

DE ALEXIONE.] medicus Ciceronis Alexio perierat. ep.2. *De Antonio*] ep.20. lib. 14. *Egi primum,*] egi cum eo de re Buthrotia. *Nihil mihi concedebat.*] rem Buthrotiam, ęquę atque ego, videbatur cupere. Sic epist.33. lib.13. Nosti diligentiam Capitonis in rebus nouis perquirendis: nõ

concedit Camillo. *Huius rei,*]Buthrotiæ. *Consulatus sui.*] erat enim consul designatus. *In eo negotio*] in re Buthrotia. ep.19.lib.14. *Nostros:*] Brutum,& Cassium. *Satisfeci:*] probaui mihi non licere,quod rogaret.ep.19.lib.14. *Laborare*]de ea re,quam rogabat. *Istam vero,*]opinor,Publiliæ matrem.epist.19.l.14. *Quid est hoc?*]quo de nunc agitur. quid est, cur simulem, & quasi cum persona ambulem? tum laudaui, quia debui:at hoc, quod nūc agitur, cuiusmodi est? *Quod Brutus rogat,*]quod Brutum scribis rogare,vt ante Kalendas Iunias eum conueniam; ad me quoque scripsit. *Ante Kalendas*]hoc est,ante quam in vrbē redeam. nam ad eam diem Cicero affuturus erat:(ep.14.& 17.lib.14.) Brutus autem redire ipse in vrbem non audebat metu veteranorum. famil.ep.2.lib.11. *Suæ immortalitati*]cum tyrannum interfecit. *Nostro otio*]quia,rege interfecto,liberi tamen non sumus.epist.5.11.&12. *De regina*]Cleopatra.epist.8.lib.14. *De Flamma*]De Flaminio Flamma,obsecro te,si quid potes, age:id est,ne Montanus pro eo dependat.ep.50.lib.12.&16. l.14. *Pæne valentem*] nam ægrotauerat. ep.19.l.1. *Clamius*] mallem, Clarius: vt certius Attico significet de valetudine Piliȩ,quam non domi subobscure,sed in publico clare viderit. *Vt eam ne ambitiose corrigerem*]ne in corrigēdo gratiam aucuparer:ne,gratiam eius captans,parce corrigerem. Eodem verbo, & in eadem sententia, Brutus vsus est, cum ad Atticum scriberet, Ciceronē accusans. Quædam,inquit,mihi videtur,quid dicam?imperite vir omnium prudētissimus, an ambitiose fecisse, qui valentissimum Antonium suscipere pro Rep.non dubitarit inimicum?Ambitiose,pro indulgenter,ad inquirendam Octauij gratiam, dixit. Et epist.2.l.1.ad Q.fratrem: Ne forte me in Græcos tam ambitiosum factum esse mirere. *ὑπόθεσιν vides quæ sit*] vides, quod sit argumentum,quæ dicentis persona. argumentum est,de tyranno interfecto,patria liberata:loquitur Brutus,qui tam pręclari facinoris auctor fuit.ardentius igitur scribi debuit oratio. *Alius sum,*] aliud sequor genus orationis. Et sane Ciceronis & Bruti non idem erat iudiciū de oratore perfecto.ep.20.l.14. *[illegible]*]admodum Atticus: hoc est: vereor,ne, quia cognomen tibi est Attico,valde propensus sis ad ea probāda,quȩ sunt Attice scripta. nam Brutus eam rationē scribendi in oratione

tione sua secutus erat, quam Attici oratores adamauerant. Atticum autem oratorem Cicero talem inducit in libro de perfecto oratore: Summissus est, & humilis, de numeris non laborans, suppressus vt voce, sic etiam oratione. non faciet remp. loquentem; nec ab inferis mortuos excitabit; nec, aceruatim multa frequentans, vna complexione deuinciet. Hũc igitur oratorem & probabat Brutus, & imitabatur: cùm eum Cicero principem poneret, nõ qui vno in genere excelleret, sicut Atticus in humili, sed qui parua summisse, magna grauiter, mediocria temperate posset dicere. *Ἀττικώτατα grauissime dici.*] qui Atticus maxime velit esse, grauiter tamen posse dicere. Grauitatem Cicero, & vim cum verborum, tum sententiarum in oratione Bruti desiderabat: qui ea neglexerat, quod, Atticorũ consuetudinẽ imitans, tenuitatẽ sequeretur.

IN EPISTOLAM II.

De Buthroto:] nimium multis verbis de Buthrotia re mecum agis. epist. 10. lib. 14. & 15. lib. 16. *Concionatum esse*] epist. 20. de concione L. Antonij. *Ea non scribam,*] opinor, historiam. epist. 14 lib. 14. *Non satis, &c.*] non multũ mihi sperare videris a senatu de re Buthrotia. *Ludorumque eius*] intelligit eos ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit: de quibus Suetonius his verbis: Ludos victoriæ Cæsaris, non audentibus facere quibus obtigerat id munus, ipse edidit. Et Matius in epistola ad Ciceronẽ: At ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curaui: at id ad priuatum officium, non ad statum reip. pertinebat. *Postumius*] ita lego, non Postumus, ex antiquo Bessarionis libro. nominatur epist. 12. lib. 6. fam. tamquam Cæsaris amicissimus. *Collega dignus.*] dignus Matij ac Postumij collega: quia cum ijs ludos procuraret. *Balbum*] Balbum vellem leuare inuidia possemus. vide illud epist. 21. lib. 14. Questus est etiam de sua inuidia. *Prima disputatio Tusculana*] quod scribis, te, legendo Tusculanarum quæstionum libro primo, hoc assequi, vt mortem contemnas: sane gaudeo. Primus enim Tusculanarum liber mortem docet non esse malum. *Neque enim vllum est perfugium aut melius, aut paratius.*] quam mortem cõtemnere. *Bene loquitur,*] de suo ære alieno soluendo. ep. 50. l. 12. & 16. l. 14. *Hos tamen πεντέλοιπον*] Hirtiũ, Pansam, Balbũ, quos appellat πεντέλοιπον, quasi reliquos de

quinque. nam, Octauio & Philippo Romam profectis, tres de quinque remanſerant, Hirtius, Panſa, Balbus. *Iſta*] quæ ſiunt ab Antonio. *Pecuniæ*] publicæ; quam Antonius erogauit ad arbitrium ſuum, cum ea pertineret ad populum Romanum. Philippica 5. Illa diſſipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo eſt. & in 2. *Doleo*] quod e vita exceſſerit. epiſt. 1.

IN EPISTOLAM III.

Multa potiora.] nam exſilium, & mortem, & quiduis aliud ſeruituti antepono. *Acta in æde Apollinis,*] pro republica, erumpente flamma bellorum ciuilium. *Nec ſimile tempus*] tunc enim tuto licuit conſulere reipublicæ: quod item nunc licere non videtur, præſertim cum ſcribas, Marcellum, alioſque ab vrbe diſcedere. *Noui conuentus habitatores*] intelligit colonias proximis ſuperioribus diebus ab Antonio in agrum Campanum deductas. Philippica 2. *In magnis enim verſamur anguſtiis.*] quod iam neque in his locis mihi videor tuto eſſe poſſe, propter nouos habitatores Antonio beneuolos; neque Romæ, propter milites non ſolum Antonij, ſed etiam Octauij; quorum neutri σκοπὸς eſt ſalus reip. epiſt. 12. huius lib. & 1. lib. 15. *De Mario*] hic eſt M. Marius, de quo epiſt. 9. lib. 2. ad Q. fr. & fam. epiſt. 1. lib. 7. *Quæ deſiderabam.*] cognoſcere cupiebam ex tuis litteris & ſecundos Alexionis heredes, & teſtamenti diem: cognoui. *M. Cato*] ſic in Beſſarionis libro: ad quem accommodanda correctio. ego, quod reponam, non audeo: nec temere audeo immutare. *Idem te, quod me, ſentire video.*] tu quoq; ſentis, ardentius debuiſſe ſcribi epiſt. 1. *Quaſi a Bruto habita oratione,*] vis me in eandem ſententiam ſcribere, quod Bruti nomine diuulgetur: quaſi eam orationem, quæ ſcribatur a me, Brutus habuerit in concione Capitolina. quod ego, qui fieri poſſit, parum intelligo; cum ille eam, quam ſcripſit, iam ediderit: vt alia deinde oratio de iiſdem rebus, cum eiuſdem nomine non videatur edi poſſe. *Alio modo,*] atque ſcripſit Brutus. epiſt. 1. *Tempore.*] ſcribendi exſpectandum tempus maturius, epiſt. 4. *Bene tribuni.*] recte factum a tribunis, qui Cæſaris ſellam in ſpectaculis apponi vetuerunt. quamquam vetuiſſe Antonium conſulem, non tribunos, Appianus,

pianus tradit: ſed credendum potius Attico præſenti. de hac ſella Suetonius ſic: Ampliora humano faſtigio ſibi decerni paſſus eſt, ſedem auream in curia, & pro tribunali thenſam, & ferculum Circenſi pompa. *Præclaros etiam* XIV. *ordines*] ſcripſerat Atticus de equitibus Romanis, ſtudium erga remp. in theatro ſignificantibus. hi ſedebant in XIV. ordinibus lege Roſcia datis. Cicero, Plinius, Pedianus, Tranquillus. *Apud me*] in aliqua villa Ciceronis. epiſt. 2. lib. 13.

IN EPISTOLAM IV.

IIX. fere] IIX. fere hora: vt ita ſubaudiatur, hora; quemadmodum ſubauditur, dies. *Q. Fuſio*] Caleno, Ciceronis inimico iam inde a temporibus Clodianis. Aſconius in Miloniana. Poſtea Ciceroni, acerbe Antonium in ſenatu accuſanti, non minus acerba oratione reſpondit, quam recitat Dio lib 46. *Niſi forte*] nobis omnia videantur inſulſe fieri ab ijs, quos non amamus. *Et leuiorem laudo*] corrupte. placeret ſi, De Lenio, rem laudo: aut quiddam huiuſmodi: vt ſit reſponſionis initium. omnino dictio, Leuiorem, diuidatur. *Carfulenus*] ſi ita ſentit, vt ſcribis. D. Carfuleni mentio eſt in 3. Philippica, & in epiſtola Aſinij ad Ciceronem, apud Appianum Carfuleij. *Ἄνω ποταμῶν.*] retro flumina ferantur. adagium eſt περὶ τῶν ἀδυνάτων. *Per populum agat,*] ſicut egit. nam corruptis tribunis plebis, populi ſuffragijs Celticam prouinciam, D. Bruto antea decretam a ſenatu, obtinuit. Appianus lib. 3. *De illius neruis*] de Bruti virtute. *Non videtur fieri poſſe ſine bello.*] ſi prouinciam Bruto adimere volet Antonius, bello adimat neceſſe eſt. *Non cupio,*] non cupio Brutum armis tueri prouinciam: quia, ſi tuetur, acta Cæſaris confirmantur: (Cæſar enim eam prouinciā Bruto regendam aſſignauerat) quod ſi acta Cæſaris confirmantur; ſequitur, vt caueatur Buthrotijs, id eſt, vt Buthrotij omni moleſtia liberentur, ſicut Cæſar decreto iuſſerat. Hic exſiſtet, qui dicat: Ergo Buthrotijs non amicus Cicero. immo amiciſſimus; ſed vſque eo ambitioſus erat in eorum agro liberando, vt eos id conſequi ab alio doleret. laborabat autem ea de re propter Atticum, qui pecunias Cæſari de ſuo numerauerat, vt Buthrotius ager ne diuideretur. epiſt. 14. libri 14.

2.lib.15.& 15.lib.16. *Nostris*] Bruto, & Cassio. *Stulta*] stulte facerem, si me idibus Martijs consolarer. epist. 13. & 28.lib.14.& 4.lib.15. *Excisa*] tyrannus quidem est occisus, sed quædam quasi radix remansit, vnde tyrannis enascatur. *Redeamus, &c.*] legamus Tusculanas disputationes, quæ nos aduersus omnia, quæ possunt accidere, confirmant. *Sæpe vsurpas,*] sæpe in tuis litteris mentionem facis Tusculanarũ disputationum. epist. 2. *Saufeium pete,*] disputa contra philosophum Epicureum de contemnenda morte: ita vt ille nesciat, argumenta te sumpsisse de meis libris. *Lanuuium*] ad Brutum. epist. 9. lib. 14. *Non sine multo sermone.*] dabit enim sermonẽ hic meus cum Bruto congressus. *Contendis committere*] vis me eãdem scribere orationem, quam Brutus scripsit. vis igitur nos inter nos committere, & quasi in quoddam certamen adducere. Tranquillus in Caligula: Nec cessauit criminari alterum alteri, atque inter se omnes committere. Ἡρακλείδιον *aliquod.*] hortaris, vt præclarũ aliquid de rep. scribam, quod quasi Heraclidis opus videatur. epist. 19. lib. 13. 14. & 28. huius libri, & 2. lib. 16. *Componendum argumentum est, & scribendi exspectandum tempus maturius.*] hoc est, quod dixit epist. 3. huius lib. Sed alio modo & tempore. nam hoc tempore non videbatur sibi de rep. sine periculo posse scribere: cum, interfecto Cæsare, minime tamen esset recuperata libertas. itaque dicit, exspectandum tempus maturius. *Si hæc ita manant, vt videntur,*] si, vt videtur, perditorum vis & audacia quotidie magis corroboratur, iam mihi nullam afferet delectationem Cæsaris interitus. *Numquam reuertisset:*] ex bello, quod Parthis inferre cogitabat, & diuturno, & admodum periculoso. *Eius acta*] quæ decreto confirmauimus, ipso interfecto. epist. 6. lib. 14. & fam. epist. 1. lib. 12. *Aut vt in Saufeiana, &c.*] videtur locus obscurior; qui tamen illustrabitur distinctione. sic igitur distinguamus: Aut (vt in Saufeianam, reliquasque disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris) ita gratiosi, &c. hoc sensu: Ille numquam reuertisset; aut, si reuertisset, ita gratiosi eramus apud illum, vt nostræ ætati, siquidẽ dominum habituri fuimus, non fuerit dominus ille fugiendus. illud autem, Vt in Saufeianam, &c. explano sic: Vt contra ea dicam, quæ in Tusculanis disputationibus sunt a me scripta.

In ijs enim multa de morte contemnenda. qui autem dominum fert, is ideo ferre videtur, quia mortem timet. & primã, opinor, disputationem, id est primum librum Tusculanarũ, Saufeianam appellat, quia contra Saufeij sententiam, qui Epicurum sequebatur, multa complectitur de animorum æternitate. *Nostræ ætati,*] qui senes sumus. *Nostri*] Bruto, & Cassio. epist. 3. *Quid etiam nobis,*] vtrum Kal. Iun. in senatu adsim. epist. 1. *Studium tuum nauare*] ad eum cuperem ire potuisses. epist. 11. *Litteras.*] mittam, quibus te excusem. epist. 5. *Misi*] Romam, vbi erat Atticus; ideo infert, Eum ad te vocabis. *Cum mandatis, & litteris.*] de legatione impetranda. epist. 9. *Quod placeat,*] quod scribendum videatur. *A Balbo*] nihil dum a Balbo cognoueram, vt possem ad te particulatim scribere de consilijs Antonij, quemadmodum superioribus diebus feceram, ex eiusdem Balbi sermone. epist. 21. lib. 14.

IN EPISTOLAM V.

Vtrum de duobus.] Romam eant, nec ne. id enim considerabant, sed veteranos timebant, quorum ad Kalendas Iunias magna multitudo in vrbe affutura erat. in libro superiore in extremo, Moneor, inquit, a multis, ne in senatu Kalendis. dicuntur enim occulte milites ad eam diem comparati, & quidem in istos; qui mihi videntur vbiuis tutius, quam in senatu, fore. Et in epistola, quæ vtriusque nomine ad Antonium scripta legitur fam. lib. 11. cum hoc ipsum consultarent, num in vrbe tuto esse possent, Scribitur, inquiunt, nobis, magnam veteranorum multitudinem Romã conuenisse iam, & ad Kal. Iun. futuram multo maiorem. petimus a te, facias nos certiores tuæ voluntatis in nos; putes ne nos tutos fore in tanta frequentia veteranorum: quos etiam de reponenda ara cogitare audimus. Congruit igitur & tempus, & sententia: vt explanem sic, Vtrum de duobus, vtrum Romam eant, an in ijsdem locis maneant. ὁ θησαυρὸς ἄνθρακες.] adagium est, ab eo, qui thesaurum sperans carbones inuenit. transfertur ad eos, quibus opinione & spe frustratis aliquid euenit contra quam volebant. Ergo sensus est: Cassium numquam putaui fore tã stultum, vt crederet Hirtiũ a me fieri quam optimum posse. Cũ enim Cæsarẽ Hirtius magnopere dilexisset; Cassio & Bruto, e Cæsaris interfectoribus, qui poterat non inimicus esse?

aperte indicant quæ scripta sunt epist. 22. lib. 14. Meus, inquit, discipulus (Hirtium significat) valde amat illum, quem Brutus noster sauciauit: &, si quæris, timent otium: ὑπόθεσιν autem hanc habent, eamque præseferunt, virum clarissimũ interfectum, &c. *Epistolam tibi misi.*] quam Cassius ad me misit. *Vt tu de prouincia, &c.*] vt tu scribis de prouincia Bruto, itemque Cassio per S.C. mandanda, ita & Balbus scribit. *Iam in Tusculano est:*] vt iam in vrbem peruenerit, cum in Tusculano sit. *Periculi caussa,*] suadet, ne Romam proficiscar; quod ibi non putet me sine periculo esse posse. *Sibi etiam*] se etiam dicit abfuisse periculi caussa. *Tantum abest, &c.*] si Romam non venio, suspicari poterit Antonius ideo me non venire, quod eum summis opibus, summaque dignitate florentem non libenter videam. sed ego, tantum abest, vt hanc eius suspicionem curem fugere, vt etiam ob id ipsum Romam venire nolim, ne illum videam. *Fugere non curem,*] perspicuum est, negatiuã abundare. *Qui reiiciantur,*] a portione publici agri. fam. epist. 2. lib. 11. *Inter istos?*] inter Cæsarianos: cum in vrbe ero. *L. Antonius,*] Marci frater. *In Decimum*] in Decimum Brutum profecturus est. *Nostros:*] hac voce semper M. Brutum & C. Cassium designat, vt epist. 1. Redeamus ad nostros. Et epist. 4. Scribis te nescire, quid nostris faciundum sit. Item epist. 1. lib. 14. & 6. h. l. *Seruiui*] Cæsare viuo.

IN EPISTOLAM VI.

Caussa] Cæsarianæ. *Istos*] Hirtium, & alios Cæsaris amicos. *Caleant,*] in agendis rebus acriter versentur: μεταφορικῶς: quale illud epist. 16. lib. 4. Iudicia calent, pro exercentur. Et epist. 2. lib. 3. ad Q. fr. Gabinium ad populum luculente calefecerat Memmius. Et Cœlius in epist. ad Ciceronem: Quod tibi supra scripsi, Curionem frigere; iam calet: nam feruentissime concerpitur. *Ad nonas*] vt in senatu adsim. nam eo die senatus erat futurus. epist. 9. *Præsidia*] magistratus in biennium designati; consules quidem, Hirtius, & Pansa; post eos, D. Brutus, & L. Plancus. nam Cæsar, ad bellum Parthicum profecturus, paucis diebus ante, quam occideretur, designauerat magistratus in biennium: vt essent, qui ipso absente res vrbanas administrarent. Dio. *Per se*] Bru-

se] Bruto enim & Cassio rem ad contentionem deducentibus, hæc mala diuturna erunt, quæ ipsa per se non essent. Verebatur enim Hirtius, ne Cassius & Brutus eo consilio discederent, vt, exercitu comparato, armati redirent de rep. dimicaturi. ideo dixit Cicero: Isti verentur, ne nostri plus animi habeant, quam habent. *Seruiliam*] M. Bruti matrem, sororem Catonis Vticensis. *Rediisse,*] Lanuuio, vbi filium & Cassium erat allocuta. *Non discessuros.*] Brutum & Cassium ex Italia non exituros.

IN EPISTOLAM VII.

Sexti] Pompeij. *Seruius vero pacificator*] Ser. Sulpicius iurisconsultus, pacem curans inter ciues. *Cum librariolo suo*] cum librario, cuius vti opera solitus est. *Legationem,*] cum hunc & illum conueniat pacis caussa, quasi legationem hac de re susceperit. *Omnes captiunculas pertimescere.*] quas diligenter vitare solent iurisperiti. Agit Seruius de pace, vt legatus: agit caute, vt iurisconsultus, captiones timens. *Non ex iure manu consertum:*] Ennij versus:

~~Non ex iure manu consertum sed mage ferro~~
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi.

Quos versus apud Gellium licet videre lib. 20. cap. 9. epist. 13. lib. 7. fam. & orat. pro Murena. ~~Est autē, Ex iure manu consertum vocare, litem intendere, in iudicium vocare. quod non~~ est agendum cum ijs, qui libertatem nobis eripiunt: sed ferro potius, vt ait Ennius, repetenda res est. *Sed quæ sequuntur:*] sequuntur hæc:

——Sed mage ferro
Rem repetunt, &c.

Quæ Seruius agere debuit, non, vt agit, de iure disputare, pacis conciliandæ gratia. *Tuque scribes.*] ad Seruium scribes, quid eum facere par sit.

IN EPISTOLAM IIX.

Veteranis,] quod tam frequentes Romam venerint, spe nouarum rerum a consulibus incitati. Puto enim significari quod est in 1. Philippica: Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime cauerat, non ad conseruationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem nouarum prędarum

incitabantur. *De Kal. Martiis*] de eo, quod eo die agere decreuerunt. sed locum hic esse Kalendis Martijs non video: Iunijs posset esse: quibus, futurum erat, vt ageretur in senatu de commodis veteranorum. fam. epist. 2. lib. 11. *Eutrapelum*,] Volumnium Eutrapelum, Antonij familiarissimum, qui etiam illi amicam suam Cytheridem concesserit. fam. epist. vlt. lib. 9. & Seruius in vlt. ecloga. *Vtraque.*] vtar tam prouinciali, quam votiua. *De te*] scripserat Atticus, sibi quoque in animo esse legationem liberam petere, sed vsurum in ea re Ciceronis consilio. vide epist. 9. *Coram.*] mecum de tua legatione deliberare. *Vt ille:*] vt poeta ille scriptum reliquit. videtur enim illud, Cauendum quæ plures vident, de vetere poeta sumptum.

IN EPISTOLAM IX.

Vllam ab istis,] vllam prouinciam accipere a Cæsarianis? Maluisset enim Cicero vtrumque in vrbe manere; quod ijs præsentibus magnum præsidium resp. videretur habitura. *Legatariam*] per contemptum: quod quasi legati ad curandum frumentum mitterentur. Scribit Appianus lib. 3. senatum Bruto & Cassio timentem, demandato rei frumentariæ munere, honeste illos amandasse. *Ad Eurotam*] vsque eo legatariam istam prouinciam parui facio, vt nesciam, vtrum ea sit melius vti, quam prorsus nihil agere, & Lanuuij sedere. Lanuuij enim erat Brutus. *Eurotam*] fluuium Laconiæ, Lanuuij pictum in porticu, quæ Persice dicebatur, fortasse quod in ea simulacrum pugnæ fuerit, qua Persæ a Græcis cæsi sunt. *Prouinciæ decernantur.*] ad quas ex prætura proficiscantur. nunc enim & Cassius & Brutus prætores erat, neque prouincias poterant administrare, nisi post confectū annuum præturæ tempus. interea datum negotium, vt frumentum curarent. *Nolo enim, &c.*] quia Eurotam nominaui, fortasse poteras accipere de Lacedæmone, quam præterfluit Eurotas: ideo addidi de Persice porticu: vt intelligeres, me de Eurota picto locutum, & Lanuuium significare, non Lacedæmonem, quæ longe abest. Bessarionis liber hic habet, Lacedæmonem cum Lanuuium existimauit. quod esse mendosum constat. *Casus armorum?*] rixam significat nescio quam in Attici domo ortam, ita, vt ad arma ventū sit. *Nimbum cito*

lum cito transiisse] rixam mature sedatam. *Tristi,*] quod Atticus legationis specie migrare alio vellet, ne tam turbulenta in vrbe viueret. *Difficili ad consiliandum*] de qua ego tibi consilium dare non facile possim. Hac de re in epistola proxima superiore, his verbis: De te quæso etiam atque etiam vide.

IN EPISTOLAM X.

Quid scribam?] ad Brutum, & Cassium. *Beneficio istorum*] curatione frumentaria. *Si vero aliquid de Decimo gratius:*] si quid de Decimo Bruto lætius affertur, vt de Antonio repulso, de prouincia Gallia in senatus potestate retenta: quæ nostris, id est Bruto & Cassio, vita? quasi dicat, obscura prorsus, & inhonorata, qui Lanuuij sedendo tempus triuerint. Antiquus liber Caualcantis: Si vero aliquid de D. gratiusque nostris: vt nulla fere mutatione locum, vt opinor, restituerim. *Ludos vero non facere,*] prætores ludos facere soliti erant. ideoque turpe dicit futurum M. Bruto, si eos prætermisisset. qui postea constituit, vt absente se fierent, cum ipse in vrbe tuto esse non posset. epist. 11. & Plutarchus. *Frumentum imponere,*] mandare Bruto & Cassio, vt frumentum curent, hoc est eos specie legationis tamquam in exsilium mittere: sicuti Dionysius tyrannus Dionem ablegauit; cum tamen eum diceret non in exsiliũ a se missum, sed paullulum secessisse. Plutarchus, & Probus. quanquã apud eos legationis nulla mentio. sed potuit Dionysius, ad tollendam inuidiam facti, inter cetera & hoc fingere, Dionem a se legatum aliquo missum. *Prorsus quidem, &c.*] in tali re si quis velit illis consilium dare, sine periculo non possit: sed ego, si modo quid proficere, & illos consilio iuuare possem, periculum negligerem. *Frustra*] quia nihil proficerem, etiã si proponerem illi quod maxime gloriosum esset. me enim non audiret, qui matri talibus in rebus obtemperet. *Cum vtatur,*] Brutus. *Quo genere vtar litterarum*] ad illos. *Mittam*] litteras vel Antium, vel Circæos. nam alterutro in loco futuri erant Brutus & Cassius.

IN EPISTOLAM XI.

Seruilia, Tertulla, Porcia,] matre, sorore, coniuge M. Bruti. *Vt saluos esse:*] vt saluti consuleremus: vel, vt saluus esse posset. sic enim licet explanare, cum in antiquo Caual-

cantis libro, Vt saluus esse, scriptum sit. *Martem spirare*] terribile quiddam adspectu præ se ferre. quod de Scæuola infra Græce dixit, ἄρη πνέων, epist. 4. lib. 3. ad Q. fr. *In Siciliam*] rei frumentariæ caussa. epist. 9. *Ego ne*] ego ne, Cassius aiebat, vt beneficium accepisse videar in contumelia? vt, quæ contumelia est, eam beneficij loco ponam? Clarius explanemus. Si hac, inquit, frumentaria vterer curatione, quodam modo fateri viderer, beneficium mihi esse datum, cum ego ita sentiam, tam sordido munere demandato, nō datum esse beneficium, sed impositam contumeliā. *Neque nunc,*] quia tum gerebat præturam Brutus. *Decimumque grauiter accusabat.*] qui, cum & Galliam prouinciā, & in ea tres legiones haberet, otiosus nihil pro rep. moliretur. *Quid oportuisset.*] ab illis fieri. *Quemquam præterea oportuisse tangi:*] etiam M. Antonium oportuisse occidi. Id autem M. Brutus vetuerat, vt tantummodo tyrannum odisse viderentur. Sed, quoniam video esse antiquos libros, a quibus absit dictio, Tangi; venio in opinionem, distinctione mutata, sic esse legendum: Nec tamen illum locū, attingere quemquam prætcrea oportuisse, sed senatum vocare, populum ardentē studio vehementius incitare, totam suscipere rem publicam: vt actiue, quemadmodum grammatici loquuntur, omnia ponantur. *Senatum vocari,*] vide epist. 10. & 20. lib. 14. *Tua familiaris.*] Seruilia Bruti mater. *Iturus,*] in Achaiā. *Noster*] Brutus. epist. 12. *Inani sermone:*] cum dixit, se Romam iturum. *Velle enim se dixerat.*] vti Asiatica curatione frumenti. Ἡ δεῦρ' ὁδὸς, &c.] veteris poetæ senarium vsurpans, loquitur ad seipsum: Quid profecisti o Cicero hoc tuo ad Brutum itinere? nihil sane: tantum amori satis atque officio fecisti. *Pelopidarum*] malorum ciuium. epist. 12. lib. 14. integer senarius est: Nec Pelopidarum facta, neque famam audiam. vsus est Cicero eodem versu & in epistola ad Curiū, lib. 7. fam. mutatis paullisper verbis, sententia tamen & metri ratione seruata, sic: Nec Pelopidarum nomen, neque facta audiam. *Ad IV. non. Apr.*] vt ad IV. non. Apr. cum eo legatus in Syriam proficiscar. *Votiua*] legatio. *Si stetisset,*] si dij darent, vt resp. staret; voui. cum autem resp. non stet, sed euersa plane sit; cur vota dissoluam, cum id, cuius caussa voui, non successerit? Sic & Liuius lib. 21. C. Atilius Serranus

prætor

prætor vota ſuſcipere iuſſus, ſi in x. annos reſp. eodem ſtetiſſet ſtatu. & lib. 30. Conſulibus imperatum, vt ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator vouiſſet, ſi eodẽ ſtatu reſp. ſtaret. *Liberæ legationes*] quarum in numero votiua erat. dabantur enim priuatæ rei cauſſa. *Idque adeo genus legationis.*] liberæ. *Quod nunc mihi additum eſt.*] vt, quamquam non ſit hæc mea libera legatio, liceat mihi tamẽ introire, exire, cum velim. *Quinquennij licentia.*] vt legatus per quinquennium abeſſe poſſim. *Contrahi*] cum res ad bellum & cædem ſpectare videatur. βλάσφημα *mittamus.*] ne nobis male ominemur, quaſi ad quinquennium victuri non ſimus.

IN EPISTOLAM XIII.

Cum litteris,] de re Buthrotia. *Quid nocet?*] quamquam tu ſcribis, bono loco Buthrotiam rem eſſe: tamen quid nocet ad Dolabellam ea de re litteras miſiſſe? *De noſtris autem Antiatibus*] intelligit Brutũ, & Caſſium; & Antiates appellat, quod Antij morarentur. *Vſurique beneficio Antonij*] abfuturi ab vrbe, quod Antonius conſul illis concedebat. alioqui, cum prætores eſſent, abeſſe non licuiſſet. *Contumelioſo.*] quia, cum illis Antonius daret, vt abeſſe poſſent: adiunxit deinde, vt alter in Aſia, alter in Sicilia frumentum emendum, & ad vrbem mittendum curarent. in quo videbatur eſſe contumelia. nullum enim munus in rep. ſordidius. epiſt. 1. lib. 14. *Noſter*] Brutus. καὶ μάλα σεμνὸς] dixit εἰρωνικῶς: quod Brutus, vt ad illuſtrẽ & glorioſam prouinciam, ſic ad ſordidam rei frumentariæ curationem æquo animo proficiſceretur. ſic Plutarchus de Cicerone, cum, affectis ſupplicio coniuratis, magno optimatum comitatu inſignis domum rediit. αἱ δὲ γυναῖκες ἐκ τῶν τεγῶν προὔφαινον ἐπὶ τιμῇ καὶ θέᾳ τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πομπῇ τῶν ἀρίστων μάλα σεμνῶς ἀνιόντος. *In Aſiam,*] erat profecturus. *Sine cura me eſſe iubet.*] vult me non timere Tuſculani mei diuiſionem. hoc primum eſt beneficium, quia me iubet eſſe ſine cura: alterum fortaſſe conſequetur: quod? hoc inquam, ſi in Tuſculanum venerit: id eſt, ſi ad diuiſionem venerit eorum prædiorum, quæ ſunt in agro Tuſculano. forte enim, quod litteris pollicetur, id re pręſtabit, vt mea prædia in diuiſione excipiat. Philippica 5. τὰν δ' αἰτίαν, *&c.*] cauſſam Brutorum, quis erat, qui tueretur? animatus quidem er-

ga eos ita, vt vellemus, fore videtur Octauianus; sed, quid ætati credendum sit, quid nomini, quid hereditati, quid κατηχήσει, magni consilij est, quod & adolescés est, & Cæsaris cognomine appellatur, & hereditatem habet ab illo relictam, & vtitur eorum consilio, qui Cæsarem amát mortuum, nostris liberatoribus inimici. κατήχησις enim valet instructio, eruditio, doctrina, consilium. habebat autem Octauianus apud se non qui illum ad pacem hortarentur, sed qui ad persequendã Cæsaris mortem incitarent, vt est epist. 12. lib. 14. Octauium nego posse bonum ciuem; ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur. *Vitricus*] Philippus, Octauiani vitricus, nihil ei censebat esse credendum, propter ætatẽ, propter nomen, &c. *Marcellus*] hic Octauiani sororem in matrimonio habebat; eiusque pater fuit, cuius mortem Virgilius deplorat in sexto:

Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. ———

Nostro nostri:] Quincto Quincti filio. hoc ad Attici epistolã refero; qui scripserat, Marcellum Quincto filio præcipere, quas partes in repub. sequeretur; quod antea valde familiaris Antonio fuerat: & eidem postea fuit inimicus. Philippica 3. *Ille*] Quinctus filius, vel Octauianus. ἐὰν διαμένῃ.] si permãserit. & hoc vel ad Quinctum, vel ad Octauianũ referri potest: malim tamen ad Octauianum.

IN EPISTOLAM XIII.

Nec duces simus, nec agmen cogamus:] vt nullum in his dissensionibus neque magnum, neque paruum munus suscipiamus, faueamus tamen rempubl. defendentibus. metaphora sumpta de re militari. *Orationem tibi misi.*] quæ non exstat: nam Philippicæ post hoc tempus habitæ. *Quando illum diem,*] quando ita liberi viuemus, vt eam orationem tuto proferre possimus? *Indutias,*] scribis fore optimum, si quæ indutiæ fieri possint inter hos, quorum animus ad pugnam & ad cædem spectare videtur. hoc nõ video qui fieri possit. melius est silere, de indutiis verbum non facere. *Legiones duas*] M. Antonius Caium fratrem in Macedoniam misit, qui legiones, quas ibi Cæsar ad bellum Parthicum collocauerat, in Italiam transportaret. ad easq; ipse Brundisium mox profectus, cum eas primum ad vrbem ducere instituisset, vt audiuit

diuit Octauij studio atque virtute firmo præsidio munitam esse remp. mutato consilio in Galliam contra Decimum duxit. Puer egregius, inquit in epistola ad Cornificium, pręsidiũ sibi primum, & nobis, deinde summæ reip. comparauit. qui nisi fuisset, Antonij reditus a Brundisio pestis patriæ fuisset. Et Philippica 3. Quid hic victor nõ audebit, qui senatum stipauerit armatis; armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit; ad legiones Brundisium cucurrerit; cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & disperditionem vrbis venire conatus? *Prius.*] auditis. *Iam probo ἡρακλείδιον,*] quod antea petẽti Attico vt aliquod ἡρακλείδιον scriberet, negauerat; ideo dicit, Iam probo. epist. 5. *Sic enim mauis, &c.*] hic facilius est sentẽtiam videre, quam verba restituere. opem exspectabimus antiquorum librorũ. *Peducæi*] Sex. Peducæi, Attici amicissimi. de quo ep. 1. l. 10 & in Attici vita. *Industriam*] in scribendo. *Foueo.*] amplector omni studio, vt amici sint. Alibi quoq; hoc verbum in hanc sententiam vsurpatur. Vectenum quidẽ nominat ep. 15. l. 10. Faberium aũt ep. 24. l. 12. & 22. l. 14. fuit. n. scriba Cęsaris, ab Appiano nominatus. *Clodium*] apparet amicum Ciceronis esse. nõ enim post obitum P. Clodij video caussam fuisse, cur Cicero Clodios non amaret. & fortasse hic est, quem commendat M. Bruto ep. 1. qui hoc anno tribunus pl. designatus erat. *Ita ne Gallo?*] ignota res, & breuitate magis etiam obscurata. *Marcellum:*] potest esse, qui Octauiam in matrimonio habuit, Octauiani sororem, qui Augustus postea fuit. *Me sic,*] me quoque non incautum. nam particula Sic, minuẽdi vim habet, vt ep. vlt. l. 15. fam. Siue facta sunt, siue sic; fiunt, narrante te, venustissima. Et apud comicos. *Res Hispanienses*] optima nunciãtur de Sex. Põpeio. is. n. contra Cęsaris partes bellũ parabat in Hispania. *Selicia*] forte legendum, Seruilia: vt de Bruti matre intelligatur. sed hæc, siue Selicia, siue Seruilia, venisse aiebat Scaptiũ a Bruto. Erat aũt hic Scaptius natione Cyprius, Bruto familiaritate coniunctus. ep. 21. l. 5. *Non qua pompa:*] non qua põpa olim solebat, non illo quo solebat insignem comitatũ. *Statim*] ad te scribã. *Alexandrinas,*] quattuor legiones; quas e Pompeij, Crassiq; clade dispersas, Cleopatra sub Cęsare collectas retinebat. has cũ A. Allienus a Dolabella missus educeret, Cassius cũ octo legionibus in Palæstina adortus, omnes

ad se traduxit.fam.ep.12.lib.12.& Appianus lib.3. *Bassum arcessi,*] a legionibus Alexandrinis, quæ illi tradere se vellēt. De Cæcilio Basso epist.9.lib.14. *Ne quid ante.*] modo ne quid ante accidat. *Ad Baias*] Baianas aquas Dolabella petierat valetudinis caussa: quarum salubritatem illi gratulatus est Cicero epistola, quę legitur lib.9.fam.hoc principio: Gratulor Baiis nostris, siquidem, vt scribis, salubres repēte factæ sunt. *De attributione omnia summa fecisse.*] vt ij, qui ipsi debent, mihi se soluturos pollicerentur. ep.3.lib.16. Attributa pecunia dicebatur, auctore Pediano, quam in stipendium militum de ærario promptam tribuni ærarij adnumerare quæstori solebant. deinde etiam ad alias res, non minus priuatas quam publicas, loquendi consuetudo deflexit. exemplis plena sunt omnia. *Vectenum accusat.*] debitorem suum, qui sibi, qua die promiserat, non soluerit. *Suscepisse,*] quoniam ipse ad Baias futurus esset, vt a debitoribus suis nō posset exigere, quod Ciceroni numeraturum se diceret. *Quaro autem*] ostendit Dolabellam eo consilio rem differre, vt numquam solueret. Cur, inquit, sua nomina Sextio potius tradidit exigenda, quam nobis? quid potest in ea re Sextius, quod quiuis nostrum non possit? sed videlicet de solutione non cogitat: ideo nobis nomina non assignauit. *Præter spem*] si qua spes est exigēdæ a Dolabella pecuniæ; quod ego quidem antea non speraui. itaque præter spem erit, si quid exigetur. τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος] quæ de officio sunt. scribebat enim libros de Officiis, quos ad filium misit. *Tantum quod*] commodum, vix, tantum: vt in Verrem, Tantum quod hominem non nominat: caussam quidem totam perscribit.

IN EPISTOLAM XIV.

Quæ tu velles] de re Buthrotia. σύνταξις] scriptionem librorum περὶ τοῦ καθήκοντος. epist.13. *Miniata cerula*] Atticus in Ciceronis libris ea, quæ non probaret, notare miniata cera solitus erat. ep.10.lib.16. Nostrum, inquit, opus tibi probari lætor: ex quo ante ipse posuisti, quæ mihi florentiora sunt visa tuo iudicio. cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebā.

IN EPISTOLAM XV.

L. Antonio, &c.] L. Antonius septemuir agris diuidundis, quod Philippicæ orationes ostēdunt, agri Buthrotij diuisionem

rem vrgebat. *Testimonium*] quo testor ea, quæ de Buthrotiis me præsente cum Cæsare sunt acta. *Nummos Arpinatum*] Arpinates nummos apud Ciceronem deposuerant. *AEdilis*] ædilitas erat in Arpinati municipio: alius magistratus præterea non creabatur. fam. ep. 12. lib. 13. *Si ergo*] superiore versu κατὰ παρένθεσιν interposito, redit ad nummos Arpinatum. *Item*] præter nummos Arpinatum puto pecuniæ quiddam apud me depositum. *Erotem,*] hic, vt antea diximus, Ciceronis rationes administrabat. *Reginam*] Cleopatram. epist. 8. & 20. lib. 14. *Promissorum*] Ciceroni quiddam spoponderat Hammonius pro Regina. *Cum istis:*] subintellige, sit. Nolo, inquit, mihi quidquam esse cum istis. *Nec tā animum, &c.*] putant me non modo animum non habere, vt vlcisci audeam, sed nec stomachum, vt irascar. *Profectionem meam,*] in Græciam. ep. 13. & 16. lib. 14. *Dispensatio*] male dispensauit Eros pecuniam ex meis nominibus exactam. *Ex reliquis,*] Eros nonis Aprilibus rationes omnes confecerat: summaque facta, quantum pecuniæ Ciceroni deberetur, quantum aliis ab ipso, apparebat Ciceroni tantum pecuniæ superare, vt non modo non egere, sed etiam abundare deberet. *Reliquis,*] reliqua fecerat Eros, quæ Cicero haberet in nominibus. Eandē vocem vsurpauit epist. 14. l. 16. Cum tanta reliqua sint; ne Terentiæ quidem adhuc quod soluam expeditum est. & epist. 20. *Ex istis fructuosis rebus receptum*] mercedes intelligit, quæ Romæ capiebantur ex insulis, & ædibus locatis. ep. 13. *Ad illud fanum*] quod erigere filiæ cogitauerat. lib. 12. *Sepositum putabam.*] nunc video id ab Erote in alias res erogatum. quod si seposuisset ad fanum, vt ego existimabam; nunc ea pecunia vti possem; cum interea cogor mutuare. *Tironi mandaui:*] vt meas rationes cum Erote cognosceret. ep. 17. & 20. *Nihil datum esse:*] in sumptum huius anni. *Numerabit.*] quantum tu Athenis filio permutandum curaueris, tantundem tibi Eros numerabit. *Eius rei caussa*] vt, cognitis cum Erote rationibus, curaret quod tibi numeraretur.

IN EPISTOLAM XVI.

πεπινωμένως] eleganter. *Præclara scribunt*] de filio. *Retinet suum illud, Adhuc.*] Leonides cum Ciceronem meum in suis litteris laudat, semper adiungit, Adhuc: quasi vereatur,

ne diuturnum id non sit futurũ. Et fortasse ita scripserat Leonides: Filius tuus adhuc præstat se, qualẽ volumus. ep. 16. l. 14. *Summis vero laudibus*] summe laudat filiũ Herodes. ep. 17. l. 14. *A tuis*] qui Athenis tua negotia curant. *Quod pertineat ad me,*] quo significetur aliquid de filio. *Narro tibi:*] videtur initium epistolæ. sic autem sæpe Cicero locutus in rebus, quæ tamquam nouæ significantur. ep. 21. & l. 2. ep. 11. *Hæc loca*] Pompeianum intelligit. ep. 13. οἶκος φίλος] domum suã appellat Tusculanum; quod ibi frequẽtior soleret esse, quam vbiuis. adagium, οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος. *Et tamen hæc*] vt omittam, quod οἶκος φίλος: præterea quæ nũc me delectat virgultorum humiliumq; plãtarum in ripa fluminis descriptio, ea videtur celerem habitura satietatem. *Ranæ enim* ῥητορεύουσιν.] declamitant, quasi rhetorum more sermonem frequentant. Græci κοάξειν vocant. quod est imminentis pluuiæ signũ. vnde illud Virgilij,

Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.

Et in Arateis versibus, a Cicerone conuersis: in quibus cum alia prognostica sunt, tum hoc de ranis. propterea dixit proxime, Prognostica nostra: vt ep. 1. l. 2. Prognostica mea propediem exspecta.

IN EPISTOLAM XVII.

Ficto timore] Antonius enim barbaris stipatus procedebat, cum sibi fingeret timere, aliis re vera timorẽ incutere vellet. τὰ μὲν δίδομεν.] & prouerbium ignotũ, & res, de qua scribit, propter breuitatem obscurior. ep. 5. lib. 6. *Deterrebis,*] efficies, vt Buthrotiis molestus non sit. epist. 15. *Auctoritate, vel vi.*] antiquus liber Caualcantis, Anthroni vel vi: is qui fuit Bessarionis, Antonij vel vi. locus male affectus, nec sine veterum exemplarium ope sanabilis. *Litteras,*] quarum est principium, L. Antonio male sit: epist. 17. *Nec cuiquam,*] dederis nummos Arpinatum. vide ep. 17. *Merces insularum.*] merces, quæ recipitur ex insularum locatione. Insula in vrbe, domus est nullis cohærentibus ædificiis agglutinata, quam vndique viæ circumambiant. ep. 31. lib. 12. & 16. *De itinere*] de profectione mea in Græciam. *Nisi explicato.*] nisi prius ita explicauero meas rationes, vt iis, quibus debeo, paratum sit vnde soluatur. hoc aperte epist. 20. Nisi explicata solutione

tione non ſum diſceſſurus. Sententia quidem non obſcura: ſed illa nota λ, quæ eſt etiam in meo antiquo libro, ea vero, obſcurum quidem eſt, quo modo ad ſolutionem pertineat, niſi, ſi A pro abſolutione, & abſolutionem pro ſolutione poſuit: vt eſt in Ferri antiquo libro. *Id eſt Bruto.*] Seruiliæ pecuniam numerauerat Atticus, quam illa Bruto daret in Aſiã proficiſcenti. nam ipſi Bruto circa Lanuuium moranti numerare Atticus non poterat: ire autem ad eum, apud Antonium & Cæſarianos ſuſpicioſum fuiſſet. mittebat igitur per Seruiliam. & opinor intelligi H S c, quæ Bruto Italia cedẽti ab Attico muneri miſſa, ſcribit Nepos in eius vita. *Ex Tirone*] quem Romam miſerat ea cauſſa, vt rationes Ciceronis, ab Erote adminiſtratas, cognoſceret. epiſt. 17. *Meſſalla:*] qui & ipſe Athenis fuerat ſtudiorum cauſſa. is Ciceroni de filio mirabilia narrabat. epiſt. 1. lib. 1. ad Q. fr. *Ab illis,*] a Bruto, & Caſſio. *In acroaſi*] multis audientibus, in auditorum conuentu: quod alibi dixit, In concione. *Buciliano*] Bucilianus & Sextius ex percuſſoribus Cęſaris fuerũt. de quibus etiam ep 3. lib. 16. Appianus Bucolianum vocat.

IN EPISTOLAM XIIX.

In lacu] de hoc, opinor, lacu epiſt. 13. *Si ei videretur,*] hoc dicit, quia videri volebat, ſe ideo diſcedere, quod a Dolabella mandata haberet, cuius legatus erat. epiſt. 20. *De mulis*] vt mulos mihi dandos curaret pro vectura itineris. publicis enim magiſtratibus & mulos, & tabernacula de publico dari ſolita, ipſe tradit libro vltimo in Verrem. *Vt in eis,*] vt in talibus rebus, vt in eiuſmodi negotijs. refertur ad infra poſitum verbum, Tribues. *Cum intelligo*] Cum, valet quoniam, vt alijs in locis. Quoniam, inquit, te eſſe diſtentiſſimum intelligo tum in re Buthrotia, tum in Bruti negotijs; iccirco non mihi a te multum operæ, ſed, vt in eiuſmodi re, paullum tribui volo. *Suorum*] hanc vocem arbitror abundare. de Bruti ludis ipſo abſente factis epiſt. 11. & 26. huius lib. & 4. lib. 16. præterea hiſtorici fere omnes. *Vt ergo in eiuſmodi re,*] recolligit prope dimiſſam ſententiam vſitata figura. nam quia de occupationibus Attici longius membrũ interpoſuerat, ad prima illa, Vt in eis, redit. *Multo malo.*] quam in Græciam, aut quouis alio proficiſci.

IN EPISTOLAM XIX.

Quidnam est, &c.] cum omnia iam tentaueris, neque tamen quidquam impetraueris. *Stetisse*] exſpectantem vt aliquid ex ſententia tua decerneretur. *Refert*] ſibi in animo eſſe? *Detentum:*] & de Buthrotijs, & de Bruto. ſupra. *Decem hominibus*] homines appellauit, non viros, per contemptum. nam ad agrorum diuiſionem Decemuiri creati erant. fam. epiſt. 20. lib. 11. *Referendum est acceptum.*] vt agros meos ne diuidant. Ἐργῶδες, *ſed* ἀνεκτὸν] laborioſum, ſed tolerabile. *De armis*] rem ad cædem ſpectare. *Et, vt ais, coram.*] his de rebus colloquemur. *Ne quid temere fiat.*] ne conſilium capiam temerarium. conſidera igitur diligenter, quid agendum; domi ne maneam, an, quod ſtatueram, alias regiones petam, Italia relicta. *Statius*] libertus Q. Ciceronis. epiſt. 2. lib. 1. ad Q. fr. *Q. Ciceronem*] filium. vide epiſt. 21. Σχεδίασμα.] ſubitum & artificioſum conſiliũ, vt a patre pecuniam eliciat. *Scit enim, &c.*] ideo pater cõturbatus eſt, quia ſcit quæ Statius de filio ad me ſcripſit. *Mecum quidem* ἄφατα] mecum quidem Quinctus pater locutus eſt quædam non dicenda. *Nolim.*] nollem, tranſiret ad Brutum & Caſſium Quinctus filius. eſſet enim verendũ, ne iratus ob eam rem Antonius ſuam deinde iracundiam in nos exerceret. *Quid velit,*] putat Cicero malitiam ſubeſſe, & Statium ac Quinctum eam fallaciã excogitaſſe ad emungendam a patre pecuniam. Plane, inquit, ignoro, hoc ſtratagemate quid ſibi velit Quinctus filius. *Id est nihil.*] Dolabella mihi in mandatis dabit, quod voluero, id eſt prorſus nihil. Cum enim Cicero ius exeundi, quo vellet, ideo haberet, quia legatus eſſet Dolabellæ: tamen dari ſibi ab eo mandatorum aliquid volebat, ne diſcedere ſine cauſſa videretur. neque vero tam ipſa mandata, quam ſpeciem mandatorum aliquam quærebat. ideo dicit, Id eſt nihil. & in epiſtola, quæ ſequitur proxima: Dolabellæ mandata ſint quælibet, modo aliquid, vel quod Niciæ nunciem. *Septemuir?*] ita ne eſt vt ſcribis, C. Antonium voluiſſe fieri Septemuirum? Septemuiros autem diuidundis agris præfuiſſe, perſpicue notum ex Philip. 13. *Fuit certe dignus.*] hoc ad hominis contemptũ. nam in Septemuiratu nulla fere dignitas.

IN EPI-

IN EPISTOLAM XX.

Sint qualibet,] mandet mihi quidlibet Dolabella, modo aliquid. *Vel quod Niciæ nunciem.*] quem Dolabella præmiserat in prouinciam. epist. 9. lib. 14. *Vt scribis ante? ne*] forte sic: Vt scribis, ante me? subaudi, perferet: ita sum propere discessurus. deinde, Nunc dubitare, &c. *In concione*] quã habuit M. Antonius in funere. epist. 11. lib. 14. *Nostros*] Brutum & Cassium. *Casurus est,*] Casuri sumus, postulat sententia. *Fœdum*] ex culpa eorum, qui, cum Antonij perditis conatibus obuiam ire debuerint, tantum abest vt id fecerint, vt etiam in ipso spem omnem vitæ reposuerint. Bruti & Cassij Lanuuinam sessionem significat. *Quasi denunciatũ*] ita manifestum, vt eæ res, quæ ante denunciantur. *Cartheiæ*] opidum in extrema Bætica. Sex. Pompeium audita Cæsaris morte scribit Dio Bæticam occupasse, cum aliquandiu apud Lusitanos latuisset. *Contra hunc*] contra Sextum. *Vtra ergo castra?*] vtra castra sequar, illa Sexti, quæ sunt infirma; an hæc Cæsarianorum, quæ sunt nefaria? *Media enim tollit Antonius:*] equidem neque hæc vellem, neq; illa: sed Antonius, qui, nisi victorem, neminem dicit esse victurum; facit, vt omnino alterutra sequi sit necesse. nõ enim, illo victore tutus essem, etiam si bello abstinuissem. epist. 13. lib. 14. *Properemus igitur,*] vt in castra. & epist. 21. Ergo propero, ne ante Sextus: quem aduentare aiunt. *Brundisio ne,*] proficiscar. *Subito;*] profecturus est. Profectus est autem Puteolis VII. Kal. vt est epist. 26. *Sapienter.*] consideremus de discessu meo. πάσχω] ob discessum Bruti. *Quando enim illum?*] quando erit, vt illum videam? *Videre non potes.*] impeditus re Buthrotia. *Dii illi mortuo,*] Cæsarem dij mortuum perdant, qui vmquam Buthrotum proscripserit, siquidem te nunc eius ciuitatis liberandæ cura Romæ tenet; vt Brutum videre discedentem non possis. epist. 15. lib. 16. *Rationes Erotis,*] Tironem miserat, qui rationes domesticas ab Erote administratas cognosceret. epist. 15. *Versurã scribis esse faciendam*] versurã facit, qui rem multo pluris emit, quam quanti est, pretio intra certã diem soluendo: item, qui mutuam sumit pecuniam magno fenore reddendã. *Mensium quinque,*] vt ducenta H-S, quæ nunc ex versura sumã,

post quinq; mẽses, id est ad Kal. Nou. persoluã. in eam diem scribis cadere nummorum solutionem, qui mihi a Quincto debentur. *Videas*] des operam, vt habeas ducenta illa H-S; deinde mihi feras expensa, id est mihi cures numeranda. nã, qui pecuniam alicui dat, is, quantum dedit, ei, cui dedit, expensum in tabulas refert. *Reliqua*] quod mihi reliquũ est in nominibus. vim & significationem huius verbi cognosce epist. 15. h. lib. & 2. lib. 16. *Ex hoc ipso*] ex Erote, cum ad me venerit. venturum autem apparet ex eo, quod paullo ante scripsit, Etsi ipsum nondum vidi. & mox venisse constat, epist. 1. lib. 16. *De mercedibus*] exquiram, vbi mercedes, quæ receptæ sunt ex prædijs dotalibus. *Dotalium prædiorum:*] ex Terẽtiæ dote. Nec dubito, quin intelligat insulas in Argileto & Auentino: quarum fructus Ciceroni filio in annuum sumptum assignauerat. tria loca, epist. 31. lib. 12. 17. huius lib. & 2. lib. 16. confer in vnum, & considera: mecum senties. At insulæ in vrbe, & prædia nõ idem sunt. immo vero sunt. nam prædiorum nomine, auctore Pediano, & domus, & agri comprehenduntur. *Quamquam volo laxius*] respexit ad insequens membrum hoc sensu: Dotalium prædiorum mercedes si fideliter Ciceroni curabuntur, nihil ei prope in annuum sumptum deerit. quanquam non hoc solum volo, vt nihil ei desit, sed vt etiam abundet, & vt illi largius prolixiusque suppeditetur. *Sed id*] Ciceroni ita soluetur, vt ex prædijs dotalibus cadet. mihi autem quod pro viatico opus est, non duabus tribusve dandum est pensionibus, vt Ciceroni filio, sed vniuersum simul ante quam discedam. *Iste, qui vmbras timet,*] fingebat Antonius consul se timere, vt haberet ob eam rem barbaros Ityreos circa se, ad omne facinus paratos. *Nisi explicata solutione,*] nisi videro esse, vnde satisfiat creditoribus meis. *Excitata,*] mallem, Explicata. *Alii nemini.*] nummos Arpinatum, apud me depositos, L. Fabio reddes, præterea nemini. epist. 15.

IN EPISTOLAM XXI.

Et quidem CCCC. *certa,*] vsque eo Quinctus pater lætus est, vt nunc quidem CCCC. H-S filio det, reliqua promittat. Et ostendit Cicero, χαδίασμα illud Quincti filij fuisse, quemadmodum ipse coniecerat, vt a patre pecuniam eliceret. epist. 19. *Reliqua*] Quincto filio ad dissoluendum æs alie-

num neceſſaria.epiſt.41.lib.13.26.h.lib.& 1.lib.16. *Certiorem nebulonem?*] qui gaudere ſe ſimulet hac Quincti patris & filij reconciliatione, quaſi amantiſſimus eorũ ſit; cum de ijs neutiquam laboret. *Ἐποχὴν veſtram*] ἐποχὴ in libris Academicis eſt aſſenſus retentio: hic valet retentio ſimpliciter:vt ſit,ἐποχὴ deliberationis, quod deliberare noluiſti de re Canij.epiſt.32.lib.13. *Ἀκεραίως reſtitutam arbitrabar.*] & hoc ad ignotum nobis Canij negotium pertinet. *Es enim occupatus.*] ideo tabellarios meos cito remittere cum tuis litteris non potes. *Quod ad Xenonem,*] quod ad Xenonẽ ſcripſiſti,vt Ciceroni filio meo ſuppeditaret: probe. epiſt.16. lib.14. & 1.& 3.lib. 16. *Quod ſcribo,*] quod opus nunc in manibus habeo,mittam ad te,cum abſoluero. *Brundiſiũ:*] me ire Brundiſium, vt inde in Græciam nauigem. epiſt. 20. *Et quidem dicere aliquid de militibus.*] & ait te quiddã loqui de legionibus Macedonicis Brundiſium aduentantibus: vt eo proficiſci minus tuto poſſim. De his legionibus fam. epiſt.23.lib.12.& Philip.3. *Mouebant me tuæ quinque horæ.*] vt ego Hydruntem ire vellem, ibiq; nauim conſcendere, faciebat illud,quod te mihi recordabar dixiſſe, ab Hydrunte in Græciã traiectum eſſe quinq; horarũ. hic autem ſi conſcendere,quã longa eſſet nauigatio?Et ſane ab Hydrunte ad Euboeę continentẽ minimum eſſe interuallum, & Plinius, & omnes coſmographi auctores ſunt. *Propero,*] maturo profectionem meam, ne ante Sex. Pompeius in Italiam cum exercitu veniat:quod ego vna cum illo vellem.epiſt.20.

IN EPISTOLAM XXII.

Si expediet.] ſi ipſius in rem erit. *Illos videbit?*] qui iam diſcedent,longinquas regiones petituri. *Quouſque ludemur?*]putat Panſam ea,quę loquatur,nõ loqui ex animo, ſed ſimulate:vt ab eo verba dari videãtur. *Ego autem*] in Attici epiſtola caput erat de Sex. Pompeio:quo capite quęrebat de Cicerone,num de Sexto certi aliquid haberet, quẽ ſcripſerat aduentare. *Ab armiſq; nullus diſcederet.*] hoc dicit,quia ſenatus ex M.Lepidi ſententia decreuerat,vt in patriã Sex. Põpeius redire poſſet, dimiſſo prius exercitu.Philip.5. *Cytherius,*] M.Antonius:a Cytheride mima; quam vſq; adeo amauit,vt,in Galliam cum legionibus proficiſcens, hiberno tempore ſecum adduxerit.hoc & Virgilij carmine notum eſt:

Galle, quid insanis, inquit? tua cura Lycoris
Perque niues alium, perque horrida castra secuta est,

Seruius in eam eclogam, Plutarchus in Antonio, & ipse in Phil. 2. & ad hunc lib. 10. epist. 8. *Nisi victorem neminē victurum.*] Antonij minæ. ideoque epist. 20. Media, inquit, Antonius tollit. *Vtro erit,*] apertior sententia, si legatur, Cum vtro erit. vt Antonium, & Sex. Pompeium significet, quemadmodum & epist. 20. Vtra ergo castra? *Vt scribis,*] quia te scribis hodie, aut cras ad me venturum.

IN EPISTOLAM XXIII.

Torqueor,] mihi de meo itinere deliberanti ita multa veniunt in mentem in vtramque partem, vt in capiendo consilio mirifice torquear. *Quousque, inquies?*] quousque deliberabis o Cicero de profectione tua? deliberabo, inquit, dū integrum erit: erit autem, vsque dum ad nauem venero. *Si rescripserit,*] epistolæ meæ. non enim probo eorum coniecturam, qui legunt, Si tuæ rescripserit. nam responsum suis litteris, non Attici, a Cicerone exspectari, indicant, quæ proxime sequuntur verba. sed opinor eos locum mutasse, quia viderent in antiquo libro, Se tuere scripserit. quod etiam in antiquo Bessarionis libro: mendose omnino, sententia tamen manifesta. *Υ'πόμνημα compositum,*] dabis, subaudi. fortasse enim aliquid prætermitteret, si tu illi voce mandares. ὑπόμνημα: commentarium, collectionem rerum nouarum. *Cuius de itinere*] quando sit discessurus.

IN EPISTOLAM XXIV.

Caussam] Silij.

IN EPISTOLAM XXV.

Multi enim ad me.] multi enim ad me scribunt, alij consilium meum de profectione probantes, alij reprehendentes. *Cogitamus?*] an probas meum discessum, si ad Kal. Ian. futurus Romæ sum? Sic in 1. Philippica: Ea mente discessi, vt adessem Kal. Ian. quod initium senatus cogendi fore videbatur. Et ad hunc ipsum epist. 6. lib. 16. Quamuis non fueris suasor & impulsor profectionis meæ, approbator certe fuisti, dum modo Kal. Ian. Romæ essem. *Est æquus,*] in vtramque partem,

tem, siue ad discedendum, siue ad manendũ. potest legi cum antiquis libris, Meus animus est æquus, si tamen, vt si nihil offensionis sit, & tu. hoc sensu: Ita meus animus æquus est, si tamen & tu æquus es, vt nihil putes offendi posse neque in discessu, neq; in mansione. sed malim, Et tuus, pro Et tu: vt periodus hic terminetur. *Olympia,*] cùm mysteria scilicet in Græcia celebrabuntur: vt ipse infert ad expositionẽ Olympiorum. nam erant & mysteria Romana, vt epist. 1. lib. 6. *Vt tu scires*] placeret; Vt tu scribis, casus consilium nostri itineris iudicabit. *Dubitemus*] ne statuamus, sed consilium temporis exspectemus. *Odiosa,*] esset autem hiberna, si post mysteria discessum differrem. & mysteria tamen effugere velim, ne videar eam ob caussam in Græciã profectus: quod leuitatis videretur. *Visum iri*] ante nauigationẽ. vidit autem eum in Neside, vt est epist. 2. lib. 16. & Philip. 10.

IN EPISTOLAM XXVI.

Quid sit.] Atticus enim hoc verbo vsus erat in epistola sua. quo quid significaretur, Cicero minus erat assecutus. *Ludos suos.*] quos absens dedit. epist. 12. & Plutarchus. *Profectum:*] longius Roma discessisse. nam antea fuerat in propinquis locis. *Post hæc arma*] postquam Antonius & Octauius grauissimis contentionibus rem ad arma perduxerunt, cum vterque magnum numerum militum iam contraxisset. *Ab ipsa commissione*] ab ipso statim ludorum initio. *Epistolæ:*] quam ad me Brutus misit. *Illa namque in vtramque:*] subaudi, partem. multa in epistola Bruti scripta sunt in vtramque partem: vt modo fortis, & ad omnia paratus videatur, modo nimium sui dissimilis. *Vt posses interpretari,*] erat enim ita scripta, vt, quid significaret, vix Cicero posset interpretari. quod & infra scribit epist. 28. Et Plutarchus nimiam breuitatem notat in epistolis Bruti. *Apud Talnæ*] subaudi, fundum: locutione in his libris vsitata. *De illo Tulliano,*] de Tulliano semisse, cupide libero M. Ælium. &, vt caute res agatur, Caselium consule, peritissimum iurisconsultum. semissis autem vsura fuit, cum seni nummi pro centenis in anno pendebantur, sicut as, cum duodeni. quæ centesimæ dicebantur, quia duodeni in anno pro centenis, centesima pars est in mense. epist. 28. *Si mihi imposuisset*

nisquid,] ſi me Ælius, vt eſt callidus, in fraudem induxiſſet? Sic ad Quinctum fratrem locutus eſt: Catoni egregie impoſuit Milo noſter. *Adſtrane*] vt legitur hic locus, fateor me ſententiam non aſſequi. & cum noſtris impreſſis conſentiunt antiqui libri: niſi quod in quibuſdam, pro, In ædium, legitur Medium; reliqua eadem. *Mundus iſtum.*] ita conciſa breuitas, vt coniecturæ vix locus videatur.

IN EPISTOLAM XXVII.

Te mihi ſuadere,] ſuaſerat Atticus, vt ſcriberet ad Sextiũ quã poſſet humaniſſime. *Quod Puteolos proſequitur*,] quod me Puteolos, vt tu ſcribis, proſecuturus eſt; humane facit: qđ autem queritur, quia de Coſano redeuntem non exſpectaui; hoc ſcilicet iniuſte. *Lacrymaſſe*,] quod ego ex Italia diſcederem. *Mutaſſem.*] fortaſſe conſilium de profectione abieciſſem. *Congrediendi:*] ſperas enim te breui eſſe venturum ad me in eas regiones, in quibus ego conſedero. epiſt. 17. lib. 14. *Meæ tibi litteræ non deerunt.*] hoc dicit propterea quod Atticus id rogauerat, vt litteras ſæpe ad ſe mitteret. quibus deſiderium abſentis lenire poſſet. *Scribam ad te omnia.*] cum eum conuenero. epiſt. 1. lib. 16. *Librum*] Librum accipe pro volumine. ſiquidem libros fuiſſe duos de Gloria, & ipſe teſtatur epiſt. 3. lib. 16. & Franciſcus Petrarcha in epiſtolis, duos Ciceronis libros de Gloria, ſcribit, apud ſe aliquandiu fuiſſe. *De Gloria*,] libros duos ſignificat, quos de Gloria ſcripſit: qui vſque ad patrum noſtrorum ætatem peruenerunt. nam Bernardus Iuſtinianus in Indice librorum ſuorum nominat Ciceronem de Gloria. is liber poſtea, cum vniuerſam bibliothecam Bernardus monacharum monaſterio legaſſet, magna conquiſitus cura, neutiquam eſt inuentus. nemini dubiũ fuit, quin Petrus Alcyonius, cui monachæ medico ſuo eius tractandæ bibliothecæ poteſtatem fecerant, homo improbus furto auerterit. & ſane in eius opuſculo de Exſilio, adſperſa nonnulla deprehenduntur, quæ non olere Alcyonium auctorem, ſed aliquãto præſtantiorem artificem videantur. *Excudam*] ſcribam aliquid eiuſmodi, quod ſimile videatur ſcriptorũ Heraclidis. neq; hoc refertur ad librum de Gloria, vt manifeſtum fit epiſt. 1. lib. 16. quo loco & ſe de Gloria miſiſſe dicit, nec dum tamen ἡρακλείδιον ſcribere aggreſſum.

greſſum. *De Planco,*] quod ad me ſcribis,faciã, vt L.Planco rem Buthrotiam commendem.epiſt.9.lib.16. *Iure queritur.*] quod tibi a me diſcedenti non mandauerim, vt eam meis verbis ſalutares. hoc & in epiſtola, quæ proximo loco ſequitur. *Et de Herode, & Metio meminero,*] mandauerat Atticus Ciceroni, vt & cum Herode, & cum Metio Athenis quiddam ageret. Herodem enim fuiſſe Athenis, apparet epiſt.16. lib.14.&15.h.l. *Modo turpem*] vt dicam quod ſentio,mallem ſic: Quæ te velle ſuſpicer modo. Turpem ſororis tuæ filium, cum hæc ſcriberem.cur autem turpem Quinctũ filium? quia,cum patruũ grauiter læſiſſet, (vt ſupra) ad eum tamen iret. Turpem igitur propter impudentiam. *Cum hæc ſcriberem.*] cum hæc enim ſcriberem, de illius aduentu allatum eſt.

IN EPISTOLAM XXIIX.

De ludis:] Bruti. *Vt omnem culpam in te transferas:*] dic me quidem tibi mandaſſe vt ei ſalutem diceres, ſed oblitum te eſſe. *Me minime totum, &c.*] quamquam longius diſcedam,futurum tamen, vt animus meus ab ea me abſente non abſit:hoc eſt,vt abſens eam æque diligam,ac ſi vna eſſemus.

IN EPISTOLAM XXIX.

Bruti ad te epiſtolam miſi.] eam, de qua in epiſtola proxima ſuperiore. *Ludorum,*] Bruti. *Nullus tu quidem domum Veneris,*] non tu quidem ad eum domum veneris; ſed, ſicubi inciderit,alloqueris epiſt.27. *Tulliano ſemiſſe*] vide epiſt.27. *M. Axianum adhibebis*] vt cautius agatur:ne nobis Ælius aliquid imponat. epiſt. 28. *Legationem probari meam*] idem epiſt.1. Meam profectionem laudari gaudeo. Verebatur enim, ne diſcedens reprehenderetur, quod reip. deeſſet tam graui tempore.vide epiſtola 13.libro 14. *Quod promittis, dii faxint.*] vt breui congrediamur. epiſtola 28. *Meis*] dandi caſu, non auferendi. nam, quod copulam omiſit,fecit idem epiſt. 4.lib.1.ad Q.fr. & in fam.ep.24.lib.13. *Iſtam, quam tu excipis, metuo:*] ego te (ſic opinor Atticus ſcripſerat) breui tempore videbo, niſi ſi Atticæ meæ infirma valetudo impediet. erat enim puella imbecillior. *De Planco & Decimo,*] qui erant conſules futuri poſt annum inſequentem,id eſt poſt Hirtium & Panſam,ex Cæſaris deſignatione. *Sextum*] Pompeium. *Scutum abiicere.*] arma deponere:

vt defensæ reip. laus ad Plancum & Decimum, mihi amicissimos, perueniat: si quidem, vt tu scribis, id cogitant. *Vsque Puteolos:*] mecum venit. *Fauonium*] Fauonius Catonis imitator, reip. amantissimus, ex historia notus. *Asinium*] Pollionem; qui bonarum partium studiosissimus videbatur: vt indicant ipsius epistolæ lib. 10. fam. *Duas ob caussas,*] Puteolos venit. σπείσασθαι] fœdus facere, conciliari. *Bruto & Cassio.*] a quibus antea grauissime dissederat, vt qui etiam Parilia coronatus celebrasset honoris Cæsaris caussa. epist. 19. lib. 14. *Ait hic*] ait Quinctus, Iuliam suas illi nuptias deferre; constituisse enim diuortium facere cum Othone. sed tu, qui sis Othonum familiaris, hoc quæres, & me certiorem facies. *Pater,*] Quinctus pater. *Qualis esset fama*] de Iulia. ep. 25. lib. 7. De quo quæ fama sit, scribes. *Nisi de ore, & patre.*] dixi, me Iuliæ patrem cognouisse, illam autem de facie tantum, de fama nihil scire. *Cur tu,*] cum in antiquis libris scriptum videam, Cursus; adducor in hanc opinionem, vt credam veterem & germanam lectionem fuisse, Cur tu. *Filium velle.*] Iuliam ducere. *Putaui illa*] vereor, ne mendum lateat in his verbis; primum ex obscuritate sententiæ, deinde ex antiquorum librorum varietate. Bessarionis exemplar pro, Putaui illa, habet, Fababulla. Byzantio aduectum, quod mihi Arnoldus Arlenius commodauit, Pubabulla: aliud, Putare illa. σκοπὸς] notat Quincti patris auaritiam, qui nihil spectaret aliud, quam vt filio ne quid in sumptum præberet, ideoque ei concederet de vxore ducenda. *Huic nostro,*] Quincto patri. *Illa autem*] Iuliam intelligit. οὐ παρὰ τούτῳ.] nō apud Quinctū filiū est mansura. nam eius mores ferre non poterit, diuortiumque aliquando faciet. *Hunc,*] Quinctum filium. *Facile autem potes,*] propter Othonum familiaritatē. *Hunc Buthrotiū*] hunc, qui profectus erat ad agrum Buthrotium diuidendum. epist. 1. lib. 16. *Demissum, & sine phaleris:*] tristem, & vestitu mœrorem indicante. Phaleræ proprie sunt, quæ frontibus equorum, ornatus gratia, imponuntur. μεταφορικῶς alijs de rebus vsurpantur. *Agripetas*] qui Plancum secuti, partem agri Buthrotij petierant, sedem in alieno quærentes. epist. 1. & 4. lib. 16. & Phil. 7. *Macte*] laudat Buthrotios, qui Plancum & agripetas eiecissent.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN LIBRVM DECIMVM SEXTVM EPISTOLArum Ciceronis ad Atticum.

IN EPISTOLAM I.

NONIS *Iuliis?*] ſcripſerat Atticus Ciceroni, Bruti ludos eſſe proſcriptos ſic, A nonis Iuliis ad III. Idus: vt ſcilicet populo ſignificaretur, ad ſextũ diem ludos eſſe duraturos. eam proſcriptionem vt maxime turpem Cicero deteſtatur: nec id quidem iniuria: quia certe nimis abſurdum videretur, apparere Iulij nomen in proſcriptione ludorum, quos Brutus daret, is, qui ipſum Iulium non ferens vita priuaſſet. oportebat autem non nonis Iuliis proſcribere, ſed nonis Quinctilibus; primum, ne tyranni nomen vſurparetur: deinde, quæ ad Cæſaris honorem ciuitas non libera conſtituiſſet, ea ne confirmarentur. nã ex hiſtoria notum eſt, decreuiſſe ſenatum, vt Iulius menſis e Cæſaris nomine vocaretur, Quinctilis ante dictus. Sed de Bruti ludis ita proſcriptis vnde afferam, ſi quis quærat; locus eſt infra, vnde didici: quo ex loco deſcripta verba recitabimus. ſic igitur epiſt. 14. lib. 16. In Neſida IIX. idus. ibi Brutus. quam ille doluit de nonis Iuliis. mirifice eſt conturbatus: itaque ſeſe ſcripturum aiebat, vt venationem eam, quæ poſttridie ludos Apollinares futura eſt, proſcriberent, III. idus Quinct. non, III. idus Iul. vt extremum ludorum diem fuiſſe conſtet, IV. Idus, cum dies venationis, quæ ludos eſt Apollinares conſecuta, III. Idus ſit. *Mehercule iſtis.*] dices: mehercule nonis Iuliis futura erat com-

missio ludorum: quid igitur erratum? Enimuero, inquit Cicero, vis me totũ diem stomachari, cum etiam defendere conaris fœdissimum imprudentiæ lapsum. quid? potest esse Bruto quidquam turpius, quam Iuliis? cur nõ potius, Quinctilibus, vt odiosum verbum vitaretur? Etiam illud obseruo, Ciceronem initio huius epistolæ effugisse acerbam dictionem Iuliis, & maluisse, nonis Quinctil.bus. *Redeo ad meum igitur* ἐλθωμεν] ad illud meum, Abeamus, discedamus ex Italia. *Nihil vidi.*] potest esse ἀποσιώπησις: vt sit, Nihil vidi turpius. *Agripetas Buthroti concisos*] eos, qui Buthrotium agrum petierant, a Buthrotiis male multatos. ep. 19. lib. 15. & 4. huius lib. *Ita enim meditabar diem & noctem*] cum de mendo suspicarer, neque tamen ex coniectura probabile quidquam possem eruere; adiui antiquos libros. inspexi. omnes in scriptura consentientes, vnum Bessarionis animaduerti pro Meditabar, habere Mediabam. tum vero quasi lucem aliquam secutus, qui antea in tenebris errassem; putaui, interpungendi ratione mutata, restitui locum ita posse: Quid autẽ Plancus tam cursim (ita enim audiebam) diem & noctem? Nam certe, vt de Plãco diem & noctem Cicero meditaretur, neutiquam mihi probatur. fuerit in quærendo & percunctando curiosus: diurna vero simul & nocturna meditatio quem hic habere locum potest? age, ad verbum, Cursim; refer illud, Diem & noctem: quanto aptius? nam in itinere maturantes, noctem diei coniungere, notissimum est. etiam Cæsar in 3. de bello ciuili, Vibullius, inquit, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pompeium contẽdit. Et in eodem, paullo post: Cæsar properans noctẽ diei coniunxerat, neq; iter intermiserat. Testatus sum opinionem meam: docti iudicabunt. *Meam profectionem*] ex Italia. epist. 29. lib. 15. *Dymæos, &c.*] Pompeius, vt Plutarchus scribit, captis piratis, magnam eorum partem constituerat in agro Dymæo: quod erat & fertile territoriũ, & a cultorib. infrequẽs. ij postremo pulsi ea sede, quã assignatam a Pompeio per aliquot annos tenuerant, rursus se ad piraticam veterem artem contulerũt. Dyme ciuitas est in Achaia. *Mare infestum habere,*] pro, infestare. l. 3 de Rep. Cum quęreretur ex eo, quo scelere impulsus mare infestum haberet vno myoparone. Et Varro in lib. Rerum humanarũ ita scripsit, vt est apud Donatum in commenta-

menta-

mentariis in Eunuchum: Cupes, & Macellus singulari latrocinio multa loca habuerũt infesta. Sic, Solicitum habere, pro Solicitare, dixit Cicero non semel. *Videndum est, vt mansio laudetur.*] domi manere, quam proficisci, maluisset, cum aliis de causis, tum quod a Dymęis mare tutum non esset. ep. 2. Piratæ apparere dicũtur. *ἐν ὁμοπλοίᾳ Bruti*] tutum putabat nauigare cum Bruto. itaq; & infra: Hęc nauigatio quia quasdam habet suspiciones periculi, constituebam vti ὁμοπλοίᾳ. ep. 4. *Sed opinor minuta nauigia*] Brutum habere. *Sed iam sciã,*] quia Brutum conuenire volebat: qui & ipse erat in Neside, sed eum Cicero nondum viderat. postea cum eum conuenisset, de nauigiis hæc scripsit ad Atticum: Paratiorẽ offendi Brutũ, quã audiebã. nã & ipse Domitius bona plane habet dicrota: suntq; nauigia præterea luculẽta Sextij, Buciliani, ceterorũ. πανικὸν] inanem timorem, & sine caussa: forte quod Vẽtidius, qui erat Antonij amicissimus, coactis militibus aduẽtare diceretur. *De Sexto*] Pompeio. *Ad arma*] rem esse venturam. ep. 20. l. 15. *Sine bello ciuili video seruiendũ.*] videtur addendum, Non. vt dicat, Non sine bello ciuili seruiemus. *Kalendis Ianuarij*] quo die magistratum erant inituri Pansa & Hirtius consules designati, eodemq; die relaturi de rep. ex veterĩ consuetudine: quod factũ esse, docent duæ Philippicæ 5. & 6. Λῆρος πολύς.] se ipse accusat, qui dixerit in Pãsa spem esse; cum ab iis, qui se crapulæ & inertiæ dediderunt, sperari nihil posset. *Ciceronis rationes explicentur.*] velim videas, quantum acceperit Cicero meus. cui si minus datum est, quam nos eĩ annuum in sumptum daturos esse promisimus: quod ei reliquum deberi ex rationibus cognosces, persoluatur. epist. 15. lib. 15. H-S LXXII *satis esse,*] Ciceroni filio. cui H-S LXXII assignata fuerant in annuum sumptum. *Xenonem*] hic, Attico mandante, pecuniam Athenis Ciceroni numerabat, sed perexigue, multisque pensionibus concisam. epist. 3. *Id est minutatim*] vt opinor, & certe hoc abundat. fuit enim glossema ad græcam dictionem γλίσχρως, receptum in epistolam ignorantia describentium. *Quo plus permutasti, &c.*] scis conuenisse, vt Ciceroni tantum daremus, quantũ reciperetur ex insularũ fructu. eo si quid plus Athenis permutasti Ciceronis caussa, volo id ei concedatur supra annuam pensionem, pro sumptu, quẽ primo anno fecit, dũ Athenas proficiscitur.

Insularum]in Argileto, & Auentino.epist.31.lib.12. & 17.l. 15. *Hinc ex Kalend. Apr.*] quoniam assignauimus Ciceroni quantũ ex insulis reciperetur, deinceps detur ei ad H-S LXXX: quoniam tanti nunc insulæ locantur, quæ antea tantummodo LXXI locabantur. Ex Kalendis autem Apr. quia Ciceroni filio id erat annui temporis initium. vide epist.15. *Videndum enim est,&c.*] curandum nobis est, vt sit, quod filius in sumptum habeat, cum Romæ erit. cum enim Publiliæ vxoris meæ matrem ferre non possim, diuortium erit faciendũ: ita dote reddita, re familiari comminuti, vnde filio suppeditabimus? *Se Catonem.*]amantissimum reipublicæ. quod in Quincto filio desiderabatur. vide epist.19.lib.14. & 4.huius lib. *Vt tibi sponderem:*]eum fore Catonem, id est hominem in omni vita perfectissimum. *Me motum*]me fidem habuisse verbis Quincti filij. *Sed ego*]ἀποσιώπησις, veteribus vsitata, ad indicandum animum oratione repressa. *Attributionem*] quam in eum diem ait esse collatam. Et attributionem posuit pro solutione pecuniæ, quam debebat Quinctus filius. epist. 41.lib.13.& 21.lib.15: *Vrgeri*]a creditoribus.

IN EPISTOLAM II.

Longe alia fama] scribis, agrum Buthrotium dici a Planco diuisum agripetis: at nos hic contra audieramus, agripetas a Buthrotiis concisos, & eiectos. ep.1: *Vt esset cum Hortensio,*]Hortensius, Cluuij heres, quæ illi bonorum Cluuianorum pars ex hereditate obuenerat, eam Ciceroni vendidit coheredi, pactus vt pecunia sibi tribus pensionibus numeraretur. ex iis pensionibus Cicero duas soluerat, & maiorem etiam tertiæ partem ante diem solutioni prefinitam, id est ante Kal. Sextilis: vt impudenter faceret Hortensius, qui, quod sibi ex tertia pensione deberetur, ante diem postularet, cum præsertim eius ipsius pensionis maiorem iam partem exegisset. Hac de re ep.5. cum inquit: Diligentia opus est, coheredibus pro Cluuiano Kalendis Sextilibus persolutũ vt sit. Quo ex loco, non Hortensium modo, sed & ceteros coheredes Ciceroni vendidisse, quæ illis Cluuius testamẽto legauerat. perspicuum est. *Et quia equitibus*]vt infra patet, Publilium & Publilij propinquos significare videtur; qui erant ex ordine equestri. Publiliam enim cum dimisisset, vrgebatur a Publilio fratre

fratre de dote reddenda. cui Eros, qui Ciceronis domesticas rationes dispensabat, promiserat se esse idibus perscripturum. In antiquo Bessarionis libro, pro Equitibus, scriptum est, Equid. *Quod perscribi oportet,*] Perscribere, est creditori, non præsenti pecunia numerata, sed per scriptum satisfacere. Sic enim Donatus explanat illud in Phormione: Perscripsi omnibus, quibus debui. Nec Ciceronis exempla non idem ostendunt. *De iure nostro decesserimus*,] planum fit ex hoc loco, intra certã diem reddendam fuisse dotem ab iis, qui diuortiũ fecerant. Cicero autem de suo iure decedens, etiam ante eam diem, exceptis c c H-S, omnem dotẽ numerauerat. de quibus c c vt sibi fieret perscriptio, Publilius vrgebat. epistola 5. *Qui de residuis* c c c H-S.] qui, cum apud me residua essent ex dote H-S c c c c, neque dum solutionis dies adesset, ex iis ipsis tamen c c c c H-S præsentia soluimus c c, reliquorum facimus perscriptionem. *Præsentia*] nulla interposita mora: in Verrem lib. 3. Præsens pecunia soluatur. *Iactura facta iuris.*] cum tanto ante diem soluerimus, de nostro iure sponte decedentes. Sic infra, epistola 5. Publilius non debet vrgere: quoniam iure non vtimur. *Quoad eris Romæ*] nam & Atticus ex Italia discedere cogitabat. itaque epistola 27. lib. 15. Præclare, inquit, quod te consolata est spes breui tempore congrediendi. & epistola 3. *Nihil a me exspectes.*] nihil ad me referas, sed agas ipse quod ageres in rebus tuis. epistola 3. libr. 13. Illud non accipio in bonam partem, quod ad me refers. quid? ipse negotium meum gererem, nisi cõsilio tuo? *Reliqua*] collatis creditorum & debitorum nominibus, cum eam pecuniam, quam ipsi debemus, & quam alij nobis, redigimus in summam, id, quod superat a nobis, Reliqua dicuntur. epistola 15. lib. 15. *Fama mea*] magnum enim subirem discrimen existimationis meæ, nisi ad tempus, quibus debeo, solueretur. *Nos vindicabis.*] nostris creditoribus satisfacies. *In Neside,*] hunc in Neside congressum significans Philippica 10. Brutum, inquit, his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace & concordia ciuium cogitantem. Νησὶς autem parua insula. Lucanus & Papirius laborare eam graui cælo versibus ostendunt. *Delectari*] gaudere, quod ludis Apollinaribus Tereum, Attij tragœdiam, popu-

lo recitatam, magno plausu clamoreque acceptam ex tuis litteris cognouerat. epist. 4. & in 1. Philippica, ad extremum. *Quam Antonio,*] cum maiorẽ habere Antonio debeat. plausum enim populus non ideo dedit, quod Attij admiraretur ingenium, sed quod Antonium oderit, Bruto Brutique similibus inimicum. itaque plausum illum Antonio magis, quam Attio, Brutus debet. vel, Antonio, C. Antonio, Marci fratri, prætori, qui curauit eos ludos absentis Bruti nomine. Appianus lib. 3. *Manus suas non in defendenda rep. sed in plaudendo consumere.*] Simile illud Varronis: Patres familiæ manus mouere in theatro ac circo maluerunt, quam in segetibus ac vinetis. *Istorum*] Antonium maxime significat, qui patriæ liberatores oderat, ad tyrannidem spectans. *Incendi*] irritari, quod videant populũ Bruto absenti plausum dare. *Repræsentandam*] citius aliquanto, quam fecissent, ostendendam. *Doleant*] dolebant quod populus Romanus Bruti absentis desiderium illo plausu declararet. *Consilium meum*] discedendi ex Italia. *Trahebam,*] procrastinabam. vide epist. 25. lib. 15. *Brundisium cogito.*] vt ibi potius conscendam, quam Puteolis. epist. 21. l. 15. Iuua me consilio, Brundisio ne, an Puteolis. & epist. 20. eiusdem lib. *Legionum*] quas ab Antonio accersitas, profectas e Macedonia, Brundisium aduentare fama erat. Brundisium tamen, & iter illud postea vitauit, vt ipse narrat in 1. Philippic. *Piratarum,*] Dymæos intelligit, qui agro pulsi mare infestum habebant. ep. 1. *Exspectabatur:*] a Bruto, vt vna discederent. epist. 4. v. *Kal.*] cum Cassius iam venisset, nimirũ vel eo die, quo hæc scripta sunt, vel postridie visurus eum Cicero fuit. quod si, cum eum vidisset, abire in Pompeianum cogitabat, non recte scriptum est v. Kal. non enim tot dierum interuallum esse potest, cum dicat se discessurum a Cassij congressu. Potius igitur (nihil tamen muto repugnantibus antiquis libris: tantũ indicare placet meam sententiam) legendum videretur, v. idus: vt sequentem diem significet. nam hæc scripsisse apparet vi. idus. *Aculanum*] forte, Herculanium: quod a Pompeiis non longe Plinius in Campaniæ litore constituit. *Nosti reliqua.*] scis enim, inde me Brundisium cogitare. *Scripsi equidem,*] commendans illis rem Buthrotiam. *Ne necesse habueris reddere.*] ne putato, reddi meas litteras, necessarium esse.

Eas

Eas enim Cicero ad Atticum mittebat, vt ipse Planco & Oppio redderet. *Oppio quidem vtique:*] subaudi, Ne putaris necessarium reddere. *Quam mihi in Italiam te auctore veniendum est.*] id est ante mensem Ianuarium. Nam Atticus auctor erat Ciceroni, vt omnino Romę adesset Kalendis Ianuarijs; quod eo die futurum erat vt a nouis Pansa & Hirtio cos. de rep. referretur. epist. 6. Meæ profectionis approbator fuisti, dummodo Kalendis Ianuarijs Romæ essem. & epist. 5. *Aliquem nactus.*] quemcunque habueris, cui des. *Domo*] domesticis tabellarijs. Ἡρακλείδιον] quod tu a me tantopere postulasti. epist. 4. 13. & 27. lib. 15. *Notentur eclogarii,*] notentur aut minio, aut quapiam simili re nomina eorum, qui in his libris de Gloria loquuntur. *Quos Saluius*] quos libros de Gloria Saluius anagnostes tuus, bonos nactus auditores, in conuiuio tantum velim legat.

IN EPISTOLAM III.

Quod manus dedisti,] quod Antonij sententiam (opinor, de re Buthrotia: nam publicam nulla ex parte Pomponius attingebat) etsi non probandam, probasti tamen, manusq; dedisti, vt etiam vltro gratias egeris. *A re familiari.*] ratio, cur Atticus etiam gratias egisset Antonio. nam, etsi magnam rei familiaris iacturam faciam, si Buthrotium negotium eripitur: (his fere verbis, aut certe in hanc sententiam Atticus scripserat) tamen huiusmodi iacturam eo tolerabilius æquũ est ferre, quod a rep. citius, quam a re familiari, deseremur. *Magis delectari,* O TITE, SI QVID EGO:] totum hoc, O Tite, si quid ego, ideo scripsi litteris grandiusculis, vt intelligatur initium libri de senectute: quo quidem libro se delectari Atticus scripserat, quia suam senectutem, quam publicæ ruinæ grauiorẽ in dies efficerent, eius lectione leuaret. Et ait, Magis, propterea quod medicinę vim magis ægrotantes sentimus, quã valẽtes. Etiã ep. 10. O Tite, tibi prodesse lętor. lætor, inquit, quod ea, quæ scripsimus in lib. de senectute, tibi ad ferendã senectutẽ prosint. Quod aũt, Si quid ego, reposui in nostro libro, vbi antea in omnibus, & impressis, & scriptis, legitur, Si quid agis, aut, Ages: fecimus id coniecturam minime dubiam secuti. est enim initium libri de Senectute, ad Atticum scripti: o Tite, si quid ego adiuto, curamve leuasso.

Alacritatem.] quandoquidem te delectant ea, quæ ſcribimus. *Gaudeo non feſelliſſe, &c.*] munuſculum enim ad te perferendum Eroti dedi, duos libros de Gloria. *Idem σύνταγμα*] eoſdem libros de Gloria, quos Eroti dederam, poſtea retractatos, & refectos denuo miſi, ſed ἀρχέτυπον ipſum, cum antea deſcriptum exemplar miſiſſem. *Macrocolum*] regiam chartam a Catullo dictam. vide epiſt. 25. lib. 13. *Lege arcano*] ne quis audiat præter conuiuas tuos. quod ſupra monuit his verbis: Saluius in conuiuio dumtaxat legat. Antea, Lege in Arcano. ſuſtuli particulam, In, Cariſium ſecutus, qui hunc locum recitat, & ait Arcano dictum eſſe pro Arcane. præterea conſentire videntur antiqui libri. nam in ſcripto Beſſarionis, Legi arcano. ſic & Cæſar locutus lib. 1. de bello ciuili: Domitius arcano cum paucis familiaribus ſuis colloquitur. *Vt audiuimus.*] audiebat autem præclara. epiſt. 16. lib. 15. *Coram*] cum Athenis ero. *Neque indiligenter, neque illiberaliter.*] hic Athenis pecuniam Ciceroni filio ſumminiſtrabat, ſed neque diligenter, & ſatis illiberaliter. itaque epiſt. 1. Xenonem, inquit, perexigue & γλίσχρως præbere. *De Herode*] & hic Athenis viuebat. epiſt. 15. lib. 15. *Gaudeo tibi, &c.*] vt cognoſceres, illum tibi litteras a me redditurum, ipſius arbitratu ſcriptas; ſcireſque nolle me, vt ijs litteris mouereris. *Suo more vterque:*] tu ſapienter, ille ſtulte. *Eas litteras*] quibus ad me ſcribes dialogum tuum cum Quincto filio. *Commendationis tuæ.*] ſcripſerat enim Atticus, ſe eſſe litteras ad eum commendatitias Curio daturum. *Relinquemus pacem,*] Q. Fuſius Calenus, vt ait Dio lib. 46. Ciceroni, acerbe in Antonium inuecto, non minus acerba oratione reſpondens, ait eum, cum otium non ferret, diſceſſiſſe, poſtea, tumultu & bello inter ciues orto, reuertiſſe. quaſi amator eſſet contentionum, pacis inimicus. *Vt ad bellum reuertamur:*] apparebat enim ad paucos menſes fore bellũ, cum & Antonius Octauiuſque grauiter inter ſe diſſidentes iam in armis eſſent, & Sex. Pompeius aduentare cum exercitu diceretur; præterea magnum Antonij cum Decimo Bruto certamen impendere de Celtica prouincia. epiſt. 4. *Aderis:*] venies in eas regiones. epiſt. 2. *Reliquorum meorũ:*] diximus, reliquorum nomine eam pecuniam intelligi, quæ, ſubductis rationibus, & collatis creditorum debitorumque nomini-

nominibus, superat a nobis. epist.15.lib.15. *Dolabellæ nomen*] a quo pecuniam exigere difficillimum sciebat. epist. 18.lib.14.& 13.lib.15. *Attributio est mihi nominum ignota,*] quæ nobis exigenda tradidit Dolabella. epist.13. lib. 15. *Vt non concurrerent nomina*,] vt ad tempus non responderent ij, qui debent. epist.2. *Non amas Eram?*] in oratione pro Deiotaro Hieram & Blesamium eius legatos nominat, vt fortasse & hic, Hieram, legendum sit. Et est dictum εἰρωνικῶς. cur, inquit, Eram æque, atque Deiotarum, odio dignum non putas? qui, cum ei præscriptum esset a Deiotaro, ne quid sine Sext'j nostri sententia ageret; neque ad illum, neque ad quemquam nostrum retulit. Miserat autem eum Deiotarus, vt Armeniam, sibi a Cæsare ereptam, emeret ab Antonio: quod factum est, Fuluia, quæ Antonij vxor erat, intercedente, id est, cum Deiotari legatis de pretio paciscente. vnde illud ep.12. lib.14. Deiotarus noster dignus ille quidē omni regno, sed non per Fuluiam. Armeniam autem cum Deiotaro Antonius accepta grandi pecunia venderet, dixit se restituere ex Cæsaris libellis. quod ei Cicero 2. oratione in criminibus obijcit his verbis: Quid ego de commentarijs infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diuersis emebantur non inscientе te: sed vnum egregium de rege Deiotaro, populo R. amicissimo, decretum in Capitolio fixum. quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæsar? & quæ sequuntur. *Neque ad illum, neque ad quemquam nostrum*] & de hoc in eadem Philippica paullo post, Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, sed timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in Gynęceo. *Dicas*] Atticæ referes, Piliæ dices: quia non, vt Attica, salutem miserat Pilia.

IN EPISTOLAM IV.

Ita vt heri, &c.] vt in litteris, quas ad te scripsi, heri legisti, vel fortasse hodie, (Quinctus enim, cui eas litteras dedi, altero se die Romæ futurum aiebat) in Nesida veni IIX. idus, vt sit, Ita vt heri, principium epistolæ. *De nonis Iuliis?*] quod in ludorum suorum proscriptione, nonis Iulijs, legeretur. vi-

de nostram interpretationem ad illud, Ita ne, nonis Iulijs? ep. 1. huius lib. *A Sex.*] Pompeio, Libonis genero, vt ex Dione cognoscitur. *Sine quo alio nomine*] quasi consules appellandi non essent Antonius & Dolabella, qui non agerent quod consules deceret. *Si quid videretur*] vt corrigeremus, si quid videretur. *Pauca παρὰ λέξιν*] nonnulla minus proprie dicta. *Non contumaciter.*] sine superbia. *Quod erat, cos. solum,*] Sextus epistolā suam ita inscripserat: Sext. Pompeius Cn. F. cos. S. D. nos addidimus, Prætoribus, tribunis pl. senatui. *De Cæsare:*] Romæ occiso. *In vlteriore*] Hispania. *Nihil esse, &c.*] se non discessurum ab armis, nisi si paterna domus restitueretur. eam autem ab hasta Cæsaris emptam possidebat Antonius. Philippica 2. *Vt omnes exercitus dimittantur,*] se non esse exercitum dimissurum, nisi omnes omnium exercitus dimitterentur. vide illud, Ab armis nullus discederet. epist. 22. lib. 15. *Nihil reperiebam:*] quod certum videretur. *Concisos agripetas:*] idem epist. 29. lib. 15. & 1. huius lib. *Acceptis nummis,*] a Buthrotijs. *Relictis illis,*] agripetis: quos secum duxerat, vt agrum eis Buthrotium assignaret. *Quid eius sit,*] quid de ea re sit. *Aliquid litterarum.*] ad me miseris. *Dubitabam,*] incertus eram, vtrū irem Brundisium, an Puteolis conscenderem. epist. 2. lib. 15. *Sublatum videtur.*] non est cur Brundisium ire debeam, quo tamen se scripserat iturum, epist. 2. *Hæc autem nauigatio*] si Puteolis conscendo. *Suspiciones periculi,*] propter piratas. epist. 1. & 2. ὁμοπλοίᾳ] societate nauigandi. *Et ipse Domitius*] Cn. Domitius, qui cum Bruto nauigaturus erat, vnus de percussoribus Cæsaris, Ahenobarbi filius ex Porcia Catonis sorore. epist. 46. lib. 13. & Philippica 2. *Sextii, Buciliani*] & hi Cæsarem percusserant. auctor Appianus lib. 2. *Vltra Fretum.*] qua vsurus non sum, quod Syriam, non, vt Brutus & Domitius Græciam, petet. erat autem vltra Fretum Siculum. *Exploratiora videbuntur,*] a piratis tuta nauigatio. tarde igitur potius cum Bruto nauigabo, quam vt omnino non nauigem. &, si, cum processerimus, exploratiora videbuntur, omissa ὁμοπλοίᾳ vel testis vtemur, celerrimo genere nauiculæ. Testæ nomen, vt opinor, a Testæ similitudine deriuatum Iuuenalis satyra 15.

Et breuibus pictæ remis incumbere testæ.

Non

Non nouũ] sententia negantem particulã respuit. *De Tereo Attii.*] quod Tereum, Attij tragœdiã, populus magno plausu accepisset. epist. 2. *Brutum*] aliam Attij tragœdiam, de L. Bruto, qui Tarquinium regẽ eiecit, M. Bruti ludis actam. de hac tragœdia Cicero. *Nescio quid afflauerat,*] nescio quid rumoris affluxerat. *Commißione Græcorum*] cum Græci ludi committerentur, infrequentem populum affuisse. *Commißione*] ipso initio. *De Græcis ludis existimem.*] minime dignos, qui spectentur. epist. 1. lib. 7. *Quinctus*] filius. *In quo minime satisfaciebat,*] intelligit amicitiam Quincti cum Antonio, & consensionem cum Cæsarianis. epist. 14. 17. & 19. lib. 14. *Iniecissem*] in sermone. *Arripere*] cupide amplecti. *Morari,*] nauigationem proferre. *Si qui forte casus.*] si forte quid accideret eiusmodi, vt eum discedere non oporteret. *Dubito,*] cogitare cœpi. nam antea statuerat nauigare cum Bruto; sed, eo morante, nouum consilium capit. *Exspectem de legionibus.*] dum audiam, traijciantne legiones e Græcia, an, vt quidã arbitrantur, nullæ veniãt. Verebatur autem maxime, ne, si ipse Hydrunte, aut Brundisio traijceret in Græciã, incideret in legiones Macedonicas, quas in Italiã aduentare rumor increbuerat. epist. 21. lib. 15. & 4. h. l. *Neutrum*] si neutrũ erit tutum, neq; Hydruntem ire, neq; Venusiæ manere. *Eodem*] in hæc loca. *Circumspice,*] locus concisus, & obscurior, quam vt certã interpretationẽ afferre possimus. *O dies, &c.*] descripti dies erant, quibus Lepidum, qui erat pontifex max. cum augurum collegio dare operã auspicijs oportebat. lætatur igitur, eam sibi fore caussam, cur mature ad vrbem redeat. erat enim augur. *Magna ῥοπὴ*] valde me ad profectionẽ impellunt litteræ tuæ. in easdem enim regiones promittis te venturũ. epist. 27. lib. 15. & 1. h. l. *Te illic*] adueniens inueniam. *Meorum,*] scriptorum. *Et ais, μετ' ἀμύμονα.*] scripserat Atticus ad Ciceronem, Cornelium Nepotem teneri magno desiderio scriptorum ipsius: simulq; Nepotem commendans, dixerat eum esse μετ' ἀμύμονα, cum Ciceronem ipsum intelligeret, & ab eo secundum Cornelium faceret. Cicero hanc laudem a se modeste amouens, ait Atticum ipsum esse ἀμύμονα, Cornelium vero ἄμβροτον, id est, diuinum plane, & immortalem. Respicit autem ad versum illum Homericum ex Odyss. ɤ.

quo Aiacem laudans, ait eum formosissimum omnium fuisse, μετ' ἀμύμονα πηλείωνα.

IN EPISTOLAM V.

Vibonem ad Sicam:] contra veteres libros, Ad Sicam restitui, cum legeretur, Et Sicam. significat enim, apud Sicam se esse, amicum suum; qui Vibone habitabat. & paullo post: XI. Kal. igitur ad Sicam. ibi tamquam domi meæ scilicet. Et quo tempore Clodia rogatione pulsus in exsilium abijt, Vibone item apud eundem Sicam diuersatus est: vt apparet epist. 4. lib. 3. *Prodromi*] Aquilones venti exortum caniculæ octo diebus antecedunt. ideo Prodromi dicti a præcurrendo. Plinius. *Pedibus*] sine naui. *Equis*] quod aquæ multo minus esset, quam soleret. *Thalnam*] cognomen esse Iuuentiorum, in Fastis obseruauimus. *Obduxi*] consumpsi. Δολιχὸν πλόον] vide epist. 11. *Corbita*] oneraria naui. *Ad Leucopetram Tarentinorum,*] promontorium agri Rhegini appellat in Phil. 1. nec tamen, Rheginorum, pro Tarentinorum, reponendum censuerim, primum quia dissentire ab antiquis libris, præsertim mutatione tanta, non audeo: deinde, quia necesse non fuit indicare Attico regionẽ, in qua Leucopetra fuit, quippe cui notissimum iter illud in Græciam esset ob Epiroticas possessiones. malim equidem, si sit coniecturæ locus, verbum illud Tarentinorum, vt ab imperito additum, tollere potius, quam mutare. *Statim ne Freto, an Syracusis.*] statim ipsum Fretum transijciens in Græciam recta nauigem, an prius deflectã Syracusas, inde in Græciam. Ἡ δεῦρ' ὁδὸς] vide epist. 11. lib. 15. *Id satis, superque*] sæpe id iã scripsimus, tecum me non esse, quia periculum fugiam. *In cælum ferri*] quod omnibus perspicuum sit, me periculi caussa discedere. *Ad Kal. Ian.*] a quo die sine periculo Romæ esse licebit, Pansa & Hirtio cos. *Expedi, exsolue.*] velim omnino satisfacias quibus debeo. *Bella reliqui.*] reliqui vnde sumeres ad meorum nominum solutionem. *Coheredibus pro Cluuiano*] vt coheredibus meis, qui mihi vendiderunt quod ipsis de Cluuiana re obuenerat, Kalendis Sextilibus id, quod debeo, persolutum sit. epist. 2. de Hortensio coherede, & epist. 45. lib. 13. de Hordeonio. *Cum Publilio*] huic Cicero pecuniam debebat ex dote Publiliæ, quam dimiserat.

miſerat. *Quoniam iure non vtimur:*] quoniam de c c c c H-S ante diem c c numeraui;qui ſi voluiſſem vti iure meo, diem ſolutionis exſpectaſſem. vt inique facturus ſit Publilius,ſi de ducentis vrgeat. vide epiſt.11. lib.5. *Ante diem,*] ſubaudi, Terentię numera quod debemus. *In Epirum:*] venturus es.epiſt.3. *Quod ſatiſdato debeo,*] ſatiſdato debet,qui creditori cauit fideiuſſoribus datis.

IN EPISTOLAM VI.

Cum a Leucopetra profectus,] narrat idem in 1. Philippica his verbis: Cum me ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, venti detuliſſent; ab eo loco conſcendi,vt tranſmitterem: nec ita multum prouectus, reiectus Auſtro ſum in eum ipſum locum,vnde conſcenderam. cumque intempeſta nox eſſet,manſiſſemque in villa P. Valerij, comitis, & familiaris mei; poſtridieque apud eundem, ventum exſpectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex ijs quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonij concionem: quæ ita mihi placuit, vt ea lecta de reuerſione primum cœperim cogitare. nec multo poſt edictum Bruti affertur,& Caſſij: quod quidē mihi, fortaſſe quod eos etiam plus reip. quam familiaritatis gratia diligo, plenum æquitatis videbatur. addebant præterea,rem conuenturam,Kal. Sext.ſenatum frequentem fore, Antonium, repudiatis malis ſuaſoribus, remiſſis Gallijs prouincijs,ad auctoritatem ſenatus eſſe rediturum. *Vt adeſſent*] in ſenatu. *Sententiam commutaſſe:*] qui cum antea meam profectionem probaueris, idem nunc reprehendas. *In flammam ipſam venirem.*] vide illud epiſt. 3. Relinquemus enim pacem, vt ad bellum reuertamur. Ανεμέσητα] quod ego ex Italia diſcederem, dum periculi minus eſſet, eo conſilio,vt Kal. Ian.adeſſem,cum omnia contentionibus arderent; omnino non prudenter faciebam: ſed id tibi eſſe inuidioſum, aut vllam afferre infamiam non poteſt: primum, quod ego meam ſententiam ſecutus,diſcedebam:deinde,etiam ſi te auctore,non debet is,qui conſilium dat, quidquam præſtare præter fidem. *Bene igitur,&c.*] rectum igitur putas o Cicero patriam relinquere,dum εὐθανασίαν ſequeris? Et cum dixit Atticus εὐθανασίαν,reſpexit ad id,quod Cicero ſcri-

pſerat epiſt. 20.lib.15. Ex hac naſſa exire conſtitui, non ad fugam, ſed ad ſpem mortis melioris. *Oportuiſſe te iſtuc facere.*] quo χολίῳ defendas profectionem tuam, & oſtendas oportuiſſe te diſcedere. *Quibus inuitis, & diſſuadentibus*] nam tu quidem ſuaſiſti, vt diſcederem. *Si perſeueraſſem,*] ſi perrexiſſem in Græciam: ſed vides me reuerti. *Si a Phædro noſtro,*] ſi hoc fieret a Phædro noſtro, facilis illi excuſatio eſſet. ſic enim reſponderet: Ego de honeſto nihil cogito, dolorem fugio, ſummum bonum in voluptate pono. nunc quid tu reſpondebis o Cicero, qui non, vt Phædrus, Epicuream ſectã, ſed illam Socraticam, quæ virtutem & officium colit, es ſecutus? De Phædro, epiſt.1.lib.13.fam.& alibi. *A primo*] ante quam diſcederem. *Fuiſſes Cato.*] numquam diſceſſiſſem: tuum conſilium, vt Catonis, eſſem ſecutus. *Non audet, &c.*] nimirum ſcribis Attice, ideo Brutum nihil dicere ſuper diſceſſione mea, quia me non audeat, hominem id ætatis, monere. qui ſi auderet, me ſcilicet patriam relinquentem reprehenderet. aliud enim te non arbitror ſignificare. *Vel potius reuerſione*] neceſſitas indicatur. nam reditus tantum voluntatis eſt. Reuerſione igitur, quia, cum proceſſiſſet, ab Auſtro retro verſus eſt. fam.lib.12.epiſt.25. In Græciam, inquit, deſperata libertate, rapiebar; cum me Eteſię, quaſi boni ciues, relinquentem patriam proſequi noluerunt; Auſterque aduerſus maximo flatu me Rhegium retulit. & Philip.1. *Effudit illa omnia, quæ tacuerat:*] dixit me facere præclare, qui Romam reuerterẽ, abiecto diſceſſionis conſilio. *Piſonem*] in 1. Philippica: Ex Bruto primum cognoui, quæ Kal. Sext. in ſenatu fuiſſet L. Piſonis oratio. qui quamquam parũ erat, a quibus debuerat, adiutus: tamẽ & Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe grauius?) & omniũ prædicatione, quos poſtea vidi, magnam mihi videbatur gloriã conſecutus. Et fam. epiſt.2.lib.12. Nec Piſoni, qui in Antonium primus inuectus eſt nullo aſſentiente; nec mihi, qui idem triceſimo poſt die feci; nec P. Seruilio, qui me eſt conſecutus, tuto in ſenatum venire licet. *Relictionis reip.*] antiqui libri, religionis; ego tamen, Relictionis, probaui, ex correctione Beroaldi: non ſolum, quod parua mutatione ſententia reſtituitur ſanequam apta, & cum verbo antecedenti optime conſentiens: verum etiam, quod accuſatione 3. in Verrem, vbi in vulgatis libris legitur, Illam

reiectio-

reiectionem, proditionemq; consulis sui, Maffæi scriptus habet, Relictionē proditionemq;. *Querebantur:*] ante quam discederet. non enim loquitur de ijs, qui cum Bruto erant: sed eos intelligit, quibus discedens affirmauerat, se celeriter esse rediturum. *Non probabam:*] non persuadebam. *Me existimari ad Olympia.*] non ideo me homines discedere crediderant, quod in Græciam ad spectaculum ludorum Olympiorum properarem. hanc igitur vituperationem reuertens effugi. *Sed hoc*] tam turbulento reip. tempore si ad Olympia profectus essem, ἀναπολόγητον fuisset, id est, nulla prorsus ratione meum factum defendere potuissem. *Gratias miras*] elegans figura sine verbo. venustius enim subintelligitur, Ago, quam legitur. itaque sustuli, approbante Bessarionis libro. *Qui me*] qui me in Græciam nauigantem aduersus flatu maximo Rhegium retulerit. *Speciosas*] quia reuerteret, quod intelligeret non esse desperandum de rep. vt exposuit epistolæ initio. *Prouide,*] prouide, o Cicero, si cui quid debes, vt sit vnde tantundē solui possit, quātum debetur. ἀυσχρησία] difficultas versuræ faciendæ. quod cum ita sit, vnde solues? ep. 4. *Præsens me ipse defenderem.*] hæc vna prouidendi ratio mihi in mentē veniebat. quod si Romæ essem, ipse me contra meos creditores tueri possem, tu mei defendendi, aut excusandi nullum onus sustineres. itaque video, mea etiam caussa, non reip. modo, mihi esse reuertendū. *A Bruto:*] datum. *Horum*] Bruti & Cassij, prætorum. fam. ep. 3. lib. 11. *Censebat,*] censebat Brutus, vt istuc venirem ad remp. capessendam. *Pisoni*] cui in senatu in Antonium inuehenti nemo assensus est armorum metu. fam. ep. 2. lib. 12. & Philip. 1. *Rediit*] quasi non perstiterit in sententia, aut non redijt Antonij metu. *Sed abesse, &c.*] ideo redeo, quia senem, cui mors impendet, nō decet longe abesse a sepulcro, id est a patria, in qua solemus sepulcrum nobis constituere. redeo igitur, vt, quidquid acciderit, in patria moriar. *De Bruto?*] a Bruto. *Piliam*] vxorem tuam tentari morbo, quem παράλυσιν appellant.

IN EPISTOLAM VII.

Casilini, & Calatiæ] idem Velleius lib. 2. *Quingenos denarios*] Appianus & Dio Drachmas vocant. sed, quia drachma paullo leuior est denario, cū octo apud Athenienses

drachmæ in vncia, denarij Romæ septem ferirentur: ideo nõ solum Græci scriptores Drachmam pro denario, sed Latini quoque denarium pro Drachma interdum vsurparunt. *Vide nomen, vide ætatẽ.*] turpe nobis est sequi eum, qui & Cæsar appelletur, & adolescens, ac pæne puer sit. *Vel Capuæ.*] vide, quam pueriliter; qui putet vel Capuæ clam mecum posse loqui. non enim postulat, vt obscuro in opido, aut in aliqua latebra congrediamur, sed in vrbe Capua. *Alaudarum*] Cæsar legionem Alaudarum ab aue nominauit, quę Gallico vocabulo dicitur Alauda. Plinius, Suetonius. *Ad vrbem pergere*] Antonium ab vrbe Octauianus auertit, quo ille infestus cum legione Alaudarum Brundisio veniebat. Philippica 3. & fam. epist. 25. lib. 12. *Legionem sub signis ducere.*] in omnibus libris, & impressis, & scriptis, Legionem suis signis ducere. nos ex obseruatione latinarum locutionum, quarũ genera in vsum nostrum notare consueuimus, & hic, & alibi mendum deprehendimus. legiones enim sub signis ducere, & sub signis habere, vsitata figura veteres dicebant. Lucretius lib. 5.

At non multa virum sub signis millia ducta
Vna dies dabat exitio.

Plancus, fam. epist. 8. lib. 10. Legiones habeo quinque sub signis. & Asinius, eodem libro: Legiones sub signis armatas tres. & Liuius lib. 3. Sub signis vrbem intrauere. & lib. 8. Sub signis alij xv. ordines locabantur. ∞ ∞ ∞.] tribus millibus. nam mille hac nota CIↃ veteres significabant: inde factum ∞, librarijs antiquæ notæ figuram immutantibus, cum propter celeritatem describendi vno calami ductu perficerent. *Tres legiones Macedonicas,*] quarum duas, Martiã, & Quartam, ad ipsum transijsse, & Appianus tradit lib. 3. & noster in Philippicis. *Conuiciũ grande fecerunt,*] Antonium centenas drachmas pollicentẽ irriserunt. Appianus lib. 3. *Si fidem fecerit,*] non enim satis Octauiano credebant boni viri, quod Cæsaris & heres, & filius ex testamento esset. *Aliquid tale*] vt præsens auctoritate & virtute sua remp. iuuare posset, cui nunc in vno Octauio contra Antonium & spes & præsidium est. *Fugiam Romam,*] antiqui libri, Caualcantis, & Bessarionis, Fugam Romam. procul dubio corruptus locus.

IN EPISTOLAM IIX.

Cui ego,] rescripsi. *Consilio tuo.*] scribit, se velle rem agere per senatum consilio meo. *Valeat*] copiis. quod si esset, rursus de Græcia cogitarem: ideoque a mari non libet discedere. *Consilium pueri:*] non probat Varro, quod exercitum contra M. Antonium Octauius pararit. *Brutum*] Decimum: quem Antonius, Celtica prouincia non decedentem, armis expellere parabat. *Centuriat*] centurias conficit veteranorum. *Dinumerat:*] pecuniam vnicuique numerat, quingenos scilicet denarios. epist. 7.

IN EPISTOLAM IX.

VI. *Veni ad me in Sinuessanum.*] ita correxi e libro Caualcantis. vulgata lectio perspicue deprauata. nam, si epistolæ adscripta dies est VI. idus in Sinuessano, quo modo se ad IV. venisse dicat in Sinuessanum? præterea non recte, Arpinum veni. nondum enim eo peruenerat: quod ostendunt quę proxima subsequuntur. Ad me autem, in villam meam, quo modo locutus alibi. vide ep. 10. lib. 4. *Arcano.*] Quincti fratris prædio. *Maneam ne Arpini,*] quo iter habebat. *Litteras* VI. *idus mane in Sinuessano.*] Bessarionis liber sic: Litteras idus mane in suaseno: duabus dictionibus interiecto spatio seiunctis. dixi iam, in dierum nota mendum esse.

IN EPISTOLAM X.

Nostrum opus] puto librum de Gloria. epist. 5. *Ex quo ante*] Atticus excerpta quædam ex illo libro scripserat in paginis ante librum positis. *Extimescebam.*] Atticus enim, quæ minus probabat in Ciceronis libris, ea notare miniata cera solitus erat. epist. 14. lib. 15. *Ita est, Vt scribis.*] ita accusandus mihi est Antonius, vt Sicam amicum nostrum cum cõtumelia ne nominem: erat autem Sicæ mentio quodam loco facienda, quod eo vsus erat Antonius. *AEgre me tenui.*] vix a me ipse impetraui, vt Sicam non notarem: cum orationem in Antonium scriberem. Sica autem Ciceronis amicus, & hospes. epist. 5. *Perstringam*] Antonium. μεταφορικῶς, Perstringere, valet leuiter offendere. Pro Plancio: Granius L. Crassi voluntatem asperioribus verbis sępe perstrinxit im-

pune. *Septimiæ*] vxoris, opinor, Sicæ. *παῖδες παίδων*] omnis posteritas: vnde apud Virgilium,

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Manasse prouerbium videtur ab Homeri versu:

καὶ παῖδες παίδων τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Sine vallo Luciliano] forte, vt aperte intelligãt: quia nõ scripta sunt obscure: quo se quasi vallo sæpe muniuit Lucilius, poeta maledicus. *Eum*] M. Antoniũ: cui & in 2. Philippica per contumeliam obiicit, suscepisse eũ liberos ex Q. Fadij, libertini hominis, filia. quem hic Caium legimus, ibi Quinctum: vt alterutrum sit mutandum. *Illis triumuiris.*] hoc sine epistola Attici non licet nobis diuinare. *Nisi facete.*] subaudi, scripsisti de triumuiris. *Leges Sexto,*] meam in Antonium orationem leges Sex. Peducæo, qui mihi vnus mille hominũ loco est: vt ep. 5. l. 2. Quid Cato ille noster, qui mihi vnus est pro centum millibus? Magni autem ponderis fuisse Sex. Peducæũ apud Ciceronẽ, patet ep. 1. l. 10. & 13. l. 15. *Caleni*] cauebis, ne, dũ leges meã orationẽ, Q. Fusius Calenus, aut Cn. Matius interueniat. vterque enim Antonio amicitia coniunctus. Caleni etiam orationem pro Antonio bene longam, & contumeliosam aduersus Ciceronem recitat Dio lib. 46. Matium vero, quem Caluenam vocat, vt etiam epist. 4. lib. 14. amicum Antonio fuisse, inimicum Bruto & Cassio, hoc est libertatis & reip. patronis, docet ipsius epistola in fam. ep. 28. l. 11. *Epistola longissima quæque optima*] idẽ de Demosthenis orationibus solitum dicere, tradit Plutarchus. *Quo Rubriana,*] ita nunc corrigã, quæ a te sunt in meo libro animaduersa, vt antea correxi quæ de Rubrio scripseram, non vt quæ de Scipione. Attico. n. iam antea monenti vt de Rubrio scripta emendaret, Cicero paruerat: de Scipione, non item. *Et de laudibus Dolabellæ*] & te suadẽte partẽ tollam earũ laudũ, quibus Dolabellã ornauerã. *Eum cõtra ciues*] mihi, pręter obscuritatẽ sententiæ, etiã antiqui libri, Caualcantis & Bessarionis, suspicionẽ afferunt de mendo. in vtroq; enim scriptũ animaduerto, Eũ per contra ciues. placet qđ alijs, Eũ ter cõtra ciues. hoc sensu: Videor Dolabellã in Phil. 2. laudare: sed bella εἰρωνεία est. nam re vera vitupero: siquidem eum ter in acie statuo contra ciues, cum dico interfuisse omnibus bellis ciuilibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Philippica 2. *Indignius esse*]

esse] de Antonio loquitur: quem vult indignum vita videri, sic inquam indignũ, quam quod maxime. *πεπλογραφίαν Varronis*] Varro clarorum virorum nomina in vnum librum congesserat, eumque inscripserat, πεπλογραφίαν: quod Athenienses (auctores sunt Euripides in Hecuba, Harpocration, alij) in peplo eos, qui aliquid fortiter gessissent, expingere consueuerant. & Porphyrius ab Aristotele scriptum commẽtarium tradit, Pepli nomine inscriptum; quo commẽtario & nauiũ, quæ ad Troiam profectæ essent, numerum, & ducum genealogias persequebatur. *ἡρακλείδιον*] aliud Varronis opus. ἡρακλείδιον autẽ appellat, vel quia de rep. (Heraclides enim Ponticus de rep. scripserat, vt est ep. 19. l. 13. & ad Q. fr. ep. 8. l. 3.) vel quod egregie scriptũ, vt quasi Heraclidis opus videri posset. *O Tite*] librum de Senectute: cuius initium est, O Tite, si quid ego, &c. vide ep. 3. *ταξιάρχης*] princeps gladiatorum. nominat eosdem secunda in Antoniũ, his verbis: Cum duos secũ Anagninos haberet, Mustelam, & Laconem: quorũ alter gladiatorum est princeps, alter poculorũ. Et Philipp 12. Nolite ne Tirones quidẽ, Numisios, & Mustelas, Saxasve cõtemnere. Et 13. eundem nominat. Respondet Attico, nomina Anagninorum, quos secum Antonius haberet, scire cupienti. legerat illud fortasse in 2. Philip. Cum duos Anagninos secum haberet: & rogauerat, quinam essent. in quo nisi me coniectura fallit, abundare crediderim in ea oratione Mustelæ & Laconis nomina: cum Atticus ea quæsierit. *Laco*] Lento, non Laco, nominatur in Philipp. 11. 12. bis, & 13. bis. *Absolui duobus.*] quatenus de officio Panætius scripsit, (scripsit autẽ tribus libris) ego duobus absolui. in tertio deinde libro quæstionem illã explicauit, qui discerni posset officium; cum id, quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod vtile videretur: quod Panætius cum promisisset se esse dicturum, nõ persoluerat. ante, Absoluit, legebatur: itaq; est in antiquis quoq; libris: nos tamen, Absolui, sententia postulãte. *Qualis caussa Reguli:*] M. Atilio Regulo vtile fuit Romę manere, honestũ ad Carthaginiẽses redire, sicuti discedẽs iureiurãdo promiserat. hoc exẽplũ plenissime in 3. de Offic. *Posidonius*] Panætij discipulus, Rhodius philosophus, e Stoica disciplina. *Dilucide.*] scripsisti. *De istis.*] fortasse rectius hoc modo: ita ne in L. Brutũ desciscis, qui sc. antea pro eo sentire videbaris?

Iterum remp. seruarem:] seruauerat enim antea, cum Catilinæ coniurationem in suo consulatu oppressit. *αἰδεσθεν*] significat, neq; se suscipere quod Octauius vellet, periculi metu; neq; abnuere, propter pudorem: quemadmodum ij, quos e Græcorum exercitu Hector in certamen prouocauerat. lib. 6. epist. 1. *Kalendis Ian.*] quo die nouis consulibus magistratum ineuntibus de rep. refertur. *Erit*] Octauius. Nam vt senatus Kal. Ian. tuto haberi, sententiæque de summa repub. libere dici possent, de præsidio prius erat videndum: quā de re tribunos pl. verba fecisse, patet in extrema 3. Philippica. *Stipulationes*] eos, qui stipulatione se daturos esse pecuniā spondent. vult enim, opinor, e suis prædiis aliquod ab Attico vēdi. *Catinam, &c.*] Catinensium suffragiis, item Taurometiniorū, & Syracusanorum, assequi nescio quid in Sicilia Valerius interpres cupiebat. ep. 10. lib. 1. *Gratiosorum*] in suffragiis. *Nostrique familiares*] a quæstura sua Siciliensi. *Publice*] ad Catinenses, Tauromenienses, Syracusanos. *Aut mihi nomina mitteret.*] quasi dicat: Si vti nollet eis litteris, mitteret mihi nomina gratiosorum. *Balbus ad me*] scripserat. *Neque Torquati:*] vt in nostro libro, item est in duobus scriptis, Caualcantis, & Bessarionis. Placeret: Me de Torquati negotiolo sciturum puto. vel, vt alij emendarunt, Deque Torquati negotiolo sciturum puto. *Quam valde eum amaret,*] Quinctum, filium suum.

IN EPISTOLAM XI.

Muginaris,] nihil explicans differs. *Cepi consilium domesticum.*] hoc consilium cepi, vt Romam venirem. *Intercluderer,*] aduentu Antonij ad vrbem. *Potest:*] ad rationem coniecturæ suæ. vt ego, inquit, opinor, Antonius ad vrbem iam aduentat. *Tecum potius,*] subintellige, Romæ sim. *Negotia salsa*] facete scripsisti de ἡρακλειδίῳ Varronis, meque ea pars litterarum tuarum ita delectauit, vt nihil vnquam magis. epist. 8.

IN EPISTOLAM XII.

δολιχὸν πλόον] respexit ad Homeri versum, quē infra paullo post recitabimus. Dicit autem, δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντας, quia rursus nauigare in Græciam cogitabat, si armis valeret Antonius: ideoque ep. 8. Vereor, ne valeat Antonius: nec a mari discedere libet. Απροσδιόνυσον] absurdum, alienum a re.

Con-

Consilium petieram,] quid mihi esset agendum, manendum ne Arpini, an propius accedendum, an veniendum Romam. ep.7.& 9. παρ' ἠνεμόεντα] Nestoris verba sunt Odysseæ lib.3. Telemacho narrantis reditum Græcorum a Troia. Scripserat autem Atticus, qua via Cicero proficisci Romã tuto posset. valde enim Antonium timebat, vt significat ipse epist. 8. & eam rationem itineris, ab Attico descriptam, Homericis verbis Cicero designat. poetæ versus hi sunt:

ὀψὲ δὲ δὴ μετὰ νῶϊ κίε ξανθὸς Μενέλαος:
ἐν Λέσβῳ δ' ἔκιχε δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντας,
ἢ καθύπερθε Χίοιο νεοίμεθα παιπαλοέσσης,
νήσου ἔπι τυρίης αὐτὴν ἐπ' ἀριστέρ' ἔχοντες,
ἢ ὑπένερθε Χίοιο παρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα.

Quod autem Cicero & Mimanta, & Psyriam in hunc locum transtulit, non ea ipsa intelligit loca, (non enim Atticus ad eã nauigationem hortabatur, sed vt Antonium vitaret ad vrbẽ venientem) sed quasi per iocum vsurpauit Homeri verba, nõ dissimili sententia. *Appiam*] viam. *Dimitterem*] litteras: qua de caussa, non scribit, sed reiicit Atticum ad Tironis sermonem. *Pares*] si pares copiis sunt Antonius & Octauius, Romæ tibi censeo manendum. ipsi enim inter se aliquandiu pugnabunt: intereaque periculi expertes erimus. sin superior alteruter est; discedendum. vtercumque enim valeat, latius periculum manabit, & primo ad nos, (se ipsum, & alios intelligit, qui remp. fortiter defenderant) deinde ad omnes communiter, ideoque etiam ad te, quamuis reip. administratione semper abstinueris. *Sin,*] hic particula Sin, valet Sin aliter; vt illud apud iocosum laudatorem obsceni dei:

Donec proterua nil mei manu carpes;
Licebit, ipsa sis pudicior Vesta.
Sin; hæc mei te ventris arma laxabunt.

IN EPISTOLAM XIII.

In Telluris,] templo, quo in loco decretum est, vt, quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata manerent. *Postridie*] dixit se Romæ fore postridie quam Puteolis discessisset. *Vt pedetentim:*] vt in consilio capiendo ne properem. Et hoc monebat Atticus, quia Cicero iam illud iterum rogauerat, quid sibi esset agendum, manendum Arpini, an propius acceden-

dum, an eundum Romam. ep. 1 & 9. *Aliter cogitabam.*] nolebam diutius animi pendere, suspensus in deliberando: sed parebo tibi, qui me mones, vt pedetentim. *Nec me Philippus,*] monuerat Ciceronem Atticus, vt Philippum & Marcellum imitaretur, nihil propere agentes. habebat autem L. Philippus in matrimonio Atiam, Octauiani matrem; C. Marcellus Atiæ filiam, Octauiani sororem. oratione 3. in Antonium. *Alia enim, &c.*] licet illis quiescere: aut, si non licet, licere tamen videtur. non enim ab illis eadem exspectantur, quæ a nobis, qui tantas res pro rep. gessimus. *Et si non est,*] quasi dicat: reuera omnium ciuium eadem ratio est, (remp. enim tueri æque omnes debent) sed diuersa tamen videtur esse, cum aliud a me postuletur pro anteacta vita, aliud a Philippo & Marcello. ita quiescere illis licet, mihi non licet. *Sed in isto iuuene,*] dolet, quod sibi, remp. defendere cupienti, non satis præsidij sit contra Antonium in Octauiano admodum adolescente. *Ne id melius sit,*] quam esse, vbi nunc sum, in Arpinati. *An hoc,*] an potius suades, in Tusculanum prius veniam, quam Antonius in vrbem. *Quod Græci καθῆκον,*] pertinet hoc ad inscriptionem librorũ de Officiis. ep. 6. *Male narras*] quod mortuus sit Nepotis filius. Idem valet illud epist. 1. lib. 15. O factum male de Alexione. Bene narras, & male narras, eleganter dicimus; illud, cum iucundam rem audimus; hoc, cũ molestã. exempla maxime apud comicos. *Non ingratum.*] eius enim caussam Cicero defenderat: vt in epistola ad Mariũ, Dirupi pæne me in iudicio Galli Caninij. *Nihil est, quod hortere.*] vt mittat, quæ ab illo petieram, τὰ κεφάλαια, ex Posidonij libro excerpta. ep. 6. *Quinctus tui patris nepos*] hoc dicit: Quinctus sororis tuæ filius scribit ad Marcum filium meũ. Et vtitur, vt interdum solet, circuitione. *Ex nonis iis, quibus nos magna gessimus,*] ex nonis Decembribus: quo die Lentulum, Cethegum, aliosq; ex coniuratione Catilinaria, lictori tradidit necãdos. Ex nonis igitur Decembribus, vbi ædilitatẽ plebis inierit. nam de tribunatu plebis, non est, vt intelligere possimus. cuius primus dies nõ erat nonæ Dec. sed 1 v. id. Dec. vt Liuius & Dionysius affirmãt. quod si tribunatus pl. non est; quid præter ædilitatem esse possit, nõ dispicio. nam ceteri magistratus Kal. Ian. inibantur. quod ex Plutarcho & aliis constat. Veri autem simile est, cum æddiles plebis

plebis ideo creati sint, vt tribunorum plebis tamquam ministri essent, quod a Dionysio traditum est, eos ijsdem fere diebus inijsse magistratum, quibus tribunos; vt ijs, qua de caussa initio sunt instituti, præsto esse possent. nec vero de alio magistratu crediderim intellexisse Ciceronem actione prima in Verrem, cum dicit; P. Sulpicius, iudex tristis & integer, nonis Dec. magistratum ineat necesse est. nam tribunatus plebis esse non potest, de quo proxime iam mentionem fecerat. quem locum Pedianus interpres, numquam, vt opinor, ita explanauit, vt in posterioribus libris, qui & in ædibus nostris, & apud alios impressi sunt, habetur. nam post illa Ciceronis verba, Nonis Dec. impressum est, Hoc die tribunus pl. futurus. cum in antiquis ita sit, Hoc dicit pl. futurus. erat autem reponendum, vt ego quidem existimo, Ædilis pl. futurus. sed hoc vnum erratum libenter condonemus ei, qui tam multa præterea cum primis egregie in Pediano correxit. *AEdem Opis explicaturum,*] rationem exacturum ab Antonio eius pecuniæ, quam ex æde Opis abstulit, a Cæsare depositam. & est, Explicaturum, palam facturum, quid in Opis æde pecuniæ fuerit, eamque repetiturum. vide in Philip. 2. *Sexti iudicium*] quid iudicet Sex. Peducæus de oratione mea in Antonium. epist. 10. Tu vero, inquit, leges Sexto, eiusque iudicium mihi perscribes.

IN EPISTOLAM XIV.

Alexim videor agnoscere.] Alexidis manum in tuis epistolis agnosco. erat autem Attici amanuensis. epist. 2. lib. 7. & 20. lib. 5. *Si me non improbissime, &c.*] qui cum mihi pecuniam deberet, & de solutione asseueranter quotidie promitteret; diu varijs excusationibus ludificans, ad extremum, ne nummo quidem persoluto, in Syriam profectus est. ep. 13. lib. 15. *Remissior essem,*] in exigenda pecunia. *Emptus,*] ab Antonio. vide illud, Cum se magno ære alieno Faberij manu liberarit, epist. 18. lib. 14. *Euerterit.*] qui aduersante senatu legem pertulerit de eripienda Cassio Syria prouincia. Appianus lib. 3. *Cum dies venerit:*] exigendæ pecuniæ. *Velim eiusmodi sit,*] eam agendi rationē inuenias, vt, cum agetur, non esse Romæ nolim. nam abesse mallem, si summa cum illius ignominia ius nostrum persequeremur.

non enim, adesse, nostræ grauitatis tum esset. *Δυσωπίαν*,] difficultatem in adspiciendo, hoc est erubescendi caussam. pudet enim magis, cum sponsorem, quam cum ipsum debitorem appellamus. verum, inquit, non appellabimus ipsi: procuratorem, nostro nomine qui appellet, introducemus. *Possumus enim, &c.*] possumus ita rem agere. introducemus procuratorem, qui sponsores appellet. illi iudicio non disceptabunt, sed nos ad Dolabellæ bona reijcient. ita & ipsi liberabuntur: & nos tum demum, honeste ius nostrum prosequentes, Dolabellæ re eam partem capiemus, quę facta æstimatione debitæ pecuniæ respondeat. *Litem contestabuntur:*] rem in iudicium adducent. *Illi*] Dolabellæ. *Quod satisdato debeat,*] quod si ipse non soluet, soluere sponsores cogentur. *Nostræ grauitatis,*] arbitror esse nostræ grauitatis, ius nostrum ita persequi, vt ne cum summa Dolabellæ ignominia. certe enim summa esset ignominia, si, non appellatis sponsoribus, absentis bona auctioni subiecta statim venderemus. primo igitur per procuratorem sponsores appellemus: deinde ius nostrum persequamur: quod tum quidem cum illis aliquanto minore fiet ignominia. *Et non dubito,*] & Caualcantis, & Bessarionis duo perantiqua exemplaria negatiuam tollunt, quam tamen retinet sententia. itaque vel, Et non dubito, vt est in vulgatis libris; vel, Haud dubito, legendum crediderim; vt, quam minime possumus, a vetere scriptura discedamus. est enim in duobus illis, Et dubito. *Iste puer*] Octauianus. *Quæ concio?*] in ea concione Octauianus res gestas patris Iulij in memoriam populo redegit: Antonium accusauit: milites, qui se ducem secuti essent, laudibus ornauit; seque vna cum ijs ita animatum esse dixit, vt obsequi ad omnia, & inseruire patriæ vellet. hæc autem in templo Castoris, & Pollucis, cum ei Ti. Canutius tribunus pl. Antonio infensus, concionem aduocasset. Dio lib. 45. & Appianus lib. 3. *Ita sibi parentis honores consequi liceat:*] vt patriæ defensionem susceperit. *Et simul dextram intendit ad statuam.*] per parentem iurauit, manu statuæ illius imposita. *Μὴ δὲ σωθείην*,] ne sim saluus, si quis vmquam tam egregie concionatus est. *Cascæ nostri tribunatum:*] vix enim puto fore, vt Octauianus Cascam, parentis sui percussorem, gerere tribunatum patiatur. Hoc & M. Antonius in

epistola

epiſtola, quam recitat Cicero Philip. 13. Octauiano, & Hirtio Panſæque conſulibus exprobrat: In Syriam, inquit, Caſſium miſiſtis: Caſcam tribunatum gerere paſſi eſtis. *Veteranorum*] qui Octauianum ſequebantur. epiſt. 9. *Ante Kal. Ian.*] quo die ſenatu a nouis conſulibus coacto; ſuam veteranorumque cauſſam magnopere cupiebat Octauianus commendari. id quod poſtea factum, declarat Philippica 5. *Nihil opus eſt.*] nam ante Kal. Ian. quo die magiſtratum noui conſules erant inituri, S. C. fieri pro Octauiano nullum poterat, conſule Antonio eius inimico. *Ante idus Dec.*] videbimus, num Caſcam, vnum ex tyrannoctonis, tribunatum pl. gerere patiatur. quod cum paſſus eſſet; exprobrauit, vt iam oſtendimus, Antonius in epiſtola. *In Caſca.*] in Caſcæ tribunatu voluntatem Octauiani ante idus Dec. perſpiciemus. *A Sex.*] Peducæo: cuius exſpectabat iudicium de oratione ſua in Antonium. epiſt. 10. & 14. *Cum enim tanta reliqua ſint,*] cum ſupra id, quod debemus, tantum habeamus in nominibus. ſed reliquorum nomine quid ſignificetur, planius epiſt. 17. lib. 15. ad illud: Cum ex reliquis abundare debeam. & epiſt. 2. Cum reliqua ſatis apta ſint ad ſoluendum. *Ne Terentiæ quidem*] cui ſatisfieri quamprimum volebam. cum enim multis deberet, in primis tamen Terentiæ numeratū cupiebat. & epiſt. 15. lib. 15. Terentiæ vero, inquit, quid ego dicam? etiam ante diem, ſi potes. *H-S* XXII.] quæ Montanus, qui Ciceroni filio comes Athenas erat profectus, Planco debebat. epiſt. 50. lib. 12. *Vti de ſuo,*] vt H-S illa XXII. ſoluerentur de ſuo, detracta videlicet de ea ſumma, quam illi in annuum ſumptum præſtituimus. *Liberaliſſime*] de meo, inquit, me eſſe ſoluturum promiſeram, non de penſione Ciceronis, vt ipſe petierat. *Non modo*] non modo non hoc Eros fecit, quod ei mandaueram. *Aurelius*] qui Montani abſentis nomine Romæ ſoluit. *Cocceii reſponſum,*] Cocceius, vnus ex procuratoribus Dolabellæ in Syriā profecti, Attico pecuniam Ciceronis nomine petenti ita reſponderat, vt ſperandum non videretur. *In ipſam flammam,*] publicarum contentionum. *Priuatim,*] ære alieno oppreſſum. *Publice.*] reip. cauſſa. *Perturbato animo,*] perturbatus animo cum eſſem, ceteris de rebus, quas ad me ſuauiſſime ſcripſiſti, reſcribere, vt conſueueram, non potui. *Vt*

me expediam:] ære videlicet alieno. *Qui minus*] cur ego istic æque tuto esse non possim, atque est Marcellus? Hic autem, vt supra diximus, Octauiani sororem habebat in matrimonio. *Non id agitur:*] non de hoc laboro, sed de ære alieno, vt vides.

IN EPISTOLAM XV.

Occupatione ista] de re Buthrotia. L. PLANCO PRAET. DES.] vel tollenda prænominis nota, vel legendũ, Cn. Planco. qui fuit Lucij frater, & hoc anno prætor erat designatus: insequenti enim præturam gessisse, planum fit ex epistola Lucij Planci ad Ciceronem, in epistolis fam. epist. 17. lib. 10. nam L. ipse cum D. Bruto a Cæsare consul fuerat designatus post Hirtium & Pansam, anno videlicet, qui est proximum subsecutus. *Proscriptum*] a Cæsare, quod Buthrotij pecuniam imperatam non soluerent. *Libellum*] quo libello petebat a Cæsare, vt agrum Buthrotium liberaret? Buthrotios enim, quod reliquum pecuniæ deberent, intra certam diem solututos. *Pecuniam reliquam*] nam imperatæ pecuniæ partem iam antea soluerant: reliquæ solutionem cum differrent, Cæsar eorum agrum proscripserat. *Decretum*] quo Cæsar Buthrotium agrum liberabat. *Ei negotio*] agro Buthrotio diuidendo. *Præsentium*] qui diuisionem agri Buthrotij præsentes petebant. *Cum mare transissent,*] Buthrotum enim proficiscentibus mare transeundum erat. vide epist. 19. lib. 15. de agripetis. *Caussas consules cognoscere*] post interitum Cæsaris factum est S. C. in æde Telluris, vt, quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata essent: earumque rerum cognitio consulibus data. epist. 15. *Probauerunt caussas*] mallem, Caussam: vt subaudiatur, Buthrotiam. *Ad te litteras*] vt ijs, qui tecum mare transissent, agrum Buthrotium ne diuideres. *Et lex,*] quia præter S. C. etiam lege negotium consulibus est datum, vt de actis Cæsaris cognoscerent. epist. 15. *Consulum decretum,*] quod enim Cæsar in caussa Buthrotia nobis postulantibus decreuerat, id postea consules Dolabella & Antonius decreto probauerunt. *Res solum familiaris*] nummos enim Cæsari numerauerat de suo pro agri Buthrotij liberatione.

tione. quod nisi cõsequeretur, eos nummos a Buthrotijs exigere non potuisset. *Vt supplex ad te venirem:*] iocatur in Capitonem, haud magnę auctoritatis hominem: cum dicat, numquam se futurum putasse, vt illius opera valde egeret. Et est C. Ateius Capito, de quo epist. 33. lib. 13. & fam. epist. 29. lib. 13. *Agrarii.*] qui mare transibant, vt sibi ager diuideretur. *Plancum dederunt.*] haud aliter scriptum est in antiquis libris: me tamen in hanc opinionem ratio ipsa perducit, vt legendum credam, Litteras ad Plancum dederunt. video enim ita scriptum supra: Consules probauerũt caussas sine vlla dubitatione, seque ad te litteras daturos esse dixerunt. *Quorum interest,*] ad quos ex Cæsaris actis vel vtilitas, vel honor peruenit. *Otii caussa*] magna enim orietur omnium rerum perturbatio, si ea, quæ Cæsar egit, in dubium vocarentur. *Officii tui,*] ex ipsa sententia perspicuum fit, Officij sui, legendum. veteres tamen libri, Tui.

FINIS.

PAVLLI MANVTII SCHOLIA IN ATTICI VITAM.

IN antiquissimo libro eruditissimi viri, acerrimoq; iudicio præditi, Oberti Gifanij, ante hanc Attici vitam leguntur hæc verba: Ex libro Cornelij Nepotis de Latinis historicis. *Pomponius Atticus*] prænomen omisit: est enim hic T. Pomponius Atticus. In Gifanij libro legitur prænomen, T. *Ab origine Vltima*] hoc dicit, quia Romani multi ex diuersis Italiæ locis originē ducebant: Pomponiæ vero gentis in ipsa vrbe Roma origo prima fuit. *Stirpis Romanæ generatus,*] notandū genus loquendi, Stirpis Romanæ generatus; quod ego non sane libenter imitabor. Si dixisset, E stirpe Romana generatus, erat vsitatius. fortasse, Generatus, glossema fuit. *Perpetuo*] senator enim numquam fuit, nec honores appetiuit. caussam Nepos infra exponit, his verbis: Honores non petijt, cum ei paterent propter vel gratiam, vel dignitatem; quod neque peti more maiorum, neque capi possent conseruatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri sine periculo, corruptis ciuitatis moribus. *Equestrem obtinuit dignitatem*] non igitur in senatore tantum, sed etiam in equite dignitas, verum in senatore maior: itaq; senatorius ordo Maior appellabatur, Minor equestris. *Patre Vsus est diligente,*] in qua re diligente? vtrum in re domestica, an in filio litteris & bonis artibus instruendo? malim omnino ad filium referri, propter verbum, Vsus est; &, quia sequitur, Indulgente: quod neque pater filium negligeret, nec tamen in eum esset acerbior. *Vt tum erant tempora, diti,*] cum Nepos hæc scriberet, maiores erant ciuium Romanorum diuitiæ, quam viuente Attici patre: propterea dicit, Vt tum erant tempora.

tempora. maiores autem fuiſſe diuitias, & inde luxum emerſiſſe, idem Nepos apud Plinium lib. 9. cap. 39. oſtendit his verbis: Me iuuene, violacea purpura vigebat, cuius libra denarijs centũ venibat, nec multo poſt rubra Tarentina. Huic ſucceſſit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi. Hac Lentulus Spinther, ædilis curulis, primus in prætexta vſus improbatur: qua purpura quis non iam, inquit, triclinaria facit? Dibapha tunc dicebatur, quæ bis tincta eſſet, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pæne commodiores purpuræ tinguntur. Attici patris diuitiæ quæ fuerint, infra cognoſcitur, cum ait Nepos: Tanta vſus eſt moderatione, vt neque in H-S vicies, quod a patre acceperat, parum ſe ſplendide geſſerit, neque in H-S centies affluentius vixerit, quam inſtituerat. *Omnibus doctrinis,*] quibus? rhetorica, hiſtoria, poetica, fortaſſe & mathematicis: quamquã hoc apud Græcos vſitatius. Grammaticam vero cur neceſſariam fuiſſe credamus, cum Latina lingua tum omnes vterentur, & eo quiſque meliore, quo melius loquerentur ij, a quibus eſſet educatus? itaque de C. Curione proditum eſt, ex domeſtica tantum conſuetudine bonum oratorem fuiſſe. & de Gracchis fratribus ita ſcripſit Cicero in libro de claris oratoribus: Legimus epiſtolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in ſermone matris. *Impertiri*] accommodato vſus eſt verbo ad puerilem ætatem, quæ particeps quidem fieri omnium doctrinarum poteſt, plane vero eas conſequi nequaquam poteſt. *Oris, & Vocis:*] quæ duo maxime gratiam oratori conciliãt. Gifanij liber Oris, atque vocis. *Celeriter acciperet*] cum, Celeriter, magis congrueret, Arriperet: & ita Cicero locutus in oratione pro Comœdo: Quo quiſque eſt ſolertior, & ingenioſior, eo docet iracundius, ac laborioſius. quod enim ipſe celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, diſcruciatur. & de Senectute: Græcas litteras ſic auide arripui, quaſi diuturnam ſitim explere cupiens. *Pueritia*] liber Gifanij, In pueritia. recte. *Generoſi*] genere illuſtres, claris parentibus & familijs nati. nam Atticus, qui & patrem, & maiores equites tantum habuerat, non geſtis magiſtratibus claros, generoſus non erat. Sic infra: His rebus effecit, vt M. Vipſanius Agrippa potiſſimũ eius diligeret affinitatem, præopta-

retque equitis Romani filiam generosarum nuptijs. *L. Torquatus,*] Manliæ gentis, qui consul fuit cum L. Cotta biennio ante Ciceronem consulem. nominatur infra. *C. Marii filius,*] qui, Præneste a Lucretio Offella obsessus, desperata salute ipse sibi manus intulit. Gifanii liber, C. Marius filius: & sane antiquus loquendi modus. *Sic sibi deuinxit,*] abest verbum Sibi a Gifanij libro. *P. Sulpicii,*] clari oratoris, quem Cicero loquentem induxit in libris de Oratore. *Interfectus*] cum de abrogando Syllæ, Mithridaticum bellum gerenti, imperio legem ferret. *Illius periculi.*] quod Sulpicij omnibus & amicis, & propinquis imminebat a victore Sylla. *Seruio*] prænomen familiare Sulpiciorum. Hic veteres libri habent, M. Seruio: quod mendosum videtur; cum duo prænomina simul esse non possint: nisi si hoc quasi priuilegium fuit eorum Sulpiciorum, quibus prenomen esset Seruius. nam veteres nummi reperiuntur, sic inscripti. L. SERVIVS. RVFVS. Cognomen autem Sulpiciæ gentis, Rufus, esse oratio nona in Antonium declarat. *Cinnano tumultu*] post obitum C. Marij septimũ consulis. *Obsequendi*] seruiendi. nam & Cicero, Obsequi valetudini, & Seruire valetudini, dixit. *Hostem iudicatum*] a victore Sylla, vrbem obtinente. *Magnam partem fortunarum*] quippe qui, præter Ardeatinum, & Nomentanum, rusticum prædium in Italia nullum habuerit. mobilia vero transijci facile possunt. *Præter gratiam,*] qua valebat adolescentulus. *Versuram facere*] mutuam pecuniam sumere, quæ cum fenore postea redderetur. Vsuram facere, antea mendose. *Neque eius condicionem æquam haberent,*] pecuniam enim non nisi iniquo fenore poterant inuenire. *Ipse se interposuit;*] ipse pecuniam dedit Atheniensibus. Infra: Ille se interposuit, pecuniamque sine fenore, sineque vlla stipulatione credidit. *Qui modus*] male in quibusdam libris, Modius, legitur. nam, cum Nepos Romanam mensuram ad Græcam redigere vellet, Qui modus mensuræ, inquit, id est qui sex modij Medimnus Athenis vocatur. quod si, Modius, legatur, videbitur hoc dicere, modium Athenis Medimnum appellari: quod falsum esse constat: nam Medimnus Atticus sex modios capit. quod Suidas (vt alios omittam) plane docet. Gifanij liber,

liber, Septem modij tritici; habet distincte. *Communis infimis*] humanitate *Par principibus*] grauitate, quæ summa laus est, diuersam personam suscipere pro ratione temporum atque hominum. *Amitti ciuitatem Romanam alia adscita.*] quod verum est, vt intelligitur ex oratione pro Balbo. Alia adscita, pro, cum adsciscitur, cum assumitur alia. Vsitatius videbatur, In aliam adscito. adsciscimur enim nos in ciuitatem, non ciuitas adsciscitur: & Cicero pro Archia, Perficiam, inquit, vt hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit ciuis, a numero ciuium, verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse. Et pro Balbo: Modo adsciscatur ab ea ciuitate, cuius esse se ciuitatis velit. *Phidia*] Atheniensi. Memini, cum homo doctus legendum putaret, Piliæ: quæ fuit vxor Attici: cum nulla sit mutationis caussa. nam & id, quod sequitur, Hunc enim in omni procuratione reipublicæ actorem, auctoremque habebant; ad Phidiam potius, quam ad Atticum, referri debet; & vxorem Atticus duxit aliquanto post quam Romam remigrauit. *Habebant.*] habebat, legendum putat Gifanius. vt ad Atticum referatur. *Munus fortunæ*,] quod potest omnibus contingere: itaque optandum potius, quam laudandum. quod vero sua prudentia Atticus effecerit, vt nobilissimæ omnium ciuitati carissimus ante alios vnus esset: id summa laude dignum. *Domum:*] cum in patria multi non habitauerint. *In eam ciuitatem*] Athenas. *Antiquitate*,] ideo Αὐτόχθονες, id est indigenæ, Athenienses dicti. Conditas autem Athenas ante vrbem Romam annis fere octingentis, proditum est. *Humanitate, doctrina,*] epistola prima libri sexti ad Torquatum: In ea vrbe es, vbi nata & alta est ratio ac moderatio vitæ. Et in oratione pro Flacco: Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur. Et lib. 1. de Orat. Vt omittam illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas. *Vnus ante alios fuerit carissimus.*] Gifanij liber, Vnus ei fuerit carissimus. *Ex Asia*] Mithridate victo. *Sulla*] sic scribebant veteres, non Sylla, vitantes Græcas litteras in Romanis nominibus.

Decedens] proconſul. *Græce loquebatur*,] vnde fortaſſe adeptus eſt Attici cognomen. *Tanta autem erat ſuauitas ſermonis*] Gifanij liber, Tanta autem ſuauitas erat ſermonis. *Vt ſupra nihil poſſet.*] modus loquendi: & idem valet, Vltra. Cicero epiſt. 1. lib. 15. ad Att. Oratio ſcripta elegantiſſime ſententijs, verbis, vt nihil poſſit vltra. Gifanij liber, Vt ſupra nihil poſſet addi. *Numquam a ſe dimitteret*,] addi malim, Eum, quam, ſubaudiri. Gifanij liber, Nuſquam. *Noli, &c.*] quis probabit hunc modum loquendi, Noli velle? cum in Noli, includatur Velle. *Aduerſum eos*] aduerſum factionē Marianam, in qua fuerat P. Sulpicius, Attici affinis, vt ſupra demonſtratum eſt. *Omnibus eius periculis*] Gifanij liber, In omnibus eius p. *Ex patria fugienti*] P. Clodij rogatione pulſo. *H-S CC & quinquaginta millia donauit.*] ſcutatorum ſeptem millia, & quingentos. *Tranquillatis*] Sulla rerum potito. Cicero in Topicis: Vt aut perturbentur animi, aut tranquillentur. *L. Torquato*] Attici familiariſſimo, vt ſupra. *Quem diem*] Quem diſcedentem, poſtulare ſententia videtur. *Q. Cæcilium*,] epiſt. 1. lib. 1. ad Att. *Familiarem L. Luculli*,] qui Mithridatem, Tigranemque vicit. Valerius Max. lib. 7. cap. 9. hunc Cæcilium, ait, cum ſemper oſtendiſſet, velle ſe heredem relinquere L. Lucullum, Atticū reliquiſſe, præter opinionem omnium: ſed eius cadauer populum Romanum reſte circumdatū, per viam traxiſſe. *Teſtamento adoptauit*] propterea prænomen & nomen ab eo ſumpſit Atticus. Vide inſcriptionem epiſt. 20. lib. 3. ad Att. ſupra pag. 131. *Ex dodrante.*] dodrans nouem vnciæ ſunt, id eſt nouem aſſis partes: &, vt As pro tota hereditate capitur, vnde dicimus, Heres ex aſſe; ſic Dodrans pro nouem hereditatis partibus. *Centies H-S.*] centies centena millia nummum, id eſt, ſcutatorū trecenta millia. *Soror Attici*] Pomponia, de cuius moribus vide in epiſt. 1. lib. 5. ad Att. Cum ea poſtea Quinctus diuortium fecit. vt in epiſt. 13. lib. 14. *Id quod erat difficillimum, efficiebat, vt, inter quos tanta laudis eſſet æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, eſſetque talium virorum copula.*] Simile illud infra: Hoc quale ſit, facilius exiſtimabit is, qui iudicare poterit, quantæ ſit ſapientiæ, eorum retinere vſum, beneuolentiamque, inter quos maximarum rerum non ſolum æmulatio, ſed obtrectatio tanta interce-

intercedebat, quantam &c. *Ciuilibus fluctibus*] maritimæ tempestati administrationem reip. confert. *More maiorum,*] sine fuco, & fallacijs. epist. 1. lib. 1. ad Att. Prensat vnus P. Galba, sine fuco, & fallacijs, more maiorum. *Effusis ambitus largitionibus,*] Gifanij liber, Effusi. *Neque geri*] Neq; rep. Gifanij liber. *Ad hastam publicam numquam accessit,*] bona ciuium Romanorum publicata, quæ ad hastam in auctione venibant, numquam emit. *Neque præs, neque manceps*] Præs est, qui, a magistratu interrogatus, præstaturum se promittit; Manceps, qui a populo aliquid emit, aut conducit. Varro, Festus. *Neminem suo nomine, neq; &c.*] Gifanij liber, Neminem neque suo nomine, neque &c. *Iudicium nullum habuit.*] opinor dici, iudicem inter litigantes Atticum numquam fuisse. *Præfecturas delatas*] præfecturas fabrum, quæ deferebantur honoris gratia. *Ne cum Q. quidē Cicerone*] sororis suæ viro. *In Asiam,*] quam post præturam Quinctus per triennium administrauit. *Eius obseruantia*] cum aliquem obseruaret. *Vsus est ætatis vacatione,*] per ætatem licuit ei esse otioso. *Neq; quoquam se mouit*] liber Gifanij, Neque se quoquam mouit. *Ad Pompeium*] in Græciam. *Coniunctum*] amicitia sibi coniunctum. *Non offendit*] Pompeianos tamen offendit, si verum est, quod scripsit Cicero epist. 6. lib. 11. Numquam de te ipso, nisi crudelissime, cogitatum est. Et ibidem: De Fannio consoler te? perniciosa loquebantur de mansione tua. Et proxime: Omnes, qui in Italia remansˊerant, hostium numero habebantur. *Ornamentum,*] ornamentum & diuitias vocat. *Quorum partim*] pro, Partim alij, vt Phil. 8. Cum partim e nobis ita timidi sint, vt omnem populi R. beneficiorum memoriam abiecerint, partim ita a rep. auersi, vt se hosti fauere præseferant. *Summa cum eius offensione*] Cæsar enim, qui domi remansissent, amicorum numero se habiturum esse dixit; Pompeius, hostium. De bello ciuil. lib. 1. *Filiū Q. Ciceronem*] liber Gifanij, Filium, & Q. Ciceronem. vt intelligatur de vtroq; Quincto. *Brutos*] Marcum, & Decimum, qui cum C. Cassio, M. Bruti sororis viro, principes coniurationis in Cæsarē fuere. *Ad eum*] ad Atticum, propter amicitiam, quæ illi cum M. Bruto summa erat. Gifanij liber, Ad eos. *Ille adolescens*] cū Cæ-

sarem Brutus occidit, quadragenarius erat; præturam enim gerebat: & tamen adolescens vocatur. Hanc loquendi consuetudinem & apud alios notauimus, vt in Commentarijs, quos in Ep. fam. composuimus, ostendimus. *Quam hoc sene:*] Infra: Humanitatis nullum afferre maius testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullæ fuerit iucundissimus, senex adolescenti M. Bruto. *Illius ordinis*] Gifanij liber, Eius ord. *C. Flauio,*] qui fuit postea præfectus opificum in exercitu Bruti. Plutarchus. Nominatur & a Cicerone in epistola ad Brutum. *Cum quoquam*] priuatim. *Coiturum*] in commune concilium. *Antonius,*] consul. *Prouinciarum,*] prouinciarum desperatis rebus: sic enim coniungo: vt sit sensus: Diffisi prouincijs, quæ illis datæ fuerant, in exsilium abierunt. Prouincias illis datas nominant Plutarchus & Appianus, Bruto Cretam, Cassio Libyam. *Dicis caussa*] sic omnino magis placet, quam, Necis caussa. non enim Antonius & Dolabella consules prouincias ob necem Cæsaris eis dederunt, sed vt eis caussam darent ab vrbe discedendi, ne quid ab irata plebe paterentur. nam, Dicis caussa, valet, ad speciem: vt vir doctissimus Lælius Taurellus primus obseruauit. Cicero in Verrem libro quarto, Vt posset dicere, se emisse, Archagatho imperat, vt aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummorum, dicis caussa daret. id est, non vt re vera emeretur argentum, sed vt emptum videretur. Plinius libro vigesimo octauo c. 2. Si pontifici id accidat dicis caussa epulanti. Arnobius initio libri quarti contra Gentes: An ita, vt assolet, dicis caussa &c. Est omnino obscurus hic loquendi modus, verum ita prisci illi Romani loquebantur. nam Varro libro quincto de lin. Lat. Et illa antiqua, inquit, Dicis caussa. Antiquum igitur erat, Dicis caussa, Varronis ætate. Idem infra: Dicis caussa fiebant quædam, neque item facta, neque item dicta semper. Suspicor etiam eiusdem esse generis illud pro Murena: Sed an ne tu, dicis qui caussa vindicaueris? Quod a Iureconsultis obscuritatis caussa vsurpatum, Cicero significat. *H-S. C. M.*] scutatorum tria millia. *C C C.*] trecenta millia nummum, scutatorum nouem millia. *Apud Mutinam:*] obsidente D. Brutum Antonio. nota res. *Diuinus*]

minus] a diuinatione, non a diuinitate: vt infra cognoſcitur. *Augetur*] Gifanij liber, Agitur. *Hoſtis Antonius iudicatus*] maxime Ciceronis opera: cuius exſtant in illum orationes. *Italia ceſſerat:*] prœlio victus ad Mutinam a Panſa & Hirtio conſulibus, & ab Octauiano, cauſſam reip. defendentibus. *Qui aduerſarijs eius ſe dabant,*] ſic Cicero locutus in epiſtola ad M. Cœlium libro ſecundo: Da te homini: complectetur, mihi crede. *Commoditatem*,] Gifanij liber, Commendationem. Verum in ſpacio, quod verſus dirimit, legitur, Vel Commoditatem. *Sequebantur,*] pro, inſectabantur, ſtudio nocendi. Gifanij liber, Inſequebantur. *Fuluiam*] quæ fuerat vxor primum P. Clodij, Ciceronis inimici, deinde C. Curionis, qui perijt in Africa Cæſariano ciuili bello. *P. Volumnio*] præfecto fabrum Antonij, ad quem ſunt epiſtolæ Ciceronis libro ſeptimo fam. *Præſtiterit vadimonium*] quanto melius, ſi per veteres libros liceat, Stiterit vadimonium. Cum hæc ſcripſiſſem, incidi in librum Gifanij, in quo, Stiterit vadimonium, perſpicue legitur. *In diem,*] vt ſolueret poſt aliquod tempus. *Verſuram facere*] mutuam pecuniam a feneratoribus ſumere. *Ille ſe interpoſuit,*] ſic & ſupra locutus. *Sine vlla ſtipulatione*] ſine vlla promiſſione per ſtipulationem facta, qua ſibi de recuperanda pecunia caueretur. *Senſus eius*] liber Gifanij, Senſim is. *Ille autem ſui iudicij,*] pro, ſuum iudicium, non alienum, ſequens; a ſe ipſo, non ab aliorum opinione, pendens. *Conuerſa fortuna eſt.*] Gifanij liber, Conuerſa ſubito fort. *Imperatorum*] Octauiani, Antonij, Lepidi, qui, ſocietate aduerſus libertatem inita, exercitus ad vrbem duxerunt, plurimoſque ciues, bene de rep. ſentientes, & maxime ſuum quiſque proſcripſit inimicum. Eoſdem infra Imperatores appellat. *Gellium Canium*] liber Gifanij, Gellium Canum. *Suis amicis*] Gifanij liber, Eius amicis. *Se eum, & Gellium Canium*] Gifanij liber, Se eum, & illius Canum. *Præſidio fuit.*] Gifanij liber, Præſidium fuit. ſed in ſpatio, quod verſus dirimit, ſcriptum eſt, Vel, præſidio. *Coniunctim*] Gifanij liber, Coniuncti. *Vt ſe emerſerat,*] pro, Vt emerſerat. Cicero de Haruſp. reſp. Iſta ſerpens, quæ hic deliteſcit, tum ſe emergit, & fertur

illuc. Simile est, Erumpo. nam &, Erumpit malũ, &, Erumpit se malum, dicitur. Cœlius epist. 14. lib. 8. ad Ciceronem: Sic illi amores, & inuidiosa coniunctio non ad occultam recedit obtrectationem, sed ad bellum se erumpit. Et Virgilius lib. 1. Georg.

——————*densa inter nubila sese*
Diuersi erumpunt radij. ——————

Emerserat] liber Gifanij, Emerserit. *In Epirum*] in qua possessiones Atticus habebat. *Qui etiam*] hoc ad proxima superiora referri non potest: sed ab eo, multis verbis interpositis, pendet, Nihil aliud egit, &c. *A. Torquatum*] ad quem sunt Ciceronis epistolæ lib. 6. fam. *Institerit tueri,*] Cicero lib. 3. de Orat. Crassum institit coercere. Liber Gifanij, Instituerit. *Samothraciam*] quo confugerant post Philippense prœlium. *Difficile enim est*] abest verbũ Enim a vetere Gifanij libro. *Temporariam*] exigui temporis. Vsus est vterq; Plinius hoc verbo. *Non florentibus se venditauit*] non ostendit se fauere florentibus, & eorum fortunam sequi. *Seruiliam*] & Plutarchus eam Bruto superstitem fuisse auctor est. *Quoad ille gratus erat,*] quamdiu gratiam referebat is, qui acceperat. nam, si gratus ille nõ erat, qui acceperat; nec ipse, quæ tribuerat, recordabatur. ita, cum grati animi significatione delectaretur; si quis tamen ingratus esset, non offendebatur. *Sui cuiq; mores fingunt fortunam*] infra: Lectores docebimus, suos cuique mores plerumq; conciliare fortunam. Hinc Iuuenalis:

Nullum numen abest, si sit prudentia; sed nos
Te facimus, Fortuna, deam, cæloque locamus.

Gifanij liber: Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus. *Prius ille fortunam*] Gifanij liber, Ille prius fortuna. *Ne qua in re plecteretur.*] ne quid committeret, quod nocere sibi posset: ne qua culpa sibi malum strueret. Gifanij liber, Ne qua in re iure plecteretur. *M. Vipsanius Agrippa,*] cuius hodieq; monumentum insigne templum Pantheon, Ioui Vltori dicatũ, Romæ exstat. *Equitis R. filiam*] quam Atticus vnicam habuit. *Generosarum*] quibus clari parentes, aut maiores fuissent. *Non enim est*] Gifanij liber, non est enim. *Triumvir reip.*] & nummi antiqui, & lapides Capitolini, & ipsa historia docet, omnino legendum, R. P. C.

R. P. C. id est, Reip. constituendæ. *Vsus sit ea*] ea gratia. *Sub ipsa proscriptione*] in ipsa proscriptione, dum proscriptio fuit. *Studio ductus philosophiæ,*] eius philosophiæ, cuius auctor fuit Epicurus; in qua hæresi Atticus quoque fuit. Cicero epist. 1. lib. 7. ad Att. Dederam equidem L. Saufeio litteras; sed, vt philosophi ambulant, has tibi redditum iri putabam prius. Et epist. 6. lib. 4. Ipsius vicem minime dolemus, non vt Saufeius, & vestri. Quibus verbis, & Saufeium, & Atticum Epicureos fuisse, demonstrat. Epicurei enim sua tantum curabant, alienam vicem non dolebant. *L. Iuliũ Calidum*] Gifanij liber, L. Iulium Calidium. *Elegantissimum poetam,*] cuius hodie poema nullum, ac ne mentio quidem, quod ego sciam, apud quemquam reperitur. *Post proscriptionem*] Gifanij liber, Quem post proscriptionem. *Equitum,*] inter quos fuit Iulius Calidus. proscripti autem sunt equites a triumviris, quia fauerant interfectoribus Cæsaris. Supra: Excogitatum est a quibusdam, vt priuatũ ærarium Cæsaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur. *In præsenti*] tum, cum amicum suum ab imminenti periculo liberauit. *Neq; vero minus*] abest verbum Minus a vetere libro Gifanij, vt sit præcisum loquẽdi genus. *Nemo illo minus fuit emax,*] quæ magna laus est in patre familias. Itaq; Cato, Patrem familias, inquit, vendacem, non emacem, esse oportet. Et Cicero in Paradoxis: Non esse emacem, vectigal est. *Minus ædificator:*] infra: Nullam suburbanam, aut maritimam sumptuosam villam habuit. *Omnibusque optimis rebus vsus est.*] quia dixerat, Nemo illo minus fuit emax: veritus, ne quis eum sordidum fortasse quendam, aut in victu restrictiorem, quam deceret, fuisse crederet, quasi correctionis loco intulit, omnibus tamen eũ optimis rebus vsum esse. *In colle Quirinali*] vnde illud ep. 44. lib. 12. ad Att. De Cæsare vicino scripseram ad te, quia cognoram ex tuis litteris. eum σύνναον Quirini malo, quam Salutis. *Cæcilianam,*] aut hoc abundat, vt glossema sequentium verborum: aut vulgatum eius domus nomen ponere Nepos voluit. liber Gifanij, Tamphilianã. *Familia*] serui significantur, vt alibi. *Forma,*] specie. *Qui non vtrumque horum pulchre facere posset.*] qui non & anagnostæ, & librarij, si opus esset, officio fungi posset. *Artifices*

ceteri, quos cultus domesticus desiderat,] qui sunt hi? anagnostæ iam nominati sunt, & librarij, & litterati serui; supersunt glutinatores librorum, medici, coqui, sutores, tonsores, balneatores, condi, cellarij, promi, procuratores peni, atrienses, mediastini, alij præterea. *Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum,*] hoc illud confirmat, Nemo illo minus fuit emax. ostendit enim Atticum seruis vsum esse non peregrinis pretio emptis, sed vernis. *Domi factum,*] domi eruditum. hoc ad Attici diligentiam pertinet; illud, Domi natum, ad continentiam. *Elegans, non magnificus,*] elegantiæ studiosus, quæ modum non præteriret. *Omni diligentia*] Gifanij liber, Omnique diligentia. *Terna millia æris, peræque in singulos menses*] verisimile vix videtur. nam tria millia assium, scutati dumtaxat triginta sunt. ita cogemur credere, expendisse Atticum singulos scutatos singulis diebus, nihil amplius: quod vel si in opsonium tantum expendatur, parum omnino videri possit. nisi si quis hoc dicat, multo, quam nunc, viliorem annonam eo tempore fuisse: quod tamen ex Varrone, Plinio, & alijs falsum esse constat. Quare, si tollatur, Æris; multo similior summa fiet: subaudietur enim Nummum: & ita erunt scutati nonaginta. *Aliud ἀκρόαμα*] cum sequatur, Anagnosten, apparet hic, ἀκρόαμα, sumptum esse non pro re, quæ recitatur, sed pro eo, qui recitat: vt in oratione pro Sextio: Non solum spectator, sed actor, & acroama. *Sine aliqua lectione*] sine anagnoste. *Cenatum est:*] nam prandium non dicitur conuiuium: & parce veteres prandebant, cenabant largius. *Tanta pecuniæ accessio*] ex auunculi hereditate. *In H-S vicies*] in scutatis sexaginta millibus. *In H-S centies*] in scutatis trecentis millibus. *Pari fastigio*] eadem semper vsus moderatione. *In vtraque fortuna*] & in H-S vicies, & in H-S centies. *Nullos habuerit hortos*] liber Gifanij, Nullos habuit hortos. *Ardeatinum*] liber Gifanij, Arrentinum. ex quo Gifanius legendum putat, Arretinum. *Vrbanis*] erant enim & rustica, & vrbana prædia, sed vrbana viliora. *Eum vsum*] Gifanij liber, Vsum eum. *Non magnitudine, sed ratione*] sumptus enim nihilo maiores fecit in H-S centies hereditate relictis, quam facere solitus erat in H-S vicies: contra quam

tra quam in plerisque euenit; quorum auctis copijs, libido simul augetur. *Eius comitas non sine seueritate erat, neque grauitas sine facilitate:*] quod præstare summæ prudentiæ est: natura enim in alterutram fere partem inclinamus. Eadem laude Cicero ornat Sex. Aufidium in epistola ad Cornificium: Est, inquit, ita temperatis moderatisq; moribus, vt summa seueritas cum humanitate iungatur. Et ad Q. fr. ep. 1. lib. 1. Hæc illius seueritas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur. *Religiose*] non temere, sed cum quadam religione, considerata primum facultate rei, quam rogabatur. *In nitendo quod semel admisisset,*] videtur hoc paullo durius: nam Niti aliquam rem, vsitatum non puto. Quod semel admisisset, valet, quod semel, facturum se, pollicitus esset. Gifanij liber, Annuisset, pro, Admisisset. *Ciceronum,*] Marci, & Quincti, fratrum. *Catonis, Marij,*] miror, cum prænomen addiderit Hortensio, & Torquato, cur omiserit Catonis, & Marij. præterea Marius, quem supra legimus Attici familiarem fuisse, perijt Attico admodum adolescente. quare placeret potius, M. Catonis, quam, Catonis, Marij. Cum hæc scripsissem, reperi scriptum in Gifanij libro, Catonis Marci. *Sexdecim volumina*] pro, sexdecim libros: nam singuli libri singulis voluminibus continebantur. Plinius quoque suos de Naturali historia libros appellat Volumina. *Ab consulatu*] quædam etiam ante consulatum, nonnullæ & in prætura scriptæ, vt ostendimus in Commentarijs. *AEmulationibus Reip.*] liber Gifanij, Mutationibus Reip. *Se numquam cum matre in gratiam rediisse,*] consequens posuit pro antecedente. nemo enim in gratiam redit, nisi qui prius iratus erat. *AEtate æqualem*] abest, Ætate, a Gifanij libro. *Neque id fecit natura solum, sed etiam doctrina.*] ex vtraque enim absoluta virtus exoritur. Cicero pro Archia: Idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere exsistere. In epistola quoque ad Catonem: Si quisquam fuit vmquam remotus & natura, & magis etiam, vt mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude & sermonibus vulgi; ego profecto

is sum. *Magistratus ornauit.*] ornamenta magistratuum exposuit. *Neque res illustris est populo R.*] hic videtur esse liber ille, de quo in Bruto sic: Omnium rerum memoriam breuiter & perdiligenter complexus est. Et in Oratore: Cõseruatis, notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam vno libro colligauit. Gifanij liber, populi R. *Iuniam familiam*] ex qua fuit M. Brutus. *Marcelli Claudij*]cognomen nomini præposuit, vt proxime infra, Scipionis Cornelij: quod alij quoque interdum fecere. *De Marcellorum:*] non dixit de Claudiorum, ex qua gente Marcelli fuere, sed, De Marcellorum, vt proprie Marcellos indicaret: cum eiusdem Claudiæ gentis, præter Marcellos, alij quoque fuerint, vt Pulchri, & Nerones, vtrique patricij; Marcelli vero plebeij. Si quis autem hoc, De Marcellorum, vnde regatur, quærat, fortasse non inueniet: quid significetur, tamen constat. *Scipionis Cornelij*] fortasse qui socer fuit Pompeij Magni. *Fabij Maximi,*] opinor qui consul cum C. Cæsare fuit, & vltimo consulatus die mortuus est. epist. 30. lib. 7. fam. *De Fabiorum,*] abest, De, a libro Gifanij. *AEmiliorum.*] Æmilij ad Scipionem nihil pertinent: Corneliorũ malim. *Credimus, ne eius expers esset suauitatis.*] excusatio quædam, quasi parũ viro graui conuenire videretur, versibus operam dare. propterea verbo quoq; vsus est, operam, studiumque minuente, cum dixit, Attigit poeticen, non Complexus est, Coluit, & similia. *Liber Græce confectus de consulatu Ciceronis.*]epist. 1. lib. 2. Puer tuus mihi litteras abs te, & Commentarium consulatus mei, Græce scriptum, reddidit. Et infra ibidem: Illa tua (legi enim libenter) horridula mihi atq; incompta visa sunt: sed tamen erant ornata hoc ipso, quod ornamenta contempserant. *In affinitatem peruenit Imperatoris,*] quia neptem Attici, ex Agrippa natam, vix anniculam, Cæsar Ti. Claudio Neroni, Drusillæ filio, priuigno suo, despondit. *Diui Iulij filij,*] filij adoptiui, cum ex eius sororis filia natus esset. Gifanij liber, Diui filij. *Dignitate pari, fortuna humiliores.*] vtrũ hos Attico, an Cæsari comparat? si Attico; quo modo dignitate pari? non enim eques Romanus tot consularibus viris dignitate cõparandus. quo modo etiam fortuna humiliores? principes enim ciuitatis humili

humili fortuna nō sunt, si comparentur Attico. Aptius igitur imperatori comparantur; a quo fortuna quidem vincuntur, dignitate tamen, quæ a fortuna non pendet, sed oritur ex rebus & honoribus bene & e rep. gestis, pares sunt. Hoc apparet ex ijs, quæ sequuntur. *Cæsarem*] qui nondum Augustus, viuo adhuc Antonio, vocabatur. Gifanij liber, Cæsarum eum est cons. *Quod ciuis*] Gifanij liber, Quod nemo adhuc ciuis. *Collocauit,*] Gifanij liber, Collocarat. *Claudio Neroni*] qui post Augustū imperauit. *Necessitudinem*] summam amicitiam, quæ iam erat inter eos. *Suas infinitas occupationes*] Gifanij liber, Infinitas suas occ. *Nullus dies temere intercessit.*] pro, nullus fere dies. Cicero epist. 1. l. 1. ad Q. Fr. Qui hoc non in beneficij loco, sed in laboris ac muneris non temere, nisi libertis suis, deferebant. *AEdes*] Gifanij liber, Ædis. *Ex vltimis terris*] ex Ægypto. *Nactus est morbum*,] pro incidit. Suetonius in Tito: Nactus est febrim. Terentius in And. More hominum euenit, vt, quod sim nactus mali, prius rescisceres tu, quā ego, quod tibi euenit boni. *Putarunt esse τεινασμόν*,] legendum arbitror, τεινασμὸν, vel τεινεσμόν: cum ἀπὸ τȣ̃ τείνεσθαι deducatur. Est autem morbus e phlegmate viscoso & salso, in extremis intestinis congregato; quo generatur corporis purgandi cupiditas, nec tamen egeritur quicquam nitendo. Gifanij liber, latinis litteris, habet, Tenesmon. *Sine vllis doloribus*] hoc signo licuit intelligere, τεινεσμὸν non esse. nam is morbus dolore numquam vacat, vt docet Cornelius Celsus. *Fistula putris eruperit.*] quæ nasci non solet ἐκ τȣ̃ τεινεσμȣ̃. itaque falsa duplici signo medicorum illorum coniectura. Gifanij liber, Fistulæ puris eruperit. *Accersiri*] liber Gifanij, Accersi. *Cornelium Balbum,*] Gaditanum, Attici familiarē, vt Ciceronis epistolæ declarant. Pro eo extat oratio. *Peducæum.*] & hic Attici pernecessarius. ep. 1. l. 10. *Nixus,*] liber Gifanij, Innixus. *Nihil opus est*] liber Gifanij, Nihil necesse est. *Dehortando conemini.*] liber Gifanij, Dehortando impedire conemini. *Tum quoque*] licet graui morbo. *Temporibus superesse*] vitæ spatio. *Depressit.*] plus est, quā Contempsit. *Iuxta viam Appiam*,] sepeliri enim intra vrbem & lex XII. tabularum & decreta pontificum vitabant. nonnullis tamen, vt Fabricio, virtutis caussa tribu-

tum, prodidit Cicero lib. 2. de leg. Id & C. Poblicio datum a Senatu ſequens indicat inſcriptio, ſub Capitolio, ad Forum Traiani.

C. POBLICIO. L. F. BIBVLO. ÆD. PL. HONORIS. VIRTVTISQVE. CAVSSA. SENATVS CONSVLTO. POPVLIQVE. IVSSV. LOCVS. MONVMENTO. QVO. IPSE. POSTERIQVE. EIVS. INFERRENTVR. PVBLICE. DATVS. EST.

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

ABsolutio 583
A. antiquo. V. R. Vti rogas 35
Abderitarum ſtupor & inſania 180
Abrogare & Antiquare verborũ differentia 31 & 134
Academia, Ciceronis villa, porticu & nemore celebrata, Athenienſium gymnaſium 11, 16
Academici Ciceronis libri 487, 499, 587
Accumbebant veteres in lecto poſt balneum, cibi capiendi gratia 532
Ἀκηδία, torpedo 462
Achæi poſt pugnam Pharſalicam primum in Achaia remanſerant: deinde in Aſiam iuerant, vt a Cæſare veniã impetrarent 376
Acidinus, Manliorum cognomen 149
Acrimonia, ſiue Acrunoma ſaxa 519
Aculanus, vel Herculanius 598
Acutiliana controuerſia 15
Adoptatus a quo prænomẽ, nomen, &c. accipiat 114 233
Ædes Concordiæ 75
Ædes Salutis, in Quirinali colle dedicata 141
Ædiles ſollemnes ludos curabant 523
Ædiles pl. ideo creati ſunt, vt tribunorum pl. tamquam miniſtri eſſent 615
Ædilitas tribunatũ anno interiecto ſequebatur 105. a conſulatu quinquennium diſtabat 154. petebatur anno XXXVI. 509
Ædilitas erat in Arpinati municipio: alius magiſtratus præterea non creabatur 581
Ædui, fratres populi R. 61
Æduorum & Sequanorum bellum 61
Ægrotatio, corporis; Ægritudo animi 311, 481
Ægypta, liberti nomen, a regione 297
Æmilia, Scauri ſoror, Pompeij vxor 177
L. Æmilius Paullus 114. duas baſilicas, veterem reſtituit, nouam exſtruxit 187 M. Lepidi frater, in conſulatu collega C. Marcelli 541
Æquinoctio tempeſtas non ſolet eſſe ad nauigandum idonea 349
Ærarium 46. primum 275.

ex annua vectigalium pecunia 276. ex auro vicesimario, ibid.
Ærati, & Ærarij tribuni, qui 39
Æs Corinthium, probatissimum 78
Æstimatio, pro re æstimata 439
Æstuare dicitur, qui dubitatione angitur & inopia consilij 272
L. Afranius, Auli filius 46, 58. Pompeij potissimum opera ad consulatũ peruenerat 68. Pompeij legatus cum duobus legatis Hispaniam administrabat 338
Africani statua 232
Africanus Æmilianus censor fuit cum L. Mummio 233
Africanus minor, mane in cubiculo suo mortuus repertus, putatur suorum scelere sublatus, maxime Semproniæ vxoris, cuius fratrem Ti. Gracchum, in concione interrogatus, dixerat, iure sibi cæsum videri 336
Ager post pomeria vocabatur Effatus, vbi captabantur auguria 521
Agrarij 619
Agripetæ 592
Agrippa Pantheon condidit 211
Agri Campani diuisio. 89
Agri publici, de hostibus capti, tria genera 99
Ahalæ & Bruti, vindicum libertatis, nomina, ab Attico Athenis posita in Parthenone templo 518
Alaudarum legio vnde dicta 608
C. Albanius 508
Albianum negotium 559
Alchandonius Arabs 543
Alciphro 545
Alexander, poeta 111
Alexandrinæ litteræ, Epiroticæ litteræ, &c. 364
Alexio, Ciceronis medicus 565
Alexionis epistolæ 499
Alienari cum datiuo 311
Alieni 529
Aliphera, opidum maritimũ 237
A. Allienus 579
Allobroges qui 9
Alpheus fluuius 405
Amalthea, in Epiro, Attici villa, Ciceronis gymnasium, studijs & libris dicata 28, 49, 77, 91
Amanus mons 213
Amor plausu, odium sibilo significatur 46
Amphiaraus 383
Ampius 293
Anatocismus anniuersarius 226, 238
Anci Carseolani testamentum, a Pompeio Magno signatum

ſignatum 498
Andromenes 497, 498
Ἀνεπτερπ{ρασάμην 33
Animi æqui & integri laus 190
Animi ſedes eſt in cerebro, quo pertinēt fere omnes venæ 279
Animus curis æque exercetur, vt labore corpus 279
Annalis Libonis 508, 523
C. Annius Milonē adoptauit, qui antea fuerat ex Papia familia 149
T. Annius Milo, a quibus accuſatus 129. a C. Annio adoptatus 149. eius fortitudo 152. Maſſiliæ exſulabat 201
Annius, non eſt prænomen, ſed nomen, id eſt familia 227
Annonæ caritas tumultum excitat 142
Annus XLIV. ad petendum conſulatum legitimus 7
Annus Metonis 402
Ante diem IV. V. VI. &c. Kal. locutionis explicatio 91
Antilibanus, mons 102
Antiquare & abrogare verborum differentia 31 & 134
C. Antiſtius Vetus 543
Antium, locus, quo nobiles Romani animi gratia ſe conferebant 70
Antius Reſtio 181
C. Antonius 9. Ciceronis in ædilitate, prætura, conſulatu collega 2. a Cicerone in ſenatu defenſus 25. dedit Apollinares ludos 536. a Marco fratre in Macedoniā miſſus 25, 578. ſeptemvir 584
L. Antonius, tribunus pl. 561, 562. Marci frater 572. ſeptemvir agris diuidundis, agri Buthrotij diuiſionem vrgebat 580
M. Antonius, Teucris dictus 25. a Cæſare in Gallia hibernis præfectus 247. tribunus pl. 265. eū Cæſar in Hiſpaniam contra Pompeij legatos proficiſcens, Italię præeſſe voluit 336. curru leones iunxit, 346. edixit, ne cui ex ijs, qui cum Pompeio contra Cæſarē in bello fuiſſent, liceret eſſe in Italia, excepto Cicerone, & Lælio 366. Roma profectus, vt in Hiſpaniam ad Cæſarē iret, mutato deinde conſilio, reditu admodum celeri per Italiam cucurrit, & noctu vrbem introiuit 426. Antoniam, C. Antonij filiā, repudiat 548. ei cum Fuluia, ante nuptias cōſuetudo fuit 549. arbitratu ſuo in Cæſaris commentarijs delebat, & reponebat 551. eius immoderata licentia vnde 553. eius

553. eius mater L. Cæsarem, fratrem suum, proscriptũ seruauit 557. magnam pecuniæ partem, a Cæsare relictæ, interuertit, ad seq; transtulit 558. Dolabellã, collegam suũ, magno ære oppressum, pecunia a Cæsare relicta, & ad se translata, ad suas partes traduxit, ibid. Cytheris dictus 587. cũ Armeniam Deiotaro, accepta grandi pecunia, venderet, dixit, se restituere ex Cæsaris libellis 601
Aonũ regio cantoribus celebrata, ideoq; in ea cornua præclarissima 220
Apamea 192, 193
Apenas 165
Apollinares ludi 107. C. Cassij, prætoris vrbani, nomine, a C. Antonio, eius collega, dati 536
Apparate 532
Appellare, verbum creditorum 211
Ap. Claudius Pulcher, consul 26. P. Clodij frater 129. proconsul, prouinciam Ciceroni traditurus erat 207. eum, a Dolabella accusatum, omnibus officijs, Bruti maxime caussa, Cicero subleuauit 242
Ap. Pulcher & Domitius Ahenobarbus cos. Memmio & Domitio Caluino consulatũ pactione polliciti sunt 177
Appij maioris dictum in senatu 100
Appuleia quisnam dictus 171
Ἀπροσδιόνυσον 612
Apud te, id est domi tuæ 120, 172
Aquæ Baianæ 44, 550, 580
C. Aquillius Gallus, iuris scientia clarus 3. Ciceronis in prætura collega 3, 171
Arabarches cur Pompeius dictus 105
Arati versus a Cicerone conuersi 582
Arcano, pro Arcane 185, 306, 600
Arcanum, Quincti fratris prædium 609
Arcanus pagus 194
Archias, poeta 56
Archimedis quæstiones 403
Architecti quatuor; Cyrus 82. Chrysippus Vettius 85. Cluatius 425. Chrysippus, Cyri architecti libertus 505
Ardeæ & Nomenti Atticus habuit prædia 155
Ἄρδος πάγος 34
Arethusa fons 405
Areus & Eutychides, liberti, Attici res agebant Corcyræ & Sybotis 202
Argentarijs datur aliquid, cum

cum pecunia permutatur 411
Argutum valet tenue & subtile 244
Ariobarzanes rex 211. Ciceronis tutelæ commissus, ibidem. soluit vsuræ nomine singulis mẽsibus talenta Attica XXXIII. 225
Ariobarzanes tres in Cappadocia regnauerunt, postea redacta est in formam prouinciæ 216
Ariopagitæ qui 41, 174. eorum Consilium a Solone Athenis constitutum 34
Ἀριϛοκράτεια 33
Aristophanes 413
Aristoxenus, musicus 508
Aristus, philosophus 204
Armenia minor a Cæsare mortuo adempta; mox, Cæsare mortuo, per Antonium, quasi e Cæsaris commentarijs, restituta 548
Armis cum res geritur, Fortuna dominatur 202
Arpinates nummos apud Ciceronem deponunt 581
Arripere 603
Arrius 90
Artauasdes, Armeniæ rex 218
Artem, quam non nouerit, nemo exerceat 203
Articulate, valet distincte 245
Articulus in oratione quis sit ibid.
As, fenus: centesimarum vsurarum omnium grauissima 24
Asia, in Græcia esse dicebatur, & Græco sermone Asiatici omnes vtebãtur 38. eam Quinctus per triennium administrauit 37
Asiatici, quia Græco sermone vterentur, Græci dicebantur 38, 207
Asinius Pollio 592
Assis aut Libræ nomine significatur hereditas vniuersa 255, 528
Atedius 438
Atedius Cæsar 404
C. Ateius Capito 619
Athenæ a Minerua conditæ & nominatæ 16
Athenarũ arx Cecropia 250
Athenienses in peplo eos, qui aliquid fortiter gessissent, expingere consueuerant 611
Atia Augusti mater 292
Atia, Cæsaris sororis filia, Octauiani mater, a L. Marcio Philippo in matrimonium ducta 418, 531
Atilius, ferreus scriptor a Licinio vocatus 562. eius verba ibid.
M. Atilius Regulus 611
Sex. Atilius Serranus 145
Atius Balbus, maternus auus Augusti, in XXviris fuit 96

Atreus, Attij tragœdia 549
Attalus, Asiæ rex 193
Attica, Attici & Piliæ filia, M. Agrippæ vxor 255. ægrotans 423
Attici mater 20
Pomponio Attico omnis pecuniæ reditus in Epiroticis & vrbanis possessionibus constabat 18. ciuitatis beneficio, ab Atheniensibus delato, vti noluit 40. equestri loco natus 51, 230. eius commentarius de consulatu Ciceronis 70. eius oratio horridior 71. eius mater vixit annos xc. 84. Nomenti & Ardeę prædia habuit 155. epicureus 157. amicus Messallæ 206. equestri loco natus 230. Thesprotia possessiones habuit 255. antiquitatis indagator & cognitor 436. eius liber ibid. eius domus, in colle Quirinali 463. Seruiliæ pecuniam numerauerat, quam illa Bruto daret, in Asiam proficiscenti 583. quæ minus probabat in Ciceronis libris, ea notare miniata cera solitus erat 609
Attici librarij, Pharnaces, Antæus, Saluius 523.
Attici seruus amanuensis, Alexis 217. Alexius 418. Antiochus, litteratus 511. Athamas 418. Eutychis 174. Nicanor 197. Tallumetus 206
Attij tragœdia Atreus 549. Tereus 597, 603.
Attius Nauius, Tarquinio Prisco Romæ regnante, auguralem sciẽtiam summum in honorem adduxit 334
Attributa pecunia 580
Attributio 596
Auctio 402
Auctionis magister quis dicatur 10
Auctoritas senatus quid sit 196
Auctor quis proprie dicatur 130
Augures erant xv. amplificato lege Syllæ dictatoris Collegio; cum antea ix. omnino essent 310
Augures creati collegis cenã dabant: vnde, Auguralis cena 421
Auguria, ab Hectore contempta 84
Augurium optimum, certare pro patria ibid.
Augusti flamen 115
Aurelianus Imperator ea cõdidit mœnia, quibus nunc Roma sæpta est 512
L. Aurelius Cotta 490
Aurelius Montani absentis nomine, Romæ soluit 617
Aurum vicesimarium, in ærario sanctiore, ad vltimos

mos Reip. casus, seruari solitum 101
Auspicari de cælo, solis magistratibus concessũ 150. ijsdem de cælo comitijs auspicari leges prohibẽt 151, 181
Auspicia ad Patres quando redire non poterant 183
Autroniana domus 31, 32
P. Autronius, vnus ex coniuratis 119
M. Axianus 591
Axianus Gallius 348
Axius, senator 126, 175
BAianæ aquæ 44, 550, 580
Baianus sinus 550
Balbi quatuor 292
Balbus a Pompeio ciuitate donatus 83. eius apud Cæsarem auctoritas summa 495. Cæsaris amicissimus 562
Barbam alere, apud Romanos moris non erat 34
Barba Cassius 531
Baro mulier, philosophiæ studiosa: & Barones qui 205
Basilicæ Porciæ & Curiæ incendium 551
Bassus Lucilius, malus scriptor 406
Bellaria mellita quæ 70
Bellator, vtilissimus Reip. 295
Bello ciuili nihil miseri⁹ 293
Bellorũ dubius euentus 554
Bellum Æduorum & Sequanorum 61
Bellum ciuile, ex qua primum radice emanatum videatur 52
Bellum Mithridaticum 9
Bellum Parthicum 501
Bellum seruile, Pompeij aduentu sublatum 33
Bene narras, & Male narras, eleganter dictum 614
Bene olere 70
Bernardus Iustinianus 590
Beroaldi error 5
Bibulus armis foro expellitur 93. consul, domo abditus, per edicta obnunciabat 110. domi inclusus, consulatum peragit 112. proconsul in Syriam iturus 198. triumphi cupiditate adductus, voluit cum obscuris, paucis, infirmis hostibus confligere 213. equitibus grauis inimicus 230
Bibuli & Ciceronis exceptiones 231
Blesamius & Hiera, Deiotari legati 601
Bona dea 74, 84
Bonæ deæ ædem virum introire, religiosum fuisse 27
Bonę deæ sacra a viris adspici, nefas apud Romanos erat 26. pro populi salute eidem supplicabatur, ibidem

Bouilla pugna, quæ nam dicatur 206
Brachio molli 75
Brinniana auctio 523
Brinnius 483
Brundisium deducta colonia 141
Brutus Tarquiniũ eiecit 518
M. Iunius Brutus 535. Cæsarem occidit 114. Appij gener 210, 240. ab auunculo Cæpione adoptatus 233. eius epitoma 409. Cæsaris interfector 421. dimissa Claudia, Appij filia, Porciam duxit, Catonis Vticensis filiam 477, 517. Seruiliæ filius, Catonis vterinæ sororis 517. a Bruto, qui Tarquinium eiecit, paternum genus ducebat; maternum ab Ahala, qui Q. Melium, regnum appetentem, occidit 519. orationis vim, & sententiarum grauitatem cõtemnebat, Atticos oratores imitabatur, humili quodam in genere versantes 562. eius edictum 561. Stoicus 562.
D. Brutus 572. eum, Celtica prouincia nõ decedentẽ, armis expellere parabat Antonius 609
M. & D. Bruti 553
Brutus, quo tẽpore a Cicerone conscriptus 111.
Bucilianus & Sextius ex percussoribus Cæsaris fuerunt 583, 602
Budæi error 430
Buthrotij 546, 549, 554
Buthrotum opidũ 121, 164
CÆcilia, Attici filia 240
Cæcilius 9
Cæcilius, fenerator 24
Cæcilius Atticum testamento adoptauit 110
L. Cæcilij prętoris domum multitudo annonę caritate cõcitata oppugnat 142
Q. Cęcilius Bassus 543, 580
Q. Cæcili⁹ Metell⁹ Celer 53
Cærellia 467, 494
Cæsaris flamen 115
Cæsar & Bibulus 83, 86
Cæsar & Figulus cõsules designati 13
Cæsaris, Pompeij, & Crassi inter se inuicem gratificatio 90
Cæsaris & Pompeij diuersa officia 89
C. Iulius Cæsar, proscriptus, seruatus a Iulia 6. eius vxor, a P. Clodio in sacris Bonæ deæ stuprata 27. Pont. Max. factus in locũ Metelli Pij, ibid. equestrẽ ordinẽ quo modo sibi cõiunxerit 52. Lucceiũ collegam malebat in consulatu; vt qui nõ dubitaret, Bibulum, optime de rep. sentientem, suis actionibus aduersaturum 54. in consulatu acta Pompeij

sanxerat,

ſanxerat, legibuſq; firmauerat 97. ante quam legem agrariã ferret, ſcriptam in ſenatu recitauit; ſi quis quid improbaret, correcturum pollicitus: præter Catonem, contra nemo dixit 101. ſeruante de cælo Bibulo, leges tulit 102. Bibulum armis foro pepulerat, M. Catonem, optimum ciuem, in carcerẽ duci iuſſerat 110. matrimonium ambiens, repudiatur 111. Galliarũ proconſul 113. Seruiliæ, Bruti matris, amator 115. eius & Pompeij cũ Spartanis cõparatio 117. eius inimici qui 156. in Britanniã cum legionibus traijcit 178. eius munificentia in ædificando 236. Rauennæ quotannis ad conuentus agendos venire ſolitus erat 252. ei conſulatum, lege lata a x. tribunis pl. populus conceſſerat, ibidem. per decennium Galliam obtinuit, contra legem Semproniam 264. eo conſule, Pompeius ſe cum eo affinitate coniunxit, Iulia vxore ducta 271. eius clementia 272. lege agraria promulgata, obnunciantem collegam armis foro expulit 285. eius vituperatio 289. eius vigilantia 299. Piſiſtrato ſimilis 299. ſceleratus 311. eũ M. Lepidus prætor dictatorẽ dixit 320. Curioni Siciliã prouinciam aſſignauerat, quam proprætor adminiſtraret 328. Q. Fuſium Calenum, victo in Pharſalia Pompeio, Achaiæ præfecerat 377. eius fortuna quot in locis parum ſecunda fuerit 378. prætor deſignatus, quo tempore de coniuratione Catilinæ ſententiam dixit 431. ter cum ciuibus depugnauit 455. eius Anticatones 456, 530. eius ſtatua, in Quirini templo 463, 504. eius ſimulacrum, inter deorum ſigna geſtatum in ferculo 504. eius ambitio, ibidem. eius de pomerio proferendo ſententia 512. Aſturam cum veniſſet, apud Ciceronem cenauit 518. eius ferculum 523. negligi ſuas leges nolebat 532. eum Brutus idibus Mart. occidit 558. eius percuſſores 583, 602

L. Cæſar Antonij auunculus 557

Caieta 16

Caio prænomine numquã Domitia gens vſa 188

Caleni oratio, pro Antonio, aduersus Ciceronem 610
Calere qui dicantur 279
Calere, id est acriter versari in agendis rebus 572
Callipides, tragœdiarũ scriptor 48
Caloris caussa, motus sanguinis 279
Calpurnia, Pisonis filia, Cæsaris vxor 104
C. Calpurnius Piso 29. Galliæ Narbonensis præfectus 9
L. Calpurnius Piso, Gabinij in consulatu collega 271
Caluus 42. Vide, C. Licinius Macer
Camillus non minus, quam Pōponius, Ciceronis res & negotia curabat 380. ei Cicero maxime post Atticum confidebat 514
Campani agri diuisio 89
Campus Martius extra pomerium fuit, quo populus ad comitia conuenire solitus est 152, 512
Campus Vatican⁹ post Cãpum Martium fuit, interfluente Tiberi 512
Canai filia 519
Candidati nummos tribubus promittebant, si sibi quem petebant, magistratum suffragijs demandassent 48. eos ad commendationem, Martium in Campum clari viri deducebant 74. eorum consilia 180
Caninius Rebilus, Cæsaris legatus 257
Canis Clodianus quis 243
Canius, Attici & Othonis amicus 508
T. Canutius, tribunus pl. Antonio infensus, Octauiano concionem aduocauit 616
C. Capito, Ateiæ gentis, Cæsaris maxime studiosus 511
Capito, Fonteiæ gentis, M. Antonij amicissimus, ibidem
Cappadociæ rex, sub tutela Ciceronis 195. in prouinciam redacta 216
Capta res, quæ dicatur 17
C. Carbo 32
Cn. Carbonem & M. Brutũ Pompeius, Syllæ socius, occiderat 318
C. Carinas, Albiæ gentis, consul cum P. Ventidio 511
Carmentalis flamen 115
Carneades 255. Academicus, & Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus legati Romã profecti 436
Carolus Sigonius, Romanæ historiæ peritissimus 62
D. Carsulenus 569
Carteia, opidum in extrema

Bætica

Bætica 454, 461, 585
Casca, Cæsaris percussor 616. eius tribunatus ibid.
Caselius, iurisconsultus peritissimus 589
Cassij tres fratres 218
C. Q. L. Cassij, fratres 536
Cassius, tribunus pl. 302
L. Cassius, tribunus pl. C. Cassij frater, eius, qui Cæsarem occiderat 536
Q. Cassius 278. in Syriam profugit 218. Cæsarem occidit, ibidem. sibi mortem sua manu consciuit ibid. tribunus pl. ad Cæsarem cũ Antonio & Curione confugit 258
Q. Cassius & M. Antonius, tribuni pl. 365
Q. Cassius Longinus 217. tribunus pl. designatus 249
Cassius Scæua, Centurio 545
Cassius, Crasso a Parthis cæso, reliquias exercitus Antiochiã reduxit 210, 218
Castricius 443
L. Sergius Catilina 4, 43. proprætor, Africæ administrator 3. caussam de pecunijs repetundis dixit 4. Ciceronis in consulatus petitione competitor 5. bis tantũ consulatum petijt, ibidem. a Cicerone non defensus 13. ter absolutus 44. eius coniuratio propter æs alienum facta, odio maxime creditorum 78. ipse, & Cornelius Lentulus, patricij, principes coniurationis 73. ipse, & Manlius Acidinus, duarum coniurationum duces 149
M. Porcius Cato 10. eius culpa 53. eius nimia seueritas Reip. nocet 75. ipse & Cæsar cum natura, tũ vitæ instituto diffidebant 77. ab omni ambitione alienus 86. heluo librorum 170. eius iniquũ iudicium 226. supplicationẽ Ciceroni concedi negauit 253. eius soror Porcia 303
Cato, Ciceronis liber 406
Cato maior 563
Cato momus 216
Catuli mors 115, 116
Catuli porticus 145
Cauillandi plura genera 30
Cauillatio, quid sit 29
in Caussa Milonis quæstor Cn. Domitius Ahenobarbus 10. quini ex singulis ordinib⁹ reiecti sunt 39
Cecropia, arx Athenarum 250
Celer, & Nepos, fratres patrueles 153
Celticam regionem a populo M. Antonius accepit 138

penes Censores cura vectigalium locandorum erat 51
Censores post censum vrbem lustrabant 187. cum imperio non sunt 298
Censores App. Claudius Pulcher, L. Calpurnius Piso Cæsonianus 250
Censoris officium 51
Censorini fundus 545
Centesimæ vsuræ 24, 221, 226
Centumvirorum numerus erat c v, licet centumviri nominarentur 40. e singulis tribubus terni creabantur ibid.
Centuriæ, ex omnibus tribubus 1
Centurio 214
Ceramium 149
Ceramici duo Athenis 21
Cernere hereditatem, & hereditate, quid sit 228, 353, 525, 558
Certi 2
Certus vocabuli interpretatio 6
Chæron 237
Chaonia, & Thesprotia, Epiri loca 241
Cherippus, libertus 199
Chilius, poeta 21, 26, 50
Chrysippus Vettius, architectus 85
Chrysippus architectus, Cyri architecti libertus 505
Cibaria præfectis de publico dabantur 243
Cibyra 198
Cibyratæ, venandi studio dediti 235
Cibyraticum forum 192
M. Tullius Cicero equestri loco natus 2. eius in consulatus petitione competitores, ibid. orationem habuit in toga candida 4. Mineruam coluit 16. in exsilium a P. Clodio pulsus 26. eius in patriam reditus 41. ipse & Atticus equestri loco nati erãt 51. eum, vt imprudentem, atque etiã vt perniciosum patriæ ciuem insimulantes 52. nonis Decembris supplicium sumpsit de cõiuratis 64. ipsius, & Catuli, & Catonis, in defendenda libertate, societas & consensio 68. eius orationes de lege agraria contra Rullum 71, 72. pro Roscio Othone 72. pro C. Rabirio, perduellionis reo, ibid. in Catilinam, ibid. Siculorum patronus 74 equitum Romanorum opera in defendenda rep. consul vsus est 76. vindex & seruator creditorum 78. augur fuit post reditum ab exsilio 86. eius Gymnasium 91. eius reditus in mutatione rerum 122. eius domus Libertati consecrata 128, 132. eius

132. eius bona Clodij lege publicata 141. quot mensibus exsulauerit, ibidem. eius oratio ad Quirites, post reditum 142. eius restituendi caussa incredibilis multitudo Romam ad comitia confluxerat; vnde grauior annonæ caritas paullo post exorta, ibidem. eius in ædificanda domo sumptus 145. oratio pro Milone, quando scripta 148. exsilij quæ caussa 154, 251. Tulliam Furio Crassipedi collocat 157. ei tres diœceses Asiaticæ attributę 191. quatuor legatos habuit in Ciliciensi administratione 195. tres quæstores habuit 205. eius abstinentia 220. profectus est in Ciliciá pridie Kal. Sext. 230. ab equestri ordine in senatorium adscendit, ibidē. primus Cilicibus permisit, vt ad ius dicendum, suis etiam legibus, iudicibusq; vterentur; cum antea Romanis legibus ius dicerent Romani homines, aut qui prouinciæ præerant, aut ab ipso dati 238. trāsijt ad Pompeium nō ante Idus Quinct. 350. eius natalis dies 372. augur 421. eius ex interitu Tulliolæ dolor 422, 423. fanum erigere Tulliolæ volebat 425, 428, 466, 581. Tulliolam, erecto Templo, consecrare non poterat, nisi Collegium Pontificum adhiberetur. id porro non solebat adhiberi, nisi ad eos consecrandos, quos publice populus in deorum numerum referri vellet 428. eius de Consolatione liber 443. Lentuli pueri tutor 446. eius Academicæ quæstiones 482. eius libri de finibus, ad Brutum 485. eius de laudibus Catonis liber 502. diuortium cum Publilia 515. Porciam laudauit, Catonis sororem, laudatione scripta 516. cum Publilia diuortium facit 527. eius villa, in Pompeiano 531. de gloria libri duo 590. oratio pro Gallo Caninio 614. nonis Decembribus Lentulum, Cethegum, aliosq; ex coniuratione Catilinaria lictori necandos tradidit, ibid.

M. Cicero filius 462, 476. eius Athenis immoderati sumptus 527

Q. Cicero epistolas contra Marcum fratrem scripserat ad Cæsarem; Cæsar illas ad Oppium & Bal-

bum misit; illi Attico dederunt; Atticus ad M. Ciceronem curauit perferendas 385
Q. Cicero, Pomponiæ, Attici sororis, & Q. Ciceronis filius 502. eius vanitas 518
Ciliciam Seleucus vrbibus auxit 189. Ciceronis prouincia 191. non omnis Romanis, sed pars quædam regibus subiecta fuit ibid. eam Vespasianus in prouinciæ formam redegit, ibid. ab Appio sumptibus & iacturis exhausta 224
L. Cincius 20, 50, 69, 154, 237
Circeij montes 513
Circensi pompa Cæsaris signũ inter deorum signa, prope victoriæ signũ, gestatum est, decreto senatus 522, 523
Cisalpinę Galliæ terminus 8
Cispadana Gallia, Cisalpinæ pars, suffragij ius cum tota Italia lege Pompeia obtinuerat, sicut Transpadana ius Latij eadem lege 8
Cispius 510
Cistophorus, Asiaticus nummus 88, 103, 351
Ciuile bellum ex qua primũ radice emanatum videatur 52
Ciuili bello nihil miserius 293
Ciuitas, & Vrbs differunt 558
Ciuitatem Romanã habere 548
M. Claudius Marcellus, Cõsul, collega Ser. Sulpicij 198
Claudij patricij cognomen habuere Pulchrorum, & Neronum 246
Claudij plebeij cognomen habuere Marcellorũ, ibidem
Clementia populo gratior, quam Seueritas 558
Cleopatra, Ægypti regina 542. eius filium natum appellare suo nomine Cæsar passus est 542
a Cæsare amata ibid.
Clodianæ fabulæ 55
Clodiana rogatio 118, 124
Clodianus canis quis 243
C. Clodius, Publij nepos 129
P. Clodius, cur Ciceronem in exsilium egerit 26. tribuni opera iudicio ereptus 39. quare Pulchellus puer a Cicerone dictus 44. stuprum a piratis passus 45. a xxv. iudicibus damnatus, a xxx. absolutus, ibid. a iudicibus absolutus, licet Cicero iuratus in eum testimonium dixisset, ibidem. patriciæ

gentis 57. ad plebē transire adoptionis iure cupiebat: vt deinde, tribunus factus, Ciceroni diē ad populū diceret, q̄ ciues Romanos, contra leges, occidisset, ibid. cū tribus sororibus rem habuit 74. purpureis fascijs vtebatur 81. ad Tigranem, Armeniæ regem, legatus 84, 91. sacerdos Bonæ deæ, muliebri vestitu ad sacra Bonæ deæ penetrauit 84. contra auspicia adoptatus 93. Armeniæ legationem spreuit 95. adoptionis iure, cum patricius esset, ad plebem transijt 95, 96, 285. tribunus pl. 114, 285. rogationem tulit de exsilio Ciceronis 118, 285. quatuor leges tulit in tribunatu, Reip. perniciosas 126. duas leges tulit 127. Ciceronis domū libertati consecrauerat 132. iudiciū effugit 150. Milonem de vi accusauit 172. ad Bouillas cæsus 206. III. Kal. Feb. est interfectus 237. adoptione factus est plebeius, statimque tribunus pl. rogationem tulit in Ciceronem, quia ciues Romanos, contra leges, occidisset 285

P. Clodius, Antonij priuignus, P. Clodij filius 551

Sex. Clodius 551. P. Clodij sororis opera absolutus 45

Cluatius architectus 425

Cluuius Puteolanus 517, 523, 526.

Cocceius, vnus ex procuratoribus Dolabellæ, in Syriam profecti 617

Codicillus, & Litteræ, non idem sunt 414

Cœlius 471

L. Cœlius Antipater, historicus 409

M. Cœlius Puteolanus 260

M. Cœlius Rufus, ædilis curulis designatus cum M. Octauio 234

Cœlius, argentarius 406

Cohortes, manipuli 214

Cohortes, ex Vegetio, ibid.

Cohors prima, ex peditibus MCV. ibid.

Cohortes nouem, ex DLV. ibid.

Cohortes x. in legione ibid.

Cohortes multis ante Polybium ætatibus fuere 214

Cohors, de Peditibus dicitur; Turma, de Equitibus 239

Cohors prætoria est, quæ tum in castris, tū in agmine, atq; acie semper adest prætori 255

Cohortes erant duæ prætoriæ: vna, euocatorum militum; altera, nobilium

adolescentũ, qui sua sponte cum proconsulibus exibant; dumtaxat ob hanc caussã, vt vsurarũ peritiores domũ redirent, ibid.
Collybi ratio 407
Collybum, pecuniæ permutatio 411
Colonia, Brundisium 141
Columnæ e Chio marmore, reliquis firmiores 429.
Columna prope xx. pedum, lapidis Numidici in honorem mortui Cæsaris in foro posita, & inscripta, Parenti patriæ, a Dolabella euersa 535
Columnam prope xx. pedũ lapidis Numidici, de plebe homines perditi in foro statuerunt, inscriptam Cæsari, parenti patriæ 555
Comata Gallia, cur Cæsari a Senatu tradita 138
Comedisse, pro, auide præripuisse 236
Comensem Marcellus, in Cęsaris contumeliã, cædi iussit 204
Comitia fieri non poterant eo die, quo de cælo seruabatur 151. nundinis haberi non licebat 153. obnunciare 152
Comitia centuriata 141. tributa 187
Comitiales dies 152
Comitijs pecunia diuidebatur 112
Comitiorum dies 12
Comitium in foro fuit 153
Commodo, pro Commode; vt Arcano, pro Arcane, apud Veteres indifferens vsus 185, 306
Cõpacto, id est consulto 344
Compitalicius dies 84
Concionari priuato non licebat, nisi magistratus curulis, aut tribunus pl. concionem daret 142
Concordiæ ædes 75
Coniugiũ non semper sponsalia sequitur 155
Coniuratio Catilinæ, quare facta 78
Coniurati supplicio affecti 34
Conrectum, pro Correctũ, veterum more 119
Confidij & Cæsaris altercatio 116
Confidius, fenerator 24
Consilium consistere quando dicatur 291
Consilia candidatorum diuersa 180
Consilium dicitur exitum habere, cum succedit, quod volumus 269
Consilium iudicum ex triplici ordine constabat, senatoribus, equitibus, tribunis ærarijs, &c. 40, 52.
Consuetudo aliquando leges vincit 24
Consulares L. Licinius Lu-

cullus, Q. Hortensius, C. Calpurnius Piso 36
Consularis exercitus 109
Consulatus cẽturiatis comitijs dabatur 1. petebatur anno xlij. 7, 509
Consulem designari in prætura, inusitatum 27
Consules Kal. Ianu. magistratum inibant 130, 211
Consulum nomina in fastis publicis scribebantur 166
Consulibus præter S. C. etiam lege negotium datum est, vt de actis Cæsaris cognoscerent 618
Constituere verbi significatio 20
Constitutum, est verbum iuris 396
Continentia voluptati contraria 216
Controuersia Acutiliana 15. Muluiana 99, 100
Conturbare verbi significatio 161
Copiæ 147
Coponius 295
Corbita, oneraria nauis 604
Corinthium æs, probatissimum 78
Cornelia Pompeio marito superuixit 26
Cornelia tribus Ciceronis videtur fuisse: cum in ea censeri soliti sint Arpinates 76
Cornelius 24
Cn. Cornelius Lẽtulus Marcellinus 144
L. Cornelius Balbus Gaditanus 260, 292. negotiorum Cæsaris procurator 531
L. Cornelius Lentulus Crus, consul designatus 249
L. Cornelius Sylla Faustus, Syllæ dictatoris filius, Faustæ, Milonis vxoris, frater, Pompeij gener, quem vnum cum Afranio & L. Cæsare filio C. Cæsar, deuicto Pompeio, voluit interfici 167
P. Cornelius Dolabella, Ciceronis gener 557. Vide, Dolabella
Cornificius, a Cæsare Syriæ præpositus 422
Cornix, Oppiorum cognomen 145
Corumbus, architectus 537. Balbi seruus ibid.
Corycæi, occulto auscultantes 350
C. Cosconius 109
Cosmus Gherius, Episcopus Fanensis 204
C. Cotta 9
L. Cotta, consul cũ L. Torquato 437
Cottæ liber 523
Crantoris verba 443
M. Crassus, Caluus 41. Sylla dictatore, ingentes diuitias congesserat, ibidem. omnium Romanorum

ditissimus 97, 116. Clodij sorore plurimũ vtebatur 113. a Parthis occisus 116, 210. male audijt, quod Syllanis tẽporibus multorum ciuium proscriptorũ bona solus fere propter auaritiam emisset: vnde opes illæ immanes, & inuidiosa pecunia breui cõgesta 401
Craterus, medicus 421
Cretatæ fasciæ quæ sint 81
Cretio 523, 525
Crispus 407, 500, 502
Critolaus, Peripateticus 436
Culeo 295
L. Culleolus 243
Cumana, Ciceronis villa, ad Lucrinum 557
Curia pro Senatu aliquando a Cicerone sumitur 68
Curiæ & Porciæ basilicæ, curiæ iunctæ incendium 551
Curiæ triginta tres veteres tribus repręsentabãt, quas singulas in denas curias Romulus diuisit 189
C. Curio, adolescens 91. trib. pl. S. C. fieri de prouincijs non patiebatur 238. in Vmbria pro Cæsare militabat 273. eius litteræ 278. eius, & Cæsaris cũ Pompeio & Sylla comparatio 318. bellum gerens 328. Ciceronem admodum diligebat 342. a Cæsare missus, vt Siciliã Pompeianis eriperet 348
M' Curius 175
Q. Curius aleator notissimus 7
Cursare, huc illuc ire 340
Curtilius Verbero 545
Curtius Nicias, grammaticus, Dolabellæ familiaris 533
Curuli sella censor, consul, prætor, ædilis vtebantur 167
Curulem magistratum qui gesserant, ij si a censore nondum in senatu lecti essent, iure tamen magistratus in senatum introibant, & dicendæ sententiæ ius habebant 66
Curulium magistratuum petendorum anni certi 509
inter Curules magistratus biennium necessario intererat ibid.
Cypro Cicero præfuit 173
Cyprios ex insula euocari non licet ibid.
Cyprus, lege P. Clodij, tribuni pl. Pisone, & Gabinio cos. Ptolemæo regi ablata, prouincia prætoria facta est 194. Catonis, & Bruti erat clientela 226
Cyrhestica, Syriæ pars 218
Cyrus, architectus 82. eius de radijs oculorum opinio ibid.
Cytheris, mima 342

Cytherius

Cytherius, M. Antonius, a Cytheride mima: quam vſque adeo amauit, vt, in Galliam cum legionibus proficiſcens, hiberno tẽpore ſecũ adduxerit 587
Cyzicum 128
DAmium ſacrum 27
Dare veniam 222
De Canulcio, pro A. Canuleio 330
Debitio 551
Decedere 259
Deguſtare, verbi ſignificatio 167
Deiotarus, Galatię rex 210. pro Pompeio contra Cæſarem in Pharſalia pugnauit 535. ei Antonius ereptam a Cæſare Armeniam, accepta grandi pecunia, reſtituit 560. eius legati, Bleſamius, Hiera 601
Delegare 526. eſt, quod ipſi facere debemus, alteri mandare, non, ſimpliciter mandare 402
Demetrius apud Pompeiũ gratioſiſſim⁹ libertus 170
Demetrij Magnetis liber περὶ ὁμονοίας 171
Denarius; pro Drachma 608
Denarij ſeptem Romæ feriebantur in vncia ibid.
Deos non reſpicere mortalia, ſenſit Epicurus 167
Derogare verbi ſignificatio 135
Deſignator 148
Deuexa, decliuis 312
Dialis flamen 115
Διβάφῳ prætexta, qui auguratu præditi eſſent, vtebantur 94
Dicacitas quæ dicatur 29
Dicæarchus, Ariſtotelis auditor 80, 97, 510. eius liber de populis Pellenęis 80. eius libri de anima 507. eius libri περὶ τῆς εἰς Τροφωνίου καταβάσεως, ibidem. eius liber τριπολιτικός 508
Diceret, pro dicere debebat 522
Dicrota 205
Dies auctionis 484
Dies comitiales 152
Dies faſti, a quo publicati 227, 234
Dies feſti 403
Dies natalis Ciceronis 372
Digamma, eſt F Latinum, factum ex duobus r Græcis 310
Dignitas in patricijs, quare maior, quam in plebeijs 89
Diligere leuius quam Amare 558
Diochares, Cæſaris libertus 14, 523
Diodotus 111
Diœceſes ſeptem complectebatur prouincia Ciceronis 192
Diogenes Stoicus 436

Dionysius, & Menophilus, glutinatores 164
Dionysius, Ciceronum puerorum magister 197, 202, 229
Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ 308
Diphilus 108
Διπλῆ 284
Dissoluere nomen 401
Diuisores 47
Diuortium Mutiæ 26
P. Corneli' Dolabella 454, 476. Ciceronis gener, pro Cæsare contra Reip. partes 274. eius actiones in tribunatu turpissimæ 374. maritus Tulliæ 381. in eo simulatio desiderij, non desiderium, fuit 555. consul cum Antonio 557. ipse, & Hirtius, Ciceronis dicendi discipuli, cœnandi magistri 562. Baianas aquas petijt, valetudinis caussa 580
Doloris & luctus natura 121
Domitia gens nunquã Caio prænomine vsa est 188
Cn. Domitius, vnus de percussoribus Cæsaris 602
Cn. Domitius Ahenobarbus, Porciæ, Catonis sororis, vir 10. consul, ibidẽ. in caussa Milonis quæsitor, ibidem. Pompeij partes sequitur, ibidem. in Pharsalica pugna a M. Antonio interfectus, ibid. proconsul 298
L. Domitius Ahenobarbus 128. consul cũ Ap. Claudio 116. consularis candidatus, competitor Pompeij Magni 162
Domitius Caluinus, plebeius 179. ipse a Cæsare, Ahenobarbus a Pompeio fuit 293
Domus Attici, in colle Quirinali 463, 629
Autroniana 31, 32
Dom', pro Domesticis 339
Dormire in alteram aurem 498
Drachma, pro Denario 608. paulo leuior Denario 607
Drachmæ octo apud Athenienses in vncia feriebantur ibidem
M. Drusus, Liuiæ gentis, patriciæ, pater Liuiæ, Augustæ 179. prætor, cum is, quem manumiserat, eadẽ liber non iuraret, quæ seruus iurauerat, negauit, se manumisisse 256
Ducere rationes 226
Duumviri, municipiorum præfecti 563
Δυσωπία 616
Δυσχρηστία 607
Dyme, ciuitas in Achaia 594

E

Ecloganij 599
Edictum Asiaticum Q. Mucij 197. prouinciale

P. Licinij, ibidem. Bruti 562
Effari templa, cur dicantur 520
Effata, augurum preces, ibidem
Effari verbum, in templorum dedicationibus, & in fœderib⁹ vsurpatũ 521
Q. Egnatius 551
Egnatius, argentarius 351, 354, 356
Eiusmodi est 425
Eleusin, Athenis propinqua 236
Eleutherocilix 215
Emere ab hasta 401
Emeritum annuum tempus, pro, confectum 238
Ennij versus 107, 573
Ἐντολὴ 405
Ephorus, Isocratis discipulus 71
Epicharmus, comicus 65
Epicopus 556
Epicrates, princeps Atheniensium ibid.
Epicuri & Stoicorum placita de visu 82. eius ædes Athenis, villa fuit 436. ad seipsum omnia referebat, aliena caussa nihil agendum esse dicebat 562
Epicurei nihil dolere soliti sunt 157. eorum dogma, ibid. Patrones dicti 205. molestis 251. summum in dolore malum, summum in voluptate bonum collocabant 256
Epirus montibus a Macedonia discluditur. 121
Ἐπισημασίαι, significationes 46, 537
Epistola grauior 28
Ἐπιχειρήματα 34
Ἐποχὴ, assensus retentio 587
Eppiorum familia 293
Equidem dictio, quibus personis coniungatur 119
Equites R. opem Metello non ferunt 76. eos Cicero consul cum Senatu coniunxerat 75. publicani 76. sedebant in XIV. ordinibus, lege Roscia datis 569
Equituticum, opidum 224
Era, missus a Deiotaro, vt Armeniam, sibi a Cæsare ereptam, emeret ab Antonio 601
Ἔρανον, mandatum 405
Erophilus, Equarius medicus 465, 540
Eros, libertus Q. Metelli Celeris 322. Ciceronis res domesticas administrabat 414. Ciceronis rationũ administrator 426, 581
Error Budæi 439
Esse in potestate, &, in potestatem 152
Etiam 31
Etiam pro tamen 211
Εὐγενέστερος 494

Eumolpidæ, sacrorum præsides 21
Eumolpus, Musæi filius, ibidem
Eupolis 413
Euripus 540
Eurotas, fluuius Laconiæ 574
ἐξ ἀφαιρέσεως 224
Exardere 111
Exigere nomina 401
Ex iure manu consertum vocare, quid sit 573
Exoriri verbi significatio 280
Exsilium Ciceronis, vltra quadringenta millia 118, 119
ἐξωτερικοὶ libri 178
FAberius 457, 579. Cæsaris scriba, ad arbitrium Antonij mutabat, aut addebat in Cæsaris libellis 558
Fabius Gallus, Cæsaris legatus 257
Fabulæ Clodianæ 55
Facillime, pro libenter 451, 501
Factus 559
T. Fadius 136
Falacer flamen 115
de Fama non curandum: at vnicuique curandum, ne in omni vita sua a recta conscientia transuersum vnguem discedat 491
Fana nominata 520
Fannius, Siciliæ cum imperio præfectus 298. initio belli ciuilis, a Pompeio in Siciliam cũ imperio præmissus 364
Fannius historicus, Lælij gener 409
Fanum vnde dictum 521. id dicebatur, quod a Pontificum collegio consecratum erat; & in quo Deus aliquis publice coli consueuerat 428
Fanum Tulliolæ erigere volebat Cicero 425, 428, 459
Fasces ex bacillis & virgis constrictis constabãt 363
Fasciæ cretatæ 81
Fasti dies, a quo publicati 227, 234
Fauonius 143. a quo eloquẽtiam didicit 77. Catonis imitator dict9 592. qui, de rep. quidquid sentiret, libere loqueretur 181
Fausta, Syllæ dictatoris filia, Milonis vxor 172, 201
Faustus Sylla erat in Pompeianis præsidijs 314
Faustus, & Fausta, gemelli 287
Feminæ vnde nomen accipiebant 561
Feneratorum nomina 24
Fenicularius campus 417
Fenus semunciarium 24
Feriæ Latinæ 13, 111
Feridij & Cœlij conuentio 235

Ferire frontem 3
Ferre tribum quis dicatur 76
Festi dies 403
Fibrenus, amnis 420
Fides, quid significet 308, 352
Figere leges 548
Figulus, quare Thermus dictus 12
Filij a prænomine patris ostendebantur 227
Filij primi patris prænomine appellabantur 374
L. Flaccus 62
Flamines, stante Rep. xiij. fuere 115
Flaminię vię munitor quis 7
Flaminius Flamma 566
Cn. Flauius, Cn. filius, scriba, cum populus, qui dies aut nefasti, aut fasti essent, ignoraret, eorumq; notionem a Iurisconsultis peteret; ipse Fastos circa forum in albo proposuit, vt, quando lege agi posset, sciretur. quo beneficio, populi gratiam, indeq; curulem ædilitatem, libertino patre natus, obtinuit 227, 254
L. Flauius, tribunus pl. Metellum consulem in carcere inclusit, quia legem agrariam perferri non sineret 59, 76
Floccifacteon 49
Floralis, flamen 115
Fluxa 143
Fonteius 176
Formiani in Æmilia tribu suffragium ferebant 98
Formianus fundus ibid.
Fortuna Præneste culta 399
Forum Isauricum 192. Laodicense, ibidem. Synnadense ibid.
Forum, pro populo; Curia, pro Senatu, a Cicerone sæpe vsurpata 68
Fouere 579
Fraudem pro pœna & damno veteres vsurpabant 222
Frontem ferire 3
Frugi homines egere non solent 39
Frugi, proprie de libertis vsurpatur 261
Frui, absolute positum, est, pręsentibus commodis & voluptatibus vti 400
Frusinas, fundus Ciceronis 357
C. Fuficius Fango 545
Fufidiana prædia, ad Ciceronem hereditate peruenta 376
Fuluiaster 462
Fuluia, vxor P. Clodij 342. eam, antea P. Clodij coniugem quem Milo interfecit, M. Antonius vxorem duxit, Antonia repudiata, C. Antonij filia 548. Antonij vxor, cum Deiotari legatis de Armenia ipsi reddēda pacta est 601

Fundus Formianus 98. Frusinas 357. Lanuinus 310. Laterium 163, 324. Sextilij 541
Furinalis, flamen 115
Furnius 369. tribunus pl. Ciceronis amicus 228. de rectoribus transmarinis legem tulit ibid.
Q. Fusius Calenus 32, 369, 494, 600. Cæsaris amicus 105. Cæsarianus 303. Achaiæ præfectus 377. Ciceronis inimicus 569. ipse, & Cn. Marius Antonio amicitia coniuncti 610

GAbinius supplicio affectus 34. Cæsaris amicissimus 115. eius gladiatores qui, ibid. eius absolutionis caussa quæ 182. nocens de ambitu absolutus 184, 185
Gabius, a Gabijs, & inde Gabinius 184
Ser. Galba, orator eximius 409
Galliæ Cisalpinæ terminus 8
Gallia Cispadana, Cisalpinæ pars, suffragij ius cum tota Italia lege Pompeia obtinuerat, sicut Transpadana ius Latij eadem lege 8
Gallia Comata, cur Cæsari a Senatu tradita 138
Gallia Togata, quæ 8
Gallicus tumultus 534
Gallius Axianus 348
Gallus 529
quæ Gentes in Pompeij castris 362
Genuarij, nummi Genuæ percussi 236
Germalus, Romę mons 149
Germana, id est vera 420
Germani 61
Gesta, quæ sint 281
Gladiatores A. Gabinij 115
Gladiatores binos singulis patribus familias Pompeius distribuerat 284
Gladiatores in funere dabantur 155
Gladio plumbeo iugulari 39
Glutinatores, Dionysius, & Menophilus 164
Græci iudices, leues 231. & ob quæstum publica con ducentes ibid.
Græci ludi 603
Gymnasium Ciceronis 91

HAbere, pro habitare 47
Hammonius, Ptolemæi, Cleopatrę patris, legatus 542. Ciceroni quid dã spoponderat pro Cleopatra 581
Hasta ponebatur, vbi auctio fiebat 401
Hastati 214
Hegesias, Cyrenaicus, philosophus 411
Hegesias Magnesius, orator ibi.
ἠλίθ ἀνάθημα 11

Heluetij

Heluetij omnib⁹ virtute præstant 61
Heraclides Ponticus, siue Pompicus 490. de Rep. scripsit 611
Ἡρακλείδιον, Varronis opus ibidem
Hereditas cum diuidi commode non potest, propter coheredũ non æquas partes; ad licitationem confugitur; quæ certior est, quam æstimatio 378
Hereditas vniuersa nomine Assis, aut Libræ, significatur 255, 528
Herennius tribunus pl. 58
Heres ex triente 528. ex vncia ibid.
Hermathena 11
Hermeraclæ 22
Ἡρώδης Atheniensis 80
Herodes 559, 600
Hiera, & Blesamius, Deiotari legati 601
Hipparchus Nicæus errata collegit Eratosthenis 87
Hippocrates 462
C. Hirrus 212. a Cicerone in auguratus petitione superatus 16. gentis Lucceiæ 293
Hirtius, maxime deditus eloquentiæ 562. ipse, & Dolabella, Ciceronis dicendi discipuli, cenandi magistri ibid.
Hirudo ærarij 46
Hispaniarũ administratio, tribus legatis mandata 142
Histriones omnes serui 176
Homerus vtitur sæpe Hysterologia 38
Homines frugi egere non solent 39
Homo 533
Honestus 141
Horæ, accusatori, & reo datæ 529
T. Hordeonius, Cluuij cum Cicerone heres 526
Hortalus, Hortensiorũ cognomen 175
Q. Hortensius 13, 406. eũ, & Lucullũ Ciceronis, noui hominis, dignitas angebat 68. eo Atticus intime vtebatur 150. bis, quod animum Ciceronis offenderet, commisisse videtur 160. Baulis in Cumano villam habuit 196. Messallæ patronus 206. orator 409. primus occidit pauonem cibi gratia 421. Cluuij heres 596
Horti, circa Romã plurimi 420. Balbi 264. Clodiæ 459. Cluuiani 526. Cusinij 458. Drusiani 440. Othonis 459. Scapulani 453, 459. Silij 434, 448. Transtiberini 420, 512. Trebonij 458
Hospitia publice magistratibus in prouincias proficiscentibus dabantur 203
Hypsęus, Põpeij quęstor 122

Hysterologia Homerus sæpe vtitur 38
IDæus pastor 57
Idibus Mart. Cæsarē Brutus occidit 558. Quinct. vsuræ soluebantur 176
Id temporis, pro, eo tempore; Id ætatis, pro, ea ætate 511
Impendium est vsura 225
Imperatores & in litteris, & in lictorum fascibus vtebantur laurea, deuictos hostes indicante 268
Imperatori transitus per alienam prouinciam dabatur, morari diutius in ea cum imperio non licebat 123
Imperium quo modo populus dabat 185. intra vrbē habere non licebat 184. militare non licebat sine curiata lege in prouincijs habere 189
In amoribus esse, pro, carissimum esse 229
Inaudisti verbi explicatio 234
Incessere, iactu vel verbis petere 410
Indignatio distat ab Inuidia 212
Indulgentia parentum nimia filios perdit 79
Infectum, i. inquinatum, cōtaminatum 30
Informare verbi significatio 8
Ingemuisse 2
Inguium, Vgubium, Vmbriæ opidum 273
Inhibere 492
In nominibus habere 291
Inodorari verbi significatio 117
Insanire 506
Instare, pro, adesse 56
Insula in vrbe quid sit 582
Insula in vrbe, & prædia, non idem sunt 586
Insulsitas 505
Integritas 51
Interkalatio ordinem dierū mutat 229. dies interponebat: diebus vero interpositis, longior fiebat administratio prouinciarū 202
Intercedere verbi explicatio 225
Interrex quando, & cur creatur 183. eius auctoritas, ibid. eo creato, pertinebat ad eū consulum designatio 309
Interregnum dicitur, cum comitia vsque eo protrahuntur vt insequens annus sine cōsulibus sit 266
Inuidia distat ab indignatione 212. exsistit inter pares 485
Io, apud Æschylum 545
Ipsi vocabuli significatio 132
Iracundia, pro Ira 327
Ire rem 562
Isauricum forum 192

Isocra-

Isocrates, a Catone maiore derisus, quod eius discipuli senescerent dicendo, vt apud Ditem caussas agerent 71
Issus, nota Ciliciæ vrbs 249
Iudex nõ grauis esse potest, qui, ob quæstum, publica conducat, vel emat 231
Iudices ex tribus ordinibus legebantur 299. in caussa Clodij quinquaginta & vnus, totidem, quot in Milonis caussa, in qua senatores iudicarunt XIIX. equites XVII. tribuni ærarij XVI. 42
Iudicia lege Plotia tribus ordinib⁹ communicata 187
Iudicia in foro fiebant, senatus in curia habebatur 433
Iudiciorum dimissio 8
Iudicum cognomina, Caluus, Plautus, Spongia 42
Iudicum consilium ex triplici ordine 52
ex Iudicum numero reiecti, voluntate rei, vel accusatoris 13
Iulia, Antonij triumviri mater 6
Iulia, Cæsaris filia, Pompeij vxor 104
Iulius mensis e Cæsaris nomine S. C. vocatus 593
Iunia Tertia, filia Seruiliæ 561. C. Crassi, vel Cassij, vxor ibid.
M. Iunius Brutus, Cæsaris interfector, adoptatus ab auunculo Seruilio Cæpione 114
D. Iunius Silanus 7
Iuno βοῶπις 92
Iurandi mos apud Græcos 40
Ius Latij 8, 204
Ius Latij habere 548
Iuuentatis ludi 56
M. Iuuentius Laterensis 106
Iuuentus dea, quæ & Iuuentas, & Iuuentuti præesse creditur 56. eius sacra a iuuenibus instituta, ibid.
Iuuentutis dea 56
Κατάκρισις 83
Κιπφικὰ 507
Κίπφος, auis ibid.
LAbienus Galliæ togatæ præfectus 8. Cæsaris legatus, summæ auctoritatis vir in exercitu 268
Lacedæmoniorũ litteræ ad imperatores suos, in loro scriptæ, vnde Σκυτάλαι 341
Lacerta, vel Lacertus, piscis 87
Lacuna in auro 411
Lælius, Africani Scipionis summus amicus 409
Lænas, vnus ex augurũ Collegio 421
Lænas, Naso, Laterensis, Ciceronis in auguratu collegæ 424

Lænates, ex gente Popillia 421
Lamia, ædilis 523
Laniſtæ, gladiatorũ domini & magiſtri 39
Lanuinum 525
Lanuinus fundus 310
Lanũuij porticus, Perſice dictus 574
Laodicea 192, 208
Laodicenſe forum 192
Large, eſt liberaliter, prolixe 293
Laterenſis, Naſo, Lænas, Ciceronis in auguratu collegæ 424
Laterium Q. Ciceronis fundus, in ipſius patria Arpino 163, 324
Latini viri, & mulieres 13
Latij ius 204
Latij ius habere 548
Latinæ feriæ 13, 111
Legationes audiebantur Februario mẽſe, ex lege Gabinia 37, 60
Legationes liberæ 577
Legationis liberæ ius 8
Legatio votiua, & libera 565
Legatio ad Tigranem a Clodio ſpernitur 91
Legem ferri non licebat, cũ de cælo ſeruaretur 102
Leges a conſuetudine aliquãdo vincuntur 24
Leges cũ abrogantur, ſimul abrogãtur ſanctiones 134
in Legibus omnibus aliquid ſancitur, quo difficilior ſit earum abrogatio, ibid.
Legibus qui eijciuntur, ordinem ſenatorium cũ ciuitate ſimul amittunt 133
Leges, ne comitijs magiſtratuum de cælo ſeruaretur 151
Leges cum populo ante horam primam agere vetabant 185
Leges Liuiæ a ſenatu ſublatæ 98
Leges Plotiæ, de vi, de reditu L. Cinnæ 59
Legio, ex Polybio, conſtabat peditibus ∞ ∞ - ∞ ∞ CC. 214
Legiones ſub ſignis ducere, & ſub ſignis habere vſitata veterum figura 608
Legio, ex Vegetio conſtabat peditibus ∞ ∞ ∞ ∞ - ∞ ∞ C. 214
Legio XII. Sullam lapidibus egit 386
Leius 217
Λήκυθοι 33
Lenius negotiator 220
L. Lentulus ab eodem Ptolemæo rege, qui Pompeium interfecerat, comprehenſus, & in cuſtodia necatus eſt 364
L. Lentulus Niger, flamen Martialis 414
P. Lentulus 280. falſo Ciceronis gener dictus 14. cõſul deſignatus cũ Metello Nepote 133. rexit per triennium

enniũ Ciliciam 219. ipſe triennium, Ap. Claudius bienniũ Cypro inſulę ante Ciceronem præfuerant 221. conſul cum ad aperiendum ærarium veniſſet, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendã, audito Cæſaris aduentu, protinus, aperto ſanctiore ærario, ex vrbe profugit 277. eius cum Metella diuortium 391. eius mors 43
Lentulus Spinther 9. eum, & Domitium Ahenobarbum Cæſar, Corfinio potitus, dimiſit incolumes 295
Leones M. Antonij 345
Leonidæ epiſtola 556
M. Lepidus L. Paulli frater Tertullam, Bruti ſororẽ, habebat in matrimonio 226. Iuniæ vir 542
Lepreon 237
Q. Lepta, præfectus fabrum 210
Lepta, tabellarius 516, 528
Leucopetra, Tarentinorum 604, 605
Leuctrica pugna 237
Leuiter, parum 30
Lex Ælia 93
Lex Ælia, & Fuſia, a Clodio euerſa, quæ auſpicia tuebatur 47, 48
Lex agraria 59, 83
Lex T. Ampij, & T. Labieni tribunorũ pl. vt Põpeius ludis Circenſibus corona aurea, & omni cultu triũphantium vteretur; ſcenicis autem prætexta, coronaq; aurea. quod ille non plus, quam ſemel, vſurpare ſuſtinuit 59
Lex annoniana 126
Lex Aurelia 51
Lex Cæcilia, & Didia 93
Lex Campana 106
Lex Cincia, de donis, & muneribus 69
Leges Clodiæ 126
Lex Cœlia 93
Lex Curiata, de adoptione ſua, lata ab Octauio 549
Lex de ſepulcris 451
Lex perlata a Dolabella, tribuno pl. 370
Lex Flauij 63
Lex frumentaria a quo lata 109
Lex Furnij, tribuni pl. de rectorib⁹ tranſmarinis 228
Lex Gabinia 221. vſurã centeſima maiorẽ vetat, ibid. & debitores in ius vocari 239
Lex Ser. Galbæ prætoris, de imperio Pontinij, clam lata 184
Lex Iulia 203, 219. de prouincijs 209
Lex Iunia Licinia 93. & quæ ea vetentur ibid.
Lex Licinia 93. alterũ de cõſulibus plebeiæ gentis eſſe iubebat 165, 169

Lex Q. Metelli Nepotis, vt vectigalia omnia tollerentur 101
Lex Papia, de maiestate 184
Lex Petillia 217
Lex Plotia, de iudicijs 187. de vi 116, 189. agraria, tribunicia 59
Lex Pompeia 8. de ambitu 266, 319, 327, 529, 535. de iure magistratuũ 285. de vi 319, 327
Lex Pupia 457
Lex Roscia, XIV. ordines in theatro equitibus dabat 109
Lex Sextia vetus tribunicia vtrosq; simul consules patricios fieri vetabat 177
Lex L. Syllæ, de pomerio proferendo 512
Lex Thoria 100
Lex Trebonia 258
Lex Vatinia 204. iussu Cæsaris lata 204
Lex differt a Priuilegio 127
Lex vetabat ire cum telo in senatum 115
Lex promulgatur, cum propalam constituitur, vt intercedat qui velit, antequam feratur 134
cum Lex ad populum fertur, adsint necesse est, qui dicant, licere per Iouem legem ferri 189
Lex erat, vt absentes consulatum petere non possent 249
Libelli neq; complicantur, vt epistolæ; neq; scribuntur: siquidem in his inscriptio illa, qua amicis salutẽ dicimus, omittitur 351
Libera & votiua legatio 565
Liberæ legationis ius 8
Liberæ legationes 577
Liberalia 229
Liber, pro volumine 510, 590
Libertatis atrium, a Clodio ædificatum 144
Libertini 76
Liberti patronis, & patroni æque libertis heredes erant, cum aut intestati, aut sine filijs obijssent 236
Libo, Sexti, Pompeij filij, socer 269
Libonis annalis 508, 523
Libræ aut Assis nomine significatur hereditas vniuersa 255, 528
Librorum paginæ olim circa lignum, quem Vmbilicũ vocabant, inuoluebãtur, expertes glutini 154
Lyceum Peripateticorum, Porticus Stoicorum, Academia Platonicorũ fuit 436
C. Licinius Macer, repetundarum reus 15. inusitato mortis genere perijt, ibidem
L. Licinius Crassus, orator, Q. Mucij Scæuolæ in cõsulatu collega 465

M. Licinius Lucullus 145
Lictoribus duodecim extra ordinem Paullus Æmilius, ad bellum Ibericum proficiſcens, vſus eſt 328
Lictores ſex, proconſulibus dati 362
Ligus, Æliorum cognomen 437
Lippitudo, eſt humor, a capite fluens, non ſine lacryma 347
Litteræ aculeatæ 563
Litteræ pro ſcriptis 508
Liuiæ Auguſtæ pater, M. Druſus 179
Liuineius, Regulorum cognomen 129
Locuples teſtis, quis dicatur 285
Lollia, familia Romana 80
Lollius & Varro Porciam laudauerant 528
Lucceius 14
Lucilius, poeta maledic' 610
Lucius 17. prænomen deriuatum a Luce 242
Lucretilis, mons in Sabinis 268
Lucrinum 167
Lucullus 10
L. Lucullus, Græcæ linguæ peritiſſimus 50
Ludi Apollinares 107, 597, 603. C. Caſſij, prætoris vrbani, nomine, a C. Antonio, eius collega, dati 536. Ludi dum ſunt, neq; iudicia in vrbe exercentur, neque negotij publici quidquam geritur 165
Ludi Græci 603. Iuuentutis 56. Plebeij 184. Votiui 8
Ludorum nomina, Votiui, Romani, victoriꝫ, Plebeij 270
Ludos facere ſoliti erãt Prætores 575
Ludos ſollemnes curabant ædiles 523
Luere 412
Lunæ nouæ tempus, maxime nauigantibus vitandũ 330
Lupercalia, vnde dicta 404
Lupercalia ſacra, ad expiandos manes, Romæ Februario celebrabantur, ibidem
Luperci, qui 405
Lupus, prætor 301
P. Lupus, ex gente Rutilia, tribunus pl. Marcellino, & Philippo cos. 295
Lurco, gentis Aufidiæ cognomen 47
Luſtrum, quid 238
Luſtrum conditum 60
Q. Lutatius Catulus, optimus vir a Sylla dictatore vocatus 42. eius Porticus 144
Lycaonia 192, 193
Lycij a Sylla libertate donati ſunt 245
Lycurgei 31
Lycurgus Spartanis leges dedit ibid.

M'pro Manius 175,288
Macedonia, Romanorum prouincia 78,79
C. Macer 15
Macrocola 499
Macrocol⁹, regia charta 600
Macte 413
Mæcia tribus 178
Magala 437
Magister auctionis quis dicatur 10
Magistratum gerentes non erat ius accusari 149
Magistratus in Campo Martio petebantur 176,417
Magistratus omnes de cælo seruandi potestatem habebant 181
Magistratus omnes, quibus pareret exercitus, Prætor, antiquo more, appellabātur 220
Magistratibus, in prouinciā proficiscentibus, publice hospitia dabantur 203
Magistratus anno certo petebantur 509
P. Magius Chilo 477. M. Marcellū interfecit 479
Magna obscura nō sunt 126
Magnitudo animi 51
Mamurra eo dictus, quod primus Romæ parietes crusta marmoris operuerit totius domus suæ in Cœlio monte, columnis omnibus e marmore solidis, Charystio, aut Lunensi; cum esset præfectus fabrum Cæsaris in Gallia 264. Cæsaris præfectus fabrum in Gallia, & eius opulentia, & luxuria 532.
Mancipes qui 402
Manipulus hastatorum 214. principum, ibidem. triariorum ibid.
Manius, hac M' nota signatus, prænomen veteribus vsitatum 175
Manius, tam prænomen, quā nomen deriuatum a Mane, Manilius nomen, a Manio 242. prænomen Acilij Balbi 409
C. Manlius Acidinus 149
M. & duo C. Marcelli, Cæsaris dignitatem oppugnauerant 301
C. Marcellus 154. Atiæ filiā, Octauiani sororē, in matrimoniū habuit 579,614
L. Marcius Philippus 418
Q. Marcius Rex, vnā e Clodij sororibus in matrimonio habuit 45
C. Marius, septies cōsul 466
M. Marius 568
Martem spirare 576
Martialis, flamen 115
Martianus 468
Massilienses Cæsari portas clauserunt 345. a Phocensibus ortum ducebāt 554
Matius, quem & Caluenā, & Madarum, ficto nomine Cicero appellat 534. caluus 536. de Bruti gratia la-

tia laborabat 538
Cn. Marius, & Q. Fusius Calenus, Antonio amicitia coniuncti 610
Meander fl. 192, 193
Megaræ 21
Melite, insula 120
C. Memmius 56, 96. eius spes de consulatu 186. de ambitu cõdemnatus, exulabat Athenis 205, 206, 236.
Menophilus, & Dionysius, glutinatores 164.
Mensura eadem redde, qua acceperis 482
Mercedulæ 480
Mercurij & Mineruæ statua, in gymnasio posita 11
Mercurij statuæ, ex marmore Pentelico 21
Mercurius litteris & ingenijs præest 16
Meretrices insignes, eædemque mimę, Arbuscula, Cytheris, Origo 176
M. Messalla 27. censorius 168. consul cum Domitio Caluino 177. patricius 179. qui & ipse Athenis fuerat studiorum caussa, Ciceroni de filio mirabilia narrabat 583
Messius, vel Messinius 143
Messius 178
Metellina oratio Ciceronis 31
Q. Metellus Nepos, & Celer, fratres patrueles 86
Q. Metelli Celeris mors 86, 162
Q. Metelli Nepotis mors 162
Metelli Pij mors ibid.
Q. Metelli Numidici tabulæ 40
Metellus, non Cœliæ, sed Cæciliæ gentis cognomẽ 94
L. Metellus trib. pl. Cæsarem, ne pecuniã ex ærario promeret, impedire conatus est 338, 366
Metellus Balbinus 493
Metelli consuetudo 55
Metelli cupiditas triumphãdi 58
Q. Metellus quare Creticus dictus 61
Metellus obstitit, ne plebeius fieret P. Clodius 73
Q. Metellus Celer, augur, moritur 86. consul cum L. Afranio 417
Q. Metellus consul comitia ædilicia ideo fieri volebat, vt Clodius, ædilis creatus, in iudicium de vi maxime propter fabros, de Ciceronis area pulsos, vocari non posset 149
Metellus Creticus, Silano & Murena cos. triumphauit 162
Q. Metellus Nepos 86. oderat Pompeium, propter diuortium sororis Muciæ 96

Q. Metellus Scipio quis sit 233
Meto 400
Metonis Atheniensis Mathematici annus constabat ex annis XIX. 402
Micillus 531
Militũ genera quatuor 214
Mille hac nota CIↃ veteres significabant 608
Milo Crotoniata 244
Minerua, Athenarum conditrix 16. eius statua, cur ꝓ oprium & singulare ornamentum Academiæ Ciceronis, ibidem. eius statuam in exsilium proficiscens Cicero, in templo Iouis Capitolini posuit, cum hac inscriptione, Custos Vrbis 258
Q. Minucius Thermus 207, 280, Asiæ administrator 7
Mittere, pro significare 475, 479
Modeste, quid 77
Molli brachio 75
Molo 77
Mons Taurus 223
Montanus H-S XXII. Planco debebat 617. eius negotium 557
Montes, aquarum diuortio diuisi 213
Monumentum 425
More maiorum 2
Morphagenes, latronũ dux 208
Mos maiorum 2
Mucia, Pompeij vxor 419. Tertia dicta 26
Q. Mucius Scæuola, iurisconsultus 178
Q. Mucius a Damasippo est interfectus 315. a Mario iuniore occisus 320
Q. Mucij duo eodem tempore vixerant, vterque iuris prudentia clarus 231
Mulieres familiæ nomine appellabantur 449
Mulli barbati, vnde dicti 75
Muli, & tabernacula, publicis magistratibus dabantur de publico 583
Multiiuges litteræ 542
Muluiana controuersia 99, 100
Muluius pons 512
Mummij legati x. 472
L. Mummius Achaicus 472. Corinthum euertit anno vrbis DCIIX. 511
T. Munatius Plancus Bursa lege Pompeia de ambitu accusatus a Cicerone, victo Pompeio, cũ alijs non paucis, lege Pompeia damnatis, a Cæsare restituitur 228
Munda 462
T. Murcus 398
Muri Vrbis Romæ 512
Musicus 187
Mustaceis lauri folia subijciebantur 213
Mustaceorum confectio, ibi.

Mustela

Muſtela 407, 500, 502. Antonij ſodalis 545
Myrmillones, & Secutores, ijdem 274

N Anneij, Sylla dictatore proſcripti 41
Nar 175
Narycæ, opidum 119
Naſidius Pompeianus, ex ordine equeſtri 382
Naſo, Laterenſis, Lænas, Ciceronis in auguratu collegæ 424
Natalis dies Ciceronis 327
Nero, cognomen Claudiæ gentis patriciæ 246
Νησὶς, parua inſula 597
Nicea, Bithyniæ vrbs 535
Nicias 469, 585. grammaticus 441
Nigidius 80
L. Ninnius Quadratus 136
Niſi, pro Sed 364, 388
Noctuabundus 397
Nomen dicitur, quod in codicē refertur 189. id, quod nobis debetur 401
Nomenti & Ardeæ prædia Atticus habuit 155
Nominis ſignificatio duplex 401
Non particula, ad maiorem negationem iterata 343
Nō belle valere, id eſt, ægrotare 557
Non ex iure manu conſertū &c. Ennij verſus 573
Non liquere, & Non lucere 5
Notarum antiquarum ſignificationes 18
Noui 133
Nullus, pro Non 393, 537
Numerius, familiæ nomen, & prænomen 113
Numerorum antiquæ notæ 19
Numerus nullus, apud veteres, vltra centum millia ibid.
Nummi genus Aſiatici Ciſtophorus 103, 351
Nummus, ſiue Seſterti⁹, quadrantes æreos, quos hodie vocant, duodecim valet 393
Nunc, pro Sed 83
Nunciatur domum 152
Nundinis haberi comitia nō licebat 153

O Bducere verbi ſignificatio 7
Obnunciare, & Nunciare in campum 152
Obrogare verbi ſignificatio 135
Obſeruare, quid ſit 10, 480
Obſeſſi liberi non ſunt 554
Obſignatores, in teſtamento 498
Occupare 470
Ser. Ocella 346
Octauia maior, & Octauia minor 561
Octauianus, & Pedius, interfectis Hirtio & Panſa, conſules facti ſunt 511

Octauius, Antonio inimicus, quia ex Cæsaris hereditate grandem pecuniã auerterat, suadẽtibus maxime vitrico Philippo, & Marcello, sororis viro, ad Ciceronem se contulit, seque ei, & suã caussam commendauit, idspectans, vt, propter eius gratiam & auctoritatẽ, a senatu contra Antoniũ iuuaretur 547
Octauiani concio, in tẽplo Castoris & Pollucis 616
Cn. Octauius fugitiuos in itinere deleuit 78. prouinciæ Macedoniȩ non minore iustitia, quam fortitudine præfuit ibid.
ογχησμίτης, venti nomen, ab Onchesmo, Epiri portu 254
Odium sibilo, amor plausu significatur 46
Odorari verbi significatio 117
οἰκονομία, est ordo in re domestica 224, 228
Olympia 589
ὁμοπλοία 602
Opes, quantumcumq; possumus, significat 354
Opibus facultates includuntur, facultatibus opes nõ item ibid.
Opimij cognomen Veietorantius 180
Opipare 532
Cn. Oppius Cornicinus 145
Oppi⁹, Cæsaris amicissimus 194
Ordine, pro Sapienter 239
Orgetorix rex 61
Ornare prouinciam, quid sit 137
Orodes, Parthorum rex, Pacori pater 218, 230
Oropus, vrbs, ab Atheniensibus direpta 436
Osaces 213
Osim, pro Ausim 405
Otho, Scapulæ heres 453
Ouia, C. Lollij vxor 432
PAcorus, a Ventidio cum toto exercitu cæsus 210
Pactio inter Appium Claudium Pulchrum, & L. Domitium Ahenobarbum consules, & Memmiũ, & Caluinum candidatos 188
Palæstra Palatina 85
Palatualis, flamen 115
Palicanus 6, 59
παλιγγενεσία, regeneratio 221
Paludamentũ, vestis erat imperatoria, qua imperatores induti ad bellum exibant 173
Pamphylia 192, 193
Panætius 611
πανικὰ, terrores 537
Pansæ negotium 493
Parietini 211
Parilia 167, 552. celebrabantur a coronatis cum tibijs & cymbalis 552, 560
Paris 57
Paroch⁹ quid significet 470

Parthi-

Parthicum bellum 501
Paſtoricia fiſtula 46
Patron 256. Epicureus 205
Patroni libertis, & Liberti pa
tronis heredes erant 236
L. Paullus, L. Paulli filius, qui
conſul perijt Cannẽſi prœ
lio, Africani minoris pa-
ter naturalis 173. in ſecun
do cõſulatu paludatus ex-
ijt ad bellum Macedoni-
cum; nec multo poſt vi-
ctor, capto etiã rege Per-
ſe, triumphauit ibid.
Pauperes, nouarum rerũ cu-
pidi 64
Peccati dolore numquam li-
beramur 377
Pecunia attributa 470, 580
Pedarij, vnde dicti 65
Pedis menſura 74
Sex. Peducæus 617. Attici
amiciſſimus 15, 466
Pegmata 164
Pelopidæ qui 550, 576
πεντέλοιπον 564
πεπινωμένως, eleganter 581
Per fortunas 538
Pericles 413
Perpurga, pro, Explica, Con
fice 419
Perſcribere, eſt, creditori, nõ
præſenti pecunia numera
ta, ſed perſcriptum ſatisfa
cere 597
Perſillus Virbialis, flamẽ 115
Perſtringere, valet leuiter
offendere 609
Petere conſulatum 1
Petrus Alcyonius, homo im
probus 590. eius opuſcu-
lum de exſilio ibid.
Phædrus 606
φαλακρός, Græce caluus 536
Phaleræ, quid ſint 592
Phamea 642. Lauini fun-
di dominus 310
Pharnaces 384
Pheriones, cognomen fami-
liæ Puteolanæ 552
φιλένδοξος 489
Philippus Atiam, Iulia, Cæ-
ſaris ſorore, natam, habe-
bat in matrimonio, poſt
Octauij, prioris viri, obitũ
328. Amyntæ filius 417.
Octauiani vitricus 549,
578
Philo 490
Philogenes, Attici libertus
263
Philologi 505
φιλοτιμία, auaritia 250
Philotimus, Terentiæ liber-
tus 199, 510
Philoxenus, poeta 158
Phocenſes, Atticæ regioni
finitimi 554
Phocylides, poeta 168
Phrygia, regio minoris A-
ſiæ 192, 193
in Pictura varietas delectat
33
Pieria Seleuciæ cognomen
383
Pilia, Attici vxor 155, 607
Pindentiſſæ 212
Pirene, fons 405

Piſcinæ L. Luculli, Q. Hortenſij, L. Philippi 60, 64, 68
Piſcinarij qui 64, 68
Piſidia 193
C. Piſo Frugi 14. Tulliolæ vir 132
Piſoni, in Senatu in Antoniũ inuehenti, nemo aſſenſus eſt, armorum metu 607
Piſo, argentarius 407
Pituaniorum familia 174
Plætorianum incendiũ 217
Plætorius, cõdemnatus 217. Fonteij accuſator 484
Plancius in Macedonia quæſtor 125. prætore L. Appuleio 132
L. Plancus 591
Plato Pythagoricis numeris philoſophiam obſcurauit 272
Plauſu amor, ſibilo odium ſignificatur 46
Plauſus mortuus, quis dicatur 108
Plautus 42
Plebeijs hominibus, inter quæſturam, & Ædilitatẽ, interpoſitus Tribunatus pl. patebat 73
Plebs vrbana infima, & perdita; plebs ruſtica, bonorum virorum ex omni ordine 264
Pollex 524. ſeruus Ciceronis a pedibus 359
Pomerium, a Cæſare prolatum 512
Pomerium, quid ſit 521
Pomonalis, flamen 115
Pompeiani prodromi 25
Pompeij, Cæſaris, & Craſſi potentia 92
Cn. Pompeius Cn. F. Magnus, ad bellum Mithridaticum profectus 9. eius vxor Mucia, Tertia dicta 26. deuicto Mithridate, Muciam vxorem, propter adulterium, repudiat, ibid. quinque vxores habuit, ibid. duas repudiauit, ibidem. eius concio prima 32. ei veſte triumphali ludis Circẽſibus vti conceſſum fuit 59. eũ populus R. diligebat 62. eius ficta nomina, Epicrates, Sampſiceramus, Arabarches, Hieroſolymarius, Megabocchus 81, 90, 92, 97, 106. in rep. princeps 81. cretatas faſcias geſtabat, cum aliorum eo colore non eſſent, ibid. in veſtitu, neglecta vulgari cõſuetudine, inane quiddam amauit ad perſpicuitatem, ibid. eius, & Craſſi diſſenſio 83. diuerſis nominibus a Cicerone inſignitur 90. ne non ſatis firmæ eſſent Cæſaris leges, ſuo nomine timebat 97. Cæſarem ſero cœpit timere 108. eius præſtantia in bello 112. Craſſo reconcilia-

conciliatur, ibid. ei vtraque Hispania data est, rogatione Trebonia 142. remp. perdidit 158. eius vxor Æmilia 177. Gabinij amicissimus 182. dissimulator 228. consul sine collega ex S. C. creatus fuerat, quo liberius posset perturbatam ciuilibus discordijs remp. constituere 252. eius malum consilium 277, 278. eius magna ingratitudo 281. eius tarditas, & ignauia 286. victus Italia cedit 288. eius perfidia 294. Hispaniarum proconsul 298. in Campania ægrotans 299, 304. eius temeritas in bello suscipiẽdo 304. Syllani regni cupidus 308. flagitiosus 311. illud sæpe vsurpabat, Sylla regnum armis peperit, ego non potero, ibidem. eius & Syllæ comparatio 318. omnibus minabatur, qui ipsius in præsidijs non fuissent 319. eius in prælio fortuna 358. nauigatio in Græciam 361. eum Ptolemæus, Ægypti rex, interfecit 364. ei & Cæsari non libertas, sed dominatio proposita erat 370. a Cæsare magno prælio victus 462. captis piratis, magnam eorum partem constituit in agro Dymæo 594

Pompeij filius Appij filiam habebat in matrimonio 240

Q. Pompeius Rufus 182

Sex. Pompeius, Magni filius 564. Libonis gener 602.

Pontes, quibus cistæ suffragiorum superimponebantur 35

Pontificũ collegium, ex quibus ordinibus 144

Pontina tribus 178

C. Pontinius, prętor, Cicerone consule 184. in Ciliciam legatus, ibid. vir prætorius, & triũphalis 240

Pomptinus, & Pomptinius, siue Pontinius a Pomœtia 184

Pontinum prædium ad Põtinas paludes 262

Pontius Titinianus 348. cũ Cæsare contra Pompeiũ arma tulit 323

Populares qui dicti 107, 412

Populus non rogat, sed rogatus iubet 35

Porcia, Catonis soror 303. L. Domitij Ahenobarbi vxor 516. M. Bruti coniux 488, 575

Porciæ Basilicæ, & Curiæ incendium 551

Portorium circumuectionis quid 102

Portumnalis, flamen 115
Posidonius, Panætij discipulus, Rhodius Philosoph', e Stoica disciplina 611
Postumia, Sulpicij iurisconsulti vxor 419. vel vxor vel amica Pontinij 220
Potuit verbi explicatio 93
Præconium, id est, vendendi munus 481
Prædiator, qui 412
Prædiorum nomine & domi, & agri comprehendũtur 586
Præstare aliquem dicimus, cum efficimus, ne quid is committat secus, quã volumus 241
Prætexta, magistratuum toga, & puerorum ad annũ XVII. 235
Prætor, quis dicatur 220
Prætores nõ iudicant, sed ius dicunt, hoc est iudicij formulam dant. Iudicant autem dati a prætore iudices 315. tribunos dignitate anteibant 431. ludos facere soliti erant 575
Prætura a consulatu biennio distabat 166. petebatur, & legibus dabatur anno XXXIX. 509. curulis magistratus fuit ibid.
Pragmatici 110
Prensare 1
Primipilus 215
Principes ibid.
Priuato concionari, nisi magistratu permittente, non licebat 115, 143
Priuilegium differt a Lege 127
προβολὴ 493
Procilıorum familia 174
Procilius, grammaticus 80
Proconsul Romam ingredi cum imperio non poterat 186
Proficisci, non est peruenire, sed discedere, vt peruenias 286
Prognostica Ciceronis, Arati versus, a Cicerone latinitate donati 78
Prolixior, id est facilior, liberalior 241
Promouere 172
Promulgare, verbi significatio 30, 134, 491
Propius abesse, est, minus distare 9
Prora, & puppis, prouerbium 182
Pro re nata, E re nata 265
Proscribere 146

PROVERBIA.

ἄλις δρυὸς 107
ἄνω ποταμῶν, retro flumina 569
Καλλιππίδης 482
Κωρυκαῖοι 350
Μή πω μέγαν 164
οἷά τ' ἂν δέσποινα 205

Θῆκες

οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος 582
παῖδες παίδων 610
πρώρα πρύμνα 182
σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει 67
Prouinciam ornare, quid sit 137
Prouinciarum administratio quatuor annorum 9
Proximo, pro Proxime 185
Ptolemæus 101
Publicani omnes equites erant 51, 230
Publicanis cum prouincialibus negotium 230
Publicani vectigalia quincto quoq; anno redimebant 238
Publilia, altera Ciceronis post Teretiam vxor 419, 449. eam post Terentiæ diuortium, virginem duxit: cum qua & ipsa postea diuortium fecit, quia lætari Tulliolæ morte videbatur, ibidem, & 596
Pudet magis, cum sponsorem, quam cum ipsum debitorem appellamus 616
Punire odium, ac dolorem 547
Pupillorum bona, qui in legitima tutela sunt, vsucapi non possunt 17
Purum putum 92
Putare verbi significatio 170
Putealia sigillata 22
Puteoli, & Lucrinum, loca, maris adspectu, iucundissima 167
Puteoli, in via, quæ ex Apulia Romam fert 185
Puteoli fuit Cicero, cũ quinque Cæsarianis 564
Putum, quid sit 92

QVæstio, de pollutis sacris, a Senatu decreta 27
Quæstoribus a Senatu prouinciæ assignari solitæ 247
Quæsturam ædilitas consequebatur 73
Quæsturæ petendæ annus certus non erat 509
Quattuor viri municipijs præerant 346
Quercus Dodonæa 85
Qui, pro Vtinam 161
Quincti fratris ædilitas 14. eius vxor, Attici soror 17. proconsulatum Asiæ parum feliciter administrat 78. frenis egebat, vt ingenio valens plus etiam, quam satis esset: calcaribus Marcus, vt tardior: ergo hic Ephoro, ille Theopompo similis, vtrique Isocratis discipulo 229. triennium Asiæ præfuit 247. eius in Marcum Ciceronem fratrem acta 361. eius cum Pomponia, Attici sorore diuortium 551

Quinctus filius Parilia coronatus celebrauerat, vt amorem suũ erga Cæsarẽ etiam mortuum ostenderet 552. Antonij familiaris 562
Quinquatruũ primus XIV. Kal. Apr. 313
in colle Quirinali, & Quirini templũ erat, & Salutis ædes, Salutis augurium dicta 463
Quirinalis, flamen 115
Quod 323, 329
Quom, pro Cum, veteres scribebant 374
Quo modo, frequens locutio apud Ciceronem 386
Quotus 465

RAnæ ῥητορεύουσιν 582. earum clamor futurã pluuiam indicat 78
Raudusculum, quid 163, 554
Raudum, pro ære, apud veteres 163, 554
Reatina caussa 175
Rectores prouinciarum, sine successore decedentes, legatos, qui præessent, relinquebant 218
Regia, publicum erat ædificium, in quo sacra fiebant ex antiquo Numæ instituto 326
Regna Puteolana, & Cumana prædia 556
Regnum iudiciale 3
Relictio 606
Religiosus tristi omine infamis 304
Reliqua facere 581, 586
Renouare fenus per singulos annos, quid sit 226
Reorum in petitione magistratuum ratio non habebatur 6
Repetundarũ accusatus est Catilina ab Afris oratoribus 4
Repræsentare 439, 440, 448
Repræsentatio 506
Rerum prolatio 269
Resistere 114
Restat id hercle 485
Retiarij 273
Retinere 492
Reus, is pro quo spondetur 424
Ῥηξόθεμις 546
Rhinthon, poeta comicus Tarentinus 68
Risisse 2
Romæ veteres muri a Seruio rege conditi 512
Romanis barbam alere, moris non erat 34
Romani veteres crura fasciјs induebant 81
Romani in funere mortuos laudabant 516
Roscius Otho trib. pl. quadriennio ante Cic. consulem legẽ tulerat, vt equites in theatro separatim a plebe in quatuordecim proximis ordinibus sederent 72

Rosca,

Rosea, campus 175
Rufio Vettorianus 552
Rusticani 397
SAcra Bonæ deæ, Clodij scelere contaminata 32
Sacra via 148, 150
Sagacitas neq; vitium significat, neq; laudem 246
Saliorum sacerdotum cenæ 202
P. & Cn. Sallustij argentarij, alter Romæ, alter Brundisij 373
Sallustius 14, 530
Salutis ædes, in Quirinali colle dedicata 141, 463
Saluius 599
Sanctiones si manerent, leges abrogari non possent 134
Satisdationem secundũ mancipium venditor quærit, vt sibi de mancipijs caueatur 194
Saturnaliorũ dies, XIV. Kal. Ian. 212
Saturnalia, Ciceronis ætate, triduũ celebrabantur 215
Saturni astrum 521
Saufeij liber 559
Saufeius 14, 92. Epicureus 251
Scæuola tutor pro Glabrione pupillo fenus, & impendium recusauit aduersus creditores pupilli 225
Scaptij duo 243
Scaptius Cyprius, Bruto familiaris 579
Scauri, patricij 186
M. Scaurus, C. Catonis patronus 179
Scaurus accusatus erat a P. Valerio Triario repetundarum ex Sardinia: iudicium M. Cato prætor exercuit 178
Scilicet 397
Scindere verbi significatio 126
P. Scipio Metellus, Pompeij Magni socer, Syriæ proconsul 10, 233, 298
P. Scipio Nasica, a Q. Metello Pio adoptatus 77. is, qui T. Gracchum Pontifex max. interfecit, Serapio fuit 233. Serapio, eius filius, qui Corculum vocatus est, genuit Scipionem Nasicam oratorem, qui consul fuit cum Bestia, anno vrbis DCXLII. hic autem Nasicam, Crassi oratoris generum; ex quo Nasica, a Metello Pio adoptatus, ibid. Serapionis cognomen accepit a mancipio, ob similitudinem formæ ibid.
L. Scipio, a Sylla proscriptus 320
C. Scribonius Curio, tribunus pl. 236
L. Scribonius Libo rogationem tulit in Ser. Sulpiciũ, quod prætor Lusitanos

contra interpositam fidem occidisset 409
Scrofa, Tremelliorum cognomen 199
Scutum abijcere 591
Secutores, genus gladiatorum 273
Secutores, & Myrmillones, ijdem 274
Sedere dicuntur, qui turpi otio languent 315
Sedere quandoque valet, nihil agere 553
Selicia, siue Seruilia 579
σημαία, Signum 214
Semissis, vsura est, cum pro centenis nummis seni penduntur in anno 402
C. Sempronius Rufus 195. Rufio per irrisionem vocatus 240
Senatoribus ab vrbe diutius abesse non licebat, nisi iure liberæ legationis impetrato 8
Senatores, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratiam vehebantur 65
Senatores plerique XVI. Kalend. Februar. Roma discedebant: quod senatus reliquis Ianuarij diebus per legem Pupiam haberi non poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus 457
Senatorium ordinem qui cũ ciuitate amittant 133
Senatus auctoritas quid sit 145, 196
in Senatum ire cum telo lex vetabat 115
Senatus cum vocabatur, senatores, qui erant in vrbe, adesse iubebãtur in senatu; qui non erant, iuberi non poterant 172
Senatus vt Kalendis haberetur, videtur in consuetudine positum fuisse 411
Senatus ex M. Lepidi sententia decreuerat, vt in patriam Sex. Pompeius redire posset, dimisso prius exercitu 587
Senatusconsulti auctoritates quæ dicantur 66
Senatusconsultum de populis liberis 77
S. C. improbata a Cæsare 365
S. C. sancitum erat, vt acta Cæsaris rata manerẽt 557
libri de Senectute initium 611
Septem aquæ 176
Septem fora 192
Septem viri, diuidundis agris præpositi 584
Septimia, vxor Sicæ 610
Serapion Antiochensis Geographus, & Hipparchus, variarum rerum scriptores 87. eius liber de geographia 84

Serpera-

Serperastra, instrumenta sunt, quæ geniculis puerorũ dum ambulare discũt, alligantur, ne vari fiant, aut compernes 259
quo die seruabatur de cælo, eo die comitia fieri nõ poterant 151
Seruare de cælo 102
Seruile bellum, Pompeij aduentu sublatum 33
Seruilia, M. Bruti mater, M. Catonis vterina soror 223, 573. eam Cæsar amauit 115, 563
Seruilia, Claudij vxor 430
Seruilius, Asiæ præfectus 191
Seruilius Ahala, Q. Melij occisor 116. Q. Melium regnum appetentem occidit 519
P. Seruilius Isauricus 66, 193, 232
P. Seruilius Isaurici filius 178
Sestertius & Nummus nihil differunt 393
Sextilij fundus 541
P. Sextius 365, 528. tribunus pl. designatus 129. rogationem scripserat de Cicerone restituendo, quã deinde in magistratu ferret 132. Siciliam sorte habuit 298
Sextius, Cæsaris percussor 602
Sibi, pro Illi 145
Sibilo odium, plausu amor significatur 46
Sibyllæ versus 522
Sica 447. Ciceronis amicus 604
Sicinius 199
Siculi Ciceronis erant in clientela 548. eis Antonius ciuitatem dedit, ibidem. eos Cæsar Latinitate donauit ibid.
Sicyon, ciuitas Achaiæ 28
Sicyonij pecuniam Attico debebant 28, 66, 77
Si etiam, pro etiamsi 463
Silius 530
Sin, pro sin aliter 613
Sinus Baianus 550
Sittybæ, membranulæ, quarum integumento libri a pulueris temporisque iniuria diutius integri conseruantur 157
Socrate nemo sapientior 285
Socratici veteres εἰς ἑκάτερον disputabant 83
Sol assus 413
σοφιστεύειν 94
Sophistarum in disputando consuetudo 95
σπεῖρα 214
Spinther, seruus amanuensis 499
Spongia 42
Sponsalibus iam factis, coniugium non semper est consecutum 155
Spurius, nepos Spurij Mummij 474

Statius, libertus Q. Ciceronis 194, 404, 584
Statores, qui homines sistunt 349
Stipulationes 612
Stoicorũ de visu sententia 82
Strictim 71
Struma, tumidũ Vatinij guttur 94
Stupere dicitur is, qui torpore quodã captus languet immobilis, aut inopia cõsilij, aut aliqua re, tarditatem inijciente 268
Sub signis 608
Ser. Sulpicius 258, 495. iurisconsultus, legatus ad Antonium 573
Ser. Sulpicij filius 322
Sub, pro paullo ante 60
Supplicationem triumphus fere consequitur 253
Sustineri, id est defendi, foueri 129
Sustinere currum, id est inhibere equos 493
Suum, prænomen 335
Sylla victor donauerat amicis suis eorum agros, qui, Mariũ secuti, cõtra ipsum arma tulerãt 63. proscriptorum liberis aditum ad magistratus lege obstruxerat 72. dictator, duos gemellos ex Metella suscepit; Faustum, quem postea victor Cæsar sustulit; & Faustam, quæ Miloni nupsit 287. ipse & Messalla erãt ex ijs, quos Cæsar in Italiam miserat, vt legiones in Siciliã traducerent 386
Synnadense forum 192
Synnadem in Phrygia maiore Geographi ponũt 192, 193
Syria, prouincia, Pisoni a Senatu desponsa 43
σύριγξ, pro sibilo & fistula pastoricia 46
συρίζειν, pro Sibilare, & Fistula sonum edere ibid.
TAbellarius Lepta 516, 528
τάγμα, ordo 214
Talentum Atticum, scutati DCCXX. 225
Tamen, pro certe 415
Tanti, pro tam paruo 446, 465
Tantum quod 580
Tartessos, altera ex Gadibus 260
Taurus, mons 210, 223
ταξιάρχης 611
in Telluris templo decretum est, vt, quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata manerent 613, 618
Tectoria quæ sint 22
Tene, oppidum maritimum 237
Terentia, Ciceronis vxor, a Cicerone dimissa 355. eius testamentum 387. suspiciosa 389. cur videatur diuortiũ denunciare 390. post Ciceronem Crispo

Sallustio

Salluſtio nupſit, deinde Valerio Meſſallæ 432
Terentij locus 54
Tereus, Attij tragœdia, ludis Apollinaribus populo recitata 597, 603
Tertulla, M. Bruti ſoror, Caſſij vxor 561, 575
Teruncia, eſt quarta pars Libræ: ergo & quarta pars bonorum 255
Teſtæ nomen 602
Teſtamento facto, veteres ex lege obſignatores adhibebant 498
Teſtamentũ Terentiæ 387
Teſtis locuples quis dicatur 285
τεθριππα 220
M. Tertius Damon 148
Teucris 23, 32, 37
Thallumetus 418. litteratus, Attici ſeruus 206
Thalna 505. Iuuentiorum cognomen 604
Themiſtocles 311. pulſus inuidia ciuium, ad Artaxerxem, Perſarum regẽ, exſul confugit 335
Theophanes 295. Mitylenæus 86
Theophanis liberti apud Põpeium auctoritas ſumma 205
Theophraſtus, Ciceronis deliciæ 94. eius libri de rep. ibidem
Theopompus, Iſocratis diſcipulus 71. in hiſtorijs ſuis hominũ mores aſpere accuſabat 88
Theſprotia, & Chaonia, Epiri loca 241
Sp. Thorius agrum publicũ vectigali leuauerat 99
Thraſybulus Athenienſis armatus acceſſit ad patriæ mœnia, vt eam a triginta tyrannis liberaret 287
Thurium, opidum 120
Thyamis fluuius, Theſprotidẽ, Ceſtrinamq; diſcriminat 255
Tigellius Sardus, tibicen, & cantor, Cæſaris familiaris, Phameæ nepos 528
Tignium, opidum in Piceno 273
Q. Titinius 219
Q. Titinij filius 305
τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον 62
Toga picta 59. pura 265. virilis 217
Torquati nomine liber inſcriptus 508
A. Torquatus 476
L. Torquatus 256, 477. Epicuri ſectator 420
Torquati negotium 492
Tranſlaticium quid ſignificet 134
Tranſpadani, a Cn. Pompeio ciuitate donati 204
Trebatius Epicureus 562
C. Trebonius, tribunus pl. legem ferebat de prorogando in alterũ quinquennium Cæſaris imperio,

M. Catonem, legi obsistentem, in carcerem duxit 258. tulit iterum Pompeio & Crasso cos. vt Cæsari prouincia in alterum quinquennium prorogaretur 285
Tremelliorum cognomen quod 199
Tres Tabernæ 28
Triarij 215
Tribunatus pl. patricio homini non dabatur 57
inter Tribunatum & Præturã anni quatuor intererant 408
Tribunatus pl. primus dies erat IV. id. Dec. 137, 614
Tribuni ærarij plebeij generis erant, cum in iudicijs plebem referrent 40. terni e singulis tribubus delecti erant, vt essent omnino CV. ibidem
Tribuni pl. ante alios magistratus & designabantur, & magistratum inibant 370
Tribunis licebat, quem vellet, in concionem abreptum interrogare qualibet de re 562
Tribunorum pl. designatio 2
ante Tribunum pl. designatum priuatus senator sententiam non dixisset 431
Tribunorũ pl. potestas quæ 32
Tribum ferre 76
in Tribu Æmilia Formiani suffragium ferebant 98
Tribus Cornelia Ciceronis fuit 76
Tribus Mæcia 178
Tribus Pontina ibid.
Tribus Velina ibid.
Tribus omnes XXXV. erant 40
Tribus rusticæ, ingenuorũ erant; vrbanæ, libertinorum 258
Tribus veteres suum quæq; augurem habuit 189
Tributa comitia quæ dicantur 187
Tribuum nomina 179
Tricatur, qui falsa loquitur 560
Tritia, opidum maritimum 237
Troia dictus locus is, in quẽ primũ egressus est Æneas, vicinus agro Laurenti, Ardeati, Antiati, Lanuino 317
Tubi 22
L. Tubulus 407
Tuditanus 509. Mummij legatus, Hortensij proauus 472
Tulliola, Furio Crassipedi nupta 14. eam Cicero, post mortem L. Pisonis, cognomento Frugi, Furio Crassipedi collocauit, Marcellino & Philippo cos. 157. post pugnam

Pharsa-

Pharſalicam a Dolabella dimiſſa 354. maritus Dolabellæ 381. ei erigere fanum Cicero volebat 424, 428
M. Tullius Laurea 495. Ciceronis ſcriba 197
L. Tullius Montanus 416, 468
Tumores rerum 539
Tunica palmata, & Toga picta indutos Imperatores triumphaſſe 59
Turma dicitur de Equitibus; cohors de peditibus 239
Tuſculanæ quæſtiones 508
Tuſculanarum liber primus, Saufeianus appellatus 571
Tuſculanum 582. Romæ propinquum 491
Tutelæ legitimæ 17
Typi 22
Tyranni, quos in vrbe occidere non audent, eos primum aſtuto conſilio relegant; deinde, ab oculis populi remotos, interfici mandant 540
Tyrannio, grammatic⁹ 154. eruditus 400. Amiſenus 412
Tyrannio, geographus 87
Tyrotarichi vocabuli ſignificatio 163, 556

V

Acillare 559
Valerius 81. interpres 26
M. Valerius Meſſalla 36
Varietas in pictura delectat 33
M. Varro, Pompeij præfectus bello maritimo contra piratas 113. Pompeij in Hiſpania legatus 205. clarorum virorum nomina in vnum librum congeſſerat, eumq; inſcripſerat πεπλογραφίαν 611. eius opus Ἡρακλείδιον, ibid. ipſe & Lollius Porciam laudauerant 528
Vates optimus is eſt, qui bene conijcit 272
Vaticani montes 513
Vatinius tribunus pl. Cæſaris conſulis miniſter in ſeditionibus 88, 96
Vectenus 402, 579
Vectigalia per quinquenniũ locabantur 63, 238
Vectigalium locandorũ cura penes Cenſores erat 51
Vectigal, quid 101
Veietorantius, Opimij cognomen 180
Velina, tribus 178
Velites 214
Vennonius 400
P. Ventidius 511
Venus Coa 112
Verſuram facere 194, 585
Verum, pro æquum 412
Verumtamen 159
Veſtales ſacrificio interſunt 30

Vestalis virgo, a Catilina stuprata 43
Vestoriana hæresis 552
Vestorius 517. Puteolanus 185
Via Appia 266. Flaminia 7. Sacra 148, 150
Vicesima tributum 101
Victimæ, ab exercituum ductoribus cædebantur, priusquã ad bellum exirent 28
Victoria, dea 522
Viginti viri a Cæsare, perlata lege agraria, creati ad æstimationem agri Campani 88
Vindex, dupliciter ponitur 78
Vindullus 236
Virgilius, vnus ex coheredibus Scapulanis 500. Othonis hæres 510
Virginius 406
Vis 525
Visceratio 13
T. Visellius 136
Visus 82
Viuere 496. quandoque valet iucunde viuere 399
Vlysses apud Homerum legatus ab Agamemnone ad Achillem 550
Vnciariam vsuram XII. Tabulæ vetabant 24
Volcanalis, flamen 115
L. Volcatius Tullus, consularis 258. consul fuit cum M' Æmilio Lepido 29●
Volturnalis, flamen 115
Volumnius Eutrapelus, Antonij familiarissimus 574
Vorare litteras 170
Votiua & libera legatio 565
Votiui ludi 8
V. R. vti rogas 35
Vrbani, pro, Ex vrbe 9
Vrbis auctio 491
Vrbs & Ciuitas differunt 558
Vrbs Roma ex tribus ordinibus, senatu, equitibus, & plebe constabat 52
Vsucapere 17
Vsura grauissima quæ 24. vnciaria, XII. Tabulis prohibita ibid.
Vsuræ centesimæ, omnium grauissimæ, vnde dictæ ibid.
Vsuræ quaternæ 222
Vsuræ sublatæ 24. Idibus Quinctilibus soluebantur 176
Vt 387. pro, Etiam 356. pro, Etiam si 211. pro, Quam 124
Vtilitas, ab Vtor; non ab eo, quod vtile est, & quod expedit 261
Vulturtius, vnus ex Catilinæ socijs, & legati Allobrogum comprehensi 117
Vxoris, subauditur: vsitata figura 236

XEno 516. Attico mandante, pecuniam Athenis Ciceroni filio numerabat; sed perexigue, multisq; pensionibus concisam 595
Xenocratis iuramentum 40
Xystus 21

Υπόμνημα 588

LECTORI.

QVia aliquid spatij superest, de quibusdam locis monere lubet. Pag. 17, versu 2. scribit se de duplici vico dixisse in epistola 10, lib. 2. ad Fam. verum ibi neque in ipsa epistola, neque in explanatione, vici vlla fit mentio. Occurrit quidem id nomen in 1 epist. ad Terentiam lib. 14. sed de eo nihil disserit. Est autem res per se facilis. Vici vrbani sunt partes vrbis constantes ex multiplicatis domibus, vijsque, itineribus & regionibus distinctæ. inde vicus patricius, vicus sceleratus, vicus sobrius, & similes. Vici rustici sunt qui alio nomine Pagi dicuntur, cum plures villæ seu rusticanæ domus simul iunctæ sunt, remotæ tamen ab vrbe & absque mœnibus. Festus triplicem vicum facere videtur. Eadem pag. ℣. 20. pro *commorationis Vrbanæ* in epistolis ad Fam. pag. 999. nostræ editionis, Manutius legit *moderationis Vrbanæ.* P. 18. quæ habet de notis numerorum antiquis, vide etiam in Comm. in ep. ad Fam. pag. 290. P. 24. confer locum de vsuris cum eo qui est in Comm. in ep. Fam. pag. 491. alterum ex altero emendaueris, rectiusque intellexeris. P. 29, ℣. *pot.*] constructio perfectior esset, si sic legeretur: *quid de h. ipso Pisone in lib. de clar. Orat. Cicero referat.* P. 32, ℣. *neminem*] scribit *Fusius*, & in toto hoc Commentario: in ep. tamen ad Fam. est *Fufius*, vt etiam in argenteis nummis, Aldo filio referente. Locus cuius paullo post meminit ex Commentarijs in epist. ad Q. fr. est pag. 37. nostræ editionis. Verum nihil ibi ex Dione aut Pediano affert. P. 47, ℣. 5. testatur libros veteres esse in quibus legatur *cuius cuiusmodi res esset*, in epist. 7, lib. 4. Fam. de hac lectione nihil in Com. pag. 434. poteris igitur eam notare. P. 65, ℣. *Plaut.*] *exemplar* est

in Horatio, non *exemplum*. P. 76, ỽ. *diuis*] monet videndum quæ dixerit de libertinis in Comm. epist. ad Fam. ep. 10, lib. 5. sed nihil reperies in eo Comm. qui postremus nuper prodijt, nisi forte alium copiosiorem scripserit. P. 112, ỽ. 6. numerus 34 abundare videtur. Forte designaturus erat epistolam 19. vbi de Bibuli edictis, sicut & in hac ipsa paullo infra, Archilochia Bibuli edicta populo iucunda esse ait. P. 122, ỽ. *tre*, & sequentibus, IV pro III impressi libri habent. P. 129, ỽ. *acced.*] Liuineius, vti hic scribit, Regulorum est cognomen: at, vt in Comm. in ep. ad Fam. pag. 1381. Regulus est cognomen gentis Liuineiæ. P. 153, ỽ. *fam.*] Celerem & Nepotem Metellos, fratres germanos fuisse non existimat: in explanatione epistolarum ad Fam. germanos fuisse omnino asseuerat, & rationes contrarias dissoluit. Locus est pag. 470. P. 187, ỽ. *rat*] *Silanus* scribendum pro *Siluanus*. Siluanus enim Deus est, Silanus Plautiorum cognomen. P. 199, ỽ. *nium*] vbiq; legit & scribit *Anneius* in Comm. in epist. ad Fam. sicq; etiam Aldus filius in sua Orthographia. P. 243, ỽ. *mil.*] quæ hic vt nona citatur, in postrema editione est sexta. Sic sæpius a Manutio alteram pro altera sumtam deprehendes, quia eadem epistola in diuersis editionibus diuersum locum obtinet. P. 258, ỽ. *sat.*] quam lectionem hoc loco improbat, in ep. ad Fam. probat, pag. 491. P. 272, ỽ. *Therm.*] ex lapide vetere potius *Iguuij*, quam *Inguij*, restituendum fuisset. legitur enim in eo IGVVINORVM. P. 296, ỽ. *Metusc.*] forte *M. Tuscilio*, pro *Metuscilio*. P. 323, ỽ. *me*] locus ex epist. ad Fam. sic habet in postrema editione: *Si vlla mea apud te commendatio valuit, &c.* P. 337, ỽ. *videtur*] confirmat hanc lectionem ipse in Comm. in ep. ad Fam. pag. 943. vbi legit *filium vnicum*. Sunt autem omnia hæc vsq; ad epistolam IIX. ex dicto commentario desumta, præter illud pag. 339. *Ne aut odisse*, &c. & hic ait se locum ex antiquis libris Bessarionis & Ferri emendasse; ibi vero pag. 944, ỽ. 4, aliquid deesse putat. P. 342, & in Fam. p. 1056, aliter Virgilij versum citat, quam in hoc ipso Comm. pag. 588. Et sane in Virgilij exemplaribus est, *tua cura Lycoris*. P. 374, ỽ. 2. est tamen in antiquis libris *postea quam*, vt ipse testatur in Comm. in ep. ad Fam.

p. 305.

p.305. P.384, ỽ. *enim*] pro *per prouinciam imperij tui pecunias ei cred.* sic postremo edidit ep. 7. lib. 1. Fam. *per prouinciam, atq; imperij tui prouincias ei cred.* P.387, ỽ. 4.] *Quæ mihi* legit pag. 360, supra. P. eadem, ỽ. *si*] dele alterum *est*. P. 470, Horatij vulgata exemplaria habent, *Præbuit, & parochi, quæ debent, ligna salemq;.* P. 477, ỽ. *ult.*] scribit Chilonem: in Comm. in ep. ad Fam. pag. 454. Cilonem probat sine h. P. 480, ỽ. *Phil.*] in quibusdam exemplaribus reperio *custoditus* pro *cultus*, vt etiam pag. 10, ỽ. *post.* P. 528, ỽ. *nem*] quidam malunt *unctorem* pro *cantorem*. vide explicationem Manutij ad locum ep. 24. lib. 7. Fam. pag. 778. P. 530, ỽ. *igit.*] Cipius nominatur a Festo. P. 563, ỽ. *auct.*] pro *nummo* reponunt quidam *minimo*. Quosdam quoq; numeros falsos in exemplari deprehendimus. Repone igitur pag. 24, ỽ. *ep.*] 13 pro 12. P. 261, ỽ. *nem*] 5 pro 1. P. 374, ỽ. *rebat*,] 42 pro 12. Erant etiam quædam de Græcis monenda: sed quia in ijs non sunt sitæ res Græciæ, prætermittimus.

FINIS.

SIMEONIS BOSII PRÆTORIS LEMOVICENSIS ANIMADVERSIONES

IN

Epiſtolas M. T. Ciceronis ad T. Pomponium Atticum:

AD AMPLISSIMVM VIRVM PHILIPPVM HVRALTVM CHIVERNIVM, GALliæ Procancellarium.

FRANCOFVRTI
Apud Andream Wechelum,
M. D. LXXX.

SIMEO BOSIVS PRÆTOR LEMOVICENSIS PHILIPPO HVRALTO CHIuernio, Galliæ Procancellario, S.

NON leuis fuit olim controuersia, clarissime Huralte Chiuerni, vsune potius & assidua rerum tractatione, an præceptis veterum scriptorum, qui ætatem omnem in litteris egissent, recta Reipublicæ administrandæ ratio disceretur. Qua in disceptatione cum alij aliorum sententiam multis argumentis oppugnarent, & hi quidem rudium & ineruditorum Reipublicæ moderatorum tyrocinijs plærumque statum ciuitatum subuerti; illi vero non rebus dispiciendis, & contemplandis, sed agendis, & tractandis, ciuilem contineri societatem traderent, nimiaque dissidentium pertinacia grauiter vtrimque peccaretur, tandem extiterunt cum apud Græcos, tum apud Latinos, viri non pauci, multiplici doctrina, varioque rerum vsu præstantes, qui suo exemplo, posse hoc dissidium bellissimè componi vtriusque studij participatione docuerunt. Ac, vt alios omittam, in primis M. Tullius Cicero, cùm ex vberrimis Græcorum fonti-

bus non modo ornate dicendi copiam, ſed etiam ciuilem ſcientiam affatim hauſiſſet, ita ſe ad Rempublicam adminiſtrandam contulit, itaq; in ea verſatus eſt, vt alium in conſilijs dandis prudentiorem, aut in ijs quæ ſemel decreta fuiſſent exequendis diligentiorem, patriæue & bonorum omnium amantiorem, & contra nefarijs & ſceleratis ciuibus infenſiorem ea tempora tulerint neminem. Cui rei teſtimonio ſunt cum alia multa præclari eius ingenij monumenta, tum vero maxime ſexdecim epiſtolarum libri ad T. Pomponium Atticum ſcripti, in quibus de retinendis ordinum ſtudijs, de vicijs principum, de pace concordiaq; inter diſſentientes ciues iungenda, de fulciendo ſtabiliendoq; ſtatu Reipublicæ iam iam ad exitium ruentis ita prudenter diſſerit, vt dubium non ſit, quin ciuitas Romana funeſtam eam cladem, quæ ei tunc accidit, fuerit euaſura, ſi apud perditiſſimos homines, rerumq; nouarum auidiſſimos ſapientiſſimi illius viri auctoritas aliquid ponderis habuiſſet. Licet præterea eodem libro, tanquam in ſpeculo, miſeram eorum temporum faciem contemplari, quibus non modo Italia, ſed vniuerſus pæne terrarum orbis primum Cæſaris & Pompeij, tum Antonij & Octauij diſſidijs grauiter concuſſus, & labefactatus eſt.

ctatus est. Quapropter cum ex illo publici infortunij spectaculo ante annos quindecim sperarem dolori meo, quem tum de Galliæ intestino bello flagrantis calamitate susceperam, posse solatij aliquid adferri, simulq́; non alienum ducerem ab institutis iuris Ciuilis studijs in eius scripti lectione sedulo versari, in quo paßim multa veteris iuris Romani extarent impressa vestigia, lubentißime eum librum in manus sumpsi, meq́; totum ad eum legendum applicaui. Verum non longe postea fuit, cum me ab eo studio duæ potißimum res abduxerunt, de quibus initio minime cogitaram. Tot enim mendis obsessas singulas paginas, tam densisq́; tenebris obductas plerasq́; sentẽtias deprehendi, vt præter inanem operam, reliqui nihil esset, quod ex ea lectione reportarem. Itaq́; ab incepto eo vsq́; destiti, donec veteres eos codices nactus sum, quorum ope obices illi submoueri possent, qui legentis cursum prius identidem retardabant. Et sane ex accurata priscorum illorum exemplarium cum excusis contentione id commodi consequutus sum, vt, deletis maculis, quibus totus ille liber fœdißime inquinabatur, permulta facillime intellexerim, quæ mihi antea numeris Platonis obscuriora videbantur. Ac ne mihi tantum viam illam stra-

uisse & complanasse ad optimi auctoris intelligentiam existimarer, quampaucissimis potui, perstrinxi quicquid inter legendum occurrebat, quod ab alijs prætermissum animaduersione dignum iudicarem. Id vero cum in lucem proferre decreuissem, tibi potissimum multis de caussis dicandum putaui. Nemo enim hac ætate viuit (Christianissimum & optimum Regem nostrum, ceterosque illustrissimos Principes excipio) cui plura, maioraque beneficia Galli accepta referre debeant, quam tibi. Tu enim constitutis prudentissimo tuo consilio Gallicis rebus, exulantem hinc æqui boniq; rationem post multos annos quasi postliminio reduxisti, præcisaque facinorosis hominibus omni spe veniæ, labantem antea effusa licentia Reipublicæ nostræ statum ita suppliciorum terrore confirmasti, vt boni omnes illo tranquillitatis otio, quod multoties antea frustra exoptarant, se diu potituros tuo præsidio confidant. Quæ omnia tentasse quidem suo tempore Ciceronem, sed vi nefariorum hominum repressum perficere non potuisse ex eo libro cognosces: eoque infortunatior censenda Italia, quam Gallia, quod quibus consilijs hæc prope ab interitu per te reuocata est, ijsdem a Cicerone profectis illa funestissimamque pristini status mutationem vitare nequiuerit.

uerit. Sed de tuis in Galliam meritis plura si scribam, vereor ne culpa ingenij laudes tuas deterere videar. Hoc igitur tantum addam, me ea quoque de caussa hunc tibi librum nuncupasse, ut discant tuo exemplo politici homines Ciceronem in iuuanda salubribus consilijs Republica gnauiter imitari. Vale. Ratiasti Lemouicum, V. IDVS OCTOB.

SIMEONIS BOSII PRÆTORIS LEMOVICENSIS ANIMADVERSIONES IN EPISTOLAS M. TVLLII CICERONIS AD T. Pomponium Atticum.

IN LIBRVM PRIMVM.

VSVS sum in his epistolis emendandis tribus exemplaribus manu scriptis: quorum duo antiquissima erant & optima, Tornæsianum, ex cuius fide pleraq; integritati suæ restituit Lambinus, quæ erant antea valde deprauata, & Decurtatum, quod ipse ante annos quindecim a gregario quodam milite cum alijs aliquot libris calamo exaratis comparaui, ex bibliothecæ cuiusdam sacræ direptione, tanquam e periculosissimo naufragio, seruatum. id autem plurimis in locis emendatius scriptum reperi quam Tornæsianum, quamquam erant in eo multa lacera, deerantque alicubi integræ paginæ, totique vltimi duo libri. qua de causa codicem eum Scidas, aut Decurtatum appellare soleo. Tertium mihi præbuit ornatissimus, doctissimusqúe vir Erricus Memmius, secretioris consilij Regij consiliarius, qui eum a clarissimo viro I. Huralto Bœtalerio vtendum acceperat, vt eius mihi copiam faceret: quo libro vsum etiam Lambinum vi-

binum video. sed is, vt non tam vetus erat quam superiores illi duo, ita scripturæ integritate multum illis cedebat. Adiutus sum præterea codice quodam excuso Lugduni, qui olim fuerat Petri Crusellij, medici apud nostrates celeberrimi, ad cuius libri oras doctus ille vir varias lectiones appinxerat, a se, vt ipse dicebat, diligentissime, & summa fide e vetustissimo, & castigatissimo libro Nouioduni descriptas. Horum igitur librorum fretus auxilio, infinitas propemodum maculas ex his epistolis absterſi, &, quantum in me fuit, lumen obscuris multis locis attuli. Sed de toto hoc studio, opera, industriaque nostra iudicium penes lectorem esto.

IN EPISTOLAM I.

DE ordine epistolarum, quæ his libris continentur, hoc semel dictum volo; quicunque eas primus digessit, vt hodie leguntur, eum non seruasse temporum rationem, quo scriptæ fuerunt. Verum quia non alio ordine extant in libris antiquis, quam in vulgatis, hunc errorem potius ferendum duxi, quam ex opinione quicquam mutandum. *Sine fuco*] ita interpunximus hæc verba, vt monuit Malaspina: vt, *sine fuco & fallacijs*, referatur ad denegationem suffragatorum, non ad prensationem Galbæ. *Ita quiddam*] creber ille rumor de multorum erga nos propensa voluntate nobis nonnihil, vt spero, proderit ad obtinenda populi suffragia. *In campo*] Hunc quoque locum recte mihi videtur distinxisse Malaspina. significat enim Cicero se initium prensandi facturum, quo primum tempore, & quo loco animaduerteret populum vna conuenisse: quod commodissime tunc posset singulos quosque prensare. id autem fore sperabat ante diem decimum sextum Kalend. Sext. in campo Martio, quo loco tunc cogi populus debebat, ad creandos Tribunos plebis. *A. D. XVI.*] Notis scripsimus *A. D.* non, vt erat in vulgatis, *A D.* quæ præpositio huic loco conuenire non potest. nam ad decimum sextum Kalen-

das esset circiter decimum sextum Kalend. (id enim A D declarat in huiusmodi loquutione) quo dicto certus dies non præstitueretur: quem tamen hic præfinisse Ciceronem liquidò ostendunt hæc verba *comitijs Tribunicijs*. nam in incertum diem indici comitia non solebant. hinc statuo hic scribendum esse, vt dixi, *A. D. XVI.* Concise autem dicebant *ante diem*, pro, ante diem finitum, proindeque ipso die. Inde Paullus Iurisconsultus lib. 3. ad legem Papiam, & Iuliam, cum docere vellet his verbis *ante diem decimum Kalendas*, &, *post diem decimum Kalendas*, diem ipsum decimum Kalendas significari, sic scripsit, *ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum: neq; vtro enim sermone vndecim dies significantur.* In eandem quoque sententiam Vlpianus libro 19. ad edictum, *qui*, inquit, *ante Kalendas proximas stipulatur, similis est ei, qui Kalendis stipulatur.* Hæc enim verba, *ante Kalendas*, sic accipienda putat Vlpianus, quasi dictum esset *ante diem Kalendas. Qui denegat*] in Tornæsiano, & Crusellino est, *qui & negauit.* sed vulgata lectio, *qui denegat*, Scidarum auctoritate confirmatur: idcirco eam retinui. *Meridie non lucere*] Victorius legit *liquere*, & hæc verba refert ad veterum iudiciorum formulam, qua iudices pronunciabant sibi liquidò non constare damnandusne reus esset. quæ scriptura hic ferri non potest, vbi agitur de absoluendo, non de condemnando Catilina, vt pluribus ex Cicerone & Asconio demonstratum est à Manutio. Sed vt clarius pateat legendum esse *lucere*, vti nos ex fide Decurtati excudi iussimus, paucis explicandum est cur irrita fuerit ea Consulatus petitio, quam Catilina instituerat biennio ante, quam Cicero peteret, quæque sit caussa cur Cicero dicat se competitorem certum eum habiturum. Ac primùm illud constat Catilinam ex Prætura prouinciam Africam obtinuisse, eique præfuisse vsque in id tempus, quo designatos C o s s. P. Cornelium Sullam, & P. Autronium Pætum L. Aurelius Cotta, & L. Manlius Torquatus ambitus damnarunt, & in eorum locum suffecti sunt. tunc enim primum ex Africa Romam redijt, & quidem tardius quam par fuit petitorem Consulatus. quo factum est vt intra legitimos dies profiteri nequiuerit, vt est apud Sallustium. legitimos dies hic cum Gruchio accipio, tri-

pio, trinundinum illud, quo petitores Consulatus ante comitia ordinaria nomen profitebantur, & populo in toga candida supplicabant. ordinaria vero comitia ea voco, quæ ad creandos Consules vt plurimum sub finem mensis Quinctilis, aut initio Sextilis habebantur. Itaque quo tempore Catilina decessit ex prouincia, cum iam designati essent Consules comitijs ordinarijs Sulla & Autronius, fieri non potuit, vt is profiteretur intra trinundinum illud comitiorum ordinariorum, quippe qui adhuc abesset, postea vero indictis sub anni finem secundis comitijs, ad sufficiendos alios Consules primis ambitus damnatis, eosque potissimum, vti mos erat, qui illos reos peregerant, cùm ille Romam reuertisset, professus est se petere Consulatum, cui petitioni vt obuiam iret Consul Tullus, qui iam intellexerat illum pecuniarum repetundarum postulari, consilium, inquit Asconius, publicum habuit, illiusne habenda esset ratio, si Consulatum peteret: factumque est S. C. in sententiam Tulli, quo ille petere prohibitus est. cuius prohibitionis præcipua quidem caussa fuit repetundarum accusatio: alia tamen speciosior quæsita est, quod ille intra legitimos dies, qui antecesserant comitia ordinaria, professus non esset. ac quod prohibitus fuerit petere secundis comitijs, non vero primis illis ordinarijs, declarat his verbis Sallustius: *L. Tullo, M. Lepido COSS. P. Autronius & P. Sulla designati Consules, legibus ambitus interrogati, pœnas dederant. paullo post Catilina pecuniarum repetundarum reus prohibitus erat petere Consulatum, quod intra legitimos dies profiteri nequiuerit.* Hunc ergo Sallustij locum si cum Pediani verbis conferas, intelliges professionem illam, cuius Pedianus meminit, irritam fuisse, quod legitimo tempore confecta non esset. His igitur de caussis Consulibus Tullo & Lepido a petitione destitit Catilina. Sequutus est annus, quo inierunt Cotta & Torquatus, in locum Sullæ & Autronij subrogati: quibus Consulibus caussam quidem repetundarum dixit, sed maiore parte eius anni iam exacta, atque adeo designatis in sequentem annum Consulibus L. Iulio Cæsare & C. Marcio Figulo, vt intelligitur ex epistola secunda huius libri, cuius initium, in hac editione nostra, *L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo.* qua de caussa toto eo anno a petitione abstinuit, quod

nondum iudicium de ipſo latum eſſet, cum habita ſunt comitia Conſulibus illis deſignandis. nam aduerſus quos conſtitutum erat publicum iudicium, eorum ratio in petendis honoribus haberi non ſolebat. idcirco Romam priuatus ad petendum Conſulatum venire Cæſar noluit, quod identidem M. Cato non ſine iure iurando, vt ait Suetonius, denunciaret ſe nomen eius delaturum. Cum ergo cerneret Cicero reatu tantummodo Catilinam a petitione Conſulatus arceri, eumque facile tum abſolutum, aut damnatum iri, cum ipſe petitionem ſuam inſtitueret, ſcripſit Attico, cum de competitoribus ſuis ageret, ſe illum certo competitorem habiturum. ſi iudicatum eſſet meridie non lucere: hoc eſt, ſi de manifeſtiſſimis criminibus, quorum ille reus agebatur, iudices pronunciarent ſibi nihil conſtare, ideoque illum abſoluerent. *Curium obducere*] diſcrepat hoc loco codex Tornæſianus ab alijs libris manuſcriptis, quos habui. Nam pro *Curium*, qua in lectione ceteri omnes conſentiunt, edit *Torium*. nos *Curium* probauimus. notat enim Cicero Q. Curium, virum flagitijs atque facinoribus coopertum, quem Cenſores, probri cauſſa, Senatu mouerant, vt refert Salluſtius. Itaque cum vellet oſtendere Thermum & Silanum gratia & exiſtimatione, quo tempore hæc ſcribebat, parum valere, eos cum deſpicatiſſimo illo viro comparauit, aitque ἀδύνατον non eſſe illum aduerſus eos ducere ad petendum Conſulatum. eſt ergo obducere, aliquem contra ducere, qui alteri aduerſetur. ſic obducere exercitum dixit Plautus Pſeudolo: *poſt ad oppidum hoc vetus continuo meum exercitum protinus obducam.* De hoc Curio intelligendus eſt locus hic libri ſecundi: *iacet enim ille ſic, vt φῶσις Curianæ ſtare videatur.* *Quæ tum erit abſoluta*] Tam in Tornæſiano, quam in Decurtato, & Cruſellino exaratum eſt, *tum erit*; quomodo proculdubio legendum eſt. Ait Cicero fore anno proxime ſequenti, quo ipſe petiturus erat Conſulatum, vt Thermus, qui, cum hæc ſcribebantur, inops erat ab amicis; plurimùm gratia valeret apud populum, quod tum facilè abſoluta foret via Flaminia, quam ille reficiendam curabat. ea enim curatione ſibi nullo negocio ſtudia acquiſiturus erat vulgi. ergo poſt vocem *facile*, ſtatuenda eſt ea diſtinctionis nota, qua ambitus orationis terminari ſolent, hoc eſt,

πελεία

τελεία στιγμή. *Eum libens* θέρμον] Neminem putabat Cicero suo anno Thermo prælatum iri, in Consulatus petitione; verebaturque ne is sibi Consulatũ præriperet. qua de causa cum pro certo crederet eum Consulem factum iri, optabat illum sibi socium adiungi, vt vterque Consul fieret eodem anno. Thermum, inquit, si Consul factus ero, libens mihi collegam adiungam: hoc est, non inique tulero, immo gaudebo Thermum Consulem mecum fieri. Hæc est enim horum verborum sententia, quam ex germana huius loci scriptura, hoc tempore, primus elicui, deletis maculis, quæ librariorum oscitantia hic insederant. ac, vt ratio emendationis nostræ constet, subiiciam veterum librorum scripturam, ex qua concinnata est hæc nostra. Scidæ, & Crusellinus habent, *eum libenter mun ciceri Consul acciderint:* Tornæsianus, *eum libenter mun citeri Consili acciderunt.* Nos pro *libenter mun* scripsimus, *libens* θέρμον: pro *acciderint*, siue *acciderunt*, *accuderim*. nam vox *ciceri* integra extat in Decurtato, & Crusellino, & in alijs leuiter deprauata est, vnius tantum litteræ mutatione. *Consul* vero in omnibus legitur, præter quam in Tornæsiano, vbi postremæ duæ litteræ eius vocis vitiose dissilieruntin tria veluti spicula. totum igitur hunc locum ita legimus, *eum libens* θέρμον *ciceri Consul accuderim*. hic lepidissima est allusio ad notationes nominum Ciceronis, & Thermi. nam vt Cicero a cicere, ita Thermus ἀπὸ τοῦ θέρμου, id est, a lupino videtur appellatus. itaque festiue scribit Cicero se Consulem factum libenter cusurum θέρμον, hoc est, lupinum cum cicere, indicans, se non inuito animo sibi adiuncturum collegam in Consulatu Thermum. nam verbum *accuderim* quam apte conueniat ciceri, & lupino, alijsque leguminibus, satis intelligi potest ex hoc prouerbio Terentiano, *hæc cudetur in me faba. Dolo malo*] P. Varius cum æris alieni plurimum contraxisset, vt creditores fraudaret, bona sua mancipio tradiderat Caninio fratri. id cum animaduertissent creditores, agere cœperunt aduersus Caninium, quod is dolo malo, ad se fraudandos, Varij bona mancipio accepisset. quæ actio a Iurisconsultis nostris appellatur Paulliana. sed nondum proprio nomine prodita fuerat tempore Ciceronis. idcirco eius loco agebatur de dolo; quod iudicium dare solebat Præ-

tor, vbi propria actio deficiebat ijs de rebus, quæ dolo malo factæ esse dicebantur, vt ait Vlpianus.

IN EPISTOLAM II.

L. Iulio Cæsare] Ab his verbis initium epistolæ secundæ huius libri ducendum putaui, sequutus sententiam Malæspinæ: cui si non suffragantur, certe non refragantur veteres nostri codices. nam in ijs hæc epistola agglutinata est superiori, nullo principij discrimine. sæpissime autem librarios peccasse in epistolarum sectione multis locis alias docebimus. Cæterum voluit Cicero primis his verbis Atticum rerum duarum facere certiorem, designationis Consulum Cæsaris & Figuli, & diei natalis filij, qui sub tempus comitiorum, quibus illi Consules renunciati sunt, in lucem editus est. cum ergo ait, *L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo Consulibus*, non tempus notat, quo illi inierunt, sed quo designati sunt; idque apertius ostendit ex ijs, quæ mox subijcit de instituta defensione Catilinæ. nam causam dixit Catilina, Cotta & Torquato Consulibus, designatis tamen in annum sequentem Cæsare & Figulo, vt iam monuimus.

IN EPISTOLAM III.

Auiam tuam] Hæc abscidi e superioribus, vt hinc epistolam inchoarem; quod factum oportuisse, iam alij monuerunt. Primis his verbis indicat Cicero auiam Attici ad supremum vsque vitæ diem in amore erga nepotem, & pietate erga deos perseuerasse, mortuam autem esse sub tempus Latinarum. *Eius rei consolationem*] Epicurus affirmabat nihil mali ex morte cuiquam accidere, cum nullus post mortem, neque voluptatis, neque doloris sensus remaneret, extincto cum corpore animo: ideo frustra lugeri mortuorum conditionem, tanquam miseram, quum ij contra summo bono fruerentur, hoc est, ἀναλγησίᾳ. nam qui nusquam essent, eos dolorem non sentire. itaque anile esse putabat quemquam de morte alterius consolari, cum mors nihil esset, nihilque ad nos pertineret. ex ea Epicuri sententia, cuius sectatores erant Atticus, & Saufeius, εἰρωνικῶς hic Cicero mortem rem appellat, & Saufeium scribit missurum consolationem Attico de morte auiæ. In hanc Epicuri sententiam

extat apud

extat apud Sextum Empiricum iambicus Epicharmi, quem Cicero ita expreſſit, alio tamen verſus genere, libro primo Tuſculanarum. *Emori nolo; ſed me eſſe mortuum nil æſtimo.* Epicharmi ſenarius ita vulgo legitur,

ἀποθανεῖν ἢ τεθνάναι οὔ μοι διαφέρει.

Immerito Ciceronem quidam reprehenderunt, quod primam huius verſus partem male verterit, cum ipſi non animaduerterent fœdis mendis eum locum obſeſſum eſſe. nam pro ἀποθανεῖν ἢ, ſcribendum eſt, ἀπὸ θανὲν ἦ. dictum eſt enim ἀπὸ ἦ, κατὰ τμῆσιν, pro ἀπῆ, id eſt, ἀπίσω, & Dorice θανὲν, pro θανεῖν. Hæc ego quondam Lambino; qui ea ſuo more edidit, hoc eſt, longe aliter quam dicta fuerant, ſuppreſſo auctoris nomine. *At in ſe expertus*] Ante vocem *expertus* reſtitui ex Decurtato particulam *at* negligentia librariorum omiſſam.

IN EPISTOLAM IIII.

Acutilianam] Delegatum fuerat Acutilio nomen aliquod Attici; quod Atticus præſtituta die diſſoluere non recuſabat, modo Acutilius ſatis daret amplius ab ipſo non peti: interim fideiuſſorem dare volebat Ciceronem. id ſcilicet Atticus agebat, vt ſibi ab eo caueretur, qui nomen Acutilio delegarat. Hanc puto fuiſſe Acutilianam controuerſiam. *Singulare eſt inſigne*] Quia vocem *inſigne* legimus in Scidis, Tornæſiano, & Cruſellino, idcirco in noſtra editione eam paſſi non ſumus deſiderari. Paullo poſt etiam, ex fide Decurtati, ſcripſimus, *eos me meos facere poſſe.*

IN EPISTOLAM V.

Non mihi graue duxiſſem] Aperte *duxiſſem* ſcriptum eſt in Decurtato, quo modo legendum cenſet Malaſpina. *De Tadiana re mecum*] Hereditatem quandam, quæ puellæ obuenerat, cum eſſet in agnatorum tutela, Tadius biennium, aut diutius poſſederat, quoad ſatis eſſet ad inducendam eius hereditatis vſucapionem. eam hereditatem cum a Tadio puellæ agnati, qui tutelam eius gerebant, repeterent, Atticus eam vſucaptam putabat. Cicero vero mirabatur ignoraſſe Atticum in huiuſmodi re vſucapionem procedere nequiuiſſe, cum de tutela, id eſt, de re pupilli pupillæve, nihil

vsucapi posset. nam cum res pupillorum nequeant sine decreto alienari, fatendũ est non posse quoq; vsucapi. alienationis enim verbum, vt ait Paullus Iurisconsultus, vsucapionem etiam continet. vix enim est vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi. ideo scribit idem Paullus etiam maiores viginti quinque annis non vtendo seruitutes non amittere, quas communes habeant cum pupillis: *si*, inquit, *communem fundum ego & pupillus haberemus, licet vterque non vteretur, tamen propter pupillum & ego viam retineo*. sed & idem alio loco inter eas res, quæ longo tempore capi non possunt, enumerat res pupillorum.

IN EPISTOLAM VI.

M. Fontinus] Victorius legit, vt est in quibusdam nostris, *M. Fonteius*: sed vetustiores, quos vidi, in his Decurtatus, & Tornæsianus, *M. Fontinus*: quod sequuti sumus. non displicet tamen lectio Victoriana; vt hic sit *M. Fonteius*, pro quo Cicero habuit orationem.

IN EPISTOLAM VII.

Apud matrem] His verbis, quæ hactenus vitiose adtexta fuerunt superioribus, quasi eiusdem essent epistolæ, hanc epistolam inchoaui. nam in Scidis apposita hic fuerat ea nota, qua discerni & distingui solent in eo libro epistolæ. sed & quę Cicero mandat de signis emendis, argumento sunt hanc epistolam diuersam esse ab ea, quæ proxima antecedit. nam illic Cicero signa petit vt iam empta, hic ea sibi curari vult. hæc igitur prior, illa posterior. Sed receptum ordinem, quamquam perturbatum, noluimus inuertere, ne a veteribus libris recederemus.

IN EPISTOLAM IX.

Arcæ nostræ] Ex qua præsentem pecuniam numerare possum. nam ex arca soluere dicebantur, qui pecuniam domo depromebant, vt ait Donatus, ad discrimen eius solutionis, quæ fiebat ex mensa argentariorum. inde serui arcarij apud Iurisconsultos, qui dominorum arcæ præerant.

IN EPISTOLAM X.

Iturum eum] Victorianam lectionem non damno, quæ ita habet,

ita habet, *miſſuram eum*, ſed quia *iturum eum* ſcriptum inueni in Decurtato, Tornæſiano, & Cruſellino, eam ſcripturam potiorem duxi. *Includere*] eadem ſignificatione hoc verbum vſurpat Vlpianus noſter cum agit de tigno iuncto: *nec enim*, inquit, *parci oportet ei, qui ſæpius alienam rem ædificio incluſit, iunxitve.* Sed quia incidimus in mentionem verbi, quod ad tigni iunctionem pertinet, non alienum, opinor, fuerit hic legem XII. Tabularum de tigno iuncto apponere, vt nos eam olim ex veſtigijs veteris ſcripturæ reſtituimus: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS VINEAEVE E COMPAGE NE SOLVITO. nam quod eſt apud Feſtum *&* *concape*, deprauatum eſt ex illo *e compage*, ſiue, vt veteres ſcribant, *e compace*. *Accerſi a me*] in editione Victoriana eſt *accerſam, ſed prohibebo*, minus commode quam quo modo legitur in Scidis, *accerſi a me, ſed prohiberi*; quam ſcripturam ſequutus ſum. *Parta erunt*] *parata*, non *parta*, vtrobique hic ſcriptum eſt in meis veteribus. ego tamen nihil mutaui. *Sponſorem appellat*] Victorius in poſtrema ſua editione harum epiſtolarum addidit hic negationem ante verbum *appellat*, fretus necne auctoritate veterum librorum, non ſatis ſcio: ab omnibus quidem, quos vidi, abeſt particula *non*, quam ille adiecit, ac profecto recte abeſt. ſignificat enim Cicero Tulliam ex eo quod ſponſorem appellaret, diem quoque dare debitori. nam cum ſponſores appellabantur, dies quodammodo dabatur reis debendi, ſi præſentes erant ipſi, aut eorum procuratores. non enim ſponſores litem conteſtabantur, cum aderant debitores, aut eorum procuratores. idem Cicero lib. 16. harum epiſtolarum, *poſſumus enim*, inquit, *vt ſponſores appellentur, procuratorem introducere neque enim illi litem conteſtabuntur: quo facto non ſum neſcius ſponſores liberari* & quamuis Ciceronis tempore ſponſores quandoque, non excuſſis reis debendi, appellarentur, id tamen quia videbatur, vt idem Cicero ſcribit, habere quandam δυσωπίαν, a pleriſque non fiebat. nam cũ locupletes erant debitores, non ſolebant ſponſores cogi. Idem Cicero libro 12. harum epiſtolarum, *quod ſcribis a Iunio te appellatum, omnino Cornificius locuples eſt: ſed tamen ſcire velim quando dicar ſpopondiſſe:* & alio loco eodem libro, *quod pro Cornificio abhinc amplius annis 25.*

me spopondisse aicit Flauius, & si reus locuples est, & Apuleius prædiator liberalis, tamen, velim, des operam, vt inuestiges ex consponsorum tabulis sitne ita. mihi enim ante AEdilitatem meam nihil erat cum Cornificio. sed & de sponsoribus non appellandis ante reos debendi cautum fuerat antiqua quadam lege, cuius meminit Iustinianus initio Nouellæ constitutionis quartæ: Νόμον παλαιὸν τεθειμένον μὲν ἤδη, τῇ χρήσει δὲ οὐκ ἴσμεν ὅπως οὐκ ἐνευδοκιμήσαντα, διὰ δὲ τῶν ἀεὶ ζητουμένων πραγμάτων ἀναγκαῖον αὐτῇ φαινόμενον, αὖθις ἀνακαλέσασθαί τε, καὶ εἰς πολιτείαν καταγαγεῖν, καλῶς ἔχειν ἐνομίσαμεν, οὐχ ἁπλῶς αὐτὸν οὕτως ὡς ἔκειτο θέντες (ἦν γάρ τις αὐτῷ μοῖρα παντελῶς ἀδιάκριτος) ἀλλὰ μετὰ τῆς προσηκούσης τε καὶ θεοφιλοῦς διελόντες προσθήκης. εἴ τις τοίνυν δανείσειε, καὶ ἐγγυητὴν, ἢ μανδάτωρα, ἢ ἀντιφωνητὴν προσλάβοι, οὗτος μὴ τὴν πρώτην εὐθὺς κατὰ τοῦ μανδάτωρος, ἢ τοῦ ἐγγυησαμένου, ἢ ἀντιφωνήσαντος χωρείτω, μηδὲ ἀμελήσας τοῦ δανεισαμένου τὰς παρενθήκας διενοχλείτω, ἀλλὰ χωρείτω πρῶτον ἐπὶ τὸν τὸ χρυσίον εἰληφότα, καὶ τὸ δάνεισμα πράξαντα.

IN EPISTOLAM XI.

Nostra legatio] Recte sentiunt qui hic legendum censent, *nostra allegatio*: quamquam est in veteribus libris, *legatio*, paullo post *offirmatior* emendaui, pro *affirmatior*, auctoribus Scidis.

IN EPISTOLAM XII.

Teucris illa] constat hoc nomine significari C. Antonium collegam Ciceronis in Consulatu. sed cur ita dicatur aperuit, quod sciam, adhuc nemo. *C. Antonius*, inquit Iulius Obsequens, *cum in agro Piceno Catilinam deuicisset, laureatos fasces in prouinciam tulit. ibi a Dardanis oppressus, amisso exercitu, profugit.* Florus epitoma libri 103. Liuianæ Historiæ, *C. Antonius Proconsul in Thracia parum prospere rem gessit.* ad eam cladem, quæ recens tunc erat, respexisse Ciceronem in hoc nomine contumeliose fingẽdo facile adducor vt credam: quasi C. Antonio a re male gesta inditum fuerit id cognomen, contraria ratione atque illis, qui a subactis prouinciis, aut deuictis hostibus cognomina reportabant. muliebri vero nomine Teucrin eum appellauit, vt eius ignauiam

ignauiam & fractum ac effœminatum animum perstringeret, qui fœdissima fuga sibi salutem quæsisset. lusit autem in ambiguo Dardanorum nomine. nam Dardani partim vocantur populi Mœsiæ Macedonibus, vt refert Plinius libro 4. infestissimi (Macedoniam autem prouinciam pro Consule regebat Antonius, cũ a Dardanis eam cladem accepit) partim etiam Troiani, a Dardano eorum rege, ijdemque Teucri a Teucro nominantur: quasi vero eadem gens esset Dardanorum Mœsorum, & Dardanorum Troianorum, alterum Troianorum nomen, nempe Teucrorum, Dardanis Mœsis attribuit. vnde & *αἰνιγματωδῶς* per contumeliam C. Antonium Teucridem, quasi Dardanidem, vocauit. Ἀναβολαὶ] Lego ex veteribus nostris ἀναβολαὶ recto casu; non, vt Victorius edidit, ἀναβολάς. quæ loquitur, quæque agit C. Antonius de re mea, nihil aliud sunt, inquit, quam σκήψεις atq; ἀναβολαί. *Cum pro populo*] In Tornæsiano est. *pro populi*, quasi supplendum sit, *salute*: in alijs, *pro populo*, rectius & vsitatius. *Sep. Rullæ*] Mihi relligio fuit fidem spernere trium vetustissimorum codicum, in quibus scriptum erat, *Seprullæ*: quam scripturam eo mendosam tantũ existimo, quod duabus vocibus conflata est importune in vnam coactis. illud enim, *Sep.* compendij nota est, qua Septima, ni fallor, significatur. quod prænomen fuit mulierum Romanarum ductum ab ordine nascendi, vt, Prima, Secunda, Tertia, Tertulla, Quartilla, Septimilla, & alia eius generis. Rulla vero cognomen fuit plebeiæ Seruiliorum familiæ. quidam hic legunt *seruulæ*, suæque lectionis auctorem laudant cũ ipsum Ciceronem alio loco, tum Plutarchum. sed neuter ait Clodium ab ancilla seruatum; deprehensum quidem vterque, & postea a matronis eiectum, atque ita seruatum. verum, vt vt sit, veri simile non est tot veterum codicum scriptores in scribendo *seruulæ* nomine omnes pariter errasse, eiusque loco *seprullæ* scripsisse.

IN EPISTOLAM XIII.

Pellectione releuarit?] Plane exaratum erat in Scidis, *pellectione*, vt legendum coniecit Malaspina. *Lycurgei*] Non a Lycurgo rege Lacedæmoniorum ducto nomine se Lycurgeum fuisse scribit; sed a Lycurgo oratore Atheniensi,

quem ferunt in dicendo valde ſeuerum & acerbum extitiſſe. Dionyſius Halicarnaſſenſis, ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐςὶ διὰ παντὸς αὐξητικὸς, καὶ διηρμένος, καὶ σεμνὸς, καὶ ὅλος κατηγορικός. Inde refert Plutarchus dixiſſe quoſdam Sophiſtas, illum ita aduerſus improbos & ſceleratos homines ſcripſiſſe, vt non atramento, ſed lethali veneno calamum imbueret. ἔχε δὲ καὶ τοῦ ἄςεος τὴν φυλακὴν, καὶ τὴν κακούργων τὴν σύλληψιν, οὓς ἐξήλασεν ἅπαντας, ὡς καὶ τῶν σοφιςῶν ἐνίους λέγειν Λυκοῦργον οὐ μέλανι, ἀλλὰ θανάτῳ χρίοντα τὸν κάλαμον κατὰ τῶν πονηρῶν οὕτω συγγράφειν. *Nihil* ἐν τοῖς] Turnæſianus codex ſic edit hæc verba, *nihil* ἐν τοῖς πολιτικοῖς *illuſtre*, *nihil honeſtum*, *nihil forte*, *nihil liberum*. ego receptam lectionem, quæ etiam in Decurtato extat, non mutaui.

IN EPISTOLAM XIIII.

Produxit Pompeium] Vulgatam lectionem, quæ Scidarum auctoritate confirmatur, retinui, ſpreta hac ſcriptura Tornæſiani, *producit*. *De iſtius rebus*] Scripſimus *iſtius*, ex Decurtato. *iſtius* autem δεικτικῶς dixit, cum ſe ipſe demonſtraret, vt Pompeius fecerat, cum de eo loqueretur. *Proxime Pompeium*] Scidæ, Tornæſianus, & Cruſellinus *proxime Pompeium*, vt edidi. Diomedes tamen libro primo ait Ciceronem ſcripſiſſe *proxime Pompeio*. vtro modo legas parum refert. Η ΚΑΜΠΑΙ] In codicibus impreſſis, & nonnullis manuſcriptis legitur, *ſi* περίοδοι, *ſi* καρποί. ſed in Decurtato, Cruſellino, & Tornæſiano eſt, *ſi* περίοδοι, ἢ καρποὶ, &c. Sed quid commune habent καρποὶ cum periodis, & enthymematibus? hanc ſane vocem ſemper habui de mendo ſuſpectam. itaque cum diu ſuper ea re cogitaſſem, tandem mihi venit in mentem, Ciceronem ſcripſiſſe, καμπαί. quod vocabulum hic belliſſime quadrat. eſt enim καμπὴ flexus ille orationis, quo verborum complexio in orbem quendam circumacta, ad clauſulam perducitur. Demetrius Phalereus, αὕτη γὰρ ἡ περίοδος ἐκ τριῶν κώλων οὖσα καμπήν τε τινα καὶ συςροφὴν ἔχει κατὰ τὸ τέλος. *Trib. tum conceſsit*] Tres noſtri Tornæſianus, Huraltinus, & Cruſellinus non diſcrepant ab excuſis. habēt enim, *tertium conceſsit*. Decurtatus retinuit ſinceram, niſi fallor, lectionem, niſi quod librarius, qui eum deſcripſit, vitioſe duas voces in vnam coegit. ſcripſit,

git. scripsit enim, *Tritum*. Ego *Tri*, notam esse putaui, qua Tribunus plebis significabatur. idcirco eam seiunxi a particula *tum*, quæ importune ei adhæserat. sane Tribunus plebis erat Q. Fufius Calenus, Pompeiumque in concionem produxerat, vt Cicero refert initio huius epistolæ. *Video hominem*] Recte Turnebus ex veteri scriptura emendauit, *Video hominem valde petiturire*, vt edendum curaui. video, inquit, Lucceium cupide velle abs te petere, vt secum in gratiam redeas; non audere tamen, metu repulsæ. verum nauabo operam, vt, posito metu, id abs te petat, & impetret. *Istæ res sint*] istas res vocat, res quæ istic fiebant, id est, eo loco vbi erat Atticus.

IN EPISTOLAM XVI.

ΕΣΠΕΤΕ νῦν] Grammatici vulgo interpretantur ἕσπετε sequimini, id est ἕπεσθε. sed ex Liuij Andronici, poetę antiquissimi, verbis, quibus primum Odysseæ versum latine expressit, didici alio significatu veteres id verbũ accepisse. nam vt Græci ἕπω & ἕπομαι, ἐννέπω & ἐννέπομαι, sic Latini sequo & sequor, insequo & insequor dicebant; aut, quod perinde est, inseco & insecor. vtebantur enim τῷ C, vice τοῦ Q. Liuij Andronici verba ex Homero in Latinum sermonem versa ita refert Gellius libro decimo octauo,

Virum mihi Casmena insece versutum.

scripserat Homerus ἄνδρά μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον. Gellius interpretatur, *insece*, dic: recte id quidem, sed non satis aperte ad natiuam & genuinam vim eius verbi declarãdam. insequo enim, & ἐννέπω, notionem hic habent ἐνεργητικὴν, significantque insequi facio, hoc est, sequentem duco, vt faciunt qui verba præeunt, quæ alij postea sequantur. Ennius apud eundem Gellium,

Insequę Musa, manu Romanorum induperator
Quod quisque in bello gessit cum rege Philippo.

cum ergo Homerus Musas rogat ἵνα ἕσπωσι, id est, vt sequãtur (nam ἕσπετε dictum est pro ἕπετε) petit vt sibi præeant verba, quæ ipse postea relaturus sit in suos versus. *Ex Nanneianis*] Crassum designat, qui caluus erat, id est, glabro capite, & caluus etiam, quod ne pilum quidem haberet ex bonis Nanneiorum, quæ valde concupierat. Nanneij pro-

ſcripti fuerant a Sylla, vt refert Q. Cicero in libro de petitione Conſulatus. eorum bona Craſſus appetierat, vt & aliorum multorum, quorum facultates ſibi nummo addici curauerat: vnde immenſas illas opes, quibus affluebat, congeſſerat, quemadmodum refert Plutarchus in eius vita. verumtamen ex bonis Nanneianis, vt hinc conijcitur, ne pilum quidem habebat. aut ſi habuerat, ea vt pilos, qui e capite effluxerant, amiſerat. quocirca iocans Cicero in eius caluitiem, & illorum bonorũ amiſſionem, eum vocat caluum ex Nanneianis. Vidi qui caluum hic fruſtratorem interpretarentur, quod caluor ſit fruſtror, auctore Nonnio. ſed ea explicatio huic loco conuenire nequit. Fuit etiam Caluus cognomen gentis Liciniæ, cuius erant & Craſſi. ſed diuerſæ fuerunt Craſſorum & Caluorum familiæ. *Præſidium a nobis*] In Scidis & Tornæſiano eſt, vt edidimus, *Præſidium a nobis*. non tamen reijcio ſcripturam receptam, *præſidium vobis*. *Sed tamen quid hoc?*] Libri formis impreſſi, *quid huic*: at veteres manuſcripti, quibus fidei plus habendum eſt, quam excuſis, *quid hoc?* cum interrogatione. falſum eſt, inquit, quod mihi probri loco obijcis, ad Baias me fuiſſe; quo frequentes conuenire ſolent molliculi & delicatuli homines. ſed demus ita eſſe. quid hoc tandem flagitij eſt? ſimile eſt ſcilicet, quaſi tu dicas me in operto Bonæ Deæ fuiſſe, vbi tu deprehenſus es. *Marinas*] Iocus eſt in voce *Marinas*, quæ partim de ſalſis aquis maris poteſt intelligi, partim de Arpinatibus, quæ fuerant C. Marij. Cicero vt mollitiem ſibi a Clodio probro datam in eundem retorqueret, arrepta iocandi ex aquis caldis occaſione, illi primum ſororis libidinem, tum ſtuprum quod ille in mari paſſus fuerat ſalſe obijcit. Narra, inquit, patrono tuo, hoc eſt, ſorori tuæ, quid Arpinati homini ſit cum aquis caldis. illa enim tibi ſcite reſpondebit, quis ſit ea de re ſenſus Arpinatium. nam illa Arpinates aquas concupiuit, vt ſcilicet poſtquam rem habuiſſet cum homine Arpinati, cuius nuptias petebat, eius aquis, non quidem, vt ſunt, frigidis, ſed caldis lauaret, quemadmodum ſolent mulieres libidinoſæ. ſed Arpinas ille obſequi noluit eius libidini. itaque fruſtra illa concupiuit aquas Arpinates, illas, inquam, quæ fuerant C. Marij; hoc eſt, Marinas, quas tu probe noſti. nam illato tibi a Piratis ſtupro, tu, cum non

poſſes

posses aqua dulci lauare, instar prostibuli, marina corpus abluisti proinde marinas optime nosse debes. Patronum Clodij vocat eius sororem Clodiam, cuius opera is absolutus fuerat, vt refert Cicero in Cœliana. illa porro concupiuerat aquas Arpinates, quod hominis Arpinatis, id est Ciceronis, quemadmodum refert Plutarchus, nuptias petijsset, vt scilicet re habita cum Cicerone, eius aqua, hoc est, Arpinati, sed ea calda lauaret: qui mos erat mulierum libidinosarum. Ouidius de amica sua indicare volente illum secum caput limasse, quam tamen non attigerat,

Dedecus hoc sumpta dissimulauit aqua.

Scribit præterea Clodium nosse aquas marinas, quod non modo nosset aquas illas C. Marij a sorore expetitas, sed etiam maris fluenta, quibus aliquando se perfuderat, cum stuprum passus esset a Piratis, quod alijs aquis, quibus sese abluerer, tunc careret. inde dicebatur Priapus iter ad fontem monstrare, quod, qui, quæve viros experirentur, lotione opus haberent. Auctor obscœni carminis,

Falce minax & parte tui maiore Priape,
Ad fontem, quæso, dic mihi qua sit iter.
Vade per has vites, quarum si carpseris vuas,
Quas aliter sumas, hospes, habebis aquas.

xxv. *iudices*] Alij libri habent xx. nos ex Decurtato edidimus xxv. & sane numerus hic optime cum eo conuenit, quem antea hac ipsa epistola retulit, cum eadem de re ageret. *Doterionis histrionis*] Scriptum erat in Scidis *Deterionis*: vnde conieci legendum *Doterionis*. quod nomen a donis factum videtur, quasi dicas donatorculum. Eleganter autem hic Doterio, si vim nominis attendas, cũ Pisone Consule comparatur, qui domi diuisores habebat. *Bono auspicio*] εἰρωνικῶς. non enim bonum poterat esse eius auspicium, cuius in corpore, aut etiam nomine vitium esset. innuit autem Clodios siue Claudios a claudis pedibus nomen habuisse, eaque de caussa nescio quid mali ominis extitisse in eorum nomine vitabant enim Romani summa relligione inauspicata nomina, &, vt loquitur Horatius, male nominata verba, id est, ὀνόματα δυσώνυμα. hinc legimus apud Liuium libro 38. legionem quandam noluisse sequi Atrium Vmbrum, nominis abominandi ducem, quod in eius nomine fi-

gnificatio esset atrarum vmbrarum. sed potissimum in re diuina facienda abstinere solebant nominibus & verbis male nominatis. ideo vetat Cato rusticum, qui Suouitaurilia immolaturus sit, nominare Martem, agnum, & vitulum. Cæterũ ideo claudus homo, id est Clodius, dicitur legem de ambitu, quam ferebat Lurco, promulgasse, quod eam suaserit. *Fabam imûm*] Huic loco tenebras offudit vnius litteræ aut importuna repetitio, aut peruersa collocatio. nam in veteribus libris partim legitur *fabam mimum*, partim, vt est in Decurtato, *faba mimum*. in priore lectione redundat M littera; quæ a principio vocis *mimum*, est abscecanda in altera, retrahenda est eadem littera a capite secundi vocabuli ad finem primi, eique adglutinanda, vt scribatur, *fabam imûm*. sunt enim ἀντίθετα, ἀποθέωσις, & imûm faba. nam primo immortalitatem significare voluit, altero mortalitatem, & interitum. Dicebat Curio Ciceronis nomen ob res ab eo præclare & fortiter in Consulatu gestas fore immortale; eaque de causa eius Consulatum vocare solebat ἀποθέωσιν. contra verebatur Cicero, ne, si Afranius Consul fieret, prorsus extingueretur sui Cõsulatus memoria: quod is turpitudine suorũ factorum, tanquam tenebris quibusdam densissimis, antecessorum Consulum præclara facinora obscuraturus esse videretur. est ergo imûm faba, imorum, hoc est, inferorum faba nam fabis veteres parentare mortuis solebant, vt tradunt Festus in voce *faba*, Ouidius libro secundo fastorum, & Plinius libro decimo octauo, eique legumini mortuorum animas inesse credebant. Imûm porro pro imorum gignendi casu dictum est, vt inferûm pro inferorum, oppidûm pro oppidorum, Duumvirûm pro Duumvirorum, & alia huius modi sexcenta. Videtur autem Cicero potius imûm quam inferorum scripsisse, vt rem, quam vni Attico notam esse volebat, occultius tegeret. Itaque cum αἰνιγματωδῶς hæc scriberet, vsus est vocabulo in ea re minus trito. *Non flocci* ἐατέον] Scidarum scriptura proxime ad eam lectionem accedit, quam acute & ingeniose excogitauit eruditissimus vir, præceptor quondam meus, Adrianus Turnebus. habet enim optimus ille codex, *non flocci fateon*. quis non videat inscitia aut certe oscitantia librarij τὸ E, in F, mutatum esse, legendumque pro *fateon*, ἐατέον? Consulatus porro non flocci

Cicero

Cicero hic vocat Consulatum nulla prorsus æstimatione dignos, qualis futurus erat Consulatus Afranij. *Ne Lucullis*] Lego *Lucullis*, vt est in Decurtato. Archias Mithridaticum bellum in gratiam Lucullorum, & potissimum L. Luculli scripserat. Cicero autem verebatur ne idem vellet etiam aliquid scribere in laudem Q. Cæcilij Metelli Numidici, & eius filij. nam Archias non modo fuerat familiaris Lucullis, sed etiam Metellis. idem Cicero in oratione quam habuit pro ipso Archia, *Statim*, inquit, *Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. sed enim hoc non solum ingenij ac litterarum, verumetiam naturæ atque virtutis fuit, vt domus, quæ eius adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. erat temporibus illis iucundus Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio.* De poemate autem illo, quod scripserat in laudem Lucullorum in eadem oratione sic idem Cicero scribit: *Mithridaticum bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est. qui libri non modo L. Lucullum fortissimum & clarissimum virum, verumetiam populi Romani nomen illustrant.* *Fabulam Cæcilianam*] Ad poema scribendum in honorem Q. Cæcilij Metelli Numidici & Pij eius filij, quorum Archias fuerat perquàm familiaris. Lepide autē vocat *fabulam Cæcilianā*, poema quod Archias conditurus erat de Cæcilijs, quia vt plurimū fabulas, tractant poetę. interim alludit ad fabulas, quas Cæcilius Comicus poeta ascripserat. *Vile te venditari*] Hæc verba in omnibus libris nostris deprauate legebantur: in alijs quidē magis, in alijs minus. Tornæsianus, & Huraltinus habebāt, *Vale te venditaui:* Decurtatus, *Vile te venditaui:* Cruíellinus, *Vale te venditari*. scripsimus, *Vile te venditari*. ait enim Cicero idcirco se rarius scribere, qđ nihil habeat, quod scribat, & vile existimet laudationē pro epistola mittere. nam cū frequētissime suo tempore litterarum argumenta sumi videret a laudibus eorum, ad quos scribebantur, & eius generis multæ ab alijs ad Atticū mitterentur, genus id scribendi pro vili habebat. quæ enim vulgaria, ea vilia. proinde ait se nolle Atticum venditare, quod id vile existimet.

IN EPISTOLAM XVII.

In publica re re] leue est quod dicam. quia tamen nihil

prætermittendum duxi, in quo discrepantes viderim veteres libros a vulgatis, hoc ipsum, qualecumque est, non reticebo. Decurtatus, & Tornæsianus habent *in publica ne re*, quam lectionem sequutus sum. *Quin erat dicturus*] Castigaui *quin*, pro *qui*, auctore Decurtato, & Crusellino. nemini ignotum puto, *quin*, significare quinetiam.

IN EPISTOLAM XVIII.

Metellus non homo] Metellus, inquit, licet adsit, ab omni tamen humanitatis consortio refugere videtur. neque enim magis se in hominum familiaritatem applicat, quam aut littus, aut aer, aut solitudo mera: quæ loca hominum cœtu frequentari non solent. itaque illo familiariter non vtor. littorum solitudinem indicāt epitheta, quæ eis a poetis tribuuntur. nam a Virgilio deserta dicuntur, & ab Ouidio inhospita. aeris autē, Pindaricū illud ex Olympijs, Μηκέθ' ἀλίυ σκόπει ἄλλο θαλπνότερον ἐν ἀμέρα φαεινὸν ἄστρον ἐρήμας δι' αἰθέρος. ibi enim interpres αἰθέρα explicat ἀέρα, ὅς, inquit, εἰ καὶ πέτονται ἐν αὐτῷ ζῶα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ οἰκεῖν ἐνταῦθα, ἔρημός ἐστι. *Ipsa medicinam*] Veterum librorum lectio diuersa est a recepta. sic enim habēt Tornæsianus, Crusellinus, & Decurtatus, *ipsa medicinam efficit:* vnde conieci scribendum, *ipsa medicinam effugit*. tralatio est dicta ab ægrotantibus, qui quamuis bono & forti sint animo ad vim morbi subigendā, tamen nolunt adhibere medicinam, quod obducere pharmaca nequeant. *Sed spe Resp.*] Decurtatus *spe recorrigendæ*: vulgati, *animo corrigendæ:* quam scripturam in nullo meorum reperi. Itaq; suspicatus sum illud *recorrigendæ* compendiose scriptū fuisse pro *Reipub. corrigendæ*. sed & in Tornæsiano exaratum erat *spere corrigendæ*, non, vt falso tradit Lambinus, *spero corrigendæ*. *Sine suspiratu*] Plane, *suspiratu* legitur in Decurtato: in Tornæsiano, *suspiritu*. rectū est, *suspiratu:* qua voce vtitur Ouid. lib. 14. Metamorphoseωn,

Respicit hunc vates, & suspiratibus altis
Nec dea sum dixit.

Vt vniuersus populus] Hinc patet Herenniū tentasse Clodium ad plebem traducere, non recepto more, comitijs scilicet Curiatis, quibus adoptiones fiebant in alienā familiam, sed Tri-

ſed Tributis, quæ ipſe vocare poſſet. nam ad comitia Curiata non vniuerſus populus conueniebat, vt ad Centuriata & Tributa, ſed vrbanus duntaxat. Centuriata autem habere Tribuni non poterant. inde fiebat vt Herennius Tribunus plebis non alijs quam Tributis de Clodio referre cogitaret. ea autem ſępenumero in campo Martio habebantur, cum intra pomerium Curiata fierent. *Imminuit auctoritatem*] Quia cum Metellus patricium magiſtratum gereret, hoc eſt, Conſul eſſet, plebeium magiſtratum pati non debebat id ſibi iuris arrogare, vt de adoptione Tributis comitijs ferre auderet, quod erat patriciorum dumtaxat magiſtratuum, comitijſque Curiatis, vt diximus, tantummodo fiebat, quæ a Tribunis plebis cogi nō poterant. *Quod habet dicis cauſſa*] Ex codice Tornæſiano iamdudum viri docti ſic hunc locū reſtituerunt, *quod habet dicis cauſſa promulgatum illud idem de Clodio:* quomodo etiam in Sc. dis exaratum eſt. Cum autem de arrogando quopiā agebatur, rogationē ferri oportebat comitijs Curiatis, vt ſciſceret populus in curias tributus, iuſne eſſet ei, qui ſe arrogandū dabat, in alterius ius & ſacra trāſire. nam in huiuſmodi adoptionibus potiſſimū ſacrorū ratio habebatur. idcirco comitiorum Curiatorum arbitri erant Pontifices, vt refert Gellius; quē miror de ſacris hereditarijs nullum verbū feciſſe, cū de arrogationibus ageret, quæ comitijs Curiatis fiebant. intererat vero cuiuſq; curiæ, ne ſua ſacra interirent, neve quis veteribus ſacris ſolueretur. verūtamen, quia, quod ab vniuerſo populo Romano iubebatur, id non minoris erat auctoritatis, immo etiam maioris, quam quod ab vrbano tantum, in curias tributo; ideo ſcitum illud de arrogando Clodio Metellus dicis cauſſa promulgatum habebat, cum nihil referre putaret Tributis comitijs an Curiatis ea arrogatio fieret; modo dici poſſet populum ad legem de adoptione ferendam conueniſſe. nam dicis cauſſa tantum, & ad vſurpationem antiquitatis comitia Curiata habebantur, cum neceſſe non videretur vt de arrogatione populus ſententiam ferret, niſi quatenus id fuerat a veteribus vſurpatū. quapropter Metellus comitijs Tributis populū dicis cauſſa recte rogari poſſe exiſtimabat. non diu tamen in ea ſententia permanſit. nam ſimulac poſtea intellexit Clodium Tribunatum plebis petere, ei acerrime reſtitit; atque vt eum ab

ea petitione submoueret, palam dicebat, eum more maiorũ comitijs Curiatis arrogatum non fuisse, vt refert Dio. *Perfrui velis*] scripsimus, *perfrui velis*, auctoribus libris antiquis.

IN EPISTOLAM XIX.

Permale pugnarunt] Liber Tornæsianus *puermale:* Scidæ *permale*, recte. τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ] Græco prouerbio alludit ad cognomen Lentulorum, quos a lentibus constat appellatos fuisse. acriter autem hunc Lentulum, vt ineptum, notat. *Clodiani filius*] Perspicue scriptum erat in Scidis, *Clodiani filius*, nisi quod *filius* hac nota F. exaratum erat. ita vero legendum esse alij ante nos docuerunt. *Atque ita amem*] Codex Tornæsianus, & Crusellinus, *atque ita tamen:* Decurtatus, *atque ita amem*, plane recte. si forte, inquit, accidat vt implicatus sim ijs nouis amicitijs libidinosę & delicatæ iuuentutis, & necesse habeam aliquos eo de grege amore complecti, ita amem, vt diligenter animo excubem, prouideamque quid futurum sit, neque temere cuiquã credam, quemadmodum iubet Epicharmus. νῆφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν] Ad hunc versum respexit Cicero epistola 20. libri proxime sequentis, vbi ita scribit, *sed quia, vt video, pragmatici homines omnibus historicis præceptis, versibus denique cauere iubent, & vetant credere.* quo loco aduertendum est νήφειν verti, *cauere:* cui interpretationi conuenit illa Suidæ hunc versum explicantis, νῆφε, γρηγόρει, id est, vigila & attende. *Isse ad scribendum*] Lego, *isse*, non, *esse*. nam iuerat quidem Cicero ad Senatusconsultũ illud scribendum: verum sententiam non dixerat ea de re, qua Atticus iniuriam sibi factam querebatur: puta, quod aliquod populi, in ijsque Sicyonij, iussi essent liberi esse, qui antea tributum, aut vectigal populo Romano penderent: sed ea tantum de re, quæ primum relata fuerat. illa autem diuersa erat ab illo capite de populis liberis, quod propositũ fuerat a P. Seruilio, & postea comprobatum summa pedariorum voluntate. *A Sicyonijs*] Numquam quidem Atticus aut manceps, aut præs fuit, vt refert Cornelius Nepos in eius vita. vectigal tamen exercebat, coita, vt opinor, societate cum Publicanis. idcirco Cicero Publicanũ eum vocat epistola 15. libri sequentis: *sed tamen*, inquit, *tu aliquid Publicanus pendis.* in ea ergo socie-

go societate illi obtigerant ea vectigalia, quæ Sicyonij pendere solebant. ea autem exigere non poterat, quia illi Senatusconsulto facti fuerant liberi. nam populi liberi immunes erant a tributorũ & vectigalium pensitatione. qua de caussa eos Græci ἀτελεῖς appellant.

IN EPISTOLAM XX.

Præsidia] Tornæsianus, *Præsidium:* ceteri omnes, *præsidia,* vt edidi. Paullo post ijsdem libris auctoribus scripsi *meos bonos illos viros.* cum ait *meos*, significat homines sui amantissimos, suique ordinis.

IN LIBRVM II.

IN EPISTOLAM I.

Inuolgarunt] Vulgati libri, *inuocarunt*, mendose: Decurtatus, *inuolgarunt*, recte. notum est Allobroges coniurationem Catilinæ detexisse. est ergo inuolgarunt, in vulgus ediderunt. *Quod te arcessam*] Scidæ, & Crusellinus, vt codices Malęspinæ, *quod*, non, vt est in vulgatis, *quo.* *Heræ ædilitatem*] Dilucide est in Decurtato, *Heræ ædilitatem se petere dictitasset:* a qua lectione non valde discrepat deprauata hæc Tornæsiani, *heredilitatem sæpe heraditasset.* Hera vrbs est Siciliæ, quæ alio nomine Hybla dicebatur. Stephaphanus, ὕβλαι, τρεῖς πόλεις σικελίας· ἡ μείζων, ἧς οἱ πολῖται ὑβλαῖοι· ἡ μικρά, ἧς οἱ πολῖται ὑβλαῖοι γαλεῶται, μεγαρεῖς· ἡ δὲ ἐλάσσων, ἥρα καλεῖται. *Deduceremus*] Manifeste legitur in Crusellino *deduceremus*, vt in quibusdã Malęspinæ; quod nos sequuti sumus. *Nouus patronus*] Sunt veteres quidam libri, in quib. legas, *nouos patronos*, antique pro, *nouus patronus:* ac fortasse de industria sic scripsit Cicero, cum indicare vellet Clodium etiam in Latino sermone pronunciando sicilissitasse. Siculi enim, qui Dorice loquebantur, ore diducto litteram *o* proferebant. qua de caussa eos Theocritus scribit πλατυάσδειν. *Quod eos in hoc esse*] Quod eos in me esse, & mecum sentire moleste fert. *hoc*, enim δεικτικῶς dixit, cum se ipse demonstraret. *Num tantum*] Quasi floccum ostenderet, δεικτικῶς, *tantum*, scripsit. *Alia autem negligant*] Optimus coniector hic fuit Malaspina, vt ex Scidis perspexi: in quibus manifesto scriptum est, *alia*; non, *alij.* *Equites Curiæ*] Victorius legit, *Equiti Curiæ*, an ex veteribus libris

nescio. in Decurtato exaratum est compendio, *Equit.* quod vt, *Equites*, potius explicem, quam, *Equiti*, adducor non modo ipsa auctoris sententia, quę, vt ita legatur, postulat, sed etiam quia vix *Equitem* ἑνικῶς apud Ciceronem reperias pro Equestri ordine. *Modeste tamen dicit*] Hæc verba, *modeste tamen dicit*, includi debent παρενθέσει: &, *dicit*, vt est in veteribus, non, *dixit*, legendum. quamuis, inquit, inhonesta ac indecora videretur illa Fauonij accusatio, ipse tamen Fauonius aiebat se modeste accusasse Nasicam. *Catoni*] Qui valde infensus erat Publicanis: epistola 17. libri superioris, *Vnus est*, inquit, *qui curet constantia magis & integritate, quam, vt mihi videtur, consilio, aut ingenio Cato; qui miseros Publicanos, quos habuit amantissimos sui, tertium iam mensem vexat.* *Ad multos bonos viros*] Qui vectigalia conduxerunt. Publicanos intelligit, de quibus fere semper honorifice loquitur, quia erant sui ordinis, id est, Equestris. *Deinde in discessionibus*] Lego cum Manutio, *in discessionibus*, sed in voce *deinde*, nihil muto. stomachose enim hæc scripsit, cum significaret parendum esse Senatusconsulto iam perscripto, in quo ipse quidem aliorum sententiam sequutus fuerat, sed imprudens. itaque falso sibi ait obijci solere, se in discessionibus solum relinqui. nam in eo Senatusconsulto non solus remanserat, quasi alia omnia sentiret, sed discesserat in aliorum sententiam, cum non animaduerteret ad quos ea res, quæ tunc agebatur, pertineret. *Quas ad me de cessu tuo*] Edidi scripturam Decurtati, *de cessu tuo*; ad quam proxime accedit illa Tornæsiani, *de censu tuo.* cessus ergo hic est discessus, vt cedere Italia est discedere ex Italia. Sed, vt verum fatear, Ciceronem scripsisse puto, *de decessu tuo.* nam librarij facile alterum *de* omiserunt. *Prouincialia*] Non putabam cum prouincialibus tibi rei quicquam esse, cuius cognitio ad prouinciales magistratus pertineret. cum liberis solum populis, puta, cum Sicyonijs tibi negotium esse credebam, quibus ius non dicebant prouinciales magistratus, vt apparet ex oratione in Pisonem. *Tocullionibus*] Edi iussimus, *tocullionibus*, per duplex L, quo nomine iamdudum Turnebus docuit significari fœneratores, quasi dicas fœneratorculos: cuiusmodi erant negociatores, & argentarij, qui fœnus in prouincijs exercebant.

IN EPISTOLAM II.

Mihi credes, leges] Didici ex Decurtato legendum esse, vt edidi, *mihi credes, leges:* quo modo absque particula *si,* veteres loquebantur, Vetus auctor apud hunc nostrum libro secundo de Oratore; *est focus, est familia: sapies, si algebis, friges.* Horatius, *sapias, vina liques.* Item illud, *hæc doceo*, ea forma dictum est, qua alterum hoc pæne simile, frequens in his epistolis, *narro tibi.* *Epistola petiuit*] Herodes missa ad me epistola, tanquam telo eminus iacto, me lacessiuit, & prouocauit ad certamen. ait enim se velle sua scripta de meo Consulatu cum meis committere: quasi parum eleganter, aut etiam diligenter ipse scripserim, necesseque fuerit id argumentum ab illo tractari. *Comminus accessit*] Eadem tralatione dictum est, qua superiora. qui enim Ciceronem eminus petierat, comminus Atticum aggressus est. nam & Atticus commentarium scripserat Ciceronis Consulatus, quo cum Herodes sua scripta eadem de re componere studebat. Atticum autem Herodes conuenerat aut Athenis, aut alio quodam loco in Græcia, cum eoque egerat de suo libro. ea de caussa scribit Cicero illum comminus ad Atticum accessisse. *Coniurasse mallem*] Tam malus scriptor est Herodes, vt præclarum illud meum factum potius conspurcet & collutulet suis scriptis, quam illustret. itaque si illum mihi audiendum putassem recitantem quæ de rebus a me Consule gestis scripsisset, mallem fuisse de numero coniuratorũ, & eo nomine pœnas dedisse, quã ea scripta legere, aut audire, quæ me enecarent.

IN EPISTOLAM III.

K. Atilio] Sinceram lectionem retinuerunt Decurtatus, & Tornæsianus: in quorum vtroque exaratum est *K. Atilio:* id est, Cæsoni Atilio. fuit enim Cæso prænomen Atiliorum, quod hac nota K. scribi solebat. In fastis Capitolinis L. Atilius Tribunus militum filius dicitur K. Atilij. *Viridariorum*] Scripsi, *viridariorum*, fidem sequutus eorum omnium, quos habui. ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ] Nemo, opinor, inficias eat hoc nomen a verbo ὑφιστάναι deduci, cuius cum varij sint significatus, videndum est ad quem eorum ὑπόστασις hic referri debeat. ac, vt alios omittam qui fuse

a Budæo explicantur, quandoque ὑφιςάναι valet fulmenta subijcere ad rem aliquam iustinendam: qua notione Pindarus scripsit in Olympijs,

χρυσέας ὑποςάσαντες εὐ-
τυχεῖ προθύρῳ θαλάμου
κίονας.

inde quia fundamentũ est operis inchoatio, ὑφίςασθαι significat aliquid agendũ suscipere, & aggredi, vt pluribus exemplis docet Budæus. itaque videtur Cicero ὑπόςασιν posuisse pro inceptione administrationis Reipublicæ. nam mense Ianuario ineũtes Consules fundamenta iaciebant suæ administrationis, qualesque erant orsus, tales fere erant euentus ceterarum rerum, quas toto suo anno gerebant. Hanc huius vocabuli notionem cum non animaduerterent eruditi quidam viri, κατάςασιν hic legendum putarunt, repugnantibus omnibus libris antiquis. *Sed me κατάτασις*] Legebatur in omnibus nostris κάτασις deminute. nam geminari oportuit mediam syllabam, & scribi κατάτασις, vt ipsa huius loci sententia manifestissime declarat. hortatur enim Calliope Ciceronem ijs versibus qui proximi sequuntur ad eum cursum studij Reipublicæ tenendum, quem primum ingressus erat. ideo κατάτασιν Cicero vocat contentionem, & incitationem eius cursus. nam κατατείνειν δρόμον est, vt norunt mediocriter docti, cursum contendere, & in incepto cursu gnauiter perseuerare. quod idem quandoque Græci significant solo verbo κατατείνειν, non addita voce, δρόμον. vnde Aristoteles libro nono ζώων ἱςορίας agens de leonum venatione τρέχειν κατατείναντα dixit, pro, acerrimo & incitatissimo cursu ferri. Aristotelis verba sunt: ἐν δὲ τοῖς ψιλοῖς, ἐάν ποτ' ἀναγκασθῇ εἰς φανερὸν διὰ τὸ πλῆθος φεύγειν, τρέχει κατατείνας. ea Plinius ita vertit, *idem vbi virgulta syluasque penetrauit, acerrimo cursu fertur.*

IN EPISTOLAM IIII.

Nummi potius reddantur] Hunc locum recte mihi explicasse videtur Goueanus sine vlla scripturæ mutatione. nam reddi alicui dicuntur nummi, cum ei pretium renumeratur, quo ille rem emerat. itaque *reddantur nummi* hic significat tantũ ei pecuniæ reddatur, quantũ is impenderat in emenda re. *Syspira conditione*] Mirum est quam valde

hoc loco

hoc loco varient exemplaria. alia enim habent, *Syrpa*; alia, *Syrpia*; quædam, *Syspria*; nonnulla nescio quid peius. denique in nullo veram & germanam lectionẽ reperias, quam puto fuisse huiusmodi, *Sysspira*. est enim Syspira locus, aut potius tractus Armeniæ celebris aurifodinis. Strabo ὑσπιράτιδα vocat, suppressa voce χῶραν, quæ ex vulgato vsu loquendi facile intelligi poterat. sic Græci φθιῶτιδα, & τραχωνίτιδα, & alia huius generis dicebant. obseruandum autem Ciceronem aspirationem in sibilum mutasse: qua in re eum sequutus est vetus Strabonis interpres, qui ὑσπιράτιδα Syspiratidem vertit. sic ὗς sus, ὑπὲρ super, & alia sexcenta. Strabonis verba sunt, μέταλλα δ᾽ ἐν τῇ ὑσπιράτιδί ἐστι χρυσοῦ κατὰ τὰ κάμβαλα, ἐφ᾽ ἃ μέμνονα ἔπεμψεν ἀλέξανδρος μετὰ στρατιωτῶν. ἀνήχθη δὲ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. Cum ergo Cicero intellexisset Clodium ad Tigranem Armeniæ regem mitti, optabat eam sibi legationem mandari, ea conditione, vt vna sibi daretur curatio effodiendi auri e Syspira, & Romam aduehendi: qua re sperabat se maximam gratiam initurum a populo Romano. *Futurus eius sit*] Codex Tornæsianus, *scius sit*; frustra repetita S littera ex præcedenti voce, & E, in C, mutato, inscitia, aut negligentia librarij. est enim legendum, vt habent Scidæ, *eius sit*, hoc sensu; cum iste sacerdos Bonæ Deæ eiusmodi sit, cuiusmodi futurus est.

IN EPISTOLAM V.

Vide securitatem] In libris publicis est, *Videte ciuitatem meam:* quam lectionem, vt mendosam, plerique non immerito reijciunt, & eius loco aliam ex coniectura substituunt huiusmodi, *vide leuitatem meam:* quæ & ipsa a plurimis improbatur. sed omnem ea de re concertationem tollit liber Decurtatus, in quo perspicue scriptum est, *Vide securitatem meam*. quæ scriptura hic mirifice quadrat. quia enim Cicero scripserat se Auguratu tantum capi posse, idcirco considerandum Attico relinquit, quanta sit sui animi securitas, qui alia omnia, quibus homines capi queunt, præter Auguratum, negligat. *De Curtio*] Codex Tornæsianus, & Cruselinus, *de Tutio*. sed vulgatam Decurtatus retinet.

IN EPISTOLAM VI.

An hic, an Antij] Ex duabus syllabis iisdem litteris conflatis, seseque inuicem attingentibus, alteram plerumque li-

brarij omittebant: vt hoc loco, ante vocem *Antij*, eorum incuria atque imperitia excidit *an* particula dubitandi, quæ tamen extat in Decurtato, & quibusdam alijs veteribus, vt testatur Malaspina. Cum autem hæc Cicero scribebat, non erat Antij, sed in prædio quodam Antij finitimo, & agro Antiati attributo, vbi, vt opinor, villam habuit. *DuumVirum quam Romæ*] Totus hic locus ita legitur in Scidis, *Vbi quidem ego mallem DuumVirum quam Romæ me fuisse:* quam lectionem vulgatæ prætulimus. nec est quod quisquã offendatur hoc loquendi genere, *mallem me fuisse DuumVirum*, pro, *mallem fuisse DuumVir.* non enim insolens fuit veteribus Latinis. Plautus Pœnulo, *Bono ingenio me esse ornatam quam auro multo mauolo.* Antonius in epistola ad Ciceronem, *Nam qui se medium esse Vult, in patria manet.* Cum autem Cicero scribit se malle fuisse Duumvirum Antij quam Romæ, alludit ad numerum Consulum Romanorum, quos festiue Duumviros, quia bini quotannis creabantur, appellat, a similitudine eorum magistratuum, qui colonijs & municipijs præerant, & a numero Duumviri dicebantur. Malebat ergo fuisse Duumvir Antij, quæ colonia erat populi Romani, quam Duumvir, id est, Consul Romæ. *Viuum est sæclum*] Hunc quoque locum restitui ex Decurtato, hoc modo, *qui quemquam ex XX. Viris Viuum, est sæclum, Velit.* in Tornæsiano pro *sæclum*, mendose scriptum erat *sægium.* dictum est κατὰ συγκοπὴν, *sæclum*, vt libro octauo harum epistolarum, *Vinclum adiungendorum Consulum*, pro *Vinculum*, & libro 15. *piaclum*, pro *piaculum.* Porro *est sæclum*, significat multi sunt anni.

IN EPISTOLAM VII.

Pisaurensi, an epuloni] Edidimus scripturam Decurtati, Tornæsiani, & Crusellini; *Druso, Vt opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatinio.* *Quoad pot' est*] Tornæsianus & Crusellinus, *quoad potest:* Scide, *quoad pot' est*, elisa vltima littera vocis *pote*, & apposita apostropho: atque ita excudendum curaui. *Nunc ad sororem tuam*] Coniecturam Malæspinæ confirmat lectio Decurtati, *nunc ad sororem tuam.* Sic epistola decimanona huius libri vitiose vulgo scriptum est *hoc non repudio*, pro *hoc nunc repudio.*

IN EPI-

IN EPISTOLAM VIII.

Aliud agamus] Si noſtram ſpem collocamus in iuuentute, non eſt vt ſimus amplius ea de re ſolliciti, cum ea prorſus deſperata ſit. quare aliud agendum, & animus ab ea auferendus. Aliud agere, eſt animum in ea re non occupare, quam tractandam quis ſuſcepit, ſed alio cogitationem intendere. *Cratera illum delicatum*] Indicat ſe in Pompeianum, vt decreuerat, non excurſurum; ſed de Formiano Antium reuerſurum. itaque ſe obſequuturum Attici conſilio ſuadentis ne eo tempore ſe mari committeret. Pompeianum villa erat Ciceronis prope vrbem Pompeios, quo cum Cicero proficiſcebatur, mari plærumque iter faciebat, ſinumque illum interfuſum Miſeno, & Mineruæ promunctorio, vulgo κρατῆρα nominatum, enauigabat. eum Craterem ait nunc ſibi eſſe prætermittendum, & Antium redeundum. Delicatum autem vocat alludens ad κρατῆρας, id eſt, pateras, quibus Dijs libabatur: quæ dicebantur delicatæ, quod eſſent dedicatæ Dijs. ita enim delicatum interpretatur Feſtus. idem Cicero paradoxo primo, *minuſne gratas dijs immortalibus capedines, ac fictiles vrnulas fuiſſe, quam delicatas aliorum pateras arbitramur?* De hoc Cratere ſic Strabo libro 5. ἔστι δὲ ἀπὸ τῆς σινοέσσης ἐπὶ μὲν τὴν ἑξῆς παραλίαν κόλπος εὐμεγέθης μέχρι μισηνοῦ: κἀκεῖθεν ἄλλος κόλπος πολὺ μείζων τοῦ προτέρου: καλοῦσι δ᾽ αὐτὸν κρατῆρα, ἀπὸ τοῦ μισηνοῦ μέχρι τοῦ ἀθηναίου δυοῖν ἀκρωτηρίων κολπούμενον. A IIII. *ad pridie*] Editiones habẽt, *a* IIII. *Kalend. ad pridie*, vitioſe. nam vox *Kalendas*, inuito Cicerone huc irrepſit: vt alij, ante nos, docuerunt. ſed nec in Scidis legitur. itaq; cũ auctorẽ habuerim veterem optimæ notę librũ, iure mihi videor illam expunxiſſe.

IN EPISTOLAM IX.

S. V. B. E.] pro *ſubito*, qua voce in libris excuſis inchoatur hæc epiſtola, in noſtris veteribus partim exaratum eſt, *ſub*; partim, *ſube*. ſcripſi ſeparatim, S. V. B. E. nam quatuor hæ notæ male in vnum vocabulum coierant. ſignificant autem, *ſi vales, bene eſt*. Sic alio loco in his epiſtolis pro *ſubpoſteaquã*, emendauimus, S. V. B. E. *poſteaquã*, &c. *In inuidia*] Aberat a vulgatis prępoſitio *in*, quã ex Scidis reſtitui. *Orbis hic*

in Rep.] Eadem loquutione vtitur epistola 21. huius libri: *Equidem sperabam, vt sæpe etiam loqui tecum solebam, sic orbem Reip. esse conuersum, vt vix sonitum audire, vix impressam orbitam videre possemus.* orbis hic circulum significat; & est translatio ducta ab eo genere ludi, quem Græci vocant κρικηλασίαν, quo circus siue orbis quidam, cuius diametros sit a mammis ad pedes eius qui eũ adigit, ita impellitur, vt annuli ei circũpositi suauẽ quendam sonũ edant. Oribasius libro 6. Collectaneorum ad Iulianum imperatorem: ἐλάσσονα δὲ ἔστω ὁ κρίκος τὸν διάμετρον τοῦ μήκους τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τὸ ὕψος αὐτοῦ μέχρι τῶν μαστῶν ἐξικνεῖσθαι, ἐλαύνεσθαι δὲ μὴ κατὰ μῆκος, ἀλλὰ κατὰ πεπλανημένον. ἔστω δὲ ὁ ἐλατὴρ σιδηροῦς ξύλινον ἔχων τὴν λαβήν. τοὺς μέντοι λεπτοὺς κρίκους τοὺς περικειμένους τῷ τροχῷ ὠήθησάν τινες εἶναι περιττούς. τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει. ἀλλ' ὁ ψόφος ὁ γινόμενος ἐξ αὐτῶν διάχυσιν ἐργάζεται, καὶ ἡδονὴν τῇ ψυχῇ. *Neque a Theophrasto*] Hæc verba, *neque a Theophrasto*, ad βίον θεωρητικὸν retulit, vt illa, *neque vsu*, ad πρακτικόν. nam Theophrastus vitam, quæ in perscrutandis & perspiciendis rerum causis versatur, longe illi anteponebat, quæ rerum vsum, tanquam finem, sibi propositum habet. idem hic auctor epistola 16. huius libri, *Nunc prorsus hoc statui, vt quoniam tanta controuersia est Dicæarcho, familiari tuo, cum Theophrasto amico meo, vt ille tuus* τὸν πρακτικὸν βίον *longe omnibus anteponat, hic autem* τὸν θεωρητικὸν, *vtrique a me mos gestus esse videatur.* *Cogit* ἄντα] Latebat hic vocula Græca, cuius ignoratione valde perturbatus erat hic locus. eam nos in lucem protulimus beneficio Decurtati, in quo pro *cogitat tantum*, quæ scriptura est receptarũ editionum, legimus, *cogit tanta tum*: vt si ex vocabulo *tanta* primã litteram demas vitiose repetitam ex antecedenti, & Græce ἄντα scribas, particulamque *tum*, cum verbis sequentibus iungas, tum demum iure glorieris te genuinam Ciceronis scripturam tenere. nam ἄντα vox est Homerica, quæ contra, & ex aduerso significat, iungique solet cum verbo στῆναι aut ἐλθεῖν. sed neutrum Cicero expressit, vsus familiari sua & assueta reticentia. Homerus libro 16. Iliadis,

ὅς κε σεῦ ἄντα ἔλθῃ ἀμυνόμενος. & libro 20.

ἤτοι μὲν

ἤτοι μὲν γὰρ ἔναντα ποσειδάωνος ἄνακτος,
ἵστατ' ἀπόλλων φοῖβος ἔχων ἰὰ πτερόεντα,
ἄντα δ' ἐνυαλίοιο θεὰ γλαυκῶπις ἀθήνη. Et
ἄντα δ' ἄρ ἡφαίστοιο μέγας ποταμὸς βαθυδίνης. Et
ὡς οἱ μὲν θεοὶ ἄντα θεῶν ἴσαν.

Horum igitur verborum ſenſus eſt, ſi Clodius me cogit ἄντα στῆναι, aut ἄντα ἐλθεῖν, hoc eſt, contra ſe ſtare, aut progredi, quod me laceſſat, tum cogitamus dumtaxat nos defendere.

IN EPISTOLAM XII.

Publium plebeium] Mutilæ hic erant Scidæ. ſed codices Tornæſianus, & Cruſellinus aperte ſcriptum habebant, *plebeium*, non, vt vulgati, *Tribunum pleb.* atque ita prorſus legendum. mox ex fide eorundem librorum ſcripſi, *hoc vero regnum eſt, & ferri nullo modo poteſt.* *Ex Antiati*] Victoriana editio, *ex Antio*: accommodatius noſtri ad normam Latine loquendi, *ex Antiati.* *Nunc fluctuat*] perturbata eſt, neque dum ſedata & compoſita: ideo mox ſubijcit κατ' ὀπώρην τρύξ. κατ' ὀπώρην τρὺξ] Vulgata lectio κατ' ὀπώρην τραχὺς mihi ſemper ſuſpecta fuit. ſuſpicionem auxit ſcriptura hæc Cruſellini, κατ' ὀπώρην τρὺχ. itaque re diligenter expenſa tandem conieci legendum, κατ' ὀπώρην τρύξ. atque ea, ni fallor, vera & germana eſt Ciceronis ſcriptura, vt ſenſus ipſe declarat. nam fluctuare dicuntur quæ nondum conquieuerunt, ſed adhuc agitantur, cuiuſmodi eſt fæx vini κατ' ὀπώρην, id eſt, per autumnum, & tempore vindemiarum. nondum enim deſedit, ſed adhuc in vino fluctuat. Porro Cicero hæc verba ex auctore quodam, qui Ionice ſcripſit, decerpſiſſe videtur, vt qui ὀπώρην, non ὀπώραν dixerit. *Deceſſerit*] Monet Sebaſtianus Corradus in quibuſdam libris legi, *deſederit*: quod verbum aptiſſime dicitur de fæce in imo ſubſidente. quia tamen vulgatam lectionem, *deceſſerit*, in omnibus meis reperi, nolui eam mutare. & tum fæx e vino deceſſit, cum deſedit.

IN EPISTOLAM XIIII.

Ac adſitientes aures] Reduxi in priſtinam ſedem particulam *ac*, quæ diu hinc exularat. *At quam parem*] Scripſimus ex veteribus libris, *at quam parem*, quaſi dicat, valde

parem. nam vt basilicæ ampla quædam & spaciosa erant ædificia, quibus ingens hominum cœtus capi poterat: qua de causa in ijs plærumque magistratus ius dicebant, & mercatores negociabantur: ita Tribus Æmilia hominum frequentia ceteras Tribus superare videbatur. itaq; ἀναλόγως habebāt Æmilia Tribus, & basilica. *Omitto vulgus*] κατὰ παρένθεσιν dictum est, *omitto vulgus*. innuit enim qualibet hora diei molestissimum esse vulgus Formianorū, nedum post quartam solum. *Molesti ceteri*] Ceteri qui sunt Formijs, mihi molesti non sunt post horam quartam. nam ante eam horā me valde salutationibus interpellant. reliquum tempus diei C. Arrius & Sebosus me non sinunt tanquille & quiete ducere, ita odiose importuni sunt. *Vide enim*] Ratio est cur dicat se expectaturū Atticum vsq; ad pridie dumtaxat Nonas Maij. male igitur in Crusellino, & Tornæsiano, pro *vide*, legitur *vidi*. *Illud probem?*] Legendum cum interrogatione; quasi dicat, fieri non potest, cum singulis horis interpeller, vt id, qđ suades, probem, & magnum aliquid aggrediar, & multæ cogitationis. nam hæc verba, *magnum aliquid aggrediamur, & multæ cogitationis, atq; ocij*, descripsit ex epistola Attici.

IN EPISTOLAM XV.

Seu ruet, seu eriget] Mendose locus hic legitur in omnibus libris, quos vidi, etiam manuscriptis. Tornæsianus habet, *Seruet get Rempublicam:* Crusellinus, *seruet serget Remp.* Decurtatus, *seu ruet se vrget Remp.* quas lectiones ex hac deprauatas fuisse puto, *seu ruet, seu eriget Rempub.* ita enim arbitror scripsisse Ciceronem: atque ita fere emendauit Sebastianus Corradus. *ruet* autem videtur opponi verbo, *eriget*, & significare euertet, vt apud Terentium Adelphis, *ceteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, prosternerem:* & Virgilium libro primo Georgicorum,

Quid dicam iacto qui semine comminus arua
Subsequitur, cumulosq; ruit male pinguis arenæ.

In controuersia Muluiana] Muluius hic publicos agros possessoribus, qui vectigal non pendebant, adimere conabatur, vt eos in perpetuum, aut ad certum tempus alijs locaret, ea lege, vt tamdiu pro ijs vectigal penderent quamdiu eos possiderent. ex ijs agris Atticus & Terentia quædam

prædia

prædia poſſidebant. ideo tam ſuo quam Terentiæ nomine cauſſam omnium poſſeſſorum Atticus defendebat, negabatque eos agros poſſeſſoribus auferri poſſe, dum ipſi penderent vectigal. quo dicto fatebatur eos agros vectigales eſſe. Attici diligentiam & aſſiduitatem in retinendis agris Terentia valde probabat, profeſſionem vectigalis pendendi non probabat: quippe quæ nollet eo nomine quicquam pendere. at ille prudenter cogitabat agros vectigales alia ratione retineri non poſſe, niſi ſi vectigal penderetur. hanc Attici exceptionem confirmat Paullus iuriſconſultus libro 21. ad edictum, *Agri ciuitatium*, inquit, *alij vectigales vocantur, alij non. Vectigales vocantur qui in perpetuum locantur, id eſt, hac lege, vt tamdiu pro his vectigal pendatur, quamdiu neq; ipſis qui conduxerint, neq; ijs qui in eorum locum ſucceſſerunt, auferri eos liceat.* *Publicanus pendit*] Exaratum erat in noſtris partim, *Publicanos*; partim, *Publicanus*. illam lectionem mendoſam, hanc veram puto. Atticus ſi Publicanus non erat, certe ſocius erat Publicanorum, vt alio loco docuimus, eodemque iure & immunitate fruebatur, qua Publicani. attamen agrorum nomine, quos e publico poſſidebat, non recuſabat pendere vectigal. at Terentia, cui nihil commercij erat cum Publicanis, prædium, quod e publico poſſidebat, liberum aſſerebat ab omni vectigali. itaque ſibi plus iuris ſumebat, quam ipſi Publicani, penes quos erat vectigalium exactio.

IN EPISTOLAM XVI.

φυσᾷ γὰρ] Verſus ſunt Sophoclis, vt indicat Dionyſius Longinus περὶ ὕψους. *Se leges Cæſaris*] Scripſi vt erat in Scidis, & Decurtato, *ſe leges Cæſaris probare*.

IN EPISTOLAM XVII.

Turbat vi] Veteres libri, *turbatur*. emendaui, *turbat vi*. videtur enim Cicero ſignificare Pompeium vi turbas ciere. A. D. VI. *circiter*] Initio libri primi monui vitioſe quamplurimis in locis harum epiſtolarum ſcribi, A D, pro, A. D. id eſt, ante diem, quod manifeſtiſſime hinc oſtenditur, vbi τὸ *circiter* redundaret, ſi A D præpoſitio eſſet. *Conferemus*] Editiones vulgatæ, *conferamus*: veteres noſtri, *conferemus*, rectius; vt ſit eiuſdem modi, &

temporis, quo illud superius, *deflebimus.* *Iam vacuum est*] Lego, *vacuum est*, vt est in manuscriptis nostris. referri enim debet ad illud superius scriptum, *quod est subinane in nobis, & non ἀφιλόδοξον.* *πλῶσις Curiana*] Locus pessime acceptus. eum nos, vt spero, sanauimus ope Decurtati, in quo ita legebatur, *plocis Curiana.* putauimus enim librariũ Græcarum litterarum ignarum, vt totum hoc genus plerumque est imperitissimum, pro πλῶσις, quo modo Ciceronem scripsisse existimo, deprauate exarasse, *plocis.* quam scripturam inepti quidam interpolatores cum mendosam viderent, errorem errore cumulantes ita correxerunt, aut potius corruperunt, *Phocis.* vocat Cicero Curianam πλῶσιν dedecus & ignominiam flagitiosissimi viri Q. Curij, qui, vt refert Sallustius, ob probra & mala facinora motus fuerat Senatu. Latine dicas casum, siue prolapsionem; quod is e summo honore in summum contemptum decidisset. nam πίπλειν, siue ἐκπίπλειν apud Græcos, & cadere apud Latinos ea dicuntur, quæ, cum nullius sint existimationis, a quouis exploduntur. Demosthenes pro Ctesiphonte, ἐγραμμάτευες, ἐγὼ δ' ἐκκλησίαζον: ἐτριταγωνίςεις, ἐγὼ δ' ἐθεώρουν: ἐξέπιπλες, ἐγὼ δ' ἐσύριπλον. Horatius de fabulis quæ exsilibantur a populo,

Gestit enim nummum in loculos demittere, post hoc
Securus cadat, an recto stet fabula talo.

Cum ergo Cicero indicare vellet summum Pompeij contemptum, ὑπερβολικῶς scripsit Curium non æque despectum iacere atque illum: quinimo Curianam πλῶσιν præ Pompeiana stare videri. contraria enim sunt cadere & stare. ac vt cadere dicebantur, quæ in contemptum abibant; sic stare, quæ erant in magna existimatione ideo stabant fabulæ, quæ læto spectatorum plausu excipiebantur. Terentius Hecyra, *In ijs primum Cæcilij didici nouas, partim sum earum exactus, partim vix steti.* Idem Phormione, *Quod si intelligeret, cum stetit olim noua, actoris opera magis stetisse quam sua.* De hoc Curio antea scripsimus ad eum locum epistolæ primæ libri primi, *Vt mihi videatur non esse ἀδύνατον Curium obducere.* *Alabarches*] Iamdudum Iacobus Cuiacius, iurisconsultorum nostræ ætatis facile princeps, legendum esse docuit, *Alabarches*, non, vt erat in vulgatis, *Arabarches*, cum ita scriptum reperisset in codice Tornæsiano. ita

nos etiam

nos etiam exaratum legimus in Decurtato, Crusellino, & Huraltino. hoc autem nomine Cicero Pompeium notat, qui gloriabatur se mirum in modum auxisse vectigalia populi Romani. ἄλαβα, inquit Hesychius, μέλαν ᾧ γράφομεν, id est, atramentum quo scribimus; vnde & prescriptura ipsa accipitur. hoc porro vocabulum, *scriptura*, partim γενικῶς, partim εἰδικῶς intelligitur. γενικῶς *scriptura* est quæuis notarum, litterarumve delineatio. εἰδικῶς est eius vectigalis perscriptio, quod ex pecoris pastione pendebatur. nam cum pastores, qui pecudes in saltibus publicis pascebant, numerum capitum sui pecoris apud Publicanos profitebantur, eum numerum Publicani in suos commentarios referebant; a qua scriptione vectigal huiusmodi pastionis latine scriptura, & Græce ἄλαβα ab atramento dicebatur. itaq; Alabarches hic est veluti magister scripturæ; hoc est, auctor eius vectigalis imponendi, cuius ratio Publicanorũ scriptura constabat. huiusmodi vectigalium præfecturæ fuerunt apud Alexandrinos, vnde fortasse hoc nomen translatum est in Latium. Iosephus originum Iudaicarum libro decimo octauo, ἔνθα ἀλεξάνδρου δεῖται τοῦ ἀλαβάρχου μυριάδας εἴκοσι δάνεια αὐτῷ: & libro vigesimo, ἦλθε δὲ φάδω τιβέριος ἀλέξανδρος διάδοχος ἀλεξάνδρου παῖς τοῦ καὶ ἀλαβαρχήσαντος ἐν ἀλεξανδρείᾳ. inde Iuuenalis, *inter quos ausus habere*,

Nescio quis titulos AEgyptius, aut Alabarches.

Sane Pompeius qui hoc nomine hic significatur, in multis Asiæ regionibus vectigalia constituerat, idem Cicero supra, *Nunc vero Sampsicerame quid dices? vectigal te nobis in Antilibano constituisse, agri Campani ademisse?* De scriptura, id est vectigali ex pecore, elegans est iocus in Plauti Truculento;

Nam aduersum legem, a me ob meam scripturam pecudem accepit.

A pleriq; idem quod tu facis faciunt rem male gerentes,

Vbi non est scripturam vnde dent, incusant Publicanos.

Scilicet vt soles] Duo hæc verba, *vt soles*, ex Scidis, Tornæsiano, & Crusellino addidimus, cum abessent a vulgatis.

IN EPISTOLAM XVIII.

Hæc tamen in oppressione] Codices vulgati, *attamen*, vno verbo; nostri melius, *hac tamen*. *Caute*] Tornæsianus, &

Decurtatus, *laute:* Crusellinus, *caute*; quam scripturam expressimus: quamquam alteram, *laute*, non damnamus.

IN EPISTOLAM XIX.

Hoc nunc repudio] Sæpe librarij peccarunt in his duabus voculis, *non*, &, *nunc*, inuicem commutandis. itaque deprauate hic vulgo legitur, *non repudio*, pro *nunc repudio*.

IN EPISTOLAM XX.

Pragmatici] Pragmaticos vocat homines multo rerum vsu peritos, & solertes, qualis fuit Epicharmus, quem ea de caussa alio loco appellat vafrum. respexit enim ad hunc eius versum,

νῆφε καὶ μέμνασ' ἀπιςεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν.

Et tamen scit?] Appingi debet post verbum *scit*, interrogationis nota. quia enim fieri poterat, vt Alexander, quamuis ineptus haberetur, alioqui tamen eruditus esset, ita vt vitia virtutibus aut superarentur, aut certe æquarentur, ideo, tamquam ex persona Attici, quærit quantum in eo sit eruditionis, moxque subijcit eum nihil scire. Ceterum in quibusdam libris pro *sed tamen*, legitur *& tamen*.

IN EPISTOLAM XXI.

Quin cum comitia] Recte Malaspina ex coniectura emendauit *quin*, pro *qui*, vt ex Crusellino & Decurtato animaduerti, in quibus plane ita legitur.

IN EPISTOLAM XXII.

Mansisses] Prorsus geminare hic oportuit verbum *mansisses*, quod vidit etiam Lambinus: sed male interiecit particulam, *Vt*. nam *mansisses*, quod secundo loco positum est, hanc significationem habet, curassem vt maneres Romæ, nec inde discederes, hæc si fore putassem.

IN EPISTOLAM XXIII.

Posse inueniri nullam] Legebatur in Decurtato, & Tornæsiano, *quam ego posse inueniri nullam*, vt edendum curaui. sumi autem debet e superioribus, *te scire Volo*, ἀπὸ κοινοῦ.

Post deinde] Vocula, *post*, aberat a libris impressis, quam e nostris manuscriptis restitui. solet autem sæpe coniungi cum illa altera, *deinde*. Terentius Andria, *Post deinde quod iussi ei dare bibere:* & in XII. Tabulis, *Post deinde manus iniectio esto*.

IN EPISTOLAM XXIIII.

Ad illam κέλευσιν] Scripsi ex Decurtato, & Tornæsiano κέλευσιν, quo loco Victorius edit celeritatem. *Quam auditu*] In vetustioribus nostris erat *auditu*, vt edidi. *Haud reclamatum est*] Deerat vitio librariorum in editionibus, *haud*, negandi particula, post verbum *postulauit*; quam nos ex Decurtato reposuimus, vbi ita exaratam legimus, AVT. *Et qui illuc factus*] Scidæ, vt Malæspinæ codices, *&*, *qui*, melius omnino quam vulgati, in quibus est, *Vt qui*. *Nihil me infortunatius*] Lambinus primam partē huius loci recte ex coniectura restituit, nisi quod verbum *est*, omisit ante nomen *Catulo*. eius vero emendationem confirmat castigatissima hæc lectio Decurtati. *quid quaeris? nihil me infortunatius, nil fortunatius est Catulo, cum splendore vitæ, tum hoc tempore*. fortunatissimum vocat Catulum, quod splendide, & cum honore semper vixerit, & quod in illa calamitosissima tempora non inciderit, vt qui iam mortuus esset. *Hoc tempore*] tam calamitoso, ad quod non durauit. nam si nunc viueret, miser esset. fortunatus igitur est, quod ante e vita excesserit. Lambinus postrema hæc huius loci verba ita deprauauit, *cum splendore vitæ, tum mortis tempore*.

IN EPISTOLAM XXV.

Summæ sibi] Vt, *sibi*, non *tibi*, legatur, postulat sententia. Cicero enim ad Atticum scripserat de officio Varronis erga se, Varronem scilicet valde sibi satisfacere: quod cum Varroni postea Atticus litteris nunciasset, Varroque deinde significasset Attico eam Ciceronis commemorationem de suo erga illum officio valde sibi gratam esse, rescripsit Atticus Ciceroni, valde placere Varroni quæ ipse de illius officio prædicaret. *sibi*, ergo est, *Varroni*. *Non quo faceret*] Innuit Varronem non idcirco sibi satisfacere, quod ea faceret, quæ sibi grata essent, sed quod ingenue & non dissimulanter ea faceret. nam, *quo*, significat, *quia*; *vt* vero, *quo animo*. itaq;, *non quo faceret*, ad operā & officij præstationē refertur; *vt faceret*, ad candidum & ingenuum Varronis animū. *Moratus*] Moratus auctor est, qui suis scriptis mores hominū effingit, non modo quales vulgo sint, sed quales esse debeāt, quiq; in eā rem præclaris sententijs vtitur, quibus præcepta

traduntur recte instituendæ vitæ; quo in genere præstantissimus habetur Euripides, quem nomine bene morati hic designat, adductis eius versibus ex fabula Andromacha de simulato hominum animo. mirabiliter, inquit, moratus est Euripides, cum scribit,

Ἑλικτὰ, καὶ οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ πάντα πέριξ
φρονοῦντες.

His verbis Andromacha Spartanorũ animũ describit, quem ait esse minime candidum & ingenuum, sed callidum & versutum. tales vero plærosque Romæ tunc fuisse tacite queritur Cicero, innuitque eos potissimum hoc vitio laborasse, qui Reip. gubernacula tenebant. idcirco subijcit alium versum Euripidis,

τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών.

Ceterum paullo post pro *Hortensius*, reposuimus ex antiquis nostris, *Hortalus*; quod cognomen fuit familiæ Hortensiorum.

IN LIBRVM III.

IN EPISTOLAM II.

In fundum Sicæ] Fundus hic Sicæ erat prope Vibonem, quo Cicero ibat eo consilio, vt inde in Siciliam aut Meliten pergeret, ibique maneret, si sibi per legem Clodiam liceret. sin minus, decreuerat Brundisium se referre, & inde naui Græciam petere: cui nauigationi non audebat se committere propter inimicum suum Autronium, qui in Græcia exulabat. ideo scribit sibi tenendas non esse partes illas sine Attico. *Brundisium referre*] Id est Brundisium regredi, quia Vibonem profectus Brundisium pone reliquerat, quo ipsi remeandum erat, vt inde in Græciam, aut in Asiam se conferret. *In oris Luc.*] Hanc epistolam Cicero scripsit cum iter haberet Vibonem, in fundum Sicæ; quod iter per Lucaniam fecit, vt refert Plutarchus. eam autem dedit in oris Lucaniæ, cum Thuriorum fines iam iam ingressurus esset. est enim Vibo oppidum Thuriorum. Quod autem, *in oris Luc.* id est, Lucaniæ, scripsi, id feci partim coniectura, partim ex præscripto veterum librorum. nam in Decurtato exaratũ erat VI. ID. *Apri. noris Luc.* Imperite hic librarius vltimam litteram

vocis *Apri*, & primam τοῦ *noris*, quæ ambæ vna iunctæ præpositionem *in* efficiebant, separauit, & singulas proximis vocabulis agglutinauit. scribendum enim fuit, VI. ID. *Apr. in oris Luc.* lectionem hanc nostram iuuat etiam scriptura Tornæsiani, Crusellini, & Huraltini, quamquam deprauata, quæ sic habet, *Naris Luc.*

IN EPISTOLAM IIII.

Conrectum] Scripsimus, *conrectum*, vt erat in Decurtato, more antiquo, pro *correctum*. nam vitiosa est scriptura editionum, *confectum*. *Illo cum peruenire*] Recte Manutius interpretatur, *illo*, vltra quadringēta millia passuū. nam si Cicero partes illas, quo primum iter instituerat, tenuisset; hoc est, si in Siciliam, aut Meliten nauigasset; (eo enim tendebat iter illud Vibonem versus susceptum) certe non peruenisset vltra quadringenta millia passuū. Sicilia enim, & Melite propius absunt ab Italia quadringentis millibus passuū.

IN EPISTOLAM VII.

A. D. XIIII. KAL. *Mai.*] Liquido scriptum erat in nostris A. D. XIIII. KAL. *Mai.* & ita edidi. *Non sunt iam*] Legendum putaui, vt erat in Tornæsiano, Crusellino, & Decurtato, *non sunt iam ad medicinam, sed ad finem doloris.* quamquam non displicet Victoriana lectio, *non sunt tam ad medicinam, quam ad finem doloris.* *Brundisij*] Hæc epistola in Decurtato finiebatur eadem voce, qua & sequens inchoabatur, hoc modo, *Dat. prid. Kalend. Mai, Brundisij.* CICERO ATTICO. *Brundisij proficiscens scripseram ad te.* de qua scriptura neminem dubitaturum putaui. itaque illam in meum exemplar transtuli.

IN EPISTOLAM VIII.

Audiri] Scripsi ex Tornæsiano, Decurtato, & Crusellino, *audiri*, παθητικῶς, & ex eodem Decurtato, *postularetur.*

IN EPISTOLAM X.

Viuus nunc amitterem] Monuimus antea culpa librariorum, *non*, pro *nunc*, sæpe vitiose scriptum esse in his epistolis; quod hic etiam accidit, vbi, *nunc amitterem*, reponi debet pro *non amitterem.*

IN EPISTOLAM XII.

Eodem Tribuno pleb.] Augurabatur Cicero Clodium biennium fore Tribunum pleb. cum sciret eum non adeptu-

rum esse a populo Romano alios honores in annum sequẽtem. scribit enim Appianus lege quadam sancitum fuisse, vt nisi Tribuni plebis, qui Tribunatu abirent, statim ad alios honores vocari possent, eorum in primis ratio haberetur proximis comitijs Tribunicijs. hæc sunt Appiani verba de C. Gracbo libro primo de bello ciuili: καὶ εὐθὺς ἐπὶ τῷδε καὶ ἐς τὸ μέλλον ᾕρετο δημαρχεῖν. καὶ γάρ τις ἤδη νόμος κεκύρωτο, εἰ δήμαρχος ἐνδέοι ταῖς παραγγελίαις, τὸν δῆμον ἐκ πάντων ἐπιλέγεσθαι. id est, statim postea creatus est Tribunus plebis in annum quoque sequentem. iam enim sancitum fuerat lege quadam, Vt si Tribunus plebis alios honores petere nõ posset, eius in primis populus rationem haberet, comitijs Tribunicijs. hæc verba, εἰ ἐνδέοι ταῖς παραγγελίαις, sic interpretatur magni nominis Iurisconsultus in commentario de legibus Romanis, *si Tribunus nondum promissa præstiterit.* putauit scilicet παραγγελίαν idem esse cum ἐπαγγελίᾳ. pudet me tam fœdi erroris *Dodona*] Decurtatus, *Dona:* quæ scriptura iuuat coniecturam Malæspinæ *Dodona* legentis, vt certe legi debet. Dodona vero quarto casu dictum est a nomine Dodon. Eustathius in Dionysium, ἰστέον δὲ ὅτι ἡ δωδώνη οὐ μόνον ἡ χῶρα, ἀλλὰ καὶ πόλις ἦν δωδώνη, ἀπὸ δωδώνης τῆς διὸς καὶ εὐρώπης, ἢ ἐκ ποταμοῦ δώδωνος. ἐλέγετο δὲ καὶ δώδων διὰ συλλάβως. *Te re istic*] Desiderabatur hic vocula *re*, ante aduerbium *istic*, quam nos ex Scidis & Crusellino in suum locum restituimus.

IN EPISTOLAM XIII.

Neque temporis] Suspicatur Malaspina scribendum, *neque*, pro, *meque:* at ego ita legendum affirmo ex fide Decurtati, & Crusellini. *Me caussa mea*] in nostris antiquis erat, *me caussæ mea, voluntati meorum defuisse*. correxi, *me caussa mea, voluntati meorum defuisse*, hoc sensu, non putabis me voluntati meorum defuisse, meæ voluntatis caussa; hoc est, amicorum voluntati anteposuisse meam.

IN EPISTOLAM XIIII.

Etsi scio] Alij aliter. ego ex Scidis reposui, *etsi scio*, vt corrigendum putat Malaspina: cuius in ea re sententiam non probo, quod, *potius quam*, pro, *potius &*, legendum existimat. dicebant enim Latini, *potius &*, pro, *potius atque*, vt, *simul &*, pro, *simul atque*, quemadmodum alio loco docuimus.

mus. *Vt scripseram, non veni*] editiones habent *iui*, quod non improbo. sed Scidæ, Tornæsianus, & Decurtatus, *veni*, & mox, *subito*, non, *subiti*.

IN EPISTOLAM XV.

Ecquo modo] Correxi, *ecquo*, vt erat in antiquis nostris. paullo post ex ijsdē libris iussi excudi, *cæteros quod purgas, debent mihi probati esse, tibi si sunt. Quid est firmius?*] Vulgati libri, *sic est firmius*. sed multo melius Scidæ, Tornæsianus, & Crusellinus, *quid est firmius?* quam lectionem etiam probat Lambinus. *In quo ipso*] Tres has voces, *in quo ipso*, restituimus ex Decurtato, Tornæsiano, & Crusellino. *Quoniamq; ego*] Victoriana editio, *quumq; ego proditus*. aliter nostri, & melius, *quoniamq; ego proditus*. mox ex plærisque meis edidi, *me, meos, meis tradidi inimicis*.

IN EPISTOLAM XVI.

Quod cum lecta sunt] Manuscripti nostri, *quod cum lecta sunt*: nisi quod in Tornæsiano, *læta*, culpa librarij exaratum est. *Vt putabis*] Statim post hæc verba, *ita scribas*, hoc amplius habent Decurtatus, Tornæsianus, & Crusellinus, quam vulgati, *vt putabis*; quod omittendum non duxi.

IN EPISTOLAM XVII.

Leuineius] alij, Liuinus; nostri veteres, *Leuineius*, vt edidi. *Appij quæstio est*] Omnino legendum est, *quæstio*, vt est in priscis nostris. nam publicis iudicijs exercendis, quę Quæstiones dicebantur, præficiebantur quotannis Prætores, qui & Quæsitores inde vocabantur. cum autem hęc Cicero scribebat, Appius Claudius designatus erat Prętor, vt docet Dio, eiq; obtigerat, vt hinc conijcimus, Quæstio de pecunijs repetundis. itaq; verebatur Cicero, ne valde periculosum esset Q. fratri caussam dicere de pecunijs repetundis, quarum audierat eum postulatum iri, Appio Claudio Prætore, qui erat Quincto, propter ipsum Ciceronem, inimicissimus. nam Appius, Publij fratris caussa, qui magnas cum Cicerone simultates gerebat, non modo oderat ipsum Ciceronem, sed & Quinctum eius fratrem. Porro hic agi de accusatione Q. Ciceronis declarat locus ille epistolæ octauæ huius libri, vbi hic auctor de fratre ita scribit: *Nūc istic quid agatur magnopere timeo: quamquā tu altera epistola scribis Idib. Maij audiri, fore vt acrius postularetur, altera iam esse mitiora.*

Caue vereri] Mei omnes, vno excepto, *caue vereri*, quod rectum existimo.

IN EPISTOLAM XVIII.

Actorem etiam daturum] Scidæ, & Crusellinus, *actorem*, vt ex Tornæsiano Lambinus emendauit.

IN EPISTOLAM XIX.

T. Pomponi] Addidi prænomen T. ex nostris manuscriptis, cum abesset a vulgatis.

IN EPISTOLAM XXII.

Desiderio meorum] Confer, si lubet, Victorianam lectionem cum ea quam ex antiquis manuscriptis expressimus, statim iudicabis longe fideliora esse ea exemplaria, quibus vsi sumus, quam illud quod is tam valde laudat, ad cuius fidem editionem suam conformauit. sic enim hunc locum Victorius edidit, *desiderio omnium rerum, quæ mihi me cariores semper fuerunt.* in nostris vero sic erat, *desiderio meorum omnium, tum eorum qui mihi me cariores semper fuerunt.*

IN EPISTOLAM XXIII.

Illud ipsum abrogatur] Quod ex coniectura emendauit Malaspina, id nos auctoribus libris manuscriptis: in quibus manifeste scriptum erat, *abrogatur,* &, *quo non,* pro, *abrogaretur,* &, *quo modo,* quæ lectio est excusorum. *Quodve ei*] Placuit repræsentare lectionem Decurtati nostri, quod multo integrior & castigatior sit, quam impressa. sic igitur habet optimus ille codex, *quodve ei qui promulgauit, abrogauit, derogauit, obrogauit, ob eam rem pœnæ, multæve sit,* E. H. L. N. R. postremæ hæ quinque notæ hanc significationem habent, *eius hac lege nihilum rogatur.* *Vt Ninnium*] Aliter est in publicis libris. sed in eorum verba non æque iurauimus, vt in veterum manuscriptorum, in quibus ita legitur, *Vt Ninnium.* *Sit ne quod*] Huius hulceris curatio debetur Decurtato nostro, in quo ita est: *Sitne quod obseruandum illud caput non putabant.* quæ verba παρενθέσει includi debent. libri vulgati deprauate edunt, *siue,* pro *sitne.* *Cauti fuerint*] Legendum, vt edidi, *fuerint*: vt sit eiusdem modi & temporis, quo illa duo superiora, *attulerit,* &, *dubitauerint.* nam sumendum ἀπὸ κοινοῦ, *inuestiges velim quare.* *Scripsit Visellius*] Abest a Decurtato nota T. & Visellius hic non Titus, sed Caius dicebatur, vt apparet ex Ciceronis Bru-

to. ea ve-

to. ea vero nota huc irrepsit ex importuna repetitione vltimæ litteræ vocis, *scripsit.*

IN LIBRVM IIII.

IN EPISTOLAM I.

Propraterita] Expressi scripturam Decurtati, *propraterita mea in te obseruantia:* cuius lectionis vestigia, licet perturbata, in hunc modum extant in Tornæsiano: *propter ita meam in te obseruantiam. Cum Brundisij essem*] Hæc verba, *cum Brundisij essem*, a me lecta in Decurtato, Tornæsiano, & Crusellino, quamuis absint a vulgatis, nolui in editione nostra desiderari. *Cum continuo*] Prætuli lectionem Decurtati vulgatæ: hoc est, pro *contio*, excudendum curaui, *continuo.* nam ἀπὸ κοινοῦ repeti debet, *multitudo. Qui nos absentis*] Videtur indicare Hortensium, de cuius inconstantia, aut potius perfidia, occulte queritur epistola tertia huius libri.

IN EPISTOLAM II.

Vt id non modo negligentia] Victorius alteram negationem addidit hoc exemplo, *Vt id non modo non negligentia mea:* quo pacto legitur in plærisque libris excusis. sed liquido iurare possum ab omnibus meis antiquis abesse alterum *non.* & sane quandoque cum apud alios veteres auctores Latinos, tum apud hunc nostrum, *non modo*, scriptum reperias in bonis exemplaribus, pro, *non modo non*; vt epistola quinta libri 14. *Qui orbis terra custodijs non modo septi, sed etiam vagi esse debebant.* quo loco nos plura de hoc loquendi genere. *Neque plebis scitu*] Ex Decurtato, & Tornæsiano reposui, *neque plebis scitu is qui se dedicasse diceret*; & mox, *aut plebis scitu id facere iussus esset.* nam, *scitus*, hic masculino genere idem est quod, *scitum.* sic, *sponsus, conuentus, mandatus,* in his epistolis, pro *sponsum, conuentum, mandatum. Inani populo*] Perspicue legebatur in Decurtato, *inani populo*, atque ita proculdubio legendum. nam inanem populum vocat quos mox infimos dicit. In Tornæsiano vitiose scriptum erat, *iam populo. Quod ne si vellem*] Libet Tornæsianus, *quod nisi vellem:* Scidæ, *quod ne si vellem*, quam lectionem sequuti sumus. *quod ne*, valet, *vt non.* sensus

vero est, *Vt si vellem, non integrum esset mihi posse petere*, nam, *posse*, ex manuscriptis legimus. *Fanorum, lucorum*] ἀσυνδέτως, *lucorum, fanorum. lucorum* autem legi debet, vt est in Decurtato, & Crusellino, & vox *sacrorum*, iisdem auctoribus, delenda. *Nostræ rationes*] Ex glossemate additum fuerat in vulgatis, *vtilitates meæ:* quod recte aberat a Decurtato. *Præsentes*] Nihil muto. sumendum enim ἀπὸ κοινοῦ, *senserunt*. nam supra scripserat, *quod sensisti tu absens.*

IN EPISTOLAM III.

Hauere te] Deerat hic prouocabulum *te*, post verbum *hauere*, quod ego ex Decurtato & Crusellino restitui; moxque ex eorundem præscripto edidi, *tum mea a me. Eam quæ Germalo*] Verissimam puto coniecturam Adriani Turnebi, *Germalo*, hic legendum censentis. vt ita sentiam adducor veteri scriptura, quamquam deprauata, quæ ita concepta est in Decurtato, *Geranilo*. Hæc ergo Milonis domus sita erat ea parte vrbis, quæ Germalum dicebatur. De Germalo vide Varronem de lingua Latina. *Sed illæse*] Restituimus ex fide Decurtati, *illæse*, pro, *ille se*, &, *interiora in ædium*, pro, *interiorem ædium*, &, *Syllæ se*, pro, *Sylla se*. ὑπακουστέον autem, *proripuit*, aut *abdidit*, aut tale quid verbum. *illæse*, est ἀβλαβῶς, nullo accepto detrimento. *Domi Clodius*] Hæ voces, *domi Clodius*, claudendæ sunt παρενθέσει. sensus enim est, in senatu postridie Idus Marcellinus se virum egregium præbuit aduersus Clodium, omnes etiam acres in eum fuerunt. tunc temporis Clodius domi se continebat *Etiam hercule*] Hortensium notat, qui valde fuit familiaris Attico, vt refert Cornelius Nepos in vita Attici. *constantiam* autem scripsit εἰρωνικῶς, cum eius leuitatem argueret: queritur enim alio loco se summa simulatione amoris insidiosissime tractatum fuisse ab illo. *Inuitæ tuæ verissimæ*] Excudendum curaui ex Decurtato, *inuitæ tuæ verissimæ litteræ*. Atticus sibi persuadere non poterat tantam esse in Hortensio leuitatem & inconstantiã, quantam vulgo prædicabant. tamen multis exemplis tandem coactus est fateri id verum esse. qua de re scripserat aliquid Ciceroni. qui cum nosset confessionem illam ab eo inuito extorqueri, rescripsit veras esse eius ea de re litteras, etiam inuitissimas. *Ante diem* XI. KAL.] Post *Kal.* additur in vulgatis, *Ianuar.* quam

vocem in Decurtato non reperi, & adulterinam esse docuit iamdudum Manutius. *Paucis pannosis*] Emendaui *paucis pannosis linea laterna*, vt disertim scriptum erat in Decurtato. linearum laternarum frequens hodie vsus est apud nos, vt & cornearum, quæ olim Punicæ dicebantur. *Si se Vt it Vrbe*] Variat hic veterum codicum scriptura. Victorius tradit in antiquo suo ita esse, *si sentiturVe iam obtulerit:* Tornæsianus sic habet, *si se Vt it Vrbe iam obtulerit:* sic etiam Decurtatus, & Crusellinus. reposui, *si se Vt it Vrbe iam obtulerit.* ait occisum iri Clodium a Milone, si Clodius ex vrbe rus iens, vt consuerat, illi se iam obtulerit. & sane hac in re Cicero certissimus fuit vates.

IN EPISTOLAM IIII.

Medius fidius ne tu] Qui putant mendum esse in his voculis, *ne tu*, quod post aduerbium iurandi *medius fidius*, τὸ *ne* additum παρέλκειν videatur, *ne* illi parum diligenter veterum loquendi rationem obseruarunt. sic enim Plautus Aulularia,

AEdepol, ne tu aula multos inimicos habes.

idem Bacchidibus,

AEdepol, ne tu illorum mores perquam meditate tenes.

Terentius Hecyra,

AEdepol, ne nos aque sumus omnes inuisa Viris.

nihil igitur mutandum. sed, quod a nemine, quod sciam, animaduersum est, puto vocem *locum*, vitiose Latinis litteris scribi, cum Græca sit, λόχον: quo nomine significatur globus sedecim militum, vt tradit Ælianus περὶ τάξεων: quasi innuat Cicero Atticum emisse octo paria gladiatorum, qui mirifice pugnarent. Ceterum non me fugit quandoque plures, quandoque pauciores attributos fuisse λόχῳ. nam Xenophon λόχον constituere videtur ex XXIIII. militibus: Thucydides, si eius interpreti Græco credimus, ex quaternis centurijs, & vno manipulo. nos AElianum sequuti sumus.

IN EPISTOLAM V.

An me] Scripsi, *an me*, vt erat in nostris. nam *me*, deerat in codicibus peruagatis. *A Vettio me emisse*] liquido erat in Tornæsiano & Decurtato, vt edidi, *a Vettio me emisse.* *Sed quid ad hoc?*] Quamquam ea quæ modo narraui de villa

& domo ſatis ſuperque indicant illorum malum in me animum, exigua tamen ſunt, & prope contemnenda præ ea re quam mox referam. quia enim a Pompeio aliquando diſſentiebam in dicenda in Senatu ſententia, quo fiebat vt is mihi quodammodo infenſus eſſet, quamuis illi non probarent quæ a Pompeio dicerentur, ſed contra mecum ſentirent, tamen lætabantur me ea de cauſſa incurrere in odium Pompeij. quæ lætitia non aliunde proficiſcebatur, quam ex malo & inuido illorum animo. Præpoſitio *ad*, hic comparationem ſignificat, vt apud Terentium Eunucho, *Eſtne vt fertur forma? P. ſane.* CH. *at nihil ad noſtram hanc:* id eſt, præ noſtra hac. *Finis; & quoniam*] Vocabulum hoc, *finis*, in omnibus noſtris legebatur. quare referendum id putaui in noſtrum exemplar, ſequutuſque ſum coniecturam Malæſpinæ in mutando τὸ *ſed*, in *et*. *Et me aſinum germanum*] Repoſui auctore Decurtato, *& me aſinum germanum fuiſſe. ſed quoniam, &c.* indicat ſe ita obſequutum fuiſſe potentiorum voluntati, quo ab illis amaretur, (obſequium enim amicos parit) vt de ſua dignitate & auctoritate plurimum imminuerit. denique ita ſe abieciſſe, vt re vera aſinus videretur, cum illi contra inſignium quorundam equorum ſpeciem præ ſe ferrent. ſimili ratione eundem hemicillum, id eſt ſemiaſinum, ſiue mulum Atticus vocarat, vt intelligitur ex epiſtola 51. lib. 13. quod ad Cæſarem non tanquam ad parem & æqualem, ſed vt ad ſuperiorem, & dominum ſcripſiſſet. notum eſt prouerbium, *ab equis ad aſinos*; quo hic alluſum eſt. in hanc quoque ſententiam ita ſcribit epiſtola ſequenti, *Ergo erimus* ὀπαδοὶ, *qui* ταγοὶ *eſſe noluimus? ſic faciendum eſt. tibi enim ipſi, cui vtinam ſemper paruiſſem, ſic video placere.* *Pinxerunt*] Id eſt, illuſtrarunt. ſic enim idem explicat epiſtola octaua huius libri: *Nihil venuſtius quam illa tua pegmata, poſtquam mi ſittybis libros illuſtarunt.* *Conſtructione*] Conſtructionem vocat pegmatum compactionem, quorum meminit eo loco, quem modo citauimus. quidam librorum colligationem interpretantur: Manutius ordinem. non placet.

IN EPISTOLAM VI.

Immo hercule] Vulgati, mehercule: Decurtatus, *immo hercule:* quam lectionem veram eſſe neminem dubitaturum puto. *Ne*

puto. *Nequicquam*] Frustra, inquit, libeat in ocium secedere, vt non ingratus videar erga eos, quorum studio & opera reuocatus sum ab exilio. nam ij meo aliquo publico munere & officio sibi volunt satisfieri. itaque vt ingrati animi vitium effugiam, vel eorum gratia, versandum mihi est in Repub. *Immo etiam in bellum*] Legendum cum interrogatione, & repetendum ἀπὸ κοινοῦ, *si libeat*, & extrinsecus assumendum verbum, *sequi*, aut, *comitari*, quod affectatoris est. quid, si libeat, inquit, Pompeium & Cæsarem sequi etiam in bellum, & in castra? huic vero interrogationi ita respondet, quasi turpe existimet eum, hoc est, se, qui dux esse noluerit, alios in militia affectari. *Reliqui, ast*] omnes nostri melioris notæ, *reliquia est*: emendaui, *reliqui, ast* Σπάρταν ἔλαχες, &c. hoc sensu: reliqui, qui mihi consilium dant, sic aiunt, ast tu Spartam nactus es, hanc orna: id est, Rempub. regendam suscepisti, eam consilio & opera tua iuua, & ne officio desis. *Non mehercule possum*] Non possum Reip. quam debeo, operam nauare; ne forte, si libere loquar quæ oportet, eos offendam, qui suo beneficio me sibi valde obstrinxerunt; neve ad eorum nutum loqui, aut eorum acta probare cogar, qui ipsam rempub. perditum eunt, quamuis ij alioqui de me benemeriti sint. *Vt ista improbem*] Rectum est, *improbem*, vt est in nostris calamo exaratis, quicquid alij garriant. nam hoc Cicero significat, quamuis nullo modo adduci possim vt faciam quod partim tu, partim alij suadent, vt scilicet Cæsari & Pompeio obsequar, aut Spartam, quam nactus sum, ornem: verumtamen cupio id cum ratione videri facere: ideo commentor in his locis quomodo ea improbem, quæ a te & alijs mihi ingeruntur. *Illa Hortensiana*] Cicero, vt iam antea monuimus, valde querebatur de Hortensio, & tamen, quantum poterat, dissimulabat acceptam ab eo iniuriam. ita tamen se continere semper non potuit, quin aliquando ipsi aliqua, super ea re, querimonia exciderit. quod iniquo animo cum Hortensius accepisset, ideoque cuperet Atticus eum cum Cicerone reconciliare, auctor fuerat Ciceroni, vt illi scriptum aliquod dicaret. *Quod videor*] Videbatur Cicero stulte fecisse, quod in quadam caussa tacite non tulerat intemperiem Hortensij, sed ei obiecerat iniuriam sibi immerito illatam. lego igitur

ex Decurtato, vt censet Malaspina, *ne quod videor stulte illius amici intemperiem non tulisse.* ΒΑΘΥΤΗΣ] βαθύτητα vocat taciturnitatem, & occultum aliqua de re animi sensum, sumpta translatione a puteis, & alijs locis altis, in quibus demersa ita latent, vt nemini appareant. *Oculatior*] Castigaui, *oculatior*, auctore Decurtato, cum antea legeretur, *occultior*, repugnante sententia. oculatus hic est qui omnium oculis patet, quo significatu Plinius locum oculatissimum vocauit. *Nunc quam misi*] Addidi aduerbium *nunc*, ex Decurtato, & Tornæsiano.

IN EPISTOLAM VII.

Nihil εὐκαιρότερον] Ducendum ab his verbis, *nihil* εὐκαιρότερον, initium huius epistolæ, vt ex Decurtato didici. *Qui quidem*] Recte Malaspina legit, *qui quidem*, & post *quidem*, interpungit. est enim ἀποσιώπησις, qua Cicero alijs cogitandum relinquit, quid ipse sentiat de Metello, ne, si forte quod in animo habebat expromeret, hominem mortuum maledictis incessere videretur. innuit vero improbum virum fuisse. *Tibi nummi*] εἰρωνικῶς. indicat enim nullam spem esse eorum nummorum recuperandorum. ideo mox subijcit, *in hoc thecam nummariam ne retexeris.* *Quid enim vereris*] Sensus est, quid vereris, quemcunque Metellus heredem fecit, ne is scilicet hereditatem non cernat, quod eam damnosam existimet, nisi forte Publium heredem fecit? non enim verendum est, sed pro certo habendum, neminem eam hereditatem aditurum præter Clodium; qui ære alieno cum totus sit obrutus, nullam quantumuis damnosam repudiaturus est hereditatem. Verumtamen improbe non fecit Metellus, quod affinem suum heredem fecit, quem sciebat certo hereditatem suam aditurum. itaque huius rei caussa ne thecam nummariam retexeris, id est, aperieris, vt in eam nummos indas tibi debitos a Metello. ij enim tibi perierunt.

IN EPISTOLAM VIII.

Patina tyrotarichi] Videtur Atticus, ijs quæ de tyrotaricho, & de raudusculo scripserat, notasse miram Ciceronis parsimoniam, qua grande æs alienum, quod rebus suis aduersis conflauerat, ita minuerat, vt id modicum iam esset. nam raudusculum est modicum æs. tyrotarichus autem genus erat opsonij vilioris, rusticis familiare, quod caseo & salsamentis

ſamentis conſtabat: vnde & nomen acceperat. *Nam de rauduſculo*] Quod ais me æs illud alienum, quod contraxi, ita minuiſſe, vt id iam non æs, ſed rauduſculum ſit; ne me magnum, id eſt, bonis affluentem, & fortunatum dixeris, priuſquam videris qui futurus ſit exitus rerum mearum. nam fieri poteſt, vt, antequam moriar, iterum fortunæ meæ ad eoſdem miſeriarum ſcopulos allidantur. Vetus prouerbium fuit neminem dicendum eſſe beatum ante ſupremum vitæ diem. Euripides Andromacha,

> χρὴ δ' οὔποτ' εἰπεῖν οὐδέν' ὄλβιον βροτῶν,
> πρὶν ἂν θανόντος τὴν τελευταίαν ἴδῃς.
> *Quemquam beatum tu prius ne dixeris,*
> *Vitæ ſupremum quam diem conſpexeris.*

εἴη μισητὸς φίλος οἶκος] Ita concepta erãt hæc verba in Decurtato, ΕΙΗ ΜΗCΗΤΟC ΦΙΛΟC ΟΚΟC: repoſui, εἴη μισητὸς φίλος οἶκος, hoc ſenſu, familiaris tua domus tibi odio fuerit præ Antiatibus illis ædibus. Prouerbium Græcum eſt, φίλος οἶκος ἄριστος, quo familiaris cuiuſque domus laudatur. verum ita amœnæ erant ædes illæ Antiates, vt nemo eſſet qui ſuis illas longe non anteferret *Pegmata*] Pluteos intelligit, in quibus libri collocabantur cum auctorum imaginibus, de quibus accipiendus eſt locus ille Iuuenalis,

> *Indocti primum: quamquam plena omnia gypſo*
> *Chryſippi inuenias. nam perfectiſſimus horum eſt,*
> *Si quis Ariſtotelem ſimilem vel Pittacon emit,*
> *Et iubet archetypos pluteum ſeruare Cleanthas.*

Plura de his imaginibus videnda apud Plinium libro trigeſimo quincto. *Tua* autẽ ſcribit, quia ea pegmata Atticus ei dederat, aut certe curarat. Sed & Atticus imagines habebat in ſua bibliotheca, vt perſpicitur ex epiſtola proxime ſequenti. *Poſtquã mi ſittybis*] Liquida hæc eſt ſcriptura Decurtati, *poſtquã mi ſittybis libros illuſtrarunt:* ſumendũ ex ſuperioribus ἀπὸ κοινοῦ Dionyſius, & Menophilus. Sittybæ ſunt ſcortea librorũ integumẽta. nam Heſychius interpretatur δερματινὰς στολάς. *Valde eſt*] Auctoribus Scidis emendaui, *valde eſt*, cũ in Tornæſiano, & alijs legeretur, *valde &c.* ſignificat autem, multũ eſt, abunde eſt. *Male ſi ſe geſſere*] Scidæ habebãt, *male ſi ſe ceſſere:* quę ſcriptura confirmat emendationẽ Malæſpinę corrigẽtis, *male ſi ſe geſſere*, vt & nos repoſuimus. Mox lego,

Apenas, non, vt Victorius edidit, *aperias*. *Tibi est commodum*] Addidi ex Decurtato & Tornæsiano pronomen *tibi*. paullo post Manutium sequuti sumus in hac lectione, *quam est ista περίστασις nostra*. *Quid? sinas?*] Hic quoque Manutianam lectionem edidi, *quid? sinas?* quæ extabat etiam in Crusellino. *Eram exosus*] Lego, *exosus*, vt est in Scidis; eamque lectionem hæc confirmant, *homo peramans semper nostri fuit, nec mihi vnquam odio*. nam exosus est, qui odio aliquem habuit. ΤΗΝ ἴσω γραμμὴν] In Scidis erat τὴν σω γραμμήν: in alijs, τὴν ἔσω γραμμήν. emendaui τὴν ἴσω γραμμήν; id est, interiorem lineam, quæ media inter extremas duceretur. significat media via vtendum esse, vt idem alibi loquitur: quod fit, cum quis nimis non inclinat in alterutram factionum partem.

IN EPISTOLAM IX.

Censum impendant] Census agendi tempus insumant. *Suauissime hercule*] Libri nostri, *suauissime hercule effusus*, & ita edidimus. *In Cumanum a se*] Perspicue erat in Decurtato, *a se*, vt legit Manutius: id est e villa sua, quam itidem habuit in agro Cumano. Victorius tamen mauult, *ac se*, quod est eiusmodi atque illud e secundo libro, *vbi quidem ego mallem Duumvirum quam Romæ me fuisse*. *Sectam haberet*] Castigatius in Scidis, *haueret*, quam in libris editis, *haberet*. aspirate autem scribebant, *haueo*, vt perspicitur non modo e veteribus libris, sed etiam e lapidibus.

IN EPISTOLAM X.

Puteolis] Initiū epistolæ etiam in Decurtato. *Deferor vt voluptatum*] In Scidis, Tornæsiano, & Crusellino constanter exaratum erat, *& voluptatum*, mendose, pro, *vt voluptatū*. Declarat .n. particula, *sic*, quæ mox sequitur, Ciceronē hic scripsisse, *vt*, quo modo edidim⁹. nam altera alteri respōdet. *Pompeius in Cumanum*] Hinc colligimus prius scriptā fuisse hanc epistolam, quam proximā superiorem. nam illic Cicero Pompeium iam conuenerat, hic nondum viderat. sed alias docui perturbatum esse ordinem harum epistolarum.

IN EPISTOLAM XI.

Ante diem II. KAL.] Ingeniose & recte Manutius, *ante diem* II. KAL. quam lectionem omnibus litteris perscriptam reperi in Decurtato. *Nec metuo tamen*] Quam-

uis neminem mecum duxerim præter Dionysium, non metuo tamen ne tu mecum frequentissime non colloquaris, perinde ac si mecum fores. nam ita crebras ad me litteras mittes, vt mihi sermo non defuturus sit abs te. *Opere delector*] Hoc addidit, vt Atticum magis inuitet ad scribendum. ociosus, inquit, esse nolo. itaque libentissime operam impendam in epistolis tibi rescribendis. Malaspina conatus est hunc locum deprauare, cum eius sententiam non assequeretur.

IN EPISTOLAM XII.

Esse enim Idibus] Vocem *Idibus*, quæ deerat in Victorianis, e veteribus nostris restitui. *Et promonebo*] Scripsi, *&* *promonebo*, vt erat in Scidis, & Tornæsiano. *promonebo*, est præmonebo; vt prodicere diem, prædicere, apud Varronem de lingua Latina.

IN EPISTOLAM XIII.

Milonis nuptiæ] Duabus de causis scribit sibi veniendum esse Romam, vt intersit Milonis nuptijs, & vt comitijs. *Ego vt sit rata*] Deprauate Tornæsianus, Crusellinus, & Huraltinus, *ergo & si irata.* emendaui ex Decurtato, *ego vt sit rata.* Quamuis, inquit, rata sit opinio illa comitiorum, ita vt ea certo habeantur, tamen non moleste fero me afuisse ab ijs altercationibus, quas in Senatu factas audio. hæ vero fuerant, vt suspicor, de habenda, aut non habenda quorundam ratione. *Quantum pot' est*] Plane exaratum erat in Decurtato, quomodo edidi, *pot' est:* hoc est, ὅσον δυνατόν.

IN EPISTOLAM XV.

Et suam illam] Expressi scripturam Decurtati, *& suam illam.* Malaspina legit, *etiam suam illam*, sed ex coniectura. *Rhetor Clodius*] Addidi ex fide Decurtati pronomen *te*, post vocem *lepore*; & pro, *Prætor Clodius*, reposui, *rhetor Clodius*. intelligit enim Sex. Clodium rhetorem, cuius idem in Philippicis meminit his verbis, *Audite, audite Patres conscripti, & cognoscite Reip. vulnera; duo millia iugerum campi Leotini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem immunia, vt tanta mercede nihil sapere disceres.* Plura de hoc Clodio rhetore Suetonius in libello de claris rhetoribus. *Pituanios*] Corruptum nomen, nisi valde fallor, quod in Decurtato extritum fuit, & alterius manu scriptum, vt est in

vulgatis, *Pitnanios*. Quid si, *D. Turanius?* quem epistola 5. libri primi vocat χρηστομαθῆ? equidem ἐπέχω. *Sufenas*] Cognomen est Noniorum, vt apparet ex veteri nummo argenteo, in cuius altera parte legitur, SEX. NONIVS PR. L. P. F. in altera, S C. SVFENAS. τρισαρεοπαγίτας] εἰρωνικῶς corruptissimos iudices vno verbo τρισαρειοπαγίτας vocauit. nam sæpenumero τὸ τρὶς in compositione vim habet augendi, vt τρισόλβιος, τρισάθλιος, τρισάσμενος. inde Horatius, qui sæpe Græcissat, cum Latine reddere vellet hæc duo vocabula, τρισκαρτερόφρων, & τρισχαλκεόφρων, scripsit, *illi robur & æs triplex circa pectus erat*. *Debemus*] Malaspina afuisse scribit a quibusdam suis verbum hoc, *debemus*. nos contra in omnibus nostris id exaratum reperimus: & sane abesse non potest sine magno sententiæ incommodo. indicat enim Cicero abstinendum esse a cædibus domesticis, vt declararunt XXVIII. iudices, qui Procilium, huiusmodi cædis reum, condemnarunt. verumtamen non oportere id ipsum, id est, cædes domi fieri solitas abunde, id est, valde refugere. inueniri enim qui eas ferant, quales fuere XXII. illi iudices, qui Procilium absoluerant. *Verita est enim pusilla*] Primum a mendis hunc locum vindicabimus, tum qui sit eius sensus aperiemus. more autem & instituto nostro proferemus scripturam veterum codicum, ex qua hanc nostram conformauimus. Tornæsianus, Huraltinus, & Crusellinus sic habebant, *Veritas est enim pusilla ne animum Publio offenderet*. eadem erat lectio Decurtati, extra quam quod pro, *animum Publio*, edebat, *animi in Publio*: recte meo quidem iudicio, atque ita excudendum curaui. id præterea mutaui, quod pro, *Veritas*, reposui, *Verita*, & pro *offenderet*, *offenderer*, vt totus hic locus ita conciperetur; *Verita est enim pusilla, quæ nunc laborat, ne animi in Publio offenderer*. offendi animi ita dicitur, vt angi animi, discruciari animi. quæ vero fuerit ea pusilla, cuius hic mentio fit, mihi non constat: puto fuisse Procilij vxorem, sororemque P. Clodij, quæ cupierat quidem Ciceronem patrocinari Procilio: sed quia P. Clodius eiusdem caussæ patrocinium susceperat, quocum Cicero graues inimicitias exercebat, maluit illa Ciceronem tacere, quam si is animi offenderetur, quod socium haberet in Procilij defensione P. Clodium. *Quæ nunc laborat*]

borat] Cui male est ob Procilium damnatum. *A M'. Curio*] Hoc est a Manio Curio. praue enim quidam scribunt a M. id est a Marco. *Rosia*] Nominandi casu legendum *Rosia*. *Is erat ante*] Decreuerat dominus Antiphontis, qui ludos edebat, illum merito vel immerito donare libertate. ideo scribit Cicero illum manumissum prius fuisse, quam productum; quod siue vicisset, siue non, certum esset eum manumissum iri. Victoriæ præmium in seruis histrionibus erat manumissio. *Palmam tulit*] Quamuis Antiphon impar fuerit ceteris omnibus, præter quam Astyæ, palmam tamen tulit, hoc est, manumissus est. *Nihil tam. Verum*] Interpungi debet post voculam *tam*. est enim ἀποσιώπησις perquam familiaris huic auctori in his epistolis. *Quam Astya. nam*] Omnes ad vnum manuscripti nostri, *quam Astyanam*; quæ scriptura mendo caret, modo apte distinguatur. Astya nomen est histrionis. particula vero *nam*, cum sit αἰτιολογικὴ superiorum, iungi debet cum sequentibus. *Orationibus indices*] Indices sunt tituli orationum, vt pro T. Annio Milone, pro M. Marcello. quia vero clarissimos viros defensurus erat, idcirco ait suis orationibus indices gloriosos parari.

IN EPISTOLAM XVI.

Ioculatorem] In tradendis artis præceptis non solet esse locus iocis. ea enim tractatio spinosior est quam vt sermonis vrbanitatem in disserendo recipiat. ideo Cicero ab ea Scæuolam ioculatorem exclusit. *De Procilio*] Editiones quædam, in ijs Victoriana, *De prælio*, mendose. nos veteres nostros codices sequuti sumus, in quibus plane exaratum erat, *De Procilio*: de quo epistola superiori. *Non mi hili*] Codices Tornæsianus, & Crusellinus, *non mihi, vt quod*: Decurtatus, *non mihi, vt qui*. mendum ita correximus, *non mi hili, vt qui*. sensus est, Senatusconsultũ de prouincijs Consularibus non est mihi hili, hoc est, id Senatusconsultum hili non facio, vt qui iam intellexerim enunciationem Memmij, cuius caussa factũ est illud Senatusconsultũ, valde Cæsari displicere: cuius cum valde intersit id Senatusconsultũ irritum fieri, non dubito quin, quod eo cautum est, ad nihilum recasurũ sit. tanta est enim eius auctoritas, vt id facile impetraturus sit a Senatu. Ex *mihi*, feci *mi hili*. nam sæpenumero in his

etiam epistolis, *mi μονοσυλλάβως* scriptum reperias, pro *mihi*. *Opimius Veien.*] Exemplar Tornæsianum, *Vesentorantius*: Scidæ, *Veietreantius*, recte, modo ita distinguatur, *Opimius* VEIEN. TRO. *Antius*: hoc est, *Opimius Veientina, Tromentina Antius.* nomina sunt Tribuum, in quarum prima censebatur Opimius, in altera Antius. sæpe enim Tribubus designari solebant ciues Romani. Cælius in epistola ad Ciceronem, *Scribendo affuerunt, L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Iulius L. F. Pom. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Lucceius C. F. Pup. Hirrus, C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Atteius L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentina.* hic senatores sex senis Tribubus indicantur, L. Iulius Annalis Pomtina, C. Septimius Quirina, C. Lucceius Hirrus Pupinia, C. Scribonius Curio Popillia, L. Atteius Capito Aniensi, & M. Oppius Terentina. Ceterum de Veientina Tribu nihil attinet dicere. res enim notior est quam vt egeat probatione. De Tromentina sic Festus, *Tromentina Tribus a campo Tromento dicta.* huius mentio habetur in hac inscriptione Perusina,

C. BETVO. C. F. TRO.
CILONI. MINVCIANO.
VALENTI. ANTONIO.
CELERI. P. LIGVVIANO.
AEDILI. II. VIR. CVINO.
SACERDOTI. III. LVCORVM. PR.
VMBRIAE. XV. POPVLORVM.
PATRONO. MVNICIPI.
BETVRES. PECTILLA. FILIA.
PATRI. PIISSIMO. L. D. D. D.

Antius] Huius Antij meminit paullo post, cum scribit, *Ibi loquetur præter Antium & Fauonium nemo.* *Res cedit*] Non probo lectionem Manutianam, *res ad Senatum*; quia nimis discrepat a veteri scriptura, *rescidit.* potiorem hanc duco, *res cedit.* *Haberi esse e re*] Libri formis impressi, *haberi censere*, prorsus inepte. hæc enim non cohærent,

censuerunt

censuerunt comitia haberi censere. in Decurtato erat, *haberi cessere:* correxi, *haberi esse e re*, optimo sensu. patres ita censuerunt; esse e re, id est, vtile esse comitia haberi. fortasse etiam illud, *e re*, compendio scriptum fuerat a Cicerone, pro *e Republica.* sic libro primo ostendi exaratum esse in nostris antiquis, *spe recorrigenda*, pro, *spe Reipublicæ corrigendæ.* *Haues*] Vt antea docui scriptum esse, *haberet*, pro, *haueret:* sic hoc loco deprauate legebatur, *habes*, pro, *haues.* *Vinulam*] Mei omnes, *nullam*, præter Decurtatum, in quo erat, *Vt nullam:* vnde feci, *Vinulam.* rem vinulam appellat, rem lepidam & elegantem, quæ ad se videndam & tractandam quemuis alliciat. rem, inquit, vinulam desideras, cum cupis hæc negotia plurium nundinarum fore: vt scilicet quamplurimi ea intelligant, & risu excipiant. nam ad nundinas solebant frequentes conuenire. Nonius vinulum interpretatur illecebrosum, explicans illud Plautinum, oratione vinula, venustula. *Nunc Vt opimiorem*] Non discrepant a vulgatis manuscripti mei. omnes enim habent, *nunc Vt opinionem habeas rerum.* ego paucis mutatis, veram, nisi fallor, lectionem reposui, hoc modo, *nunc Vt opimiorem habeas reum.* περιφραστικῶς enim Vatinium indicat, qui ceteris reis locupletior erat, & opulentior, eoque nomine postea repetundarum postulatus est, quod Syriam prouinciam expilasset, vnde ingentes illas opes congesserat. sed & a Ptolemæo, vt eum reduceret, vim maximam pecuniarum extorserat: cuius reductionis caussa Maiestatis accusabatur. opimus hic significat locupletem, & onustum præda. idem Cicero libro 3 in Verrem, *Indignum isti Videri cœpit ex tanta æde, tantoque opere se non opimum præda præsertim a pupillo discedere.* *Ille Vt ferebat*] Quomodo, inquies, ferebat Pompeius me in ea caussa libere & constanter aduersus Gabinium agere? humaniter, inquam, & placide, quoad mihi satisfactum esset ab ipso Gabinio, qui me, per summã iniuriam, dum Consul esset, in exilium egerat. ita, inquam, fauebat Gabinio Pompeius, vt mihi tamen ab eo satisfieri vellet. γοργεῖα γυμνὰ] Fœdissimæ maculæ hunc locum occuparant. in Tornæsiano erat, ΠΟΡΠΑ ΠΥΜΝΑ: in Decurtato, ΠΟΡΓΙΑ ΠΥΜΝΑ: emendaui, ΓΟΡΓΕΙΑ ΓΥΜΝΑ. deprauatio inde fluxit, quod imperiti librarij

non internoſcerent τὸ π a littera r, ſed figurarum ſimilitudine plærumque fallerentur. vtraque enim littera quãdoque eadem effingitur pæne forma, hocque tantum intereſt inter ambas, quod temoni τοῦ r, vt inde π fiat, adijcitur puſilla quædam linea deorſum ducta in hunc modum ꝛ. Accuſatores Gabinij Cicero vocat γοργεῖα γυμνὰ, quod ij nihil præ ſe ferrent, niſi terrorẽ quendã inanem; quo genere formidabiles videntur laruæ. nam γοργεῖα ſunt προσωπεῖα καὶ μορμολύκεια, vt ait Heſychiꝰ, ſumpta notatione ἀπὸ τῆς γοργοῦς, ὅτι γοργότητα καὶ φόβον ἐμποιεῖ. addit autẽ γυμνὰ, quod laruæ illæ nemini notæ non eſſent, vt quæ nudæ apparerent, detracta omni ſimulatione, tamquam veſte. *Omnem non modo*] Ex Scidis & Tornæſiano edidi, *omnem non modo:* quam lectionem quis reijciat? *Indicia*] Male quidam excuſi, *iudicia.* legendum enim, vt eſt in priſcis manuſcriptis, *indicia. E Sopolidis pictoribus*] Litteræ R, & S, adeo ambigua forma expreſſæ ſunt in codice Tornæſiano, vt vix alteram ab altera internoſcas, incertumque ſit, *Sopolidis*, an, *ropolidis* hic exaratum ſit. qua re olim inductus putaui legendum eſſe, *e rhopopolidis pictoribus*, auctorq; fui Lambino vt ita corrigeret. verum poſtea nactus codicem Decurtatum, vbi diſertim ſcriptum eſt, *Sopolidis*, errorem meum agnoui. itaque nunc edidi *e Sopolidis pictoribus*, vt plane eſt in Decurtato, atque etiam in Tornæſiano, niſi quod ab hoc abeſt præpoſitio *e.* pictores Sopolidis vocat quorum opera Sopolis vtebatur in pingendo, aitq; hunc Gabinium vnum de illis fuiſſe. Sopolis autem pictor fuit celeberrimus tempore Ciceronis, cuius meminit Plinius libro 35. his verbis, *Lala Cyzicena perpetua virgo M. Varronis iuuenta Romæ & penicillo pinxit, & ceſtro in ebore imagines mulierum maxime, & Neapoli Ianum* (ita lego, non, vt vulgo eſt, *Neapolitanum*) *in grandi tabula, ſuam quoque imaginem ad ſpeculum: nec vllius velocior in pictura manus fuit: artis vero tãtum, vt multum manu pretio antecederet celeberrimos eadem ætate imaginum pictores, Sopolin, & Dionyſium, quorum tabulæ pinacothecas implent.* quamquam vulgata Plinij exemplaria, *Sopylon*, edunt, non, *Sopolin.* ſed in manuſcriptis duobus legi, *Sopolin.* *Ac Accenſum*] Copula *ac*, deerat in vulgatis, quam ex Decurtato addidi. *Reus P. lege Ma-*

ge Ma-

ge Maiestatis] Expressi scripturam antiquorum nostrorum, *reus P. lege Maiestatis* nota P. significari puto Papiam legem, cuius proxime mentionem fecerat. De Papia autem Maiestatis nihil alibi vnquam legi. Papiæ de peregrinis vrbe expellendis meminerunt Cicero libro tertio officiorum, & Dio libro 28. Alterius item Papiæ de socijs Latinis idem Cicero in Corneliana. ΟΥ σ' οἶδ' Ἄρης ἅμα παφίῃ] Hunc locum imperitia librariorum fœdissime corruptum, nos, ope veteris Decurtati, primi hoc tempore suo nitori restituimus. nam cum ita scriptum reperissem in optimo illo libro ΟΥ ΣΟΙΛΑΡΗΣ ΑΜΑ ΑΦΙΗΙ, ductus vestigijs veteris scripturæ reposui, οὐ σ' οἶδ' Ἄρης ἅμα παφίῃ? primum enim animaduerti τὸ C, esse Σ. ita enim id veteres fingebant, vt C Latini speciem præ se ferret, vt perspicuum fit ex veteribus libris. deinde, qua exaratum erat, ΟΙΛΛΑΡΗC, iudicaui librarium mendose alterum Λ, pro Δ, alterum pro Α, scripsisse. nam librarij Latini præsertim imperiti has tres litteras Α, Δ, Λ, eadem pæne forma depingentes, facile alteram subijciebant alterius loco. denique τὸ π prætermissum fuisse existimaui oscitantia librarij in his verbis, ΑΜΑ ΑΦΙΗΙ. Latine autem hæc sonant, nonne scio, o Mars, te esse consuesse cum Paphia? ita enim ea accipio, quasi explicate scriptum esset οὐκ οἶδα σὲ, ὦ Ἄρης, γεγονότα; aut, φιλοῦντα εἶναι ἅμα τῇ παφίῃ? quasi diceret, necesse nihil fuit meo exemplo mihi probare Martem coniunctum esse cum Paphia. id enim satis aliunde didiceram. Ἄρης hic Attice positum est vocandi casu pro Ἄρες, & μετωνυμικῶς Ἄρης pro cæde, & morte cruenta, vt apud Sophoclem in Aiace lorario, πεφόβημαι λιθόλευστον ἄρην ξυναλγεῖν μετὰ τοῦδε τυπείς. aiebat enim accensus ille Gabinij se magno suo malo re ipsa compertam habere consuetudinem Martis cum Venere Paphia, quod lege Papia capite pœnas daret. interim alludebat ad nomen legis Papiæ, quasi id a Paphia venere originem duxisset: alludebat etiam ad fabulam Martis & Veneris, quos mutuis complexibus hęrentes Vulcanus arctissime colligauit, eorumque furta dijs omnibus palam fecit, vt est apud Homerum Odysseæ VIII. Porro τὸ ἅμα non modo χρονικὸν est, sed etiam τοπικὸν, vt notat Simplicius in Categorias Aristotelis, & Eustathius ad hunc locum Odysseæ 15.

Ἅμα δ' ἠοῖ φαινομένηφι
Λαπτήσας, ἅμ' ὑιοσιν ἀνακτορίῃσιν ἑπέσθω.

Inde apud Aristophanem *ἅμ' ἐμοὶ*, pro, mecum. itaque *ἅμα* *παφίῃ*, hic est, vna cum Paphia. *Appius sine lege*] His verbis, *Appius sine lege suo sumptu in Siciliam cogitat*, ea adtexuimus, quæ hinc auulsa vitiose translata fuerant in sequentem epistolam: ea autem sunt, *Paccianæ epistolæ respondi*, & quæ sequuntur vsque ad finem epistolæ. Contra quæ vulgo his subiungebantur, puta, *Ab Quincto fratre, & a Cæsare accepi* A. D. IX. KAL. *Nouemb. litteras, &c.* vsque ad finem epistolæ, ea in eorum locum substituimus, quæ illinc mota hic affiximus. *In monumentum illud*] Iussi vt excuderetur, *in monumentum illud*, vt erat in Decurtato nam in alijs, vt in vulgatis, deerat præpositio *in*. Scribit se contempsisse, id est, liberaliter insumpsisse, & quasi profudisse centies sestertium in monumenti illius ædificationem. *Quid? celabo te*] Varia est huius loci lectio pro codicum diuersitate. ego eam edidi, quæ erat in Decurtato, *Quid? celabo te res Romanas?* ait monumentum illud ea saltem re profuturum Attico, vt non ignoret id nuper constructum fuisse Romæ. nam Attici interesse putabat, vt certior fieret de rebus omnibus Romanis. *Vt abis totiens*] Victorianam lectionem, *Vt abis totiens, & tam longe abes*, confirmant veteres nostri. Queritur Cicero Atticum Roma sæpissime discedere, & diutissime abesse. nam, *longe*, hic significat diu. Plautus Sticho, *quamdudum in portum huc venis? longißime. Vtinam valeat*] Tornæsianus ante vocem, *vtinam*, hoc amplius habebat, *hoc quod dixi tantum:* quæ verba e glossemate quodam manarunt.

IN EPISTOLAM XVII.

Germina] Tornæsianus, *germa*; Decurtatus, *gerina:* scripsi, *germina*. quo nomine significari puto nouam subolem ciuium Romanorum, mirum quantum a veteri prosapia degenerantem. *Ne puta vide*] τὸ *ne* importune coierat cum voce, *germina:* id nos inde abscidimus, & hæc ita distinximus, *ne puta, vide.* vult enim hanc rem ita persuasam esse Attico, quasi eam videat, non ex alterius sermone veram existimet. plus enim oculis credendum est, quam cuiusquam assertioni. idcirco ait, ne puta; quia plærumque fallax est

opinio;

opinio; ſed vide, & oculis intuere, quorum fides eſt certiſſima. *In te eſt noſtri*] Vulgati, *in te eſt noſter:* melius manuſcripti quos habuimus, *in te eſt noſtri.*

IN EPISTOLAM XVIII.

Neque enim ſunt ea] Poſt verbum, *ſunt*, Decurtatus addit vocem, *ea*, quæ in excuſis deſideratur. quamquam ita Lambinus etiam legit. *Lepidum quo exedar*] Codices Tornæſianus, Cruſellinus, & Huraltinus nihil hic differunt a vulgatis: Scidæ pro, *excidat*; habent *exedat*; vnde legendum exiſtimaui, *exedar*; vt hæc ſit horum verborum ſententia: dictu lepidum & vrbanum eſt qua re crucier, & macerer. id vero Cicero εἰρωνικῶς ſcribit, cum ea de re ſecuri eſſet animi: ideo paullo poſt ſubijcit, *perſpice æquitatem animi mei.* exedi hic eſt rodi, & cruciari: Plautus Epidico, *Expectando exedor miſer, atque exenteror.* *Cogi ἀκηδείᾳ*] Mira loci deprauatio. Tornæſianus habebat, *& eo magis nunc coci ace dictatum fluere*, *&c.* Decurtatus, *& eo magis nunc cogi akedicatum fluere*, &c. correxi, *& eo magis nunc cogi ἀκηδείᾳ, tum fluere iuſtitio, & omnium rerum licentia.* Dixerat Memmium diremta coitione refrixiſſe, id eſt, ſtudia amicorum amiſiſſe. nunc docere vult eundem, cum ſe contemni & deſpici videret, pœnitentia ductum diremtæ coitionis, iterum quauis ratione tentaſſe amicos cogere. eo magis, inquit, Memmius nunc cogi, id eſt, cogebatur, & coibat ἀκηδείᾳ, hoc eſt, διὰ τὴν ἀκήδειαν, ὅτι ἀκηδὴς καὶ ἀτημέλητος ἦν: quia neglectui erat. nam ἀκήδεια hic παθητικῶς accipitur, vt apud Homerum ἀκηδὴς Odyſſeæ ſexto,

> εἵματα μέν τοι κεῖται ἀκηδέα, σιγαλόεντα.

Quantum autem ex veſtigijs veteris ſcripturæ conſequi poſſum, ſcripſerat Cicero ἀκηδείᾳ per ει diphthongũ, vt & Apollonius in Argonauticis,

> μηδέ μ᾽ ἀκηδείῃσιν ἀφορμήσητε λιπόντες.

Porro cogi valet coire, apteque reſpondet metaphoræ verbi, *refrixerat.* nam qui refrixerunt, cogi ſolent, & veluti in globum contrahi, vt diſſipatum calorem concitent, & compellant. *Tum fluere*] Cogebatur, id eſt, coibat Memmius; qui antea refrixerat, vt amiſſa ſtudia amicorum repararet: fluebat, quia diſſolute & licenter quiduis faciebat, cum iuſtitium eſſet. interim aduerte elegantem ἀντίθεσιν horum

verborum, *cogi*, &, *fluere*. *Seliciana*] Edidi scripturam meorum, *Seliciana*. Sic etiam libro 15. harum epistolarum ijdem libri habent, *Seliciam*, pro *Seleuciam*.

IN LIBRVM V.

IN EPISTOLAM I.

Curasti probe] quod bona Milonis addicta sunt Philotimo, vt mandaram. *Satisdationes secundum mancipium*] vt melius intelligatur quæ sint satisdationes secundum mancipium, id primum animaduertendum est, hic agi de emptione bonorum Milonis, quem Cicero Annium Saturninũ vocat: tum id notandũ, ea bona, Milone damnato, auctione, vt moris erat, vænijsse, addictaq; fuisse Philotimo Ciceronis liberto, ea lege, vt, si præsenti pecunia satisfacere non posset creditoribus Milonis, certe eis satisdato caueret. nam ex bonorum publicatione id tantum ad ærariũ redibat, quod supererat soluto ære alieno. potior enim erat creditorũ caussa quã ærarij. Iabolenus de iure fisci, *non possunt Vlla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superflua sunt. id enim bonorum cuiusq; intelligitur, quod æri alieno superest*. itaq; idem in eius bonis obseruatum fuisse puto, qui exilij caussa solum verterat, quod in illius, qui latitaret; vt scilicet creditores hastæ quendam præficerent, vulgo magistrum auctionis appellatũ, qui absentis bona ei qui plurimo licitus esset mancipparet, ea lege, vt is creditoribus aut omnino satisfaceret, aut aliqua ex parte, vt dicta lex fuerat, inquit Theophilus, cum ijs decideret; & si quid, soluto ære alieno, superesset, id in ærarium referret. cum ergo Philotimus emeret bona Milonis, necesse erat vt aut præsentem pecuniam numeraret creditoribus, aut eis satisdato caueret, præsertim cum esset plærisq; suspecta noui hominis, hoc est liberti, fides. quamquam nihil ille fecerat nisi mandato Ciceronis; qui cũ cuperet, quod posset, e bonis Milonis, in eius gratiam, seruare, nollet tamen ea sibi addici, quod turpe putaret cũ alias, tum in amici caussa sectorem esse, Philotimi opera hæc agebat, coita cũ eo societate. Idcirco, quod emptio bonorum Milonis ad se potissimum pertineat, mandat Attico, vt satisdet creditoribus illius. Erant ergo satisdationes secundũ mancipium, satisdationes

quas ia-

quas interponi oportebat pro bonorũ mancipatione, vt creditoribus caueretur, quibus præſenti pecunia non ſatisfiebat. nam, *ſecundum mancipium*, eſt, pro mancipio. ſic veteres dicebant vindicias ſecundum libertatem, & ſecundum ſeruitutem, & alia multa eius generis. De Philotimi ſocietate in bonis Milonis, præter epiſtolam octauam huius libri, videnda eſt ea, quam idem Cicero ſcripſit ad M. Cœlium. De bonorũ autem venditione, quæ a creditoribus fiebat, legendus Theophilus libro tertio inſtitutionum, Titulo de ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones. *Prædiorum Memmianorum*] duobus exemplis docet genus hoc ſatiſdationis nouum non eſſe, quod in cauſſa Memmij. & Atilij, qui tunc exulabant, eodem modo ſatiſdatum fuiſſet. Et ſane dubitari iure poterat an in mancipatione, ſiue addictione bonorum, quæ fiebat per magiſtrum auctionis, ſatiſdationi locus eſſet. nam, vt ait Vlpianus libro tertio de officio Proconſulis, res diſtrahi oportebat præſenti pecunia.

IN EPISTOLAM II.

Et tam longe] Recte legunt qui ita legunt, *& tam longe, & Hortenſius:* quibus adſtipulatur Decurtatus noſter. *Expenſe e ſua*] Ita Decurtatus, *expenſe e ſua villa*; addita tamen, *e* præpoſitione, alterius manu. eam lectionem ſequutus ſum. nam & in Tornæſiano exaratum erat, *expenſe ſua villa. expenſe* autem quid ſignificet non video, niſi forte multum, & impenſe. ſed fortaſſe ſcripſit Cicero *ex Panſæ ſui villa*, quod & Panſa amicus fuerit Rufionis, & villam habuerit in agro Puteolano, vt & in Pompeiano, & Trebulano; de quibus duabus mentio fit epiſtola proxime ſequenti. Vt vt ſit, indicat Cicero Rufionem illum non valde liberalem erga ſe fuiſſe, ſed ſtatim, vt ſe vidit, diſceſſiſſe. dicebant enim abituri, *numquid vis?* Terentius Hecyra: *ſed numquid vis? nam eſt quod me tranſire ad forum iam oportet.* Idem Eunucho: *rogo numquid velit; recte, inquit, abeo.* vbi Donatus, *ſignifico me abire. nam abituri ne id dure facerent, numquid vis? dicebant ijs, quibus cum conſtitiſſent. quid eſt ergo rogo numquid velit? dico quod abeuntes ſolent.* hactenus Donatus.

IN EPISTOLAM III.

Beneuentum cogitabam] Compendiose erat in Decurtato, *Beneuen.* quod interpretatus sum, *Beneuentum*; nam sic loqui solent Latini, *Beneuentum cogito*, non, *Beneuenti*. Idem Cicero lib. 16. harum epistolarum, *Sed quoniam furcilla extrudimur, Brundisium cogito.* *Esse satis faciemus*] In omnibus nostris legebatur, *esse satis faciemus satis:* quam scripturam mendo carere puto, modo apte distinguatur: quod fiet, si post verbum, *faciemus*, addatur τελέια ςιγμή. nam postremum *satis*, indicat Ciceronem nihil addere voluisse superioribus, quod satis superque esse putaret quæ iam scripsisset. Illa autem priora, *esse satis faciemus*, hoc declarant, faciemus vt sit satis, ita vt nemo contentus non sit continentia & diligentia nostra.

IN EPISTOLAM IIII.

Ac me ille] Decurtatus & Crusellinus, *ac me ille illud quidem labat:* nec aliter Tornæsianus, nisi quod pro *quidem*, habebat *quod*. Ego ex *illud*, feci *illuc*, & pro *labat*, reposui *labar*, & ita interpunxi, *ac me ille: illuc quidem labar, non quo: sed inopia cogimur eo contenti esse.* concisa est oratio, & aliquantulum obscura, quam sic explico; ac me ille, quem nosti, valde rogat, vt sibi nuptui dem Tulliam: & sane in illam conditionem descendam, non quia illã probem: sed quia, aliorum inopia, eo genero contentus esse cogor. *Vt nostro*] Genus de industria mutauit, &, *nostro*, pro *nostra*, scripsit, vt hæc minus intelligerentur. *nostrum*, cum ait, Tulliam designat. *Et, vt vis*] Vulgati libri, *& tuis.* de mendo constat, de germana lectione non item, quam ex Decurtato ita reposui, *&, vt vis.* *Esset quidem summe*] Plane sic est in Decurtato, *esset quidem summe facilis:* in Crusellino, Huraltino, & Tornæsiano corrupte, *esset quidem sum facilis.* ille, inquit, qui tibi visus est non alienus, esset summe facilis, nec grauate adduci posset ad accipiendam conditionem hanc nostram. sed tu aberis cum id agetur, & me etiam absente ea res fiet. itaque, quia neuter nostrum aderit, vereor vt id satis commode confici possit. *Et me absente res*] Omnes mei habebant, *& me absente res*, vt excudendum curaui. me absente, inquit, ea res agetur. *Habebis mei rationem*] Veteres nostri partim, *mirationem*; partim,

partim, *mei rationem:* quod postremum procul dubio Ciceronis est. vult ita rem geri, tanquam ipse adsit. ideo petit vt sui ratio habeatur. nam in Comitijs absentium ratio non habebatur, quia absentes per procuratorem petere magistratus non poterant: in alijs rebus, in quibus fas erat procuratores interuenire, ratio habebatur. rogat ergo Atticum, vt hanc rem ita curet, vt ipse desiderari non videatur. *De illo quod Chærippus*] Videtur innuere quædam de se vulgata fuisse a Chærippo, quæ ipse reticeri cuperet. De illo, inquit, negotio, de quo palam questus est Chærippus aduersus me. ΠΡΟΣΝΕΥΣΙΝ *sustulisti*] Atticus antea προσνευσιν, id est assensionem, sustulerat, cum scripserat δυσδιάγνωστον esse, velletne is Tulliam vxorem ducere, qui non alienus videbatur. hic vero iterum assensionem submouerat, cum dubitarat quid in Chærippi negotio fieri oporteret. *Ne quid ad Senatum*] Ne ea de re quicquam Senatus intelligat. *Nam de ceteris*] ἀποσιώπησις. nam de ceteris rebus, quæ ab alijs de me dicuntur, parum curo. aut de ceteris hominibus, ad quorum aures hæc de Chærippo peruenire poterunt, præter quam de Senatoribus, securo animo sum. *Vt agam amplius*] vt ampliora & maiora petam, quam quæ modo postulaui, id effice antequam proficiscaris. maiora petit tempore, cum rem cito confici velit. *Mera captio*] Lego, *mera captio,* vt est in Decurtato. meram captionem, hoc est, puram putam fallaciam esse scribit, quod scripserat Atticus, sibi chartam deesse, siquidem eius inopia minus multa scribebat. erant enim sat amplę facultates illi ad chartam emendam, si ea egebat. iocatur ergo suo more. nam alio sensu dixerat Atticus sibi deesse chartam, nempe quod totam chartam exarauerat, ita vt in ea nihil superesset vacui. *Ducentos*] Non mutaui receptam lectionem: quamquam in Decurtato hoc nomen erat in litura; vt fortasse Cicero scripserit, *ducenties,* quo pacto legit Lambinus.

IN EPISTOLAM VII.

Præfectos delaturum nouos] Cur, *nouos?* quia vacationes & iudiciariam caussam ijs petebat. Vacationes vocat excusationes a muneribus militaribus, & alijs, quæ præfecti obire consuerant: causam iudiciariam, munus iudicandi inter Græcos. neutrum tamen Cicero concessit. nam præfectis

omnibus vacationes denegauit, vt apparet ex epiſtola vndecima huius libri, & Græcis non Romanos, ſed peregrinos, hoc eſt, Græcos iudices attribuit, vt ſcribit epiſtola prima libri ſexti.

IN EPISTOLAM VIII.

Emptor alienus,] Et veteres libri, & res ipſa docet legendum eſſe, *alienus*. ait enim ſe idcirco Philotimum ſocium in bonis Milonis adhibuiſſe, quod de eius fide non dubitaret. nam certo ſciebat eum Milonis neceſſarijs & alijs creditoribus ſatisfacturum, quemadmodum poſtea ſatisfecit. Solebant Romani in negociationibus & commercijs vti libertorum opera, vt apparet ex Plutarcho in Catone maiore, & alijs multis auctoribus.ea de cauſa Cicero ſibi ſocium in bonis Milonis adiunxerat Philotimum libertum, cum ea ab haſta emeret. emerat autem, ne ea emptori alieno addicerentur, hoc eſt, non amico, & non familiari ipſius Milonis. quo facto futurum erat vt Milo multis mancipijs, quæ ſecum abduxerat, ſpoliaretur. nam ea emptor alienus ſibi vindicaſſet tanquam ſibi mancipata cum ceteris illius bonis:quod nequaquam facturus erat Philotimus, qui in ea re nihil agebat, niſi Ciceronis conſilio. Ceterum in quibuſdam libris, vt in Tornæſiano, pro *ſecum habet*, legitur, *ſecura habet:* ſed alteram lectionem ei prætuli. edidi etiam *poſſet*, pro *poſſit*, ſequutus auctoritatem Decurtati & Cruſellini.

IN EPISTOLAM IX.

Congeſſerant] Emendationem Manutij comprobat ſcriptura hæc Decurtati, *congeſſerant:* cuius loco legitur in vulgatis, *conceſſerant*. *Leucatam*] Antiqui noſtri *Leucatam* impreſſi *Leucaten*. *Maxime de* XX.] Vulgati libri, *de* CXX. nos notam, c, expunximus, admoniti cum a vetuſtiore noſtro, tum ab ipſo Cicerone epiſtola 5. huius libri.

IN EPISTOLAM X.

A. D. VII.] Perſpicue erat in Decurtato, vt legendum Manutius cenſet, A. D. VII. *Vt puto & volo*] Compendioſe Decurtatus, *vt puto & volo belliſſ.* pro *belliſſime*. ſic alio loco in his epiſtolis, *qui* VI. VII. *diebus florentiſſ.* pro, *florentiſſimus*. ΑΥΣΕΞΙΜΗΤΑ] Idem ille codex vetuſtiſſimus, & optimus, ΑΥΣΕΞΙΑΛΗΤΑ, vitioſe. diſſecto Μ. in duplex

in duplex A. scribi enim debuit, vt restitui, ΔΥΣΕΞΙΜΗΤΑ: quo nomine significantur res imis sensibus demersæ, & abditæ, quæ, vt palam fiant, vix inde educi & proferri possunt. nam δυσεξίμητον idem est quod δυσανίμητον. alterum enim ἀπὸ τοῦ ἀνιμᾶν, alterum ἀπὸ τοῦ ἐξιμᾶν originem ducit. apte autem vocabulum hoc respondet illi alteri, βαθύτης, quo taciturnitas indicatur, quam Cicero in se miram esse prædicat. sed de eo nos plura alio loco. *Vrbs dumtaxat*] Totum hunc locũ ita descripsi, & distinxi ex Scidis, *Vrbs dumtaxat? & Vrbis ornamentum, & hominum amores in te,* & *in nos quadam beneuolentia: sed multum & philosophia.* ΑΝΩ *κάτω*] Græce scriptum erat in Scidis ἄνω κάτω: Latine in Tornæsiano & Decurtato, *sursum deorsum.* ego Ciceronem Græcis verbis vsum puto. ἄνω κάτω id esse dicitur, quod ita perturbata quadam mutabilitate variat, vt nulla sede stabiliatur, & hæreat; sed modo sursum feratur, modo imo loco desidat. Itaque cum Academici in nullius magistri verba iurarent, nihilque certi affirmarent, eleganter Cicero duabus his vocibus eorum sectam designauit. sensus ergo est: ἄνω κάτω si quid est, hoc est, si quid est Academicæ philosophiæ, id totum est in Aristo, qui frater fuit Antiochi, cuius idem Cicero meminit libro secundo Academicarum. *Inuicem*] Tornæsianus, *iunctim*; ceteri vulgatam lectionem retinebant.

IN EPISTOLAM XI.

Marcellus fœde] Ex vestigijs veteris scripturæ edidi, *fœde de Comensi:* alij sic, *fœde in Comensi*, eadem quidem sententia, sed verbis paulo remotioribus a vetere lectione. Indicat Marcellum fœde fecisse, quod in odium Cæsaris pœnas sumpserit de Comensi quodam, tanquam de peregrino, cum tamen is ciuitate Romana donatus esset. Historia nota est. *Nostro ac Cæsari*] Interieci particulam *ac*, inter *nostro,* & *Cæsari*, ductus Scidarum auctoritate. *nostrum* cum dicit, Pompeium intelligit. *Vna Cn. Volusius*] Pro *nam*, quod erat in excusis, reposui *vna,* vt habebat Decurtatus. indicat enim Cn. Volusium vna venisse cum Pomtinio. *Aderat Quæstor*] Ita distinguo, *aderat Quæstor, tuus vnus Tullius aberat:* vt vox, *tuus*, ad Tullium referatur, non ad Quæstorem. nam quod quidam Cn. Volusium

Quæſtorem fuiſſe putant, valde falluntur. duos enim Cicero tantum habuit quæſtores, Meſcinium Rufum in Aſianis diœceſibus, Cælium in Cilicia; vt partim ex his epiſtolis apparet, partim ex illis, quæ ſcriptæ ſunt ad familiares. ΕΠΕΙΧΟΝ ἀεὶ] Legebatur in Tornæſiano ΕΠΙΚΟΝ ΔΕΙ: in Decurtato, & Cruſellino ΕΠΙΧΟΝ ΔΕΙ, per χ: emendaui ἐπεῖχον ἀεί. nam Latini librarij ſæpenumero alteram e duabus vocalibus, quæ diphthongum conflabant, omittere ſolebant. itaque in vetuſtiori noſtro ſupra, pro ΓΟΡΓΕΙΑ, exaratum eſt ΓΟΡΓΙΑ, vt hic ἔπιχον pro ἐπεῖχον. ijdem etiam, vt antea docuimus, non raro has litteras Δ & Α inuicem commutabant. hinc mendoſe ſcriptum eſt ΔΕΙ pro ἀεί. Ceterum indicat Cicero ſe de illis nauigijs, quæ littus Atticum legebant, identidem alicuius curſum repreſſiſſe, vt id ſibi retineret. eſt enim ἐπέχειν ſuſtinere curſum eius rei, quæ impetu feratur, vt de remora ſcribit Ælianus, quæ nauem currentem ſiſtit: ἡ δὲ ἐχενηΐς, inquit, ἐπέχει τὰς ναῦς, καὶ ἐξ οὗ ποιεῖ καλοῦμεν αὐτήν. inde ἐποχὴ Academicorum. Victorius τὸ ΔΕΙ, quod in ſuo quoque exemplari fuiſſe teſtatur, male putauit repetitum fuiſſe ex ſequenti voce, *de*. idem non leuiori culpa repoſuit ἐπίκωπον, pro ΕΠΕΙΧΟΝ. nam præterquam quod ea lectio nimis abeſt a vetere ſcriptura, ἐπίκωπον hic ferri non poteſt, niſi fateamur Ciceronem inepte genus ſpeciei ſubieciſſe, biſque idem dixiſſe. nam δίκροτα ſunt de genere τῶν ἐπικώπων. itaque qui ait ſe ἐπίκροτα habere, & aliquid ἐπίκωπον, ſimilis eſt ei, qui tradit ſe Chium, aut Falernũ habere, & aliquid optimi vini. Quod autem δίκροτα de genere ſint τῶν ἐπικώπων vel ex eo conſtat, quod δίκροτα vocantur rates διήρεις: τὰ ἐπίκωπα vero non modo διήρεις & τριήρεις, ſed omne nauigiorum genus complectantur, quod remis impelli ſolet. Polybius, ἐπὶ τοῖσδε συνθήκας ἐποιήσαντο ῥωμαῖοι καὶ καρχηδόνιοι, μὴ ἔχειν μήτε κτᾶσθαι καρχηδονίους πλοῖον ἐπίκωπον πλὴν δέκα τριήρων καὶ τῶν ἁλιευτικῶν, καὶ περιχώρων, ὧν οὐδὲν ἦν δεκασκάλμου μεῖζον. *Ni præfectis excuſationi ſis*] Vitioſi ſunt hoc loco vulgati omnes codices, & plærique manuſcripti, in quibus pro *ni*, legitur *in*. Decurtatus plane ſcriptum habet, *ni præfectis excuſationi ſis*, vt excudi iuſſi. ſenſus eſt, niſi tu præfectos excuſari volueris a muneribus militaribus, & alijs, quæ obire debent,

debent, deferto quos voles. eos enim accipiam. Vide quæ ſupra tetigi de vacationibus præfectorum epiſtola ſeptima huius libri. *Varones*] Scripſi varones partim veterum librorũ, partim Cornuti priſci grammatici ductus auctoritate. is enim ad eum Perſij locum,

Varo reguſtatum digito terebrare ſalinum
Contentus peraget:

ſic ſcribit, vt in veteribus membranis reperi: *Varo, id eſt, fatue, & ſtulte. Vari lingua Gallorum. Vnde Varones dicuntur ſerui militum, qui vtique ſtultiſſimi ſunt.* hic ego pro, *lingua Gallorum*, lego, *ligna calonum.* nam varos eodem pæne ſignificatu, nempe pro amitibus, & furcillis, quibus retia attollebantur vſurpauit Lucanus hoc verſu.

Diſpoſitis attollat retia varis.

atq; ſic hoc nomen explicat vetus eius Poetæ interpres, nondum in lucem editus, cuius mihi aliquando copiam fecit clariſſimus & doctiſſimus vir Ioſephus Caſſianus Senatus Burdegalenſis Præſes, cuius interitu ego ſummum amicum, & ſtudioſi litterarum eximium patronum amiſerunt. Vetuſtiſſimi huius interpretis verba hæc ſunt, *Vari ſunt furculæ quæ caſſes ſuſtentant.* ab his varis dictus eſt vallus, quaſi varillus, quem calones ferebant. vtque ἀπὸ τῶν κάλων id eſt a lignis calones, ſic a varis appellati ſunt varones. vtitur hac voce, eadem, qua hic Cicero, notione Lucillius apud Feſtum in hoc verſu,

Varonum & rupicum ſquarroſa incondita roſtra.

ſunt ergo varones Ciceroni & Lucillio homines bardi & ſtupidi, cuius modi olim erant calones, hocque nomine Cicero notat Epicureos, qui plus palato ſapiebant, quam animo. idem in epiſtola ad Papirium Pætum, *ille Varo te putabat quæſiturũ, vnum cælum eſſet, an innumerabilia.* *Nam mihi*] Non id vult Cicero, Patronem ſibi ter dixiſſe, ſed Patronem dixiſſe, Atticum ter ad ſe ſcripſiſſe. NOMANANΔΡΙΑΝ] pro, νομανανδρίαν, vt eſt in Decurtato, hactenus deminute editum fuit νομανδρίαν, vitio librariorum, qui mediam ſyllabam, quam geminari oportuit, ſemel tantum ſcripſerunt. Vocat Cicero νομανανδρίαν ignauiam in præfecturis, hoc eſt publicorum munerum, & maxime militarium detrectationem in regendis præfecturis, quam alio loco

apertius vacationes appellat. νόμοι dicuntur a Græcis oppidorum Præfecturæ. Plinius libro quinto de AEgypto loquens *diuiditur*, inquit, *in præfecturas oppidorum, quas nomos vocant*. ἀνανδρία autem est munerum, quæ viros fortes decent, ignaua detrectatio; quo vitio insignes erant qui vacationes in præfecturis postulabant erat enim ignauorum, atque adeo effœminatorum optare huiusmodi ἀλειτουργησίαν, quam cum Cicero statuisset nemini concedere, putabat Atticus eum idcirco noluisse sibi rescribere, ne contra propositum facere, aut amici petitionem aspernari videretur. petebat enim Atticus vacationes ijs, quos præfectos deferebat. quocirca rogat illum Cicero, vt eam suspicionem a se amoliatur, neque pro excusatione non missarum litterarum accipiat illam νομανανδρίαν. non enim ea de causa se intermisisse officium scribendi. De vacationibus Præfectorum plura supra diximus.

IN EPISTOLAM XII.

AD *Ceo*] Recte Manutius, *ad Ceo*, vt est in Decurtato, & Crusellino. Sed & ita legendum esse docet ipsa itineris ratio. nauigantibus enim in Asiam, & maxime Ephesum, quo ibat Cicero, vt inde in Ciliciam pergeret, a Zostere iter erat ad Ceo. Porro, Græcorum more, Ceo dixit quarto casu, vt illi τὴν κέω. Strabo de Artemidoro, ὀνομάζει δὲ κέω τὴν ἐγγυτάτω τῇ ἑλένῃ. *Nisi omina*] Densissimas tenebras, quibus offusus erat hic locus, dissipaui, prolato clarissimo lumine Decurtati nostri, vbi pro, *omnia ἀκρωτηρίων iura*, legebatur, *omina ἀκρωτηρίων vria*; vt si postremam vocem ita Græce scribas, ὔρια, nihil hic amplius obscuritatis iam supersit. vt vero singula verba expendam, omina ὔρια hic dicuntur signa quibus secunda tempestas portendi solet. nam ὔριον Græci vocant quod secundo vento impellitur. ea porro omina captabantur ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων, qua voce Græci significabant sigilla quædam, aut vexilla, quæ, ornatus caussa, summis partibus tectorum, aut nauium imponebãtur, &, pro ratione ventorum, qui illa perflabant, modo in hanc, modo in illam partẽ flectebantur; ita vt ex eorum situ facile cognitu esset, qui ventus flaret. vulgo ea vocamus des girouetes, quod in gyrum agantur. Hesychius ἀκρωτήρια interpretatur τὰ ἐπάνω τῶν ναῶν ἀνατιθέμενα ζῶα, id est, animalia

malia dijs dicata, quæ fanis imponuntur: cuius generis sunt gallinaceorum statuæ, & alia sigilla supra eos pharos erecta, quibus tintinnabula continentur. & sane ex eorum positu ventorum flatus internoscuntur, vt & illarum pinnarum inflexu, quæ summis tectis infiguntur, quæ etiam ἀκρωτήρια dicuntur a Vitruuio. fuisse quoq; in nauigijs ἀκρωτήρια indicat Xenophon libro secundo ἑλληνικῶν his verbis, ἀπάγων τά τε τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀκρωτήρια. quamquam viri quidam docti sic rostra appellari putant. ego ἀκρωτήρια, ἀκροστόλια, & ἀκροκόρυμβα eadem esse existimo. Ex huiusmodi ergo acroterijs Cicero secundam nauigationem augurabatur. *Vir grauissimus*] Vulgati codices, *vir gratissimus*. Ego veterem scripturam expressi, edidique *grauissimus*. *De strue laterum*] Emendaui, *De strue laterum*, cum legissem in Tornæsiano & Crusellino, *de strues alterum*. Cogitabat Cicero de aquæductu lateritio faciendo, cuius generis quatuordecim fuisse Romæ tradit Procopius libro primo.

IN EPISTOLAM XIII.

Sexagesimo & quingentesimo] Inepte Manutius interpretatur pugnam Bouillam, diem discessus Ciceronis ab Attico, cum Cicero his verbis diem notet, quo Clodius cæsus est a Milone prope Bouillas. at, inquies, numerus dierum non conuenit: non quidem in vulgatis libris, verum aptissime quadrat in Decurtato, vbi pro *sexagesimo & quinto*, legitur *sexagesimo & quingentesimo*. interfectus est Clodius, vt refert Asconius XIII. KAL. Februar. Cn. Pompeio III. Consule sine collega. hæc scribebat Cicero anno proxime sequenti, Ser. Sulpicio, M. Marcello COSS. Ab eo vero die, quo cæsus est Clodius, vsque ad eum quo Cicero venit Ephesum, qui fuit XI. KAL. Sext. dies sunt quingenti & sexaginta: quam summam reperies si duo & viginti dies, qui eo biennio intercalati fuerunt, ceteris diebus annumeres, & ex Macrobio & Censorino statuas tum menses hoc dierum numero constitisse: Ianuarium, XXIX: Februarium, XXVIII: Martium, XXIX: Maium, XXVIII: Martium, XXXI: Aprilem, XXIX: Maium, XXXI: Iunium, XXIX: Quinctilem, XXXI: Sextilem, XXIX: Octobrem, XXXI: Nouembrem, XXIX: & Decembrem, XXIX. Annus enim antequam Cæsar

Fastos emendaret, erat tantum trecentorum & quinquaginta dierum. *Cum Decumanis*] Scidæ, *cum Decumanis:* lego, *cùm cum Decumanis.* librarij enim alterum, *cum,* negligentia omiserunt. scribit se comitatum fuisse Publicanis, cum Ephesum venit; fuisse etiam stipatum lictoribus innuit his verbis, *cum imperio.* *Apolloniensem*] Scripsi ex Crusellino & Decurtato, *Apolloniensem*, ab vrbe Apollonia, quæcunque ea fuerit. nam eius nominis multas Stephanus enumerat. *Ecquid iudiciorum*] Malaspina in quibusdam suis fuisse refert, *nunquid:* quod ex interpretatione germanæ lectionis, *ecquid*, profectum existimo. ea vero extat in Decurtato, & Crusellino.

IN EPISTOLAM XIIII.

Mihi adferebantur] Nonnulli codices manuscripti, *adgerebantur.* ego vetustissimum meum sequutus sum, qui vulgatam lectionem retinebat.

IN EPISTOLAM XV.

Clauum anni mouebis] Tornæsianus, & Crusellinus, *clauum animo Verbis*, deprauate quidem, sed proxime ad veram lectionem, quam sic edit Decurtatus, *clauum anni mouebis.* Vocat Cicero clauum anni, indicem & notam anni incipientis ex eo die, quo prouinciam ingressus fuerat: vt sibi eodem die anno vertente succederetur, atque ita clauus moueretur. nam clauis parietibus impactis olim apud Romanos anni notabantur, vt a multis animaduersum est. *Mœragene*] Emendaui, *Mœragene*, ex Decurtato, quo modo etiam legitur epistola prima libri sexti. In Tornæsiano, & Crusellino, E littera versa fuerat in F, ex qua commutatione orta est vulgata scriptura, *Mofragene.* Ceterum Atticus aliquid ab hoc Mœragene, serui cuiusdam fugitiui nomine, petebat, quem Mœragenes, vt conijcio, receperat. iocose autem ait, *signis collatis*, quod, cũ esset cum imperio, omnia armis acturus videretur, & vi Mœragenem adacturus ad satisfaciendum Attico. *Cillane non est*] Victorius edidit, *illane*, vt est in Tornæsiano, & Crusellino. reposui ex Decurtato, *cillane,* quo nomine puto significari mulionem, siue asinarium. nam κίλλον, vt ait Pollux, asinum Dores vocabant, quam vocem e Sicilia, cuius incolæ Dorice loquebantur, existimo fuisse in Latium translatã. Inde idem Cicero, cum

ἡμίονον

ἡμίονον significaret, hemicillum dixit epistola penultima libri 13. inest porro hic senarius integer cum alterius praecedentis clausula, & ita distingui debet,

Clitellæ boui

Sunt impositæ; Cillane, non est nostrum onus.

Verba sunt cuiusdam se bouem esse fingentis, & cillanũ accusantis, quod is sibi clitellas imposuisset, quæ asino, non boui, erant imponendæ. nam clitellis asinus, non bos, insterni solet. idcirco addit, *non est nostrum onus.* *Senatum totum*] In nostris exaratum erat, *Senatum totum excites*, vt edidi. *Plura scribam*] Cum interrogatione pronunciãdum. pluráne scribam per eũ qui tibi tarde has litteras redditurus est? quasi dicat, minime. *tarde reddituro*, valet, per eum qui tibi tarde reddet. sic epistola 3. libri 7, *Vt nunc ni vno ciui res ad resistendum sit*, id est, per vnum ciuem, vnius ciuis opera; & epistola 12. libri 11. vt est in hac editione nostra, *tamen Nilo meo his verbis ad Cæsarẽ scripsi.* in epistola etiam Pompeij ad M. Marcellum & L. Lentulum, *Dellio mandaram, quod maiores copias sperabam nos habituros, vt si vobis videretur, alteruter vestrum ad me veniret:* id est, per Dellium mandaram. Ceterum pro, *reddituro*, in Tornęsiano est, *redditu iri:* de qua scriptura amplius deliberandum censeo: nisi forte legendum, *plura scibam tarde tibi redditu iri.* sed, *scribam*, non *scibam*, in omnibus exaratum est, & commodior sensus ex illa, quam hac scriptura elicitur.

IN EPISTOLAM XVI.

Tædet omninumos vitæ] Malaspina emendat, *tædet omnino eos vitæ.* ego cum exaratum reperissem in Decurtato, *tædet omnimunos vitæ*, in alijs, *tædet omniũ nos vitæ*, correxi, *tædet omninumnos vitæ.* omninumos vocat ditissimos homines, qui toti vndiq; numati essent, aut qui omnis generis numis affluerẽt. sic Varro de re rustica asinos multinumos dicit. Adeo vero grauia erãt imperata ἐπικεφάλαια, vt ne opulẽtissimi quidẽ homines ea possẽt persoluere, ideo mortẽ optarẽt.

IN EPISTOLAM XVII.

Hunc locum muni] Tam in Scidis, quam in Tornæsiano, & Crusellino est, *muni:* recte omnino.

IN EPISTOLAM XVIII.

Cunctis fere copijs] Victoriana lectio, *cunctis r. fere copijs*,

vt ſcriptũ etiam erat in Huraltino, ſed in Decurtato, & Tornæſiano legebatur, *cunctis fere copijs*, quod eſt, vt Græci loquuntur, πανστρατιᾳ. *Expedito ad mutandũ*] Victorius edit, *ad mutandum locum*. potior tamen lectio eſt Decurtati, & Tornæſiani, *ad mutandum loco*. nam ad vocem *loco*, referuntur illa ſuperiora, *tuto, copioſo a frumento, Ciliciã prope conſpiciente:* vt ſit, conſedimus tuto loco, qui copioſus eſt a frumento, & Ciliciam prope conſpicit, quique expeditus eſt ad mutanda caſtra: hoc eſt, qui exitus faciles habet.

IN EPISTOLAM XIX.

Valete Patron] Hunc locum ante aliquot annos ingenioſe ex coniectura correxerat eruditiſſimus vir Claudius Puteanus, ſupremæ curiæ Pariſienſis ſenator integerrimus, quam eius emendationem eouſque probaui, donec mihi contigit codicem Decurtatum nanciſci, vbi hæc ita exarata reperi, vt, quod ad ſententiam attinet, Puteani confirment caſtigationem, aliquantulum tamen varient ab eius lectione. ſic enim ibi leguntur, *etiam atque etiam Valete Patron, & tui condiſcipuli.* Audierat Cicero Atticum valde delectari filia, qua nuper auctus erat, eamq; ſummo amore proſequi, qui amor a natura ipſa proficiſcebatur: ideo cũ in ea re illum animaduerteret decreto Epicureorum aduerſari, qui negabant φυσικὴν εἶναι τὴν στοργὴν τὴν πρὸς τὰ τέκνα, hoc eſt, inſitũ eſſe natura amorem illum, quo quiſq; filios complectitur, feſtiue Attici nomine valere iubet Patronem Epicuri diſcipulũ, & ceteros eiuſdem condiſcipulos, quaſi Atticus Epicuri ſectæ renunciaret. De hoc Epicuri decreto vide Arriani Epictetum. *Quod ſcribis libente te*] Plane ſcriptum erat in Decurtato, vt edidi, *libente te:* quæ lectio perſpicue vera eſt.

IN EPISTOLAM XX.

Pindeniſſæ] Decurtatus, Tornæſianus, & Cruſellinus, *Pindeniſſæ*, & infra. *Pindeniſſum*. leniuit Cicero aſperitatem vocabuli barbari, quod Stephan⁹ Grece ita expreſſit, πιδνηδίασος, id eſt, Pidnediſſus. ſic enim apud eũ legendũ, non πιδνηλίασος. nam librariorum imperitia τὸ Δ in Λ deprauatum eſt. eodem errore apud Strabonẽ exaratũ eſt πιδνίλιασος pro πιδνίδιασος. Poſtulabat autẽ analogia vt a Pindeniſſo fieret aut Pindeniſſeus, aut Pindeniſſenſis, aut Pindeniſſita. ſed quis tam ſuperſtitioſus

ſtitioſus criticus, qui barbaras voces ad culti & politi ſermonis normam exigat? *Septimo & quadrageſimo*] Diſſentiunt veteres libri a vulgatis in referendo numero horum dierum. nam Decurtatus, Tornæſianus, & Cruſellinus habent, vt legimus, *ſeptimo & quadrageſimo*; formis excuſi, *ſeptimo & quinquageſimo*. *Celebritatem*] Noſtri omnes, *celebritatem*, quarto caſu, vt codices Malæſpinæ. *Oppidis ijs qua ieram*] Vulgati libri, *oppidis ijs quæ erant*, nullo prorſus ſenſu. Decurtatus plane belle, *qua ieram*, id eſt, per quæ iter feceram. *qua*, aduerbiũ eſt, vt norunt etiam pueri. *ieram* autem dictum eſt pro *iueram*. *Quod idem dein*] Concordant noſtri cum ijs quibus vſus eſt Malaſpina. habẽt enim, *quod idem dein*. quorum verborũ ſenſus eſt, quod idem, nempe vt ſuperiores iniurias reuelleremus, deinde fecimus Apameæ. pertinebat autẽ maxime ad Proconſulis iuriſdictionem ea animorum reconciliatio. idcirco mox ſubijcit, *nihil ea iuriſdictione æquabilius, nihil lenius, nihil grauius*. *Cilicia ima*] Vox, *ima*, deeſt in omnibus vulgatis, cuius loco legitur in Tornæſiano, *in*: ſed ea plane omnibus litteris perſcripta eſt in Decurtato. Vt vero ita legam adducor non modo auctoritate veteris illius libri, ſed etiam loci ſitu. nam qua mons Amanus Syriam ſeparat a Cilicia, totus is tractus magis expoſitus eſt ad Auſtrũ, quam reliqua Cilicia. Auſtrales vero partes, vt docent Coſmographi, depreſſiores ſunt ceteris. *Ligurino* μώμῳ] Quaſi a Liguria fieret Ligurinus, facete hunc μῶμον Ligurinum vocauit. verũ in eo nomine cudendo rationem habuit Græcæ originis, quod is Momus λιγυρὸς eſſet, vt pluribus oſtendemus in notis epiſtolæ primæ libri ſexti. obſcure autẽ perſtringit Hortenſiũ. *Nec iam ego hanc*] Quidam veteres, *nec tam*. Decurtatum ſequutus ſum. iam, inquit, virtutem illam quę voluptati reſiſtit, non voco continentiam. nam expertus ſum ipſam voluptatem in continentia potiſſimum verſari. nihil enim mihi æque voluptati eſt, atque continentia. *Vtriq; noſtrum honeſtum*] In Tornæſiano, vt ante nos monuit Lãbinus, & in Decurtato ſic, vt edidi, legebatur, *Vtriq; noſtrum honeſtum exiſtimo*. paullo ante etiam in eiſdem libris perſpicue exaratum erat, *Deiotarus, cuius auxilijs magnis vſus ſum*. Victorius mutilo vſus exemplari male expunxit vocem *Deiotarus*.

IN EPISTOLAM XXI.

Erit mora] Verbum, *erit*, in omnibus nostris extabat, præterquam in Huraltino. ideo id excudendum iussi. mox in Decurtato legebatur, *transitans*, vt recte emendauit Malaspina. *Sed mirifice etiam*] Hic quoque conuenit Decurtato cum libris Malæspinæ, in quibus legebatur, *sed mirifice etiam abstinentem:* & paullo post, *me obtinente erogabitur. Tum Phemio*] Veteres nostri partim, *cum Phemio*; partim, *tum Phemio*. hoc rectius puto. & ita emendauit Lambinus. *Fortasse etiam Postumia*] Puto significari Ser. Sulpicij vxorem, aut certe eius sororem. Postumiæ Ser. Sulpicij meminit sub finem huius epistolæ, & epistola 9. libri 10. *Quid dicam?* Appingenda est nota interrogationis post hæc verba, *quid dicam? Cum anatocijs anniuersario*] Mirũ quantum distat vulgata lectio ab ea quam edunt codices manuscripti. hi enim habent, *cum anatocis anniuersario*. libri vero formis impressi partim, *cũ anatocismi anniuersario:* partim, *cum anatocismo anniuersario:* vtrumque commentitie. nos in veteri scriptura vnam tantum litteram deesse existimamus, vt scilicet pro *anatocis*, reponatur *anatocijs*. anatocias enim vocat anatocismos. nam ea forma ἀπὸ τȣ̃ τόκȣ fit ἀνατοκία, qua παλιντοκία illa, cuius meminit Plutarchus in ἑλλωικοῖς de Megarensibus agens his verbis: τοὺς τόκȣς ἀνεπράττοντο παρὰ τῶν δανειςῶν, οὓς δεδωκότες ἐτύγχανον, παλιντοκίαν τὸ γινόμενον προσαγορεύοντες, hoc est, solutas antea vsuras a fœneratoribus reposcebant, quam rem vocabant παλιντοκίαν. Ceterum, quia hæ anatociæ, non singulis mensibus, sed anno vertente fiebant, idcirco Cicero hic addit *anniuersario*, quod est annuatim, anno vertente. est enim aduerbium vt *quotidiano*, *voluntario*, *commodo*. *Versuram facere*] Vt melius intelligatur quid sit versuram facere, & cur versura multo magis quam vsura legibus Romanis vetita fuerit, id primum sciendum est, argentarios fœnus publice exercere consueuisse, quod ita notum est, vt probatione non egeat, eorumque officium & ministerium publicam habuisse caussam, vt ait Vlpianus de edendo. quapropter eorum muneris erat diligenter rationes conficere, cum ex eorum fide Romani omnem fere suam pecuniam vtendam darent. ij enim potius de mensa argentariorũ, quam

ex arca,

ex arca, domoque pecunias numerabant, vt ait Donatus in Terentium. non solebant enim ociosos numos domi seruare, sed eos sub vsuris argentarijs credebāt, quos illi alijs postea fœnori collocabant. Qui ergo a creditoribus appellabantur, neque de suo ijs satisfacere poterant, versuram faciebant, hoc est, per argentarios illis soluebant. nam quod argentarius creditori debitoris numerabat, id expensum ferebat ipsi debitori. atque id proprie erat versuram facere. nam debitores fœneratam sibi pecuniam domum non referebant, sed indidem, vnde eam acceperant, eam creditoribus renumerabant. atque hoc est quod voluit Festus, vel potius Paullus cum ita scribit, *Versuram facere, mutuam pecuniam sumere, ex eo ductum est, quod initio qui mutuabantur ab alijs, non vt domum ferrent, sed vt alijs soluerent, velut verterent debitorem.* vetita vero fuit versura, ne vsuræ vsuras parerent. nam qui centum debebat sortis nomine, & quinquaginta ex vsuris, vt vtramque summam dissolueret, centū & quinquaginta mutuabatur a fœneratore. itaq; quinquaginta illa, quæ priori creditori vsurarum nomine debebantur, secundo creditori sortis locum obtinebant, eique pariebant vsuras. sic fiebat vt versuris facillime mutuantiū facultates exhaurirentur. quod ne fieret lege Gabinia cautum fuerat; ad quam respexisse puto Cornelium Tacitum cum ita scribit libro 5. Annaliū: *Sane vetus vrbi fœnebre malum, eoq; cohibebatur antiquis & minus corruptis moribus. nam primum* XII. *Tabulis sanctū, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletum agitaretur: dein rogatione Tribunitia, ad semuncias redacta: postremo vetita versura, multisq; plebiscitis obuiā itum fraudibus, quæ toties repressæ miras per artes rursum oriebantur.* *Dare solebant*] Matinius & Scaptius immensarum harum vsurarum petitionem prætexebant difficultate obtinendi a Senatu, vt sine fraude legis Gabiniæ sibi liceret pecunias sub vsuris dare ad faciendam versuram. nam absque Senatusconsulto id fieri non poterat. quasi ergo sibi magno constaret Senatusconsultū illud, non solebant leuioribus vsuris, quam quaternis centesimis, pecunias fœnerari. *Ex syngraphæ ius dici*] Quia lex Gabinia non modo cauerat ne cuiquam dare, accipereve pecunias in versuram sub vsuris liceret, sed

etiã ne ius diceretur ex ſyngraphis huiuſmodi, primo Senatuſconſulto conceſſũ dũtaxat fuerat Matinio & Scaptio, vt ſine fraude legis Gabiniæ Salaminijs pecunias dare in verſurã poſſent: de ſyngrapha vero nihil actũ fuerat. itaq; opus fuit altero Senatus cõſulto, vt ea ſyngrapha ea vi eſſet, qua ceteræ, id eſt, vt ex ea ſyngrapha æque ius diceretur, atq; ex ceteris, quibus legitimæ vſuræ petebãtur. at ex nulla alia quaternæ centeſimæ poſtulari poterant. ergo nec ex ea. lege enim ſanxerat Lucullus ne ampliores vſuræ centeſimis ducerentur, deinde ne maiores ſorte: Plutarchus in eius vita, πρῶτον μὲν γὰρ ἑκατοςὴν ἐκέλευσε, καὶ μὴ πλέον εἰς τοὺς τόκους λογίζεσθαι· δεύτερον δὲ τοὺς μακροτέρους τοῦ ἀρχαίου ἀπέκοψε. *Vt & ea ſyngrapha*] Hic aliquot verba deeſſe putat Lambinus. Victorius etiam hunc locum vt mutilum ſtellula notauit. Ego in vna tantum voce mendum eſſe credo. vitioſe enim librarij *quam* ſcripſerunt pro *qua vi*. nam pro *ex ea*, omnes mei habent *& ea:* quo modo etiam excuſum eſt in primis editionibus Victorij. ſic igitur repoſui, *Tum fit S. C. vt & ea ſyngrapha eſſet qua vi ceteræ.* qua vi, eſt, quo iure. Poſt vocem *ceteræ*, ſuſtinendus eſt curſus orationis. nam illa *ſed vt eodem*, non pertinent ad Senatus conſultum, ſed ſunt Ciceronis ad inſtitutum ſermonem de Scaptio redeuntis, quem interruperat interiecta illa narratione de duobus Senatuſconſultis. ſenſus ergo eſt: ſed vt eodẽ regrediatur, vnde deflexit, oratio. *Vt in fano deponerent*] Depoſita rite pecunia, hoc eſt, obſignata amplius vſuras non pariebat. Marcellus libro octauo Digeſtorum, *Tutor, qui poſt pubertatem pupilli negotiorum eius adminiſtrationem abſtinuit, vſuras præſtare non debet. Vlpianus notat, non ſufficit obtuliſſe, niſi & depoſuit obſignatam certo loco.* Itaque vt cõſiſterent vſuræ, Salaminij debitam pecuniam deponere volebant. *Bono nomine*] Hoc dilemmate ſummam arguit impudentiam Scaptij, qui bono nomine quaternas centeſimas ſperabat. nam pudens fuiſſet, ſi bono nomine, contentus fuiſſet centeſimis cum earum renouatione: aut ideo quaternas centeſimas duceret, quod malum nomen foret. nam ſortis amiſſæ damnum multiplicatæ vſuræ reſarſiſſent. verum bono nomine quaternas petere impudentiæ erat non ferendæ. Bonum nomen vocat locupletes debitores, a quibus periculum non

ſum non ſit ſortis amittendæ, quantaſcunque vſuras debeant. inde Alphius fœnerator, vt refert Columella, dicere ſolebat, optima nomina non appellando fieri mala. *Dieculam duxerit*] Scidæ, *duxerit*, vt Manutius emendauit. *Poſtumiæ F.*] Ignorata a librarijs ſcribendi ratio per notas, fœda macula hunc locum deturparat. Nos germanam lectionem ex Decurtato noſtro in hunc modum reſtituimus: *probo idem quod tu, Poſtumiæ F. ille quoniam Pontidiæ nugatur.* nota F. ſignificat filium. ſenſus eſt: probo idem quod tu, Poſtumiæ ſcilicet filium vxorem ducere Tulliam: aut, Poſtumiæ filio Tulliam nuptui dari, quoniam ille Pontidiæ filius nugatur. Poſtumiæ filium vocat filium Ser. Sulpicij, cuius vxor erat Poſtumia. Hoc de matrimonio antea etiam egerat cũ Attico epiſtola quarta huius libri, his verbis: *nam poſſet aliquid, ſi vteruis noſtrum adeſſet, agente Seruilio, Seruio fieri probabile.* *Quo die myſteria*] Myſteria vocat cum Mundus patere dicebatur. qua de re nos plura alio loco in his epiſtolis.

IN LIBRVM VI.

IN EPISTOLAM I.

Terminalia] Noſtri plane, *Terminalia:* quo modo procul dubio legendum eſt. *Libertatem*] Hoc eſt, παῤῥησίαν, quam recte opponit δαθύτητι. *Conſiſtere vſura debuit*] Quia obſignatam pecuniam Salaminij deponere volebant: quo facto conſiſtere, hoc eſt, ceſſare debebant vſuræ, non modo illæ graues, quas Scaptius petebat, ſed etiam eæ quæ erant in meo edicto, hoc eſt, ſingulæ centeſimæ, non quaternæ. *Soluta re Scaptio*] Hic locus ita legitur in Decurtato: *Igitur meo decreto ſoluta re Scaptio, ſtatim quam decretum ſic tu iudicabis:* recte ſane. ait enim ſe iudicem ferre totius huius controuerſiæ ipſummet Atticum. ponamus, inquit, rem ſolutam eſſe Scaptio, decreto meo; ita vt & illi, & Bruto in ea re ſatisfactum ſit; ſtatim ac tu iudicabis ſic a me decretum eſſe, vt Salaminios iuſſerim quaternas centeſimas ſoluere, ne ad Catonem quidem prouocabo, ſed iudicio tuo ſtabo. ſcio enim te nunquam iudicaturum, me debuiſſe decernere, vt quaternæ centeſimæ ſoluerentur. οὐκ ἔλαθέ σε] Perſpicue legendum, vt emendauit Malaſpina, οὐκ ἔλαθέ σε: atq; ita eſt in Decurtato.

Significat Cicero se non potuisse illa, quæ de gestu histrionis in epistola quadam tetigerat, ita tecte & occulte litteris mandare, quin ea facile Atticus intellexerit. notat autem eum locum epistolæ penultimæ libri sexti, *Quod me maxime hortaris, & , quod pluris est quam omnia, in quo laboras, Vt etiam Ligurino μώμῳ satisfaciam, moriar si quicquam fieri potest elegantius.* Nam cũ Atticus de fama Ciceronis æque ac de sua laboraret, eaque de causa eum in quadam sua epistola hortaretur, vt quammoderatissime & integerrime prouinciam regeret, vt in ea administratione nihil culpare nė Momus quidem posset: ei epistolę Cicero postea rescribens, referensque illius verba de Momo, non simpliciter dixit se moneri ab Attico ad satisfaciendum Momo, sed ad satisfaciendum Momo Ligurino, addita de suo voce *Ligurino*, vt Hortensium perstringeret, quo neminem existimabat acriorem fore sui reprehensorem. eo vero attributo notabat argutam eius in orando gesticulationem, perinde ac si tota illius actio λιγυρὰ esset, id est, arguta, quo nomine multorum cauillis & dicterijs obnoxia fuit, vt refert Gellius libro primo: & sane striduli, & nimis arguti gestus histrionem magis decent, quam oratorem: quod hic indicat Cicero. ideo eodem illo loco, quem paullo ante adduximus, subijciebat, *moriar si quicquam fieri potest elegantius.* quæ verba ambigui sunt sensus. partim enim hoc declarant, ego prouinciam tantopere mihi abs te commendatam ita præclare rego, vt in eo munere obeundo nemo elegantiorem operam præstare queat: partim sic accipi possunt, ita belle edo mimicos gestus Hortensij, vt nihil fieri possit elegantius. De malo & inuido animo Hortensij in Ciceronem legenda est supra epistola nona libri tertij, & tertia libri primi ad Quinctum fratrem. *Tu sceleste suspicaris*] Ait Atticum sceleste suspicari de interpretatione nominis *Ligurinus*, quasi ipse ea voce histrionem Hortensium appellarit, propter λιγυροὺς, id est, argutos eius gestus. nam cum λιγυρὰ sit fere tota histrionum actio, facete ipsi histriones Ligurini appellantur. Verũ non in eam partem ait se nomen id accepisse, sed ἀφελῶς hæc scripsisse, cum tantum alluderet ad gestus vere oratorios Hortensij, qui, vt oportebat, erant argutuli. Videtur hæc purgatio esse εἰρωνική. *In Pompeium te spem*]

Tornæsi-

Tornæſianus, & Decurtatus, vt codices Malæſpinæ, *in Pompeium*, vt edidi. paullo poſt idem Decurtatus, *remouendum cenſeo illud diſsimulantem:* recte. indicat enim hac voce *illud*, quid ex verbis epiſtolæ Attici tolli velit, nempe vocabulum *diſsimulantem*, quod ille Pompeio attribuerat, cum ita ſcriberet, *in Pompeium vel diſsimulantem ſpem omnem otij pono*. ea vero Pompeij diſſimulatio Ciceroni non placebat. *Iam Scrofa*] Scripſerat Atticus Ciceroni cupere Scrofam ſibi prouinciam quandam, cuius nomen hic reticetur, regendam mandari, affirmabatque eum ſumma cum laude in ea ſe geſturũ. reſcribit ergo Cicero ſe velle Scrofam prouinciam eam habere, vbi ſpecimen edere poſſit probitatis & integritatis ſuæ. nam quod petebat, lautum quoddam negotium erat. πολίτευμα] Intelligit, ni fallor, repudiationem prouinciæ Catoni ex prætura oblatæ. Ceteri, inquit, non probant factum Catonis in republica, qui prouinciam ſibi mandatam reiecit. gauderent enim ipſi prouinciarum adminiſtratione, ſi ea ſibi deferretur. Hac de re Plutarchus ſic Catonem ipſum loquentem inducit, ἄυτὸς μὲν γὰρ, ἔφη, διδομένης μοὶ μετὰ τὴν στρατηγίαν ἐπαρχίας, ἀπέστην. *Rhoſiaca vaſa*] Victorius legit, *Rhoſij cauſam mandaui*. ego rectius ex Scidis, & Tornæſiano, *Rhoſiaca vaſa mandaui*. Rhoſus vrbs erat ſita in ſinu Iſſico: Strabo, καὶ ὁ κόλπος εἴρηται Ἰσσικὸς, ἐν ἀυτῷ δὲ πόλις Ῥωσός. Plinius, *Oppidum Rhoſos, & a tergo portæ, quæ Syriæ appellantur, interuallo Rhoſiorum montium, & Tauri*. id oppidum celeberrimum erat vaſis fictilibus, quæ ibi fiebant. ideo Atticus volebat aliquot inde ſibi curari, quæ Cicero ſcribit ſe mandaſſe. κέρας *Phemio*] Cupiebat Atticus Phemio κέρας aliquod muſicum curari; quod Cicero faciendum mandarat, vt Attici petitioni ſatisfaceret. Puto hunc Phemium libertum fuiſſe Attici, a ſtudio Muſices ita appellatum, quod inſtar eſſet Phemij illius Homerici, cuius mentio fit libro primo Odyſſeæ. *Nihil moui*] Germanam & veram lectionem repoſuit Manutius, ita legens, *nihil moui*, pro *nihil noui*; atq; ita ſcriptum reperi in Decurtato. *Nimis graui præiudicio*] Hæc erat Edicti Prætorij de pactis conuentis formula, vt intelligitur ex libro ſecundo Ciceronis de officijs, & libro quarto Vlpiani ad Edictum. *Pacta conuenta, quæ nec vi, nec dolo malo*

facta erunt, *seruabo:* quamquam Vlpianus plura addit in exceptione illa, *quæ nec vi, nec dolo malo*, ex Saluio Iuliano, vt opinor, qui Edictum perpetuum sub Adriano conscripserat, vt ait Eutropius. itaque sic edixerat Bibulus de pactis conuentis inter publicanos & prouinciales, *Pacta conuenta inter publicanos & prouinciales, quæ nec vi, nec dolo malo facta erunt, seruabo.* hanc exceptionem, *quæ nec vi, nec dolo malo facta erunt,* scripserat Atticus nimis grauis esse præiudicij in ordinem equestrem, cuius erant publicani, quod eos quodammodo argueret & vis, & doli mali. nec enim Prætores eam adiecissent, nisi suspicio fuisset publicanos quædam gerere consueuisse vi, & dolo malo. Proinde Cicero honori & existimationi eius ordinis consultum cupiens de Bibuli edicto eam exceptionem sustulit, eiusque loco aliam eiusdem vis, sed tectiorem ex edicto Asiatico P. Mutij reposuit. *Nisi Consul*] omnibus litteris exaratum erat in Crusellino, *nisi Consul:* nec aliter in Decurtato, nisi quod compendio legebatur COS. vt edidimus. Mox in vtroque scriptum erat, *in illa item*, vt recte emendauit Malaspina. *Iacet Theophrastus*] Scripserat Theophrastus Zaleucum leges Locris scripsisse; qua in re sequutus fuerat auctoritatem doctoris sui Aristotelis, qui idem prodidit libro secundo de optimo statu Reipublicæ: νομοθέται δὲ ἐγένοντο ζάλευκός τε Λοκροῖς τοῖς ἐπιζεφυρίοις, καὶ χαρώνδας ὁ καταναῖος τοῖς αὐτοῦ πολίταις. *Nemo Cornelius*] Nā si quis ex gente Cornelia viuo adhuc proauo Scipionis Metelli Censor post eius Consulatum factus fuisset, excusanda foret Scipionis huius Metelli ignorantia, qui nesciret Censuram illam ad alium quempiam eiusdem familiæ potius quam ad proauum suum referri debuisse, errorque ferendus existimantis inscribendum fuisse proaui statuæ COS. ET CENS. quasi per imperitiam vni tribueret quod duorum fuisset, qui eodem tempore vixissent. verum post Consulatum proaui istius Scipionis nemo eo viuo Censuram gesserat. itaque absurdum erat dictu, eum Censorem extitisse. *Sed de pantheris*] Antea legebatur, *& de pantheris, sed a ciuitatibus*, nec aliter referebant Tornæsianus, & Huraltinus. nos Decurtati fidem secuti sumus ita hæc edentis, *sed de pantheris fœde, ac ciuitatibus.* Ait Cœlium litteras quidem accurate scriptas ad se misisse, sed fœdo

ſed Fœde ſcripſiſſe de pantherarum venatione, ac de ciuitatibus fraudandis ſolito fructu agrorum, in gratiam M. Fetidij. Hæc epiſtola Cœlij extat libro octauo earum, quæ ſcriptæ ſunt ad familiares. *Litteras daturus*] Caſtigatiſſime Decurtatus, *literas daturus pridie Kalendas Ianuar. ſuauem habuit recordationem clariſsimi iuris iurandi*, hoc ſenſu, dies pridie Kalendas Ianuarias, qui daturus erat eas litteras tuas, quibus nunc reſcribo, ſuauem habuit recordationẽ clariſſimi illius iuriſiurandi, quod ego eodem die abiens magiſtratu præſtiti. Atticus eo die epiſtolam daturus ſcripſerat ſe recordatum fuiſſe illius iuriſiurandi. Dies litteras dare dicitur, quod dationis tempus deſignet, alioqui futurum incertum. *Præ are*] Inquinati hic ſunt omnes codices manu ſcripti, atq; adeo ipſe Decurtatus, qui ita refert, *pra re*. emendaui, *præ ære*. nam æs alienum ſignificari puto, quo obrutus Lentulus coactus fuerat vendere Tuſculanum: niſi εἰρωνικῶς, & per iocum dictum ſit, *præ ære*, hoc eſt, præ diuitijs, quaſi ijs ita Lentulus affluxerit, vt coactus ſit vendere Tuſculanum, quod παρὰ προσδοκίαν Cicero ſubiecit, cũ ſcribere debuiſſet, eum Tuſculanum emiſſe. nam diuitum eſt potius prædia emere, quam vendere. *Sed heus tu*] Extrema pars huius epiſtolæ, totaque proxime ſequens perierant in Scidis. itaque adiuti ſumus ope Tornæſiani, Cruſellini, & Huraltini; quorũ ſcriptura hæc eſt huius loci, *ſed heus tu, iamne vos a Cæſare per Herodem talenta Attica* L. *extorſiſtis?* quæ verba cũ interrogatione legi debent. quærit enim quaſi mirabundus, quo modo tam cito quinquaginta illa talẽta extorta fuerint Cæſari, cum ea Cæſar & multo plura deſtinaſſet Nemorenſi ædificando. *Suos nummos*] Id eſt nummos ipſius Pompeij. nam Cæſaris bona ad Iuliam eius filiam, Pompeij tum vxorem, peruentura videbantur. ideo Pompeius eos nummos ſuos quodammodo eſſe contendebat. *In Nemorenſi*] Probo Turnebi coniecturam, cui veterũ codicum lectio, quamquam deprauata, ita conuenit, vt nihil accommodatius, meo quidẽ iudicio, hic excogitari poſſit habent enim, *in memorem*. Diligentior futurus erat Cęſar in ædificando Nemorenſi, ne iterum nummi, quos eo deſtinarat, ſibi ab alijs creditoribus eriperentur. Iocatur Cicero in ſolutionem a Cæſare factam Attico, & alijs ipſius Cæſaris creditoribus, qui illum

ita importune appellarant, vt coactus fuerit nummos eis dinumerare, quos ædificando Nemorensi reseruauerat. *Si Curio legem*] C. Scribonius Curio Tribunus plebis lege definierat iumentorum, vehiculorum, & seruorum numerum, quibus singuli ciues Romani ad iter faciendum vterentur: quam legem Viariam appellat Cœlius in epistola quadam ad Ciceronem. in eam legem committebat P. Vedius, quod cum pluribus vehiculis & numerosiore familia iter faceret, quã ea lex pateretur. idcirco scribit Cicero eum pœnæ nomine HS centena pensurum, si ea lex perlata fuerit a Curione. *Plangunculæ*] Iam olim emendaueram, *plangunculæ*, cum in veteribus libris, extrita prima littera, legissem, *langunculæ:* quam meam castigationem ita probauit Lambinus, vt omnino ita legendum esse statuerit. est autem planguncula, pusilla πλάγγων: quo nomine Græci significant puppam. ita enim interpretatur vetus glossarion. quia vero πλάγγονες plærumque e cera fingebantur, ideo πλάγγων dicitur solis ardore liquescere apud Callimachum in hymno quo Cererem celebrat,

ὡς δὲ μίμαντι χιών, ὡς ἀελίῳ ἐνὶ πλάγγων,
καὶ τήτων ἔτι μεῖζον ἐτάκετο.

Ibi Græcus interpres, πλάγγων, inquit, κήρινος νύμφη. Huiusmodi puppas Veneri dicare virgines solebant. Persius,

Dicite pontifices in sacris quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri dicatæ a virgine puppæ.

Plangunculæ ergo, id est, pusilla sigilla matronarum, inter res Vedianas inuentæ fuerant: quarum vna imaginem referebat Iuniæ sororis Bruti, & vxoris Lepidi. quam rem quia ægre ferebat Brutus, eum Cicero iocose vocat hominem brutum. at id ipsum quia leuiter curabat, facillimeque ferebat Lepidus, eum idem auctor hominem lepidum appellat. facete ergo alludit ad cognomina Bruti & Lepidi. *Vratur*] Lego, *vratur*; non, vt est in vulgatis, *vtatur*. est autem, *vratur*, torqueatur, crucietur, iniquissimo animo ferat. Terentius, *Vro hominem*. *Romana incidant mysteria*] Romana mysteria celebrabantur quo die mundus patere dicebatur: de quibus plura dicam in epistolam 25. libri 15. Quia vero vitio intercalationum incerta erat plærumq; ratio dierum festorum, idcirco Cicero quærit quo die futura sint

ra ſint illa myſteria; quod etiam quæſierat epiſtola vltima libri quincti.

IN EPISTOLAM II.

Quod mare tam ſequuti ſunt] Ariſtoteles libro ſecundo de Republica tradit omnes fere Græcos mare accoluiſſe: δοκεῖ δ' ἡ νῆσος πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν ἑλληνικὴν πεφυκέναι, καὶ κεῖσθαι καλῶς. πάσῃ γὰρ ἐπίκειται τῇ θαλάσσῃ, σχεδὸν τῶν ἑλλήνων ἱδρυμένων περὶ τὴν θάλασσαν πάντων. Videtur hæc inſula (de Creta loquitur) ad imperium Græciæ tenendum facta natura, & commode admodum ſita. nam ad quemlibet maris tractum procumbit, cum fere omnes Græci ad oras maritimas ſiti ſint. Non probabat Dicæarchus Græcorum rationem in ædificandis ſecundum mare omnibus ſuis oppidis, quod alios quoq; improbaſſe refert Ariſtoteles lib. 7. eiuſdē libri, vbi in vtramque partem ea de re acutiſſime diſſerit: περὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν κοινωνίας, πότερον ὠφέλιμος ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν, ἢ βλαβερά, πολλὰ τυγχάνουσιν ἀμφισβητοῦντες. τό τε γὰρ ἐπιξενοῦσθαί τινας ἐν ἄλλοις τεθραμμένους νόμοις, ἀσύμφορον εἶναί φασι πρὸς τὴν εὐνομίαν, καὶ τὴν πολυανθρωπίαν. γίνεσθαι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ χρῆσθαι τῇ θαλάσσῃ διαπέμποντας καὶ δεχομένους ἐμπόρων πλῆθος: ὑπεναντίαν δ' εἶναι πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς. ὅτι μὲν οὖν, εἰ ταῦτα μὴ συμβαίνῃ, βέλτιον καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς εὐπορίαν τῶν ἀναγκαίων μετέχειν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν τῆς θαλάττης, οὐκ ἄδηλον. καὶ γὰρ πρὸς τὸ ῥᾷον φέρειν τοὺς πολεμίους, εὐβοηθήτους εἶναι δεῖ κατ' ἀμφότερα τοὺς σωθησομένους, καὶ κατὰ γῆν, καὶ κατὰ θάλασσαν: καὶ πρὸς τὸ βλάψαι τοὺς ἐπιτιθεμένους, εἰ μὴ κατ' ἄμφω δυνατὸν, ἀλλὰ κατὰ θάτερον ὑπάρξει μᾶλλον ἀμφοτέρων μετέχουσιν. ὅσα τ' ἂν μὴ τυγχάνῃ παρ' αὐτοῖς ὄντα, δέξασθαι ταῦτα, καὶ τὰ πλεονάζοντα τῶν γινομένων ἐκπέμψασθαι, τῶν ἀναγκαίων ἐστίν. αὑτῇ γὰρ ἐμπορικὴν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἄλλοις δεῖ εἶναι τὴν πόλιν. οἱ δὲ παρέχοντες σφᾶς αὐτοὺς πᾶσιν ἀγορὰν, προσόδου χάριν ταῦτα πράττουσιν. ἣν δὲ μὴ δεῖ πόλιν τοιαύτης μετέχειν πλεονεξίας, οὐδ' ἐμπόριον δεῖ κεκτῆσθαι τοιοῦτον. ἐπεὶ δὲ καὶ νῦν

ὁρῶμεν πολλαῖς ὑπάρχειν καὶ χώραις καὶ πόλεσιν ἐπίνεια καὶ λιμένας εὐφυῶς κείμενα πρὸς τὴν πόλιν, ὥστε μήτε τὸ αὐτὸ νέμειν ἄστυ, μήτε πόρρω λίαν, ἀλλὰ κρατεῖσθαι τείχεσι καὶ τοιούτοις ἄλλοις ἐρύμασι, φανερὸν, ὡς εἰ μὲν ἀγαθόν τι συμβαίνει γίνεσθαι διὰ τῆς κοινωνίας, ὑπάρξει τῇ πόλει τοῦτο τὸ ἀγαθόν· εἰ δέ τι βλαβερόν, φυλάξασθαι ῥᾴδιον τοῖς νόμοις φράζοντας καὶ διορίζοντας, τίνας οὐ δεῖ, καὶ τίνας ἐπιμίσγεσθαι δεῖ πρὸς ἀλλήλους. hoc est, De commercio autem & vsu maritimo vtrum ciuitatibus, quæ bonis legibus reguntur, prosit, an obsit, magna est controuersia. nocere enim aiunt, quominus probis legibus viuatur, consuetudinem cum peregrinis, qui alijs legibus atque moribus fuerint educati; obesse etiam nimiam hominum multitudinem. fieri enim ex vsu maris permultos mercatores, qui partim res exportent, partim importent: aduersarique immensam eam turbam, quo minus Respublica bene regatur. Verum sublatis his incommodis, palam est præstare vt vrbs atque regio maritima sit, cum vt tuto ibi degatur, tum vt rerum necessariarum copia affatim suppeditet. nam ad hostium impetũ facilius sustinendum eos vtrinq; auxilio commode iuuari posse oportet, qua mari, qua etiam terra, qui hostium periculo sunt liberandi. cum vero ingruentibus hostibus clades est inferenda. si vtrinque id fieri nequeat, certe ex altera parte id facilius assequentur, quibus participatio est vtriusque commercij. in rebus etiam necessarijs censenda facultas est ea aliũde accipiendi quibus ciuitas careat, quæque superflua sint ea alio exportandi. sibi enim ciuitas, non alijs, mercaturam exercere debet. qui vero omni hominum generi forum, mercatumque apud se instituunt, eo videlicet spectant, vt reditus & vectigalia inde parent: qua immoderati quæstus cupiditate cũ ciuitas exors & libera esse debeat, huiusmodi mercatum in ea institui nihil est necesse. Porro quia multis locis & vrbibus naualia & portus etiã nunc opportune adsitos esse videmus, ita vt neque oppida ipsa occupent, neque ab ijs admodum longe distent, sed mœnibus muniantur, & alijs eiusmodi propugnaculis, perspicuum est, si quid forte commodi & emolumenti ex mutuo hominum vsu & societate accidat, id omne ad ciuitatem esse peruenturum; sin

rum; sin aliquid detrimenti, id facile vitari posse legibus, quibus sancitum & definitum sit, quos homines non oporteat, quosque oporteat inter se versari, & commisceri *Vix accredens*] Restitui, *accredens*, ex Crusellino, cum vitiose alij haberent, *aggrediens*. hoc autem verbo vtitur & Plautus Asinaria, *neq; diuini, neq; humani quicquam accreduas*, & Lucretius libro quarto,

——tum motus materiai

Multimodi quam sint, facile hoc accredere possis.

Quam tu de C. Vestorio] locus est in ambigua significatione verbi *crederem*. nam credere est fidem habere, vt creditur probatis auctoribus, & testibus oculatis. credere etiam est pecuniam vtendam dare, quod sine periculo creditorum fit, cum assidui & locupletes sunt ij quibus creditur; quales habebantur C. Vestorius, & M. Cluuius, hic Ciceroni, ille Attico. itaque facete Cicero scribit Dionysium non minus bene existimasse de Dicæarcho, auctore probatissimo, quam ipse existimaret de M. Cluuio, & Atticus de C. Vestorio, quorum vterque & locuples, & spectatæ fidei habebatur. ideo putabat Dionysius non minus credendum Dicæarcho, quam illis. *Iurisdictio nec impetrita*] Deprauate in omnibus fere codicibus, ante nostram editionem, legebatur *imperita*, pro *impetrita*, vt ex codice Crusellino correxi. quæ vox ducta est a sacris litatis, aut ab auspicijs. Plautus Asinaria, *auguratum est, impetritum est, quouis admittunt aues*. Festus impetritum interpretatur impetratum. inde Cicero iurisdictionem nec impetritam ei opposuit quæ clemens erat cum omni facilitate. nam quamuis clementia & facilitas laudentur in ius dicente, concessio tamen nimis procliuis in vitio ponitur. idcirco Cicero hic addit negationem, cum vellet significare grauem & certam iurisdictionem, quæ non temere inflecteretur ad cuiuslibet hominis vota, quãuis alioqui clemens esset. *Tun' qui ais*] Alij ex coniectura, *tun' qui ais*. at ego id ipsum ex fide Crusellini. *Nimis, nimis*] Iteraui vocem *nimis*, ex Tornæsiano, & Crusellino. sed & verbum *inquam*, satis indicat hac repetitione vsum fuisse Ciceronem. *Nescio quid sit: sed.*] Post vocabulum *sed*, statuendum est punctum. est enim ἀποσιώπησις. quasi innuat Cicero Cœlium non venturum, aut tale quid.

Tua Corcyrææ] Nostri omnes, *tua Corcyrææ*, vt edidi: & ita etiam in suis fuisse refert Malaspina.

IN EPISTOLAM III.

Pacto & conuentu] omnes nostri manuscripti, *pacto & conuentu*, vt scripsi. nam conuentus masculino genere dicebatur, vt plebiscitus, & sponsus, & alia eius generis. *Tagax*] Vicit tandem veritas. nemo enim, opinor, iam dubitat hic legendum esse, *tagax*, vt olim ex codice Tornæsiano emendauit iurisconsultus doctissimus Iacobus Cuiacius. *Ganius est quidem*] Recte Tornæsianus & Crusellinus edunt *Ganius*: mendose vulgati, *Caius*. *Cibaria præfecti*] Legendum, vt iam ex Tornæsiano emendauit Lambinus, *cibaria præfecti*: quam lectionem præ se ferunt ceteri nostri. *Obiratione*] Vulgo legebatur, *operatione*: de qua voce mire inter se digladiantur Lambinus, & Gruchius. reposui ex Decurtato, *obiratione*: quod verbum aptissime conuenit cum superioribus. dixerat enim Scaptium iratum abijsse. ceterum obirationem non memini quidem alibi me legere. verum ab eadem origine Liuius obiratum dixit libro primo historiarum, *aut fortunæ obirati cultum relinquebant deûm*. *Non contemnere se*] *Contemnere*, pro *contemnebat*. quod genus loquendi frequens est scriptoribus Latinis. Granius, inquit, quem potentiores despiciebant, ipse se non contemnebat, sed plurimi faciebat: idemque reges oderat superbos, hoc est, magnates illos, qui ipsum despectui habebant. Hic Cicero sibi partes sumit Granij Lucilliani, vt Bruti fastum & arrogantiam retundat, vsurpatq; versus Lucillij, quos in ore frequenter Atticus habebat. *E gladiatoribus*] Fretus auctoritate Decurtati excudendum curaui, *e gladiatoribus*, addita præpositione *e*, quæ magno sententiæ incommodo deerat. indicat enim Hortensij filium vnum de gladiatoribus fuisse Laodiceæ. *Si nihil, nihil fieri*] Hunc quoque locum, repetita voce *nihil*, recte, nisi fallor, ex eodem illo Decurtato correxi. sic enim ibi plane legebatur, *si nihil, nihil fieri, vel per tuum tabellarium*. si nihil sit, inquit, quod scribas, volo tamen mihi nuncies vel per tuum tabellarium, nihil fieri.

IN EPI-

IN EPISTOLAM IIII.

Μήτι νοήσης] μήτι, pro, μὴ ἔτι. mox sequitur, εἷς δήπε, quod est, tu vnus videlicet, id est, tu ipse solus, nemine alio ad eam rem adhibito.

IN EPISTOLAM V.

πεφυρακέναι] Quod Latini dicunt conturbare, aut conturbare rationes, id Cicero Græce vertit φυρᾶν τὰς ψήφες. contrarium est expedire rationes. conturbant qui soluendo non sunt, quique decoxerunt. inde vetus glossarion decoctorem interpretatur φυρατὴν, & decoquere, καταφυρᾶν, ἀποτριτοῦν. 'Εξ ἄστεως] Sic hunc locum castigaui ex Decurtato, 'Εξ ἄστεως ἑπταλόφε τειχῶν παρέδωκεν μνῶν κ δ, μ η, ὀφειλημάτων Καμίλλῳ, ἑαυτόν τε ὀφείλοντα μνᾶς κ δ ἐκ τῶν Κροτωνιατικῶν, καὶ ἐκ τῶν Χερρονησιατικῶν μ η. hoc est, libertus vxoris meæ ex vrbis septicollis mœnibus, id est, Romæ, Camillo rationes edidit viginti quatuor, & quadraginta octo minarum, seque debere tradidit quatuor & viginti minas ex bonis Crotoniaticis, id est, ex bonis Milonis, & quadraginta octo ex ijs quæ sunt in Chersoneso. Primũ hic aduertendum est, eius nomen, qui ediderat rationes Camillo, repeti debere, tanquam ἀπὸ κοινε, ex proximis Græcis verbis. is autem fuit Philotimus, quem ibi vocat libertum vxoris suæ: tum ex ijsdem illis verbis sumendum etiam ἀπὸ κοινε vocabulum ψήφες, & cum verbo παρέδωκεν coniungendum. notandum præterea Ciceronem hæc verba ἑαυτόν τε ὀφείλοντα &c. adiecisse ἐπεξηγήσεως χάριν, vt scilicet enucleatius explicaret quibus nominibus vtramque summam sibi Philotimus deberet. Sequitur καὶ μνᾶς κληρονομήσας χμ, χμ, τέτων δὲ μηδὲ ὀβολὸν διαλύσασθαι, πάντων ὀφειληθέντων τῇ δευτέρε μηνὸς νεμηνίᾳ: hoc est, & cum redegerit ex hereditatibus quas creuit minas sexies centenas & quadragenas, & sexies centenas & quadragenas, illius tamen æris alieni ne obolum quidem dissoluisse, cum omnia debeantur iam inde a Kalendis secundi mensis, id est Februarij. Summa fide hic expressi scripturam veteris Decurtati, quæ in numeris referendis multo castigatior est vulgata. id obiter obseruandum, iungi participium κληρονομήσας cum infinitiuo διαλύ-

σασθαι, Attico more; cum alioqui ſcribendum fuiſſet κληρονομήσαντα, quarto caſu. ſic apud Ariſtophanem μανθάνεις ὅς φησιν εἶναι. Subijcit Cicero, τὸν δὲ ἀπελεύθερον αὐτοῦ, ὄντα ὁμώνυμον τῷ Κόνωνος πατρὶ, μηδὲν ὁλοσχερῶς πεφροντικέναι. ταῦτα δὴ πρῶτον μὲν, ἵνα πάντα σώζηται· δεύτερον δὲ, ἵνα μηδὲ τῶν τόκων ὀλιγωρήσῃς τῶν ἀπὸ τῆς προεκκειμένης ἡμέρας. id eſt, eius autem libertum, cui idem nomen eſt quod patri Cononis, hoc eſt, qui Timotheus appellatur, id nulla prorſus ex parte curaſſe. primum igitur videto, vt omnia ſeruentur, id eſt, vt nihil ex ſorte depereat: tum vt ne vſuras quidem negligas, quæ debentur ex die ſuperius appoſita. προεκκειμένην ἡμέραν vocat, νουμηνίαν τοῦ δευτέρου μηνὸς, id eſt, Calendas Februarias; quam diem ſupra appoſuerat. Poſtremo ſubiungit, ὅσας αὐτὸν ἠνέγκαμεν, σφόδρα δέδοικα. καὶ γὰρ παρῆν πρὸς ἡμᾶς κατασκεψόμενος, καί τι σχεδὸν ἐλπίσας. ἀπογνοὺς δὲ ἀλόγως ἀπέστη, ἐπειπὼν, εἴκω, αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν. id eſt, per eos dies, quibus eum pertulimus, valde magno in timore fui. exploraturus enim ad nos venerat, & aliquid pœne ſperarat: ſed ſpe fruſtratus temere receſſit, ſic fatus, concedo, Turpe manere diu. Hic pro voce nihili, ΙΚΩ, quam edidit Victorius, repoſui ex antiquiori noſtro, εἴκω, id eſt, cedo, manus do, victum me fateor, quia nihil impetrare potui. *Vetere prouerbio*] Eraſmus recte animaduertit idem eſſe hoc prouerbium cum illo Platonico e Gorgia, νῦν δὲ ἐψεύσθην, καὶ, ὡς ἔοικεν, ἀνάγκη μοι κατὰ τὸν παλαιὸν λόγον τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν, καὶ τοῦτο δέχεσθαι τὸ διδόμενον παρὰ σοῦ. indicat enim Cicero Philotimum coactum fuiſſe æquo animo ferre denegationem illam remiſſionis pecuniæ, quam poſtularat, dixiſſeque boni eſſe conſulenda quæcunque fors tunc ferret, & quæ darentur accipienda. quo dicto acerbe notabat Ciceronis illiberalitatem, a quo nihil eorum, quæ petierat, potuerat impetrare. *Reliqua videt*] Hunc locum fœdis maculis inquinatum ita ex priſco Decurtato purgauimus, *reliqua videt, & quantum fieri poteſt, perſpicit animus.* quæ lectio ita perſpicua eſt, vt neque probatione, neq; declaratione egeat: *Caldus Quæſtor*] Vulgati quidam libri, *Cœlius Quæſtor:* at omnes antiqui noſtri, *Caldus Quæſtor*, plane optime. nam Caldus cognomen fuit Cœlij, vt apparet ex libro Q. Ciceronis de petitione Conſulatus. *Atticulæ dices*] Acutiſſime Malaſpina coniecit Ciceronem

ronem ſcripſiſſe, *Atticulæ*, pro *articulate*, vt vulgo referunt exemplaria, eiuſque coniecturam confirmat auctoritas Decurtati, in quo diſertim exaratum eſt, *Atticulæ*.

IN EPISTOLAM VI.

Quum iam] Non dubium eſt quin legendum ſit *cum iam*, vt emendauit Malaſpina, quod nobis etiam probarunt Decurtatus, & Cruſellinus. *Tradere me*] Tornæſianus, *traderem*, deminute: Scidæ, *tradere me*, plane integre. videbam, inquit, eaſdem, quæ mihi forent, eſſe tibi cauſſas dubitandi de eo quem diſcedens prouinciæ præficerem; nempe me puero tradere prouinciam regendam, hoc eſt, quod puero committerem prouinciæ adminiſtrationem. παλιγγενεσίαν] παλιγγενεσίαν vocat honores adeptos poſt ſuam reuocationẽ ab exilio, in primiſque imperium proconſulare, quaſi id eſſet priſtini ſui ſtatus quædam inſtauratio. nam primum editus in lucem videbatur, antequam a Clodio appetitus eſſet; mox interijſſe, actus in exilium: renatus vero, cum inde reuocatus eſt, & mox proconſule in Ciliciam miſſus. Hanc porro παλιγγενεσίαν quibus poterat titulis & honoribus illuſtrare conabatur, vt turpem exilij notam deleret.

IN EPISTOLAM VII.

Eum valde etiam] Vt in codicibus Malæſpinæ, ſic in meis legebatur, *eum valde etiam*. *Sed plane volo*] τὸ *plane*, quod deerat in vulgatis, reſtitui ex manuſcriptis noſtris. *Volo* autem eſt celerrimo curſu tanquam volatu feror. *Iſsi reliquiſſem*] Decurtatus, & Cruſellinus partim *eſſe*, partim *iſſe*: vnde iniecta eſt mihi ſuſpicio Ciceronem ſcripſiſſe, *Iſsi*, vt Manutius etiam legendum exiſtimat. Iſſus autem vrbs eſt Ciliciæ maritima.

IN EPISTOLAM VIII.

II. KAL. Octob.] Explicate quidam libri referunt, *pridie Kalendas*: at in Decurtato, Tornęſiano, & Cruſellino διὰ σημείων exaratum eſt, II. KAL. quod perinde eſt. nos veterem notam expreſſimus. *L. Tarquitio*] Omnes noſtri, *L. Tarquitio*, quo modo in ſuis fuiſſe tradit Malaſpina.

IN EPISTOLAM IX.

Ille ne attingat] Et ſententia ipſa flagitat vt legatur, *ille ne attingat*, & ita manifeſtiſſime ſcriptum eſt in Scidis.

IN LIBRVM VII.

IN EPISTOLAM I.

Confer iam] Omnes mei ad vnum, *conferam*. Itaq; probo emendationem Lambini, *confer iam*. πατρίδος] Post hunc versum,

ἀλλ' ἐμὸν οὔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσιν ἔπειθες,

in meis omnibus nullum aliud Gręcum verbum subijcitur, præter vocem πατρίδος. Victorius in postrema editione sua suppleuit ex Homero quæ deesse videbantur, in hunc modum, ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος. sed ego non temere ausim mutare veterem lectionem. puto enim Ciceronem secundũ hunc versum ita legisse, πατρίδος ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς: ideo primam dumtaxat vocem ad eum notandum apposuisse. solet enim primis verbis integros versus designare, vt libro primo, *sed nescio an* ταυτόματον ἡμῶν. versus enim integer sic habet,

ταυτόματον ἡμῶν κάλλιον βουλεύεται.

Nec cum Cæsare] Non soleo nouam lectionem affingere repugnantibus libris antiquis. itaque nec hoc loco sequutus essem coniecturam Malæspinæ, quamquam valde probabilem, nisi eam confirmari vidissem auctoritate antiquioris nostri. Proinde hunc locum ita lego, *nec cum Cæsare sentienti pugnandum esse cum Pompeio*. *Ex Epiro an Athenis*] Scripsi, *ex Epiro an Athenis datis*, ex Decurtato, & Crusellino. quod loquendi genus frequens est Ciceroni. sic enim epistola tertia libri primi, *nos hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam rumore an ex litteris tuis?* & epistola sexta libri vndecimi, *Is dicitur Quinctum vidisse an euntem, an iam in Asia?*

IN EPISTOLAM II.

Quod si ita est] Prorsus hic aliquid deerat. Quidam extrinsecus assumendum putant verbum, *gaudeo*, aut, *gratulor tibi*. Ego verbum, *est*, iteraui. suspicatus enim sum alterum negligentia librariorum omissum fuisse. si, inquit, ita est vt quartana a te discesserit, ita euenit, vt maxime opto. *Quam tu velles*] Decurtatus, vt codices Malæspinæ, *quam tu velles se a me diligi:* & ita legendum. *De Tortorij vncis*] Librarij in

brarij in hoc Curiano Tortorio, tamquam sæui quidam librorum carnifices, crucem fixisse studiosis omnibus videntur. ita enim hunc locum deprauarunt, vt ne Cicero quidem eum pro suo agnoscat, mirificeque in disquirenda eius sententia lectorum animi exerceantur. sane initio constitueram hoc vlcus intactum relinquere, & fortasse præstitisset. sed cum ex priscis codicibus remediũ ei adferre tentassem, res ita successit, vt neque studij, neque operæ me postea pœnituerit. Verum iudicabunt lectores ex perturbatis antiquæ lectionis vestigijs frustrane manus ei admouerim. sic autem erat in Tornæsiano, *Eius testamentum detortorium Ciceronum signis obsignatum cohortisque Prætoriæ: fecit palam te ex libertũ extaruacus:* In Cuiuciano sic, *Eius est testamentum de tortorium Ciceronum signis obsignatum, cohortisq; Prætoriæ. fecit palam te exlibertus, me extrauatus:* In Decurtato vero hoc modo, *Eius est testamentũ de tortori Vncis ceronum signis obsignatum, cohortisque Prætoriæ. fecit palam te exlibertus, me exatruatus.* Hanc maculas commode deleri posse existimaui, si pro *tortori*, scriberetur *tortorij:* pro *ceronum*, *geronum*: pro *exlibertus*, *exlibratus*, & pro *exatruatus*, *exartuatus*; si denique totus hic locus ita conciperetur, *Eius est testamentum de tortorij Vncis, geronum signis obsignatum, cohortisq; Prætoriæ. fecit palam te exlibratus, me exartuatus.* Indicat Cicero Curium festiuum testamentum fecisse de vncis eius loci vbi noxij homines, & potissimum serui, torquebantur, & capite pœnas dabant; quem locum ea de causa tortorium appellabat, ludebatque in ambiguo significatu vocabuli *Vncis*, quasi id non modo de vncis intelligeretur, quibus damnatorum corpora trahebantur, sed etiam de vncijs, in quas as diuidi solebat; perinde ac si eo testamento definitum esset, quo genere tormentorum quemque noxiorum illorum plecti oporteret, ita vt rata pars tormentorum singulis tribueretur. Vncis trahi capitis damnatos consueuisse notius est quam vt egeat probatione. illud quoq; triuiale, tribuisse veteres assem testamentarium in duodecim vncias, quibus, pro earum numero, vsq; ad ipsum assem, indita erant propria nomina. Addit Cicero testamentum illud obsignatum fuisse signis geronum, & cohortis Prætoriæ. quibus verbis indicat noxios illos, qui con-

debant testamentum hoc pœnale, ita cæsos fuisse a seruis publicis, & a lictoribus, vt extarent in eorum corporibus vibices, & plagæ, tanquam signa quædam impressa, quibus a testibus obsignari solent testamenta. Gerones ait Fulgentius in libro de prisco sermone a veteribus alio nomine Brutianos nuncupatos. Brutianos vero Festus interpretatur administros, qui officia seruilia magistratibus præstabant, quorum generis erant etiam lictores, quos hic significauit nomine cohortis Prætoriæ. Consules enim & Prætores lictoribus, tamquam cohorte quadam Pretoria, stipabantur. exercebant autem lictores carnificinam in damnatos. Liuius libro primo, *I lictor, colliga manus. accesserat lictor, inijciebatq; laqueum.* Ceterum in eodem illo testamento duo quidam supplicio addicti facete fingebantur heredes palam facere, vnus Ciceronem, & alter Atticum: & quidem Atticum exlibratus, id est, is qui ita virgis & fustibus cæsus fuerat, vt tota eius cutis conscissa esset; Ciceronem vero exartuatus, hoc est, is cui securi amputata fuerant membra. itaque pellem sibi detractam testamento relinquebat exlibratus; artus dissectos, exartuatus. palam autem heredes nuncupabant, ac si testamentũ illud fieret in procinctu. publice enim pœnas dabant. ideo multos habebant sui supplicij testes. Atque hæc quidem erat Curiani testamenti vrbanitas. Verum ne quis nouitate horum vocabulorum, *exlibratus*, & *exartuatus*, offendatur, lectorem monitum velim ea apud Nonnium etiam inueniri, nõ quidem iuncta ex præpositione *ex*, sed, quod perinde est, ἐκτὸς *de*. sic enim Nonnius, *Delibratum*, inquit, *decorticatum*, *vt deartuatum per artus discissum*. sed & verbum deartuare vsurpauit Plautus in Captiuis, & delibrare Columella. *Fecit*] Heredem. id enim extrinsecus assumendum. *Palam*] Vlpianus libro secundo ad Sabinum *palam* interpretatur, ita vt heredum nuncupatio a testibus exaudiri possit. sed Curius iocose scripserat *palam*, cum indicaret noxios illos publice pœnas dedisse. *In Actio*] Videtur fuisse Corcyræ locus, ita dictus, ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, id est, a littore. non enim hic intelligit Actium vrbem Acarnaniæ. quæ postea ab Octauio appellata est Nicopolis, quo se venisse refert epistola 9. lib. 5. *Bene eueniat*] In omnibus nostris est, *bene eueniat*, nec vlla caussa fuit vt eam

scripturam

scripturam reijcerem. sunt enim solemnia verba, quæ Græci, boni ominis caussa, præfari solebant, quoties aliquid magni ponderis & momenti aggrediebantur. inde Laertius Aristotelem & Theophrastum scribit ita sua testamenta exorsos esse, ἔσται μὲν εὖ. sic Latini dicebant, *bonum factum*, &. *quod fœlix, faustum, fortunatumque sit*. Quia vero Carneades etiam rem turpem acturus, hoc est Veneri operam daturus, hoc modo præfabatur, idcirco scribit Cicero eum spurce loquutum fuisse, prudentius tamen quam Epicureos. significasse enim eo dicto se procreandæ sobolis caussa consueuisse cum mulieribus rem habere, quippe qui optaret vt complexus prospere succederent, quo inde liberi nascerentur: contra Epicureos prædicare solitos, se, ne malum haberent, hoc est, sua caussa, non alterius cuiusquam, nempe liberorum quærendorum, cum mulieribus caput limare. Puto Carneadem hæc verba, εὖ μὲν ἔσται, hoc est, *bene eueniat*, non modo in re venerea, sed in omnibus rebus agendis vsurpasse, quod mortis metu, vt refert Laertius, cum valde perturbaretur, nihil in rerum natura periculo carere existimaret. idcirco vbique infœlices euentus fausta hac ominatione auerruncare consueuisse. *Non intelligant*] In meis omnibus est, *intelligant*, cum interrogatione. *Commodo expectabam*] Scripsi *commodo*, ex Scidis. ita vero sæpissime veteres loquebantur pro commode, aut commodum, vt tradit Charisius. Plautus Milite glorioso, *Ecce autem commodo aperitur foris*. *Qui eadem liber*] Solebant domini, qui seruos manu mittebant, quasdam eorum operas sibi recipere, ad quas præstandas eos iureiurando adigebant. Vlpianus libro vigesimo octauo ad Sabinum: *Vt iurisiurandi obligatio contrahatur, liberum esse oportet qui iuret, & libertatis caussa iurare:* & paullo post, *Iurare autem debet post manumissionem, vt obligetur; & siue statim, siue post tempus iurauerit, obligatur. iurare autem debet operas, domum, munus se præstaturum; operas qualescunque, quæ modo probe iure licito imponuntur:* & Paulus libro septimo ad Plautium, *Seruum testamento ita manu misi; Si iurauerit se Cornelio filio meo decem operarum daturum, liber esto: quæritur quid iuris sit, & sciendum est iurando seruum conditionem implere, sed non te-*

neri operarum nomine: quia, nisi post manumissionem iuret, non obligatur. Drusus ergo Prætor dicebat se eos non manumisisse, qui libertate donati non iurarent se easdem operas præstituros patronis, quas ijsdem adhuc serui præstare consueuissent. *Recte vindicarentur*] Puta liberali caussa. tunc enim serui etiam inuitis dominis in libertatem asseruntur, nec iurare coguntur se operas illis præstituros.

IN EPISTOLAM III.

Sæpe opportune dici videtur] Aduerbium *sæpe*, quod aberat a vulgatis, restitui ex Tornæsiano, Decurtato, & Crusellino. prouerbiũ hoc, *quid si hoc melius*? opportune, inquit, dici videtur cum alias sæpe, tum in hoc meo negotio. Malaspina particulam *vt*, quam omnes nostri summo consensu retinent, non satis apposite in copulam *&*, mutauit. *Ni vno ciui*] Omnes mei, *in vno ciui.* scripsimus *ni*, pro *in*, litteris transpositis, ita postulante sententia. nam, *ni vno ciui*, significat nisi per vnum ciuem, nisi vnius ciuis opera. *res* autem hic negotium & difficultatem notat, vt Græcis ἔργον. Idem Cicero libro II. harum epistolarum, *Te expecto, quem videre, si vllo modo pote, est enim res, peruellem.* Porrò cum hic scribitur *vno ciui*, Pompeius indicatur, qui solus resistere poterat Cæsari. *Hic omnia facere omnis*] Sumendum ἀπὸ κοινοῦ e superioribus verbum *video.* *Iis se solis*] Antea docuimus sæpe in his epistolis, *non*, pro *nunc*, vitio librariorum legi, vt accidit hoc loco, vbi negandi particula ferri non potest. *Mihi ab illo hoc tempore*] In nullo formis excuso reperias has duas voces *hoc tempore*, quas ex Tornæsiano & Crusellino descriptas in hoc nostrum exemplar retuli. *De serperastris*] Serperastra propriè sunt adminicula, quæ cruribus puerorum primum ambulantium alligantur, ne ij vari, aut compernes fiant, dicta a sirpando, hoc est, ligando: vnde sirpiculę apud Varronem de lingua Latina. ideo fortasse scribendum sirpirastra. Hoc autem nomine Cicero hic notat præfectos cohortis suæ, hoc est, Legatos, Quæstores, Tribunos, & alios quos secum duxerat, quorumque opera in coercendo exercitu, & regenda prouincia vtebatur, quod illi eorum, quibus præerant, vitia corrigere deberent, vt serperastra crurũ distortiones. eos tamen Atticus audierat pessime se

ſime ſe g rere, & ad omne nequitiæ genus dilabi; ideo ſcripſerat Ciceroni, vt ei malo mederetur. reſpondet ergo Cicero eos antea dilapſos tunc ſe ſe collegiſſe. *Gener eſt ſuauis mihi*] Sic interpungendum, *gener eſt ſuauis mihi, Tullia, Terentia*; vt deinde ſequatur, *quantumuis vel ingenij, vel humanitatis*, hoc ſenſu, in eo eſt quantũuis vel ingenij, vel humanitatis. nam vox *ſatis*, ſeparatim ſumenda eſt ſignificat enim abunde eſt. *Cetera quæ noſti*] Facultates intelligit, quæ tunc mediocres erant in Dolabella. nam is ita poſtea res ſuas profligauit, vt tandem de nouis tabulis inducendis cogitarit, quarũ beneficio ſperabat ære alieno ſe liberatum iri. *Rem me facere rerentur*] Edidi, vt erat in Scidis, *qui omnes, præter eum de quo per te egimus, rem me facere rerentur. ipſis enim expenſum nemo ferret*. Senſus eſt: tu ſcis quos aperierimus, id eſt, quales eſſe quoſdam deprehenderimus, detecta eorum inopia; qui omnes tamen, vno tantum excepto, exiſtimarent me rei meæ optime tunc conſultum voluiſſe, quod cogitarem de Tullia ipſis nuptui danda. ita enim ſe diuites eſſe prædicabant, vt nemo ſibi expenſum ferret, id eſt, tabulas proferre poſſet expenſæ, & creditæ ſibi pecuniæ. negabant enim ſe vlli quicquam debere. Verum hæc verba, *ipſis enim nemo expenſum ferret*, in contrarium ſenſum Cicero ilocaliter detorſit, cũ indicare vellet omnes ita de ijs male exiſtimaſſe, vt nemo eis quicquam credere, & expenſum ferre voluerit. quiuis enim norat eos non eſſe ſoluendo.

IN EPISTOLAM V.

Pontinam ſummam] Emendaui, *Pontinam ſummam*, vt erat in Decurtato. intelligit enim ſummam paludem Pontinam, hoc eſt, ſummam partem Pontinæ paludis, quæ non procul abeſt a Terracina.

IN EPISTOLAM VII.

Illud puta tu non adſcribis] Vulgati libri, *illud puto*, quod prorſus adulterinũ eſt, & ſuppoſititium; cuius loco in Tornæſiano & Cruſellino legitur, *putato*. Sane niſi hac parte laceræ forent Scidæ, certam & indubitatam lectionem haberemus. nam eum codicem raro fallacem deprehendi. Ego pro *putato*, legendum exiſtimaui *puta tu*, vt τὸ *puta*, accipiatur ἐπιῤῥηματικῶς, pro *ſcilicet*; cuius ſignificatus in prom-

ptu sunt exempla. illud scilicet, *& tibi gratias egit*, tu non adscribis. *Ne molestus sim familiæ*] Editio Victoriana neque particulam *ne*, neque verbum *sim*, habet, quod vtrumque tamẽ legitur in Tornæsiano & Crusellino. *Quid sensurus sim*] Vulgatam lectionẽ non mutaui: quãquam in Tornæsiano pro *sensurus*, erat *facturus*. paullo ante etiam idem codex habebat *mittit*, pro *mittat*. *Illud vna datũ est*] Cum Cæsari concessũ est vt suo tempore absens petere posset Cõsulatum, illud vna datũ est, vt in ea petitione eius etiam exercitum retinentis ratio haberetur. ei enim tributum fuerat decem annorum imperium in Gallias: quod tempus cum nondũ expirasset, & interea cessisset tempus petendi Consulatus, absens, & cum imperio iure eum petere poterat.

IN EPISTOLAM VIII.

Rectum ne sit] Heres quandoque testamento iubebatur ferre nomen testatoris: cuius rei exemplum extat apud hunc auctorem libro 3. Officiorum, de M. Satrio. Huiusmodi heredis institutio dicebatur adoptio in nomen & familiam. Suetonius in Iulio Cæsare: *Sed nouissimo testamento tres instituit heredes sororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante, reliquos in ima cera: C. Octauium etiam in familiam, nomenque adoptauit.* Iam mulieres, dum quidem viuebant, neminem adoptare veteri iure Romano poterant. verum non prohibebantur quos vellent testamento in nomen, familiamque adoptare, vt perspicitur ex hoc loco. ea enim adoptio in tempus mortis incidebat; quo fiebat vt illæ numquam haberent in potestate quos adoptabant testamento. De conditione nominis ferendi in hæc verba disserit Caius iurisconsultus libro secundo fideicommissorum: *Si vero nominis ferendi conditio est, quam Prætor exigit, recte quidem facturus videtur si eam expleuerit. nihil enim mali est honesti hominis nomen assumere. nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit Prætor.* In eandem sententiam scripsit Mæcianus libro 4. fideicommissorum, rationem habendam esse eius dignitatis, qui heres institutus iuberetur nomen ferre turpis personæ, puta vespillonis. Hac itaque de caussa scribit hic Cicero σκέμμα πολιτικὸν esse, debeatne vir nobi-

vir nobilis, mulieris testamento, mutare nomen. turpe enim videtur mulierem habere sui nominis auctorem; cum nomen gentem & familiam indicet; & vulgo natorum sit genus ad mulieres referre, hoc est, ad matres. *Quantum quasi sit*] Nam si parum quæstuosus sit ille trientis triens, auctor non ero Dolabellæ vt nomen mutet, imo quo minus id faciat ipsum dehortabor. sin opimus & fructuosus erit, conabor illi persuadere assumendum esse nomen testatricis. Pendebat ergo tractatio philosophica huius quæstionis ex trientis æstimatione. *Ad L. Auernum*] Quid Lauernium sit, quod in vulgatis codicibus legitur, ingenue fateor me nescire. Scidæ habent *Lauernum:* cuius vocis si primam litteram, tanquam notam, a reliquis seiungas, germanam lectionem huic auctori restitues. nam hac nota L. Cicero lacum significauit, vt ex sequenti vocabulo facile cognoscitur. nemini enim paullo humaniori ignotum esse puto lacum Auernum, qui non longe abest a Formijs. *ἴυγξ relinquendæ Vrbis*] Græcum hoc vocabulum valde deformatum erat in libris antiquis. nam alij habebant *ni*, alij *in*, Decurtatus INX; vnde conieci legendum ἴυγξ, quæ vox pellaciã & illecebras significat. Pindarus Ode 4. Nemeorũ, ἴυγγι ἕλκομαι ἦτορ: pellacia, inquit, mihi animus ducitur.

IN EPISTOLAM IX.

Sed istud ipsum] Ludit in ancipiti significatu horum verborum, *at sic malo*: quasi vox *malo*, non modo a verbo *malo, mauis*, sed etiam a nomine *malum*, ducta videretur. sed istud ipsum, inquit, quod modo scripsi, nempe *malo*, aliquis malum existimet, hoc est, a nomine *malum* deduci censeat, non a verbo *malo*, & ita putet in ea voce o magnum, id est, longum esse. nam o producitur cum a *malum* fit *malo*, in tertio, aut sexto casu. Græcorum more o productum vocat o magnum, apud quos o longum appellatur ω μέγα. Iocatur vero quasi illa verba, *At sic malo inquies, quam cũ exercitu*, hoc sensu accipi potuerint: at sic, nempe si Cæsar Consul factus fuerit, malo, id est, propter malum & detrimentum quod allaturus est Reipublicæ, inquies eum magis timendum esse, quam si exercitum habeat iam *putet*, pro *putat*, ex Decurtato correxi. *Sic o magnum*] ἀπὸ κοινοῦ sumi debet verbum *putet*, hoc sensu, sic putet o in voce *malo*, magnum esse.

IN EPISTOLAM X.

Et stupens] Emendaui, *stupens:* cuius meæ castigationis approbatores habeo Decurtatum, Tornęsianum, & Crusellinum.

IN EPISTOLAM XI.

Nisi vbi honestas? nisi.] In postremo *nisi*, est ἀποσιώπησις. explicate dixisset, vbi est dignitas nisi vbi honestas? nisi forte in sceleratis, & perditis hominibus, qualis est Cæsar. ij enim honestatem cum dignitate nullo modo coniungunt.

IN EPISTOLAM XII.

Datam XII. KAL.] Expunxi vocē IVN. a sciolo quodam huc inuectam, cum eam abesse, & recte quidem, a Decurtato animaduertissem. Non apposuit autem nomen mensis, vt neq; postea cum scribit, *Formijs* X. KAL. *vidi Libonem*, quod Atticus satis sciret quo de mense loqueretur, nempe de Februario, vt recte notauit Malaspina

IN EPISTOLAM XIII.

Is autem valet exercitu] In nostris erat, *valet exercitu, tenet multos spe & promissis*, quo modo edidi. *Exurgere poterimus*] Nos erigere, cum nunc iaceamus. *Res testis*] Non modo in Tornæsiano, quod etiam testatus est Lambinus, sed & in Scidis, & Crusellino legitur, *res testis*; plane recte. Iidem etiam libri in hac ipsa epistola sic postea scriptum habent, *quippe cum de me ipso ac de meis te considerare velim*; quo loco vitiose vulgo legitur, *quippe cum de ipso ac de me ista considerare velim.* *Succones dicis*] Exaratum reperi in Tornæsiano & Crusellino, *saccones dicis*: in Decurtato, *succones dicis*, quod rectū puto. nam vocabulum *succones* fictum est a Cicerone, vt Latine exprimeret illud alterum *Oppios*, quod Atticus ἀπὸ τοῦ ὀποῦ, id est, a succo formarat, geminato p de industria, vt id magis Latinum videretur, & Græcas aures melius falleret. nam Oppiorum erat familia Romæ, & Oppius collis, cuius meminit Varro de lingua Latina. Oppiorum autem & ſucconum appellatione arbitror coactores. & argentarios significari. nam ὀπὸς, id est succus, proprie dicitur lacteus humor e fici ramo expressus, quo vtebantur coaguli vice ad conficiendos caseos, vt ait

Varro

Varro lib. 3. de re rustica. inde ὀπίαν τυρὸν Euripides in Cyclope caseum appellauit succo ficulno coactum. Itaq; vt succus ille fici lac in caseũ cogebat, sic coactores, id est, argentariorum ministri, aut ipsi argentarij pecuniam debitam hinc inde cogere, & in vnam summam congerere conferreque solebant. qua de causa eos eleganter, obscure tamen, Atticus nominarat Oppios: quod nomen Cicero interpretatus est succones. Ii autem erant Attici contubernales, vt apparet ex epistola 7. lib. 8. hoc est, habitabant in ædibus quibusdam Attici, quæ erant in Velia; vnde hic Oppij de Velia, & alibi Oppij Velienses appellantur. Eorum autem opera, quantum coniectura duci possum, Atticus fœnus exercebat. Ceterum Velia regio erat vrbis Romæ Palatino monti coniuncta. *AEstuaui diu*] Omnibus litteris scriptum est *æstuaui* in Decurtato: quo modo legendum iam dudum docuerunt Turnebus & Lambinus.

IN EPISTOLAM XIIII.

Cum fluenter] Recte Lambinus ex deprauata Tornæsiani scriptura reposuit *fluenter*, & ita excudendum curaui. In Decurtato litteræ huius vocis oculos, præ vetustate, fugiebant. *Spero esse in præsentia*] Veteres nostri ita summo consensu referunt, *spero esse in præsentia*. sensus est, spero esse in præsentia quod pacem habeamus. Iↄↄ *fuerunt*] Sic Decurtatus & Crusellinus: at Tornæsianus, CIↄ *fuerunt*. *In genere nostro*] ἀπὸ κοινȣ͂ offendimus.

IN EPISTOLAM XV.

Haud auditus] Iam olim putaram particulam *haud* hic omissam fuisse negligentia librariorum, ob similitudinem primæ syllabæ vocabuli proxime sequentis *auditus*: quam coniecturam postea confirmauit auctoritas Decurtati, in quo perspicue sic exaratum est, *haud auditus in consilio*. *Fuffanoque*] Legendum *Fuffano*, ex antiquis libris.

IN EPISTOLAM XVI.

Consulum ac Pompeij] Recte Malaspina coniecit legendum, *Consulum ac Pompeij*, vt apparet ex hac compendiaria scriptura Decurtati, *& responsis* COSS. *ac Pomp.*

IN EPISTOLAM XVII.

Tuæ litteræ] Hinc fecimus initium epistolæ. nam quæ proxime antecedit, data est III. Kal. hæc vero IIII. No-

nas. sed & ante hæc verba apposita est in Decurtato ea nota, qua plærumque in eo libro distingui solent epistolæ.

IN EPISTOLAM XVIII.

Turpi pace] Consentiunt Decurtatus, & Crusellinus cum Tornæsiano & ijs quibus vsus est Malaspina, in huius scripturæ repræsentatione, *turpi pace nobis, an misero bello.* Iidem etiam hæc sic referunt, *vinciri præsidijs*; & mox, *o vix vllo otio compensandam.* *Rogatus esset scio*] Verbum *scio*, non est in editione Victoriana: extat tamen in antiquis nostris; & sane hinc abesse non potest absque sententiæ incommodo.

IN EPISTOLAM XX.

Quorum ergo] Legendum est *ergo*, vt ex Decurtato reposui, non *ego*. est enim *quorum ergo*, quorum gratia.

IN EPISTOLAM XXI.

Ad Nonas Feb.] Non mutandam puto vulgatam lectionem, præsertim cum manu scriptorum codicum auctoritate nitatur. Dixit autem se venisse Capuam ad Nonas Februarias, vt scilicet adesset Capuæ ipsis Nonis. itaque epistola 20. huius libri scribit se pridie Nonas venisse. Opinionem hanc nostram confirmant hæc verba eiusdem epistolæ, *Iam enim aderunt Consules ad suas Nonas.* eo fit vt nihil etiam mutandum putem in his verbis epistolæ 16. *Nos a Consulibus Capuam venire iussi sumus ad Nonas Februarias.*

IN EPISTOLAM XXII.

Nullo modo. quid?] Edidi lectionem Decurtati, & Tornæsiani, qui sic hæc referebant, *num etiam honeste? nullo modo. quid? a te petam consilium, vt soleo? explicari res non potest.*

IN EPISTOLAM XXIIII.

Cassio litteræ] Non tantum in Tornæsiano, sed in omnibus etiam alijs, quos habui, scriptum est *Cassio:* quo modo proculdubio legi debet. indicat enim litteras ad Cassium allatas fuisse. *Militum* III. *milia*] Victorius pro III. *milia*, edidit *vim*, deceptus antiquis his notis, III. *milia*. itaq; in re plana & manifesta nullus est amplius dubitandi locus.

IN EPISTOLAM XXV.

O rem miseram] Nostri omnes, *o rem miseram:* in vulgatis deest *o*.

IN EPI-

IN EPISTOLAM XXVI.

Quoties exorior?] Legendum cũ interrogatione. Indicabat enim Atticus se multoties exoriri, id est, e mœstitia, qua pæne conciderat, recreari, quod sæpe boni nuncij de rebus Pompeij, deq; Republica ad se perferrentur. PRO SVIS R. GESTIS] Scripsi, vt exaratum erat in Scidis, PRO SVIS R. GESTIS, id est, pro suis rebus. nam nota R. in vulgatis euanuit.

IN LIBRVM VIII.

IN EPISTOLAM I.

Nec tamen tam] Quidam veteres, *nec tamen læta:* alij, *nec tam læta:* rectissime Decurtatus, *nec tamen tam læta.* *Pro derelicto*] Codices Tornæsianus & Crusellinus, *pro relicto:* illud alterum vsitatius, &, vt puto, verius. *Nec me M. Lepidi*] His respondit Atticus VIII. Kal. Martias, vt intelligitur ex verbis ipsius Attici, quæ referuntur epistola 10. libri 9.

IN EPISTOLAM II.

Quo modo eapse] Locus deprauatus tam in manuscriptis quam in excusis. Tornæsianus sic habet, *quomodo esse:* Crusellinus, *quomodo e se:* Decurtatus, *quomodo a se:* lego, *quomodo eapse*, id est, ea ipsa. *Non in ipsa Vrbe*] Deerat in Victoriano vox *Vrbe*, quam ex manuscriptis reposui. *Illud; des, id feras*] Hic locus valde animum meum exercuit, antequam in codicem Decurtatum incidissem. putabam enim quædam Græca verba hic desiderari, de quibus supplendis quo plus cogitabam, eo iudicio eram incertiori. Sed totam eam cogitationem postea abieci, vbi ita scriptum deprehendi in optimo illo libro: *hic tu in me illud; des, id feras.* His verbis Cicero, tanquam ex Attici persona, sibi ipsi obijcit elegans prouerbium, quo monebatur, vt honorificentius, quam modo fecerat, loqueretur de Labieno, in quo dixerat parum esse dignitatis; siquidem ipse vellet alios de se cũ laude loqui. Sensus est, hoc loco tu mihi obijcies prouerbium illud, si aliquid dederis, id quod dederis accipies. itaque quia dixi parum esse dignitatis in Labieno, futurũ est vt Labienus ipse, & alij mihi par pari referant, dicantq; dignitatem in me

quoque desiderari. Verum sit necne aliquid in me dignitatis, alijs iudicandum relinquo. nihil enim de me dico. Meminit huius prouerbij, aut certe alterius huic similis Donatus ad eũ locum Phormionis, *quod ab ipso allatum est, id sibi relatum putet: prouerbium*, inquit, *est, quod dedit recepit*. huc spectat illud Homericum Iliadis 5.

ὁπποῖόν κ' εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσῃς.

Porro, *feras*, hic significat accipias, vt apud Catullum,

Quod nec das, & fers sæpe, facis facinus.

Id feras] Quod dederis. *Hic quidem quæ est*] Nonnulli codices, *hic quidem quod est*, vt Victorianus. at Scidæ & Crusellinus, *hic quidẽ quæ est?* quod rectius puto. nam vox *quæ*, ad illam superiorem *dignitatis*, refertur; quasi Cicero diceret, hic quidem nulla prorsus est dignitas. *Domi vestræ*] Vos omnes boni domi vestræ estis Romæ, nec inde discedits. id ait quia Romæ adhuc erant quibus dissidium partium displicebat, quos bonos hic appellat. *Qui istim*] Lego ex Scidis, *qui istim*, non, vt est in editionibus, *quis tum. istim* autem, id est, Roma: quasi dicat, omnes bonos Romæ esse video. *Adest hoc bello*] Ait neminem bonorum adfuisse eo bello. nam quamuis boni fauerent partibus Pompeij, cupiebant tamen rem inter ipsum & Cæsarem sine armis posse transigi, certamenque fugiebant: ideo Romæ remanserant, vbi adhuc omnia erant pacata. *Pompeij litteris*] Pompeius litteris suis intexuerat exemplum litterarum Vibullij, vt intelligimus ex epistola prima huius libri. suis autem litteris Vibullius declararat quã præclare de Pompeio sentiret. id ergo ex litteris Pompeij cognosci poterat, quibus continebantur Vibullianæ. *Vno in eo*] Deprauatam lectionem codicum vulgatorum sic ex fide Decurtati correxi, *vno in eo iudico spem de salute Reipublicæ*. Hæc verba Cicero descripsit ex Attici epistola. is enim scripserat, in vno Pompeio spẽ de salute Reipublicæ ponendam esse, quod Cicero ita interpretabatur, vt necesse esset, quocunq; Pompeius iret, eum sequi, & si ex Italia discederet, inde quoque migrare. Verum Atticus non ita senserat, vt ipse declarat epistola 10. libri 9. *Ego vero*, inquit, *nulla epistola significaui, si Cnæus Italia cederet, vt tu vnà cederes. Sed cur*] ἀποσιώπησις. sed cur ita existimem, nunc taceo, & tibi iudicandum relinquo.

IN EPI-

IN EPISTOLAM III.

Sed sic ne caussam] Emendaui ex Decurtato, *sed sic ne caussam*, cum vitiose antea legeretur, *sed sine caussa*. Sumi autem debet ἀπὸ κοινοῦ ex ijs quæ proxime antecedunt, verbum *defugerem*. *Sic* autem, puta, si munus illud non obirem. *Aut quo modo*] Decurtatus & Crusellinus, *aut quo modo*, vt libri Malæspinæ. *Est illa etiam Thrasybuli*] Acutissime vidit Malaspina ita legendum esse, *est illa etiam Thrasybuli*: idque ita perspicuis & certis rationibus probauit, vt ne ipsum quidem Ciceronem, si reuiuiscat, ei refragaturum existimem. *In Caieta est*] Caieta hic nomen est villæ Ciceronis in agro Caietano sitæ. idcirco dixit *In Caieta*, non *Caieta*. sic epistola 7. lib. 14. *Postridie Idus Paullum in Caieta vidi*; & libro primo, *Ea sunt ad Caietam exposita*.

IN EPISTOLAM V.

Cū ante lucem] Hæc multo castigatius leguntur in Scidis, Tornæsiano, & Decurtato, quam in vulgatis. sic enim ea referunt illi veteres libri, *cum ante lucem* VIII. KAL. *litteras ad te de Dionysio dedissem*. atq; ita edidi. *Etsi solet eū*] Hæc pendent ex superioribus illis, *venit auctoritate tua motus*. significat enim Dionysium non semper aliorum auctoritate moueri consueuisse, ad veniam deprecandam, sed ipsum per se, nemineque hortante quandoque pœnitentia ductum fuisse: in eo vero negotio certissimum fuisse, id est, prorsus ἀμεταμέλητον. Itaque falluntur qui pro *numquam autem*, hic substituunt, repugnantibus libris antiquis, *numquam tamen*. *Certior*] Putaui aliquando hic scribi oportere, *cerritior*. sed eam lectionem contra veterum librorum auctoritatem tueri nolo. certus hic est quem Horatius vocat propositi tenacem, hoc est, quē sui consilij nullo modo pœnitet. Sic certior pro constantiore accipitur epistola 11. libri 10. ad hunc ipsum, *Et quo ille me certiorē vult esse, eo magis timeo ne in eum existam crudelior*. ῥίψαι] Cum legissem in codice Tornæsiano, *ipse*, statim conieci Ciceronem scripsisse ῥίψαι, cuius meæ coniecturæ Lambinum tum admonui. sed is eam sibi adscripsit. Postea vero omnibus litteris exaratum reperi in Decurtato ῥίψαι. ΠΟΛΛΑ μάτην]

Integrum versum ita referunt Scidæ, & Tornæsianus;

πολλὰ μάτlω κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα.

Incertum est cuius sit auctoris. Videtur autem, quisquis ille fuit, furentem bouem describere voluisse, qui fœnum, paleas, festucas, atque adeo arenam ipsam cornibus spargeret, sursumque iactaret. Ei Cicero Dionysium assimilat, qui statim vt ab ipso discesserat, multa in eum iecerat maledicta, frustra tamen, quia ea Ciceronis aures non attigerant. θυμήναντα non ad ἠέρα, sed ad Dionysium furentem refertur. Similis versus legitur apud Catullum in ecloga de nuptijs Pelei & Thetidis:

Sic domito sæuum prosternit corpore Theseus

Nequicquam vanis iactantem cornua ventis.

Eum dixisse] Lego ex Scidis, *eū dixisse, suo capiti, vt aiunt.* repetendum enim ἀπὸ κοινοῦ verbum *audiui*. *Sed o meam*] Mei omnes probatiores, hoc est, Decurtatus, Tornæsianus, & Crusellinus, *sed o meam*, quam scripturam expressi. DES M'CVRIO] Inscriptio huius fasciculi litterarum erat huiusmodi, DES M' CVRIO, quo modo legitur in Decurtato. nam in Tornæsiano & Crusellino vitiose exaratum est, DE MARCO CVRIO.

IN EPISTOLAM VI.

A. D. XIII. KAL.] Dubitat Manutius hic ne scribendum sit XIII. KAL. an in epistola ad Cn. Pompeiū hoc ipso libro, VIII. KAL. Sed Decurtatus omnem dubitationem tollit. vtroque enim loco habet A. D. XIII. KAL. & ita edi iussimus. *Nihil in vita*] Primum hic apponam scripturam Decurtati (nam aliorum librorum menda proferre nihil hic iuuaret) tum quid in ea castigarim explicabo. sic autem est in optimo illo codice, *Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil in vita. sed nec recentia hoc quod cum fortiter diligenter tum etiam hercule modo: modo enim audiui, &c.* Monstra hæc scripturæ ita procuranda existimaui. primum statui collocandum esse punctum post vocem *vita*, scribendumque *recenta*, pro *recentia*, proque *diligenter*, *Dij illigent te*, & pro *hercule modo*, *herculeo nodo*. nam quæ sequuntur, *modo enim audiui*, alterius sunt periodi. Ait se sperare nihil sibi & Attico, quamdiu victuri sint, obfuturum, quoniam vtrique nihil adhuc nocuisset. mox vetat Atticum id recine-

id recinere, id est, sæpe plangendo iterare, quod frequentissime antea querebatur, se scilicet fortiter, & herculeo nodo a Dijs illigari: qua expostulatione indicabat se grauiter affictari febre quartana eam enim Cicero audierat ab illo discessisse. ideo ipsum hortatur vt desinat huiusmodi querimoniam. Verum, vt singula verba expendamus, verbum *recenta*, significat recine, a verbo recento. quod iunctum est ex re & canto, vt occento in XII. Tabulis ex re & canto. aliunde enim deriuatur verbum *recento*, quod Nonnius interpretatur nouo, nempe a nomine *recens*. iam *fortiter*, est summo nisu atq; conatu. Plautus Bacchidibus, *Abducite hunc intro, atq; adstringite ad columnam fortiter:* Idem Mercatore, *Non abstulit modo, sed in amorem coniecit fortius.* Quam vero eleganter febris quartana nodus herculeus dicatur, sciunt omnes quibus ignota non est eius morbi pertinacia.

IN EPISTOLAM VII.

Sine a Moneta] Ad ædem Iunonis Monetæ Romæ numi cudebantur. inde numi ipsi monetæ nomē adepti sunt. Mandarat vero Cicero Philotimo, vt a Moneta, vbi numi percutiebantur, pecuniam sibi ad viaticum pararet, auro argentove infecto cum ea permutato, aut vt numos ab ijs argentarijs fœnori acciperet, qui in ædibus Veliensibus Attici habitabāt Ænigma de Oppijs Veliensib⁹ supra explicauimus.

IN EPISTOLAM VIII.

πρὸς τοῦθ' ὅ, τι χρὴ] Quamuis sciam paullo aliter hunc locum legi in ea Comœdia Aristophanis, quæ inscribitur Ἀχαρνῆς, quam hic exaratus sit, tamen eo temeritatis progredi nolui, vt contra veterum librorum fidem, reiecta ea lectione, quam ipsi referunt, Aristophaniam eius loco reponerem, quemadmodum fecit Lambinus, cuius audaciam in ea re satis mirari non possum. Quæ enim hic variant, de industria a Parodo quodam, ni fallor, mutata fuerunt. Cum enim sub persona Chori ἐν τῇ παραβάσει polliceretur Aristophanes se edocturum multas præclaras res populum Atheniensem, quæ valde conferrent ad bene beateque viuendum, in ijsque referendis assereret se blanditijs & adulatio-

nibus auram popularem non capraturum, aut quicquam gesturum fraudulenter, versuteve, cumque ludibrio & contumelia cuiusquam, hæc inquam, quæ magno vsui fore videbantur Reipublicæ Atheniensi cum se præstiturum reciperet, tandem in Cleonem populi beneuolentiam assentationibus aucupari solitum, virum infamia insignem ob impudicum corporis obsequium, his verbis inuehitur,

πρὸς ταῦτα Κλέων καὶ παλαμάσθω,
καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθω.
τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, καὶ τὸ δίκαιον
ξύμμαχον ἔσαι.

Aduersus hæc, quæ polliceor, Cleõ machinas struat, & quiduis in me moliatur. a me enim stat quod rectum & honestum est: quin etiam æquitas se mihi sociam adiunget. Atque hæc quidem sic scripsit Aristophanes. Verum alius quidam, cum hos de Cleone versus alio detorqueret, prima verba πρὸς ταῦτα Κλέων ita παρῳδικῶς mutauit, πρὸς ταῦθ' ἃ χρεὼν, id est, aduersus hæc quæ oportent, aut singulari numero πρὸς τοῦθ' ὃ χρεών: deinde ex interpretatione pro ὃ χρεὼν, repositũ est ὅ, τι χρὴ, vt etiam legitur apud Suidã. Quare nihil hic mutandum puto, nisi pro ταῦθ' ὅ, τι χρὴ, τοῦθ' ὅ, τι χρή. *Quo minus ad te plura*] Veteres mei, *quo minus ad te plura*. Victorius omisit vocem *minus*.

IN EPISTOLAM IX.

Vos duo Cales] Pro *tales*, castigaui *Cales*, sequutus coniecturam doctissimi & acutissimi viri Iusti Lipsij, qui libro 3. Variarum lectionum ita reponendum censet. Cales autem municipium est Italiæ, quo obuiam ire Cæsari decreuerant Atticus & Sex. Peduceus. *Sed læto vultu*] Vulgatam lectionem retinui, quam etiam refert Decurtatus. At Tornæsianus habet, *sed toto vultu*. *Retractando*] vulgati, *retractando*; manuscripti nostri, *retrectando*. *Conuentus*] Nisi Senatores Romę in vnum conueniant. Conuentus hic cœtum significat.

IN EPISTOLAM XI.

Lamentari autem licet] Iure licet lamentari, cũ in summo discrimine Respublica versetur. *Illud tamen totos dies*] Totos

Totos dies tamen licet illud, nempe lamentari. satis temporis habeo ad lamentandum: ideo saltem oportebat mœrorem in scribendo deponere. Correctio est proximi dicti. Sic epistola prima libri 16. *sed stomachari totum diem licet.* *Et quati vtriusq; vi*] Ex vestigijs veteris scripturæ sic hunc locum restitui, *conculcari, inquam, miseram Italiam videbis proxima æstate, & quati vtriusq; vi, mancipijs ex omni genere collectis.* *Proscriptio*] Hæc epistola perijt in Decurtato, ideo nihil hic adiutus sum eo libro. Huraltinus lectionem refert Victoriani manuscripti, nempe *iptio*. Tornæsianus & Crusellinus habent *emptio*, vt veteres excusi. nihil probabilius nunc duxi coniectura Victoriana. Itaque excudendum iussi *proscriptio*. Ceterum pro *igitur*, correxi *liciturus*, hoc est, ijs qui liceri volent proscriptorum bona. nam liceor est licitor. *Vniuersim interitus*] pro *vniuersum*, quod erat in veteribus membranis, reposui *vniuersim*. Eadem forma idem auctor alibi scripsit *arctim*, pro *arcte*: eadem etiam veteres dicebant cautim, strictim, minutim.

IN EPIST. I. POMP. AD CICERONEM.

Cn. Magnus] In meis omnibus legitur, vt edidi, *Cn. Magnus*. ita etiam in suis fuisse refert Malaspina.

IN EPIST. I. CICERONIS AD POMPEIVM.

Nam L. Torquatum] Hic quoq; conuenit exemplaribus nostris cum ijs quibus vsus est Malaspina. habent enim, *nam L. Torquatum*.

IN EPIST. II. POMPEII AD CICER.

S. V. B. E.] Hæc epistola quatuor his notis inchoatur in codicibus nostris, S. V. B. E. quæ hoc declarant, *Si vales, bene est*. idem quoque initium est epistolæ Balbi ad Ciceronem libro proxime sequenti, S. V. B. E. *Postea quam &c.* quo loco inepte in vulgatis legitur, *Sub posteaquam*.

IN EPIST. II. CICER. AD POMPEIVM.

Quambreuem] Scripsi *quambreuem*, vt erat in Tornæsiano, Crusellino, & Decurtato. Sic Latini dicunt quam multos, & quam longe, & alia eius generis.

IN EPISTOLAM XII.

Cum imparatam] Codex Tornæsianus, *imperatam*, quo modo legendum cum Lambinus, tum alij viri docti existimant. Sed cum vulgatam lectionem, *imparatam*, retineat Decurtatus, eam suo loco mouere nolui. confirmatur enim his Ciceronis verbis ex epistola ad Pompeium: *Quod quidem tibi ostenderam, cum a me Capuam reÿciebam: quod feci non vitandi oneris caussa, sed quod videbam teneri illam vrbem sine exercitu non posse.* *Ad te mitto*] Tornæsianus, *ad te misi*: reliqui vulgatam lectionem retinent. itaque eam non mutaui.

IN EPIST. POMPEII AD COSS.

Quas Brundisium] Lego, vt est in priscis nostris, *quas Brundisium præsidium misi*: atque ita edi iusseram; sed operæ iussis non paruerunt. *Dellio mandaram*] Emendaram *D. Lælio*, ex epistola Ciceronis ad Pompeium: sed operæ, me inuito, vulgatam lectionem *Dellio* ediderunt. *D. Lælio* autem, est per D. Lælium, D. Lælij opera, vt alio loco explicauimus. Nam Pompeius hæc mandarat Consulibus: mandata autem pertulerat D. Lælius: quod Cicero declarat his verbis, in illa epistola ad Pompeium: *Ex his mandatis, quæ D. Lælio ad Consules dederas, certior tui consilÿ factus, non expectaui, dum mihi a te litteræ redderentur.* *Se per montis explicare*] Nostri omnes, *se per montis explicare*. atq; sic, vt opinor, scripsit Pompeius, quãquam duriuscule. nã *se*, posuit pro *ipsum*: &, *se per montis explicare*, pro, ad ipsum per montis explicandum, vt ipsum per montis explicem. Explicare aliquem est eum expedire, & liberare ijs difficultatibus & impedimentis, quibus implicatus est & impeditus. Idem Pompeius in epistola 3. ad ipsum Domitium, *Da operam, si vlla ratione etiam nunc efficere potes, vt te explices, huc quamprimum venias.* *Ac ita video censeri*] Perspicue scriptum est in Scidis, *ac ita video censeri M. Marcello*. prorsus recte. in Tornæsiano pro *ac ita*, corrupte exaratum est *altia*. in ceteris ei conuenit cum Decurtato. Hic operæ vitiose excuderũt *& ita*, pro *ac ita*, contra quam mandaram.

IN EPIST. I. POMP. AD DOMITIVM.

Etiam & etiam] Edidi, auctore Decurtato, *etiam & etiam*. Sic Balbus in epistola ad Ciceronem, *& non se totum etiam & etiam ab sermone nostro auertisset*. Cicero dicere solet, *etiam atque etiam*.

IN EPISTOLAM XIIII.

Id est, Feralibus] Hæc verba, *id est, Feralibus*, in omnibus meis leguntur, & puto Ciceronis esse. Nam is ex Fastis veterum Pontificum Feralia retulit in octauũ Kalendas Martias, quo die Canusio decessit Pompeius, vt idem confirmat epistola prima libri sequentis. At Ouidius & alij posteriores alios Fastos sequuti, nempe eos qui a C. Cæsare & Augusto postea correcti fuerunt, eum diem festum triduo ante collocant. ei enim assignant vndecimum Kalendas Martias. Sic variatum reperias in Terminalibus, quæ Ouidius adscribit nono Kalendas Martias, Varro septimo. sic denique in Vinalibus, quæ a Varrone referuntur in duodecimum Kalendas Septembris, a Festo vero & ab auctore Kalendarij Manutiani in decimum quartum. *Dictis militum celeritatem*] Quidam, *diarijs:* nostri veteres, *dictis*, quos sequuti sumus. sed videndum an Cicero δικροῖς scripserit; vt, quemadmodum idem auctor alio loco dixit furcilla extrudere, Horatius furca expellere, & Aristophanes δικροῖς ὠθεῖν, sic etiam δικροῖς incitare hoc loco dixerit. *In Tiburti*] Nihil discrepant ab excusis Tornæsianus, & Cruſellinus. Decurtatus sic refert, *modo esse in Tiburti haut lepide, quod cum Lepidus, ad Vrbem accessisse*. emendaui, *modo esse in Tiburti haud lepide, quod cum lepidius, ad Vrbem accessisse*. Modo, inquit, audimus Domitium esse in prædio Tiburti haud lepide. turpe est enim nobilem & fortem virum, cuius consilio & opera nunc Respublica maxime egeat, in agrum, sui occultandi caussa, secessisse. itaque id nemini persuaderi potest. cum vero lepidius & honestius aliquid fertur de eius profectione, audimus eum ad vrbem accessisse, quod item falsum est. Prædium hoc Tiburs, quo dicebant secessisse Domitium, erat, vt opinor, Lepidi: ad cuius nomen cum Cicero alluderet, scribit vulgo narrari Domitium in fundo Lepidi haud lepide rusticari.

IN EPISTOLAM XV.

Quam te scribis dedisse Pinario] Ita singulis capitibus primæ Attici epistolæ respondet, vt simul eius verba repetat. ille enim scripserat se epistolam dedisse Pinario, & expectare quid ageret Vibullius pręmissus ad Cæsarem cum mandatis, scireque velle quemadmodum ipse redeuntem Cæsarem exciperet; tum se Athenionis fugam intendere, nescireque an Domitius foret cum fascibus. His Cicero ita rescribit, se Pinarium non vidisse; Vibullium a Cæsare visum non esse; cogitare se de vitando Cæsare; probareque consilium illius de intendenda Athenionis fuga, & vitæ commutatione facienda; se denique cupere certiorem ab eo fieri de fascibus Domitij, simulatque is aliquid ea de re intellexerit. *Haue Athenionis fugam intendis*] Nihil deprauatius ea scriptura, quam hic veteres libri referunt. apponam tantū lectionem Decurtati, & Crusellini, quod eam minus corruptam existimem, quam eam, quæ in alijs reperitur. Sic vero habet Decurtatus, *habe Athemonis fugam intendis:* Crusellinus ita, *haut Anthemonis fugam tendis.* correxi, *haue, Athenionis fugam intendis.* Ludebat Atticus in suo cognomine, inque nomine Athenionis, quasi, cum de fuga cogitaret, cognomen, quod Athenis reportarat, mutaturus esset in nomen fugitiui Athenionis, ita vt ex Attico fieret Athenio. nam vtrunq; nomen originem habet ab Athenis. Athenio dux in Sicilia fuit fugitiuorum. Haue autem dicere solebant ab aliquo discessuri. idcirco Catullus fratrem suum ita postremū salutat, *Atq; in perpetuum frater haue atq; Vale.* eodem etiam verbo finiebant quandoq; epistolas. Catilina apud Sallustium, *Orestillam tibi commendo, tuæq; fidei trado; eam ab iniuria defendas per liberos tuos rogatus. haue.* Augustus in fragmento mollissimæ cuiusdam epistolæ ad Mæcenatē, *Vale mel Centinum, & Veiens; ebur ex Etruria; laser Aretinum; adamas Supernas; Tiberinum margaritum; Cilniorum smaragde; iaspis Figulorum; berylle Porsennæ; carbunculum Tolumnij: haueas,* ἵνα συντεμῶ πάντα, μάλαγμα *mæcharum.* sic nos hæc verba restituimus purgatis maculis quibus fœdissime inquinata erant apud Macrobium. Ceterum veteres aspirationem vt plurimum verbo *haue* præfigebant, vt

bant, vt alibi docuimus. inde hic deprauate exaratum eſt in Decurtato, *habe*, pro *haue*. *Sed nihil diſſero*] Priſci noſtri partim, *deſero*; partim, *diſero*. probaui eorũ lectionem, qui repoſuerunt *diſſero*. nihil, inquit, diſſero & diſputo de eo quod in hac re me facere oportet. mihi ſatis eſt ſcire quid tibi placeat, & quid rectum ſit.

IN EPIST. BALBI AD CICER.

Plurimum apud eum] Malaſpina, *plurimum apud eum valituram*, quam lectionem in omnibus meis inueni: atq; ita iuſſeram excudi. ſed operæ dicto non paruerunt.

IN EPISTOLAM XVI.

Præter occultum & tutum] Manutius legendum ſuſpicatur, *præter occultum & tutum iter*. ego vero auctoribus Scidis & Cruſellino, ita reponendum affirmo. *Demum quem expecto*] Edidi ex Decurtato, *demum quem expecto:* quam lectionem Manutio placere video.

IN LIBRVM IX.

IN EPISTOLAM I.

Canuſio VIII. *Kal.*] Ante quam Cæſar faſtos emendaret, Feralia VIII. Kal. Martias agitabantur, a quo die vſque ad pridie Nonas eiuſdem menſis tot ſunt dies, quot hic Cicero enumerat, hoc eſt, quatuordecim. nam menſis Martij Nonæ fuerunt ſeptimanæ, vt refert Macrobius.

IN EPISTOLAM IIII.

κατάλυσιν πραγματευτέον] Editio Victoriana, κατάλυσιν πειρατέον. Veteres noſtri, quorum fidem ſequuti ſumus, πραγματευτέον. ΜῊ αὐτὸς αἴρηται] Vulgata lectio ἔῤῥηται perſpicue mendoſa. Scidæ habent ΕΡΗΤΑΙ: Tornæſianus ΕΡΕΗΤΑΙ: ſcripſi αἴρηται, hoc ſenſu: an verendum, ne qui tyrannidem euertit, ipſe erigatur, & ſe ſe ſupra alios efferat, ſicque imperium & tyrannidem occupet. Mox ex iiſdem libris edidi τῇ πατρίδι τυραννουμένη καιρῷ καὶ λόγῳ μᾶλλον ἢ πολέμῳ. illud καιρῷ explicat Cicero libro ſuperiori, vbi tradit ſeruiendum eſſe tempori, vt fecerunt Philippus, Flaccus, & Q. Mutius.

IN EPISTOLAM V.

Curtium in Curia] M. Curtium intelligit, de quo sic idem scribit epistola sequenti, *quouis potius certe quam vt Curtium videat, quem ego patronus adspicere non possum.* De hoc Curtio quædam dicemus ad epistolam 47. libri 12. & 9. libri 14. *Ego igitur*] Lectioni Manutianæ, *ego igitur*, adstipulatur vetus manuscriptorum nostrorum. Quia vero post hæc duo verba Cicero multa interiecerat, eratque longum ὑπέρβατον, ideo primam vocem postea repetijt, *& ego vero*, inquit, *hæc officia mercanda vita puto.* *Mea consilia nascentur*] Veteres libri, *ea consilia.* Vulgatam lectionem retinui. quamquam in ea subolet mihi aliquid mendi.

IN EPISTOLAM VI.

Ad Curtum via Minucia] Abest a publicis codicibus vocabulum *via*, quod tamen extat in nostris antiquis, quibus auctoribus id reposui. *Minucia* autem, non *Numicia*, scripsi, ex eorundem præscripto; sicque legitur apud Horatium libro primo epistolarum in meo peruetēri libro,

Brundisium Minuci melius via ducat, an Appi.

Sed & modulus ipse mediæ syllabæ ita scribendum esse clamat. nam secunda syllaba Numicij produci solet, cum contra in voce Minucij corripi debeat: Virgilius libro 7. *hæc fontis stagna Numici:* & Ouidius libro 3. Fastorum, *placidi sum nympha Numici.* *Epistolas a primo*] Quidam legendum censent, *a prima:* sed in omnibus nostris est, *a primo:* quod cum scribit a primo tempore, hoc est, ab initio intelligit. sic epist. 11. li. 8. *sed hoc a primo cogitauit, omnia maria mouere.* *Volebam vti populari vita*] Edidi ex fide Decurtati, *qua facta volebã vti populari vita solicitudine senectutem nostram liberanti.* Antea deprauate legebatur *vt*, pro *vti*; pro *vita*, *vt ea*; & pro *liberanti*, *liberari.* in nonnullis etiam libris excusum erat *videbam*, pro *volebam*.

IN EPIST. CAESARIS AD CICER.

Meo commodo] Recte Lambinus, ex Tornæsiano, vt vidimus, reposuit, *neq; audire meo commodo potuissem, properarem; atq; essem in itinere:* quæ scriptura totidem litteris extat in Decurtato, & Crusellino.

IN EPISTOLAM VII.

Quasi animulæ restillarunt] Expressi scripturam Decurtati, *quasi animulæ restillarunt:* cuius lectionis vestigia quædam, sed obscura & perturbata, extāt in Tornæsiano in hunc modum, *quæ mihi quiddam qua stant mutæ testillarunt,* cum ait, *restillarunt,* significat denuo instillarunt, quod iam anima quodammodo effluxisset. *Vt dum agamus*] Vt, inquit, interim dum agamus de triumpho, id est, dum petimus triumphum, nauigatio tempestiua sensim veniat. Cicero caussam suę in Italia moræ triumphi petitionem prætexebat. interea expectabat opportunum tempus nauigandi ad Pompeium. agebat autem de triumpho, non quod eum valde concupisceret (eum enim libenter erat abiecturus) sed ne ociosus & sine caussa in Italia morari videretur. hanc Ciceroniani huius loci sententiam qui ignorarunt, nimis audacter, contra veterum librorum fidem, hic reposuerunt, *Vt dum vagamur.* *Nos non profectos*] Tornæsianus, *non profectos:* Decurtatus, *nos non profectos:* de qua lectione dubitaturum puto neminem.

IN EPISTOLAM VIII.

Alter multos D.] In nullo manuscripto lectionem vulgatam, *alij multi,* reperi. sed in Tornæsiano erat, *alter multos:* in Decurtato, *alter multos* D. qua nota Ciceronem significasse puto, *dies.* quasi alter Torquatorum, nempe Lucius, multos iam dies profectus fuerit.

IN EPIST. I. BALBI AD CICER.

S. V. B. E.] Scite Riuius notas in præpositionem *sub* conflatas, addito E, ita distinxit, S. V. B. E. quo modo perspicue legitur in Decurtato. Sic Pompeius libro superiori exorsus est secundam epistolam ad Ciceronem; vbi tamen vulgo hæ notæ desiderantur. *Concessit voluntate*] Publicæ editiones, *bonitate:* manuscripti nostri, vt edidimus, *voluntate.*

IN EPISTOLAM IX.

Palpaboque] Expressi scripturam Decurtati, *palpaboque, vt antea ad te scripsi, ecquonam modo possim.* alij libri οὐδὲν ὄφελος. *palpabo*, significat blandiendo, adulandoque leuiter tentabo, & experiar. σοφιστεύω *enim*] Fœdæ

maculæ hunc locum occuparant. Ego primus hoc tempore mihi videor germanam & natiuam eius lectionem Ciceroni restituisse partim coniectura, partim ope Decurtati nostri, qui hæc verba sic refert, *Sofestiuo enim simul vt rus decurro, atque in decursu* θέσεις *meas commentari non desino.* coniecci enim Ciceronẽ pro *sofestiuo*, scripsisse σοφιστεύω. indicat enim hoc Græco verbo se ficta quædam argumenta, sophistarum more, tractare: quales sunt, quæ vulgo feruntur, veterum aliquot auctorum declamationes. In Tornæsiano & Crusellino pro σοφιστεύω, legebatur *festiuo*, quæ scriptura perspicue ex hac nostra deprauata est. *De optimatibus*] Quod ais optimates probare institutum meum, vt vitam priuatam agam, & nullam Reipublicæ partẽ attingam, sit sane vt vis. tecum enim pugnare nolo; quamuis verear vt ita sit. Verumtamen nosti tritum illud prouerbium, Dionysius Corinthi. turpe est enim virum summis honoribus functum, & in Reipublicæ administratione versari solitum, hoc est, πολιτικὸν, ad vitam priuatam cogi; quod accidit Dionysio Syracusis eiecto. nam sic hoc prouerbium Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ, id est, Dionysius Corinthi habitat, Demetrius Phalereus interpretatur in commentario περὶ ἑρμηνείας: παράδειγμα δὲ βραχείας συνθέσεως, inquit, τὸ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙ ΦΙΛΙΠΠΩΙ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΕΝ ΚΟΡΙΝΘΩΙ. πολὺ γὰρ δεινότερον φαίνεται ῥηθὲν οὕτω βραχέως, ἢ εἴπερ αὐτὸ μακρῶς ἐκτείναντες εἶπον, ὅτι Διονύσιος ποτὲ μέγας ὢν τύραννος ὥσπερ σὺ, ὅμως νῦν ἰδιοτεύων οἰκεῖ Κόρινθον. *Sciebam enim te quoto*] Proxime ad Adriani Turnebi coniecturam hæc verba sic refert Decurtatus: *sciebam enim te quoto anno, & quantum in solo, solere quærere; neq; solum Romæ, sed etiam Deli tuum Digamma videram.* sic etiam, paucis exceptis, in Tornæsiano & Crusellino legebatur. itaque imperite fecissem, si aliter edendum curassem. Indicat autem Cicero his verbis summum studiũ Attici in quæstu faciendo, qui, quod maiorem fructum perciperet ex fœtu pecuniæ, quam ex agrorum prouentu, malebat numos fœnori collocare, quam ijs prædia comparare. Eum porro tradit mire cautum fuisse in nominibus faciendis. primum enim quæsiisse, quoto anno sortem reddituri essent qui fœnori pecunias sumebant, id est, quamdiu essent fœnebribus numis vsuri; tum quantum

ijdem in

ijdem in solo haberent, hoc est, quo precio censerentur eorum prædia, & res soli: ne scilicet ij diutius numos retinerent, quam vt bonorum prædiorum æstimatio satis esse posset omnibus vsuris cum sorte persoluendis. Est ergo Digamma, vt recte Turnebus explicat, fœnus, ita dictum, a prima eius vocis littera, quæ est digamma Æolicum. sic libro 15. *δάνειον τῷ Δ* notauit. Ceterum Atticus Romæ pecunias fœnori occupare consueuerat, vtebaturque in ea re opera quorundam argentariorum, quos Cicero obscure in his epistolis Oppios Velienses appellat. Deli etiam fœnebrem pecuniam habebat, vbi celeberrimus fuit mercatus, quemadmodum refert Strabo libro 14. *Dementias*] Sumptus immensos factos in ædificando & exornando Lanuino, vnde impensius vænibat. *Expecto alias*] Vt in codicibus Malæspinæ, sic in Scidis legebatur, *sed expecto alias:* in Crusellino, *alias tuas*; vt facile iudicatu sit, vocem *tuas*, ex glossemate additam fuisse.

IN EPISTOLAM X.

Sicut ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς] Magno argumento est corruptos esse vulgatos codices, cum ij valde discrepant a manuscriptis: exemplo sit hic locus, qui sic in publicis editionibus legitur, *sicut ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς alienātur immundæ, insulsæ, indecoræ:* in Decurtato vero hoc modo, *sicut ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς alienant ruri immundæ visu illis vnde decor sit:* quæ lectio hoc vno tantum mihi deminuta esse videtur, quod vocem vnde, quæ geminanda fuit, semel dumtaxat refert. ea igitur repetita, hinc omne mendum sustulimus. Vtitur autem Cicero eleganti similitudine ab immundicia & illuuie rusticanarũ mulierum petita, vt doceat se deformitate fugæ Pompeianæ ab amore ipsius Pompeij alienatum esse. quemadmodum, inquit, in rebus amatorijs mulieres rusticanæ, vndecunque sibi decorem & ornatum adsciscant, quia ipso aspectu fœdæ sunt & immundæ, alienant a se amatores: sic Pompeius, quãtacunque honesti specie facta sua prætexuerit, fugæ tamen & negligentiæ deformitate, me ab amore suo auertit. Immundi sunt rustici, quod in immundo opere faciendo plærumque versentur. ideo apud Plautum Grunio, seruus rusticus, illuuies appellatur a Tranione seruo vrbano, *germana*,

inquit, *illuuies, rusticus hircus, hara suis.* *Auis illa*] τὸ *illa*, ἐπιρρηματικῶς accipiendum, pro illac, id est, illa parte qua Pompeius transmisit. *Hac hac me*] Geminatur pronomen *hac*, in Scidis, & Tornæsiano, qui libri mihi hic fundi, vt alias, fuerunt. Iisdem etiam libris auctoribus scripsi, *alia res nunc tota est. alia mea:* & mox, *si vel periculose experiundum erit.* *Quod quaeris*] Cicero epistola 3. libri 8. quæsierat ab Attico, quid sibi faciendum esset, manendumne in Italia, an cum Pompeio fugiendum; & cum in vtramque partem ea de re disputaret, mansionem turpem, & viro forti indignam existimabat, vt declarant hæc eius verba, *Accedit illud: si maneo & illum comitatum optimorum & clarissimorum ciuium desero, cadendum est in vnius potestatem, qui, & si multis rebus significat se nobis esse amicum, & vt esset, a me est (tute scis) propter suspicionem huius impendentis tempestatis multo ante prouisum, tamen vtrumque considerandum est, &, quanta fides ei sit habenda, &, si maxime exploratum sit eum nobis amicum fore, sitne viri fortis, & boni ciuis, esse in ea vrbe, in qua cum summis honoribus imperiisque vsus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo praeditus, non futurus sit sui iuris, subeundumque periculum sit cum aliquo forte dedecore, quando Pompeius Rempublicam recuperarit.* fugam vero periculosam putabat, vt ibidem his verbis significat. *Itaque habui nihil omnino negotii, quod ab initio vidi nihil quaeri praeter fugam. eam si nunc sequor, quo nam? cum illo non: ad quem cum essem profectus, cognoui in iis locis esse Caesarem, vt tuto Luceriam venire non possem. infero mari nobis, incerto cursu, hieme maxima, nauigandum est.* Ei vero consultationi ita postea Atticus responderat, vt hoc loco refert Cicero, *Quod quaeris fugam nec fidam, an moram defoedam vtiliorem putem.* sic enim hæc verba conceperat, vt partim declarant quæ modo ex ipsa Ciceronis cõsultatione adduximus, partim veterum optimorum librorum, hoc est Decurtati & Crusellini, testimonia. *Nec fidam* autem, dixerat pro *non fidam*, qua forma veteres dicebant furtum nec manifestum, rem nec mancipi, nec opinato, & alia multa id genus. *defoedam* autem, pro valde fœdam, nam τὸ *de* in compositione αὐξητικὸν est, vt

eſt, vt pluribus docebimus libro 13. in explicatione vocis *defecti*. *Moram*] Manſionem in Italia. *Ego vero nulla epiſtola*] Hæc videntur referenda ad eum locum epiſtolæ ſecundæ libri 8. *Facio pluris omnium hominum neminem; ſed non ita*, VNO IN EO IVDICO SPEM DE SALVTE REIPVBLICAE. *ſignificas enim aliquanto ſecus, quam ſolebas; vt etiam, Italia ſi ille cedat, putes cedendum.* *Si M. Lepidus*] Hæc reſpondent illis epiſtolæ primæ libri 8. *Nec me M. Lepidi, L. Volcatij, Ser. Sulpitij comitum pœniteret: quorum nemo nec ſtultior eſt, quam L. Domitius; nec inconſtantior, quam App. Claudius.* *Aduerſus me nihil opus*] Hæc ſic refert Decurtatus, *aduerſus me nihil opus eſt, conſcijs ego alijs.* emendaui, *aduerſus me nihil opus eſſet, ſed conſcijs egeo alijs.* nõ me pœnitet, inquit, paruiſſe conſilio tuo. ideo nihil opus eſt vt aduerſus me ea defendas, quorum mihi auctor fuiſti. non enim ea improbo. ſed quia ea fortaſſe poterunt ab alijs quibuſdam reprehendi, quos mihi conſcios eſſe opus eſt, me, quod tuum conſilium ſequutus ſim, nihil peccaſſe; idcirco illis, non mihi, auctoritatem tuam defendito.

IN EPISTOLAM XI.

Id eſt XIII. *Kal.*] Scriptum initio fuerat in Decurtato XIII. *Kal.* vt perſpicue adhuc apparet: poſtea alterius manu interpolatum eſt XIIII. *Kalend.* Ego priorem lectionem, vt certiorem ſequendam puto. nam dies XIII. Kalend. Aprilis, & Quinquatrus, idem eſt dies. Etenim, antequam faſtos Cæſar emendaret, cum menſis Martij Nonæ, vt ait Macrobius, eſſent ſeptimanæ, non, vt hodie, ſextanæ, Idus Martiæ in XVI. diem Martis incurrebant. itaque quinctus poſtea dies erat XX. Martij, hoc eſt, XIII. Kalend. Aprilis, quo die tunc Quinquatrus celebrabantur. Cum ergo Cicero primam partem huius epiſtolæ vſque ad illa verba, *venit etiam*, exaraſſet, ante quam Matius ad ſe veniſſet, qui Matij aduentus fuit eodem quidem die, ſed ea hora qua Quinquatruum celebritas agebatur, poſtea cum reliquam partem epiſtolæ ex interuallo pertexeret, & aduentum Matij in ea narraret, potius ſcripſit Quinquatribus eum veniſſe, quam eodem die, nempe XIII.

Kal. Aprilis supra adscripto, & paullo post, *pridie*, potius quam *heri*, quod non modo diem aduentus Matiani, sed etiam partem eius diei, qua venerat, indicare vellet. *Crassipes*] In Tornæsiano, & Crusellino, *Crassipus*. *Potis attendere*] Veteres libri, *potius:* scripsi, *potis*, id est, δυνατός. sic alibi in his epistolis *pote*, scriptum reperias, pro δυνατόν. *Et μεσοποταμίαν*] Post, *Arabiam εὐδαίμονα*, antiqui nostri subijciunt, *& μεσοποταμίαν:* quo modo edendum curaui.

IN EPIST. CICERONIS AD CAESAREM.

Fautor dignitatis tuæ] Alij libri, *auctor:* nostri veteres, *fautor*, omnino melius. *Me e paucis*] Vulgo legebatur, *me & pacis:* correxi ex antiquiori nostro, *me e paucis*. vt enim melius persuadeat Cæsari e Republica esse, vt ipse in primis conseruetur, paucos ait aptos esse ad sarciendam partium concordiam: in ijs vero se quam accommodatissimum fore. sic officij & industriæ raritate se ipse commendat.

IN EPISTOLAM XII.

Ecquidnam est tui consilij] Scribendum vno verbo, *ecquidnam*, & duobus, *ad finis*. numquid nam tui consilij est ad fines & terminos huius miserrimæ vitæ? id est, suppetit ne tibi aliquid consilij, quo perducar ad metas huius infœlicissimæ vitæ, & in aliam beatiorem migrem? Sic apud Catullum, *ecquidnam in tabulis patet lucelli expensum?*

IN EPISTOLAM XIII.

Fuit, etiam valde:] Auctore Decurtato reposui *etiam*, pro *& tam*; & mox, *ecquam*, pro *& quam*. ἐλάπιζεν] Quantumuis reclamet Victorius, legendum est ἀλάπιζεν, vt exaratum est in Scidis, Tornęsiano, & Crusellino. *Peditum* CCIↃↃ] Deerat hic numerus peditum, & equitum, quem ex Decurtato sic expressi, *peditum* CCIↃↃ, *equitum sex polliceri sumptu suo, annos decem*. id est, peditum decem millia, equitum sex millia. In Tornæsiano pro *sex*, legitur *se*. *Non vt ille vectigal*] Restitui particulam *vt*, ante vocem *ille*, ex Decurtato. ille Pompeium indicat, hic & ille Cæsarem. *Vt tu scribis, ludum*] Id est, certamen, & dimicationem partium in hoc bello ciuili. innuit bonos viros noluisse interesse certamini, quod futurum erat inter Cæsarem & Pompeium, sed quietos mansisse. sic libro 14. bellum ciuile

vocat

vocat ἀγῶνα. *Significasse te*] recte Scidæ, *significasse te*, vt edidi. petierat enim Atticus a Cicerone, vt sibi scriberet, quisnam Cæsar esset, gratus, an inuisus populo Romano. *Sedet iste*] Scripsi vno verbo, *sedet:* id est, in honore est, auctoritate valet, ducta metaphora a magistratibus sedentibus. *Plus ostenderat*] Cæsar initio plus ostenderat quam præstitit. minabatur enim se hostium loco habiturum eos omnes, qui contra se arma ferrent. sed eas minas postea in humanitatem vertit. *Troianum somniabam*] Hinc perspici potest Lanuinos vocari solitos tam qui Lauiniũ incolerent, oppidum agri Laurentis ab Ænea conditum ad eum locum, qui Troia dicebatur, quam qui Lanuuium, oppidum situm supra Aritiam, ad dexterã viæ Appiæ, vt refert Strabo. quinimo vtrumque oppidum ætate Ciceronis, Lanuuium fuisse nuncupatum. *Te ne hæc posse ferre?*] Abest a vulgatis vocula *te:* In Decurtato sic hæc verba concipiuntur, *te nec hæc posse ferre.* lego cum interrogatione, *te ne hæc posse ferre?* Quasi Atticus tranquillo animo legisset, quæ ipse de Lentulo modo scripserat, stomachatur in eius lentitudinem. ea enim prorsus ferri non posse videbantur. Puto librarios vulgo omisisse pronomen *te*, propter similitudinem voculæ quæ proxime antecedebat. nam sæpe ex duobus vocabulis inter se similibus alterum omittebant.

IN EPISTOLAM XIIII.

Fecisse ad ambitionem] Multi hic aliquid deesse putant: ego nihil. tantum pro *fecisset*, lego *fecisse*, & ita interpungo, *nihil Curionem se duce facere, quod non hic Sulla duce: fecisse ad ambitionem quibus exilij pœna superioribus legibus non fuisset.* Cæsar dicebat Curionem nihil se duce facere, quod non Pompeius fecisset duce Sulla: immo multo grauiora patrasse Pompeium Sulla rerum potiente, quam Curionem se imperante. nam quibus hominibus exilij pœna ad ambitionem in petendis magistratibus coercendam superioribus legibus constituta non esset, eis Pompeium illam irrogasse, noua lege lata de ambitu: ab illo vero, nempe Sulla: patriæ proditores reductos fuisse. ita Sullæ & Pompeij scelere eiectos in exilium fuisse plærosque egregios viros, & patriæ proditores vrbem occupasse. Cæsar ad maiorem inuidiam Pompeij ambitum vocabat ambitionẽ, quasi

Pompeius non modo ambitum, sed etiam ambitionem coercuisset. Tulerat Pompeius legem de ambitu, qua perpetuum exilium damnatis infligebatur. ideo tradit Dio libro 30. eum ambitus pœnas hac lege multum auxisse. nam Tullia, quam Cicero Consul tulerat, decennale tantum exilium irrogabat. sed nos fusius ea de re disseremus in libris de legibus Græcorum & Romanorum. *Hac contra*] Legendum, *hac*, vt est in Decurtato, non *hæc*, vt referunt excusi. scribit enim Cicero Cæsarem dicere solitum se neminem violaturum, nisi qui arma aduersus se ferret hac, id est, hac parte, nempe pro Pompeio. nam cum Cicero Pompeij partes sequeretur, ad eas, tanquam ad suas, retulit vocem *hac*. *Sed qui S. Vlli*] Nihil hic mutaui; tantum notam S. a vocabulo QVI, cui importune adhæserat, separaui. indicat enim Bæbium illum, hominem non infantem, sed disertum, nulli S. id est, salutem dicere: quod tamen pueri faciunt, simulatque incipiunt fari. lubenter enim quos norunt salutant. sed Bæbius idcirco nulli salutem dicebat, quod assereret neminem saluum fore, qui a Cæsare non staret. Est ergo iocus ex ambiguo in his verbis, *Salutem dicat*. *Ne Anteros quidem*] Auxilio Decurtati sic hunc locum restitui, *ne Anteros quidem qui a te*. Ibi enim legitur, *ne ante post quidem qui a te*. Scripserat, vt opinor, Cicero ΑΝΤΕΡΩΣ Græce, quod vocabulum cum imperiti quidam librarij describerent putarunt τὸ Ρ esse P Latinum. inde primum factũ est ANTEPΌΣ, & postea ANTE POST. Anteros libertus fuit Attici, cuius mentio fit epistola prima libri II. Sensus autem horum verborum est, a te nihil attulit litterarum, ne Anteros quidem, qui a te venit.

IN EPISTOLAM XV.

Sed si Sulla potuit] Castigaui, *sed si Sulla potuit*, ex Tornæsiano, & Crusellino. Abscissa fuerat e Decurtato tota hæc epistola, & quæ proxime sequitur. *T. Rebillum quidem*] Tornæsianus, & Crusellinus *Trebillum*; quo modo in suis fuisse referunt Victorius, & Malaspina. Scripsi T. Rebillum. nam nota T. prænomen indicat Rebilli, qui Titus Caninius Rebillus dicebatur. *Quæ AEgypta attulit*] Assentior Turnebo legenti, *quæ AEgypta attulit*. Ægyptæ liberti alibi meminit in his epistolis Cicero. Mox ex Tornæsiano, & Crusellinopeak

Cruſellino edidi, *illa leuia miſi ad te ante.* *Philargyro be-
ne curaſti*] Verbum *curaſti*, addidi ex Tornæſiano, & Cru-
ſellino, cum a vulgatis abeſſet. Quem autem hoc nomine
intelligat, incertum eſt. puto alterum eorum duorum ſigni-
ficari, quos a filio inſciente ſe diſceſſiſſe queritur epiſtola ſe-
cunda libri ſexti. Is vero Ciceronem, vt opinor, ideo reli-
querat, quod ei Cicero de mercede aliquid deterſiſſet, quæ
tamen poſtea, beneficio Attici, illi integra perſoluta eſt; ne
illum Cicero, ſed ille Ciceronem, reliquiſſe videretur. *Tre-
batius Scæuola*] Trebatio non modo Teſtæ, ſed etiam Scæ-
uolæ, a ſtudio, vt opinor, iuris ciuilis, in quo Mutij Scæuo-
læ valde excelluerant, cognomen fuiſſe declarat locus hic
epiſtolæ 23. libri 13. vbi Cicero de Trebatio loquitur; *qua-
re da te in ſermonem, & perſeca, & conſice; excita, compel-
la, loquere, vt te cum illo Scæua loqui putes.* & locus alter e-
piſtolæ ad ipſum Trebatium, quæ extat libro 7. ad famili-
ares, vt quidem in duobus antiquiſſimis libris, qui apud me
ſunt, legitur, *Ego tamen Scæuolæ Teſtæ aſſentior*. vulgo men-
doſe copula interijcitur hoc modo, *Scæuolæ & Teſtæ.* Ver-
bum etiam *antecedat*, ad ius pertinet. nam antecedere dice-
bantur iuris conſulti, aut honoris ergo, aut quod ſcriptis &
reſponſis ſuis de iure Ciuili viam ad eius ſcientiæ cognitio-
nem tyronibus præirent, indeque anteceſſores, id eſt, vt ve-
tus gloſſarion interpretatur, προηγηταὶ vocabantur. Heſy-
chius, ἀντικένσωρ ὁ τοὺς νόμους μεμαθηκώς. Anteceſſorum me-
minit non ſemel Iuſtinianus. antecedebat ergo Trebatius,
cum excelleret iuris cognitione, & prudentiſſime de iure re-
ſponderet.

IN EPISTOLAM XVI.

Triumpho gaudio] Victoriana editio, *triumpho & gau-
deo:* liber Cruſellinus, *triumpho gaudio*, quomodo idem au-
ctor loquutus eſt in Cluentiana: *tum vero illa egregia &
præclara mulier palam exultare lætitia, & triumphare gau-
dio cœpit.* Sed & in Tornæſiano legitur, *triumpho gaudeo:*
quod perſpicue deprauatum eſt ex hac lectione noſtra.

IN EPISTOLAM XVII.

Quid præripis?] Lego ex Decurtato, *quid præripis?* id eſt,
meum conſilium anteuertis, petiſque vt id tibi explicem,

antequam Trebatium conueniam, ex cuius congreſſu id inſtiturus ſum. κινδυνωδῶς *nunciant*] Scripſi κινδυνωδῶς, ex Decurtato, non quod ita plane exaratum in eo ſit, ſed quia quam proxime ad hanc lectionē animaduerti priſcam eius ſcripturam accedere. ſic enim habet, *in dunodo:* Tornæſianus vero, *in id modo:* Cruſellinus, *in dimodo.* periculoſe ægrotare Tironem nunciabant, qui ab eo veniebant.

IN EPISTOLAM XVIII.

Eros ſcelero] Emendaui, *ſcelero*, ex fide Decurtati. A ſcelere fit ſcelero, vt a verberib⁹ verbero, a flagris flagrio, a varis varo, & ſexcenta huiuſmodi. Indigne ferebat Cicero Erotem libertum ſuum in illis copijs fuiſſe: idcirco eum vocat ſceleronem. *Quid? quod Seruij filius?*] Hanc ſcripturam erui ex Scidis, Tornæſiano, & Cruſellino, ſummo conſenſu hæc verba ita referentibus, *Quid? quod Seruij filius? quod Titinij?* Scribit filios Ser. Sulpicij & Q. Titinij cum Cæſare fuiſſe, cum Pompeius obſideretur, vt doceat non modo perditiſſimos homines tunc arma contra Pompeium tuliſſe, ſed etiam iuuenes nobiliſſimos. *Titinij*] Hunc Titinij filium epiſtola proxime ſequenti vocat Pontiū Titinianum, quod a Pontio adoptatus eſſet. ſic Octauius dictus eſt Octauianus, poſtquam in nomen familiamque Cæſaris adoptatus eſt. De hoc Titinij filio idem Cicero ſic ſcribit epiſtola 6. huius libri: *Furnius, vt quidem ſcias quos ſequamur, Q. Titinij filium cum Cæſare eſſe nunciat.* & epiſtola 11. *Titinij filius apud Cæſarem eſt.* *Quot in his caſtris*] Vt Attico minus mirum videretur filios Seruij Sulpicij, & Q. Titinij fuiſſe in caſtris Cæſarianis, addit ſex ipſas legiones Cæſarem tum habuiſſe. itaq; fieri non poterat, quin in tanto militum numero non extiterint præclari quidam viri. *Multum*] Subiungenda eſt τελεία στιγμὴ voci *multum.* indicat enim ingentem fuiſſe hunc militum numerum. *Hoc fuerat extremum*] Extremum vocat, poſtrema verba quæ Cæſar ipſi dixerat, vt ſcilicet deliberaret. ſic enim ſupra, *ſumma*, inquit, *fuit, vt ille quaſi exitum quærens, vt deliberarem.* Ad eam deliberationem rogat Atticū vt ſibi conſilia expromat. κατακλεὶς] rectiſſime Turnebus hic repoſuit, κατακλεὶς, quo fere modo legitur in Decurtato, & Tornæſiano. atque huius emendati-

emendationis patet proximis ex verbis ratio. Quia enim extremum id vocarat, quod sibi dictũ fuerat a Cæsare de consilio ad deliberandum capiendo, cum tamen id extremum non fuisset (nam odiosis quibusdã & minacibus verbis Cæsar colloquium finierat) idcirco vltima ea verba, quæ ipse pæne præterierat, vocat κατακλεῖδα, quod essent instar clausulæ priorum illorum extremorum. Hoc vocabulo Græci grammatici proprie significari aiunt pedem vltimum cum syllaba versus καταληκτικοῦ. Hephæstionis interpres κατακλεῖδα φησὶν Ἡφαιστίων τὸν πρὸ τῆς καταληκτικῆς συλλαβῆς πόδα μετὰ καὶ αὐτῆς συλλαβῆς. ΛΑΛΑΓΕΥΣΑΝ *illam tuam*] Græcum hoc verbum mirum in modum deprauatum est in omnibus libris antiquis, qui meas in manus venerunt. alij enim habent, ΜΑΤΕΛΣΑΝ: alij ΜΑΛΤΕΥΣΑΝ: Decurtatus, ΛΑΛΑΤΕΥΣΑΝ: quæ scriptura minus mihi corrupta visa est, quam ceteræ. nam, expensa diligentissime Ciceronis sententia, venit in mentem mihi eum hic scripsisse λαλαγεῦσαν, & libro proxime sequenti λαλαγεῦσαν. procliui enim lapsu librarios has litteras Γ & Τ inuicem commutasse, & alterã alterius loco finxisse. Suaserat Atticus Ciceroni ne prçmature mari se committeret, sed ὄρνιθα λαλαγεῦσαν, id est, χελιδόνα expectaret: quibus verbis indicabat ante ver adultum nauigandum non esse ad Pompeium. nam clauduntur maria, vt tradit Vegetius libro 4. ex die tertio Iduum Nouembris vsque ad diem sextum Idus Martias. itaque epistola secunda libri sequentis, quæ data est post Nonas Aprilis, Cicero scribit λαλαγεῦσαν adesse. Hirundinum aduentus indicium est verni temporis: vnde vulgatum hoc prouerbiũ μία χελιδὼν οὐκ ἔαρ ποιεῖ. hæc autem auis valde est obstrepera: ideo ab Hesiodo dicitur κωτίλη, & ab Anacreonte λαλή: & hic λαλαγεῦσα, id est, κράζουσα. inde etiam Aristophanes homines odiose garrulos vocat χελιδόνων μουσεῖα. Hoc porro ἐπίθετον λαλαγεῦσα ex quodã Dorico poeta Atticus deprompserat. nam Dores dicunt λαλαγεῦσα, pro λαλαγοῦσα. Cicero vero non addidit ὄρνιθα, vt hæc res minus intelligeretur, si forte interciperentur litteræ. discessum enim suum celari volebat. Iulius Pollux ait hirundinẽ proprie ψιθυρίζειν, quod auctor poematij de Philomela interpretatur trinsare. Iam hirundines trinsare non solent initio veris, sed vere iam adulto,

hoc est, incalescenteiam aere. ideo scribit Philemon Comicus ἡ μὲν χελιδὼν θέρος ὦ γυῦαι λέγει. *Actum ne agas*] Actum agere apud hunc auctorem est ea de re facienda cogitare, quam antea factam oportuit, & cuius gerendæ tempus iam præterijt. Idem auctor in Lælio, *Præposteris enim vtimur consilijs, & acta agimus, quod vetamur prouerbio.* & supra hoc ipso libro epistola 4. *Me miserum quod tu non valuisti. Vna fuissemus, consilium certe non defuisset.* σωῦ τοῦ δ' ἐρχομένω. *sed acta ne agamus. reliqua paremus.* Sensus ergo horum verborum est, ne amplius cogites de nauigatione ad Pompeium, cuius instituendæ tempus elapsum est. oportuit enim cum ipso Pompeio nauigare. *Etiam illum ipsum*] Hæc quoque ex persona Attici dicuntur. non modo te fefellit præceps & nec opinatus Pompeij discessus, adeo vt ei te comitem adiungere non potueris: verum illum ipsum, quem ambo sequimur, Pompeium inquam, multa quoque fefellerunt. itaque actum ne agas.

IN EPISTOLAM XIX.

Videre non potero] Vulgati, *non potero:* manuscripti nostri, *non possum:* idq; rectius. veruntamen operæ, nobis inuitis, ediderunt, *potero.*

IN LIBRVM X.

IN EPISTOLAM, I.

Paululum lectis respiraui] Ante verbum *respiraui*, legitur in Tornæsiano, Decurtato, & Crusellino, *lectis.* quam lectionem sinceram puto. Ait enim se respirasse, postea quã eas litteras legit. *Emptum pacificatorem*] Curionem, vt opinor, indicat, *qui primo*, inquit Paterculus, *pro Pompeij partibus, id est, vt tunc habebatur, pro Republica: mox simulatione contra Pompeiũ & Cæsarem, sed animo pro Cæsare stetit: id gratis, an accepto centies* HS. *fecerit, vt accepimus, in medio relinquimus.* *Senatum non enim puto*] Statim post hæc verba, *in consessu Senatorum*, subijcitur in Decurtato, *Senatum non enim puto*, & ita edidi. A Tornæsiano & Crusellino vox *Senatum*, aberat; cetera comparebant. Negat Cicero consessum illum Senatorum Senatum esse, vel quod legitimus non aderat Senatorũ numerus, vel

quod

quod ibi libere loqui nemo poterat. *Suſpenſum me inde tenes*] Codices Tornæſianus & Cruſellinus, *ſuſpenſum meum de tenes:* correxi, *ſuſpenſum me inde tenes.* *Quid enim Flauio*] Quorſum enim tu ſcribas Flauio legionem & Siciliam dari? niſi vt indices interclusum iri exitus Italiæ, ideo maturandum eſſe diſceſſum noſtrum? *ſcribas*, edidi, vt referebant veteres libri. *Summœrius*] Editiones, *ſummarius:* Decurtatus, *ſummerius:* Nos, *ſummœrius* Summœrium vocat, quem modo appellarat emptum pacificatorem, diuerſa tamen ratione. hoc enim nomine notauit Curionis impudicitiam, & turpe corporis obſequium, vt illo altero ſordes & auaritiam. Paterculus, *Non alius maiorem flagrantioremq́ue, quam Curio, ſubiecit facem, vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ, alienæq́ue & fortunæ, & pudicitiæ prodigus.* ſignificat ergo ſummœrius publicum proſtibulũ, cuiuſmodi erant meretrices, quæ ſub murorum fornicibus proſtabant, vnde & ſummœnianæ dicebantur. Martialis libro 3.

Summœnianas cœnet inter vxores.

Itaq; ſummœrius eſt ſummœnianus. nam muri, ſiue, vt veteres loquebantur, mœri ſunt mœnia. *Probi eſt ἐκμαγεῖον*] Fœdam maculam hinc deterſimus ope Decurtati, qui ſic hæc verba referebat, *hominis hoc ipſum probi eſt & magiũ. eſt τῶν πολιτικῶν σκεμμάτων &c.* Nos haud neſcire, opinor, pro *& magium*, repoſuimus ἐκμαγεῖον. qua voce ſignificatur expreſſum alicuius rei ſimulacrum, vt norunt omnes, qui Græce ſciunt. Scribit Cicero conatum illum Curionis de rebus componendis ἐκμαγεῖον eſſe viri probi. hac enim re Curio ſpecimẽ quoddam edebat probitatis, cum ceteroqui vir eſſet nequam. *M. Antonij*] Hic locus non vacat ſuſpicione mendi. Nam in Tornæſiano pro *M. Antonij*, ſcriptum eſt *Macum.* In Scidis totum hoc eraſum eſt. Puto Græcum aliquod verbum ſub cortice harum vocum latere.

IN EPISTOLAM II.

ΛΑΛΑΓΕΥΣΑ *iam adeſt*] Superiori libro docuimus hic legendum eſſe λαλαγεῦσα. ideo nunc plura non addam.

IN EPISTOLAM III.

Cum igitur hæc ſcire] Repetendum eſt verbum *cuperem*, e ſuperioribus.

IN EPISTOLAM IIII.

Non enim iam] Deerat hic in libris excusis, *iam*, quod ex nostris repositum est. *Nisi diuine*] Tornæsianus, *die*. fortasse Cicero scripsit, *pie*. quamquam veteres etiam, *dium*, dicebant pro *diuinum*. vnde illud, *sententia dia Catonis*. *Quorum vt vt iam acta ætas*] Hæ duæ voculæ, *vt vt*, leguntur, vt edidi, in Scidis. in Tornæsiano, Crusellino, & Huraltino alterum *vt*, omissum fuerat librariorum negligentia. *vt vt*, significat quocumque modo, seu bene, seu male. Plautus Mostellaria, *verum, vt vt res sese habet, pergam turbare porro*. Idem Mercatore, *amens amansq; vt vt animum offirmo meum*. Terentius Heauton timorumeno, *pater, vt vt erat, mansum tamen oportuit*. *Cum eo de meo animo*] Victorius syllabis male cohærentibus legit, *cum eodem eo*, cum scribi debeat, vt est in nostris, *cum eo de meo animo*. Ait Quinctum filium cum Cæsare colloquutum fuisse, de suo consilio a Cæsaris rationibus alienissimo. *Vita & fuga*] Mei omnes, *vita & fuga*, vt edidi. *Propius factum esse nihil*] Non discrepat lectio Decurtati a vulgata. ideo nihil hic mutandum censeo. Ait Cicero propius nihil factum fuisse, quam vt Cæsar voluerit Metellum occidi: qua in re desciscebat ab instituta sua clementia, qua populi studia captare consueuerat. itaque mutata tandem sententia animum a cæde reuocauit. In codice Tornæsiano pro *eum*, mendose exaratum est *ei*; & post *voluisse*, ex glossemate additũ, *Cæsarem*. *Ex S. C. subrupto*] Antique, *subrupto*, pro *subrepto*. Plautus Rudente, *Hæc Athenis parua fuit virgo subrupta*. Idem Persa, *qui sibi parentes fuerint, vnde subrupta sit*. *A me inquit*] Hic nonnulla inculcata fuerant in codice Tornæsiano, quæ a ceteris nostris absunt, neque sunt Ciceronis. sic enim ibi legitur, *ad Senatum a me inquit omnia proficiscentur*. Hæc duo, *ad Senatum*, notæ sunt adulterinæ. *Ad quæ ego*] Lego, *ad quæ ego*, vt est in Scidis: & paullo post, *quid enim, inquam, scripsit ad me Dolabella?* non vt quidam codices referunt, *quid enim vnquam*. *Quid quæris? acquieui*] Huius loci restitutio debetur Decurtato nostro, ex quo ita edidi: *quid quæris? acquieui. leuata est enim suspicio*. In Tornæsiano sic erat, *quid quæris atq; vi lebata est*. *Qua*

pro illo]

pro illo] reposui, vt erat in Scidis, *qua pro illo sit supplicandũ. qua*, est, qua parte, nempe apud Pompeium, si quando is victoria potitus fuerit. Optabat Cicero Pompeium vincere, vt Q. Ciceroni filio delicti veniam impetraret. deliquisse enim videbatur, quod Cæsarem sequutus esset. *Sed velim quamminimo*] Nihil muto, velim, inquit, quamminimo opus esse. *Simul &*] Nostri omnes, *simul &*, vt edidi. Sic epistola 18. huius libri, *simul & in Cumanum veni.*

IN EPISTOLAM V.

Quod mihi mandas] Liquido exaratum est in Scidis, *quod mihi mandas de Q. regendo*, & recte quidem. vulgata lectio, *de quodam regendo*, ferri non potest. nota Q. Quinctum filium hic indicat. *Modestior*] In meis omnibus est, *modestior*, non, vt Victorius legit, *molestior*.

IN EPISTOLAM VI.

Et tamen reticenter] Codex Tornæsianus, *recitet &*: Crusellinus, *recitent &*: Decurtatus, *reticet &*. Emendaui, *reticenter*: quod aduerbium eiusdem est notæ, qua lubenter, reuerenter, nocenter, valenter, ardenter, dolenter, & patienter. ait se nihil acturum astute, sed tamen reticenter, id est, tacite. *Et tamen quia festinabam*] Quamuis hæ litteræ ideo potissimum breues sint, quia omnes meas cogitationes superioribus litteris explicaui tibi, tamen ea etiam de causa eas in pauca contraxi, quia festinabam, & eram occupatior. *De Quincto filio*] In Scidis est, *De Q. F.* vnde natus est error eorum qui has notas ita interpretati sunt, *de Quincto fratre.* Ego sane verissimam existimo hanc scripturam, *De Quincto filio*; quam diserte refert Crusellinus. *Fit a me quidem sedulo*] In omnibus excusis deprauate est, *ita me*, pro *fit a me*, vt est in Decurtato. Videtur Cicero allusisse ad eum locum Terentij ex Adelphis: *fit sedulo; nihil prætermitto, consuefacio: deniq; inspicere, tanquam in speculum, vitas omnium iubeo, atq; ex alijs sumere exemplum sibi.* verba sunt Demeæ narrantis Syro qua ratione Ctesiphoni moderetur, & eum ad bonam frugem perducat. Satis vero fuit Ciceroni locum primis verbis indicasse. ideo subijcit, *sed nosti reliqua.* Sic antea cum ageret de eodem Quincto fratris filio, *tamen*, inquit, *nihil prætermittam.* quæ verba sumpta sunt ex illis Terentianis, *nihil prætermitto.*

IN EPISTOLAM VII.

Pulsus est admodestior] Codices formis impressi, *modestior*, Decurtatus, Tornæsianus, & Crusellinus, *admodestior*, quos sequuti sumus. admodestior est longe modestior, vt adnouitius apud hunc ipsum auctorem est admodum nouitius. Eiusdem formæ sunt apprimus, & approbus. *Simili oppidulo*] qui similis sit Melitæ, quod ad oppidum attinet. Melitæ enim opportunum erat oppidulum Ciceroni. *Fretensi Curio*] Nolui veterum librorum auctoritati refragari, in quibus constanter legitur *Fretensi* quam vocem recte explicat Turnebus in aduersarijs.

IN EPISTOLAM VIII.

Istum enim victorem] Nihil muto. Sensus enim est, puto Cæsarem potius relinquendũ cum vincet, quam cũ victus erit, & in eo discrimine versabitur, vt magis incertus sit, quam certus, de rerum suarum exitu. *Præsto esse*] Patroni clientibus dicebantur præsto esse, cum aderant in iudicijs, vt eos defenderent. Nunc contra futurum scribit Cicero, vt clientes præsto sint patronis. quod clientes gratia multum possent apud Cæsarem, cuius partes sequuti fuerant: patroni vero ei hostium loco forent. *C. Ateij Plaguleium*] Vulgo hic legitur, *Catulli*, refragantibus libris antiquis, qui partim referunt, *Cateli*; partim, *Cateij*. Puto Ciceronem scripsisse *C. Ateij*, significasseque C. Ateium Capitonem, iurisconsultum, Seruij Sulpicij discipulum, aut eius patrem. *Quod Mallius scilicet*] Cum in omnibus meis manuscriptis legissem, *Quod malus scilicet tantum?* eo coniectura ductus sum, vt crediderim Ciceronem ita scripsisse: *Quod Mallius scilicet tantum?* hoc sensu, Quod Mallius Capitolinus patrauit, tantumne fuit, & tanta animaduersione dignum, quam hoc, vt scilicet classi Pompeianæ aduersemur? quasi dicat, minime. multo enim leuius fuit facinus Mallij, quamuis iudicatum sit id ad opprimendam populi libertatem spectasse. numquam enim ille ciues aditu vrbis arcuit: quin contra, vt vrbem tueretur, primus in Capitolium se recepit, Gallosque eo ascendentes summa vi repulit: & tamen capite tandem pœnas dedit, ob affectati regni suspicionem. optimorum vero ciuium patriæque liberatorum classem appulsu patriæ prohibere, nonne manifestissimum est crimen maiestatis?

maiestatis? denique quid turpius quam ciuem Romanum patriæ amantissimum cum ijs pugnare, qui eam a tyrannide vindicare conantur? Mallius quandoque per duplex L L scribitur etiam in veteribus lapidibus: vnde Græci *μάλλιον* scribunt: quandoque vero per N L. Manlius, vt in tabulis Capitolinis. Hic duplici L hoc nomen primum exaratum fuisse, declarat error inde natus veteris scripturæ, *malus*. *An inualide*] Partim ex coniectura, partim ex fide Decurtati hunc locum emendaui, hactenus fœdissimis maculis conspurcatum. Scriptura optimi eius libri hæc est, *An ni valde hinc abcentis solus tuli scelus*? Inde suspicatus sum Ciceronem scripsisse, *An inualide hinc arcentis solus tuli scelus*? Id est, an parum fortiter tuli scelus Cæsaris hinc, id est, Italia arcentis & prohibentis me? quasi dicat, minime. itaque eiusdem scelus multo fortius cum Pompeio, & ceteris præclaris viris feram, si omnes hinc ab eo arceamur. Ex ijs omnibus, qui Catilinæ coniurationem oppresserant, Clodius ope Cæsaris vnum Ciceronem exilio solum vertere coegit. ideo eam Clodij iniuriam hic Cicero Cæsari acceptam refert; aitque se solum non inualide sed fortissime eam tulisse. Hic operæ alia omnia potius sequutæ sunt, quam eam lectionem quam eis præiueram. *Non; si simul*] Edidi, vt erat in Scidis, *non; si simul, &c.* hoc sensu, non fugerimus cum periculo, aut turpiter, si transierimus cum Pompeio. *Quod est, ne condamus*] His verbis, *ne condamus quidem*, explicat illud prius, *fateamur*. itaque, *quod est*, hic vim habet ἐξηγητικήν. *Fefellit eam me res*] Codex Tornæsianus, *fefellit eam res*: lego, *fefellit ea me res*. & ita est in Decurtato. *Qui florentissimus*] Coniecturam Manutij iuuat Decurtatus hæc verba ita referens, *qui florentiss. ac nonus* VI. VII. *diebus &c.* illud *florentiss.* compendio scriptum est pro *florentissimus*. *In suo lectulo*] Græcorum more dixit in suo lectulo, pro *in meo*. sic enim illi, ἐν τῷ ἑαυτοῦ κλινιδίῳ, pro ἐν τῷ ἐμαυτοῦ. Demosthenes pro Ctesiphonte, ἴστε ἡμᾶς παρεληλυθότας εἴσω πυλῶν. καὶ τὰ κατὰ τὴν Φωκίδα ὑφ' ἑαυτοὺς πεποιημένους. & Isocrates in Busiride, ἵνα δὲ μὴ δοκῶ τὸ προχειρότατον ποιεῖν, ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν εἰρημένων μηδὲν ἐπιδεικνὺς τῶν ἑαυτοῦ, πειράσομαί σοι διὰ βραχέων δηλῶσαι. quem locum notauit etiam Budæus.

Malle censueris] Nihil muto. in Tornæsiano tamen est, *censuerint*, & *vicem*. ΤΩΝ *δὲ μελλόντων*] Expressi scripturam veterum, licet ea aliquantulum variet ab illa quæ vulgo extat in codicibus excusis Thucydidis. *Sit* *στοργὴ*] Edidi ex Decurtato & Crusellino, *sit στοργὴ, sit summa σύντηξις*. sensus est, ponamus summum esse, vt certe est, amorem Tulliæ erga me, arctissimamq; vtriusque animorum coniunctionem, vt ambo videamur in vnum concreti, & coagmentati; illa tamen me recte facere, & bene audire vult; ideo minus moleste fert a se auelli, vt Pompeium sequar. σύντηξιν Cicero hic appellat firmissimam & tenacissimam animorum conglutinationem. sic verbum συντήκειν vsurpat Plato in Conuiuio, ἐθέλω ὑμᾶς συντῆξαι καὶ συμφῦσαι εἰς τὸ αὐτὸ, ὥστε δύο ὄντας ἕνα γεγονέναι. & Synesius in epistola quadam, συντήξας τῇ τέχνῃ καὶ ἕνα ἄμφω ποιήσας τοὺς ἀντερῶντας. ΣΥΜΠΑΘΕΙΑΝ *iam euocem*] Aberat a vulgatis particula *iam*. eam nos in veteribus nostris repertam repræsentauimus. *Quamuis sit falsa*] Decurtatus non aliter hæc refert, quam vulgati codices. nolui tamē lectorē latere sic in Tornæsiano & Crusellino legi, *quamuis sit falsa, falsam agnoscere magni esse*. *Philotimus attulit*] Aberat ab antiquis nostris vox *litteras*.

IN EPISTOLAM IX.

Vbi ergo tuus ille animus] Hoc ordine hæc legebantur in Decurtato & Tornæsiano, *vbi ergo tuus ille animus?* atque ita reposui. & mox ex eodem Decurtato, *deinde quo videbitur*, vt legendum censet Malaspina. *Et adigit ita Postumia*] Decurtatus, *& adicit ita Postumia & Ser. F.* scripsi, *& adigit ita Postumia, & Seruius filius*. Cicero precibus Postumiæ vxoris Seruij Sulpicij, & Seruij eius filij, adigebatur, vt Seruium Sulpicium patrem exspectaret. Idem epistola 13. huius libri: *hic ego Seruium exspecto. rogor enim ab eius vxore, & filio*.

IN EPISTOLAM X.

Ei cum ego] Pro *ei*, vulgo mendose legitur *&*. Nos, *ei*, castigauimus, auctoribus Scidis. ΠΑΡΟΙΝΙΚΩΣ] Recte coniccit Lambinus ex deprauata Tornęsiani lectione legendum hic esse παροινικῶς. quo ferre quoque videntur vestigia hæc veteris scripturæ, quæ extant in Decurtato, ΠΑΡΟΝΙΚΩΣ. *Clamabo me*] Vitiose vulgati, *clamabam*. vere & syncere

ſyncere Decurtatus, *clamabo me.* *Carris hinc iſtis*] Deprauate Tornæſianus, *cati:* deprauate etiam Scidæ & Cruſellinus, *cartis.* emendaui, *carris.* Impedimenta vocat carros, vt contra impedimentorum nomine intelliguntur carri, apud Cæſarem, & alios veteres auctores. *Alteram vxorem*] Edidi, *alteram vxorem*, vt erat in Scidis. Cytheris enim Antonio vxoris erat loco: ideo hic eam Cicero vocat alteram illius vxorem. *Sunt an amicorum*] Quia Antonius exoletis pueris æque ac ſcortis vtebatur, dubitat Cicero an ſeptem his lecticis veherentur amicæ, hoc eſt ἑταῖραι (ſic enim Græci vocant meretrices) an vero amici, id eſt, ἐρώμενοι, &, vt Theſſali loquebantur, ἀΐται. vtrumque turpe, ſed hoc turpius. Vt autem Cicero hic amicos & amicas dixit, ſic apud Demetrium Phalereum Theopompus ἑταίρους, & ἑταίρας. ἐκαλοῦντο μὲν, inquit, ἑταῖροι, ἦσαν δὲ ἑταῖραι.

IN EPISTOLAM XI.

ΔΕΙ τιθήνης ἔτι] Conſentiunt Tornæſianus, Huraltinus, & Cruſellinus, cum Victorianis manuſcriptis. ſic enim hæc referunt, DE ITINE ET. Vnde Victorius primum repoſuit, *De iuuene:* & poſtea, mutata ſententia, *De itinere.* quæ lectio ſi vera eſt, mirum eſt profecto omnes veteres librarios ad tam apertum & planum locũ pariter offendiſſe. Verum hic de Quincto filio non agi, ſed de eius patre, declarant ea quæ paullo poſt Cicero ſubijcit, *De fratre ſatis; de eius filio, indulſit illi quidem ſuus pater ſemper &c.* Præterea ex ſcriptura Decurtati conijcere licet, loco horum verborum, Ciceronem neſcio quid Græce ſcripſiſſe. ſic enim legitur in eo libro, ΔΕΙ TINE ETI. Itaque, re diligenter excuſſa, venit tandem in mentem mihi legendum eſſe, δεῖ τιθήνης ἔτι. His enim verbis rationem reddi puto, cur Quinctus Cicero pater ad Atticum de Q. puero aliter quam ad matrem de filio ſcripſiſſet: nempe quod matrem celare voluerit filij facinora. nam ſi ea palam illi feciſſet, periculũ erat, ne illa peſſime filium acciperet, & ille ea re offenſus multo atrociora, quam adhuc fecerat, moliretur. continebatur enim obſequio materno aliquantulum in officio. Itaque prudenter Q. pater ad vxorem ita de filio ſcripſit, vt nullo modo eius animum ab amore filij alienauerit. Sciebat enim Q. puero adhuc opus eſſe nutrice, id eſt, matre, quæ ei moderaretur. atque id ſonant

hæc verba δεῖ τιθήνης ἔτι. Attico vero rem omnem vere narrauit, vt, si posset, ei malo mederetur. τιθήνη, vt ait Pollux, est quæ puerum educat, τίτθη quæ ei mammas præbet. matrem idcirco τιθήνην vocauit, vt studium eius indicaret in educando puero, & pueri obsequium erga illam. nam pueri libentius parent nutricibus, quam alij cuiquam. Porro δεῖ cum gignendi casu iungi solet: Demosthenes, δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. *Et in eo laborat*] Lego *laborat*, vt est in Decurtato. ait enim Q. Ciceronem in eo laborare, vt satisfaciat Attico. itaq; falso Atticum putare Quinctum nolle ipsi satisfacere. *Non; suas radices habent*] Quamuis vulgatam lectionem probem, lectorem tamen monitum volui, in Scidis, & Tornæsiano legi, *nam suas radices habent*. *Sed ea tempora sunt*] Plenior & integrior hic mihi visa est lectio Tornęsiani, & Decurtati, quam excusorum. ideo sic ex eorū fide edidi: *sed ea tempora sunt, vt omnia sint patienda*. *Certiorem vult esse*] id est, constantiorem. Sic libro 8. supra, *Et si solet eum, cum aliquid furiose fecit, pœnitere. numquam autem certior fuit, quam in hoc negotio*. *Recordor enim*] Inepti quidam interpolatores, quos operæ me inuito sequutæ sunt, hunc locum corrupere, cum recte in libris antea excusis, & in omnibus manuscriptis legeretur, *recordor enim æstate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ nauigans, quam fuerim sollicitus*. etenim, *nauigans cum ἀφράκτῳ*, dictum est Gręcorum more, qui sæpe addunt præpositionem σὺν. Homerus libro 2. Iliadis, καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ πολυκλήϊσι κελεύσω. &, φεύγωμεν σὺν νηυσὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν. Contra Thucydides absque præpositione, δέκα ναυσὶν ἐς τὸν πόντον ἐσεπεπλεύκει. & Cicero in Verrem, *nauigare myoparonibus*, & alibi in his epistolis, *nauigare classibus maximis*. *Eram iocatus*] Reposui, vt erat in Scidis, *eram iocatus*. nam alij libri mendose habebant, *erat iocatus*.

IN EPISTOLAM XII.

ΠΑΡΩΡΑ ὀτλητέον] Victorius reposuit παραπλευτέον, quam recte, iudicabunt lectores ex veterum codicum scriptura, quam subijciam. Tornæsianus & Crusellinus sic habebant, ΠΑΡΑ ΟΤΛΕΙΤΕΟΝ. Decurtatus, ΠΑΡΟΡΑ ΘΤΑΙΤΕΟΝ. Hæc sane veteris lectionis vestigia eo non ferunt,

ferunt, quo duxit Victorius. Sed & persuaderi mihi non potest Ciceronem vsum hic esse Græco vllo verbo nauigandi, cum mox subiecerit, *& occulte in aliquam onerariã corrependũ*, nisi fateamur illum voluisse Græca interpretari Latinis verbis, quod non puto. quinimo aliud est occulte correpere in onerariam nauim, aliud παραπλεῖν. Nos ergo cubilia germanæ lectionis his vestigijs sagacius odorati, eã per multos iam annos latitantẽ ex densissimis latebris extrusimus, in mediũq; produximus, vt possent studiosi omnes eam citra negotiũ consequi. ea vero est huiusmodi, πάρωρα ὀτλητέον. πάρωρα hic dicuntur τὰ παρὰ καιρὸν (sic enim πάρωρον Hesychius interpretatur) id est, tempora ad aliquid agendũ, ob cœli intemperiem, parũ idonea, quæ a Plinio appellantur intempestates. Eas Cicero cũ vitare in nauigatione suscipienda decreuisset, quod periculosam esse sciret cũ omnem nauigationem, tum eam potissimum, quæ intempestiue fit, profectionem suam ad Pompeium in vernum tempus distulerat. sed cum interim animaduerteret se vndiq; obseruari & custodiri, mutata sententia, ne forte existimaretur de compacto prohibitus, in Italiaque retentus, ait se malle quaslibet cœli iniurias nauigando perferre, quam in Italia cum dedecore remanere. ὀτλητέον ergo est, μετὰ πόνου καὶ κακοπαθείας ὑπομενετέον. Incertus auctor apud Suidam:

> ἔνδικον ὀτλήσαντες ἀεὶ πόνον. ἐξ ὑμέων γὰρ
> φεῦ πυρὸς ἐς τόσην ἤλθομεν ἐργασίην.

Scies quicquid erit] auctoribus Scidis edendũ iussi, *quicquid erit*, vt legendũ suspicatur Malaspina. Paullo post etiam pro *iubes enim profectionẽ meã prouidere*, ex eodẽ libro & Tornæsiano reposui, *iubes enim de mea profectione prouidere*. *Vieti & δειλοὶ gente sunt*] dixerã olim Lambino hic legendũ videri, *vieti & δειλοὶ gente sunt*, huiusq; meæ suspicionis adstipulatorẽ codicem Tornæsianum protuleram, vbi sic erat exaratum, *& victi & diligentes sunt*. postea liquido scriptũ in Decurtato reperi, *vieti*. quæ lectio ita meam coniecturam confirmauit, vt eam tanquam certam & indubitatam in nostrã editionẽ non veritus sim referre. Cur autẽ vietos & gente δειλοὺς Cicero Massilienses appellet, norunt quibus ignotũ non est Massiliã coloniam fuisse Phocæensiũ; quæ gens fuit Ionica ex vrbe Phocæa: Iones vero male audijsse mollitiẹ la-

sciuiæque nomine. qua de caussa molles & lasciuas saltationes Horatius motus vocat Ionicos. Inde Plautus, cum mores impudicos significaret, mores Massilienses dixit in Casina. *Vbi tu es, inquit, qui colere mores Massilienses postulas?* atq; eo hæc spectant Athenæi verba, μασσαλιῶται δ' ἐθηλύνθησαν, οἱ τὸν αὐτὸν Ἴβηρσιν τῆς ἐσθῆτος φοροῦντες κόσμον. ἀσχημονοῦσι γοῦν διὰ τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς μαλακίαν, διὰ τὴν τρυφὴν γυναικοπαθοῦντες, ὅθεν καὶ παροιμία παρῆλθεν, πλεύσαις εἰς Μασσαλίαν. Ceterum gentem hic Cicero appellat generis originem. nam ad Phocæenses tanquam ad gentiles suos genus suum Massilienses referre consueuerant. Sensus igitur horum verborum est, Massilienses, in quorum animis insita est gentilium suorum Phocæensium mollitia atque ignauia, non auderent aditu vrbis suæ Cęsarem eiusve legatos arcere, si intelligerent in Hispanijs, a quibus nō longe absunt, Pompeium male rem gerere. vererentur enim ne victor Cæsar pœnas a se reposceret. ΗΘΟΣ διδαχῇ ἁλωτὸν] Nihil deprauatius veteri scriptura hui⁹ loci. In Tornæsiano & Crusellino erat ΑΚΙ ΑΛΛΟΛΟΝ: in Scidis ΔΑΧΙ ΑΛΟΛΟΝ: emendaui, διδαχῇ ἁλωτὸν, idque ex his verbis sequentibus, *esse tamen potest, aut* ἀρετὴ *non est* διδακτόν. scribit enim disciplina subigi & domari posse procax & proteruum ingenium Q. Ciceronis filij, aut virtutem ipsam non esse disciplinabilem. ἁλωτὸν dicitur quod capi & expugnari potest. Menander apud Stobæum ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα. quæ verba Virgilius ita Latine extulit, *Labor omnia vincit improbus.*

IN EPISTOLAM XIII.

Semper secum aliquam mi] Manuscripti nostri, *secum aliquam afferunt*; emendaui, *secum aliqua mi afferunt. mi* enim μονοσυλλάβως, pro *mihi*, vt sæpe in his epistolis ΚΕΛΗΤΑ ἄοκνον] Falsum est quod scribit Lambinus, me hic legendum putasse κέλητα ὄνον. numquam enim id ei dixi, aut scripsi. aut igitur id somniauit; aut, quod puto, aliter mea verba accepit, quam ego dixeram. Ei enim aliquando indicaram suspicionem meam de hoc loco, & paucis demonstraram hic reponendum videri κέλητα ἄοκνον: vnde ille nescio quem asinum veredum commentus est. sed meminisse debuit horum Horatij versuum,

Infelix

Infelix operam perdas, vt ſiquis aſellum
In campum doceat parentem currere freno.

Verum vt ad coniecturam meam redeam, eam poſtea quodammodo confirmatā deprehendi deprauata hac ſcriptura Decurtati, ΚΑΗΤΑΟΚΝΟΝ. κέλης equus eſt qui ab vno ſeſſore agitatur, nec currui iungitur. Euſtathius ſellarium interpretatur. huius generis fuerūt equi veredi, ad curſum publicum diſponi ſoliti. itaque ἄοκνος κέλης hic appellatur veredus impiger, quique ocyſſimo curſu ſeſſorem ferat, quales erant equi illi publici, quorum vſus olim non patebat niſi ex diplomatibus. qua de cauſa cum Cicero ſignificaret Atticum diploma obtinuiſſe, quo ipſi liceret curſu publico ex Italia exire, ſcribit eum habere κέλητα ἄοκνον. Hunc enim locum de diplomate intelligendum eſſe declarant hæc verba ex epiſtola penultima huius libri, *De diplomate admiraris, quaſi neſcio cuius te flagitij inſimularem. negas enim te reperire qui mihi id in mentem venerit. Ego autem, quia ſcripſeras te proficiſci cogitare (etenim audieram nemini aliter licere) eo te habere cenſebam; & quia pueris diploma ſumpſeras.* Diplomata autem erant codicilli, quibus poteſtas dabatur curſu publico aliquo proficiſcendi. Venuleius libro primo ſtipulationum, *vt qui Epheſi daturum ſe ſpoponderit, neque diplomate diebus ac noctibus, & omni tempeſtate contempta, iter continuare cogatur:* & paullo poſt, *quod ſi diplomate vſus, aut felici nauigatione, maturius quā quiſque peruenerit Epheſum, confeſtim obligatus eſt.* & Modeſtinus libro octauo Regularum, *qui ſe pro milite geſſit, vel illicitis inſignibus vſus eſt, vel falſo diplomate vias commeauit, pro admiſſi qualitate grauiſſime puniendus eſt.*

IN EPISTOLAM XIIII.

O vitam miſeram] Hinc initium epiſtolæ ducit Decurtatus, quem ſequutus ſum. *Qua erui nuſquam*] Libri vulgati, *qua frui*, inepte, & contra Ciceronis ſententiam. nam difficultate pecuniaria cuiuis licebat frui, etiam intactis ciuium bonis. ſed ea difficultate liberari neuter horum poterat, niſi ex ciuium bonis. Legendum ergo *erui*, pro *frui*.

IN EPISTOLAM XV.

Cui expenſos tulerit] Hunc locum ita edebat Decurtatus, *nunc ait ſe daturum cui expenſus tulerit. moram in tabella-*

rijs. quibus e verbis id tantum mutaui, quod pro *expensum*, repolui *expensos*, & post verbũ *tulerit*, addidi τελέαν ςιγμὴν. Dare cui numi expensi sint, hic significat, edere tabulas, quibus pateat cui nummi soluti sint. Funisulanus multos nummos debebat Ciceroni, quos cum non solueret, dicebat se cuidam Ciceronis creditori, ad eum liberandũ, illos numerasse: nec tamen dabat qua satisfecisset, id est, non ostendebat qua parte, & cui, Ciceronis nomine, eos dissoluisset, sed pollicebatur se daturum, id est, prolatis tabulis demonstraturum, cui expensos eos tulisset. moram autem eius rei sibi non esse adscribendã, sed tabellariorum aut inopiæ, aut cunctationi. *Si apud te esset*] Si apud te essent tabulæ, quibus docere posses, qua parte, aut qua ratione pro aliquo, qui te appellaret, satisfecisses, sane non grauate eas proferres, nec ita cunctareris, vt Funisulanus. *De XII. millibus pudens*] Qui præter eam pecuniæ summam, quam Gallio credidi, me dare iubeat eidem XII. millia HS. *Sed tantum volvit cito*] Tantam summam nempe XII. millia HS. Axius voluit vt cito numerarem Gallio, quod fieri non potest hoc tempore, quo summa est caritas nummorum. *Sed Dij istos*] Dij istos perdant, qui nobis potius incommodant, quam vsui sunt.

IN EPISTOLAM XVI.

Opto vt beatus sis] Beatus hic diuitem & fortunatũ significat, vt sæpe apud auctores Latinos. Dionysius ijs tantum amicus esse solebat, qui rebus secundis vtebantur. ideo cum optabat Cicero vt is amicus esset Attico, simul id optabat, vt Atticus beatus esset. nam ille tandiu ei futurus erat amicus, quandiu is beatus. *Me velle postridie*] In Tornæsiano est, *me velle postridie conuenire.* Puto verbum *conuenire*, additum fuisse ex glossemate. nam in alijs libris manuscriptis non comparebat. *Nedum morbum*] Perspicue legitur in Tornæsiano & Decurtato, *nedum morbum*, vt in libris Malæspinæ, cuius hic iudicium sequor.

IN EPISTOLAM XVII.

Id si ἀκραὲς erit] Scripsimus ἀκραὲς, emendata veteri scriptura Decurtati, *acras.* nam quod in vulgatis legitur, *cras*, omnino mendosum est. Contraria sunt æquinoctiũ ἀκραὲς, & perturbatum. nam ἀκραὲς, significat liquidum, purum, nullisq; nubibus obductum. sic ἀκραὴς ἄνεμος Homero est ἀμιγὴς καὶ καθαρός.

IN EPI-

IN EPISTOLAM XVIII.

TA ὄνεια] Has Græcas voces ita refert Tornæsianus, ITA ONIA: Decurtatus sic, TA ONIA. emendaui, τα ὄνεια: quo nomine ea significantur quæ sunt ex vsu. *Spissa*] Spissum, est lentum & tardum: vnde apud Plautum pro spisso significat rarenter; & spissigradissimus is dicitur, quem idem Comicus ait formicinum gradum mouere. *Vt male posuimus initia*] In eandem sententiam sic scribit Aristoteles libro 5. de Republica, τούτου δ' αἴτιον, ὅτι ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἡμαρτημένου μὴ ἀπαντᾶν εἰς τὸ τέλος κακόν τι. *Fors μίας*] Omnes prisci nostri, *Formias*: ex quo feci, *Fors μίας*. *Fors* significat fortasse. Charisius, *nec minus fors pro aduerbio ponitur, vt, & fors æquatis cepissent præmia rostris*. μίας autem Hesychio est μίασμα: quo vocabulo idem hic auctor vtitur libro 13. harum epistolarum cum scribit, *eia tu: μίας κόρδου*. sic enim ibi legendum, vt suo loco docebimus. Est ergo μίας, scelus & piaculum. ideo mox subijcit, *eadem nos Furiæ fortasse persequentur*. nam Furiæ nefarios homines, qui se aliquo piaculo obstrinxerant, persequi solebant. Porro, *eadem*, aduerbium est. idem Charisius, *Veteres eadem soliti sunt dicere, non addentes via, vt sit κατ' ἔλλειψιν: vt Plautus inquit, eadem bibes, eadem tibi dedero suauium.*

IN LIBRVM XI.

IN EPISTOLAM II.

Vna leuata] Et in Tornæsiano, & in Decurtato, & Crusellino perspicue exaratum est, *vna leuata*. quæ lectio ita certa est, vt de ea dubitare ne Cicero quidem ipse possit. *De dote quod scribis*] Soluto matrimonio Crassipedis & Tulliæ, cum Dolabellæ Tullia nupsisset, Cicero valde æstuabat in dote illi persoluenda. non enim eam integram ipsi tempore nuptiarum numerarat, cum a Crassipede nondum eam exegisset, expectandaque dies esset legibus præstituta ad dotem repetendam, quæ aut pondere, aut numero, aut mensura constabat. huiusmodi enim dos citius exigi non poterat quam annua, bima, trima die. itaque totidem pensionibus, hoc est tribus, se eam Dolabellæ soluturũ promiserat. ac prima soluta, cũ adforet dies secundę proximis Kalendis Quinctilibus, & interim Dolabella perditissimo nepotatu rem

omnem familiarem absumpsisset, vxoremque Tulliam omni ope destitutam Romæ reliquisset, incerto animo Cicero fluctuabat illinc reliquum dotis numeraret, an id Tulliæ, facto diuortio, conseruaret. nam & Tulliæ cautum volebat, &, dirempto matrimonio, verebatur ne, incerto adhuc rerum exitu, Dolabellæ animum; qui gratia plurimum valebat apud Cæsarem, a se abalienaret. Interim ergo, dum certo constitueret quid facturus esset, cupiebat Tulliam sustentari suis opibus, & facultatibus Attici. Hunc locum hactenus ab interpretibus male explicatum, in eam partem, in quam interpretati sumus, accipi debere, hoc est, de solutione dotis Tulliæ intelligendum esse, declarat ipse Cicero proximis duabus epistolis, quarum altera ita scribit, *De pensione altera, oro te, omni cura considera, quid faciendum sit, vt scripsi ijs litteris, quas Pollex tulit.* altera hoc modo, *Quod ad Kalendas Quinctiles attinet, quid vellem, vtrumque graue est, & tam graui tempore periculum tantæ pecuniæ, &, dubio rerum exitu, ista, quam scribis, abruptio.* *Detracta*] Terentia ex prima dotis Tulliæ pensione HS LX. detraxerat, quæ Dolabella sibi solui cum secunda pensione postulabat. eam vero primæ pensionis imminutionẽ Cicero ægre ferebat. ideo infra epistola 24. de alia quadam detractione loquens, *cum hoc,* inquit, *tam paruum de parua re detraxerit, perspicis quid in maxima re fecerit.*

IN EPISTOLAM III.

Quod ad Kal. Quinctil.] Quo die secunda pensio dotis Tulliæ numeranda est Dolabellæ. *Et dubio rerum exitu*] Cicero non audebat auctor esse Tulliæ diuortij faciendi cũ Dolabella, quia dubium rerum exitum metuebat, hoc est, verebatur ne Cæsar victoria potiretur: itaque Dolabella diuortio illo tanquam graui quadam iniuria lacessitus, Cæsaris odium in se concitaret. nam Cæsar plurimum cupiebat Dolabellæ caussa. *Si tecum*] Si de Tulliæ matrimonio potius Romæ tecum deliberauissem, quam per litteras, partim cum irem in Ciliciam, partim cum eo peruenissem. si enim Romæ tunc fuissem, cum ea de re actum est, fortasse detexissem quam tenuis esset res familiaris Dolabellæ, cognitaque eius inopia, ei Tulliam vxorem non dedissem. Itaque melius consultum esset Tulliæ. Hoc de matrimonio egerat cum

Attico

Attico epiſtola 4. 13. & vltima libri quinĉti, & prima libri ſexti. *De ſalute noſtra*] Salutem ſuam vocat matrimoniũ Dolabellæ & Tulliæ, quod ſalus ipſius pendere videretur ex retenta amicitia & affinitate Dolabellæ, ſi Cæſar rerum potiretur, cui ille cariſſimus erat. qua de cauſſa verebatur matrimonium illud, incerto adhuc rerum exitu, dirimere; ne Dolabella, nuncij remiſſione, tamquam graui contumelia laceſſitus, odium Cæſaris in eum conflaret. Fortunas autem idem matrimoniũ appellat, quod in eo de maxima parte eius facultatum ageretur. nam Dolabellæ, qui omnia ſua bona luxu & nepotatu profligarat, pẽdenda erat reliquæ dotis nomine (nam partem iam acceperat) ingens pecuniæ vis, periculumque erat eius amittendæ. *Vides, ut ſunt*] Sequutus ſum Tornæſianum, & Cruſellinum hæc ita referentes, *quæ tu profecto vides, ut ſunt, & grauiſſima eſſe &c.* nam in vulgatis hæ duæ voces, *ut ſunt*, non leguntur.

IN EPISTOLAM V.

Nihil omnino ad vos] Tornæſianus & Cruſellinus, *nihil omnino ad vos ſcriptis litteris.* ſed illud, *ſcriptis litteris*, abeſt a Decurtato, & puto ex aliquo gloſſemate profectum eſſe. *Officium deeſſet*] In Cruſellino erat, *deet*, quæ ſcripturę contractio ſic debet explicari, *deeſſet*, vt edidi.

IN EPISTOLAM VI.

ΑΡΟΜΟΘΕΝ *nunc ad Oppium*] Fœdiſſima macula hic inquinati ſunt omnes noſtri codices calamo exarati. Tornæſianus habet, *domo te:* Cruſellinus, *dromo te.* correxi, δρομόθεν, id eſt, ex curſu. nam profectionem ſuam ad Pompeiũ vocat curſum, quia in Italia non remanſerat, vbi tamen ita quieſcere potuerat, vt nullam Reipublicæ partem attingeret. Præterea pro *quoniam*, exiſtimaui Ciceronẽ ſcripſiſſe, *Cornelium.* nam pronomen *ijs*, quod ſequitur, manifeſto indicat de pluribus quam de vno Oppio hic fieri mentionem. & ſolebant hæc duo nomina, *Oppius*, *Cornelius*, plærumque ſine copula ſimul iungi. eoque modo ſcripſit Cæſar ſupra libro nono in inſcriptione epiſtolæ ad vtrumque. Nihil hic me iuuerunt Scidæ, in quibus non modo maxima pars huius epiſtolæ deerat, ſed etiam tres proxime antecedentes. *Pla-*

ceret modo] Id est, vtinam saltem. Idem epistola quæ vltimã præcedit huius libri, *te certiorem factum non esse? modo valeres.* *Is dicitur vidisse*] Post verbum vidisse, Tornæsianus & Crusellinus addunt notam Q. quæ Quinctum significat. sed ea abest a Decurtato: & puto ex interpretatione fluxisse. nam hæc ad Q. filium referri debent, cuius proxime meminerat.

IN EPISTOLAM VII.

Fac tu igitur] Ex codice Decurtato scripsi, *fac tu*, duabus vocibus. Tu, inquit, facito vt vtar iisdẽ istis lictoribus, quemadmodum scribis istis placere. *Quod scribis te flagitari*] Victorius, repugnantibus libris antiquis, edidit, *Terentiam flagitare*, cum in manuscriptis sit, *te flagitari*, quo modo prorsus legendum est. hoc enim libro Cicero non de Terentiæ, sed de Tulliæ miserijs queritur, quam Dolabella omni ope rei familiaris destitutam Romæ reliquerat. ea vero egestate pressa Atticum flagitarat, vt, sibi nomine patris Ciceronis, opem ferret. *Tibi obesse aliquid possit*] Hic quoque Victorius refragantibus veteribus libris reposuit, *Terẽtia*, pro *tibi*. Sed potior est mihi antiquorum exemplarium auctoritas, quam eius opinio. Vult autem Cicero Atticum ita facultatibus suis Tulliam iuuare, vt id beneficium ipsi damnosum non sit.

IN EPISTOLAM VIII.

Vale VI. *Kal.*] Perspicue erat in Decurtato VI. *Kal.* vt in quibusdam suis se legisse testatur Malaspina. itaque cum hanc lectionem multorum veterum codicum auctoritate niti viderem, eam potius quam vulgatam in exemplar nostrum retuli.

IN EPISTOLAM IX.

Quieram (*quid facerem?*)] In quibusdam nostris legebatur, *sciueram:* in alijs, puta in Decurtato, *ciueram*: arbitratus sum litteram C, hic locũ τῦ Q occupasse, scriptumq; initio fuisse *cuieram*, pro *quieram*; huncque pusillum errorem, si error vocandus est, longe lateque postea vitio interpolatorum fuisse propagatum. sic veteres *cocus*, pro *coquus*, & *cotidie*, pro *quotidie*, & alia multa id genus scribebant.

bant. Porro *quieram κατὰ συγκοπὴν* dictum eſt, pro *quieueram*. Ait vero ſe quieuiſſe, id eſt, omnem motum & tumultum bellicum deuitaſſe, dum in Italia manſit: vocatque conſilium hoc manendi in Italia non forte, quod illi timidi & ignaui haberentur, qui cum Pompeio non cederent. *Ceßi meis*] Emendaui, *ceßi meis*, cum ſcriptum reperiſſem in Scidis, *ceßim ijs*: in Tornæſiano, *ceßim his*. Suos appellat neceſſarios, amicos, & familiares, qui ei auctores fuerant, vt Italia relicta Pompeium ſequeretur.

IN EPISTOLAM XII.

Nilo meo his verbis] Edidi, *Nilo meo*, vt referebat Decurtatus. nam alij libri hic miſere corrupti ſunt. *Nilo meo*, eſt per Nilum meum. Hic Nilus libertus fuit Ciceronis, cuius mentio fit epiſtola 23. huius libri. *Cretionem ſimplicem*] Cretio ſimplex dicitur, cum, e pluribus heredibus ſcriptis, vnus cum cretione inſtituitur, reliqui ſine cretione. Itaque cum nulla alia cretio ad Ciceronem perlata eſſet, ex eo conijciebat, neminem alium cum cretione inſtitutum fuiſſe, & cretionem ſimplicem, id eſt, ſui vnius extitiſſe. *Sine cretione*, inquit Vlpianus Titulo 22. Regularum, *heres inſtitutus, ſi conſtituerit, nolle ſe heredem eſſe, ſtatim excluditur ab hereditate; & amplius eam adire non poteſt.*

IN EPISTOLAM XIII.

Neq; tam mihi] Scripſi, vt erat in Decurtato, Tornæſiano, & Cruſellino, *neque tam mihi deſperatum iri videbantur.*

IN EPISTOLAM XIIII.

Ad Minutium pariantem] Mei omnes manuſcripti, præter Decurtatum, hic habent, *Ad Minutium parentem*; quo modo in vulgatis legitur. At in Decurtato pro *parentem*, exaratum eſt, *parantem*. vnde conieci Ciceronem ſcripſiſſe *pariantem*: id eſt, pares facientem rationes accepti & expenſi; vt quod is Attico creditori, alijſve eius iuſſu curaret, id Atticus ſibi expenſum latum agnoſceret, eumque pari obligatione, æquatis rationibus, liberaret. Atticus Minutio argentario multum pecuniæ crediderat: de qua pecunia Cicero certam quandam ſummam ſibi curari vo-

lebat, ea lege, vt eam summam Atticus reciperet ex quarũdam ipsius rerum venditione, quarum alienandarum curam susceperat. Proinde, cum ex ea venditione plus Atticus redegisset, quam Cicero putarat, hoc est, ad XXX. HS. mandarat Minutio, vt de sua pecunia tantundem, nempe XXX. HS. Ciceroni curaret. eam enim summam se ipsi Minucio acceptam laturum. quas Attici litteras hic Cicero se ad Minucium missurum scribit, additque se rescripturum Attico numquid ille egerit, id est, mandatisne satisfecerit, sibique curauerit illa XXX. HS. Itaque cum Minutius de illa summa XII. HS. tantũ ipsi postea curasset, coactus est Atticum appellare epistola proxime sequenti, vt sibi reliquum eius pecuniæ curari iuberet. Pariandi verbo vtitur Vlpianus, & pariationis, pariatorumque Scæuola & Paullus Iurisconsulti. Est autem pariare æquare rationes expensi & accepti. *Si vllo modo pote*] Legebatur in Tornæsiano, Crusellino, & Decurtato, *quem videre si vllo modo potest enim res peruellem:* emendaui, *quem videre, si vllo modo pote (est enim res) peruellem. pote* est δυνατόν. *Res* autem negotiũ & difficultatem hic notat. sic libro 7. harum epistolarum, *His ille rebus*, inquit, *ita conualuit, vt nunc, ni vno ciui, res ad resistendum sit*. Paullo post ex ijsdem veteribus libris edidi, *ibi facile est quid; quale sit, grauius existimare.*

IN EPISTOLAM XV.

Achai, ij item ex Asia] Edidi ex fide Decurtati, *Achai, ij item ex Asia.* dictum est *ij ex Asia*, vt paullo post *ij ex Africa. Genus conditionis*] Vt qui licitatione vinceret, is optionem haberet partium hereditariarum. *Cum ea pars*] In hereditate diuidenda partes ita æquabiliter secari non possunt, quin aliæ alijs aliquantulum præpolleant. proinde multum refert cui e consortibus deferatur optio. quo fit vt ea de re sæpe inter illos grauis oriatur controuersia, quam hic Cicero scribit dirimi licitatione. nam pecunia in optionem dicta minoribus partibus adcrescit. itaque expletur quod in eis deesse videbatur: iureque ei defertur optio, qui licitatione vicit. atq; hoc ex loco patet quid seruatum fuerit tempore Ciceronis in controuersijs de optione partium hereditariarũ. & sane Ciceronis hac in re sententiam potiorem duco, quã

eorum

eorum qui hanc contentionem officio iudicis, aut forte diiudicandam censent; aut Guidonis Papiensis, & Æmilij Ferreti, qui existimant optionem minoribus natu dari debere. Verum quærat hic aliquis, cur Vlpianus licitationi subijci nolit asseruationem chirographorum, & instrumentorum hereditariorum, quæ communia sunt inter consortes. nimirum quia licitatio genus est emptionis. emptione vero res desinit esse communis. itaque ne communium syngrapharum dominium omne in eum transferri videatur, qui plurimo licitus fuerit, non placuit Vlpiano, neque Pomponio, eam rem ad licitationem deduci. Vlpiani verba sunt ex libro 19. ad Edictum, *Nam ad licitationem rem deducere, vt qui licitatione vicit, hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neq; mihi, neq; Pomponio.*

IN EPISTOLAM XVII.

Itaq; matri eam] Importuna repetitione vltimæ litteræ vocis *itaq;*, primum huic loco leuis aspersa est macula, quæ postea vitio impurorum quorundam interpolatorum aucta ita hic insedit, vt totam sententiam corruperit, nulloque alio smegmate elui potuerit, quam veterum librorum. Ijs igitur adhibitis, vt has sordes abstergerem, ita exaratum in Decurtato reperi, *Itaq; Ematriam:* quam scripturam hoc modo purgari posse existimaui: *Itaq; matri eam.* nam ex epistolis ad Terentiam, & alijs huius auctoris locis intelligitur, eum Tulliam matri remisisse, cum eam aliquot dies secum habuisset. *Quam ad modum consolantis*] Valde hoc loco deprauata erãt omnia quæ habui exemplaria. Sed in Scidis supererant adhuc obscura quædam vestigia germanæ lectionis. itaque vt videant lectores quam recto tramite ijs institerim, in reponendis natiuis Ciceronis verbis, apposui scripturam eius libri: *Pro ea quam ad modum consolantis scripsisti pro tanta tato me scripsisse quæ tu ipse intelligis responderi potuisse.* emendaui, *Pro ea quam ad modum consolantis scripsisti πρᾳότατα, putato me scripsisse, quæ tu ipse intelligis responderi potuisse.* Eius, inquit, epistolæ loco, quam instar consolantis ad me scripsisti lenissime, putato ea me tibi rescripsisse, quæ tu intelligis potuisse responderi. Cum Cicero graui mœrore conficeretur qua de suis, qua de Tulliæ miserijs, At-

ticus eum leniſſimis litteris conſolatus fuerat, quibus cum Cicero non reſcriberet, mandauit Attico, vt ipſe ſibi ita reſponſum putaret, vt in ea reſponſione deſiderari nihil poſſet. Ceterum πρᾳότατα Attice dictum eſt pro πρᾳοτάτως. ſic epiſtola 22. libri 13. ἀσμενέστατα, pro ἀσμενεστάτως. Sed id vel pueris tritum.

IN EPISTOLAM XX.

Seleucia Pieria]. Non potui non probare hanc lectionem Decurtati, *Seleucia Pieria C. Trebonius*, vt iam dudum emendauit Manutius.

IN EPISTOLAM XXII.

Sed vt malis] Noſtri omnes, *ſed vt malis:* recte. *malis*, verbum eſt a malo mauis. ſed, inquit, iuua me conſilio, & ſcribe quomodo malis, an vt hic maneam, an vt propius accedam.

IN EPISTOLAM XXIII.

Se tecum loquutum] Cruſellinus codex, *te ſecum loquutum:* Decurtatus, *ſe tecum loquutum*, vt edidi. *Tuas litteras exſpectabam*] Cum hæc, inquit, ſcriberem, tuas litteras exſpectabam. nam præteritum hoc imperfectum ad id tempus refertur, quo Cicero hanc epiſtolam ſcribebat. Idem iudicandum de verbis, *putabam*, *venerat*, &, *nunciabat*, quæ mox ſequuntur. *Ni ſic illud quidem*] Pro *niſi*, repoſui *ni ſic*, vt erat in Scidis. Reprehenderat Atticus neſcio quid in epiſtola Ciceronis, ſuaſeratque vt id mutaret. Ei reprehenſioni reſpondet Cicero, aitque ſe non videre quo modo id, quod ille notarat, mutari poſſit, niſi ſic: *ſed cum a Nilo accepiſſem litteras, deſideraui tuas.* ſunt enim verba quæ Atticus reprehenderat, vt quidem correcta fuerant a Cicerone. *Et ſic putabam*] Et ita putabam illud mutari & corrigi poſſe. Hic quoque *ſic*, pro *ſi*, ex fide Decurtati & Cruſellini repoſui. *Te certiorem factum non eſſe?*] Certior hic eſt validior & confirmatior, referturque ad corpus, vt lib. 10. ad animi conſtantiam, *& quo ille me certiorem vult eſſe, eo magis timeo ne in illum exiſtam crudelior.* ſed fortaſſe ſcripſit Cicero, *erectiorem*. Quidam etiam legendum putant, *fortiorem*. ſed ego vix auſim tam longe a vetere ſcriptura recedere. Hæc autem cum interrogatione legi debent. *Acuſius quidam*]

Vulgati

Vulgati libri partim *Agusius*, partim *Augusius*, referunt. At melius, vt opinor, Decurtatus noster, *Acusius quidam*. nomen *Acusius* Græcam originem redolet. est enim Græce ἀκούσιος, quod inuitum significat. *Pridie eum diem*] Perspicue exaratum erat in Decurtato & Tornæsiano, *pridie eum diem*, vt edidi. Sic Latini dicebant pridie Kalendas, & pridie Nonas. *Eo feci*] Tornæsianus, *eo feci vt eo:* Decurtatus, *eo feci vt ego*, plane recte. *Aliquid fecissemus, vt vini*] In vulgatis est, *vt viui:* correxi ex Decurtato, *vt vini*. fecissemus, inquit, aliquid, puta vini, hoc est, vinolentiæ, aut tabularum nouarum nomine. Enumerat Cicero caussas quibus Tullia potuerit nuncium remittere Dolabellæ: in quibus refert ipsius Dolabellæ vinolentiam, quam paullo post vocat vini abusionem. Nam hæc de diuortio Terentiæ accipi non debent, sed de Tulliæ: quam cum intelligeret ad summam inopiam redactam esse, mox ait se pœnitere, quod prius non diremerit eius matrimonium, quam secundam pensionem Dolabellæ solueret. *Nec enim*, inquit, *res perijsset, & videremur aliquid doloris virilis habuisse.* Ad hanc nuncij remissionem referenda sunt quæ idem Cicero in hunc modum Terentiæ scribit libro decimo quarto epistolarum ad familiares. *Quod scripsi ad te proximis litteris de nuncio remittendo; quæ sit istius vis hoc tempore, & quæ concitatio multitudinis, ignoro. si metuendus iratus est, quies tamen ab illo nascetur. totum iudicabis quale sit, &, quod in miserrimis rebus minime miserum putabis, id facies.* Vim istius, vocat vim Dolabellæ, qui spe nouarum tabularum multitudinem obrutam ære alieno concitabat. *Vel tabularum nouarum*] Dio libro 42. tradit Dolabellam, cum obæratorum caussam foueret, promulgasse legem de nouis tabulis. οὗτος μὲν γὰρ (de Dolabella loquitur) τοῖς ὀφείλουσιν, ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς ἦν, καὶ διὸ καὶ ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ἐς τὸ πλῆθος ἐπὶ τῇ δημαρχίᾳ μετέστη, συνηγωνίζετο. & postea eodem libro, ὁ γὰρ Δολαβέλλας ἀπογνοὺς συγγνώμης τινὸς παρὰ τοῦ καίσαρος τεύξεσθαι, μέγα τι κακὸν ἐπεθύμει δράσας ἀπολέσθαι, ὡς καὶ ὄνομα ἐκ τούτου ἀεὶ σχήσων (ἤδη γάρ τινες καὶ τῶν κακίστων ἔργων ἐρασταὶ ἐπὶ τῇ φήμῃ γίνονται) ὑφ᾽ οὗπερ καὶ ἐκεῖνος τά τε ἄλλα ἐτάραττε, καὶ τοὺς νόμους τόν τε περὶ χρεῶν καὶ τὸν περὶ τῶν ἐνοικίων ἐν ῥητῇ τινι ἡμέρᾳ θήσειν ὑπέσχετο.

eandem legem antea promulgarat M. Cœlius Prætor, vt eodem libro refert Dio, & Cæsar libro tertio commentariorũ de bello ciuili. *Vel nocturnarum expugnationum*] Dolabella multa Romæ scelerate fecerat, adeo vt aliquando desperarit de venia a Cæsare impetranda, quemadmodum scribit Dio libro 42. atque eo referendum puto quod hic Cicero tradit de nocturnis expugnationibus. *Vel Metellæ*] Videtur hæc pellex fuisse Tulliæ. In Tornæsiano est, *Velim Metellæ*. *Memini omnino tuas litteras*] quibus ad me scribebas de Tullia nuptui danda Dolabellæ. *Sed & tempus illud*] Quo accisis adhuc, propter recentẽ exilij cladem, meis rebus, difficile erat, qualem vellem, generum inuenire, præsertim cum abessem Roma. itaque cogebar contentus esse Dolabella. vide epistolam 4. libri 5. Actũ est de nuptijs Tulliæ & Dolabellæ, cũ Cicero in Ciliciam proficisceretur. *Etsi quiduis præstitit*] Quam Tulliam tum nuptui dare Dolabellæ. Nihil enim mihi peius accidere potuit. *Ipse videtur denunciare*] Sequutus sum manuscriptos nostros, in quibus perspicue exaratũ est, *ipse*: quo modo etiam legitur in prima editione Victoriana. hoc autem pronomine indicatur Dolabella, qui absumpto omni patrimonio suo, profligataque maiori parte dotis Tulliæ, credebatur ei velle nuncium remittere, quasi de nouis tabulis faciendis etiã in eius dote cogitaret. *Audimus enim detestatu iri*] Notarum ignoratio hunc locum deprauauit. In Tornæsiano erat, *Audimus enim destaturi Clodi generumne nostrum potissimum &c*. In Decurtato, *Audimus enim detestaturi Elodi generumne nostrum potissimum &c*. Legendum existimaui, *Audimus enim detestatu iri* E.L. *o Dij, generumne nostrum potissimum, vt vt hoc, vel nouas tabulas?* Hic *detestatu iri*, est *detestatum iri*. sic apud Iurisconsultos nostros legas, *redditu iri, traditu iri, datu iri, debitu iri*, & alia sexcenta. significat autem, *detestatu iri*, cum testatione denunciatum iri. *Detestari*, inquit Paullus libro 53. ad Edictum, *est absenti denunciare*. & Vlpianus lib. 56. ad idem Edictum, *Detestatio est denunciatio facta cum testatione*. quæ duo verba Iurisconsultos illos retulisse puto ad repudiorum & diuortiorum denunciationes. *nam*, inquit idem Paullus, *nullum diuortiorum ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis,*

præter

præter libertum eius, qui diuortium facit. renunciabatur autem diuortium non modo præsenti, sed etiam absenti. Caius libro II. ad Edictum prouinciale, *Siue autem ipsi præsenti renuncietur, siue absenti per eum qui in potestate eius sit, cuiusve is, eave in potestate sit, nihil interest.* Quia ergo Cicero audierat diuortium Tulliæ absenti denunciatum iri, idcirco vtitur verbo detestandi, idque παθητικῶς, quomodo verbum testari veteres sæpe vsurpabant, vt refert Gellius libro II. Iam hæ notæ E. L. quæ mox sequuntur, significant ex lege. nam Dolabella nuncium Tulliæ remissurus erat ex lege, hoc est, ex præscripto & formula legis XII. Tabularum. Caius libro 3. ad legem XII. Tabularum, *si ex lege repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam vxorem duxerit, adulter non erit.* Auctor hic noster Philippica secunda, cum idem significaret, *ex XII. Tabulis* dixit: *Frugi*, inquit, *factus est; mimam illam suam suas res sibi habere iußit ex* XII. *Tabulis, claues ademit, exegit.* Sensus ergo horum verborum est, nunc Dolabella videtur repudium denunciare. audimus enim denunciatum iri Tulliæ, testibus præsentibus, ex lege XII. Tabularum, vt ea suas res sibi habeat. Quæ sequuntur, *o Dij &c.* ab his separari debent, cum non sint eiusdem periodi. *O Dij generumne nostrum*] Exclamatio indignationis plena. nam Cicero iniquissimo animo ferebat generum suum, hoc est, eius qui optime de Republica meritus esset, eo impudentiæ erupisse, vt cogitaret de lege nouarũ Tabularum ferenda. qua lege, præter quam quod ingens clades, atque adeo interitus præstantissimæ parti ciuitatis adferebatur, ipsa etiam Tullia solutam illi ipsi Dolabellæ, eius legis auctori, dotem erat amissura. itaq; Cicero putabat Dolabellam ea de caussa velle Tulliæ nuncium remittere, vt eam dotis repetitione fraudaret. O dij, inquit, id ne ferendum est, generum nostrum potissimum, qualecunque hoc sit, vel nouas tabulas inducere? *Vt vt hoc*] qualecunque hoc sit; siue plurimi faciendum, siue minimi, quod nobis affinitate deuinctus sit. *Vini abusio*] Abusionem vini vocat vinolentiam, quæ caussa olim legitima fuit viris vxores dimittendi. nam si mulier vinum biberat, non modo eam repudiare eius vir poterat, sed etiam æque plectere, ac si aliquid probri cum alieno viro fe-

ciſſet, vt refert Gellius libro 10. Verum an ex eadem cauſſa, hoc eſt, propter vinolentiam, mulieres viris nuncium remittere potuerint, id vero non æque conſtat. Sane puto poſtremis Reipublicæ temporibus, cum ex hominum libidine leges fingerentur, licuiſſe etiam mulieribus leuiſſimis de cauſſis a viris diuertere. Vt vero ita credam adducor Conſtantini imperatoris auctoritate, qui id malum, quod ante ſua tempora diu graſſatum fuerat, hac conſtitutione coercuit: *Placet mulieri non licere propter ſuas prauas cupiditates marito repudium mittere, exquiſita cauſſa, velut ebrioſo, aut aleatori.* Cum huius de loci ſententia aliquando cum doctiſſimo iuriſcõſulto Guillelmo Fornerio Aureliæ diſſererem, is opinionem meam prolatis huius conſtitutionis verbis confirmauit. *Abuſio*] Vt hic Cicero abuſionem dixit pro abuſu, ſic Varro τάφῃ Μενίππου vſionem pro vſu. *Dionyſium*, inquiens, *litteras ſciſſe dum vſioni quod ſatis eſſet.* Sic etiam Alphenus iuriſconſultus, *Nam etſi vina diffudiſſet habiturus vſioni ipſe & heres eius, tamen in penu exiſtimari.* ſed & ipſe Cicero abuſionem vocat tropum illum, quem Græci appellant κατάχρησιν. Vulgo corruptiſſime hic legitur *abuſo*, pro *abuſio*. *Naſcetur*] Id eſt, tumne obijcienda erit, ad diuortium faciendum, Dolabellæ vinolentia, cum is petet tertiam penſionem, an vero prius nuncium remittere oportebit. *naſcetur* dixit, quia ex vinolentiæ criminatione naſciturum erat diuortium.

IN EPISTOLAM XXIIII.

Et, quæ etiam ad me] Lego ex Decurtato, Tornæſiano & Cruſellino, *&, quæ etiam ad me, bis ad Tulliam de me ſcripſiſti:* hoc ſenſu; & quæ bis ad Tulliam de me ſcripſiſti, quæ etiam ad me ſcripſiſti. nam quæ ad Tulliam Atticus ſcripſerat, ea Cicero ad ſe ſcripta exiſtimabat. *Ad meam manum redi. dehinc enim*] Hæc μυστικώτερα Cicero ſua manus ſcribebat. ideo iubet Atticum ad eam redire. Hic ego pro *reddiderint*, repoſui ex Decurtato *redi. dehinc.* *Cum illa quærere cœperat*] Cum Tullia cœperat opem quærere, & te flagitare. *Non credo te commorit*] Hunc locum ſic ex Scidis emendaui, *non, credo, te commorit. neque enim rogarit.* quæ verba intelligi debent de Terentia, quæ nec Atticum, nec

cum, nec ipſum Ciceronem, vllis precibus erat commotura; quippe quos rogatura non eſſet, vt teſtamentum ſuum adſeruarent. *Si idem illa*] Si idem Tullia vellet. *Quam quidem celo miſeram*] Hæc verba ita leguntur, & interpunguntur in Decurtato, *quam quidem celo miſeram me in hoc timere de illo altero.* quid autem ſit illud alterum, declarat epiſtola ſequenti: *te oro, vt in perditis rebus, ſi quid cogi, confici poteſt, quod ſit in tuto, ex argento, neque ſatis multa ex ſupellectile, des operam.* Dum ergo timebat in hoc, id eſt, in teſtamento Terentiæ eo loco, vbi tunc erat, relinquendo, ne forte ibi interciperetur a Dolabella, ſimul etiam timebat ne argentum & ſupellex inde ab eodem, aut alio quodam Cæſarianarum partium ſurriperetur: quod Tulliam celabat. Itaque tam teſtamentum, quam argentum & ſupellectilem tuto aliquo loco deponi volebat, niſi forte argentum cum pecunia mutari, & ſupellex vænire poſſet. *Et tua Terentiæ*] Facile ijs aſſentirem, qui putant hic *Terentiæ,* vitioſe legi pro *Tulliæ,* ſi id veteris alicuius libri teſtimonio probarent. verum repugnantibus codicibus manuſcriptis nihil auſim mutare.

IN EPISTOLAM XXV.

Apud εὔπιστον illas velim] Proferam ſcripturam veterum codicum, vt videant lectores nimiumne mihi indulſerim in lectione noſtra inde procudenda. Tornæſianus hæc ita referebat, *Quod ad te iampridem de teſtamento ſcripſi apud epiſtolas velim, vt poſſim aduerſas:* Decurtatus ſic, *Quod ad te iampridem de teſtamento ſcripſi apud epiſtonilas velim, vt poſſim aduertas.* emendaui, *Quod ad te iampridem de teſtamento ſcripſi, apud εὔπιστον illas velim; vt poſſint aduertas.* velim, inquit, Terentiam & Tulliam deponere teſtamentum ipſius Terentiæ apud aliquem, cui tuto committi queat. vt vero id facere poſſint, ipſe aduertas rogo. εὔπιστον vocat hominem exploratæ fidei, & cui tuto credi poſſit. Huc ſpectant verba illa epiſtolæ ſuperioris, *Poteris eam monere, vt alicui committat, cuius extra periculum belli fortuna ſit. equidem tibi potiſſimum velim, ſi idem illa vellet.* *Huius miſerrima facultate*] Miſerrimam facultatem hic vocat inopiam & egeſtatem Tulliæ.

IN LIBRVM XII.

IN EPISTOLAM I.

Id est II. *Kalend.*] Manutium optimum hic fuiſſe coniectorem probat hæc lectio Decurtati, II. *Kalend.* nam veteres ſæpe ſignificabant pridie hac nota II. vt multis locis obſeruaui in his epiſtolis.

IN EPISTOLAM II.

Hic rumores tamen] Huius libri epiſtolas multi varie diſtinxerũt, quod nullum fere ſit in veteribus libris earum diſcrimen, ſed perpetuo orationis contextu ſcriptæ legantur. itaque pro animi arbitrio eas ſepararunt. Nos fere vbiq; Decurtatum hic ſequuti ſumus, in quo epiſtolæ huius libri hac nota Z aliæ ab alijs diſcernuntur, hiſque verbis, *Hic rumores tamen*, ſecunda epiſtola inchoatur. quæ ſectio Manutio placet. *Tamen*] vtitur aduerſatiua particula, vt Atticum falli doceat, dum ſcriberet, ſe putare nihil noui Romam allatum eſſe, ex quo inde diſceſſiſſet. contra enim nouos ait rumores ſpargi.

IN EPISTOLAM III.

Sed ludis factis] Caſtigaui ex præſcripto Decurtati, κτύπῳ *ſubſidio currat.* κτύπος hic κρότον ſignificat, id eſt, plauſum, qui ludis factis dari ſolebat, cum ij ſpectatoribus placuerant. Cicero cum ſuo more hic iocaretur, ludos facere ſcripſit pro ludificare, cuius ſignificatus paſſim apud Plautum obuia ſunt exempla; aitque ſe vereri, ne de illa auctione ſibi ludi fierent, illo ipſo qui ſe ludificaſſet gaudente, & aliorum plauſum, qui ſe pariter irriderent, adiuuante.

IN EPISTOLAM IIII.

Si a ſerijs eius dictis] Vulgati libri, *ſi a ſententijs eius dictis:* quæ lectio eo mihi non placet, quod vox *dictis*, videtur quodammodo iacere. Recte vero Decurtatus, *ſi a ſerijs eius dictis:* cui ſcripturæ adſtipulatur grauitas, ſeueritas, & maieſtas ipſius Catonis. Paullo poſt pro *ijs odioſum*, repoſui ex eodem Decurtato, *iſtis odioſum.* *Quod Aledio*] Variant priſca exemplaria in hoc nomine referendo. nam partim ibi ſcriptũ legas *Aledio*, partim *Atedio*. Ego *Aledio* edidi, quod ita exaratum frequentius reperi.

IN EPI-

IN EPISTOLAM V.

Quod autem os] Scite Turnebus hæc verba sic distinxit, *quod autem os, in hanc rem ἔρανον a te?* & interpretatus est, quæ impudentia est petere a te ἔρανον, hoc est, munus aliquod, tanquam stipem, id est, emendicare a te pecuniam, ad eam rem obeundam? *Sed ἄμπνευμα*] Ex Decurtato, ante Græcam vocem ἄμπνευμα, addidi particulam *sed*, quæ in vulgatis deerat. *In te κρήνην*] Auctorem habui Decurtatum in hac lectione edenda, *in te κρήνην, vt scribis, haurire.* Horum autem verborum sententia hæc est: Fac Quinctum fratrem, cum a te ἔρανον petijt, non ad διψῶσαν κρήνην venisse, sed ad πειρήνην: fac etiam eundem summis angustijs rei familiaris pressum in te haurire κρήνην, id est, fontem vberrimũ, nempe ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφειοῦ, hoc est, Arethusam; quo tandem hæc euadent? *De Cœlio*] De hoc Cœlio quædam dicemus ad epistolam 3. libri sequentis. Hic nummularius erat, cum eoq; Cicero agebat de argento aurove facto, aut infecto cum alio signato commutando. *Non facultas modo*] Sequor Manutij distinctionem, collocato puncto post vocem *modo*. Naturam vocat auri qualitatem & temperaturam; bonumne an malum sit, purum putum & obrysum, an argentosum orichalcove permixtum: facultatem vero, æstimationem, & precium. hæc ex pecuniæ signatæ nota facile perspicitur. nam, vt ait Aristoteles, χαρακτὴρ ἐστὶ τοῦ ποσοῦ σημεῖον. illa longe difficilior est cognitu, cuius ignoratione plærique magno afficiuntur detrimento, acceptis subæratis numis pro puris putis aureis. quod cum Cicero timeret, scribit noscendam esse non modo facultatem & æstimationem auri, sed etiam naturam. Ceterum quod hic naturam appellat, id Paullus Iurisconsultus substantiã libro 32. ad Edictum; *eaq; materia forma publica percussa vsum dominiumq; non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate.* Quod porro hic facultatem, illi qui codicem Iustinianeum consarcinarunt, potestatem. sic enim Titulum conceperunt, *De veteris numi potestate.* *Ad Auium scripsi*] Scidæ & Crusellinus, *Auium*, quo modo legitur epistola 3. libri 13. *Auius enim videtur in officio futurus.* *Pisoni demonstrarim*] Fuerunt Piso & Auius κολλυβισταί, vt opinor, quemadmodum &

Cœlius, cuius paullo ante meminit. Pisoni vero Cicero demonstrarat quæ bene norat de auro, vt is Auio id renunciaret, & vterque huiusmodi aureos nummos conquireret. Ait autem, *quæ bene nossem*, quia non omnia in ea re norat: quinimo ea ignorabat, quorum cognitio maximi erat momenti, nempe quæ ad auri naturam pertinebant. Itaque epistola sequenti mandat Attico, vt videat, ne qua lacuna sit in auro. Ceterum legendum est *demonstrarim*, vt est in Decurtato, non, vt vulgati libri vitiose referunt, *demonstrarem*. *Puto proximis*] Addidi *proximis*, post verbum *puto*, quod ita legerim in Decurtato, Tornæsiano, & Crusellino. & certe L. Metelli & Q. Maximi Consulatũ proxime subsequutus est Consulatus Cn. Seruilij Cæpionis & Q. Pompeij Nepotis. *Censorino ne*] Edidi *Censorino ne*, *& Manilio*, vt in Scidis & Tornæsiano scriptum reperi: & mox, ijsdem libris auctoribus, *T. Quinctio, M. Acilio*. *Conturbat enim me*] Protuli lectionem Decurtati, vt veram & certam, ab omnique macula repurgatam, & ita scripsi, *conturbat enim me epitome Bruti Fanniana, an Bruti epitoma Fannianorum?* sic etiam exaratum est in Tornæsiano, nisi quod vitiose librarius scripsit, *in Bruti epitoma*, pro, *an Bruti epitoma*. Hic Bruti liber varie inscribebatur. quandoque enim appellabatur *Bruti epitome Fanniana*; quandoque, *Bruti epitoma Fannianorum*. itaque incertus Cicero vtro modo nuncupare deberet, vtrumque nomen apposuit, addita particula dubitandi, qua vti solet cum aliqua de re ambigit, vt epistola prima libri septimi, *Id & ostendisti quibusdam litteris ex Epiro, an Athenis datis?* & epistola sextra libri vndecimi, *Is dicitur vidisse an euntem, an iam in Asia?* *Kalendæ vitandæ*] Quibus fœneratores pecunias a debitoribus exigunt, vt notum est ex Horatio, & alijs priscis auctoribus. NEOEICASIONVM] Libri vulgati, *nicasionum*: olim excusi, *incessionum*: Tornæsianus, *ne occasionum*: Crusellinus, *nec ecasionum*: Decurtatus, *Neoecasionum*. emendaui, *Neoeicasionum*, vel si malis, *Neeicasionum*. fictum est nomen ἐκ τοῦ νέος καὶ τοῦ εἰκάζειν, quasi dicas nouos priscarum tabularum refectores; cuius modi sunt pictores, qui ἀρχέτυπα, id est primigenias tabulas renouant, alijs instar illarum expressis. Hoc autem vocabulo notat argentarios & fœneratores, qui ad simili-

ad similitudinem earum tabularum, quibus sors continetur, alias concinnant; in quas debitas vsuras, tanquam nouum aliquod nomen, e priori tamen, hoc est, e sorte deriuatum, referant. Itaque scite primas eas tabulas, e quibus aliæ effinguntur, vocat ἀρχέτυπα. Sed & forsitan allusit ad nomen Græcum ἀρχαῖον, quo sors significatur. *Conficiendæq; tabulæ*] Quia scripserat sibi fugienda esse ἀρχέτυπα Neoeicasionum, cum indicaret sibi latitandum fuisse, quod ea nomina, quæ apud argentarios fecerat, explicare non posset; ideo mox addit priscarum illarum tabularum loco conficiendas fuisse nouas: quod ioculariter dictum est, cum partim alluderet ad nouas pictorum tabulas, partim ad nouas tabulas obæratorum. nam debitores nouas tabulas facere dicebantur, cum beneficio legis alicuius de prioribus tabulis, quibus obligati erant, sua nomina, fraudatis creditoribus, expungebant.

IN EPISTOLAM VI.

Habes Hegesiæ genus] Quia proxima verba minutatim inciderat, scribit se id fecisse exemplo Hegesiæ, cuius dicendi genus fractum erat, & veluti in particulas incisum, vt idem refert in Oratore. Habes, inquit, hoc exemplo genus dicendi Hegesiæ. *Ex ista acuta & graui*] Acutam & grauem θεωρίαν ideo vocat argumentum libri Tyrannionis, quod is liber, vt opinor, περὶ προσῳδιῶν, id est de accentibus, conscriptus esset, qui sunt aut acuti, aut graues. nam circumflexi ex vtrisque illis conflantur. itaque eam θεωρίαν ea de causa valde tenuem fuisse scribit. *In meo quidem*] Aberat a vulgatis particula *quidem*, quam nos e manuscriptis codicibus in exemplar nostrum transtulimus.

IN EPISTOLAM VII.

Quantum Publilius] Vulgatæ editiones *Publius:* manuscripti mei, in ijs Decurtatus & Crusellinus, *Publilius*; recte meo quidem iudicio. Puto autem significari eum Publilium, cuius filia postea Ciceroni nupsit. ea enim fratrem habuit, vt perspicitur ex epistola 30. itaque epistola etiam 22. & 26. huius libri reposui *Publilius*, vbi vulgo legebatur *Publius*.

IN EPISTOLAM XI.

ꭥ ἀπεραντολογίας ἀνδὸς] Græca hæc verba hactenus deprauate edita sunt. nos ea sic e Decurtato restituimus, ὦ ἀπεραντολογίας ἀνδὸς. cuius lectionis extant in Tornæsiano huiusmodi vestigia, ꭥ ΑΠΕΡΑΝΤΟΛΟΓΙΑ ΗΔΟΥΣ. τὸ ὦ iunxit cum gignendi casu. sic libro sexto scripsit ὦ πραγμάτων ἀσυγκλώστων, & libro 10. ὦ πολλῆς ἀγεννείας.

IN EPISTOLAM X.

Cum Tisameno] Scripsi, *cum Tisameno*, vt exaratum inueni in Decurtato, Tornæsiano, & Crusellino. fuit autem Tisamenus, quantum conijcio, libertus Attici.

IN EPISTOLAM XII.

Balbi regia conditio] Sæpenumero apud Ciceronem *regium* in malam partem accipitur. significat enim non ferendum, quasi tyrannicum; ducta translatione ab odio Romanorum in Reges suos. vt prima in Catilinam, *Si in hunc animaduertissem, crudeliter & regie factum dicerent:* & in Verrem, *Vt hoc tempore ea quæ regie, seu potius tyrannice statuit in aratores Apronius, prætermittam.* Condicio ergo regia delegandi Balbi, est dura & iniqua condicio delegandi Balbum. nam dicebat Dolabella se paratũ esse dotem Tulliæ Ciceroni restituere, modo is vellet eam exigere a Balbo, quem ipsi debitorẽ delegabat. At cũ Balbus familiarissimus esset Cæsaris, Romæq; plurimũ auctoritate posset, difficillime ab eo pecuniæ exigi poterant. *ἐκτρόποιμος est*] In Tornæsiano & Crusellino erat ἐκτόπιμος: in Decurtato, ἐκτρόπιμος: emendaui, ἐκτρόποιμος. quod nomẽ Cicero iunxit ἐκ τοῦ ἐκτρέπεσθαι καὶ τοῦ οἴμου, quod insula Arpinas nimis a via deflecteret & declinaret. ἐκτρέπεσθαι est diuertere de via; vnde ἐκτροπαὶ apud Aristophanem, diuerticula. οἶμον autem Græci appellant viam. Quia vero monumenta secundum vias publicas extrui solebant, a quibus aliquantulum remota erat insula Arpinas, idcirco nolebat Cicero in ea fanum ædificare. nam locorũ, quæ hominum frequentia parum trita sunt, minor est τιμὴ, quam publicorum.

IN EPISTOLAM XIII.

Ille idem vrget] Abest ab excusis vox *idem*, quam ex meis reposui. *Latibulum & perfugium*] Victorius sine copula

edidit,

edidit, *latibulum perfugium*. Ego ex meis manuſcriptis copulam & interieci.

IN EPISTOLAM XIIII.

Omnia quæ nitor] Vt in codicibus Malæſpinæ, ſic in noſtris manuſcriptis erat, *omniaq; nitor.* *Piliam angi veta*] Ex fide veteris noſtri Decurtati ſic edidi, *Piliam angi veta: ſatis ſolitus es mœrere pro omnibus.* nihil opus erat Piliam Atticæ morbo torqueri, cum Atticus vnus vice omnium doleret.

IN EPISTOLAM XVI.

Nec domi tuæ probabatur] Scripſi, *probabatur*, cuius modi eſt quod mox ſequitur, *poteram*.

IN EPISTOLAM XVIII.

Cui cui modi eſt] Victorius *cuiuſmodi*, diminute pro *cuius cuius modi*. Nos ex noſtris repoſuimus, *cui cui modi:* de quo loquendi genere videndus eſt Priſcianus. *De ſorte mea*] Quaſi de publico iudicio ageretur, ſortem ſuam vocauit munus ſuum iudicandi in cauſa priuata Egnatij, & Q. Ciceronis. nam in publicis iudicijs ſortitio fieri ſolebat iudicum: niſi forte reſpexit ad iudicia Athenienſium, ad quæ exercenda iudices & arbitri ſortito legebantur. itaque cum ad eum ſcriberet, qui peritiſſimus erat rerum Atticarũ, more Athenienſiũ ſortem vocauit iudicatum, vt idem explicat epiſtola proxime ſequenti. *Et Egnatio ſcilicet*] Hoc poſtremum, *& Egnatio ſcilicet*, εἰρωνικῶς ſcripſit, quia Egnatius pecunia quadã fraudare conabatur Q. Ciceronem, cui multos nummos debebat, vt intelligitur ex plæriſque locis harum epiſtolarũ. Itaq; eius controuerſiæ arbitri erant M. Cicero, & Seruius Sulpicius. *De Nepote*] De Lentulo filio Dolabellæ & Tulliæ, de quo ſic epiſtola 26. huius libri, *& velim aliquando, cum erit tuum commodum, Lentulum puerum viſas, eiq; de mancipijs quæ tibi videbitur, attribuas.* Ceterum ei puero Cicero ſummũ honorem habuerat, quod eum heredem aliqua ex parte inſtituerat in primis tabulis, aut certe in ima cera. nam honori ducebatur aliquid accipere ex alterius teſtamento. Idem Cicero pro Quinctio, *heredem teſtamento reliquit hunc P. Quinctiũ, vt ad quem ſummus mœror morte ſua veniebat, ad eundem ſummus honos quoq; perueniret.* *Aduocaui ad obſignandum*] Mirum vi-

detur potuisse Terentiam obsignare testamentum Ciceronis, cum mulieres in testamentis testes aduocari nequeant, vt ait Vlpianus, & post eum Iustinianus. sed aduocationem huiusmodi honoris caussa tantũ factam fuisse existimo, non quod ratio vlla haberetur muliebrium sigillorum ad stabiliendas, & confirmandas tabulas testamenti. itaq; opinor mulieres quasdam, puta vxores testatorum, aut filias, aliasve propinquas ad obsignanda testamenta honoris ergo, vltra numerum testium legibus præstitutum, admitti consueuisse.

IN EPISTOLAM XIX.

Maxime quod de iudicatu] Maxime & potissimũ probo quod scribis de iudicatu meo, vt controuersiam dirimam Quincti fratris, & Egnatij. Epistola superiori iudicatum appellauit sortem, vt declarauimus. *De sponsu. si quid perspexeris*] Emendaui, *De sponsu, si quid perspexeris*, auctoribus libris antiquis, cum antea vitiose legeretur, *responsum si quid perspexeris.* Sponsum vocat sponsionẽ, vt etiam Varro libro 5. de lingua Latina, *Non spondet*, inquit, *ille statim qui dixit spondeo. si iocandi caussa dixit, neq; agi potest cum eo ex sponsu.* Spoponderat autem Cicero pro Cornificio, vt intelligitur ex epistola 17. huius libri. ideo nunc scribit se velle scire quid procuratores eius dicant.

IN EPISTOLAM XXI.

AErario adnouitius] Hæc ita referebat Decurtatus, *etiam si a rario ad noui tuis esset:* reposui, *etiam si AErario adnouitius esset.* Notum est publicas tabulas in Ærario adseruari consueuisse, ibique reposita etiam fuisse Senatusconsulta: vnde lex illa Ciceronis, *Qui agent, auspicia seruanto, auguri publico parento, promulgata, proposita in ærario, cognita habento.* Publicis autem tabulis describendis præficiebantur serui publici. Liuius libro 43. *Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoq; tabulario, & dimissis seruis publicis negarunt se prius quidquam negocij gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.* Tandem vero id munus tabulas describendi a seruis ad liberos homines Arcadius & Honorius transtulerunt. qua de re extat eorum sanctio in hæc verba,

Sancimus

Sancimus vt siue solidis prouinciis, siue singulis necessitatib⁹, necessarij fuerint tabularij, liberi homines ordinentur, neque vlli deinceps ad hoc officium pateat aditus qui sit obnoxius seruituti. Cum ergo Brutus operi suo, quod de laudibus Catonis scribebat, Senatusconsultum illud vellet intexere, quod Cicerone Consule factum fuerat aduersus Catilinam & ceteros coniuratos, nec id describendum ex Ærario curasset, sed ex ingenio, quantum meminisse poterat, id perscripsisset, ideoque vereretur ne in eo diuersi quippiam ab illo germano inseruisset, rogarat Atticum, penes quem exemplum illius veri extare putabat, vt id suum corrigeret. quod quidem valde imprudenter facere videbatur, cum ipse posset id emendare ex illo, quod in Ærario asseruabatur. quæ potestas etiam erat illorum seruorum, qui destinati erant Senatusconsultis & alijs publicis tabulis describendis. itaque etiam si non plus versatus & exercitatus esset in veteribus tabulis legendis & describendis, quam vnus de illis seruis publicis, quantumuis nouitius in ijs rebus, quæ ad Ærarij tabulas pertinerent, id tamen nullo negocio ex Ærario correxisset. Plus est adnouitium esse, quam nouitium. nam præpositio ad significationem hic auget. sic apprimus, & appotus apud Plautum, & supra admodestior, maiorem habent vim, quam primus, potus, & modestior. *A Faberio aliquid recedit*] Sequutus fidem Decurtati & Tornæsiani reposui, *a Faberio aliquid recedit*, cum in vulgatis deesset vox *aliquid*. Recedere ab aliquo pecunia dicitur, cum a debitore ad creditorem retrocedit & reuertitur. *Accipienda aliqua sit*] Dare & accipere æstimationem, est quod nostri iurisconsulti dicunt, dare, accipereve in solutum. C. Cæsar cum a creditoribus valde premi videret reos debendi, in eorum gratiam lege sanxerat, vt creditores res & possessiones æstimatas, quanti quæque esset ante bellum ciuile, in solutum acciperent. quæ æstimationes per arbitros fiebant. Idem Cæsar libro tertio de bello ciuili: *His rebus constitutis, cum fides tota Italia esset angustior, neque credita pecunia soluerentur, constituit, vt arbitri darentur; per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quaque earum ante bellum fuisset; atque ea creditoribus traderentur.* & aliquanto post eodem

libro de M. Cœlio Rufo loquens, *Si quis appellauisset de æstimatione & de solutionibus, quæ per arbitrium fierent, vt Cæsar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur.* Alioqui, nisi lex Iulia interuenisset, cogi non poterant creditores ad æstimationem accipiendam. nam, vt aiunt Iurisconsulti, aliud pro alio, inuito creditore, solui non potest.

IN EPISTOLAM XXII.

Te rogo] Addidi voculam *te*, ex Scidis, Tornæsiano, & Crusellino: iisdemque auctoribus vltima verba huius epistolæ sic edidi, *sed quid velim, & cur velim, existima.*

IN EPISTOLAM XXIII.

Solitudines sequor] Lego, vt est in nostris antiquis, *solitudines*, numero multitudinis. Idem in epistola ad Cœlium, *Quod est igitur meum triste consilium? vt discederem fortasse in aliquas solitudines.* & epistola 16. libri sequentis, *Nos cum flumina & solitudines sequeremur.* *Accessione nunc maxima*] Vulgati libri, *accessione non maxima*, mendose. ideo putat Corradus expungendam esse negationem. Ego pro *non*, reposui *nunc*, vt legebatur in Crusellino. *Quæ te*] Auctoribus libris manuscriptis excudi iussi *quæ te:* & mox *inuenire.* *De Gamala*] Emendatiusne legatur *Gamala*, vt referunt Tornæsianus & Decurtatus, an, vt vulgati codices edunt, *Magala*, ocioso lectori quærendum relinquo. *Plus etiam satis*] Tornæsianus & Crusellinus, *plus etiam quam satis.* sed illud *quam*, adtextum fuisse puto ex glossemate, neque est in Decurtato. *Et vt tu videbis*] Fugerat a vulgatis particula *vt*, quam in manuscriptis latitantem deprehendi, inque suum locum reduxi.

IN EPISTOLAM XXIIII.

Optime it] Veteres nostri, *optime id:* edidi, *optime it.* res dicitur optime ire, cũ belle succedit. eodem significatu idem hic auctor libro 14. harum epistolarum dixit, *melius ire. incipit res melius ire quam putabam.*

IN EPISTOLAM XXV.

Numerato malim] Malim emere hortos præsenti pecunia, quam dare in solutum aliquam rem æstimatam ex lege Iulia. *Drusianis vero*] Legendum, vt habet Decurtatus, *Drusianis vero hos hortis multo antepono.* In vulgatis τὸ *hos* deerat.

IN EPISTOLAM XXVI.

Tuis occupationibus] Vt in Tornæsiano, sic & in Scidis legitur, *tuis occupationibus*, & ita edidi.

IN EPISTOLAM XXVII.

Cottæ quod negas] Victorius edidit, *Cottæ quidem negas te nosse. Sed vltra Silianam villam est &c.* Nos ita, non ex coniectura, sed ex fide Decurtati, Tornæsiani, & Crusellini, *Cottæ quod negas te nosse; vltra Silianam villam est (quam puto tibi notam esse) villula sordida.* Quoniam Atticus scripserat se ignorare quo loco sita esset villa Cottæ, quam Cicero emere cogitabat, vt ibi fanum Tulliæ ædificaret, quæsieratq; qualis ea esset, idcirco nunc ei Cicero respōdet, eam sitam esse vltra Silianam vill m, esseque pusillam, & sordidam. *Ad suillam rem*] Liber Tornæsianus, *ad villam rem*; Scidæ, *ac si villam rem:* lego, *ad suillam rem*, id est, ad rem suariam, & porcorū nutricationem. nam antea dixerat villam esse sordidam. Sic igitur hunc locum interpungo, *nihil agri; ad suillam rem loci satis, nihil ad eam quam quæro.*

IN EPISTOLAM XXVIII.

Ex litteris eius] Vt supra epistola 26. huius libri auctoribus libris antiquis edidi *tuis*, pro *eius*; sic contra hoc loco ex eorundem fide pro *tuis*, reposui *eius*, & pro *scripseras*, *scripserat*. *Ad consuetudinem*] Ad solitum munus capessendæ Reipublicę, in qua iam pridem ita versabar, vt assidue miseram eius conditionem lugerem. Suadebat Atticus Ciceroni, vt, si constituisset quod supererat æui in luctu transigere, rediret ad solita munia Reipublicæ. eam enim amplissimum ipsi fore luctus argumentum, quo honeste prætexere, tegereque posset mœrorem domesticum. & sane multi honestiorem & tolerabiliorem existimaturi erant in eo perpetuum luctum de Reipublicæ miserijs, quam illū quem susciperet de rebus priuatis. *Fuit meum*] Nam grauiorem, quam ceteri, animo dolorem accipiebā de miserrimo Reipublicæ statu, quod quam ipse ab interitu seruassem, eam aliorum flagitijs scelereque præcipitem ferri ad exitum viderem. *Rempublicam lugere*] Emendaui, *lugere*, vt erat in omnibus meis antiquis. *Sed mitius*] Tornæsianus, *intus*

Decurtatus, *mitius*; optime. Ait se non ita acerbe luxisse Reipublicæ calamitatem, vt obitum Tulliæ. nam mœrorē de Republica iucundissima Tulliç consuetudine lenire solebat. quod genus solatij ipsi tunc deerat. *Vt nunc soluitur*] Lege Iulia, rebus æstimatis datis in solutum. *Lentulū puerum*] Cornelio Dolabellæ duo fuerunt cognomina; alterum Lentuli, alterū Dolabellæ. ideo scribit Plutarchus Tulliā apud Lentulum virum ex partu decessisse. Erat ergo hic Lentulus filius Dolabellæ & Tulliæ, qui matri superstes fuerat, quem supra Cicero nepotem appellat.

IN EPISTOLAM XXIX.

Sit cum ijs communices] Abest verbum *sit*, a vulgatis. sed in omnib⁹ manuscriptis legitur, aut certe eius loco, *si*, vel *sic*. Esto, inquit, quod putas, vt ab Oppio & Balbo valde diligar. *Sint ne igitur auctores*] Debebat Faberius pecuniam Ciceroni, vt ex multis locis huius libri perspicitur. Ei vt satisfaceret, aut æstimationē lege Iulia dare volebat, hoc est, prædiū aliquod in solutum (quo fit vt de prædio Faberiano quædam hoc libro scripta reperias) aut delegare debitores. Hinc epistola decima quarta, *Reliqua*, inquit, *pecunia vel vsuram Silio pendemus, dum a Faberio, vel ab aliquo, qui Faberio debeat, repræsentabimus*. Porro fuisse in nominib⁹ Faberij Oppium & Balbum conijci potest ex hoc loco. nam eos Faberius Ciceroni volebat delegare. Quærit ergo Cicero, num ij futuri sint auctores, vt hortos emat, hoc est, num soluturi sint Faberij nomine precium hortorum: &, si pecuniam repræsentare nequeant, ideoque opus sit aliunde eam sub vsuris, eius rei caussa, sumere, quam iacturam vsurarum illarum nomine facere velint. nam desperatum erat, vt omnem in se iacturam susciperent. id enim se facturos negabant. denique an propensi essent ad suum consilium de emptione hortorum adiuuandum. Ceterum expressi scripturam veteris Decurtati, quod ea nequaquam illa mendorum illuuie inquinata esset, qua ceteri hic contaminati sunt. Ea vero est huiusmodi, *Sintne igitur auctores futuri, si qua etiam iactura facienda sit in repræsentando, quoad possunt adduci: (totum enim illud desperatum) denique intelliges, ecquid inclinent ad hoc meum consilium adiuuandum.*

IN EPISTOLAM XXXI.

Vtrinis istorum] Correxi, *Vtrinis*, approbantibus Scidis, & Tornæsiano, cum in editionibus legeretur *Vtrius*. Sic etiam emendauit Lambinus. *Vtrinis* autem, siue horti Drusiani, siue Coponiani. *Si modo adduceretur*] Nescio quid in mentem venerit Lambino, vt *non*, pro *modo*, reponendum putarit. Est enim plana sententia. Si tantummodo, inquit, Silius adduci posset, vt hortos venderet, de ijs vel repræsentatione explicare non dubitarem, modo prędium Faberianum, quod a Faberio lege Iulia in solutum accepturus sum, venderem. *At tu concede*] Vulgata exemplaria, *aut concede:* membranæ nostræ veteres, *at tu:* quam lectionem sequutus sum.

IN EPISTOLAM XXXII.

Publilia] Varie hoc nomen scribitur. nam Popiliam vocant Quinctilianus & Plutarchus; Publiliam Cicero, cui potius, præsertim in nomine vxoris referendo, credendum, quam alijs auctoribus. itaque puto apud Quinctilianum legendum Poplilia, & apud Plutarchum ποπλιλία. nam vt Publicola dicebatur pro Poplicola, sic Publilia pro Puplilia, siue Poplilia. Diuersæ vero gentes fuerunt Publilia, & Popilia. nam huius fuerunt Lænates, illius Philones & Vulsci. *Cum Publilio loquiretur*] Pro *loqueretur*, quod est in excusis, edidi ex Decurtato, *loquiretur*. Publilia, inquit, ita familiariter me per litteras alloquitur, vt se loqui putet cum fratre Publilio. itaque scribit matrem suam cũ fratre ad me esse venturam. *Non esse ipsius*] Antiquior noster, & Tornæsianus, *non esse ipsius*, vt reposui. Vulgati, *non illius esse*.

IN EPISTOLAM XXXV.

A te proxime discessi] Restitui ex Scidis & Tornæsiano has duas voculas, *a te*, quæ exulabant a vulgatis. *Quod lege conceditur*] Hoc, ni fallor, de lege Iulia sumptuaria debet intelligi; qua verisimile est C. Cæsarem aliquid sanxisse de sumptu funerum minuendo: vt scilicet qui sumptus modum ea lege præstitutũ egrederetur, is tantũ populo daret, quanto plus insumptum esset, quam liceret. Dio libro 43. scribit Cæsarẽ generatim omnes sumptus minuisse. τὰ ἀναλώματα

τῶν τυχόντων ἐπὶ πλεῖστον ὑπ᾽ ἀσωτίας ἐξηγμένα οὐκ ἐν νόμῳ μόνον ἐμετρίασεν, ἀλλὰ τῷ ἔργῳ ἰσχυρῶς ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο. ſumptus, inquit, locupletium, qui nepotatu omnem modum exceſſerant, non modo lege coercuit, atque temperauit, ſed etiam re ipſa ne quid contra fieret, ſumma attentione cauit. eodem referenda puto, quæ Suetonius tradit eum ſtatuiſſe de lecticis, veſtibus conchiliatis, & margaritis.

IN EPISTOLAM XXXVI.

Suada erui] Receptam lectionem correxi, adiutus aliquantulum ope veterum librorum; in quibus cum liquido ſcriptum reperiſſem, *ſuaderi*, repoſui, *ſuada erui*. Suada eſt πειθώ Significat autem ſibi nulla perſuaſione eripi ex animo poſſe, quin fanum faciendum curet. *Quam tibi dixit*] Legendum *dixit*, vt eſt in Decurtato. nam dixerat Brutus Attico, cur eſſe nollet in Cumano.

IN EPISTOLAM XXXVII.

Duas epiſtolas accepi] Vulgati, *recepi:* Veteres noſtri, *accepi*; idq; melius: & mox, *ab AEgypta liberto:* deinde etiam, *hæ litteræ.* nam in excuſis deprauate legitur, *tuæ litteræ.* *Propinquitas præterea*] Eſt præterea propinquitas loci vbi ſis. nam ij horti prope Romam ſunt, vbi fere ſemper ſolemus eſſe. Mox pro *Vt mihi ſtomachere*, quæ lectio eſt editionum, repoſui ex priſcis noſtris, *Vti ſtomachere*, omiſſo pronomine *mihi*, & paullo poſt ex iiſdem libris edidi, *gratia opus eſt nobis tua, tuaq; auctoritate.*

IN EPISTOLAM XXXVIII.

Quamquam mihi quidem] ἀποσιώπησις. explicate dixiſſet, quamquam mihi quidem iam pridem ſatis ab illo cautum eſt, ita vt nunc obeſſe mihi nequeat. *Oportere peruideri*] Rectius veteres libri *peruideri*, quam vulgati *prouideri*. *Locus Publicianus*] Fretus auctoritate Decurtati, & Tornæſiani ſcripſi, *Publicianus*. Locum Publicianũ, ni fallor, vocat, qui eſſet ad viam Publiciam, de qua ſic Ouidius libro quincto Faſtorum,

Parte locant cliui, qui tunc erat ardua rupes,
Vtile nunc iter eſt, Publiciumq; vocant.

ΚΥΡΟΣ δ, ε.] Tornæſianus ΚΥΡCΑC: Decurtatus ΚΥΡΟCΑC: lego κῦρος, δ, ε. Docui alio loco librarios Latinos

ſæpe has

sæpe has litteras Δ, Α, Græci sermonis imperitia, inuicem commutasse. quod hic accidit. ijdem etiam τὸ Ε, in Σ, siue, vt veteres id fingebant, C, deprauarunt; quod erratum perquam tritum est in codicibus manuscriptis. Hanc autem lectionem nostrã confirmat Diogenes Laertius, qui Antisthenem refert duos libros Cyri nomine inscripsisse, quorum vnus quarto tomo operum Antisthenis continebatur, alter quincto. Itaque vtrumque tomum Cicero Græcis litteris, more Græcorum, notauit; apud quos numerus quaternarius τῷ Δ designatur, & quinarius τῷ Ε. Scribit ergo Cyrum quarti & quincti tomi ita sibi placuisse, vt cetera Antisthenis.

IN EPISTOLAM XXXIX.

Sed nimium] Quidam legunt, *sed nimirum*. sed ego magis probo, *sed nimium*: nec aliter est in manuscriptis nostris.

IN EPISTOLAM XL.

Qui potest] Cum apostropho legitur *pot' est*, tam in Tornæsiano quam Decurtato. quæ apostrophus extritæ vocalis loco apponi solet. Itaque, *pot' est*, hic est, *pote est*. pote autem est δυνατόν. *Qui offenderetur*] Nolui mutare vulgatam lectionem *offenderetur*, quamquam erat in Tornæsiano *offenderet*, & paullo post *in horto*, pro *in hortis*. *De Lentulo scribis*] Verendum ne is hortos mihi eripiat, cũ eos valde appetat; non est in eo positum, vt auctione vincere me possit. noui enim eius facultates.

IN EPISTOLAM XLI.

Facies igitur me certiorem] Plærique libri, *facias*. Ego sequutus manuscriptos meos scripsi *facies*: & mox *postridie Idus*, pro *postridie Iduum*; quod tamen non improbo.

IN EPISTOLAM XLII.

Nihil aliud] Ita scripserat Atticus, *nihil aliud. scis enim noui me nihil habere*. quæ verba paullum immutata hic refert Cicero, aitque sibi fuisse non molesta.

IN EPISTOLAM XLIII.

Quod siles] Hic locus integer extabat in Decurtato, vnde vulgatam scripturam hoc modo correxi, *Quod siles recte mi illam rem fore leuamento, bene facis*. Quod, inquit, non scribis, sed taces illam fani ædificationem recte fore leuamento dolori meo, bene facis; quia satis existimare non posses,

nedum oratione consequi, quantũ illa res hanc meam molestiam leuatura esset. Ceterum veteres nostri fere passim in his epistolis edunt *quanto opere*, & *magno opere*, pro *quantopere*, & *magnopere*. itaque ijs auctoribus scripsi *quanto opere*.

IN EPISTOLAM XLIIII.

Quid enim sedere] Ita interpungendum, *quid enim sedere totos dies in villa?* nam sequitur, *ista igitur malim; primum Othonis, deinde Clodia*. Quid enim, inquit, an οἰκοδεσποτικὸν videtur sedere totos dies in villa? minime profecto. Villæ Silij & Drusi adeo pusillæ erant, vt bono patrifamilias deesset, in quo posset occupari. itaque earum domini cogebãtur totos dies sedere, quod non est boni & diligentis patrisfamilias. *Nec arctim*] Vulgati libri, *nec Cartini*. sed Cartinũ vbi sit, non facilius opinor, quis inueniat, quam Aristophanis νεφελοκοκκυγίας. Lego igitur ex Decurtato, *nec arctim*. scribit enim Cicero Philotimum dicere Sextũ Pompeium arcta obsidione, vt ferebatur, non premi. arctim pro arcte dictum est, vt cautim & disertim, pro caute & diserte.

IN EPISTOLAM XLV.

ΣΥΝΝΑΟΝ *Quirino*] Sequutus sum Tornæsianum & Decurtatum, in quibus exaratum est *Quirino*, & *Saluti*, tertio casu.

IN EPISTOLAM XLVI.

ΞΕΣΤΩΙ *enim animo*] Priscam lectionem manuscriptorum nostrorum ΕΧΤΟ, ita emendaui, ξεστῷ: quo nomine Græci quod politum est significant. Latino vocabulo vsus est noster hic auctor libro quarto Academicarum. Ibi enim Antiochum politissimum, & acutissimum suæ memoriæ philosophum appellat.

IN EPISTOLAM XLVIII.

Ego ad te totus] cum tota mea familia. *Quod licebit*] In quibusdam antiquis est, *quot licebit*: in alijs, *quod licebit*, quod sincerius puto. *Quod*, hic significat *quoad*. Terentius, *munus nostrum ornato quod potes*: & alio loco, *istum æmulum, quod poteris, ab ea pellito*. Ergo *quod licebit*, est *quoad licebit*, id est, quam maximo tuorum comitatu venire ad me poteris. nam quoad sæpe quantitatem notat. Idem Cicero hoc libro, *quoad possunt adduci, vt iacturam faciant*.

IN EPI-

IN EPISTOLAM XLIX.

Dubitet Curtius] Quaſi incertum eſſet, poſſet necne Conſulatum petere. At Republica bene conſtituta non dubitaſſet, ſed pro certo & explorato habuiſſet, ſibi ad petitionem Conſulatus nullum aditum patere. miſerrima igitur erant tempora, quibus homines flagitioſiſſimi ſpem quandam haberent ſummorum honorum adipiſcendorum. nam qui dubitant, partim ſunt in ſpe, partim in metu. *Curtius*] Hunc Curtium Cicero indigniſſime ferebat ad Reipublicæ adminiſtrationem vocari. ideo libro *9*. ſcribit ſe non poſſe eum adſpicere.

IN EPISTOLAM LI.

Hoc idem] Non improbo vulgatam lectionem, *hodie*. eam tamen ſequutus ſum, quam referebat Decurtatus, quo auctore edidi, *hoc idem*. *Ita nobis eſſe viſum*] Particulam *ita* addidi ex fide Decurtati & Tornæſiani. ΤΟΥΤΟ δὲ μῦα ὅσου?] Antiqui noſtri, ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΜΥΙΛΟCΗ. quæ ita correximus, & diſtinximus, τοῦτο δὲ μῦα ὅσον? alias lectorem monui Latinos librarios in Græcis vocibus deſcribendis ſæpe τὸ Λ, ἀντὶ τοῦ Α, finxiſſe. quo ex fonte manauit error huius loci. Videtur autem eſſe prouerbium, quo ſummus contemptus alicuius rei ſignificatur. nam muſcam pro re minima vulgo vſurpabant. inde illud alterum ἐκ μυίας τὸν ἐλέφαντα. Parum vero Cicero curabat, vellent ne illi, de quibus hic agitur, epiſtolam, quam ad Cæſarem ſcripſerat, ad eum mitti; an vero ſe velle ſimularent, cum tamen id nollent. Ideo ſcribit eorum ſimulationem ſibi eſſe pro repudiatione & denegatione; ſeque ea repudiatione, non magis quã muſcæ obluctatione, a conſilio & propoſito dimotũ iri.

IN EPISTOLAM LII.

HS. XXV.] Scidæ & Cruſellinus, HS. XXV. quæ ſumma etiam refertur epiſtola 15. libri 16. quamquam fortaſſe in diuerſa cauſſa.

IN LIBRVM XIII.

IN EPISTOLAM I.

Illi vt neq; ſeuerius] Tornæſianus & Scidæ, *Illius neque ſeuerius*: correxi, *Illi vt neque ſeuerius*. mox iidem libris

auctoribus ſcripſi, *temperatius.* *Quod ſi efficis*] Iuſſi excudi, vt erat in noſtris manuſcriptis, *quod ſi efficis.* *Nam & quanti*] Senſus eſt, quanti patrem Peducei feci, id totum in hunc contuli, id eſt, tanti Peduceum facio cauſſa patris, quanti vnquam patrem feci. ipſum vero Peduceũ per ſe, & ſuo merito, non minus amo quam patrem. eum ergo alterum tantum amo, quam vnquam patrem amaui.

IN EPISTOLAM II.

Parochus publicus] Parochus erat qui lautia præbebat legatis exterarum nationum, vt intelligitur ex interpretatione Græca vocis lautiorum, in Senatuſconſulto facto, Q. Lutatio, M. Æmilio Conſulibus, in gratiam Aſclepiadis Clazomenij, Polyſtrati Caryſtij, & Meniſci Mileſij. quod Senatuſconſultum Græcis verbis explicatum cũ fragmento quodam Latinorum, quibus primum conceptum fuerat, Victorius publicauit in poſtrema editione harum epiſtolarũ. hæc enim verba, *munuſq; eis ex formula, locum, lautiaq; Quæſtorem Vrbanum eis locare, mittereque*, ita Græce ibi redduntur ξένιά τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα, τόπον, παροχήν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι. itaq; vt lautia ſunt παροχὴ, ita qui lautia præbet eſt parochus.

IN EPISTOLAM III.

Qui ſi ipſe] Eandem ſcripturam, quam Tornæſianus, Scidæ hic referebant. itaque edendum curaui, vt ex Tornæſiano Lambinus emendauit, *qui ſi ipſe negotium meum gererem, nihil gererem, niſi conſilio tuo.* *Quam quod dubites*] Cicero Attico mandarat, vt de de ſuis rebus neſcio quid venderet, vnde pecuniam conficere poſſet in emptionẽ hortorum. & vero cum ille emptores inueniſſet, qui rei venditæ precium ad certam diem ſe ſoluturos pollicerentur, in eamque rem parati eſſent nomina facere, reſcripſerat Ciceroni, vt certiorem ſe faceret, quid in ea re fieri vellet. quam rem Cicero cum ad ſe referri vidiſſet, primum putabat Atticum de eis nominibus, tanquam parum bonis & certis, dubitare, in malamque partem accipiebat eam eius conſultationem. ſed poſtea, re attentius conſiderata, cognouit hanc deliberationẽ potius ab illius ſedulitate proficiſci, qui ipſi nihil ignotum eſſe vellet, quod acturus eſſet, quam quod ſuſpicaretur em-

tur em-

tur emptores illos non esse soluendo. *Cælium non probas*] Decreuerat Cicero iam ante mortem Tulliæ, metu belli ciuilis, quicquid domi habebat auri, argentive facti, vel infecti, cum pecunia commutare, vt intelligitur ex epistola vltima libri 11. quod postea fecit. nam argenti aurive, quod erat in supellectile, magnam partem cum Cœlio numulario nummis aureis permutauit. idcirco rogabat Atticum epistola *6.* libri 12. vt videret de Cœlio, ne qua lacuna esset in auro, quia vero valde egebat pecunia ad hortos emendos, negotium dederat Attico, vt si non posset ea vendere, quæ proscribi iusserat, quod domi superesset auri argentive cum Cœlio pecunia permutaret. cui mandato ita rescripserat Atticus, se non probare quod ille scripserat de auro argentove commutando cum Cœlio, cuius fraudes antea expertus fuerat, suadereq; ne plura ex supellectile distraheret. Id ergo Attici cõsilium scribit se probare in vtraque re, ne scilicet cum Cœlio sibi negocij quicquam sit, nec de supellectile plura commutet, sed illis nominibus vtatur ad hortos emendos. *Præs aliquando factus esses*] Hunc locum ex Scidis ita lego, *præs aliquando factus esses, & in his quidem tabulis.* Duas res hic optabat Cicero, quæ valde faciebant ad id, quod habebat in animo, consequendum. prima fuit, vt Atticus aliquando præs factus esset. nam quandiu vixit, vt ait Cornelius Nepos, neque præs, neq; manceps fuit. & vero, si pro vllo præs vnquam fieri voluisset, non dubium est, quin facile pro Cicerone intercessurus fuerit. alterum Ciceronis votum fuit, vt Atticus in tabulis auctionarijs hortorum Scapulanorum præs fieri potuisset. nam eo præde hortos illos facile assequutus esset. *A me igitur omnia*] Nihil a te præstabitur, qui pro quoquam intercedere non soles, sed a me & de meo omnia fient. *Quod dies longior est*] Quantum ad id attinet quod dies meorum nominum longior est quã vt pecuniam repræsentare possim, spero præconem in tam longam diem, quam illa nostrorum nominũ sit, solutionem destinaturum: aut, si id a præcone impetrare non possum, certe ab heredibus Scapulanis assequar. teneamus modo quod volumus, & hortos illos nobis elabi ne sinamus. hæc enim verba, *teneamus modo quod volumus,* κατὰ παρένθεσιν sunt legenda.

IN EPISTOLAM IIII.

De decem legatorum] Ex Scidis, & Tornæsiano edidi, *de decem legatorum*. nam extrinsecus assumendum est, *nominibus*. quæsierat enim Cicero qui essent decem legati, qui in Achaiam a Mummio subactam missi fuerãt, vt eam in prouinciam redigerent. Eos Pausanias vocat ἐμβούλους, quod eorum consilio Mummius res Achaicas ordinarit. πόλεμον δὲ ὅσοι Ῥωμαίοις ἐναντία ἐπολέμησαν, τείχη μὲν ὁ Μόμμιος κατέλυε, καὶ ὅπλα ἀφῃρεῖτο, πρὶν ἢ καὶ ἐμβούλους ἀποσταλῆναι παρὰ Ῥωμαίων. ὡς δὲ ἀφίκοντο οἱ σὺν αὐτῷ βουλευσάμενοι, ἐνταῦθα δημοκρατίας μὲν κατέπαυε, καθίστατο δὲ ἀπὸ τῶν τιμημάτων τὰς ἀρχάς. Aliarum, inquit, vrbium, quæ aduersus Romanos bellum susceperant, muros Mummius deiecit, & arma ciuibus ademit; eaque prius fecit, quam Roma legati mitterentur, quorum consilio res Achaicas constitueret. vbi vero illi venerunt, omnem ciuitatibus administrationem popularem sustulit, magistratusque ex censu instituit.

IN EPISTOLAM V.

S P. Mummium] Non solet Cicero rem aliquam diuersis vnius eiusdemque epistolæ locis iterare. idcirco hæc a superiori epistola abscidi, vbi de hac ipsa re, hoc est, de Mummio, & de decem legatis semel actum fuerat. In Scidis etiam nota Z his verbis præfixa manifesto indicabat initium epistolæ. *Sed videlicet*] Antiqui nostri, *sed videlicet*, vt edidi, hoc sensu: sed videlicet vere existimas eum legatum quidem fuisse bello Achaico, sed non fuisse in decem illis legatis, qui Corinthum missi sunt ad res Achaicas componendas. etenim verisimile est eum C. Mummio fratri legatum extitisse.

IN EPISTOLAM VI.

Columnarium] Quod hic Cicero scribit de columnario, hoc est, de tributo in singulas columnas pendendo, ad legem Iuliam sumptuariam referendum arbitror: quasi Cæsar singulis columnis, quæ postea erigerentur, tributum imposuerit, vt hac pœna Romanorum animos ab insanis ædificiorum sumptibus reuocaret. Antea monuimus eadem lege minutos fuisse sumptus sepulchrorum. *Commutatam esse legem*] Quam Cæsar tulerat de pendendo columnario.

Idem

Idem tamen libro tertio de bello ciuili grauiter Scipionem taxat, quod in Asia columnaria imperarit. *Pisoni quid est*] Cato puer, hereditatis paternæ nomine, pecuniam quandam heredibus Herennij debebat, quorum vnus erat Piso. hic & reliqui coheredes cũ eam pecuniam sæpe frustra petiissent, minabantur se postulaturos a Prætore, vt in bonorum Catonis possessionem mitterentur: quod cum Atticus Ciceroni tutori significasset, rescripsit Cicero, se nihil habere quod honestius petitioni Pisonis, & reliquorum coheredum Herennianorum respondere tunc posset, quam puerum Catonem solum esse, hoc est, destitutum esse præsidio tutorum: se enim & reliquos tutores abesse: simileque responsum eidem Pisoni dandum putabat de pecunia quam petebat a puero Lucullo, cuius itidem tutores aberant, isq; potissimum, qui eam pecuniam mutuam sumpserat in Asia. proinde expectandum esse reditum vtriusque pueri tutorum. *Solitudinem Catonis*] Pupillus solus esse dicitur, cui tutores, a quibus defendatur, præsto non sunt. ideo Cicero solitudinem Catonis vocat absentiam eius tutorum. Fuit Cicero, vt hinc conijcimus, vnus de tutoribus puerorum Catonis & Luculli: ac quidem Luculli tutelæ meminit libro tertio de finibus. *Ad rem pertinet*] Vt solutio non vrgeatur: cum is tutor non adsit, qui eam pecuniam mutuam sumpserat in Asia. *Quod reliquos*] Bene fecisti, quod colloquutus es cum reliquis coheredibus Herennianis, & ab ijs impetrasti ne prius solutionem vrgerent, quam aut ego adessem, aut alij tutores Catonis. Ceterum edidi, vt erat in Decurtato & Tornæsiano, *plane bene fecisti*. nam verbum *fecisti*, a vulgatis abest. *Qui nuper sit*] Vulgati codices ita referunt, *qui nuper est mortuus*. sed in nullo manuscripto reperi vocem *mortuus*, eamq; supposititiam existimo. scripsit autem Cicero, *qui nuper sit*, qua silentij nota mali ominis verbum vitauit. nam cum indicare vellet Spurium illum mortuum fuisse, noluit vti moriendi verbo, quod erat δυσώνυμον, sed silentio id significauit, quod proprium est mortuorum. Romani moriendi verbo malũ aliquod omen importari credebant: idcirco dicere non solebant aliquẽ mortuum esse, sed aut vixisse, aut fuisse, quemadmodum refert Plutarchus. *Versiculis facetis*] Veteres nostri, *Versiculis factas*. puto

Ciceronem scripsisse, *versiculis fartas*. non tamen ausus sum mutare receptam lectionem. *M. Lucullū & L. Muranam*] Fortasse ij fuerunt qui ad L. Lucullum missi sunt ad res Ponti componendas, de quibus ita Plutarchus in Lucullo, οἱ πρέσβεις, inquit, παρῆσαν αὐτῷ πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν ἐν πόντῳ πραγμάτων, ὥστε δὴ βεβαίως ἐχομένων, id est, aderant legati ad res Ponti componendas, tanquam iam pacatas. M. Lucullus frater fuit L. Luculli, & eius legat' in bello Mithridatico. De Muræna, qua necessitudine coniunctus fuerit Lucullo, non valde quæsiui. illud constat Lucullos & Murænas eiusdē gentis fuisse, puta Liciniæ, & hunc L. Murænam in bello Mithridatico sub Lucullo militasse. Indicat autem Cicero tam M. Lucullum, quam L. Murænam necessarios fuisse L. Luculli; ideo contra morem maiorum missos fuisse in x. legatis ad constituendas res Ponti. *Ceteros coniunctissimos*] Addidi vocem *coniunctissimos*, ex nostris manuscriptis.

IN EPISTOLAM VII.

Iussi equidē ei nunciari] Legebatur in excusis, *misi equidem*. Nos ex fide manuscriptorum reposuimus, *iussi equidem*.

IN EPISTOLAM VIII.

Nolanove venalis] Vulgo omissa fuerat particula *ve*, post nomen *Nolano*, quam ex veteribus libris restitui. *Philoxeno*] In Tornæsiano & Crusellinus est, *Piloxeno*.

IN EPISTOLAM X.

Brutus siquid egerit] Legendum ex Decurtato, vt Lambinus emendauit ex Tornæsiano, *Brutus si quid egerit*: & paullo post, *sed tamē aliquid illic*. *Sponsor Sunij factus est*] Tornæsianus, *sponsor sum factus est*: Scidæ, *sponsor Suni factus est*: lego, *sponsor Sunij factus est*. Sunium promontorium est, & vicus Atticæ, vbi Marcellus, cum Athenis exularet, intercesserat pro Magio. ΟΥ ταυτὸν εἶδος] Recte monuit Victorius Ciceronē Græca hæc verba sumpsisse ex Euripidis Ione. sed virū doctissimū fefellit deprauata lectio, etiam apud Euripidem, duarum primarum vocum. nam pro οὐ ταῦτ' ὄνειδος, quæ ille interpretatur, nonne hæc opprobrium & dedecus, legendum est οὐ ταυτὸν εἶδος, id est, non eadem facies, non idem vultus. sunt enim verba Ionis tristitiæ & taciturnitatis suæ caussam explicantis. nam cum miraretur Cho-

tur Chorus eum agnito patre taciturnum & cogitabundum oculos perpetuo in terram defigere, cum antea vultum hilarem & lætum præ se ferre consueuisset, ob idque quæreret caussam huiusmodi mœstitiæ, respōdet ille nō idem os eundemque vultum hominibus esse, cum res longius absunt, & cum propinquæ sunt, id est, cū homines rei cuiuspiam veritatem ignorant, & cum eā perspectam & cognitam habent. se enim qui tum compertum haberet quibus parentibus ortus esset, vereri ne sibi probro daretur quod patre natus esset peregrino, inque ciuitatem Atheniensium adscito, & non indigena, vt reliqui Athenienses, quodque spurius esset, & incerta matre (nec dum enim matrem agnorat) ante Xuthi nuptias editus. itaque se metuere, ne eo nomine Atheniensibus despectui esset. idcirco mirum videri non debere, si animo esset consternato, facieque parum hilari. prius vero quam patrem cognouisset hæc omnia se parū curasse, ideoq; ore tunc fuisse sereno atque læto. Euripidis verba sunt,

> οὐ ταυτὸν εἶδος φαίνεται τῶν πραγμάτων
> πρόσωθεν ὄντων, ἐγγύθεν θ' ὁρωμένων.

Vbi animaduertendum est ταυτὸν Attice dictum esse pro ταυτὸ, vt norunt omnes qui Græce sciunt. Ceterum his verbis indicare voluit Cicero Marcellum præfracte Magium repulisse opem ipsius implorantem. Nam cū Marcellus pro Magio Sunij intercessisset, & adhuc eius creditoribus ex spōsu obligatus esset, iterumque Magius ab eodem Marcello peteret, vt sibi pecunias crederet, aut certe pro se sponderet, Marcellusque intellexisset eum non esse soluendo, constanter ipsi respondit, se non posse, cognita eius inopia, eodem vultu eum intueri, quo ipsum antea aspexerat, cum ignoraret quam tenues eius essent facultates, hoc est, non tam liberalem erga eum esse posse, quam antea fuerat, cum pro eo Sunij spoponderat.

IN EPISTOLAM XII.

Idq; tu eum] Lego ex manuscriptis nostris, *idq; tu eum.* nam vocula *tu*, abest ab excusis. *S. Vettio coheredi meo*] Vulgati codices edunt *Othoni*, aliter quā manuscripti. nam in Tornæsiano, Decurtato, & Crusellino est, *Suettio.* puto primam litteram notam esse, qua Spurius significatur. nam quamuis Plutarchus scribat prænomen id duabus his litteris

SP. designatum fuisse, in veteri tamen nummo A. Postumij Albini, & in tribus Spurij Afranij hac vna dumtaxat S. notatum deprehendi.

IN EPISTOLAM XIIII.

Si mihi placeret] Emendaui, *placeret*, ex Tornæsiano & Decurtato, cum in vulgatis legeretur, *placet*. *De Bruto, si quid erit*] Antiquam lectionem Decurtati & Tornæsiani, vt pleniorem quam receptam, in nostrum exemplar retuli. ea vero est huiusmodi, *De Bruto si quid erit; de Cæsare, si quid scies; si quid erit præterea, scribes.*

IN EPISTOLAM XVI.

Flumina & solitudines] Veteres libros sequor, in quibus est *solitudines*: quo nomine hic intelliguntur loca sola & ab omni hominū frequentia remotissima. sic etiam emendaui epistola 23. libri superioris, ex eisdem libris. *Primo fuit Catuli*] Editiones proferebant, *modo fuit Catuli*: Nos ex Decurtato & Tornæsiano reposuimus, *primo fuit Catuli*. mox pro *quod erat hominibus ignota*, iisdem libris auctoribus edidimus, *quod erat hominibus nota*. nam ea de caussa scribit se a Catulo, Lucullo, & Hortensio sermonem illum Academicum ad alios transtulisse, quod parum decorum videbatur, viros illos, ceteroqui non imperitos, ea de re disputare, in qua omnes scirent eos nullo modo exercitatos fuisse.

IN EPISTOLAM XVII.

V. Kal. expectabam] Auxilio Scidarum & Tornæsiani, initium huius epistolæ correxi, reposita veteri scriptura, quā ij libri in hunc modum referebant, V. KAL. *expectabam Roma aliquid, non quo imperassem. igitur aliquid tuis. Non quo imperassem*] Non quia imperassem quicquam mihi Roma nunciari. igitur aliquid expectabam tuis litteris. nam eæ mihi solent semper aliquid adferre noui.

IN EPISTOLAM XVIII.

Nisi forte Brutum] Hic locus mutilus erat in vulgatis, quem nos ex Decurtato nostro integrum reposuimus hoc modo, *deinde quem ζηλοτυπεῖν, nisi forte Brutum; quem si non ζηλοτυπεῖ, multo Hortensium minus.*

IN EPI-

IN EPISTOLAM XIX.

Academicam omnem quaestionem] Hæc verba ita explicanda sunt, eos dialogos confeci, & Academicam omnem quæstionem absolui quatuor libris, nescio quam bene, sed ita accurate, vt nihil supra. ΑΖΗΛΟΤΥΠΗΤΟΝ] Libri excusi, ἀζηλότυπον, quod non displicet. verum quia ἀζηλοτύπητον legi in manuscriptis nostris, hanc lectionem illi vulgatæ prætuli. Vsus etiam est hoc vocabulo Plutarchus in eo commentario quo disputat, an seni capessenda sit Respublica: τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ χρόνου πρωτεῖον, ὃ καλεῖται κυρίως πρεσβεῖον, ἀζηλοτύπητόν ἐστι καὶ παραχωρούμενον. *Measque partis* Legendum vt est in manuscriptis nostris, *measque partis*. nihil, inquit, aptius fuit ad eas partis, quas tueor, nempe Philonis, quam vt inducerem Varronem, qui Antiochi sententiam defenderet, vt melius cuiq; persuaderetur, potissimumque ipsi Varroni, id me consequi noluisse, vt superior mea sententia videretur.

IN EPISTOLAM XX.

Ad Ligarianam] His verbis *de vxore Tuberonis*, præfixi hæc duo *Ad Ligarianam*, quo modo exaratum reperi in Decurtato, Tornæsiano, & Crusellino. mox etiam pro *abdere*, scripsi assentientibus iisdem libris *addere*. Monuerat Atticus Ciceronem, vt orationi, quam habuerat pro Q. Ligario, quædã adderet de vxore Tuberonis & de priuigna. ei Cicero nunc respondet, atque sibi, vt id addat, integrum non esse, cum oratio illa peruulgata sit, seque nolle Tuberonem defendere. *Atqui hoc*] Reposui *atqui*, vt in Scidis legebatur, pro *atque*. Atqui, inquit, videsne quam φιλοσόφως hoc a me dictum sit? nempe, *in omni vita sua quemque a recta conscientia transuersum vnguem non oportet discedere*. Verba sunt ipsius Ciceronis ex quodam eius libro repetita. *Quidquam ne me putas*] εἰρωνικῶς hæc scribit, quasi dicat, falleris si putas id vnum me potissimum curare, vt famæ ne desim. *Indicia videar tenere*] vt videar tenere iudicia & opiniones hominum de me, hoc est, vt me talem esse credam, qualem homines existimant. ΜΗ γὰρ αὐτοῖς?] Cum interrogatione legendum. numquid iudiciis, quæ de me homines faciunt, credere soleo? quasi dicat, minime.

IN EPISTOLAM XXI.

Quam tum mihi] Recte Decurtatus & Tornæſianus, *tum mihi*. nam *tum* ad id tempus refertur, quo epiſtolam ad Hirtium dederat in Tuſculano. *Niſi forte mutauit*] Manuſcripti noſtri, vt emendauimus, *niſi forte mutauit*. *Cum autem fugit me*] Iidem manuſcripti omnes, *cum autem fugit me &c.* quod probo, vt ſit ſenſus, cum autem obliuiſcor tibi dicere, vt libros meos contineas, tum Cærellia, quæ ſcilicet ſtudio philoſophiæ mirifice flagrat, eos deſcribere ſolet a tuis. *Vt homo, a meis*] Plane in Scidis eſt, *poſſum falli vt homo, a meis eam non habere*. In Tornæſiano vero aliquantulum mendoſe, *a mis eam non habere*. Hoc, inquit, tibi confirmo, quamquam poſſum falli, cum homo ſim, Cærelliam nõ habere eos libros a meis librarijs. Mox pro *eo nullum*, repoſui ex iiſdem libris, *ego nullum*: & pro *itemque*, *idemque*. *Proxime accedit*] Cum habitatum veniat prope tuas ædes.

IN EPISTOLAM XXII.

Intexui] In Tornæſiano eſt, *intexo*. *O rem acerbam*] Expreſſi particulam *O*, vt in manuſcriptis legebatur. *Satisfaciendum*] Antiqui noſtri, *ſatfaciendum*. *Lucum hominibus*] Editiones, *locum*: Decurtatus, *lucum*, idq; melius. Ait enim ſe non probare vt conſecratio Tulliæ fiat in luco, quemadmodum ſuadebat Atticus, quod in luco ſit ſolitudo; hominum autem conſecratio egeat celebritate. nam quod ad Deos attinet, ij ita noti ſunt, vt ad eos colendos in deſertiſſima quæque loca frequentiſſimi homines conueniant. idcirco nihil eis opus eſt loci celebritate. contra homines celebri loco conſecrari debent, vt eorum nomen vulgo innoteſcat. itaque nequaquam eis conueniunt luci, quod deſertiores ſint quam oporteat. Hoc de luco ſic idem auctor epiſtola 29. huius libri, *Ad id autem, quod volumus, ἀφίδρυμα*, inquit, *nihil aptius videtur, quam lucus, quem ego noram: ſed celebritatem nullam tum habebat: nunc, audio, maximam*.

IN EPISTOLAM XXIII.

Sunt enim deficti] Repoſui, *deficti*, edita ſcriptura Decurtati. Male enim vulgo legitur *defecti*. Prępoſitio *de* in cõpoſitione

positione plærumque perfectionem & absolutionem alicuius facti notat. inde Vlpianus libro trigesimo ad Edictum scribit τὸ de in deposito habere vim augendi. defingere ergo est perfectam & absolutam formam alicui rei inducere. inde defictι libri hic vocantur omnino ficti, & absoluti. Eadem est vis huius præpositionis in verbis detexere, deperire, deuenerari, deproperare, depræliari, depopulari, despernere, demitigare. & in alijs huiusmodi multis. *Quare confice*] Malui testimonio stare veterum librorum ita referentium, *Quare confice*, quam excusorum edentium, *quam confice*. ΕΥΑΓΩΓΩΣ] Victorius legit εὐλόγως: Lambinus, εὐλαβῶς: Nos ex Decurtato εὐαγώγως: cuius scripturæ extant etiam in Tornæsiano vestigia quædam satis conspicua in hunc modū ΕΥΑΓΩΣ. εὐάγωγος dicitur, qui ita flexibilis est, vt facile quo velis sequatur. inde Aristoteles libro septimo de Republica ἀνθρώπους πρὸς τὴν ἀρετὴν εὐαγώγους vocat, homines ad virtutem flexibiles. hinc aduerbium εὐαγώγως, quod significat facili quodam ductu. Agitur autem hic de exactione mercedis domus cuiusdam Ciceronianæ, quam inquilinus nescio quis Cæsarianæ factionis soluere recusabat, quod sibi ius esse diceret eam solidam, aut certe eius partem retinendi. nam Cæsar inquilinis mercedes ædium vnius anni, quæ quingentas drachmas non excederent, remiserat, vt ait Dio libro 42. ideo dicebat Trebatius omnes inquilinos, nedum Cæsarianos tantum, ea mercedum retentione tunc vti consueuisse. Itaq; Cicero præfracte nolebat agi cum illo inquilino, a quo mercedem ædium conductarum exigebat, sed facili quodam modo, vt si ille honestam quandam conditionem etiam modicā ferret, eam Atticus ne respueret. Non longe remotum est a notione Græci huius aduerbij quod in fine huius epistolæ idem Cicero dixit, *bono modo*. *Cum illo Scæua*] Id est, cum illo Trebatio, qui tibi, mihique fuit olim familiarissimus, & cum quo vterq; nostrum libere loqui solebat. Id ait, quia alienatus aliquantulum Trebatius a se videbatur ob contraria partium studia. Trebatius enim Cæsarem, Cicero Pompeium, sequutus fuerat. Antea monuimus Trebatio duo fuisse cognomina, vnum Scæuolæ, siue Scæuæ, alterum Testæ.

IN EPISTOLAM XXIIII.

Quatuor διφθερίαι] Legendum διφθερίαι, vt in postrema editione reposuit Victorius. διφθερίας autem appellat libros, quod membranis & pellibus contegerentur: nam διφθέραν Lucianus vocat eorum integumentum; περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων. ἅπαντες γὰρ, inquit, ἀκριβῶς ὅμοιοί εἰσι τοῖς καλλίστοις τούτοις βιβλίοις, ὧν χρυσοῖ μὲν οἱ ὀμφαλοὶ, πορφυρᾶ δ' ἔκτοσθεν ἡ διφθέρα. simili de caussa senes quidam pellibus amicti, qui ruri opus faciebant, dicebantur in tragœdijs & comœdijs διφθερίαι, vt refert Varro lib. 2. de re rustica.

IN EPISTOLAM XXV.

Bruto ita volui scribere] Hæc verba eo ordine, quo edidi, conscripta erant in veteribus libris, *Bruto ita volui scribere. Sed quoniam tute legisse*] παρενθέσει comprehendenda sunt hæc verba, *sed quoniam tute legisse scribis, fui fortasse* ἀσαφέστερος. Inde tradit se conijcere quod Bruto obscure scripserit; quia Atticus, qui alioqui ipsius scripta facile intelligebat, assequi non potuerit, quid illa ad Brutum epistola significare voluerit. Lambinus, cum sententiam huius loci non perciperet, suo more multa temere inculcauit. *Nõ esse intelliges*] Vulgati, *intelliges non esse:* nostri hac serie, *nõ esse intelliges. Tam enitar* ἔργον] Scripsi ex Decurtato, *tã enitar* ἔργον. Tornæsianus pro ἔργον habebat *ergo. Spintharo*] Edidi, *Spintharo*, vt nostri referebant. vulgati *Spinthero.*

IN EPISTOLAM XXVI.

Quo autem? Lanuuium?] Manuscripti nostri, *quo autem? Lanuuium?* & ita excudendum curaui. Innuit enim se Lanuuium venire velle, vt constituerat, atque adeo in Tusculanum, si possit. nam reluctabatur animus.

IN EPISTOLAM XXVII.

De epistola ad Cæsarem] Vulgatæ lectioni hanc manuscriptorum meorum antetuli, *De epistola ad Cæsarem. Operam in Faberio*] Editiones, *operam Faberio ponamus?* Prisci nostri accommodatius ad normam Latini sermonis, *operam in Faberio ponamus.*

IN EPISTOLAM XXVIII.

Qui esse debeam] Hucusque editum fuit, *debebam*, cuius loco reposui, *debeam*, auctoribus libris antiquis. *Ille vero potius*] Malo vt ille desideret non scripta, & cupiat a me aliquid

aliquid scribi, cum nihil scripsero, quam vt non probet quæ iam scripsi. *Vel quem libebit*] Hæc est scriptura Tornæsiani, Decurtati, & Crusellini.

IN EPISTOLAM XXIX.

Insaniturum] Insanire hic est impenso precio aliquid mercari, & immensos sumptus in aliquam rem facere. Horatius,

Insanit veteres nummos Damasippus emendo.

inde insaniam villarum noster hic auctor alio loco vocat nimios villarum sumptus. *Esse tractatum*] Male acceptum a quibusdam, qui eum in re quadam emenda, quam ille valde concupierat, licitatione vicerunt, & illi eam rem eripuerunt. *Ille emptor*] Non videatur esse ille insanus emptor, qui ferebatur.

IN EPISTOLAM XXX.

Eam tibi epistolam misissem] Cum interrogatione legendum. indignatur enim Q. Ciceronis filium epistolam ad Atticum misisse. qua non modo ipsum Atticum auunculum, sed se Ciceronem patruum grauiter accusabat. præterea scribendum est *misisse*, auctoribus Scidis, hoc modo, *eam tibi epistolam misisse?* quasi dicat, fierine potest, vt is tam amens fuerit, vt ausus sit talem epistolam ad te mittere? numquam profecto id credidissem, nisi ipse eam legissem. operæ me inuito vulgatam lectionem ediderunt. *Nam illam alteram*] Illam alteram, quam ad te scripsit de rebus in Hispania gestis non puto modestius scriptam, quam hæc sit, sed esse eodem exemplo *Mi sicunde potes*] Sic habebant Decurtatus & Tornæsianus, *Mi sicunde potes, erues:* quam scripturam potiorem duxi quam receptam. ΥΛΛΩ *aliquem*] Veteres libri, *Vllo*, Latinis litteris: scripsi ὑλλῶ. Hesychius ὑλλεῖν interpretatur λέγειν, θρυλλεῖν. sensus est, ego scriptis meis celebro, & peruulgo præclarum quendam conuentum atque consessum illustrium virorum, Reipublicæ gerendæ peritorum, quos de Republica constituenda differentes induco, more Dicæarchi familiaris tui. Decreuerat Cicero, ni fallor, Dicæarchi exemplo, nescio quid scribere de rebus post bellum componendis, & recte constituendis: quod argumentum tractari volebat a Mummio, & decem legatis, qui deleta Corintho res Achaicas ordinarant. falluntur ergo qui putant Ciceronem hæc de decem legatis Corinthū missis

idcirco quæsiisse, quod ea intexere vellet disputationibus Tusculanis, quas tunc in manibus habebat. *Olympiæ, aut vbi visum*] Legendum, *Olympia*, gignendi casu. Olympia vrbs fuit inter montes Ossam & Olympum sita, clara hominum mercatu, qui, vt ait alio loco Cicero, ibi habebatur, maximo ludorum apparatu, totius Græciæ celebritate. Cicero fingere volebat disputationem illam, quam instituebat de Republica ordinanda, habitam fuisse Olympiæ. quo exemplo fortasse Dicæarchus ὀλυμπικὸν scripserat. fertur enim librum hoc titulo edidisse.

IN EPISTOLAM XXXI.

KEKYBIKA] Vulgatam lectionem κεπφικὰ, cuius auctor fuit Victorius, numquã probare potui. nam ab ea, quam referunt manuscripti, nimis recedit. sic enim est in Tornæsiano KEKBIKA: in Decurtato & Crusellino, KEKIBIKA: scripsi κεκύβικα, id est, in cubi & tesseræ modum me conformaui, & decretò meo firmiter insisto. κύβος figura est solida, suique semper similis, quamlibet in partem iactetur. inde Cicero, cum significaret immutabile fore decretum suum de epistola ad Cæsarem non mittenda, scribit se κεκυβικέναι. eadem fere tralatione Simonides, & eum sequutus Aristoteles, virum constantem & propositi tenacem appellarunt τετράγωνον, id est, quadratum. Verbo κυβίζειν vsus est Plutarchus in commentario de solertia animaliũ, vbi de thynnis ita scribit, ἐπεὶ πάνυ χαίρουσι τῷ συστρέφεσθαι καὶ συναγελάζεσθαι μετ᾽ ἀλλήλων, ἀεὶ τὸ πλῆθος τῷ σχήματι κυβίζουσι, καὶ στερεὸν ἐκ πάντων ποιοῦσιν, ἐξ ἴσοις ἐπιπέδοις περιεχόμενον. *Sin; vtrum liberet*] Deerat in excusis particula *sin*, ante vocem *vtrum*, quam ex manuscriptis meis restitui. significat autem si secus, hoc est, si Cæsar iturus erat in Parthos, antequam Rempublicam constitueret, contra quam perhibebant. sic auctor obscœni carminis,

Donec proterua nihil mei manu carpes,
Licebit ipsa sis pudicior Vesta:
Sin; hæc mei te ventris arma laxabunt.

Si Kanum haberes] Hunc Kanum fuisse puto, quem Cornelius Nepos Gellium Canum nominat, familiarissimum Attici, cuius alias fit mentio in his epistolis. lusit tamen Cicero

in ancipiti

in ancipiti notione huius nominis. nam, quia gulæ deditus erat Otho, videtur respexisse ad τὸ κανοῦν, vbi panes reponebantur. Homerus ἄρτον τ' οὖλον ἑλὼν περικαλλέος ἐκ κανέοιο. & Athenæus libro primo, παρετίθεντο δὲ οἱ μὲν ἄρτοι σὺν τοῖς κανοῖς. Hinc factum existimo, vt hic *Kanum* potius K, quam C, littera scribatur.

IN EPISTOLAM XXXII.

Iussi vt tibi daretur] In Tornæsiano, & Crusellino pro *iussi*, legitur *misi*. ΔΙΑ σημείων] Cicero notas quasdam excogitarat, vt refert Plutarchus in Catone, valde vtiles actuarijs ad verba celeriter excipienda; extatque hodie liber D. Cypriani de notis Ciceronianis: & sane apud me est Psalterium Dauidis ijs notis exaratum. His ergo notis cũ Cicero quædam Attico scripsisset de decem legatis, rescripsissetq; Atticus se ea parum intellexisse, nunc explicate refert, quid illis litteris quæsierit. σημεῖα sunt notæ, vt interpretatur vetus glossarion, & σημειογράφος notarius. Eusebius in Chronicis non Ciceronem, sed Tyronem eius libertum, eas notas inuenisse tradit. *P. Popillio*] Decurtatus & Tornæsianus referunt, vt edidi, *P. Popillio*. & sane in Fastis Romanorum huic Popillio prænomen est Publius.

IN EPISTOLAM XXXIII.

Professionem relatam] Hæc ad censum referri debent, quem post bella ciuilia C. Cæsar egit. In censu autem cuiusque bona solebant æstimari, eaq; professio in tabulas publicas referebatur. *Sed scribes, & quidem confestim*] Hactenus sic in vulgatis excusum fuit, *sed scribis, & quidem cõfectum*. Verum longe castigatius in Decurtato legitur, *sed scribes, & quidem confestim*. quam lectionem neminem reiecturum existimo. *Nulla est δυσωπία*] Puto hunc Virgilium primum sequutum fuisse Pompeiũ, tum ab eo ad Cæsarem desciuisse, postremoq; in Africam, vbi erant reliquiæ exercitus Pompeiani se recepisse. Eius autem bona sub hasta vænibant, decreueratque Cicero partem quandam hortorum, quæ eius fuerat, emere; mirabantur vero quidam Ciceronem in ea re non δυσωπεῖν, quod bona hominis Pompeiani emeret ab hasta. At Cicero nulla dicebat se verecundia affici, quod non iam Pompeiani, sed Cæsariani hortos mercaretur. Præterea de Cicerone queri Virgilius non po-

terat, cum Cicero nihil faceret quod sibi non liceret. nam res vænales nemo vetatur emere. *Cum sit in Africa*] Cum in Africam se receperit, vbi sunt multi Pompeiani, videbis ne idem faciat quod Cœlius, qui relicto Cæsare ad Pompeianas partes transiuit, quemadmodum intelligitur ex epistola vltima earum, quas scripsit ad Ciceronem. nolebat Cicero Virgilium offendere, si forte is se recepisset ad Pompeianos. *Si Plancus destinat*] Scripsi ex Decurtato & Crusellino, *si Plancus destinat, tum habet res difficultatem.* *Reperiet*] Omnes nostri, *reperit*, tertia persona, vt excudi iussimus. Cicero quædam petierat ab Attico de decem legatis in Achaiam missis, & de alijs quibusdam viris, qui fuerant ad Corinthum in Mummij comitatu, quæ Atticus dicebat inuenire se non potuisse, mandasse tamen Antiocho liberto suo, vt ea alicunde conquireret. cum vero Cicero sciret quo ex libro ea depromi possent, rescribit Attico, vt negotium det Antiocho ea inuestigandi. illum enim ea reperturũ ex eo libro, in quo erant Senatusconsulta facta Cn. Cornelio, L. Mummio Coss. *Aut Quæstorem*] Recepta lectio, *aut Quæstorem, aut Tribunum militum*, Scidarum auctoritate confirmatur. frustra ergo illam Victorius mutauit. *De Antiocho*] Hic, vt opinor, libertus fuit Attici, cui negotium Atticus dederat huius rei inuestigandæ. ideo κατὰ παρένθεσιν dictum est, *Videt iam* (sic enim ex Scidis restitui) quia illum Cicero tanta diligentia vsum putabat, vt non dubitaret, quin iam certo sciret, quo anno Tuditanus Quæstor, aut Tribunus militum fuisset. *Si neutrum quadret*] Tornæsianus, *si neutrum cadet*, vitiose: Vulgati, *si neutrum eodem*, deprauatius. Legendum enim auctore Decurtato, *si neutrum quadret*. Si, inquit, tempora non conueniant, neque quadret Tuditanum Quæstorem aut Tribunum militum fuisse bello Achaico, sed contra constet eum Quæsturam, aut Tribunatum militum, alio bello gessisse, tu scire poteris de Antiocho, num saltem ad Corinthum vnus e præfectis, aut contubernalibus Mummij fuerit; modo fuerit in eo bello. Eodem significatu verbum quadrare idem hic auctor vsurpauit epistola 30. huius libri sic scribens: *Sed in Libonis annali* XIIII. *annis post Prætor est factus Tuditanus, quam Consul Mummius. non sane quadrat.* *Memini enim tuum*] Edidi scri-

Edidi ſcripturam Scidarum, & Decurtati, *memini enim tuum.* κατ' ἔλλειψιν dixit *tuum*, cum morem, aut inſtitutum tacite intelligeret. Sic Terentius, *Pol Crito antiquum obtines.* *Ceciditq; belle*] Ita veteres noſtri referebant, *ceciditq; belle*, & ita edidi. *Coædificari*] Codex Tornæſianus, *cum ædificari.* apparet deprauatum ex *coædificari.* ſic in eodem codice alibi mendoſe ſcriptum eſt *cum hæredes*, pro *cohæredes.*

IN EPISTOLAM XXXIIII.

VIII. *Kal.*] Vulgati libri, VIII. *Kal. Iul.* prorſus mendoſe. nondum enim menſi Quinctili inditum fuerat nomen Iulij. itaq; *Iul.* recte abeſt a Decurtato, quem ſequutus ſum. *Per Egnatium maximum*] Vt potiſſimum pro potiſſime ſæpe legas, ſic hic maximum pro maxime. *Illud in primis*] Legendum ex fide manuſcriptorum, *illud in primis, Vt cum Publilio me pæne abſente conficias.* nam e ſuperioribus ſumi debet verbum *Velim*, ἀπὸ κοινοῦ.

IN EPISTOLAM XXXV.

Sed eas nondum legeras] Tornæſianus, *ſi eas nondum legeras.* malui vulgatam lectionem ſequi, quam ceteri quoq; manuſcripti referebant.

IN EPISTOLAM XXXVIII.

ΠΟΤΕΡΟΝ δίκας] Extrinſecus aſſumi debet participium ἀναβὰς, vt ex Platone intelligitur hunc locum referente libro 2. de Republica, vt ſit, πότερον ἀναβὰς τεῖχος ὕψιον δίκας ἢ σκολιαῖς ἀπάταις: ſubaudiri etiam debet διαβιώσω, aut tale quid verbum. vtrum conſcenſo alto muro iuſticiæ, an obliquæ fraudis vitam traducam. Cicero prima hæc verba ἀναβὰς τεῖχος ὕψιον interpretatur aperte, palam, & ſine vlla diſſimulatione atq; fraude, quod nihil occulte & fraudulenter agant qui vere iuſtitiam colunt. illa autem quæ ſequuntur, ἢ ἀναβὰς τεῖχος ὕψιον σκολιᾶς ἀπάτας, de occulto & fraudulento conſilio accipienda ſunt. In Tornæſiano & Cruſellino exaratum erat tertio caſu σκολιαῖς ἀπάταις, & fortaſſe rectius. non enim ſatis apte dici videtur τεῖχος ὕψιον σκολιᾶς ἀπάτας, cũ fraudi melius conueniant depreſſa & latebroſa loca, quam alta & conſpicua, cuiuſmodi ſunt muri. Sed tamen σκολιᾶς ἀπάτας ſcripſiſſe Pindarũ indicãt hęc Platonis verba, λέγοι γὰρ ἂν ἐκ τῶν εἰκότων πρὸς αὑτὸν, κατὰ πίνδαρον, ἐκεῖνο, πότε-

ρου δίκας τεῖχος ὕψιον, ἢ σκολιᾶις ἀπάταις, ἀναβὰς, καὶ ἐμαυτὸν οὕτω περιφράξας διαβιῶ. *Quid, si Cæsar subito?*]Excudendam curaui scripturam Decurtati & Tornæsiani, *quid, si Cæsar subito?* quid, inquit, faciam, si Cæsar subito veniat, & nos hic opprimat? aut, si subito Asturam veniat, cum eo perueneri mus?

IN EPISTOLAM XXXIX.

Plena pietatis] Legendum, vt est in nostris manuscriptis, *plena pietatis*. εἰρωνεία est. *Sibi illum iure iratum*]Fatetur se acerbius illum tractasse, quam oportuit: ideo illum sibi iratum esse. Mox pro *sibi video placere*, reposui ex iisdem nostris, *tibi video placere*. *Eadem scilicet*] *Eadem*, aduerbium est, significatque eadem via, vt ex Charisio alias docui. Tu, inquit, scribis me, cum Romam veniam, eadem via Brutum scilicet visurum. sed nisi Romam ire decreuissem Quincti vitandi caussa, occasio illa Brutum visendi me hinc non moueret. Brutus Cæsari tunc valde familiaris erat; idcirco eũ videre Cicero nolebat. *Nec inde venit*]Non inde venit, vbi sunt boni viri, qui, quod inimicũ habeant Cæsarẽ, patria exsulant. sed venit a Cæsare cui familiarissimus est factus. *Neq; diu afuit*] Diu non afuit a patria cum bonis viris, sed cito in eam se recepit, vt in Cæsaris gratiam rediret. ΦΑΙΔΡΟΥ περιοσῶν] Scripsi ex fide Decurtati, Φαίδρυ περιοσῶν, & Ε῾λλάδος. Videntur his verbis duo libri Dicęarchi significari, quorum primo auctor ille multa e Phædro Platonis, vt superflua & redundantia, resecanda esse docuerat: altero virorum illustriũ, quos Græcia tulisset, vitam conscripserat, huncque librũ vocarat Ε῾λλάδος βίον, vt illum, Φαίδρυ περιοσά. Laertius vulgo traditum refert, Platonem omnium dialogorum primum scripsisse Phædrum, idque conijci vel ex ipsius dialogi argumento, quod puerile quodammodo est: sed & Dicæarchum totam eius scripti rationem, vt nimis insolentem & fastidiosam damnasse. λόγος δὲ πρῶτον γράψαι αὐτὸν τὸν Φαῖδρον. καὶ γὰρ ἔχει μειρακιῶδές τι τὸ πρόβλημα. Δικαίαρχος δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς γραφῆς ὅλον ἐπιμέμφεται, ὡς φορτικόν. Quin etiam Plutarchus in Erotico reprehendere videtur descriptiones ei dialogo intextas Ilissi, viticisque, & graminei strati, tanquam superuacuas: ἄφελε, inquiens, τοῦ λόγου τὸν νῦν ἔχον ἐποποιῶν τε λειμῶνας καὶ σκιὰς, καὶ ἅμα κιττοῦ τε καὶ

λάκκων

λάκκων διαδρομὰς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιούτων τόπων ἐπιλαβόμενοι γλίχονται τὸν πλάτωνος ἴλισσον, καὶ τὸν ἄγνον ἐκεῖνον, καὶ τὴν ἠρέμα προσάντη πόαν πεφυκυῖαν προθυμότερον ἢ κάλλιον ἐπιγράφεσθαι.

IN EPISTOLAM XL.

Itane] Hinc initium duximus huius epistolæ, auctore Decurtato. *Illum ad bonos viros*] Cæsarem missurum esse εὐαγγέλια ad bonos viros, quod illos iubeat in patriam redire, vt eorum consilio Rempublicam constituat. *Sed vbi eos?*] Sed vbi bonos viros inueniet, nisi forte ipse se suspendit, vt eos apud inferos visat? nam eius scelere omnes boni perierunt. *Hic autem vt fultum est?*] Hæc addit, vt doceat accidere non posse, vt Cæsar se ipse suspendat. quam valida, inquit, firmaque fulcra hic, id est, in Italia ei subiecta & supposita sunt, quo minus librato corpore ad suspendium adigi possit? Fulcra quibus Cæsar innitebatur erant Brutus & alij, qui relictis partibus Pompeianorũ ad eum transierãt, eiusq; caussam fouebant. Significat ergo Cicero nullum periculum a quoquam esse Cæsari, cum eos amicos habeat, quos omnes boni exitium illi allaturos, & Rempublicam tyrannide liberaturos sperabant. ΦΙΛΟΤΕΧΝΗΜΑ] φιλοτέχνημα est opus ingeniose, summoque studio elaboratum, cuiusmodi erant statuæ Ahalæ & Bruti assertorum libertatis populi Romani, quas Atticus habebat in Parthenone. Vbi, inquit, est opus illud artificiosum, quod ipse vidi in Parthenone tuo, cum Brutus diceret se moueri & excitari eius aspectu ad liberandam tyrannide Rempublicam, exemplo gentilis sui L. Iunij Bruti, & Seruilij Ahalæ? *Sed quid faciat?*] Quasi dicat, nihil. neque enim possit. itaque foro vtendum est, cum nequeat, quod instituerat, efficere. Hic Brutum excusat. *Illud optime*] Illud, inquit, quod mox subijciam, optime scripsisti, *sed ne is quidem, qui omnium flagitiorum auctor, bene de nostro.* verba sunt Attici ex eius ad Ciceronem epistola repetita. *At vellem aliquid*] Hæc Brutus scripserat, quod falsa putaret quæ vulgo dicebantur de conuitijs Q. Ciceronis filij in patruum Ciceronem. *Saxa Acronoma*] Correxi ex Decurtato, *Acronoma:* quod nomen etsi proprium sit alicuius loci, videtur tamen ex eo fictum, quod summa pars eorum saxorum a pecore depasta esset. *Quam inimicus*] Arguit insignem Quincti fratris leuitatem, qui modo ami-

cissimus esset filio, modo inimicissimus. ΚΕΠΦΟΥΜΑΙ] Aut legendum κεπφοῦμαι, vt edidi, aut κεκέπφωμαι. nam in Decurtato est κέπφωμαι, quod ex alterutra harum lectionum deprauatum est. κεπφοῦμαι est leuitate quadam animi huc illuc impellor. nam Suidas κέπφους ait vocari τοὺς ἐλαφροὺς φρεσὶν, & interpres Aristophanis τοὺς ἀλογίστους καὶ ἀνοήτους. Hesychio etiam κεπφωθεὶς est ὁ ὀξέως ἐλαυνόμενος.

IN EPISTOLAM XLI.

ΣΚΟΛΙΑΣ ἀπάτας] Me non fore ascensurum τεῖχος σκολιᾶς ἀπάτας. hæc enim extrinsecus assumenda, vt docuimus ad epistolam 38. huius libri. In Tornæsiano tamen est σκολιαῖς ἀπάταις. *Mentio Canæ*] Vulgati libri, *Canai:* Decurtatus, *Canae*, quod rectum arbitror. significat eum filiam Gellij Cani, de qua nuptui danda Q. Ciceroni filio nescio quid actum fuerat. *Commeatus*] Litteras Attici vocat commeatum, quod ijs solis summum desiderium, & veluti famem, eum videndi leuare posset.

IN EPISTOLAM XLII.

Quoi iter instet] Vulgo legitur, *quod iter instet*, non male. sed castigatius, vt opinor, in Decurtato, *quoi iter instet*. Sæpe autem cum in Tornæsiano, tum in hoc, *quoi*, pro *cui*, exaratum reperias. *Eia tu: μίας Κόρδου*] Hic locus cum in libris hactenus excusis, tum in priscis manuscriptis, valde deformatus erat. eum nos vnius litteræ adiectione, & alterius detractione, suo nitori, vt spero, restituimus. nam cum in omnibus antiquis ita legissemus, EATVR ΜΙΑC ΚΟΡΔΟΥ, putauimus librarios corrupte scripsisse *eatur*, pro *eia tu*. Eia aduerbium est hortandi. Plautus Epidico, *Eia vero age dic*. Virgilius libro 9. Æneidos, *Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros, hostis adest, eia*. Plinius Iunior initio cuiusdam epistolæ, *Eia tu, quum proxime res agentur, quoquo modo ad iudicandum veni*. Hic autem verbum reticetur, quo Cicero Atticum compellarat, extrinsecusque assumendū, dic, siue profer aliquid ad templum effandum. quocirca mox tanquam ex persona Attici ei compellationi respondentis subijcit μίας Κόρδου, id est, piaculum Scæuolæ Cordi, innuens accommodatissimum ei tempori hoc esse argumentum effandi templi, vt scilicet augures aues consulerent, num expediret tale piaculum contrahi, ad liberandam ty-

dam tyrannide Rempublicam. Scæuola, vt vrbem obsidione Regis Porsenæ liberaret, ipsum Porsenam interficere decreuerat. sed deceptus purpuratum scribam eius loco occidit. qua in cæde quod dextera peccasset, eam in foculum iniectam exussit. itaque tam audaci facinore rex ille perterritus, acceptis obsidibus, bellum pace mutauit. sic Mutij Cordi piaculo Roma graui periculo liberata est. Cum ergo Cicero prouideret numquam depulsum iri a ceruicibus populi Romani seruile iugum, quod ei Cæsar recens imposuerat, nisi aliquo piaculo simili illi Mutiano, serio iocans scribit debere augures templum effari ad explorandum num e Republica esset, huiusmodi piaculum ab aliquo contrahi. Ceterum Cordo cognomen fuisse illi Mutio, qui purpuratum scribam Porsenæ interemit, docent Dionysius Halicarnassensis, & Plinius de viris illustribus. Cordus autem Latinis est, quem Græci ὀψίγονον vocant. illud non prætermittendum *μίας* hic esse *μίασμα*, teste Hesychio, vt docuimus ad epistolam vltimam libri 10.

IN EPISTOLAM XLIIII.

Pompam videret] Lego, auctore Decurtato, *Pompam videret*, vt etiam Manutius legit: & mox, *religionis opinione, & fama.* Vtroque loco ceteri mei libri manuscripti mendosi sunt.

IN EPISTOLAM XLV.

Quam illæ Diocharinæ] Illæ litteræ, quas Diochares Cæsaris libertus attulerat. Idem auctor epistola sexta libri vndecimi: *Quare ex Diochare Cæsaris liberto, quem ego non vidi, qui istas Alexandreas litteras attulit.* *Nec nostri studiosiorem*] Post vocabulum *officiosiorem*, subijcitur in Scidis, Tornæsiano, & Crusellino, *nec nostri studiosiorem*, quod in nostra editione non passus sum desiderari.

IN EPISTOLAM XLVI.

De sua vini curatione] Emendaui ex Decurtato, *de sua vini curatione.* Curationem vini vocat munus curandi vini delatum Leptæ, in epulum, aut prandium, quod Cæsar daturus erat populo Romano. nam huiusmodi quoddam munus Leptam a Cæsare postulasse liquet ex Ciceronis ad ipsum Leptam epistola. De epulo & prandijs publice præbi-

tis populo Romano ita Suetonius in Iulio Cæsare, *Adiecit epulum*, inquit, *ad visceratione*m, *& post Hispaniensem victoriam duo prandia. nam cum prius parce, neq; pro liberalitate sua præbitum iudicaret, quincto post die aliud largissimum præbuit.* *Meo autem Lanuino*] Scidæ, vt reposui, *meo autem Lanuino, quod Lepido tradidi, ex eo hoc primum.* Ager Antias & Lanuinus erant finitimi. ideo cũ Cicero Antij domum haberet, decreuerat aliquando prędium Lanuinum Phameæ, quod proximum esset Antiatibus suis illis ædibus, emere, vt intelligitur ex epistola 9. libri 9. illam autem domum postea Lepido vendidit, aut certe ei a quo Lepidus illam emit, vt apparet ex his verbis sequentis epistolæ, *Lepidus ad me heri vesperi litteras misit Antio. nam ibi erat. habet enim domum, quam nos vendidimus.* Hinc etiam perspicitur eum cum illis ædibus simul & prædium Lanuinum illis attributũ eidem Lepido vendidisse, ex quo prædio scribit se tum primum post venditionem exijsse. nam, *hoc primum*, significat hoc tempore primum. sic apud Terentium, *luciscit hoc iam*, hoc est, hoc tempore iam luciscit. *Ex eo cognoui*] Id est, ex Balbo. nam hæc eo referri debent, *Balbum conueni.* quæ enim deinde hucusq; sequuntur, κατὰ παρένθεσιν sunt interiecta, estq; longum ὑπέρβατον. *Liberam cretionem*] Sic hunc locum edidi ex fide Decurtati, Tornæsiani, & Crusellini, *ex eo cognoui cretionem Cluuij (o Vestorium negligentem!) liberam cretionem, testibus præsentibus, sexaginta diebus.* Liberam cretionem vocat, cretionem vacuam, & a nemine occupatam; vt liberum cuiuis fuerit hereditatem illam Cluuij cernere, tanquam a nemine aditam. Vestorius enim neque suo, neque Ciceronis nomine illam creuerat, cũ tamen id ei licuisset totis sexaginta diebus iam elapsis, quibus & scierat, & potuerat. Olim non idem tempus semper præstituebatur hereditatibus cernendis. nam quandoque cretio centum erat dierum, vt patet ex eo institutionis exemplo, quod Vlpianus refert Titulo 22. Regularum in hæc verba, *Titius heres esto: cernitoq; in diebus centum proximis, quibus scieris, poterisq;: nisi ita creueris, exheres esto:* aliquando pauciorum erat, vt hinc conijcimus. scribit enim Cicero se metuisse, ne Vestorius ab illa hereditate arcendus esset, quod intra præstitutum tempus LX. dierum non

rum non creuisset. Nam quod quidam existimant in cretionibus dies non fuisse pauciores quam centum, quod ad deliberandum non minus quam centum dies dari iubeat Paullus iurisconsultus, valde falluntur. dabantur enim a Prætore dies ad deliberandum, cretionis vero tempus præfiniebant testatores, quibus liberum fuit, quibus legibus vellent, heredes adstringere. *Arcendus*] Lego, *arcendus*, ex Decurtato. nesciebat Cicero pluresne dies essent cretionis Cluuianæ, quam sexaginta. ideo metuebat ne Vestorius arcendus & excludendus esset ab illa hereditate, quod illam intra eos dies non creuisset. Vlpianus eodem, quem modo adduximus, loco, *cum cretione vero heres institutus, sicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creuerit.* *Testibus præsentibus*] Hoc addidit, vt doceret dies illos LX. vtiles fuisse Vestorio. commodissimum enim ipsi fuerat, ad aperiendas tabulas testamenti, testes, qui eas obsignarant, adesse. itaque sexaginta illis diebus & scierat se heredem institutum, & hereditatem cernere potuerat. *Cum ab initio*, inquit Vlpianus, *aperiendæ sunt tabulæ, Prætoris id officium est, vt cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere.* *Nunc mittendum*] Sexaginta illi dies non fuerant vtiles Ciceroni, vt Vestorio. neque enim Cicero potuerat illis diebus cernere, cũ abesset. idcirco scribit sibi mittendum ad Vestorium, vt suo iussu cernat. *Meo iussu*] Quomodo Ciceronis iussu hereditatem illam cernere poterat Vestorius, si per procuratorem, vt aiunt Iurisconsulti nostri, hereditas adiri non potest? sed multum interest inter aditionem, & cretionem. nam aditio animi & consilij est, potius quàm facti; cretio non item, quæ certa formula, verborumque conceptione constat. itaque qui mandat alicui, vt hereditatem cernat, ipse eam iam animo adiuit.

IN EPISTOLAM XLVII.

Tetigit aures nuncijs] Deminuti sunt hic codices vulgati, ideo priscos manuscriptos sequutus sum, qui hunc locum ita referunt. *sed vt scriberem, tetigit aures nuncius, extemplo instituta omisi, ea quæ in manibus habebam abieci, quod iusseras edolaui.* Quibus in verbis vnicam tantum litteram

ex voce *nuncius* mutaui. ſcripſi enim *nuncij:*, ſexto caſu. ait enim Agamemnonem nuncijs ſibi aures tetigiſſe,

IN EPISTOLAM XLVIII.

Ne non liceat tenere] Verebatur Lepta, ne caduca eſſet hereditas Babulliana. apparet aliquid de caducis iam tum latum fuiſſe.

IN EPISTOLAM XLIX.

Atticæ primum] Hic appoſita fuerat in Scidis ea nota, qua initia epiſtolarum deſignantur. ideo ex his verbis hanc epiſtolam inchoaui. ſed & vox *primum*, eius initium indicat. *Eſt, quemadmodum*] Scripſi ex Decurtato, *eſt*, pro *&*. nam ad maiorem ἔμφασιν hoc verbum repetiuit, quaſi diceret, eſt bellum, quod modo ſcripſi, libenter aliquem odiſſe, quemadmodum & bellum eſt, non omnibus ſeruire.

IN EPISTOLAM L.

Mittere inſtituerem] Codices formis impreſſi, *mitterem inſtituerem:* quam lectionem ſequitur etiam Victorius. at longe melius manuſcripti noſtri, *mittere inſtituerem*, vt edidi.

IN EPISTOLAM LI.

Hemicillus] Edidi, ex præſcripto Decurtati, *hemicillus.* ſed fortaſſe Cicero Græce ſcripſit ἡμίκιλλος. vt vt ſit, hemicillus ἡμίονον ſignificat nam κίλλος, vt alias docuimus, eſt ὄνος. qui autem dignitate & auctoritate alteri cuipiam potentiori cedebat, is aut aſinus, aut certe mulus, id eſt, ἡμίονος, ſiue ἡμίκιλλος (ſemiaſinum ad verbum dicas,) ille autem præſtantior ἵππος, id eſt equus, dicebatur. vnde prouerbium ἀφ' ἵππων ἐπ' ὄνους, quod in eos quadrat, qui conditionem optimam peſſima ſorte mutarunt. Ait igitur Cicero non eſſe quod Atticus ſuſpicetur ſe idcirco ei mittere noluiſſe exemplum epiſtolæ, quam ad Cæſarem ſcripſerat, quod vereretur ne ille perſpiceret hemicillũ ſe in ea fuiſſe, quod demiſſo animo & adulatorie eam ſcripſiſſet. ſe enim cum Cæſare, tanquam cum æquali, ἀκολακεύτως in ea loquutum fuiſſe. Eadem dicendi forma ſupra libro quarto ſcribit ſe aſinum germanum fuiſſe, quod potentiores obſeruare ſolitus ſit. *Narro tibi*] Mendoſe vulgati, *narrabo tibi:* recte vero priſci noſtri, *narro tibi*, vt edidi.

IN EPI-

IN EPISTOLAM LII.

O hospitem] Timebat Cicero, ne Cæsar, quem hospitio excepturus erat, sibi grauis & molestus hospes esset. sed periculo facto eum facilem agnouit. idcirco ait, o mihi hospitem tam grauem! quasi dicat, quem mihi valde grauem fore putabam, is mihi minime molestus fuit. itaque subiungit, ἀμεταμέλητον, quod cum non pœniteret hospitio illum accepisse. Hæc non eram scripturus, nisi viderem etiam in editione Victoriana pessime hunc locum interpungi. *Vultum non mutauit*] Addidi vocem *Vultum*, ex fide Tornæsiani & Crusellini. mutare vultum dicitur, qui recitatione alicuius facti, cuius ipse sibi conscius sit, ita commouetur, vt aut erubescat, aut expallescat, aut alia quadam ratione animi perturbationem indicet. *Ἐπισταθμίαν odiosam*] Habes, inquit, odiosam ἐπισταθμίαν, id est, quam ego initio, vt grauem, oderam & refugiebam; quæ tamen mihi, vt dixi, molesta non fuit.

IN LIBRVM XIIII.

IN EPISTOLAM I.

Affirmabatque] Codices vulgati, *affirmatque*, præsenti tempore: Scidæ, & Tornæsianus, *affirmabatque*, quod melius conuenit cum superioribus verbis, *reperiebat*, &, *aiebat:* atque ita edidi. *Quidquid Volt, Valde Volt*] Perspicue est in Tornæsiano & Decurtato, *Volt:* quos, quo minus sequerer, nulla caussa fuit. quamquam non improbo vulgatam lectionem, *Vult.*

IN EPISTOLAM II.

ΦΑΛΑΚΡΩΜΑ] Matius caluus erat. qua de caussa Madarus, & Caluena hoc libro dicitur. sed cum otij inimicus esset, non erat vere φαλακρὸς; quia Græcum hoc nomen non modo caluum, sed tranquillum etiam, atque quietum, serenumq; significat. vnde ὑπερβολὴ illa apud Demetrium Phalereum in commentario de eloquutione, φαλακρώτερος εὐδίας, id est, magis caluus quã serenitas. quod loquendi genus inde natum puto, quod perturbatus aer multis festucis, paleis, alijsq; leuissimis rebus, quæ flantibus ventis sursum e terra feruntur, tanquam pilis quibusdam horrescat. cum vero sudum est, & liquida tempestas, ne pilus quidem in aere cernitur. inde iocans Cicero in caluitiem Matij, φαλάκρωμα

vocauit otium & tranquillitatẽ, quam parum Matius amabat. ideo ſcribit ſe nihil quietis apud eum reperijſſe: & epiſtola proxime ſequenti, *tranquillæ*, inquit, *ſunt tuæ litteræ; quod vtinam diutius. nam Matius poſſe negabat:* & hac ipſa epiſtola paullo poſt, *habes φαλάκρωμα inimiciſsimum otij, id eſt, Bruti.* quæ verba ὀξύμωρον quoddã præ ſe ferunt, quaſi Cicero dixerit, quietem inimiciſſimam otij. ſed iocatur, vt diximus, in eo, quod erat quidem in Matio φαλάκρωμα, cũ caluus eſſet, non erat vero, quia otium timebat. *Tu puta*] Editiones, *vt putat:* Ego ex Decurtato, *tu puta*, hoc ſenſu: tu exiſtima quam nullum ſit φαλάκρωμα, & quam nulla quies & tranquillitas apud Matium. quod enim apud eum diuerſari, & pluſculum temporis manere noluerim, inde facile conijcere poteris eum mei diſſimilimum fuiſſe, hoc eſt, ocij inimiciſſimum, cuius ego amantiſſimus ſum. ea enim de cauſſa nolui ad eũ diuertere, ſed vlterius progreſſus ſum: quamquam tantum in via procedere nequiui, quantum voluiſſem. nam ille me diutius ſuo ſermone remoratus eſt. *Sed minus*] Poſt vocem *minus*, ϛικτέον: & pro *diu eius*, legendum *diutius*, vt eſt in omnibus noſtris manuſcriptis, & in prima editione Victoriana.

IN EPISTOLAM V.

Quoniam quidem ἠσίτησας] Mire conſentiebant antiqui noſtri in hac lectione referenda, *quoniam quidem ἠσίτησας*, quos lubens ſequutus ſum. ἀσιτεῖν eſt cibo abſtinere, qua ratione plærique veterum medicorum morbos curabant. *A balneatore φυρμὸς πολὺς*] Excudendum curaui, *a balneatore*, vt erat in omnibus noſtris. Videtur vero Cicero ſignificare Antonium, qui tum omne ſuum ſtudium & operam ponebat in conuiuijs agitandis. *Balneatorem* autem dixit pro *conuiuatorem*. nam cum olim moris eſſet, vt prius conuiuæ lauarent, quam ad epulas admitterentur, ſolebant magiſtri conuiuiorum ijs balnea præbere, quos ad cœnam, aut ad prandium vocabant. inde Horatius aquam præbere dixit pro conuiuio accipere. De conuiuijs Antonij ſic idem auctor epiſtola 3. libri huius, *Odorare tamen*, inquit, *Antonij διάθεσιν, quem quidem ego epularum magis arbitror rationem habere, quam quicquam mali cogitare.* *Non modo*

ſepti]

sepit] *Non modo* hic significat, *non modo non*, vt supra epistola 2. libri 4. *Id non modo negligentiæ meæ, sed ne occupationi quidem tribuas:* & in Oratore, *Nam vt in epularum apparentia non se spurcum solum, sed etiam elegantem dici volet:* id est, non solum non spurcum. Tibullus quoq;,

Iam modo non possum contentus viuere paruo,
Nec semper longæ deditus esse viæ;
Sed canis æstiuos ortus vitare sub vmbra
Arboris, ad riuos prætereuntis aquæ.

Eadem loquendi ratione mox hic auctor subijcit; *tantum non*, pro *non tantum non*. *Vagi esse*] Veram & certam hic esse Manutij coniecturam declarat hęc scriptura Decurtati, *vagisse*, vbi omissa tantum est vna littera. scribi enim debuit, *vagi esse*. In Tornæsiano aliquanto deprauatius est, *magisse*. Ait Cicero Brutum & Cassium tantam libertatem meruisse, vt non modo includi non debeant eo loco, quo se receperant, sed ne quidem contineri orbis terræ custodijs; quasi eis licere debuerit etiam extra orbis terræ fines libere vagari. *Tantum non*] Recte Decurtatus, *tantū non*, & mox, *atqui*, quo modo ipsi edidimus. III. *Idus*] Codex Tornæsianus III. *Idus:* alij a vulgata lectione nihil variant.

IN EPISTOLAM VI.

Verba mea ea de re] Edidi, vt erat in Decurtato, *ea de re*.

IN EPISTOLAM VII.

Paullum in Caieta vidi] Victorius in postrema editione scripsit, *in Caietano*. sed veteres libri nostri, *in Caieta*. ac sane Caietam Cicero vocare solebat villam quam habuit in agro Caietano, vt epistola 4. lib. 1. *Caietam, si quando abundare cœpero, ornabo:* & epistola 3. lib. 8. *nauis & in Caieta est parata nobis, & Brundisij.* *Si ἀγὼν est*] Scidæ, *si ago est:* scripsi, *si ἀγὼν est*. ἀγῶνα vocat contentionem partium, & certamen, hoc est bellum ciuile. *Sint omnia faciliora*] Reposui *sint*, pro *sunt*, ex Scidis & Crusellino. optat vt res non ita perturbatæ sint, ac fore putabantur.

IN EPISTOLAM VIII.

In Actis nostris] Id est, in littoribus nostris. Cicero enim prædia habebat mari finitima, vt Pompeianum, & Cumanum, quo iam illum venisse Atticus existimabat. Hæc autem Cicero scribebat in illo itinere. Actam pro littore etiam in

Verrinis vſurpauit; & Virgilius littoris actam dixit, pro margine,& extremitate. *De Mario*]Pſeudomarium intelligit, qui ab Antonio interfectus eſt. *Etſi doleo*] εἰρωνικῶς, quaſi Pſeudomarius nepos fuerit L. Craſſi, quod pro certo habendum erat, ſi is γνήσιος C. Marij filius extitiſſet. *Arceſſes*] Alij libri, *arceſſe:* noſtri manuſcripti, *arceſſes*, vt temporis eiuſdem ſit, cuius verbum quod antecedit, *curabis.*

IN EPISTOLAM IX.

M. Curtius] De hoc M. Curtio vide quæ ſcripſimus ad epiſtolam 49. lib. 12.

IN EPISTOLAM X.

POIZOΘEMIN] Veteres libri ſic referunt, PIZOΘEMIN. Victorius edidit ῥιζόθεμιν. ſcribendum potius fuit ῥιζίθεμιν. ſic apud Theophraſtum δένδρα ῥιζίφλοια, & in quodam epigrammate Græco βάκχος ῥιζίνοος. ſed ego propius ad veterem ſcripturam reponendum puto ῥοιζόθεμιν. nam librarius facile alteram litteram omiſit, qua diphthongus conflabatur. hoc autem nomine Cicero ſignificauit litem & controuerſiam tumultuoſam & turbulentam, quæ inter Octauium & Antonium incipiebat agitari de bonis C. Cæſaris. nam ῥοῖζος ſtridorem & ſtrepitum ſignificat. LXXX. *deterſimus*] Ex illa ſumma detraximus & diminuimus LXXX. HS. quæ impendimus ad ea reficienda, quæ erant ruinoſa. ſic enim hunc locum interpretor ex epiſtola 9. huius libri, & ea quæ proxime ſequitur.

IN EPISTOLAM XI.

Non ſine inuidia] Integrior eſt ſcriptura veterum codicum, quam publicarum editionum. ideo ex illorum fide ſic edidi, *ſed non ſine inuidia, ne ſine periculo quidem.*

IN EPISTOLAM XII.

Odij pœnam ac doloris] Victorius edidit, *odij plenam*, quam lectionem cum multis de cauſſis non probo, quas longum eſſet hic referre, tum quod in Decurtato, Tornæſiano, Cruſellino perſpicue exaratum eſt, *odij pœnam*. itaque Manutij ſequor interpretationem. *Negan' hæc ferri poſſe*] Tornæſianus, & Cruſellinus, *negant:* ſcripſi, *negan'*, id eſt, negaſne. ſic audin' eſt audiſne, cenſen' cenſeſne, & alia huius generis infinita. Senſus autem eſt, negaſne hæc nunc ferri poſſe? quid dices cum Octauius Romam venerit? multo

profecto

profecto acrius negabis tolerari posse, quæ tunc fi. nt. nam quid censes tum illos non patraturos flagitij?

IN EPISTOLAM XIII.

Proficiscor vt constitueram] Cùm interrogatione pronunciandum sunt enim verba anxie quærentis an in Græciam debeat proficisci, vbi se periculum vitæ posse existimabat; an vero Romæ, aut alibi in Italia manere. *Fore me quidem video*] Eandem scripturam referunt Decurtatus & Crusellinus, quam & Tornæsianus: ex cuius fide iam dudum Lambinus docuit ita legendũ esse, *fore me quidem video in discrimine.* *Mirificas Egnatio*] Editio Victoriana, *mirificas Q. Egnatio:* Decurtatus, *mirificas sub. Q. Egnatio.* quæ scriptura manifeste indicat notam illam Q. in ordinem verborum e glossemate traductam fuisse. itaq; eã expunxi. facile enim nomen Quincti e superioribus ἀπὸ κοινȣ̃ repetitur.

IN EPISTOLAM XIIII.

De hæresi Vestorina] Scribit alio loco Cicero Vestorium magis exercitatũ fuisse in arithmeticis quam in dialecticis, significans eum peritiorem fuisse pecuniæ numerandæ, & rationum subducendarum, quam disputationum instituendarum. nam Vestorius argentarius fuit Puteolanus, idcirco cum Atticus iocaretur in hoc eius munus, hæresin vocarat vehemens eius studium pecuniæ cogendæ, deducto iocula-riter nomine hæreseos a Latina voce æs æris, qua veteres Romani omne genus pecuniæ notabant. At hæresis vocabulum est Græcum, vt norunt etiam pueri. iocus est ergo ex ficta notatione. *De Phario nummo*] Deprauatissime vulgo legitur, *de Pherionũ more Puteolano*, pro *de Phario nummo re Puteolano*, vt ex Decurtato edidi. iocabatur enim Atticus in ancipiti notione vocis Phario, quæ partim a nomine φᾶρος, quo Græci vestẽ significant, deduci potest, partim a Pharo insula Ægypti, aut a Pharo turri in ea insula ad regendum cursum nauigantiũ extructa. is ergo nummus Pharius erat nomine, quia Vestorij erat, qui a veste Vestorius, vt ἀπὸ τȣ̃ φάρȣς Pharius, dicebatur; re autẽ Puteolanus, quod hominis esset Puteolani, & Puteolis asseruaretur; non autẽ Pharius, cum neque cuiusquam eorum esset, qui Pharum Ægyptiam incolerent, neque in illa Pharo repositus. Opponitur etiam

Pharus Puteolis. nã Pharus excelsa est, vrbs Puteoli depresso loco, tanquam in puteo quodam, sita. vnde & a puteorum ibi defossorum multitudine nomen traxit: quamquam alij ab aquarum putore eam appellatam existimant, vt refert Strabo libro 5. *Aliorum brutorum*] Non M. Bruti, non D. Bruti, sed aliorum qui vere sunt bruti, id est, insulsi & stupidi. *Qui te obsignatorem*] Ciceroni aliquid testamento relictum fuerat a quibusdam, qui Cæsaris partes fouebant; quod intellexerat ab Attico, qui adhibitus fuerat ad obsignanda eorum testamenta. eo ergo beneficio cum illis obstrictus esset, non poterat illos in historijs non laudare, nisi omnino ingratus videri vellet. *Massiliensibus*] Vicinos Attici vocat Massilienses, non quod Atticus prædia haberet prope Massiliam, sed quod illis agri essent in Epiro finitimi prædijs Attici. eos vero Cæsar militibus assignarat.

IN EPISTOLAM XVI.

Renauigaro] Reposui, auctoribus Scidis, *renauigaro:* quod *κατὰ συγκοπὴν* dictum est pro *renauigauero.* *Quis enim audeat laudare*] In omnibus, quos vidi, manuscriptis exaratum est, *quis enim audeat laudare:* quam lectionem mendo carere puto. nam verbum *laudare*, referri debet ad laudationes Cæsaris, & approbationes eius actorum, quæ antea fieri solebant. sensus ergo est, nemo iam Cæsarem audeat laudare, cum grauissima supplicia proposita sint eius laudatoribus. *Curasti vt ante scirem*] Addidi particulam *vt*, ante verbum *scirem*, approbantibus libris antiquis.

IN EPISTOLAM XVIII.

O hominem pudentem!] Receptam lectionem retinui, quod ea auctoritate Decurtati confirmaretur. itaq; pudentem *εἰρωνικῶς* dictum puto. In Tornæsiano & Crusellino erat, *o hominem impudentem!* *Saufeij legisse vellem*] Scripsi, vt erat in omnibus nostris antiquis, *Saufeij legisse vellem*, *κατ' ἔλλειψιν.* nam extrinsecus assumere oportet, *librum.* sic libro primo harum epistolarum scripsit *πεπλωαίων in manibus tenebam & κορινθίων, & Ἀθηναίων puto me Romæ habere.*

IN EPISTOLAM XIX.

Barnæum] Vulgati libri *Barnacum*: nostri manuscripti *Barnæum*, vt edidi. ΑΤΙΣΙΑΙ] Hoc vocabulum deprauatum erat in omnibus manuscriptis nostris, extra quam in Decurta-

Decurtato, vbi Latinis litteris scriptum erat, *atisia.* itaq; reposui ἀτισία. quæ vox iuncta est ἐκ τοῦ α στερητικοῦ μορίου, καὶ τοῦ τίειν τοῦ ἐκτίνειν καὶ καταβάλλειν, significatque defectum solutionis. nam Dolabella debitam Ciceroni pecuniam non soluebat: ideo hac ipsa epistola idem auctor, *tibi vero*, inquit, *assentior maiorem* πρᾶξιν *eius fore, si mihi quod debuit dissoluerit.* Recte autem a verbo τίειν hoc nomen deduci, declarat alterum vocabulum eiusdem notionis indidem deriuatum, ἀτίτης, quo Hesychius ait significari τὸν ἄπορον, καὶ τὸν μὴ ἔχοντα ἀποτίσαι. *Assentiris enim*] Lego ex Crusellino, *assentiris.* hoc loco defecerunt Scidæ nostræ, magno studiosorum omnium detrimento. *Me facere magnam* πρᾶξιν] Hæc cum interrogatione lego. Respondet enim Attico scribenti, factum illud Dolabellæ ea potissimum de caussa magnum videri, quod ipse id laudando magnum faceret. itane scribis, inquit, me laudatione mea magnam facere πρᾶξιν Dolabellæ?

IN EPISTOLAM XX.

De Quinctis] Scripsi, *De Quinctis*, auctore Crusellino. De Quincto Cicerone patre, inquit, & de Quincto eius filio, de Buthroto etiam tuo videbo, cum venero. *Antonij est dextella*] Edidi ex Tornæsiano & Crusellino, *Antonij est dextella.* nam in vulgatis deest nomen *Antonij.* significat autem Q. Ciceronem filium tanta auctoritate esse apud Antonium, vt, quos velit, ei amicos faciat. Dextræ porrectione vtebantur veteres in iungendis fœderibus, & amicitijs. Virgilius libro 4. Æneidos,

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido.

Erat enim dextera, vt ait Seruius, signum fidei. inde apud hunc nostrum auctorem coniunctim legas, fidem & dexteram porrigere. Dextella vero est deminutiuum dexteræ. *Scripsi citatim*] Post verbum *scripsi*, addidi aduerbium *citatim*, vt diserte in Crusellino exaratum reperi.

IN EPISTOLAM XXI.

Hoc metuere] Senarius est ex veteri quodam poeta sumptus, quem Cicero sæpe adducit suppresso auctoris nomine. *Et quidem* πεντέλοιπον] Tam paucis hanc rem perstrinxit, vt

quid ſignificarit vix hodie quiſquam aſſequi poſſit. igitur in re obſcura vtendum eſt coniectura tantum, nihilq; pro certo affirmandum. Puto nomine πεντελοίπου Sextum Pompeium notari. nam πεντέλοιπος eſt, qui quinis ſupereſt, id eſt, Sextus. Itaque contractam hanc orationem ita explico, & quidem mecum adducturus eram πεντέλοιπον, id eſt, Sextum Pompeium, ſic hominem nempe Hirtium paro traducere ad optimates, in quibus non infimum locum tenet Sextus Pompeius.

IN LIBRVM XV.

IN EPISTOLAM I.

ΟΥ ταυτὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ] Codex Cruſellinus, VT TVA TO EK TOY TOY: emendaui, ΟΥ̓ ΤΑΥΤῸ ἘΚ ΤΟΥ͂ ΑΥ̓ΤΟΥ͂, eleganti ſane ſententia. nam cum dixiſſet ſe eam mulierem, de qua hic agit, apud amicos collaudaſſe, ſtatim ſubijcit ſe eandem probris & maledictis poſtea conſcidiſſe, coram tribus eius filijs & filia. id enim ſignificare voluit, cum ait ſe non eadem ex eodem ore efflaſſe. integrum prouerbium non appoſuit, ſed eius duntaxat partem, omiſſis ſuo more quibuſdam verbis, quæ facile extrinſecus aſſumi poterant. explicate dixiſſet οὐ ταυτὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ϛόματος ἐξέπνευσα, id eſt, non idem ex eodem ore efflaui, ſed pro laudibus probra obieci. Videtur autem alluſum hoc prouerbio ad fabulam Æſopicam de Satyro, qui mirabatur ruſticum ex eodem ore calidum & frigidum efflare. *Quid eſt hoc?*] Hoc additum eſt tanquam ex perſona Attici, qui miraturus erat Ciceronem vituperaſſe, quæ paullo ante laudaſſet. eſt enim improbi viri, quod modo laudaueris, vituperare, vt eſt in ſenario Græco, τὸν αὐτὸν αἰνεῖν καὶ ψέγειν ἀνδρὸς κακοῦ. *Quid eſt autem*] Illa mulier, de qua hic agitur, Ciceroni obiecerat eum perſonatum ambulare, quod fuco, tanquā larua quadam, occultaret corporis vitia, quæ ætate contraxerat. & ſane Calenus apud Dionem eidem vitio vertit, quod caput vnguentis perfundere ſolitus eſſet. Eam ergo contumeliam ſcribit ſe vltum fuiſſe probris & maledictis. *Baulos Cumis.*] Tornæſianus, & Cruſellinus, *paullo Cumis:* correxi, *Baulos Cumis.* Ait enim ſe vidiſſe Piliam Cumis euntem Baulos, quo in funus proceſſerat. Bauli oppidum eſt Campaniæ non longe a Cumis.

Cumis. *Nec ambitiose*] Scripsi, *nec ambitiose*, ex Crusellino. nec ambitiose autem est non ambitiose, nulla cum adulatione, sed libere. sic nec opinato, & nec manifestum veteres dicebant, pro, non opinato, &, non manifestum.

IN EPISTOLAM II.

Quid de Buthrotijs] Non putabat Atticus negotium de Buthrotijs confici posse per Senatum; contra Cicero id totum a Senatu pendere existimabat. *Non videmur cesse victori*] Omnes antiqui nostri, vt Victorianus manuscriptus, *non videmur esse victori*. Credo Ciceronem scripsisse, *non videmur cesse victori*. nam cesse pro cessisse veteres dicebant: Lucretius,

Nam quacunq; prius de parti corpora cesse
Constitues, hac rebus erit pars ianua lethi.

Eadem forma hic auctor scripsit decresset epistola 1. lib. 7. pro decreuisset, *plus*, inquiens, *decreuit, quã si omnes decresset triumphos*. Ait ergo se & reliquos bonos viros (quantum ipse putabat) nondũ cessisse victori Cæsari, sed ei fortiter restitisse, adeo vt ille tandẽ occubuerit. itaq; se sperare vt postea nihilo plus cedãt. & quãuis ea spes ipsos falleret, certo tamen euenturũ, vt ager Buthrotius liberaretur. decreta enim Cæsaris confirmatũ iri, ex quibus vnum fuerat, vt Buthrotij liberi essent. Operæ longe secus, quam præscripseramus, hæc verba ediderunt. *De qua καύσῳ laborat*] Cum in Crusellino scriptum repetissem, *de qua causo laborat*, statim conieci Ciceronem scripsisse, *καύσῳ laborat*. videtur enim allusisse ad nomen Flammæ, cui apte conuenit καῦσος, qui ardor est febris; quasi Flamma de caussa Tyndaritanorum ita animo æstuarit, vt inde καῦσος sequutus sit. sed & in his nominibus, *causa*, & *καύσῳ*, suauis est παρήχησις. *Hos tamen*] Punctum figendum est post *tamen*. est enim ἀποσιώπησις, quasi dicat, hos tamen defendã, & eorũ caussam agam. ΠΕΝΤΕΛΟΙΡΟΝ] Sextum Pompeiũ ista, quæ scribis, mouere videntur.

IN EPISTOLAM III.

Accepi in Atinati] In Tornæsiano erat, *accepi nati*: in Crusellino, *accepi nati nati*. Emendaui, *accepi in Atinati*. Redibat Cicero Cumis in Tusculanum, quo in itinere est ager Atinas, vbi scribit se duas Attici epistolas accepisse. Atinates populi sunt Campaniæ Alifanis & Aletrinatibus contermini. *Nam illa quæ recordaris*] Illa quæ acta sunt

Lentulo & Marcello Consulibus non debent in exemplum trahi, vt Romam omnes boni veniant, & Senatusconsulto facto negotium dent Consulibus, vt videant, ne quid Respublica detrimenti capiat, quod actum est initio belli ciuilis illis Consulibus *Nec caussa eadem est*] Nam tunc omnes iure in Cæsarem statū Reipublicæ conuellentem arma ferre posse videbantur: nunc non item. innumeri enim clamant eum iniuste occisum, & persequendos esse eius necis auctores. *Tabula Demonici*] Puto nomine Demonici significari C. Cæsarem, qui populū Romanū bello superarat (nam δημόνικος est ὁ νικήσας τὸν δῆμον) Demali vero ipsum Ciceronem, qui totus esset popularis. nam vt ἀπὸ τοῦ τρόχου, δρόμου, χρυσοῦ, fiunt, τροχαλὸς, δρομαλὸς, χρυσαλὸς, sic ἀπὸ τοῦ δήμου δημαλός. Tabula ergo Demonici est tabula auctionaria bonorum Cæsaris, quæ Octauius proscripserat. scribit enim Appianus libro 2. de bello ciuili, Octauium auctione bona patris Cæsaris vendidisse, vt inde militibus, quorum studia captabat, pecunias curaret. Ei vero negotio arbitror Atticum præfectum fuisse, rogatu Ciceronis, cui Octauius id commiserat. initio enim nihil Octauius agebat, nisi consilio Ciceronis. scribit igitur Cicero sibi gratū esse, quod Atticus sedulo se gerat in auctione bonorū Cæsaris. *Vt scribis ἰλιὰς*] Crusellinus, Ι Λ Α C, reposui, ἰλιάς. quod concise dictū est pro ἰλιὰς κακῶν. significat enim a Q. filio Iliadem malorum proficisci. notum est prouerbium ἰλιὰς κακῶν. *Multa dicentur*] Hæc vulgo vitiose leguntur cum interrogatione.

IN EPISTOLAM IIII.

Hora octaua fere] Explicate scripsi; vt erat in Crusellino, *hora* VIII. *fere*. in alijs διὰ σημείων exaratum erat H. VIII. *fere*. *Et legio? rem probo*] Editiones, *& leuiorem probo:* Crusellinus, *& legiorem probo:* scribendum, *& legio? rem probo*. apposita interrogationis nota post vocem *legio*. Ijs Cicero respondet, quæ Atticus ei scripserat de legionis cuiusdam ab Antonio ad Octauium defectione: ac, quia mox Carfuleij mentionem facit, puto legionem Martiam significari, cui in bello Mutinensi præfuisse Carfuleium scribit Appianus libro 3. bellorum ciuilium. Duæ vero legiones tunc ab Antonio ad Octauium transierant, Martia & Quarta, vt tradunt Paterculus libro 2. Dio lib. 45. & Appianus eo quo dixi loco.

dixi loco. vtramque eam legionem postea in prælio Mutinensi concisam fuisse, & ipsum Carfuleium vna occubuisse, scribit Asinius Pollio in epistola ad Ciceronem. Sententia ergo huius loci est, etiam legio ab Antonio defecit ad Octauium? rem probo. *Si vero etiam Carfuleius*] Si Carfuleius quoq; relicto Antonio ad Octauium transiuit, omnia in contrarium feruntur. nam Carfuleius amicissimus fuerat Antonio. itaq; non minus mirum videbatur eum ab illo desciuisse, quam flumina sursum versus relabi. *Quoniam caretur Butrotis*] Conuenit manuscriptis nostris cum Victoriano in hac lectione referenda, *quoniam caretur Butrotis*. & certe eam mendo vacare puto. Iocatur hic Cicero in Cæsarem interfectum. idcirco subijcit, *rides?* iocus autem petitus est ex ambiguo significatu vocis, *Butrotis*. Buthrotij incolæ sunt vrbis & peninsulæ Buthroti, quorum agros cum C. Cæsar militibus assignasset, Atticus, vt eos inde pelleret, numerata de suo pecunia, decretũ abstulerat a Cæsare, quo ciuitas omnis Buthrotia libera esse iubebatur. sed postea Cæsare interfecto milites decretum id spernere cœperunt, tanquam nullius vis atque momenti. itaq; omni ope Cicero nitebatur, vt Senatus id decretum confirmaret. nam Senatus auctoritati sperabat agrarios parituros esse, & ex agris Buthrotijs decessuros. Caussam ergo cur nolit bellum esse, hanc adfert, quod Buthrotijs careatur. nulla enim spes erat, si bellum redintegraretur, vt agri Buthrotij dominis restituerentur. aliam quoq; caussam, cur bellum auersetur, ijsdem verbis, diuerso tamen sensu, narrat, nempe quod Butrotis careatur, id est, ijs qui tam multis, tamq; grauibus vulneribus sauciati fuerant, vt inde occubuerint. ijs vero de medio sublatis, cum Respublica pristinam libertatem recuperasse videretur, merito ait se non cupere vt iterũ bellum inter ciues excitetur. Butrotorum enim interitu extinctũ esse omnẽ belli fomitem, atq; materiam. Butrotos ergo ancipiti dixit notione, significans partim agros vrbi & peninsulæ Buthroto attributos, partim Cæsarẽ, qui βούτρωτος fuerat, id est, multis vulneribus confectus. nam particula βοῦ iuncta alicui vocabulo eius vim intendit, vt in his βούπαις, βούπεινα, βούλιμος, βουγάϊος, & alijs multis. ea porro forma dicitur βούτρωτος, qua ἄτρωτος, quo nomine is intelligitur, qui nullo vulnere

ſaucius eſt. vtrumque autem hoc nomen originem ducit ἀπὸ τοῦ τιτρώσκεσθαι. ideo ſine aſpiratione hic ſcribitur, *Butrotus*; quomodo Lepidum ſcripſiſſe auctor eſt Stephanus, qui Butrotum appellatum tradit a boue ad iugulum icta, eoq; vulnere mactata. *Saufeium per te celemus*] Libri formis impreſſi, *Saufeium pete celemus*, mendoſe. ſincere Cruſellinus, *Saufeium per te celemus.* tua cauſſa, inquit, quoniam videri non vis ab Epicuri ſecta deficere, Saufeium Epicureum celemus, tibi valde probari Tuſculanas diſputationes. Terentius, *ancillas dedo, quolibet cruciatu per me exquire.* *Cum iterum tam multis*] Edidi ſcripturam Tornæſiani, & Cruſellini, *cum iterũ tam multis verbis agis.* *Vt in Saufeij eam*] Scripſi ex Cruſellino, *Vt in Saufeij eam, relinquamq; Tuſculanas diſputationes:* quæ lectio extat etiã in Tornæſiano, niſi quod pro, *Saufeij eam*, ibi vitioſe exaratum eſt, *Saufeleam.* Dixit autẽ *in Saufeij*, ἐλλειπτικῶς pro *in Saufeij ſententiã.* *Tuſculanas diſputationes*] Quibus Saufeij & reliquorum Epicureorum decreta oppugnantur. *In Nemus*] Locum intelligit Dianæ ſacrum in agro Aricino. Strabo, τὸ δὲ Ἀρτεμίσιον, ὃ καλοῦσι Νέμος, ἐκ τοῦ ἐν ἀριστερᾳ μέρους τῆς ὁδοῦ τῆς ἐξ Ἀρικίας ἀναβαίνουσιν εἰς τὴν Ἀρικίνην τὸ ἱερόν. Eo loco prædium habuit C. Cæſar, quod inde Nemorenſe dicebatur, cuius meminit hic auctor ſupra libro 6. & Suetonius.

IN EPISTOLAM V.

ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς] Victorium fefellerunt veſtigia veteris ſcripturæ non ſatis expreſſa in eius antiquo libro, quibus ille ſeductus auctor hucuſq; fuit vt legeretur ὁ θήσαυρος ἄνθρακες. Nos rectius, niſi valde fallor, & ad ſententiam Ciceronis accommodatius ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς: quam lectionem collegimus ex deprauata illa quidem, ſed tamen ſatis perſpicua Tornæſiani & Cruſellini codicis ſcriptura, quæ in hoc erat eiuſmodi ΟΓΕΝΑΥϹ ΑΝΘΡΑΚΕΥϹ: in illo autem hoc exemplo ΟΓΝΑΥΕϹ ΑΝΘΡΑΚΕΥϹ. Prouerbium eſt ductum ex fabula Æſopica fullonis & carbonarij, quo inſignis quædam diuerſitas & diſſimilitudo functionum munerum indicatur. nam fullonis eſt eluere maculas, polire, & dealbare veſtes; carbonarij vero, quidquid attingat, atro colore perfundere. Valde autem verecunde & modeſte Cicero de ſe loqui-

ſe loquitur, cum ait ſe in ea re, de qua rogabatur a Caſſio, fore pro fullone carbonariũ. non enim ſuum eſſe alios virtutibus expolire, ſed potius vitijs inquinare. itaq; non ſatis prudenter Caſſiũ a ſe petijſſe, vt Hirtium optimum faceret. *Qui quidem ſe actutum*] Emendaui, auctore Cruſellino, *qui quidem ſe actutum*. quod ἐλλειπτικῶς dictũ eſt, pro, qui quidem ait ſe actutum, & ſtatim iturũ quo decreuit. ideo mox ſubijcit, etenim iam in Tuſculano eſt. *Et ille quidem*] Scripſi, *& ille quidem*, addita ex Cruſellino copula *&*, quæ in vulgatis deerat. *Fugere nunc curẽ*] Vitioſe vulgati edunt, *non curem*, repugnante Ciceronis ſententia. itaq; auctore Cruſellino particulam inficiandi *non*, in aduerbium temporis *nunc* mutaui.

IN EPISTOLAM VIII.

Villæq; plures videndæ] Victorius ſic edidit, *vt illæ quæ plures videndæ*, nullo ſenſu. In Cruſellino hoc modo legebatur; *villæque plures videndæ*: ſcripſi, *villæq; plures videndæ*. quia enim rarius ſuas villas inuiſebat, neſciebat quid in eis ageretur. ideo ſcribit eas ſæpius eſſe videndas, vt curaret, ne quod ibi detrimentum acciperet. *De ea re*] Quis non prætulerit lectionem Cruſellinam, *de ea re*, illi receptæ, quam etiam refert Tornæſianus, *dare?* Ait enim craſtinum diem aliquid allaturum ad cogitandum de Tuſculano, & alijs ſuis villis, vt eis prouideatur.

IN EPISTOLAM IX.

Hanc locatoriam prouinciam] Repoſui ex Cruſellino, *locatoriam*; cuius vocis veſtigium, licet perturbatum, extat in hunc modum in Tornæſiano, *legatoriam*. Prouinciam locatoriam vocat, quæ locatione aliquid agendi conſtaret, qualis erat ea, quæ Bruto & Caſſio dabatur, de frumento in vrbem aduehendo. huiuſmodi enim curationis delatio inſtar erat locationis. ſic locandi verbo vtitur Varro libro 2. de re ruſtica, de aduectione frumenti loquẽs, *igitur*, inquit, *quod nunc intra murum fere patres familiæ irrepſerunt, relictis falce & aratro; & manus mouere maluerunt in theatro & Circo, quam in ſegetibus, & vinetis, frumentum locamus qui nobis aduehat ex Africa & Sardinia.* *Qua ad Eurotam*] Edidi, ex præſcripto Cruſellini, *qua ad Eurotam*. nam τὸ *qua*, aduerbium eſt ſignificans aliqua par-

te, aliquo loco. *Quam illa Persice*] Persice celebris fuit porticus Lacedæmone, ex manubijs Persarum, quos Lacedæmonij bello vicerant, trophæi loco ædificata: in qua captiuorum simulachra, inquit Vitruuius, barbarico vestis ornatu, superbia meritis contumelijs punita, sustinentia tectum collocauerunt; vbi & hostes horrescerent timore eorũ fortitudinis affecti, & ciues id exemplum virtutis accipientes, gloria erecti, ad defendendam libertatem essent parati. Pausanias quoque in Laconicis tectum illius porticus Mardonij, aliorumque Persici exercitus ducum simulachris innixum fuisse refert. Puto igitur, quantum in re obscura assequi coniectura possum, Brutum & Cassium, recuperata, interfecto Cæsare, populi Romani libertate, vt præclari eius facinoris insigne aliquod monumentum perpetuo extaret, Lanuuij porticum quandam, ad exemplum illius Lacedæmoniæ, ædificandam curasse, quam Cicero Persicen ea de caussa vocat. atque eo referenda sunt superiora illa verba, *ad Eurotam sedere*. Lanuuij enim, quod oppidũ, nouæ huius porticus ergo, instar erat Lacedæmonis, Brutus & Cassius ociosi considebant, tanquam ad Eurotam, qui fluuius est alluens Lacedæmonem. *Nolo enim Lacedæmonem*] Iocatur hic Cicero in otium Lanuinum Bruti, quasi eo nomine molliciæ Brutum argueret. Iocus autem, ob verborum, quibus continetur, deprauationem, nemini patet. itaq; primum corrigenda sunt scripturæ vitia, tum sensus explicandus. Codex Tornæsianus hæc ita refert, *nolo enim Lacedæmonem longinquo quom Lanuuium existimauit:* Crusellinus hoc modo; *nolo enim Lacedæmonem loci in quo quoniã Lanuuium existimaui.* emendaui, & interpunxi, *nolo enim Lacedæmonem λαχεῖν: κοχώνην Lanuuiũ existimaui.* Quid sit Lacedæmonem λαχεῖν sciunt omnes, quibus ignotũ non est hoc prouerbium σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. itaque cum Brutus Lanuuij esset, quod oppidum, vt diximus, erat instar Lacedæmonis, ibique nihil aliud cogitaret, quam de porticu ædificanda, quæ summo ornamento futura erat illi oppido, non inscite dici poterat Lacedæmonem λαχεῖν. Verum Cicero arrepta iocandi occasione, partim ex obscœnis Lacedæmoniorum moribus, partim ex ambigua Lanuuij significatione, ait sibi spurcam videri Lacedæmonem illam

Lanuinam:

Lanuinam: ideo se nolle eam λαχεῖν: quo dicto indicat moram Lanuinam Bruti, vt turpem, sibi non probari. λακωνίζειν Hesychio est παιδικοῖς χρῆσθαι, &, Λακωνικὸς τρόπος, τὸ περαίνειν, καὶ παιδεραστεῖν, καὶ παρέχειν ἑαυτὸν τοῖς ξένοις. Lanuuium autem non modo vrbem significat, sed eam quoq; corporis partem, qua sita sunt pudenda. Græci eam κοχώνην vocant. Plautus Truculento, *Lanuuij ne hic sunt quas habes victorias?* verba sunt Strabacis serui Astaphium ancillam de stupro appellantis, & manum, qua illa mulier erat, admouentis. idcirco mox illa respondet, *ne me attrectes*. Propertius quoq;, *Lanuuij ad portas hei mihi solus eram*. inde colei Lanuini, quos Cicero in epistola ad Pætum honestos esse tradit, vt contra Cliterninos turpes. *At*, inquit, *honesti colei Lanuini, Cliternini non honesti*. qui locus non satis hucusque intellectus est. itaq; conabor eum explicare. Lanuuiũ & Cliternia vrbes sunt Italiæ, vnde culei vini & olei Romam aduecti vænales a propolis inclamabantur. faceti vero homines cum pro culeis coleos acciperẽt, ita propolas inclamasse fingebant. & quidem coleos Lanuinos honestos existimabant, quod vox Lanuuium pro pudendo ita tecta esset, vt turpis non haberetur. in Cliternia vero inerat allusio quædam ad herniam, quod vocabulum, vt ait Cornelius Celsus, indecorum putabatur: idcirco coleos Cliterninos, tanquam herniosos non honestos ducebant. Porro κοχώνην, cui nomini Latina vox Lanuuium auctore hic Cicerone respõdet, ita Galenus interpretatur, σύζευξιν τὴν ἐκ τοῖς ἰσχίοις τὴν πρὸς τὴν ἕδραν, δι' ἣν καὶ πᾶς ὁ περὶ τὴν ἕδραν τόπος οὕτως ὀνομάζεται.

IN EPISTOLAM X.

De Decimi Græceijq;] ὑπακουστέον, proscriptione, aut cæde actum sit. nam id agebat Antonius, vt cuiuis liceret hos, tamquã hostes reipublicæ, persequi & interficere. *Quæ nostris vita*] Quamuis nemo molestus sit Bruto & Cassio nostris, quam turpis tamẽ futura est eorum vita, si opem non ferant Decimo & Græceio, quos Antonius persequitur?

IN EPISTOLAM XI.

Ego ne vt beneficium] Legendũ ex Tornæsiano & Crusellino, *ego ne vt beneficium accepisse in contumeliam?* supplendũ enim extrinsecus, videar, aut dicar. *Atq; vt omnino*] Quamuis omnino posses Romæ tuto esse, num eo minus

in prouinciam ires nunc cũ Prætor es, aut postea pro Prętore? quasi dicat, si Romę sine periculo esse posses, mallesne ibi manere, quã esse in prouincia cum imperio? minime certe. *Senatum vocare*] Scripsi, *vocare*, &, *incitare*, ἐνεργητικῶς, auctoribus Crusellino & Tornęsiano. *Hoc vero neminẽ*] Seruilia exclamabat se neminem audisse, qui prudentius consiliũ daret, quam id, quod modo Cicero dederat, de Senatu vocando, populo vehementius incitãdo, totaq; Republica suscipienda. *Velle enim se dixerat*] Dixerat se Romã ire velle. sed postea deiectus est de illo inani sermone. *Ad id quod ad Deos*] Hęc ita referebat Crusellin⁹, *nec facile addi potest ad idq, adeo genus legationis:* quæ in hunc modũ correxi, *nec facile addi potest ad id, quod ad deos, genus legationis.* votiuam legationem vocat genus legationis ad deos.

IN EPISTOLAM XII.

Ni in Tusculanum venerit] Restitui ex fide Crusellini particulam *ni*, quæ in editionibus deerat. si, inquit, Antonius in Tusculanum nõ veniet, quo eum venturum prædicant, alterum ab eo beneficiũ habebo. narratum fuerat Ciceroni Antonium venturum esse in Tusculanũ cum armatis hominibus: qua de re ita epistola 8. huius libri, *Graceius*, inquit, *ad me scripsit homines comparari, qui armati in Tusculanum mitterentur.* ΤΩΝ δ' αἰτίαν] Pro τὰν δ' αἰτίαν, reposui ex Crusellino τῶν δ' αἰτίαν. quis, inquit, Brutorũ auctor est quo minus hæc negotia ferri queant? Marcusne an Decimus? videtur perstringere Decimum Brutũ, quem Paterculus scribit auctorem fuisse, vt Antonio parceretur.

IN EPISTOLAM XIII.

Nec agmen cogamus] Id est, postremi simus, ductum a pastoribus, qui, cũ pecudes in caulas compellunt, ipsi postremi sequuntur. Seneca de Lucifero stella, quæ mane, conditis alijs, omniũ postrema occidit, *cogit nitidum phosphoros agmẽ.* *Veredis certe*] Pro *vere dicere*, reposui, *veredis certe*; quam meam emendationem nemini displicituram puto. incitatissimus fuit cursus equorum veredorum: Martialis,

Parcius vtaris moneo rapiente veredo,
Prisce, nec in lepores tam violentus eas.

Sed quid

Sed quid egerit?] Quasi dicat, nihil egerit, quãuis id fecerit, quod instituit. *Sed Selicia venisse*] Vt libro 4. Selicianam prouinciam dixit pro Seleuciana, sic hoc loco Seliciã pro Seleucia. credebatur Brutus habere exercitum in Asia, vnde M. Scaptius redibat. ideo scripserat Atticus se sciturum de Scaptio omnia quæ de Bruto ferrentur. *Quæ ego statim*] Quæ ego statim vt mihi scribas rogo. *Interea narras*] Scripsi ex Crusellino, *narras*. interea, dum exspectamus quid dicat M. Scaptius, narras eadem venisse seruum Basili. *eadem* ἐπιῤῥηματικῶς dixit, pro, eadem via; quo modo non semel in his epistolis loquutus est, vt alias docui.

IN EPISTOLAM XV.

Quam vix stomachum] Non improbo receptam lectionem, *quam stomachum non habere arbitrantur*. sed a veteribus libris abest particula *non*, eiusq; loco ante vocem *stomachum*, legitur *vix*, vt edidi.

IN EPISTOLAM XVI.

Si quid tibi est a Statio] Publica lectio, *si quid tibi est a tuis scriptum:* Vetus Crusellini, quam sequuti sumus, *si quid tibi est a Statio scriptum*. Statius libertus fuit Q. Ciceronis, cuius fit mentio epistola 5. libri 12. & epistola 19. huius libri.

IN EPISTOLAM XVII.

Antroni vetui] Ex Crusellino ita lego, *Antroni vetui:* ad quam lectionem proxime accedit hæc codicis Tornæsiani, *Antroni vel vi*. Huic Antroni vetuerat Cicero quicquam de nummis Arpinatium dari, quos L. Fadio Ædili, nec alij cuiquam, reddi volebat. supra epistola 15. & infra epistola 20. huius libri. *Nisi explicato* Λ] In re tam obscura quid aliud facere possum, quam vti coniectura? Puto hic vitiose scribi Λ, pro Δ, & hac nota Δ, δάνειον, hoc est, æs alienum significari. sic idem auctor epistola 9. libri 9. cum obscure notare vellet fœnerationem Attici, eam digamma Æolicum a prima littera fœnoris appellauit. Alias docuimus librarios Latinos has duas litteras Δ, & Λ, sæpe inuicem commutasse. quo errore factum puto vt Λ, locum τοῦ Δ, vulgo hic occuparit.

IN EPISTOLAM XVIII.

Et in ea cura vigilarem] Tornæsianus, *& in lacuna vi-*

gilarem: Crusellinus, *& in ea cuna vigilarem*: reposui, *& in ea cura vigilarem*. qua in emendatione gaudeo mihi conuenire cum erudito & perspicaci viro Iusto Lipsio. *De mulis vecturæ*] Nemo dubitat quin deprauata sit ea lectio, quam edunt vulgati, *de mulis vecturæ itineris, & in eis*; eam nos ex Crusellino ita correximus, *de mulis vecturæ itineris, & vehis*. Muli vecturæ itineris sunt quibus Cicero filius & famuli, quos secum ducebat, vehebantur. muli vehis, quibus plaustrum sarcinis onustũ trahebatur. est ergo vehis gignendi casus a nomine vehes. *Quoniam intelligo*] Legendum ex Crusellino, *quoniam*, &, vt ita legatur, postulat sententia. *Seorsum curam*] Pro *suorum*, reposui ex fide Crusellini, *seorsum*. quod aduerbium significat separatim ab alijs, & nominatim. Terẽtius Andria, *omnibus gratiam habeo, & seorsum tibi præterea Demea*. *Ad te pertinere*] Sic vulgati libri, nec aliter Crusellinus. verũ in Tornæsiano est, *ad te vertere*.

IN EPISTOLAM XIX.

ΕΡΓΩΔΕΣ sed ἀνυστόν] In Crusellino erat ΑΝΙΚΤΟΝ. vnde iudicaui certam esse coniecturã eruditissimi viri Henrici Stephani hic legendum existimantis ἀνυστόν. *Fuit certe dignus*] Ludit in voce Septemuir. quasi C. Antonius dignus fuerit qui septimus vir esset vxoris suæ, cũ sex alij eam adulterarent.

IN EPISTOLAM XX.

Vt scribis ἐν κενῷ? Tornæsianus, *anteno*: Crusellinus, *enteno*: reposui, ἐν κενῷ: quod est frustra, & in cassum. nã vt Græci dicunt ἐν καλῷ pro commode & belle; ἐν τάχει pro celeriter; ἐν δίκῃ pro iuste; sic Atticus ἐν κενῷ scripserat, pro inaniter & frustra. quis, inquit, hæc, id est, legationem ἐν κενῷ, nullis scilicet acceptis mandatis, suscipere velit? *Qua caussa ac quorsus est*] Codex Tornæsianus, *qua caussa cursus est*; Crusellinus, *qua caussa occursus est*. legendum, *qua caussa, ac quorsus est*. *Sit ne autem extricata*] Libri vulgati, *excitata*, mendose. nos e Crusellino, *extricata*, prorsus recte. extricare est expedire & explicare.

IN EPISTOLAM XXI.

Ecquem tu illo] Scripsi, *ecquem*, vt erat in Crusellino & Tornæsiano. ΕΠΟΧΗΝ *vestram*] Dubitarat Atticus, an e re foret Quincti Ciceronis filij, vt ei Cani filia nuberet, de

cuius

cuius cum eo nuptijs agebatur. qua de re ita supra Cicero epistola 41. libri 13. *Tum enim*, inquit, *mentio Canæ omnino, si id consilium placeret, esset necesse. sed, vt scribis, ratio est habenda grauitatis, & vtriusq; nostrum idem consilium esse debet.* *De tabulis*] Quantum hinc licet conijcere, hæc Cani filia prius alteri viro nupta fuerat, a quo dos, soluto matrimonio, exigi nõ potuerat, quod eius bona non essent soluendo. Ideo scripserat Atticus nouas tabulas factas fuisse in illius dote. quod Cicero numquam suspicatus fuerat; imo putabat dotem integre restitutam fuisse.

IN EPISTOLAM XXIII.

Cui ὑπόμνημα] Cui libellum & commentarium dabo a me conscriptum de rebus nouis. sic enim vocat epistola proxima.

IN EPISTOLAM XXIIII.

Brutum H. IIII.] Tornæsianus H N I S, vnde Lambinus coniecit legendum H. II. id est, hora secunda. sed liquido exaratum erat in Crusellino H. IIII. hoc est, hora quarta. quam lectionem referre quoq; videtur Tornæsianus, si propius & attentius eius scripturam spectes.

IN EPISTOLAM XXV.

Meus animus est æquus] Lego ex Tornæsiano & Crusellino, *meus animus est æquus, sic tamen vt si nihil offensionis sit.* patienter & æquo animo laturus sum hibernam nauigationem, modo tamen nihil in ea sit offensionis, id est, damni, & periculi, quod metuendum est, si tempore mysteriorũ nauigem. *Et tu etiam scite*] Scripsi, auctore Crusellino, *& tu etiam scite.* & tu, inquit, quærenti mihi, quo die mysteria futura essent, lepide & eleganter respondisti, ea illo die fore, quo piaculum erat olim quicquam aggredi. *Quo die olim piaclum*] Ex perturbata huius loci scriptura quidam mysteria nescio quæ Olympica commenti sunt, quæ numquam fando audita fuerunt. sed meminisse illi debuerunt, si vnquam id legerant, Olympijs cultum & celebratum fuisse Iouem, mysterijs Cererem, Proserpinam aliosq; deos inferos. verum de Olympijs hic nullum verbum Cicero, vt apparet ex germana huius loci lectione, quam sic refert codex Crusellinus, *& tu etiam scite, quo die olim piaclum, mysteria scilicet.* Nauigaturus hieme Cicero summo studio vitare conabatur,

ne tempus suæ nauigationis in eũ diem incurreret, quo mysteria Romana celebrabantur. nefas enim & piaculũ erat eo die ferij quicquam agere. Mysteriorũ autem nomine eum diem intelligebat, quo mundus patere dicebatur, quod ter in anno fiebat, postridie Vulcanalia, ante diem tertium Nonas Octobris, & ante diem sextum Idus Nouembris. ac de hiemalibus mysterijs hic eum egisse declarant quæ ipse mox subijcit de hiberna nauigatione. verum, inquiet aliquis, si stata erant hæc sacra, quorsum eorum diem quærebat ab Attico? non enim verisimile est eũ fastos Romanos ignorasse, quos C. Cæsar, paullo ante quam interimeretur, correxerat. Sed ij rursus, eo mortuo, negligentia Pontificum, confusi & perturbati fuerant, vt refert Suetonius in Augusto. itaq; vitio intercalationum feriæ variarant, qui error vsque ad Augusti principatum durauit. De his mysterijs ita Festus; *Mundus, vt ait Capito Ateius in libro tertio Pontificali, ter in anno patere solet diebus his, postridie Vulcanalia, & ante diem tertium Nonas Octobris, & ante diem sextum Idus Nouembris: qui, quid ita dicatur, sic refert Cato in commentarijs iuris ciuilis; mundo nomen impositum est ab eo mundo, qui supra nos est. forma enim eius, vt ex ijs, qui intrauere, cognoscere potui, adsimilis illi eius inferiorem partem, veluti consecratam dijs manibus, clausam omni tempore, nisi ijs diebus, qui supra scripti sunt, maiores censuerunt: quos dies etiam religiosos iudicauerunt ea de caussa, quod quo tempore ea quæ occultæ & abditæ religionis deorum manium essent veluti in lucem quandam adducerentur, & patefierent, nihil eo tempore in Republica geri voluerunt. itaq; per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non comitia habebantur, non aliud quidquam in Republica, nisi quod vltima necessitas admonebat, administrabatur.* & Macrobius, *Quare nec Latinarum tempore, quo publice quondam induciæ inter Romanum populum, Latinosq; firmatæ sunt, inchoari bellum decebat, nec Saturni festo, qui sine vllo tumultu bellico creditur imperasse, nec patente mundo, quod sacrum Proserpinæ & Diti patri dicatum est, meliusq; occlusa Plutonis fauce eundum ad prælium putauerunt. Vnde & Varro ita scribit, mundus cum patet, deorum tristium & inferûm quasi ianua patet, propterea non*

modo

modo prœlium committi, Verum etiam delectum rei militaris caussa habere, ac militem proficisci, nauem soluere, Vxorem liberorum quærendorum caussa ducere religiosum est. Hactenus Festus, & Macrobius, ex quorum verbis intelligitur Ciceronem ea de caussa scire voluisse mysteriorũ diem, ne tunc imprudens se mari committeret. *Piaclum*] κατὰ συγκοπὴν, *piaclum*, pro *piaculum*; vt epistola 6. libri 2. *sæclum*, pro *sæculum*; & epistola 2. libri 6. *Vincla*, pro *Vincula*. *Olim*] Recte, *olim*, vt indicaret priscos Romanos maiori cultu dies religiosos obseruasse, quam qui tunc viuerent. *Vt Vt sit res*] Recte Crusellinus, *Vt Vt sit res*. quocunq; modo, inquit, se res habeat, siue bonum sit, siue periculosum mense Ianuario nauigare. *Est enim hiberna*] Hæc quoq; ex eodem illo codice & Tornæsiano sic lego, *est enim hiberna nauigatio odiosa.*

IN EPISTOLAM XXVI.

Inaudiui L. Pisonem] Absq; libro Crusellino fuisset, nescio an maculæ hinc abstergi potuissent. nam ceteri libri manuscripti nihilo purgatiores erant excusis. sic enim hunc locũ referebant, *Mandibili Pisonem*. At Crusellinus, quamquam aliquantum inquinatus sit, mihi tamen clare præluxit ad veram & germanam lectionẽ ex his tenebris eruendam. sic enim edit hæc verba, *inaudibili Pisonem*. inde conieci Ciceronem scripsisse, *inaudiui L. Pisonem*. inaudire est leuiter aliquid, quod occulte agatur, audire. idem hic auctor supra, *numquid de quo inaudisti?* & Plautus Mustellaria, *metuo ne de hac re quippiam hic inaudiuerit*. *Velim*] Scripsi, *Velim*, eodem Crusellino auctore. *Est illa quidem in Vtramq;*] Hic etiam integriores & castigatiores sunt Tornæsianus & Crusellinus, quam excusi. ita enim hæc referunt, *reliqua pars epistolæ est illa quidem in Vtramq; partem; sed tamen nonnullos interdum iacit igniculos Viriles:* vulgati sic, *reliqua pars epistolæ illa namq; in Vtramq; sed tamen.* itaq; vt πορφύραν παρὰ πορφύραν, sic γραφὴν παρὰ γραφὴν facile licet diiudicare. *Easq; ad te e Tusculano*] Vt scriptum inuenimus in Crusellino & Tornæsiano, sic edidimus, *easq; ad te e Tusculano*; quæ lectio dilucidior est vulgata. *Is me paucos specus*] Editiones aliter. Nos verã lectionẽ sequuti su-

mus, quam ita e Crusellino expressimus, *M. AEliũ cura liberabis: is me paucos specus &c.* is, inquit, rogat me paucos specus, qui habeant aliquid seruitutis a meo puteali, hoc est, postulat a me vt sibi liceat in extremo suo fundo paucos specus effodere, quibus puteal meum seruiat. *A puteali*] In Tornæsiano est, *apud tale:* in Crusellino, *apud talis:* scripsi, *a puteali.* quid puteal sit nemini ignotum puto. Ælius hic dicebat specus illos suos aliquid seruitutis habituros a puteali Ciceronis, cum significaret eos tectum iri puteali Ciceronis: idcirco puteal Ciceronis ei seruiturum. seruitutem habere ab aliquo, est habere ius seruitutis. *Idem de illo Tulliano*] Crusellinus codex, *Idem de illo. Tulliano cupide libere cum Cascellio loquare.* reponendum putaui, *Idem de illo Tulliano capite libere cum Cascellio loquare.* Tullianum caput vocat, qđ epistola proxime sequẽti Tullianũ semissem. caput enim quandoq; sortem, & pecuniæ summam significat, vt norunt omnes, qui Græce & Latine sciunt. Vult autem Atticum libere loqui cum Cascellio, contra quam cum M. Ælio, cui responderi nolebat nisi quamlenissime. *Octauam partem*] Exemplum hoc est scripturæ Crusellinæ, *Octauam partem tuli luminarium in ædium astira.* vocem *astira,* mendosam puto: in ceteris nihil mutandum. repono vero ἄθυρα, quo nomine significantur partes ædium cæcæ, id est, quæ portis, fenestris, & luminibus carent. ideo scribit se eo tulisse octauã partem luminarium eius ædificij, de quo egerat cum Attico. ἄθυρα sunt τὰ ἄνευ θυρῶν καὶ θυρίδων. luminaria vero specularia, quibus lumen in ædes admitti solet. ea hodie apud nos sunt aut vitrea, aut chartacea. Cato in ædificio suæ villæ sena luminaria fieri vult, totidemq; lumina. *Ne memineris cui Cærellia*] Hoc Cicero ita concise scripsit, vt, quid significarit, nemo se hodie scire certo possit affirmare. coniecturis igitur sententia exploranda. Questus fuerat hic auctor cum Attico epistola 21. lib. 13. quosdam suos libros, quos eius librarijs describendos dederat, Cærelliæ, se inuito, communicatos fuisse; cuius rei neminem alium accusabat, præter illos librarios. quod cum Atticus intellexisset, omnibus illis edixerat, ne librum vllum Ciceronis iniussu suo vulgarent: si aliter facerent, se memorem fore spreti imperij. interim autem cũ vnũ de illis deprehendisset Cęrelliæ mandato alios quosdam

Ciceronis

Ciceronis libros deſcribentem, grauiter illi interminatus fuerat, eiuſq; rei certiorem fecerat Ciceronem. at ille, cum moleſte non ferret Cærelliam eos libros habere, vetuit Atticum meminiſſe cui librario Cærellia librorum eorum deſcribendorum negotium dediſſet. Ne memineris, inquit, cui de librarijs tuis Cærellia mandarit, vt meos libros deſcriberet. ea enim librarij culpa ita leuis eſt, vt obliuione potius deleri, quam memoria retineri debeat. *Mundus is*] Corrupte, ante editionem noſtrã, hic legebatur, *Mundus iſtum. M. Enius quid egerit &c.* nos, auctore Cruſellino, emendauimus, *mundus is. Tu, M. Ennius quid egerit &c.* ϛικτέον enim poſt *mundus is.* Varronem ſcribit mundum eſſe, non quod purus & nitidus ſit, ſed quod ſuis libris res omnes diuinas & humanas, tamquam mundus, complexus ſit. Scripſerat enim Varro libros rerum diuinarum, & rerum humanarum, vt ex Nonnio, & antiquis auctoribus, qui eos libros citant, intelligimus. *Curioſus enim*] Tu enim curioſus es. idcirco veriſimile non eſt id te ignorare, cum id ſcire volueris.

IN EPISTOLAM XXVII.

Suſpicabor] Edidi ex Tornæſiano & Cruſellino, *ſuſpicabor.* *O turpem*] Addidi exclamandi particulam *O*, ex antiquis noſtris.

IN EPISTOLAM XXIX.

Ludorum Bruti] Reſtitui ex Cruſellino & Tornæſiano vocem *Bruti*, quæ hinc per ſummam iniuriam pulſa fuerat. *M. Axianum*] Lego, *M. Axianum*, vt eſt in vulgatis & Cruſellino. nam Victorius, *Maxianam*, legit. *Sextum ſcutum abijcere*] Poſt verbum *abijcere*, addidi *nolebam*, ex fide Tornæſiani, & Cruſellini. ſcribit ſe nolle Sextum Pompeium ab armis diſcedere. *Ad omnia tua*] Perſpicue Tornæſianus & Cruſellinus, *ad omnia tua*, vt edidi. *Ait hic ſibi Iuliam*] Interpungi debet poſt *Iuliam.* eſt enim ἀποσιώπησις. explicate dixiſſet, hic ait Iuliam ſibi velle nubere. *Fere conſtitutum enim*] Antea hic legebatur *ferre*, cuius loco, auctore Cruſellino, repoſui *fere.* dicebat enim Q. Cicero prope conſtitutum eſſe diſcidium inter Iuliam & eius virum. *Sed quorſus*] Manutius ex coniectura, *quorſus:* quæ liquida eſt ſcriptura Decurtati. *De ore, & patre.*] Videtur his verbis neſcio quid turpe & obſcœnum indicaſſe. qua de cauſa mox

subijcit, *et si ἐβδιλυπτόμην, negaui putare me illa esse vera.* sic enim concepta sunt hæc verba in Tornæsiano & Crusellino. *Hoc est enim*] Hæ tres voces includendæ sunt παρενθέσει. ΟΥ πειρᾶ τοῦτον] Veteres libri, ΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΥΤΟΝ. emendaui, οὐ πειρᾶ τοῦτον. significat enim Iuliam non appellare & sollicitare Quinctum, vt se vxorem ducat. Obseruandum est πειρᾶν hic de muliere dici, quæ virum interpellet, cũ sæpius de viris mulieres de stupro appellantibus vsurpari soleat. Aristophanis interpres πειρᾶν τὸ προσβαλεῖν τῇ γυναικὶ περὶ ἀφροδισίων. vnde illud ex Pluto eiusdem Aristophanis πειρᾷ μὲν ἴσως σε. *Vidisse*] Codices impressi, *audisse*: nostri manuscripti, *vidisse*; vt excudi iussimus.

IN LIBRVM XVI.

IN EPISTOLAM I.

Postridie iens ad Brutum] Scripsi ex Tornæsiano & Decurtato, *postridie iens ad Brutum in Nesidem*, reiecta vulgata lectioné, a qua aberat aduerbium *postridie*. *In Nesidem*] *Nesidem*, quarto casu habent antiqui nostri, quos sequuti sumus. Ibat in Nesidem Cicero, vbi Brutus erat, vt apparet ex epistola 4. huius libri. *Dij hercule istis*] Legendum ex Crusellino, *Dij hercule istis.* imprecatio est aduersus eos, qui ludos Bruti proscripserant Nonis Iulijs, non vero Nonis Quinctilibus. Sic quoq; loquutus est epistola 10. huius libri, *O quales tu semper istos! itane in D. Brutum? Dij istis.* *Sed stomachari*] Nihil opus est vt nunc stomachemur. alias enim satis nobis erit temporis ad eam rem. totum enim diem stomachari licet. ΕΤΙ ἰῶμεν] Veteres codices ΕΤΕΩΜΕΝ. putaui vnicam litteram deesse, & legendum ἔτι ἰῶμεν? id est, adhuc ne sinimus & patimur ista fieri? Si quis tamen malit legere, *&* ἰῶμεν? id est, etiam sinimus? non valde pugnabo. sed illud alterum magis placet. *Pro certo habebatur, haud arma*] Ex Crusellino edidi, *De Sexto, pro certo habebatur, haud arma* quæ oratio est ἐλλειπτική, ac quæ in ea desunt ita supplenda, pro certo habebatur Sextum haud arma sumturum. Idem Cicero significarat epistola vltima libri superioris, cũ scriberet: *Sextum scutum abijcere nolebam.* *De CCX.*] Crusellinus vulgatam lectionem confirmat: Tornæsianus vero hanc summam ita

refert,

refert, *De* c c c x. *Ouius enim recens*] Recte Lambinus ex Tornæsiano emendauit, *Ouius enim recens: is multa quæ vellem:* quam lectionem etiam edit Crusellinus. Senius autem est, Ouius recens Athenis venit, is multa narrat quæ vellem. *In mandatis sat abunde*] Vulgata lectio mendo caret. ἀσυνδέτως enim dictum est, *sat abunde*; vt etiam postea, *satis esse, affatim prorsus.* Tornæsianus mendose habet, *sit abunde.*

IN EPISTOLAM II.

Alteram a Bruti] Legendum ex Crusellino, *alteram a Bruti:* nam ἀπὸ κοινοῦ repeti debet, *tabellario.* *Vt esset qui Hortensio*] Edidi ex Tornæsiano & Crusellino, *Vt esset qui Hortensio.* vt esset, inquit, qui responderet Hortensio petenti. *Equiribus*] Inepte vulgo legitur, *equitibus.* ego, *Equiribus,* reposui: qui dies est festus, a cursu equorũ, vt ait Varro, nominatus. eo enim die equi currebant in campo Martio. Ouidius gemina Equiria fuisse refert; altera quæ mense Martio agerentur, altera quæ Aprili. De primis hic Cicero verba facit. notandum vero eum alios fastos sequutum fuisse quam Ouidium. nam quæ Ouidius pridie Idus Martias attribuit, ea ille ipsis Idibus. Sed de huiusmodi fastorum variatione plura antea scripsimus. *In plaudendo*] Legendum, vt est in meis, *in plaudendo.* *Furcilla extrudimur*] Lambinus primus hic ex Tornæsiano emendauit, *furcilla extrudimur,* & quidem recte. sic etiam legitur in Crusellino. *De AEbutio*] Excusi codices, *De C. Metio*; Tornæsianus, & Crusellinus, *De AEbutio.* *Si de rebus*] Reposui ex Crusellino, & Tornæsiano, *si de rebus minus necessarijs,* hoc sensu, si de rebus minus necessarijs scribes, mittito litteras, vbi nactus fueris aliquem, qui ad me veniat: si vero aliquid maius erit, domo mittito, id est, aliquem ex tuis nominatim in eam rem mittito. *Notentur eclogarij*] Eclogarios vocat, qui ex libro, qui recitabatur, κατὰ τάχος excipiebant, quæ maxime obseruatu digna videbantur. eclogæ sunt quæ inter legendum aliquis in suum vsum deligit & decerpit, vt sunt præcipua librorum capita. huiusmodi sunt quæ hodie extant Ctesiæ, & Polybij eclogæ. Cicero obseruari vult eclogarios, ne ex libro de gloria eclogas decerpant.

IN EPISTOLAM III.

Magis & magis] Auctor mihi fuit Crusellinus vt ita ederem, *magis & magis delectari:* quo loquendi genere idem vsus est libro 14. *Itaq; de Græcia quotidie magis & magis cogito.* *Attributione nomina*] Manutius & alij quidam legunt, *& attributio mihi nominum ignota:* quam lectionem facile sequutus essem, si eam veterum librorum auctoritate niti vidissem. sed omnes summo consensu referunt, *& attributione mihi nomina ignota.* eadem tamen est vtriusq; lectionis sententia. etenim ignota sibi fuisse scribit nomina quod ad attributionem attineret, quia nesciebat quæ dies præstituta esset eorum solutioni. nam attributio hic est destinatio solutionis in certam diem. idem auctor prima epistola huius libri, *Ait enim attributionem in Idus; se autem vrgeri acriter.* *Ad Balbum*] Balbū delegare Ciceroni voluerant Dolabella & Faberius, vt apparet ex epistola 11. & 29. lib. 12. & fortasse, sequuta ex aliqua parte delegatione, Balbus, vt satisfaceret Ciceroni, ei quædā nomina attribuerat. ea de caussa subijcit Cicero se ad eum scripsisse, vt si attributa nomina non concurrerent, ipse subueniret. *Concurrerent nomina*] Dies nominum mihi attributorum non quadraret cū ea die, quæ præstituta est ijs nominibus, quæ ipse feci, dissoluendis; sed aliquanto longior esset. *Absentem suauiari*] Addidi vocabulum, *absentem*, ex fide Tornæsiani & Crusellini, quum id a vulgatis abesset.

IN EPISTOLAM IIII.

Dixi quid videretur] Ita erat in Tornæsiano & Crusellino, *dixi quid videretur:* quam lectionem edidi. *Etesijs vtemur*] Manuscripti nostri, *& estis*; vnde recte Lambinus reposuit, *Etesijs*.

IN EPISTOLAM V.

Quod quidem me minime] Vulgati, *qua quidem*. nostri omnes, *quod quidem:* quod probauimus. *Etenim circumspice*] Ludit in verbo, *tenet*. circumspice, inquit, an quisquam, manu mihi iniecta, me teneat. a te igitur solo teneor. *Sed ante erubesco*] Si me circumspicies, ne me in os intuere. nam ante, id est, anteriori parte spectatus erubescere soleo. itaq; timeo ne, si a te in os aspiciar, mutatio illa vultus mendacij

dacij me quodammodo arguat, tuq; dicas me a te non teneri. Vulgo dici solet mendaciũ mutatione vultus prodi. *Lepidi lepide descripto*] Lego ex Crusellino, vt Lambinus emẽdauit, *O dies in auspicijs Lepidi lepide descriptos*!

IN EPISTOLAM VI.

Sed id satis superq;] Post *superq;*, defixo puncto remorãdus est cursus orationis. nam quæ mox sequuntur, *tecum me non esse?* cum interrogatione legi debent. *Quid fugientem?*] Præscribentibus Tornæsiano & Crusellino edi iussi, *quid fugientem? periculumne? id nunc quidem, nisi fallor, nullum est.* *Bella reliqua reliqui*] Ita conceptus erat hic locus in Tornæsiano & Crusellino, *bella reliqua reliqui*. quæ lectio integrior est vulgata, a qua vox *reliqua* abest.

IN EPISTOLAM VII.

Nisi vt præsens] Edidi, *nisi vt præsens*, auctoribus ijsdem illis libris. non tamen reijcio vulgatam lectionem, *nisi quod præsens.*

IN EPISTOLAM VIII.

Vel Capua] desiderabantur in vulgatis hæc verba, *vel non longe a Capua*, quæ ex Tornæsiano & Crusellino restitui. mox ex eorundem librorum fide cum Manutio reposui, *legionem sub signis ducere.* *Romam ne venio. an hic maneo*] Verba sunt dubitantis, & incerto animo fluctuantis quid facturus sit, an Romam venturus, an in Pompeiano, vbi erat, mansurus, an fuga se se recepturus Arpinum, qui locus tutus esse videbatur. *Romam; ne desideremur*] Mihi potius, inquit, videtur vt Romam eam. hoc erat consilium Ciceronis. dubitabat tamen adhuc.

IN EPISTOLAM IX.

Mihi non. firmas copias habet] Tornæsianus, *si firmas copias habet.* sed vt a vulgatis, sic etiam a Crusellino abest particula *si*, & recte quidem.

IN EPISTOLAM X.

VI. *Kal.*] A vulgatis abest vox *Kal.* quam in meis manuscriptis reperi, ideoq; in meum exemplar transtuli.

IN EPISTOLAM XI.

Ex quo ἄνθη ipsa] Legendum, vt recte Lambinus emenuit, ἄνθη *ipsa*. nam librarij vitiose Latinis litteris scripserunt *ante*, pro ἄνθη. *At st, ægre me tenui*] Veteres libri, *ast ægre me tenui.* reposui, *at st, ægre me tenui.* st particula est qua

ſilentium indicitur, ſermoq; loqui volentiũ reprimitur. Terentius, *quid? nonne is obſecro es, quem ſemper te eſſe dictitaſti? C. ſt. S quid has metuis fores?* Itaq; quia vix Cicero ſe ſe repreſſerat, mox addidit, *ægre me tenui.* *Sine* ὕθλῳ] Noſtri omnes, *ſine vllo.* puto Ciceronem ſcripſiſſe, *ſine* ὕθλῳ : hoc eſt, ſine nugis & garrulitate Lucilliana. hoc enim vitio valde laboraſſe Lucillium teſtis eſt locuples Horatius. ὕθλος, inquit Heſychius, φλυαρία, μωρία, λῃρότης, φλυαρία. Plato libro primo de Republica, ὥς ἐγὼ οὐκ ἀποδέξομαι, ἐὰν ὕθλους τοιούτους λέγῃς: & in Theæteto, ταῦτα μὲν γάρ ἐστι ὁ λεγόμενος γραῶν ὕθλος, ὥς ἐμοὶ φαίνεται. *Illis trium viris*] Iocus eſt in voce Triumviris, qua nõ modo ſignificauit ternos præfectos agris diuidundis, aut Triumviros capitales, aut Monetales, aut nocturnos, ſed etiam trium mulierum viros. *Facete ni ſit*] Emendaui, *facete ni ſit*, cum ſcriptum legiſſem in Tornæſiano, *facete niſi.* moriar, inquit, niſi ſit facete dictum. *Eodem iure quo Rubriana*] Antonius multa ſubiecerat Romæ teſtamenta, quibus heres ſcribebatur. in ijs fuit teſtamentũ L. Rubrij, cui ne notum quidem illum fuiſſe tradit Cicero Philippica ſecunda. ſed & in prædia quædam inuaſerat Q. Metelli Pij Scipionis, vt Philippica 5. refertur. ideo cum Philippica ſecunda ſic initio Cicero ſcripſiſſet, *Ab hac perturbatione religionum aduolas in M. Varronis ſanctiſsimi atque integerrimi viri fundum Caſsinatem; quo iure? quo ore? eodem, inquies, quo in Scipionis, quo in heredum L. Turſelli prædia:* admonitus poſtea ab Attico illud de prædijs Scipionis non ſatis appoſite cum alijs facinoribus Antonij, quæ ibi commemorantur, coniungi, mandauit ei, vt pro *Scipionis*, reponeret, *Rubriana.* & ſane hodie eo loco non *Scipionis*, ſed *L. Rubrij*, legitur. *Ter contra ciues in acie*] Hæc referenda ſunt ad ea verba Philippicæ ſecundæ, *ter depugnauit Cæſar cum ciuibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. omnibus adfuit his pugnis Dolabella; in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit; ſi de meo iudicio quæris, nollem. ſed tamen conſilium a principio reprehendendum, laudanda conſtantia.* Præuertit me Lambinus in his notandis, cũ ea primum a me accepiſſet. *Indigniſsimum eſt*] Vulgati libri, *indignius eſſe.* ſed potius credendum Tornæſiano & Cruſellino ita referentibus, *indigniſsimum eſt.* vult enim Cicero corrigi hęc verba

e ſecunda Philippica, *quid indignius, quam viuere eum, qui impoſuerit diadema, cũ omnes fateantur iure interfectum eſſe qui abiecerit?* vult, inquam, in his verbis pro, *quid indignius*, ſubſtitui, *nonne indigniſsimum eſt*. ac certe vidi vetus Philippicarum exemplar, vbi exaratum erat, *nonne indignum eſt*; quamquam id ipſum vitioſe. nam pro *indignũ*, ſcriptum oportuit, vt hic iubet Cicero, *indigniſsimum*. *Quæ exſpecto*] Victorianus & vulgati, *quem exſpecto*. noſtri veteres, *quæ exſpecto*. & ſane κεφάλαια exſpectabat. *O quales tu ſemper iſtos!*] Quales, id eſt, quam exitioſos Reipublicæ tu ſemper exiſtimaſti iſtos, qui ore & vultu ſe bonos viros fingunt & eorum amantes, qui Rempublicam a tyrannide vindicare conantur, cum re ipſa acerrimi ſint extincti tyranni & eius actorum defenſores. *Itane in D. Brutum?*] Itane in D. Brutum aliquid iſti machinantur? *Dij iſtis*] Scripſi ex Cruſellino, *Dij iſtis*. Dij, inquit, iſtis male faciant. ſic epiſtola prima huius libri, *Dij hercule iſtis*. *Neq; Torquati*] Recte Cruſellinus, *negotiolo ſiſturum puto*: neque, inquit, me puto ſtiturũ Torquati negotiolo, vt ei præſto ſim quemadmodum pollicitus fueram. ſiſtere ſe negocio dicitur, vt ſiſtere ſe iudicio.

IN EPISTOLAM XII.

ΠΟΝΟΥΜΑΙ *enim*] Tornæſianus, & Huraltinus, *bonũ enim*. Victorius ex coniectura, *bonum animum*; Cruſellinus, *pono vni enim*. puto Ciceronẽ ſcripſiſſe, πονοῦμαι *enim*: quod eſt, moleſtia & labore conficior, quod a te abſum.

IN EPISTOLAM XIII.

VI. *Idus cum ante lucem*] Scripſi, vt erat in Cruſellino, VI. *Idus*: quam lectionem idem auctor confirmat epiſtola decima huius libri. eam enim ſcribit ſe dediſſe VI. Idus mane in Sinueſſano. ſed hoc iamdudum animaduertit Corradus. *Ad pontem Tirenum*] Nolui ab antiqua lectione noſtrorum manuſcriptorum recedere, in quibus erat, *ad pontem Tirenũ*. Vulgati, *ad pontem Tiretiũ*. ΠΑΡ' ὑπὲρ ἠνεμόεντα Μίμαντα] Eleganter Pſyrię inſulæ ſitũ ab Homero deſcriptum accommodat inſulæ Arpinatis poſitioni. nã vt Pſyria media interiacebat inter Chium inſulã, & montẽ Mimantẽ, ſic hæc Arpi-

nas inter Apenninum, & viam Appiam. itaq; Mimantis nomine Apenninum ſignificauit, quem Minturnis Arpinum proficiſcentes dextrorſum habent, vt ſiniſtrorſum viam Appiam. monuerat autem Atticus Ciceronem, vt cum e Campania Romam rediret, non recta, hoc eſt, via Appia, propter Antonium, ſed per inſulam Arpinatem, relicta ſiniſtrorſus Appia, iter faceret. Ideo initio huius epiſtolæ ait in ponte Tireno, qui Minturnis erat, flexum fuiſſe ad iter Arpinas; & epiſtola 10. ſe veniſſe a Minturnis Arpinum verſus. *Et via ἀμάρα*] Vulgati codices, *via inepta:* Tornæſianus, *via mata:* Cruſellinus, *via amata:* lego, *via ἀμάρα*. ſignificat enim Cicero ſic aqua viam ſtagnaſſe, vt inſtar cuiuſdā ἀμάρας fuerit. eſt autē ἀμάρα ſulcus, ſiue incile, quo aqua in hortos pratave ducitur. Pollux δι' οὗ τὸ ὕδωρ φέρεται ἀμάραι, ὑδρορρόαι, ὀχετοὶ, σωλῆνες: & Heſychius ἀμάρα αὖλαξ, ἡ ἐν τοῖς κήποις ὑδρορρόη. *Quibus Cenſ.*] Priſci manuſcripti, quos habui, *quibus Cenſoribus*, recte.

IN EPISTOLAM XIIII.

Quinctus aui tui pronepos] Cruſellinus, *Quinctus aut tui pronepos:* emendaui, *aui tui pronepos*. nam Quinctus filius matrem habuit ſororem Attici. itaq; pronepos erat aui matris ſuæ Pomponiæ, auiq; Attici. *Ædem Opis explicaturum*] Ex voce *ædem*, conijci poteſt Ciceronem de Ædilitate Q. filij hic loquutum fuiſſe. nam Ædiles, vt ait Dionyſius, ædes ſacras curabant; Ædilitaſq; primus erat honorum gradus. Itaq; recte hunc locum Manutius explicat.

IN EPISTOLAM XV.

Nec dubito quin hoc totum] Legendum, vt ſcriptum reperi in Tornæſiano & Cruſellino, *nec dubito, quin hoc totum lenius adminiſtraturus ſis.* ΣΡΑΤΥΛΛΑΞ *ille*] Lambinus, ſpreta vetere lectione codicum manuſcriptorum, corrigendum cenſet ϛρατηλάτης. ego vero veriorem puto priſcam ſcripturam ϛρατύλλαξ. eſt enim diminutiuum, vt νέαξ, πλοῦταξ. Eodē ex fonte manauit mulieris nomen ϛρατυλλὶς, quod apud Ariſtophanē legitur in ea comœdia, quæ inſcribitur Λυσιϛράτη. HS XXV. *diſſoluere*] Expreſſi ſcripturam noſtrorū manuſcriptorum. Eadem quoq; ſumma refertur

epiſtola

epiſtola 52. libri 12. *Vt fide ſua*] Lego ex antiquis noſtris, *Vt fide ſua.* Cicero filius ſe fideiuſſorem eius ſummæ conſtituebat pro Montano.

IN EPISTOLAM I. AD PLANCVM.

Egi enim ſæpe de ea re tecum] Poſt vocem *ſæpe*, addidi, *de ea re*, vt in noſtris legebatur.

IN EPISTOLAM I. AD CAPITONEM.

Totum hoc da] Deerat in editionibus verbum *da*, quod ex Tornæſiano & Cruſellino reſtitui. Illa vero, *omitte Atticum*, παρενθέσει ſunt includenda.

IN EPIST. ALTERAM AD CAPITONEM.

Et res ita eſt firma] Scripſi ex fide Tornæſiani & Cruſellini, *ita eſt firma.*

IN VITAM ATTICI A CORNELIO NEPOTE CONSCRIPTAM.

Stirpis Romanæ genere natus] Vulgo mendoſe, *ſtirpis Romanæ generatus*: emendaui, *ſtirpis Romanæ genere natus.* *Vt in neutram partem*] Vt neq; modica conſpici poſſet, neq; multa, ſed mediocris.

FINIS.

INDEX EXPLICATIONUM SIMEONIS BOSII.

ABusio 147
Accredere 84
Acronoma saxa 182
Acta 190
Actio de dolo 6
Ad, pro circiter 3
Admodestior 127
Adaoutius 156
AEdiles 217
Aer desertus 19
AEstimationem dare & accipere 156
Alaba 34
Alabarches ibid.
Amici 130
Anatociæ 73
Anniuersario ibid.
Antecedere 120
Ante diem 2
Anteros 119
Arcarij serui 9
Arctim 163
Arpinas insula 216
As in vncias tributus 90
Asini qui dicerentur 45
Athenio 109
Attributio 213
Auernus lacus 96

BAlneator 189
Basilica 31
Bene eueniat 91
Brutiani ibid.
Buthrotij 198

CAdere 33
Caldus 87
C. Antonius a Dardanis superatus 11
Catilina consulatus petitione frustratus, competitor deinde fit Ciceronis 3
Cato prouinciam sibi delatam reijcit 78
Certus 102 & 143
Cesse pro cessisse 196
Cicero vnde dictus 6
Cillanus 69
Clauus anni ibid.
Cliterníni colei 202
Clodiorum nomen vnde 16
Cohors prætoria 91
Columnarium 167
Comitia Curiata aut Centuriata a Tribunis haberi non poterant 20
Compages tigni iuncti 10
Constructio 45
Conturbare 86
Cordus 184
Crassus cur caluus dictus 14
Crater 28
Credere 84
Cretio libera 185
Cretio simplex 140
Curius 5
Cyri Antisthenis 162
DArdani 12
De, in compositione αὐξητικόν 115

Defictus

Defictus 173
Delicatus 28
Demalus 197
Demonicus ibid.
Deposita pecunia 75
Des id feras, prouerbiū 100
Detestari 145
Dextera signum fidei 194
Digamma 114
Diplomata 134
Dodon 39
Doterio 16
DuumViri 27

EAdem aduerbium 136
Eclogarij 212
Edictum de pactis conuentis 78
Epicharmi senarius restitutus 8
Equiria 212
Exartuatus 91
Exlibratus ibid.
F. id est, filius 76
Facultas auri 150
Fabæ Dijs inferis dicatæ 17
Fasti Romanorū varij pro ratione temporū 108 & 116
Feraliorum dies 108, 110
Festi locus emendatus 10
Fors aduerbium 136
GAbinia lex 74
Gerones 91
Germalum 43
HAEresis 192
Haue 109
Hegesias 152
Hemicillus 187
Hera Vrbs Siciliæ 22
Herculeus nodus 104
Hereditariarū partiū optio cuius heredum esse debeat 141
Hirundines veris indices 122
Histrionum actio arguta 77
IMi 17
Impetritus 84
Includere 10
Indices 52
Insequo 14
Inualide 128
Inuolgare 22
Iusiurandum libertorum 10
K. id est, Caso 24
Kanus 177

LAcedæmonē λαχεῖν 201
Lanuini colei 202
Lanuuium 118 & 202
Lauinium 118
Laternæ lineæ 44
Legati x. rebus componendis 167
Legio Martia 197
Legitimi dies 4
Lex XII. Tab. 10
Lex Gabinia 74
Lex Iulia de æstimatione 156
Lex Iulia sumptuaria 160
Lex Licinia 75
Lex Papia 56
Lex Pompeia de ambitu 119
Lex Scribonia 81
Lex Viaria 81
Lex de continuandis Tribunis plebis 39

Ligurinus Momus 72 & 77
Locatoria prouincia 200
Ludus 117
Lycurgus orator 12
Marina aqua 15
Maßilienses 132
Maximum pro maxime 180
Meridie non lucere 5
Minucia via 111
Moneta 104
Moratus auctor 36
Mysteria Roman. 81 & 207
Anneij 14
Natura auri 150
Ne particula affirmādi 44
Nemorense Cæsaris 80
Nemus 199
Neoeicasiones 151
Nomen bonum 75
Nominis mutatio 96
Nomi præfectura 67
Non modo pro non modo non 190
Nunquid vis? 60
Obducere 5
Obiratio 85
Oculatus 47
Offendi animi 51
Olympia 177
O magnum 96
Omina ex nominibus 16
Omninumus 70
Optimus reus 54
Opis ædes 217
Oppij 97, 98
Oppida Græcorum ad mare sita 82
Orbis genus ludi 29
Ordinaria Comitia 4
Palam 91
Pariare 141
Parochus 165
Pegmata 48
Persice porticus 201
Pindenissa 71
Phædrus Platonis reprehensus a Dicæarcho 181
Pharius nummus 192
Phemius 78
Planguncula 81
Plebis scitus 42
Popilia gens 160
Potis 117
Pragmatici 35
Promonere 50
Publicianus locus 161
Publicæ tabulæ in AErario adseruatæ 156
Publilia gens 160
Puppa 81
Quadrare 179
Quæstiones Prætoriæ 40
Quinquatrus 116
Quod pro quoad 163
Audusculum 48
Recentare 104
Reddere nummos 25
Regium in malam partem 153
Reticenter 126
Rhosus vrbs 78
Rustici immundi 114
S. id est, salutem 119
Satisdationes secundum mancipium 59

Scæuola cognomen Trebatij 120 & 174
Scæuola Cordus 183
Scriptura 34
Selicia 59 & 204
Septima 12
Sequo sequis 14
Serperastra 93
Sex. Clodus Rhetor 50
Solutio ex arca 9
Sopolis 55
Sors 154
Spissum 136
Sponsus 155
Sponsores non excussis debitoribus an appellarentur 10
St particula 168 & 214
Stare 33
Suada 161
Succones 97
Sufenas 51
Summœrius 124
Suspiratus 19
Suus pro ἐμαυτοῦ 128
Sysþira 26

T*Agax* 85
Teucri 12
Teucris 11
Thermus vnde dictus 6
Tocculliones 23
Tortorium 90
Tromentina Tribus 53
Tyrotarichus 47

V*Acationes* 62
Vallus quasi varillus 66
Vari ibid.
Varones ibid.
Vetentina Tribus 53
Velia 98
Versura legibus Romanis cur prohibita 74
Vinulus 54
Vinum repudij caussa 147
Vnct 90
Vniuersim 106
Vsucapio nulla rerum pupillarium 9
Vt vt 125

Z*Aleucus leges scripsit Locris* 79

Index Græcorum verborum ab eodem Bosio explicatorum.

Ἀγὼν	190
ἀκηδία	58
ἀνρικὴς	131
ἀκρωτήρια	68
ἄθυρα	209
ἀλωτὸν	133
ἀμάρα	217
ἀνθρακεὺς ὁ γναφεὺς *prouerbium*	199
ἄντλα	29
ἄνω κάτω	64
ἀτισία	194
Βαλύτης	47
βέτρωτος	198
Γοργεῖον	55
γραμμὴ ἡ ἔσω	49
Δηλοὶ	132
δέχεσθαι δεῖ τὰ διδόμενα *prouerbium*	87
Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ *prouerbium*	113
δικροῖς ὠθεῖν	108
διφθερίαι	175
δυσεξίμητος	64
Ἐκμαγεῖον	124
ἐκπίπτειν	33
ἐκτρόποιμος	153
ἐν κενῷ	205
ἐπέχειν	65
ἐπίκωπα	*ibid.*
ἔτω ἔπεις	14
ἔστω μὲν εὖ	92
εὐάγωγος	174
εὔπιστος	148
Ἰλιὰς κακῶν	197
ἴυγξ	96
καμπαὶ	13
κανοῦς	178
καλακλεὶς	121
κατάτασις	25
καῦσος	196
κέλης	134
κεπφοῦμαι	183
κίλλος	69
κοχώνη	202
κλύπος	149
κυβίζειν	177
Λακωνίζειν	202
λαλαγεῦσα	122
λόχος	44
μίας	136 & 184
Μίμας	216
μῦα ὄση *prouerbium*	164
Νήφειν	21
ξεστὸς	163
Ὀπὸς	97
ὀτλεῖν	132
οὔριος	67
οὐ ταὐτὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ *prouerbium*	195
παροχὴ	165
πάρωρα	132
πειρᾶν	211
πεντέλοιπος	195
πίπτειν	33
πονοῦμαι	216
πτῶσις	33
Ῥοιζόθεμις	191
Σημεῖα	178
σοφιστεύειν	113
σταλύλλαξ	217
σωύτηξις	129

τριβὼν 131
τρὶς 51
τρισαρεοπαγῖται *ibid.*
ὕθλος 215
ὑλλεῖν 176
ὑπόστασιν 24
Φαλάκρωμα 189
φαλακρώτερος εὐδίας 188
φίλος οἶκος ἄριστος *prouerbium* 48
φιλοτέχνημα 182
φυρᾶν 86

FINIS.